ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЛЬВОВА

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЛЬВОВА

ТОМ 2

ЗА РЕДАКЦІЄЮ
АНДРІЯ КОЗИЦЬКОГО

ЛІТОПИС
ЛЬВІВ, 2008

УДК 94 (477 83) (031)
ББК 92 0 (4 Льв-2)
Е 64

Енциклопедія Львова. Т. 2 / За ред. А. Козицького. – Львів: "Літопис", 2008. – 608 с.

Редакційна рада:
Ярослав Ісаєвич, Юрій Бірюльов, Іван Вакарчук, Борис Возницький, Любов Волошин, Борис Гудзяк, Марія Зубрицька, Василь Кметь, Андрій Козицький, Михайло Комарницький, Ірина Котлобулатова, Зеновій Мазурик, Ігор Мельник, Роксолана Мисько-Пасічник, Ігор Петрій, Ігор Підкова, Ярослав Пітко, Ярослав Притула, Юрій Смірнов, Галина Тихобаєва, Мирослава Товкало, Богдан Чайковський, Роман Шуст, Іван Яремко, Роман Яців

У роботі над Енциклопедією брали участь працівники

Львівського національного університету імені Івана Франка
Українського Католицького Університету
Львівського обласного об'єднання всеукраїнського товариства "Просвіта" ім. Т. Шевченка
Українського інституту національної пам'яті
Львівської національної музичної академії ім. М. Лисенка
Львівської національної академії мистецтв
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
Львівського державного університету фізичної культури
Інституту народознавства НАН України
Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України
Науково-технічної бібліотеки Національного університету "Львівська політехніка"
Львівського історичного музею
Львівської галереї мистецтв
Національного музею у Львові ім. Андрея Шептицького
Музично-меморіального музею Соломії Крушельницької у Львові
Художньо-меморіального музею О. Новаківського

Керівник проєкту: ***Михайло Комарницький***

Науковий редактор: ***Андрій Козицький***
Редактори: ***Мирослава Товкало, Мирослава Прихода***
Художні редактори: ***Андрій Василів, Андрій Кісь***
Автор обкладинки: ***Володимир Стадник***
Автори світлин: ***Андрій Кісь, Олег Заячківський, Юрій Бірюльов, Любомир Криса та ін.***
Комп'ютерна верстка: ***Андрій Василів***
Набір текстів: ***Марія Міка***
Опрацювання фотографій: ***Андрій Василів, Андрій Кісь, Юрій Гудима***
Фото на обкладинці ***Олега Заячківського***

ISBN 978-966-7007-68-3
ISBN 978-966-7007-69-0 (Т. 2)

© Літопис, 2008

Медіа партнери:

НАШІ АВТОРИ

Андрусяк Тарас
Аркуша Олена
Бадяк Володимир
Баран Зоя
Басараб Андрій
Білавич Данута
Білостоцький Степан
Бірюльов Юрій
Бічуя Ніна
Бойко Олена
Буллат Андрій
Васюков Олег
Вовк Богдан
Вовкогон Юрій
Войтович Леонтій
Волошин Любов
Гагаріна Олександра
Гарбузюк Майя
Генега Роман
Герич Володимир
Глистюк Ярослав
Глушко Михайло
Гнатів Петро
Гречило Андрій
Грицюк Гжегож
Габор Василь
Франкін Павло
Дацько Іван
Дашкевич Ярослав
Демченко Володимир
Демченко Ганна
Дзиндра Уляна
Довгунь Тетяна
Домаразька Олеся
Дудяк Олег
Дух Олег
Жишкович Мирослава
Зайцев Юрій
Звіринська-Чабан Христина
Зинюк Олег
Зіменковський Борис
Зубеляк Мар'яна
Зубрицька Марія
Іванчик Микола
Іванів Оксана
Іващишин Маркіян
Ісаєвич Ярослав
Качараба Степан
Кирик Олександра
Кіндратюк Богдан
Кметь Василь
Кметь Ірина
Коваль Юрій
Козицький Андрій
Кондратюк Костянтин
Кос Анна
Котлобулатова Ірина
Кравчук Алла
Крижанівський Андрій
Кріль Михайло
Купчинський Олег
Лавренький Роман
Лильо Ігор
Литвин Микола
Литвин Тамара
Логойда Мирослава
Лучук Іван
Магдаш Ірина
Магльований Анатолій
Мазур Олег
Максимчук Богдан
Малик Ярослав
Манзуренко Віталій
Маринович Мирослав
Мельник Ігор
Мельник Юлія
Микитюк Петро
Милодан Тетяна
Мисько-Пасічник Роксоляна
Мішенко Віктор
Мовчан Степан
Моріквас Надія
Мороз Володимир
Мриглод Ігор
Мудрий Мар'ян
Муравський Володимир
Нагірняк Михайло
Надопта Андріана
Наконечна (Дзиндра) Дзвенислава
Науменко Кім
Ніколаєва Лідія
Олійник Роман
Онишко Леся
Онищенко Лілія
Ошуркевич Леся
Павличко Ярослава
Павлюк Степан
Паламарчук Оксана
Панчишин Степан
Панькова Світлана
Пастушенко Наталія
Патер Іван
Передирій Валентина
Перелигіна Ольга
Петегирич Володимир
Петришак Богдана
Петрій Ігор
Підкова Ігор
Побережський Андрій
Попко Зеновія
Поспішіль Юрій
Пристай Микола
Притула Ярослав
Пришляк Володимир
Рибак Оксана
Руда Оксана
Самотий Рената
Сварник Галина
Сварник Іван
Седляр Олександр
Середяк Алла
Середяк Лариса
Сидор Олег
Сирота Лілія
Сіромський Руслан
Слободянюк Михайло
Смірнов Юрій
Смольський Ігор
Сова Андрій
Содомора Андрій
Соляр Ігор
Старовойт Ірина
Стеблій Феодосій
Стецюк Петро
Тереський Святослав
Ткалич Юлія
Товкало Мирослава
Уська Уляна
Фелонюк Андрій
Фіголь Роман
Харчук Христина
Хобзей Наталя
Царьова Наталя
Целуйко Олександр
Чорний Модест
Швець Наталя
Шевчук Олексій
Шимчук Євстахія
Шишка Олександр
Шумський Ігор
Шуст Роман
Янчак Ярослав
Яремко Іван
Яців Роман

Ужиті скорочення

бл. – близько (приблизно)
В – вольт
вип. – випуск
воєвод. – воєводство
Вт – ват
вул. – вулиця
год. – година
гр. – грецький
до н.е. – до нашої ери
ім. – імені
ін. – інший
кв. – квадратний
кг – кілограм
кін. – кінець
км – кілометр
Кн. – книга
латин. – латинський
м – метр
м. – місто
млрд – мільярд
млн – мільйон
мм – міліметр
наприкін. – наприкінці
нар. – народився/народилася (поряд із датою сучасників)
невід. – невідомий
нім. – німецький
о. – отець
обл. – область
пл. – площа
пол. – половина
поч. – початок
просп. – проспект
р. – рік
ред. – редакція
р-н – район (адміністративна одиниця)
с. – село
св. – святий
смт – селище міського типу
ст. – століття
сер. – середина
т – тонна
Т. – том
т. зв. – так званий
тис. – тисяча
фр. – французький
хв. – хвилина
Ч. – частина
ч. – число

Абревіатури, ужиті в тексті без тлумачення

АЕС – атомна електростанція
АН – Академія наук (як компонент власної назви)
АРСР – Автономна Радянська Соціалістична Республіка
ВАТ – відкрите акціонерне товариство
ВКП(б) – Всесоюзна комуністична партія (більшовиків)
ГЕС – гідроелектростанція
Е.У. – Енциклопедія українознавства (за ред. В. Кубійовича)
КДБ – Комітет державної безпеки
КП(б)У – Комуністична партія (більшовиків) України
МВС – Міністерство внутрішніх справ
НАН – Національна академія наук (як компонент власної назви)
НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ
ООН – Організація Об'єднаних Націй
РСР – Радянська Соціалістична Республіка (як компонент власної назви)
СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
США – Сполучені Штати Америки
ТзОВ – товариство з обмеженою відповідальністю
УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка
ЦК – Центральний комітет

Д – Й

Д

Є. Давидяк. *Емблема С. Гебус-Баранецької* (1962) р.

ДАВИДОВИЧ ГАННА (18.07.1927–06.11.1970) – художниця-графік. Народилася у Львові. 1947–1953 навчалась у Львівському інституті прикладного та декоративного мистецтва (тепер *Львівська національна академія мистецтв*). Учителі з фаху – *О. Шатківський, Р. Сельський, С. Гебус-Баранецька, В. Манастирський*. 1953–1970 працювала в *Державному природознавчому музеї* Академії наук УРСР у Львові. Основна творча спеціалізація Д. – станкова графіка та *екслібрис*. Більшість творів виконала в естампних техніках дереворитту та ліногравюри. Створила цикл малоформатних пейзажів історичної частини Львова, зокрема: "Пам'ятник А. Міцкевичу" (1957), "Пам'ятник В. Леніну" (1958), "Вірменський провулок" (1958) – усі кольорові ліногравюри. Ліричним забарвленням позначені композиції "Ромашки" (1953, кольорова ліногравюра), "Ворони" (1957, дереворит).

Авторка книжкових знаків *С. Караффи-Корбут* (1960), С. Гебус-Баранецької (1962), О. Краєвського (1963), О. Маркевича (1967). За творчою манерою художниця тяжіла до реалістичної системи образності, з використанням технічних ефектів гравюри на дереві чи лінолеумі. Твори Д. вирізняються чіткою композицією, пластичним лаконізмом, виконавською майстерністю. Учасниця багатьох виставок львівської графіки.

Роман Яців

Василь Давидяк

ДАВИДЯК ВАСИЛЬ (1850–10.11.1922) – греко-католицький священик, український громадсько-політичний діяч-москвофіл, перекладач і літературознавець. Батько *Євгена Давидяка*. Народився в с. Рудники (тепер Миколаївського р-ну Львівської обл.). У 1870-ті навчався у *Греко-католицькій семінарії* у Львові. У студентські роки – активний член *"Академічного кружка"*. Працював у часописі *"Друг"*. Трактуючи "язичіє" як повноцінну літературну мову, зробив кілька перекладів цією мовною сумішшю: переклав "Erste Liebe" К. Бауер як "Первая любовь" (1874), повість М. Лермонтова "Вадим" як "Повесть без надписи" (1875). Обраний 1907–1911 послом до австрійської Державної Ради, 1908–1912 – посол до *Галицького Крайового Сейму*. 15.11.1907 один із ініціаторів створення окремої москвофільської фракції у парламенті – Русько-народного клубу, очолював його. Залишаючись лояльним до австрійської держави, як представник поміркованого крила в лютому 1909 разом з іншими "старокурениками" вийшов із Руської народної партії. Мав намір утворити окрему партію на консервативних засадах. Один з ініціаторів створення 06.11.1909 політичного союзу – Галицько-Руської Ради. Унаслідок виборчої кампанії до Галицького Крайового Сейму 1913, під час якої через політичні нападки радикалів поміркованi русофіли зняли з перегонів свої кандидатури, Д. відійшов від політичної діяльності. Помер у Львові.

Уляна Уська

ДАВИДЯК ЄВГЕН (23.04.1879–28.03.1962) – український громадський діяч, адвокат. Син *Василя Давидяка*. Народився в с. Гребенів (тепер Сколівського р-ну Львівської обл.). Навчався в гімназії у Стрию (1890–1892), *Академічній гімназії* у Львові (1893–1897), *Львівському університеті* (1897–1903). Проходив однорічну військову службу (1903–1904). Упродовж 1904–1912 практикував як кандидат адвокатури в адвокатській канцелярії Олександра Лисяка, згодом Льва Павенцького у Львові. Тоді й проходив однорічну судову практику. У Львівському університеті здобув ступінь доктора права (1908).

Відкрив власну адвокатську канцелярію 1912 на *вул. Руській*, 16. Від серпня 1914 служив в австрійському війську, від 1918 – в *Українській Галицькій Армії* (УГА). Разом з українським військом був інтернований в Чехословаччині у Вранові. Призначений комендантом робітничої сотні, сформованої з вояків УГА, відправлений на роботу до Ужгорода, де перебував до 1921.

Після повернення до Львова працював адвокатом у власній канцелярії (1921–1939). Як захисник брав участь у багатьох

політичних процесах, обороняв українських політичних в'язнів. Один із засновників та член правління Союзу українських адвокатів (1923–1939). Одночасно з адвокатською діяльністю викладав (1921–1925) в *Українському таємному університеті* у Львові кримінальний процес, ректор університету (1923–1925). Від 1937 – дійсний член *Наукового Товариства ім. Шевченка* (НТШ), член Правління НТШ (1937–1939).

Після встановлення у Львові радянської влади запрошений на роботу до Львівського університету, працював професором кафедри кримінального права і процесу (1939–1941), завідувачем цієї ж кафедри (1944–1958). Доцент від 1947.

Автор оповідань із бойківського життя та фахових публікацій у галузі права. Помер у Львові. Похований на *Личаківському цвинтарі*.

Тарас Андрусяк

ДАВИМУКА СТЕПАН (нар. 08.02.1947) – український громадсько-політичний діяч, науковець, голова виконавчого комітету Львівської обласної Ради народних депутатів (1990–1994), представник Президента України у Львівській обл. (1992–1994). Народився в с. Чернелиця Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. в селянській родині. Закінчив факультет автоматики *Львівської Політехніки* (1969). Працював інженером, старшим інженером, старшим науковим співробітником у Львівській Політехніці (1969–1976), провідним конструктором, начальником відділу в спеціальному конструкторському бюро виробничого об'єднання *"Мікроприлад"* (1976–1990). Захистив кандидатську дисертацію "Дослідження і розробка САПР мікроелектронної елементної бази спеціального використання для електровимірювальної техніки" (1987), докторську – "Теоретико-методологічні аспекти приватизації і механізми її реалізації в Україні" (1999).

Автор понад 160 наукових публікацій, зокрема 18 книжок: "Теоретико-методологічні аспекти приватизації і механізми її реалізації в Україні" (1998), "Львівщина-98. Соціальний портрет в загальноукраїнському контексті" (1999, у співавторстві), "Соціально-економічна думка: регіональний зріз" (1997, у співавторстві), "Політичні режими сучасності та перехід до демократії" (1999, у співавторстві).

Лавреат першої премії ім. академіка Павлова (1982). Запатентував 22 винаходи. Відзначений званням "Винахідник СРСР" (1980).

Політичну діяльність розпочав наприкін. 1980-х, приєднавшись до опозиційного антикомуністичного руху. Від 1989 – член *Народного Руху України* (НРУ), член Великої Ради Руху, заступник голови Львівської крайової ради НРУ (1994–2007), член Центрального проводу НРУ (2001–2007). Після перших демократичних виборів до місцевих рад (березень 1990) у квітні 1990 став головою Львівського облвиконкому. 1992–1994 – представник Президента України у Львівській обл. Від листопада 1994 – начальник регіонального відділення Фонду державного майна України у Львівській області. Державний службовець першого рангу (1994). Народний депутат України IV–VI скликань. У Верховній Раді був почергово головою підкомітету соціальних питань і захисту військовослужбовців Комітету національної безпеки і оборони Верховної Ради (2005), головою підкомітету економічної безпеки того ж комітету Верховної Ради (2006–2007), заступником голови Комітету з питань науки та освіти (від 2008).

Водночас із політичною діяльністю та державною службою продовжував наукові дослідження. Головний науковий співробітник *Інституту регіональних досліджень НАН України* (від 1999, за сумісництвом), голова Наглядової ради *Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка* (від 2001), засновник українського фонду "Громадська думка" (2003). Заслужений економіст України (1997), професор (2001). Відзначений державними нагородами. Член Національної спілки журналістів України (2000) та низки наукових інституцій. Аматор *шахів*, від 1998 – віце-президент Ша-

Степан Давимука

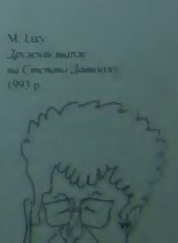

M. Luxy
Дружній шарж на Степана Давимуку
1993 р.

Богумил Давісон

хової федерації України, президент Львівської обласної шахової федерації.

Юрій Зайцев

ДАВІСОН БОГУМІЛ (Dawison Bogumil; 15.05.1818–01.02.1872) – актор. Народився у Варшаві, де й дебютував на театральній сцені 1837. Виступав у театрах Варшави, Вільна (тепер м. Вільнюс, Литва), Львова. Від 1846 – актор німецькомовних театрів: "Талії" у Гамбурзі, від 1849 – "Бурґтеатру" у Відні, 1854–1864 – Королівського театру в Дрездені. Славу Д. принесли трагедійні ролі в шекспірівській драматургії: Гамлет, Шейлок, Марк Антоній, Отелло, Ричард III. 1866–1867 відбулося американське турне актора, яке принесло Д. світове визнання.

У Львові (1840–1846) Д. пережив один із найскладніших періодів свого життя. На сцені новозбудованого *театру Скарбка* Д. був провідним актором польської трупи. У львівський період Д. розвивався як режисер. Через штрихи перейшов на австрійську німецькомовну сцену. Деякий час виступав як актор і польського, і австрійського театру, утверджуючи новітні засади романтичного та реалістичного сценічного мистецтва, поборюючи застарілі канони класицизму. Помер у Дрездені (Німеччина).

Майя Гарбузюк

Часопис "Дажбог" Ч. 5. 1933 р.

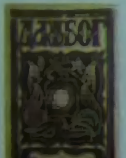

Будинок в стильовому громадському центрі, функціональність та контекстуальність "Нова" (тепер Реґіональний культурний центр на вул. В. Короленка, 1). Архітектор В. Дівнець. 1932–1934 рр. (участю фото)

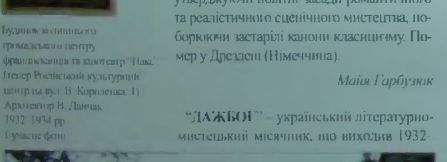

"ДАЖБОГ" – український літературно-мистецький місячник, що виходив 1932–1935 у Львові; від 1935 – громадсько-політичний двотижневик. "Д." сформував навколо себе осередок модерного культурного життя Львова. Редакторами часопису були *Є. Пеленський* (1932–1934), *Б.-І. Антонич* (1934), *Б. Кравців* (1935). Мета видання, озвучена в програмовій статті журналу, – "об'єднати при журналі поетів молодої генерації, націоналістів". Водночас "Д." засуджував ідеологічний радикалізм. У часописі друкувались модерні художні твори, статті з літературознавства і мистецтвознавства, зокрема про історію української літератури й сучасний літературний процес, український і західноукраїнський театр, кіно, музику. Про авангардистське спрямування журналу свідчив дизайн обкладинки, добір і розміщення ілюстрацій до творів класиків і молодих письменників. Серед авторів часопису – письменники *Ю Липа*, *В. Атаманюк*, *В. Пачовський* (Дальновидець), Я. Дригинич, *Р. Завадович*, *В. Кархут*, *Б. Кабаровський*, І. Пеленська, *Є. Маланюк*, Б. Романсчук, художники *П. Обаль*, *А. Мацюца*, *С. Луцик*, *В. Ласовський*, літературознавець Є. Пеленський та ін. У журналі 1935 була рубрика "Із творчости розстріляних", яка ознайомлювала читачів із життям і творчістю О. Влизька, Д. Фальківського, Г. Косинки. Редакція "Д." видавала "Літературну бібліотеку", яка містила книжки Б.-І. Антонича, Я. Ярового, Б. Кабаровського, *У. Самчука*. Журнал закрила польська влада.

Ліля Сирота

ДАЙЧ САМУЇЛ (1928–1988) – український органіст, піаніст і педагог. Народився в Києві. Вищу музичну освіту здобув у Київській консерваторії (клас фортепіано А. Луфера), Ленінградській консерваторії (1948–1951, клас фортепіано й органа І. Браудо) та органній аспірантурі при ній (1962, клас І. Браудо). Від 1951 працював у Львові як соліст і концертмейстер філармонії та викладач музичної школи-десятирічки, згодом – викладач фортепіано (від 1961) та органа (від 1984) Львівської державної консерваторі-

рії ім. М. Лисенка (тепер *Львівська національна музична академія*). Від 1963 провадив інтенсивну концертну діяльність як органіст у містах Радянського Союзу. Репертуар Д. – твори Й. С. Баха, музика добахівської доби, композиції С. Франка, *Ф. Ліста*, Г. Мушеля, українських авторів: *М. Калесси*, В. Губи, Л. Дичко. Виконавське мистецтво Д. характеризувалось об'єктивністю і логічністю тлумачень, інтелектуальною манерою гри, виразністю, імпровізаційною свободою. Серед учнів – К. Білинська, І. Немира, П. Сухоцький, І. Цайтц. Помер у Львові.

Зеновій Попко

ДАЙЧАК ВАВЖИНЕЦЬ (27.08.1882–28.04.1968) – архітектор. Народився в с. Ренів (тепер Зборівського р-ну Тернопільської обл.). Закінчив архітектурний відділ *Львівської Політехніки* (1911). Працював у Львові та на Львівщині до 1940, після *Другої світової війни* – у Польщі. Будував житлові, сакральні, культурно-освітні, промислові та адміністративні споруди, проектував інтер'єри, провадив реставрацію будівель. Застосовував стилі *функціоналізму* та *ар деко*, а також оригінально стилізував історичні взірці. На західних землях України спорудив понад 300 костелів, головно в модернізованих формах *готики* та *ренесансу*.

Серед творів Д. – келії домініканського монастиря у смт Підкамінь (тепер Бродівського р-ну) на Львівщині (реставрація, 1916); у Львові – інтер'єри *Чорної кам'яниці* на *пл. Ринок*, 4 (реставрація та пристосування для *Львівського історичного музею*, 1926); вілла Е. Фушнського на вул. Гетьмана Тарновського (тепер вул. Генерала Тарнавського), 82 (1926); виставковий павільйон "Рудки" на *"Східніх торгах"* (1928); будинок Господарської жіночої школи (тепер Науково-дослідний інститут фізіології і біохімії тварин Української академії аграрних наук) на вул. В. Стуса, 59 (1928), головний вівтар *костелу св. Єлизавети* (тепер *церква святих Ольги та Єлизавети Української Греко-Католицької Церкви* (УГКЦ), 1928–1934, співавтори архітектори *Л. Дюрькович*, Ю. Шостаксвич, скульптор *Я. Райхерт-Тот*); власний житловий будинок на *вул. Д. Вітовського*, 39 (1929); реконструкція *кінотеатру* "Касино" (1929); конкурсний проект *костелу Матері Божої Остробрамської* (1929); виховний заклад (тепер середня школа № 21) на вул. О. Кониського, 8 (1930); приватна торговельна школа ім. Е. Адама (тепер медичний заклад) на вул. В. Короленка, 9 (1930); житловий будинок Ю. Бжозовського на вул. Задвірянській (тепер *вул. В. Антоновича*), 25 (1931); інтер'єр будинку ощадної каси на *вул. Вазовій*, 21 (1931); вілла на вул. М. Мохнацького, 48 (тепер *вул. М. Драгоманова*) (1931, реконструкція); *костел св. Петра і Павла* на *Сичині* (1931–1939, тепер *церква Воскресіння Христового* УГКЦ на *вул. Городоцькій*, 319); будинок громадського центру *францисканців* та кінотеатр "Пакс" (1932–1934, тепер Російський культурний центр на вул. Короленка, 1); будинок Вищої школи зовнішньої торгівлі (тепер *Львівська комерційна академія* на вул. Туган-Барановського, 10, 1934–1935); перебудова фабрики приладів для вимірювання Я. Буяка (1935, тепер вул. В. Антоновича, 31); *костел* (тепер *церква* УГКЦ) *Найсвятішого Серця Ісуса* на *Батиївці* (1939); проект Дім-музею (1939). Помер у Ярославі. Похований у Кракові.

Архів Д. зберігається у його доньки в Кракові.

Юрій Бірнбаум

Самуїл Дайч

Вавжинець Дайчак

Будинок на вул. Д. Вітовського, 39 (праворуч). Архітектор В. Дайчак 1929 р. Сучасне фото

Стрілецька площа
Вигляд із заходу
Поч. XX ст.
Архівне фото

ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО КОРОНА
див. *КОРОНА ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО*

ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО ПЛОЩА
розташована на північ від давнього львівського середмістя. На площу виходять *вул. Кривоноса*, вул. Підвальна, *вул. Друкарська* та вул. С. Гавришкевича. На місці нинішньої площі проходив третій зовнішній пояс міських *фортифікацій* із белюардами – Низьким та Королівським. Біля них протікав потічок, що брав свій початок на схилах *Замкової гори*. Існує версія, що в цьому місці між зовнішнім муром і оборонними валами було влаштовано стрільницю, де львівські міщани вчилися стріляти з луків та вогнепальної зброї. З огляду на це площу, яка виникла на місці валів та мурів, згодом назвали Стрілецькою. Офіційно назву закріпив *маґістрат* під час впорядкування назв львівських вулиць і площ 1871. Перед тим площа називалася Дров'яною, бо на ній торгували дровами для опалювання міських будинків.

Будинок
Пожежного управління
на пл. Данила Галицького, 5
Архітектор І. Брунек
1899–1901 рр.
Сучасне фото

На пл. Стрілецькій 02.06.1902 сталися сутички страйкарів-будівельників із військом та *поліцією*. Зранку на площі відбувався мітинг, після якого лідер галицьких соціал-демократів *Семен Вітик* закликав робітників розійтися. Коли люди вже залишали пл. Стрілецьку, через неї проходила рота 15-го піхотного полку. Одні із страйкарів образив вояків, і ті його затримали. Це обурило натовп. Тоді на площу були викликані підрозділи війська та поліції, які почали витісняти з неї учасників мітингу. Страйкарі кидали каміння у вояків та поліцаїнтів й били шибки в навколишніх будинках. Військо відповіло пострілами, унаслідок чого загинуло п'ятеро людей, декілька десятків учасників мітингу було поранено. Під час німецької окупації Львова (1941–1944) на схилі над площею відбувалися публічні *екзекуції*.

Площа 1944 була перейменована на честь *Данила Галицького*, якого уважають засновником Львова. За радянських часів на ній планували встановити пам'ятники Данилові Галицькому або Тарасові Шевченку, однак ці проєкти вже в незалежній Україні реалізовано в інших місцях. Ще одним нереалізованим проєктом став план встановлення на пл. Стрілецькій пам'ятника президентові Львова 1905–1907 *Михайлові Михальському*.

Головним архітектурним акцентом площі є будинок пожежної стражниці з неотинькованої цегли (пл. Данила Галицького, 5). Його звели 1899–1901 за проєктом Ігнація Брунека на місці літнього театру. Фронтон прикрашає скульптура св. Флоріана (покровителя пожежників) авторства *Петра Войтовича*. У цій споруді, окрім пожежників, розмістилась також перша львів-

ська станція швидкої медичної допомоги. На пл. Данила Галицького, 4, діяв Будинок єврейських сиріт (1920, архітектор *Фердинанд Касслер*). Про призначення цієї споруди нагадують три скульптурні барельєфи із зображеннями дитячих ігор. Від 1931 на площі діяв Ліцей торгівлі (пл. Данила Галицького, 8), збудований на місці колишньої вчительської семінарії. У західній частині (пл. Данила Галицького, 1) 1913–1916 за конкурсним проєктом архітектора Я. Протике спорудили Ремісничу палату. Будинок до 1939 належав львівським ремісникам, про що нагадують дві скульптури (коваля та муляра) на його фасаді. Від 1947 в будинку працює *Обласний театр ляльок*. У 1990-ті в підвалах театру відкрито молодіжний клуб *"Лялька"*. У північній частині площі в невеликому трикутному скверику стоїть кам'яна скульптура, виготовлена під час одного з мистецьких пленерів, що періодично відбуваються в околицях Львова. На місці цього скверу до *Другої світової війни* була стара кам'яниця при вул. Рабина Кона (вулиця тепер не існує), що сполучала пл. Стрілецьку та пл. Бенедиктиньску (тепер пл. Вічева).

На поч. XXI ст. вінник план реконструювати площу, зокрема розширити проїжджу частину в напрямку до пл. Ярослава Осмомисла. Це мало б допомогти розв'язати транспортну проблему в центральній частині міста, яку планують закрити для автомобільного транспорту.

Ігор Мельник

ДАНИЛЕНКО МИХАЙЛО (10.08.1918 – 17.10.2002) – торакальний хірург. Заслужений діяч науки і техніки УРСР (1968). Член-кореспондент Академії медичних наук СРСР (1975), член-кореспондент Академії медичних наук (1991) і Національної академії наук України (1991). Герой Соціалістичної Праці (1978). Народився в Новосибірську (Росія). Закінчив медичний факультет Саратовського медичного інституту (1941). Працював військовим лікарем Червоної армії (1941–1945), керівником військових шпиталів м. Вінниця (1946–1947), клінічним ординатором кафедри факультетської хірургії Вінницького медичного інституту (1947–1948), головним лікарем Вінницької обласної клінічної лікарні, за сумісництвом – асистентом кафедри хірургії Вінницького медичного інституту (1948–1951); завідувачем Вінницького облздороввідділу; за сумісництвом доцентом кафедри хірургії Вінницького медичного інституту (1951–1953). Радник Міністра охорони здоров'я Корейської Народно-Демократичної Республіки (1953–1959). Очолював кафедру шпитальної хірургії Тернопільського медичного інституту (1959–1960); кафедру шпитальної хірургії Вінницького медичного інституту

Сутичка страйкарів-будівельників із військом та поліцією на пл. Стрілецькій 02.06.1902 р. Малюнок поч. XX ст.

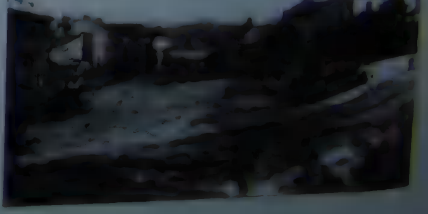

Стрілецька площа. Вигляд зі сходу. Кін. XIX ст. Архівне фото

Дмитро Данилишин

(1960–1964); кафедру торакальної хірургії та анестезіології (1964–1981). Ректор (1964–1981), завідувач (1981–1991), професор (1991–1999) кафедри шпитальної хірургії Львівського медичного інституту (тепер *Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького*).

Захистив кандидатську дисертацію "Відмінності анатомичної будови очниці та їхнє прикладне значення" (*Различия анатомического строения глазницы и их прикладное значение*, 1948) та докторську "Парагемоз (клінічно-експериментальне дослідження" (*Парагемоз (клинико-экспериментальное исследование*, 1959). Професор (1960), доктор *honoris causa* Печського медичного університету в Угорщині (1974).

Напрями наукових досліджень: хірургія серця і магістральних судин, анестезіологія, реаніматологія та інтенсивна терапія. Запропонував низку нових методів хірургічного лікування хворих із патологією серця і магістральних судин, удосконалив методи дефібриляції та електростимуляції при блокадах серця; створив серію апаратів штучного кровообігу; опрацював класифікацію патології серцевої діяльності, запропонував відповідні симптомокомплекси; опрацював систему контролю фізіологічних показників організму прооперованих хворих.

Автор бл. 400 праць, серед них 10 монографій: "Хірургічне лікування мітрального стенозу" (*Хирургическое лечение митрального стеноза*, 1970), "Трихлоретиленове знеболення" (*Трихлорэтиленовое обезболивание*, 1971), "Спонтанний (патологічний) пневмоторакс" (*Спонтанный (патологический) пневмоторакс*, 1973), "Коригувальна терапія в сучасній хірургії" (*Корригирующая терапия в современной хирургии*, 1974). Власник семи авторських свідоцтв на винаходи. Засновник Львівської школи торакальних хірургів.

Борис Зіменковський

ДАНИЛИШИН ДМИТРО (02.04.1907–23.12.1932) – діяч українського національно-визвольного руху. Народився в м. Трускавець (тепер Львівської обл.). Виховавець *"Пласту"*, 49-го куреня юнаків ім. І. Богуна в Тустановичах (тепер у межах м. Борислав Львівської обл.). Бойовик *Організації Українських Націоналістів* (ОУН). Разом із *В. Біласом* у Трускавці Д. виконав атентат на керівника східного відділу міністерства закордонних справ Польщі Т. Голувка (19.08.1931). Д. брав участь в *експропріаціях* у Бориславі (31.07.1931) і Трускавці (08.08.1931). Після невдалого нападу на пошту в м. Городок 30.11.1932 потрапив до рук польської поліції. На процесі у Львові засуджений до смертної кари і повішений у *в'язниці "Бриґідки"*. Справа невдалого нападу на пошту в м. Городок (тепер Львівської обл.), унаслідок якого двоє бойовиків (Ю. Березинський та В. Старик) загинули, а В. Білас та Д. були страчені, стала предметом розгляду організаційного суду ОУН у Берліні (1933). За його ухвалою, крайового провідника ОУН на західноукраїнських землях *Б. Кордюка* було усунуто з посади, а *М. Лебедеві* як безпосередньому організаторові невдалої акції надано шанс реабілітуватися, успішно виконавши бойове завдання. Реабілітація М. Лебедя відбулася 15.06.1934, коли у Варшаві член ОУН Г. Мацейко здійснив замах на міністра внутрішніх справ Польщі *Б. Перацького*. Разом із В. Біласом Д. став символом української національно-визвольної боротьби. 1993 іменем Д. було названо одну із львівських вулиць.

Володимир Муравський

ДАНИЛО ГАЛИЦЬКИЙ див. *ДАНИЛО РОМАНОВИЧ*

ДАНИЛО РОМАНОВИЧ (1201/1204–1264) – галицько-волинський князь, *король*. Хресне ім'я – Іван, засвідчене папською грамотою 03.05.1246. На честь святого патрона Д. було названо храм у Холмі. Князь галицький (1205–1206, 1211–1212, 1230–1232, 1233–1234, 1238–1264), володимирський (1205–1208, 1215–1238), великий князь київський (зима 1239/1240–06.12.1240), галицько-волинський (1238–1253), король Русі (від 1253). Д. був один

Данило Романович
Уявний портрет XIX ст

із найвидатніших правителів і політиків княжої доби. В умовах складної боротьби за спадщину Романа Мстиславича, маневруючи між боярськими партіями, претендентами на престол з інших династичних гілок, використовуючи родинні зв'язки з угорськими Арпадовичами та польськими П'ястами, зумів до 1238 об'єднати галицько-волинські землі й згодом навіть захопити Київ. Блискучий полководець і реформатор армії, Д. використав досвід монгольської армії та запровадив у галицькому війську бронювання коней, метальну артилерію, зокрема й мобільну, Д. швидко переозброїв та реорганізував галицьку армію. Спочатку, як і інші князі, намагався домовитися з *монголами* й за їхньою згодою залишитися великим князем київським. Із цим була пов'язана поїздка Д. до Батия після перемоги 1245 під Ярославом (тепер Підкарпатського воєвод., Польща) над претендентом на галицький престол Ростиславом Михайловичем, якого підтримувала Угорщина. Не одержавши сподіваного ("Ой, гірше за честь татарська", як висловився про контакти князя з монголами літописець), Д. не задовольнився ярликом на Галицько-Волинську землю. Різка зміна в політиці Д. з орієнтацією на Західну Європу й підготовка до боротьби з ординською зверхністю, яка вилилася в будівництво нових укріплень, здатних протистояти ординській техніці, та пошуки союзників проти Орди закінчилися прийняттям 1253 королівського титулу від Папи Інокентія IV. Саме тоді Папа почав приготування до хрестового походу проти ординців. Прийняття титулу "короля Русі" означало не тільки повну відмову від ординської зверхності, а й претензії на всю Київську Русь. Одразу ж після цього 1254 почалися походи проти Бакоти (де ординським намісником став старшина Миляй) та болохівських князів, які залишилися васалами ординців. Ці заходи спричинили війну з ординським намісником *Курмесою* 1256–1258, яка закінчилася перемогою Д. Після приходу до влади Берке (1257–1267), який змінив *Курмесу* на *Бурундая*, 1259–1260 монголи відновили своє панування на Галичині. Д. перебував на еміграції в Угорщині й тільки 1262, коли Орда втягнулась у тривалу й виснажливу боротьбу за Азербайджан, повернувся до Галичини. Помер Д. незалежним володарем 1264, похований у Холмі в соборі Пресвятої Богородиці.

Д. був двічі одружений: 1219 – з Анною, донькою Мстислава Удатного (перша дружина померла до 1252), 1252 – з донькою литовського князя Довспрунка, сестрою Товтивила, племінницею Міндовга.

Д. заснував й укріпив багато міст, зокрема Холм, Данилів, Стіжок, Угровськ. Деякі історики вважають його засновником Львова, хоча жодне з джерел не дає підстав стверджувати це. Джерела XV–XVIII ст. засновником Львова подають князя *Лева Даниловича*. На думку *Ярослава Ісаєвича*, "Данило здійснював загальне керівництво будівництвом Львова, а Лев безпосередньо очолив будівництво". 1999 у Львові встановлено пам'ятник королю Данилові (скульптор *В. Ярич*). Іменем Д. у Львові названо площу.

Леонтій Войтович

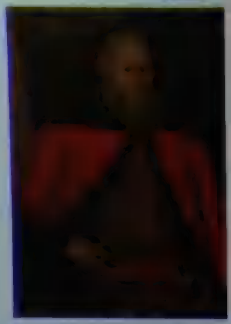

Портрет руського князя Яна Даниловича (бл. 1620р.)

ДАНИЛОВИЧІ – давній український шляхетський рід. Перший відомий представник Д. – Данило Дажбогович Залеревецький, згаданий у джерелах 1371. За кілька сторіч представники роду розширили свої земельні володіння, і вже один із них – Станіслав Д., власник двох великих маєтностей – Журівської та Олеської, до яких входило кілька десятків сел, змін 1572 обійняти уряд львівського хорунжого. Зміна політичної ситуації в Речі Посполитій створила сприятливе підгрунтя для Д. будувати кар'єру й увійти до лав магнатерії. Діти Станіслава – Миколай Д. (бл. 1558–30.05.1624, Ухане) та Ян Д. (бл. 1570–12.05.1628, Львів) – досягли високого становища. У травні 1612 Ян Д. був номінований на львівського *каштеляна*, а від квітня 1613 і до смерті був руським *воєводою*. Саме на цій посаді він виявив себе як оборонець Львова, усього Руського воєводства та південних кордонів Речі Посполитої. Д. очолив військові загони

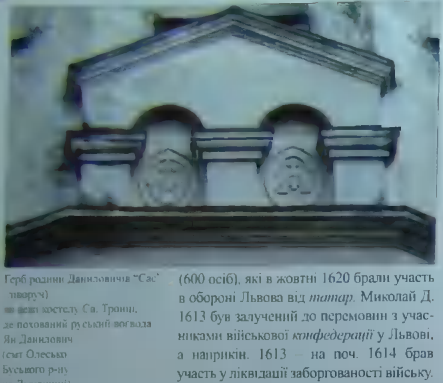

Герб родини Данилоничів "Сас" (тварич)
на стіні костелу Св. Тройці, де похований руський воєвода Ян Данилович (сьог Олеско Буського р-ну на Львівщині)
Сучасне фото

(600 осіб), які в жовтні 1620 брали участь в обороні Львова від *татар*. Миколай Д. 1613 був залучений до перемовин з учасниками військової *конфедерації* у Львові, а наприкін. 1613 — на поч. 1614 брав участь у ліквідації заборгованості війську. 1614–1616 (до обрання його великим коронним підскарбієм) був львівським каштеляном.

Старший син Миколая Д., Ян Миколай (бл. 1600–06.01.1650, Варшава), також став великим коронним підскарбієм (виконував обов'язки від січня 1631, офіційно призначений 1633, після коронації *Владислава IV*).

Д. дуже вшановували *Яна з Дуклі*. Великий коронний підскарбій Миколай Д., хворіючи у Львові, наказав занести себе до гробу Яна з Дуклі в *костелі бернардинців* і, вислухавши святу месу, повернувся додому здоровим. Із вдячності 1608 фінансував гробівець Янові з Дуклі в костелі бернардинців у Львові та щороку давав сіль для монастиря й тисячу золотих. Гробівець був збудований із темно-червоного мармуру та мав 5 ліктів завдовжки, 4 лікті завширшки, 2 лікті завишки, вели до нього дві сходинки з мармуру.

Донька руського воєводи Яна Д. та Софії Жолкевської Теофілія (1607–27.11.1661) разом зі своїм чоловіком Якубом Собеським у лютому 1641 заклали монастир *кармеліток босих* у Львові. У червні того ж року записали на його облаштування 30 тис. золотих, а пізніше побудували для його монахів дерев'яний костел Матері Божої з Лоретто. Софія з Жолкевських Д. надала свій дитячий грунт для розбудови монастиря орденові *реформатів* у Львові.

Ще одна її донька, Дорота (бл. 1607–1687), пішла до львівського монастиря *бенедиктинок*. Фундаторка монастиря і його перша абатиса Анна Сапоровська нібито побачила сон про народження в пані Д. дівчинки, яка колись стане абатисою цього монастиря. Вона повідомила про це Софію, і та віддала трирічну доньку на служіння Богові. 17-річною Дорота власноручно, як записано в хроніці *Я. Т. Юзефовича*, "обстригла собі волосся" й отримала сукню св. Бенедикта. 26.09.1640 після смерті фундаторок її призначили абатисою (була нею до смерті). Як абатиса бенедиктинок, Дорота зміцнила фінансові підвалини монастиря, провадила його активну розбудову. На будівництві працювали майстри, яких, можливо, найняв її племінник, майбутній король *Ян III Собеський* для робіт у королівській кам'яниці. Ян Собеський дуже поважав і любив тітку (писав, що піклується про неї і любить її більше, ніж матір, бо й вона його більше любить).

Чернецею цього монастиря була сестра Яна Собеського, яка померла 19-річною, Анна. У серпні 1672, під час військової загрози, Ян Собеський забрав її разом із черницями зі Львова. Імовірно, не без його допомоги, ухвалою січневого сейму 1677 львівські бенедиктинки, чиї маєтки знищив ворог, одержали звільнення від усіх загальних тягарів і переходів через їхні села, а також, як компенсацію за заподіяну їм шкоду, — частину прибутків у містечку Раковець (тепер с. Раковець Пустомитівського р-ну Львівської обл.). Як свідчить складений у 1820-ті *інвентар* монастиря, грошову допомогу надавала і сестра Дороти — Теофілія Собеська.

У Львові двір Д. лежав між горою Лева і Лисою горою. Цю землю пізніше замінили на грунт біля монастиря бенедиктинок. Поблизу двору Д. був розташований костел реформатів, який вони фундували, а далі — давній двір споріднених із ними Жолкевських. Час набуття грунтів та їх-

Володимир Данилюк

ньої забудови не відомий (імовірно, поч. XVII ст.). Згодом львівський двір Д. міг увійти до львівської *юридики Собеських*, що на поч. XVIII ст., як можна судити з тарифи подимного, була однією з найбільших у місті. У Львові була вул. Даниловичів (бічна теперішньої вул. М. Залізняка). Портрет Яна Д. зберігається в Олеському замку.

Олександр Целуйко

ДАНИЛЮК ВОЛОДИМИР (нар. 04.07.1947) український футболіст, нападник, тренер. Майстер спорту СРСР (1968), заслужений тренер України (1990). Народився в м. Стрий Львівської обл. Закінчивши середню школу в Стрию, розпочав виступи в команді майстрів "Нафтовик" (Дрогобич). Грав у львівських *"Карпатах"* (1966–1978), провів за цей час у чемпіонатах СРСР 287 матчів і забив 88 голів. Найкращий бомбардир в історії львівського клубу, також забив 6 м'ячів у розіграшах Кубка СРСР, 34 голи у міжнародних зустрічах. Володар Кубка СРСР (1969). Входив до списку 33-х найкращих футболістів України, гравець молодіжних збірних команд України та СРСР. Тренер-викладач Львівського училища фізичної культури від 1979. Титул заслуженого тренера України одержав за підготовку олімпійського чемпіона 1988 Володимира Татарчука. Мешкає у Львові.

Іван Яремко

ДАНИЛЮК ЙОСИП (1843(1845)–08.02.1904) – український друкар, видавець, діяч соціалістичного і робітничого руху. Народився у Львові в робітничій сім'ї. Працював директором друкарні *Ставропігійського інституту*. За допомогу учасникам польського повстання 1863 був ув'язнений. Один із організаторів Товариства польських прогресивних друкарів у Львові (1869) та його газети "Гранки" (*Сгеіопка*). 1873 – співзасновник робітничого товариства друкарів *"Одлище"*, до керівного складу якого входив ініціатором перших львівських страйків друкарів (1870), столярів (1886), пекарів (1888). Делегат соціалістичного конгресу в Парижі (1889), на якому створено II Інтернаціонал. Коли австрійська влада заборонила "Гранки", видавав і редагував робітничу газету "Праця" (*Praca*, 1878–1892), співробітниками та членами редколегії якої 1878–1881 були *Іван Франко* та *Михайло Павлик*. Д. тісно співпрацював з І. Франком, видавав його польськомовні брошури "Що таке соціалізм?" (1878) і "Про працю" (1881). Д. 1879–1880 допомагав харчами І. Франкові, письменник часто мешкав у нього.

Газета "Праця" 15.03.1879 р.

Д. – один з авторів "Програми галицьких соціалістів" (1881) і статуту Демократичного робітничого товариства (1884).

Організатор перших робітничих мітингів у Львові (1879, 1881), а також першого публічного святкування Дня міжнародної солідарності трудящих 1-го Травня (1890). Спочатку Д. увійшов до створеної 1890 Робітничої партії, однак, побоюючись розмивання революційних традицій соціалістичного руху, відмовився передати під контроль партії редаговану газету "Праця". Разом із групою своїх прихильників Д. вийшов із партії, марно намагаючись створити Робітничу соціалістичну партію. 1893 видавав газету "Молот" (*Młot*). Розчарував-

Володимир Данилюк із м'ячем

Петро Данильчук

Петро Данильчук (з м'ячем)
Фото 25.04.1966 р.

вись у спортивному русі, відійшов від політики й до кінця життя вів профспілкову діяльність. Помер у Львові від запалення легень, похований на *Личаківському цвинтарі* (гробівець не зберігся).

Андрій Козицький

ДАНИЛЬЧУК ОЛЕКСІЙ (нар. 06.08.1946) – український оперний співак (тенор), заслужений артист України (2002). Народився в Тернополі. Консерваторську освіту (1971–1976) здобув у Львові, у класі *Остапа Дарчука*. Ще студентом Д. готував, а згодом виконав надзвичайно складну партію Тангейзера в однойменній опері Рихарда Вагнера.

Від 1976 Д. співає провідний репертуар драматичного тенора у *Львівському театрі опери та балету*: Хозе ("Кармен" Ж. Бізе), Каварадоссі ("Тоска" Дж. Пуччіні), Каніо ("Паяци" Р. Леонкавалло), Манрико ("Трубадур" Дж. Верді), Максима ("Золотий обруч" Б. Лятошинського), Миколу Задорожного ("Украдене щастя" Ю. Мейтуса), Радамеса ("Аїда" Дж. Верді), Ернані та Дона Карлоса в однойменних операх Дж. Верді, Туридду ("Сільська честь" П. Масканьї).

Оксана Паламарчук

ДАНИЛЬЧУК ПЕТРО (10.02.1940–05.05.2008) – український футболіст, захисник. Майстер спорту СРСР (1965). Народився в с. Підвисоке (тепер Снятинського р-ну Івано-Франківської обл.). Футбольну кар'єру розпочинав у команді "Спартак" (Станиславів, тепер м. Івано-Франківськ), продовжив у львівських командах *СКА* та *"Карпати"* (1967–1972). Чемпіон України (1965) у складі СКА і володар Кубка СРСР (1969) у складі "Карпат". Виступав за олімпійську збірну СРСР (1966), входив до списку 33-х найкращих футболістів України (1963, 1965, 1966) на позиції лівого захисника. Закінчивши спортивну кар'єру, працював у системі "Облкниготоргу". Помер у Львові.

Іван Яремко

ДАНЧЕНКО ВОЛОДИМИР (21.04.1914–17.12.1967) – український актор, народний артист УРСР (1954). Батько *Сергія Данченка*. Народився в м. Маріуполь (тепер Донецької обл.). 1933–1937 навчався в Київському театральному інституті. 1931–1933 і 1937–1967 працював у *театрі ім. М. Заньковецької* (від 1944 – у Львові).

Актор унікального героїко-романтичного амплуа. Створив сценічні образи в українському та іноземному класичному й сучасному репертуарі: Ярема ("Гайдамаки" за Т. Шевченком, 1939), Тузенбах ("Три сестри" А. Чехова, 1946), Горнов ("Доки сонце зійде..." М. Кропивницького, 1949), Фердинанд ("Підступність і кохання" Ф. Шиллера, 1949), Лукаш ("Лісова пісня" *Лесі Українки*, 1952), Серебряков ("Дядя Ваня" А. Чехова, 1953), Езоп ("Езоп" Г. Фігейредо, 1958), Ярослав ("Фауст і смерть" О. Левади, 1960). Помер у Львові. Похований на *Личаківському цвинтарі*.

Майя Гарбузюк

ДАНЧЕНКО СЕРГІЙ (17.03.1937–20.08.2007) – український режисер, педагог, лавреат державної премії ім. Т. Шевченка (1978), народний артист СРСР (1988). Син *Володимира Данченка*. Народився в Запоріжжі. 1967 закінчив Київський театральний інститут ім. І. Карпенка-Карого. 1965–1967 працював режисером *театру ім. М. Заньковецької*, 1967–1970 – головним режисером *Першого українського театру для дітей та юнацтва* у Львові. Повернувся до театру ім. М. Заньковецької на посаду головного режисера (1970–1978). Серед вистав із його львівського доробку – "Перший день свободи" Л. Кручковського (1965), "В дорозі" В. Розова (1966), "Маклена Граса" М. Куліша (1967), "Камінний господар" *Лесі Українки* (1971), "Ричард III" В. Шекспіра (1974), "Прапороносці" за О. Гончаром (1975), "Украдене щастя" *І. Франка* (1976). За виставу "Тиц" М. Зарудного Д. було присуджено 1978 Державну премію ім. Т. Шевченка.

Від 1979 викладав у Київському театральному інституті ім. Карпенка-Карого, поєднуючи педагогічну діяльність із ро-

ботою головного режисера в Національному драматичному театрі ім. І. Франка. Там поставив "Украдене щастя" І. Франка (1979), "Дядю Ваню" А. Чехова (1980), "Візит старої дами" Ф. Дюренматта (1983), "Енеїду" за І. Котляревським (1986), "Тев'є-Тевель" Г. Горіна (за Шолом-Алейхемом) (1989), "Мерлін, або Спустошена країна" Т. Дорста (1996), "Король Лір" В. Шекспіра (1997). Останні спектаклі режисера – "За двома зайцями" М. Старицького та "Пігмаліон" Б. Шоу (2000). Більшість вистав із доробку Д. увійшли до історії українського театру XX ст. 1991 одержав Державну премію за постановку "Білої Ворони". Помер у Києві.

Мирослава Товкало

ДАРСЬКИЙ СТАНІСЛАВ (Darski Stanisław; 17.11.1891–22.12.1983) – польський державний діяч, економіст, спортсмен. Народився у Львові. Закінчив правничий факультет *Львівського університету* і Торгову академію у Львові. 1916 став доктором права Львівського університету. Брав участь у листопадових боях за Львів 1918. Переїхав 1920 до Данцига (тепер Гданськ, Польща). У 1920-ті став чільним польським тенісистом, чемпіоном Польщі 1922 в одинарному розряді і першим представником країни на Вімблдонському турнірі (1924).

Генеральний секретар Союзу гдиньских портових експедиторів (1929). Від 1930 – керівник регулярних ліній компанії "Польське судноплавство", від 1933 – заступник головного директора, в від 1936 – директор із торговельних справ цієї компанії. Під час *Другої світової війни* працював у Великій Британії. 1946 повернувся до Польщі. 1946–1949 був віце-директором і директором Генерального інспекторату для портів і судноплавства та директором портів і судноплавства в Міністерстві судноплавства, в також генеральним директором підприємства "Судноплавні лінії Гдиня – Америка". 1950–1956 – доцент Вищої економічної школи в Сопоті (тепер Поморського воєвод., Польща). 1956–1964 працював в урядах Польщі на посадах міністра судноплавства і водного господарства. 1961 став надзвичайним професором і керівником Комітету досліджень моря Польської Академії наук. Перебуваючи на пенсії, залишався консультантом програм розвитку морського господарства. Помер у Варшаві.

Ігор Петрій

ДАРЧУК ОСТАП (12(25).04.1911–21.08.1999) – український оперний співак і педагог. Заслужений діяч мистецтв України (1981). Народився у м. Бердичів (тепер Житомирської обл.). 1930 вступив до Київської консерваторії, однак постійно переривав навчання. Співав у капелі "Думка", утверджувався вокально і сценічно в Оперній студії в Києві. Закінчив навчання тільки 1946. На "велику" сцену ступив у Горьківському театрі, де співав 1950–1955. Працював 1955–1965 (з невеликими перервами) у *Львівському театрі опери та балету*.

Досвідчений актор, мав сильний оксамитовий голос. Виконував лірико-психологічні партії: Карась ("Запорожець за Дунаєм" С. Гулака-Артемовського), Виборний ("Наталка Полтавка" *М. Лисенка*), Кичатий ("Назар Стодоля" К. Данькевича), Кочубей, Рене ("Мазепа", "Іоланта" П. Чайковського), Мельник ("Русалка" О. Даргомижського), Собакін ("Царева наречена" М. Римського-Корсакова), Гудал ("Демон" А. Рубінштейна), Мефістофель ("Фауст" Ш. Гуно) та Нілаканта ("Лакме" Л. Делібі). Співав у Києві та Львові. 1959–1995 провадив педагогічну діяльність. Серед учнів – *Ігор Кіпнігер, Василь Дудар*, Роман Вітошинський, *Олексій Данильчук, Андрій Алексюк*, Василь Ковальчук, Олександр Разуменко, Юрій Заставний, Юрій Григор'єв та Іван Дмитрук. Помер у Львові.

Оксана Пагамарчук

Володимир Данченко

ДАЦЬКО НАТАЛІЯ (нар. 31.03.1962) – оперна та камерна співачка. Заслужена артистка України (1999). Народилася у Львові. Закінчивши Львівське державне музичне училище ім. С. Людкевича (клас бандури), навчалася на вокальному фа-

Сергій Данченко

Наталя Дацько

культеті Львівської державної консерваторії ім. М. Лисенка (клас *П. Карманюка*; 1982–1987; тепер *Львівська національна музична академія*). Ще студенткою 1987 здобула перемогу на Міжнародному конкурсі ім. Марії Каллас у Греції. 1988 стала лавреатом двох престижних конкурсів вокалістів в Італії – ім. Етторе Бастіаніні та "Верді́вські голоси". 1987–1989 стажувалася в Італії: у Вищій вокальній школі при театрі "Ла Скала" в Міляні та Музичній академії Карло Бергонці в Буссето. 1989 дебютувала на сцені театру опери та балету м. Енсхеде (Нідерланди) в опері Дж. Верді "Трубадур" (партія Леонори). 1990–1993 – солістка театру опери та балету м. Грац (Австрія). Від 1994 активно концертує в різних країнах світу – Італії, Росії, України, Болгарії, Молдові, Словаччині, Польщі, Англії, Німеччині, Швейцарії, США, Іспанії, Португалії. 1995 дебютувала на сцені Великого театру (Москва) в опері П. Чайковського "Пікова дама" (партія Лізи). Від 1995 – постійна учасниця фестивалів "Ірина Архипова представляє...", які відбуваються в різних містах Росії, а також ювілейних концертів, присвячених Ірині Архиповій (Москва, 2000, Челябінськ, 2005) та Марії Бісшу (Кишинів, 2001). 1998–2005 – солістка Єкатеринбурзького театру опери та балету (Росія). 2002 нагороджена премією та срібною медаллю Міжнародного музичного фонду Ірини Архипової "За видатні заслуги в галузі музичної культури".

Велику роль у формуванні артистки відіграли М. Бісшу, О. Образцова, Ю. Мазурок, Т. Синявська, Д. Хворостовський, В. П'явко, І. Архипова.

Незважаючи на закордонні контракти та гастролі, Д. охоче виступає у Львові. 2001 брала участь у концерті, присвяченому *візиту Івана Павла II до Львова*. 2006 – учасниця фестивалю органної та камерної музики (Львів), на якому, поряд із сольною програмою, були представлені твори для вокального дуету у виконанні сестер Наталі та Галини Дацько. Відтоді дует сестер часто виступає перед львівською публікою, а також гастролює в Україні та за її межами. Від 2007 – солістка *Львівського національного академічного театру опери та балету ім. С. Крушельницької*. Член журі Першого всеукраїнського конкурсу вокалістів ім. Іри Маланюк (Івано-Франківськ, 2007).

Серед оперних партій – Алкід ("Алкід" Д. Бортнянського), Донна Анна ("Дон Жуан" В. А. Моцарта), Естрелла ("Альфонзо і Естрелла" Ф. Шуберта), Єлизавета, Ульрика, Амнерис, Леонора і Азучена ("Дон Карлос", "Бал-маскарад", "Аїда" "Трубадур" Дж. Верді) Тоска ("Тоска" Дж. Пуччіні), Сантуцца ("Сільська честь" П. Масканьї), Марія, Татьяна, Ліза ("Мазепа", "Євгеній Онєгін", "Пікова дама" П. Чайковського), Земфіра ("Алеко" С. Рахманінова), Одарка ("Запорожець за Дунаєм" С. Гулака-Артемовського). У камерно-концертному репертуарі – твори Й. С. Баха, Г. Ф. Генделя, Дж. Каччіні, А. Вівальді, А. Кальдара, Дж. Россіні, Ф. Мендельсона, Ф. Шуберта, Р. Шумана, Ж. Бізе, М. Глінки, О. Даргомижського, *М. Лисенка*, Д. Січинського, *С. Людкевича*, *В. Барвінського*, Я. Степового, П. Майбороди, І. Шамо, обробки українських народних пісень.

Роксоляна Мисько-Пасічник

С. Дачинський
На полюванні
1893 р

ДАЧИНСЬКИЙ СТАНІСЛАВ (04.02.1856 – після 1928) – маляр і кераміст. Народився в с. Вишнич поблизу Бохні (тепер Малопольського воєвод., Польща). Вивчав живопис у краківській Школі образотворчих мистецтв (1873–1878 у В. Лущкевича, 1881–1884 у *Я. Матейка*). Упродовж 1882–1885 часто перебував у Львові. Від 1885 працював у м. Коломия (тепер Івано-Франківської обл.). Був викладачем рисунку в коломийській Школі керамічного промислу. Малював картини історичного, релігійного, побутового жанрів, краєвиди, портрети, працював над монументальними розписами, ужитковим мистецтвом, проєктував поштівки (1906, видані в Коломиї), пам'ятники (модель пам'ятника А. Міцкевичеві в Коломиї, 1898, співавтор К. Лущкевський). Серед керамічних робіт Д. – терракотові дбан і парпіль для австрійського ерцерцога Ру-

дольфа (1887), майолікова ваза з фігурами гуцулів (1899, експонувалась на Всесвітній виставці у Парижі, 1900), конкурсний проєкт каміна з майолики (1902). Значна частина творів Д. присвячена українській, особливо гуцульській тематиці, природі Покуття. Брав участь у виставках у Львові (1883–1921) та Коломиї (1896–1904). Твори зберігаються у *Львівській галереї мистецтв, Музеї етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України, Національному музеї у Львові*, Національному музеї у Кракові.

Серед найвідомших творів – картини "Повернення козаків з походу" (1883), "Портрет І. Панчаківського" (1888), "Татарський полон" (1884), "Ярмарок у Коломиї" (1894), "Богоматір" (1896), "Біля переправи" (1896), "Полювання на Покутті" (1902), "Гірський краєвид" (1905), "Гуцул із Пістиня" (1908), "Гуцул і гуцулки" (1911), "Гуцульщина" (1922), "Голова Христа" (1928); монументальний живопис у Коломиї – розписи в церкві св. Михаїла (1887–1888, співавтор *В. Крицінський*), стінопис у будинку ощадної каси (1894–1896, співавтор В. Крицінський), стінопис в інтер'єрі "Народного Дому" (1900–1901); театральна завіса в залі товариства *"Сокіл"* (1901, співавтор Ю. Гавель). Помер у Коломиї.

Юрій Бірюльов

ДАШАК АННА (нар. 25.10.1936) – українська оперна та камерна співачка (сопрано), педагог. Заслужена артистка України (1977). Народилася в с. Невицьке (тепер Ужгородського р-ну Закарпатської обл.). Навчалась на диригентському факультеті (1955–1960, клас М. Антківа) Львівської консерваторії. У цьому ж закладі (1961–1962, клас Г. Ситникової), а також у Київській консерваторії (1963–1964, клас М. Єгоричевої) здобула вокальну освіту. Артистичну діяльність розпочала 1964 солістою Київської філармонії. 1965–1993 – солістка *Львівського театру опери та балету*.

Завдяки дзвінкому голосові широкого діапазону, володінню тембрами, багатогранній акторській грі та сценічній привабливості створила переконливі образи в багатьох (понад 40) операх та операх. Серед них – Віолетта, Ельвіра, Леонора ("Травіата", "Ернані", "Трубадур" Дж. Верді), Маргарита ("Фауст" Ш. Гуно), Міхаела ("Кармен" Ж. Бізе), Тоска ("Тоска" Дж. Пуччіні), Тамара ("Демон" А. Рубінштейна), Маша ("Дубровський" Е. Направника), Оксана ("Запорожець за Дунаєм" С. Гулака-Артемовського), Наталка ("Наталка Полтавка" *М. Лисенка*), Туркиня ("У неділю рано" В. Кірейка), Єлена ("Прекрасна Єлена" Ж. Оффенбаха), Саффі ("Циганський барон" Ф. Легара), Валентина ("Весела вдова" Й. Штрауса). Із камерними концертами співачка виступала в Україні, Грузії, Казахстані (з піаністкою З. Максименко, симфонічним оркестром *Львівської філармонії*, камерним ансамблем та оркестром народних інструментів Львівської консерваторії ім. М. Лисенка). Як солістка виступала з хором ім. Г. Верьовки в Бельгії (1958), Німецькій Демократичній Республіці та Федеративній Республіці Німеччина (1959). Від 1985 викладає вокал у Львівській консерваторії (тепер *Львівська національна музична академія*). Серед студентів Д. – 10 лавреатів, 3 дипломанти міжнародних конкурсів вокалістів, солісти багатьох оперних театрів (С. Годлевська – Київ, Г. Гаванчак – Зальцбург, Л. Грабова – Нью-Йорк, Т. Куралова – Пекін, В. Ватутіна – Вроцлав).

Д. плідно працює на літературній ниві. У її доробку три збірки, опубліковані у Львові: "Пілігрими безконечності" (2000), "Сплачений борг" (2002), "Велінням карми" (2007).

Мар'яна Зубелик

Анна Дашак

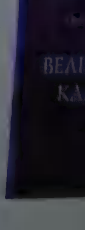

А. Дашак. Велінням карми. 2007 р. Обкладинка

ДАШАК ЗЕНОН (17.07.1928–26.06.1993) – альтист, педагог, заслужений діяч мистецтв УРСР (1979), ректор Львівської державної консерваторії ім. М. Лисенка (1965–1991). Народився в м. Стрий (тепер Львівської обл.). 1951 закінчив Львівську державну консерваторію (клас П. Макаренка). Навчався в аспірантурі Київської державної консерваторії, захистив кандидатську дисертацію

Фабрика Я. Дашека (ліхтарні вежі родини Франців на розі вул. Є. Коновальця та А. Мельника). 1894 р. Сучасне фото

Експозиція фірми Я. Дашека на Будівельній виставці у Львові 1892 р. Архівне фото

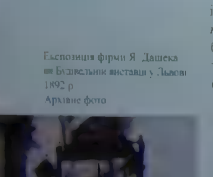

"Камерно-інструментальні твори та виконавська діяльність М. Лисенка" (1957). Від 1951 працював у Київській консерваторії: старшим викладачем, згодом доцентом (клас альта). 1961 очолив кафедру струнно-смичкових інструментів. ■ 1963–1965 працював на посаді проректора з наукової та навчальної роботи Київської консерваторії. 1965 призначений на посаду ректора Львівської державної консерваторії ім. М. Лисенка (тепер *Львівська національна музична академія*). Адміністративну роботу поєднував із педагогічною, науковою та виконавською. 1981–1993 очолював кафедру струнно-смичкових інструментів.

Автор понад 40 публікацій із проблем музичного виконавства, бл. 15 збірників педагогічного репертуару для скрипки та альта. З ініціативи Д. створено струнний квартет у складі: О. Деркач (І скрипка), Б. Каськів (ІІ скрипка), Д. (альт), Х. Колесса (віолончель). Колектив успішно виступав у різних містах СРСР та за кордоном. Д. неодноразово запрошували до складу журі міжнародних (Німеччина, Румунія, Франція, Грузія, Литва) і всеукраїнських конкурсів альтистів та струнних квартетів. У 1980-ті – голова Львівської організації товариства "Україна". Помер у Львові, похований у Стрию.

Роксоляна Місько-Пасічник

ДАШЕК ЯН (Daschek, Dašek Jan; 1837–09.01.1904) – художник і власник фабрики художнього металу. Чех із походження. Народився в м. Зноймо в Чехії. Освіту здобув, імовірно, у Західній Європі. Бл. 1870 поселився у Львові. 1879 заснував ковальську майстерню на вул. Сикстуській, 30 (тепер *вул. П. Дорошенка*). 1884 залишив там фірму, а головне виробництво перенес на *вул. М. Коперника*, 52–54, де на місці колишніх садів Прохазки біля власного житлового будинку спорудив фабрику з окремою *електростанцією* (першою у Львові), обладнаною за найновішими технологіями великою кузнею, складами матеріалів. Розбудову фабричного комплексу 1890 здійснила фірма *І. Левинського*. "Художньо-ковальська, конструкторська і будівельна фабрика" Д. виробляла з кованого заліза (іноді з додаванням міді) ретельно оброблені архітектурні деталі: вхідні брами і двері з замками та ручками вишуканих форм, віконні грати, балконні огорожі, кронштейни, балюстради сходових кліток, вуличні, надбрамні й інтер'єрні ліхтарі, а також предмети щоденного вжитку, особливо освітлювальні пристрої. Їхні проєкти Д. робив сам і за ескізами відомих львівських архітекторів. Одним із перших відомих творів Д. став канделябр, виставлений 1882 у *Міському промисловому музеї у Львові*. У 1880–1890-ті майстерня Д. випускала продукцію ■ різних стилях: *історизму*, від 1898 – у стилі *сецесії*, спеціалізуючись на брамах, балконних і віконних гратах. Серед найкращих творів того часу – неоренесансна огорожа тераси і балюстрада сходової клітки Дирекції залізниці на вул. 3-го Травня, 3 (тепер *вул. Січових Стрільців*; архітектор *В. Равський*-молодший, 1887), грати на великих вікнах *будинку Галицької ощадної каси* (1890–1891, архітектор *Ю. Захаревич*, тепер *Музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України*), огорожа з брамою та ліхтарями вілли родини Франців (тепер на розі *вул. Є. Коновальця* і *вул. А. Мельника*, 1894, архітектор *Я. Нероль*), грати *костелів кларисок* (1898), *Марії Снїжної* (1892) ■ проєктом Ю. Захаревича. 1897–1898 Д. спорудив свою родинну віллу (співавлаштування – дружина Катерина) на вул. Л. На-

беляка, 41 (тепер *вул. І. Котляревського*). Цей будинок із поливаної цегли, оздоблений майолікових вставками, із кронштейнами у вигляді стилізованих квітів та іншими металевими деталями, став одним із перших кроків *сецесії* у Львові (будувала фірма І. Левинського, імовірно, за проєктом *А. Захаревича*). На *Личаківському цвинтарі* збереглися десятки гробівців та надгробків із кованими газовими світильниками із знаком фабрики Д.

Вироби фабрики Д. відзначені медалями на львівських виставках 1892, 1894, 1902 і на Всесвітній виставці в Парижі 1900. На Будівельній виставці 1892 увагу відвідувачів привертали велика неоренесансна брама (розмірами 6 на 3 м), балюстрада з огорожею, ліхтарі, екран для каміна. На *Галицькій крайовій виставці 1894 р.* фірма Д. виконала металеві оздоби "цісарського павільйону" всередині Палацу промисловості. 1902 на ювілейній виставці Політехнічного товариства у Львові Д. експонував два сецесійні світильники (за проєктами Б. Копняка і *В. Галицького*).

Д. був членом культурно-освітнього товариства у Львові *"Чеська Бесіда"*, провадив харитативну діяльність (зокрема заснував і матеріально підтримував Бурсу учнів ремісничих шкіл). Помер у Львові, похований у родинному гробівці (оздобленому двома ліхтарями) на Личаківському цвинтарі.

Після смерті Д. до 1920 фірмою керував син, Ян Алойзи, який 1908 розширив фабричні приміщення (будували *А.* і *К. Каменобродські*). Родина Д. відкрила бл. 1913 *кінотеатр* "Геліос", пізніше "Фата Моргана" (згодом кінотеатр ім. І. Франка, тепер не існує).

Юрій Біркгольц

ДАШИНСЬКИЙ ІГНАЦІЙ (Daszynski Ignacy; псевдонім Z. Zegota; 26.10.1866–31.10.1936) – польський політик. Брат *Феліксa Дашинського*. Народився в м. Збараж (тепер Тернопільської обл.) у родині дрібних службовців. Закінчив гімназію в Станиславові (тепер м. Івано-Франківськ). 14-річним хлопцем уперше постав перед судом присяжних за розповсюдження вірша антиавстрійського змісту, автором якого був його старший брат Фелікс. Входив до таємного студентського гуртка, захоплювався соціалістичними ідеями. За прихильний виступ щодо *"Весни Народів"* був вигнаний зі школи (1882). Працював помічником адвоката в Дрогобичі на Львівщині, згодом переїхав до Львова, де проживав у родині шевця й навчав його дітей. У Львові познайомився з *Іваном Франком*. Від жовтня 1888 вивчав природничі науки в Ягеллонському університеті в Кракові, згодом – у Цюриху в Швейцарії. У жовтні 1890 повернувся до Львова. Із групою товаришів організував соціалістичні гуртки "Сила". 1891 вперше брав участь у конгресах соціалістів: австрійському у Відні, міжнародному в Брюсселі. У 1890-ті відіграв важливу роль в утворенні у Львові Робітничої партії (від 1899 – Польська соціал-демократична партія Галичини і Цешинської Сілезії). Редагував "Робітничу газету" (*Gazeta Robotnicza*), від 1894 – головний редактор газети "Вперед" (*Naprzod*). 1897 став наймолодшим послом австрійського парламенту, в якому очолив соціалістичний клуб. З початком *Першої світової війни* зблизився з *Юзефом Пілсудським*, увійшов до президії Польської ліквідаційної комісії в Кракові. Став прем'єром Тимчасового народного уря-

Ігнацій Дашинський

Вілла Я. Дашека на вул. І. Котляревського, 41 1897–1898 рр. Сучасне фото

З. Скварчинський
Карикатура на І. Дашинського

ду Польської Республіки, створеного проти ночі 07.11.1918 в Любліні. Згодом одержав доручення Ю. Пілсудського сформувати коаліційний уряд, але вже 17.11.1918, через спротив національних демократів, змушений був подати у відставку. Продовжив політичну кар'єру: член Виконавчого комітету Польської партії соціал-демократії, від 1919 – член Верховної ради Польської соціалістичної партії, 1921–1928 – її голова, 1920 – віце-прем'єр Ради захисту держави, 1919–1935 – посол до Сейму, 1928–1930 – маршалок Сейму. Кандидатуру Д. висували на посаду першого президента відновленої Польщі (1922 у першому турі голосування в парламенті одержав 49 голосів і вибув із подальшої боротьби). Попри слабке здоров'я (хвороба серця), Д. очолив список Центроліву під час виборчої кампанії 1930. Автор книжок. "Банкрутство галицької демократії" (*Bankructwo demokracji galicyjskiej*, 1895), "Шляхетчина і відродження Галичини" (*Szlachetczyzna i odrodzenie Galicji*, 1899), "Велика людина в Польщі. Психологічно-політичний нарис" (*Wielki człowiek w Polsce. Szkic psychologiczno-polityczny*, 1925), "Сейм уряд – король – диктатор. Зауваги на часі" (*Sejm – rząd – król – dyktator. Uwagi na czasie*, 1926). Останні роки життя перебував в лікувальному закладі в Бистрій-Шльонській, де й помер. Похований у Кракові.

Зоя Баран

ДАШИНСЬКИЙ ФЕЛІКС (Daszyński Feliks, 1864–09.04.1890) – польський публіцист і політичний діяч. Брат *Ігнація Дашинського*. Народився в м. Збараж (тепер Тернопільської обл.). Навчався в гімназії у Станиславові (тепер м. Івано-Франківськ), звідки був відрахований 1880 за написання і розповсюдження антигабсбурзького вірша. 1882 вступив до *Львівської Політехніки*. Під час перебування у Львові активно долучився до соціалістичного руху, розгорнувши агітаційну роботу серед робітників та студентів львівських вищих навчальних закладів, головно Львівської Політехніки. Брав участь у розповсюдженні нелегальної літератури. Підтримував тісні зв'язки з українськими соціалістами, зокрема з *Іваном Франком*. Переклав і надрукував у журналі "Тижневий огляд" (*Przegląd tygodniowy*) повість І. Франка "Boa constrictor". Наприкін. 1885 виїхав до Швейцарії, де вступив на природничий факультет Цюрихського університету. Налагодив зв'язки з польською соціалістичною еміграцією. Під час перебування у Швейцарії друкувався в соціалістичних виданнях "Досвіт" (*Przedświt*) і "Класова боротьба" (*Walka klas*). У складі польської делегації 1889 брав участь у роботі II Інтернаціоналу. Останні роки життя важко хворів на туберкульоз легенів. Помер у Мерано (Італія). Автор брошури "Два трактати" (*Dwie rozprawy, 1891*), виданої посмертно. У ній Д. вказував, що творення нації зумовлюють не об'єктивні чинники, зокрема мова, а внутрішнє відчуття належності до якогось народу.

Ігор Петрій

Людмила і Ярослав Дашкевичі
Фото 1972 р.

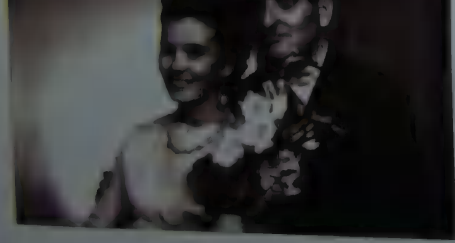

ДАШКЕВИЧ ЛЮДМИЛА (дівоче прізвище Несміян; 30.02.1946–05.10.2005) українська журналістка, правозахисниця. Дружина *Ярослава Дашкевича*. З-поміж шістдесятників відома як Шереметьєва (за прізвищем вітчима). Народилася в м. П'ятихатки Дніпропетровської обл. 1955 з родиною переїхала до Кіровограда, де 1962 закінчила середню школу. 1963 вступила на філологічний факультет Одеського університету.

Була членом обкому комсомолу, а згодом – ЦК ЛКСМУ. 1965 перевелася до Київського університету на факультет журналістики. Працювала бетонницею у Вишгороді на будівництві Київської ГЕС. Опозиційну діяльність розпочала в Одесі завдяки близькому знайомству з Ніною Строкатою та її чоловіком Святославом Караванським. На будові ГЕС познайомилася із секретарем комітету комсомолу *В'ячеславом Чорноволом* та його дружиною *Оленою Антонів*. Увійшла до середовища активних шістдесятників (Василь Стус, Іван Світличний, Алла Горська та ін.). Таємно передруковувала й розповсюджувала *самвидав*. Через переслідування (на вимогу *КДБ* за 24 год. покинула Київ) влаштувалася редактором районного радіомовлення в смт Макарів Київської обл. (1965–1966). Згодом перейшла на роботу кореспондента газети "Друг читача", де від вересня 1965 вже працював В. Чорновіл. Обидвох із редакції звільнили 1966. Перебивалися тимчасовими заробітками, зокрема в Карпатській експедиції Інституту геології АН УРСР в с. Лопушне Міжгірського р-ну Закарпатської обл., де разом із П. Скочком підготували й 27.09.1966 надіслали до журналу "Перець" листа на захист переслідуваного Івана Дзюби. Д. опікувалася політв'язнями, зокрема передавала для них вовняні шкарпетки, які плели місцеві мешканці на кошти друзів із Київської ГЕС.

Від 1967 мешкала у Львові. Через арешти в червні та серпні 1968 робітників Київської ГЕС (О. Назаренка, В. Карпенка та В. Кондрюкова), у Д. та в помешканні батьків у Кіровограді відбулися обшуки. Зазнала допитів. За наполяганням КДБ 1969 за два тижні до захисту диплома Д. відрахували з Київського університету "за поведінку, не гідну радянського студента". Від 1968 працювала старшим лаборантом *Музею етнографії та художнього промислу* у Львові. За клопотанням дирекції у травні 1971 поновилася в університеті й у червні одержала диплом. Готувала кандидатську дисертацію з *етнології*, писала наукові статті, виступала на конференціях у Москві, Єревані, Києві. Водночас друкувала самвидав, зокрема чотири випуски *"Українського вісника"* за редакцією В. Чорновола. 31.08.1970 підписала лист протесту до керівників УРСР щодо повторного арешту *Валентина Мороза*, брала участь у дискусіях шістдесятників, відстоюючи думку, що опозиційний рух – елемент національно-визвольної боротьби. Була ідейним споборником *Зіновія Красівського, Івана Кандиби, Михайла Осадчого, Ірини* та *Ігоря Калинців*. Першою повідомила московський Комітет захисту прав людини в СРСР (Валерія Чалідзе) про арешти опозиційної інтелігенції в Україні 12.01.1972. Наступного дня про них дізнався світ. Через Я. Дашкевича її попередили про загрозу арешту. 04.08.1972 звільнена з музею. 19.08.1972 одружилася з Я. Дашкевичем. Разом відвідали Естонію, Латвію, Узбекистан, Таджикистан, Азербайджан, Вірменію, Північний Кавказ, Москву – вивчали опозиційні настрої та встановлювали контакти з дисидентами. 1973–1975 працювала медстатистиком у стоматологічній поліклініці, 1975–1978 – старшим лаборантом кафедри історії мистецтва Львівського державного інституту прикладного та декоративного мистецтва (тепер *Львівська національна академія мистецтв*), кореспондентом, літературним редактором газети "Молодь України" (1978–1990), літературним редактором газети *"Ратуша"* (1990–1997). Власне в "Ратуші" найповніше розкрився її талант журналіста, ґрунтовного знавця національно-визвольного руху й біографа його чільних постатей. Померла у Львові. Похована на *Личаківському цвинтарі*.

Юрій Зайцев

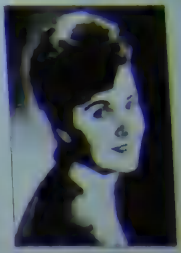

Людмила Дашкевич

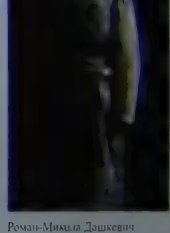

Роман-Микола Дашкевич

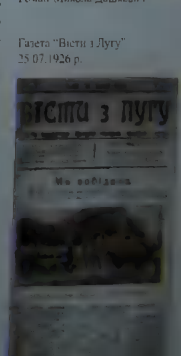

Газета "Вісти з Лугу" 25.07.1926 р.

ДАШКЕВИЧ РОМАН-МИКОЛА (ДЕ КОРИБУТ) (псевдоніми та криптоніми: Давнин, Д., Луговик з-за Потока, Л. з. П., Луговик, Січовик та ін.; 06.12.1892–11.01.1975) – український військовий і громадський діяч, генерал-хорунжий армії Української Народної Республіки (УНР), публіцист, видавець. Чоловік *Олени Сте-*

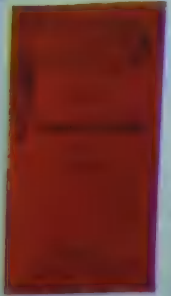

Д. Данькевич (Р.-М. Завальний)
Новий Санч, Галичина
1927 р. (Фотографія)

Перепоховання
Р.-М. Данькевича 15.06.2008 р.
на Личаківському цвинтарі
у Львові
Сумісне фото

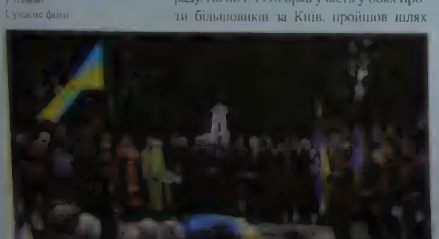

...ськім. Батько *Ярослав Данькевич*. Народився в с. Тустановичі (тепер частина м. Борислав Львівської обл.) 1911 закінчив Українську чоловічу гімназію у Перемишлі (тепер Підкарпатського воєвод. Польща), вступив на юридичний факультет *Львівського університету*. У студентські роки був членом товариства "Український студентський союз" у Львові, очолив студентський просвітний гурток при львівській філії товариства *"Просвіта"*. Один із організаторів січово-стрілецьких товариств – перших парамілітарних організацій у Галичині. Від 1912 належав до таємного студентського стрілецького гуртка під проводом *Івана Чмола*, 1913 був обраний кошовим товариства "Повітова Січ" у Львові. 25.01.1914 став кошовим новозаснованого товариства *"Українські Січові Стрільці"*. У липні 1914 мобілізований до австрійського війська, офіцер артилерії. Потрапив до російського полону, перебував у таборах Сибіру і на Забайкаллі. Після Лютневої революції 1917 в Росії втік із табору й повернувся до Києва, де став одним із організаторів Галицько-Буковинського куреня (від 19.01.1918 – Перший курінь Січових Стрільців під орудою *Євгена Коновальця*) – найбоєздатнішої військової частини Української Центральної Ради. Обраний командиром гарматної батареї, очолив Стрілецьку раду. На поч. 1918 брав участь у боях проти більшовиків за Київ, пройшов шлях відступу з Києва через Житомир на Сарни – Маневичі та поворотний шлях наступу на Київ у лютому – березні 1918.

Коли в травні 1918 німецькі війська розброїли Січових Стрільців і розформували полк, підрозділ під командуванням Д. влився до бригади полковника З. Натієва при Запорозькому корпусі армії УНР. Д. сформував стрілецьку батарею при Запорозькому гарматному полку на Харківщині. У серпні 1918 у Білій Церкві відновлено полк Січових Стрільців, в якому сотник Д. знову очолив батарею. Від березня до грудня 1919 Д. – командант гарматної бригади корпусу Січових Стрільців. Разом із частиною членів Стрілецької ради (*Є. Коновалець, А. Мельник, В. Кічабський, Я. Чиж, М. Матчак*, І. Андрух, І. Даньків) переїхав до Відня, щоб організовувати військовиків, які опинилися в Австрії, Німеччині, Угорщині, Румунії, Італії та Чехословаччині. У Відні одружився з Оленою Степанів. 1921 видав військово-історичний нарис "Про Січових Стрільців" – перший огляд історії цього збройного формування.

Повернувшись до Львова, закінчив навчання у Львівському університеті, здобув ступінь доктора права. У 1920–1930-ті провадив адвокатську практику. Відновлював мережу товариств *"Січ"*, його знову було обрано кошовим "Повітової Січі". Відновив видавання часопису *"Січові вісті"* (1922–1924). У травні 1926, після того як влада розпустила товариство "Повітова Січ", створив нову мережу парамілітарних організацій *"Луг"*. Через активну політичну позицію і громадську діяльність перебував під наглядом польської влади. 1926–1939 видавав часопис *"Вісті з Лугу"*.

Опублікував кілька підручників лугових вправ, лугові календарики, ілюстровані додатки до "Вістей з Лугу", серію лугових карток. Після встановлення радянської влади у Львові 1939 виїхав до містечка Риманова на Лемківщині (тепер Підкарпатського воєвод. Польща). 1941–1943 знову мешкав у Львові, працював адвокатом. Наприкін. 1943 виїхав до Австрії. 1946–1950 був головою Братства св. Андрея в Інсбру-

[illegible] оселився в таборі для переміщ[illegible] жив у Куфштайні, що в Тиролі. Публікував статті у газетах "Народна воля" (Скрентон, США) та "Вільне слово" (Торонто, Канада). Спогади Д. вийшли окремим виданням у Нью-Йорку 1965.

У Львові 1921–1926 мешкав на вул. Собєщини, 7 (тепер вул. Барвінських); 1926–1939 – на вул. Косинерській, 5 (тепер вул. І. Карпинця). На *вул. М. Коперника*, 5, упродовж 1925–1939 містився центральний виділ українського фізкультурно-спортивного товариства "Луг" і адвокатська контора Д.

Головні праці: "Про Січових Стрільців" (1921), "Початки Українських Січових Стрільців" (1921), "Підручник для руханково-пожарничих товариств Січей та Лугів" (1926), "Початки Українських Січових Стрільців. У 40-річчя вимаршу УСС на війну" (1954), "Про Січових Стрільців. Початки і організація" (1965), "Артилерія Січових Стрільців у боротьбі за Золоті київські ворота" (1965) та ін. Помер у Куфштайні (Австрія), де був похований. 15.06.2008 перепохований на *Личаківському цвинтарі* у Львові.

Галина Сварник

ДАШКЕВИЧ ЯРОСЛАВ-ІВАН-АНАНІЯ (ДЕ КОРИБУТ) (нар. 13.12.1926) – український історик, політолог, культуролог, бібліограф, сходознавець, громадський діяч. Почесний громадянин Львова (1997). Заслужений діяч науки і техніки України (2001). Син *Романа-Миколи Дашкевича* та *Олени Степанів*. Чоловік *Людмили Дашкевич*. Народився у Львові. 1944 закінчив українську *Академічну гімназію* у Львові та склав іспити на атестат зрілості в середній школі № 4 (тепер Лінгвістична гімназія) м. Львова. 1944 навчався у Львівському медичному інституті (тепер *Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького*), 1944–1949 – на філологічному факультеті *Львівського університету* (спеціальність – українська мова і література). 1944–1949 – старший бібліотекар рукописного відділу; старший бібліотекар та бібліограф Кабінету І. Франка, виконувач обов'язків завідувача бібліографічного відділу Львівської бібліотеки АН УРСР (тепер *Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України*). 10.12.1949 заарештований органами держбезпеки як член "відомої української націоналістки" О. Степанів, звинувачений у зберіганні й розповсюдженні "контрреволюційної літератури". Засуджений до 10 років виправно-трудових таборів. 1949–1956 відбував ув'язнення, зокрема у спеціальному Піщаному таборі ("Песчлаг") у Спаську і в Карагандинському таборі ("Карлаг", тепер Казахстан). У червні 1956 повернувся до Львова, зазнавав постійних утисків і переслідувань, два роки був безробітним. 1957–1966 працював бібліографом відділу історії України Інституту суспільних наук АН УРСР (тепер *Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України*). 1963 захистив кандидатську дисертацію "Вірменські колонії на Україні в джерелах та літературі XV–XIX ст." 1967–1972 – науковий співробітник *Музею етнографії та художнього промислу*, звідки був звільнений нібито через "недостатню кваліфікацію". 1973–1974 – безробітний. 1974–1980 – на науковій роботі в *Центральному державному історичному архіві України у м. Львові*. Звільнений з роботи "за порушення трудової дисципліни". 1980–1990 – безробітний. 1990–1992 – провідний науковий співробітник Інституту суспільних наук АН України. Від вересня 1992 – керівник Львівського відділення Інституту української археографії АН України (від 01.02.1995 – Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України). Від 1992 – провідний науковий співробітник Інституту сходознавства ім. А. Кримського НАН України. У травні 1994 Д. було присвоєно науковий ступінь доктора історичних наук на підставі дисертації "Стан і напрями джерелознавчих та історичних досліджень історії України (друга половина XIX–XX ст.)". 28.05.1995 реабілітований. Від 1996 – професор кафедри давньої історії України та спеціальних

Ярослав Дашкевич

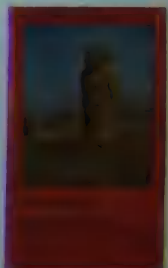

Я. Дашкевич, Е. Триярський. *Колонії бідних прикарпатських селян Кольонія і Кольонія-Нова*. 1982 р. Обкладинка

Я. Дашкевич. Постаті. 2007 р. Обкладинка

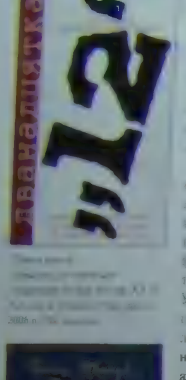

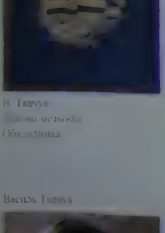

Н. Ткачук
Медоля медоцвіт
Обкладинка

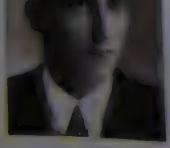

Василь Ткачук

...ковинних дисциплін Львівського університету (від 1946 – завідувач кафедри етнографії філологічного факультету Львівського університету).

У Львові мешкав: 1926–1938 на вул. Косинерській, 2 (тепер вул. І. Карпинця); 1939–1949 на вул. Пекарській, 5; 1956–1992 (після повернення із заслання) на вул. Кошицькій, 11а. Від 1992 проживає на вул. Зелеській, 28.

Член багатьох наукових і громадських організацій, зокрема дійсний член *Наукового Товариства ім. Шевченка* у Львові, від 1990 – керівник Східознавчої комісії, від 1991 – член президії, голова історико-філософської секції, член Українського історичного товариства (США); дійсний член Української вільної академії наук (США); член Історичного товариства Нестора-літописця в Києві (1997) та ін. Лавреат Міжнародної премії ім. Антоновичів (США) за археографічні праці (1995), державної премії ім. А. Кримського (2006).

Основні теми наукових зацікавлень – історія України, археографія, історіографія та джерелознавство історії України, історія вірменських колоній в Україні, сходознавство тощо. Досліджує джерела з історії вірменських колоній в Україні, публікує вірмено-кипчацькі джерела (спільно з Е. Триярським, Варшава). Брав участь у готуванні серії збірників документів і матеріалів, присвячених видатним особам української культури: Т. Шевченкові, *І. Франкові*, *Лесі Українці*, *В. Гнатюкові*. З політичних мотивів у низці видань, над якими Д. працював в архіві у Львові, його прізвище не було згадане. Досліджує історію *друкарства*, освіти та релігій в Україні. Зібрав та частково опублікував архівні матеріали до історії *вірмен* в Україні, зі східного джерелознавства, історичної географії, картографії, геральдики та сфрагістики.

Серед основних наукових праць: "Словник польських скорочень" (1959); "Вірменські колонії в Україні в джерелах і літературі XV–XIX ст." (*Армянские колонии на Украине в источниках и литературе XV–XIX в.*, 1962); "Кам'яні баби причорноморських степів. Колекція з Асканії-Нова" (Відповідь [illegible] 1982, у співавторстві з Е. Триярським).

Закарпаття в українській етнографічній науці 60–90-х рр. XIX ст." (2003, 2004); "Україна вчора і нині: нариси, виступи, есе" (1993); "Вірменія і Україна" (2001), "Постаті" (2007) та ін. Започаткував видання журналу "Україна в минулому" (9 випусків), керує складанням покажчиків до перевидання *Історії України-Руси" М. Грушевського*.

Галина Сварник

ДАШКЕВИЧ-СТЕПАНІВ ОЛЕНА

див. *СТЕПАНІВ ОЛЕНА*

"ДВАНАДЦЯТКА" – українська літературна група, що існувала у Львові 1934–1939. Налічувала 12 письменників з когорти наймолодшої львівської літературної богеми. Ініціатором створення групи був *Анатоль Курдидик*, а її "духовним батьком" та опікуном – мистецтвознавець *Микола Голубець*, згодом літературний критик *Михайло Рудницький*. Серед членів "Д." *Богдан Нижанківський*, *Зенон Тарнавський*, *Ярослав Курдидик*, Володислав Ковальчук, *Василь Гірний*, *Іван Чернява*, Василь Ткачук, Роман Антонович, *Карло Мулькевич*, Богдан Цісик і Ганнуся Павенцька. Близькими до угруповання були Ярослав Рудницький, Мирослав Семчишин, Богдан Романенчук та ін. Активне життя членів "Д." проходило передусім у зустрічах в *кав'ярнях*, обговореннях власних творів, дискусіях і творчих вечорах, а також у поодиноких спільних виступах на сторінках періодичних видань. Група провела спільний вечір у залі *будинку товариства ремісників "Зірка"* на вул. Францисканській, 7 (тепер вул. В. Короленка), перший літературний виступ відбувся на сторінках *"Літопису Червоної Калини"* (1935, ч. 4). Щосуботні сходини групи відбувалися в "Народній гостинці" на *вул. Т. Костюшка*, 1, у кав'ярнях "Ріт", "Де ля Пс" "Варшавська" та ін. Перебіг кожного засідання фіксували в "книжці", оправленій у тверду

[illegible] ній малювали карикатури [illegible] Мушак та Ярослав Сенишин (під час *Другої світової війни* книжка пропала). Іронічну характеристику діяльності "Д." вмістив 15.12.1934 львівський часопис "*Камар*". У ньому було поміщено й дружній шарж Едварда Козака на "Нову групу письменників "12" у Львові", що зображав одинадцять Курдидиків і М. Голубця "патрона" групи.

Літератори "Д." не мали спільної мистецької платформи. Спільними для багатьох членів були львівські мотиви в їхній творчості. Найвагомішим здобутком "Д." можна вважати те, що її члени зуміли внести в українську літературу нову тематику життя української вулиці міжвоєнного Львова. Автори "Д." не тільки порушували нові теми, зокрема зображали суспільне "дно" міста, а й ввели в художні твори мову львівської вулиці, що надало українській урбаністичній прозі нового виміру. Завдяки літературним творам "Д." виникло означення "львівська мова" як назва *львівського койне*, відмінного від польського *львівського балаку*.

Опинившись на еміграції після Другої світової війни, члени "Д." і далі писали твори про український Львів. Відтворюючи атмосферу українського міжвоєнного міста, деякі з письменників вдавалися до міфологічної поетизації української урбаністичної культури. Яскравий приклад такої літератури – сюрреалістична повість "Я вернувся до мого міста" Б. Нижанківського. Важливим досягненням членів групи стало написання творів, які реалістично й водночас психологічно виважено описали боротьбу українського національного підпілля під час більшовицької та німецької окупації Львова. Особливо глибоко відтворили цю сторінку історії міста Б. Нижанківський, З. Тарнавський і В. Гірний.

Історії "Д." присвячено працю за науковою редакцією *Василя Габора*: "Дванадцятка" Наймолодша львівська літературна богема 30-х рр. XX ст.: Антологія урбаністичної прози" (2006).

Василь Габор

ДВЕРНИЦЬКИЙ ЮЗЕФ (Dwernicki Józef; 19.03.1779–22.09.1857) – польський генерал, політичний діяч. Народився у Варшаві. Після петривалої служби (1801) в артилерії жив у своєму маєтку на Поділлі. 1809 приєднався до військ Варшавського герцогства, воював у 15-му полку уланів, на боці імператора французів Наполеона I. Брав участь у багатьох військових кампаніях, відзначений нагородами, зокрема 14.10.1813 з рук Наполеона Бонапарта отримав Золотого хреста ордену Почесного легіону. Продовжив службу в армії Польського Королівства, у званні полковника командував 2-м полком уланів у Красноставі (тепер Люблінського воєвод., Польща). Із початком Листопадового повстання 1831 разом зі своїм підрозділом приєднався до повстанців. 14.02.1831 під Сточком розбив великий підрозділ російської кінноти, що мало важливе політичне і психологічне значення для повсталих, оскільки битва була першою перемогою над окупантами. За перемогу під Сточком одержав звання генерала. У березні 1832 на чолі 4,5 тис. вояків вирушив на Волинь, де мав намір підняти широке антиросійське повстання. Дорогою корпус Д. визволив від росіян Люблін, однак не одержав сподіваної підтримки від цивільного населення. 19.04.1832 під Боремлем (тепер Демидівського р-ну Рівненської обл.) Д. розбив великі сили росіян, але не-

А. Ровинський

Надгробок Юзефа Дверницького на цвинтарі свт Лонгина. Сучасне фото

Аптека "Під Чорним орлом" на вул. Ставропігійській, 1. Сучасне фото

вдовзі був оточений. 27.04.1832 корпус Д. перейшов австрійський кордон і був інтернований у Галичині. Незабаром Д. виїхав до Парижа, а 1836 переїхав до Лондона. 1832–1848 – активний діяч польської еміграції. На звістку про революційні події в Східній Європі, спричинені *Весною Народів*, Д. прибув 04.09.1848 до Львова. Поляки з ентузіазмом вітали генерала. 07.09.1848 Д. приймав у Львові урочистий парад національної гвардії. Залишився у Львові до смерті. На запрошення графа Адама Замойського часто відвідував маєток у містечку Лопатин (тепер смт Радехівського р-ну Львівської обл.). Помер у Лопатині, де, згідно із заповітом, і був похований. У Лопатині на могилі Д. встановлено монументальний пам'ятник із фігурою лева.

У львівському *костелі кармелітів босих* 1867 відкрито пам'ятний надгробок на честь Д. (скульптор *Паріс Філіппі*). 1870 у Львові видано "Щоденники" (*Pamiętniki*). Д. У Львові була вулиця, названа іменем Д. (тепер вул. І. Свєнціцького).

Андрій Козицький

ДЕБАРКАДЕР ЗАЛІЗНИЧНОГО ВОКЗАЛУ – тут, станційна платформа на головному *залізничному вокзалі* Львова. Д. побудований 1900–1904 за проєктом архітектора *В. Садовського* та інженера *Є. Зеленевського*. Конструктивні елементи каркасу виготовлені на металургійному комбінаті "Вітковіце" в м. Моравська-Острава (тепер Чехія).

Аркові перекриття перонного дебаркадеру утворюють клепані зі сталі ферми великого радіусу, які заповнено брондованим склом. Загальна довжина конструкції – 159 м, ширина 69 м. Під перекриттям розташовані п'ять перонів (десять колій). Опори ферм стилізовано так, щоб вони гармонювали з формою інших перонних об'єктів (металевої огорожі, кіосків, стояків для годинників, покажчиків руху поїздів тощо). Проєкт внутрішнього вигляду Д. виконав *А. Закревич*.

Під колиями, які підвішо на висоту першого поверху вокзалу, прокладено п'ять поперечних тунелів. Ними пасажири можуть виходити до потягів. Для транспортування багажу на пероні було встановлено спеціальні електричні ліфти, які опускали речі до тунелів. Перон № 5 був призначений для приміських потягів.

Д. був дуже пошкоджений під час *Другої світової війни*. У повоєнний час його відремонтували, проте було втрачено більшу частину мистецьки оздоблених перонних об'єктів. На поч. XXI ст. відреставровано металеві перекриття над перонами.

Христина Харчук

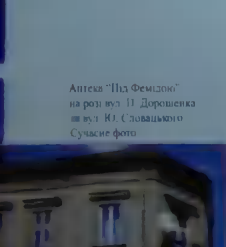

Аптека "Під Фемідою" на розі вул. Н. Дорошенка і вул. Ю. Словацького. Сучасне фото

ДЕВЕХИ ФРИДЕРИК (Dewechy Fryderyk, 06.02.1854–05.02.1935) – аптекар, почесний голова Аптекарського товариства у Львові. Народився у Львові в родині службовця. Закінчив гімназію в м. Бережани (тепер Тернопільської обл.). Стажувався в *аптеці* К. Склепінського у Львові (циркулярна *аптека "Під Чорним орлом"* на розі *пл. Ринок, вул. Ставропігійської* і *вул. Друкарської*). На посаді асистента кілька років практикував в аптеках Тарнова, Ланцута і Львова. 1879 закінчив відділ фармації *Львівського університету* і здобув звання магістра. Працював в аптеці "Під Чорним орлом" на посаді провізора. Тоді вступив до Аптекарського товариства, де активно захищав права найманих працівників аптек. До товариства належали і багаті власники аптек, і бідні фармацевти, які працювали 12–14 годин на добу, отримуючи мізерну зарплатню й не маючи соціальних гарантій. Шанси одержати дозвіл на організацію власної аптеки у них були мінімальні. Понад 30 років Д. організовував найманих працівників, боровся за поліпшення їхнього побуту. Його обирали секретарем і скарбником товариства. 1897 Д. організував у Львові перший з'їзд галицьких фармацевтів.

Д. був обраний головою Аптекарського товариства 1900. Пізніше його обирали на цю посаду ще кілька разів. 1926 Д. став пожиттєвим почесним головою Аптекарського товариства. 1901 із труднощами одержав дозвіл *Галицького намістництва* на відкриття власної аптеки, яку назвав

"Під Фемідою" (керував нею 34 роки). Ця аптека, що розташовувалась на розі вул. Сикстуської (тепер *вул. П. Дорошенка*) і вул. Ю. Словацького, існує досі.

Аптека складалась із приміщень на першому поверсі (82 кв. м) і в підвищях (54 кв. м), обладнаних для зберігання ліків й аптекарських матеріалів. Приміщення першого поверху були оздоблені у стилі *сецесії*.

Член Львівського відділення Аптекарської палати Східної Галичини, працював у ревізійній та екзаменаційній комісіях. Голова товариського суду львівської округи Всепольського фармацевтичного товариства. Опікувався спеціальною фундацією Аптекарського товариства для вдів і сиріт аптекарських працівників. Маючи вже свою аптеку, розумів і поділяв вимоги найманих працівників, підтримував їхні страйки: 1902 і 1922 із солідарності закрив свою аптеку на час страйку. 1906 вніс декілька соціально важливих тез до нового статуту про діяльність аптек.

Д. мешкав у Львові на вул. Захаревича (тепер вул. Архітекторська). Помер у Львові. Похований на *Личаківському цвинтарі*. Після його смерті аптекою керувала донька Д., Яніна.

Юрій Смірнов

ДЕДЬКО ДМИТРО – див. *ДМИТРО ДЕТЬКО*

ДЕЙ ОЛЕКСІЙ (30.03.1921-06.08.1986) – український літературознавець. Народився в с. Синявка (тепер Менського р-ну Чернігівської обл.). Закінчив середню школу в рідному селі. 1938 вступив до Київського університету ім. Т. Шевченка. Під час *Другої світової війни* був евакуйований з України. Закінчив 1943 Об'єднаний український університет в м. Кизил-Орда (тепер м. Кизилорда, Казахстан), служив у Червоній армії, був відзначений бойовими нагородами. 1945 розпочав роботу в структурах АН УРСР. Працював науковим співробітником Львівського відділення Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР (тепер *Інститут народознавства НАН України*), згодом директором Українського музею етнографії та художнього промислу АН УРСР (1951-1953), старшим науковим співробітником (1953-1962) Інституту суспільних наук АН УРСР (тепер *Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України*). Захистив кандидатську "Значення народної творчості у формуванні критичного реалізму І. Франка" (1950) та докторську "Українська революційно-демократична журналістика" (1960) дисертації. 1962 переселився до Києва, де очолював відділ фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Рильського АН УРСР (1962-1986). Був головним редактором журналу "Народна творчість та етнографія".

Досліджував історію української журналістики, науковий внесок у фольклористику українських письменників Т. Рильського *М. Павлика, В. Гнатюка, Лесі Українки, А. Кримського*, фольклорні мотиви у творчості інших письменників. Під час роботи у Львові написав кілька праць про творчість *І. Франка*. За франкознавчі публікації нагороджений премією ім. І. Франка АН УРСР (1983). Досліджував псевдоніми та криптоніми українських письменників. Видав "Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI-XX ст.)" (1969). Від 1964 очолював редколегію 50-томового видання "Українська народна творчість", підготував до видання збірки фольклорних записів З. Доленги-Ходаковського (1974), О. та Ф. Бодянських (1978), Марка Вовчка та О. Марковича (1983). Автор понад 300 наукових праць. Основні твори: "Іван Франко – дослідник народнопоетичної творчості" (1953), "Іван Франко і народна творчість" (1955), "Українська революційно-демократична журналістика" (1959), "Народні пісні в записах Івана Франка" (1966), "Сторінки з історії української фольклористики" (1975), "Народнопісенні жанри" (Т. 1-2, 1977-1983), "Поетика української народної пісні" (1978), "Іван Франко і перша російська революція" (1980), "І. Франко. Життя і діяльність" (1981), "Спілкування митця із народною поезією" (1981), "Українська народна балада" (1986). Помер у Києві.

Андрій Кошицький

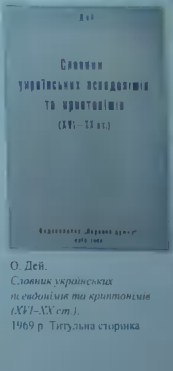

О. Дей.
Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.).
1969 р. Титульна сторінка

Йосиф Делькевич (1822–1912)

ДЕЙЧАКІВСЬКИЙ МИКОЛА (09.12.1921–11.07.2002) – діяч українського визвольного руху. Народився в с. Ямниця (тепер Тисменицького р-ну Івано-Франківської обл.). 1941 став студентом філологічного факультету *Львівського університету*. Тоді ж вступив до *Організації Українських Націоналістів* (ОУН), перейшов у підпілля. 1942 у Львові відбув тижневі медичні курси. 1944 став зв'язковим Закордонного проводу *Української Головної Визвольної Ради* (УГВР). Підтримував контакти з французьким Рухом Опору. Під час переходу швейцарського кордону Д. заарештували німці. Деякий час перебував у слідчій тюрмі, був засуджений до страти. Залишився живим завдяки закінченню *Другої світової війни*.

Після війни навчався спочатку у Відні, до 1949 – у Мюнхені. 1950 емігрував до США, де працював резидентом загальної медичної практики у шпиталі поблизу Детройта (штат Мічиган). Згодом переїхав до Клівленду (штат Огайо), де провадив приватну лікарську практику. Там одружився з активною діячкою "Союзу українок Америки" Надією Волянюк. На еміграції член Українського народного союзу, кількох медичних товариств, зокрема Українського лікарського товариства Північної Америки. Від 1991 – співзасновник Координаційного комітету допомоги Україні, співорганізатор і голова місцевого відділу Постійного Олімпійського Комітету для допомоги українській олімпійській команді. Надсилав в Україну медичне обладнання, ліки, книжки та гуманітарну допомогу. Автор спогадів: "Футбольні спогади Мука" (1986), "На визвольних шляхах Європи" (1997).

Активний спортовець. Захоплювався футболом, у різні роки грав у командах "Вихор" в Ямниці, "Пролом" у Станиславові (тепер м. Івано-Франківськ), "УССК" в Мюнхені, "Січ" у Регенсбурзі, "Тризуб" у Філадельфії, "Леви" в Чикаго. Член багатьох українських громадських організацій. Помер у Клівленді (США). Похований на українському цвинтарі Св. Петра і Павла.

Андрій Сова

Будинок по вул. М. Шашкевича 1–3 Архітектори Й. Делькевич, Ф. Левицький 1910–1912 рр. Сучасне фото

ДЕЛЬКЕВИЧ ЙОСИФ (1822–04.02.1912) – український історик, ректор *Львівського університету* (1867–1868), крилошанин Перемиської капітули, громадський діяч. Народився в м. Лежайськ (тепер Підкарпатського воєвод., Польща). Навчався в Генеральній греко-католицькій духовній семінарії та Львівському університеті (1845–1848). Продовжив освіту в Перемиській спархіальній духовній семінарії (1848–1849), в Інституті "Августинеум" (1851–1855). Здобув ступінь доктора богослов'я Віденського університету (1855). Висвятився 1850. Від 1855 був префектором духовної семінарії в Перемишлі (тепер Підкарпатського воєвод., Польща), працював у Богословському науковому закладі (1855–1860) та гімназії (1855–1856). Від 1860 – префект студій Генеральної греко-католицької духовної семінарії у Львові.

Переселившись до Львова, працював у Львівському університеті, спочатку як заступник професора церковної історії (1860–1863), від 05.12.1864 – професор церковної історії (до 1890). Д. неодноразово обирали деканом філософського факультету (1865, 1869, 1874, 1880, 1889), був ректором університету 1867–1868. Став депутатом *Галицького Крайового Сейму* за посадою ректора. У сеймі обстоював права української мови. Від 1875 – почесний крилошанин Перемиської

капітули. Член-засновник низки українських культурно-освітніх товариств: *"Галицько-Руської Матиці"*, *"Народного Дому"* (від 1887 – голова), почесний член товариства *"Просвіта"*. Також член *Ставропігійського інституту*, товариства "Русская Рада", *"Руська Бесіда"* (від 1870 – голова), "Русское касино" у Львові (1892 – голова).

Автор праць: "Про хрестові походи та їх початки" (*De cruciatis eorumque origine*), "Вступ до церковної історії" (*Praelectiones ex Historia Ecclesiastica*), а також підручника "Лекції з церковної історії у Львівському університеті" (*Wykłady historyi Kościelnej na wszechnicy Lwoskiej*, 1873). Помер у Львові.

Ярослав Гнатюк, Андрій Козицький

ДЕЛЬКЕВИЧ ЙОСИФ (1874–січень 1938) – будівничий і скульптор. Народився в м. Лежайськ (тепер Підкарпатського воєвод., Польща). Закінчив львівську Художньо-промислову школу (1899), одержав концесію будівельного майстра. Працював у Львові на поч. XX ст. Споруджував житлові будинки у стилі пізньої орнаментальної *сецесії* (модерну) та оздоблював їх ліпним декором – на вул. Грюнвальдській, 2 (1910), вул. Шептицьких, 19 (1910) та 41 (1907, можливий співавтор – архітектор *С. Ример*), пл. М. Шашкевича, 1/3 (1910–1912, під № 3 – власний чиншовий будинок, у співавторстві з архітектором *Ф. Левицьким*). В архітектурі власного житлового будинку (1911, не зберігся) на вул. Мурарській, 85 (тепер вул. *С. Єфремова*), поєднав сецесію з елементами закопанського стилю в дерев'яних деталях. Реконструював і переобладнав інтер'єри будинку *С. Федака*-старшого на вул. Сикстуській, 48 (тепер *вул. П. Дорошенка*) (1906). Проектував *іконостаси* для церков. 1905–1914 був членом *Товариства для розвою руської штуки*. Помер у Львові.

Юрій Бірюльов

ДЕМБІНСЬКИЙ БРОНІСЛАВ (Dembiński Bronisław; 14.08.1858–23.11.1939) – історик, ректор *Львівського університету* (1907–1908). Навчався в університетах Берліна (1878–1879) та Бреслау (тепер м. Вроцлав, Польща; 1879–1882), відвідував лекції Ю. Шуйського та *М. Бобжинського* в Ягеллонському університеті в Кракові. 1883 здобув ступінь доктора філософії в університеті Бреслау. Під егідою Римської академії Академії знань із Кракова працював 1885–1886 у ватиканських і римських архівах. 1886 габілітувався на підставі праці "Студії над понтифікатом Пія IV. Ч. I: Обрання Пія IV" (*Studia nad pontyfikatem Piusza IV, cz. I: Wybór Piusza IV*).

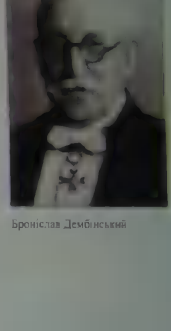

Броніслав Дембінський

Від 1887 працював на посаді доцента в Ягеллонському університеті. 1891 одержав звання надзвичайного професора. 1892 очолив кафедру всесвітньої історії Львівського університету, від 1897 – звичайний професор. 1898–1899 був деканом філософського факультету цього університету, згодом ректором (1907–1908) та проректором (1908–1909). Висловлювався проти українізації навчального процесу в університеті. 1914 обраний депутатом до австрійської Державної Ради від польського консервативного табору. 1916–1919 викладав у Варшавському університеті. 1918–1920 працював у Департаменті віровизнань при міністерстві віровизнань та громадської освіти. 1919–1922 був послом до Законодавчого Сейму від Східної Галичини. 1923 очолив кафедру нової історії Познанського університету, 1933 здобув звання почесного професора цього університету. Учасник міжнародних з'їздів істориків та історичних конгресів у Римі (1903), Брюсселі (1923), Познані (1925), Осло (1928), Варшаві (1933), Цюриху (1938).

Вивчав історію Польщі та всесвітню історію XVIII–XIX ст. У наукові діяльності зосереджував увагу на польських державно-правових інститутах та їхній ролі у змінах устрою, намагався долучити історію Польщі до історії Західної Європи. Праці: "Рим і Європа перед початком III періоду Тридентського собору" (*Rzym i Europa przed początkiem III okresu Soboru trydenckiego*, 1890), "Росія і Французька

Диплом випускника Львівського університету Юліана Заяця (засідчив ректор Броніслав Дембінський) 1909 р.

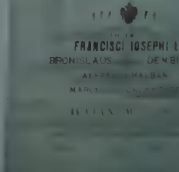

Будинок на вул. Генерала Чупринки, 60. Архітектори В. Дембінський, І. Багенський. 1912 р. Сучасне фото

С. Дембіцький. *Дім у Львові*. 1892–1893 рр.

революція" (*Rosja a rewolucja francuska*, 1896), "Польща на зламі" (*Polska na przełomie*, 1913). Видав низку джерельних матеріалів, серед яких "Джерела до історії II та III поділів. І. Політика Росії і Пруссії щодо Польщі від початку Чотирирічного сейму до оголошення Конституції Третього травня 1788–1791" (*Źródła do dziejów II i III rozbioru Polski*..., 1912).

Член історично-літературного товариства в Парижі (1888), дійсний член Польської Академії наук (1919), засновник і голова Міжнародного товариства друзів Ліги Націй (1920–1930), доктор *honoris causa* Оксфордського університету (Велика Британія). Член багатьох католицьких товариств, в останні роки життя вступив до ордену *францисканців*. Помер у Познані (Польща).

Оксана Руда

ДЕМБІНСЬКИЙ ВОЙЦЕХ (Dembinski Wojciech; 1880 – р. смерті невід.) – архітектор. Народився у Львові. Закінчив архітектурне відділення *Львівської Політехніки* (1905). 1908–1939 – працював у Львові, був власником архітектурно-будівельної фірми й проектного бюро, яке очолював *Іван Багенський*. Більшість проектів споруд, які підписані прізвищем будівничого Д., насправді були авторства І. Багенського, хоча можливі зміни й корективи, а деколи й співавторство Д. Його фірма виконала у Львові низку споруд у модернізованих формах історичних стилів – середньовіччя, *бароко*, *класицизму*, *ампіру*. Це, зокрема, житлові (чиншові) будинки на вул. Л. Сапіги, 28 (тепер *вул. С. Бандери*) (1910), вул. А. Потоцького, 56 і 68 (тепер *вул. Генерала Чупринки*) (1910 і 1912); вул. 29-го Листопада, 44 (тепер *вул. Є. Коновальця*) (1911), вул. Ф. Зем'ялковського, 8/10 (тепер вул. О. Новаківського), вул. В. Лозинського, 6 (тепер вул. О. Герцена) (обидва 1912); вул. Л. Набеляка, 10–12 і 37–37а (тепер *вул. І. Котляревського*) (усі 1912–1913); вілли на вул. Собешина, 6/8 (тепер вул. Барвінських) (1912), вул. І. Ісаковича, 8 (тепер *вул. І. Горбачевського*) (1913), вул. Я. Длугоша, 15 (тепер *вул. Кирила і Мефодія*) (1927); інтер'єр Ощадного банку на вул. 3-го Травня, 9 (тепер *вул. Січових Стрільців*) (1914–1921). Місце смерті не відоме.

Юрій Бірюльов

ДЕМБІЦЬКИЙ СТАНІСЛАВ МЕЧИСЛАВ (Dębicki Stanisław Mieczysław; 04.12.1866–12.08.1924) – живописець і педагог. Народився в м. Любачів (тепер Підкарпатського воєвод., Польща). Навчався в Академії мистецтв у Відні (1881–1882, 1883–1884), Кракові (1882–1883), Мюнхені (1884) і Парижі (1890–1891). Викладав у Коломийській керамічній школі (1885–1891), багато подорожував Гуцульщиною. 1891–1909 працював у Львові. Від 1910 – доцент, від 1911 – професор Академії мистецтв у Кракові. Член мистецьких об'єднань: "Штука" (від 1897), Спілка художників у Львові (від 1899), "Зерно" (від 1902), "Віденська сецесія" (від 1902). Брав участь у мистецьких виставках у Львові від 1885. Посмертна індивідуальна виставка відбулася 1928. Працював у жанрах портрета, краєвиду, побутової, історичної і релігійної композицій, натюрморта. Виконував монументальні розписи у Львові: "Танець", "Поезія", "Музика", "Мужність", "Любов", "Справедливість", "Мудрість" – усі в дзеркальній залі Міського театру (тепер *Львівський театр опери та балету*

ти, 1900); "Христос зцілює сліпого" та орнаментальні фрески в каплиці Милосердного Христа в *римо-католицькій катедрі*, 1904). Займався скульптурою ("Гуцул", 1897; рельєф із присвятою *Владиславові Лозиньському*, 1907), книжковою і прикладною графікою, проєктував твори ужиткового мистецтва.

У ранній період творчості (до 1900) звертався до прийомів пленеризму та віденсько-мюнхенського варіанта *імпресіонізму* зі стриманою світлонасиченістю простору, широкими мазками, тонкими градаціями кольорів. Багато творів присвятив українській тематиці, природі Прикарпаття: "Селяни", "На ринку", "Гуцульська гражда" (усі – 1886); "Купання у Пруті", "Похорон у малому містечку", "Молитва", "У гуцульській хаті", "Будинки в Коломиї" (усі – 1887); "Прялі", "Гуцульський похорон", "Галицька Венеція", "Тіпання льону" (усі – 1889); "Молодий гуцул", "Копання картоплі", "Бабуня", "Івась", "Портрет різьбара Ю. Шкрібляка" (усі – 1890); "Автопортрет в українській сорочці" (1890-ті), "Краєвид із Стрия" (1893), "На ярмарку" (1900). Від 1900 захопився *сецесією* (модерном).

Серед усіх львівських мітців Д. найширше і послідовно користувався тим набором виражальних засобів, який називають сецесійною "японщиною". Джерелом для застосування цих прийомів була колекція японських дереворитів, яку зібрав художник. Здобув собі славу у Львові насамперед плакатами, прикладною та книжковою графікою, започаткував рішуче оновлення львівської книжки (зокрема проілюстрував книжку *Володимира Щухевича* "Гуцульщина", 1900). Графічні елементи книжок, які він оформив, стилістично пов'язані між собою і творять інтегральну частину тексту. У живописних творах, графіці, плакатах Д. вмило користувався лінією і кольором, досягаючи шоразу нових і свіжих декоративних рішень. Урізноманітнив їх композиційними дисонансами, асиметрією, "макроскопією", "кінематографічним кадруванням", винахідливо комбінував рослинні та геометричні елементи. До найвідоміших творів належать: "Повстання" (1894), "Вигляд Львова з Високого Замку" (1896); "Маска" (1898); "Автопортрет", "Купальниці", "Площа Ринок у Львові", "Жінка, що читає газету" (усі – 1900); "Хмари" (1901); "Дівчина біля криниці" (1902); "Портрет дружини" плакати виставок А. Бекліна і *Я. Мальчевського* у Львові (усі – 1903); "Квітковий базар", "Циганки", "Інтер'єр хати", "Міст на Полтві", "Христос" (усі – 1905); "Діти вулиці" (1910); "Голова гуцулки" (1913), "Тенісний корт" (1914); "Христос у славі" (1921), "Персей і Андромеда" (1922), "Капітал" (1922–1923). Помер у Кракові. Похований на *Личаківському цвинтарі* у Львові. Твори Д. зберігаються в музеях Львова та містах Польщі.

Юрій Бірюльов

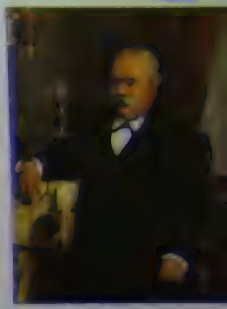

Т. Демків.
Портрет Ісидора Шараневича.
Бз. 1886 р.

ДЕМБІЦЬКОЇ ВІЛЛА – пам'ятка архітектури поч. XX ст., розташована на *вул. Є. Коновальця*, 81. Вілла стоїть у глибині ділянки, від вулиці відокремлена огорожею. Побудована 1903 для Ванди Дембіцької за проєктом (1902) архітектора Н. Луцкевича.

Зведена у стилі *сецесії*. Одноповерхова з мансардою, цегляна, тинькована, складна в плані. Внутрішнє планування змішаного типу з центральним холом. Головний фасад асиметричний зі змішеною ліворуч розкрепованою частиною, завершеною трикутним щипцем, освітленим вікнами півциркульної форми. Вікна розкрепованої частини півциркульні з профільованим обрамуванням, декоровані вгорі сецесійною ліпниною. Портал входу з парадними сходами розташований на головному фасаді, він зміщений праворуч, оздоблений профільованим обрамуванням.

Христина Харчук

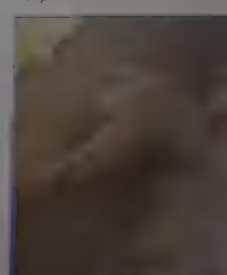

С. Дембіцький
Хмари
1901 р.

ДЕМКІВ ТЕОДОР (ФЕДІР) (бл. 1860 – р. смерті невід.) – живописець. Здобув художню освіту у Відні та Мюнхені у 1890-ті; удосконалював майстерність під час подорожей Францією, Швейцарією, Італією та Росією (1887–1889). Від 1890 працював у Львові, відвідував Гу-

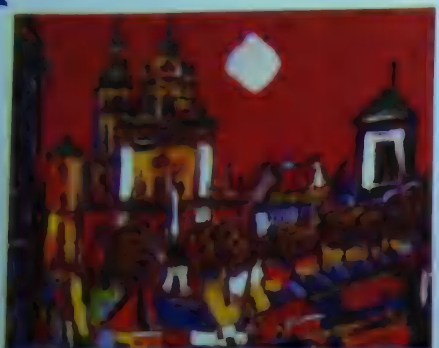

Демцю
Вечірній Львів
1999 р.

цульщину. Брав участь у львівських виставках: 1886 – в Товаристві приятелів красних мистецтв і 1890 – у музеї *Ставропігійського інституту*. Малював головно портрети в техніці олійного живопису, близькі в стилістиці до мюнхенської мадярської школи. Серед відомих творів портрет історика *І. Шараневича* (бл. 1886, *Львівський історичний музей*), портрети художників Ш. Голоюн і *М. Гарасимовича*, картина "Сільська дівчина" (останні три твори зберігаються в *Національному музеї у Львові*). На Гуцульщині малював етюди народних типажів. Ілюстрував сатирично-гумористичний часопис *"Страхопуд"* (1880 1890-ті). 1899 часопис "Руська Рада", що виходив у Коломиї, називав його "славою руського народу"

Юрій Брюгнов

Демцю
Поезія художньої (Автопортрет)
1999 р.

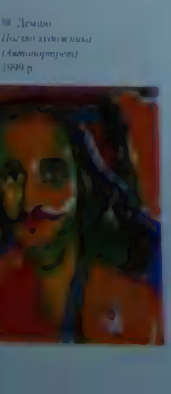

ДЕМЦЮ МИХАЙЛО (нар. 02.01.1953) – живописець, заслужений діяч мистецтв України (2003). Народився в с. Круковець Самбірського р-ну Львівської обл. Закінчив 1972 Коропуську середню школу та 1986 – Львівське училище прикладного мистецтва ім. І. Труша (тепер *Львівський державний коледж декоративного та ужиткового мистецтва ім. І. Труша*). Член Національної спілки художників України. Пише в експресіоністичній манері з виразною українською домінантою. Серед найвідомніших творів "Вечірній Львів" (1986), "Мелодія гір" (1999), "Мулен Руж" (2000), "Печерська Лавра" (2002), дитячі "Гуцульське весілля" (2002), "Скрипаль" (2003), "Давній Київ" (2004).

Брав участь в Осінньому салоні в Парижі (2006) та Арт-манежі в Москві (2006). Твори Д. зберігаються в збірках Національного художнього музею України в Києві, *Національного музею у Львові, Львівської галереї мистецтв*, Сумського художнього музею, Керамічного музею у Вестервальді (Німеччина). Мав 13 персональних та 5 групових (разом із *В. Москалюком*, С. Савченком, Б. Буряком, М. Жураулем, М. Бабаком, П. Старухом) виставок в Україні, Німеччині, Франції, Бельгії, Швейцарії, Польщі, Голландії. Відзначений Третьою премією на Всеукраїнському тринале живопису в Києві (2001) та Першою премією на Фестивалі кераміки в Музеї кераміки м. Вестервальд, Німеччина (2003).

Мирослава Томкало

ДЕМ'ЯН ГРИГОРІЙ (нар. 02.06.1929) – український історик, фольклорист, етнограф, літературознавець, громадський діяч. Народився в с. Грабовень (тепер Сколівського р-ну Львівської обл.). Від 16-річного віку вчителював у рідному селі, згодом в інших школах Сколівського р-ну (1945 1974) та у Верешчанській десятирічній Чернівецької обл. (1974 1988). Педагогічну діяльність поєднував із навчанням у Стрийському педагогічному училищі (від 1949), на історичному факультеті *Львівського університету* (від 1960), в аспірантурі Ужгородського університету за спеціальністю "історія СРСР" (від 1971). Наукову і популяризаторську діяльність розпочав наприкін. 1950-х. Досліджував літературну творчість і процеси фольклоризації поетичної спадщини Тараса Шевченка, *Івана Франка, Івана Франковича, Миколи Устияновича, Сидора Воробкевича*, Ольги Кобилянської, Євгенії Ярошинської та ін. Зафіксував і паспортизував понад 50 тис. зразків ус-

ної народної творчості, частину яких опубліковано у збірниках: "З гір Карпатських. Українські народні пісні-балади" (1981), "Народні оповідання" (1983), "Легенди та перекази" (1985), "Дитячий фольклор" (1986), "Календарно-обрядові пісні" (1987) тощо.

За ідейні переконання та суспільно-громадську діяльність на ниві українознавства зазнав переслідувань органів радянської влади. Останні двадцять років найбільше уваги зосереджує на виявленні, фіксації та науковому аналізі українських повстанських пісень і переказів про діяльність *Української Повстанської Армії* (УПА). У січні 1989 зарахований на посаду наукового співробітника Львівського відділення Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Рильського АН УРСР (від 1992 – *Інститут народознавства НАН України*). У вересні того ж року захистив кандидатську дисертацію "Суспільно-політична і наукова діяльність І. М. Вагилевича". Один із перших в Україні відкрито порушив основні проблеми та розробив напрями дослідження історії національно-визвольних змагань 1930–1960-х, *Організації Українських Націоналістів* та УПА: виявляв джерела, збирав біографічні відомості про полеглих і репресованих, записував спогади повстанців і свідків діяльності російсько-більшовицьких тюрем і таборів смерті, готував мартирологи, розширені нариси про героїв повстанського руху.

Грунтовно досліджував діяльність *Степана Бандери, Романа Шухевича, Ярослава Стецька, Василя Кука, Олекси Гастала*. Творчий доробок Д. становить понад півсоту позицій, серед них понад десяток окремих видань: "Літературно-мистецька Стрийщина: На допомогу вчителям літератури та історії" (1966), "Таланти Бойківщини" (1991), "Іван Вагилевич – історик і народознавець" (1993), "Бандеріані" (Кн. 1, 2000), "Українські повстанські пісні 1940-2000-х років (Історико-фольклористичне дослідження)" (2003), "Генерал УПА Олекса Гасин-"Ліпар" (2003), "Українська фольклористика в Галичині кінця XVIII – початку XX ст." (2004), "Український повстанський фольклор. Матеріали до бібліографічного покажчика" (2005), "Степан Бандера та його родина в народних піснях, переказах та спогадах" (2006) тощо.

Перший лавреат української народознавчої премії ім. П. П. Чубинського (1989), дійсний член *Наукового Товариства ім. Шевченка* (1992), лавреат премії Фонду духовного відродження ім. Митрополита Андрея Шептицького (1992). Депутат Верховної Ради України (1994-1998). Мешкає у Львові.

Михайло Глушко

І. Дзюбенко. Іван Вагилевич – історик і народознавець. 1993 р. 176 с. видання

ДЕНАРІЙ РУСЬКІ – мідні монети, карбовані у Львові 1353–1382. Емісію здійснювано від імені польського короля *Казимира III*, угорського короля *Людовіка Угорського*, а також князя *Владислава Опольського*. Середня вага Д. Р. за окремих емітентів і в різний період їхнього випуску становила 0,82–1,07 г.

На аверсі Д. Р. містився увінчаний короною ініціал короля, від імені якого вели карбування: "K" (*Kazimirus* – латин. Казимир), "L" (Lodovicus – латин. Людовік). На монетах Владислава Опольського ініціал "W" (*Wladislaus*) розміщувався на щиті з чотирьох дуг і без корони. На реверсі монет було зображено корону на щиті з чотирьох дуг (на деяких типах монет Казимира III обабіч неї імітували літери "K", "R" і "P", що мали означати: *Kazimirus rex Poloniae* – латин. Казимир, король Польщі).

Копа (*xeregeta*), або 60 Д. Р., дорівнювала одному срібному *грошеві руському*. Побудова галицької монетної системи (копа Д. Р. дорівнювала грошику руському, а два грошики руські – праському грошу) була дуже вдалою. Вартість міді в одному Д. Р. пропорційно до грошика, становила приблизно дві третини від ринкової ціни міді, відповідно одна третина ціни залишалася в прибутку монетарні. За часів правління Людовіка Угорського для ширшого залучення мідної монети до грошового обігу вагу Д. Р. 1379-1382

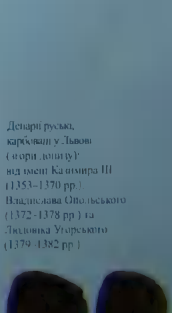

Денарії руські, карбовані у Львові (згори донизу): від імені Казимира III (1353–1370 рр.), Владислава Опольського (1372–1378 рр.) та Людовіка Угорського (1379–1382 рр.)

Будинок колишньої фірми "Дендра" на вул. Генерала Чупринки, 58а. Сучасне фото

Реклама фірми "Дендра"

Про можливість у нас піклується Сталін і Кремлі
Радянський пропагандистський плакат 1940 р

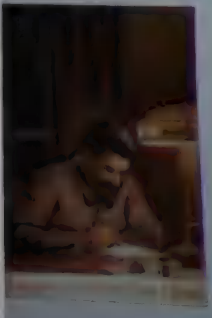

децко підняли, зменшивши вміст монетарні до однієї п'ятої вартості міді. Незначна вартість міді в Д. Р. відображає високий рівень розвитку галицького ринку та довіру місцевого населення до реальної закупівельної здатності умовної платіжної одиниці, виготовленої не з благородного металу.

Д. Р. виконували функцію номінальної розмінної монети внутрішнього ринку (міських грошей). Д. Р. – унікальне явище грошового ринку Львова другої пол. XIV ст., оскільки в тогочасній Європі мідних монет не карбували, натомість їх широко використовували в Золотій Орді та Візантії. На думку українського дослідника М. Котляра, карбування Д. Р. свідчить на користь версії про автономний статус галицьких земель у складі Польської держави.

За винятком декількох поодиноких знахідок, ареал знахідок Д. Р. не виходить за межі Львова. Найбільше Д. Р. знайшли в XIX та на поч. XXI ст. Скарб Д. Р. (Казимира III, Людовіка Угорського та Владислава Опольського) було знайдено 1840 під час очищення русла річки *Полтви*. У музейних та приватних колекціях тепер зберігається бл. 200 примірників Д. Р.

Хронологію карбування Д. Р. наведено у виданні у Львові праці А. Крижанівського "Львівський монетний двір у XIV–XV ст." (2007).

Андрій Крижанівський

"ДЕНДРА" – українська фабрика з виготовлення шевських кілків, які використовували для закріплення підошви під час промислового або ремісничого виробництва взуття. Фабрика функціонувала у Львові в 1930-ті рр. на вул. А. Потоцького, 58а (тепер *вул. Генерала Чупринки*), за керівництва інженера О. Клюфаса. Вироби "Д." широко рекламувала місцева українська преса. Фабрика мала свій логотип, а також дизайнерів, які споруджували рекламні інсталяції ("стійлища") для показів українського промислу у Львові та інших містах Галичини. Успішним розробленням такої виставкової інсталяції зарекомендував себе тоді ще молодий архітектор малих форм Іван Базарник. Вдалою вважали презентацію "Д." на показі виробів українського промислу у Львові під протекторатом *Союзу українських купців і промисловців* та *"Центросоюзу"* в березні 1936. Власник фабрики О. Клюфас входив до керівництва Союзу українських купців і промисловців, а "Д." стала одним із найвідоміших українських промислових брендів того часу.

Роман Яців

ДЕПОРТАЦІЇ примусове, поєднане із позбавленням або ж обмеженням волі, переселення осіб в інший район країни або за кордон, яке найчастіше здійснюють із політичних мотивів на підставі ухвали адміністративних органів влади. Д. (заслання, примусове переселення) були одним із найбільш практикованих методів колективних репресій, які застосовували уряди СРСР та Третього Райху.

Невдовзі після радянської агресії проти Польщі 1939 та окупації Червоною армією західноукраїнських земель апарат безпеки СРСР почав готувати широку репресивну акцію, скеровану проти т. зв. осадників осіб (головно *поляків*), які, переселившись на Західну Україну в 1920–1930-ті з центральної або західної Польщі, одержали (за заслуги в радянсько-польській війні 1919–1920) або придбали сільські угіддя. Ухвалу про вселення цієї групи осіб прийняло Політбюро ЦК ВКП(б) із Й. Стал-

ном на чолі 05.12.1939. Крім осадників, у північні та східні райони СРСР мали також бути вивезені родини лісників, без уваги на їхню національну належність (також *українці* та білоруси). Вивезені одержали статус "спеціальних переселенців", мешкали в ізольованих місцях під наглядом *НКВС*, були змушені вирубувати ліс або працювати в гірничовидобувній промисловості. Д. керували спеціальні "трійки", створені на обласному рівні. У Львові таку "трійку" очолював капітан держбезпеки Є. Краснов, їй підпорядковувалися т. зв. етапні трійки. Загальне керівництво операцією здійснювали заступник народного комісара внутрішніх справ СРСР Всеволод Меркулов та народний комісар внутрішніх справ УРСР Іван Серов, які перебували у Львові. Операцію переселення проведено 10.02.1940. У її результаті із західних областей УРСР вивезено 90 тис. осіб. Ця перша Д. лише незначною мірою торкнулася львів'ян, оскільки вивезені були головно сільські мешканці. Згідно з документами НКВС, у Львові визначили 142 особи, які належали до родин осадників. Більшість із них було виселено 10.02.1940. Призначених до Д. осіб завантажили до потяга на станції *Винники* й вивезли утлиб СРСР.

На пропозицію Лаврентія Берії та *Микити Хрущова* 02.03.1940 Політбюро ЦК ВКП(б) ухвалило вжити додаткових заходів, щоб посилити охорону нового західного кордону СРСР. Ухвала зобов'язувала органи НКВС до 15.04.1940 переселити (терміном на 10 років) до Казахстану "усі родини репресованих, а також осіб, що перебувають у таборах військовополонених, колишніх офіцерів польської армії, поліціантів, службовців тюремної варти, жандармів, розвідників, колишніх землевласників, фабрикантів та чиновників високого рангу колишнього польського державного апарату". Все нерухоме майно цих людей мало перейти у власність держави, рухоме майно могли продати самі переселенці або ж особи, уповажнені до цього. Ті, кого виселили, мали право забрати й собою не більше 100 кг багажу на особу. Крім перелічених в ухвалі категорій осіб, виселенню підлягали "асоціальні елементи", наприклад жінки, що заробляли на життя проституцією. Приготування до цієї Д. почалися в першій декаді березня 1940. Зокрема було сформовано обласні "трійки" НКВС, що координували підготовку до переселення. Львівську "трійку" очолив начальник управління НКВС області майор держбезпеки В. Сергієнко. Серед 30 тис. осіб, яких планували вивезти із західних районів України, 5388 мали бути вивезені зі Львова. Для їхнього перевезення потрібно було 180 вагонів. Серед депортованих більшість становили поляки (88%), частину українці (7%) та *євреї* (4%). Остаточне рішення про дату Д. ухвалено 10.04.1940, а за три дні, на світанку 13.04.1940, почалося примусове переселення. Під час цієї операції у Львові сталося кілька випадків, коли призначені до вивезення люди, найчастіше жінки, накладали на себе руки. Ешелони з депортованими формувалися на залізничних станціях "Клепарів", "Підзамче", а також на вантажній станції (т. зв. Чернівецький вокзал).

Зі Львова до Казахстану 13.04.1940 вирушило 5 ешелонів: два до Кустаная (1150+1165 осіб), один до Актюбінська (1354 особи), один до Аягузу і Семипалатинській обл. (1111 осіб) та один із невідомою кількістю людей до Шангоете. 17.04.1940 відправлено шостий ешелон, яким до Аягузу відвезено ще 1139 осіб. Потяги з переселенцями конвоювали солдати 137-го окремого батальйону 233-го полку 13-ї дивізії конвойних військ НКВС. Загалом зі Львова вивезено 7200 осіб, частина з них була із приміської місцевості. Вочевидь, саме зі Львова походила більшість із 715 повій, вивезених із західних областей України. Їх розселили у Каракалпацькій АРСР та Хорезмській обл. (обидві тепер Узбекистан).

У рамках широкої кампанії з "очищення" західних областей України від антирадянських елементів 02.03.1940 радянська влада ухвалила виселити осіб, які походили з окупованої тоді німцями центральної та західної Польщі, але перебували на території СРСР. Ухвала стосувалася людей,

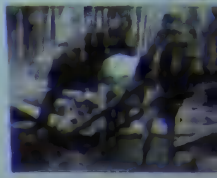

Депортовані з Галичини вирубують ліс. 1948 р. Архівне фото

Депортовані поляки працюють на заслані. Малюнок 1943 р

Краєвид м. Воркута. Архівне фото

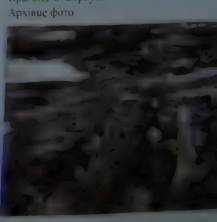

М. Гель-Ворно. *Вартовий вежі радянського концтабору на Уралі*. Рисунок 1941 р.

які зареєструвалися, щоб виїхати із СРСР, але Німеччина відмовилася їх прийняти. Кампанія з репатріації на територію Третього Райху тривала 18.04-13.06.1940, тому Д. тих, хто залишився, була призначена на кінець червня 1940.

Масові арешти т. зв. "одинаків" – самотніх біженців, зазвичай чоловіків, відбулися у Львові 26.06.1940. На світанку 29.06.1940 почалася Д. Для її проведення до Львова додатково скеровано 1,5 тис. міліціонерів і 650 працівників НКВС зі східних і центральних областей УРСР. На Урал та до Західного Сибіру зі Львова вивезено бл. 22 тис. біженців, понад 80% із яких становили євреї. Перший ешелон із переселенцями вирушив зі Львова вже 29.06.1940, ним до Челябінської обл. відвезено 1789 осіб. Наступного дня (30.06.1940) вирушили 9 потягів: 2 до Чебоксар в Чуваській АРСР (1412+1470 осіб); до Ленінградської обл. – 1305 осіб; до Тюмені в Омській обл. – 1604 особи, до станцій Лобва та Вия у Свердловській обл. (1394+1527 осіб); до Томська в Новосибірській обл. – 1466 осіб; до станції Алтайська в Алтайському краї – 1300 осіб; до Тильди в Читинській обл. – 1208 осіб. 01.07.1940 зі Львова відправлено 4 ешелони: до Чебоксар (1547 осіб), до Тюмені (1538 осіб), до Ошепкова у Свердловській обл. – 1544 особи, до Зими в Іркутській обл. – 848 осіб. 05.07.1940 вирушив транспорт із депортованими до Красноярська (633 особи), а 12.07.1940 до "Волголагу" в Ярославській обл. (1444 особи). Так само як і вислані в лютому 1940 осадники, депортовані були оголошені "спеціальними поселенцями" з усіма обмеженнями прав вільно пересуватися, обирати місце проживання тощо.

Останню Д. перед початком радянсько-німецької війни НКВС провело у травні 1941 в рамках боротьби з українським націоналістичним підпіллям. 14.05.1941 Політбюро ЦК ВКП(б) та Рада Народних Комісарів СРСР ухвалили виселити членів родин "учасників українських та польських контрреволюційних організацій, голови яких перейшли на нелегальне становище й переховуються перед радянською владою", а також членів родин "учасників згаданих контрреволюційних організацій, голови яких засуджені до найвищої міри покарання" зі Львова було вивезено кількасот осіб, головно українців. Один із ешелонів сформовано на *Клепарові*. Серед депортованих була й деяка кількість поляків, арештованих раніше за участь у діяльності націоналістичного підпілля. Вивезені особи 1941 одержали статус "зсильнопоселенців", які мали провести у визначених районах (Казахстан, Західний Сибір) по 20 років. Початок радянсько-німецької війни 22.06.1941 унеможливив проведення наступної акції виселення "контрреволюційних, антирадянських та суспільно чужих елементів" Директиву з указівками щодо підготовки такої операції 21.06.1941 підписав народний комісар держбезпеки В. Меркулов.

Важкі умови життя, про які вивезені зі Львова люди інформували своїх близьких, спричинили розгортання в місті кампанії допомоги депортованим. Висленим пересилали гроші та пачки з продуктами. Тих, хто втік із заслання, було небагато. Через заступництво впливових осіб або через скарги членів родин незначна кількість людей, вивезених зі Львова 1940 і 1941, змогла повернутися до міста. У кількох випадках допомогу в поверненні надала *Ванда Василевська*. Після підписання радянсько-польської угоди 30.07.1941 депортовані поляки були амністовані й

Похорон українки на Колимі. Фото 1956 р.

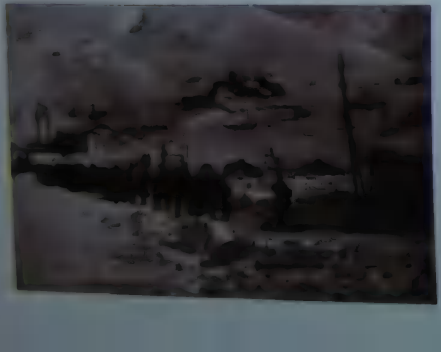

звільнені з місць заслання. Частина з них змогла вибратися із СРСР разом з армією Владислава Андерса, більшість упродовж 1944–1946 виїхала до Польщі. Українці залишалися на засланні до сер. 1950-х, але й пізніше багато з них були позбавлені права повернутися додому.

Загалом 1940–1941 зі Львова на заслання потрапило бл. 30 тис. осіб. Більшість серед них (понад 70%) становили не львів'яни, а біженці, які потрапили до міста через початок *Другої світової війни*.

Німецька окупаційна влада 1941–1944 не застосовувала Д. як методу колективної відповідальності щодо населення Львова. Однак із розгортанням німецько-радянської війни Третій Райх дедалі гостріше відчував брак робочих рук у промисловості та сільському господарстві, тому з осені 1942 німці почали вдаватися до вуличних облав і примусового вивезення українського та польського населення міста на роботу до Німеччини. Активні акції такого характеру (вуличні облави, перевірка документів, затримання та ув'язнення в етапному таборі на вул. Б. Перацького (тепер *вул. Залізнична*) відбувалися в жовтні – листопаді 1942, січні – березні 1943. Лише в жовтні та листопаді 1942 зі Львова вивезено 14 тис. осіб. Акція реєстрації придатних до праці поляків та українців Львова була проведена окупаційною владою в останні місяці німецької присутності в місті (13.06–05.07.1944). Як наслідок, на роботу до Німеччини мобілізовано 4,6 тис. поляків та 4,5 тис. українців (частина українців могла, замість робіт у Німеччині, вступити на службу до *дивізії "Галичина"*). У червні 1944 німецька влада розглядала можливість масового примусового виселення поляків та українців зі Львова. Дирекція Німецьких східних залізниць мала приготувати для цього 33 ешелони, котрими за 4 дні з міста хотіли вивезти 65 тис. його мешканців. Однак цей план так і не реалізували.

Загалом під час німецької окупації Львова на примусові роботи до Німеччини вивезли бл. 30 тис. львів'ян, дві третини з яких були чоловіками. Більша частина з депортованих не повернулася до Львова, переселившись до Польщі (поляки) або

Будинок колишньої в'язниці НКВС № 1 на вул. Замарстинівській. Сучасне фото

ж залишившись на еміграції на Заході (українці, поляки).

Після повторного вступу до Львова Червоної армії 1944 спочатку радянська влада застосовувала Д. лише спорадично як засіб боротьби з українським та польським підпіллям. На поч. 1946 у Львові лише дві родини (5 осіб) були визначені для Д. Згодом уряд СРСР вирішив здійснити велику масову Д. членів родин учасників українського підпільного руху – *Організації Українських Націоналістів, Української Повстанської Армії*. Ухвалу про виселення 25 тис. родин арештованих або вбитих у боях оунівців прийняла Рада Міністрів СРСР 10.09.1947. Д. почалася 21.10.1947. Для проведення акції у Львові, крім працівників міліції та служби безпеки, було залучено бл. 300 осіб "партійно-радянського активу" та 249 вантажних автомобілів. Операція почалась о 2 год. вночі. Як згодом стверджувано у звіті, акція відбулася у "винятково організований спосіб, без ексцесів, із дотриманням повного порядку". Серед 287 родин, призначених до вивезення зі Львова, у Західний Сибір потрапило 275 родин (бл. 830 осіб). Серед виселених, крім українців, були поляки (члени родин польських підпільників, арештовані 1944 і 1945).

У наступні роки масових Д. не проводили, утім примусове виселення українців зі Львова тривало. Лише від поч. 1948 до травня 1950 зі Львова через пересилан

Депортації 1944–1951 рр. Тематичний випуск збірника Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. 2007 р. Обкладинка

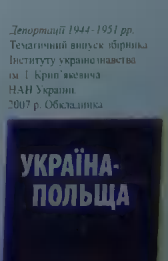

Будинок
на вул. Наливайка, 13
Архітектори
В. Дерданьки,
В. Минкевич
1912 р.
Сучасне фото

причини було виселено 522 родини (1238 осіб). Виселення українців з Львова відбувалося до 1952.

На території Замарстинівської *в'язниці* у Львові до січня 1949 розміщувався збірний табір, у якому, визначені на переселення мешканці сільської місцевості чекали на формування ешелонів.

Після смерті Й. Сталіна частина висланих зі Львова, незважаючи на труднощі та перепони влади, змогла повернутися до місць попереднього проживання. Однак ще тривалий час ці люди змушені були мешкати під пильним наглядом комуністичних спецслужб.

Більшість жертв Д., влаштованих комуністичним режимом, які мешкають тепер у Львові, належать до Всеукраїнського товариства політичних в'язнів і репресованих.

Ґжеґож Грарок

ДЕРДАНЬКИЙ ВЛАДИСЛАВ (30.03.1882–10.11.1951) – архітектор, педагог. Народився в м. Сокаль (тепер Львівської обл.). Закінчив архітектурний відділ *Львівської Політехніки* (1907). Працював в архітектурному бюро *І. Левинського* у Львові (1907–1910). Тоді у співавторстві з *В. Минкевичем* виконав для І. Левинського проєкти: блоку з трьох чиншових житлових кам'яниць у стилі *сецесії* (модерну) на вул. Л. Сапіги, 2–6 (тепер *вул. С. Бандери*) (1909), житлових будинків на вул. Св. Миколая, 10 (тепер *вул. М. Грушевського*) (1910), вул. Пуласького, 14 (тепер вул. Паркова) (1910); виставкових павільйон (1910). Заснував власну архітектурну фірму у спілці з В. Мінкевичем 1911. Вона спорудила у Львові будинки в стилі пізньої, раціональної сецесії з елементами модернізованого *класицизму*: будинок Педагогічного товариства на вул. Б. Зиморовича, 17 (тепер *вул. Дж. Дудаєва*) (1911, торси атлантів авторства скульптора *З. Кричинського*); будинки працівників трамвайного транспорту на вул. Промисловій (1912); житлові кам'яниці на вул. Я. Карловича, 5/7 (тепер В. Стуса), *вул. Валовій*, 13 (1912), вул. Я. Собеського, 14 (тепер *вул. Братів Рогатинців*) (1912); віллу на вул. Гетьмана Тарновського, 7! (тепер вул. Генерала Тарнавського) (1913–1922), а також виконала проєкти Празького банку (тепер Промінвестбанк) у стилі раціональної сецесії (1911–1912; під час реалізації проєкт переробив архітектор М. Блеха), нереалізований проєкт нового Палацу мистецтв зі стилізованими мотивами народного дерев'яного будівництва (співавтор – архітектор *Ю. Пионтковський*, 1910) та конкурсний проєкт нового *костелу св. Анни* у стилі модернізованого *ренесансу* (1912, II нагорода). 1911–1914 член львівського мистецького об'єднання "Зеспул". Експонував на виставках цього товариства проєкт заміської садиби (1913, співавтор В. Мінкевич) і проєкти оформлення інтер'єрів *готелю* "Краківський" у Львові (1914). Від 1910 – доцент (від доцентуру енциклопедії будівництва), від 1920 – надзвичайний, а від 1924 – звичайний професор Львівської Політехніки, завідувач кафедри ужиткового будівництва. 1922/1923, 1927–1930 – декан архітектурного факультету.

Будинок
на вул. В. Стуса, 7
Архітектори
В. Дерданьки, В. Мінкевич
1912 р.
Сучасне фото

Після 1920 за проєктами Д. зведено у Львові будинок акційної спілки "Мотор" на *вул. М. Коперника*, 54–56 (1922, співавтор С. Ревуцький), будинок VIII гімназії з липним декором у стилі *ар деко* (1924–1926, тепер головний корпус *Українського Католицького Університету* на вул. І. Свєнціцького, 17), житлову кам'яницю на вул. Боїмів, 31 (тепер

вул. Староєврейська, перебудовано 1924, співавтор С. Ревуцький), кам'яницю на вул. *Личаківській*, 15 (надбудова 4-го поверху, 1924), віллу Кшижевських на вул. Жижинській, 41 (1925, тепер вул. В. Кубійовича), блок житлових будинків пенсійного фонду працівників Міських електричних закладів на вул. *Стрийській*, 80–86 (1927–1928, співавтор С. Ревуцький), котельний зал міської *електростанції* на *Персенківці* (1929, співавтор С. Ревуцький), власну віллу у стилі *функціоналізму* на вул. Цетнерівка, 18 (1930). За проєктом Д. 1938 розпочалося зведення нових корпусів Львівської Політехніки – факультетів механіки й електротехніки та дослідної механічної станції на вул. *Стрийській*, але будівництво не було завершено.

Працював над теорією архітектури, зокрема досліджував раціональне планування житлових будинків. Друкувався у фаховій періодиці. 1946 став завідувачем кафедри будівництва Ільонської політехніки у м. Глівіце (тепер Ільонського воєвод., Польща), де й помер.

Юрій Бірюльов

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ (ДАЛО) – підрозділ Львівської обласної державної адміністрації, підвітний та підконтрольний голові держадміністрації та Державному Комітетові архівів України; діє у Львові на вул. *Підвальній*, 13.

Заснований як Архів намісництва 1908, діяв у приміщенні *Галицького намісництва* на вул. С. Чарнецького, 18 (тепер вул. *В. Винниченка*). 1919 рішенням Польського уряду його реорганізували в Державний архів у Львові та поповнили документацією ліквідованих австрійських державних установ. 1921 до архіву були передані документи Львівських апеляційного та цивільного судів. 1933 до складу Державного архіву внесено фонди, майно і грошові кошти ліквідованого Земського архіву у Львові. Головним завданням Державного архіву у Львові був збір та інвентаризація документів ліквідованих державних установ. Доступ користувачів до архіву був дуже обмежений – працівники установи за відповідну оплату самі готували й надавали тематичні довідки.

Із приходом радянської влади на західноукраїнські землі восени 1939 державні архівні установи міста перейшли в підпорядкування до органів *НКВС*, було створено окремий Архівний відділ Управління НКВС у Львівській області. На основі польського Державного архіву у Львові організовано Обласний історичний (державний) архів. 1939–1940 здійснено облік понад 200 архівів установ та організацій, яких ліквідувала радянська влада. Більшість документів і фондів (за винятком сформованих до 1772) були передані на зберігання до Обласного архіву. Від 1941 архів одержав сучасну назву (1958–1980 називався Львівським обласним державним архівом). Великих втрат архів зазнав у роки *Другої світової війни*.

Сьогодні архів забезпечує постійне зберігання, охорону, реставрацію, консервацію документів Національного архівного фонду (НАФ), створює страхові копії, організовує роботу, пов'язану з віднесенням профільних документів до складу НАФ або вилученням із нього. Згідно з нормативним документами, архів є установою, яка реалізовує державну політику у сфері архівної справи і діловодства, керує архівною справою і діловодством на території Львівської обл. (забезпечує організаційно-методичне керівництво 20 архівними відділами районних державних адміністрацій та 8 архівами міст Львівської обл.), координує діяльність органів державної влади та установ і організацій різних форм власності щодо внесення до НАФ архівних документів місцевого значення, їхньої реєстрації, ведення обліку та постійного зберігання. Установа надає архівні довідки, виготовляє копії документів на запити фізичних та юридичних осіб. Архів є юридичною особою. Його фінансують із державного бюджету.

Архів проводить активну науково-дослідницьку та культурно-просвітницьку діяльність, організовує тематичні виставки. Працівники архіву видали "Путівник

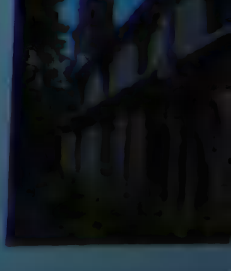

Подвір'я Державного архіву Львівської області (колишній Королівський арсенал). Фото О. Зарічнянського

В. Ковальчук
Львівський державний історико-архівознавчий університет
1979 р. Обкладинка

по Держархіву Львівської області" (1965, друге доповнене видання 1988), "Путівник по фондах Держархіву Львівської області в м. Самборі" (1962), "Путівник по фондах партійних організацій Львівської та Дрогобицької областей" (2003). На основі матеріалів архіву опубліковано збірники документів. Збірник "Голгофа українського народу" (2003), присвячений 70-річчю Голодомору 1932–1933 (автори В. Ковальчук, В. Кущинда), відзначений премією на Всеукраїнському конкурсі науково-методичних і науково-інформаційних робіт з архівознавства, документознавства, археографії.

До складу архіву входять фонди установ і організацій періоду перебування українських земель у складі імперії Габсбургів (документація органів місцевого самоврядування, суду, прокуратури, *поліції*; фонди Львівського *магістрату*, навчальних закладів та ін.), міжвоєнної Польщі (документи органів державного управління й самоврядування, господарських, економічних і фінансових органів, промислових підприємств, навчальних закладів, профспілок та громадських організацій, фонди Львівського воєводського управління і повітових старостів, окружних судів та прокуратур окружних судів, органів поліції), приєднання західноукраїнських земель до УРСР 1939–1941 (документи органів державної влади від облвиконкомів до сільських рад, обласних судів і прокуратур, статистичних та фінансових установ, промислових підприємств, *банків*, транспорту, навчальних закладів Львівської обл., науково-дослідних інститутів, творчих спілок, особові фонди), воєнних років 1941–1945 (фонди губернаторства *дистрикту "Галичина"*, Львівського та Дрогобицького окружних старостів, Львівського міського старостства, Команди української поліції у Львові, біржі праці, Бюро з вербування населення на роботу до Німеччини та ін.) та післявоєнного періоду.

У відділі громадських об'єднань ДАЛО зберігаються документи обкомів партії, партійних і комсомольських організацій, профспілок за 1939–1941, 1944–1991. Як окремий відділ архіву діє науково-довідкова *бібліотека* (понад 66 тис. книжок), де зберігаються стародруки, історична, археологічна, краєзнавча, науково-довідкова література, періодичні видання, що виходили на території Львівської області.

Особливу наукову вартість мають особові фонди ДАЛО, зокрема *І. Калиновича, В. Гжицького, А. Кос-Анатольського, М. Рудницького, Л. Фінкеля, В. Брунальського, В. Івасюка, Я. Ярославенка, М. Кордуби* та ін., а також окремі документи та автографи *Ф. Ліста, І. Франка, М. Грушевського, І. Труша*, Г. Сенкевича, Я. Падеревського, В. Грімма, Є. Чикаленка, В. Леонтовича, *Ф. Колесси, Осипа Маковея*, М. Склодовської-Кюрі, Леся Мартовича, *С. Бандери, Р. Шухевича*. У фондах архіву зберігаються матеріали, що висвітлюють історію львівського *трамваю, електрифікації* міста, розвитку міської *каналізації*, будівництва та реконструкції міських будівель тощо.

За інформацією офіційного архівного сайту, ДАЛО налічує 5091 фонд (2 515 951 одиниця зберігання за 1772–2006); 7922 одиниці зберігання науково-технічної документації за 1964–1985; 6708 одиниць зберігання кінодокументів за 1959–1986; 41 809 одиниць зберігання фотодокументів за 1946–1993, 697 одиниць зберігання фонодокументів за 1960–1995.

Оборонні мури монастиря бернардинців із Галицькою вежею (Сучасне фото)

Від 1998, після переміщення з архіву Міністерства праці і соціальної політики України у Київі до Львова документів Управління у справах евакуації українського, польського, чеського, словацького населення при Раді Міністрів УРСР, ДАЛО надає громадянам довідки стосовно *депортацій* та переселень, яких зазнали *українці* 1944–1946 (з території Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Підляшшя).

Історію та організацію фондів ДАЛО досліджували *Є. Барвінський, К. Бадецький, Ф. Яворський*, Л. Фінкель, В. Котельникова, Г. Вайнбаум, Н. Гусєва, Й. Штатман, В. Кислий, В. Куцинда, В. Клювак, П. Кравчук.

Василь Кметь

ДЕРЖАВНИЙ ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНИЙ ЗАПОВІДНИК У ЛЬВОВІ частина території м. Львова, на яку поширюється особливий статус охорони об'єктів культурної спадщини. Створений постановою Ради Міністрів УРСР 12.06.1975 для збереження, дослідження, популяризації та реставрації пам'яток архітектури у Львові. Спочатку охоплював територію середньовічної та давньоруської частини міста площею 120 га. 1975 створено Дирекцію заповідника (директор – В. Пліхівський).

На території заповідника розташовано 432 пам'ятки архітектури, 198 із яких – національного значення. 29.11.1990 ухвалою виконавчого комітету Львівської обласної ради територію центральної частини міста (площа – 3060 га) було оголошено історико-культурною заповідною територією.

Ухвалою Львівської міської ради від 25.10.1991 створено Управління охорони історичного середовища, яке успадкувало функції Дирекції заповідника. Управління наглядає за охороною й використанням об'єктів культурної спадщини Львова.

У видавництві "Каменяр" 1979 з'явилося друком дослідження *В. Вуйцика* "Державний історико-архітектурний заповідник у Львові" (1991 – друге доповнене видання).

Лілія Онищенко

ДЕРЖАВНИЙ ПРИРОДОЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ див. *МУЗЕЙ ПРИРОДОЗНАВСТВА*

ДЕРЖАВНИЙ СЕКРЕТАРІАТ ЗУНР див. *РАДА ДЕРЖАВНИХ СЕКРЕТАРІВ*

"ДЕРЖАВНІСТЬ" всеукраїнський громадсько-політичний журнал, квартальник. Позиціонує себе як незалежний і позапартійний. Заснований у Львові в грудні 1990 з ініціативи видавця М. Стасюка і групи науковців з Києва, Одеси та Львова. Головний редактор – М. Стасюк, заступник до 1993 – В. Барладяну, від 1994 – співредактор – *Я. Дашкевич*, заступник – Б. Ковальчук. Перше число з'явилося в серпні 1991. Наклад часопису 1991–1994 – 10 тис. примірників, 1995–1998 – 5 тис., від 2001 – 1 тис. Від квітня 1998 "Д." не видавали (відновлений у червні 2001). Загалом до червня 2007 вийшло 51 число журналу.

Журнал "Державність" Ч. 1. 1991 р.

"Д." субсидують видавець і доброчинці. Часопис декларує ідеали національно-державної незалежності, демократії, громадянського суспільства, публікує статті про національно-визвольний рух, з історії України, філософії, політології, права, соціології, демографії, міжнаціональних і міжнародних стосунків, державного будівництва, соціально-економічного, релігійного, культурно-мистецького життя, освіти, мовної політики. На сторінках журналу друкуються літературні твори. Окремі сторінки видання присвячені творчій спадщині *С. Бандери, Д. Донцова, Ю. Липи, Є. Маланюка*, П. Полтави. Серед авторів "Д." – В. Барладяну, С. Вовканич, Є. Гуцало, Я. Дашкевич, *М. Донцовський, П. Дорошенко*, Р. Зварич, *С. Заяцко, Ігор Калинець, З. Красівський*, Л. Мадур, *В. Мороз*, А. Погрібний, Ю. Покальчук, Г. Приходько, О. Соскін, М. Томенко, *С. Хмара, В. Чорновіл*, Ю. Щербак та ін. З-поза України з часописом співпрацювали М. Добрідленко (Австралія); П. Штепа (Голландія); В. Пайк, Л. Футала (Канада); М. Муратов (Росія), С. Мудрик (Німеччина); З. Ковальський, С. Міхаловський, Я. Новоцень, М. Сенкевич (Польща);

Журнал "Державність" Ч. 1. 1992 р.

Василь Деркач

А. Бедрій, М. Богачевська-Хом'як, А. Камінський, *П. Мірчук* (США). Нині часопис безоплатно надсилають у столичні та низку обласних бібліотек України, до Австралії, Бельгії, Канади, Польщі, США, а також його реалізують через книготорговельну мережу.

Юрій Зайцев

ДЕРКАЧ МАРІЯ (25.06.1896–14.04.1972) – український літературознавець. Дружина *П. Деркача*. Народилася в містечку Струсів (тепер с. Теребовлянського р-ну Тернопільської обл.) у родині народного вчителя. Закінчила гімназію в Перемишлі, 1926 – Карловий університет, а також Український вільний університет у Празі. За працю про життя і творчість *Лесі Українки* одержала ступінь доктора філософії (1926). Тоді перекладала з німецької "Критику чистого розуму" І. Канта, а також із чеського першодруку працю *Я. Головацького* "Подорож по Галицькій та Угорській Русі..."

Редактор популярного жіночого журналу "Нова хата" (1926–1930). Друкувалась також у журналах: *"Жінка"*, *"Громадянка"*, *"Назустріч"*, "Нові шляхи", "Наша Батьківщина", *"Життя і знання"*, "Книга", "Книголюб" та ін. Найбільше зосереджувалась на вивченні життя і творчості Лесі Українки, опублікувавши десятки статей і матеріалів. Найвагомішою серед них була праця про взаємини Лесі Українки і *М. Павлика* на основі їхнього листування. Написала дослідження про М. Павлика за матеріалами його архіву, який тоді зберігався в *Національному музеї у Львові* (опрацьовувала 1928–1930). До 1939 працювала в рукописному відділі бібліотеки *Наукового Товариства ім. Шевченка* (НТШ) у Львові, впорядковуючи й оберігаючи рукописну спадщину українських письменників XIX – першої пол. XX ст., зокрема *Івана Франка* та Лесі Українки. Від 1935 – дійсний член НТШ. 1940–1941 і від пол. 1944 за сумісництвом працювала у Львівському відділенні Київського інституту літератури ім. Т. Шевченка АН УРСР. У роки *Другої світової війни* Д. зберегла архіви І. Франка та Лесі Українки. 1947 видала збірник "Леся Українка. Неопубліковані твори". 1950 переїхала до Києва, що збігся з перевезенням туди найцінніших частин рукописних фондів колишньої бібліотеки НТШ, зокрема архівів І. Франка та Лесі Українки. Там працювала до 1957. Кандидат філософських наук (1952).

До Львова повернулася 1957. Працювала в Інституті суспільних наук АН УРСР (тепер *Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України*) до 1962.

Брала діяльну участь у підготовці до друку двадцятитомника І. Франка і п'ятитомового видання творів Лесі Українки. Була ініціатором і головним співавтором трьох томів збірника "Леся Українка. Публікації. Статті. Матеріали" Допомагала своєму чоловікові П. Деркачеві створити "Короткий словник синонімів української мови".

Померла у Львові в будинку на вул. Л. Глібова, 15, де проживала від кінця Другої світової війни. Похована зі своїм чоловіком і його братом – Іваном Деркачем, вояком *Української Галицької Армії*, на *Личаківському цвинтарі*.

Роман Фітоль

М. Деркач
Марта
1928 р. Титульна сторінка

ДЕРКАЧ ПИЛИП (25.09.1893–29.06.1957) – український мовознавець. Чоловік *М. Деркач*. Народився в с. Сторонибаби (тепер Буського р-ну Львівської обл.). Від 1914 воював у Легіоні *Українських Січових Стрільців*. Від квітня 1917 майже рік перебував у російському полоні в Самарі (Росія). 1918 – учасник боїв за Львів як хорунжий *Української Галицької Армії*. Був важко поранений в ноги, потрапив у полон (1918–1919, табір у Стшалково на Познанщині). Навчався на філософському факультеті Віденського університету, де вивчав філософію та німецьку мову (1920–1922), закінчив Карловий університет у Празі (1922–1925). Захистив докторат із філософії в Карловому університеті "Нарис і критика Шопенгавера" (1925). Викладав у приватній школі для ремісничої моло-

ді у Львові (1926–1939). Від 1944 працював у системі Академії наук (Львівське відділення Інституту мовознавства АН УРСР). В Інституті суспільних наук АН УРСР (тепер *Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України*) обіймав посаду молодшого наукового співробітника (1951–1957). Досліджував проблеми лексикографії та синонімії. Перекладав з польської та німецької твори *І. Франка*, що увійшли до 25-томового видання. Серед праць Д. "Польсько-український словник" (1958–1960, Т. 1–2; у співавторстві), "Короткий словник синонімів української мови" (1960). Помер у Львові. Діяльність Д. досліджував львівський мовознавець *Л. Полюга*.

Наталя Хобзей

ДЕРЛИЦЯ МИКОЛА (23.04.1866–14.03.1934) – український письменник. Народився в с. Заставʼє (тепер с. Баворів Тернопільського р-ну Тернопільської обл.). Закінчив *Греко-католицьку семінарію* (1893). Літературним дебютом Д. стало оповідання "Пташенята", опубліковане 1900 у *"Літературно-науковому вістнику"*. Друкувався також у газеті *"Діло"*, часто відвідував Львів. Співпрацював з *І. Франком*. Писав твори про життя українських селян, сільської інтелігенції, міських робітників. 1904 видав у Львові першу книжку "Композитор" і інші оповідання", до якої увійшло десять творів. Автор книжок: "Марта" (1928), "Воєнний дідич. Образок зі світової війни" (1928), "В Млаках" (1930). Помер у с. Тростянець (тепер Долинського р-ну Івано-Франківської обл.).

Андрій Козицький

ДʼЕСТЕ КАРЛ ЙОЗЕФ ФЕРДИНАНД (25.04.1781–05.11.1850) – австрійський політик, цивільний і військовий генерал-губернатор Галичини (1832–1846). Народився в Модені (Італія). Справами Галичини цікавився ще до призначення на посаду губернатора. У лютому 1826 їздив зі спеціальною місією до Санкт-Петербурга, де у співпраці з російськими спецслужбами розслідував звʼязки дворян-змовників (декабристів) зі Львовом. За матеріалами цієї справи у Львові було арештовано польських шляхтичів Я. Стшельбіцького та Й. Стаднійського, а Л. Оборський був виданий Росії. У січні 1840 звернувся з листом до державного канцлера К. Меттерніха, у якому наполягав на спорудженні у Львові *цитаделі*. У Львові 1839–1840 в гостях у Д. перебував його брат – Франц, син князя Модени. На честь брата Д. влаштовував *бали*, на яких обоє не відзначалися особливою стриманістю. За визначенням польського дослідника З. Фраса, Д. "не вмів і не любив займатися державними справами". У часи його правління більшість політичних рішень ухвалювали президент губернаторства *Ф. Кріґі* і начальник поліції *Л. Захер-Мазох*. Д. підтримував створення т. зв. виховного конвікту шляхетської молоді (1842–1844) на вул. Св. Миколая (тепер приміщення *Львівського університету* на *вул. М. Грушевського*, 4). Д. помер у м. Ебенцвеєр поблизу Ґмундена (Австрія). 1843–1862 його ім'я носила *пл. А. Міцкевича* у Львові.

Андрій Козицький

Фердинанд дʼЕсте

ДЕХТЯРЬОВА ЗІНАЇДА (30.10.1927–19.07.2004) – українська акторка театру і кіно, лавреат Національної премії України ім. *Т. Шевченка* (1996), народна артистка УРСР (1968). Народилася в с. Касперівка (тепер с. Кізомис Білозерського р-ну Херсонської обл.). Рано залишилася сиротою (батька арештували як "ворога народу", мати померла), виховувалася в бабусі. Трудову діяльність Д. розпочала в Одесі рахівником Водного інституту. Пройшла прослуховування в Одеській консерваторії (головою комісії був композитор К. Данькевич), була прийнята на підготовче відділення (музична спеціалізація – колоратурне сопрано). За сім місяців через важке матеріальне становище полишила консерваторію та вступила на 2-й курс музучилища (клас співу С. Щавінської, акторської майстерності З. Дьяконової). Навчаючись, одночасно працю-

Зінаїда Дехтярьова

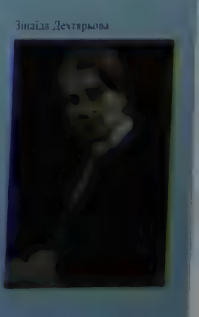

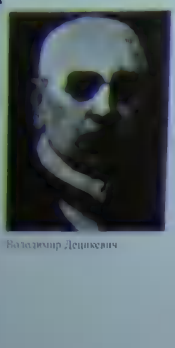

Володимир Децикевич

вала співачкою в кінотеатрі. Музичнице кваліфікацію "солістка хору і оркестру" (1950).

Під час гастролей 1950 в Одесі *Львівського театру оперети* Д. пройшла прослуховування і була прийнята до складу групи. Переїхала до Львова. Дебютувала на львівській сцені 27.12.1950 в ролі Лізочки у водевілі "Лев Гурич Сінічкин" (музика А. Желобінського). За роки роботи в театрі (1950–1953) виконала 15 провідних ролей, серед яких: Стелла ("Вільний вітер" І. Дунаєвського), Сильва, Віолетта ("Сильва", "Фіалка Монмартру" І. Кальмана), Параска ("Сорочинський ярмарок" А. Рябова) та ін. Після того, як 1953 за рішенням уряду театр оперети зі Львова було переведено до Одеси, а до Львова натомість переведено Драматичний театр Радянської армії (згодом *Драматичний театр Західного оперативного командування*), Д. залишилася у Львові.

Від 01.02.1954 належала до складу групи Драматичного театру Радянської армії, на сцені якого створила понад 100 образів у п'єсах класичного та сучасного репертуару. Д. демонструвала надзвичайний діапазон свого таланту: від Прісеньки ("Шельменко-денщик" Г. Квітки-Основ'яненка) та Елізи Дулітл ("Пігмаліон" Б. Шоу) до Нілі Стижко ("Барабанщиця" А. Салинського) і Пані Орґонової ("Дами і гусари" А. Фредра). Їй однаково вдавалися насичені драматизмом і героїкою образи Марії ("Марія" А. Салинського), Емми Герберт ("Берег" Ю. Бондарева), Комісара ("Оптимістична трагедія" В. Вишневського), Марії Стюарт і Єлизавети ("Віват, королева!" Р. Болта), як і комічні та трагікомічні персонажі: Нехама ("Бриндюжник і король" І. Бабеля), Ханума ("Ханума" А. Цагарелі).

Від 1959 багато знімалася в кіно на різних студіях (кіностудія ім. О. Довженка, "Білорусьфільм", "Мосфільм", Одеська кіностудія). Виконала ролі у фільмах: "Авдотья Павлівна" (О. Муратова), "Незабутні" (Ю. Солнцевої за незавершеною роботою О. Довженка), "За твою долю" (Т. Зелова), "Перегони вертикалі" (О. Муратова) та ін. Від 1990 співпрацювала з режисером О. Біймою, знялася в його фільмах: "Хочу зробити зізнання" (1989), "Говоримо українською", "Гріх" (1991), телевізійному серіалі "Злочин із багатьма невідомими" (7 серій, 1993). Разом із режисером О. Біймою та композитором В. Гронським була удостоєна Національної премії України ім. Т. Шевченка (1996).

Переживши життєву драму – смерть чоловіка, головного режисера театру *А. Ротенштейна*, та незважаючи на важку хворобу, Д. продовжувала виступати на сцені, їздила з гастролями і творчими поїздками-зустрічами. Померла у Львові, похована на *Личаківському цвинтарі*.

Наталія Царьова

ДЕЦ СТАНІСЛАВ (Dec Stanisław; бл. 1872 – після 1939) – будівничий та скульптор. Народився у Львові. Закінчив будівельний відділ львівської Художньо-промислової школи (1895). Отримав патент будівельного майстра 1896. Споруджував та оздоблював декоративними рельєфами житлові чиншові будинки та вілли у стилі неоренесансу – власний дім на вул. П'ястів (тепер вул. М. Лобачевського, 16; 1899–1900); у стилі необароко – віллу Мальвіни Буларин на вул. Кордецького, 31 (тепер вул. О. Степанівни; 1900–1901, співавтор *К. Ю. Драгович*); у стилі *сецесії* (модерну) – власні чиншові будинки на вул. Пелчинській, 7 (1905), 31–33 (тепер *вул. Д. Вітовського*), вул. Св. Яцека, 8 (тепер *вул. О. Архітенка*; 1907), кам'яниці на вул. Л. Сапіги, 16 (тепер *вул. С. Бандери*; 1909), у дусі модернистичної стилізації *готики* – будинок на вул. М. Мохнацького, 22 (тепер *вул. М. Драгоманова*; 1910).

Юрій Бірюльов

Будинок
на вул. М. Драгоманова
Архітектор С. Дец
1910 р.
Сучасне фото

ДЕДИКЕВИЧ ВОЛОДИМИР (1865–1946) – український громадський діяч. 1906–1916 – шеф галицького департаменту у міністерстві внутрішніх справ у Відні; від 1916 до розпаду Австрії – віце-президент *Галицького намісництва*

у Львові. 01.11.1918 саме йому передав свій уряд останній австрійський намісник Галичини, генерал Карл Гуйн. Д. віддав владні повноваження представникам *Української Національної Ради*, чим формально закінчилося панування *австрійців*. 1920–1928 – член галицького "Самоврядного виділу" 1928–1938 – член Сенату Польщі від *Українського національно-демократичного об'єднання*. 1923–1925 очолював Кураторію українських високих шкіл у Львові і був професором адміністративного права *Українського таємного університету*. 1927–1932 брав участь у діяльності Товариства прихильників освіти. Від 1930 – голова Кураторії *Національного музею у Львові*. 1933 – голова *"Українського католицького союзу"*. Під час німецької окупації Львова 1941–1944 був членом міської ради Львова. На цій посаді відстоював інтереси українських мешканців міста.

Е. У.

"ДЕШЕВА КНИЖКА" – українське видавництво, осередок допомоги масовій освіті у Львові. Діяло 1935–1939. Видавало двічі на тиждень популярні історичні й політичні брошури (наклад 9–15 тис.), місячник, а від ч. 9 двотижневик "Самоосвітник" (1936–1939, наклад 18–22 тис.), місячник "Молодняк" (1937–1939), серію "Нова сцена" (1937–1938, редактор В. Ковальчук), пропагандивну газету "Геть з большевизмом" (1938, редактор *І. Мінтрин*), "Календар молодого українця" та ін. Видавець *В. Кушанець*, редактор Р. Паладійчук.

Е. У.

"ДЕШЕВА ЧИТАЛЬНЯ" – літературний журнал, що виходив 1913 у Львові. Видано 2 номери. Редактор і видавець публіцист М. Нисюклон. Публікував твори класиків української літератури (поема "Катерина" Т. Шевченка, оповідання "Стрілець" *Ю. Федьковича*), переклади з іноземної літератури (повісті "Злочин на улиці Морґ" Е. По, "Кришталевий корок" М. Леблана). 1914, камість "Д. Ч.", виходив ілюстрований освітньо-літературний часопис "Товариш".

Ярослав Данкевич

ДЖИДЖОРА ІВАН (09.02.1880–22.04.1919) – український історик, громадський діяч і публіцист. Народився в с. Заставці (тепер Монастириського р-ну Тернопільської обл.). 1902 закінчив Бучацьку гімназію. Навчався в історичній групі філософського факультету *Львівського університету*, який закінчив 1907. Від 1903 – член товариства *"Академічна громада"*, його бібліотекар. Самостійні наукові студії розпочав у семінарі *М. Грушевського*. Улюблений учень і співпрацівник М. Грушевського. Зі студентських літ за дорученням археографічної комісії *Наукового Товариства ім. Шевченка* (НТШ) працював в архівах Києва, Харкова, Петербурга, Москви, де вивчав документи козацько-гетьманської доби. У ювілейному науковому збірнику, присвяченому 10-річній науковій діяльності М. Грушевського в Галичині, опублікував статтю "Реформи Малоросійської колегії на Україні в 1722–1723 рр." Досліджував історію Гетьманщини першої пол. XVIII ст. Бібліотекар (від 1906) і дійсний член історично-філософської секції НТШ (від 27.02.1913), секретар археографічної, член бібліографічної і статистичної комісій НТШ, співробітник київської редакції *"Літературно-наукового вістника"* (1907–1908), член Історичного товариства ім. Нестора-літописця.

Головна праця "Економічна політика російського правительства супроти України в 1710–1730 рр." була захищена 1912 як докторська дисертація у Львівському університеті. Серед інших опублікованих творів – "Нові причинки до історії відносин російського правительства до України в 1720-х і 1730-х рр." (1904), "Україна в першій половині 1738 р." (1906), "Матеріали Московського "Архива Министерства юстиции" до історії Гетьманщини" (1908), "До історії Генеральної військової канцелярії" (1912). Автор 19 рецензій, 7 політичних оглядів, статей у *"Записках Наукового Товариства імені Шевченка"*

Часопис "Дешева читальня" 10.11.1913 р

Фрагмент статті І. Джиджори "До історії Генеральної військової канцелярії" 1912 р

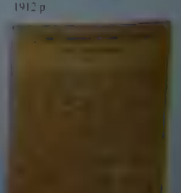

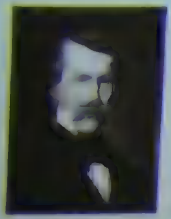

Д. Дзялинський

"Літературно-науковому вістнику" (часто підписувався псевдонімом *Ignotus* "Незнайомець") та *Д.Д.* У своїх історичних розвідках учений одним із перших серед дослідників звернув увагу на регламентації, обмеження і заборони стосовно української торгівлі, жорстокі умови постоїв московських військ на Гетьманщині XVIII ст., демагогічний характер агітації московських урядовців проти гетьмана і козацької старшини та витончений фіскальний грабунок. Д. слушно зазначав, що московська економічна політика на Гетьманщині у XVIII ст. стала підгрунтям для ліквідації її політичної автономії. Представляв державницький напрям в українській історіографії поч. XX ст. 1914–1915 перебував на рідній Підгаєччині, де боронив односельчан від зловживань російської окупаційної влади. У період *Західно-Української Народної Республіки* військовий комендант у м. Рава-Руська на Львівщині (до грудня 1918), але через хворобу змушений був залишити посаду. Помер і похований в с. Голгоче (тепер Підгаєцького р-ну Тернопільської обл.).

Історична секція Всеукраїнської Академії наук окремим 36-м томом видала збірку його праць "Україна в першій половині 18 віку. Розвідки і замітки" (1930) з передмовою М. Грушевського.

Могилу Д. відновлено й освячено 22.04.1990.

Костянтин Кондратюк,
Володимир Пришляк

ДЖИЗЛЕНІ ДЖОВАННІ БАТТІСТА (Gisleni Giovanni Battista, 1600–03.05.1672) – італійський архітектор, мурмуванні і декоратор. Народився в Римі. Вихованець академії Св. Луки. 1630–1668 мешкав у Польщі і працював надворним архітектором королів: *Сигізмунда III Вази, Владислава IV і Яна II Казимира*. 1642 виконав проєкт *костелу кармеліток босих* у Львові. Помер у Римі.

Лілія Онищенко

ДЖУЛИНСЬКИЙ ТЕОФІЛ (1850 – після 1914) – інженер, скульптор-аматор. Народився в с. Лапшин поблизу Бережан (тепер Тернопільської обл.). Навчався на відділі будівництва Технічної академії у Львові (1868–1870) та в Німеччині. Від 1877 – інженер будівельного департаменту Львівської міської ради. Від 1891 – член правління *Ставропігійського інституту* у Львові. 1906 відкрив власну скульптурну майстерню на вул. Францисканській (тепер вул. В. Короленка) у Львові й залучив до співпраці свою доньку Лесю, яка навчалась малярства в приватних ательє у Флоренції (Італія). 1906–1913 вони виконали серію скульптур "Населення Галичини" – понад 200 гіпсових і теракотових поліхромних статуеток (заввишки від 15 до 20 см), що представляли різні народні (селянські й міщанські) типажі тодішньої Галичини в характерному одязі. Гляняні моделі тиражували й обпалювали на львівській фабриці художньої майоліки *І. Левинського* та вручну фарбували гуашшю, часом під прозору поливу. Інша скульптурна серія із бл. 20 гіпсових і теракотових рельєфів охоплювала головно композиції на теми українського народного побуту, зокрема: "Зустріч гуцулів", "Селяни та євреї", "Лірник і селянин", "Обід селянина", "Косар", "Сліпі". Автори скульптур реалістично передавали особливості обличчя і фігури, деталі одягу, фактурність матеріалів. Консультації щодо етнографічних деталей надавав *В. Шухевич*. Скульптури перестали виконувати в липні 1913 через переїзд Д. та його доньки зі Львова до м. Мушина біля Криниці (тепер Малопольського воєвод. Польща). Твори зберігаються в *Музеї етнографії та художнього промислу Інсти-*

Д. Дзялинський. Статуетки із серії "Населення Галичини". 1906–1913 рр.

[illegible] мистецтвознавства НАН України й у [illegible] колекціях Львова.

Юрій Бірюльов

ДЖУМАН РОМАН (нар.18.02.1976) – український боксер. Майстер спорту міжнародного класу. Народився у Львові. Боксом займається від грудня 1987. Вихованець клубу "Гетьман" 1994 став срібним призером чемпіонату світу серед юніорів (Стамбул), неодноразовий чемпіон України у вазі до 63,5 кг. Переможець змагань на Кубок Європи 1999 (Львів). На професійному рингу від 24.06.2000. Перший львівський боксер серед професіоналів. Провів понад тридцять боїв, зазнав три поразки. Здобув титули екс-інтерконтинентального чемпіона за версією IBO, чемпіона Східної Європи ЄЄВА. 08.06.2006, перемігши Евгеніо Монтейро (Португалія), став чемпіоном світу за версією GBU у вазі 69,9 кг. Мешкає у Львові.

Іван Яремко

ДЗБАНСЬКИЙ КОНСТАНТИН (Dzbański Konstanty; 1823–19.11.1897) – живописець. Народився в м. Ломна (тепер Підкарпатського воєвод., Польща). Навчався в *Я. Маньковського* у Львові та в Академії мистецтв (1842–1844) у Відні. Працював у Львові від 1850. Малював красиди міста – "Монастир бернардинців" (1881); реалістичні, деталізовані олійні й акварельні портрети – "Автопортрет" (1854), "Портрет дружини", "Портрет священика Одельксвича (1855, *Львівська галерея мистецтв*); натюрморти – "Селянська трапеза" (1874), "Фрукти" (1875); побутові замальовки – "Пекар, що продає бублики" (Львівська галерея мистецтв), "Єврей, що нюхає табаку" (1876); релігійні композиції – "Св. Миколай" та інші твори для вівгарів у костелі м. Бібрка (1877–1878), картони для фресок "Архангел Гавриїл", "Ангел із терновим вінком" (1880), "Мадонна з троянди вим вінком" (бл. 1881), "Вознесіння Богородиці", "Розп'яття", "Поклоніння пастухів" (останні чотири полотна [illegible] у збірці Львівської галереї мистецтв).

Автор виконаного 1869 рисунка і створеної згодом на його підставі картини "Початок насипання кургану Люблінської унії 1869 р." (до 1927 зберігався у музеї в Раперсвіллі, Швейцарія), де зображений *Ф. Сматька* та інші відомі тогочасні громадські діячі Львова й Галичини. 1869–1878 Д. був секретарем львівського Товариства приятелів красних мистецтв. Помер у с. Ожидів (тепер Буського р-ну Львівської обл.).

Юрій Бірюльов

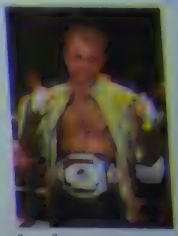

Роман Джуман

ДЗВІН "ІСАЙЯ" – пам'ятка львівського ливарництва XVI ст. Зберігається у *Львівському історичному музеї*. Д. "І." виллятий із бронзи 1584. Діаметр – 128 см, вага – майже 1600 кг. У верхній частині дзвона (на шиї) розміщений рельєфний дворядковий напис латинською мовою: "Не природа дала, але руки майстра [творця] і турбота превелебного отця, брата Ісаїї Леополіти [Львів'янина], магістра святої теології. Року Божого 1584". На стінці Д. "І." є рельєфне поясне зображення пророка Ісаїї. Львівський дослідник *Кароль Бадецький* уважав, що дзвін відлив львівський майстер Даніель Круль (*Daniel Król*, або *Kral*), ім'я якого часто згадують в архівних документах 1577–1598. Д. "І." належав костелові *домініканців* у Львові. На поч. XX ст. дзвін тріснув. 1905 домініканці зняли всі три дзвони, відлиті 1584, 1606, 1607, щоби продати їх ливарні Петера Гільцера з Віннер-Нойштадту в Австрії за 4800 корон на злом. Ченці мали намір замовити там нові дзвони. Цього не сталося завдяки втручанню реставратора Зигмунта Генделя та львівських істориків *Олександра Чаховського* і *Францішка Яворського*, які наполягли на тому, щоб зберегти для нащадків цю пам'ятку львівської давнини. Зрештою всі три дзвони викупив намісник Галичини, граф *Андрей Потоцький*, і виставив їх у парку свого маєтку в Кшешовицях поблизу Кракова. Як указував К. Бадецький, 1916, коли було реквізовано дзвони з місцевого костелу, Потоцькі передали туди Д. "І."

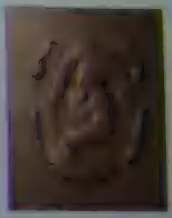

Пророк Ісаїя. Рельєфна сторона дзвона "Ісаїя"

Дзвін "Ісаїя" Сучасне фото

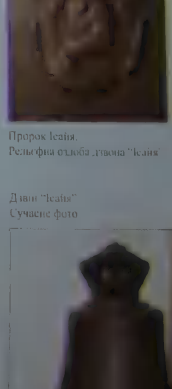

Д. "І." передано 1930 на постійне зберігання до Історичного музею м. Львова

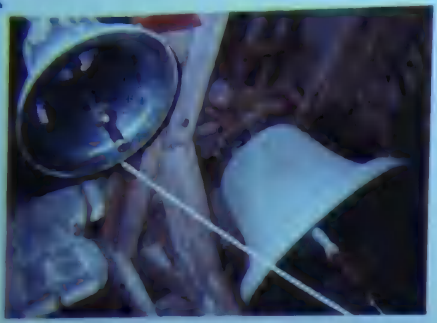

Дзвін собор св. Юра Маленок XVIII ст.

(від 1940 *Львівський історичний музей*). З довоєнного часу Д. "Г." експонують серед інших історичних пам'яток в Італійському подвір'ї кам'яниці Корнякта (*пл. Ринок*, 6).

Ольга Перепелиця

ДЗВІН "КИРИЛО" пам'ятка львівського ливарництва кін. XVIII ст. на *вежі Корнякта*. Імовірно, назва походить від одного з попередніх *дзвонів*, що колись висіли на цій дзвіниці. Перші дзвони на вежу було піднято 1580. Оскільки міська влада чинила перепони встановленню дзвонів, фундатор будівництва дзвіниці *Костянтин Корнякт* звернувся зі скаргою до *короля*, і той 20.05.1580 наказав львівському *маґістратові* не чинити перепон у підняті дзвонів на вежу. На звук дзвона, який нібито заважав молитися, скаржилися монахи сусіднього монастиря *домініканців*. 20.04.1587 львівський маґістрат ухвалив заборонити бити в дзвони на вежі Корнякта, коли в монастирі домініканців відбуваються богослужіння. За порушення було встановлено штраф 30 гривень. До поч. XVII ст. дзвонили, розхитуючи дзвона, а від 1633 тільки язиком. 1672 один із найбільших дзвонів вежі був пошкоджений гарматними ядрами, тому його довелося перелити.

Сучасний Д. "К." вилив 1783 Федір (Теодор) Полянський замість такого самого, що розтопився 1779 під час *пожежі*. Висота дзвона майже 150 см, нижній діаметр 188–190 см. Наприкін. XVIII ст. Д. "К." вважали найбільшим у Галичині. Форма дзвона відзначається масивною й товстою нижньою частиною. Дзвін оздоблений рельєфами (Розп'яття, архангел Михаїл і нерозпізнаний святий із пальмовою гілкою мученика в руці) й написами. Головний текст латинською мовою повідомляє про те, що 1783 за понтифікату Папи Пія VI й панування цісаря *Йосифа II* відновлено вежу з дзвонами, будинки й *церкву*, знищені випадковим вогнем. ■ дзвін під покровом св. Михаїла вилито заходами й коштом *Ставропігійського братства*. Тут же вказано вагу дзвона 300 каменів (1 камінь ~ 50 фунтів). Опісля названо 19 прізвищ ктиторів і жертводавців. В іншому написі на протилежному боці Д. "К." подано інформацію про його нове посвячення 1786, а також міститься згадка про ливаря.

Пишний орнаментальний фриз, що оздоблює шию Д. "К.", запроєктовано ■ майстерні Ф. Полянського. На рельєфних прикрасах пам'ятки виразно відчувається вплив *класицизму*. Серце Д. тепер виконано не із суцільного металевого стрижня, а для меншої ваги складається з підвішеної на шовкових шнурах металевої сли-

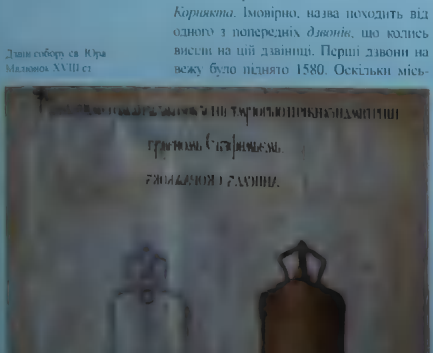

воподібної головки. Д. "К" був головним міським дзвоном, у якій били по смерті знатних осіб, не кажучи від їхнього віровчення. Оскільки за це брали платню, то він був важливим джерелом прибутків Ставропігійського братства.

Богдан Кіндратюк

"ДЗВІН СОБОРУ СВ. ЮРА – унікальна пам'ятка українського ливарництва XIV ст. Дзвін відлив майстер Яків Скора 1341. Це найбільший в Україні зі збережених давніх дзвонів, що його використовують за призначенням. Дзвін завважки 85 см (з короною), нижній діаметр 71 см, вага 415 кг. Якісно відлитий, укладений у добрих пропорціях. На вінці дзвона рельєфний напис: "Въ лѣ ѕѡмѳ (6849) сольянъ бы колоколъ сии Стому Юрью при Князи Димитрии игуменомъ Євьфимьемъ". Згаданий у написі князь Дмитро, вочевидь, це литовський князь *Любарт Дмитро*. Припускають, що дзвін міг бути відлитий на честь приєднання Львова до Литовської держави. Приблизно на середині плаща Д. в косому рядку у зворотній послідовності літер зроблено напис: "А писаль Скора Яковъ" Літери цього напису менші й плаский, аніж у головному тексті. Ніяких ознак, окрім двох горизонтальних валиків, на дзвоні немає. Уже в XVII ст. його вважали історичною пам'яткою. Щоб краще її зберегти, єпископ *Йосиф Шумлянський* обмежив використання цього Д. Для кращого збереження наприкін. XX ст. дзвонові зроблено нове било. Історію дзвона вивчало багато дослідників, зокрема *В. Вуйцик*.

Богдан Кіндратюк

"ДЗВІН" – літературно-публіцистичний збірник. Вийшов у Львові 1878 (під ч. 3 попереднього збірника *"Громадський друг"*). Редактором видання був *І. Франко*. Адреса редакції: вул. Клеїнівська, 4 (тепер вул. Каменярів). У "Д." надруковано повісті *І. Франка* "Boa Constrictor" та *М. Павлика* "Пропащий чоловік", поетичні твори І. Франка, популярний виклад соціалістичних ідей М. Сторожа. Під рубрикою "Вісті з України" подано низку публікацій Ф. Вовка про соціальні заворушення в Києві та соціально-економічне становище *українців* Росії. У розділі "Вісті з Галичини" вміщено матеріали соціально-економічного характеру. Частина матеріалів критикувала духовництво. Окремі рубрики подавали літературну критику та бібліографію. Наступне число цього збірника вийшло під назвою *"Молот"*.

Олександр Седляр

Журнал "Радянський Львів" Ч. 10. 1947 р.

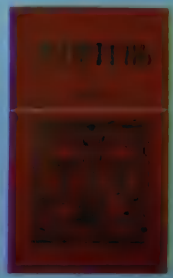

Журнал "Жовтень" Ч. 11. 1987 р.

Журнал "Жовтень" Ч. 9. 1989 р.

"ДЗВІН" щомісячний літературно-мистецький та громадсько-політичний часопис Спілки письменників України. Веде свій початок від журналу "Література і мистецтво", перший номер якого побачив світ у вересні 1940. Перший редактор новоствореного журналу – киянин Олекса Десняк. У передовій статті першого вересневого номера часопису було задекларовано ідейне і творче кредо видання: "Журнал повинен стати трибуною, навколо якої будуть концентруватися літературно-мистецькі сили Львова і сусідніх областей. Журнал друкуватиме новели і поезії, художні нариси і статті письменників, діячів культури і мистецтва". До кін. 1940 вийшли чотири журнальні номери, у яких опубліковано оповідання та есеї *Ірени Вільде*, Олекси Десняка, *Петра Когутяновича*, *Ярослава Галана*, поезії Уляни Кравченко, Андрія Волощака, *Степана Тудора*, Ярослава Кондри, статті *Стотслава Людкевича*, *Михайла Рудницького*. У першій пол. 1941 з'явилося ще п'ять номерів, найвагомішими публікаціями яких були спогади Уляни Кравченко про *Івана Франка*, оповідання Ірени Вільде "Шукаю праці" та новелістичний дебют двадцятирічного прозаїка *Тараса Мисаля*. Підготовлений до друку шостий (червневий) номер не вийшов, оскільки наприкінці червня 1941 Львів окупували німці й видання закрили.

Журнал відновив свій вихід у липні 1945 як *"Радянський Львів"*. Відповідальний редактор – Мирона Божан. Від січня

Журнал "Дзвін" Ч. 6 1982 р.

Журнал "Дзвін" Ч. 1 2007 р.

Засідання редакційної колегії часопису "Жовтень". Справа: Р. Дідуля, І. Сварник, стоїть В. Олесько, Р. Федорів, А. Соломара, Ю. Коваль. Фото 1987 р.

1946 редакцію очолив П. Козланюк, що пропрацював на ній посаді п'ять років. За його керівництва часопис опублікував фрагменти роману "Юрко Крук" та повісті "Весна" П. Козланюка, розділи з роману С. Тудора "День отця Сойки", повість Петра Вершигори "Люди з чистою совістю" оповідання *Михайла Яцкова*, Василя Кучера, Василя Лозового, Анатолія Дімарова, трагедію Ярослава Галана "Під золотим ордою". Тоді в журналі вибулися поетичні дебюти *Ростислава Братуня*, *Марії Хоросницької* (1946), *Василя Колодія*, Юрія Крулька, Тимоша Одудька (1948).

На поч. 1951 журнал змінив назву на *"Жовтень"*. Водночас призначено нового головного редактора – *Юрія Мельничука*, який войовничо утверджував радянський спосіб життя на західноукраїнських землях та боровся із виявами "українського буржуазного націоналізму". 1951 в журналі опубліковано повість "Микита Братусь" Олеся Гончара, дебютував поет *Дмитро Пасічко*. У 1950-тт у виданні друкувалися твори Максима Рильського, Миколи Бажана, Володимира Сосюри, Андрія Малишка, Ігоря Муратова, Євгена Гунала, *Володимира Лучука*, Івана Гнатюка. Тоді ж були опубліковані романи Михайла Стельмаха "Кров людська – не водиця" (1957), "Хліб і сіль" (1958), "Правда і кривда" (1961), Ірини Вільде "Сестри Річинські" (1955, 1956, продовження 1960), Григорія Тютюнника "Вир" (1959, друга частина 1961), *Володимира Ємецького* "У світ широкий" повість Івана Чендея "Терен цвіте" Серед дебютантів того періоду – *Роман Іванчук*, *Роман Федорів*, Микола Вітрановський. В останні роки роботи на посаді редактора Ю. Мельничук майже повністю вивільнив редакцію від старих компартійних кадрів і набрав молоду творчу команду: Віктор Лазарук (відділ поезії), Євген Кутяк (відділ прози), Аркадій Пастушенко (відділ публіцистики), Любомир Сеник (відділ критики та бібліографії), Юрій Коваль (технічна редакція).

Справжній творчий вибух журнал пережив із приходом до керівництва Ростислава Братуня (1964). Поліпшилось поліграфічне та художнє оформлення, з редакцією почали співпрацювати відомі графіки та живописці, а теми образотворчого мистецтва, музики, театру й загалом культури та історії стали постійними на сторінках видання. Найприкметнішими літературними публікаціями видання другої пол. 1960-х були романи В. Гжицького "День і ніч", Т. Мигаля "Шинок "Оселедець на ланцюзі", химерно-комічна кіноісторія Павла Загребельного "Козаченки й Буряченки", драми Михайла Стельмаха "Зачарований вітряк" та "На Івана Купала", а ще літератури дебюти *Володимира Яворівського*, *Богдана Стельмаха*, Василя Сагайдака, Марії Баранділі. Після арешту представників творчої інтелігенції в серпні 1965 з посади завідувача відділу поезії звільнено *Романа Кудлика*, а згодом (у другій пол. 1966) і Ростислава Братуня. Редактором призначили відставного підполковника, поета Миколу Романченка, який протримався на своїй посаді трохи більше року (його звільнили, щоправда, не з політичних мотивів, а суто побутово-приватних). 1967 став кризовим періодом в історії журналу: за кільканадцять місяців було втрачено майже весь авторитет, набутий у попередні роки, різко впала якість опублікованих творів. У сірятині, яка заполонила журнал, вирізнялося кілька вартісних публікацій. Це, зокрема, роман В. Гжицького "Слово честі", комедія М. Стельмаха "Кум королю" та новелістичний дебют *Ніни Бічуї*.

У лютому 1968 головним редактором видання став Роман Федорів. За час його керівництва на сторінках журналу було опубліковано романи Павла Загребельного "Сніпаксіс", "Первомієг", "Роксолана", твори Тараса Мигаля, Валерія Шевчука, Романа Іванчука, Богдана Бойка, Василя Захарченка, Володимира Дрозда, *Левка Рівника, Дмитра Герасимчука*, Романа Горака, *Романа Дідули*, Степана Пушика, Івана Драча, Павла Мовчана, *Ігоря Калинця, Романа Лубківського, Миколи Петренка*, Оксани Максимчук, Ярини Черняк та ін.

Журнал публікував переклади найкращих творів поетів і прозаїків республік Радянського Союзу, надбання світової класики. Журнальна рубрика "Пошук" відкривала забуті сторінки історії. Завдяки їй від 1980-х український читач змог ознайомитися з "Описом України" Гійома Левассера Боплана, "Історією запорізьких козаків" Дмитра Яворницького, "Описом Львова" *Мартіна Груневеґа* та ін.

На вимогу партійних органів у журналі запроваджено рубрику "Пост імені Ярослава Галана", яка, за задумом компартійних ідеологів, мала слугувати розвінчанню українського "буржуазного націоналізму". Утім, із викривальних матеріалів, ініціювали лайливі епітети та рясні прокльони, вдумливий читач міг відтворити картину ідейного життя української діаспори, ознайомитись з іменами її істориків, економістів, політологів, письменників, митців, дізнатися, що нового вони видали, над чим працюють, навіть прочитати цитати їхніх творів.

Із початком т. зв. перебудови в СРСР "Жовтень" почав використав можливості для пробудження національної свідомості українців. Наприкін. 1980-х з'явилися нові рубрики, зокрема "Прес-служба "Жовтня" та "Дзвінок до редакції", які давали можливість майже по-газетному оперативно контактувати з читачем, порушувати найпекучіші проблеми дня, зокрема функціонування української мови, дискутувати про постаті, факти і явища недавнього минулого. Часопис повернув українській культурі десятки імен видатних творців літератури, мистецтва, політичних і державних діячів.

Від січня 1990 журнал змінив назву на "Д." Наклад журналу суттєво зріс. У червні 1991 він сягнув 153 200 примірників. Такого місячного накладу тоді не мали найавторитетніші столичні часописи "Вітчизна", "Київ" і "Дніпро", разом узяті. У першій пол. 1990-х через економічну кризу почався спад, спершу повільний, а потім стрімкий.

Після смерті Р. Федорова від квітня 2001 часопис очолив Р. Кудник. "Д." продовжує традиції своїх попередників, друкує твори відомих майстрів пера і тих, які роблять перші вагомі кроки в літературу. Журнал зберіг усі традиційні рубрики: "За столом новеліста", "Молода муза", "Наша лоба", "Мистецька палітра", "Пошук", "Життя і слово", "Огляди, рецензії, відгуки", "Галерея "Дзвона", "Ліс Микита", "З калейдоскопу подій". Часопис переживає сьогодні не найкращі часи (скорочений утричі склад редакції, низький наклад, постійний брак коштів на видання, примітивна орг-техніка), однак утримує високий рівень друкованих текстів.

Редакція журналу розташована на *вул. Київ'я Романа*, 6.

Юрій Коваль

"ДЗВІНОК" ("Дзвонокъ") український ілюстрований двотижневик для дітей і молоді. Виходив у Львові 1890–1914. Серед редакторів видання: *О. Барвінський* (1890), *В. Шухевич* (1894–1895), *В. Біницький* (1896–1898), В. Біницький і *К. Паньківський* (1898–1900), *К. Мацюка* та І. Гаврилюк (1903), *Д. Лукяновича* і А. Алиськевич (1905). Відповідальні редактори: В. Шухевич (1891–1893), *М. Пачовський* (1901–1902), Л. Гаванський (1903–1904), А. Алиськевич (1904, 1906–1909), О. Яків (1909–1910), С. Ясеницька (1911–1914). Видавцями часопису були: В. Шухевич (1890–1892), *Руське педаґоґічне товариство* (1893–1911), *Українське педаґоґічне товариство* (1911–1914). Видання призначалося для дітей середнього і старшого шкільного віку.

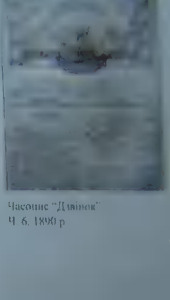

Часопис "Дзвінок". Ч. 6. 1890 р.

Часопис "Дзвінок". Ч. 1 1890 р.

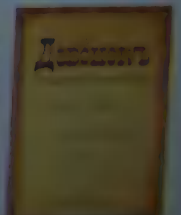

Часопис "Дзвіночок" 1 ... 1939 р

"Д" друкував твори художньої літератури: віршовані казки *І. Франка*, поезії на історичні теми В. Чайченка (Б. Грінченка), гумористичні вірші Данила Млаки (*С. Воробкевича*), поезії *Леси Українки*, Олени Пчілки, *А. Кримського*, А. Могильницького, Уляни Кравченко, оповідання та казки Дніпрової Чайки, І. Нечуя-Левицького, *М. Коцюбинського*, Л. Старицької, п'єси для дітей К. Малицької та *К. Гриневичевої*, а також переклади найкращих творів класиків іноземної літератури. На сторинках двотижневика Л. Глібов друкував байки та віршовані казки й вів постійну рубрику "Загадки і жарти дідуся Кенпра". Із виданням також співпрацювали К. Гриневичева (1909–1911) та *І. Крип'якевич* (1911–1914).

"Д." публікував життєписи відомих письменників, композиторів, художників, учених, визначних постатей періоду давньої історії. Питання історії, літературознавства, географії, етнографії, природничих наук, гігієни та санітарії обговорювали в науково-популярних публікаціях, розрахованих на шкільну програму та зацікавлення дітей. Матеріали постійних рубрик "Задачі, ребуси, шаради", "Сміховинки", "Забави" поглиблювали знання з фізики, механіки, хімії, географії. Часопис набув популярності не лише на заході, а й на сході України.

Валентина Передирій

Дзвін, що його відлив Каспер Франке 1643 р Сучасне фото

"ДЗВІНОЧОК" – український дитячий часопис. Виходив як тижневик у Львові 1931–1939 за редакцією *І. Тиктора* та *Ю. Шкрумеляка*. Видання було призначене для дітей молодшого шкільного й дошкільного віку. "Д." друкував художні твори, які виховували дітей, сприяли формуванню їхнього світогляду. Матеріали повчально-патріотичного змісту ознайомлювали з героїчними постатями давньої історії та українських визвольних змагань. На сторинках видання публікували патріотичні поезії, оповідання на історичні теми Ю. Шкрумеляк, Ю. Ігорків, М. Матіїв-Мельник, *А. Лотоцький*, М. Гуцуляк, В. Ткачук та ін. Тижневик подавав календар історичних дат, умішував матеріали на релігійно-виховні теми й тематичні підбірки до відзначення релігійних свят. Тему краєзнавства розвивали рубрики "Наші приятелі", "Наше село", тематичні добірки відомостей з історії України та місцевого краєзнавства "Що собі запам'ятаємо". Видання друкувало матеріали про визначних постатей української літератури. Публікувався словничок потрібних для спілкування слів німецької та англійської мов. Постійними були рубрики: "Відповіді "Дзвіночка", "Розмова з читачами", "Дитячі дописи", "Віршики наших читачів". Для дітей дошкільного віку журнал друкував казки, віршики, сміховинки та жарти. Ілюстрували журнал П. Андрусів та *Е. Козак*.

Валентина Передирій

Дзвони ратуша Львова Поч. XX ст. Архівне фото

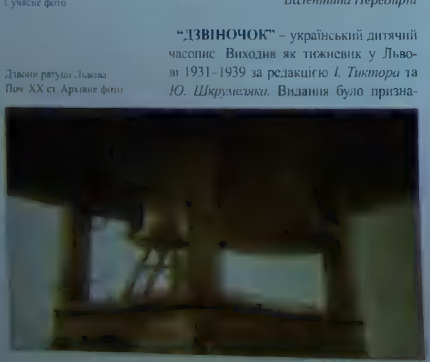

ДЗВОНИ ударні самозвучні інструменти (ідіофони), неодмінний атрибут християнських храмів. Д. широко застосовували в богослужінні, вони також відбивали час із *вежових годинників*, повідомляли про *пожежу* чи військову загрозу, скликали мешканців міста до громадських зборів. Давні Д. є цінними пам'ятками історії та матеріальної культури. У Львові збереглося багато давніх Д., частину з яких досі використовують за призначенням.

Д. у Львові виливали від княжих часів. Найдавніший серед збережених у Львові є *дзвін собору св. Юра* (відлив 1341 майстер Яків Скора). Від 1383 в місті працював майстер Миколай, який відливав Д. У Львові 1390 вилили Д., що пізніше був на дзвіниці с. Бистриця (тепер Словаччина). Від XV ст. у місті поступово збільшувала-

ся кількість іноземних ливарів, що виливали Д., особливо німців. Від кін. XV ст. Д. у Львові відливали в ливарнях, першу з яких спорудили біля *Краківської брами* міста. 1582 нова ливарня з'явилася біля *Галицької брами*; обидві майстерні належали *майстратові*.

Обмеження у використанні Д. було одним із засобів міжконфесійної боротьби та тиску магістрату на українську громаду давнього Львова. Зокрема *українцям* було заборонено бити в Д. тоді, коли вірні римо-католицької церкви вшановували Велику п'ятницю чи Великодню суботу. 28.06 1521 українська громада Львова одержала від короля дозвіл "священикам публічно нести в церковному одязі Святі Дари через площу [*пл. Ринок*] та вулиці, однак не запалюючи свічок, але на їхній вулиці [*вул. Руська*] ... дозволено ... ті Святі Дари нести не тільки публічно, а навіть із дзвонами та свічками" Після смерті парохіянина церкви, а також під час його похорону били у великі Д. За це потрібно було платити. 1648 для братчиків встановлено менше "подзвонне" – 2 золоті, усі інші за життя Д. під час похорону своїх близьких мали платити по 3 золоті.

Оскільки в житті *братств* Д. відігравали важливу роль, то українська спільнота міста піклувалася про них не менше, аніж про школу, церковних "півців" чи братську друкарню. За стан Д. та дзвіниці відповідала обрана на рік особа з поважних членів братства "сосудохранник" Йому підпорядковувався дзвонар - важлива фігура в братській адміністрації. На засіданні братства 1658 ухвалено: "Дзвонника мати на грунті при церкві, чоловіка іскусного, побожного, трезвого, вірного, участника не лінивого, але чулого, і літерата, і півця, і чтеця, а такому обмислити нагороду будь квартальну, будь річну" Дзвонар при нагальному скликанні братів на раду розносив братську ціху - спеціальний символ, який підтверджував його повноваження запрошувати особу на збори.

Д. ратуші. 1491 ливарник Валентин Фельтен відлив Д. для львівської *ратуші*. Цей Д. містився на ратушній вежі до 14.07.1826, тоді вежа впала, а Д. розбився. Зберігся рисунок, на якому видно вдалі пропорції цього Д. та зроблені на ньому маюскульні написи (дата відливу і ім'я майстра). У XVII–XVIII ст. життя у Д. було важливим елементом організації виборів до магістрату. За допомогою малого Д. ратуші на засідання збирали суддів, скликали міщан для оголошення обов'язкових постанов і на вибори, сигналізували, що треба закрити міську браму тощо. Вилитий 1835 Д., який висів на ратуші, використовували для того, щоб сигналізувати про полудневу перерву в торгівлі на Ринку, а о 23 год. він давав знак гасити лампи.

Дзвін роботи Валентина Фельтена з львівської ратуші. 1491 р. Рисунок поч. XX ст.

Нині на вежі ратуші відбивають години вежового годинника два Д., вилиті 1849 на фабриці (ливарні) Петера Гільцера з Віннер-Нойштадту (Австрія). Перший заввишки 103 см і діаметром 114,7 см, а другий – заввишки 72 см і діаметром 75,2 см. До кін. XIX ст. існувала практика, згідно з якою сторож із вежі ратуші повідомляв про пожежу в місті ударами в Д. Кількість ударів вказувала на дільницю, де почалася пожежа: від одного до чотирьох ударів, відповідно, означало вогонь у першій, другій, третій або четвертій дільниці, п'ять ударів – пожежу в середмісті, шість – пожежу за містом. Для північної частини міста дзвонар на вежі *монастиря св. Онуфрія* мав повторювати сигнал, б'ючи у свій Д.

Д. собору св. Юра. Згідно з візитацією *собору св. Юра* 1765 шість його Д. висіли на дзвіниці каркасного типу. В інвентарі 1846, крім найдавнішого Д., відлитого 1341, згадано й інші, відповідно, від 1665, 1728 і 1678. Останнього пожертвував храмові *Йосиф Шумлянський*. Згодом на дзвіниці собору з'явилися нові Д. Один великий Д. для новозбудованої дзвіниці 1828 купив митрополит *Михайло Левицький* у львівської церкви Богоявлення Господнього на *Галицькому передмісті*. Цей Д. прикрашали рельєфи із зображеннями Пресвятої Тройці, Пресвятої Богородиці, св. Михайла та герб зі слов'янськими написами. Цей Д. згадано в інвентарі 1871, але подальша його доля не відома, оскільки на поч. XX ст. серед семи Д. собору його вже не відзначено.

Дзвонар Василь Машталір на вежі Корнякта. Сучасне фото

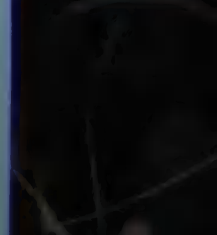

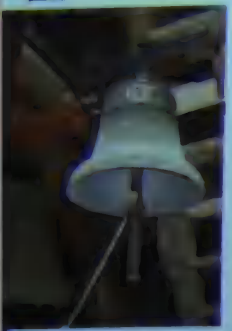

Дзвони ... Корнякта. Сучасне фото

Дзвін "Андрей" собору св. Юра. Сучасне фото

Інший великий Д. (діаметром 110 см та вагою 680 кг) був вилитий 1828 за наказом Михайла Левицького. 1879 він розбився. На замовлення митрополита *Йосифа Сембратовича* цей Д. перелили в ливарні Зигмунта Мозера. Між написами про визнання (над ним розміщено рельєф із зображенням Розп'яття з монограмою ІНРІ) та переливання (над ним зображення Божої Матері в хмарах) Д. прикрашали рельєфи "Покрова" і св. Юрій на коні з підписом. Д. було реквізовано 1917.

Із дзвіниці собору св. Юра австрійські військові 1916 реквізували найменший Д. діаметром 40 см і вагою 34 кг. Цей Д. був без написів, приблизно XV-XVI ст. виготовлення. Від реквізиції вдалося врятувати два Д., відлиті 1665 (нижні діаметри, відповідно, 70 і 60 см). Один із них 20.07.1917 передали до львівської *церкви св. Миколая*. Ще один Д. 1678 (діаметр 46 см, вага 49 кг), прикрашений написами й гербом з ініціалами єпископа Йосифа Шумлянського, перенесено до *церкви святих Петра і Павла*. Доля Д. від 1728 (діаметр 74 см, із кириличним написом про час виливання й рельєфними зображеннями Одигітрії та Ісуса Христа) не відома.

На дзвіниці собору тепер є два великі Д. одного відлив 1341 Яків Скора, інший "Андрей", виготовили 1933, заввишки 96 см, нижнім діаметром 107,3 см та вагою 640 кг. Д. "Андрей" має гарні пропорції, вилитий дуже старанно й чисто. Рельєфи-оздоби чіткі й високого мистецького рівня. Сюжети супроводжуються пояснювальними написами: "Ісус Христос передає ключі Святому Апостолові Петрові". Під цим зображенням цитата з Євангелія: "А Я тобі кажу, що ти єси Петро". На протилежному боці Д. – велика композиція (заввишки 29,7 см), у центрі якої – св. Юрій Змієборець на коні, під ним – тризуб. Ліворуч зображений о. Леонтій Куницький, який у священичих одежах стоїть перед людьми на сходах, що ведуть до церкви. Збоку напис: "Парох о. Леонтій Куницький". На іншій композиції – митрополит *Андрей Шептицький* в архієрейських ризах із хрестом у руці на тлі митрополичого палацу. Поряд пояснення: "Митрополит Андрей Шептицький". Між рельєфами київоробський прирядковий напис (висота букв 2 см): "Жертва парохіян – собору св. Юра – 1933 року". На валу над укріплювальною тягою Д. напис: "Відливарня дзвонів Мих. Брилинського у Львові". Під короною і вишу плаща орнаментальний фриз гарного рисунка.

Крім великих Д., на дзвіниці собору є вісім менших, частина з них сучасного виготовлення. Малі Д. мають такі виміри: 1) 45,5 см заввишки, 42,5 см нижнього діаметра; 2) 28 см заввишки, 35,7 нижнього діаметра (1929 виготовлення); 3) 24 см заввишки, 23 см нижнього діаметра (із написом: "Офіра в собор св. Юра від родини Чечельницьких Юліана, Андрія, Роксолани 8.12.2003"; 4) 24 см заввишки й 21,4 см нижнього діаметра (на валу вміщено напис: "Тарас, Ірина, Марія, Оксана"); 5) 23 см заввишки й 21,4 см нижнього діаметра (без оздоб, чисто вилитий, має чотири вуха й оздоблений двома тягами на плащі перед валом, одна – на ньому); 6) 21,5 см заввишки і 20 см нижнього діаметра (без язика, 7-сантиметровий штир замість корони, висота корпусу – 14,5 см; 7) 20,3 см заввишки й 20 см нижнього діаметра; 8) 15 см заввишки і 16,1 см нижнього діаметра (має під оздобою-ангелом напис: "Олеся").

Д. церкви Успення Пресвятої Богородиці та вежі Корнякта. Перша писемна згадка про Д. церкви Успення Пресвятої Богородиці датована 1558. Перші Д., вочевидь, подарував молдавський господар. Після закінчення будівництва церкви з'явилося ще кілька нових Д. (1571), котрі українці встановили на дзвіниці. Львівський маґістрат намагався заборонити українській громаді піднімати Д. на *вежу Корнякта*. Встановити Д. вдалося лише після втручання у справу короля, який виступив на боці української громади. Згодом через Д. церкви Успення Пресвятої Богородиці відбувся судовий процес. Його причиною стала скарга ченців-*обсервантів*, які твердили, що звук українських Д. заважає їм слухати проповіді у своєму костелі. Членам братства за-

кидали, що їхні Д. своїми розмірами перевищували всі Д. польської держави, які тоді існували. 20.04.1587 львівський магістрат заборонив бити в Д. на вежі Корнякта, коли в монастирі домініканців відбуваються богослужіння. За порушення було встановлено штраф 30 гривень.

Окрім *дзвона "Кирило"*, на вежі Корнякта були ще чотири інші Д. – "Александер", "Іван", "Дудка" та "Гаврило". Д. "Александер" був вилитий 1559 на пожертвування молдавського господаря Александра Лопушняну. Д. був заввишки бл. 100 см, нижній діаметр – 100 см, важив понад 100 каменів (1 камінь = 50 фунтів). Д. використовували від 1569, під час шведської облоги міста 1704 він був пошкоджений, згодом майстер Петро перелив його, довівши вагу до 111 каменів і 17 фунтів. Імовірно, цей Д. розтопився під час пожежі 27.08.1779. Д. на ім'я "Іван", діаметром 110 см та вагою 543 кг, – був виготовлений на гроші князя Корецького 1571 і перелитий 1859. Після того, як він знову розбився, на кошти Івана Товарницького 1889 його перелив майстер З. Мозер. Вага Д. становила 12 цетнарів, що дорівнює 75 каменям. Про Д. під назвою "Дудка", який уперше згадано 1636, відомо, що його переливали 1656, після чого вага Д. становила бл. 44 каменів. Контракт на переливання Д. було укладено з Андрієм Франке 15.06.1656, але виконував роботу чомусь інший майстер. Д. міг бути названий, імовірно, за схожістю звучання до духового інструмента – дуди. У XIX ст. вже немає жодних записів про Д. "Дудка", тому припускають, що він міг розтопитися під час пожежі 1779. Для церкви 1779 було відлито великий Д. "Гаврило" (діаметр 54 см, вага 64 кг).

У церкві були і менші Д. У документах 1618 згадано малий Д. вартістю 8 золотих, 1648 за 15 грошів для нього купили шнура, а 1669 – серце за 1 золотий 10 грошів. Припускають, що цей Д. висів не на вежі, а в самому храмі. Від кін. XVII чи поч. XVIII ст. походить Д. діаметром 37 см та вагою 25 кг із латинським написом на плащі. Ще один невеликий Д. для церкви був відлитий 1885 (діаметр 31 см, вага 19 кг) у майстерні З. Мозера. У церкві була ще сигнатурка.

Усі Д. церкви Успення Пресвятої Богородиці, окрім "Кирила", реквізувала австрійська влада під час *Першої світової війни*. На дзвіниці розміщено кілька нових Д. Перший (діаметром 54,3 см і заввишки 52 см, висота вух – 9,8 см) чисто вилитий, одні його частини – у стилі ливарні братів Фельчинських у Перемишлі, пофарбовані в чорний колір, а інші – понікельовані. Вуха корони оздоблено голівками ангелят. Язик прикріплений так, що може хитатися тільки на два боки. Д. оздоблений рельєфним зображенням Святої Родини (висота зображення 8,7 см). Перед валом дата відливу – 2006. Перша частина напису ("святое") розміщена ліворуч від образу, а друга ("семейство") – праворуч. Під короною однорядковий латинський напис: "Mene zrobiłs Ioan Felczyński, ławarnik iz Polszi. R. B. 1808–2006" (*Me fecit Joannes Felczyński campanarum fusor / Polonia A D 1808–2006*). Інший Д. (діаметром 43,5 і заввишки 43,5 см) із круглою короною вилитий у Чехії. Якість відливу дуже добра. Язик цього Д. без отвору для шнура. Вал оздоблений рельєфами: в одному місці слово "Львів" – через чверть довжини кола – "2004", наступна чверть – пропуск, закінчує симетрію зображення фірмового знака. На плащі на-

Дзвони церкви Всіх Святих Святопокровського жіночого монастиря студійського уставу. Фото І. Бойка

Годинниковий механізм дзвонів із церкви Святого Духа. Сучасне фото

Освячення дзвонів "Славин 8 Орів" в церкві Успення Пресвятої Богородиці. Сучасне фото

Дзвони ратуші Львова. Поч. XX ст. Архівне фото

[illegible] 1225". На протилежному боці [illegible] пояс — [illegible] 8 см [illegible] 3 см). Під [illegible] фриз завширшки 7,5 см, який складається з [illegible] повторюваних [illegible] та [illegible] [illegible] Дзвонять у [illegible] два Д., [illegible] [illegible] шнурами за [illegible] 09.09.2007 освячено Д. "Славин 8 Орів" (діаметром 65 см і завширшки 66 см).

Д. церкви св. Миколая. У цій церкві був великий Д., відлитий 1682 (діаметр 77 см, вага 289 кг). Напис на Д. сповіщав, що його вилито до храму Благовіщення Пресвятої Богородиці на *Краковському передмісті* за сприяння братства того ж храму. В іншому написі згадувано, що Д. переливали для потреб тієї ж церкви 1743. Другий Д. церкви св. Миколая походив з 1683 (діаметр 59 см, вага 99 кг), третій і четвертий (відповідно - діаметром 46 см і вагою 58 кг та діаметром 39 см і вагою 28,5 кг) - могли походити з XVII ст. П'ятий Д. із церкви був виготовлений 1752. Він мав діаметр 35 см та вагу 18 кг. Усі Д. церкви реквізували під час Першої світової війни.

Нині в церкві є два Д. Перший із них чисто вилитий Д. діаметром 95,4 см і завширшки 85 см із круглою короною. Він оздоблений високим рельєфним зображенням церкви. Нижче вищено п'ятирядковий напис: "За Вселенського Архієрея Папи Пія XI, Митрополита Кир Андрея Шептицького, Пароха Церкви Св. Миколая свящ. Василя Лончини, жертвували Парохіяни Княжого Храму Святителя Хр. Миколая". "Січень 1937 Р. Б." Під короною Д. оздоблює фриз завширшки 14 см. На плаші вищено поясний рельєф св. Миколая. Вище інформація про те, що Д. вилито в майстерні Кароля Шебоє в Бєлій (тепер м. Бєльско-Бяла, Польща). Унизу плаша ще один фриз. Як на Д. без дірки для прив'язування шнура, може хитатися тільки на два боки. Механізм із прив'язаним шнуром має противагу. Другий Д. трубого відливу діаметром 61 см і завширшки 65,5 см, виготовлений з сталі, має вуха, перед валом оздоблений укріплювальною [illegible]. На протилежному боці Д. вищено [illegible] 2001 р. [illegible] "Галина" [illegible] 2 см).

Д. монастиря св. Онуфрія. Дзвіниця [illegible] монастиря було шість Д., серед яких 1) Д., вилитий 1729 (діаметр 99 см, вага 577 кг) мав пошкодження, був оздоблений зображенням Святої Покрови; 2) Д., вилитий 1710 (діаметр 80 см, вага 255 кг); 3) Д., вилитий 1733 (діаметр 73 см, вага 151,5 кг); 4) Д., вилитий 1731 (діаметр 70 см, вага 159 кг); 5) Д., вилитий у XVIII ст. (діаметр 50 см, вага 52 кг). Усі Д. було реквізовано під час Першої світової війни.

Д. церкви св. Параскеви П'ятниці. На поч. XX ст. церква володіла сімома Д. Найдавніший серед них був відлитий 1714 (діаметр 90 см, вага 270 кг), у написі на ньому йшлося про те, що він з'явився завдяки заходам усього братства за старшинства пана Андрія Демняновича. Інший Д., виготовлений 1715 (діаметр 67 см, вага 165 кг), мав подібний напис, хоча з іншого напису можна було б припустити, що його переливали 1908. Третій Д. міг походити від 1663 (діаметр 66 см, вага 130 кг). Четвертий Д. церкви відлито 1773 (діаметр 58 см, вага 86 кг). П'ятий Д. важив 26 кг. Було ще два Д., про які докладнішої інформації не збереглося. Усі Д. церкви реквізувала австрійська влада.

Тепер на церковній вежі є два Д. Перший (завширшки 47 см і діаметром 52 см) із круглою короною, на його плащі вибито дату "1947" і текст. Цей Д. оздоблено нижнім фризом під короною та перед валом. Другий Д. (завширшки 30 см і діаметром 28,5 см) має під короною (яку створюють оздоблені вуха) фриз, перед валом укріплювальну тягу. Обидва Д. підвішені нерухомо до зігнутих осей, шнури в обох інструментів прив'язані до важелів (не дає змогу бити в них із нижнього яруса).

Д. церкви святих Петра і Павла. На поч. XX ст. церква мала Д., виготовлений 1913 (діаметр 74 см, вага 130 кг), та Д. від 1851 (діаметр 46 см, вага 130 кг), що його вилив, як свідчить напис польською мовою, Людик Ярошевський. Крім них, був Д. 1680, що мав діаметр 46 см та вагу

49 кг. Четвертий Д. оздоблював напис латинською мовою про час виготовлення 1741 (діаметр 41 см, вага 29 кг). П'ятий Д. – невеликий (діаметр 39 см, вага 43 кг). Усі Д. вивезені чотирма етапами австрійської реквізиції. Нині у вежі над входом до храму Д. має чіткий рельєф "Рік 1925" (висота літер 2 см), на протилежному боці зображення по обидва боки Хреста стоять навколішки ангели. У того, що ліворуч, у руках держава, в іншого – розгорнута книга.

Д. церкви Святої Покрови. На стіновій дзвіниці колишнього *костелу св. Миколая* розміщено три Д., вилиті 1929. Перший із них, діаметром 109 см, має масивні товсті стінки та пишні оздоби, на його плаші зроблено напис польською мовою: "Св. Петро". Д. має особливу форму відливу – у його корпусі є два отвори, у яких розташовані барельєфні зображення (імовірно, св. Петра). Судячи з рельєфного напису на плаші, Д. був виготовлений у ливарні братів Фельчинських (Калуш – Перемишль). На валу Д. – укріплювальна тяга. Другий Д., діаметром 84 см, має напис польською мовою: "Ім'я дзвона Миколай". На його плаші вмщено зображення образу Матері Божої (заввишки 19 см), а з протилежного боку – фігура св. Миколая. Під короною – рельєфний фриз. На валу укріплювальна тяга. Третій Д. – "Болеслав", заввишки 63,3 см і діаметром 71 см, оздоблений образами Ісуса Христа й Матері Божої з Дитям на руках (висота зображень 20,5 см). Під короною Д. має пишний фриз, в орнаментальному оформленні якого використано зображення гронів винограду.

Усі три Д. мають круглі корони, їхні язики підвішені на пасах, хитаються тільки на два боки, хоч нині в нижніх частинах сердець прикріплено кільця, до яких підв'язані шнури. Завдяки цьому можна лише творити дзвонарські композиції.

До австрійської реквізиції 1916–1917 в костелі були Д., вилиті у XVIII ст.: 1) 1799 (діаметр 63 см) майстра Йоганна Лебрехта; 2) 1716 (діаметр 60 см, вагою 85 кг); 3) 1733 (діаметр 55 см, вагою 76 кг); 4) 1700 (діаметр 46,5 см).

Д. церкви св. Андрія. Церква розташована в колишньому *костелі бернардинців*. Серед Д., які мав костел, у джерелах згадано: 1) "Ян із Дукля", вилитий 1842 в Бібрці в ливарні Яна Ярошевського (діаметр 154 см, вага 2,175 кг); 2) "Трилят" вилитий 1680 в ливарні Даніеля Круля (діаметр 129 см); 3) Д. від 1588 на ім'я "Ангел Божий" (заввишки 82 см, діаметр 82,5–83,1 см, вага 300 кг); наприкін. XX ст. *Львівська галерея мистецтв* передала його для годинника на вежі *церкви св. Духа (музей "Русалки Дністрової")* (обидва Д. фундації *воєводи* руського *С. Жолкевського*); 4) "Св. Флоріан", виготовлений 1748 у ливарні Ф. Полянського, перелитий 1872 в ливарні З. Мозера (діаметр 75 см, вага 196 кг). У костелі була також сигнатурка (діаметр 47 см, вага 51 кг), вилита 1751. На годинниковій вежі костелу нині є два Д., що їх вилив Андрій Франке 1653 (один заввишки 98 см, діаметр 141 см, інший заввишки 65,5 см, діаметр 87 см).

Тепер церква володіє трьома Д. Найбільший серед них заввишки 126,5 см, діаметром 143 см, висота корони – 23 см. На його корпусі вказано дату виготовлення – "1930" подано польський текст, який інформує про те, що Д. "фундований 1930 за провінціальства о. Бенедикта із закону бернардинців у Польщі". Під короною і перед валом Д. оздоблений фризами.

Дзвін римо-католицької катедри (дзвонар Володимир Помірко). Сучасне фото

Рельєфне оздоблення дзвона "Святий Петро" церкви Святої Покрови. Сучасне фото

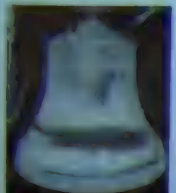

Дзвін Вознесінської церкви Покрови Пресвятої Богородиці. Сучасне фото

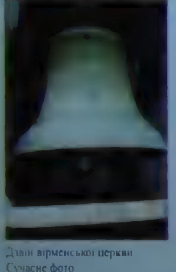

Дзвін вірменської церкви. Сучасне фото

Реклама ливарні дзвонів братів Фельнинських 1930-ті рр.

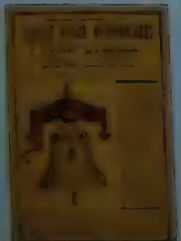

верх вала має укріплювальний орнамент. Власне ім'я цього Д. – "Марія". На дзвіниці є ще два Д., відлиті 2002 (заввишки 74 см) та 2001 (заввишки 55 см).

Д. римо-католицької катедри Успіння Пресвятої Діви Марії. Головним Д. катедри є "Бернара". Його діаметр 176,1 см, а вага 3140 кг. Первинно цей Д. був вилитий 1528, але 1797 його перелили. 1899 Д. знову був перелитий у ливарні П. Гільцера у Віннер-Нойштадті із збереженням давніх написів. Проте орнаментацію було виконано за новими мотивами. Шия Д. оздоблена двома орнаментальними фризами, верхній із рослинного акантового безконечника, нижній із великих гірлянд. Між ними вміщено текст: "Мене виготовив Йоганн Лебрехт 1797". На плаші Д. з одного боку зроблено напис, у якому вказано час і обставини переливання Д., а з іншого повторено напис зі старого Д.: "Цей витвір відлитий 16 вересня 1528 року коштом польського короля Сигізмунда та архієпископа львівського Бернарда".

Крім згаданого Д., на вежі катедри були такі Д.: 1) з ливарні З. Мозера від 1882 (діаметр 111 см, вага 1172 кг); 2) Д. 1899 (діаметр 85 см, вага 362 кг); 3) Д. 1899 (діаметр 66 см, вага 155 кг), а також іще один малий Д. Ті, що датовано 1899, відлив П. Гільцер у Віннер-Нойштадті. Тепер із Д. "Бернард" використовують Д. заввишки 81,3 см, діаметром 89,5 см, вилитий перед *Другою світовою війною* і пам'ять про *Юзефа Більчевського* та Д. заввишки 31 см і діаметром 34,5 см.

Д. костелу Всіх Святих монастиря бенедиктинок. Костел давніше мав такі Д.: 1) "Бенедикт", відлитий 1596 (діаметр 72 см); 2) "Маврус", виготовлений у XVIII ст. (діаметр 49,5 см, вага 83 кг); 3) "Плацидус" 1596 (діаметр 44 см, вага 42 кг); 4) "Катажина" від XVII ст. (діаметр 34 см, вага 19 кг).

У приміщеннях колишнього костелу діє Святопокровський жіночий монастир *студиток*. На його дзвіниці розташована група з п'яти Д. Перші чотири походять із ливарні братів Фельнинських у Перемишлі. Їх розміри: 1) висота 60 см і діаметр 60,5 см; 2) висота 49,6 см і діаметр 51 см; 3) висота 44,5 см і діаметр 46,5 см; 4) висота 34,3 см і діаметр 36 см. Як свідчить напис на Д., усі чотири спонсорував Сергій Лановець 14.10.2001. Перші два Д. оздоблені рельєфом ікони Покрови Пресвятої Богородиці. П'ятий, найменший Д. (заввишки 28 см і діаметром 14 см), із високою короною у вигляді Хреста привезла з Канади сестра Дарія.

Д. вірменської церкви. На поч. XX ст. на дзвіниці *вірменської церкви* було чотири Д. Найбільшого Д. (вага 2 т) відлив 1782 ливар Ф. Полянський. Три інші виготовлено 1783, 1626, 1738 (останній мав діаметр 47,5 см та вагу 47 кг). Під час Першої світової війни реквізували тільки останній Д., виготовлений 1738.

Тепер на дзвіниці є три перші Д. За вуха корон вони міцно прикріплені до осей на спеціальному металевому пристосуванні. Язики Д. без дірок, дзвонять ними за допомогою шнурів, прив'язаних до важелів. Шия найбільшого Д. (заввишки майже 122,5 і діаметр 131,5 см) оздоблена пишним фризом (заввишки 17,5 см), елементами якого є голови ангелів. Під ним тяга у вигляді сплетеного шнура, такі ж дві – під короною, між ними напис, що інформує про ливаря й дату виготовлення "1782". Плащ Д. оздоблюють рельєфні зображення св. Григорія, Матері Божої та архангела Михаїла з підписами. Другий Д., що його відлито 1783 (заввишки 107 см і діаметр 110,5 см), теж оздоблений фризом (висота 11 см), який має в орнаменті зображення голівок ангелів. Вище розміщено три тяги, перед валом і на ньому – шнуроподібні тяги. На плащі зображено фігуру св. Григорія в митрі (заввишки 17 см), образи Розп'яття (заввишки 15,5 см) та св. Антонія з дитям на руках (висотою 18 см). На місці, де мало б бути відповідне четверте зображення, вміщено семирядковий текст. Нижче від образів, над шнуроподібною тягою, чіткий однорядковий текст (висота букв 1,5 см): "Я постав 1783 року, відновлено мене 1938 року, за понтифікату Св. Отця Пія XI, за о. архієпископа Юзефа Теодоровича, вірменського митрополита". Нижче під тягою ще один текст (висота букв 1,2 см),

що вказує на місце виготовлення Д. (ливарня "Л. Фельчинський і спілка" в Перемишлі). Третій Д. – заввишки 83.5 см і діаметром 88 см. Два Д. (1783, 1626) перелиті 1938 в ливарні Л. Фельчинського в Перемишлі й посвячені 08.12.1938.

Д. костелу домініканців. Документи згадують про Д. Домініканського собору, відлиті 1584, 1606, 1607, 1764, 1867 та 1905 і два Д., вагою 520 і 318 кг.

Д. є і в інших християнських храмах Львова, зокрема у церквах *Музею народної архітектури і побуту*.

Велику кількість давніх львівських Д. реквізували під час Першої світової війни. 25.09.1915 австрійське міністерство віровизнань та освіти дало розпорядження докладно описати всі Д. Галичини, щоб згодом частину з них передати військовим на переплавлення. Реквізиція Д. у Галичині, зокрема у Львові, почалася 14.08.1916. Для збереження Д. Львова багато зробив директор львівського *архіву*, історик *Кароль Бадецький*. У місті було створено спеціальну комісію, яка визначала історичну та культурну вартість Д. та обирала серед них ті, які мали бути переплавлені. До складу комісії ввійшли *Тадеуш Обмінський*, *Станіслав Пйотрович*, Миколай Малуцький, Юлій Йорас та К. Бадецький. 17–21.11.1916 комісія описала всі Д. Львова. Під час двох засідань (25.11.1916 та 22.12.1916) було вирішено долю кожного з Д., до того ж К. Бадецький наполіг, щоб із них, які підлягали переплавленню, зняти гіпсові відливи та зробити фотографії. Конфісковані у Львові в грудні 1916 Д. відвезено до Моравської Остравы, а згодом до Відня, де їх переплавили. Спочатку конфіскували всі Д., відлиті після 1700, у місті та найближчих околицях забрали майже 100 Д. Друга конфіскація Д. у Львові відбувалася в січні 1917, а третя від серпня до листопада 1917. Того разу забирали всі Д., відлиті XVII ст. і пізніше.

Історію Д. Львова досліджували К. Бадецький, *Б. Януш*, *В. Вуцик*, Ю. Смірнов, Б. Кондратюк та ін.

Богдан Кондратюк

"ДЗВОНИ" – український літературно-науковий журнал (місячник), що виходив у Львові 1931–1939 (відновлений 1977 в Римі як видання Українського Католицького Університету ім. Св. Климента). Засновник – тодішній ректор *Львівської Богословської Академії Йосиф Сліпий*. Матеріальну підтримку журналу здійснював митрополит *Андрей Шептицький*. Видавець – українська католицька видавнича кооператива "Мета". Редакційну колегію очолював Йосиф Сліпий, членами редколегії були священики *Микола Конрад*, *Гавриїл Костельник*, *Микола Чубатий*. Редактори – Петро Ісаїв та Михайло Добрянський. Адміністрація і редакція розташовувалась у Львові на вул. Японській, 7, поряд із друкарнею "Бібльос"

"Д." були створені на зразок найкращих інтелектуальних періодичних видань часу, з орієнтацією на філософсько-релігійні аспекти української католицької думки. Журнал публікував поетичні твори, прозу різних жанрів, наукові статті (зокрема перекладні), матеріали хроніки, рецензії, некрологи тощо. Редакція ініціювала дискусії з різних питань релігійного, культурного життя, висвітлювала актуальні проблеми богослов'я, історії, літератури, мистецтва. Авторами місячника були Йосиф Сліпий, Гавриїл Костельник, Петро Ісаїв, *Володимир Залозецький*, *Костянтин Чехович*, *Микола Гнатишак*, *Анатоль* та *Ярослав Курдидики*, *Михайло Островерха*, Дмитро Николишин, *Наталена Коропева*, *Улас Самчук*, *Катря Гриневичева*, *Василь Пачовський* та ін. У "Д." друкували свої поезії *Богдан-Ігор Антонич*, *Богдан Лепкий*, *Юрій Липа*, Уляна Кравченко, *Юрій Косач*, Василь Лімниченко (псевдонім о. Василя Мельника) та ін.

"Д." був одним із найавторитетніших українських періодичних видань 1930-х, публікації якого часто ставали предметом уваги інтелектуальних, громадсько-політичних і мистецьких кіл українства Галичини. Обкладинки журналу створювали художники Петро Андрусів та *Василь Дядинюк*. При журналі виходила "Бібліотека "Дзвонів"

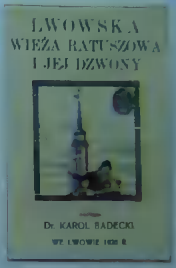

К. Бадецький. *Львівська ратушна вежа та її дзвони*. 1920 р. Обкладинка

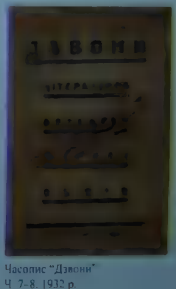

Часопис "Дзвони" Ч. 7–8. 1932 р.

Часопис "Дзвони" Ч. 1. 1977 р.

Вілла Дзевінського на вул. Генерала Чупринки, 21. Архітектор М. Ковальчук 1900–1901 рр. Сучасне фото

Патріарх Йосиф Сліпий 04.12.1976 у Римі дав Благословення Господньє справі відновлення випуску журналу як "тримісячника української християнської літературної творчості" (Рим – Детройт, за редакцією Богдана Лончини).

Роман Яців

ДЗЕВІНСЬКОГО ВІЛЛА – пам'ятка архітектури поч. XX ст., розташована на *вул. Генерала Чупринки*, 21. Вілла стоїть на перехресті з *вул. І. Котляревського* і вул. Київською. Віллу побудувала бл. 1900–1901 для ректора *Львівської Політехніки*, математика Плацида Заслава Дзевінського, імовірно, за проєктом *М. Ковальчука* – будівельна фірма *Івана Левинського*. В 1910–1920-ті будівля була відома як палацик П. Дзевінського. Після *Першої світової війни* він належав купцеві Шуліму Валлаху, а в 1920–1930-ті був власністю піаніста Леопольда Мюнцера, який загинув під час *Другої світової війни* в *Янівському таборі*. Бл. 1932 у віллі мешкала родина Олени Шепарович та Володимира Кузьмовича, громадського діяча, педагога, журналіста, редактора видання *"Українського католицького союзу"*, газети *"Мета"*, депутата польського Сейму. Після Другої світової війни будинок потрапив до рук відомого своїми незаконними діями з пам'ятками давнини Миколи Островерхова. Там була розміщена збірка, яку називали *колекцією Островерхова*. Тепер будівля належить *Науковому товариству ім. Шевченка*.

Вілла двоповерхова, з високим цоколем, цегляна, частково тинькована, складна в плані. Внутрішнє планування змішаного типу. В інтер'єрі збереглися оригінальні кахлеві печі поч. XX ст. Стіни мають відкриту цегляну кладку, підкреслену кутовим тинькованим рустом і профільованими тягами. Вікна декоровані профільованими обрамуваннями та архівольтами, прикрашеними на полі ліпниною. Під вікнами першого поверху поміщені майолікові вставки, знизу мансардових вікон проходить профільована тяга і декоративний пояс із майолікових плиток. Вілла покрита дахом складної форми з мансардовими вікнами. Шестигранна наріжна вежа на південно-західному куті будівлі завершена високим наметовим дахом, кладеним із дахівки.

Будівля – характерний приклад віллової архітектури Львова поч. XX ст.

Христина Харчук

Успенська церква та вежа Корнякта Поч. XX ст. Архівне фото

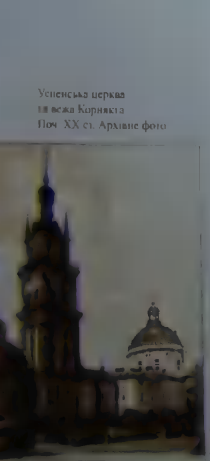

ДЗЕДЗИК ПЕТРО (08.07.1891 р. смерті невід.) – український видавець, редактор, перекладач, громадський і церковний діяч. Народився в с. Черче (тепер Рогатинського р-ну Львівської обл.). Закінчив початкову школу в м. Рогатин (1899–1904) й *Академічну гімназію* у Львові (1904–1912). 1912 вступив до *Львівського університету* на теологічний факультет, однак через *Першу світову війну* продовжив навчання у Віденському університеті (1914–1915). Після відступу росіян із Галичини закінчив навчання у Львові. 1917 висвячений *Григорій Хомишин* висвятив його на священика. До 1927 – священик у селах Галичини. Повернувшись до Львова, служив у *церквах Успення Богородиці* (1927–1933) та *редемптористів*. Тоді розпочав педагогічну діяльність: 1929–1930 – катехит XI державної гімназії у Львові; 1931–1932 – викладач чоловічих шкіл Св. Антонія і Св. Анни.

Автор підручників для 1–3-х класів "Катехизи для вселюдних шкіл" (1937, 1938, 1939). Від 1929 активно працював як ре-

доктор, журналіст, видавець. Статті на історичні, політичні й релігійні теми друкував у часописах "*Мета*" ("Будьте апостолами доброї преси: Духовна наука з приводу місяця доброї преси", 1934) та "*Нива*" ("Папа Пій XI. Його життя, праця й діла", 1929; "Розвязка римського питання", 1929; "Із життя східних нез'єдинених Церков", 1931; "Що таке "релігійний соціялізм", 1931; "Релігійний світогляд робітника-пролетаря", 1932 та ін.). 1936–1939 – редактор і видавець часопису "Сіяч", який друкував проповіді, рецензії на релігійні видання, що виходили українською, польською, німецькою мовами.

Упорядкував молитовники "Господу помоліся" (1936) та "Подай, Господи" (1939). 1931–1935 – архівар Канцелярії митрополичої консисторії. Автор тритомовика проповідей "Недільні науки" (Т. 1, 1932), "Празничні науки" (Т. 2, 1933), "Принагідні науки" (1939, у 3-х частинах), що вийшли під спільною назвою "По думці Христової Євангелії" (ще 2 томи в рукописі), праці : "Чи і як стосувати методу "школи праці" при навчанні релігії?" (1937), "Месія з Лазарету" (1937, 3 томи в рукописі). Перекладав із німецької мови: "Кінець світу, предсказаний Преч. Д. Марією в Ля Салет" (1933) та "Світські апостоли праці" о. Г. Фромма (Ч. 1–2, 1934–1936).

Виїхав зі Львова 1939, працював помічником пароха в с. Рожнятин Ярославського повіту (тепер Підкарпатського воєвод., Польща). Під час німецької окупації Львова був священиком у церкві на *Замарстинові*, відповідальним редактором органу Греко-католицької митрополичої консисторії "Львівські архієпархіяльні відомості". 1944, перед поверненням радянських військ, удруге виїхав зі Львова. Зник безвісти. Місце та час смерті не відомі.

Лариса Середяк

ДЗЕРЖКОВСЬКИЙ ЮЗЕФ (Dzierzkowski Jozef; псевдонім: Bolesta; 11.01.1807–13.01.1865) польський письменник. Народився в с. Ксаверін поблизу Оруча (тепер Малинського р-ну Житомирської обл.). Дитинство провів у Львові, де його виховував дядько, адвокат. Д. не зміг закінчити гімназії, однак від 1830 працював у *Національному закладі ім. Оссолінських*. Брав участь у польському повстанні 1831–1832, під час якого деякий час жив на Поділлі. Згодом повернувся до Львова. Працював у редакції "*Газети Львовської*" (*Gazeta Lwowska*). Співпрацював із "*Щоденником паризької моди*" (*Dziennik Mod Paryskich*). 1848 взяв активну участь у революційних подіях "*Весни Народів*", за що був інтернований у Лінці (Австрія). Разом із *Яном Добжанським* від 1854 редагував "Новини" (*Nowiny*). 1858 став співзасновником "Літературного щоденника" (*Dziennik Literacki*). 1861–1863 мешкав у Кракові, де працював у місцевій пресі. Повернувшись до Львова, редагував "Кур'єр" (*Goniec*) та "Національний щоденник" (*Dziennik Narodowy*). За гострі політичні статті 1864 Д. покарали трьома місяцями *в'язниці*. Літературний дебют Д. відбувся 1838 романом "Плач і сміх" (*Placz i smiech*). Популярність письменникові принесли жанрові замальовки на теми суспільного життя, а також романи, у яких мелодраматичні сюжети органічно поєднувалися із сатиричним відтворенням облудної та морально нечистої атмосфери міщанських салонів. Головні твори: "Шахраї" (*Kuglarze*, 1845), "Салон і вулиця" (*Salon i ulica*, 1847), "Замальовки з життя та подорожі" (*Obrazy z zycia i podrozy*, 1846), "Романи з товариського життя" (*Powiesci z zycia towarzyskiego*, Т. 1–2, 1848). У свої твори вводив львівські реалії та топографію. Зокрема в романі "Шахраї" персонажі розмовляють *львівським балаком*. Помер у Львові.

Андрій Козицький

Маркіян Дзерович

ДЗЕРОВИЧ МАРКІЯН (04.11.1899–30.01.1967) український громадський і релігійний діяч, публіцист. Народився у Львові. Закінчив гімназію в Новому Сончі (тепер Малопольського воєвод., Польща) і медичний факультет Ягеллонського університету. 1927 розпочав приватну медичну практику у Львові, водночас ак-

Юліан Дзерович

тивно ввійшов у громадське життя. Дописував до часописів "Лікарський вісник" *"Діло"*, *"Мета"*, *"Неділя"*, *"Життя і знання"*. Сприяв поширенню католицького світогляду серед молоді: співпрацював із молодіжними і просвітницькими товариствами. Член головного виділу та ревізійної комісії товариства *"Просвіта"* у Львові. 1931–1939 – президент Генерального інституту католицької акції (ГІКА), створеного *Українською Греко-Католицькою Церквою* для консолідації із світовим рухом у Католицькій Церкві, видавець періодичного органу ГІКА "Католицька акція" (1934–1939). Один із ініціаторів і співорганізатор проведення свят-маніфестацій *"Українська молодь – Христові"*.

Емігрував із родиною 1940 до Австрії. У Відні мав приватну лікарську практику, був активний у громадській роботі, дописував до часопису "Християнський голос". 1945 радянська влада арештувала його і вивезла до Сибіру. Після 10-річного ув'язнення повернувся до Відня, де продовжив лікарську і громадсько-релігійну роботу, очолював "Братство ім. св. Варвари". 1963 Папа Римський Іван XXII нагородив Д. Лицарським хрестом ордену Св. Григорія Великого. Помер і похований у Відні.

Алла Середяк

ДЗЕРОВИЧ ЮЛІАН КОРНИЛО (03.01.1871–08.04.1943) – український педагог, діяч *Української Греко-Католицької Церкви*, освіти, культури, меценат. Народився в с. Смільне (тепер Бродівського р-ну Львівської обл.). Навчався у Львові, в II Німецькій гімназії (1881–1889), на богословському факультеті *Львівського університету*, у *Греко-католицькій семінарії* (1889–1893), на німецькій філології Віденського університету (1893–1895).

Висвятився на священика 1895 й розпочав душпастирську й педагогічну діяльність у м. Миколаїв (тепер Львівської обл.). Викладав українську мову та літературу, історію, німецьку мову, педагогіку, катехизм. Працював у жіночій школі в Бродах (1897–1907), гімназії в Бережанах (1904–1907) і Стрию (1908–1918), учительській чоловічій семінарії у Львові (1913–1918), III Державній українській жіночій учительській семінарії у Львові (1919–1931), на теологічному факультеті Львівського університету (викладач катехизму, 1917), у Греко-католицькій семінарії (викладав катехизм і педагогіку), чоловічій гімназії при Греко-католицькій семінарії у Львові (1930–1932). Від 1928 – доцент, від 1930 – професор.

Активний у товариствах *"Захист ім. митрополита Андрея Шептицького для сиріт у Львові"* (1918–1939, член Наглядової ради), св. апостола Павла (від 1924 – Товариство св. апостола Андрея; голова). Член *Української Національної Ради*, *Християнсько-суспільного союзу*, *Українського національно-демократичного об'єднання*.

Брав активну участь у розв'язанні матеріальних проблем українського шкільництва. Товариство св. апостола Андрея, яке він очолював, засновувало бурси, купувало для їхніх бібліотечок книжки, передплачувало газети і журнали, "Захист ім. митрополита Андрея Шептицького для сиріт у Львові" надавав матеріальну допомогу убогим дітям, студентам, дошкільним закладам, вакаційним оселям, гімназіям.

Д. відіграв важливу роль у діяльності українських просвітніх товариств *"Рідна школа"* (член головної управи, заступник голови), *"Просвіта"* (член правління, від 1939 – голова). Був організатором української громади для відстоювання своїх прав на рідномовну школу, ініціатором поширення освіти серед дорослого населення.

Діяч кооперативного руху: член священичого кооперативу "Власна допомога", видавничого кооперативу "Мета", довголітній член Наглядової ради торговельно-промислового кооперативу "Достава".

Обіймав високі церковні посади: радник і референт Митрополичої консисторії, субмотор справедливості при Митрополичому Церковному суді, аудитор греко-католицького Митрополичого Церковного Суду, просинодальний ісповідатель

у митрополичій дисциплінарній Судовій комісії, книжковий цензор. Редактор релігійно-церковних журналів: "Руський амвон", "Наша праця", "Боже слово", "Парохіяльні вісті"

Автор понад 100 праць: "Як у світі жити, або правила доброго виховання" (1905), "Катехитичні проповіді" (1906), "Як то Русь ходила слідами Данила" (1907), "Цариця мая Марія" (1910), "Ціла правда про радикалів" (1910), "Матеріали до історії мартирологи нашої Церкви в часі всесвітньої війни" (1916–1917), "Спомини з терневої дороги" (1918), "Трудова школа" (1924), "Катехитика" (1930), "Справа виховання молоді у большевиків" (1932), "Педагогіка" (1937), "Практичні вказівки для релігійно-морального виховання" (1938), "Катехизи для 1 і 2 класу вселюдних шкіл" (1938), "Мартирологія українського духовенства під пануванням большевиків" (1940).

Педагогічна діяльність Д. була спрямована на становлення і розбудову українського національного шкільництва. Серед основних ідей педагогічної системи Д. наближення виховання і навчання до життя (активна і творча школа), індивідуальний розвиток дитини, соціальне і релігійне виховання молоді, дисципліна як основний засіб виховання волі і характеру, вирішальна роль матері в моральному вихованні, об'єднання зусиль держави, сім'ї і церкви для успішного виховання дитини. Головний принцип педагогіки Д. християнський гуманізм. Педагогічна праця Д. була пов'язана із заснуванням бурс (інтернатів, гуртожитків) для українських дітей. Д. входив до складу правління бурси ім. м. Броди, був головою правління Української бурси у м. Стрий, головою правління бурси ім. Кардинала Сильвестра Сембратовича *Українського педагогічного товариства* у Львові.

Погляди Д. на виховання найповніше викладені у його "Педагогіці", яку *Іван Огієнко* назвав "нашим соборним національним добром"

Помер у Відні, похований на *Личаківському цвинтарі* у Львові. Онучка Д., Роксоляна Зорівчак, очолює кафедру перекладознавства та контрастивної лінгвістики ім. Г. Кочура Львівського університету.

Наталя Пастушенко

ДЗЄСЛЄВСЬКИЙ (ЗДЗІСЛАВСЬКИЙ) РОМАН (Dzieslewski (Zdzisławski) Roman; 18.01.1863–08.08.1924) польський інженер-електротехнік, ректор *Львівської Політехніки* (1901–1902). Народився в м. Тарнув (тепер Малопольського воєвод., Польща). 1878 закінчив реальну школу в Ярославі (тепер Підкарпатського воєвод., Польща), 1883 факультет будови машин Львівської Політехніки. 1882–1884 працював асистентом кафедри геодезії цього закладу. 1884–1886 навчався в Гірничій академії в Берліні. 1891 став надзвичайним, а 1895 звичайним професором електротехніки Львівської Політехніки. 1901–1902 – ректор Львівської Політехніки.

Автор першого польського підручника з електротехніки "Енциклопедії електротехніки" (*Encyklopedia elektrotechniki*, 1898–1899). Співавтор "Звіту щодо будівництва електричної колії в місті Львові" (*Sprawozdanie w sprawie budowy kolei elektrycznej w miescie Lwowie*, 1892). Входив до оргкомітету *Галицької крайової виставки 1894 р.*, очолюючи машинну і електротехнічну секцію. Від 1907 – почесний член Політехнічного товариства. 1915 евакуював і очолив Союз постійної делегації державних працівників. На поч. 1924 увійшов до складу першого Польського електротехнічного комітету. 1923 змінив прізвище на Здзіславський, мотивуючи це перекрученням першого варіанту. Помер у с. Касинів поблизу м. Івацевичі на Поліссі (тепер Брестської обл., Білорусь). Похований на *Личаківському цвинтарі*. 1927–1935 іменем Д. називалася сучасна вул. Волі.

Ігор Петрій

Ю. Дзерович
Педагогіка.
1937 р. Титульна сторінка

ДЗЄДУШИЦЬКИЙ ВОЙЦЕХ див. *ДЗЄДУШИЦЬКИЙ ВОЙЦЕХ*

ДЗЄДУШИЦЬКИЙ ВОЛОДИМИР див. *ДЗЄДУШИЦЬКИЙ ВОЛОДИМИР*

Культурно-мистецький центр "Двига" на вул. Вірменській, 35. Сучасне фото

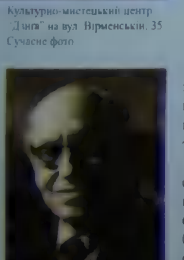

Євген Дзиндра

С. Дзиндра
Іларіон Свєнціцький

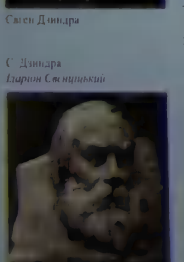

ДЗЕДУШИЦЬКИЙ ГЕНДОР див. *ДЛУШИЦЬКИЙ ГЕНДОР*

ДЗЕДУШИЦЬКИЙ МАВРИЦІЙ див. *ДЛУШИЦЬКИЙ МАВРИЦІЙ*

ДЗЕДУШИЦЬКИХ ПАЛАЦ див. *ДЛУШИЦЬКИХ ПАЛАЦ*

ДЗЕДУШИЦЬКІ див. *ДЛУШИЦЬКІ*

"ДЗИГА" – мистецьке об'єднання, що діє у Львові на *вул. Вірменській*, 35. Створене в червні 1993 з ініціативи членів *"Студентського братства"* м. Львова *Маркіяна Іващишина*, Андрія Рожнятовського, Ярослава Рущишина та митців *Сергія Проскурні*, *Влодка Кіф'яна*. Очолює "Д." М. Іващишин. Мета об'єднання – бунтувати проти масовості та конформізму, маргінальної шароварщини, стереотипів та пасиву, пересічності, байдужості і "совковості".

У березні 1997 в будівлі колишнього монастиря *домініканців* відкрито Культурно-мистецький центр "Д.", що охоплює галерею сучасного мистецтва, акустичну концертну залу, крамницю-салон, студію звукозапису, інтернет-студію.

"Д." сприяє розвиткові різножанрового сучасного мистецтва: художнього (живопис, графіка, скульптура, інсталяції, перформенси, гепенінги, *іконопис*, лендарт, бодіарт, фото), музики (рок, гард-рок, електронна музика, джаз, фольк, готика), літератури, театру, кіно, мультимедії.

Серед найвідоміших культурно-мистецьких проектів, що їх реалізувала "Д.", – міжнародний джаз-фольковий фестиваль *"Фолкери Львова"*, міжнародний джазовий фестиваль "Jazz Bez", фестивалі "Тарас Бульба" та "Шешори", *"Українська молодь – Христові"*, "Новий Нойз Ковчег", "Слухай українське!", *"Вивіх"*. До своїх акцій "Д." часто залучає провідних митців не тільки України, але й Польщі, Австрії, Словаччини, Чехії, США, Росії, Японії.

"Д." першовідкриває багатьох музичних груп та виконавців: *"Пікардійська терція"*, *"Океан Ельзи"*, *"Плач Ярмії"*, *"Мертвий Півень"*, "Воїни Великого Міста" "Dzyga Jazz Quintet", *Руслана* та ін.

У медійному просторі "Д." заснувала перше в Україні неформальне радіо "Радіо Ініціатива" звідки вийшли відомі постаті української журналістики та публічного життя: Роман Чайка, Михайло Барбара, Марта Більська, Кость Бондаренко, Тарас Батенко, Юрій Шаріфов, Юрко Зелений та ін. "Д." стала одним із засновників *"Львівської Газети"*. Найпопулярнішим літературним проектом "Д." став журнал "Четвер", редактором якого є український письменник Юрій Іздрик.

"Д." – співорганізатор *Форуму видавців*.

Візитівка "Д." – клуб-кафе *"Лялька"*, де відбуваються концерти андеграундової української музичної культури: від року, гардроку, електронної музики і до джазу, фольку та готики. Водночас це кіноклуб, літературна *кав'ярня*, місце чатерських балачок і журналістських прес-конференцій.

Маркіян Іващишин

ДЗИНДРА ЄВГЕН (12.08.1913–02.09.1983) – скульптор, український громадський діяч. Брат *Михайла* і *Степана Дзиндрів*. Народився в селянській сім'ї в с. Демня (тепер Миколаївського р-ну Львівської обл.) – давньому осередку народної різьби в камені. Закінчив школу в рідному селі, потім у Миколаєві. Виконуючи заповіт матері, яка померла 1929, коли Д. було 16 років, пішов учитися до Львова. Навчався у скульптора *А. Коверка*, мешкаючи в його майстерні. Від 1933 Д. продовжив навчання у львівській Художньо-промисловій школі на відділі декоративної скульптури (серед учителів *Я. Нальборчик*, М. Вчук, *Ю Стажинський*). На Міжнародній виставці прикладного мистецтва в Парижі (1935) журі відзначило роботи учнів Львівської школи, зокрема і твір Д. почесним дипломом II ступеня. 1938 закінчив Інститут пластичних мистецтв, у який було перейменовано школу після успіху в Парижі, одержав диплом скульптора-декоратора. Працював викладачем у Львівському училищі прикладного мистецтва, тоді створив свої перші скульптурні портрети.

Талант митця розквітнув у післявоєнний період. Від 1945 Д. – постійний учасник

художніх виставок – від обласних до міжнародних 1944–1945, а потім 1949–1952 працював на Львівській скульптурній фабриці. Пропозицію очолити її відхилив, бо для того мав вступити в лави комуністичної партії. Крім того, рідна сестра Д. – Ганя, була зв'язковою *Української Повстанської Армії* й відбувала термін у Сибіру. Через те Д. не мав жодних почесних звань, титулів і нагород.

Член художньої ради Львівської скульптурної фабрики 1944–1952, голова правління художнього фонду, член правління обласного відділення спілки художників УРСР. Персональні виставки творів Д. відбулися у Львові 1955 та 1964. Підсумком 40-літнього творчого шляху стала третя персональна (посмертна) виставка, що експонувалась у Виставковій залі Львівської картинної галереї (тепер *Львівська галерея мистецтв*) у вересні 1983.

Д. працював у станковій, монументальній і декоративній скульптурі, дрібній пластиці та різьбі в дереві. Свої скульптурні твори виконував головно у твердих матеріалах найчастіше в камені, що давало змогу втілювати образ, зважаючи на специфіку матеріалу. Створив галерею портретних погрудь: Т. Шевченка, *І. Франка*, *В. Стефаника*, *С. Крушельницької*, Л. ван Бетовена, П. Робсона, М. Леонтовича. Для м. Володимир-Волинський (Волинської обл.) виготовив меморіальний комплекс "Жертвам фашизму", виконаний у співавторстві з *Т. Брюк* та архітектором *Я. Назаркевичем*. Серед творів останніх років особливої уваги заслуговують позначене глибинною внутрішнього виразу погруддя закарпатського художника Ф. Манайла; сповнена тепла скульптура "Мати", скульптурна постать композитора *С. Людкевича* – останній твір митця. Д. є також автором кам'яних левів, що стоять на *пл. Ринок* перед входом до львівської *ратуші* (1947 бетон, 1981 камінь).

Майже 20 надгробних скульптур, які виконав Д., є на *Личаківському цвинтарі*. Митець виробив власну концепцію пам'ятника у вигляді масивної брили каменю, заверненої портретом покійного (надгробки *Г. Тютюнника* та А. Волошака, василіанина В. Градюка, В. Мілянчука, *І. Свєнціцького*, *Д. Лукіяновича*).

Д. зняв низку посмертних масок відомих львів'ян (І. Свєнціцького, *Ірени Вільде*, С. Людкевича, *О. Степанів*, Д. Лукіяновича).

Д. був скромною і неговіркою людиною. Він любив повторювати: "Прийдіть, і нехай мої камені з вами говорять".

Помер у Львові, похований на Личаківському цвинтарі. Надгробок скульптора виконали його учень Ярослав Троцько і зять *Петро Дзиндра*, використавши проєкт, який Д. мав намір реалізувати для пам'ятника співачці С. Крушельницькій. Ім'я Д. від 1993 носить вулиця у Львові. Поряд, на вул. Літній, 4, де була майстерня Д., – неофіційний музей скульптора.

Дзвенислава Наконечна (Дзиндра)

ДЗИНДРА МИХАЙЛО (08.11.1921–08.09.2006) скульптор. Брат *Євгена і Степана Дзиндрів*. Народився в с. Деменя (тепер Миколаївського р-ну Львівської обл.). Мистецьку освіту здобув у Львівській Художньо-промисловій школі (учителі – *А. Коверко*, *М.-Б. Мухін* та *І. Севера*). Від 1944 викладав декоративну різьбу в дереві в мистецькій школі Братислави (тепер Словаччина). 1944–1951 мешкав у Німеччині. Працював у реалістичній манері. Член професійної Спілки митців Німеччини. Виставляв роботи разом із *Г. Крукам*, Ю. Соловієм (Ю. Микитою).

У Німеччині створив 68 скульптур.

Д. зродиною 1951 емігрував до США. Член Нью-Йоркської групи; виставляв скульптури у галереях Нью-Йорка, Чикаго, Клівленда разом з *О. Архипенком*, *С. Литвиненком*, *М. Черешньовським*. У 1960–1970-х мешкав у Путнам-Канті, що на північ від Нью-Йорка. У садах навколо власного будинку скульптор експонував абстрактні композиції, рівноцінні з Єдиновським гротеском щодо бачення Людини. Оселився на Флориді, де власноручно збудував дім і майстерню. Мріяв про Музей сучасного мистецтва, де можна було б зібрати твори "мандрівних" українців з усього світу.

Є. Дзиндра. *Лев біля ратуші*. 1981 р.

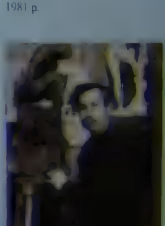

Михайло Дзиндра

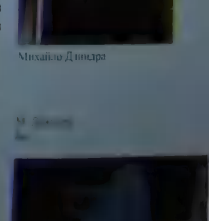

Петро Дзиндра

П. Дзиндра
Меморіальна таблиця
Олегові Ольжичу
на вул. Личаківській, 32

Степан Дзиндра

У США створив тисячі скульптур – його пластика перейшла кілька чітко окреслених періодів: від архітектурного конструктивізму, контемпорарі до вільних просторових форм чистої абстракції. Скульптурні композиції Д. органічно поєднані з кольором. На думку Д. "античне" кольорування підсилює одномасив форми.

Д. повернувся в Україну 1994, удруге одружився, замешкав у *Брюховичах*. Створював скульптурні композиції, рисунки. Наприкін. 1990-х розпочав у Брюховичах будівництво Музею сучасної скульптури.

Музей модерної скульптури М. Дзиндри відкрито з ініціативи Є. Шимчук та *Б. Возницького* восени 2005 року як філію *Львівської галереї мистецтв*.

Д. помер у Львові, похований на *Личаківському цвинтарі*.

Євстахія Шимчук

ДЗИНДРА ПЕТРО (нар. 28.03.1944) – скульптор. Зять *Євгена Дзиндри*. Народився в м. Ярослав (тепер Підкарпатського воєвод., Польща). Сім'ю Д. було насильницьки виселено з рідних теренів. Родина замешкала в Заболотові (тепер смт Снятинського р-ну Івано-Франківської обл.). Коли Д. виповнилося вісім місяців, померла мати, ще раніше – батько. Виховувався в тітки. Після служби в армії потрапив до Львова. Одружився з Уляною Дзиндрою, донькою Є. Дзиндри, який став першим учителем у скульптурі. 1970–1976 навчався на факультеті художньої кераміки Львівського державного інституту декоративного та прикладного мистецтва (тепер *Львівська національна академія мистецтв*), де викладачами були *Д. Крвавич*, Т. Максенко, М. Падовський, Я. Шеремета, *І. Самотос* та ін. Дипломною роботою Д. стала садово-паркова скульптура "Спорт", яку встановлено в *парку культури та відпочинку ім. Б. Хмельницького*.

Працює в галузі монументально-меморіальної скульптури. Продовжуючи справу Є. Дзиндри, виміває посмертні маски відомих львів'ян.

Серед основних творів – меморіальні таблиці на відновленому меморіальному комплексі *Українських Січових Стрільців* в с. Пикуличі поблизу Перемишля, *С. Людкевичу* в Ярославі, у Львові *О. Ольжичу* на *вул. Личаківській*, *В. Щигельському* на *вул. Пекарській* (останні дві роботи – архітектор О. Ярема), надгробні пам'ятники С. Дзиндрі (співавтор скульптор Я. Троцько), *В. Капицькому* (архітектор – О. Ярема), обидва – на Личаківському цвинтарі, О. Козловському в с. Гребенне поблизу Замостя, монументальні пам'ятники Т. Шевченку в с. Демня Миколаївського р-ну Львівської обл. (у співавторстві зі скульпторами *С. Дзиндрою* та Я. Троцьком), *А. Чайковському* в Самборі Львівської обл. (обидві роботи – архітектор О. Ярема), горельєфний портрет актора *Львівського національного академічного драматичного театру ім. М. Заньковецької О. Гринька*.

Уляна Дзиндра

ДЗИНДРА СТЕПАН (06.01.1929–18.11.1999) – скульптор. Брат *Євгена* і *Михайла Дзиндрів*. Народився в с. Демня (тепер Миколаївського р-ну Львівської обл.). Після закінчення сільської школи Є. Дзиндра забрав брата до Львова й допоміг вступити у Львівське училище прикладного та декоративного мистецтва (тепер *Львівський державний коледж декоративного та ужиткового мистецтва ім. І. Труша*). 1949–1956 Д. навчався на факультеті монументальної скульптури (в *І. Северін*) Львівського державного інституту декоративного та прикладного мистецтва (тепер *Львівська національна академія мистецтв*). Від 1956 працював на Львівській експериментальній кераміко-скульптурній фабриці.

Від 1960 постійно брав участь в обласних та всеукраїнських виставках. Серед найкращих робіт Д. – погруддя *Ю. Великановича*, рельєф "Катерина", станкова скульптура "Бандуристі", погруддя Леся Мартовича та ін. Глибоко відчував пластичні можливості каменю, тому Д. часто запрошували колеги-скульптори переводити їхні роботи в цей матеріал.

Д. у співавторстві із скульпторами Я. Троцьком, *Н. Дзиндрою* та архітекто-

ром О. Яремою 1990 створили в камені пам'ятник Т. Шевченку для с. Демн. Тоді, гостюючи у свого брата М. Дзиндри в США, виконав низку робіт модерного спрямування (зберігаються у США).

Помер у Львові. Похований в с. Рясна Руська поблизу Львова.

Уляна Дзиндра

ДЗИНДРИ МИХАЙЛА МУЗЕЙ МОДЕРНОЇ СКУЛЬПТУРИ – див. *МУЗЕЙ МОДЕРНОЇ СКУЛЬПТУРИ М. ДЗИНДРИ*

ДЗЮБА ІВАН – див. *ОПОЗИЦІЙНИЙ РУХ 1950–1980-х рр.*

ДЗЮБАНЮК ЕЛЯ (ЕЛЬЖБЕТА) (24.09.1881–05.02.1944) малярка. Народилася у Львові. Навчалась у Художньо-промисловій школі (відвідувала відкритий зал рисунків, 1899–1905) у Львові, Мюнхені та Парижі (1906–1910). Працювала у Львові, після 1918 – у Парижі. Малювала портрети, краєвиди, побутові композиції. У своїй творчості зверталася до постімпресіонізму, користувалась широкими, енергійно покладеними кольоровими площинами. Член Спілки польських художниць у Львові (від 1917). Брала участь у виставках у Львові (1911–1928) та в паризькому Салоні незалежних. Посмертна виставка відбулася в Парижі 1945.

Серед основних творів "Христос" (1911), "Автопортрет", "Портрет *Люни Дрекслер*", "Портрет *Ванди Коженьовської*", "Портрет жінки в одязі рококо", "Подруги", "Краєвид старого міста", "Пейзаж із Ловрани", "Морський пейзаж" (усі 1912–1913), "Чоловічий портрет" (1913), "Етюд" (1914), "Арлестаїм" (1917). Померла в Дорнау (Австрія), похована в Парижі.

Юрій Бірюльов

ДЗЯДИК МИХАЙЛО (нар. 11.03.1940) художник. Народився в с. Тирява Сільна (тепер Підкарпатського воєвод., Польща). 1945 примусово переселений із батьками в с. Великі Загайці Шумського р-ну на Тернопільщині. Закінчивши семирічну школу, 1959–1964 навчався у Львівському училищі прикладного та декоративного мистецтва (тепер *Львівський державний коледж декоративного і ужиткового мистецтва ім. І. Труша*), 1964–1970 продовжував освіту у Львівському державному інституті прикладного та декоративного мистецтва (тепер *Львівська національна академія мистецтв*).

Працював у Львівському художньо-виробничому комбінаті художником-монументалістом (1966–1994), виконував декоративне оздоблення об'єктів громадського вжитку на Львівщині. Викладав в *Українській академії друкарства* (1994–1997).

Член Спілки художників України (1988). Працює в жанрах графіки, живопису, вітражу і мозаїки. Доробок художника відзначається розмаїттям мистецької палітри, у творах домінує гра кольорів, ліній, що вичленовують формально-абстрактний, антропологічний або ландшафтний об'єкти. Творчість Д. не вписувалася у стандарти соцреалізму, через це за роки радянської влади митець мав проблеми з організацією виставок та популяризацією своїх творів. Автор серії портретів "Львів'янки" (1970–1990-ті), виконав мозаїчні панно "Ліс" (1976), "Кам'янка-Бузька" (1986), мозаїку для каплиці в с. Добрівляни (Стрийського р-ну Львівської обл.). У Львові виконав мозаїку для жіночого монастиря Згромадження Сестер Милосердя св. Вікентія на вул. Сельських, 14 (2003).

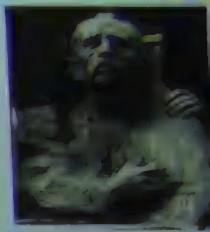

С. Дзиндра. *Бандуристи*

Михайло Дзядик

Е. Дзюбанюк *Портрет*, 1913 р.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Мистецтвознавець 40 виставках, зокрема три персональні – Львові (1987, 1992) та в Києві (1990). Твори Д. зберігаються у [illegible]

Володимир Бойко

ДЗЯДИК НАТАЛІЯ (нар. 22.03.1927) – архітектор, заслужений архітектор України (2001). Народилася у Перемишлі (тепер Підкарпатського воєвод., Польща). Навчалася на інженерно-будівельному факультеті *Львівського Політехніки*, спеціалізувалася на кафедрі архітектурного проектування у *І. Бочковського* та у містобудуванні – у *О. Гловацького*. 1951 здобула диплом інженера-архітектора. Від 1951 до заміру на пенсію 1985 працювала у державному інституті "Львівпроект" (згодом Львівський філіал проектного інституту "Діпромісто") на посадах архітектора, від 1965 – керівника групи архітекторів, 1972–1982 в архітектурно-планувальній майстерні № 2 під керівництвом Я. Новаківського та В. Дубини. Член Спілки архітекторів України від 1962, член Правління Львівської організації цієї спілки 1988–2004, голова Ради львівського Будинку архітекторів 1990–2004.

Д. належала до першої післявоєнної генерації архітекторів – випускників Львівської Політехніки, які визначили обличчя львівської архітектури 1950–1970-х. Проектувала у Львові окремі громадські, навчальні та житлові споруди, зокрема багатоквартирний житловий будинок на вул. Кутузова (тепер *вул. Генерала Тарнавського*, 104а, 1967), але насамперед виявила себе як урбаніст. Автор понад 100 проектів планування і забудови в Західній Україні. Брала участь у виготовленні проектів планування районів Львова із прив'язкою житлових будинків, шкіл, дитячих виховних закладів, малих архітектурних форм, зокрема мікрорайонів *вул. Пасічної* (1957–1958), *вул. Кульпарківської* (1970), промислової зони на *Персенівці*, а також забудови під Львовом у *Брюховичах*, *Дублянах*, м. Пустомити (1960–1970-ті).

Проект Д. докладного планування комплексної зони відпочинку м. Львова – Національного парку (1974–1975), що охоплював територію *Високого Замку*: *Знесіння* із т. зв. Співочим полем та колишнього *Кайзервальду*, Держбуд УРСР рекомендував як основу програми створення *Музею народної архітектури та побуту* (скансену).

Львівські планувальні проекти Д. враховували комплекс усіх містобудівних і соціальних проблем, зберігали архітектурну спадщину. У 1960–1970-ті Д. виконала генплани та проекти докладного планування й реконструкції західноукраїнських міст із цінною історико-культурною спадщиною: Буськ (1976), Жовква (1977), Дрогобич (1978, усі – Львівська обл.), Івано-Франківськ (1975), Луцьк (1982, Волинська обл.), Острог (1983), Рівне (1984), Дубно (1985, усі – Рівненська обл.), Мукачеве (1967), Хуст (1971), Виноградів (1972), Рахів (1973), Чоп (1974, усі – Закарпатська обл.). Д. також розробила генплани розвитку курортних міст – Брусниці (Кіцманського р-ну Чернівецької обл.), на Львівщині – Любеня Великого (1979), Трускавця (1982); бальнеологічного лікувального комплексу на базі соляних рудників у смт Солотвино (Тячівського р-ну Закарпатської обл.).

Одна із засновників львівської школи реставрації пам'яток архітектури. Провела реставрацію Руської брами (1955–

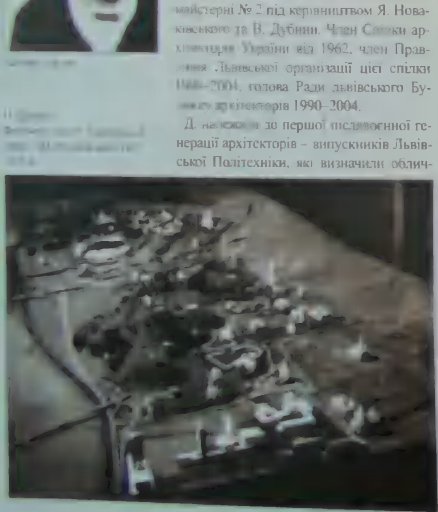

1956), Кушнірської вежі (1957), костелу домініканців (1959), палацу М. Потоцького (1961; усі – м. Кам'янець-Подільський Хмельницької обл.), монастиря й костелу кармелітів босих у м. Бердичів Житомирської обл. (1965). Мешкає у Львові на вул. Тарнавського, у будинку, спорудженому за власним проєктом.

Юрій Бірюльов

ДИБОВСЬКИЙ БЕНЕДИКТ (Dybowski Benedykt; 30.04.1833–31.01.1930) – зоолог, природознавець. Народився в Адамчині поблизу Мінська (тепер Білорусь). Закінчив гімназію в Мінську, вивчав медицину та зоологію в університетах Дерпта (тепер м. Тарту, Естонія; 1853–1857), Бреслау (тепер м. Вроцлав, Польща; 1857–1858) та Берліна (1858–1860). 1858 здійснив свою першу наукову експедицію на узбережжя Адріатики, де збирав і вивчав прибережну фауну. Захистивши 1860 докторат із медицини в Берлінському університеті, повернувся до родинного маєтку в Білорусі. Встановив контакти з польським підпільним рухом, брав участь у підготовці польського повстання 1863. Водночас від 1862 як ад'юнкт викладав у Головній школі у Варшаві. У лютому 1864 підпільну діяльність Д. було викрито, російська влада засудила його до смертної кари через повішення. Завдяки особистому проханню німецького канцлера Отто фон Бісмарка, до якого звернулася група німецьких зоологів, присуд Д. замінили на 12 років каторги в Сибіру. Після того, як режим утримання було пом'якшено, Д. досліджував озеро Байкал та його околиці. 1872–1875 човном здійснив подорож річкою Амур аж до Японського моря. 1877 на короткий час повернувся до Польщі, але невдовзі добровільно виїхав на російський Далекий Схід, щоби продовжити наукові дослідження. Працював лікарем на Камчатці (1879–1883). За великі наукові досягнення російський уряд запропонував Д. шляхетський титул і додаток до прізвища "Байкальський", однак учений відкинув цю пропозицію.

Д. переїхав 1884 до Львова, де очолив кафедру зоології *Львівського університету* й керував нею до 1906. Був деканом філософського факультету університету 1886–1887. Заснував університетський зоологічний музей (1884; існує досі), передав у його фонди свої багаті колекції фауни, зібрані під час подорожей Росією. 1904 музей одержав унікальний експонат – скелет морської корови (*Hydrodamalis gigas*), що його подарували особисто Д. мешканці узбережжя Берингової протоки. Вийшовши 1906 на пенсію, не припинив наукових досліджень. Ім'ям Д. названо понад 100 видів та підвидів різноманітних рослин і тварин, а також одну з гір на Командорських островах. Написав понад 400 наукових і науково-популярних праць.

Д. був принциповим противником алкоголю, заснував і був першим головою Товариства утримання від алкогольних напоїв "Елевтерія" у Львові. Мешкав у власній *віллі "Білий двір"* на вул. Застінок, 12а (тепер вул. Кубанська). Вулиця, на якій мешкав Д., 1933–1945 мала його ім'я. Помер у Львові, похований на *Личаківському цвинтарі* серед ветеранів повстання 1863.

Андрій Козицький

ДИДИК ГАЛИНА (псевдо: Анна, Молочарка, Стефа, Гася, Варка, Тиха; 18.03.1912–23.12.1979) – учасниця українського національно-визвольного руху, керівник Українського Червоного Хреста (УЧХ). Народилася в с. Шибалин (тепер

Бенедикт Дибовський

Меморіальна таблиця в Дибовському на вул. Кубанській, 12а. Сучасне фото

Шпиталь для сифілітиків та хворих на проказу, який створив Б. Дибовський на Камчатці. Кін. XIX ст. Архівне фото

Галина Дидик

Бережанського р-ну Тернопільської обл. в селянській родині. Навчалась в гімназії (1920–1924) та вчительській семінарії в Бережанах, яку закінчила 1931. Від кін. 1920-х – у "Пласті".

Працювала домашньою вчителькою в родині священика с. Верхомиля (тепер Польща). 1935–1937 – у дитячих садочках Львова. 1935–1937 – у товаристві *"Сільський господар"* і повітовому Кооперативному союзі в м. Зборів на Тернопільщині. Членкиня *"Союзу українок"* від 1934, *Організації Українських Націоналістів* (ОУН) від 1935 (за матеріалами слідчої справи – від 1944). Поширювала літературу ОУН, розповсюджувала листівки антикупаційного спрямування. 24.12.1939 заарештована органами *НКВС* за звинуваченням у зв'язках із націоналістами й ув'язнена в Бережанській тюрмі. Під час перебігу слідства їй зачитали присуд й імітували розстріл. Звільнена у травні 1940. Під загрозою нового арешту виїхала з Бережан. Переховувалася під чужим прізвищем головно у Львові, зокрема в помешканні *М. Гапубця*, виконувала доручення ОУН. До червня 1941 працювала секретарем бібліотеки в обласному відділі освіти й навчалася на медсестринських курсах.

Під час німецької окупації 1941–1944 працювала директором фабрики мармеладу, згодом інструктором у сільськогосподарській комендатурі. У її новому помешканні на вул. Піарів, 5 (тепер вул. М. Некрасова), була конспіративна квартира. Там тимчасово перебували *М. Лебедь, Д. Мирон, Я. Старух, Д. Майський, Г. Голяш, В. Кук, М. Арсенич, М. Степанюк*. Потрапила в поле зору гестапо, але під час затримання провідних членів ОУН 20.12.1942 вдома її не виявили. Виїхала спершу до Бережан, а в січні 1943 – у с. Залісці (тепер Збаразького р-ну Тернопільської обл.). Учителювала в сільськогосподарській школі. За дорученням ОУН організувала й очолила Червоний Хрест при *Українській Повстанській Армії* (УПА) на Тернопільщині (1944–1945). Ходила на зв'язок та в розвідку, організовувала медичні курси, діставала медикаменти, лікувала й переховувала хворих, зокрема й червоноармійців на Рогатинщині після боїв з німцями 1944, облаштовувала підпільні "шпиталики", займалася передислокацією керівників ОУН та УПА. 1945 була зв'язковою Центрального проводу ОУН, часто спілкувалася з провідниками підпілля й УПА, виконувала їхні доручення, зокрема *Р. Шухевича*, його зв'язкова від березня 1945, знаходила й облаштовувала для нього конспіративні помешкання. Разом із К. Зарицькою навесні 1945 поблизу с. Улашківці (тепер Чортківського р-ну Тернопільської обл.) організувала конспіративне помешкання для Р. Шухевича.

Навесні 1945 брала участь у курсах пропагандистів у с. Конюхи (тепер Козівського р-ну Тернопільської обл.). Влітку 1945 Д. перебувала в конспіративній хаті Р. Шухевича в с. Рай біля Бережан.

Від 1946 замешкала у Львові на *Знесінні* (вул. Т. Сулимирського, 4). На території Львівської, Тернопільської, Станиславівської (тепер Івано-Франківської обл.) областей 1945–1948 організувала 15 конспіративних квартир. Від жовтня 1948 Д. легалізувалася під прізвищем Антоніни Кулик як хатня господиня вчительки Ганни Конюшик у с. *Білогорща* (тепер у межах Львова). За дорученням Р. Шухевича Д. їздила до Києва, Харкова, Донецька, Полтави, Ялти, Сімферополя, Херсона, Одеси, Кишинева. 1948 та 1949 супроводжувала Р. Шухевича до Одеси на лікування. У Білогорщі він перебував з перервами до загибелі 05.03.1950. Під час штурму криївки Д. вжила отруту, але її врятували.

Засуджена заочно "трійкою" при МДБ СРСР 31.10.1951 на 25 років таборів. Новою ухвалою суду від 01.12.1951 засуджена до тюремного ув'язнення. 14.12.1951 етапована до Верхньоуральської тюрми МДБ СРСР, згодом переведена у в'язницю м. Владимира (тепер Росія). Присуд відбула спільно з іншими зв'язковими Р. Шухевича: К. Зарицькою, *Д. Гусяк, О. Ільків*. Через протести міжнародної громадськості 03.04.1969 переведена разом із К. Зарицькою та Д. Гусяк до концтабору суворого режиму Лесной, згодом у с. Барашево (те-

пер Мордовія, Росія). Звільнена ухвалою суду 24.03.1971 через хворобу. Повернутися на Західну Україну заборонили. Виїхала до Караганди (тепер Казахстан). Від літа 1972 до осені 1973 неодноразово мешкала в м. Бібрка (Львівської обл.). Змушена була переселитися в м. Христинівку Черкаської обл. Існувала з невеличкого городу та допомоги Міжнародної Амністії. Зазнала переслідувань, хворіла. Похована 24.12.1979 в Бережанах. Нагороджена Бронзовим (1945) та Срібним (1947) Хрестами Заслуги Української Головної Визвольної Ради.

Юрій Зайцев, Леся Онишко

ДИКАС ТОМАШ (Dykas Tomasz; 1850–19.04.1910) – скульптор. Народився в Гумниськах поблизу Дембіци (тепер Підкарпатського воєвод., Польща). Виховувався у львівській вірменській бурсі ім. Ю. Торосовича. Навчався у Львові в *Е. Яскульського*, у школі образотворчого мистецтва у Кракові (1872–1878) та Академії мистецтв у Відні (1879–1882). 1883 повернувся до Львова, де відкрив майстерню в монастирі *бернардинців*. Підтримуючи давні зв'язки з громадою львівських *вірмен*, 1883 вирізьбив п'ять дерев'яних статуй для вівтарів *вірменської церкви* (усі зникли 1925) та кам'яну статую Богородиці на подвір'ї монастиря *вірменських бенедиктинок* (збереглася досі). Д. став відомим, коли здобув перші нагороди на конкурсах пам'ятника А. Міцкевичу в Кракові (1882, 1885).

Різні версії академічно модельованої статуї А. Міцкевича Д. втілював у пам'ятниках поетові, поставлених у Перемишлі (1891), Тернополі (1895, демонтований 1942), Золочеві (1899, не збережений). Залишились у гіпсових моделях проекти пам'ятників *А. Фредрові* у Львові (конкурс 1892), *В. Полю* (1900) у Любені Великому (тепер смт Городоцького р-ну Львівської обл.). 1909 з-під різця Д. вийшов кам'яний монумент *Францу Йосифові I*, відкритий у с. Заболотівці (тепер Жидачівського р-ну Львівської обл., не зберігся).

Авторству Д. належать дві великі скульптури, що мають релігійний і камерно-меморіальний характер: присвячена пам'яті архієпископа *Самуеля Стефановича* кам'яна статуя Христа, що несе хрест, на подвір'ї вірменської церкви (1889) і мармурова таблиця на пошану медика та філантропа Т. Жулинського в *костелі домініканців* з горельєфом "Милосердний самаритянин" (1890). Наприкін. XIX ст. Д. виконав ще низку меморіальних таблиць із портретними медальйонами – епітафії членів родини Дуніних-Борковських у *костелі Марії Снїжної*, пам'ятні таблиці *Б. Зиморовичу* на фасаді будинку на *пл. Ринок*, 28 (1897, не збережена) і З. Самолевичу в *костелі бернардинців* (1900). Мармуровий портретний медальйон З. Самолевича авторства Д. встановлений також на надгробку на *Личаківському цвинтарі*. Тут Д. виконав ще два фігурні пам'ятники на могилах Т. Леваковського (бл. 1892) і хірурга П. Кшечуновича (1889, із замкнутою пластичною композицією елегійного настрою). Вирізьблені в мармурі скульптури монументального характеру Д. залишив і в каплиці Милосердного Христа в *римо-католицькій катедрі* (1904–1907 архітектор *В. Садловський*): вівтарні фігури Богоматері, св. Йоана Євангеліста, двох ангелів і великий фриз із рельєфом "Похід на Голгофу".

Д. виконував також портретні погруддя і медальйони, зокрема В. Цибульського (1893), вірменського архієпископа *Ігнатка Ігнатковича* (1896), подружжя Серватовських (1885–1896). На поч. XX ст. працював викладачем рисунку в II Німецькій гімназії у Львові. Від 1907 до смерті мешкав у власній кам'яниці на вул. Охоронок, 7 (тепер вул. О. Кониського). Помер у Львові. Похований на Личаківському цвинтарі.

Юрій Бірнбаум

ДИКЕМБОШ БЕРНАРД (Dickembosch Bernard, варіанти написання прізвища: Decambos, Dykambosz; рр. нар. і смерті невід.) – скульптор. Імовірно, виходець із Нідерландів, можливо, голландець з походження. Працював у Львові 1612–1630. За припущеннями, прибув до Львова з Тарнова (тепер Малопольсько-

Т. Дикас
Ісус Христос, що несе хрест
1889 р.
Сучасне фото

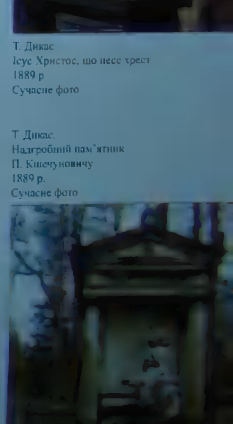

Т. Дикас
Надгробний пам'ятник
П. Кшечуновичу
1889 р.
Сучасне фото

[illegible]

[illegible]

го воєвод., Польща), де до 1612 різьбив у групі майстрів разом із *Й. Пфістером* монументальний надгробний пам'ятник *Остроґам*. Згаданий у львівських документах 1617 як боржник Пфістера. Разом з *А. Бемером* будував нову вежу львівської ратуші 1617–1619 на замовлення Марцина Аднамера. Д. виконав, зокрема, вісім кам'яних левів із зображеними на щитах *гербами* відомих львівських родин. Леви як консолі підтримували галерею, по якій ходив міський сурмач. Коли 1826 вежа впала, їх було використано як декоративні оздоби в місті. До нашого часу дійшли п'ять скульптур: два леви встановлені 1845 біля штучного гроту на *Високому Замку*, інші два також від 1845 або від 1869 прикрашають криницю (тепер не існ.) на вул. *М. Коперника*, ще один зберігається у *Львівській галереї мистецтв*. Авторство Д. трьох олов'яних саркофагів Миколи, Олександра і Прокопа *Сенявських* у замковому костелі Св. Тройці в Бережанах (1627–1636, тепер у замку Піскова Скеля, Польща), що його запропонував *Т. Маньковський* на підставі документальних свідчень про працю Д. як помічника Н. Пфістера, здається менш імовірним.

Юрій Бірюльов

ДИМЕТ МИХАЙЛО (1821–18.07.1890) український культурний і громадський діяч, купець, меценат. Народився в Дунаєві (тепер село Перемишлянського р-ну Львівської обл.). Під час "*Весни Народів*" 1848 вступив до польської національної гвардії. Згодом служив в австрійському війську, тривалий час був у запасі (мобілізований 1850). Після військової служби торгував предметами релігійного культу. Успішне ведення справ дало змогу переїхати до Львова, придбати кам'яницю і ставок (на *Замарстинові*), який назвали Диметівка, а також відкрити крамницю в центрі міста (*пл. Ринок*, 20). Д. заснував український рекламний бізнес, інвестував кошти в розвиток гарбарства.

Довголітній радник львівського міського самоврядування, його обирали заступником президента Львівської торговельної палати і директором Львівської ощадної каси.

Меценат й активний член багатьох товариств: "*Народного Дому*", "*Галицько-Руської Матиці*", "Руського касино", "*Руської Бесіди*", Товариства ім. Шевченка. Член-засновник товариства "*Просвіта*". Один з ініціаторів і фундатор її першого популярного видання для народу, збірника "Зоря" (1869), який з'явився накладом 2 тис. примірників й витримав сім перевидань. 1870–1873 член головного виділу "Просвіти", відповідальний за фінансові справи. Почесний член "Просвіти" і товариства українських студентів "Січ" у Відні.

Налагодив книжкову торгівлю. Один із перших постачав до Галичини літературні твори з Наддніпрянщини. 1862 Д. вперше привіз до Львова "Кобзар" Т. Шевченка. Для поширення українського друкованого слова 1862 викупив у друкарні Почаївської Лаври для продажу в Галичині та на Закарпатті колекцію українських видань, друкованих до 1830 (до переходу на православ'я), і видав каталог цих стародруків, що налічували 50 назв. Матеріально підтримував часописи "*Мета*", "Руська читальня", надавав стипендії незаможним українським студентам. Останні роки життя важко хворів. Помер у Львові, похований у родинному гробівці на *Личаківському цвинтарі*.

Алла Середяк

[illegible] будівлю бож[illegible]
[illegible] Ринок
[illegible] XX ст. Архівне фото

ДИМИТРІЙ, ПАТРІАРХ *див. ЯРЕМА ВОЛОДИМИР*

"ДИНАМО" фізкультурно-спортивне товариство. Засноване в Україні 31.10.1924. Львівська обласна організація "Д." створена 21.09.1939. Від 1992 на базі колишнього всесоюзного товариства діє товариство "Д." України з новою символікою і статутом. Тоді пропонували змінити назву на "Рух", однак її не прийняли.

"Д." об'єднує понад 17 тис. осіб, зокрема працівників і військовослужбовців правоохоронних органів (міліції, прокуратури, служби безпеки, прикордонних і внутрішніх військ), членів їхніх сімей. Основними завданнями товариства є створити умови для розвитку фізичної культури і спорту, зміцнити фізичну підготовку працівників правоохоронних органів, вишколювати спортивний резерв та спортсменів високого класу. Крім масових видів спорту, у товаристві культивують також службово-прикладні (офіцерське триборство, пожежно-прикладний спорт тощо). Керівний орган Львівської обласної організації "Д." - президія, яку очолює начальник Управління Міністерства внутрішніх справ України у Львівській обл. Організація володіє спортивними спорудами у Львові та області: комплексний водний басейн (вул. В. Стуса, 4), Палац спорту (*вул. Д. Вітовського*, 53), спортивний комплекс зі стадіоном, кортами, лукодромом (*вул. В. Янева*, 10), гірськолижна база олімпійської підготовки (смт Славське Сколівського р-ну Львівської обл.), стрілецький тир (*вул. Нагорна*, 2а) тощо. Найпопулярнішими видами спорту в "Д." є гірські лижі, стрільба з лука, водне поло, важка атлетика, художня гімнастика, теніс, *бокс*, *фехтування*, вільна боротьба, дзюдо, міні-футбол.

За роки діяльності львівське "Д." доклало чимало зусиль до розвитку українського спорту: 45 вихованців товариства виступали на Олімпійських іграх і здобули 2 золоті, 2 срібні, 5 бронзових медалей. На чемпіонатах світу та Європи понад п'ятдесят львівських динамівців ставали чемпіонами і призерами. Олімпійські золоті нагороди здобули *В. Жлудський* (водне поло, 1972) та *П. Король* (важка атлетика, 1976), срібні - *Г. Прокопенко* (плавання, 1964) та *А. Котельник* (бокс, 2000), бронзові *Ю. Громак* та В. Немшилов (обидва - плавання, 1968), В. Берендюга та *М. Смірнов* (обидва - водне поло, 1988), *Д. Грачов* (стрільба з лука, 2004). Багаторазовими чемпіонами світу та Європи є П. Король, Г. Прокопенко, Ю. Громак, *М. Юнак* (боротьба самбо), Г. Андросов (плавання), М. Смірнов, В. Кусліш (боротьба дзюдо), Ю. Заєць (велоспорт), *Л. Савченко* (теніс), В. Попкова (легка атлетика), *І. Фрейдін* (пауерліфтинг) та ін. Товариство користується гаслом: "Динамо" - сила в русі та єдності!".

Іван Яремко

Гробівець Михайла Дичета на Личаківському цвинтарі. Сучасне фото

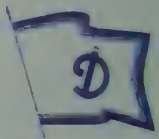

Емблема спортивного клубу "Динамо"

"ДИНАМО", КОМАНДА З ВОДНОГО ПОЛО – львівська команда з водного поло фізкультурно-спортивного товариства *"Динамо"*. Створена 1948, стала однією з найсильніших команд СРСР. Бронзовий призер першості Радянського Союзу (1989, 1991), фіналіст розіграшу Кубка СРСР (1980, 1986). За часів незалежної України була чемпіоном 1995, срібним призером 1992, 1993, 1994, 1996, 1999, 2000, 2003, 2004, 2006–2007, бронзовим призером 1998, 2001, 2002, 2005, 2008, володарем Кубка України 1996, 2001. Переможець Літніх всеукраїнських

Команда з водного поло спортивного клубу "Динамо"

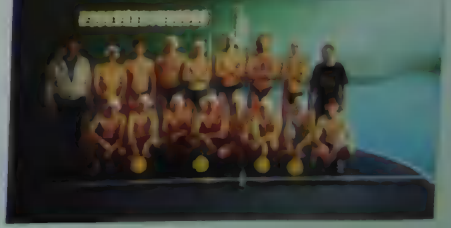

Єзуїтський диспут християнства з ісламом. Гравюра XV ст.

спортивних ігор 1999, срібний призер II ігор 2003, бронзовий – III ігор 2007.

Команда 1995–1999 брала участь у турнірах за Кубок європейських чемпіонів, входила до когорти 12 найкращих клубів континенту. За час існування в команді виросли олімпійський чемпіон 1972 *В. Жидецький*, бронзові призери Олімпійських ігор 1988 *М. Смірнов* і В. Берендюга, чемпіони світу та Європи серед дорослих і юнаків В. Жидецький, С. Никіфоров, А. Старусєв, Ю. Сидорович, С. Харін, М. Смірнов, П. Прокопчук, В. Рождественський, В. Скуратов, П. Прокопенко, В. Берендюга та ін. За плідну роботу з командою заслуженими тренерами України стали Г. Пінський, Ю. Сковський, О. Бойко, Ю. Гайдаєнко, В. Мартинчик. *І. Зінкевич.*

Іван Ярмко

ДИСИДЕНТСЬКИЙ РУХ – див. *ОПОЗИЦІЙНИЙ РУХ 1950–1980-х РР.*

ДИСПУТИ РЕЛІГІЙНІ – полемічні виступи, що полягають у публічному усному обміні думками на теологічні теми. Організаторами Д. Р. у Львові були головно місцеві *єзуїти*. З огляду на високий рівень ведення дискусії єзуїтів, представники інших релігійних орденів, побоюючись поразки, часто відмовлялися від участі в них. Тоді єзуїти організовували інсценізовані Д. Р., у яких ролі обох сторін виконували члени єзуїтського ордену.

На пропозицію єзуїтів 04.11.1629 у Львові відбувся Д. Р. між представниками цього ордену та митрополитом Вельяміном Рутським. Темою обговорення були Святі Таїнства. Провести у Львові Д. Р. між уніатськими та римо-католицькими теологами щодо унії з римською церквою 1694 запропонували представники уніатської церкви. Дискусія мала відбуватися в *Успенській церкві*, що тоді належала львівському *Успенському братству*, яке дотримувалося православ'я. Братство відмовилося надати приміщення церкви, справедливо уважаючи, що дискусія матиме радше показний, агітаційний характер. Львівські братчики написали листа до *короля*, у якому попросили перенести теологічну дискусію на пізніший термін. Разом із листом королю вислали 20 талерів, ще один грошовий подарунок зробили чільникам уніатської церкви. 09.12.1694 король *Ян III Собеський* розпорядився відкласти дискусію, зауваживши, що Д. Р. має відбутися в церкві св. Юра.

З ініціативи римо-католицького кліру в липні – вересні 1759 у львівській *римо-католицькій катедрі* відбувався Д. Р. між представниками двох течій єврейського віровчення – талмудистами та франкістами. Талмудистів представляла група із 40 рабинів зі всієї Галичини, яких очолював львівський ребе Хаїм бен Симха га-Коген Раппопорт. На чолі франкістів був сам засновник цієї течії Якоб Франк. Дискусія мала відбутися за сімома пунктами, які запропонували франкісти. Перебіг цієї дискусії описав *Болеховер (Біркенталь) Дов Бер* в одному з розділів своєї книги "Діврей Біна". Римо-католицьке духівництво, яке виконувало роль арбітра, присудило перемогу франкістам, які після закінчення Д. Р. прийняли християнство.

Андрій Козицький

Диспут католицького священика з рабином. Листівка. Печ. XX ст.

ДІАМАНД ГЕРМАН (Diamand Herman, Осія Гірш (Osias Hirsch); 30.03.1860 – 26.02.1931) – діяч польського і європейсь-

кого соціалістичного руху. Народився у Львові в заможній єврейській сім'ї.

Навчався у реальній школі та гімназії. Вступив до *Львівського університету*. Його радикальні погляди були причиною частої зміни університетів. Лише 1895 Д. здобув ступінь доктора права в Чернівецькому університеті.

Д. долучився до сіоністського руху 1889 і став першим головою товариства "Сіон" у Львові. Однак невдовзі відійшов від нього на користь польської соціал-демократії.

Член редакції двотижневика "Робітник" (*Robotnik*). Брав участь у I з'їзді соціал-демократичної партії Галичини і Силезії у Львові (31.01.1891). Обраний до складу її керівництва; учасник II з'їзду у Кракові.

Прихильник єврейської асиміляції, 1905 висловлювався проти створення окремої Єврейської соціал-демократичної партії Галичини.

На виборах 1907 обраний послом до австрійського парламенту від третього округу (населеного переважно єврейською біднотою) у Львові. Увійшов до складу парламентського клубу польських соціалістів, який очолив до повернення *І. Дашинського*, згодом став його заступником. У парламенті виступав проти монопольної економічної політики цукрового, вугільного та спиртового картелів. Підготував закон про 8-годинний робочий день у нафтовій промисловості. 1911 знову обраний до австрійського паламенту, перемігши кандидата від сіоністів Адольфа Штанда. У серпні 1914 за дорученням австрійських соціал-демократів супроводжував лідера російських більшовиків В. Леніна (Ульянова) до Швейцарії.

Напередодні російської окупації Львова під час *Першої світової війни* переїхав зі Львова до Інсбрука (1914), співпрацював із Головним національним комітетом, опікувався військовополоненими *таборами*. 1916 за згодою Д. польські соціалісти в австрійському парламенті вступили до парламентського клубу "Польське коло".

Після капітуляції Австро-Угорщини (1918) як представник Польської соціал-демократичної партії увійшов до Польської ліквідаційної комісії, призначений керівником 10-го відділу (гірництво), який очолював до 19.03.1919. Заслугою Д. є розроблення й ухвалення двох законів, які одержали неофіційну назву "закони Діаманда": про виняткове право держави на прокладання газопроводів та державне регулювання їхньої продукції (1919), а також про заборону вивезення сирої нафти з Польщі (1924). Посол до Сейму Польщі (1919–1930).

Брав участь у Женевській конференції 1927, входив до складу польської делегації під час торгових перемовин із Німеччиною 1924–1927. Коли Польща намагалася вступити до Ради Ліги Націй, Д. було доручено вести перемовини із представниками держав, які чинили цьому опір. Д. вдалося заручитися підтримкою керівника бельгійських соціалістів і тодішнього міністра закордонних справ Е. Вандервельде, переконати лідера німецької соціал-демократії Г. Мюллера та міністра закордонних справ Німеччини І. Штреземана зняти свої зауваження.

У Львові мешкав за адресами: 1900–1902 – вул. Сикстуська, 42 (тепер *вул. П. Дорошенка*), 1903 – вул. І. Крашевського, 17 (тепер *вул. С. Крушельницької*); 1907–1931 – вул. Мілковського, 11 (тепер вул. П. Гулака-Артемовського), у власній чиншовій кам'яниці.

Автор статей і брошур з економіки Галичини та Польщі: "Статистичні таблиці суспільного господарства в Австрії з докладним оглядом Галичини" (*Tablice statystyczne gospodarstwa społecznego w Austrii ze szczególnym uwzględnieniem Galicji*, 1913), "Причини подорожчання у Польщі" (*Zagadnienia drożyzny w Polsce*, 1923). Опубліковано "Щоденник Германа Діаманда, укладений з уривків листів до дружини" (*Pamiętnik Hermana Diamanda zebrany z wyjątków listów do żony*, 1932).

Помер після повернення із засідання Міжнародного соціалістичного бюро в Цюриху (Швейцарія). Похований на Новому єврейському цвинтарі у Львові, могила не збереглася.

Ігор Сміленський

Герман Діаманд

З Скварчинським. *Карикатура на Г. Діаманда*

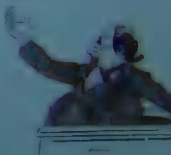

ДІАМАНД ЯКУБ ІСААК (Diamand Jakub Izak, 1856–1935) – адвокат, єврейський громадський діяч. Народився у Львові. Навчався у львівській гімназії та Віденському університеті. 1887 відкрив адвокатську канцелярію у Львові. Деякий час був членом товариства "Примирення братів" (*Аудат Ахім*). У 1890-ті ввійшов до складу правління Прогресивної синагоги у Львові. 1898–1907 – голова правління.

Серед реформ, які ініціював Д., зміна німецькомовної назви *синагоги* на польськомовну та запровадження проповідей польською мовою. Упорядковував багатий *архів* Прогресивної синагоги. У звіті про діяльність синагоги за 1905–1906 опублікував розлогу хроніку діяльності синагоги, перелік рабинів і канторів від 1846, із преси сер. XIX ст. передрукував описи урочистостей 1846 під час відкриття синагоги. 1907 обраний до Ради єврейської релігійної громади у Львові, призначений одним із заступників голови єврейської релігійної громади, референтом із шкільних справ. Одночасно ввійшов до складу Крайової шкільної ради. Під час *Першої світової війни* виконував обов'язки голови Правління єврейської релігійної громади у Львові. Неодноразово був заарештований, але звільнявся з-під арешту завдяки втручанню тодішнього віце-президента міста *Тадеуша Рутовського*. 20.06.1915 разом з іншими *заручниками* був вивезений російською окупаційною владою зі Львова до Києва, а потім до Нижнього Новгорода (Росія), де перебував до 1917. Після тривалої подорожі територіями Росії та Швеції повернувся до Львова, знову очолив Правління єврейської релігійної громади у Львові та увійшов до складу Ради м. Львова. Відзначений польськими державними нагородами.

Мешкав у Львові 1898–1914 на *вул. Галицькій*, 1.

Помер у Львові, де й похований на Новому єврейському цвинтарі. Могила не збереглася.

Ігор Смольський

Керівники синагоги прогресисти у Львові Якуб Диманд – сидить другий зліва
Поч. XX ст. Архівне фото

ДІАННІ АВГУСТО (Dianni Augusto, 1873–02.08.1938) – італійський оперний співак (тенор), педагог. Здобував вокальну освіту в Римі. Володів виношеним голосом та доброю дикцією. Виступав спершу в Італії.

У Львові 1903–1918 співав у Міському театрі (тепер *Львівський театр опери та балету*) головні тенорові партії: Хозе ("Кармен" Ж. Бізе), Каварадоссі ("Тоска" Дж. Пуччіні), Каніо ("Паяци" Р. Леонкавалло), Альфреда ("Травіата" Дж. Верді), Графа Альмавіви ("Севільський цирульник" Дж. Россіні). Гастролював 1903 і 1907 разом із трупою театру у Кракові.

Викладав 1907–1938 у львівській консерваторії *Галицького музичного товариства*. Мешкав на вул. Асника, 1 (тепер вул. Академіка Богомольця). Помер у Львові.

Мирослава Жишкович

ДІДИК ТАМАРА (нар. 17.09.1935) – українська оперна співачка (сопрано), народна артистка УРСР (1975). Дружина *О. Врабеля*. Народилася в містечку Ланівці (тепер смт Тернопільської обл.). Закінчила Львівську консерваторію (1960, клас *О. Бандрівської*). 1960–1993 – провідна солістка *Львівського театру опери та балету*. Від 1990 викладає у Львівській консерваторії ім. М. Лисенка (тепер *Львівська національна музична академія*), від 2004 – доцент. Гарний голос приємного тембру,

повного діапазону, яскрава зовнішність дали Д. змогу творити переконливі образи, різні за характером, композиторським почерком, стильовими ознаками, епохою.

Яскравою сторінкою творчості Д. є партії в незаслужено забутих операх та першопрочитаннях Львівського театру опери та балету: Тетяна ("У неділю рано" В. Кирейка), Анна ("Украдене щастя" Ю. Мейтуса), Мирослава ("Золотий обруч" Б. Лятошинського), Ельвіра ("Ернані" Дж. Верді).

Серед яскравих партій – Оксана і Одарка ("Запорожець за Дунаєм" С. Гулака-Артемовського), Галя і Наталка ("Утоплена" та "Наталка Полтавка" *М. Лисенка*), Галя ("Назар Стодоля" К. Данькевича), Йоланта, Тетяна ("Йоланта", "Євгеній Онєгін" П. Чайковського), Земфіра ("Алеко" С. Рахманінова), Емма ("Хованщина" М. Мусоргського), Леонора ("Трубадур" Дж. Верді), Мікаела ("Кармен" Ж. Бізе), Мімі ("Богема" Дж. Пуччіні), Недда ("Паяци" Р. Леонкавалло), Єлизавета ("Тангейзер" Р. Вагнера). Гастролювала у Франції (1966, Дні культури України), Фінляндії, Канаді, Польщі, США, Росії.

Оксана Паламарчук

ДІДИЦЬКИЙ БОГДАН (ФЕОДОСІЙ) (01.02.1827–19.01.1909) український журналіст, письменник, перекладач, історик, видавець, громадсько-політичний діяч. Народився ■ м. Угнів (тепер Сокальського р-ну Львівської обл.) ■ сім'ї парохіяльного греко-католицького священика. Середню освіту здобув у Домініканській гімназії у Львові. Вихований у польському дусі, симпатизував польським революціонерам та був "палким польським патріотом". До початку революції 1848 навіть не знав руської абетки. Революційні події "*Весни Народів*" перебув у м. Великі Мости на Сокальщині, де була батькова парохія. Там ознайомився з церковною староруською літературою.

До Львова повернувся 1849 на заклик *І. Гушалевича* та *М. Устиановича*, які залучили його до журналістської і видавничої діяльності. Став наймолодшим членом редакції урядової газети "*Галичо-рускій вістникъ*" (1849). У лютому 1849 вступив до *Головної Руської Ради*. 1850–1852 і 1858–1859 навчався у Віденському університеті, де вивчав славістику під керівництвом Ф. Міклошича. Редактор львівської газети "*Зоря Галицька*" (1853–1854), упорядник літературного альманаху "*Зоря Галицкая яко Альбумъ на годъ 1860*". Перший редактор і видавець львівської політичної газети "*Слово*" (1861–1871), редактор низки видань *Товариства ім. М. Качковського* і *Галицько-Руської Матиці* (у 1880-ті). Бібліотекар "*Народного Долгу*" у Львові. 1871–1884 мешкав у Жовкві на Львівщині, де був членом міської ради і виділу повітової ради. Політичний і національно-культурний світогляд Д. змінювався: від полонофільства (до 1848), через суміш антипольських, проукраїнських і панруських поглядів, до русофільства (від сер. 1860-х). Активно висловлювався проти полонізаційних заходів у Галичині, зокрема пов'язаних з "*Азбучною війною*" 1859. У першій пол. 1860-х відіграв важливу роль у розвитку національного руху галицьких *українців*, налагодженні контактів і мовно-культурному об'єднанні з українцями у складі Російської імперії. За спостереженням *О. Барвінського*, тоді Д. "утворив у Львові під своєю опікою мовби якийсь руський Парнас", у своїй бібліотеці він мав майже всі українські видання.

Тамара Дідик

Націотворчий процес у Галичині Д. бачив як залучення місцевого українського населення в загальноруський (на практиці російський) державний і мовно-культурний простір. Автор брошури "Въ одинъ часъ научиться Малорусину по великорусски" (1866), яка спричинила критику з боку українофільської частини галицько-руської інтелігенції і стала одним із символів *москвофільства*. Відстоював етимологічний правопис на противагу фонетичному, у якому вбачав невиправданий розрив із загальноруською історичною традицією. Від 1900 один із засновників і керівників *Руської народної партії*. Автор науково-популярних і художніх творів на історичну тематику,

Богдан Дідицький

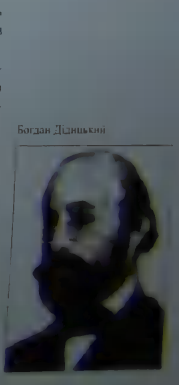

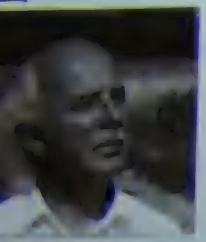

ініціатор видання збірника життєписів галицько-руських письменників (зокрема опублікував окремі біографічні нариси про *М. Качковського*, 1876; *А. Дворянського*, 1881; *Й. Лозинського*, 1885). Належав до найпродуктивніших видавців та авторів русько-українських книжок. Автор видань у Львові спогадів "Своєжитьєвьи записки" (Ч. I–II, 1906–1908). Помер у Львові. Похований на *Личаківському цвинтарі*.

Мар'ян Мудрий

ДІДУЛА РОМАН (нар. 21.11.1940) український прозаїк, публіцист. Лавреат літературних премій ім. Б. Лепкого (2001), ім. Остапа Вишні (2002), ім. Ірини Вільде (2007). Член Спілки письменників України (1983). Народився в с. Сновичі (тепер Золочівського р-ну Львівської обл.). Середню освіту здобув у рідному селі. Закінчив *Львівський університет* (1965). Працював у редакціях районних газет на Львівщині (1957–1961, 1965). Помічник режисера на Львівському *телебаченні* (1966); кореспондент, відповідальний секретар, заступник редактора львівської молодіжної газети *"Ленінська молодь"* (1967–1973); головний редактор (1973–1976), старший редактор (1976–1977) видавництва *"Каменяр"* (Львів); від 1977 – художній редактор, старший редактор, редактор прози та публіцистики, заступник головного редактора журналу *"Дзвін"* (від 2000).

Друкується від 1960. Автор романів: "В найменшому з-поміж світів" (1994, новий варіант – 2004), "День над вечірнім берегом" (1995, новий варіант – 2006), "Час і пора" (2004, новий варіант – 2006); повістей – "Дерево в місті" (1986), "Малі серед великих, великі серед малих" (1997), кіноповісті "Геній Вінграновського" (2006), оповідань, нарисів, статей, есеїв, спогадів, фейлетонів, гуморесок. Окремими виданнями вийшли твори "Маєте знайомих?" (1973), "Списана тора" (1982), "День над вечірнім берегом" (1996, доповнене видання – 1999), "Крутий час" (2001), "А вже так не буде як є. Революція з усмішкою на устах" (у співавторстві з Ніною Матвієнко, 2005), "Фотографія Христа" (2006), "Тиждень громів" (2006), "Молиння за рідну землю" (2006).

Упорядкував і видав збірки: "Старі галицькі анекдоти" (1990; 1994), "Галицькі анекдоти" (2001). Усі книжки Д. опубліковано у Львові та Києві. Один із організаторів зеленого руху в Україні. У своїх творах Д. захоплено пише про природу, палким словом стає на її захист. Пишучи про дітей, Д. заворожує читача своїми спостереженнями за дитячою поведінкою, їхніми забавами, розмовами.

Перекладає з російської та польської мов, зокрема твори сучасних польських авторів: Я. Осєнки, Г. Аудерської та ін. Твори Д. перекладені білоруською, болгарською, російською, угорською, чеською та іншими мовами.

Андрій Содомора

ДІДУР АДАМ (Didur Adam; 24.12.1873–07.01.1946) – польський оперний співак (бас), режисер і педагог. Народився в с. Воля Сенкова поблизу м. Сянок (тепер Підкарпатського воєвод., Польща). Був усиновлений, від 1876 виховувався в родині українського педагога А. Дідура. Вокальну освіту здобув у Львівській консерваторії в класі *В. Висоцького* (1892–1895); удосконалював майстерність у Ф. Емериха в Мілані (1895). Дебютував 1895 в м. Пінероло в опері Дж. Верді "Сила долі". Згодом виступав у театрах Тревільйо, Александрії, Каїра, Рима, Болоньї, Мілана (три сезони в "Ла Скала"), Палермо, Варшави (чотири сезони), Кракова, Ріо-де-Жанейро, Буенос-Айреса, Лондона, Петербурга, Москви, Києва, Одеси, Мадрида, Барселони, Відня, Монреаля, Чикаго, Нью-Йорка (майже 25-річний контракт у Метрополітен-Опері). У Львові виступав майже щорічно 1908–1913, 1920–1928, 1931.

Володів феноменальним голосом могутнього звучання широкого діапазону, першокласною дикцією та акторським талантом. Серед відомих партій – Лепорелло, Фігаро та Альмавіва ("Дон Жуан" і "Весілля Фігаро" В. А. Моцарта), Дон Базиліо ("Севільський цирульник" Дж. Рос-

сіні), Мефісто і Мефістофель ("Фауст" Ш. Гуно, "Мефістофель" А. Бойто), Каспар ("Вільний стрілець" К. М. Вебера), Марсель ("Гугеноти" Дж. Мегербера), Кардинал ("Жидівка" Ф. Галеві), Філіп ("Дон Карлос" Дж. Верді), Генріх, Вотан ("Лоенгрін", "Перстень Нібелунгів" Р. Вагнера), Стольник, Хорунжий, Збігнев ("Галька", "Графиня", "Страшний двір" С. Монюшка), Кецал ("Продана наречена" Б. Сметани), Борис Годунов (однойменна опера М. Мусоргського), Мельник ("Русалка" О. Даргомижського), Цар Додон ("Золотий півник" М. Римського-Корсакова).

Здійснив записи на фірмах "Джі-енд-Ті" (Мілан), "Фонотипія" (Мілан), "Пате" та ін. (серед них сцени та арії з опер "Мефістофель", "Фауст", "Жидівка", "Гугеноти", "Вільний стрілець", "Севільський цирульник", "Весілля Фігаро").

Викладав вокал 1934–1939 в консерваторії ім. К. Шимановського і консерваторії *Галицького музичного товариства* у Львові; керував оперною студією. Серед учнів – І. Маланюк, *Є. Зарицька*, Т. Юськів (Терен-Юськів), В. Котуляківна-Кальма.

Був художнім керівником 1938–1939 *Львівського театру опери та балету*. Здійснив постановки опер "Аїда", "Травіата", "Бал-маскарад" Дж. Верді, "Богема", "Тоска", "Мадам Батерфляй" Дж. Пуччіні, "Страшний двір" С. Монюшка, "Міньйон" А. Тома.

У Львові мешкав (1914–1930) у власному будинку на вул. Флешара, 1/3 (тепер вул. Метрологічна).

Перебував у Варшаві 1939–1944, провадив педагогічну діяльність. 1945–1946 директор оперного театру в м. Битом (Шльонського воєвод., Польща). Помер у м. Битом.

Мар'яна Зубегяк

ДІДУШИЦЬКИЙ (ДЗЄДУШИЦЬКИЙ) ВОЙЦЕХ (Dzieduszycki Wojciech; 13.07.1848–23.03.1909) – граф, польський політик, громадський діяч, літератор, філософ, професор *Львівського університету*. Народився в м. Єзупіль (тепер смт Єзупіль Тисменицького р-ну Івано-Франківської обл.). Походив із давнього українського аристократичного роду *Дідушицьких*, сполонізованого у XVII–XVIII ст. Навчався на правничому і філософському факультетах Віденського університету (1867–1872). Здобув ступінь доктора філософії 1871. Під час подорожей до Італії і Греції гибко вивчав античну культуру. Громадську діяльність розпочав 1873 як член Господарського товариства у Львові. Автор праць з історії мистецтва: "Естетичні студії" (*Studia estetyczne*), "Історія малярства в Італії" (*Historia malarstwa we Włoszech*), "Історія малярства на півночі та в Іспанії" (*Historia malarstwa na północy i w Hiszpanii*); філософії: "Про людські знання" (*O wiedzy ludzkiej*), "Історія філософії" (*Historia filozofii*); "Польський месіанізм та історична правда" (*Mesjanizm polski a prawda dziejów*); низки літературних творів, публіцистичної збірки "Листи з села" (*Listy ze wsi*). 1880–1903 – член центральної комісії у Відні з вивчення і збереження історичних та мистецьких пам'яток. Опікувався реставрацією *костелів і церков* у Східній Галичині, а також *археологічними дослідженнями*. Відновив *Крайове археологічне товариство* у Львові, яке очолював 1881–1892. Заступник голови "Польської Матиці" (1888–1895), входив до керівних органів інших польських культурно-освіт-

Войцех Дідушицький
Силует. Кін. XIX ст.

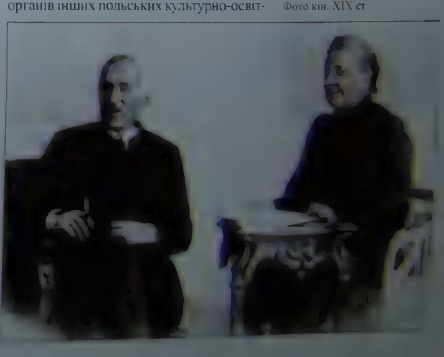

Войцех Дідушицький із дружиною Севериною
Фото кін. XIX ст

Карикатура часопису "Страшовуд" на Войцеха Дідушицького, граф рятує в "польському морі" українську газету "Діло" 1886 р.

І. Родаковський. *Портрет Володимира Дідушицького* 1880 р.

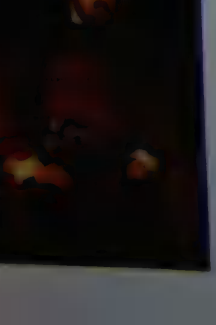

ніх товариств. 1895–1904 – член Крайової шкільної ради. Відстоював проєкти "утраквізації" (польсько-української двомовності) навчальних закладів у Східній Галичині. Від 1894 працював на посаді доцента, з від 1896 – професора історії філософії та естетики Львівського університету. 1876–1909 – депутат *Галицького Крайового Сейму*. 1879–1885, 1895–1909 – депутат Державної ради у Відні, 1898–1904, 1907–1908 – представник австрійського парламенту з Спільних делегацій Австро-Угорщини. У Галицькому Крайовому Сеймі очолював т. зв. групу автономістів – польських східногалицьких консерваторів, які виступали за розширення галицької автономії, вбачаючи в цьому запоруку збереження соціальних і національних привілеїв польської шляхти. 1889 став одним з ідеологів об'єднання консервативних угруповань Сейму у т. зв. Консервативну унію. 1895 і 1897 очолював польський Центральний передвиборчий комітет, спричинившись до порушень законності на виборах у Східній Галичині проти українських кандидатів. 1898 іменований таємним радником австрійського цісарського двору. 1900–1904 віце-голова "Польського кола" в австрійському парламенті, 1904–1906 – його голова; 02.06.1906–20.11.1907 – міністр для Галичини. Пішов у відставку на знак протесту проти перемовин українських депутатів з австрійським прем'єром М. Беком, які, на його думку, ставили під сумнів здобуті переваги для *поляків* у галицькій автономії. Повернувся на посаду віце-голови "Польського кола". Після виборів до Галицького Крайового Сейму 1908 очолив сеймову правицю, сприяючи нормалізації польсько-українських взаємин після вбивства *А. Потоцького*. Творець концепції польського месіанізму, згідно з якою слов'яни мали перебрати цивілізаційне лідерство від германського світу, а Польща – претендувати на першість серед слов'янства, протиставивши російському панславізмові "ягеллонську" ідею мирного співжиття різних народів на одній землі. Відстоював нібито здобуте історією право польської шляхти бути політичною елітою для українського населення, водночас застерігав поляків перед небезпекою відкритої міжнаціональної боротьби з українцями в Східній Галичині і закликав їх утверджувати свій вплив, створюючи спільні з українцями інституції. Був одним із найяскравіших і найвпливовіших галицьких політиків свого часу, відомий як блискучий лектор та оратор. Уславився енциклопедичними знаннями, непересічним почуттям гумору й дотепами, що ставали крилатими висловами. У Львові жив у будинку на вул. Св. Миколая, 14 (тепер *вул. М. Грушевського*). Останні роки життя мешкав головно у Відні, де й помер. Похований у Єзуполі. У Львівській *римо-католицькій катедрі* встановлено меморіальну таблицю пам'яті Д. і його дружини Северини.

Олена Аркуша

ДІДУШИЦЬКИЙ (ДЗЄДУШИЦЬКИЙ) ВОЛОДИМИР (Dzieduszycki Włodzimierz; 21.06.1825–18.09.1899) граф, громадський діяч, природознавець, меценат, почесний громадянин Львова (1877). Походив із давнього українського аристократичного роду *Дідушицьких*, сполонізованого у XVII–XVIII ст. Народився в с. Яришів (тепер Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл.) у сім'ї графа Юзефа Калясантія *Дідушицького* та Павліни з роду Дзялинських. Здобув домашню освіту, спочатку в родинному маєтку, згодом у

Львові. Серед львівських учителів Д. були *Вінцентій Поль* та *Францішек Стронський*. 1840 виїхав на студії до Гетингена (Німеччина) й Парижа. 1846 повернувся до родинного маєтку в с. Поторицька (тепер Сокальського р-ну Львівської обл.), одним із перших землевласників у Галичині добровільно скасував панщину у своїх маєтках. Від 1847 жив головно у Львові, від 1856 – на вул. Курковій, 15 (тепер *вул. М. Лисенка*), де придбав палац. Приятелював із художниками *Юліушем Коссаком* та *Артуром Гроттгером*. Д. зібрав велику колекцію картин і скульптури відомих тогочасних польських художників, зокрема твори *Я. Матейка*, А. Гроттгера, *Г. Родаковського*, Ю. Коссака, П. Міхаловського, Ю. Брандта, О. Орловського та ін. 1848 був членом *Центральної Ради Народової* та *Руського Собору* у Львові. Тоді звертався до єпископа *Григорія Яхимовича*, щоб перейти із латинського на грецький обряд. Йому відмовили, мотивуючи тим, що *українці* не потребують власної шляхти.

Одержавши 1857 великий спадок, Д. узявся за наукову діяльність. Збирав гербарії, нумізматику, а також опудала тварин, головно впольованих у власних маєтках. У кам'яниці на пл. Каструм (тепер територія мистецького вернісажу) організував лабораторію з виготовлення опудал тварин під керівництвом німця Зонтака. Згодом почав збирати палеонтологічні та геологічні колекції. Придбав *"Миколаївський скарб"* Із рідного маєтку Д. перевіз до Львова й упорядкував велику *бібліотеку*, яка одержала назву Поторицької.

Бажаючи створити власний музей, 1868 купив палац у центрі Львова на *вул. Театральній*, 18. Після його реконструкції 1869 туди було перевезено всі колекції Д. 1870 експозицію музею було остаточно впорядковано. Від 1873 музей діяв на постійній основі, приймаючи відвідувачів раз на тиждень. За життя Д. музей містив сім розділів експозиції: зоологічний, палеонтологічний, мінералогічний, геологічний, ботанічний, археологічний та етнографічний. Уже 1870 Ф. Мартін у своїй монографії "Мистецтво виготовлення опудал та музеологія" (*Dermoplastica und Museologie*) порівнював Львівський музей Дідушицьких за своєю науковою цінністю із Лондонським національним музеєм Британського Королівського товариства. 10.09.1880 Д. передав музей *маєтстратові* Львова, забезпечивши водночас його довічне фінансове утримання коштом прибутків від "Поторицької ординації" юридично оформленої неподільної спадщини. Статус "ординації" затверджено 1893 парламентом у Відні, відтоді музей дістав офіційну назву – "Природничий музей Дідушицьких" (тепер *Державний природознавчий музей*). Д. особисто опрацював орнітологічну колекцію музею й видав каталог птахів, опудала яких представлено в музейній збірці. Цим виданням розпочалася серія музейних видань "Відомості з музею Дідушицьких у Львові" (*Wiadomosci muzeum Dzieduszyckich we Lwowie*).

Володимир Дідушицький

Багата і щедра людина, Д. велику частку своїх коштів призначав на меценатство. Один із засновників Вищої крайової школи лісового господарства у Львові та Вищої аграрної школи в *Дублянах* (тепер, відповідно, – *Національний лісотехнічний університет України* та *Львівський національний аграрний університет*), кількох промислових шкіл (серед них гончарської школи в Коломиї), організатор Крайових виставок 1877 і 1891, що відбулися у Львові, та виставки 1887 у Кракові, рільничо-промислової виставки в Перемишлі 1882, Загальної виставки сільськогота лісового господарства 1890 у Відні та ін.

Зі своїх коштів призначав стипендії та допомоги талановитій молоді, з якої пізніше формувалися відомі вчені. Фінансував видання наукових досліджень і підручників. 1874 спричинився до створення *Міського промислового музею у Львові*, член його Наглядової ради.

Д. одним із перших у Європі створив на своїх землях поблизу с. Пеняки (тепер Бродівського р-ну Львівської обл.) природний резерват площею 22,4 га в буковому пралісі. Створення резервату

Маврицій Дідушицький

було закріплене рішенням парламенту у Відні 1886. Крім заповідної справи і пропаганди охорони природи, Д. працював над законодавчими аспектами природокористування. Разом з іншими вченими 1868 він підготував кілька законопроєктів про заборону вилову, винищення та продажу альпійських видів тварин, характерних для Татр.

За його участю 1875 *Галицький Крайовий Сейм* ухвалив мисливський закон, який уперше в Європі забороняв весняне полювання на слуку. 1876 Д. заснував у Львові Малопольське мисливське товариство, а 1878 мисливський журнал "Ловець" (*Łowiec*). На Першому міжнародному орнітологічному конгресі у Відні 1884 Д. одним із перших у світі виголосив доповідь про охорону птахів.

Крім наукової, провадив політичну діяльність: був послом Галицького Крайового Сейму (1861–1867), послом австрійського парламенту (1874–1878), маршалком Галицького Крайового Сейму (07.03–26.04.1876).

Член-кореспондент Академії знань у Кракові, почесний доктор філософії *Львівського університету* (1894), почесний громадянин Львова, Сокаля, Бродів та Коломиї, почесний член Товариства дослідників природи ім. Коперника у Львові, Познанського товариства друзів науки, Педагогічного товариства у Кракові, орнітологічних товариств в Альтенбургу, Відні, Берліні, Природничого товариства у Дрезденні, Геологічного товариства у Відні та ін. Г. Родаковський 1880 намалював портрет Д. для галереї маршалків Галицького Крайового Сейму.

Д. помер у своєму маєтку в с. Потоцниця після важкої і тривалої хвороби. Похований у с. Заріччя (тепер Підкарпатського воєвод., Польща). На честь Д. одержали свої назви декілька видів рослин і тварин — сучасних і викопних. Скульптор *Я. Назьборчик* виконав погруддя Д., яке встановили у першому залі Природничого музею (1903).

Святослав Терський

Пам'ятний знак на місці каплиці родини Дідушицьких, де був похований Маврицій Дідушицький. Сучасне фото

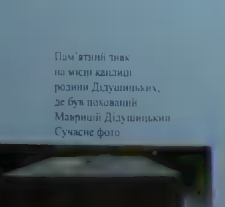

ДІДУШИЦЬКИЙ (ДЗЄДУШИЦЬКИЙ) ІЗИДОР (Dzieduszycki Izydor, псевдонім: Rusin; 1842–05.01.1888) – польський історик. Походив із давнього українського аристократичного роду *Дідушицьких*, сполонізованого у XVII–XVIII ст. Народився в маєтку Ізидорівка поблизу м. Стрий (тепер Львівської обл.) у родині землевласників. Навчався у *Львівському університеті*, який не закінчив через участь у польському національному повстанні 1863. Після того, як російські війська придушили повстання, повернувся до Львова, де провадив наукову діяльність. Автор праць: "Бранденбурзька політика під час польсько-шведської війни 1655–1657 рр." (*Polityka brandenburska podczas wojny polsko-szwedzkiej w latach 1655–1657*, 1879), "Патріотизм у Польщі після 1815 р." (*Patriotyzm w Polsce po r. 1815*, 1882), "Кілька слів про галицькі сейми" (*Kilka słow o sejmach galicyjskich*, 1886), "Галицька Русь, її сепаратизм, причини, діяльність та наслідки" (*Rus galicyjska, jej separatyzm, przyczyny, działania i skutki*, 1888). Останні роки життя страждав від психічних розладів, часто перебував у психіатричному закладі на *Кульпарковій*. Писав статті про цей заклад до часопису "Край" (*Kraj*). Помер у Львові в психіатричному закладі на *вул. Кульпарківській*.

Андрій Козицький

ДІДУШИЦЬКИЙ (ДЗЄДУШИЦЬКИЙ) МАВРИЦІЙ (Dzieduszycki Maurycy, псевдонім: M.J.A. Rychcice; 10.02.1813–22.04.1877) – граф, польський історик, видавець. Народився в с. Рихтичі (тепер Дрогобицького р-ну Львівської обл.) у родині *Дідушицьких*. Початкову освіту здобув у школі *василіян* у Дрогобичі на Львівщині, згодом навчався в гімназії в Чернівцях, єзуїтській гімназії в Тернополі. Вивчав юриспруденцію у *Львівському університеті* (1832–1836), після закінчення якого працював службовцем в австрійських органах провінційної адміністрації в Бохні поблизу Кракова (тепер Малопольського воєвод., Польща) та від

1840 у Львові. За дорученням начальства навчав польської мови ерцгерцога *Карла Людвіга*. Водночас з урядовою діяльністю керував *Національним закладом ім. Оссолінських* у Львові (1851–1869). Ініціював перебудову приміщень *бібліотеки*, упорядкував фінансові справи закладу. Прийняв на роботу до Оссолінеуму *А. Бельовського*, *К. Шайноху*, Ф. К. Годебського. Сприяв виданню низки наукових видань, зокрема серії "Бібліотека Оссолінських", однак водночас запровадив у бібліотеці складений Апостольською столицею індекс заборонених книжок, які перестали видавати читачам. Незважаючи на те, що Д. вважали лояльним до австрійської влади, сприяв запровадженню польської мови до вжитку в австрійській адміністрації Львова. Написав брошуру з рекомендаціями щодо вироблення польського стилю канцелярської мови. 1856 заснував у Львові перший виправний будинок для жінок. Від 1847 – депутат *Галицького Станового Сейму*, від 1876 – депутат *Галицького Крайового Сейму*. Наукові інтереси Д. концентрувалися довкола історії римо-католицької церкви. Дотримувався думки про провідну роль релігії в житті суспільства, твердив, що Польща у XVIII ст. втратила державність через непослух поляків Папі Римському та зниження авторитету церкви. Наукові твори Д. критикували за однобоке використання джерел.

Автор праць: "Короткий нарис історії та справ лісовчиків" (*Krótki rys dziejów i spraw Lisowczykow*, Т. 1–2, 1843–1844), "Тадеуш Дідушицький і початок Барської конфедерації" (*Tadeusz Dzieduszycki i początki konfederacji barskiej*, 1843), "Петро Скарга і його час" (*Piotr Skarga i jego wiek*, 1850), "Збігнєв Олесницький" (*Zbigniew Olesnicki*, Т. 1–2, 1853–1854). Львівській тематиці Д. присвятив праці "Домашня хроніка Дідушицьких" (*Kronika domowa Dzieduszyckich*, 1865), "Життя львівського архієпископа Вацлава Ієроніма Сераковського" (*Zywot Wacława Hieronima Sierakowskiego arcybiskupa lwowskiego*, 1868), "Руські та львівські старости" (*Starostowie ruscy i lwowscy*, 1875), "Львівський часопис минулого століття" (*Przeszłowieczny dziennik lwowski*, 1875), "Львівський катедральний костел латинського обряду Успення Найсвятішої Діви Марії" (*Kosciol katedralny lwowski obrządku łacińskiego pod wezwaniem Wniebowzięcia Najśw. Panny*, 1872). Останню працю присвятив львівській меценатці графині *Северині Бадені*. Автор низки популярних творів на суспільну тематику, зокрема: "Громадська думка" (*Opinia publiczna*, 1856), "Моральні устремління театру" (*Dążności moralne teatru*, 1859); біографічних нарисів. Писав вірші та драматичні твори, перекладав із латини та французької, колекціонував предмети мистецтва та давнини, користувався опінією дотепної людини. Мав 11 дітей, серед яких лихої слави набув його син Август, що заслужив у місті прізвисько "*topycs*". Близькими друзями Д. були поет *Вінцентій Поль* та історик-*статист* Станіслав Заленський. Помер у Львові.

Андрій Козицький

Валеріан Дідушицький

ДІДУШИЦЬКИХ ПАЛАЦ пам'ятка архітектури сер. XIX ст., розташована у Львові на *вул. М. Лисенка*, 15. Палац розміщений у глибині засадженого деревами і замкнутого кованою металевою огорожею подвір'я. 1856 граф *Володимир Дідушицький* придбав цю ділянку за 70 тис. золотих ринських. Колишній власник Е. Виняж ще 1849 збудував віллу в глибині розлогого саду. Проєкт розбудови

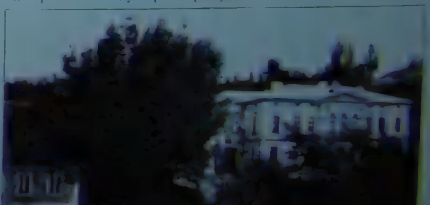

Палац Дідушицьких. 1870-ті рр. Фото Ю. Едера

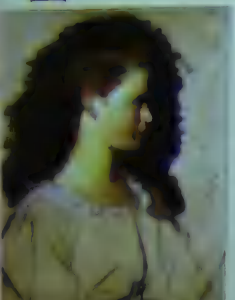

А. Троттер. *Портрет Клементини з Дідушицьких*

А. Рейхан. *Портрет Юзефа Дідушицького*

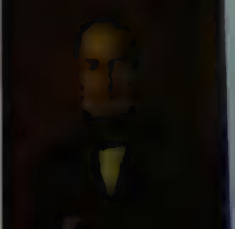

В. Дідушицький замовив архітекторові *В. Ржєзьком*-старшому. 1860 збудовано огорожу від вулиці. До 1869 тривала перебудова. 1870 граф вирішив розширити подвір'я й закупив кілька сусідніх ділянок від *Стрілецького товариства* "під № 1. 50 і 1. 51 4/4" площею 1 морґ 47 кв. сажнів; від Т. Яньковського – 116 кв. сажнів, від Е. Полетила (1873) – 328 кв. сажнів. Після таких придбань володіння Дідушицького розтягнулися вздовж вул. Куркової (тепер вул. М. Лисенка), бічної вул. Сави (тепер вул. М. Миклухо-Маклая) і вул. Люблінської Унії (тепер вул. Гуцульська) до *казарм* артилерії. 1871 розпочалась нова перебудова палацу за проєктом архітектора *Йозефа Енґеля*. До 01.11.1873 він добудував дві нові частини палацу і перебудував одну велику залу на першому поверсі будинку. Після закінчення всіх робіт вартість палацу оцінювали в 124 тис., а земельних ділянок – в 148 517 золотих ринських. У 1880-ті розплановано парк навколо палацу, висаджено декоративні і рідкісні породи дерев та кущів, збудовано нову оранжерею, стайні, льодовню і викладено 150 плит із теребовлянського каменю. 1893 в палаці проведено *каналізацію*, 1901 – підведено міський *водогін*.

Після смерті графа В. Дідушицького 1899 його вдова, А. Дідушицька, перевезла до палацу т. зв. Поторицьку бібліотеку (назва походить від маєтку в с. Поторця (тепер Сокальського р-ну Львівської обл.)) і родинну колекцію картин, яку одержала в спадок від свого батька, графа А. М'янчинського. Бібліотека налічувала понад 30 тис. томів. Збірка картин – понад 400 творів західноєвропейських художників (Рубенс, Ван Дейк, Ламмі та ін.). У палаці містилась також багата нумізматична колекція В. Дідушицького, родинна порцеляна, срібло, гобелени, плакати, художні твори, серед яких картини польських художників: *Я. Матейка, А. Ґроттнера, Г. Родаковського, Ю. Коссака, А. Рейхана*, П. Михаловського, О. Орловського та ін. Розміщення бібліотеки, галереї і нумізматичного кабінету зумовило розбудову палацу. 1902 А. Дідушицька підписала контракт з архітектором *В. Ґалицьким*, який надбудував третій поверх із новим мансардовим дахом, перебудував приміщення партеру і другого поверху. До головного корпусу палацу було добудовано довгий двоповерховий флігель. 1905 *маґістрат* видав офіційний дозвіл на заселення новозбудованих приміщень. Витрати на розбудову палацу разом із гонораром В. Галицького становили 146 тис. корон. 1904 змонтовано центральне опалення, у льохах встановлено котли, в деяких приміщеннях збудовано кахельні печі. 1910 встановлено електричний ліфт.

Опис палацу, зроблений 1905, засвідчив, що будівля "розташована при збігові вул. Куркової і вул. Сави в глибині парку, кільканадцять метрів від вулиці. Палац складається з півниць, партеру і двох поверхів над ним, дуже високого піддашшя, яке можна використати для мансардових покоїв. У півницях є 11 приміщень, в одному з них влаштовано котельню. На партері – 21 приміщення, зокрема кухня, службові кімнати, а також три сходові майданчики і вестибуль. 5 кімнат зайняті під бібліотеку. На першому поверсі розташовувалася 21 кімната, на другому поверсі – 17 кімнат. Дах палацу критий бляхою і частково дахівкою. Палац оточує густий парк, територія горбкувата, площею 1 га 28 арів і 41 кв. м (2 морґи 370 кв. сажнів). На території збудовані малий будинок для сторожа, оранжерея і теплиця". Загальна площа парцелі дорівнювала 3 морґи і 426 кв. сажнів, враховуючи площу під забудову палацу і чиншової кам'яниці при вул. Курковій, 17. Цю кам'яницю збудувала 1895 "Спілка архітекторів Володимир Підгородецький і Якуб Балабан".

Після перебудови палацу картинна галерея М'янчинських-Дідушицьких займала одну велику залу, п'ять менших кімнат на третьому поверсі і сходовий майданчик. У сусідній кімнаті містився нумізматичний кабінет. Доступ до галереї був вільний і безкоштовний. Куратором (хранителем) збірки був тоді молодий мистецтвознавець *Ю. Пйотровський*. 1855–1899 бібліотекарем працював Юзеф Лозинський, після його смерті – Марія Зайончковська. Після *Першої світової війни*

загальна опіка над бібліотекою була доручена Рудольфові Котулі, а бібліотекарем працював Мар'ян Логес. 1939 бібліотека налічувала бл. 50 тис. томів, із них 37 тис. тематично стосувалися історії і історії літератури. У бібліотеці було також 334 рукописи, 1820 автографів відомих людей, 3 тис. гравюр, рукопис поеми Ю. Словацького "Король Дух", 140 історичних королівських грамот, 105 пергаментних середньовічних кодексів, бл. 500 давніх географічних карт. У палаці були також родинний архів графів Дідушицьких і родинна галерея, де експонувалися 14 олійних портретів і 25 фотопортретів, вставлених у рами.

Попри численні перебудови і добудови, які розтягнулися майже на півторіччя, палац витриманий в одному стилі і монументальністю своєї брили вирізняється серед навколишньої забудови.

Палац зведений у стилі *історизму* з елементами французького неоренесансу та необароко. Будівля дво- і триповерхова, з високим цоколем, цегляна, тинькована, складна в плані. Головний фасад підкреслений центральною розкрепованою частиною, завершеною трикутним фронтоном, який прикрашений ліпниною і прорізаним у центрі овальним вікном. Перший поверх рустований. На рівні другого і третього поверхів центральної частини виступають балкони з кованим огородженням, які опираються на фігурні ліпні кронштейни. Вікна основної частини будівлі оздоблені профільованими обрамуваннями, у розкрепованій частині на другому поверсі – з архівольтами. На другому поверсі основної частини вікна декоровані ліпнинними сандриками, на третьому – вставками з ліпними медальйонами. Палац покритий високим бароковим мансардовим дахом із заломом і слуховими вікнами.

Після Першої світової війни новий ординат В. Дідушицький-молодший перебував у скрутному фінансовому становищі й намагався продати палац та картинну галерею. Вартість палацу оцінювали в 1,1 млн злотих, а картинної галереї – у 1,5–2 млн злотих золотом. До 1939 покупців на палац не знайшлося. З галереї були продані деякі цінні картини, серед них цикл із семи рисунків А. Гроттгера "Варшава I" до Львівської картинної галереї (тепер *Львівська галерея мистецтва*), "Битву під Віднем" Я. Матейка – до музею в Познані, 28 картин – до збірки на Вавелю в Кракові і 33 картини – до музею в Варшаві. 22 картини придбав Дірк Ментен, голландський консул у Львові. Під час розпродажу й оцінки картин виникли сумніви в автентичності та авторстві багатьох із них. Це передусім стосувалося творів, які у XIX ст. граф А. М'янчинський купував особисто в різних країнах Європи без відповідної експертизи та документів.

Із приходом радянської влади 1939 картинну галерею і бібліотеку націоналізували. Твори мистецтва було передано до Львівської картинної галереї та *Львівського історичного музею*. Бібліотеку й архів перевезено до Оссолінеуму (тепер *Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України*). Палац зайняла радянська військова частина. 1946 частину бібліотеки передали до Вроцлава (Польща), а деякі твори, наприклад "Варшава I" А. Гроттгера, – до польських музеїв.

Юрій Смірнов, Христина Харчук

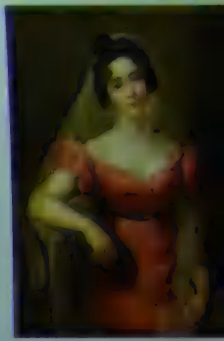

К. Швайкарт. *Дідушицька й Шпільських*

ДІДУШИЦЬКІ (ДЗЄДУШИЦЬКІ) (Dzieduszyccy) – шляхетський рід гербу Сас українського походження. Протопластом роду вважають братів Юра та Івашка Д., які володіли Великими Дідушицями і

Ю. Коссак. *Поховання Дідушицьких на Поторищі*

Надгробок

Сокалюком вже 1411. Родинне ім'я писали в XV ст. по-різному: Дідушицькі, згодом Дєдєсєлькі. Родинна легенда переказує, що Д. ведуть свій рід від угорського лицаря Гунда, який оселився в Галичині ще в часів *Данила Романовича*. Син Івашка Д., Мик (можливо, Миколай), згаданий 1428. Мик Д. був одружений двічі і мав 4 синів: Дмитра, Яцка, Івашка і Сенька. 1520 Дідушині Великі одержали *магдебурзьке право* і статус містечка. У 1530-ті Іван (Ян) Д. збудував у м. Сокалюві (тепер Сокалув Малопольський, Підкарпатського воєвод., Польща) мурований замок.

У XVII ст. родина Д. полонізувалась і перейшла на римо-католицький обряд. Про це свідчать фундаційні записи для львівських *домініканців*. Деяких представників родини Д. ховали у старому готичному домініканському костелі у Львові вже в XVI ст. Про це свідчать два алебастрові пам'ятники-надгробки у вигляді закутих у лати лицарів, які збереглися до наших днів. Один із надгробків належить Вацлаву Д. (помер бл. 1584), другий пам'ятник – представникові роду Д., чиє ім'я не встановлено.

Серед відомих представників роду був Александер Д., каштелян любачівський, який одружився з Анною Чурило й одержав у посаг, а також у спадок по її батькові, Миколаю Чурилу, і братові Станіславу, (єпископові проєнському, великі маєтки. Завдяки цьому Д. не тільки перетворились на магнатський рід, а й увійшли в родинні зв'язки із впливовою родиною Лянцкоронських. Сестра Єжи Д., Анна, вийшла заміж за *Костянтина Корнікта*. 1658 брати Миколай (помер 1682), хорунжий подольський, і Франциш (помер 1714), воєвода подольський, започаткували дві лінії роду Д.

Франциш Д., одружившись із Софією Яблоновською, сестрою великого гетьмана коронного *Станіслава Яблоновського*, зробив політичну й військову кар'єру за часів короля *Яна III Собєського*, став сенатором. Їхній єдиний син Єжи Станіслав Д. (1670–1730) (у родині було ще шість дочок) збудував замок-палац у Цуцилівцях поблизу Жидачева, який називали "польським Версалем". Від 1703 його призначили великим коронним ловчим та конюшим. У Цуцилівцях Єжи Д. "заклав парк модної структури, витративши на його розбудову великі гроші". Єжи Д. залишив два трактати, видані друком тільки в XIX ст.: "Спостереження стосовно коней" (*Obserwacji należące do koni*) і "Трактат про вибори польських королів" (*Traktat o elekcji królow polskich*). 1698 Єжи Станіслав Д. очолював посольство, яке новий польський король *Авґуст II Мочний* вислав до Папи Римського Інокентія XII з повідомленням про вибір його на польський трон і перехід на римо-католицький обряд (саксонські курфюрсти були 150 років протестантами). Папа не тільки надав Єжи Станіславу Д. графський титул, а й подарував йому муміфіковане тіло св. Бенедикта (схимника III ст.). У Цуцилівцях Єжи Станіслав Д. збудував *каплицю*, у якій умістив останки святого в кришталевій труні. Дружина Єжи Станіслава, Софія, була споріднена з Лєщинськими і власне вона у львівській *римо-католицькій катедрі* тримала під час хрещення малого *Станіслава Лєщинського*, майбутнього короля Польщі.

Виконуючи заповіт Єжи Станіслава Д., його дружина збудувала у львівському *костелі ґуїтів* каплицю св. Бенедикта і перенесла до неї мощі святого. У цій ка-

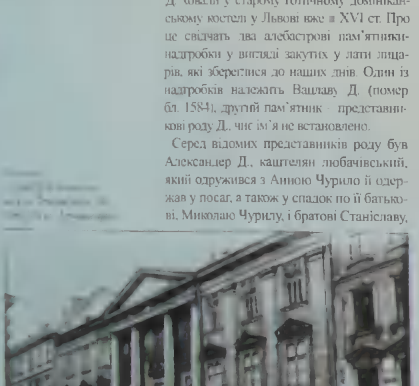

А. Рейхан
Портрет Теодори Дідушинської

нині були поховані батьки Єжи Станіслава Д., він сам і його дружина. Д. жертвували значні гроші на ремонт костелу єзуїтів, розбудову *єзуїтського конвікту* і *єзуїтської академії*. Влячни *єзуїти* збудували для них у костелі мармуровий пам'ятник (1753). Єжи Станіслав Д. не мав дітей, і на ньому згасла ця лінія роду Д.

Д. XIX ст. виводили свій рід від Миколая Д. (помер 1682), брата Францишка. Тадеуш Гервазій Д. (1724–1777) був великим коронним чашником, а його брат Домінік (1727–1804) – бахтинським старостою. 22.10.1775 Тадеуш Д. одержав від імператриці Марії Терезії першим у Галичині (другим був львівський архієпископ *Вацлав Іроній Сераковський*) спадковий графський титул. Його брат Домінік Д. одержав цей титул тільки 28.07.1777. Як дослідив К. Карольчак, власне від цих двох братів утворились дві лінії родини Д.: старша і молодша. У старшій лінії були сини Тадеуша Д.: Валеріан (1754–1832), Антоній (1757–1817), Вавжинець (Лаврентій) (1772–1836), Юзеф (1776–1847) і їхні нащадки. До молодшої лінії належали сини Домініка Д. Анджей (1756–1831), Антоній (1768–1792), Кастан (1772–1842), Ян (1774–1856), Ігнацій (1777–1841) та їхні нащадки. У родині було також кілька синів, які не мали нащадків. Валеріан Д., відомий законотвор, борець проти австрійського режиму, відбув дворічне ув'язнення у Чехії, в Оломоуці (1799–1800).

У XIX ст. Д. зосереджували велику увагу на освіті своїх дітей. Серед найвідоміших представників роду – *Маврицій Дідушицький*, який впродовж 18 років (1851–1869) керував діяльністю *Національного закладу ім. Осолінських* та був автором 36 політичних, наукових, історичних творів. Він сприяв запровадженню польської мови до вжитку в австрійській адміністрації Львова.

Д. були одним із найбагатших родів у Галичині. Наприкін. XVIII ст. вони одержали грошові й земельні компенсації за викуплені державою солярні на Прикарпатті. Найбагатшим з усіх Д. був *Володимир Дідушицький*. Іншим відомим представником роду був політик *Войцех Дідушицький*.

Політика завжди цікавила багатьох представників роду Д. Історик К. Карольчак пише, що 1861–1914 до *Галицького Крайового Сейму* були вибрані десять представників роду Д.

Навіть у XIX ст. Д. пам'ятали про своє українське походження. Наприклад, Володимир Д. 1848 "...серед інших галицьких аристократів зголосився до єпископа Григорія Яхимовича, щоб перейти з латинського на грецький обряд. Той відмовив: мовляв, русини своєї шляхти не мають і не потребують. Казимир Д. (1812–1885) теж збирався перейти на грецький обряд. Політик і письменник *Індор Дідушицький* підписував свої твори псевдонімом "Русин".

Жінки з роду Д. славились активною громадською позицією, меценатством. Анастазія Д. – авторка книжки "Декілька думок про виховання та освіту наших дівчат" (*Kilka myśli o wychowaniu i wykształceniu niewiast naszych*, 1871) і спогадів (*Pamiętnik*, Т. 1–2, 1884). Альфонсина Д. впродовж багатьох років підтримувала у Львові "Дешеву кухню" для бідних. Теодозія Д. була санітаркою під час українсько-польської війни 1918–1919, заразилась тифом і померла 08.03.1919. Санітаркою під час *Першої світової війни* працювала також Наталія Д.

Деякі представники роду Д. вирізнялись ексцентричною поведінкою і дивацтвом. Найвідомішим серед них був Войцех Д., а також син Маврицій Д. – Август Д., якого називали *"популь"*.

У Львові 1907 Д. організували родовий союз, який існує в Польщі й донині.

Д. мали постійні контакти зі Львовом. Вже у XV ст. вони володіли землями в районі *Високого Замку*. Від XVI ст. там збудовано садибу. 1608 Рафал Д. продав ці грунти гетьманові *С. Жолкевському*. Згодом їхнім власником став король Ян III Собеський, і цей район назвали *Собєщиною*. У XVIII ст. власністю Д. були грунти на *Галицькому передмісті*, де якийсь час у власній садибі мешкала Роза Д. Бл. 1840 на *вул. Пекарській*, 50а, Генрик Д. збудував палац у стилі "венеціанської готики" (тепер власність графів Туркулів-Комелло, відомий людям як *палац Каїстело*), у якому від 1842 мешкала його вдова Теодозія Д.

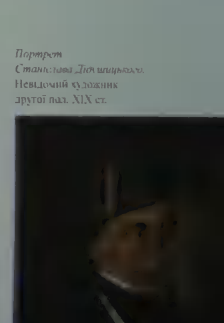

Портрет Станіслава Дідушицького.
Невідомий художник
другої пол. XIX ст.

Володимир Д., крім палаців на вул. Курковій, 15 (тепер *вул. М. Лисенка*), *вул. Театральній*, 18, володіла у Львові також камʼяницею на вул. Курковій, 17, а одна з вулиць Львова (бічна вул. Театральної) мала назву вул. Дідушицьких (тепер частина *вул. Вірменської*).

Деякі члени роду Д. поховані у Львові. Крім уже згаданих вище поховань у криптах костелів домініканців і єзуїтів, могили Д. є також на *Личаківському цвинтарі*. Неоготична каплиця Д. була зруйнована під час *Другої світової війни*, але крипти з похованнями залишились. У ній був похований Маврицій Д., його дружина Наталія Д., син Томаш Д., дочка Анна, внук Єжи, а також Анна Волянська з Д. У каплиці Дуніних-Борковських була похована Северина Д. (1852–1924), дружина Войцеха Д. Теодозія Д. похована на *"Цвинтарі орлят"*. У львівській римо-католицькій катедрі у 1990-ті встановлено меморіальну таблицю на честь Войцеха Д. і його дружини Северини Д.

Після Другої світової війни Д. втратили всі свої маєтки в Україні й Польщі. Частина представників роду Д. виїхала до Англії і Франції. Тепер Д. проживають також у США, Іспанії. Історію роду Д. досліджує краківський професор Казимеж Карольчак, який опублікував монографію "Дідушицькі. Історія роду". Лінія поторицько-зарічька" (*Dzieduszycy. Dzieje rodu. Linia potorzycko-zarzecka*, 2000) і низку наукових статей.

Юрій Смірнов

Василь Дідушок (перший ліворуч)

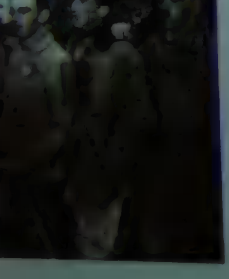

ДІДУШОК ВАСИЛЬ (27.08.1889–03.11.1937) – український громадський та військовий діяч. Брат-близнюк *Петра Дідушка*. Народився в с. Княже (тепер Золочівського р-ну Львівської обл.). Навчався на правничому факультеті *Львівського університету*, який закінчив 1914. У серпні 1914 вступив добровольцем до Легіону *Українських Січових Стрільців* (УСС), командант сотні (1914), курінний отаман УСС (1915). Підрозділ під командуванням Д. був першою частиною Легіону УСС, яка 10.09.1914 вирушила на фронт і взяла участь у боях, ставши першим військовим підрозділом *українців* XX ст., що брав участь у бойових діях.

Д. брав участь у найважливіших битвах УСС, зокрема на Маківці, у районі річки Золота Липа, гори Лисоня, с. Конюхи. 23.07.1915 підрозділ під командуванням Д. представляв Легіон УСС на зустрічі з Вільгельмом Габсбургом. Після підписання Брестського миру та переведення підрозділів УСС на Наддніпрянську Україну Д. встановив контакти з чільниками українського національного руху в Києві. На пропозицію Української Центральної Ради став одним з організаторів та командиром підрозділу Січових Стрільців, який підпорядковувався Українській Народній Республіці. У корпусі Січових Стрільців був отаманом, начальником штабу Головної губернської військової комендатури Київщини (від березня 1918), начальником штабу комендатури Києва (від грудня 1918), згодом – начальником штабу корпусу Січових Стрільців. Після поразки визвольних змагань залишився в радянській Україні. Засуджений 02.09.1933 у позасудовому порядку ("трійкою" Державного політичного управління) до страти. Вирок замінено на 10 років концтаборів. Страчений разом із братами Петром і Володимиром та великою групою діячів української культури в урочищі Сандормох поблизу м. Медвежогорська (тепер Республіка Карелія, Росія). Згідно з останніми дослідженнями російської громадської організації "Меморіал", засуджених *українців*, усупереч присуду, не розстрілювали, а забивали до смерті палицями. Життя Д. докладно дослідив львівський науковець І. Головацький, який 1998 видав у Львові книжку "Василь Дідушок: полковник, отаман: хроніка життя і діяльності (1889–1937)".

Андрій Козицький

ДІДУШОК ПЕТРО (27.08.1889–03.11.1937) – український військовий та громадський діяч. Брат-близнюк *Василя Дідушка*. Народився в с. Княже (тепер Золочівського р-ну Львівської обл.). Закін-

чив правничий факультет *Львівського університету* (1914). У серпні 1914 вступив добровольцем до Легіону *Українських Січових Стрільців* (УСС). У званні четаря брав участь у боях проти російських військ у Карпатах (1915). Під час бою в районі річки Золота Липа 30.09.1916 біля с. Потутори (тепер Бережанського р-ну Івано-Франківської обл.) потрапив у полон. Перебував у таборі військовополонених у Симбірську. Звільнений після лютневої революції 1917 у Росії. Наприкін. 1917 переїхав до Києва, де налагодив співпрацю з Українською Центральною Радою. Від грудня 1918 – секретар Українського національного союзу, від грудня 1918 – секретар Директорії Української Народної Республіки. У січні 1919 виїхав до Парижа на Версальську мирну конференцію як секретар офіційної делегації України. Після невдачі української делегації на конференції переїхав до Берліна (1920), де навчався в Берлінському університеті (1920–1921) й одночасно був секретарем закордонного бюро Української соціал-демократичної робітничої партії. Виготовивши фальшиві документи під прибраним прізвищем Гельмер, виїхав до СРСР, де вступив у комуністичну партію. Від 1930 працював у цивільній авіації. Арештований 04.12.1934, звинувачений у співпраці із *Організацією Українських Націоналістів*. 26.03.1935 ■ позасудовому порядку одержав 5 років концтаборів. Ув'язнення відбував на Соловецьких островах. Страчений разом із братами Петром і Володимиром в урочищі Сандормох поблизу м. Медвежогорська (тепер Республіка Карелія, Росія), імовірно, забитий на смерть палицями. Життя Д. досліджував І. Головацький.

Андрій Кощицький

ДІЛИНСЬКИЙ ІЛЛЯРІЙ-ІВАН (Ділинський Іларій; 1855–02.07.1919) – український співак. Народився в с. Ляшки Горішні (тепер с. Горішнє Стрийського р-ну Львівської обл.). Вокальну освіту здобув у Львові 1874, де й дебютував на оперній сцені ■ партії Яго ("Отелло" Дж. Россіні). 1890–1908 виступав у Варшаві. Володів голосом широкого діапазону, що давало Д. змогу співати басові та баритонові партії – Бартолло ("Севільський цирульник" Дж. Россіні) та Валентин ("Фауст" Ш. Гуно). Був добрим інтерпретатором партій в операх і оперетах, відзначався сильним голосом і сценічною артистичністю. Під час концертів у Львові, Стрию, Ходорові виконував твори українських композиторів і народні пісні. Помер у Варшаві.

Оксана Паламарчук

ДІЛЛЬ ЙОГАНН – див. *ДЮЛЛЬ ЙОГАНН*

"ДІЛО" – українська газета, що виходила у Львові 1880–1939. Перший номер з'явився друком 01.01.1880. Спочатку видання публікували двічі на тиждень, 1883–1887 – тричі на тиждень, від 1888 – щоденно (за винятком вересня 1914 – серпня 1915, коли "Д." виходило у Відні як тижневик). У перші роки польської окупації Східної Галичини влада заборонила видання, унаслідок чого та через цензурні переслідування редакція газети змушена була кілька разів змінювати назви: "Українська думка", "Громадська думка" (1920), "Український вісник", "Громадський вісник" (1921), "Свобода" (1922). Лише від вересня 1923 газета знову повернулася до первісної назви.

"Д." заснувала група 36 *народовців* під проводом *Ю. Романчука* та *Володимира Барвінського*. Назву видання обрали як антитезу назві органу галицьких *москвофілів* – газети *"Слово"*. За словами В. Барвінського, "Д." "мало будити свідомість руськості (українства) в якнайширших колах народу, доводити його до пізнання своїх інтересів, своїх прав і своєї сили". Спершу газета відстоювала ідеї на-

Петро Дідушок

Логотип газети "Діло" 1883 р.

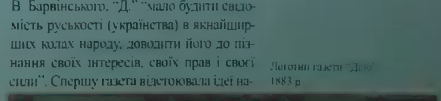

Газета "Діло" 29.07.1923 р.

родовців, від 1886 – політику *"Народної Ради"*, від 1899 – *Української національно-демократичної партії*, з 1919 – *Трудової партії*, а від 1925 – *Українського національно-демократичного об'єднання*. хоча видання ніколи не було офіційним органом будь-якої партії.

До 1883 головним редактором "Д." був Володимир Барвінський, 1884–1902 – *І. Белей*, 1902–1908 – *В. Охримович* та *Л. Цегельський*, 1908–1913 – *Я. Весоловський*, *В. Бачинський* при співпраці з *О. Борковським*, 1913–1918 *В. Панейко* за підтримки *В. Будзиновського*, 1919–1926 почергово Ф. Федорців, *Д. Левицький*, В. Охримович. 1927–1939 незмінним головним редактором "Д." був *В. Мудрий*, хоч практично редагування на період його посольської каденції здійснювали *І. Кедрин-Рудницький*, І. Німчук та В. Кузьмович.

Активно реагуючи на болючі проблеми життя *українців*, аргументовано полемізуючи із владними структурами, політичними опонентами (*москвофілами* й полонофілами), газета поступово розширювала проблематику своїх публікацій та збільшувала обсяг пропонованої читачеві інформації. Видання швидко наблизилося до європейських зразків щоденного часопису, який осягав не тільки суто національні справи, а і світові явища та події. Про багатогранність газетної тематики свідчать її постійні рубрики, які щорічно розширювалися. Поряд із редакційними статтями, у яких газета відгукувалася на актуальні події суспільно-політичного життя, "Д." вело публічну полеміку з офіційною владою і політичними опонентами. Уже в перші роки існування "Д." редакція запровадила такі постійні рубрики: "Послідні відомості з телеграми", "Справи краєві", "Вісті епархіальні", "Господарство і торгівля", "Наука, штука і література", "Що пишуть газети" та ін. Чітко визначивши інформаційні, виховні та організаційні завдання, часопис на всіх етапах своєї роботи безкомпромісно захищав український народ, його національні ідеали, формував суспільно-політичну думку українців, вагомо спричинився до піднесення їхнього освітнього та культурного рівня.

Газета цілеспрямовано вела освітню роботу і патріотичне виховання. Від 1911 редакція "Д." заснувала безкоштовний додаток – літературно-науковий тижневик *"Неділя"*, у якому публікувалися статті, присвячені історії, письменству і науці. Крім "Неділі" у різні роки газета видавала тижневики: спортивний *"Змаг"*, сатиричний *"Зиз"*, літературно-мистецький *"Назустріч"*. Редакція "Д." започаткувала серійне видання "Бібліотека найзаменитіших повістей" (вийшло 74 книжки), а 1936–1939 надруковано 48 книжок "Бібліотеки "Діла".

Унікальність газети не тільки в її довголітті та поступовому переході з регіональних тем на всеукраїнські, а й у постійному наполегливому поширенні національної ідеї та формуванні української модерної нації в умовах поділу імперськими кордонами. Навколо "Д." зосереджувалися інтелектуальні сили України. У різний час газета друкувала художні, наукові й публіцистичні твори та виступи *М. Драгоманова*, *І. Франка*, *М. Грушевського*, *Д. Дорошенка*, *Андрея Шептицького*, Ю. Романчука, *В. Щурата*, Олени Пчілки, В. Антоновича, *Ю. Бачинського*, *С. Качали*, *О. Кониського* та ін. "Д." публікувало листи з різних регіонів України, а також дописи із США і країн Західної Європи, програмні документи, звернення комітетів і громадських об'єднань. Газета оприлюднювала політичні програми головних національно-патріотичних партій Західної України, звернення і документальні матеріали *Головної Української Ради*. Останій номер видання вийшов 06.09.1939.

Редакція "Д." містилася: 1880 – на пл. Галицькій, 15; 1881 – на вул. Академічній, 8 (тепер *просп. Т. Шевченка*); 1883–1906 – на вул. Баторія, 24 (тепер *вул. Князя Романа*); 1907–1939 – *на пл. Ринок*, 10.

Степан Мончак

Редакція газети "Діло". Зліва: В. Мудрий, Ф. Федорців, Р. Купчинський, І. Рудницький, І. Кедрин-Рудницький. Фото 1924 р.

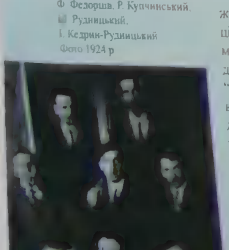

"ДІМ ВІЙСЬКОВИХ ІНВАЛІДІВ" спеціальний заклад для інвалідів і ветеранів австрійського війська, пам'ятка

архітектури сер. XIX ст., розташована на *вул. Клепарівській*, 35. Діяв у Львові 1863–1918. Державним коштом у закладі мешкали військові інваліди та ветерани, що не мали засобів для самостійного утримання.

Заклади для утримання ветеранів австрійського війська були створені в імперії Габсбургів після *"Весни Народів"* та війни 1848–1849 в Угорщині. Першим таким закладом став будинок інвалідів у Відні. 1850 аналогічні заклади відкрили в Празі, Петтау у Штаймарку, Падуї (тепер Італія), Тирнау (тепер Тиргу-Мурешті, Румунія) з філією в Альт-Офені (Австрія).

У 1850-ті спеціальну будівлю для потреб галицьких військових інвалідів та ветеранів вирішено було звести у Львові. Ідею про таке будівництво висловлено 1851, під час перебування у Львові імператора *Франца Йосифа I*. Як писали галицькі газети, будівництво провінційного будинку інвалідів у Львові мало на меті, щоби "галицькі військові, які входять у категорію інвалідів, могли достойно закінчити своє життя на власній землі, за якою на віддалі відчувають велику тугу". На будівництво будинку інвалідів у Львові було виділено 700 тис. золотих ринських та використано землі Пиніховської долини з дубовим лісом (21 морґ і 33 кв. сажні землі – бл. 12 га). Ця територія в районі гори *Кортумівка* на *Клепарові* від 1811 належала війську. Цеглу на будівництво безоплатно надавала міська цегельня. Розпорядження про будівництво будинку Франц Йосиф I підписав у грудні 1851.

Д. В. І. для Львова запроєктував данський архітектор Теофіл Едвард Гансен (будівлю створено на зразок Віденського арсеналу, автором якого теж був Г. Е. Гансен). Будівництво під керівництвом Едварда Келлера розпочалося навесні 1856, хоча в науковій літературі побутує твердження про початок будівельних робіт ще 1855.

Проєкт Т. Е. Гансена передбачав зведення будинку в неоромаїському стилі з різнокольорової цегли, комбінації якої створювали на фасаді жовті та червоні смуги. В архітектурі будинку домінує

"Дім військових інвалідів" Листівка. Поч. XX ст.

монументалізм, реалізований через своєрідне "розтягнення" споруди (довжина фасаду 165 м). У товщині стін влаштовано повітряні канали, які з єднувалися з камінами. Таку систему застосовували для обігріву та підтримування однакової температури в усьому приміщенні.

Будинок складається з репрезентативної центральної частини, виділеної на кутах вежами, та симетричних бокових крил, закінчених павільйонами. Будівля складна в плані, має чотири і три поверхи та внутрішнє подвір'я. Фасад будинку оздоблений мистецькими скульптурами та барельєфами. Для виконання цих робіт

[illegible] державний університет безпеки життєдіяльності). Сучасне фото

"Дім військових інвалідів" Листівка. Поч. XX ст.

запрошено скульпторів *Цитріана Годебського* та *Авеля Марію Пер с.*

На фасаді будинку, з обох боків від гербу Австрійської держави, розміщено дві величні скульптури: Війни — у постаті чоловіка, який вихоплює меч із піхов, і Миру — у постаті жінки з лавровою вінку з пальмою в лівій та згортком паперу у правій руці. Біля її ніг лежать палітра і пензель як символи науки і мистецтва. Скульптури оточені відповідними символами та трофеями, виконаними зі щільного пісковику. Над протилежними брамами — і ззовні, і всередині двору, розміщено чотири барельєфи, що символізують Воїна і Перемогу. На фасаді було встановлено загалом 26 скульптурних елементів та 8 барельєфів (які збереглись у задовільному стані в досі).

Багато елементів скульптурного оздоблення, головно із внутрішнього боку, втрачені. Серед втраченого — статуї чотирьох славетних австрійських фельдмаршалів і генералів: архікнязя Карла, графа Радецького, князя Шварценберга і графа Шліка. Не збереглася також зала з фресками.

Доповненням до монументальної споруди, що має характер середньовічних італійських палаццо, є оздоблена багатим декором *каплиця військових інвалідів*. Витримана у візантійсько-грецьких формах, каплиця споруджена у вигляді грецького хреста з куполом. Більша частина скульптурного оздоблення каплиці не збереглася. При вході до каплиці обабіч парадних сходів стояли чотири величні скульптури: Віри і Релігії, а також двох апостолів: св. Петра і св. Павла. Над брамою було розміщене велике розп'яття. Усі ці елементи усунули в радянський час. Із західного боку будівлі було розбито парк.

Урочисте посвячення будинку відбулося 04.10.1863 в день іменин імператора Франца Иосифа I. Уповноваженим єпископом, що мав провести цей релігійний акт, був фельдсуперіор (високий чин представника церкви у війську) П. Брадовський. Уранці, о 8 год., посвятили каплицю, в потім і саму будівлю. Опісля єпископ звернувся з промовою до присутніх.

Новостворений заклад спочатку був філією будинку інвалідів № 3 в Тирнау. Наприкін. 1870-х львівську філію перетворено в самостійний заклад для інвалідів

Військовики корпусу австрійських військових інвалідів та ветеранів

№ 4 (один із чотирьох схожих закладів, що залишилися в Австро-Угорщині).

Д. В. І. у Львові був штатним військовим закладом, який очолював командант (командир) офіцер рангом майора (згодом полковника). До управління входили також ад'ютант, шеф-лікар, військовий капелан та офіцер-фінансист. Інваліди та ветерани, яких утримували в закладі, були організовані в роти на чолі з командиром. Офіцери мешкали окремо від солдатів.

Будівля закладу була розрахована на розміщення та утримання на пансіоні 500 інвалідів і ветеранів. Центральну частину призначили для офіцерів, обидва крила для унтер-офіцерів та солдатів. У вежах центральної частини будівлі було помешкання команданта, там само розташовувалась і канцелярія. Одне крило пристосували під військовий шпиталь, який був філією гарнізонного. Створення шпиталю поліпшило умови в головному військово-медичному закладі міста. Раніше постійне перебування в головному шпиталі інвалідів створювало труднощі для медичного обслуговування військовослужбовців гарнізону.

Інваліди й ветерани носили спеціальний військовий однострій, який дещо відрізнявся від однострою військових, що перебували на службі.

Із розширенням міста поряд було прокладено дві вулиці, які одержали назви вул. Ветеранів (тепер більша її частина міститься в подвір'ї комплексу будівель штабу *Західного оперативного командування*) та вул. Інвалідів (тепер вул. Батуринська).

Після встановлення у Львові польської влади споруду передано для потреб інвалідів і ветеранів польського війська. У міжвоєнний період заклад використовували як філію 6-го Окружного військового шпиталю.

Із приходом радянської влади заклад закрили. 1939–1941 в будинку розмістили 233-й полк *НКВС* (в/ч 7480). Той самий підрозділ повернувся у будівлю 10.08.1944. Із розташуванням у закладі радянських підрозділів почалося зумисне та планомірне руйнування скульптурного оздоблення. Руйнувань і вандалізму зазнала також будівля каплиці, де від 1939 розмістили речовий склад. Художній розпис на стінах був грубо забілений, ліпнина та барельєфи понівечені, хрест на куполі каплиці демонтовано. Крім цього, військовослужбовці НКВС залишили численні написи на стінах пам'ятки.

За рішенням міністерства внутрішніх справ СРСР, у травні 1954 в приміщенні будинку розмістили Київське пожежно-технічне училище, що було перейменоване у Львівське пожежно-технічне училище МВС СРСР. До 1972 училище співіснувало з військовою частиною 7480 та батальйоном міліції, підрозділи яких розташовувались на першому поверсі лівого крила головного корпусу.

Тепер у будинку розташований *Львівський державний університет безпеки життєдіяльності* Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи.

Михайло Слободянюк,
Михайло Нагірняк

ДЛУҐОШ ЯН (Dlugosz Jan, Dlugossius, Longinus; 1415–1480) – польський хроніст, дипломат, львівський католицький архієпископ. Народився в м. Бжезниця поблизу Радомська (тепер Лодзького воєвод., Польща). Навчався у парохіяльній школі в Новому Корчині, від 1428 – у Краківській академії, яку покинув 1431, не здобувши жодного наукового ступеня. 1431–1455 служив при дворі краківського єпископа Збігнева Олесницького, виконуючи обов'язки нотаря, секретаря, а згодом і канцлера. Висвячений 1440. Маючи краківську каноню, послідовно став каноніком сандомирським, віслицьким кустошем, келецьким каноніком. Д. виконував і дипломатичні доручення Збігнева Олесницького, а після смерті єпископа 1455 – самого короля *Казимира IV Ягеллончика*. З посольськими місіями відвідав Угорщину (1440, 1449, 1469), Чехію (1467) та Італію. Здійснив прощу на Святу Землю. Саме Д.

Скульптура Яна Длуґоша на вул. Князя Романа, 3/5. Сучасне фото

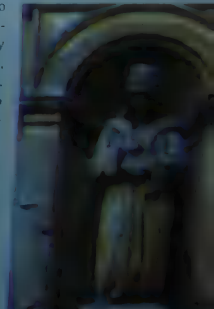

домігся у Папи Євгенія IV кардинальського титулу для Збігнєва Олесницького.

Вступивши в конфлікт із *королем* на боці Збігнєва Олесницького 1460–1463, був засуджений до конфіскації майна та банції (вигнання). Але, як успішний дипломат, знову був запрошений на допомогу під час перемовин між королем і Тевтонським Орденом. Уже 1464–1466 як королівський комісар Д. вів мирні перемовини з магістром Ордену. 1467 був запрошений до двору як вихователь синів монарха – Владислава, Казимира, Яна, Александра, Зигмунта і Фридерика. Вихованці Д. часто подорожували, скромно вдягалися, харчувалися простими стравами, змушені були дотримуватися суворої дисципліни і багато часу присвячувати навчанню.

Однією з перших історичних праць Д. став інвентар земель, який згодом було внесено до докладної "Книги бенефіцій Краківської дієцезії" (*Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, 1470–1480). Перу Д. належить і "Прапорництво пруссів" (*Banderia Prutenorum*, 1448) – опис тевтонських хоругов, захоплених польсько-литовсько-руськими військами в битві 1410 під Грюнвальдом. Паралельно хроніст працював над першим у польській історіографії геральдичним дослідженням, яке містило описи й зображення гербів польської, литовської та руської шляхти. "Відзнаки, або клейноди Королівства Польщі" (*Insignia seu clenodia incliti Regni Poloniae*). 1462 Д. уклав трактат з аргументацією прав короля Казимира IV Ягеллончика на долучення Мазовії до складу своєї держави – "Артикули про інкорпорацію Мазовії" (*Articuli de incorporatione Masoviae*). Дослідники давньої літератури особливо наголошують на художній вартості агіографічного циклу творів Д. – житій св. Станіслава і св. Кунегунди (Кінги) (*Vita sancti Stanislavi, Vita sanctae Cunegundis*).

Особливої уваги заслуговують "Аннали, або хроніки славного Королівства Польського..." (*Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae...*) – праця, у дванадцяти книгах якої було викладено історію польських земель від найдавніших часів до 1480. Повне видання хроніки, що тривалий час зберігалася в рукописах, здійснено 1701–1703. Над своїми анналами Д. працював двадцять п'ять років. У викладі монументальної хроніки, стиль і мова якої більше продовжували класичну середньовічну ("готичну") історіографічну традицію, ніж нав'язували до тогочасних ренесансних текстів, популяризованих оточенням Казимира IV Ягеллончика, багато уваги зосереджено на руських епізодах історії – періоді давньоруських *князів*, входженні руських земель до складу Королівства Польського тощо. Великий обсяг "руських" фрагментів зумовив особливу популярність хроніки Д. серед українських істориків, богословів, полемістів XVI–XVIII ст. Через головний твір Д., у якому автор часто допускався помилок і неточностей у викладі, в історіографію потрапило багато нереальних, гіпотетичних чи надуманих фактів з історії Львова. Наприклад, від "Життя св. Кунегунди" походить переказ про поховання у Львові дружини князя *Лева Даниловича Констанції*. Описуючи скарби, які вивіз зі Львова польський король *Казимир III* 1340, анонімний хроніст львівських списків другої пол. XVII ст., керуючись викладом Д., згадав про "дві золоті корони, рясно оздоблені перлинами", існування

Медальон із зображенням Яна Длугоша на вул. Старомінській, 3. Сучасне фото

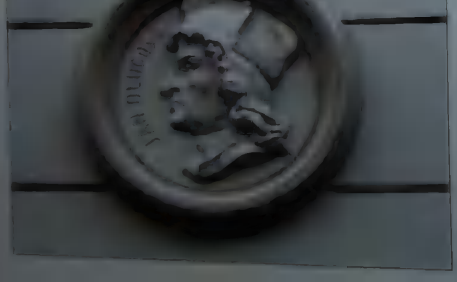

яких тлумачили не лише як свідчення про королівський статус руських правителів, а й як підставу "віддалити" дату заснування Львівської єпископської катедри (український літописець припускав, що під короною можна розуміти й архієрейську митру).

Д. відомий також як фундатор храмів.

Після смерті *Гжегожа із Сянока* 1479 Д. був призначений на львівську архієпископську катедру, але помер, не встигнувши перейняти обов'язків та одержати затвердження. Похований на Вавелі (Краків), звідки 1880 відбулося перепоховання у крипту фундованого ним краківського костелу на Скалці.

Василь Кметь

ДМИТЕРКО ЮЛІАН (21.03.1913–1944) – учасник українського визвольного руху. Народився в с. Підберізці (тепер Пустомитівського р-ну Львівської обл.). Закінчив філію *Академічної гімназії* у Львові (1931). Навчався на правничому факультеті *Львівського університету*. Керівник бойового гуртка Юнацтва *Організації Українських Націоналістів* (ОУН) в Академічній гімназії 1930. Засуджений на 2 роки ув'язнення за належність до ОУН. Повітовий провідник ОУН Львівського повіту (1934), згодом один із керівників опозиційної групи ОУН "Зов" (1935). Мешкав у Львові. 1944 на квартиру, у якій проживав Д., напали *поліки*, що служили в німецькій кримінальній поліції (кріпо). Унаслідок нападу Д. був поранений. Помер у львівській лікарні.

Володимир Муравський

ДМИТРАШ ОЛЕНА-ГАЛИНА (18.02.1902–24.07.1952) українська оперна та камерна співачка (лірико-драматичне сопрано), педагог. Народилася в с. Мишин (тепер Коломийського р-ну Івано-Франківська обл.). Вивчала вокал у *Віденському музичному інституті ім. М. Лисенка* (1913–1917), згодом у польській Оперній школі (1917–1923) у професорів солоспіву *Софії Колтовської* та Чеслава Заремби. 1923–1929 Д. вдосконалювала вокальну майстерність у Варшавській консерваторії у класі Марґот Кафталь. 1929 дебютувала у львівському Міському театрі в опері П. Маскані "Сільська честь" у ролі Сантуцци. Після закінчення консерваторії адміністрація Варшавського оперного театру запропонувала Д. стати солісткою, поставивши вимогу – змінити національність, на що вона відповіла відмовою. 1936–1939 виступала в Українському театрі під орудою *Й. Стадника*, де виконувала партії Наталки ("Наталка Полтавка" *М. Лисенка*), Оксани ("Запорожець за Дунаєм" С. Гулака-Артемовського), Гальки (однойменна опера С. Монюшка). Співала в оперетах Ф. Легара, И. Штрауса, І. Кальмана. На концертах у Львові, Станиславові, Коломиї, Снятині, Тернополі виконувала, крім оперних арій західноєвропейських композиторів, солоспіви М. Лисенка, *Д. Січинського*, *К. Стеценка*, *В. Барвінського*, *С. Людкевича*, *Н. Нижанківського*. До 1941 працювала у Львівському відділі мистецтв на посаді інспектора музики та музично-навчальних закладів. У роки *Другої світової війни* мешкала у Станиславові (тепер м. Івано-Франківськ), працювала педагогом з вокалу у Станиславівському музичному училищі. 01.12.1949 Д. заарештували і вивезли до Красноярського краю (тоді вже були вислані до Сибіру й інші члени її родини). На засланні жила в селищах Туманшет (працювала на добуванні живиці) і Решоти (працювала при клубі). Померла на засланні (с. Решоти Інгарського р-ну Красноярського краю, Росія).

Мар'яна Зубгляк

ДМИТРЕНКО МИХАЙЛО (1908–1997) український живописець, графік. Народився в м. Лохвиця (тепер Полтавської обл.). 1924–1926 навчався у Київській художньо-індустріальній профшколі, 1926–1930 у Київському художньому інституті. Педагог із фаху Федір Кричевський. Короткий час працював за скеруванням на Донбасі. 1930–1935 художник у Київському театрі робітничої молоді. 1930–1939 асистент і доцент архітектурного факультету Київського художньо-

Нотаріальний знак та підпис Я. Даугуша.
1435 р.

Я. Даугуш.
Історія Польщі.
1615 р. Титульна сторінка

Олена-Галина Дмитраш

[illegible] Ескіз [illegible] до журналу [illegible]

го інституту. Скерований 1939 до Львова для налагодження діяльності Львівського відділення Спілки радянських художників України. 1939–1941 брав участь у культурно-мистецькому житті Львова, очолював правління Львівського відділення Спілки радянських художників України. 1940 у львівському журналі *"Література і мистецтво"* опублікував статтю "Блискучі творчі перспективи". У часи німецької окупації Львова 1941–1944 брав участь у мистецьких заходах, належав до *Спілки праці українських образотворчих митців*. 1942 експонував роботи на виставці цієї спілки у Львові. 1943 здобув першу премію у галузі малярства на конкурсній виставці художників Львова "За найкращий мистецький твір українського характеру" 1942–1943 за рекомендацією митрополита *Андрея Шептицького* виконував розписи церкви в м. Городок на Львівщині (у співавторстві з *Вацлєм Дюдюнкою*). У середовищі митців Львова 1939–1944 був одним із найавторитетніших українських художників.

Емігрував 1944 на Захід. 1946–1951 перебував у м. Баєр (Німеччина): один із організаторів мистецького життя в таборах для переміщених осіб у Німеччині, член Української спілки образотворчих митців. 1947–1948 брав участь у виставках творів українських художників у містах: Карльсфельд, Баден-Баден, Ляйпгарген, Мюнхен (Німеччина). 1947–1948 – співредактор альманаху Української спілки образотворчих митців "Українське мистецтво" (Мюнхен, Німеччина). Д. належить і проєкт обкладинки цього видання. 1951 переїхав до м. Торонто (Канада). 1954 входив до Комітету з організації Першої зустрічі українських митців Канади й Америки. 1952–1954 брав участь у розписуванні православної катедри св. Володимира у м. Торонто (у співавторстві). 1960–1997 проживав у м. Детройт (Мічиган, США).

Працював у галузі станкового малярства (портретний, побутовий жанри), монументально-декоративного малярства (розписи католицької катедри в м. Янгстоун, штат Огайо, польського костелу св. Андрія у м. Детройт, українського храму Непорочного Зачаття у м. Детройт, церкви св. Константина в м. Мінеаполіс, св. Антонія у Саунт-Бенді, церкви Пресвятої Богородиці у м. Мінеаполіс, церкви св. Юра в м. Нью-Йорк), станкової, книжкової і журнальної графіки. 1960–1991 – член редколегії журналу "Нотатки з мистецтва" (Філадельфія, США), співорганізатор українських мистецьких виставок у США.

У станковому малярстві Д. зберігав традиції школи майстерні живопису Ф. Кричевського.

Основні твори: "Безіменна творчість", "Портрет Марусі Бек", "Жінка в народному костюмі", "Дівчина з рудим волоссям", "Чорне море говорить" та ін.). Своєю творчістю в цій галузі художник тяжів до виразно окресленого національного вираження в побудові картинної композиції. У графіці митець нав'язував до традицій київської графічної школи перших двох десятиріч XX ст. У творах відчутний концептуальний діалог та пластичними ідеями Георгія Нарбута, що згодом набуло в Д. програмового характеру.

Помер у м. Детройт.

Роман Яців

Безіменна творчість. [illegible]

ДМИТРО ДЕДЬКО (Дмитро Дедько; р. нар. невід. – 1349) – галицький боярин,

управитель, або староста землі Русі – частини *Галицько-Волинської держави* (1340–бл. 1349). Судячи із прізвиська, міг бути вихователем (дядьком) княжих дітей або сином такого вихователя. Був перемиським боярином, після загибелі князя *Юрія Болеслава Троїденовича* 1340 з допомогою князя *Любарта Дмитра* та ординців прогнав зі Львова польське військо *Казимира III*. Галицьке боярство номінально визнало князем Любарта Дмитра (про це свідчить напис на *дзвоні*, що його відлив майстер Яків Скора), щоб домогтися окремого уряду на чолі з Д., який, схоже, перебував у Львові. Не пізніше весни 1341 Д. відновив мир із польським *королем*. Підтримував контакти з Тевтонським Орденом, відстоюючи ідею незалежності краю. Сприяв розвиткові торгівлі Львова. Збереглася його грамота до магістрату і купців м. Торунь із запрошенням приїжджати з товарами до Львова, "як за колишніх часів" (1341). Іменем Д. у Львові названо вулицю. У *Львівському історичному музеї* зберігається уявний портрет Д. авторства С. Борейка.

Леонтій Войтович

"ДНЕВНИК РУСЬКИЙ" – український часопис, орган політичного товариства *"Руський Собор"*. Виходив у Львові 1848 як "Dnewnyk Ruskij" (ч. 1–5, 9) та "Днєвникъ Рускій" (ч. 6–8). Перше число з'явилося 30.08.1848. Редактор – *І. Вагилевич*. Адреса редакції: вул. Широка, конскрипційний № 11¾ (тепер *вул. М. Коперника*, 5). Мета тижневика – поширювати освіту для народу та пропагувати ідею тісної співпраці галицьких *українців* із *поляками*. Видання вміщувало статті політичного (автори І. Вагилевич, *Ю. Горошкевич*, Й. Вінковський) та економічно-господарського змісту, художні твори *М. Устиянович*а, Г. Яблонського, І. Жендзиановського. "Д." друкували латинкою (ч. 1–5, 9) та кирилицею (ч. 6–8).

Олександр Седлар

"ДНІПРО" – календар-альманах, щорічник, орган Українського товариства допомоги емігрантам з Великої України, що виходив у Львові 1923–1939. Редактори – Л. Білецький, В. Завадський (1923), *В. Дорошенко* – голова товариства (1924–1939). До складу редакції в різний час входили *Д. Дорошенко*, *М. Воронний*, *Д. Донцов*, *І. Гнатюк*, *К. Гриневичева*, В. Кузьмович, *І. Липа*, Р. Лащенко, А. Маршинський, *І. Огієнко*, Я. Олесницький, В. Садовський, В. Самійленко, *П. Холодний*. Серед співробітників – О. Бучковський, Ф. Дудко, *А. Жук*, *Ю. Липа*, *О. Лотоцький*, І. Мазепа, *Є. Маланюк*, *С. Сірополко* та ін. Альманах містив багато мемуарно-історичних матеріалів, статті на загальнополітичні теми, зокрема про визвольні змагання 1917–1921, діяльність українських політичних партій та організацій тощо. Головна тема всіх матеріалів – бо-

Календар "Дніпро" 1931 р. Обкладинка

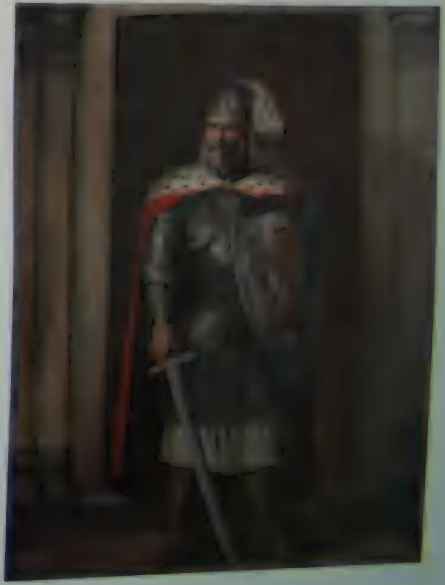

С. Борейко. *Дмитро Ледько*. 1941 р.

ротьба за Соборну Самостійну Україну. Наклад альманаху – 5 тис. примірників. Альманах розповсюджували в Польщі, США, Чехословаччині. Кошти від видання йшли на допомогу борцям за волю України. Друкувався в різні роки у друкарнях Ленсберга, Золочева, *Ставропігійського інституту* та видавничої спілки "Діло" у Львові. Редакція й адміністрація розміщувалися у Львові на *пл. Ринок*, 43. Крім "Д.", редакція випускала альманах "На вигнанні" (1924–1925).

Іван Патер

"ДНІСТЕР", БАНК – український кооперативний банк з обмеженою порукою у Львові; заснований 1895 для матеріальної допомоги членам через позички, уміщення ощадностей тощо. Кількість членів 31.03.1933 – понад 10 тис., власні фонди – 967 858 польських злотих, обігові – 3 645 271 злотих, на позичках – 3 017 237 злотих. Ліквідований більшовицькою владою 1939.

Е. У.

"ДНІСТЕР", БУДИНОК ТОВАРИСТВА ВЗАЄМНИХ УБЕЗПЕЧЕНЬ – чотириповерхова споруда, розташована на розі *вул. Руської*, 20, та *вул. Підвальної*, 7, у відомій від XIV ст. старій дільниці *українців*, які мали тут свій громадський, релігійний і культурний осередок. Будинок постав навпроти *Успенської церкви* на місці розібраних 1904 трьох кам'яниць XVII – поч. XIX ст. У будівлі розташовувались українські спілки та об'єднання, зокрема кредитне і страхове товариство.

Будинок зводила 1905–1906 фірма *І. Левинського*. Будівництву передував конкурс, на якому першу премію здобув *А. Захаревич*. Але його пропозиції, як і первісного проєкту майстерні І. Левинського від поч. 1905, не прийняли. Основний проєкт навесні 1905 розробили співробітники І. Левинського – *Т. Обмінський* та *О. Лушпинський*; керівником будови був *Ф. Левицький*.

Будинок – яскраве втілення ідей української *сецесії*. Підкреслено асиметричний і складний у плані, з внутрішніми подвір'ями і групуванням великих приміщень. Споруда має хвилясті аттики, високі круті дахи з кольоровою черепицею, що нагадують карпатські церкви, та наріжну дерев'яну чотиригранну вежу з наметом, увінчаним шпилем. Стилізована романська аркатура верхнього поверху гармонійно доповнює типово сецесійні елементи. Будівлю рясно декоровано оздобами з художнього металу (двері, ковані завершення дахів), виготовленими у слюсарській майстерні *М. Стефанівського*, ліпниною (рослинні й геометричні орнаменти, рельєфи із зображеннями гербів українських земель) й особливо керамікою. Три фасади вирізняються поліфонією барв керамічного облицювання продукції фабрики І. Левинського (за проєктами О. Лушпинського під художнім керівництвом О. Білоскурського). Майолікові плитки, ритмічно розміщені між вікнами, підкреслюють пластичність і мальовничість споруди, що разом із рустом першого поверху та стюковим декором викликає асоціації з кольоровою та різьбленою народною скринькою. Плитки із зелено-брунатними геометричними візерунками ніби виростають із фактури фасадних стін, творячи лагідний контраст із світло-жовтим кам'яним облицюванням. Завдяки чіткій ритмічній струк-

Будинок товариства "Дністер". Архітектори Т. Обмінський, О. Лушпинський. 1905–1906 рр. Сучасне фото

турі колірно-фактурних зон фасаду, а також активним силуетам фронтонів та вежі, будинок легко сприймається здалека. В однорідній стилістиці з гуцульськими мотивами вирішено простір головного сходового майданчика з кам'яною й металевою балюстрадою, лепним плафоном, а також травлені вітражі скляних дверей у коридорах. Тільки плафон, що зображує витті стеблини та квіти (пензля художника Теодора Гелети), на склепінні бічного сходового майданчика дещо вирізняється в ансамблі через типову західноєвропейську орнаментику ар нуво.

Соціально важливе головне призначення споруди (здійснення фінансово-кредитних операцій) доповнено іншими функціями: культурно-просвітницькою, торговою, спортивною та житловою. Єдиний блок з офісним будинком товариства становила житлова частина з боку вул. Підвальної (помешкання тут заселяли службовці). У будинку є невелика зала зі сценою, на якій 1909 у складі аматорського театру вперше виступив *Лесь Курбас*. В іншій частині першого поверху була зала спортивного товариства *"Сокіл"* У будинку розміщувались також різні українські громадські товариства, крамниці. Тепер у будівлі медичний заклад. На будинку встановлено меморіальні таблиці до ювілею товариства *"Сокіл"* (1934, відновлена 1997), Леся Курбаса (1985, скульптор *М. Посікіра*), *Василя Нагірного*.

Юрій Бірчальов

"ДНІСТЕР", ГОТЕЛЬ – чотиризірковий *готель*, розташований у Львові на вул. Я. Матейка, 6, на пагорбі поблизу *парку Івана Франка*. Наприкін. XIX ст. на цьому місці розташовувались павільйони, у яких *Я. Стика* і *В. Коссак* із помічниками малювали фрагменти *"Рацлавицької панорами"*, які згодом вмонтували в ротонді у *Стрийському парку*. Після *Другої світової війни* тут були тенісні корти.

"Д." входить до складу першої української мережі "Прем'єр-готелів" з єдиними в Україні високими стандартами якості та рівнем обслуговування. Від 2006 генеральний директор готелю – Максим Бондарук.

Готель збудовано 1983 за проектом Л. Нівіної, А. Консулова, Я. Мастила. 1999 "Д." було реконструйовано до *Саміту глав держав Центральної Європи*, який відбувався 14–15.05.1999 у Львові. Саме тоді готель піднесли до рівня чотиризіркового.

У готелі 148 номерів, серед яких 12 двокімнатних "люксів", 8 бізнес-номерів, 50 стандартних, 33 поліпшеного типу, 38 номерів економ-класу. "Люкси" було обладнано за однаковим взірцем 1999 (на 62-х кв. м розташовані передпокій, вітальня, спальня, головна ванна із санвузлом та гостьовий туалет) спеціально для президентів-учасників Саміту, зокрема придбано міланські меблі в стилі ампір.

Відповідно до основного, бізнесового спрямування готелю, в його інфраструктурі – конференц-зала (на 180 осіб), бізнес-центр, дві зали для перемовин (на 20 і 80 осіб): "Д." є місцем проведення офіційних зустрічей, презентацій, конференцій, асамблей, семінарів, часто міжнародних.

Вдале розташування (зелена паркова зона в центрі міста, архітектурні ансамблі сусідніх будівель від XVIII–XIX ст.) приваблюють і туристів, що мають змогу милуватися красвидами з вікон бару "Панорама", розташованого на дев'ятому поверсі будівлі. У готелі – три ресторанні зали: "головний" (на 120 осіб), "синій" (на

Будинок товариства "Дністер" Головний фасад з боку вул. Руської, 20. Сучасне фото

Готель "Дністер" Архітектори Л. Нівіна, А. Консулов, Я. Мастило. 1983 р. Сучасне фото

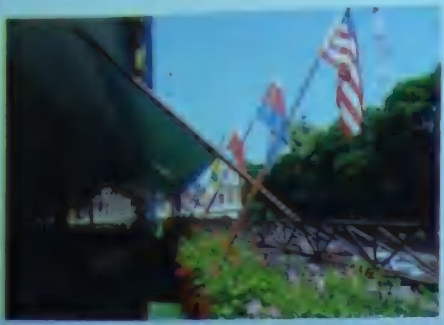

Житлові корпуси готелю "Дністер". Сучасне фото

80 осіб) і "зелений" (на 40 осіб). Щорічно в готелі проживають гості з України, а також із Польщі, Німеччини, Австрії, Росії, США, Австралії, Канади, Сербії та ін.

Готель традиційно приймає учасників офіційних заходів найвищого рівня, що відбуваються в місті. У листопаді 1997 в "Д." мешкала перша леді США *Гілларі Клінтон*, що приїжджала до Львова з офіційним візитом і взяла участь у відкритті *пам'ятника Жертвам комуністичних злочинів*. Упродовж Саміту глав держав Центральної Європи у "Д." гостювали президент Австрії Т. Клестиль, президент Болгарії П. Стоянов, президент Німеччини Р. Герцог, президент Польщі *А. Кваснєвський*, президент Румунії Е. Константинеску, президент Словенії М. Кучан, президент Угорщини А. Гьонц, президент України *Л. Кучма*, президент Чехії В. Гавел. 25–27.06.2001 під час *візиту до Львова Івана Павла II* в готелі зупинялись кардинали Папської свити, зокрема Державний секретар Ватикану кардинал Анджело Содано, префект Конгрегації Східних Церков кардинал Ігнас Мусса Дауд, президент Папської ради у справах підтримки єдності християн кардинал Вальтер Каспер, почесний президент радіо Ватикану кардинал Роберто Туччі та ін.

У травні 2003 в готелі мешкав французький співак і актор Ш. Азнавур, який прибув на відкриття *вірменської церкви*, а 15–16.04.2004 – солістка Віденської опери *В. Лук янець*. Неодноразово у "Д." зупинялися польський композитор *К. Пендерецький*, український рок-виконавець О. Скрипка. Готель став місцем перебування української національної збірної з футболу під час їхньої гри з національною збірною Вірменії 05.09.2001, із грузинською національною збірною 13.10.2004.

Серед почесних гостей готелю бразильський письменник П. Коельо, польська письменниця О. Токарчук, що приїжджали на XI *Форум видавців* у вересні 2004. У листопаді 2005 у Львові презентував свою книжку відомий фінський письменник Й. Баргум, який також зупинявся у "Д."

До 2011 заплановано провести повну реконструкцію готелю відповідно до найвищих міжнародних стандартів.

Олександра Гагаріна

Інтер'єр готелю "Дністер". Сучасне фото

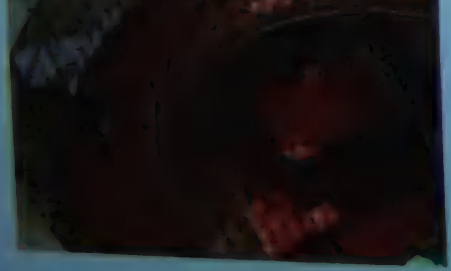

"ДНІСТЕР" – українське страхове товариство, засноване у Львові 1892 для взаємної забезпеки від вогню, крадіжок і злому. Засновники: *К. Левицький*, *В. Нагірний*, *С. Федак*, Д. Савчак і Т. Бережницький. Директори: Я. Кулачковський (1892–1909), С. Федак (1909–1920) і Я. Колтонюк (1920–1944). "Д." на 1929 мав 1200 агентств і 95 630 членів, майна на 1 972 000 польських злотих, резервний фонд – 520 тис. злотих. Зростанню "Д." перешкодили господарська криза,

обмеження польською державою діяльності установи на саму лише Галичину, а особливо відібрання концесії на забезпечення від вогню будинків (1935) із залишенням тільки права на забезпечення рухомого майна. 1937 "Д." мав у цьому відділі 14 502 поліси на суму 19 406 721 злотий, а у відділі забезпечень від крадіжок із вломом 1325 полісів на 4 005 094 злоті. "Д." був ліквідований більшовицькою владою 1939.

Е. У.

Таблиця над входом до будинку колишнього українського страхового товариства "Дністер" на вул. Руській, 20. Сучасне фото

ДНІСТРЯНСЬКИЙ СТАНІСЛАВ (13.11.1870–05.05.1935) український учений-правознавець, громадський діяч. Народився в м. Тернополі. Закінчив Тернопільську гімназію (1888) та правничий факультет Віденського університету (1893). Докторат із права захистив 1894. Поглиблював освіту з правознавства, соціології та основ економіки в Берлінському та Ляйпцизькому університетах (1895–1896). Від 1898 працював у *Львівському університеті* на кафедрі австрійського цивільного права (з українською мовою викладання) як доцент, надзвичайний професор, звичайний професор (1907–1918). Від 1899 член *Наукового Товариства ім. Шевченка*, очолював правничу комісію товариства. Брав активну участь у виданні *"Правничої бібліотеки"* (1900–1909), був головним редактором *"Часописі правничої і економічної"* (1900–1912), ініціював створення *Товариства українсько-руських правників* (1909), був організатором З'їзду українських правників у Львові (1914).

Д. двічі обирали депутатом нижньої палати австрійського парламенту (1907 та 1911) від *Української національно-демократичної партії* (у парламенті входив до складу Української парламентської репрезентації), від червня 1917 очолював депутатську парламентську підкомісію з питань реформи австрійського цивільного права). Після утворення *Західно-Української Народної Республіки* був обраний до *Української Національної Ради*. Підготував два авторські конституційні проєкти: проєкт устрою Галицької Держави (проєкт основних законів для покликання в життя Галицької Держави) (1918) та *проєкт "Конституції Західно-Української Народної Республіки"* (1920).

Від 1919 жив на еміграції (Відень, Прага). Один із засновників Українського вільного університету (Відень, 1921), ініціатор його перенесення до Праги, перший декан факультету права і політичних наук (1921), ректор (1922–1923) та проректор (1923, 1933–1935). Одночасно працював в Карловому університеті у Празі (1929–1933), празькій Вільній школі політичних наук (1928–1930), співпрацював з Українською господарською академією у Подєбрадах (тепер Чехія), Українським науковим інститутом у Берліні. 1927 Д. було обрано (заочно) дійсним членом Всеукраїнської Академії наук від кафедри цивільного права. Був одним із засновників та головою Українського правничого товариства в Чехословаччині, організатором з'їздів українських правників у Празі (1926, 1933).

Станіслав Дністрянський

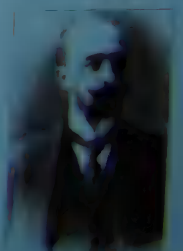

Д. залишив велику наукову спадщину в галузі цивільного, сімейного, міжнародного приватного права, теорії держави та права, а також державного (конституційного) права. Публікував свої роботи німецькою, польською, українською, французькою та чеською мовами. Головні праці: "Полагода шкоди з огляду економічного і соціального" (1897), "Заручини в австрійськім праві" (1899), "Чоловік і його потреби в правній системі. Розвідка

Дністрянський (у центрі) серед галицьких громадських діячів. Поч. XX ст. Архівне фото

Будинок на вул. М. Лобачевського, 8. Архітектор З. Добжанський 1910 р. Сучасне фото

з австрійського права" (1900), "Австрійське право облігаційне" (1901–1909), "Звичаєве право та соціальні зв'язки" (1902), "Про природу звичаєвого права" (1904), "Реформа виборчого права в Австрії" (1906), "Австрійське право приватне" (1906), "Природні засади права" (1911), "Причинки до реформи приватного права в Австрії" (1912), "Самовизначення народів", "Статут для Галичини", "Україна і мирова конференція", "Цивільне право" (усі 1919), "Зв'язок і сполука народів" (1920), "Будівництво держави і бюрократія" (1921), "Нова держава" (1923), "Загальна наука права і політики" (1923), "Річеве право" (1923), "Генеза та основи права" (1923), "Погляди на теорії права та держави" (1925), "Соціальні форми права" (1927) та ін. Частина наукової спадщини вченого не опублікована.

Як учений-цивіліст обстоював ідею реформування австрійського цивільного права, пристосування його до нових суспільних відносин із комплексним узгодженням інтересів держави, народу, суспільства, окремих соціальних груп. Д. обґрунтував концепцію зобов'язального (облігаційного) права як окремої підгалузі австрійського цивільного права. Створив власну концепцію держави і права, в основі якої лежало твердження про соціальний характер норм і природничих засад права. Доводив первинність права порівняно з політикою, стверджував, що політика утворюється на основі норм суспільного життя, а сама держава є вищим виявом органічних суспільних зв'язків. Однак народ як окремий органічний суспільний зв'язок вищий за державу і має свою організацію з власними цілями.

Д. був прихильником ідеї створення у міжвоєнній Європі конституційних (демократичних) національних держав на основі реалізації невід'ємного права націй на самовизначення в межах своїх етнографічних територій, забезпечення основних прав людини та права національних меншин на вільний культурний розвиток. Перший в українському правознавстві висловив ідею про потребу створення комплексної системи правової охорони конституції. Д. був ініціатором створення та належного унормування української правничої термінології. В українській політології Д. вважають одним із засновників національно-державницького напряму, автором політичної концепції української держави.

Останній рік життя мешкав в Ужгороді, де й помер від серцевого нападу під час однієї з публічних лекцій. Похований на міському цвинтарі Кальварія в Ужгороді.

Петро Стецюк

ДОБЖАНСЬКИЙ ЗИГМУНТ (Dobrzanski Zygmunt; 1876–11.07.1918) – архітектор. Народився у Львові. Закінчив архітектурне відділення *Львівської Політехніки* (1905).

Від 1907 працював у Львові. Спорудив Преображенську церкву в м. Ярослав (тепер Підкарпатського воєвод., Польща) у модернізованому неовізантійському стилі (1907–1910); у Львові – на засадах модерністської ретроспекції – житловий будинок (1910) на вул. П'ястів, 8 (тепер вул. М. Лобачевського); блок житлових кам'яниць (1912) працівників Крайового банку зі стилізацією барокових мотивів на вул. Св. Терези, 2–8 (тепер вул. Митрополита А. Шептицького); у стилі раціональної *сецесії* – житлові будинки (1910–1911) на вул. 29-го Лис-

тонада, 34–36 (тепер *вул. С. Коновальця*) і *будинок товариства ремісників "Зірка"* (1912) на вул. Францисканській, 7 (тепер *вул. В. Короленка*). 1914 за проєктом Д. у стилі модернізованого галицького *ренесансу* почалось будівництво нового поштамту на вул. А. Потоцького (тепер *вул. Генерала Чупринки*), закінчити який перешкодила *Перша світова війна*. Помер у Відні.

Юрій Бірюльов

ДОБЖАНСЬКИЙ СТАНІСЛАВ (Dobrzanski Stanislaw; псевдоніми: Nowacki, Stach; 10.03.1847–16.11.1880) – польський драматург, актор, режисер. Син *Яна Добжанського*. Народився у Львові. Навчався у *Львівському університеті*, але не закінчив його. Згодом, завдяки самоосвіті, здобув широкі знання, досконало опанував кілька мов. Брав участь у польському повстанні 1863, був за це ув`язнений австрійською владою. Від 1865 редагував львівський сатиричний двотижневик "Совіздрал" (*Sowizdrzal*), від 1866 працював у редакції *"Газети Львовської"* (*Gazeta Lwowska*).

Мистецька кар'єра Д. розпочалася 1866. Виступав у львівському *театрі Скарбка*, згодом у театрах Кракова та Познані. 1871–1872 був членом правління львівського Міського театру та водночас його головним режисером, 1875–1879 – художнім керівником. Через хворобу серця 1879 перервав театральну діяльність і виїхав на лікування до Італії. Повернувшись, грав на львівській сцені ще в кількох виставах.

Творчий доробок Д. складається з комедій, головно одноактових, багато з них написані в стилі фарсу. Сюжети творів були запозичені з тогочасного галицького життя міщанства й аристократії. Найвідоміші п'єси: "Солдат королеви Мадагаскару" (*Żołnierz królowej Madagaskaru*, 1879), "Золоте теля" (*Złoty cielec*, 1880), "Дзлечко Альфонса" (*Wojaszek Alfonsa*, посмертна постановка 1882). На основі твору Д. "Солдат королеви Мадагаскару" двічі було знято художні фільми (1939 і 1957). Мешкав у власному будинку на вул. Б. Зиморовича, 24 (тепер *вул. Дж. Дудкєвича*; будинок не збережся). Помер у Львові. Похований на *Личаківському цвинтарі*.

Андрій Козицький

Ян Добжанський

ДОБЖАНСЬКИЙ ЯН (Dobrzanski Jan; 1820–29.05.1886) – польський публіцист і редактор, засновник польського гімнастичного товариства "Сокіл", директор театру. Батько *Станіслава Добжанського*. Народився в с. Чорне на Сяноччині (тепер с. Чарна Гурна і Чарна Дольна Підкарпатського воєвод., Польща) у сім'ї лісника. Походив із дрібношляхетської (гербу Сас) родини з українським корінням. Публічно не декларував українського походження, однак сучасники сприймали його як "русина". Освіту здобув у Перемиській гімназії. У *Львівському університеті* коротко навчався на правничому (1839–1840) і філософському (1840–1841) факультетах, але університету не закінчив. 1841 розпочав журналістську діяльність у редакції урядової *"Газети Львовської"* (*Gazeta Lwowska*) і додатку до неї "Розмаїтості" (*Rozmaitosci*). Працював приватним учителем, зокрема *А. Сапіги*. Завдяки протекції Т. Василевського (маршалка *Галицького Станового Сейму*, а 1848 – впливового члена польської *Центральної Ради Народової*) увійшов до кола львівських літераторів і публіцистів. Як здібний журналіст став відомим, співпрацюючи 1847–1848 з редакцією *"Щоденника паризької моди"* (*Dziennik Mód Paryskich*). Під час революції 1848 відіграв провідну роль в організації у Львові масових вуличних акцій під гаслами боротьби за національно-політичну свободу *поляків*, брав участь в організації польської національної гвардії, за що здобув популярність і був названий "Яном IV" (за аналогією до польських королів XVII ст.). У квітні того ж року заснував газету "Рада народова" (*Rada Narodowa*), яка стала органом Центральної Ради Народової й домагалася відновлення польської державності в кордонах давньої Речі Посполитої. Після примусового перебування у війську (1848–1850) та

заборони провадити журналістську і видавничу діяльність 1854 воснував літературний часопис "Новини" (*Nowiny*), перетворений 1856 на "Літературний щоденник" (*Dziennik Literacki*). За редакцією Д. 1854–1865 "Літературний щоденник" став провідним виданням польської інтелектуальної еліти, одним із перших виступивши з гаслом польського позитивізму. 1862 Д. створив, а 1865–1885 був редактором *"Газети народової"* (*Gazeta Narodowa*) – головного польського політичного часопису Східної Галичини.

Серед галицьких публіцистів не вирізнявся ані політичною послідовністю (часто діяв кон'юнктурно), ані вишуканим літературним стилем; однак завдяки непересічним організаторським здібностям умів об'єднувати людей. На українські теми писав мало. Як більшість його сучасників, не мав розуміння пробудженої *"Весною Народів"* національної свідомости *українців*. Доводив, що про існування народу мають свідчити не тільки мова й віровизнання, але й окремішня історична традиція, якої в русинів не бачив. Однак на раціональному рівні допускав можливість створення новочасного народу й тому пропонував розпочати будівництво "руського народу" знизу: від освіти народною мовою і розвитку сільського шкільництва. Як керівник польського театру у Львові (1873–1881, 1883–1886) доклав багато зусиль до розвитку в місті театрального мистецтва. Був одним із творців 1868 у Львові польського Педагогічного товариства. Найбільшим своїм громадським досягненням уважав створення 1867 у Львові першого осередку польського гімнастичного товариства "Сокіл".

Автор художніх творів: "Орендарева родина" (*Rodzina dzierżawcy*, 1858), "Вигнанці" (*Wygnańcy*, 1859), "Дві дружини" (*Dwie żony*, 1862). Мешкав до 1880 у власному будинку на вул. Б. Зиморовича, 24 (тепер *вул. Дж. Дудаєва*; будинок не збережся). Помер у Львові. Похований на *Личаківському цвинтарі*.

Мар'ян Мудрий

"ДОБРА КНИЖКА" – українське католицьке видавництво. Видавець і редактор – О. Мох. Постало у Львові 1920 як Літературний видавничий інститут "Добра книжка". На еміграції в Австрії 1948–1949 випускало квартальник "Життя і слово"; від 1952 – в Торонто (Канада). До 1957 видало 154 випуски перекладної й оригінальної літератури, переважно релігійного, популярно-наукового та історичного змісту, різними серіями.

Е. У.

ДОБРОВОЛЬСЬКА ОЛІМПІЯ (12.08.1892–02.02.1990) – українська акторка, режисер, педагог. Дружина *Йосипа Гірняка*. Народилася в Одесі. Випускниця Музично-драматичної школи ім. М. Лисенка в Києві. Працювала 1916–1919 в Молодому театрі, 1920–1922 – у Київському театрі ім. І. Франка та його студії, 1922–1937 – акторка театру "Березіль" (від 1936 – Харківський український драматичний театр ім. Т. Шевченка). Після арешту 1937 потрапила на північ, у с. Чіб'ю (Комі, Росія), де 1938–1940 працювала акторкою в Театрі ім. Косоланкіна, що його очолив репресований раніше И. Гірняк, її чоловік і партнер у сценічній роботі в "Березолі" (Харків). 1940–1941 – актриса Черкаського українського драматичного театру. Під час *Другої світової війни* перебувала у Львові. 1942–1944 – актриса *Львівського театру опери та балету*. Разом із чоловіком Д. прагнула продовжити та розвинути театрально-педагогічні ідеї *Леся Курбаса*, започаткувавши Львівську театральну студію при Інституті народної творчості (діяла 1942–1944). Водночас працювала акторсою драматичної секції Львівського театру опери та балету, де гляда побачив її у різнопланових ролях, зокрема: Баронова-Козино ("Мина Мазайло" М. Куліша, 1942), Фелче ("Самодури" К. Гольдоні, 1942), Розавра ("Хитра вдовичка" К. Гольдоні,1943), Анна Андріївна ("Ревізор" М. Гоголя, 1944). Остання з цих вистав, за свідченням критиків, стала тріумфом акторсько-педагогічної діяльності подружжя: режисера Й. Гірняка та його асистентки Д.

Олімпія Добровольська в ролі Леонори у виставі "Змова Фієско в Генуї" "Березіль" 1928 р

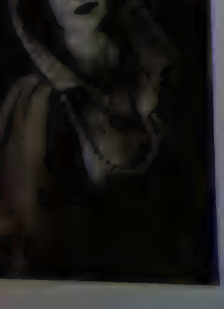

Від 1944 на еміграції – в Австрії, Західній Німеччині та США. Разом із Й. Гірняком очолювала Театр-студію (1945–1951), працювала в Українському театрі Америки (1952–1955), Театрі Слова (1956–1964). Померла в Нью-Йорку.

Майя Гарбузюк

ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ АНДЖЕЙ (Dobrowolski Andrzej; 09.09.1921–08.08.1990) польський композитор і педагог. Народився у Львові, де здобув середню освіту. Під час німецької окупації навчався у Варшавській консерваторії, 1945–1951 у Державній вищій школі музики в Кракові. 1947–1954 викладав у цій школі та Державному музичному ліцеї у Кракові, в 1954–1976 – у Вищій школі музики у Варшаві. Секретар Союзу польських композиторів (1957–1969). Від 1976 викладав композицію й електронну музику на факультеті композиції, теорії та диригентури Університету музичного і драматичного мистецтва у Граці (Австрія), 1979 став деканом цього факультету.

У творчості Д. чільне місце посідають експерименти в галузі електронної музики: пасакалья (1956), музика для магнітофона і гобоя, соло (1965), музика для магнітофона й фортепіано (1971), музика для магнітофона і контрабаса (1977), комп'ютерна музика (1988). До творчої спадщини Д. належать симфонічні варіації для оркестру (1949), концерт для фагота з оркестром (1953), симфонія (1955), тріо для гобоя, кларнета і фагота (1956), музика для струнного оркестру і чотирьох груп духових (1965), музика для оркестру (1968, 1970, 1972–1973, 1974, 1978–1979, 1981–1982, 1986–1987), смичковий квартет (1989). За творчу діяльність нагороджений відзнаками Польщі та Австрії. Автор підручника "Методика викладання гармонії у школах 2-го рівня" (*Metodyka nauczania harmonii w szkołach II stopnia*, 1967). Помер у Граці.

Ігор Петрій

ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ ЄЖИ (Dobrowolski Jerzy; 23.05.1879–червень 1941) – польський військовий діяч, організатор підпільного руху часів *Другої світової війни*, полковник. Народився в с. Колінцях поблизу Тлумача (тепер Івано-Франківської обл.). Навчався у *Львівській Політехніці*, яку закінчив 1911, здобувши фах інженера. Під час *Першої світової війни* служив офіцером артилерії в австрійській армії (1914–1917). Від 1918 у Війську Польському, брав участь у боях за Львів українсько-польської війни 1918–1919. Одержав звання полковника 01.06.1919. Після 10-річної військової служби 30.06.1929 на власне прохання перейшов у запас. Провадив господарство у двох сільських маєтках, у Львові володів будівельним підприємством, яке у 1930-ті проклало чимало доріг та мостів. У Львові фірма ремонтувала *вул. Личаківську*. Під час німецько-польської війни 1939 брав участь в обороні Львова, організовував систему зв'язку польських сил у місті. Від жовтня 1939 належав до Польської організації боротьби за свободу, заступник її командира *Мечислава Борути-Спеховича*. Був арештований органами *НКВС*, імовірно, 12.12.1939. Ув'язнений у львівській тюрмі "*Бриґідки*", переведений у в'язницю на вул. Яховича (тепер вул. Академіка Р. Кучера), згодом – на *вул. Замерстинівську*. Д. розстріляли більшовики після початку німецько-радянської війни.

Гжегож Грицюк

Анджей Добровольський

ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ ЗИГМУНТ (Dobrowolski Zygmunt, псевда: Фелікс, Зигмунт; 01.05.1899–08.07.1975) – польський військовий діяч, організатор підпільного руху часів *Другої світової війни*, підполковник. Народився в м. Мостиська (тепер Львівської обл.). Під час *Першої світової війни* служив в австрійській армії (1917–1918), згодом у піхотних підрозділах Війська Польського. 1924 переведений в артилерію. Від 1928 – у Львові в 6-му артилерійському полку. 1938 став командиром 2-го дивізіону цього полку. Під час німецько-польської війни 1939 воював спочатку в 38-й резервній піхотній дивізії, 14.09.1939–18.09.1939 в 11-п

О. Добровольський. *Автопортрет* 1908 р.

Карпатські піхотний дивізії. Напередодні капітуляції Львова перед підрозділами Червоної армії Д. нелегально дістався до міста, де розпочав підпільну діяльність у Польській організації боротьби за свободу. У листопаді – грудні 1939 був заступником *Єжи Добровольського*, команданта організації. У березні (за іншими даними – у квітні) 1940 – командант Союзу збройної боротьби-2 у Львові. Виконував ці функції аж до арешту органами *НКВС* 29.10.1940. Вивезений зі Львова вглиб Росії. Звільнений із в'язниці 1941 на основі амністії. Служив у 5-й піхотній дивізії Війська Польського в СРСР, згодом у 2-му Корпусі Польських збройних сил на Заході. Брав участь у битві за Монте-Кассино (Італія). Після *Другої світової війни* залишився у Великій Британії. 1973 повернувся до Польщі. Помер у Жешові (Підкарпатського воєвод., Польща).

Єжеґож Грицюк

ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ ОДО (ОТТОН) (1883–1918) – живописець. Народився в м. Чернівці. Навчався в Академії мистецтв у Кракові (1905–1907, як вільний слухач), Парижі (1908–1909) та Мюнхені. Працював у Львові. У червні 1915 виїхав до Києва. Малював у техніках пастелі, акварелі, ґуаші, туші (рідше темпери й олії) пейзажі (головно краєвиди Львова, Парижа, Мюнхена і Відня), портрети, карикатури, сцени з міського побуту, проєктував обкладинки для книжок. Застосовував прийоми *імпресіонізму* (схоплював миттєві враження, ефекти повітря й світла) та *сецесії* (модерну) – узагальненість композиції, спрощені, широкі площини локального кольору, експресивний контур. Творчості Д. властивий широкий настроєвий діапазон – від гротеску до спокійного побутописання й м'якого ліризму. Учасник художньої виставки у Львові 1912.

Серед найголовніших творів – автопортрети (1907, 1908, 1910), "Львівська письменниця" (імовірно, *Г. Запольська*, 1907), "Портрет Генрика Збєжховського" (1907), "Віденський оперний театр" (1905), "Марійська площа" (1907), "Вулиця Цитадельна" (1907), "Кав'ярня Менашера" (1907), "У пивному барі" (1908), "Галицька площа" (1908), "Вілла Леона Пінінського" (1909), "Самотність" (бл. 1910), "Берези" (1910), "У кав'ярні" (бл. 1910), "Площа Капітульна", "Марійська площа взимку", "Міський театр" (усі – 1911), "Паризький бульвар узимку" (1911), "Вигляд на Нотр-Дам" (1912), "Ґранд-Опера" (1912); "Успенська церква", "Мотив старого Львова", "Костел св. Ельжбети", "Велика передміська синагога" (усі – 1913); "Бернардинський костел", "Латинський катедральний собор", "Каплиця Боїмів", "Вулиця Академічна", "Вулиця Арсенальна", "Собор св. Юра", "Церква св. Георгія", "Сільська садиба" (усі – 1914), оформлення кав'ярні Г. Запольської у Львові (1914); серія кольорових автолітографій "Львів узимку 1914–1915". Твори Д. зберігаються у *Львівській галереї мистецтв* (бл. 30 картин), *Львівському історичному музеї*, у приватних збірках Львова та Києва, а також у музеях Польщі. Помер у Києві.

Юрій Бірюльов

О. Добровольський. *Площа Марійська* 1907 р.

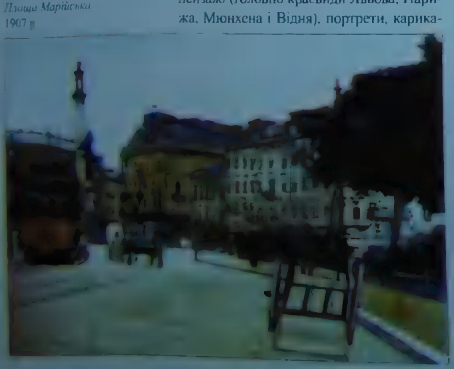

ДОБРОНРАВОВ МИХАЙЛО (27.10.1904–25.06.1979) – живописець, ґрафік, педагог. Народився в м. Белгород (тепер Росія). 1922–1929 навчався у Харківському художньому інституті. 1934–1941 був його викладачем. Член Асоціації революційного мистецтва України

(1930–1932). 1945 приїхав до Львова. 1952–1967 працював у Львівській художній школі. Член Спілки художників України. Брав участь у виставках (1959, 1975 – персональні).

Автор картин: "Народні збори Західної України 1939 р." (1949), "М. В. Гоголь читає О. С. Пушкіну "Мертві душі" (1952), "Розмова В. І. Леніна з делегатами компартії Східної Галичини на II конгресі Комінтерну" (1964), "Галревком" (1970); портрети діячів культури та історичних осіб – *Ірини Вільде* (1947), *О. Кириласа* (1947), *І. Рубчака* (1949); натюрмортів та пейзажів, зокрема серії рисунків архітектурних пам'яток Львова. У *Національному музеї у Львові* – понад 2 тис. живописних та 1 тис. графічних творів Д. (дар І. Жук, 2000). У *Львівському історичному музеї* – понад 50 картин Д., зокрема "Вулиця Підвальна" (1945), "Вулиця Чапаєва" (тепер *вул. Городоцька*, 1946), "Ярмарок" (1946), "Оборона Львова 1340 р." (1950), "Портрет І. Крип'якевича" (1961). У краєвидах Львова поєднував принципи реалізму з елементами *імпресіонізму*.

Роман Фіголь, Юрій Бірюльов

ДОБРЯНСЬКИЙ АДОЛЬФ (псевдоніми і криптоніми: Сремец; А.І...вич; А.І.Д; ...itsch; А.Іv...tsche; А.І...witsche; 18.12.1817–13.03.1901) – український громадсько-культурний і політичний діяч, публіцист, один з ідеологів *москвофільства*. Народився в Рудлові (тепер Пряшівського краю, Словаччина) в українській греко-католицькій священичій родині. Навчався в Кошицькому (1833) та Егерському (1836) університетах. Закінчив 1840 Гірничо-лісову академію у Банській-Штявниці (тепер Словаччина). Згодом у Пешті (тепер частина Будапешта, Угорщина) був на різних адміністративних посадах. Через москвофільські погляди угорська влада переслідувала Д., тому 1848 переїхав до Львова. На Слов'янському з'їзді 1848 у Празі підготував спільні вимоги *українців* і словаків у справі запровадження автономії їхніх країв. 1849 виконував обов'язки цивільного комісара у справах місцевого населення при російській армії генерала Івана Паскевича, яка допомагала офіційному Відню придушувати угорський визвольний рух. У нагороду за ці послуги отримав два коштовні пістолети, орден Св. Володимира (4-го ступеня) і медаль "За втихомирення Угорщини і Трансильванії".

Один з авторів адміністративної реформи Угорського королівства за етнічною ознакою (19.10.1849). Намісник Ужгородського округу (1849–1860). З ініціативи Д. українську мову запроваджували в початкових школах і в Ужгородській греко-католицькій семінарії (1850). Цісар *Франц Йосиф I* надав 1858 Д. шляхетство з доданням прізвища Сачуров (за назвою купленого села). Тричі був обраний депутатом угорського сейму (1848, 1861, 1865). Залишив державну службу 1867 і повністю віддався громадсько-політичній діяльності. Член *Головної Руської Ради* у Львові, голова Товариства Св. Стефана у Пряшеві (1862–1876), Товариства Св. Василия в Ужгороді (1866–1876), редактор його газети "Свѣт" (1867–1871).

Знову переїхав до Львова 1880, де його разом із донькою Ольгою Грабар і ще 10 особами заарештували за звинуваченням у державній зраді (поширення москвофільських ідей). Після показового

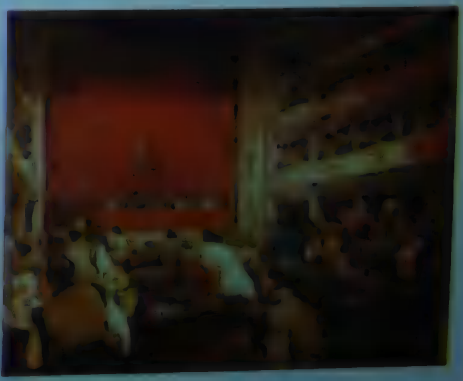

М. Добронравов. *Народні збори Західної України 1939 р.* 1949 р.

судового процесу (липень 1882) звинувачених виправдали, але Д. змушений був виїхати до Відня.

У суспільно-політичних поглядах Д. еволюціонував від австрославізму до москвофільства. Писав німецькою, угорською і словацькою мовами, "язичієм". Автор шкільного підручника - "Букваря руського для шкіл в Галичині" (1848). Як український громадсько-політичний діяч підготував проєкт поділу Угорщини на національні округи ("Памятник руснів угорських", 1849), написав низку важливих праць з історії і перспектив державності українців та словаків у складі монархії Габсбургів: "Проєкт політичної програми Русі Австрійської" (1849), "Про західні кордони Підкарпатської Русі" (1880), "Назви австро-угорських русинів (1885), "Про сучасне релігійно-політичне становище Австро-Угорської Русі" (1885), "Програма для проведення національної автономії в Австрії" (1885). Як один з ідеологів русофільства, майбутню державність слов'ян убачав у федерації під егідою Росії, пропагував спільнослов'янську мову ("Погляд на питання про спільнослов'янську мову", 1888). Залишив важливі праці історико-богословського змісту: "В день свята св. великомученика Дмитрія" (1886), "Календарне питання в Росії і на Заході" (1894), "Результати вчення гр. Л. М. Толстого" (1896), "Думки православного галичанина про реформу церковного управління" (1899). Попри греко-католицьке віровизнання, сповідував православну догматику, домагався максимального зближення обох конфесій ("Відповідь угро-руського духівництва своєму єпископові" (1881), "Апеляція Папі від імені угро-руського духівництва Пряшівської єпархії" (1881) та ін.). Помер в Інсбруці (Австрія), похований у с. Чертіжне на Пряшівщині.

Михайло Кріль

ДОБРЯНСЬКИЙ ІВАН (18.02.1842–1915) – український громадсько-культурний і суспільно-політичний діяч Галичини, адвокат. Народився в с. Валява (тепер Перемиського повіту Підкарпатського воєвод., Польща) в сім'ї парохіяльного греко-католицького священика, автора старослов'янської граматики і популярних статей на історичну тематику. Освіту здобув у Перемиській гімназії, Віденському і Львівському університетах. У *Львівському університеті* захистив докторат із права 1867. Від 1868 суплент (заступник за сумісництвом), а від 1870 – доцент кримінального права і кримінального процесу з українською мовою викладання Львівського університету. 1870 відкрив у Львові адвокатську канцелярію. 1881–1882 – депутат *Галицького Крайового Сейму* від округу сільських громад Станиславів – Галич. Член *Ставропігійського інституту*, *Товариства ім. М. Качковського*, Руської Ради. Увійшов до складу керівних органів цих організацій, зокрема від 1876 обіймав посаду заступника голови Руської Ради. Авторитет здобув як адвокат – оборонець національних прав руського (українського) населення Галичини. У січні 1880 на засіданні державного трибуналу у Відні виграв справу про створення у Львові народної школи з руською мовою викладання, а в квітні 1882 відстояв рішення про обов'язкове використання в судових та урядових установах у руському письмі кириниці. 1897 активно захищав у судах

Д. Добрянський
Бурги Рійоне
1959 р.

українських селян, які були притягнені до кримінальної відповідальності внаслідок т. зв. баденівських виборів до австрійського парламенту. Належав до москвофільської течії в українському русі, хоча висловлювався за солідарну діяльність українських політичних сил. Вирізнявся фаховим підходом до справ, користувався авторитетом серед народовців. Один із організаторів *Русско-народної партії* (1900, від 1909 – Русская народная організація), входив до керівного органу партії "Народного совета" Під час російської окупації Львова (1914–1915) співпрацював із російською владою, був заступником голови "Русского народного совета" (голова *В. Дудикевич*). Улітку 1915 після відступу російських військ зі Львова виїхав до Києва, де невдовзі помер.

Мар'ян Мудрий

ДОВБОШИНСЬКИЙ ДАНИЛО (нар. 27.07.1924) – живописець, графік, педагог, заслужений художник України (1989). Народився в с. Колки (тепер смт Маневицького р-ну Волинської обл.). 1947–1953 навчався у Львівському державному інституті прикладного та декоративного мистецтва (тепер *Львівська національна академія мистецтв*). Педагоги з фаху – *Роман Сельський, Йосип Бокшай*. 1953–1987 – викладач, доцент, завідувач кафедри живопису цього інституту. Працює в галузях станкового, монументально-декоративного живопису та графіки. Учасник виставок від 1958. Виконав мозаїчні роботи, зокрема для *Музею історії військ ПрикВО* у Львові (1965, у співавторстві).

Основна творча спеціалізація Д. – станкове малярство. Тяжіє до загостреноекспресивного виразу художнього образу через інтенсивний колір, фактуру, широкі пластичні узагальнення. Частина творів кін. 1950–1970-х мали тематичний характер – "Зміна" (у співавторстві з Іваном Скобалом), "Робітники-хіміки", "Діти Карпат", "Богун під Берестечком", "Шевченко на засланні", "Антифашистська демонстрація у Львові 1935", "Бійці-інтернаціоналісти на барикадах республіканської Іспанії" та ін.

Від 1960-х розбудовуються великі тематичні серії Д., присвячені Гуцульщині. Багато картин (портретів, міфологічних сцен, пейзажів, натюрмортів) виконано у присілку Дземброня, "Барбізоні" художників Львова (тепер с. Берестечко Верховинського р-ну Івано-Франківської обл.). Особливим поетичним змістом позначені композиції, у яких митець синтезує власні емоційні переживання з глибокою фольклорною основою традиційної духовної культури гуцулів.

Інша велика тема – рідна Волинь. Автор низки портретів *Лесі Українки*, композицій за мотивами творчості поетки, ліричних пейзажів Волині. Серед інших вагомих тем – краєвиди Львова та околиць, серія картин і монотипій "Норвегія" та ін. Художник створив багато портретів сучасників, зокрема мистецтвознавців *Б. Возницького, В. Овсійчука*, художників *Р. Турина, Р. Сельського, М. Сельської*, а також історичних портретів короля *Данила Романовича, М. Шашкевича*, Т. Шевченка, *Р. Шухевича* та ін.

Роман Яців

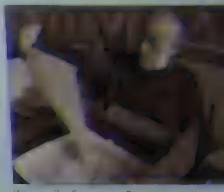

Данило Довбошинський

Д. Довбошинський. *Катедральний собор. Львів*. 1980 р.

ДОЛЕНКО ГРИГОРІЙ (24.02. (08.03).1917–16.12.1990) – геолог, член-кореспондент Академії наук УРСР (1964), академік Академії наук УРСР (1979). Лауреат Державної премії УРСР в галузі науки й техніки (1971), премії ім. В. Вернадського АН УРСР (1977). Народився в с. Гаївка (тепер Кіровоградського р-ну Кіровоградської обл.). Закінчив Харківський університет (1940). Працював завідувачем відділу, а згодом головним геологом нафтового управління СРСР в Австрії (1945–1950).

Від 1952 – у Львові, співробітник Інституту геології і геохімії горючих копалин АН УРСР (тепер *Інститут геології і геохімії горючих копалин НАН України*). 1953 захистив кандидатську дисертацію, 1958 призначений заступником директора інституту з наукової роботи. Після захисту докторської дисертації "Умови форму-

Григорій Долена

вання і закономірності розміщення нафтових і газових покладів Карпат" (*Условия формирования и закономерности размещения нефтяных и газовых месторождений Карпат*) створив відділ геології нафти й газу, яким керував продовж життя. Від 1964 – директор цього інституту.

Працював над з'ясуванням закономірностей утворення й розміщення нафтових та газових родовищ. Автор 12 монографій: "Геологія нафти і газу Карпат" (*Геология нефти и газа Карпат*, 1962), "Нафтогазоносність Криму" (*Нефтегазоносность Крыма*, 1968), "Закономірності нафтогазоносності Передкарпатського і Закарпатського прогинів" (1969), "Глибинна будова, розвиток і нафтогазоносність Українських Карпат" (*Глубинное строение, развитие и нефтегазоносность Украинских Карпат*, 1980) та ін. Підсумком наукової діяльності стала праця "Походження нафти і газу та нафтогазонакопичення в земній корі" (*Происхождение нефти и газа и нефтегазонакопление в земной коре*, 1986). Відзначений нагородами.

Помер у Львові. Похований на *Личаківському цвинтарі*.

Роман Фігаль

ДОЛЖИЦЬКИЙ ЛЕОН (Dołzycki Leon; 20.03.1888–20.09.1965) – живописець. Народився у Львові. Закінчив Львівську учительську семінарію (1907). Навчався в Академії мистецтв у Кракові (1907–1912, викладачі *Ю. Мегоффер*, Ф. Рушиць, Ю. Унєжицький). 1912 перебував у Парижі, де зацікавився творами імпресіоністів, П. Сезанна й кубістів. Від 1912 працював викладачем у Станиславові (тепер м. Івано-Франківськ). Від 1917 мешкав у Львові, 1918–1919 – у м. Борислав на Львівщині, де викладав у гімназії. 1920 виїхав до м. Познань (тепер Великопольського воєвод., Польща). 1917–1922 – член мистецького об'єднання "Формісти", організатор першої виставки формістів у Львові 1918. Співзасновник мистецької групи "Пластика" у Познані (1925). Від 1946 викладав у Вроцлаві (тепер Дольношльонського воєвод., Польща). 1949 – професор Академії мистецтв у Кракові. Учасник художніх виставок у Львові 1914–1932 (листопад 1918 – персональна), у Станиславові 1913.

Л. Должицький. *Старий* 1914 р.

Малював олійні, темперні, акварельні фігурні композиції, портрети, краєвиди, натюрморти; виконував дереворити й літографії. До 1916 перебував під впливом французьких імпресіоністів та постімпресіоністичного живопису, з декоративним поєднанням кольорових плям ("Портрет приятеля", 1911; "Старий", "Міський пейзаж", "Портрет скульптора", усі – 1914). Від 1916 перейшов до формізму, використовував посилену експресію лінії та кольору, ритміку композиції. Узагальнені, іноді геометризовані силуети фігур і предметів обводив дуже підкресленою, динамічною контурною лінією, площини заповнював чистими, контрастними барвами ("Розмова", "Дівчинка", "Більярд", усі – 1917; "Автопортрет", "Сад", "Дерева", усі – 1918; "Косар", 1920; "Золота Венера", 1921; "Скорботна", 1922). Після 1925 інтенсивність художнього виразу його картин зменшується, ритміка ліній та кольорових плям стає спокійнішою. Твори Д. зберігаються в музеях та приватних збірках Польщі. Помер у Кракові.

Юрій Бірюльов

ДОЛИНСЬКИЙ АЛЕКСАНДЕР (Dolinski Aleksander, 1866–23.12.1930) – польський юрист, адвокат. Народився в с. Ласківці (тепер Теребовлянського р-ну Тернопільської обл.). Початкову і середню освіту здобув у Бучачі і Тернополі. Закінчив правничий факультет *Львівського університету*, 1890 здобув ступінь доктора права. 1890–1892 навчався в Берліні та Геттингені (Німеччина). 1895 габілітувався на підставі праці "Про заступництво при завіренні правових актів" (*O zastępstwie przy zawieraniu aktów prawnych*), 1899–1904 провадив адвокатську практику у Львові. 1904 став надзвичайним, а 1910 – звичайним професором торговельного права Львівського університету. 1912–1913 був деканом правни-

чого факультету. 1919–1930 входив до Кодифікаційної комісії. 1920–1930 – президент Союзу заробітчиків і господарчих товариств у Львові. 1923–1924 – член Державної кооперативної ради. 1930 став ректором Вищої школи закордонної торгівлі у Львові (тепер *Львівська комерційна академія*).

Автор праць із цивільного і торговельного права: "Австрійське право спілок з обмеженою відповідальністю" (*Austriackie prawo spolek z ograniczoną odpowiedzialnoscią*, 1908), "Австрійське торговельне право" (*Austriackie prawo handlowe*, 1912), "Польське вексельне право" (*Polskie prawo wekslowe*, 1925) та ін.

Помер у Львові. Похований на *Личаківському цвинтарі*.

Ігор Петрій

ДОЛИНСЬКИЙ ВІТОЛЬД (27.12.1880 –11.03.1955) – архітектор, живописець, історик мистецтва. Народився в с. Дуліби (тепер Бучацького р-ну Тернопільської обл.). Син *Івана Долинського*. Закінчив архітектурний відділ *Львівської Політехніки* (1910). Працював у Львові до 1944, потім у Польщі. 1915–1939 – інженер технічного департаменту міської ради. У Львові у 1920-ті мешкав на вул. Парковій, 14.

Як архітектор звертався до модернізованих мотивів *бароко* та *класицизму*. Спорудив павільйон для статуї *"Залізного лицаря"* на *Гетьманських валах* (1916, скульптор *Я. Назьборчик*), виставковий павільйон товариства "Ета" на *"Східнім торгах"* (1921), віллу на вул. Рашевицькій, 15 (тепер вул. У. Самчука) (1924). Ще від студентських часів Д. займався живописом: 1904 на Першій виставці Спілки студентів архітектури у Львові експонував проєкти стінного фризу та ескізи розписів тарілок зі стилізованими гуцульськими мотивами.

Малював уявні краєвиди старого Львова в техніці олівців та акварелі: "Львівська ратуша у XVIII ст." (1924), "Панорама Львова у другій пол. XVIII ст." (1929). Другий із цих творів розвинув у проєкт діорами, що її реалізували живописці *З. Розвадовський* та *С. Яновський* (була виставлена 1929 на Загальній крайовій виставці в м. Познань Великопольського воєвод., Польща).

Досліджував давню меморіальну скульптуру на *Личаківському цвинтарі*, опублікував книжку "Личаківський цвинтар у 1800-х рр." (*Cmentarz Łyczakowski w latach 1800-tych*, 1929) із власними рисунками ампірних надгробків скульпторів *Г. Вітвера*, *А.* та *Й. Шимзерів*, *П. Оітеле*, розміщеними на 23 таблицях. Твори Д. зберігаються у *Львівському історичному музеї*. Помер у м. Гданськ (Поморського воєвод., Польща).

Юрій Бірюльов

ДОЛИНСЬКИЙ ІВАН (1852–05.04.1916) – архітектор і живописець, педагог. Онук *Луки Долинського*, батько *Вітольда Долинського*. Народився у Львові. Закінчив будівельне відділення Львівської технічної академії (1877). Як стипендіат Крайового відділу 1879–1880 вивчав декоративний живопис у Відні, згодом – в Італії та Франції. 1881 повернувся до Львова. Від 1886 – уповноважений архітектор у Львові та Стрию. 1900–1912 – професор Художньо-промислової школи у Львові, на відділі будівництва викладав засади проєктування та конструкції, а також рисунок і каліграфію.

Д. провадив відбудову м. Стрий після пожежі 1886, спорудив тут низку житлових кам'яниць та відновив, використовуючи елементи неороманського стилю, парохіяльний костел. У м. Броди на Львівщині спорудив 1891 будинок гімназії (співавтор – архітектор *Б. Бауер*). У Львові зводив житлові та громадські будинки. 1886–1900 оригінально тлумачив різні напрями архітектури *історизму*. Брав участь у конкурсі проєктів на будинок *Міського промислового музею у Львові* (1890). У співавторстві з архітектором Б. Бауером спорудив 1893 в неоренесансному стилі з використанням поливаної цегли будинок міської школи ім. Ш. Конарського (тепер середня школа № 55 на *вул. С. Бандери*, 91); на *Галиць-*

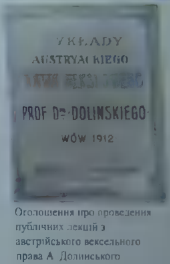

Оголошення про проведення публічних лекцій з австрійського вексельного права А. Долинського 1912 р.

Вілла Долинських на вул. М. Лемика, 34 Архітектор І. Долинський 1898–1899 рр. Сучасне фото

Лев Долинський

ки краєвій виставці 1894 р. поставив дерев'яні павільйони музичний, спілки господарських товариств і ощадкас, зі стилізацією в різьбі народних орнаментів. 1899 збудував три неоромантичні вілли на вул. Ю. Дверницького, 24, 26, 34 (тепер вул. М. Лемика), серед яких особливо виграндась власна вілла Д. (будинок № 34), із застосуванням елементів дерев'яного народного будівництва Карпат та живописного оздоблення (див. *Долинського вілла*). Після 1900 перейшов до *сецесії* (модерну) та модернізації історичних стилів. Спорудив церкву в м. Болехів (тепер Івано-Франківської обл., 1905), перебудував купол церкви у м. Радимно (тепер Підкарпатського воєвод., Польща, 1911), виконав конкурсний проєкт будинку Політехнічного товариства у Львові (1905), проєкти двох сільських садиб (1911). У вільних, асиметричних формах сецесійної ретроспекції 1908 збудував дві вілли "Під Оленем" на вул. Застінок, 15/17 (тепер вул. Кубанська).

Багато працював над оздобленням інтер'єрів: проєктував меблі, вітражі, світильники, металеві вироби й особисто виконував стінні розписи в театральній декорації. 1881 розробив проєкт театральної завіси, експонований на виставці львівського *Товариства прихильників красних мистецтв*. 1886 намалював декорації для карнавалу студентів і викладачів *Львівської Політехніки* в залах Міського касино. 1879–1880 брав участь у розписах інтер'єрів Верховного суду у Відні. Виконав у Львові не збережені стінні розписи із застосуванням неоренесансної орнаментики та алегоричних фігур: у двох залах парламентського голови в будинку *Галицького Крайового Сейму* (зокрема портрети українських і польських *князів* та *королів*, 1882); на стелі *церкви святих Петра і Павла* (1883–1884); в актовій залі Львівської Політехніки (нижня частина стін, 1884); у *залі* св. Анни на вул. Академічній, 10 (тепер *проєкт. Т. Шевченка*) (1888), на сходовому майданчику головної *лестниці* (вул. Ю. Словацького, 1; алегоричні композиції "Пошта", "Телеграф", "Торгівля", 1889); на плафоні музичного павільйону Загальної краєвої виставки 1894 р. Від кін. 1880-х і на поч. XX ст. виконував живописні роботи для церков міст Східної Галичини: фрески в греко-католицькій церкві св. Норберта у Кракові (1887–1888); оздоблення залів українського "Народного Дому" в Перемишлі (1903–1904); декорування театральної зали будинку товариства *"Сокіл"* у Стрию (1904); вітражі зі стилізованими гуцульськими орнаментами в церкві м. Радимно (1910–1911). Трансформовані в дусі сецесії (модерну) мотиви народного гуцульського мистецтва застосував також у проєктах меблів, стінописів, вітражу, кивоту та *іконостасу* в *каплиці* Інституту виховання українських дівчат в Перемишлі (1910–1913). Для церкви в Сокалі на Львівщині 1911–1912 розробив проєкти іконостасу та металевого амвону. Помер у Львові.

Юрій Бірюльов

Фрагмент іконостасу собору св. Кіра і Панкратія *Луки Долинського*. *Христос Архієрей*. 1780-ті рр.

ДОЛИНСЬКИЙ ЛЕВ (06.01.1906–03.09.1963) український мистецтвознавець. Народився в м. Заліщики (тепер Тернопільської обл.). Батько, Мар'ян Володимир, правнук *Луки Долинського*, був лікарем, одним із засновників *Українського лікарського товариства*. Мати, Зеновія – донька етнографа, дійсного члена *Наукового Товариства ім. Шевченка* о. Михайла Зубрицького.

Навчався в гімназії в Станиславові (тепер м. Івано-Франківськ). Згодом виїхав до Франції, де в Парижі навчався на авіаційних курсах, займався спортом, був діяльним у *"Пласті"*. 1935 одружився з учителькою Ярославою Юрків. Дружина Д. вчителювала в сільській школі неподалік Варшави, а сам Д. працював у механічних майстернях в Данцигу (тепер м. Гданськ, Польща). Наприкін. 1930-х родина переїхала до Львова. Д. зареєстрували на належність до *Організації Українських Націоналістів*. Був ув'язнений у *"Бригідках"* у вересні 1939. Вийшов на волю і, щоб не ганьбити рідним, поміняв своє по батькові з Мар'яновича на Володимировича.

Наприкін. 1940-х працював механіком у системі Академії наук УРСР, мешкав на *вул. М. Коперника*, 28а. Перебував на засланні в Казахстані, привіз звідти свою матір (бабуся Ольга Зубрицька померла там) та сім'ю свого молодшого брата Володимира Долинського.

Навчався на заочному відділенні Інституту живопису, скульптури та архітектури ім. Рєпіна в Ленінграді (тепер Санкт-Петербурзький академічний інститут живопису, скульптури та архітектури) за спеціальністю "теорія та історія мистецтва" (1947–1953). На поч. 1950-х працював молодшим науковим співробітником у Державному музеї етнографії та художнього промислу АН УРСР (тепер *Музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України*).

Предметом досліджень Д. стали колекції давніх годинників та історія української порцеляни. Написав низку наукових статей, монографію "Український художній фарфор" (побачила світ уже після смерті автора 1963). Кандидатську дисертацію захистив 1961 в Московському інституті історії мистецтва.

Помер у Львові. Похований на *Личаківському цвинтарі*.

Роман Фіголь

ДОЛИНСЬКИЙ ЛУКА (бл. 1745–10.03.1824) – маляр, представник мистецтва пізнього *бароко*. Народився в м. Біла Церква (тепер Київської обл.). Працював у ділянках *іконопису*, монументального та портретного малярства. У 1760-ті прибув до Львова з митрополитом Київським і всієї Русі Феліціаном Володковичем, який представив його львівському єпископові *Льву Шептицькому*, що тоді закінчував зведення *собору св. Юра*. 1768–1771 Д. був писарем собору із широкими повноваженнями, про що свідчить його річна платня – 300 золотих. 1770–1771 ікони для новозбудованого собору малював Юрій Радивилівський, у якого тоді мешкав Д. Єпископ Лев Шептицький послав Д. на навчання (1775–1777) до Академії мистецтв у Відні. Тоді ж маляр виконав і прислав до Львова портрети Марії Терезії та *Йосифа II*. Повернувшись до Львова, Д. продовжив активну працю над мистецьким оздобленням собору (намалював образ Христа Архієрея у головному вівтарі, а в святилищі – шість великих овалів із пророками та невеликі празникові композиції).

Д. працював над малярським оформленням храмів у с. Жонтанці, Мшана, Підкамінь, Вороблевичі (тепер Львівської обл.), 1807–1810 у Почаєві (тепер Кременецького р-ну Тернопільської обл.) виконав *іконостас* Успенського собору; на пілястрах 13 великих композицій з євангельськими сценами, довкола яких – по чотири овальні сюжети (усіх – 50) зі Святого Письма, як також епізоди з історії чудодіянь за посередництвом Почаївської ікони Богородиці з Дитям.

Багато працював у львівських храмах: *церкві Св. Духа* (1784–1787: іконостас), *церкві святих Петра і Павла* (стінописи у фрамугах зображення апостолів Петра і Павла; на фасаді сюжет "Христос передає ключі апостолові Петру"), *церкві св. Онуфрія* (1820–1821: іконостас; у святилищі стінописи із зображеннями св. Арсенія та Йоана Дамаскина; на фасаді дзвіниці розписи: "Св. Василій", "Св. Антоній і Теодозій", "Св. Йосафат", "Преображення Господнє"). Виконував роботи і для домініканського монастиря

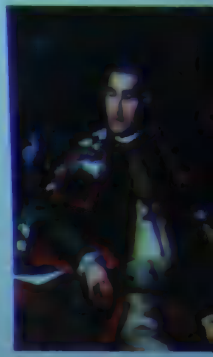

Лука Долинський. *Портрет єпископа Петра Біянського*. 1780-ті рр.

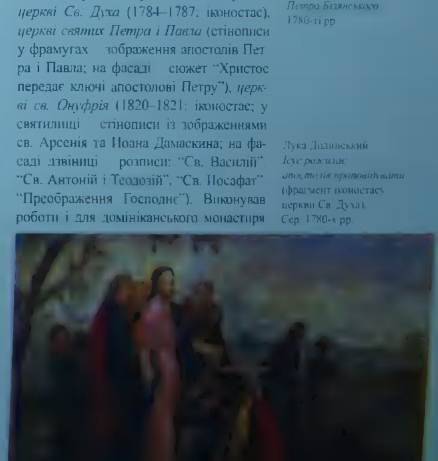

Лука Долинський. *Ісус розсилає апостолів проповідувати* (фрагмент іконостасу церкви Св. Духа). Сер. 1780-х рр.

Лука Долинський
Стрітення Господнє
(фрагмент іконостасу церкви Св. Духа)
Сер. 1780-х рр.

Лука Долинський
Портрет старого (Апостол Петро)
Печ. XIX ст.

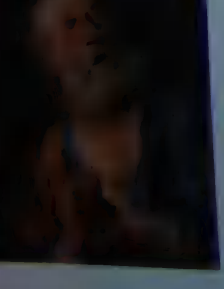

в Підкамені, львівських монастирів *францисканців* і *бернардинців* (12 "станцій" сцен Страстей Христових).

Один із найпопулярніших портретистів свого часу. Створив велику портретну галерею, зокрема: князя *Льва Данилловича*, митрополитів Феліціана Володковича, *Антонія Ангеловича* й *Михайла Левицького*, єпископів Петра Білянського й *Миколая Скородинського*, ректора семінарії у Львові Лаврівського, крилошанина *М. Гарасевича*, віце-ректора семінарії у Відні І. Гарасевича, крилошанина М. Барвінського, архімандрита Почаївського Левицького, докторів і професорів богословії *М. Гриневецького*, Т. Голдаєвича і А. Радкевича, ігумена Святоюнуфріївського монастиря у Львові Є. Галичкевича, касиря Білана та ін. Частина праць відома за спогадами сина Д., Станіслава. Стилістичний аналіз дає підстави приписати пензлеві Д. і портрети митрополита Льва Шептицького, архієпископа *Михайла Приновича* (*Національний музей у Львові*).

Творча манера Д. базована на естетиці бароко, розквіт якого на українському грунті припадає на сер. – другу пол. XVIII ст. якраз на Придніпрянщині, звідки походив митець. Імовірно, він міг набути першого досвіду мистецької творчості в Києві, де тоді активно розвивалася іконописна школа Києво-Печерської Лаври. Таку його творчу позицію закріпило навчання у Відні. Львівське мистецьке середовище перебувало тоді під впливом венеціанської школи малярства, і ці впливи опосередковано сприйняв Д., втіливши мистецькі засади у своїй практиці, передусім – в оформленні храмових інтер'єрів. Прагнув до синтетичного розв'язання мистецьких проблем із позиції тогочасного художника, часто виконуючи й поодинокі ікони, і іконостаси та стінописи. Д. провадив велику художню майстерню, мав багато учнів, із-посеред яких вирізнявся *Ф. Піонткевич*.

Д. помер у Львові, у будинку на *вул. Городоцькій*. Був похований на *Городоцькому цвинтарі* (не збереглися).

Олег Сидор

ДОЛИНСЬКОГО ВІДЛА – будинок, розташований на вул. М. Лемика, 34. Відлу спорудив для себе *Іван Долинський* за проєктом 1898. Того ж року її збудували, однак дозволу на проживання від *магістрату* архітектор тоді не одержав. Від 1922 будівля належала професорові В. Ясинецькому.

Зведена в стилі *історизму* з романтичними мотивами. Відла три- і чотириповерхова з мансардами, цегляна, тинькована, у плані складна. Покрита високим дахом складної конфігурації, головним акцентом якого є струнка вежа з наметовим верхом та обхідною сторожовою галереєю, слуховими віконцями і кованими гратами. У дерев'яних конструкціях даху будівлі використані форми та елементи готичної замкової архітектури.

Христина Харчук

ДОЛИШНІЙ МАР'ЯН (01.05.1936–22.06.2006) – український учений-економіст, член-кореспондент НАН України (1990), академік НАН України (1997), заслужений діяч науки і техніки України (1991), лавреат Державної премії України в галузі науки і техніки (2003), премії ім. О. Шліхтера АН УРСР (1983) та ім. М. Туган-Барановського НАН України (1996). Народився у Львові. 1958 закінчив *Львівську Політехніку*, 1968 – аспірантуру у Львівському лісотехнічному інституті (тепер *Національний лісотехнічний університет України*). Кандидатська дисертація – "Основні виробничі фонди і шляхи поліпшення їх використання (на прикладі меблевої промисловості Львівської обл.)" (1969). Працював у планово-господарських органах м. Львова (1963–1974), зокрема головою Львівської обласної планової комісії облвиконкому. 1975–1994 – заступник директора, керівник Львівського відділу Інституту економіки НАН України (від травня 1990). Захистив 1979 докторську дисертацію "Соціально-економічні проблеми використання трудових ресурсів (регіональні аспекти дослідження)". 1982 йому присвоєно вчене звання професора.

Президія НАН України 1994 створила на базі Львівського відділення Інституту економіки НАН України *Інститут регіональних досліджень НАН України*, що його очолював Д. до своєї смерті.

Голова *Західного наукового центру* (1998–2006). Дійсний член *Наукового Товариства ім. Шевченка*.

Автор (і співавтор) 500 наукових праць, зокрема 20 монографій: "Трудові ресурси промисловості" (1975), "Соціально-трудовий потенціал: Теорія і практика" (1994), "Регіональна політика: методологія, методи, практика" (2001), "Регіональна політика і механізми її реалізації" (2003), "Регіональна політика: теорія, методологія, практика на рубежі століть (погляд у XXI століття)" (2006). Багато наукових праць видано за кордоном: у Польщі, Словаччині, Росії, Білорусі, Китаї. Головний редактор науково-практичного журналу "Регіональна економіка", член редколегії журналів "Економіка України", "Економіка промисловості", "Статистика України", "Економічний бюлетень" (*экономический бюллетень*, Білорусь) та ін. Нагороджений орденами і медалями. Помер під час лікування в Криму. Похований у Львові на *Личаківському цвинтарі*.

Олег Зинюк, Роман Фіґаль

ДОЛУД АНДРІЙ (15.10.1893–06.09.1976) – український військовий діяч, полковник армії Української Народної Республіки (УНР). Народився в м. Єлисаветград (тепер м. Кіровоград). Закінчив гімназію в Єлисаветграді, Одеське піхотне училище. Служив у царській армії. Після початку "українізації" фронтових частин російської армії наприкін. 1917 перейшов до українського війська. Член Української Центральної Ради (1917–1918). У листопаді 1918 за розпорядженням гетьмана П. Скоропадського вирушив до Львова, де брав участь у вуличних боях проти польських сил. Сформований із наддніпрянських *українців*-добровольців підрозділ Д. чисельністю 45 осіб, що одержав назву Загін ім. І. Гонти, прибув до Львова 13.11.1918 у винятково напружений момент боїв за місто. На чолі свого загону Д. взяв участь у боях 14.11.1918 на *вул. Замарстинівській*. У запеклому бою вулиця та окремі будинки кілька разів переходили із рук в руки, але українці все ж відновили втрачені у попередні дні позиції. Під час боїв 14.11.1918 козаки підрозділу Д. розстріляли захопленого в полон польського бійця. Імовірно, що козаки Загону ім. І. Гонти достоту виконали одержаний наказ про розстріл захоплених у полон *поляків*, які брали участь у боях у цивільному вбранні без жодних відзнак комбатанта. 15.11.1918 у помсту польський підрозділ поручника В. Старка розстріляв військовополонених українців. Розстріли 14–15.11.1918 стали першими за час українсько-польської війни 1918–1919 стратами військовополонених.

Мар'ян Долишний

Після відступу 21–22.11.1918 українських сил зі Львова Д. очолював підрозділи *Української Галицької Армії*, що брали участь в облозі Львова. Основна база підрозділів Д. розміщувалася в с. Лелехівка (тепер Яворівського р-ну Львівської обл.). Загін ім І. Гонти, який постійно поповнювався добровольцями, спочатку переформовано в курінь, згодом у Янівську групу в складі трьох куренів. Підрозділи Д. займали лінію фронту від *Брюхович* до Великих Грибович (згодом – до *Дуґлян*). Д. відзначився під час Вовчухівської наступальної операції, коли українським силам на кілька днів вдалося перерізати залізничну колію між Львовом і Перемишлем і повністю замкнути перстень облоги довкола Львова. Після відступу в липні 1919 армії *Західно-Української Народної Республіки* на Наддніпрянщину Д. повернувся на службу до армії УНР. Брав участь у Першому зимовому поході армії УНР (1919–1920), начальник штабу Армії УНР (06.12.1919–06.05.1920). Під час радянсько-польської війни 1920 на чолі 5-ї Херсонської дивізії брав участь у боях проти більшовиків. Після інтернування 1921 українських збройних сил на території Польщі деякий час перебував у таборі для інтернованих у Ланцуті (тепер Підкарпатського воєвод., Польща).

Андрій Долуд

М. С. Дольницька. *Автопортрет*. 1938 р.

де був командиром дивізії. 1921 емігрувала у Бразилію. Брала участь у громадсько-політичному житті української громади в Бразилії. Помер у м. Куритиба (Бразилія).

Андрій Козицький

ДОЛЬНИЦЬКА МАРІЯ СОФІЯ (01.01.1895–27.10.1974) – українська малярка, графік, майстриня давньої техніки емалі, членкиня Асоціації незалежних українських митців. Народилася у Львові. Початкову освіту здобула в народній школі. Продовжила навчання в ліцеї. 1911–1913 навчалася у Цісарсько-королівській школі прикладного мистецтва у Відні. Три роки вивчала техніку емалі й рисунок, рік – малярство. Учителі – О. Кокошка, А. Штерн. 1920 виїхала на кілька місяців до Фінляндії, 1921 – до Міннеаполісу (штат Міннесота, США), де 1922 влаштувала індивідуальну виставку. 1924 переїхала до Фінляндії. 1925 через матеріальні труднощі повернулася до Відня. 1930–1934 брала активну участь у виставках (Відень, Падуя, Мілан, Лондон). 29.11.1936–15.01.1937 експонувала емалі ■ Празькому музеї прикладного мистецтв. ■ 1935 відвідала Львів. 1937 у *Міському промисловому музеї у Львові* для групи із 60 осіб (серед них 20 *українців*) читала курс із техніки емалі, опісля влаштувала виставку творів слухачів.

У техніці емалі Д. зробила низку важливих винаходів, здобувши світове визнання. Художниця також розкрила таємницю використання енкаустики пунійського воску (єдине свідчення про цю техніку зафіксував римський письменник I ст. Пліній). 1941, 1943 і 1944 брала участь у виставках Спілки жінок-митців. Під час *Другої світової війни* перебувала у Відні. Оскільки Відень до 1955 перебував у радянській окупаційній зоні, 1946 Д. запросили на посаду професора, щоб у перспективі очолити кафедру мистецької емалі в Державному інституті прикладного і декоративного мистецтва у Львові (тепер *Львівська національна академія мистецтв*). Д. пропозицію відхилила, залишившись у Відні.

Післявоєнний період присвятила мистецтву емалі. 1968 через стан здоров'я та виробничу складність мистецького процесу перестала працювати. У її творчому спадку – рисунки, акварелі та пастельні портрети. Д. заповнила мистецьку нішу в галузі емалієзнавства XIX–XX ст.

Творчість Д. стилістично різна, у ній талановито поєднане модерне осмислення теми з класичним підґрунтям. Серед основних творів – "В'їзд до Єрусалима" (1926), "Амур і Психея" (1925–1930), "Мадонна" (1938), "Мати Божа і Христос" (1938), "Різдво" (1938), "Запорожці" (1960), "Кину кужіль..." (1963).

Померла у Відні. Твори Д. зберігаються ■ *Національному музеї у Львові*, а також у багатьох музеях та приватних колекціях Європи, Канади і США.

Ярослава Павличко

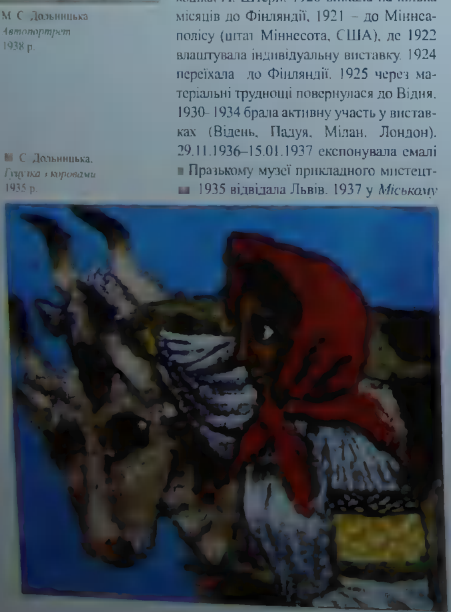

М. С. Дольницька. *Гуцулка з коровами*. 1935 р.

ДОЛЬНИЦЬКИЙ ЗЕНОН (11.07.1896–10.05(04).1976) – український оперний та камерний співак (баритон), педагог. Народився ■ м. Глинянах (тепер Золочівського р-ну Львівської обл.). Вокальну освіту здобув 1920–1925 у Львівській консерваторії Польського музичного то-

вариства (клас Чеслава Заремби). Удосконалював вокальну майстерність у Санкт-Петербурзі та Мілані. Від 1925 виступав в оперних театрах Львова, Кракова, Катовіц, Варшави, Берліна, Праги, Мілана, Женеви, Барселони, Відня, Белграда. 1942–1944 – соліст *Львівського театру опери та балету*.

Володів гарним голосом широкого діапазону, зразковою дикцією, вирізнявся високою культурою виконання, драматичним талантом. Партії: Фігаро ("Севільський цирульник" Дж. Россіні), Ескамільйо ("Кармен" Ж. Бізе), Мефістофель ("Фауст" Ш. Гуно), Ренато, Амонасро, Яго, Граф ді Луна, Жермон ("Бал-маскарад", "Аїда", "Отелло", "Трубадур", "Травіата" Дж. Верді), Скарпіа, Шарплес ("Тоска" і "Мадам Батерфляй" Дж. Пуччіні), Пролог і Сильвіо ("Паяци" Р. Леонкавалло), Альфіо ("Сільська честь" П. Масканьї), Себастьян ("Низини" Е. д'Альбера), Томський, Єлецький ("Пікова дама" П. Чайковського), Януш ("Галька" С. Монюшка). У камерному репертуарі – твори Р. Леонкавалло, Дж. Пуччіні, Ф. Шуберта, солоспіви *М. Лисенка, О. Нижанківського, Д. Січинського, С. Людкевича*, українські народні пісні. У 1950-ті викладав вокал у Російській консерваторії в Парижі. Помер у м. Гарш (Франція).

Мар'яна Зубеляк

ДОЛЬНИЦЬКИЙ ІСИДОР (21.02.1830–22.03.1924) – український священик, відзначений титулом домашнього прелата Папи Римського, учений-богослов і церковний діяч. Народився в с. Старі Залізці (тепер у складі смт Залізці Зборівського р-ну Тернопільської обл.) у сім'ї священика. Навчався у Тернопільській гімназії, подальшу освіту здобув у Грецькій колегії св. Атанасія в Римі (1845–1851), закінчив навчання філософії та богослов'я в Урбаніанському Атенеумі в Римі (1851–1855). Єрейські свячення одержав неодруженим (1856). Після висвячення став архікатедральним сотрудником у Львові (1856–1857), згодом працював префектом студій колегії св. Атанасія в Римі, де викладав церковний спів та обряд (1857–1877). Тривалий час був духівником Генеральної греко-католицької духовної семінарії у Львові (16.02.1878–01.10.1908). Водночас духівник у Дівочому інституті сестер Чину Святого Василія Великого у Львові, а згодом – також у монастирі *василіанок* у Львові. Як духівник семінарії викладав церковний спів та обряди, очолив Братство Введення в Храм Пресвятої Богородиці, що його заснував 1883 митрополит *Сильвестр Сембратович*.

Під час *Першої світової війни* Д. інтернувала австрійська влада в таборі Талергоф (1914–1915).

Провадив наукову діяльність, писав навчальну, зокрема літургійну літературу для богословів, створював нові богослужіння (акафісти, молебні). Був одним із активних учасників *Львівського провінційного собору 1891 р.*, ініціатором ухвалення низки соборових рішень щодо уніфікації богослужінь та змін у семінарійній богословській освіті. Автор творів: "Асцетика, содержаша двѣ росправы т. е. Єдну о обрахунку совісти и другу о Розмышляню" (1897), "Братство Воведенія П. Богородицѣ въ Сѣменици Львовско-Рускомъ" (1895), "Підручник для церемоній для питомців семинаря духовного до приличного услугованя в богослужбах з додатком кількох питань о скорочєнім Правилі церковнім" (1907), "О священныхъ обрядахъ греч. и русск. Церквей" (1887), "Гласогѣснець, или Нагѣвникъ церковный" (1894), "Гласогѣснець малый" (1905), "Служба Непорочному Зачатію П. Біи" (1901), "Служба Священнѣйшему Сердцу Іисусовому" (1909), "Акафістъ святому Іосифу Обручнику" (1907), "Молебень иконѣ Неустающей Помощи" (1920), "Служба Пресвятой Матери Нашей Макрицѣ" (1921) та ін.

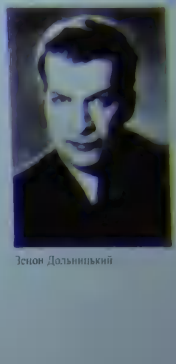
Ісидор Дольницький

Помер у Львові. Похований в гробниці львівських греко-католицьких крилошан на *Личаківському цвинтарі*. Свою бібліотеку та майно заповів *церквам*, монастирям, навчальним закладам і церковним організаціям.

Ярослав Гистюк

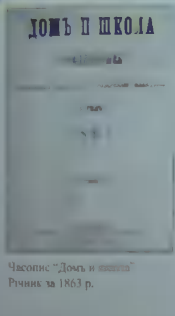

Часопис "Домъ и школа" Річник за 1863 р.

"ДОМЪ И ШКОЛА" просвітній часопис москвофільського спрямування, який видавали у Львові 1863–1864. Виходив тричі на місяць для вчителів і селянства. Видавець і відповідальний редактор *І. Гушгевич*. Центральною темою в публікаціях часопису було функціонування народної школи, з'ясування її перспектив і потреб. Видання друкувало постанови міністерства освіти та матеріали про впровадження їх, висвітлювало проблеми організації вчительської роботи, методи навчання та виховання дітей. Актуальними були матеріали про морально-етичні засади особистості вчителя, вплив школи на виховання молоді, релігійно-моральне виховання, мовне питання. У публікаціях учителі обговорювали можливості професійного зростання, потребу створення відповідних умов праці для сільських учителів. Рубрика "Известіе" публікувала хроніку роботи шкіл та місцевих шкільних управ. Часопис умішував статті релігійного, історичного й загальноосвітнього змісту, художні твори, лікарські та господарські поради, обговорював нові шкільні підручники. Матеріали друкували кирилицею і "гражданкою"

Лариса Середяк

ДОМАГАЛИЧІВ КАПЛИЦЯ – див. *КАПЛИЦЯ ДОМАГАЛИЧІВ*

ДОМАНИК БОГДАН (16.02.1914 – після 1970) – живописець і графік. Народився у Львові. 1930–1934 навчався у Львівській технічній школі. 1935–1939 – в Академії мистецтв у Варшаві. Педагог – Тадеуш Пруцковський. 1936–1939 – член українського мистецького гуртка "Спокій" у Варшаві, Групи молодих, *Асоціації незалежних українських митців*. Учасник виставок у Варшаві, Львові. Після *Другої світової війни* емігрував до США, де й помер. У творчості тяжів до експресіоністичної естетики, насиченого колориту, новаторських образних рішень.

Роман Яців

Часопис "Домъ и школа" 10.02.1863 р

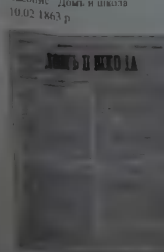

ДОМБКОВСЬКИЙ ПШЕМИСЛАВ РОМАН (Dąbkowski Przemysław Roman; 23.02.1877–18.12.1950) – польський історик права, архівіст, археограф. Народився у Львові в польській родині службовця. Закінчив правничий факультет *Львівського університету* (1897), здобув ступінь доктора (1900). Ще студентом від 1896 працював у Крайовому архіві гродських і земських актів у Львові аплікантом, а від 1901 – ад'юнктом. 1899–1902 за дорученням *О. Балцера* здійснив низку наукових відряджень до інших *архівів* і *бібліотек*, виявляючи документи з історії права XVI ст. Навчався 1903–1904 в Берлінському університеті. Після габілітації (1906) у Львівському університеті 1906–1907 працював приват-доцентом Львівського університету. 1907–1908 в Парижі вивчав західноєвропейське право. Від 1910 – надзвичайний професор права Львівського університету. 1911 написав двотомову монографію "Приватне польське право" (*Polskie prawo prywatne*). 1913 обраний членом-кореспондентом Архівної ради у Відні, за її дорученням був консерватором Східної Галичини. Від 1919 – звичайний професор Львівського університету. 1916 залишив архів, очолював кафедру в університеті. 1920–1921 працював деканом юридичного факультету. 1939–1941 і 1945–1950 залишався професором, викладав історію держави і права у Львівському університеті.

Автор досліджень з історії польського, литовського, німецького, чеського, болгарського, сербського права, публікацій про канцелярії, службовців і документи гродських і земських судів Галичини XV–XVIII ст., зокрема розвідок: "Зниклі судові книги Руського і Белзького воєводств" (*Zaginione księgi sądowe województwa Ruskiego i Bełzkiego*), "Львівські судові книги в давній Польщі" (*Księgi sądowe Lwowskie w dawnej Polsce*), "Думки з приводу ведення судових книг в давній Польщі" (*Uwagi o urządzeniu ksiąg sądowych w dawnej Polsce*), "Службовці канцелярій у давній Польщі" (*Urzędnicy kancelaryjni w dawnej Polsce*), "Палестра і земські та гродські судові книги в давній Польщі" (*Palestra i księgi sądowe ziemskie i grodzkie*

w dawnej Polsce). Підсумком тривалих архівних студій було фундаментальне видання – "Каталог давніх польських судових актів Руського і Белзького воєводств, що зберігаються в Державному архіві Львова" (*Katalog dawnych aktów sądowych polskich województwa Ruskiego i Belzkiego przechowywanych w Archiwum Państwowym we Lwowie*). Важливе значення має джерелознавча праця Д. "Адміністративний поділ Руського та Белзького воєводств у XV ст." (*Podział administracyjny województwa Ruskiego i Belzkiego w XV wieku*). Досліджував також історію *поштм*. Член-кореспондент Польської Академії мистецтв, Болгарської Академії наук, дійсний член Чеської Академії мистецтв. У Львові мешкав на вул. А. Міцкевича, 14 (тепер *вул. Листопадового Чину*). Помер у Львові.

Іван Сварник

ДОМБРОВСЬКА МАРІЯ – див. *ПІДГІРЯНКА МАРІЯ*

ДОМБРОВСЬКИЙ АВГУСТИН (1880 – імовірно, 1940) – український педагог. Учителював у народних школах. За часів *Західно-Української Народної Республіки* – шкільний інспектор на Товмаччині і посол до *Української Національної Ради*. Уклав "Український буквар" для 1-го класу і "Буквар для неписьменних". Автор статей на педагогічні теми у фахових журналах. 1929–1930 у Львові редагував "Учительське слово". 1940 Д., імовірно, вивезли більшовики. Пропав безвісти.

Е. У.

ДОМБРОВСЬКИЙ ВАЦЛАВ (Dąbrowski Wacław; 21.09.1823–30.03.1887) – президент м. Львова (1883–1887), почесний громадянин Львова (1886), ремісник. Народився в м. Барич (тепер Дольношльонського воєвод., Польща). Початкову школу та гімназію закінчив у м. Жешув (тепер Підкарпатського воєвод., Польща). Навчався у Відні на лікувальника. Переселився до Львова 1849, відкрив лікувальну майстерню. Завдяки високій якості робіт одержував багато замовлень, розбагатів 1861, 1866, 1871, 1874, 1877, 1880, 1883 та 1886 Д. обирали до *магістрату* Львова. Попри те, що не мав університетської освіти, вів громадську діяльність та обіймав відповідальні посади у фінансових та добročинних установах, зокрема був цензором Австро-Угорського банку, членом Галицької ощадної каси, директором притулку для малолітніх, віцепрезидентом наглядової ради Крайового банку, цензором та директором будинку для бідних. Д. двічі обирали депутатом *Галицького Крайового Сейму*. На засіданні магістрату 29.03.1883 був обраний президентом Львова, повторно обраний на цю посаду 05.04.1886.

Пшемислав Домбковський

Головні зусилля на посаді президента Д. спрямовував на поліпшення благоустрою та санітарного стану Львова, вів доброчинну діяльність. Під час правління Д. для розвитку Львова були залучені великі інвестиції. У повсякденному житті відзначався простотою та великою працездатністю. Мешкав у власному будинку на пл. Хоруншини (тепер пл. Є. Маланюка), яка 1892–1950 називалася пл. В. Домбровського.

Під час гасіння пожежі військових *казарм* 15.11.1886 Д. застудився, важко захворів і помер. Похований у Львові.

Микола Іваник

ДОМБРОВСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР (нар. 08.09.1914) – український історик, архівіст. Народився у Львові. Навчався у *Львівському університеті* (1934–1938), магістр філософії за спеціальністю "історія" (1939). Залишився працювати у Львівському університеті (1939–1941), після німецької окупації Львова влітку 1941 перейшов на роботу до міського *архіву*, де став провідним бібліотекарем. Продовжуючи наукові студії, захистив докторат з історії в Українському вільному університеті у Празі (1943). Виїхав на Захід разом з німецькими військами. Працював у гімназії м. Майнц-Кастелі (Німеччина). У травні 1949 емігрував до США, де оселився в Нью-Йорку. Працював у Квінс-коледжі і Сент-Джонському університеті в Нью-Йорку. Досліджував давню істо-

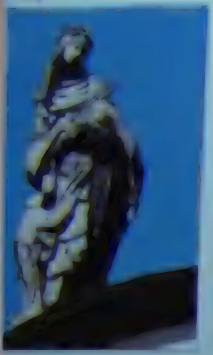

Скульптура на фасаді костелу домініканок. Сучасне фото

Домініканка. XVIII ст.

рію України, історію Церкви, історіографію. Автор понад 300 праць, серед яких: "Нарис історії українського євангельсько-реформаторського руху" (1970), "Студії з ранньої історії України" (1998).

Андрій Копишинський

ДОМІНІКАНКИ (Moniales Ordinis Praedicatorum) – жіноче угромадження в структурі римо-католицького ордену *домініканців*. Перша жіноча обитель ордену постала 1206 в м. Прюїль (Франція). На поч. XIV ст. в Європі існувало бл. 150 монастирів II ордену св. Домініка. Водночас при чоловічих монастирях домініканців утворилися терцарські спільноти, які жили за уставами III ордену св. Домініка. На підставі рішень Тридентського собору, а також булли Папи Пія V *Circa pastoralis* (1566), у спільнотах Д. запроваджували клявзуру.

Терцарська спільнота Д. існувала у Львові, імовірно, вже у XV ст. Після запровадження, за рішенням Люблінської капітули, обов'язкової клявзури львівська спільнота розділилася. 1619, скориставшись посагом Констанції Мондрович, Д. заснували реформовану клявзурову обитель св. Катерини Сієнської. Монастир Д. у Львові спочатку був розташований у досить невигідному місці, тому 1627 його було перенесено в район поблизу гори Шембека на *Галицькому передмісті*. 1641 частину своїх ґрунтів, званих "На Мостках", Д. відступили *августинцям-еремітам*. Преорисою монастиря тоді була Констанція Мондрович. Унаслідок воєнних кампаній сер. XVII – поч. XVIII ст. обитель Д. неодноразово зазнавала руйнувань.

Теофілія з Лишинських *Вишневецька*, дружина канцеляна краківського Януша Вишневецького, 1723 надала монахиням кошти для розбудови монастирських будівель та *костелу*. 1729 розпочалося будівництво, яке тривало два десятиліття. Фундаторка обителі після смерті чоловіка вступила до монастиря Д., прийнявши ім'я Таїда. Вона залишалася Д. аж до смерті 1757. На терені *ґрадиці* сестер на Галицькому передмісті 1732 налічувалося сім святб. Крім цього, у власності Д. перебували *костел Успіння* та Духовичі поблизу Львова.

Крім клявзурового монастиря Д., як зазначає польська дослідниця Малгожата Борковська, у Львові поблизу обителі домініканців до сер. XVIII ст. існувала терцарська спільнота. Лише 1740, після смерті двох останніх терцарок, вона перестала існувати, а поспільність сестер перейняли домініканці.

У клявзуровій обителі св. Катерини Сієнської 1774 проживали 25 монахинь. У вересні 1782 монастир Д., за рішенням австрійської влади, був ліквідований. Доля сестер склалася по-різному. Частина їх виїхала до Кам'янця-Подільського та інших обителей, розташованих за межами Австрійської монархії, інші залишилися мешкати у Львові в монастирях *шариток* та *бенедиктинок*. Деякі сестри повернулися до світського стану. Зокрема не знана з імені Д. – Потоцька, вийшла заміж. Натомість сестра Катерина Загурська мешкала поблизу монастиря бенедиктинок. Після смерті "занесено її приватно до костелу домініканців, звідки, після поспішно відправлених вечірніх молитов та Св. Меси, вночі була вивезена в поле".

Монастирські будівлі Д. 1783 були передані під *Греко-католицьку семінарію*, а монастирський сад перейшов у власність медичного факультету *Львівського університету*. У монастирських приміщеннях семінарія залишалася до сер. XX ст., доки її не закрила радянська влада. Монастирський сад тривалий час не використовували за призначенням, тому 1792 земельну ділянку, на якій він розташовувався, передали під житлове будівництво.

Олег Дух

ДОМІНІКАНСЬКА ГІМНАЗІЯ див. *ГІМЕНЬКА ГІМНАЗІЯ*

ДОМІНІКАНСЬКИЙ МОНАСТИР див. *МОНАСТИР ДОМІНІКАНЦІВ*

ДОМІНІКАНЦІ (Орден братів проповідників, Ordo Fratrum Praedicatorum;

неофіційно *Domini canes* "пси Господні") римо-католицький черничий орден ченців-проповідників, що мав статус жебрущого. Заснував 1209 августинський чернець Домінік з Осми (Прованс, Франція). Орденський статут затвердив 1216 Папа Гонорій III. Метою діяльності ордену були турбота про душі вірних через проповіді, боротьба проти єресей, навернення впливових представників іновірців у католицьку віру. До 1427 орден Д. не мав права володіти нерухомістю та землями. Ченці приймали від вірних тільки гроші або їжу. На грошові пожертви (донації) обмежень не було, тому орден швидко збагачувався. Територія Європи була адміністративно розділена на великі провінції, що їх очолювали провінціали, які підпорядковувалися генеральному магістрові ордену (генералові), а той Папі Римському.

Поява й місіонерська діяльність Д. на галицьких землях ■ у Львові у XIII ст. пов'язана з діяльністю ченців Польської орденської провінції з центром у краківському монастирі Св. Тройці. 1231 Папа Григорій IX доручив ченцям-місіонерам Польської провінції Якубові та Домаславу перевірити становище католицького духівництва на руських землях, щоб організувати єпископство. Хоча результати їхньої місії невідомі, ймовірно, політичний курс князя *Данила Романовича* на зближення з Апостольським Престолом сприяв організації нових місіонерських осередків або орденських монастирів у галицьких містах, зокрема й у Львові. У польській науковій і клерикальній літературі XIX ст. появу Д. пов'язували також із діяльністю *Яцека Одровонжа* - ченця, якого вважають одним з організаторів перших орденських монастирів Д. на Галичині та Поділлі. Д. у Львові могли винаймати міський будинок для проживання і правити почергові служби ■ *костелі Івана Хрестителя* чи *костелі Марії Сніжної*.

Місіонерська діяльність Д. у *Галицько-Волинській державі* не була успішною. Їм доводилося служити обряди тим місцевим католикам, які раніше були відлучені від церкви, а 1245 Папа Інокентій IV заборонив Д. та ченцям інших орденів володіти нерухомим майном у межах земель князів Данила і Василька. Тому 1255 польським провінціалам було заборонено провадити місіонерську роботу.

Натомість у структурі Д. було створено спеціальну місіонерську організацію "Братство пілігримів для Христа в землях невірних". Вона була підпорядкована безпосередньо Папі, а її склад визначав генерал ордену. Головним монастирем братства в українських (руських) землях було обрано львівський *домініканський монастир*, який вирізнявся найбільшою активністю на Галичині, Волині та Поділлі. Провінціали Польської провінції втратили право здійснювати місіонерські повноваження на некатолицьких територіях і не могли контролювати Галицько-Волинського князівства. Однак генеральні вікарії місіонерського братства лише тричі за час діяльності цієї орденської структури (до 1456) навідувалися на галицькі і подільські землі. Основна ж увага у роботі організації була прикута до Близького Сходу і Північної Африки. Своєю діяльністю це місіонерське товариство дублювало роботу новостворених тоді католицьких парохіяльних структур у

Скульптура на фасаді костелу домініканців. Сучасне фото

Грамота Папи Римського Григорія IX, надана домініканцям, які вирушали на Схід, із наданням їм права сповідати католиків та відпускати гріхи. 1233 р.

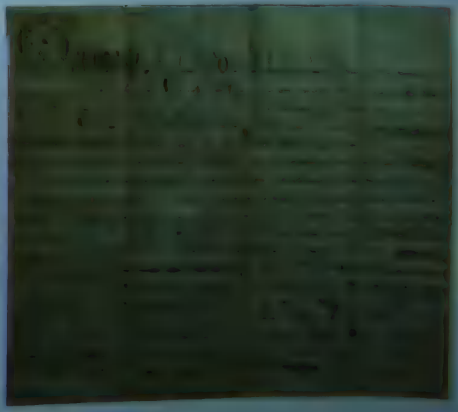

Катедральний костел

галицьких і подільських землях, провокуючи конфлікти між ченцями-місіонерами і католицькими клірниками через володіння храмами та розподіл прибутків від богослужінь у них.

Під час правління *Владислава Опольського* і за його сприяння були спроби створити в Галичині церковну структуру, які б захищали не польські, а угорські церковно-політичні інтереси. Саме тому Владислав Опольський підтримав (можливо, й ініціював) створення 1378 окремого руського вікаріату "Братства підтримів". Велика частина нової місіонерської структури та її керівництва тоді складалася із Д. та *францисканців* угорського походження. Братство перебувало під патронатом перемиського єпископа Ерика. Усі домініканські монастирі, які юридично існували на Галичині та Поділлі, були остаточно внесені до складу руського вікаріату братства. Безпосередньо до нього належали домініканські монастирі у Львові, Перемишлі, Кам'янці-Подільському, Смотричі та Ланцуті. У своїй роботі товариство дублювало роботу місіонерів інших орденів і новостворених парохіяльних структур католицької церкви. Входження Галичини до складу Польського Королівства й існування братства лише посилило правовий хаос та неефективність місіонерської роботи "Братства підтримів". Адже всі привілеї, якими володіло братство, стосувалися "земель неврних", а у складі Польської Корони галицькі землі такими *de facto* вже не були, і тому на них, окрім католицького парохіяльного клиру, претендувала Польська орденська провінція. Мережа парохіяльних структур, підконтрольних львівським Д., через їхні конфлікти з католицьким клиром і прелатами формувалася дуже повільно. Лише 1399 львівські Д. організували парохії в їх селах, які були монастирською власністю (Заців, Кротошин, Кощеїв).

Від 1416 львівські Д. сплачували чинш (2 ланіи грошів) на користь міста за землю, на якій були їхній *костел* і монастир. Тривалий час монастир Д. був найбагатшим землевласником серед інших чернечих угруповань міста, поступаючись лише *каноникам* катедрального капітулу. Станом на 1578 львівський монастир Д. Божого Тіла мав у власності 6 сіл (Кротошин, Кощеїв, Давидів, Заців, Завалів, Заруддя) загалом 54 *лани* землі, а також 6 ланів і *лани* у селі, яке було власністю францисканців. Земельна власність львівського монастиря Д. сформувалася завдяки даруванням *Владислава II Ягайла*, польських магнатів і шляхти, багатих львівських міщан.

На капітулі, якій відбувся 1458 у м. Познань, Львів і галицькі землі було офіційно внесено до складу Польської провінції ордену Д. Інші монастирі ордену, засновані в XIII–XV ст. на землях Польського Королівства, порівняно з львівським монастирем були значно біднішими. Велика частина коштів від багатих монастирів (Краків, Львів, Познань) ішла на утримання найбідніших монастирів на всій Польській орденській провінції. Така ситуація провокувала невдоволення адміністрації багатих обителей.

Після 30-ти років конфліктів і суперечок із краківськими Д. 1612 львівські Д. заснували окрему Руську провінцію ордену Д., назвавши її на честь св. Яцека. Її адміністративним центром став львівський монастир Божого Тіла, де тоді мешкало 100 ченців. При новому львівському *монастирі Марії Мандагини* (заснований 1609) було відкрито генеральну студії для ченців ордену, де викладали філософію і теологію. 1619 Руську провінцію було розділено на 3 конгрегації – Руську (10 монастирів), Подільську (6 монастирів) і Покутську (4 монастирі). Однак монастирі Д. у Бродах, Белзі, Самборі, Цешанові й надалі підпорядковувалися саме Польській орденській провінції.

Львівські Д., на відміну від краківських, не мали інквізиційного трибуналу, не провадили судових справ про єресі і не організовували спалень єретиків (аутодафе). Верховенство олігархії магнатів і шляхти, а також *магдебурзьке право* обмежували й унеможливлювали такі дії Д. Натомість ченці львівського монастиря Божого Тіла активно цензурували книги. Конфісковані

примірники зберігалися в монастирському приміщенні, очевидно, їх поступово знищували.

У другій пол. XVIII ст. до складу Руської провінції входило 19 чоловічих монастирів: у Львові (2 монастирі), Коломиї, Теребовлі, Підкамені, Буську, Чорткові, Єзуполі, Рогатині, Яворові, Тисменици, Золотому Потоці, Бучачі, Жовкві, Чернелиці, Галичі, Снятині, Богородчанах і Тернополі. 1748–1764 архітектор *Ян де Вітте* перебудував у бароковому стилі львівський *костел домініканців*. 1772 в монастирях ордену Д. проживало 267 ченців обох статей. За етнічним походженням львівські Д. були *поляками* або полонізованими німцями.

Після приєднання Львова до імперії Габсбургів 08.09.1778 тодішній провінціал Руської провінції Норберт Чайковський переїхав зі Львова до Варшави, де оголосив про формування окремої Руської провінції з орденських монастирів, які залишилися на тодішній польській території (12 волинських монастирів, 17 подільських і 12 монастирів у білоруських землях). Новопроголошена провінція існувала 1782–1813 і згодом була приєднана до Литовської. 01.05.1785 під контролем архієпископа *Фердинанда Онуфрія Кіцького* у львівському монастирі Д. обрано нового провінціала Руської орденської провінції – Павла Дунецького, й оголошено про формування Галицької провінції ордену. Нова структура перебувала під контролем австрійської влади і лояльного до неї архієпископа. Було встановлено шестирічний термін перебування на посаді для провінціала й заборонено взаємини з орденськими монастирями поза межами імперії. Тоді було скасовано окрему Руську орденську провінцію з центром у Львові.

Адміністративне підпорядкування Д. й інших чернечих згромаджень на теренах Львова і Галичини світській і церковній губернаціяльні владі було частиною масштабної *секуляризаційної реформи*, яка тривала від 1780. Загалом на Галичині 1784–1787 було скасовано 13 монастирів Д. Крім львівського монастиря Божого Тіла, уникли закриття монастирі Д. у Богородчанах, Чорткові, Єзуполі, Підкамені, Тернополі і Золотому Потоці. 1820 у дев'яти монастирях ордену на території Львівської римо-католицької архідієцезії зосталося лише 34 ченці, зокрема у львівському – 12.

■ Закревський. *Костел домініканців і вежа Корнякта*. Бл. 1936 р.

Більшість Д. із скасованих монастирів виїхала до Польщі або одержала можливість перекваліфікуватися на парохіяльних священиків. Окремі Д. згодилися викладати у *Львівському університеті*. Зокрема Бернард Домославський 1787 цісар *Йосиф II* призначив професором теології. Разом з іншим Д. – Вінцентом Диханичем, Б. Домославський очолював кафедру моральної теології і догматики на теологічному факультеті. Обидва викладачі категорично відмовилися від використання в навчальному процесі австрійських університетських підручників. Тому 1788 їх усунули від викладання.

Від 1804 Д. Галичини викладали в загальноосвітніх навчальних закладах. До 1816 у Львові, Жовкві, Підкамені і Тисмениці під патронатом Д. було відкрито чоловічі гімназії.

У костелі львівського монастиря 1831 припинили поховання Д. Тоді на *Личаківському цвинтарі* для ченців було споруджено великий гробівець.

Згідно з неповними даними за 1847–1848, львівські Д. зберігали в монастирсь-

Скульптура голова костелу домініканців. Сучасне фото

Колишній костел св. Урсули на вул. С. Палія, 4. Вигляд від вул. Зеленої. Сучасне фото

ких келіях заборонену літературу й надавали притулок емісарам польських емігрантських політичних товариств із Франції. Під час "Весни Народів" після вуличних заворушень 02.11.1848 пророві львівського домініканського монастиря П. З. Короткевичу було висунуто звинувачення в тому, що він нібито з монастирських вікон стріляв по австрійських солдатах. Судове слідство тривало до початку січня 1849 і виявило безпідставність звинувачень.

Після скасування панщини 1848 монастирське землеволодіння львівського монастиря Д. частково стало орендним, а 1921–1935 на землях монастирських сіл масово поселялися польські осадники.

Д. припинили свою діяльність у Львові 1946, виїхавши до Гданська в тамтешній орденський монастир св. Миколая. Із собою вони безперешкодно забрали монастирський *архів* і *бібліотеку*.

У Львові від 1405 існувала вул. Божого Тіла на честь однойменного монастиря. У XVIII ст. її було названо вул. Домініканською. Під час німецької окупації 1941–1944 вона називалась Доминиканерштрассе, від 1946 – вул. Ставропігійською. Від 1805 у Львові була вул. Домініканська-бічна (тепер вул. І. Федорова). На поч. XIX ст. поблизу львівського домініканського монастиря на честь Д. були названі ще дві вулиці: вул. Домініканська-вузька і вул. Домініканська-мала. Після ліквідації цих вулиць, а також вул. Зацерковної у другій пол. XIX ст. перед спорудами домініканського костелу і монастиря утворилася площа, яку назвали пл. Домініканською (тепер пл. Музейна).

Модест Чорний

Костел домініканців. Сучасне фото

ДОМІНІКАНЦІ-ОБСЕРВАНТИ

римо-католицький орден мендикантського (жебрущого) типу, початки якого сягають кін. XIV ст. У Західній Європі під гаслами повернення до первісної побожності та ідеалів ордену св. Домініка виникли обсервантські монастирі, які зосереджували свою діяльність на самовдосконаленні через споглядання та розважання. Першу обитель Д.-О. заснував генеральний вікарій Конрад із Пруссії 1389 у Кольмарі (Німеччина). Збільшення обсервантських монастирів спричинилося до виникнення низки незалежних конгрегацій обсервантів.

Перші обсервантські монастирі на польських землях з'явилися наприкін. XV ст. З ініціативи А. Скоповського 1617 було засновано автономну Польську конгрегацію Д.-О. св. Людовіка Бертрана, до якої увійшли обителі, розташовані на землях Речі Посполитої. Ця конгрегація 1726 налічувала 14 монастирів, серед яких були обителі в Перемишлянах (1655), Чорторийську (1675) та Сидорові (1726).

З ініціативи руського *воєводи Станіслава Яблоновського* 1678 було засновано обитель св. Урсули на *Галицькому передмісті* у Львові. Тереза з Конарських Горецька, вдова після смерті Яна Горецького, підстолія овруцького, 1752 записала львівським Д.-О. 1500 флоренів, котрі вона покувала на Купінській кам'яниці. Настоятелем львівської спільноти тоді був Бенедикт Яремкевич. На поч. 1770-х в обителі було три священики. Австрійська влада 1784 ухвалила ліквідувати монастир. *Костел св. Урсули* (тепер на вул. С. Палія, 4) був переданий у власність місцевій протестантській спільноті, а в монастирських будівлях обладнували парохіяльну школу.

Олег Дух

ДОМС РОБЕРТ (Doms Robert, 1815–05.05.1893) – промисловець, інженер і філантроп. Народився у Пруссії. Походив із німецької родини. Оселившись у Львові, й надалі дотримувався рідної мови та культури, був членом німецьких культурно-освітніх товариств. Один із провідних промисловців Східної Галичини сер. і другої пол. XIX ст. 1848 відкрив у Львові заклад із виробництва кави з цикорію, водночас розробляв бориславські корисні копалини. У 1840-ті видобував нафту та озокерит (земний віск) із копалень та ям-криниць. 1852 першим у Галичині почав промислове виготовлення парафінових свічок з озокериту. 1853 заснував у Бориславі перше (після винаходу і запатентування *Я. Зеха*) галицьке підприємство з нафтоперегонки (дистиляції). 1855 знайшов у долині річки Тисмениця великі поклади озокериту, що залягали разом із кам'яною сіллю, і почав їхній промисловий видобуток. Згодом видобував озокерит також із підземних покладів на глибині 100–200 м. Швидко задовольнив попит у Львові на освітлення помешкань відносно дешевими свічками. Завдяки Д. озокерит використовують у шкіряній промисловості, а також у медицині для лікування суглобів. 1858 бориславський озокерит застосували для ізоляції міжконтинентального телеграфного кабелю, прокладеного дном океану між Європою та Америкою. 1861 Д. запровадив ручне ударне буріння нафтових свердловин.

Д. згаданий у повісті *І. Франка* "Boa constrictor". Заробивши великі гроші у "Галицькому нафтовому Ельдорадо", у 1850-ті Д. розпочав виробляти у Львові пиво і боротно. Заснував у Львові паровий млин на вул. Жовківській (тепер *вул. Б. Хмельницького*), броварню, пекарні та паровий млин на *вул. Клепарівській*, 16 (1893 приєднані до "Акційного товариства броварів", тепер *"Львівська пивоварня"*).

Д. був головою Торгово-промислової палати й опікувався низкою громадських товариств. Найвідомішою його "вічною фундацією" став "Притулок для старців", заснований 1885 у спеціально спорудженому триповерховому будинку на вул. Св. Терези, 4 (тепер вул. Митрополита Андрея, 10. Управління соціального захисту населення). Тут, згідно зі статутом, могли перебувати збанкрутілі підприємці та купці, старі й хворі інженери-хіміки та митці: архітектори, живописці, скульптори, актори, письменники. Зокрема у притулку Д. помер 1903 художник-пейзажист *Г. Грабінський*, останні роки життя провели художники *С. Обст* і *Т. Копистинський*, наприкін. 1920-х – у 1930-ті мешкали скульптори *Т. Вишньовецький* і *П. Войтович*. Притулок діяв до 1940. Ім'я Д. (1895–1940) мала нова вулиця, прокладена біля його притулку (див. *вул. П. Войтовича*).

Д. мав трьох дітей – доньку Емму та синів Альфреда й Роберта, які, однак, не продовжили його виробничих і доброчинних справ. Помер у Львові. Похований на *Личаківському цвинтарі*.

Від травня 2007 на вул. Клепарівській, 18, існує пивний клуб "Хмільний дім Роберта Домса"

Юрій Бірюльов

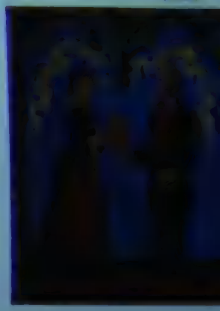

Розпис у пивному клубі "Хмільний дім Роберта Домса" Сучасне фото

ДОНЦОВ ДМИТРО (30.08.1883–30.03.1973) – український громадсько-політичний діяч, публіцист, літературний критик, ідеолог українського націоналізму. Народився в м. Мелітополь (тепер

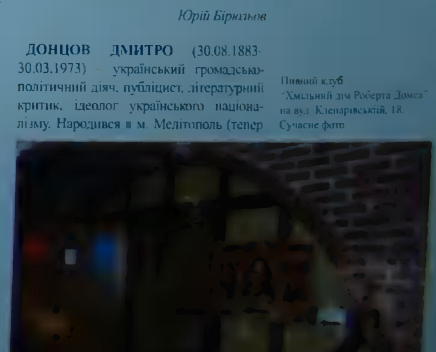

Пивний клуб "Хмільний дім Роберта Домса" на вул. Клепарівській, 18. Сучасне фото

Дмитро Донцов

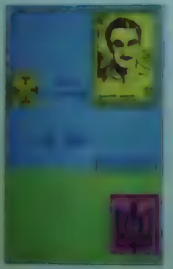

Д. Донцов
За нову революцію
1990 р. Обкладинка

Лист Д. Донцова до В. Липинського 09.02.1931 р.

Запорізької обл.) у родині купця Івана Донцова та Сафроснии Сінаєвої. Початкову і середню освіту здобув у Мелітополі. 1900 закінчив Мелітопольське реальне училище. 1902 здобув атестат зрілості Царськосельської гімназії. 1902–1907 навчався на правничому факультеті Санкт-Петербурзького університету. Член Української студентської громади в Санкт-Петербурзі. У студентські роки долучився до політичної діяльності. До 1914 був членом Української революційної партії, згодом Української соціал-демократичної робітничої партії, за що двічі був заарештований у Києві (1905, 1907). Виступав із програмовими доповідями на всеукраїнських студентських з'їздах у Львові 1909 та 1913. Навчався у Віденському (1909–1911) та Львівському (1911–1914) університетах.

У травні 1912 одружився з Марією Бачинською (вінчання відбулось у *церкві Успення Пресвятої Богородиці* у Львові). Подружжя Донцових мешкало на вул. Курковій, 11 (тепер вул. М. Лисенка) у будинку родичів Марії Бачинської. Їхня домівка була літературно-мистецьким салоном, який відвідувало багато відомих політиків, діячів літератури і мистецтва.

Д. багато друкувався, зокрема в часописі *"Дзвін"*, журналах "Українське життя" (*Украинская жизнь*) та "Літературно-науковий вістник", що виходили, відповідно, в Москві та Києві. Працював як журналіст у Відні та Берліні. Після заснування 04.08.1914 Союзу Визволення України (подія відбулась в Академічному домі у Львові) став його першим головою, однак уже в вересні вийшов з організації, звинувативши її провід у неспроможності та зловживаннях. 04.07.1917 отримав диплом *Львівського університету*, здобувши звання доктора права.

У березні 1918 переїхав до Києва. Публікував статті в київській пресі з критикою Української Центральної Ради, видав брошури "Культура примітивіму" (1918) та "Мазепа і мазепинство" (1919). Вступив до Української демократично-хліборобської партії, очолив Українське телеграфне агентство в уряді гетьмана Павла Скоропадського (1918). Проголошення декларації про федерацію з Росією 14.11.1918 змусило Д. порвати з режимом гетьмана. Кілька тижнів до вступу військ Директорії Української Народної Республіки (УНР) до Києва переховувався, щоб уникнути арешту. З допомогою *С. Петлюри* та *Є. Коновальця* 13.01.1919 залишив Київ, щоб стати співробітником прес-бюро при посольстві УНР в Берні (Швейцарія); вів політично-інформаційну діяльність в Австрії, Німеччині, Швеції. 1919–1921 дописував до швейцарської преси. 1922 повернувся до Львова. Редакційна та видавнича діяльність Д. розпочалася за безпосередньої організаційної та фінансової допомоги Є. Коновальця та *Української Військової Організації*. Після невдачі із створенням *Партії національної р(оботи)*, органом якої був двотижневик *"Заграва"* (1923–1924), відійшов від політичної діяльності. Виступав як незалежний редактор і публіцист – був редактором журналу *"Літературно-науковий вістник"* (1922–1932) і *"Вістник"* (1932–1939) у Львові. Редакція містилась у будинку *Наукового товариства ім. Шевченка* на вул. С. Чарнецького, 24 (тепер *вул. В. Винниченка*). Серед найближчих співробітників журналу були *Юрій Липа, Олег Ольжич, Євген Маланюк, Олена Теліга*, Освальд Бургардт (Юрій Клен), Леонід Мосендз, *Улас Самчук* та ін. На короткий час 1939 ув'язнений польською владою в таборі Береза Картузька. Після звільнення повернувся до Львова. Був кандидатом на посаду президента Української держави, яку 30.08.1941 проголосив у Львові *Я. Стецько*.

Після розгрому німецькою окупаційною владою *Українського Державного Правління* емігрував за кордон. Жив у Бухаресті (Румунії), де видавав журнал "Батава" (1941); потім – у Чехословаччині, Німеччині, Франції, Великій Британії, США, Канаді. 1948–1953 викладав українську літературу в Монреальському університеті. До останніх днів життя багато друкувався в періодиці української діаспори.

Твори: "Модерне москвофільство" (1913), "Сучасне політичне положення

нації і наші завдання" (1913), "Підстави нашої політики" (1921), "Націоналізм" (1926), "Дух нашої давнини" (1951), "Московська отруга" (1955), "Від містики до політики" (1957), "За яку революцію" (1957), "Незримі скрижалі Кобзаря" (1961), "Хрестом і мечем" (1967) тощо. Помер у Монреалі (Канада).

У незалежній Україні книжки Д. публікували переважно у Львові: "За яку революцію" (1990), "Дві літератури нашої доби" (1991), "Твори" (Т. 1, 2001) та ін. "Клюб прихильників Д. Донцова" у Львові перевидав працю "Націоналізм" (Ч. 1–3, 1993); у Бібліотеці львівської газети "Голос націй" 1993 виходили у вигляді брошур окремі твори Д. Іменем Д. у Львові названо вулицю.

Галина Сварник

ДОНЦОВА ДМИТРА ВУЛИЦЯ - сполучна між *вул. Личаківською* і *вул. Пекарською* в Личаківському районі Львова. Прокладена на поч. XX ст. і розділена на парцелі для багатоповерхової забудови. Нову вулицю назвали Глинянською, бо вона розташовувалась при давньому торговому шляху на Глиняни (тепер вул. Личаківська). Цю назву було відновлено і повернуто на плани міста: колишню вул. Глинянську (до 1871 – вул. Глинянська Нижча, тепер вул. Академіка Філатова) 1885 *маґістрат* перейменував для вшанування пам'яті Тадеуша Жулінського (1838–1885) – львівського лікаря, ініціатора впровадження шкільної гігієни та фізкультури, учасника польського повстання 1863.

На вул. Глинянській було перше львівське помешкання *Івана Франка*, який проживав тут під час навчання в першому семестрі у *Львівському університеті* (1875). Зокрема в поясненні до плану "Львів – місто Івана Франка" (2006) йдеться про вул. Д. Донцова, 15 (колишня вул. Глинянська, 13). Однак тоді Глинянською називалась нинішня вул. Академіка Філатова. Тож першою львівською адресою студента І. Франка мав би бути будинок, що стояв на місці, де у 1890-ті збудовано кам'яницю з нинішньою адресою: вул. Академіка Філатова, 11а (тоді на бажання домовласника "нешасливий" № 13 змінювали на 11а).

Після того, як у Трускавці бойовики *Організації Українських Націоналістів* застрелили керівника східного департаменту польського міністерства закордонних справ, ідеолога польсько-українського зближення Тадеуша Голувка (1889–1931), якого оунівці звинувачували в "духовному обезброюванні українського суспільства", 1933 вул. Глинянська стала вул. Т. Голувка. Під час німецької окупації 1942–1944 вулиця називалась на честь українського педагогічного товариства *"Рідна школа" (Ridna Sehkolagasse)*. 1946 вулицю було перейменовано на честь радянського військового діяча Григорія Котовського (1881–1925), який командував кавалерійською бригадою, що воювала в Галичині, на Волині та Поділлі проти Армії Української Народної Республіки (УНР) та польського війська 1919–1921. Від 1992 вулицю названо на честь *Дмитра Донцова*.

Більшість кам'яниць на вулиці збудовано впродовж перших десятиріч XX ст. за проєктами відомих львівських архітекторів. Будинки створюють своєрідну виставку досягнень тогочасного будівництва і вражають різноманітністю форм архітектурного модерну. Першими будів-

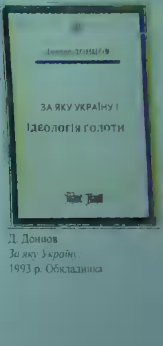

Д. Донцов
За яку Україну
1993 р. Обкладинка

Вулиця Д. Донцова.
Сучасне фото

лями нової вулиці були типові чиншові кам'яниці, щоправда, з еклектичними оздобами за взірцями віденських каталогів (вул. Д. Донцова, 20, 21, 23, 25), що з'явились в останні роки XIX ст. з боку вул. Пекарської.

Модерне будівництво почалося від вул. Личаківської. Кам'яницю під № 1 (одночасно № 24 вул. Личаківської) збудували 1909–1910 за проєктом *Р. Фелінського* у стилі раціоналістичної *сецесії*. Р. Фелінський був теж співавтором проєкту (разом із *Ф. Касселерам*) кам'яниці на вул. Д. Донцова, 4, яку спорудила 1910 фірма *М. Уляма* для одного з найбагатших львівських домовласників ("кам'яничників") Соломона Рогатина. Цій пізньосецесійній кам'яниці властиві плавні лінії стилю іспанського архітектора Антоніо Гауді. Згодом такі округлі елементи стали ознакою стилю, що поширився в Польщі у 1920-ті. Будинок на вул. Гвинянській, 4, припав до душі Ф. Касселерові, який відкрив у ньому свою архітектурну фірму, використовуючи кам'яницю як своєрідну рекламу.

Сецесійні будинки (№ 6, 8, 8а, 10, 10а, 12) споруджувала 1906–1908 найвідоміша тодішня львівська будівельна фірма *І. Левинського*. Щоб раціональніше використати земельну ділянку, кілька будинків було розміщено в глибині парцелі. Цей курдонер, сформований із чотирьох кам'яниць, що належали Марії Бардах, нагадує "рондо" на вул. Академіка Богомольця (тоді вул. Асника), що його також споруджувала фірма І. Левинського. Будинки удекоровані наріжними балконами, майоліковими фасадами, що відповідає стилю *Т. Ломінського*, який співпрацював із фірмою І. Левинського. Ця фірма збудувала 1907 й наступні кам'яниці (№ 12 та 14).

Кам'яницю на вул. Д. Донцова, 16, прикрашену маскаронами, збудовано у стилі сецесії 1906–1907 за проєктом *А. Богохвальського* для будівельного підприємця Ф. Борковського.

Із протилежного боку вулиці привертають увагу постсецесійні кам'яниці: під № 7, збудована 1910 за проєктом Р. Табінського для банківського урядовця Д. Ельстера; № 9 і 11, споруджені 1911, авторства *Б. Бачера*.

Сецесійні будинки на вулиці приваблюють не лише своїми фасадами. У багатьох із них збереглись елементи внутрішнього оздоблення (вітражі, світильники, поручні сходів, двері).

Найновішою будівлею є офіс Індексбанку на розі вул. Пекарської, збудований 1997. Сама ж Д. В. зберегла характер престижної житлової вулиці з поодинокими торговими об'єктами та офісами.

Ігор Мельник

Вигляд на вулицю Д. Донцова. Сучасне фото

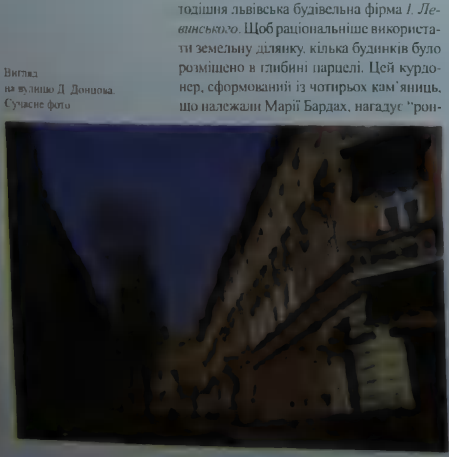

ДОНЧЕНКО КОСТЯНТИН (02.12.1912–25.05.2004) – український піаніст і педагог. Народився в Омську (Росія). 1937 закінчив Ленінградську консерваторію (клас І. Рензіна і Л. Ніколаєва). 1949–1984 – викладач фортепіано у Львівській державній консерваторії ім. М. Лисенка (тепер *Львівська національна музична академія*). У Львові провадив систематичну концертну діяльність, представляючи щороку нову програму, багато записувався для *радіо*. У репертуарі – великі фортепіанні цикли творів Ф. Шопена, С. Рахманінова, Л. Бетовена, Ф. Шуберта, К. Дебюссі, а також низка концертів для фортепіано з оркестром.

Д. був першим, хто записав платівку з музикою західноукраїнських композиторів. *С. Людкевича, М. Колесси, Р. Сімовича,*

А. Кос-Анатольського, І. Вимера. Виконавство Д. відзначалося яскравою концертністю, блискучою віртуозністю, волею і темпераментом, логікою музичного викладу. Виховав понад 50 студентів. Надавав постійну методичну допомогу педагогам музичних училищ Івано-Франківська, Ужгорода, Тернополя. 1991 виїхав до Санкт-Петербурга, де й помер.

Зеновія Попко

ДОППЛЕР ФРАНЦ (ФЕРЕНЦ) (Doppler Franz (Ferenz); 16.10.1821–27.07.1883) – австрійський та угорський флейтист, композитор і диригент. Народився у Львові. Син гобоїста, композитора Йозефа Допплера. Як музикант дебютував 1834 у Відні в 13-річному віці. 1839–1841 був першим флейтистом оркестру Пештської опери, 1841–1847 – оркестру оперного театру в Берліні, а згодом – Національного театру в Пешті (тепер частина м. Будапешт, Угорщина). 1856 здійснив концертне турне Європою, виступивши в Парижі, Брюсселі та Лондоні. 1858–1865 працював у Віденській надвірній опері як флейтист і балетний диригент. Від 1865 викладав гру на флейті у Віденській консерваторії. Автор 7 опер: "Беньовський" (за п'єсою А. Коцебу, 1847), "Ілка" (1849), "Ванда" (1853), "Два гусари" (1853), "Сальватор Роса" (1855), "Ержебет" (у співавторстві, 1857), "Юдит" (1870). Серед 15 балетів Д. найбільшу популярність мали "Оракул" (1847), "Закоханий біс" (1851), "Розина" (1861), "Ф'яменла" (1867), "Мелюзина" (1884).

Автор музики до вистав "Банк-бан" І. Кагони, "Дружина воїна" П. Вайля фон Вайлена, концертів і п'єс для флейти. Аранжував угорські рапсодії *Ференца Листа*. Творчість Д. 1840–1850-х розвивалась під впливом головно італійської школи і характеризувалась яскравим національним колоритом, народними угорськими мелодіями та елементами циганської музики. У віденський період творчості Д. перейшов до досконалішої форми та витонченості мелодійного малюнка. Помер Д. у Бадені поблизу Відня (тепер Австрія).

Брат Д. – Карл (Карой) (1825–1900) – був флейтистом, диригентом, артистом Пештського театру, придворним капельмейстером у Штутгарті (1865–1898), автором кількох опер, музики до угорських народних театральних вистав і п'єс для флейти. Разом із Ф. Еркелем був співавтором опер Д. "Сальватор Роса" та "Ержебет".

Ігор Петрій

ДОРЕНҐОВСЬКИЙ ЕДВАРД (Dorębowski Edward; бл. 1870 – після 1939) – живописець. Навчався у приватних мистецьких ательє Парижа і Мюнхена. Працював у Стрию на Львівщині (1896–1899), Варшаві, від 1912 – у Львові. Малював олійні й акварельні побутові та алегоричні композиції, краєвиди, портрети, натюрморти. 1895–1934 брав участь у мистецьких виставках Львова (1925 – персональна виставка). До 1914 використовував прийоми реалізму, *імпресіонізму*, пізніше – постімпресіонізму. Картини Д. зберігаються в музеях і приватних збірках Польщі.

Головні твори: "Пейзаж із Кросна" (1894), "Буревій" (1896), "Хорал", "Перед шлюбом", "Євреї", "Ранкова зоря" (усі 1897); "Схід місяця" (1914), "Квіти" (1916), "Львівський краєвид" (1916), "Будинок серед дерев" (1925), "Міський краєвид" (1934).

Юрій Біркізьов

ДОРИНГ (варіанти імені: Dare, Dore, Dorchi, Dorc; р. нар. невід. – 1384) – будівничий. Походження не з'ясоване. У літературі трапляються згадки про німецьке (сілезьке) походження майстра (*В. Лозинський*), проте більшість дослідників (*Д. Зубрицький, Т. Маньковський*), а також *Б. Зиморович* і вірменський священик XVIII ст. К. Фарухович уважають його *італійцем*. Т. Маньковський писав, що "архітектора [Дорхі] і фундаторів вірменської церкви (вірменських купців із Криму) мусило об'єднувати спільне походження з генуезьких колоній в Криму". Можна припустити, що Д. був італійцем, прибулим із Генуї до Кафи (Феодосії)

Вигляд вірменської церкви у XIV ст. Реконструкція 1932 р.

В. Кодесьовська
Вірменський собор
1920-ті рр.

або народженим уже в цій генуезькій колонії. Таке походження Д. пояснює його ознайомленість з італійською та вірменською архітектурою, а також традиціями візантійського будівництва, які в Криму були дуже сильними. Логічно й те, що фундатори-вірмени з Криму запросили для будівництва вірменського храму у Львові у сер. XIV ст. знайомого їм архітектора з Кафи. Т. Маньковський характеризував Д. як "італійця-левантійця, який був типовим представником Сходу, що має вироблену здатність пристосовуватися до нових мистецьких форм, можливо, чужих від народження". У другій пол. XIV ст. у Львові працювали головно німецькі (силезькі) будівничі. Д. – чи не єдиний серед них, хто був ознайомлений із східнохристиянською (візантійською) будівельною традицією. Менш імовірне вірменське походження Д. На його користь свідчить те, що ще у XIX ст. серед феодосійських вірмен згадувано прізвища Дорц і Дорхі.

Д. будував у Львові *вірменську церкву* (1356–1363) та церкву св. Юра (1363–1384).

Мешкав у Львові по сусідству з *вітром* Григорієм Штехером. Т. Маньковський уважав, що Д. перепродував у Львові земельні ділянки (парцелі). 1383 Д. продав свій будинок і купив у Генрика Клемме інший на тій самій нівкурсальній ділянці. У жовтні 1384 частину майна покійного будівничого виставлено на продаж. Її купили троє львівських міщан, заплативши разом 1164 гроші. Імовірно, Д. був одруженим, оскільки після смерті продано лише частину його майна, інша, вочевидь, залишилася вдові.

Андрій Козицький, Юрій Смірнов

Барух Дорнгельм

ДОРНГЕЛЬМ БАРУХ (Dornhelm Baruch; 14.06.1858–06.07.1928) – ювелір і гравер. Народився у Львові в родині відомих граверів та ювелірів. Батько Д. – Саломон Дорнгельм, гравер, спеціалізувався на виготовленні печаток. Брати – Якуб і Шимон (Симхе) займались золотарством і торгівлею антикваріатом. У ранньому віці Д. виявив художні здібності, однак мистецької освіти не здобув. Ювелірного ремесла навчався в майстерні батька на вул. Боїмів, 8 (тепер вул. Староєврейська). Згодом удосконалював професійну майстерність у Мюнхені та Берліні. 1902–1904 мешкав у Нью-Йорку, де працював на фабриці виробів зі срібла.

У львівський період своєї діяльності Д. працював як ювелір, виготовляючи технікою кутття та карбування вироби столового срібла (кубки, чаші, таці, глеки, кухлі, столові прибори), предмети декорації інтер'єру (свічники, скриньки, статуетки, рами, картини), оправи книжок, речі юдейського культу (бсаміми, мезузи, кіямри (пряжки) до молитовних поясів).

Д. брав участь у *Галицькій крайовій виставці 1894 р.*, представивши на ній три карбовані у сріблі картини: "Собеський під Віднем", "Люблінська унія", "Оборона Теребовлі" (дві перші роботи виконано на сюжети полотен *Яна Матейка*). Роботи Д. на виставці відзначили срібною медаллю.

Золотарські вироби Д. мали попит не лише в Австро-Угорщині, а й у Німеччині, Росії, Англії. Серед їх покупців були російський цар Олександр III, прусський князь, згодом німецький імператор Вільгельм II, галицькі аристократи Адам Сапіга, *Євстахій Сангушко*, митрополит *Андрей Шептицький*.

Д. славився виконанням стилізованих під давнину кубків, таць, ваз, канделябрів, оп-

рав шабель тощо. Вироби Д., виконані під впливом ювелірного мистецтва давнього Нюрнберга та Аугсбурга, через антиквара Шимона Дорнгельма купував для своєї збірки старожитностей львівський історик та колекціонер *Владислав Лозинський*. Відомо, що Ян Завіша купив у Варшаві срібну вазу-гідрію, яку мистецтвознавці визнали цінним твором давньогрецького мистецтва (насправді вазу виготовив Д.). На поч. XX ст. Д. звинуватили у фальшуванні предметів давнини, однак він зумів виправдатися, спираючись на те, що його вироби, навіть "пам'ятки давнини", були позначені мініатюрними авторськими клеймами.

Д. переїхав з родиною до Відня 1907. В австрійській столиці втратив зір. Завдяки проведеній 1921 операції зір частково вдалося відновити, але надалі Д. працювати вже не зміг. Помер у Відні. Ідентифіковані роботи Д. тепер зберігаються в музеях Львова, Києва, Варшави.

Ольга Перепигіна

"ДОРОГА" – український ілюстрований місячник націоналістичного напряму для молоді. Виходив 1937–1938 у Львові. Відновлений 1940 в "Українському видавництві" у Кракові. Головну увагу присвячував природознавству, краєзнавству, спортові. 1942–1944 знову виходив у Львові, пропагуючи пластове виховання. Редактори – Б. Гошовський (1937-1942), *Ю Старосольський*, *О. Шепарович* (1942-1944). При журналі виходила бібліотечна серія "Дорога" (1940–1942), редактор – Б. Гошовський.

Е. У.

ДОРОЖИНСЬКИЙ ДИОНИСИЙ (31.07.1866–02.07.1930) – український священик, науковий діяч. Народився в м. Галич (тепер Івано-Франківської обл.). 1885 з відзнакою закінчив *Академічну гімназію* у Львові. 1885–1891 навчався у Віденській духовній семінарії і Віденському університеті (богословські та філософські студії). 1891 висвячений й одержав посаду при *соборі св. Юра* у Львові. 1893-1896 працював в учительській семінарії у Тернополі й виконував обов'язки катехита. 1896–1906 – професор Академічної гімназії, а згодом (до 1922) – II Німецької гімназії у Львові. Ставши доктором богослов'я (1903), викладав 1905 пастирське богослов'я у *Греко-католицькій семінарії* у Львові. У новоствореній *Львівській Богословській Академії*, крім загального церковного права, викладав також джерела орієнтального церковного права та східне подружнє право. 1930 був іменований надзвичайним професором з канонічного права Львівської Богословської Академії на основі праці "Огляд джерел орієнтального церковного права", яку рецензував *Йосиф Сліпий*. Член-засновник *Богословського наукового товариства*, дійсний член та перший голова його Історично-правничої секції.

Ігор Сагяр

ДОРОЖІВСЬКИЙ РУСЛАН (нар. 24.03.1942) – український оперний та симфонічний диригент, заслужений діяч мистецтв України (1989). Народився в м. Надвірна (тепер Івано-Франківської обл.). Навчався (1964–1970) у Львівській державній консерваторії ім. М. Лисенка (тепер *Львівська національна музична академія*) під опікою засновника української диригентської школи *Миколи Колесси*.

Б. Дорнгельм. Декоративна срібна таця. Кін. XIX ст

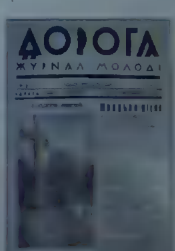

Часопис "Дорога". Ч. 2. 1937 р.

Часопис "Дорога". Ч. 2. 1942 р.

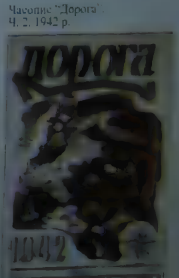

Ще студентом запрошений до *Львівського театру опери та балету*: Виконував обов'язки суфлера, хормейстера, асистента диригента, диригента. 1976 – асистент головного диригента Державного симфонічного оркестру України Стефана Турчака. Із переходом до Київського театру опери та балету ім. Т. Шевченка С. Турчак запросив Д. на посаду диригента цього театру. Одночасно Д. активно працював керівником оперної підготовки Київської консерваторії ім. П. Чайковського.

Художній керівник і директор Львівського театру опери та балету (1995–1998). Тоді здійснив постановки, на які запросив італійського режисера Джузеппе Вішлію, "Богему" Дж. Пуччіні та "Аїду" Дж. Верді: високо оцінили українські та іноземні фахівці. Прагнув заповнити репертуар українськими виставами. 1998 переїхав до Івано-Франківська, де очолив кафедру диригування Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника.

Оксана Паламарчук

ДОРОФЕЄВИЧ ГАВРИЇЛ (варіанти написання прізвища: Дорофейович, Дорофгвич; бл. 1570 – кін. 1620-х) – український перекладач, церковний діяч. Народився у Львові. 1590 згаданий у джерелах як член львівського Свято-Успенського Ставропігійського братства. Здійснив подорож до Константинополя (м. Стамбул, Туреччина), можливо, там грецької час навчався. Від сер. 1590-х перебував на службі у львівського єпископа Гедеона (*Балабана*). Тоді разом із Федором Балабаном, *Памвою Берендою*, *Тарасієм Земкою*, ігуменом Федором (Кассанді) розпочав активну літературну та видавничу діяльність. За припущеннями учених, провадив просвітницьку діяльність, зокрема викладав грецьку мову у львівській братській школі. Під час конфліктів єпископа Гедеона з *братством* Д. підтримав архієрея, за що в січні 1601 був усунений з братства. Щоправда, ще до кінця того ж року конфліктні сторони примирилися і братчики поновили Д. у Ставропігії.

На запрошення Кирила Лукариса (майбутнього Александрійського, а згодом Константинопольського патріарха) Д. прибув до Острога. До 1596 (з перервами) під керівництвом *греків* Кирила Лукариса та архідиякона Никифора (Кантакузена) Д. навчався в Острозі. Мешкаючи там, Д. бідував, зокрема в одному листі він згадував, що не мав чобіт і не міг вийти з дому після дощу.

На межі XVI–XVII ст. Д. розпочав перекладацьку діяльність. Першим відомим перекладним виданням, яке повністю підготував Д., була видана у Львові "Книга о священстві" св. Іоана Златоуста (1614). Окрім перекладу, до Книги увійшов також віршований панегірик авторства Д. Наявність неавторизованих поетичних панегіриків у наступних церковних виданнях, до яких був причетний Д., дала змогу історикам давньої української літератури висловлювати гіпотези про можливе авторство Д. й цих творів. Ще однією роботою Д. львівського періоду, за припущеннями дослідників (Г. Коляда), можна вважати братське видання 1609 "Йоана Златоуста Бесіда избранная о воспитанії чад".

На поч. XVII ст. (перед 1616) києво-печерський архімандрит *Єлисей (Плетенецький)* перевіз із Галичини до Києва Балабанову друкарню та започаткував *друкарство* у Лаврі. Очевидно, тоді разом із відомими православними богословами та педагогами до Києва був запрошений і Д. Там 1624 був опублікований його переклад із грецької "Бесід на діяння святих апостолів" св. Іоана Златоуста за редакцією священноіонока Йосифа Святогорця та Памва Беринди.

Діяльність Д. надзвичайно високо оцінювали його сучасники. Патріарх Кирило (Лукарис) називав його "найособливішим шанувальником науки" (1614), архімандрит Києво-Печерської Лаври Захарія (Копистенський) відзначав Д. як "словеснійшого мужа", найкращого "дидаскала в еллино-грецькій любомудрії і художній мові" (1624). Почесне титулування Д. у передмові до "Бесід" як "примикірія П[ечерського]" (у давній практиці Константинопольського патріархату – чтець,

наставник більшої групи вихованців-прислужників, що готувалися до хіротонії) стало основою поширеної в літературі XIX ст. помилки, що полягала в неслушному приписуванні Д. сану ієромонаха. Уперше в довідковій літературі ця помилка з'явилася у "Словнику історичному про бувших у Росії письменників духовного чину" митрополита Євгенія (Болховітінова) (1818) і, мабуть, звідти потрапила на сторінки інших досліджень історії Церкви. Насправді ж Д. мав родину і в другій пол. 1620-х, очевидно, повернувся до Львова. Звичай підписуватися латиною *Doroteides* (із грецьким закінченням) іноді також був підставою для необґрунтованих припущень про можливе грецьке походження Д.

У Львові діяльність Д. досліджували *М. Грушевський*, *М. Возняк*, *І. Огієнко*, *Я. Ісаєвич*, І. Мицько та ін.

Василь Кметь

ДОРОЦЬКИЙ БОГДАН (27.01.1909–06.03.1945) – діяч українського студентського руху у Львові. Народився в м. Нижанковичі (тепер смт Старосамбірського р-ну Львівської обл.), навчався у Перемиській гімназії, де належав до *"Пласту"* – 6-го полку (куреня) юнаків ім. І. Богуна. Здобув середню освіту в Сокальській гімназії (1925–1928). Закінчив 1933 рільничо-лісовий факультет *Львівської Політехніки*. Активіст студентського руху у Львові: економічний референт управи товариства українських студентів Львівської Політехніки "Основа", засновник студентської секції в м. Рава-Руська на Львівщині, член Студентської репрезентації Союзу українських студентських організацій під Польщею від 1931, видавець журналу "Студентський шлях" (1931–1934). Член *Організації Українських Націоналістів* (ОУН), належав до Рава-Руського повітового проводу ОУН в 1930-гі. Перебував на еміграції в Берліні 1939–1941, від травня 1941 працював у Балигородському лісництві на Лемківщині. Убитий польською боївкою – втоплений у річці Сян.

Володимир Мороз

ДОРОШ ЮЛІАН (09.06.1909–20.07.1982) український фотограф, діяч кіно. Народився в м. Жидачів (тепер Львівської обл.). Дитинство провів у Копичинцях (Тернопільської обл.) та Станиславові (тепер м. Івано-Франківськ). У Станиславові закінчив класичну гімназію, навчався в одному класі з *Анатолієм Кос-Анатольським*, дружні стосунки з ним підтримував усе життя. Був членом *"Пласту"*, належав до 11-го куреня юнаків ім. І. Мазепи, згодом до 15-го куреня старших пластунів "Орден Залізної Остроги" у Львові, Окружної пластової команди у Львові (1929). Входив до редакції "Молодого життя" (1929–1930). Підреферент світлин економічного реферату Верховної пластової команди (1928–1930). Навчався на правничому факультеті *Львівського університету* (1927–1932), мешкав в родині *Антона Крушельницького* та окремо на вул. Пасічній-бічній. Брав активну участь у громадському житті українського Львова. Д. займався фотографією вже під час навчання в гімназії, згодом один із піонерів українського кіномистецтва в Галичині.

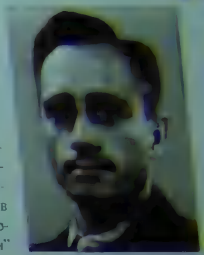

Юліан Дорош

Д. став одним із засновників *Українського фотографічного товариства* (09.11.1930). Створив 1931 першу короткометражну кінострічку "Раковець", 1937 – перший на Галичині повнометражний фільм "До добра і краси". Співпрацював зі журналом *"Світло і тінь"* та іншими львівськими виданнями ("Дні", *"Життя і знання"*, *"Кіно"*, *"Українські вісті"*). Вів рубрики фотоаматора в пластових журналах "Вогні" і "Молоде життя", а також газеті "Неділя" 1935 брав участь у Першій всеслов'янській фотовиставці у Загребі (тепер Хорватія). Від 1935 часто здійснював експедиції в Карпати, де фотографував природу та місцевих жителів. Наприкін. 1930-х зняв на кіноплівку розкопки, які проводив *Ярослав Пастернак* у Галичі (тепер Івано-Франківської обл.). Восени 1939 Д. супроводжував Галичиною Олександра Довженка. Після *Другої світової війни* працював фотографом у *Львівському історичному му-*

Юліан Дорош

Обкладинка [illegible] вул. Дорошенка

...ю, тоном у *Львівській Політехніці*. Від 1956 співпрацював з Інститутом суспільних наук (тепер *Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України*) та особисто *Іваном Крип'якевичем*. Виконав фотоілюстрації до видань "Тканини та вишивки" (1960) і "Вбрання" (1961). Світлини етнографічної тематики виставляв на персональних виставках у Львові (1960) та Івано-Франківську (1972). Збережена спадщина Д. налічує бл. 12 тис. фотонегативів зі світлинами народного побуту, архітектури та народного мистецтва. Д. першим у Галичині видав "Підручник фотоаматора" (1938). Помер у Львові, похований на *Личаківському цвинтарі*. Іменем Д. названа вулиця у Львові. Син Д., Андрій (нар. 09.05.1948) – відомий львівський мистецтвознавець.

Андрій Козицький, Володимир Мороз

ДОРОШЕНКА ПЕТРА ВУЛИЦЯ – сполучна між *просп. Свободи* та *вул. С. Бандери*, розташована в Галицькому районі Львова. Вулиця виникла на місці дороги, що вела колись від мурів львівського середмістя до мастку *Еразма Сикста*, який був на поч. XVII ст. *бургомістром* Львова, а також відомим лікарем. Масток Е. Сикста містився на узгір'ї поблизу місця, де тепер стоїть *костел св. Марії Магдалини*. Дорогу, що вела до мастку, відтоді називали Сикстуською. Вона була стрімкішою від паралельної Сокільницької дороги (тепер *вул. М. Коперника*), тож менше вайдженою й забудованою. До неї прилягали з парного боку *Сикстуський сад*, із протилежного – мастки та парки заможних родин, зокрема київських та ризьких воєвод, князів Чарторийських. Донині про колишні мастки нагадують *арсенал Сенявських* біля костелу св. Марії Магдалини та вілла під № 73. Автором проєкту цього будинку з елементами романського та готичного стилів був *Т. Мюніх*. Будинок зводили для Людвіга Масловського, учасника польського повстання 1863, журналіста, видавця львівської газети "Огляд" (*Przegląd*).

До 20-річчя листопадових боїв з українськими військами 1938 частина вул. Сикстуської, вище від головної *пошти*, одержала назву вул. Оборони Львова. 1940 вулицю нібито "на прохання трудящих" перейменували на вул. Жовтневу. Німецька окупаційна влада повернула їй назву Сикстусштрассе, а після війни вулиця знову стала Жовтневою. На поч. 1990-х вулицю назвали на честь гетьмана *Петра Дорошенка*, чиє військо 1672 разом із *турками* намагалося здобути Львів.

Від сер. XIX ст. вулиця була розпарцельована й забудовувалась типовими чиншовими кам'яницями. Домінантою вулиці є будівля головної пошти, споруджена 1886–1889 за проєктом *С. Гавришкевича* та Ф. Зеца. Тоді будівля пошти мала інший вигляд – була оздоблена наріжними куполами, подібними до того, що є на наріжній кам'яниці № 37 (збудована 1892–1894 за проєктом *Я. Т. Кудельського*). У листопаді 1918 за будинок головної пошти велись запеклі бої між українськими і польськими військами, тоді будинок згорів. Після війни, 1920–1922, головну пошту перебудували за проєктом *С. Червінського*. У цьому вигляді вона з невеликими змінами збереглася досі. Поряд із головною поштою під № 41 за проєктом С. Гавришкевича 1889 були збудовані нові корпуси *Греко-католицької семінарії*. Ще до кін. 1970-х поряд стояв старий семінарський

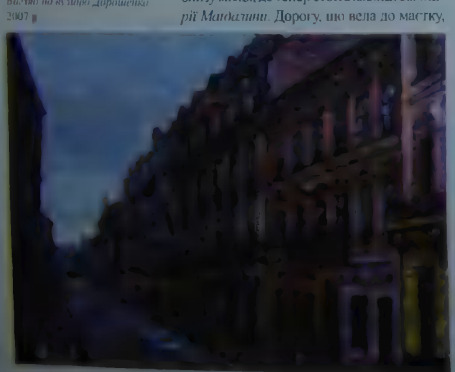

П. Федів
Вигляд на вулицю Дорошенка
2007 р.

корпус, однак його зруйнували, щоб поставити стандартну будівлю, де тепер міститься Львівська дирекція "Укртелекому". 1894 нижньою частиною вул. Сикстуської проклали лінію електричного *трамваю* від головного *залізничного вокзалу* до *Гетьманських валів*, звідки вона розгалужувалась до *Галицької крайової виставки 1894 р.* та через *пл. Ринок* на *Личаків*.

На поч. XX ст. еклектичні чиншові кам'яниці на вулиці частково замінили сецесійними будівлями, спорудженими за проєктами львівських архітекторів. Від тих часів на деяких подвір'ях збереглись залишки ліфтів і "чорних сходів". У 1920-1930-ті на вулиці з'явились будівлі в стилі *функціоналізму*, що відступили дещо вглиб ділянок, тому перед ними ширші тротуари. Першою такою спорудою стала телефонна станція Польської акційної телефонної спілки, збудована 1926 за проєктом Є. Червінського (будинок № 26). Дещо згодом спорудили довгий будинок на місці кам'яниць під № 10 та 12 і комплекс будинків у верхній частині вулиці (будинки № 45-61).

Під час бомбардування Львова в роки *Другої світової війни* були зруйновані будинки № 2, 4. На їхньому місці в радянський час побудовано павільйони громадського харчування (тепер крамнички). За ними, у глибині подвір'я, збереглася напівзруйнована двоповерхова будівля, що нагадує забудову вулиці першої пол. XIX ст. На початку вулиці привертає увагу будинок № 11, що був споруджений 1898 за проєктом *К. Боуліка*. Будинок прикрашає погруддя Фридерика Шопена, що було не лише виявом уподобань власників кам'яниці, а й своєрідною рекламою фірми фортепіано та музичних інструментів Гешелеса. У давнишній будівлі, на місці якої звели "Будинок Шопена", 1843 був перший у Львові салон *фотографії* (дагеротипії) Йосифа Польмана. Навпроти була теж велика крамниця музичних інструментів, яку утримувала фірма Йозефа Векслера. Цій фірмі належали музичні крамниці на центральних вулицях Кракова і Варшави. Поряд, під № 9, стоїть одна з перших львівських сецесійних кам'яниць, збудована за проєктом *А. Захаревича* 1899-1900. За радянських часів тут була відома кнайпа "Рубіці польвівськи", куди приходили полаєувати "львівською екзотикою" - фляячками.

Найпомпезнішою кам'яницею на Сикстуській став будинок № 19, збудований 1909 за проєктом *В. Підгородецького*. Фасад прикрашають великі вікна, колони та шість скульптур, які створив *Петро Войтович*. Сходові майданчики та помешкання цього будинку також багато удекоровані. Тут містились офіси та крамниці, зокрема крамниця горілок і лікерів Моха, чию традицію продовжує сьогодні гуртовня алкогольних напоїв на подвір'ї. Була в цьому будинку й друкарня, у якій до 1960 друкували багатотиражки львівських підприємств. На розі Д. В. та *вул. Т. Костюшка* стоїть сецесійна будівля колишнього готелю - *"Народна гостинниця"*. Її збудували 1904-1906 за проєктом *Т. Обмінського*. Ця будівля коштувала 200 тис. австрійських крон. Ціни кімнат у "Народній гостинниці" були різними - від 0,6 крони до 10 крон за добу. Однак *кав'ярню* і ресторан уважали дорогими, із розрахунку на заможну публіку, насамперед на послів *Галицького Крайового Сейму*, що містився неподалік. За польської влади "Народна гостинниця" зберігала свою назву, однак її кав'ярня перейшла в оренду до спілки "Парнес і Циммерман". Нові власники назвали кав'ярню *"Republique"* (фр. "республіка"). У радянські часи тут був готель та ресторан "Народний", а від 1999 у будинку розмістилась Західна регіональна митниця. У цьому будинку, на розі з теперішньою *вул. Юрія Дрогобича* (тоді вул. Св. Михайла), працювала молочна крамниця *"Маслосоюз"* (згодом тут також був магазин "Молоко"). "Народна гостинниця" у Львові була частиною однойменного товариства з обмеженою відповідальністю (автором цього економічного проєкту та головою Наглядової ради був *В. Пасірний*). Трохи вище, на вул. Сикстуській, 47, неподалік від *Греко-католицької семінарії* розташовувалась

Будинок на вул. П. Дорошенка, 19. Архітектор В. Підгородецький скульптор П. Войтович. 1909 р. Сучасне фото

видлова жіноча школа ім. Шевченка. Австрійське міністерство освіти надало цьому навчальному закладові право готувати молодших учителок. При школі діяли безкоштовні курси, на яких охочі могли навчатись "руської мови" – однієї з офіційних мов на східних теренах Королівства Галичини і Лодомерії. У цьому будинку містилось і *Руське педагогічне товариство*. Товариство видавало часопис "Учитель" та ілюстрований журнал для дітей *"Дзвіночок"*. Цього будинку вже немає. У 1930-ті на його місці збудували кілька кам'яниць у стилі *функціоналізму*, а школу ім. Шевченка перенесли на вул. М. Мохнацького (тепер *вул. М. Драгоманова*).

У першій пол. XX ст. на вул. Сикстуській мали свої офіси майже 50 адвокатських контор. Під № 48 жив та утримував свою адвокатську контору *С. Федак*. Його донька Ольга одружилась із *Є. Коновальцем*, а син Степан належав до *Української Військової Організації*. Від радянських часів на будинках на вул. Жовтневій, 45–61, де жила львівська комуністична еліта, збереглось кілька меморіальних таблиць. Одна з них присвячена *Ю. Мельничукові*. Ці конструктивістські будинки спорудили в 1930-ті і довший час їх уважали чи не найпрестижнішими в місті.

На будинку № 48, поряд із яким загинули від вибуху німецької бомби письменники *С. Тудор* і *О. Гаврилюк*, встановлено меморіальну таблицю.

У пам'ять про *Марту Чорну*, яка загинула у стрілянині з гестапо 1943, на будинку № 50 вмонтовано меморіальну таблицю (скульптор *Р. Романович*, 2003).

Ігор Мельник

Колишній вілла Л. Миколаївського, нині П. Дорошенка, 73. Фотографія Т. Мрочка. Сучасне фото

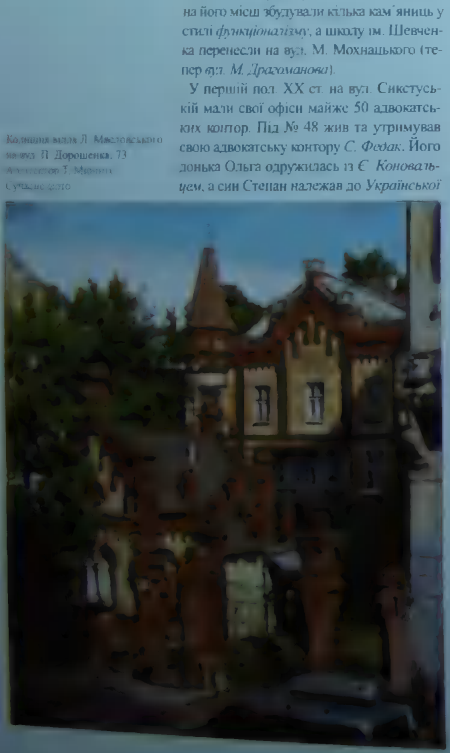

ДОРОШЕНКО ВОЛОДИМИР (03.10.1879–25.08.1963) – український бібліограф, літературознавець, громадсько-політичний діяч. Народився в м. Санкт-Петербург (Росія), виріс на Полтавщині. Закінчив правничий та історико-філологічний факультети Московського університету, курс українознавства під керівництвом *Михайла Грушевського*, філософський факультет *Львівського університету* (1913). Співзасновник української студентської громади в Москві, член Революційної української партії, згодом Української соціал-демократичної робітничої партії (до 1911). За революційну діяльність 1908 просидів рік у *в'язниці*. Згодом переїхав до Львова. Під час *Першої світової війни* – співзасновник і член президії Союзу Визволення України, головний редактор і автор його кількох видань. 1918 працював керівником канцелярії Академії наук у Києві, 1919 – у редакції газети "Республика" (м. Станиславів, тепер Івано-Франківськ). До 1944 працював у бібліотеці *Наукового Товариства ім. Шевченка* (НТШ) у Львові (помічник директора, а від 1937 – директор). 1940–1941 викладав на бібліотечних курсах у Львові, влаштованих філією бібліотеки АН УРСР. Від 1944 на еміграції: спочатку в Німеччині, а від 1949 – у США. Від 1913 – член Українського наукового

товариства в Києві, а від 1925 – дійсний член НТШ, від 1946 – Української вільної академії наук (УВАН), член Українських наукових інститутів у Берліні та Варшаві, українського історико-філологічного товариства в Празі, доктор Українського вільного університету.

Автор багатьох бібліографічних праць, зокрема бібліографії творів *І. Франка* (1921), Т. Шевченка (1 16 повного видання творів, 1939), О. Кобилянської, *П. Куліша*; окремих видань Т. Шевченка, І. Франка, *В. Стефаника*, *Г. Чупринки*; літературознавчих статей, зокрема присвячених полеміці з С. Єфремовим, об'єднаних у збірнику "Життя і слово" (1918); праці про НТШ та його *бібліотеку* ("Огнище української науки", 1951). Перекладав українською М. Гоголя, Л. Толстого, Й. Ґьоте (відомо 9 книжок). Опублікував розвідки та статті на історичні, політичні та культурні теми: "Півтораста літ української політичної думки" (1914), "Українство в Росії" (1916), "Революційна Українська Партія" (1921) та ін. Редагував "Вістник Союза Визволення України", календар-альманах *"Дніпро"*, *"Письмо з "Просвіти"*, *"Життя і знання"*, "Науковий збірник ВУАН" (присвячений книгознавству), а також "Видання Української Видавничої Спілки", "Бібліографію української преси", *"Українську загальну енциклопедію"*, "Збірник в честь Петлюри". Автор споминів і публіцистичних статей різноманітної тематики, друкованих у 120 різних періодичних виданнях України, Австрії, Німеччини, Чехословаччини, Швейцарії, Польщі, Канади, США ("Украинская жизнь", "Київська старовина", *"Літературно-науковий вістник"*, "Рада", *"Діло"*, "Свобода", "Америка", "Гомін України", "Канадійський ранок", "Народна воля", "Наше життя", "Нові дні", "Філадельфійські вісті". Помер у Філадельфії (штат Пенсильванія, США).

Іван Патер

ДОРОШЕНКО ДМИТРО (08.04.1882 – 19.03.1951) – український історик, публіцист, громадський і державний діяч. Народився в м. Вільно (тепер м. Вільнюс, Литва). 1901 закінчив там класичну гімназію. Вищу освіту здобував у Варшавському, Санкт-Петербурзькому та Київському університетах, останній закінчив 1908. Провадив громадсько-політичну, журналістську і педагогічну діяльність у Санкт-Петербурзі, Києві та Катеринославі (тепер м. Дніпропетровськ). Голова Української студентської громади в Санкт-Петербурзі (1903), секретар редакції (1906) "Українського вісника" (*Украинский вестник*) – органу Української парламентської громади в I Державній Думі Росії, секретар київської і заступник голови катеринославської "Просвіти", організатор сільських "Просвіт" на Катеринославщині, редактор часопису "Дніпрові хвилі" (1910–1913). Викладав історію в комерційних училищах Катеринослава і Києва (1908–1914).

Володимир Дорошенко

Від 1899 співпрацював із *"Літературно-науковим вістником"*. 1904 вперше відвідав Львів, приїхавши на курси, що їх організувало Товариство прихильників української науки, літератури і штуки під керівництвом *М. Грушевського*. Там познайомився з *І. Франком*, Ф. Вовком, *С. Томашівським*, які викладали на курсах, іншими громадськими діячами (*С. Вітиком*, *М. Павликом*, *Л. Ганкевичем*, *М. Ганкевичем*). Під час навчання на курсах редагував орган Революційної української партії – "Працю". Сама столиця галицької України не заімпонувала Д.: консервативні галицькі звичаї, "покручені вулички, мізерні жидівські крамнички" на противагу "пишним бульварам" Києва.

Напередодні *Першої світової війни* Д. був обраний до Катеринославської археографічної комісії, працював секретарем Українського наукового товариства (1913) і редактором його видань, бібліотекарем Київського історичного музею. Член Товариства українських поступовців. Під час Першої світової війни – заступник голови Товариства допомоги населенню Півдня Росії, що надавало, зокрема, допомогу депортованим і *заручникам* з Галичини. Уповноважений Комітету Пів-

Д. Дорошенко
Мої спомини про недавнє минуле
Видання 1931 р. Обкладинка

Гетьман Петро Дорошенко
Уявний портрет XVIII ст.

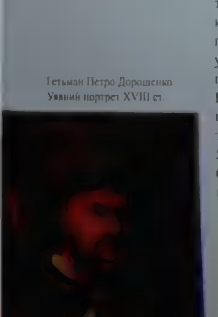

денно-Західного фронту Всеросійського союзу міст на теренах Галичини і Буковини, тоді неодноразово бував у Львові. Після Лютневої революції 1917 – помічник Київського губернського комісара, від квітня 1917 – крайовий комісар Галичини і Буковини. Член Української Центральної Ради. У період Гетьманату П. Скоропадського – міністр закордонних справ Української Держави. Після вимушеної відставки (листопад 1918) – приват-доцент Кам'янець-Подільського державного університету. Співпрацював із часописом "Життя Поділля" був головою Комісії з питань ліквідації прифронтових конфліктів.

Від квітня 1919 – на еміграції: чільний діяч емігрантського руху, редактор берлінського щоденника "Українське слово" (1921–1922), дописував до паризького тижневика "Тризуб" 1921–1951 – професор Українського вільного університету (Відень, Прага, Берлін), 1926–1936 – професор Карлового університету в Празі, директор Українського наукового інституту в Берліні (1926–1936), викладав на кафедрі історії Церкви православного богословського факультету Варшавського університету (1936–1939). Обраний 1945 першим президентом УВАН (Аусбург, Німеччина), 1947–1949 – професор Колегії Св. Андрія у Вінніпезі (Канада), де читав курс історії України. 1949 відзначено 50-річчя наукової та громадської праці Д. (ювілейний комітет видав про нього монографію Л. Білецького, 1949).

Дійсний член *Наукового Товариства ім. Шевченка* (1923), багатьох інших наукових українських та іноземних товариств. Опублікував бл. тисячі праць з історії України, української історіографії, історії культури, церкви, літератури, взаємин із Західною Європою, слов'яноязнавства, бібліографії, мемуаристики, біографістики, джерелознавства тощо. Найважливіші праці "Нарис історії України" (Т. 1–2, 1932–1933), "Історія України" (Т. 1–2, 1930–1932), "Огляд української історіографії" (1923), "Історія України" (*History of the Ukraine*, 1939, 1941), "З історії української політичної думки за часів світової війни" (1936), "Православна церква в минулому й сучасному житті українського народу" (1940), "Слов'янський світ в його минулому й сучасному" (Т. 1–3, 1922), "Мої спомини про давнє минуле (1901–1914)" і "Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920)" (Т. 1–4, 1923–1924), рецензії, огляди в українських та іноземних історичних часописах. Помер у Мюнхені (Німеччина).

Іван Патер

ДОРОШЕНКО ПЕТРО (1627–09.11.1698) – український воєначальник, дипломат, гетьман Правобережної України (1665–1676), гетьман України (1668–1669). Народився в м. Чигирин (тепер Черкаської обл.) у козацькій родині. Імовірно, навчався в Києво-Могилянській академії. Від самого початку брав участь у національній революції під проводом *Богдана Хмельницького*, був серед осіб, що супроводжували Б. Хмельницького в грудні 1647 на Січ. Від 1649 – гарматний писар Чигиринського полку, від 1655 – наказний полковник, від 1657 – прилуцький полковник. Крім військової служби, виконував дипломатичні функції. Наприкін. 1659 – на поч. 1660 представляв інтереси України як посол у Москві, де домагався скасування невигідних для України пунктів Переяславських статей 1659. Від імені козацької держави підписав Чуднівський договір із Польщею (07.10.1660). Генеральний осавул (1663–1664), від 1665 – полковник Черкаського полку.

Обраний 18.08.1665 гетьманом України. Політика Д. була скерована на зміцнення суверенітету козацької держави, зокрема він встановив на кордоні митну лінію, створив постійне найманє військо, сприяв колонізації незаселених околиць країни. Після того, як 30.01.1667 Польща та Московське царство підписали Андрусівське перемир'я, досягнувши тим самим порозуміння коштом України, Д. вирішив спертися у своїй політиці на Кримське ханство та Османську імперію. На короткий час Д. зумів об'єднати українські землі обох берегів Дніпра,

08.06.1668 був проголошений гетьманом усієї України, проте вже за рік йому довелося залишити Лівобережжя. У наступні роки постійно боровся із провокованими Московською та Польською державами сепаратистськими рухами. Брав участь у багатьох битвах, відзначався відвагою та мужністю. Особисто керував козацькими військами в переможних битвах проти поляків під Брайловом (09.12.1666) та Батогом (08.07.1672).

Уперше війська Д. здійснили похід на Галичину 1667, проте, не дійшовши до Львова, повернулися через напад запорожців на Крим. Восени 1672 козацькі полки під командуванням Д. взяли участь у поході турецьких військ на Львів та в *облозі* міста. *Козаки*, які спочатку розмістили свій табір на північ від Львова, 21–22.09.1672 перенесли його в околиці церкви св. Юра та *костелу св. Марії Магдалини* й влаштували артилерійські батареї на *горі Шевбека* та вище від Єзуїтського саду (тепер *парк Івана Франка*). 27.09.1672 козаки разом із *турками* почали обстріл міста. Козаки стріляли й після того, як 29.09.1672 турки розпочали з львів'янами перемовини про викуп і припинили свій вогонь. Із проханням не стріляти до козацького табору приходив представник міста *Йосиф Шумлянський*, який, зустрівшись із гетьманом, мав із ним розмову. Д. погодився припинити вогонь. Після укладення угоди про сплату викупу турки відмовилися видати козакам частину отриманих від міста грошей. З огляду на це Д. вислав до міста послів, які передали погрозу спалити заміські будинки та фільварки львів'ян, якщо місто не заплатить окремого викупу козацькому війську. Львів відкупився від козаків горілкою, якої її випили "дуже багато" (*multum*). Першим горілку, яку привезли до козацького табору міщани, спробував сам Д. Перший келих гетьман випив за здоров'я *короля*, другий – за здоров'я султана. Якщо вірити міським хронікам, при цьому ватажок сказав: "Як би там не сталося, напевно, ніхто не зможе заперечити, що тепер, як і колись, Львів на собі випив королівство, яке вже гинуло". 06.10.1672 козацькі війська зняли облогу та залишили околиці міста.

Після підписання 05.10.1672 Бучацького миру між Польщею та Туреччиною претензії на Правобережну Україну висловила Московська держава. Московське військо, яке підтримали лівобережні козацькі полки, вдерлося на правий берег Дніпра. Запеклі бойові дії 1674–1675 на території Правобережної України спричинили великі матеріальні та людські втрати серед мирних мешканців, що позбавило Д. підтримки українського населення. Через наступ московського війська та лівобережних козацьких полків у вересні 1676 Д. зрікся влади на користь Івана Самойловича й оселився в с. Сосниці (тепер Чернігівської обл.). На вимогу царського уряду добровільно здався в руки московського царя (березень 1677). Після дворічного ув'язнення (1677–1678) висланий до м. В'ятка як воєвода (1679–1682). Не одержавши дозволу повернутися в Україну, 1684 оселився у с. Ярополче (тепер с. Ярополець Московської обл. Росії), яке одержав від царя у власність. Помер у с. Ярополче, де похований у церкві св. Параскеви П'ятниці. На честь Д. у Львові названо вулицю.

Андрій Козицький

Гарматне ядро часів облоги Львова 1672 р. на стіні римо-католицької катедри. Сучасне фото

ДОРФМАН ЙОСИФ (нар. 01.05.1952) – шахіст, міжнародний гросмейстер (1978). Народився в Житомирі. Мешкав у Львові (1975–1990). Секундант Гаррі Каспарова в матчах на першість світу (1985–1987), учасник шести чемпіонатів СРСР, чемпіон СРСР (1977). Переможець командної студентської першості світу (1977), чемпіонату Європи (1977) у складі збірної СРСР, Кубка європейських кубків у складі команди "Труд" (1984), Спартакіади народів СРСР (1979) у складі збірної України. Переможець та призер багатьох міжнародних турнірів: Сан-Паулу (1978), Подзіпца-Здруй (1978), Джакарта (1979), Манила (1979), Львів (1981, 1983, 1984), Делі (1982), Варшава (1983) та ін. 1990 виїхав до Франції, виступає за збірну цієї країни. Працює тренером, виховав одного

Дружній шарж на Йосифа Дорфмана (з автографом Й. Дорфмана)

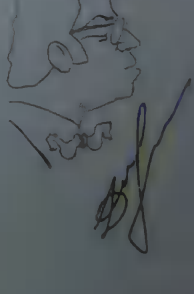

з найсильніших молодих шахістів світу Етьєна Бакро.

Іван Яремко

ДОСАЄВ ФАРИД (нар. 06.03.1933) український плавець у стилі брас, майстер спорту з плавання (1953). Народився в м. Сталінград (тепер Волгоград, Росія). Член збірної СРСР (1953–1956), чемпіон І Спартакіади народів СРСР (1956), учасник XVI Олімпійських ігор в Мельбурні (Австралія, 1956), посів 10-те місце у плаванні на 200 м брасом. Закінчив 1956 Львівський державний інститут фізичної культури (тепер *Львівський державний університет фізичної культури*). Працював 1958–1966 та від 1979 на Держтелерадіо України, коментатор творчого об'єднання "Спорт" Національної телекомпанії України, 1966–1979 – коментатор спортивних програм Держтелерадіо СРСР в Москві. Автор і ведучий популярних телепередач спортивної тематики, автор фільму "Віктор Чукарін" про видатного львівського гімнаста (2006). Мешкає в Києві.

Іван Яремко

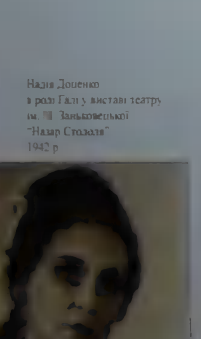

Надія Доценко в ролі Галі у виставі театру ім. М. Заньковецької "Назар Стодоля" 1942 р

ДОЦЕНКО НАДІЯ (27.12.1913 (09.01.1914)–11.03.1994) – українська акторка, народна артистка СРСР (1972), лавреат Державної премії УРСР ім. Т. Шевченка (1978). Народилася в с. Широке (тепер смт Широківського р-ну Дніпропетровської обл.). Випускниця Київського театрального інституту, після закінчення від 1936 працювала в *театрі ім. М. Заньковецької* (від 1944 – у Львові). Дебютувавши як актриса в ролях Оксани ("Гайдамаки" Т. Шевченка, 1939), Анни ("Украдене щастя" І. Франка, 1940), Д. у львівський період творчості створила низку ролей широкого діапазону: Ірина ("Три сестри" А. Чехова, 1946), Оксана ("Доки сонце зійде, " М. Кропивницького, 1949), Байба ("Вій, вітерець!" Яна Райніса, 1950), Мавка ("Лісова пісня" *Лесі Українки*, 1952), Соня ("Дядя Ваня" А. Чехова, 1953), Олена Річинська ("Сестри Річинські" за однойменним романом *Ірини Вільде*, 1968). Ролі в кіно. "Настя" ("Кінець Чирви-Козиря", 1957), мати Парфена ("Партизанська іскра", 1957). Померла у Львові. Похована на *Личаківському цвинтарі*.

Майя Гарбузюк

ДРАГОМАНОВ МИХАЙЛО (псевдоніми: Кирило Василенко, Волинець, М. Галицький, Українець, Чудак та ін.; 30.09.1841–02.07.1895) – український громадський діяч, історик, філософ. Народився в м. Гадяч (тепер Полтавської обл.) в родині українського шляхтича козацького походження. Брат письменниці Олени Пчілки, дядько *Лесі Українки*. Навчався у Гадяцькому повітовому училищі (1849–1853), Полтавській гімназії (1853–1859), відрахований з гімназії за видання рукописного журналу та висловлювання незалежних поглядів. Випускні іспити в гімназії склав екстерном. Вивчав історію в Київському університеті (1859–1863), де залишився працювати приват-доцентом на кафедрі античної історії (1864–1870). Захистивши 1870 докторську дисертацію "Питання про історичне значення Римської імперії і Тацит" (видана як монографія російською мовою 1869), здійснив трирічне наукове відрядження до Західної Європи (1870–1873). Повернувшись до Києва, працював доцентом кафедри античної історії Київського університету (1873–1875).

Одночасно провадив активну суспільну та просвітницьку діяльність у київській "Громаді" (українське національно-культурне товариство). За цю діяльність 1875 був звільнений з університету та переданий під нагляд поліції. Восени 1876 виїхав до Австрії, звідки перебрався до Швейцарії. Оселився в м. Клороне біля Женеви.

Створив українську друкарню, яка випускала суспільно-політичну літературу. 1878–1882 Д. видавав збірники "Громада" (вийшло п'ять випусків). 1880–1881 випустив два номери першого українського політичного часопису "Громада" (обидва надруковані навесні 1881). Їх та деякі брошури, що друкувалися в Швей-

царії окремими зшитками, брошурували та переплітали у Львові.

Втративши 1886 фінансування, яке йому надавали однодумці, що мешкали в підросійській Україні, Д. змушений був переїхати до Болгарії, де йому запропонували роботу. На запрошення болгарського уряду очолював кафедру загальної історії Софійського університету (1889–1895).

Головні твори: "Історичні пісні українського народу" (*Исторические песни малорусского народа*, Т. 1–2, 1874–1875; у співавторстві з В. Антоновичем), "Шевченко, українофіли і соціалізм" (1879), "Нові українські пісні про громадські справи (1764–1880)" (1881), "Політичні пісні українського народу XVIII–XIX ст." (Т. 1–2, 1883–1885) та ін.

Суспільні погляди Д. відзначалися оригінальністю та радикалізмом. Запропонував ідею поєднання соціальних та національних інтересів українського народу, наголошуючи, що в Україні, де панівні класи представлені *росіянами*, *поляками* та *євреями*, завдання національного та соціального звільнення збігаються. Був прихильником федеративного об'єднання слов'янських народів на основі адміністративної децентралізації та широкої національно-культурної автономії. Висловлювався за пріоритет дотримання прав людини у розв'язанні суспільних проблем.

Д. кілька разів бував у Львові (1873, 1875, 1876). Уперше відвідав місто в серпні 1873, повертаючись з Відня до Києва. Зупинився в *готелі* "Англійському" (*просп. Свободи*, 15; не зберігся). Під час перебування в місті відвідував зібрання галицької інтелігенції, познайомився з *І. Франком*, *М. Павликом*, *К. Сушкевичем*, *В. Ганкевичем* та ін. Д. негативно оцінив загальний стан українського інтелектуального середовища Львова 1870-х, критикуючи його за клерикалізм, бюрократизм, тиск обскурної суспільної моралі, штучну церемонність, брак зацікавлення власним народом та українською історією. Однаково критично Д. характеризував представників головних таборів тогочасного суспільного руху галицьких українців — *народовців* та *москвофілів*, їхні літературні та публіцистичні твори критикував за низьку художню та ідейну вартість. За словами Д., "нігде я себе не почував так одрізаним від інтелектуального світу, як у Львові, не кажучи вже про другі міста австрійської Русі, нігде не бачив меншої ваги, котра давалася читанню для загального образовання. Галичани мають кав'ярні, куди майже кожний забіжить щодня, мають товариства; і там і там єсть газети, майже виключно австрійські, в котрих галичанин пробіга телеграми та дивиться карикатури і вши [нім. "жарти", "анекдоти"] ... Але, власне, образуючого читання в Галичині я майже не бачив. Публічних бібліотек замало, кабінетів до читання майже не було, нічого подібного до музеїв у малих німецьких університетських містах; товариські бібліотеки мізерні навстид; по домах теж не побачиш багато книжок, – кажуть, через бідність, хоч на кав'ярню й карти знаходяться грошенята й у галичан".

Михайло Драгоманов

Мешкаючи у Швейцарії, Д. підтримував тісні контакти зі Львовом, писав листи та статті, які публікували львівські часописи *"Друг"*, *"Світ"*, *"Народ"*, *"Правда"*; листувався з І. Франком, М. Павликом, *О. Терлецьким*, *В. Навроцьким*, М. Бучинським та ін. М. Бучинський переписував отримані від Д. листи в кількох примірниках, які згодом розповсюджували серед молоді.

У виданнях швейцарської друкарні Д. періодично з'являлися матеріали, присвячені суспільно-політичному життю Львова. Зокрема в четвертому випуску збірника "Громада" (1879) Д. вмістив статтю "Дещо з львівських народовців і соціалізм в Галичині (з приводу брехні "Русского Сиона" й "Газети школьної")". Статті про події суспільно-політичного життя Львова та адміністративні переслідування в місті надруковано на сторінках обох випусків журналу "Громада" (№ 1 – "Публічні збори русинів у Львові"; № 2 – "От хто робить порядок межи людьми". "Мої і людські гріхи, а панська та попівська правда").

М. Драгоманов. *Нові українські пісні про громадські справи (1764–1880)*. 2007 р. Обкладинка.

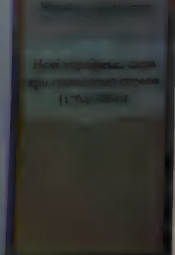

Д. регулярно надавав фінансову підтримку галичанам. На гроші Д. влітку 1876 М. Павлик винайняв у Львові помешкання, яке стало своєрідним "готелем" для політичних емігрантів, що проїжджали через Львів, а також місцем зберігання нелегальної літератури. Навесні 1877 внаслідок обшуку на цій квартирі поліція виявила бл. 1000 брошур авторства Д. та С. Подолинського. За зберігання недозволеної літератури на судовому процесі 17–20.03.1877 М. Павлик був засуджений до 8 днів *в язниці*. Лист від Д. до М. Павлика від 25.05.1877, у якому була вказівка для І. Франка вирушити на Закарпаття, щоб поширювати там соціалістичні ідеї, став приводом для арешту І. Франка та притягнення його в січні 1878 до суду на *процесі "соціалістів" 1878 р.* Дізнавшись про арешт І. Франка та його товаришів, Д. через *О. Огоновського* спробував передати ув'язненим грошей на харчування, але той їх не прийняв, заявивши, що політикою займатися не бажає. 1878 на гроші, які пожертвував Д. (Уваровська премія та позика від Олени Пчілки), І. Франко та М. Павлик заснували часопис *"Громадський друг"* (назва вказувала на контакти з виданням Д. "Громада").

Гетьманські вали. Бл. 1878 р. Гравюра А. Зайковського за малюнком К. Млодзяновського

Мешкаючи в еміграції, Д. підтримував постійні контакти з І. Франком та М. Павликом. Після того, як 1882 перестав виходити збірник "Громади", 1884 Д. запропонував проєкт створення загальноукраїнського часопису "Поступ", редактором якого мав стати І. Франко. Радикальний та експресивний в оцінках та вчинках, Д. неодноразово гостро критикував своїх однодумців у Галичині, 1883 оголосив про розрив стосунків із М. Павликом, в 1886 – з І. Франком, але в обох випадках згодом змінив думку. 1890 Д. істотно вплинув на створення у Львові *Русько-української радикальної партії* та фінансував її на першому етапі діяльності.

Свої враження від перебування у Львові та спілкування з галичанами Д. виклав у книжці "Австро-руські спомини" (1889–1890). Галицько-львівській тематиці присвячено праці Д.: "Літературний рух в Галичині" (1873), "Поминки Шевченка у Відні та Львові" (1875), "Галицько-руський громадський рух" (1880), "Літературно-політичні партії в Галичині" (1881) та ін. У Львові було надруковано окремими виданнями твори Д.: "Розвідки Михайла Драгоманова про українську народну словесність" (Т. 1–4, 1899–1906), "Шевченко, українофіли і соціалізм" (1906) та ін. У Львові опубліковано більшу частину листування Д. з галицькими українцями: Бачинський Ю. "Моя переписка з Михайлом Драгомановим" (1900), "Переписка Михайла Драгоманова з д-ром Теофілом Окуневським" (1905), "Драгоманов М. Листи до І. Франка та ин. 1887–1895" (1908), "Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом" (Т. 1–8, 1908–1911), "Переписка Михайла Драгоманова з Мелітоном Бучинським. 1871–1877" (1910), "Листування Івана Франка та Михайла Драгоманова" (2006).

У *ратуші* Львова 16.12.1894 відбулося урочисте вшанування тридцятиріччя літературної творчості Д., на якому виступили *В. Стефаник*, М. Павлик та ін. У місті було створено фонд ім. М. Драгоманова, кошти з якого призначали для просвітницької роботи.

Д. не припиняв активної політичної діяльності до кінця життя, з огляду на що російський уряд 1891 звертався до Болгарії з вимогою вислати Д. Помер у Софії. Після смерті Д. Михайло Павлик виступив з ідеєю перевезти тіло покійного для поховання у Львові. Український дослідник Юрій Хоружий виявив документ цивільної санітарної інспекції м. Софії від 03.09.1895 про відмову дати дозвіл на перевезення тіла Д. із Болгарії до Львова. Надгробок для могили Д. у Софії 1933 виконав *М. Парацук*. Після смерті Д. його донька, Аріадна, вийшла заміж за *І. Труша*. У Львові заходами М. Павлика видано одну з перших посмертних біографій Д. – "Михайло Петрович Драгоманов. 1841–1895. Єго юбилей, смерть, автобіографія і спис творів" (1896).

У фондах *Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України* зберігається добірка видань женевської друкарні Д. У Львові видано друком монографію Т. Андрусяка "Шлях до свободи (Михайло Драгоманов про права людини)" (1998) та збірку "Драгоманов М. Документи і матеріали" (упорядник І. Болотова, 2001). Видавництво *"Літопис"* 2007 перевидало працю Д. "Нові українські пісні про громадські справи (1764–1880)". Іменем Д. у Львові названо вулицю. Життю і творчості Д. присвячено роман Р. Іванченко "Клятва" (1971).

Андрій Козицький

ДРАГОМАНОВА МИХАЙЛА ВУЛИЦЯ – сполучна між *вул. М. Грушевського* та *вул. М. Коцюбинського*, розташована в Галицькому районі Львова. У XVII–XVIII ст. уздовж дороги, що тягнулась вгору від місця, де при злитті потоків Пасіки і Сороки утворюється річка *Полтва*, селились гончарі. Глина зі схилів *Калічої гори* була матеріалом для їхніх виробів. Під час упорядкування нумерації львівських будівель та парцель, яку проводив *маґістрат* 1871, за цією вулицею зберіглась її давня назва – вул. Гончарська (Гарнцарська). 1895 вулицю назвали на честь польського літератора доби романтизму, учасника патріотичних таємних товариств та повстання 1831 М. Мохнацького. За часів німецької окупації вулиця короткий час мала назву вул. Квіткової (*Blumenstrasse*), а від 1946 йменується на честь *М. Драгоманова*.

Наукова бібліотека Львівського університету на вул. М. Драгоманова, 5. Архітектор Г. Пежанський. 1904–1905 рр. Сучасне фото

Коли підніматися вулицею, то праворуч над нею височіє Каліча гора (колись її називали Теплою, чи Галич-горою). 1852–1854 австрійська влада збудувала на її вершині Східну вежу цитадельного комплексу, після чого схили *цитаделі* кілька десятиріч не можна було забудовувати. Лише в 1880-ті тут розпочався будівельний рух. Споруджували головно вілли та чиншові кам'яниці. 1904–1905 на вул. М. Мохнацького, 5, за проєктом *Г. Пежанського* було збудовано наукову бібліотеку *Львівського університету*. Будівля споруджена в стилі еклектики, на зразок університетської бібліотеки в Граці, а велика читальна зала оздоблена сецесійними розписами *Ю. Макаревича*. У 1990 було збудовано новий корпус *бібліотеки* на вул. М. Драгоманова, 17. Під № 19 на вулиці стоїть будинок із вежею. Це одна з найдавніших будівель, споруджена в сер. XIX ст. Деякий час тут були аудиторії університету, а у вежі містилась *астрономічна обсерваторія*. 1907 обсерваторію перенесли до фізичного корпусу університету на вул. Я. Длугоша, 8 (тепер *вул. Кирила і Мефодія*). У будинку під

Палац Дуніковських на вул. М. Драгоманова, 42. Архітектор В. Рауш. 1897–1898 рр. Сучасне фото

№ 19 у 1960-ті щонеділі збиралися львівські філателісти, серед них: М. Сеньків, М. Гнатюк, *Р. Кучер*. Є Галушак, Л. Ратич, О. Жарівський. Навпроти бібліотеки, на вул. М. Драгоманова, 12, містилась школа ім. Шевченка та бурса *Руського педагогічного товариства*. Управителькою школи була *Костянтина Малицька* (1872–1947), яку поряд із *Герміною Шухевич* та Марією Білинською-Білецькою вважали однією з провідних галицьких феміністок (їх тоді називали емансипантками). Кам'янцю під № 12 перебудувала 1909 для потреб українського шкільництва архітектурно-будівельна фірма *І. Левинського*. За його проєктом 1894 під № 25 збудували палацик для графа Леона Тіжицького (т. зв. *вілла Тіжицьких*, тепер тут міститься військовий суд Західного оперативного командування). І. Левинський проєктував 1897 також сусідню віллу для братів економіста Владислава, історика літератури Романа та правника Тадея Пілатів. Навпроти багатоповерхового навчального корпусу Львівського університету – вілла під № 48 – один із перших зразків львівської архітектурної *сецесії* (збудована 1901 за проєктом *Я. Шульца*). Наприкінці вулиці, під № 58, за проєктом *Л. Вельтце* 1909 збудовано віллу-замок у стилі пізньої сецесії для Ю. Макаревича (див. *вілла Макаревича*).

Найпоказнішою будівлею на вулиці є палацик під № 42. Ця пишно декорована під барокко та класицизм еклектична споруда збудована 1897–1898 за проєктом архітектора В. Рауша (див. *палац Дуніковських*). Замовником і першим власником будинку був професор Львівського університету *Є. Дуніковський*. Згодом митрополит *Андрей Шептицький* придбав палац Дуніковських для створення Церковного музею. Музей переріс суто церковні рамки і став збіркою витворів українського мистецтва не лише Галичини, а й усієї України. 1913 заклад назвали *Національним музеєм у Львові*. Керувати музеєм митрополит Андрей доручив *І. Свєнціцькому*.

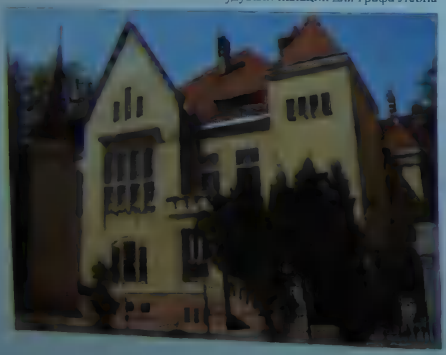

Будинок на вул. М. Драгоманова, 58. Архітектор Л. Вельтце. 1909 р. Сучасне фото

У 1930-ті поблизу колишнього палацу Дуніковських за проєктом О. Пежанського збудовано новий корпус Національного музею у Львові. До війни перед будинком музею постав пам'ятник Андреєві Шептицькому роботи скульптора *С. Литвиненка*. У радянські часи цю інституцію перейменували на Музей українського мистецтва (тепер Національний музей у Львові ім. Андрея Шептицького). Тоді "ідеологічно шкідливі" твори мистецтва вилучили зі збірок. Частину знищили, зокрема й пам'ятник митрополитові Андреєві Шептицькому. У 1990-ті на подвір'ї музею встановили скульптуру "Селянин" роботи Григорія Крука.

Ігор Мельник

ДРАГАН МИХАЙЛО (21.11.1899–08.03.1952) український учений, історик

мистецтва, графік. Народився в с. Тустанович (тепер частина м. Борислав Львівської обл.). Початкову освіту здобув у рідному селі та у василіян у Дрогобичі на Львівщині. Від 1911 навчався у Перемиській українській гімназії. 1919–1920 воював у лавах *Української Галицької Армії*. Від 1921 – студент *Українського таємного університету* у Львові, паралельно відвідував заняття з малярства в мистецькій школі *О. Новаківського*. Водночас 1922–1925 вивчав малярство в Академії мистецтв у Кракові (учителі *В. Ярошенко*, І. Пеньковський). 1924 працював у *Національному музеї у Львові*. 1926–1930 навчався на гуманістичному факультеті *Львівського університету*. 1929 на запрошення *Йосифа Сліпого* очолив новостворений *Музей Львівської Богословської Академії* і викладав у ній. 1932 здобув ступінь доктора філософії. Знав десяток іноземних мов. Після війни через ліквідацію *Львівської Богословської Академії* повернувся до Національного музею (тоді Музей українського мистецтва), де до 1952 працював заступником директора з наукової роботи.

Д. виготовив понад 2,5 тис. світлинзразків унікальної української дерев'яної архітектури. Основні праці: "Скит Манявський і Богородчанський іконостас" (у співавторстві з *В. Пещанським*, *І. Свєнціцьким*; 1926), "Екслібрис" (1932), "Українські дерев'яні церкви" (Т. 1–2, 1937), "Українська декоративна різьба XVI–XVIII ст." (1970). Помер і похований у Львові.

Ярослава Павличко

ДРАМАТИЧНИЙ ТЕАТР ЗАХІДНОГО ОПЕРАТИВНОГО КОМАНДУВАННЯ – російський драматичний театр, що працює у Львові на *вул. Городоцькій*, 36. Заснований 1931 як Театр Київського військового округу. Упродовж існування кілька разів змінював назву: у 1930–1950-ті – Перший Всеукраїнський театр Червоної армії, Театр Сталінградського фронту, Театр Першого Українського фронту, Театр Забайкальського фронту, Театр Одеського військового округу. 30.12.1953 Театр був скерований з Одеси до Львова, одержавши назву "Драматичний театр Прикарпатського військового округу (ПрикВО). Одночасно *Львівський театр музичної комедії* перевели до Одеси. Назву "Драматичний театр Західного оперативного командування" вживали 17.03.1998–18.12.2007.

Осідком театру стало приміщення на вул. Городоцькій, 36, де в 1940-ві працював Львівський театр музичної комедії. Будівлю зведено 1910. Кам'яниця належала польській фундації "*Католицький дім*". На верхньому поверсі будівлі у 1920-ті містився т. зв. Малий театр.

Творча діяльність театру була орієнтована на солдатів Червоної армії, що впливало на формування репертуару колективу. Це були ідеологічно орієнтовані твори радянських драматургів. Попри ідеологічний тиск, у репертуарі іноді з'являлися твори класиків української й іноземної драматургії. Найпліднішими у творчому сенсі були роки, коли театр очолювали майстри театральної справи: С. Радлов, В. Лизогуб, І. Петровський, А. Аркадьєв. 1967–1986 театром керував *А. Ротенштейн*, з ім'ям якого пов'язані найкращі п'єси театру: "Медея" Ж. Ануя, "Улугбек" М. Шейхзаде, "Ханума" А. Цагарелі, "Остання жертва" О. Островського та ін. На сцені театру працювали актори: *З. Дехтярьова*, А. Максимов, С. Карпенко, Л. Глаз, Д. Франько, Г. Полежаєв,

Михайло Драган

М. Драган. *Українська декоративна різьба*. 1970 р. с. у переробкладинка

В. Бондаренко та В. Дальський у виставі Драматичного театру Прикарпатського військового округу "Шельменко-денщик" Г. Квітки-Основ'яненка

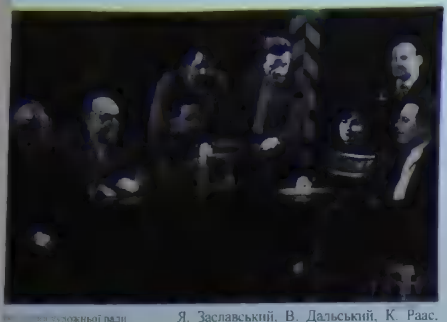

[illegible] художньої ради [illegible] театру [illegible] обласного [illegible] округу [illegible] р.

Я. Заславський, В. Дальський, К. Раас, А. Аркальєв, А. Старицький, Ю. Лавров, Ю. Гаврильченко, П. Голубчик, Г. Плужник, С. Стрепетов, Ю. Сатаров, Ж. Тугай, К. Байбакова, І. Макогон, Б. Чінкін, Р. Колесов, А. Кравчук та ін. Міністерство оборони України 30.12.2005 видало Директиву про ліквідацію театру і передачу його приміщення Міністерству культури і туризму України. За розпорядженням Президента України *В. Ющенка* від 25.01.2006, приміщення театру передали *Львівській національній музичній академії*. Театр і далі функціонує у своєму приміщенні, 18.12.2007 змінивши назву на Муніципальний театр.

Петро Микитюк

ДРАНЕВИЧ КАСПАР ЮЛІАН (Draniewicz Kaspar Julian; 1867 – після 1939) – будівничий і скульптор. Народився у Львові. Навчався в Художньо-промисловій школі у Львові, згодом практикував на львівських будівельних фірмах (1885–1895), від 1895 – уповноважений будівельний майстер у Львові.

Споруджував та оздоблював орнаментальною ліпниною і рельєфами житлові будинки спочатку у стилі *історизму* (вілла М. Булгарин на вул. О. Степанівни, 31, співавтор *С. Дец*; 1900–1901), потім у стилі *сецесії* (модерну): на вул. Пелчинській, 5а (тепер *вул. Д. Вітовського*; 1906), вул. Л. Сапіги, 59–61 (тепер *вул. С. Бандери*, власні чиншові будинки, співавтор архітектор *І. Виняж*; 1906), вул. Т. Ленартовича, 13 (тепер вул. І. Нечуя-Левицького; 1907), *пасаж* Фелдерів, 2/4 (тепер вул. І.-В. Михальчука; 1905). Фігурні скульптурні композиції для його споруд виконували Ю. Шебеста та *Е. Пліневський* (з останнім Д. мав 1912–1916 спільну майстерню з виготовлення архітектурних оздоб на вул. 29-го Листопада, 17 (тепер *вул. Є. Коновальця*).

Юрій Бірюльов

ДРЕКСЛЕР ІГНАЦІЙ ТАДЕУШ МАР'ЯН (Drexler Ignacy Tadeusz Marian; 09.04.1878–14.12.1930) – урбаніст і мистецтвознавець. Брат *Л. А. Дрекслер*. Народився у Львові, де закінчив Політехнічну школу. Вивчав проблеми містобудування, інженерії. 1908–1909 працював у Кракові, де його проєкт розбудови міста над Віслою переміг у конкурсі урбаністики "Великий Краків". Після того повернувся до Львова, де очолив регуляційний відділ технічного департаменту *магістрату*. Одночасно був доцентом (від 1912) і професором (від 1925) кафедри містобудування Львівської Політехніки, 1928/1929 навчального року виконував функції декана інженерного факультету. Під керівництвом Д. розроблено плани генерального розвитку Львова, за якими довколишні приміські громади приєднувалися до *"Великого Львова"*. У цьому проєкті Д., який був послідовником концепції міст-садів Е. Говарда, передбачав програму озеленення вулиць і розширення паркових масивів, що мали утворити єдиний зовнішній зелений пояс. До роботи над планами розбудови міста Д. запрошував лікарів, географів, економістів, істориків та інженерів багатьох спеціальностей. Проєкти "Великого Львова" Д. та професора Варшавської політехніки Т. Толвінського закупила міська рада й експонувала в актовій залі Львівської Політехніки у травні 1924. Принципи містобудівного розвитку Д. були частково реалізовані 1931, коли до складу Львова увійшли громади *Клепарів*, *Замарстинів*, Малє *Гаїсько*, Старе і Нове *Знесіння*,

Культарків, *Сигнівка* і частина громад *Білогорща*, *Кривчиці* та *Козельники*, а також у ліквідованих генеральних планах міста. З іншого боку, деякі приміські села, які Д. передбачав приєднати до Львова, все ще залишаються поза межами міста, зокрема Ляшки Муровані (тепер с. Мурованe Пустомитівського р-ну). Д. брав участь у розробці закону Польської Речі Посполитої про забудову населених пунктів (ухвалений 1928).

Автор кількох праць, найвідоміша – "Великий Львів" (*Wielki Lwow*, 1920). Популярністю в мистецьких колах користувався виданий 1908 переклад Д. книжки Макса Клінтера "Малярство і рисунок" (*Malarstwo i rysunek*). Мешкав у Львові, спочатку з батьками на пл. Капітульній, 2 (тепер пл. Катедральна), згодом у власному помешканні на вул. Св. Софії, 42 (тепер *вул. Івана Франка*, 126), в останні роки життя – на вул. Я. Кохановського, 15 (тепер вул. К. Левицького). Помер у Львові (наклав на себе руки). Похований на *Личаківському цвинтарі*.

Ігор Мельник

ДРЕКСЛЕР ЛЮНА АМАЛІЯ (Drexler Luna Amalia; 09.11 (за іншими даними 19.11).1882–05.11.1933) – скульпторка і малярка. Сестра *І. Т. Дрекслера*. Народилася у Львові. Навчалася в приватній школі *М. Гарасимовича* у Львові (1899–1903, викладач скульптури *А. Попель*), в Е. А. Бурделя в Парижі (1907–1909), академіях мистецтв у Римі (1909) і Мюнхені (1910–1911). Працювала у Львові, згодом у Німеччині, Швейцарії (1913–1917), від 1917 – знову у Львові. Співорганізатор і член Союзу польських художниць у Львові (1917). Учасниця мистецьких виставок у Львові від 1906 (1934 – посмертна індивідуальна виставка).

Як скульпторка виконала понад 200 творів – портрети, побутові, алегоричні релігійні композиції в тонованому гіпсі, мармурі, камені, бронзі, фаянсі. У ранній період творчості (1905–1912) використовувала прийоми *імпресіонізму*, *символізму* та *сецесії* (модерну). Синхронізувала пластичні і живописні враження, лаконічно та м'яко моделювала динамічні форми, застосовувала декоративні фактурні ефекти та поліхромію – рожеві, жовті, зелені, чорні тони. Передавала динаміку й асиметрію людського тіла, прагнула увиразнити емоційну сферу людини. Після 1912 цікавилась архаїзацією під впливом Е. А. Бурделя, захоплювалась окультизмом і філософією Р. Штайнера. Твори пізнього періоду (1921–1933) характеризує стилізація *готики* й раннього *ренесансу*, спрощення композиції, складність символіки. Малювала олійні портрети ("Портрет старої жінки", 1917; "Автопортрет у святині", 1923) та краєвиди, виконувала офорти й літографії.

Головні скульптурні твори: "Задума", "Сирітка", "Погруддя дівчини" (усі – 1905); "Турбота" ("Мати з дитиною"), "Портрет старої француженки", "Маруся" (усі – 1906); "Портрет художниці Е. Модраковської", "Дама в капелюсі" ("Відпочинок"), "Погруддя молодої жінки" (усі – 1907); "Дівчина у кріслі", "Блакитний хлопець", "Голова дитини", "Думка", "Дівчина з лялькою", "Автопортрет", "Українка", "Сестри" (усі – 1908); "Погруддя священика Ю. Бокановського" (1909); погруддя Ф. Шопена і С. Монюшка в залі *Галицького музичного товариства*, "У ложі" ("Дама з хутром"), "Маскарон", "Єва", "Портрет брата" (усі – 1910); "Портрет композитора Л. Ружицького", "Поланта", "Largo", "Homo sapiens" (усі – 1910); "Психея" ("Самопізнання"), "Портрет архієпископа Ю. Теодоровича", "Погруддя М. Кононицької" (проєкт надгробка на *Личаківському цвинтарі*), "Маска" (усі – бл. 1910–1913); меморіальна таблиця *П. Скарзі* для *римо-католицької катедри* (1912, знищена під час німецької окупації), "Мадонна на троні" (1917), "Мадонна з малим Ісусом" (1922–1924, для *каплиці* на *"Цвинтарі орлят"* у Львові), "Воскресіння дочки Іаїра" (1923–1924), "Проповідь Христа" (1923); статуя Мадонни перед костелом у м. Стрию, "Архангел Михаїл", "Введення у таємницю" (усі – 1927); "Св. Георгій" (1929). У Львові мешкала на вул. Парковій, 14. Помер-

Будинки на початку колишнього пасажу Феллерів (тепер вул. І.-В. Михальчука). Архітектор К. Ю. Драневич. 1905 рр. Сучасне фото

Л. А. Дрекслер. *Погруддя молодої жінки* 1907 р.

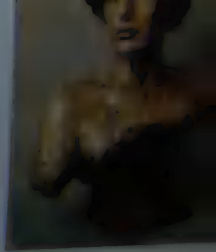

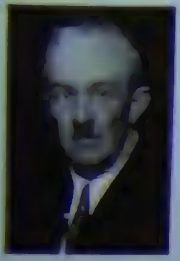

Богдан Дрималик

ла у Львові. Похована на *Личаківському цвинтарі*. На надгробку її власна композиція з бронзи "Ангел у польоті із сімома троянди". Скульптуру було вкрадено у 1970-тп, тепер на могилі її копія.

Твори Д. зберігаються у *Львівській галереї мистецтв*, у музеях та приватних збірках Польщі.

Юрій Бірюльов

ДРИМАЛИК БОГДАН (01.09.1898 – 04.11.1956) – український піаніст (ансамбліст, концертмейстер), фольклорист, композитор, інженер. Син громадського діяча, багаторічного голови Музичного товариства ім. М. Лисенка та кооперативу "Український театр", судді Осипа Дрималика (1866–1950). Народився в м. Бжозув Сяноцького повіту (тепер Підкарпатського воєвод., Польща)

Навчався 1909–1918 у *Вищому музичному інституті ім. М. Лисенка* у Львові (клас фортепіано М. Криницької), у Гірничій академії м. Леобен, Австрія (1922–1928), одержав диплом інженера. 1917–1920 працював концертмейстером оперної школи Чеслава Заремби у Львові. 1920-1922 виступав у камерних концертах, грав у львівських *кінотеатрах, кав'ярнях*. 1928 здійснив із *С. Крушельницькою* велику гастрольну подорож містами й селами Галичини. Співпрацював також з іншими співаками (Р. Прокоповичем-Орленком, С. Стадник), скрипалями (Е. Дзюбою, Є. Перфецьким). 1928–1944 працював інженером у нафтовій фірмі в с. Грабівниця на Сяноччині. 1945–1952 – піаніст-концертмейстер Львівської консерваторії (клас С. Крушельницької). Був концертмейстером хорових колективів: Обласного будинку вчителя, Лісотехнічного інституту, капели "Боян" Будинку культури працівників зв'язку (керівник – Є. Вахняк).

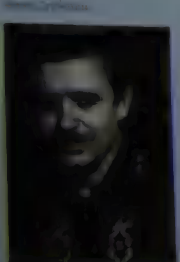

За сумісництвом (від 1945) працював науковим співробітником Львівського відділення Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР (тепер *Інститут народознавства НАН України*), разом із *С. Людкевичем* розшифровував фонографічні записи, які зібрав *Й. Роздольський*. Створив багато художніх обробок народних пісень для голосу і фортепіано, які входили до репертуару С. Крушельницької, *О. Бандрінської, П. Кармалюка* та ін. Серед композицій Д. – романси на слова *І. Франка, Лесі Українки*, О. Олеся, О. Пушкіна, А. Фета, вокалізи тощо. 1970 опубліковано збірку "Лемківські народні пісні: Обробки для голосу в супроводі фортепіано Б. Дрималика" (упорядник І. Майчик).

Д. помер у Львові, похований на *Личаківському цвинтарі*.

Лідія Ніколаєва

ДРИМАЛИК СИЛЬВЕСТР (01.01.1855–28.12.1923) – лікар, український громадський діяч. Медицину студіював у Відні, чотири роки був головою академічного товариства "Основа", членом товариства "Січ". 1879 закінчив навчання й розпочав лікарську практику в Жовкві. Тут розгорнув також громадську діяльність, разом з адвокатом Михайлом Королем заснував кредитову кооперативу "Народний Дім". 1915 переїхав до Львова. Активний член *Українського лікарського товариства*, директор Народної лічниці.

Досліджував церковну музику, за що відзначений папською нагородою – Святим Хрестом "Pro ecclesia et pontifice". Друкував популярні статті з медицини в "Лікарській почті". Видав кілька книжок: "Слабости дітей", "Порадник лікарський", "Про полові хвороби". Помер у Львові. Похований у родинній гробниці Дрималиків на *Личаківському цвинтарі*.

Роман Фіголь

ДРИЧИК СТЕПАН (1903–1985) – художник декоративно-ужиткового мистецтва. Народився на Поліссі. Замолоду долучився до соціалістичного руху в Галичині. 1927–1928 навчався в мистецькій школі *Олекси Новаківського* у Львові, 1929–1934 – у Міській школі прикладних мистецтв і малярства у Варшаві. 1931–1934 – член Українського мистецького гуртка "Спокій" у Варшаві,

учасник V виставки "Спокою" (Варшава, 1932). Після *Другої світової війни* мешкав у Львові: працював учителем ручної праці в середніх школах Львова, майстром-лаборантом у Львівському державному інституті декоративного та прикладного мистецтва (тепер *Львівська національна академія мистецтв*).

Працював у галузі декоративно-ужиткового мистецтва, здебільшого в дереві. З поодиноких станкових творів відомий барельєф "Богдан Хмельницький" (1954, гіпс). Помер у Львові.

Роман Яців

"ДРІБНА БІБЛІОТЕКА" – видавництво, що діяло у Львові 1878–1881. Постало з ініціативи *І. Белея* в порозумінні з *І. Франком*. Вийшло 14 випусків, головно переклади з Еркмана-Шатріана, Дж. Байрона, М. Добролюбова, Д. Писарєва, Е. Золя у виконанні І. Франка, І. Белея, *Є. Олесницького*, В. Полянського та О. Рошкевич.

Е. У.

ДРОБОТЮК БОРИС (нар. 05.11.1941) – графік, живописець. Народився в смт Вишнівець (тепер Збаразького р-ну Тернопільської обл.). Мистецьку освіту здобув у Вижницькому художньому училищі (1965–1969, учителі – С. Вархола, А. Скиба) та Львівському державному інституті прикладного та декоративного мистецтва (тепер *Львівська національна академія мистецтв*) на відділі проєктування інтер'єрів та обладнання (1971–1977, учителі – *В. Борисенко, В. Овсійчук, Д. Довбошинський, М. Яців, Е. Миськo*).

Член Спілки художників України (1979). Працював 1979–1991 у графічній майстерні при Львівському відділенні Спілки художників. Деякий час (у 1970-ті) викладав малюнок та живопис у львівському художньому училищі ім. І. Труша (тепер *Львівський державний коледж декоративного та ужиткового мистецтва ім. І. Труша*).

Ранні графічні твори художника 1960-х виконані головно в техніці ліногравюри ("Камінний хрест", "Легенда про Черемош", "Летять ніби чайки"). Їм властивий співучий ритм ліній, нахил до узагальненого монументально-алегоричного тлумачення образів та орнаментальної стилізації.

Від 1970-х Д. звернувся до техніки офорту, виконав серію кольорованих акварелю офортних натюрмортів на мотиви українського народного мистецтва ("Гуцульський натюрморт", "Буковинський натюрморт" та ін.).

Від поч. 1980-х у графічній творчості Д. відбулася виразна зміна стильових орієнтацій: естампні твори, виконані в техніці літографії, відзначаються більш розповідною манерою, у якій домінує м'яка, живописна краса сріблясто-білого літографського рисунка. Наївна простота народного малюнка поєднується з майстерністю образного метафоричного втілення ("Святковий ярмарок у Косові", "Господар Карпатських гір", "Весілля в селі Канафости").

До найкращих творів того часу належить низка літографських портретів *Л. Левицького* (1979), В. Шукшина (1979) та ін. Автор понад 100 *екслібрисів*, присвячених діячам культури сучасного Львова – *С. Максимчукові, Ф. Стрипчонові*, Ю. Брилинському, *"Гуртові Олега Кульчицького"*, М. Баранові, *Р. Лубківському, В. Лучукові, Л. Волошин*, Г. Стельмащук, *Д. Паруті*, С. Ковальчук, *М. Косіву*. Низку екслібрисів художника присвячено громадським організаціям (*Товариству української мови ім. Т. Шевченка*, львівському товариству "Милосердя", Науковій бібліотеці Києво-Могилянської Академії). Праці Д. експонувались на міжнародних бієнале – у Бельгії (1991–1993), США (Нью-Йорк, 1991), Польщі (1992). Д. належить також графічне оформлення книжкових видань (серія книжок бібліотеки ім. В. Чорновола "Український вісник" – понад 20 видань 1993–2005).

Автор невеликих пленерно-імпресіоністичних етюдів з околиць Львова та Східного Поділля ("Осінній мотив з місяцем", "Зимовий етюд"). Мешкає у Львові.

Любов Волошин

Б. Дроботюк
Автоекслібрис

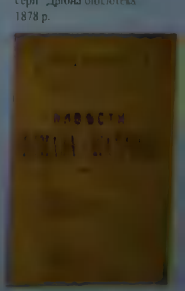

Повісті Еркмана-Шатріана (переклад І. Белея)
Випуск I
серії "Дрібна бібліотека"
1878 р.

ДРОГОБИЧА ЮРІЯ ВУЛИЦЯ – бічна *вул. Т. Костюшка*. Первісна назва – вул. Фреселя-бічна. 1871 перейменована на вул. Мидлярську, 1885 – на вул. Св. Михайла. Під час німецької окупації Львова 1942–1944 називалась Міхаельштрассе. 1946 перейменована на вул. О. Брусилова. Від 1950 називалася вул. Т. Костюшка-бічна. 1963–1993 – вул. Сельробівська. Сучасну назву одержала під час масового перейменування вулиць і площ Львова 1993 на честь Юрія Дрогобича (справжнє прізвище – Котермак, 1450–1494), першого українського доктора філософії і медицини.

Іван Сварник

ДРОГОВСЬКОГО ВІЛЛА – пам'ятка архітектури XIX ст., розташована на *вул. І. Франка*, 73. Побудована 1888 за проєктом *А. Каменобродського* для Зигмунта Дроговського. Тепер віллу використовують як *готель* і ресторан "У Бюргера".

Віллу зведено у стилі *історизму* з ремінісценціями раннього французького *класицизму* та рококо. Двоповерхова, палацового типу, цегляна, тинькована, в плані наближена до прямокутника, з високим поколем. Композиція головного фасаду симетрична з центральним ризалітом. Перший поверх – рустований. Ризаліт на другому поверсі почленований вертикально пілястрами псевдокоринфського ордеру. На першому поверсі вікна прикрашені замковими каменями, на другому мають профільовані обрамування з іонічними пілястрами з трикутні сандрики. У ризалітній частині на другому поверсі вікна прикрашені архівольтами, між ними помщена ніша з конховим завершенням у вигляді рококової мушлі. Над архівольтами фасаду стіну прикрашає декоративна лишина. Вілла покрита мансардовим дахом із люкарною та слуховими вікнами.

Христина Харчук

Вигляд на вулицю Юрія Дрогобича. Сучасне фото

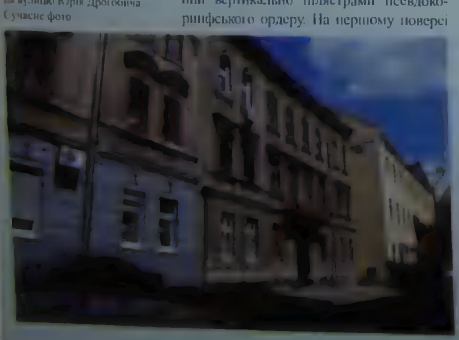

ДРОЯНОВСЬКИЙ ВАЦЛАВ (Drojanowski Waclaw; 1896–1981) – президент Львова (1931–1936). Магістр політичних наук. Після того, як обраний 1930 президентом Львова *Ян Бжозовський-Галюх* подав у відставку через хворобу, керівником міської адміністрації 06.12.1931 став Д. Відзначався твердим характером, добрими адміністративними здібностями. За час його керівництва місто успішно вело житлове будівництво. Переобраний на посаду в травні 1934. Залишивши 1936 посаду президента Львова, переселився до Варшави, де працював директором окружної Скарбової палати. Під час *Другої світової війни* в умовах німецької окупації діяв у підпільних структурах *Армії Крайової*. Помер у Варшаві, похований у Млаві (тепер Мазовецького воєвод., Польща).

Андрій Козицький

"ДРУГ" – літературно-науковий, в останній рік видання літературний двотижневик, що виходив 1874–1877 у Львові. Орган студентського *"Академічного кружка"*, перший львівський часопис, який видавала молодша генерація журналістів і літераторів. Призначений для широкого кола читачів: редакція намагалася зробити його цікавим для освічених суспільних прошарків, а водночас доступним для селянства. Першим відповідальним редактором видання був Іероним Кордасевич (1874, 1875 № 1–12), у наступні роки цю посаду почергово обіймали О. Зафійовський, М. Дольницький,

А. Павлик. З початку журнал підтримував москвофільський напрям суспільної думки, більшість публікацій була написана "язичієм". Від сер. 1876 провідне місце в редколегії часопису посіли *М. Павлик, І. Франко, І. Белей, Володимир Левицький*, що істотно позначилося на змісті видання та мові публікацій, сприяло переорієнтації журналу на засади української національної культури. Важливе значення для розвитку часопису мали опубліковані на його сторінках листи *М. Драгоманова*, у яких йшлося про потребу виховання в молоді прогресивного світогляду, розвиток літератури та мови. М. Драгоманов давав критичні зауваження щодо суспільної орієнтації журналу й тематики його публікацій.

На сторінках "Д." були надруковані перші літературні твори І. Франка – поезії та повісті "Петрії і Довбушки", "Борислав", його переклади поезій Г. Гайне та Й. Ґьоте, прози М. Салтикова-Щедріна, розвідки та рецензії. Розділ прози журналу ознайомлював із перекладами творів популярних іноземних авторів. Російська література була представлена повістями І. Тургенєва, М. Гоголя, М. Чернишевського в супроводі біографічних нарисів, що містили оцінки творчості письменників. Запроваджена 1876 етнографічна рубрика друкувала рекомендації щодо запису фольклорних творів, тексти співанок, обрядових пісень, народних переказів. Рубрики літературної критики подавали інформацію про нові книжки, рецензії на видання. В оглядах преси були відгуки іноземних критиків на праці українських учених, письменників. Журнал містив і полемічні матеріали, зокрема проти виступів часописів *"Слово"* і *"Русская Рада"* щодо оцінки Емського указу, науково-популярні статті з природознавства, мистецтвознавства. "Д." повідомляв про відкриття в різних галузях технічних наук, сільського господарства, медицини. Хроніка інформувала про діяльність "Академічного кружка", *Товариства ім. Качковського*, *"Просвіти"*, події культурно-мистецького життя, політичні новини. У часописі активно друкувалися М. Вагилевич, О. Стороженко, М. Павлик, *І. Озаркевич*, М. Костомаров, *О. Авдиковський, В. Стебельський*, В. Антонович, К. Ганкевич та ін. Журнал перестав існувати через арешт членів редколегії.

Валентина Передрій

Вілла Дзонговського на вул. І. Франка, 73. Архітектор А. Каменобродський. 1888 р. Сучасне фото

ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА – глобальний збройний конфлікт 1939–1945, спричинений політикою Німеччини, СРСР, Італії та Японії. Шлях до війни був відкритий пактом Молотова-Ріббентропа від 23.08.1939 – угодою керівництва СРСР і Німеччини, яка ділила територію Польщі лінією Нарев – Вісла – Сян та розмежовувала сфери впливу у Східній Європі. Війна почалася 01.09.1939 нападом Німеччини на Польщу.

Атмосферу війни львів'яни відчули 26.08.1939, коли на з'їзд львівського *воєводи* А. Бошка та президента міста *С. Островського* тисячі мешканців вийшли в парки і сквери копати протиповітряні укриття. У парку Т. Костюшка (тепер *парк Івана Франка*) працювали студенти *Львівського університету*, у *Стрийському парку* – студенти *Львівської Політехніки*. Сховища облаштовували на *вул. Галицькій*, у районі головного поштамту. Це не заважало повсякденному життю. Місто активно готувалося до вибуху XIX *"Східних торгів"*. Щоправда, газети публікували новини, які насторожували мешканців, зокрема про депортацію німецького консула з Львова до Варшави.

Часопис "Друг". Річник за 1874 р.

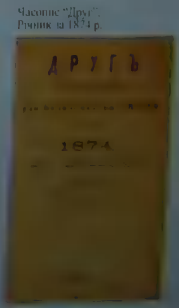

...ський цвинтар

оголошення про реєстрацію сестер резерву Червоного Хреста. 29.08.1939 місцеві німці позарували міському старостві портрет А. Гітлера.

Оборона міста. 01.09.1939 німецька авіація здійснила наліт на Варшаву, Перемишль, а також на Львів, завдавши бомбового удару по Скнилівському *аеродрому*. Першого дня війни загинуло тридцять троє львів'ян. Подальші бомбардування зруйнували головний *залізничний вокзал*, радіостанцію, будинок *Греко-католицької семінарії* та *церкву Св. Духа* на *вул. М. Коперника*. Пошкоджено електро- і телефонні лінії, *водогін* і *каналізацію*. Авіабомбами було засипано *Личаківський цвинтар*, зокрема *"Цвинтар орлят"*. У перший тиждень війни у головному корпусі Львівської Політехніки відкрито польовий шпиталь.

Львів'яни неоднозначно сприймали початок війни. Багато *поляків* масово відгукнулися на мобілізацію, активно підтримували заходи влади. Лідер *Українського національно-демократичного об'єднання* (УНДО), посол *В. Мудрий* агітував земляків виконати обов'язок щодо захисту Польської держави. Звернення оприлюднив митрополит *Української Греко-Католицької Церкви* (УГКЦ) *Андрей Шептицький*. Однак чимало львів'ян виявило антипольські настрої - напередодні війни прокотилася хвиля арештів відомих українських діячів, греко-католицьких священиків, членів *Організації Українських Націоналістів* (ОУН), що негативно вплинуло на настрої львів'ян-українців.

Незважаючи на війну, тривало звичайне життя. У ресторанах і *кав'ярнях* гриміла музика, функціонували всі 25 *кінотеатрів*, які демонстрували американські бойовики. До 10.09.1939 працював Великий міський театр (тепер *Львівський театр опери та балету*). Гімназії і вищі навчальні заклади оголошували про вступні іспити. До міста напливали біженці з Польщі, насамперед *євреї* (бл. 130 тис). Це спричинило зростання цін, особливо на житло.

Водночас події на німецько-польському фронті розвивалися блискавично. 14-та армія генерала В. Ліста 06.09.1939 захопила Краків і розвинула наступ на Перемишль - Львів. Оборону Львова очолив генерал *В. Ляпнер*. Залогу міста становили 24 батальйони піхоти, 3 ескадрони кінноти, 94 гармати, загалом до 15 тис. солдатів і 1,2 тис. офіцерів. Під керівництвом генерала *М. Янушайтіса* та професора Львівської Політехніки *К. Бартеля* було сформовано кілька добровольчих батальйонів Народної оборони. Завдяки енергійним діям В. Ляпнера й допомозі населення вдалося організувати оборону, зокрема збудувати укріплення вздовж річки Верещиці. Отож, коли авангард німецької 1-ї гірської дивізії (командир генерал *Л. Кюблер*) - моторизований полк полковника *Ф. Шернера* (згодом фельдмаршала) 12.09.1939 намагався прорватися до міста через численні барикади на *вул. Городоцькій* і пополудню дійшов до *костелу св. Ельжбети*, його відкинули. Успішно відбито наступи з боку *Кульпаркова*, *Козельника*, *Голоська*. У цій ситуації німецьке командування кинуло на Львів підрозділи 2-ї гірської, 7-ї піхотної і 5-ї танкової дивізій. Місто було майже повністю оточене, в руках поляків залишалися лише східні передмістя Львова з боку *Винник*.

Німці 13.09 зайняли *Кортумову гору*, *Збойська*, Голосько, а до 15.09 Козельни-

...ські навчальні ...ади "Бартель" та РВД-7 ...ли на Скнилові після ...мецького бомбардування. ...ано 01.09.1939 р.

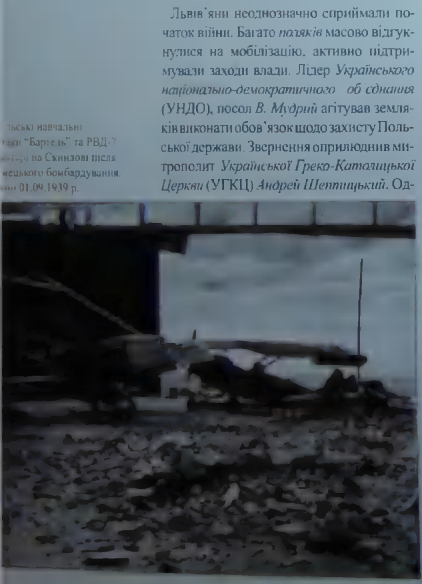

ки і *Сяхів*. Проти ночі 15.09, атакувавши позиції німців на північ від Львова, 10-та моторизована бригада польської кавалерії полковника С. Мачка зайняла Збоїська. Німецьке командування кілька разів зверталося до В. Лянгнера з ультиматумами здати місто. Однак він робив усе, щоб виконати наказ верховного головнокомандувача *Е. Ридза-Сміґлого* від 14.09.1939: втримувати Львів, відволікати на себе гітлерівців, даючи змогу польській армії організовано відступити в бік Румунії, на нову лінію опору Дністер – Стрий.

Місто залишилося без води, світла, телефонного зв'язку, перестало працювати *радіо*, не вистачало харчів, де-не-де палали дахи будинків, серед них *костелу єзуїтів*, залізничного вокзалу. У ті дні Генеральний консул СРСР у Львові Є. Синицин (професійний розвідник, згодом генерал держбезпеки СРСР), інформував Москву: місцева польська влада сподівається, що Червона армія виступить на захист слов'ян, а тисячі біженців із заходу та львів'ян просять дозволу виїхати в СРСР. У відповідь консул одержав наказ згорнути роботу і виїхати до Москви.

Нарком оборони СРСР К. Ворошилов 14.09.1939 підписав накази про утворення Українського фронту на чолі з маршалом С. Тимошенком, якому поставив завдання: 17.09.1939 перейти кордон із Польщею, щоб блискавично розгромити її війська на просторі до річок Вісли і Сяну. Вдосвіта 17.09.1939 війська Українського фронту (28 стрілецьких і 7 кінних дивізій, 10 танкових бригад і 2 моторизовані – бл. 800 тис. осіб) завдали могутнього удару Польщі зі сходу. Щоб прискорити наступ і виконати завдання Й. Сталіна захопити Львів на другий день маршу, начальник штабу фронту генерал М. Ватутін сформував передовий загін під командуванням комбрига І. Шарабурка в складі 5-ї кінної дивізії і 24-ї танкової бригади, який 18.09.1939 із Тернополя форсованим маршем вирушив на Львів. Проти ночі 19.09 танкісти комбрига П. Фотченкова досягли його околиць, але під вогнем польської артилерії відступили до

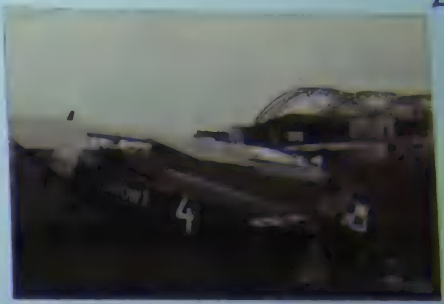

Винник. Невдовзі їх помилково атакували підрозділи 137-го німецького полку, які підбили неподалік костелу у Винниках дві бронемашини, танк та вбили трьох червоноармійців. У відповідь танкісти підбили три німецькі гармати й знищили їхню обслугу, серед них трьох офіцерів. Прибулий комбриг М. Яковлєв вступив у перемовини з генералом Фюрштайном і від імені радянського командування поставив вимогу зняти блокаду Львова й відвести німецькі дивізії за річку Сян, згідно з домовленостями таємного протоколу Молотова–Риббентропа. Німецький військовик навпаки вимагав відвести радянські частини на лінію Запитів – Жидачів і не заважати йому здійснити 20.09.1939 загальний штурм Львова.

Про неплановане збройне зіткнення з німцями і конфліктну ситуацію навколо Львова маршал С. Тимошенко доповів Й. Сталінові. До роботи долучилися генштаби обох армій. У результаті А. Гітлер дав вказівку очистити територію Галичини на схід від річки Сян. Рішення фюрера генералітет зустрів з обуренням. Зокрема начальник сухопутних військ вермахту генерал Ф. Гальдер у щоденнику 20.09.1939 записав: "Вирішено: росіяни займуть Львів. Німці очистять Львів. День ганьби німецького політичного керівництва". Німецькі війська зняли блокаду Львова, а їхні позиції зайняли частини радянських 17-го стрілецького і

Польський літак РВД-8 "Львів-1", пошкоджений під час німецького бомбардування (летовище на Сихлові). Фото 01.09.1939 р.

Радянський пропагандистський плакат 1939 р.

Німецькі (ліворуч) та польські підрозділи арештують Городоцький Фотографія вересня 1939 р.

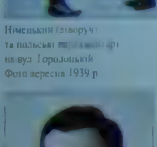

Владислав Ляпінер

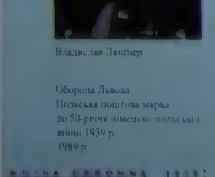

Оборона Львова
Польська поштова марка до 50-річчя німецько-польської війни 1939 р.
1989 р.

2-го кінного корпусів, яка одержала наказ бути готовими вранці 21.09.1939 атакувати місто. Увечері 20.09.1939 В. Ляпінер на нараді штабу оборони оголосив, що вирішив наступного дня вступити в перемовини з представниками Червоної армії. Радянська сторона наполягала на капітуляції гарнізону, а поляки виявляли згоду здати Львів без бою за умови відступу до Румунії.

Удосвіта 22.09.1939 В. Ляпінер підписав у Винниках протокол, згідно з яким Львів передавали Червоній армії. Війська гарнізону – 15 тис. вояків і 1,5 тис. офіцерів – мали скласти зброю й відійти в район с. Куровичі. Особисту свободу, недоторканість і право на виїзд до Румунії гарантували лише офіцерам і генералам. Проте умови договору брутально порушили: при виході з міста обезброєних поляків оточили частини Червоної армії і *НКВС* й скерували до фільтраційного пункту на Винниківську тютюнову фабрику, в згодом в концтабори, зокрема до Старобільська (1,1 тис). Колону поліціянтів зі Львова більшовики розстріляли на збірному пункті в приміському *Сихові*. Генералові В. Ляпінерові після виклику до Москви 26.09.1939 все ж дозволили виїхати до Румунії, звідки через Францію він дістався до Великої Британії.

Опівдні 22.09.1939 частини 6-ї армії генерала Ф. Толбухіна вступили на вул. *Личаківську*. У деяких місцях їх зустрічали квітами і червоними прапорами (відривали від польських білу смугу), а іноді – вогнем із вікон та дахів. З особливим захопленням червоноармійців вітали львівські *євреї*. Неподинокими були випадки, коли в екзальтованому запалі євреї цілували брудну броню радянських танків. Того ж дня із військовими прибув перший секретар ЦК КП(б)У *М. Хрущов* і керівник НКВС УРСР І. Серов.

Політика радянізації. Вступ Червоної армії та встановлення радянської влади львів'яни зустріли неоднозначно. Чимало інтелігенції та підприємців втекло на Захід, частина зайняла вичікувальну позицію, бідота, насамперед єврейська, дезорієнтована більшовицькими гаслами, підтримала новий режим. Влада заборонила діяльність українських, польських і єврейських партій, а їхній актив було арештовано, зокрема діячів УНДО *К. Левицького* і *Д. Левицького*, посла польського сейму *С. Грабського*. Закрито редакції десятків польських, українських і єврейських газет.

Головним завданням Тимчасового управління Львова на чолі з Ф. Єременком стало проведення 26–28.10.1939 *Народних Зборів Західної України*, які мали продемонструвати легітимність радянської влади. Їм передувало поспішне проведення під контролем репресивних органів виборів делегатів. Народні Збори відбулися у приміщенні Львівського театру опери та балету за участю М. Хрущова і маршала С. Тимошенка за розробленим у Москві сценарієм. Вони ухвалили рішення про встановлення радянської влади та висловили прохання про приєднання Західної України до УРСР.

Новий адміністративно-територіальний устрій краю впроваджено 04.12.1939. Утворено обласний і міський комітети партії, виконкоми, місто поділили на чотири райони. Центральний, Залізничний, Червоноармійський і Шевченківський. Націоналізовано промислові підприємства, банки, кооперативи, друкарні.

Важливим засобом зміцнення своїх позицій нова влада вважала перебудову освіти,

українізацію вищих навчальних закладів: у шести львівських інститутах і університеті 1940 навчалося 6 тис студентів, із них 78% українців. Режим намагався інтегрувати потужний науково-культурний потенціал Львова, який до війни гуртувався у *Науковому Товаристві ім. Шевченка*. До праці у вищих навчальних закладах та академічних структурах залучили відомих українських науковців: *М. Возняка, К. Студинського, І. Крип'якевича, В. Щурата, М. Зарицького, І. Карпинця, Я. Пастернака, В. Сімовича*, чимало польської професури. Створено обласні організації радянських спілок письменників, художників, композиторів. Розпочато видання провладних газет: *"Вільна Україна"*, *"Червоний прапор"* (*Czerwony Sztandar*), *"Ленінська молодь"*

Утвердження нового режиму супроводжувалося масовими репресіями, насамперед колишніх чиновників, військових, підприємців. У Львові почалися *депортації*. З міста було вивезено до Сибіру та Казахстану бл. 28 тис. осіб. Водночас влада загалом толерувала ієрархів греко-католицької і римо-католицької церков. Націоналізовано лише їхні землі, виробничі та фінансові активи.

Вулиці та площі Львова було завішено портретами Й. Сталіна, В. Молотова, Л. Кагановича. Кінотеатри, замість американських і польських фільмів, демонстрували "Ленін у 1918 р." "Чапаєв", "Депутат Балтики" "Волга-Волга", "Веселі хлоп'ята", а гучномовців зранку до вечора лунали мелодії радянських маршів.

Початок радянсько-німецької війни 1941–1945. Хоча Берлін і Москва підписали в серпні – вересні 1939 низку угод про розподіл сфер впливу і дружбу, обидва "союзники" поспішно готувалися до нових територіальних загарбань. 1940 А. Гітлер затвердив таємний план нападу на СРСР, який передбачав під час короткої літньої кампанії розгромити Червону армію. На українському напрямку було зосереджено потужну групу армій "Південь" генерал-фельдмаршала Г. Рундштедта, яка мала завдати удару на Львів – Київ – Донбас. Їй протистояли війська Південно-Західного фронту, зокрема 6-та армія генерала І. Музиченка та 4-й мехкорпус генерала *А. Власова*, які прикривали район Львова. На світанку 22.06.1941 німецькі війська перейшли радянсько-німецький кордон. Подолавши опір прикордонників, а також частин І. Музиченка і А. Власова, 17-та армія генерала К. фон Штольпангеля 29.06.1941 впритул підійшла до околиць Львова. Панічний відступ радянських військ супроводжувався збройними сутичками з боївками ОУН на вулицях Львова.

У львівських тюрмах органи НКВС утримували понад 5 тис. в'язнів. Прибулі з Києва заступники наркомів НКВС Т. Строкач, Народного комісаріату державної безпеки – І. Ткаченко, наказали звільнити кримінальних злочинців, а інших знищити. 24–25.06.1941 у Львові було розстріляно 1808 політв'язнів – українців, поляків, євреїв. Загалом у ті дні енкаведисти знищили 2464 особи. У звіті до Москви наголошували: групи ретельно закопані, місця поховань замасковані. Кривавій розправі намагалися перешкодити боївки ОУН. Проти ночі 24.06.1941 вони напали на *в'язницю* на вул. Лонського (тепер будинок міського управління Міністерства внутрішніх справ на *вул. С. Бандери*), і бл. 300 в'язнів вирвалися на волю. 25.06.1941 боївки здійснили, щоправда невдало, напади на *"Бригідки"* і в'язницю на *вул. Замарстинівській*.

Удосвіта 30.06.1941 до міста вступили німецькі війська та український батальйон

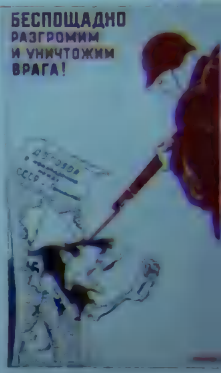

Радянський пропагандистський плакат. 1941 р.

Радянський танк Т-28 на розі вул. Пекарської. Фото 1941 р.

Покинутий радянський танк Т-34 на початку вул. Городецької. Фото 1941 р.

"Нахтігаль" який сформували навесні 1941 в Кракові з ініціативи ОУН під керівництвом *С. Бандери* (ОУН-Б). Його фактичним командиром був *Р. Шухевич*. Попри заборону німецького командування, Р. Шухевич наказав взяти під контроль *ратушу, собор св. Юра*, в'язниці, інші важливі об'єкти, встановив контакти з міським проводом ОУН (членами організації тоді були 300 місцевих студентів, 500 робітників, 300 учнів, до 100 жінок).

Німецька окупаційна влада дозволила львів'янам розшукати на території міських в'язниць трупи своїх близьких і забрати їх для поховань. З євреїв були створені команди, які розкопували й транспортували останки, щоб поховати в загальних могилах, зокрема на *Янівському цвинтарі*. Німецьке командування вміло використовувало енкаведистські злочини для антирадянської та антисемітської пропаганди. Під час перепоховання жертв комуністичного режиму траплялися напади на євреїв, яких звинувачували в підтримці комуністичного режиму.

Увечері 30.06.1941 керівництво ОУН-Б скликало в залі *"Просвіти"* (пл. Ринок, 10) Національні Збори, які ухвалили *Акт відновлення Української Держави 30.06.1941 р.* й обрали *Українське Державне Правління* на чолі з *Я. Стецьком*. Однак уже 11.07.1941 німецька окупаційна влада заарештувала членів цього тимчасового уряду і частину Проводу ОУН-Б (С. Бандеру взяли під варту ще 05.07.1941 у Кракові).

Нацистський режим. 01.07.1941 у місті з'явилися листівки з наказом військового коменданта, де зазначалося, що за найменші спроби замахів на німецьких вояків і офіцерів будуть розстріляні місцеві цивільні жителі. Заборонили організовувати зібрання та демонстрації, залишати місто, а також в'їжджати до нього без перепусток. Запроваджено комендантську годину (від 22 год. до 8 год., для євреїв комендантська година діяла від 20 год.), затемнення міста вночі (діяло до 1942), визначено режим торгівлі (від 8 год. до 17 год.). Театральні вистави мали закінчуватися до 18 год.

До міста 01.07.1941 прибула айнзатцкоманда "Ц" на чолі з О. Рашем, яка одержала завдання "очистити" місто від функціонерів радянських, партійних і державних органів, комуністів, євреїв, польських та українських інтелектуалів. Розмістившись у будинку НКВС на вул. Пелчинській (тепер *вул. Д. Вітовського*, 55, будинок Служби безпеки України), дві її зондеркоманди - 4-та на чолі з П. Блобелем і 4-та "б" під командуванням Г. Гюнтера (загалом 600 есесівців) розгорнули арешти, почалися розстріли затриманих. До цього долучилася група бригаденфюрера СС *К. Е. Шонгарта* із служби безпеки СД. Підрозділ цієї групи під командуванням гауптшурмфюрера СС *Ф. Ландау* і гауптштурмфюрера СС Г. Крюгера проти ночі 04.07.1941 розстріляв 24 польських професорів вищих навчальних закладів Львова і членів їхніх родин (бл. 50 осіб) на схилі Вулецького пагорбу (тепер район вул. А. Сахарова).

Після відходу підрозділів айнзацгрупи "Ц" на схід, у будинку на вул. Пелчинській розмістилося гестапо *дистрикту "Галичина"* під керівництвом оберштурмбанфюрера СС Г. Танцмана (від січня 1943 - Й. Вітіска) та його міське відділення на чолі з К. Ставіскі. В його структурах діяли спецгрупи боротьби з антинацистським підпіллям, контррозвідки та організації масового знищення євреїв. Гестапо використовувало мережу поліції безпеки і СД (сіно, кріпо) дистрикту, якою керували

Німецький пропагандистський плакат 1941 р.

бригадефюрери СС *Ф. Кацман*, а від серпня 1943 – *Й. Тін*. Саме їхні підрозділи здійснювали контроль та охорону *гетто*, концтабору військовополонених на *цитаделі*.

Сіпо – поліція безпеки – займалася насамперед політичними злочинами і складалася тільки з німців. У її складі в липні 1941 перебував і батальйон "Лемберг" (400 добре озброєних і вишколених есесівців). У будинку *Акціонерного кооперативного банку* на пл. Смольки, 3 (тепер *пл. Генерала Григоренка*, будинок Львівського облуправління Міністерства внутрішніх справ), згодом на пл. Галицькій розмістилося управління кримінальної поліції, до складу якого входили українська, польська та єврейська поліції.

У липні – серпні 1941 у Львові діяла українська міліція (близько 1 тис. осіб), яку заснував І. Равлик. Її підрозділи патрулювали вулиці, охороняли важливі об'єкти міста, перевіряли осіб, затримували за списками управи. 31.08.1941 міліцію розформували й утворили українську поліцію, яку очолив майор В. Пітулей (І. Равлика невдовзі розстріляли), а його заступником став капітан Л. Огоновський. Поліція налічувала 850–900 осіб, мала свою національну форму (мазепинки з тризубом), була озброєна карабінами і пістолетами. Поділялася на 6 міських комісаріатів (районів). На вул. Чистій, 5, діяла школа української поліції, якою керував майор І. Вальтер. Польську поліцію (260 осіб) очолював капітан Я. Балицький. При *юденрраті* Львова діяла єврейська поліція (500 осіб, озброєна гумовими палицями).

Окупаційна влада загравала з місцевим населенням (у жовтні 1941 в місті проживало 321,6 тис. осіб, серед них 60,6 тис. українців, 145,5 тис. поляків). У Львові діяла українська міська управа, утворена 30.06.1941. Хоча 01.08.1941 німецьке командування призначило міським головою Г. Куята, до 13.09.1941 управою керував Ю. Полянський. Згодом німецька сторона повністю взяла під контроль владу в місті, але кадрових змін майже не проводила.

Наприкін. 1941 в міській управі працювали 759 осіб, із яких українців було 432, поляків 307 і лише 20 німців. У складі головних управлінь працювало 26 українців, серед них В. Бачинський, О. Барвінський, *В. Децикевич*, З. Пеленський, О. Сербин. Щоправда, на поч. 1942 новий міський голова О. Геллер із 11 осіб вищого керівництва залишив лише двох українців.

Найбільших репресій зазнало єврейство. У перші дні окупації було розстріляно тисячу євреїв, арештованих задля отримання контрибуції – 20 млн рублів. 08.11.1941 на території північно-західної частини міста утворено гетто, куди переселили майже 70 тис. євреїв. До 06.06.1943 через гетто пройшли й були знищені чи вивезені в табори смерті (Белжець, Майданек) 136 тис. осіб. Мешканцям гетто наказано носити на правому рукаві білу пов'язку із голубою зіркою Давида, забороняли без дозволу виходити за межі гетто, відвідувати культурно-мистецькі установи. Тоді було утворено *Янівський табір* примусової праці, в якому одночасно перебувало 11 тис. євреїв. Під час масових розстрілів начальник табору змушував грати оркестр, яким керували скрипаль Я. Штрикс та композитор Я. Мунд. Українці співчували жертвам нацистського терору. Понад двісті євреїв-рабинів, жінок і дітей знайшли прихисток у митро-

Німецькі військові біля в'язниці НКВС № 4 (в'язниця "Бригідки"). Фото липня 1941 р.

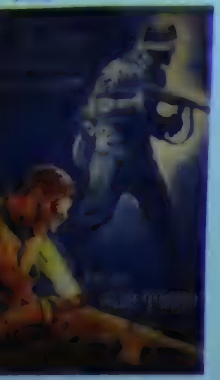

Німецький пропагандистський плакат 1943 р.

полічих палатах *Андрея Шептицького*) та в українських монастирях, зокрема в Уневі (тепер Перемишлянського р-ну Львівської обл.). Польське населення Львова також намагалося допомагати євреям.

На території цитаделі засновано концтабір для військовополонених (Шталаг-323). Через нього пройшли понад 140 тис. бранців, яких утримували в страхітливих умовах. Під час *епідемії* тифу до березня 1942 в лазаретах померло майже 5 тис. полонених. Львів'яни допомагали ув'язненим і спромоглися визволити кілька тисяч українців, скориставшись дозволом німців випускати тих осіб, про яких клопотатимуть родичі. 23.09.1941 зусиллями *Українського Крайового Комітету* (УКК) на чолі з *К. Паньківським* та діяча адміністрації дистрикту полковника А. Бізанца, колишнього старшини *Української Галицької Армії* (*УГА*), було визволено 1,5 тис. бранців-галичан.

Своє панування нацисти підкреслювали найменуваннями. Столиці Галичини повернули назву "Лемберг" 156 вулиць і майданів було названо по-німецьки, частині вулиць надано українські назви (*Lesia Ukrainka-gasse, Ridna Schkolagasse, Konowalezgasse*). Проти цього часто виступали командири вермахту, які користувалися старими картами. Біля Великого міського театру було встановлено монумент на честь А. Гітлера – гранітний куб із написом "Площа Гітлера" та бронзовою чашею. На багатьох кав'ярнях, ресторанах, трамваях з'явилися настережливі вивіски "Тільки для німців". Державною оголошено німецьку мову, хоча в установах було дозволено користуватися українською та польською. Запроваджено обов'язкову трудову повинність, для чого на пл. Смольки, 3 (тепер пл. Генерала Григоренка), на біржі праці реєстрували чоловіків та жінок 15–60 років.

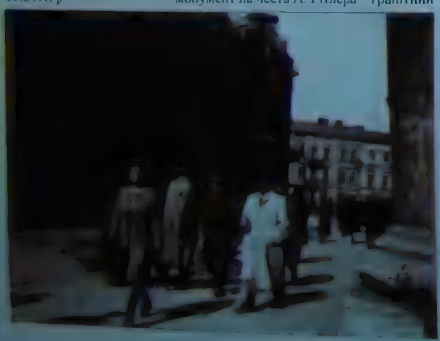

Воєнні руйнування на вул. Пекарській. Фото 1941 р.

У лютому 1942 губернатором дистрикту "Галичина" став *О. Вехтер*, який змінив на цій посаді *К. Ляша*. О. Вехтер перед призначенням до Львова був губернатором дистрикту "Краків", його батько – австрійський генерал, який тривалий час служив у Галичині. Характерним для діяльності О. Вехтера було прагнення тактичними поступками українцям залучити їх до співпраці. Керівники *Українського Центрального Комітету* (УЦК) *В. Кубійович* та структур УКК у Львові К. Паньківський намагалися знайти з ним спільну мову щодо українських проблем. Саме з його допомогою вдалося визволити з тюрем гестапо багатьох українських діячів, зокрема мовознавця *В. Сімовича*, письменника *А. Любченка*, члена Проводу ОУН генерала *М. Капустянського*, не допустити арештів колишніх депутатів Верховної Ради УРСР – професора *М. Возняка* та актора *Й. Стадника*. З ініціативи УКК та за згодою А. Бізанца в місті було засновано декілька народних безоплатних їдалень. Окупаційний режим для українців Львова був набагато м'якшим, ніж в усій Україні. Це виявлялося також у культурі та освіті. Уже в липні 1941 в місті відновлено *"Просвіту"*, *"Маслосоюз"*, *"Сільський господар"*, створено футбольні клуби *"Україна"* і *"Тризуб"*. Навесні 1942 було оголошено запис студентів до вищих шкіл – медичного, сільськогосподарського, правничого, ветеринарного, фармацевтичного, технічного інститутів, Вищої торговельної школи. Відкрито дві українські гімназії (для хлопців і окремо для дівчат). Заохочувано діяльність фахових шкіл, які готували кваліфікованих робітників. Більшість

репертуару театрів — опери та балету, українського драматичного — становила українська класика. Було засновано *Спілку праці українських образотворчих мистців*. Львівській будинок народної творчості, Крайове концертне бюро, з яким співпрацювали *А. Кос-Анатольський*, *С. Людкевич*, Я. Цурковський, О. Кула, О. Гергнович. При бюро діяла естрадна група, Український національний хор, Київська капела бандуристів П. Китастого, джазовий оркестр. У місті створено *театр "Веселий Львів"*. Українські громадські та кооперативні структури підтримували мистецькі колективи.

На повсякденне життя міста впливали частини вермахту, його союзники. До складу гарнізону входили 4–5 батальйонів піхоти, частини люфтваффе (базувалися на летовищі "Новий Скнилів"), військові шпиталі, а від 1944 — штаб групи армій "Північна Україна" генерал-фельдмаршала *Е. Манштайна*, згодом В. Моделя і Й. Гарпе (основні структури штабу були розташовані в *Дублянах*). Комендантом міста був генерал-майор фон Приттвіц, який підлягав розміщеному у Львові командирові оберфельдкомендатури генерал-лейтенантові К. Бойтлову. У місті також перебували підрозділи "Гіві" (скорочення від нім. "добровільні помічники") – сформовані з військовополонених допоміжні служби в частинах вермахту (шофери, охоронці, будівельники та ін.).

У Львові квартирували або переходили через місто частини союзників Німеччини. Улітку 1943 тут перебували 9 тис. *італійців*. Їхній штаб містився в *палаці Замойських* на *вул. Зеленій*, 24 (тепер Науково-педагогічна бібліотека). Після капітуляції Італії вони були інтерновані й кинуті до концтабору на цитаделі. Майже 2 тис. італійських вояків, а серед них 5 генералів і 45 старших офіцерів, розстріляли нацисти в підміському Лисиницькому лісі.

У Львові базувалося також чимало угорських частин, які ставилися до галичан загалом прихильно. Перед відступом улітку 1944 угорські частини продали чимало зброї воякам *Української Повстанської Армії* (УПА). Деякий час у місті перебували й словацькі підрозділи. На Янівському цвинтарі зберігся невеликий пам'ятник словацьким військовикам, що загинули 1941.

Греко-католицька церква та її митрополит Андрей Шептицький прагнули зберегти вірних від жорстокості окупантів. Не поступаючись головними національно-культурними інтересами українства, митрополит йшов на компроміси з владою і з німецькою, і з радянською.

Рух Опору. Особливістю антинацистського руху у Львові була його різнобарвність, різновекторність. Тут містилися керівні структури ОУН і УПА, штаби і частини польської *Армії Крайової* (АК), комуністична підпільна організація (у повоєнні часи з пропагандистською метою одержала назву *"Народна гвардія ім. І. Франка"*) та групи єврейських бойовиків у гетто. Вони відрізнялися ідеологією, тому працювали ізольовано, часто шкодили одна одній. Радянські партизани й підпільники вели боротьбу проти українського підпілля ОУН та польської АК.

Український визвольний рух репрезентувала ОУН бандерівського крила. Її штаб-квартира деякий час містилася на *вул. Руській*, 20. Восени 1942 львівське гестапо завдало важкого удару українсь-

Газета "Львівські вісті" (05-06.10.1941 р.

Вулиця Академічна (тепер проспект Шевченка) Фото 1941 р.

кому рухові. Після того, як *Д. Майський* убив гестапівців, під час відплатних масових арештів і розстрілів загинуло майже сто діячів національного руху. До Львова прибула група офіцерів на чолі з обергрупенфюрером В. Вірзінгом, який особливе закатував у "Бригідках" *І. Книшевича*.

На поч. 1943 військовим референтом проводу ОУН став Р. Шухевич. Під його керівництвом розгорнулося формування загонів УПА. Від грудня 1943 Р. Шухевич був її Головним командиром. Безпосередньо у Львові в грудні 1943 було утворено 1-шу Військову округу УПА *"Бешта"* під командуванням *В. Харкова-"Хмари"*, який мав у місті підрозділи вояків, військовий штаб і радіостанцію. Боївка Служби безпеки ОУН здійснила в місті низку акцій, зокрема переодягнена у форму СД із фальшивими документами берлінського управління визволила з тюрми *Я. Старуха* та *Д. Грицая*, згодом генерала, начальника штабу УПА. Так само з дрогобицької тюрми було визволено і переправлено до Львова полковника (згодом генерала) *О. Гасина*. 01.09.1944 Військова округа "Бешта" була ліквідована наказом командування УПА-Захід, її територію та підрозділи передано Військовій окрузі "*Буг*".

Досить потужним був польський Рух Опору, який зародився ще восени 1939. Організатором підпілля став генерал

М. Янушайтіс. Після арешту його замінив генерал *М. Борута-Спехович*, який теж потрапив до катівень НКВС. Наприкін. 1939 Львівський район Союзу збройної боротьби-1 очолив генерал *М. Токажевський*. Засмічений агентами радянських спецслужб, Львівський район зазнав великих втрат: зарешетовано його командира і майже 2 тис. підпільників; 1940–1941 було суттєво підірвано підгрунтя польського Руху Опору після депортацій багатьох тисяч поляків.

Із початком радянсько-німецької війни 1941–1945 до Львова прибув генерал *К. Савицький*, який відновив розгромлене підпілля. 14.02.1942 на базі Союзу збройної боротьби-1 постала Армія Крайова, у структурі якої створено Львівську міську округу, її очолив підполковник *В. Смеречинський*. Штаб округи мав 200 співробітників, із них 60 офіцерів. У місті існували 87 кадрових чот: 1942 – 4 тис. осіб, в березні 1944 – майже 7 тис.

Згідно з лондонськими інструкціями, частинам АК забороняли здійснювати збройні акції проти окупантів, а якщо було доконечно – діяти лише в українських районах міста. Головним завданням була розвідка, підготовка до воєнних дій під час відступу гітлерівців. Спеціальний план *операції "Буря"* вимагав захопити Львів і не допустити до його опанування українцями, репрезентувати польську владу перед Червоною армією. Завдяки потужній допомозі Великої Британії було організовано масове видання газет і листівок, які пропагували, що Львів був, є і буде польським. Упродовж німецької окупації в місті виходили польські підпільні видання: *"Бюлетень Червеньскої землі"* (*Biuletyn Ziemi Czerwienskiej*) та *"Випримасмо"* (*Wyrwamy*).

Уже в березні 1942 у львівських підпільних складах було зібрано 1600 гвинтівок, 144 кулемети і 240 пістолетів. Зброю купували головно в угорців чи італійців за еміграційні кошти. Часто її ховали в підземеллях *костелів* міста.

Львівський район АК 03.05.1943 очолив полковник *В. Фітковський*. Попри

заборону лондонського уряду, він взяв участь у перемовинах з ОУН. УПА, зокрема 10.02.1944 підписав спільний протокол про визнання незалежності Української і Польської держав; спільним ворогом оголошено гітлерівський і сталінський режими, питання про українсько-польський кордон відкладено на майбутнє. Паралельно з військовими структурами АК, існували підпільні цивільні структури, які представляли польський лондонський уряд на чолі з його окружним делегатом А. Островським.

Провелена АК у липні 1944 операція "Буря" не досягла успіху, оскільки Кремль не визнавав претензій на місто польського еміграційного уряду й відповів на спроби захопити Львів жорстокими репресіями. Заходами НКВС упродовж 1944–1945 було арештовано й депортовано більшу частину бійців АК та членів їхніх родин. Радянська влада фактично деполонізувала місто.

Радянський Рух Опору у Львові виник восени 1942. Раніше створити його не вдавалося внаслідок поспішного відступу Червоної армії. Єдиною документальною згадкою про нього було донесення польського комуністичного центру у Варшаві, скероване до виконкому Комінтерну в Москві. Згідно з постулатами радянської історіографії, які ґрунтувалися на спогадах учасників комуністичного руху, підпілля організувала група працівників радянських державних органів, здебільшого прибулих до Львова 1939–1941. Під керівництвом створеної Військової ради (М. Березін, В. Грушин, І. Куриловіч та ін.) нібито було налагоджено випуск і розповсюдження антинацистських газет і листівок. До весни 1944 в організації "Народна гвардія" налічувалося бл. 100 підпільників, бойові групи яких спалили деревообробну фабрику "Ойкос" та організовували втечі військовополонених. У квітні 1944 міська організація (50 осіб) була викрита й потрапила до катівень гестапо.

Єврейське підпілля виникло в гетто та Янівському таборі на поч. 1943. Зусиллями Я. Шудриха, Е. Горовича, С. Фридма-

Зруйнований під час бойових дій будинок на роз. вул. М. Коперника. Архівне фото

на засновано підпільну антинацистську організацію. Її головним завданням було визволяти з гетто молодь та переправляти до радянських партизанів на Волинь, друкувати й розповсюджувати антинацистські газети й листівки, здобувати зброю. На початку червня 1943, коли підрозділи німецької поліції взялися за ліквідацію гетто, єврейські бойовики вступили в збройні сутички з гестапівцями.

Ідеологічні розбіжності та політична різновекторність не давали змоги українському, польському, єврейському і радянському підпіллю стати єдиним фронтом.

Дивізія "Галичина". 1943 в місті було сформовано добровольну *дивізію "Галичина"*, ініціатором створення якої став О. Вехтер, що прагнув активніше залучати до боротьби з більшовизмом поневолені народи СРСР. Супротивниками формування дивізії стали місцеві поляки, частина окупаційної адміністрації, особливо Е. Кох. Мельниківське крило ОУН, яке репрезентував у місті *Р. Сушко*, зайняло нейтральну позицію. Провід ОУН, що діяв у Львові під орудою *М. Лебедя*, засудив ідею створення такого підрозділу.

Військову управу дивізії (вул. Паркова, 10) очолив досвідчений командир 7-ї Львівської бригади УГА, полковник абверу А. Бізанц. Членами управи стали бойові військовики часів українсь-

Поштова марка генерал-губернаторства із зображенням львівської ратуші. 1943 р.

Поштова марка генерал-губернаторства із краєвидом Львова. 1944 р.

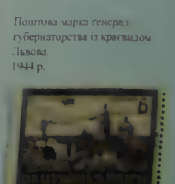

Українські добровольці дивізії "Галичина" на вул. М. Коперника. Фото 1943 р.

ко-польської війни 1918–1919 генерал *В. Кудинович*, старшини УГА В. Білозір, О. Навроцький, Л. Макарушка, І. Рудницький, М. Хронов'ят. о. *В. Лаба* (призначений головним капеланом).

На багатолюдних зборах у будинку губернаторства 28.04.1943 урочисто проголосили створення цієї військової формації. Одночасно розпочали й набір добровольців. Особливо активно працювала приймальна комісія в ратуші, яка зареєструвала заяви майже 3 тис. юнаків і дівчат, здебільшого гімназистів. Вступаючи до дивізії, частина молоді намагалася уникнути принизливої служби в будівельних загонах або ж вивезення на роботу до Німеччини.

Вербувальний плакат дивізії "Галичина" 1943 р.

Проводи юнаків на вишкіл 18.07.1943 благословив 50-тисячний мітинг львів'ян на площі перед Великим міським театром. Архієрейське Богослужіння на площі перед цитаделлю провів ректор *Богословської Академії Йосиф Сліпий*. Львівські громадські делегації, представники родин неодноразово відвідували вишкільні табори і полки дивізії, що були розкидані в різних місцевостях Німеччини, Чехії, Австрії, Франції. Лише на Різдво 1944 львів'яни надіслали чоловікам і синам, що служили в дивізії, 10 тис. пачок із теплими речами і продуктами. У місті було засновано дивізійний часопис "До перемоги" (наклад 7,5 тис. примірників), який готували полковники В. Євтимович, Й. Мандзенко, поет *Я. Славутич*, знані стрілецькі художники *Л. Перфецький, І. Іванець*. Українські актори львівського радіо організували для молодих вояків спеціальні концерти.

Першою після вишколу до рідного міста повернулася почесна сотня під командуванням капітана *Д. Паліїва*, одного з керівників Листопадового повстання 1918, а в 1930-х лідера праворадикального *Фронту національної єдності*. 15.02.1944 сотню було залучено до похорону віце-губернатора О. Бауера, якого вбив радянський розвідник *М. Кузнецов*. О. Бауера поховали на військовому цвинтарі біля Кадетської школи (тепер південно-східна частина *парку ім. Б. Хмельницького*; 2004 там проведено ексгумації німецьких поховань).

Улітку 1944 ешелони дивізійників прибули на фронт у район Львова, де їх передали 13-му армійському корпусові генерала А. Гауффе з групи армій "Північна Україна". Очолив українську дивізію генерал Ф. Фрайтаг. У битві з Червоною армією під Бродами (липень 1944) дивізія зазнала великих втрат. З оточення пробилося не більше 3 тис. вояків. Близько тисячі відступило в навколишні ліси, приєднавшись до загонів УПА, решта – до 7 тис. – загинули або ж були поранені й потрапили в полон. Майже 300 поранених, яких вивезено до Львова, вдалося евакуювати на Захід.

Дипломатична боротьба за Львів. Про післявоєнну долю найбільшого західноукраїнського міста постійно дискутували в дипломатичних кабінетах СРСР, Великої Британії, США, а також у середовищі польських еміграційних урядів *В. Сікорського* та С. Міколайчика, що відстоювали відродження Польщі згідно з кордонами 1939.

Проблему Львова В. Сікорський обговорював у Кремлі 01–04.12.1941. Саме тоді Й. Сталін вимагав допомоги від США і Великої Британії, які підтримували еміграційний польський уряд у Лондоні, й прагнув уникнути дипломатичних ускладнень із союзниками. На заяви В. Сікорського щодо східних кордонів Польщі

тенсек пообіцяв установлювати майбутні кордони лише після війни, водночас дозволив формувати на території СРСР 100-тисячне Військо Польське під командуванням генерала В. Андерса. До війська вступили недавно переселені або ж репресовані галицькі поляки з т. зв. кресів, також українці та євреї.

Стосунки між Кремлем і польським проводом загострилися навесні 1943, коли німці оприлюднили свідчення про розстріл 1940 в Катині 11 тис. офіцерів польської армії, серед яких були галицькі поляки, учасники кампанії 1939. Москва заперечила свою причетність до цього військового злочину і намагалася звинуватити в ньому гітлерівців. СРСР заявив про розрив стосунків з урядом В. Сікорського, який невдовзі загинув в авіакатастрофі за нез'ясованих обставин. Новий прем'єр С. Міколайчик просив прем'єр-міністра Великої Британії В. Черчілля і президента США Ф. Д. Рузвельта актуалізувати проведення нового польсько-радянського кордону лінією Керзона (мав проходити на схід від Львова) на Тегеранській конференції 1943. Однак чергова зустріч "Великої трійки" (Черчілль – Рузвельт – Сталін) після довгої дискусії залишила проблему Львова відкритою.

Майбутні східні кордони Польщі розглядали й на зустрічі керівників СРСР, Великої Британії, США в Криму в лютому 1945. Цього разу Й. Сталін відчував себе впевненим: АК наприкін. 1944 на заході України була розгромлена, до того ж ще у вересні 1944 ініційовано договір між прокомуністичним Польським комітетом національного визволення та урядом УРСР, яким визнано кордони 1941. Спроба президента США Ф. Д. Рузвельта на Ялтинській конференції (лютий 1945) підтримати С. Міколайчика щодо польської належності Львова успіху не мала, бо В. Черчілль став на бік Й. Сталіна. Ялтинські рішення емиграційний уряд С. Міколайчика назвав "п'ятим поділом Польщі".

Постдамська конференція (липень – серпень 1945) підтвердила законність східних кордонів Польщі й після тривалого обговорення ухвалила передати польській адміністрації Данциг (тепер Гданськ) і Бреслау (тепер Вроцлав), куди переїхало чимало львівських поляків. Майдани цих міст невдовзі прикрасили й пам'ятники польським діячам, які було демонтовано у Львові.

Відновлення радянської влади. Наприкінці березня 1944 війська 1-го Українського фронту вступили на західні землі України: захопили Ковель, Коломию, Чернівці, впритул наблизилися до Тернополя і Бродів. Стурбований становищем групи армій "Південь", А. Гітлер 27.03.1944 навіть планував відвідати Львів. Свідчення про це керівника Львівського міського проводу ОУН Дмитренка зберігаються в Державному архіві Служби безпеки України. Аналогічні відомості навів у спогадах, що надруковані в США, В. Балагура. У штабі командувача фельдмаршала Е. Манштайна, який розмістився в будинку теперішнього *Львівського національного аграрного університету* в Дублянах, тоді відбулася нарада, де обговорювали проблеми стабілізації фронту. А. Гітлер 30.03.1944 звільнив із посади Е. Манштайна і призначив командувачем перейменованої групи армій "Північна Україна" генерал-фельдмаршала В. Моделя. На початку липня 1944 його замінив генерал-полковник Н. Гарпе, який організував оборону львівського напряму на лінії Бродів силами 13-го армійського корпусу генерала А. Гауффе.

Г. Колодзейчик. *Брехи*

Львів'яни оглядають танк, який залишили німці на вулиці Львова. Фото липня 1944 р.

Накази начальника гарнізону Тимчасової Жандармерії та військового коменданта м. Львова Мацевського 20.07.1944 р.

Ситуацію на львівському напрямі 23.06.1944 розглянув Й. Сталін за участю членів Політбюро ЦК ВКП(б) і Держкомітету оборони. Радянський лідер поставив завдання командувачеві фронту маршалові *І. Коневу* здійснити стратегічну наступальну операцію, щоб захопити Львів, очистити від німецьких військ захід України і здобути плацдарм на Віслі. Згодом ця операція увійшла до історії як Львівсько-Сандомирська.

Після розгрому оточеного Бродівського угруповання вермахту головні сили маршала І. Конєва скеровано на Львів. У наказах від 13 і 17.07.1944 І. Конєв ставив завдання танковим арміям генерала П. Рибалка обійти Львів із півночі й наступати на Жовкву – Раву-Руську, а генералові *Д. Лелюшенку* – з півдня рухатися на Перемишль (тепер Підкарпатського воєвод., Польща). Маршал категорично вимагав не втягуватися у вуличні бої за Львів, а обходити його з півночі й півдня.

Танк "Пантера" який покинули німці на вул. Зеленій. Фото липня 1944 р.

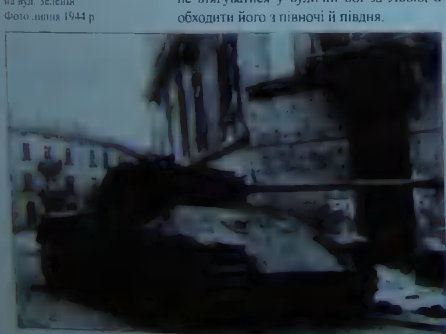

У квітні – травні 1944 радянська авіація нещадно бомбардувала місто. Лише за один першотравневий вечірній наліт (від 21 год. до 23 год. 30 хв.) радянські літаки скинули на місто понад тисячу бомб. Наступного дня 90 літаків завдали нового потужного бомбового удару. Тільки під час бомбардування головного залізничного вокзалу 01.05.1944 загинуло 386 осіб. 01-02.05.1944 внаслідок авіанальотів радянської авіації було зруйновано 340 будівель. Мешканці міста надовго залишилися без світла, газу, води, зв'язку. Уже на поч. 1944, попри заборону влади, на захід виїхало бл. 6 тис. львів'ян.

Окупаційна влада 09.05.1944 дозволила евакуювати мешканців. 17-18.07.1944 місто покинув апарат губернатора О. Вехтера, міської управи, структури гестапо, поліції безпеки СД. Останньою виїхала адміністрація тюрми на вул. Лонського, яка проти ночі 20.07.1944 вивезла в'язнів. 21.07.1944, коли під містом з'явилися передові частини танкової армії генерала Д. Лелюшенка, у ньому залишалися лише загони німецької військової *жандармерії*, які регулювали рух колон німецьких частин, що відступали на Захід. Жандарми покинули місто 23.07.1944.

Для захоплення міста львівські підрозділи АК провели в липневі дні операцію "Буря".

У липневих боях за Львів брали участь частини 1-го Українського фронту, зокрема 4-ї танкової армії, 63-ї гвардійської та 62-ї танкової і 29-ї мотострілецької бригад, 72-го окремого танкового полку. Щоправда, 62-га бригада вела бої в місті лише 22–23.07.1944. Згідно з журналом бойових дій, який вів командир групи – командир 63-ї гвардійської бригади М. Фомичов, перед вступом до Львова він мав 1340 солдатів і офіцерів, 25 танків. 22.07.1944 від [redacted] год. її танкові батальйони за підтримки мотострільців 29-ї мотострілецької бригади, просуваючись *вул. Зеленою*, дійшли до центру, захопили кількох полонених із 500-го штрафного батальйону і 101-ї гірської дивізії вермахту. За день бою бригада вратила три танки і шість бійців. Наступного дня один

батальон (12 танків) досяг головного залізничного вокзалу, звідки чотири "Т-34" з батальйоном піхоти вирушили до центру і *замерехтнова*; другий батальон пробився до центру, "вивісивши прапор в центрі на будинку, де ще перебували німці". Офіційні радянські історики стверджували, що це сталося на ратуші, однак серед тогочасних політичних донесень цього не зафіксовано. Відзначали також, що танкісти підняли червоний прапор над Львівським театром опери та балету. Від 22.07.1944 в південній частині Львова, у районі вул. Кульпарківської, перебував 1-й батальон 49-ї механізованої бригади 6-го гвардійського мехкорпусу. Підрозділ не вів активних дій й увійшов до міста лише 26.07.1944, коли німці його вже залишили. 26.07.1944 полковник М. Фомичов переніс штаб у цитадель. Того дня його 14 танків і 1148 бійців спільно з 29-ю мотобригадою і підмогою – 16-ю мотобригадою – ліквідували останні слабкі вогнища опору німців, узяли під контроль західні й північно-західні околиці міста. Уранці 27.07.1944 з боку Кривчиць до міста вступили частини 68-го стрілецького корпусу; М. Фомичов одержав наказ зосередити до обіду штаб у районі Кульпаркова і приєднатися до свого 10-го гвардійського Уральського танкового корпусу, який наступав на Самбір – Перемишль.

Загалом бої відбувалися мляво, бо гітлерівці не мали наміру затримуватися. Тому і втрати були невеликими: 63-я бригада – п'ятнадцять, а 62-га – дев'ятеро вбитих. Від 25.07.1944 було втрачено 11 танків, більшість із яких не були підбиті в бою, а поламалися. Найбільших втрат зазнала 29-та мотострілецька бригада – 109 бійців і командирів. П'ятьох танкістів М. Фомичова подано до звання Героїв Радянського Союзу, серед них ад'ютанта комбрига А. Марченка (посмертно), який, згідно з поданням, підняв прапор над львівською ратушею (у нагороді йому було відмовлено).

На стінах львівських будівель і на парканах з'явився перший наказ радянської влади, який впровадив комендантську годину, вимагав негайно здати зброю, не допускати грабунків. 30.07.1944 на багатолюдному мітингу біля Львівського театру опери та балету виступили І. Конев і М. Хрущов. Останній запевнив: радянська влада принесла львів'янам свободу і щасливе життя. Однак уже за кілька днів НКВС розпочав арешти і депортації українців та поляків.

У листопаді 1944 в день Усіх Святих та в 26-ту річницю незалежності Польщі в центрі міста та на "Цвинтарі орлят" відбулися багатолюдні маніфестації під польськими прапорами та гаслами: "Не віддамо Львова СРСР!", "Загинемо, але Львів буде наш!", "Смерть більшовикам!"

Екіпаж радянського танка Т-34 "Гвардія", який за офіційною версією радянської пропаганди першим увірвався на пл. Ринок. Фото 1944 р.

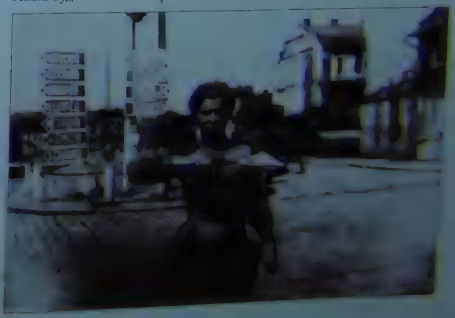

Радянська військова регулювальниця на околиці Львова. Фото 1944 р.

Львів в листопаді відзначає [illegible] перед Львівським театром оперети балету. Фото липня 1944 р.

та ін. Чотири тисячі поляків на цвинтарі співали польський гимн та інші патріотичні пісні. Органи НКВС провели низку арештів активістів цих заходів, невдовзі захопили підпільну радіостанцію АК, яка підтримувала зв'язок із Лондоном. "Польську проблему" було остаточно вирішено з виселенням поляків на Захід, зокрема до Вроцлава, за угодою з прокомуністичним польським урядом Е. Осубки-Моравського в Любліні.

Процесу радянізації перешкоджала УГКЦ. Авторитет Андрея Шептицького був настільки високим, що влада тимчасово допускала існування цієї церкви. Лише після смерті митрополита (01.11.1944) Москва приступила до ліквідації опозиційної церкви і примусового приєднання майже 5 млн вірних до православ'я (див. *Львівський собор 1946 р.*).

Нова влада намагалася використати потужний промисловий, науковий, мистецький і освітній потенціал Львова. Енергійно відбудовували зруйноване господарство, установи охорони здоров'я, заклади освіти, зокрема було відкрито 60 шкіл для 20 тис. учнів (1955 у Львові було 63 школи: 31 російська, 3 польські, 29 українських). У вересні 1944 розпочато навчальний рік у *Львівському університеті*, політехнічному, медичному, педагогічному та інших інститутах. Відкрито 5 державних театрів, зокрема переведений із Запоріжжя театр ім. М. Заньковецької. Поновлювали діяльність академічні установи, у яких почали працювати відомі діячі науки і культури: М. Возняк, *І. Крип'якевич*, *В. Щурат*, *О. Степанів* та ін. Невдовзі більшість із них були заарештовані й ув'язнені або вивезені з міста.

Натомість до Львова приїхало чимало спеціалістів зі сходу України і Росії, які очолили партійні, комсомольські, державні структури, суд і прокуратуру, промислові підприємства, працювали в органах НКВС.

Микола Литвин, Кім Науменко

Мітинг перед Львівським театром опери та балету. Фото липня 1944 р.

"ДРУЖИНА КНЯГИНІ ОЛЬГИ" жіноча організація, що постала у Львові 1938 замість *"Союзу українок"*, який закрила польська влада. "Д. К. О." була формально політичною організацією, яка не потребувала затвердження статутів. Програма "Д. К. О." мала суто український характер і наголошувала на ролі жінки в національних змаганнях. Мала триступеневу структуру з повітовими і місцевими організаціями. Орган часопис *"Громадянка"*. У президію проводу увійшли *К. Мацюцька*, *М. Рудницька*, *О. Шепарович*. Існувала до 1939.

Е. У.

"ДРУЖНИЙ ЛИХВАР" – українське студентське товариство, яке діяло у Львові 1870–1882 й об'єднувало головно студентів *Львівського університету*. Виникло на базі студентського товариства "Академічна бесіда" (1870). Спочатку функціонувало лише як каса студентської взаємодопомоги (до 1874), згодом як студентське видавничо-освітнє товариство. Влаштовувало вечори, присвячені Т. Шевченкові, Г. Квітці-Основ'яненку; організовувало лекції про І. Нечуя-Левицького, Е. Золя, Г. Гайне. Заходами "Д. Л." 1880 було розшукано й упорядковано могилу *М. Шашкевича*. Коштом товариства 1881 видано збірку творів українських поетів "Антологія руська". У роботі "Д. Л." брав участь *І. Франко*. 1882 на основі товариства виникло *"Академічне братство"*.

Ярослав Дашкевич

"ДРУКАР" – видавнича кооперативна друкарів, що діяла у Львові 1924–1928 під дирекцією *П. Буняка*, *С. Микитки*, І. Мусія. Об'єднувала майже 80 членів. Видавала ілюстрований місячник *"Світ"* (1924–1928), календарі "Веселка", "Друкар", "Світ", "Товариш", книжки.

Е. У.

ДРУКАРСТВО – тут, ручне виготовлення друкованої продукції (книжок, листівок, відозв тощо) за допомогою друкарських верстатів та набірного шрифту. Спосіб одержання відбитків письмових знаків за допомогою тиснення був відомий ще у Стародавньому світі. Початок Д. в сучасному розумінні пов'язують із німецьким майстром Н. Гутенбергом, який у 1440-ві створив пристрій для відливання металевого шрифту. Суть винаходу полягала у виготовленні сталевих штемпелів із витравлюваними випуклими, оберненими (у вигляді негативу) зразками літер та інших писарських знаків – т. зв. матриць. Створені на них позитивні втиснені зображення відбивали на мідних пластинах (матрицях). Ці пластини служили формами для відливання шрифтів (із випуклим оберненим зображенням). Відлиті шрифти розміщували в спеціальних скриньках, із яких їх брали для укладення відповідних слів, рядків тощо. Друкарський процес вимагав від друкарів XV–XVIII ст. докладних знань про властивості металів, барвників, клеїв, володіння навичками різьбарства, ливарництва.

Давні книги, надруковані вручну, називають стародруками. З огляду на особливості шрифтів, технологію виготовлення, художнє оформлення, стародруками уважають видання, здійснені до 1800. Стародруки, що з'явилися до 1500, називають *інкунабулами* (з латин. "колиска", "початок"). У західноєвропейському книгознавстві існують також інші критерії та хронологічні рамки, що визначають поняття "стародрук". Головним критерієм визначення книги як стародруку є ручне виготовлення паперу, ілюстрацій та оправ. За іншою класифікацією, кінцевою межею стародрукованої книги вважають 1829 – початок застосування стереотипії. Цей метод відливання давав змогу з однієї матриці виготовляти бл. 20 металевих пластин і сприяв не лише збільшенню на-

Друкарська майстерня. Гравюра XVII ст.

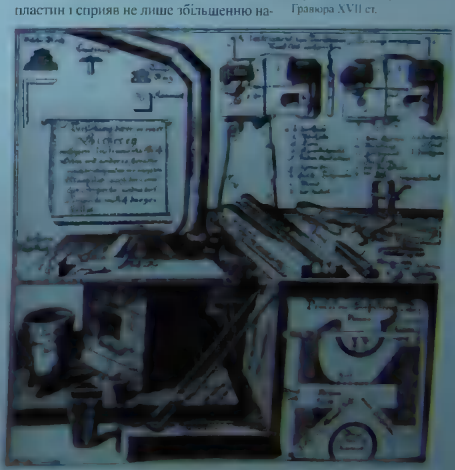

Обладнання друкарської майстерні. Гравюра XVII ст.

кладів, а й створював можливість зберігати готовий скелет для пізніших додруків. Загалом у сучасній науці окреслена тенденція до зміщення верхньої межі стародрукованої книги до 1830-х.

Найдавнішою з відомих друкованих книг українського автора вважають "Прогностику задиску поточного 1483 року магістра Юрія Дрогобича з Русі, доктора мистецтв і медицини славетного Болонського університету" (*Iuditium prenosticon Anni MIL CCCLXXXIII currentis Magistri Georgii Dridzhobac de Russia alma studii Benomensis artium et medicine doctoris*), видана 1483 в Болоньї (Італія). За припущенням *Я. Ісаєвича*, автор цього твору міг здобувати початкову освіту у Львові.

Початок львівського Д. датують сер. XV ст. Спираючись на джерельні згадки про фундацію для львівського Свято-Онуфріївського монастиря міщанина Стефана Дропана, *О. Мацюк* висловив припущення про можливість заснування друкарні при монастирі вже в 1460-тр. Дослідження цієї проблеми знайшло продовження у працях інших учених — на сьогодні здійснено навіть спроби ідентифікувати можливі "дропанівські" друки XV ст.

Відродив і продовжив українські друкарські традиції Львова *Іван Федоров*. Усупереч поширеному в радянські часи твердженню про І. Федорова як зачинателя Д. у Львові, він не претендував на те, щоб уважатися львівським першодрукарем. Зокрема на надгробку похованого у Львові І. Федорова було вказано, що він лише "друковане занедбалоє обновил". І. Федоров оселився у Львові в 1570-тї, після спроб заснувати друкування в Москві та Заблудові (тепер с. Заблудове Білостоцького р-ну Гродненської обл., Білорусь). Друкар жив на вул. *Краківській*, 4 (будинок не зберігся) поряд із майстернями ремісників-ливарників. Очевидно, тут і була 1573 створена його львівська друкарня. Її опис не зберігся, хоча можна припускати, що вона була ідентичною з іншою, перевезеною пізніше до Львова з Острога. Згідно з актом оцінки майна І. Федорова, друкарня складалася із "преса з усім пристроєм з дерева", литого латунного гвинта з нагвинтником і великою пластиною, "що буває під літерами", пластини, "що нею притискають літери", рами, олов'яних літер на один аркуш друку. З огляду на велику вартість потрібного для друку устаткування та матеріалів, друкареві фінансово допомогли львівський передмішанин Семен Каленикович, настоятель Свято-Онуфріївського монастиря о. Леонтій. Згодом допомогу І. Федорову надавали маляр *Лаврентій Пухала*, міщани Михайло Дашкович та Іван Мороховський. Першими виданнями друкарні Івана Федорова у Львові стали *"Апостол"* і *"Буквар Львівський"* (1574). Через фінансові труднощі 1579 І. Федорову довелося віддати в заставу Ізраїлеві Якубовичу частину обладнання своєї друкарні. Згодом друкар заставив також свої шрифти та видрукувані примірники книг. І. Федоров помер у Львові 15.12.1583.

Безпосередньою правонаступницею друкарні І. Федорова стала друкарня Ставропігійського Свято-Успенського братства. До 1597 *братство* повністю викупило заставлене обладнання друкарні та шрифти покійного І. Федорова. Повернення друкарні відбувалося за тісної співпраці братства з єпископом Гедеоном (*Балабаном*), який 1585 профінансував цей процес і

Поверхня плоского друкарського друкарського друкарського

підписав грамоту для збирачів пожертв. У створенні братської друкарні активно допомагав син покійного І. Федорова - Іван Федорович. Завдання нового видавничого осередку полягало передусім у забезпеченні потреб братського шкільництва, а найдавнішими друками були грамоти патріарха *Єремії II (Транса)* 1589 та собору єпископів 1590, опубліковані одною листівкою 23.01.1591. У цій самій друкарні 01.02.1591 був виданий збірник "Просфонима" – вірші, що їх декламували учні школи під час зустрічі у Львові митрополита Михайла (Рогози). Навесні 1591 братська друкарня видала підручник *"Адельфотес"*.

Посилення утисків з боку *магістрату*, конфлікти з єпископом та великі матеріальні затрати, пов'язані з будівництвом Свято-Успенської церкви, зумовили перерву у видавничій діяльності братства 1594–1608. Ситуація поліпшилася після того, як по смерті єпископа Гедеона до рук братства перейшло обладнання Крилоської друкарні. На поч. XVII ст. у Львові деякий час мешкали відомі книжники *Гавриїл Дорофеєвич, Памво Беринда* та ін. 1608 братська друкарня відновила свою діяльність – з'явилася друком грамота для збирачів пожертв, а 1609 – "Бесіда св. Іоана Златоуста о воспитанії чад". Загалом, за підрахунками Я. Ісаєвича, за 1591–1616 друкарня братства здійснила 16 видань, із них тільки 4 – богослужбові. Інші книги мали задовольняти різні потреби суспільної та освітньої діяльності Ставропігії. Більшість видань цього періоду були збитковими. Можливо, через це багато працівників друкарні на запрошення архімандрита *Єлисея (Плетенецького)* перейшли до Лаврської друкарні, а впродовж 1617–1629 львівська братська друкарня знову не діяла. Іноді у Львові з'являлися т. зв. мандрівні видавці. Брак постійних джерел прибутків змушував їх шукати кращих умов життя та праці. Одним із найвідоміших авторів і видавців першої пол. XVII ст. був *Кирило-Транквіліон Ставровецький*, який у січні 1615 в друкарні братства підготував до друку "Псалтир" із присвятою княгині Анні Ходкевичівні Корецькій. Щоправда, самостійне трактування богословських питань в авторських творах унеможливило їх видання у братській друкарні.

У львівській братській друкарні 1630–1644 вийшло принаймні 18 видань, головно богослужбових: "Октоїх" (1630, 1639, 1644), "Анфологіон" (1632, 1638, 1643), "Євангеліе" (1636, 1644), "Псалтир" (1634, 1637, 1643), "Служебник" (1637) та ін. Загалом до сер. XVII ст. частка львівської братської друкарні в загальному обсягу друкованої продукції на українських землях становила 21,7%.

Братські видання відзначалися доброю мовною редакцією, поєднанням елементів традицій церковного і світського друкування (уміщенням епіграм, присвят). Від 1630-х остаточно сформувалася структура друкарні, встановлено форми взаємин із найманими працівниками. За дослідженням Я. Ісаєвича, одночасно працювали два друкарські верстати, кожен із яких обслуговували 4 чи 5 працівників. Серед відомих друкарів тогочасного братського середовища – *Андрій Скальський, Михайло Сльозка*, Степан Комаренський та ін. Оправу для книг братство замовляло в палітурників, іноді надаючи їм власне

Позикій Галятовський. *Ключ разуміня*. Львівська друкарня М. Сльозки. 1665 р. Титульна сторінка

Друкарня. Гравюра И. Чернінга за малюнком К. Прейса. 1717 р.

С. Сьолтовський *Проповіді* Видрукувана друкарня М. Шарфенберга 1578 р. Титульна сторінка

Сторінки "Апостола" Львівська друкарня Івана Федорова 1574 р.

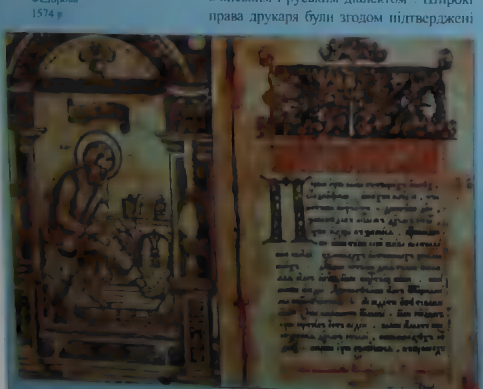

нентами. Книжки можна було придбати оправленими та неоправленими.

Окрім Ставропігійської друкарні, у Львові були спроби заснувати друкарні також в інших братствах та церквах. 1639 старшина Богоявленського братства Петро Черкавський підтримав А. Скольського в його намаганні заснувати власну друкарню на *Галицькому передмісті*. Фундаційні документи монастиря та церкви св. Йоана Богослова на *Підзамчі* 1642 також передбачали можливість мати власну друкарню.

Одним із найвідоміших львівських приватних друкарів XVII ст. був М. Сльозка. Попрацювавши короткий час у братській друкарні (1633 прийнятій до братства), він викупив обладнання Яна Шелігі і, отримавши відповідну грамоту львівського латинського архієпископа *Станислава Троховського*, від 05.08.1638 титулувався архієпископським друкарем. Тоді М. Сльозка готував до друку польськомовні та латинські книги. 1639 М. Сльозка отримав грамоти Константинопольського патріарха, київського митрополита *Петра (Могили)* і львівського єпископа *Єремії (Тисаровського)* з підтвердженням права друкувати книги "грецьким, слов'янським і руським діалектом". Широкі права друкаря були згодом підтверджені королівськими грамотами. Помічником М. Сльозки був А. Скольський. М. Сльозка підтримував тісні контакти з іншими українськими друкарнями, зокрема з друкарнею Києво-Печерської Лаври. Обсяги видавничої діяльності (до 1648 надруковано 38 книжок, із них 26 латинським шрифтом) зумовили й розбудову штату друкарні М. Сльозки. Зокрема для підготовки "Анфологіона" майстер залучив 12 підмайстрів. Сама друкарня була розміщена у власному будинку друкаря "на розі, біля Успенської церкви" (імовірно, на *вул. Руській*). Історики книги та друкарства відзначають високий рівень видань М. Сльозки — належне художнє оформлення, використання мідеритів, поєднання традиційних технік друку з найновішими досягненнями. Друкар провадив також торговельні операції, розповсюджуючи книги. Через чотири роки після його смерті на складі залишалося 1205 примірників кириличних друків дев'яти назв та 2102 примірники латинських книг одинадцяти назв.

Львівський єпископ Арсеній (*Желиборський*) розпочав видавничу діяльність 1642. Спочатку він замовив братській друкарні перевидання "Повчання новопоставленому пресвітерові" та "Науки про тайни церковні", а вже 1643 запросив А. Скольського до організації друкарні при церкві св. Юра. 1645 у новій друкарні було видано "Требник", наступного року з'явився передрук київського видання "Катехизму". Масштаб друкарні, очевидно, не був надто великим, оскільки паралельно єпископ замовляв також видання М. Сльозці. Можливо, не витримавши конкуренції у Львові, А. Скольський 1648 змушений був перенести свою друкарню до Унева на Львівщині.

Наприкін. 1640-х почався спад української видавничої діяльності. За твердженням Я. Ісаєвича, у третій чверті XVII ст. друкарня М. Сльозки залишалася єдиним на українських землях приватним видавничим підприємством. Наприкін. XVII — упродовж XVIII ст. єдиною українською друкарнею у Львові була друкарня Ставропігійського братства.

Початок друкування у Львові книг латинським шрифтом пов'язаний із перебуванням у місті 1578 польського короля *Стефана Баторія*. Разом із королем до Львова прибула похідна ("летюча") друкарня при королівській канцелярії - філія краківської друкарні Миколая Шарфенберга. Упродовж п'ятимісячного перебування у Львові, окрім королівських універсалів, друкарня здійснила три видання: панегірик Яна Кохановського (два варіанти – латинською і польською мовами) та збірку проповідей королівського проповідника Станіслава Соколовського проти антитринітаріїв. Репертуар та особливості перших здійснених у Львові видань латинським шрифтом були випадковими і не пов'язаними з міськими традиціями Д. Майстром друкарні М. Шарфенберга під час її роботи у Львові був Валерій Лапка (Лапчинський).

До Львова 1577 прибув краківський юрист *Павло Щербич*, який обійняв посаду міського *синдика*. П. Щербич одержав королівський привілей на право друку і 1581 видав у Львові кодекс міського права – "Взірець Саксонський і Міське право" (*Speculum Saxonum et Ius Municipale*) у перекладі польською мовою. В оздобах друку були використані ініціали з книг Валерія Лапки, обрамлення титульних аркушів, позичені з краківської друкарні Янушовського. Можливо, для друку використовували верстат І. Федорова, заставлений тоді у лихварів.

Від 1590 у Львові проживав краківський друкар Мацей Гарволін (Гарвольчик), який 1592 опублікував у Львові два латинські панегірики *Шимона Шимоновича*, присвячені польському королю *Сиґізмундові III* і коронному канцлерові Янові Замойському, а також підручник латинської граматики Урсина Бера. Після смерті М. Гарволіна у листопаді 1592 його друкарню придбав Мацей Бернат, який продовжив традиції латинського друкування у Львові виданням "Актів і конституцій" Львівського дієцезіального собору 1593, середньовічного життєпису Ганнібала у перекладі польською мовою Воиновського, панегірик Шимона Шимоновича з нагоди одруження А. Г. *Сенявського*. 1598 М. Бернат надрукував переклад "Іліади" К. Вольтазія, а 1599 – ще п'ять книг, серед яких, зокрема, "Наука про читання польського письма із малюнками" (*Nauka ku czytaniu Pisma Polskiego z figurami*) – польський буквар. Відомо, що в діяльності друкарні брав безпосереднє участь і сам поет Шимон Шимонович, який згодом дуже нарікав на якість друків М. Берната.

Цю друкарню 1600 перекупив Павло Желяз, який того ж року опублікував астрономічно-астрологічний календар і брошуру львівського римо-католицького архієпископа *Яна Дмитра Соліковського*. Після активної видавничої діяльності П. Желяза (за 1601–1602 видано вісім книжок) друкарня перейшла до рук Анджея Мондровича, який до поч. 1603 продав її Ісаїї Балабану.

Спробу відновити польське книгодрукування в місті 1615 здійснив Кшиштоф Вольбрамчик. У трьох друках К. Вольбрамчика вперше у Львові використано мідерити, а шрифти, застосовані у виданнях, після 1642 використовували в *друкарні єзуїтської колегії*. В одному з панегіриків, які видав К. Вольбрамчик (присвяченому львівському архієпископові Янові Анджею Прухницькому), використано також грецький та єврейський шрифти. Ще однією маловідомою з джерел тогочасною друкарнею (1614–1615), чиї шрифти згодом застосовували в єзуїтських виданнях, була друкарня Лаврентія Малаховича. На зв'язок обох друкарів з *єзуїтами* вказує і репертуар публікацій – наприклад, складені від імені учнів львівської, ярославської та луцької колегії панегірики магнатам. Саме з іменами Л. Малаховича і К. Вольбрамчика пов'язані перші спроби заснувати друкарню єзуїтської колегії.

Видавничу діяльність у Львові 1618 розпочав Ян Шеліга – один з останніх мандрівних друкарів, який одночасно із львівською організовував друкарні в Добромилі та Яворові (обидва тепер Львівської обл.). Остаточно осівши у Львові 1626, Я. Шеліга розгорнув активну ді-

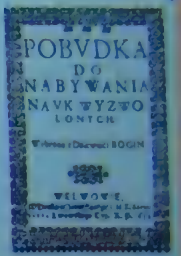

Спонука до осягнення вільних наук.
Львівська друкарня Я. Шеліги 1632 р. Титульна сторінка

[illegible] заголовних літер; [illegible] друкарні, XVII ст.

альність. Як друкар львівського архієпископа, він підтримав низку ініціатив *бернардинців* та *домініканців*, друкував теологічні дискусії. Загалом у друкарні Я. Шеліга було видано 64 видання, найінтенсивнішим періодом були 1628–1630, коли з'явилося 28 книг загальним обсягом 300 друкарських аркушів. У друкарні Я. Шеліга опубліковано "Революцію воєн пруських" Войцеха Мадалінського (1626), "Протестацію" архієпископа Мелетія Смотрицького (1628), проповідь одного з найкращих тогочасних польських ораторів та полемістів Матеуша Бембуса про церковну Унію (1630); "Голос Левів" (*Vox Leonis*) *Бартоломея Зиморовича* (1634) та багато інших, популярних серед широких тодішніх читацьких кіл, видань. Однією з найяскравіших праць друкарні Я. Шеліги вважають книгу львівського каноніка Якуба Скробішевського "Життя архієпископів Львівських і Галицьких" (*Vitae Archiepiscoporum Halicensium et Leopoliensium*, 1628). Книга оздоблена 21 дереворитом, а також містить сигнет друкаря. Окрім книг, друкар публікував і дрібні видання, зокрема відозви медиків стосовно *епідемії*, що поширювалася в місті (1629). Тиражі видань популярної друкарні визначали головно автори або їх меценатами, рідше – самі видавці.

У своїм заповітом від 09.02.1637 Я. Шеліга залишив друкарню *шпитальні* св. Лазаря, але звідти устаткування відкупив М. Сльозка. Після його смерті комплекс друкарського обладнання викупив Якуб Мосціцький – доктор філософії, тодішній ректор катедральної школи (1665), а згодом міський *рацца* (1685–1707). Я. Мосціцький 1671 одержав титули типографа Його Королівської Милості та Королівського секретаря. Серед співпрацівників Я. Мосціцького відомий Шимон Пронткевич, який попередньо керував друкарнею єзуїтів. За три роки діяльності друкарні (1670–1672) було опубліковано дев'ять книг невеликого обсягу, головно панегіриків. Одним із найвідоміших видань стала книжка Б. Зиморовича, написана ще 1656, "Мужі міста Львова" (*Viri illustres civitatis Leopoliensis*).

Друкарню у Львові на вул. Краківській заснував 1684 інтролігатор Казимеж Мельчевський, відомий також як книготорговець. Одержавши привілей на право друкувати латинським і кириличним шрифтами, він порушив братську монополію на друк кириличних видань. Це призвело до низки конфліктів, зрештою, він 1692 втратив право друкувати кириличні видання. Відомо принаймні шість книг, які видав К. Мельчевський до 1696.

У Львові 1735–1751 діяла також "офіцина" (майстерня) королівського друкаря Павла Юзефа Гольчевського. Від 1736 цей видавець керував друкарнею львівського католицького братства Св. Тройці, згодом працював у Замості (тепер Підкарпатського воєвод., Польща). Через одне зі своїх видань П. Ю. Гольчевський мав тривалий конфлікт із єзуїтами. 1737 (та повторно 1739) П. Ю. Гольчевський видав популярний підручник латинської мови Емануела Альвареза, на друк якого орден єзуїтів мав винятковий *привілей*. 06.12.1749 видавець отримав королівський декрет, який захищав його права видавця і забороняв єзуїтам чинити йому перешкоди у видавничій та книготорговельній діяльності. За 16 років роботи в друкарні було підготовано 53 видання, серед яких багато популярних панегіриків, календарів, підручників. 1736–1742 видавець публікував календарі відомих тоді вчених – математика, професора Замойської академії Францішека Не-

Пам'ятник Іванові Федорову. Архітектор А. Консулов, скульптори В. Борисенко, В. Подольський. 1977 р. Сучасне фото

веського, лікаря і математика Павла Ігнація Міхаловського, професора астрономії Станіслава Дуньчевського.

Дві львівські друкарні були пов'язані винятково з церковними структурами – друкарня єзуїтської колегії та друкарня братства Св. Тройці. Єзуїтську друкарню заснував в 1614 на основі фундації Елжбети і Софії Сенявських (перша книжка з'явилася 1615). Очевидно, через потужну конкуренцію в місті та брак фахових кадрів друкарня тривалий час не могла діяти повноцінно, лише від 1642 друкована продукція львівських єзуїтів простежується неперервно. Тоді керівником друкарні був Себастьян Новогурський. У XVII ст. єзуїтська друкарня модернізувалася, кілька разів змінювала шрифти, від 1696 мала окреме приміщення. Від 1744 за розпорядженням провінціала в друкарні львівських єзуїтів видавали підручники для всієї Малопольської провінції. Загальний обсяг опублікованих книг упродовж 1642–1773 становив 616 найменувань. Видавнича діяльність єзуїтів була найпотужнішою у Львові, хоча середньою стосовно інших єзуїтських друкарень у Речі Посполитій.

У Львові була заснована перша у Східній Європі і четверта у світі вірменська друкарня. Її засновником бл. 1615 став священик Ованес Карматенянц (підписувався також як Іван Муратович). Книги вірменської друкарні з'явилися тоді, коли не діяла братська друкарня. *Вірмени* видали у Львові "Псалтир" (28.02–15.12.1616) і "Молитовник" (27.02–20.03.1618). Останнє видання, як стверджив *Я. Дашкевич*, до сьогодні залишається єдиною відомою у світі друкованою книжкою вірменокипчацькою мовою. Дослідник висловив також припущення про можливість залучення до вірменського друкування братських видавців або й обладнання (колофон вірменського "Псалтиря" за структурою і змістом схожий на післямови видань православних). Аналізуючи особливості перших львівських вірменських стародруків, дослідники вказують на простоту шрифтів, спричинену, можливо, невправністю майстра. Припускають також, що О. Карматенянц видав медичну книжку, жодного примірника якої на сьогодні не виявлено.

Історію Д. у Львові досліджували *Д. Зубрицький, І. Огієнко, І. Свєнціцький, М. Голубець, Ф. Срібний, І. Крип'якевич, Я. Запаско, Ф. Максименко*, О. Манюк, Я. Ісаєвич, Я. Дашкевич, *Л. Коць-Григорчук*, І. Мицько, В. Фрис, В. Стасенко, польські дослідники А. Бобер, А. Єнджейовська, Ю. Скочек, *М. Гельбарович*, Е. Ружицький та ін.

У першій третині XIX ст. на зміну Д. прийшло *книговидання*.

Василь Клепь

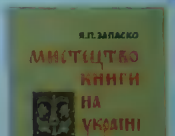

Я. Запаско
Мистецтво книги на Україні в XVI–XVIII ст.
1971 р

ДРУКАРСЬКА ВУЛИЦЯ сполучна між *пл. Ринок* та *пл. Данила Галицького* в Галицькому районі Львова. Найдавніша частина вулиці окреслилася під час закладання (локації) львівського середмістя. У XVI ст. вона охоплювала частину теперішньої Д. В. між Ринковою площею та *вул. Вірменською* і називалась "Вірменська вулиця через дорогу ззаду оленя" (частіше вживалася скорочена назва – "За Оленем"). Назва походить від наріжної кам'яниці "Під Оленем", що стояла на місці нинішнього будинку на пл. Ринок, 45. Згодом вулиця називалась Вірменською-поперечною, або Вірменською-бічною. 1861 знесли будинок Августиновичів і вулицю подовжено до Торговиці дров (тепер пл. Данила Галицького). 1871 її було названо на честь братів *Павла і Кшиштофа Гродзицьких*. 1944 вулицю перейменовано на честь друкаря *Івана Федорова*. Однак уже 1949, коли відзначали 375-річчя книгодрукування в УРСР, іменем І. Федорова назвали вул. Бляхарську, на якій містилось поліграфічне училище, а колишній вул. Гродзицьких надали назву Друкарська.

У наріжній кам'яниці під № 2 була *аптека*, яку 1966 перетворили на музей. Аптека на цьому місці функціонує щонайменше від 1775, коли побудували цю кам'яницю за проектом *Пйотра Полейовського* для військових фармацевтів Франца Вільгельма Натрола і Карла Шерфа. Згодом аптекою володіла родина Саламонів, потім Склепінських, які назвали її

Будинок на розі вул. Друкарської і вул. Вірменської. Сучасне фото

"Під Чорним орлом". Від 1927 власником аптеки став Михайло Терлецький, який був не лише фармацевтом, а й відомим меценатом та колекціонером українського мистецтва (заснував стипендії для своїх земляків, які навчалися у *Львівському університеті*, а також безкоштовно постачав медикаменти до *Народної лічниці* митрополита *Андрея Шептицького*).

Власник наріжної кам'яниці "Під Оленем" купець Штанцль Шольц 1554 спорудив на сусідній парцелі (тепер вул. Друкарська, 3) будинок із великим господарським подвір'ям (перша будівля в місті у стилі італійського *ренесансу*). Споруду прикрашав різьблений портал, над яким згодом встановили фігуру Діви Марії, тому кам'яницю назвали "Під Богородицею". За три з половиною сторіччя кам'яницю неодноразово перебудовували. Від 1858 її успадкувало від родини Божняських Товариство незрячих ім. Св. Софії Наприкін. XIX ст. будинок перебував в аварійному стані, тому його розібрали у 1898 за проєктом архітектора *І. Левинського* збудували новий. На його фасаді встановили скульптуру Богородиці, яку за радянських часів зняли. 1996 нову фігуру Діви Марії повернули на попереднє місце на фронтоні будинку.

У кам'яниці № 6 (тепер *вул. Вірменська*, 21), яку прикрашають барельєфи *І. Вітвера*, від 1989 перебувало львівське *Товариство української мови ім. Т. Шевченка* – перша незалежна від комуністичної влади масова громадська організація в Україні. Тепер там міститься Львівська обласна організація Всеукраїнського товариства "*Просвіта*" ім. Т. Шевченка. Наріжна кам'яниця (вул. Друкарська, 11) споруджена 1912 за проєктом *А. Остена* для голови Ремісничої палати *М. Маковича*, тому на її фасаді встановлено фігуру його патрона – архангела Михаїла.

Ігор Мельник

Скульптурне оздоблення будинку на розі вул. Друкарської і вул. Вірменської. Скульптор І. Вітвер. Сучасне фото

ДРУЧЕНКО ОЛЕКСІЙ (09.02.1903 – 13.08.1983) – графік, живописець. Народився в м. Дубно на Рівненщині. Закінчив чотири класи церковно-парохіяльної школи. Навчався в іконописній майстерні Почаївської Лаври (1924–1925) та мистецькій школі *О. Новаківського* у Львові (1926–1929). Під час навчання в О. Новаківського Д. якийсь час мешкав у квартирі художника. Учасник літніх вакаційних виїздів школи до Космача (1926 і 1927), а також Третьої виставки школи О. Новаківського у Львові (1929).

Навчався 1935–1937 в Художньо-промисловій школі у Львові (відділ ужиткового мистецтва), 1938–1939 закінчив два семестри Академії мистецтв (учень Ф. Коварського) у Варшаві. 1939 під час академічних канікул в Дубно був мобілізований більшовицькою владою до війська. Службу відбував в будівельному батальйоні на Уралі (Росія). 1945 повернувся в Україну, 1946 переселився до Львова. Працював на різних роботах, як театральний декоратор у *театрі ім. М. Заньковецької*, як художник-оформлювач *Львівського історичного музею* (1948–1952). Виконав для музею великі тематичні панно: "Кузня за панської Польщі", "Стара Галичина. Селянка боронує поле", "В очікуванні роботи. Безробітні". 1947 працював асистентом у Львівському інституті прикладного та декоративного мистецтва (тепер *Львівська національна академія мистецтв*). Малював у вільний від роботи час. Творчість Д. ігнорувала влада.

Твори: "Автопортрет" (1927), "Автопортрет" (1947), пленерні пейзажі та жанрові мотиви з гуцульського села Космач ("Погода міняється", "Гуцулка з Космача", "Селянська родина" – усі 1960, зберігаються

в *Національному музеї у Львові*). Від 1960 працював також у жанрі *екслібрис* (виконав екслібриси В. Вітрука (1964), О. Новаківського (1977, монотипія), *Лесі Українки*, *І. Франка*, автоекслібриси – 1970-іі, монотипії). Учасник мистецьких виставок у Львові та Києві (1964, 1978). Помер у Львові. Свій творчий спадок заповів Національному музеєві у Львові.

Любов Волошин

ДУБАНОВИЧ ЕДВАРД (Dubanowicz Edward; 06.01.1881–18.10.1943) – польський політичний діяч, правник. Народився в Яшеві поблизу Сянока (тепер Підкарпатського воєвод., Польща), де здобував початкову освіту. Закінчив гімназію у Жешові 1899 розпочав навчання на філософському відділенні *Львівського університету*, а 1904, захистивши наукову роботу "Про священика Марка Ю. Словацького" (*O księdzu Marku J. Słowackim*), здобув докторат із філософії. 1902–1903 очолював Академічну бібліотеку. Після військової служби (1904–1905) вступив на відділення права Львівського університету, 1906–1908 навчався у Франції та Англії, 1911 здобув у Львові ступінь доктора права на підставі дослідження "Про відчуження для громадської користі" (*O wywłaszczaniu dla użyteczności publicznej*). Від 1911 працював у Крайовому виділі у Львові. 1904–1908 член польської Національно-демократичної партії, член Союзу польської молоді "Зет", від 1905 – Національної ліги.

Працював у редакції газет національних демократів "Польське слово" (*Słowo Polskie*). 1908 критикував пеослов'янську концепцію Р. Дмовського, вийшов із партії й увійшов до групи "Річ Посполита". Від 1916 працював у Львівському університеті, 1917 став професором політичного права. Учасник українсько-польських боїв у Львові в листопаді 1918. Від 25.11.1918 – член президії Тимчасового урядового комітету у Львові, 1920 – член Ради захисту держави. Відправлений до Парижа відстоювати польську позицію в справі національної належності Львова. 1919–1922 – член Законодавчого сейму (керував конституційною комісією, співавтор Березневої конституції Польщі 1921). Посол до сейму (1922–1927).

Входив до редакційних відділів газет "Річ Посполита" (*Rzecz Pospolita*, 1920–1924) та "Варшав'янка" (*Warszawianka*, 1924–1928). Після травневого перевороту 1926 відійшов від політичної діяльності, виїхавши зі Львова на село. 1927–1939 проживав в с. Гута Шляяна (тепер частина с. Нараїв Бережанського р-ну Тернопільської обл.). Однак до 1934 викладав у Львівському університеті, періодично приїжджаючи до міста. 1934 потрапив у групу 52-х професорів, усунутих від викладання в університетах Польщі за політичні переконання. Після радянської окупації Галичини в жовтні 1939 переїхав до Львова, де жив до квітня 1940. Заарештований у Львові органами *НКВС*, депортований 13.04.1940 до Мин-Бутаку в Казахстані. Звільнений на підставі польсько-радянської угоди 30.07.1941. У грудні 1941 вступив до армії Андерса, з якою її залишив СРСР у квітні 1942. Від серпня 1942 проживав у Лондоні, де невдовзі помер.

Зоя Баран

ДУБАС МИКОЛА (псевда: Микола Грабковецький, Микола Лансць; нар. 30.11.1932) – український громадський діяч, письменник. Народився в с. Метенів (тепер Зборівського р-ну Тернопільської обл.). Під час навчання 1945–1949 в Золочівській середній школі № 1 брав участь в юнацькій підпільній організації "Наша зміна".

Заарештований на випускних іспитах 10.06.1949 і засуджений на 10 років таборів особливого режиму. Вирок відбував в Мордовії та Омську (Росія). Звільнений 23.07.1954 як засуджений неповнолітнім, але без зняття судимості. Реабілітований у грудні 1991. Військову повинність (1954–1956) відбував у будівельному батальйоні на Камчатці (Росія). Склав екстерном іспити на атестат зрілості, того ж року повернувся в Україну, одружився й замешкав у Львові.

О. Друченко. *Автопортрет* 1947 р.

Едвард Дубанович

З. Скварчинський. *Карикатура на Едварда Дубановича*

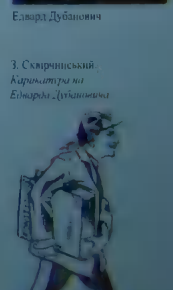

Після закінчення електромеханічного факультету *Львівської Політехніки* (1957–1962) працював інженером з автоматизації виробництва на підприємстві "Західенергоавтоматика". Має 13 авторських свідоцтв на винаходи, нагороджений нагрудним знаком "Винахідник СРСР" (1981) та срібною медаллю Виставки досягнень народного господарства СРСР (1986).

Розповсюджував *самвидав*, підтримував контакти з *В. Чорноволом, М. Осадчим, М. Горинем*, І. Дзюбою, О. Сергієнком, московськими дисидентами, співпрацював із самвидавним журналом *"Кафедра"*. Ініціював низку заходів *Товариства української мови ім. Т. Шевченка* та *Народного Руху України*. 1990 започаткував, упорядкував і до 1999 редагував альманах творчості колишніх політв'язнів *"Біль"*. 1990–1996 долучився до видання всеукраїнського часопису "Меморіалу" ім. В. Стуса *"Поклик сумління"*. Від квітня 1991 перейшов на творчу й громадсько-просвітницьку роботу, очолював науково-дослідний відділ *Львівської обласної історико-просвітницької організації "Меморіал"*, був членом редколегії газети "Нація і держава" (1995–1996), членом редакційної ради і редактором журналу *"Воля і Батьківщина"* (1995–2003).

Автор поетичних збірок: "З облоги ночі" (1993), "Осінній колаж" (1997), "Рядки з хробачками" (1997), "Прозірки" (1999), "Клаптики" (2002), "П'ятсот клаптиків" (2007), віршів для дітей "Календар від дідуся Миколи" (2000); публіцистики "Слова постмовчання" (2002); автобіографічних повістей: "Шлях починався в негоду" (2001), "На чужих широтах" (2003). Упорядник антології поезії "Повстанська ліра" (1992), книжки поета-повстанця М. Кушніра "Слова із книги бою" (1994), "Невкоєне серце" (дві останні – разом з *І. Калинцем*), збірника документів і матеріалів "Український Національний Фронт" (2000, спільно з Ю. Зайцевим), історико-краєзнавчого збірника "Золочівщина" (2006). Нагороджений багатьма почесними відзнаками. Мешкає у Львові.

Юрій Зайцев

ДУБЛЯНИ – місто в Жовківському р-ні Львівської обл., розташоване на відстані 10 км на північний схід від Львова. Перша письмова згадка про село Д. датується 1440. Назва походить від дубових лісів, які росли в цих місцях. У XIX ст. символом громади Д., зафіксованим на її печатках, було "Око Провидіння". На сучасному гербі міста цей символ поєднаний із зображенням двох дубів.

У XVII–XVIII ст. у Д. був фільварок, який належав *театинцям*. До сер. XIX ст. Д. були невеликим галицьким селом, яке не мало власної церкви, а належало до парохії храму Пресвятої Богородиці в *Малехові*. Муровану церкву Успення Пресвятої Богородиці збудовано в Д. 1913.

Поштовхом до розвитку поселення було рішення Галицького господарського товариства (1851) про заснування в Д. рільничої (сільськогосподарської) школи. Її відкрили 09.01.1856. Школа навчала аграріїв-практиків, які мали самостійно керувати великими господарствами. Крім цього, існувала практична школа для рільників та сільськогосподарських робітників. 01.01.1877 рільнича школа, у якій тоді було бл. 50 студентів, перейшла під управління Галицького крайового виділу. 1880 одержала статус вищої школи. 1901 за розпорядженням міністерства рільництва Австро-Угорщини Вищій рільничій школі було надано статус Академії рільництва. Після 1919 польська влада реорганізувала її в рільничо-лісовий факультет *Львівської Політехніки*. 1928–1933 на цьому факультеті навчався *Степан Бандера*.

Населення Д. 1939 становило 1,67 тис. осіб (серед них 36% *українців*, 63% *поляків*). У роки німецької окупації (1941–1944) в Д. створено Державні фахові сільськогосподарські курси з німецькою мовою викладання. Від 1946 колишня Рільнича школа стала самостійним вищим навчальним закладом – Львівським сільськогосподарським інститутом. До 1960-х головний корпус інституту містився у Львові в колишньому монастирі Найсвятішого Серця Ісуса (тепер навчальний корпус № 3 Львівської Політехніки на

розі вул. Св. Юра та вул. О. Карпінського). З розбудовою нових навчальних корпусів та гуртожитків у Д. Львівський сільськогосподарський інститут повністю перебрався до цього міста. Постановою Кабінету Міністрів України від 05.09.1996 інститут реорганізовано у Львівський державний аграрний університет (тепер *Львівський національний аграрний університет*).

Д. 1968 одержали статус селища міського типу, а 1978 – міста районного значення. Міській раді Д. підпорядковані с. Малі Підліски та Ситихів. Через місто проходить залізнична колія зі станцією "Дубляни". Населення міста, за переписом 2001, становило 8,3 тис. осіб, із них велика частина – студенти та працівники аграрного університету. Площа міста 179 га. У Д. існує дендропарк аграрного університету, що є пам'яткою природи місцевого значення. 2002 в Д. споруджено *пам'ятник С. Бандері* (скульптори Володимир і Ярослав Лози). У місті діє *музей С. Бандери*.

Ігор Мельник

Будинок Академії рільництва в Дубляних. Поч. XX ст. Архівне фото

ДУБРАВА ЕМІЛІАН (Dubrawa Emilian; 1889 – після 1939) – живописець. Народився в м. Підгайці (тепер Тернопільської обл.). Навчався на відділі декоративного живопису львівської Художньо-промислової школи (1904–1906) та в Академії мистецтв у Кракові (1906–1911). 1906 працював у Львові на фабриці художньої майоліки *І. Левинського*. Виконав розпис на вазі зі сценою "Ринок у містечку Східної Галичини" (1906). Від 1913 – у Станиславові (тепер м. Івано-Франківськ). Працював викладачем рисунку в Першій гімназії Станиславова. Член мистецького об'єднання "Оріон" (1933–1939). Брав участь у мистецьких виставках у Станиславові та Львові від 1930. Малював олією та аквареллю портрети, краєвиди Прикарпаття, побутові сцени на гуцульську тематику, натюрморти, карикатури, проєктував книжкові обкладинки. Працював над монументальним живописом (стінопис зі стилізованими народними українськими мотивами в інтер'єрі вокзалу у с. Татарів, тепер Івано-Франківської обл., 1932; розпис тріумфальної арки у вірменському костелі у Станиславові, 1937). У своїй творчості звертався до прийомів *сецесії*, після 1913 – до постімпресіонізму. Твори зберігаються у *Львівському музеї етнографії та художнього промислу*, у приватних збірках в Івано-Франківську та Варшаві. Серед найвідоміших – "Портрет доньки" (1932), "Квіти" (1933), "У гуцульській хаті" (1934), "Вулиця Божнича" (1935), "Вірменський собор у Станиславові" (1938), "Портрет І. Никоровича" (1938).

Юрій Бірюльов

Е. Дубрава. *Вулиця у Станиславові*. 1935 р.

ДУДА АНТОН-ТЕОФІЛ – скульптор. Вчився у львівській Художньо-промисловій школі (1890–1895). Одержав свідоцтво каменярського майстра 1897. Працював у Львові, до 1919 у спілці з *А. Загурським*, 1919–1939 – самостійно. Мав майстерню на вул. Костельній, 8 (тепер вул. І. Гонти).

Виконував архітектурні оздоби та надгробки. У співавторстві з А. Загурським вирізьбив оздоби на фасаді *костелу реформатів* у Львові (1900), пам'ятник королю Янові III Собеському в м. Жовква на Львівщині (1903, модель авторства С. Е. Чапека); надгробні пам'ятники на *Личаківському цвинтарі* у Львові

Пам'ятник польським повстанцям 1863 р. на Личаківському цвинтарі Скульптори А.-Т. Дуда, А. Загурський і Ю. Хмелінський Сучасне фото

А. Мравинчиць (1904, з орнаментикою у стилі *сецесії*), О. Левая (бл. 1905, із трьома фігурами біля хреста), Б. Шварце (1907, із розгорнутою книжкою, терновим вінком і поремним ланцюгом), польських повстанців 1863 (1908–1909, автор моделі статуї *Ю. Хмелінський*), М. Гавалевича (1910, у формі неоготичної каплички).

Юрій Бірюльов

ДУДАЄВА ДЖОХАРА ВУЛИЦЯ – сполучна між *просп. Т. Шевченка* і *вул. В. Стефаника*, розташована в Галицькому районі Львова. Ця вулиця на *Хорушині*, що вела від річки *Полтва* до *Кайчої гори*, була позначена ще на плані Львова, який створив 1766 французький геометр і топограф Жан де Дефі. На поч. XIX ст. її називали Нижньою Хорушиною. Згодом вулицю названо на пошану *Б. Зиморовича*. 1944 її перейменували на честь російського поета М. Лермонтова. 1996 Львівська міська рада назвала цю вулицю іменем першого президента Чеченської Республіки Ічкерія Джохара Дудаєва (1944–1996).

У сер. XIX ст. вулицю було забудовано головно скромними двоповерховими будинками. Про той час нагадує кам'яниця під № 18 на розі вул. С. Томашівського. У 1890-ті з'явилися триповерхові чиншові кам'яниці з еклектичними оздобами з фронту та довгими ганками на подвір'ях. Серед них вирізняється будівля на розі вул. П. Ковжуна, яку 1885 збудували за проєктом *В. Галицького* та *А. Каменобродського* для польського руханкового товариства "Сокіл". Перше сокільське товариство виникло 1862 в Чехії з ініціативи М. Тирша. 1884 "Сокіл" поширив свою діяльність на всю Галичину. Тоді ж на вул. Б. Зиморовича, 8, звели будинок "Сокола" з гімнастичними залами та іншими приміщеннями, оскільки товариство проводило не лише спортивну, а й просвітню діяльність. 1907 за проєктом А. Каменобродського прибудували нову споруду "Сокола" (тепер вул. П. Ковжуна, 11) з аттиком у стилі неоренесансу (обидві будівлі використовує *Львівський державний університет фізичної культури*).

У будинку польського "Сокола" на вул. Б. Зиморовича, 8, до війни перебувала редакція часопису для дітей *"Світ дитини"* (виходив 1919–1939; видавець і редактор М. Таранько). На цьому часописі виховувалась українська молодь 1920–1930-х. Видання "Світу дитини" 1994 відновила Лідія Лемик (1947–2005).

Будинок під № 9 споруджений 1905–1907 за проєктом *В. Равського*-молодшого, прикрашений оздобами роботи скульптора *Е. Пліщевського*. Одну з них дехто сприймає як масонський знак. Насправді – це емблема *Політехнічного товариства*. В емблемі товариства, поряд із літерами "ТР", перепліелися циркуль, молотки, зубчате колесо, трикутник, що й асоціюється з масонськими знаками. Тривалий час до Політехнічного товариства, яке мало головно польський характер, належали й українські інженери, однак 1913 вони утворили Руське політехнічне товариство.

Ігор Мельник

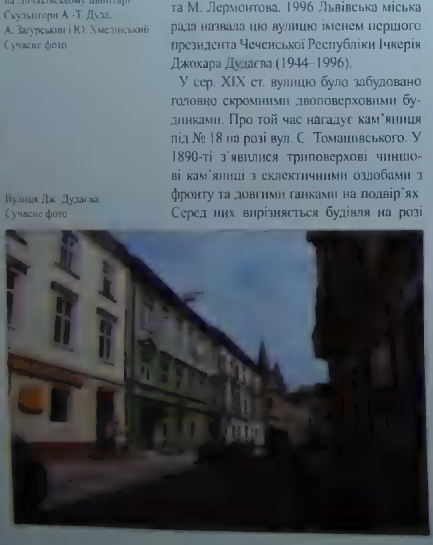

Вулиця Дж. Дудаєва. Сучасне фото

ДУДАР ВАСИЛЬ (нар. 01.01.1945) – український оперний і камерний співак (бас). Заслужений артист України (1993). Народився в с. Розалівка Білоцерківського р-ну Київської обл. Здобув освіту (1968–1973) у Львівській консерваторії (тепер *Львівська національна музична академія*) в класі *О. Дарчука*.

Від 1973 – соліст *Львівського театру опери та балету* з чотирирічною перер-

вою (1981–1985) роботи в Ансамблі Південної групи військ в Угорщині.

До найкращих партій Д. належать: Карась ("Запорожець за Дунаєм" С. Гулака-Артемовського), Виборний, Тарас, Пашок ("Наталка Полтавка", "Тарас Бульба", "Різдвяна ніч" *М. Лисенка*); Кончак ("Князь Ігор" О. Бородіна); Собакін ("Царева наречена" М. Римського-Корсакова); Іван Хованський ("Хованщина" М. Мусоргського); Бурунда ("Золотий обруч" Б. Лятошинського); Базиліо ("Севільський цирульник" Дж. Россіні); Дон Паскуале (в однойменній опері Г. Доніцетті), Альвіце ("Джоконда" А. Понк'єлді).

Кожна роль-постать Д. переконлива й артистична. Від 1993 – викладач співу Львівського музичного училища ім. С. Людкевича, від 2003 викладає у Львівській державній (тепер національній) музичній академії на кафедрі академічного співу.

Упорядник двох збірок українських народних пісень і дум "З репертуару Василя Дудара" (2005).

Мирослава Логойда

ДУДАРЄВ ДМИТРО (21.10.1890–06.08.1960) – український актор, народний артист СРСР, лавреат Державної премії СРСР (1950). Народився в м. Катеринослав (тепер Дніпропетровськ). Від 1927 й до останніх днів життя працював у *театрі ім. М. Заньковецької*.

Актор широкого діапазону. Особливо відомий своїми гострохарактерними ролями: Бен Акіба ("Уриель Акоста" К. Гуцкова, 1939), Чебутикін ("Три сестри" А. Чехова, 1946), Президент ("Підступність і кохання" Ф. Шиллера, 1949), Дядько Лев ("Лісова пісня" *Лесі Українки*, 1952), Гостомисл ("Сон князя Святослава" *І. Франка*, 1954), Полоній ("Гамлет" В. Шекспіра, 1957). Активний учасник творчого та громадського життя заньківчан, у 1930-ті – керівник творчого кабінету-лабораторії, ініціатор багатьох організаційних та мистецьких починань, наставник молоді. Помер у Львові, похований на *Личаківському цвинтарі*.

Майя Гарбузюк

"ДУДАРИК" – державна хорова капела хлопчиків та чоловіків. Утворена 1971 за підтримки Українського музичного товариства у Львові. Засновник, керівник і головний диригент капели – *М. Кацал*. Напрями творчості капели представлені українською і світовою музичною класикою, творами фольклорної й церковної музики. У репертуарі колективу концерти для хору Д. Бортнянського, А. Веделя, кантати Дж. Перголезі, К. Орфа, симфонія № 9 Л. Бетовена, колядки і щедрівки в обробці О. Кошиця, *М. Лисенка*, М. Леонтовича, Б. Лятошинського, К. Стеценка та чимало інших творів. У грудні 1976 вийшов перший диск-гігант із записами капели (другий з'явився щойно 1983). 1977 колектив одержав почесне звання "Народна капела". У жовтні 1978 з ініціативи "Д." у Львові відбулося перше Обласне свято дитячих хорів, яке стало традиційним. Від 1986 капела регулярно бере участь у міжнародних хорових фестивалях у Польщі, Австрії, Угорщині, Франції, Швеції, США, Канаді тощо (до того через український репертуар майже 15 років була невиїзною з Радянського Союзу). У жовтні 1988 у Львові відбувся Перший міжнародний фестиваль дитячих хорів, який ініціювала капела. Колектив нагороджений Премією Президії Верховної Ради УРСР. Державною премією ім. Т. Шевченка (1989). Завдяки зусиллям М. Кацала та його колег Л. Савченко та Л. Чайківської у вересні 1989 було утворено першу в Україні хорову школу хлопчиків "Дударик", для якої було виділено будівлю колишнього *шпиталю* св. Лазаря. У 1990-ті вийшло декілька альбомів "Д." – а саме: "Божественна літургія" (1990), "Пісні Дударика" (1990), "Різдво на Україні" (1996), "Світ Дударика" (1998). 2000 колективу присвоєно почесне звання "Державна хорова капела". 2001 з нагоди 30-річчя "Д." з'явилась музична збірка "Дударик" назавжди (або старий кінь не борозниться)", куди увійшли твори, що не потрапили до попередніх альбомів. 09.03.2002 відбулася презентація нового проєкту "Д." "Музика на злами тисячоліть", що об'єднав

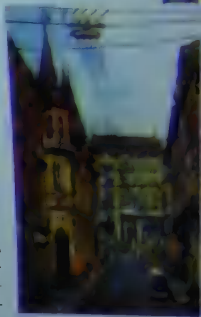

П. Федів. *Вулиця Дудаєва*. 2002 р.

Василь Дудар

Дмитро Дударєв

Пісня Дударика
1990 р.
Обгортка магнітоальбому

колишніх співаків хорової капели "Д." За час існування в капелі співало понад 3 тис. осіб. Нині колектив активно гастролює і записує нові музичні твори.

Руслан Сірамський

ДУДИКЕВИЧ ВОЛОДИМИР (1861–1922) – український громадський діяч, *москвофіл*. Закінчив гімназію у Львові та правничий факультет Віденського університету. Працював адвокатом у Коломиї. 1908 обраний депутатом *Галицького Краєвого Сейму*. Один із організаторів політичної партії галицьких москвофілів – *Русско-народної партії* (1900), входив до її керівних органів. 1908 після конфлікту в москвофільському середовищі очолив групу, що виступала за зміни, зокрема за радикальний антиукраїнський курс. Таємно отримував гроші від російського уряду, який фінансував підривну антиавстрійську роботу галицьких москвофілів. Виступав за зближення та політичне й культурне злиття *українців* із *росіянами*. Очолював делегацію львівських москвофілів, яка 19.09.1914 звернулася до генерал-губернатора Галичини *Георгія Бобрінського*, висловлюючи вдячність за "звільнення" міста та закликаючи провести репресії проти греко-католицького духівництва й швидше русифікувати галицькі землі. Під час російської окупації Галичини очолював "Русский народний совет", організовував складання списків національно свідомих і політично активних українців. Згодом за цими списками російська спецслужба проводила арешти. У червні 1915 виїхав до Росії. Мешкав у Ташкенті (тепер Узбекистан). Д. як монархіста заарештували більшовики. Помер у в'язниці.

Андрій Козицький, Ігор Петрій

ДУДИКЕВИЧ ЯРОСЛАВ (16.11.1889–листопад 1956) – український громадсько-політичний діяч, старшина *Української Галицької Армії* (УГА), політв'язень комуністичних тюрем. Народився в м. Підгайці (тепер Тернопільської обл.) в сім'ї священика. 1913 закінчив правничий факультет *Львівського університету*. Здобувши звання доктора права, до 1923 працював у Станиславові (тепер м. Івано-Франківськ). Дрогобичі та Калуші – адвокатських канцеляріях, 1923 переїхав до м. Бібрки, де відкрив власну адвокатську канцелярію, яку провадив до 1939.

Від початку створення УГА аж до злиття з армією Української Народної Республіки служив у ній старшиною (1918–1920). Очолював *"Просвіту"* в Бібрці (1925–1939), активний засновник українських сільських читалень, "Народного Дому" в Бібрці, постійний член "Центросоюзу", Центробанку, "Крайового союзу кредиторів".

Після виступів Д. на просвітницьких зборах, де він проголошував радянський режим ворожим до України та її народу (1939), військовий трибунал засудив його (як "ворога народу") до 5 років позбавлення волі. Відбував ув'язнення в Києві у Лук'янівській тюрмі, потім у Харківській, звідки в жовтні 1941 його звільнили як колишнього громадянина Польщі. 10.10.1945 разом із сім'єю, яку віднайшов у Казахстані на виселенні, Д. повернувся до Львова і замешкав у рідного брата Богдана, що став тоді директором Історичного музею м. Львова (тепер *Львівський історичний музей*). Після відмови у прописці сім'я переїхала до Станиславова (тепер м. Івано-Франківськ). Наприкін. 1946 Д. влаштувався у Львові на посаду коректора у видавництві "Вільна Україна". На адвокатську практику повертатися не міг. Помер у Львові. Похований на *Личаківському цвинтарі*.

Роман Фіголь

ДУЖИЙ МИКОЛА (псевда: Вировий, Мирон; псевдонім: М. К. Карівський; 13.12.1901–18.05.1955) – діяч українського визвольного руху. Брат *Петра Дужого*. Народився в с. Карів (тепер Сокальського р-ну Львівської обл.) у селянській родині. 1918–1919 – підхорунжий *Української Галицької Армії* (УГА), 1920 – командир роти Червоної УГА. 1921–1925 навчався на історичному факультеті *Українського таємного університету*; 1924–1926 – у школі підхорунжих Війська Польського (1926), гуманістичному факультеті *Львів-*

ського університету, магістр філософії (1932). Член *Української Військової Організації*, інструктор на її військових вишколах.

Д. – один із чільних діячів українського студентського руху у Львові, входив до першого складу Студентської репрезентації *Союзу українських студентських організацій під Пальцею* (1931–1932). Редактор "Студентського шляху" (1931), 1933–1939 – секретар головного виділу *"Просвіти"* у Львові, редагував календарі "Просвіти" (1935–1939).

Працював в *Українському Центральному Комітеті* в Кракові та Львові 1940–1944. 1940 очолював відділ культурної праці. Від 1929 – член *Організації Українських Націоналістів* (ОУН). 1944 входив до делегації референтури зовнішніх зв'язків ОУН у перемовинах із румунами в Кишиневі. 1944–1945 – учасник і секретар президії Великого збору *Української Головної Визвольної Ради* (УГВР). 1944–1945 – головний редактор журналу "Повстанець" Співредактор підпільних видань ОУН, УГВР, *Української Повстанської Армії* (УПА). Сотник УПА з датою старшинства 15.04.1945. Відзначений Бронзовим хрестом заслуги.

Д. оточили працівники радянських спецслужб у криївці 04.06.1945. Зненпритомнів після того, як до криївки було впущено газ. Засуджений на кару смерті, яку згодом замінено на 20 років каторги. Під час слідства ніколи не зізнався до участі в УГВР. За станом здоров'я звільнений з ув'язнення. До Львова прибув 06.05.1955. Помер за 12 днів. Похований на *Личаківському цвинтарі*. За клопотанням Марії Дужої (дружини П. Дужого) та Львівського обласного товариства політичних в'язнів 2000 Д. перепоховано на полі почесних поховань Личаківського цвинтаря поблизу могили П. Дужого, *М. Сороки* та *К. Зарицької*.

Андрій Сова

ДУЖИЙ ПЕТРО (псевдо: Дорош, Аркадій, Арсен, Панасенко, Віталій, Павлович, Опанас Скелястий, Григорій Граб, Низовий, Орест: 07.06.1916–24.10.1997) діяч українського визвольного руху, почесний громадянин Львова (1996). Брат *Миколи Дужого*. Народився в с. Карів (тепер Сокальського р-ну Львівської обл.) у селянській родині. Навчався в місцевій сільській школі. 1930 успішно склав екстерном курс навчання першого і другого класів гімназії і став учнем третього класу Рава-Руської гімназії. Навесні 1932 прийнятий до Юнацтва *Організації Українських Націоналістів* (ОУН). 1934 став членом ОУН. У березні–травні та липні 1934 перебував у львівській *в'язниці Бригідки"* У червні 1937 закінчив львівську гімназію ім. Я. Кохановського. Далі навчався в Академії закордонної торгівлі у Львові, належав до управи студентського товариства "Торговельник" 1938 втретє заарештований. 24.05.1938 звільнений із *в'язниці*. Восени 1939 переїхав на територію Холмщини, де вчителював, став секретарем повітового шкільного інспекторату, згодом інспектором. 1939–1941 член Томашівського повітового проводу ОУН. Улітку 1941 – член Північної похідної групи ОУН. Д. заарештували німці у м. Васильків під Києвом 31.08.1941, невдовзі звільнили. Восени 1941 – квітні 1942 був у підпіллі як працівник організаційної референтури Проводу ОУН, тоді мешкав у Львові та його околицях. У травні 1942 призначений організаційним референтом і заступником крайового провідника ОУН у Дніпропетровську. Під час організації відділів *Української Повстанської Армії* (УПА) в Холодному Яру на Черкащині в жовтні 1943 Д. заарештували німці, за третьою спробою втік (дорогою з поїзда). На поч. 1944 призначений референтом пропаганди Крайового проводу ОУН західних українських земель (Галичина), від липня того ж року одночасно виконував обов'язки організаційного референта Крайового проводу. Восени 1944 призначений провідником ОУН Осередніх і Східних Українських Земель (ОіСУЗ, територія Центральної і Східної України), але вже в листопаді 1944 Д. за дорученням *Романа Шухевича* перейняв обов'язки референта пропаганди Проводу ОУН і редактора його друковного органу *"Шлях*

Микола Дужий

Петро Дужий

Брати Микола і Петро Дужинські у Д. Мацкевича. Фото 1930-х рр.

і чин. У підпіллі одружився з Марією Юрчак. Народжений 1945 Бронзовим хрестом заслуги. Автор багатьох статей, член редакційних колегій націоналістичних видань. 04.06.1945 Д. оточили працівники радянських спецслужб у крайвари в с. Дев'ятники Жидачівського р-ну Львівської обл. Внепритомнів після того, як до бункера, де перебував Д., впустили газ. 22.03.1947 в Києві засуджений до розстрілу. Смертну кару було замінено на 25 років каторги, яку відбував у концтаборах Колими, Сибіру, Мордовії (Росія). 30.08.1960 звільнений з ув'язнення. Спочатку проживав у Запоріжжі під наглядом спецслужб. У травні 1964 дружина Д. померла, а донькоі Ларису і Мирославу забрали на виховання батьки дружини до Львова. У жовтні 1965 одружився з Марією Макогон, яка повернулася до України після ув'язнення та поневірянь у Матадані та Воркуті. Вона відновила своє спадкове право на батьківський будинок у Львові на вул. Ремісничій, 26, де 1965 оселився Д. зі своїми дітьми. 27.10.1977 знову арештований через рукописи. Під час слідства з ним стався серцевий напад, після чого *КДБ* звільнив Д., побоюючись його смерті до суду.

Активний учасник національного відродження кін. 1980-х - поч. 1990-х, член Головної булави Всеукраїнського братства вояків ОУН і УПА, один із керівників партії Державна самостійність України, від 1993 член Головного проводу Конгресу Українських Націоналістів і член проводу Організації Українських Націоналістів-революціонерів. У радянські часи твори Д. таємно переправляли на Захід. 1980 в Мельбурні (Австралія) під псевдонімом Оданас Скелястий вийшла його збірка "Розкуте слово"

Автор нарисів, спогадів, оповідань, три з яких увійшли до збірки "Новорічний подарунок" (1994). Основні праці: "Обжинки" (1937), "Роки революції і державного будівництва в Україні 1917–1923 рр." (1942), "Степан Бандера – символ нації" (1996, 1997), "За яку Україну боровся Степан Бандера" (1997), "Генерал Тарас Чупринка" (1997), "Роман Шухевич – політик, вояк, громадянин" (1998), збірка поезій "Біль і гнів" (1999), "Українська справа вчора і сьогодні" (Т. 1–2, 2002–2003). Помер у Львові. Похований на *Личаківському цвинтарі*. 07.06.2006 у Львові широко відзначено 90-річчя від дня народження Д.

Володимир Мороз, Андрій Сова

Виступ П. Дужого в Бібліотеці. Фото 03.05.1997 р.

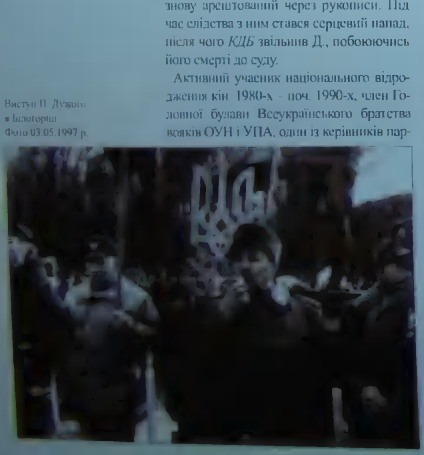

ДУЖИНСЬКИЙ ВЕНІАМІН (псевда: Роман, Віктор, Мрійник; 21 (за паспортом 28).08.1922–22.03.2006) – художник, український громадський діяч, учасник Норильського повстання. Народився в с. Пиняни Томашівського повіту (тепер Люблінського воєвод., Польща). Початкову освіту здобув у місцевій польській школі. Продовжив навчання в рільничій школі в Красноставі (1934–1939), а з відкриттям 1939 української гімназії в Холмі (тепер м. Хелм Люблінського воєвод., Польща) здобув у ній середню освіту (1941). За антипольську діяльність Д. 1938 затримала *поліція*.

У гімназії вступив до Юнацтва, а 25.05.1941 – у члени *Організації Українських Націоналістів* (ОУН). Із початком вторгнення німців в Україну – учасник ініціативної Похідної групи ОУН на Волині під орудою Миколи Климишина. Після зрешту членів *Українського Державного Правління* (11.07.1941) та репресії цілої похідних груп одержав наказ перейти в

підпілля з перебуванням у Львові. Офіційно від 1942 навчався на будівельно-архітектурному факультеті Державної технічної фахової школи, яку закінчив 23.03.1944. З утворенням *Української Повстанської Армії* (жовтень 1942) у підпіллі контактував із членом Проводу ОУН *Миколою Дужим*. У Львові 1944 Д. випадково затримало гестапо, але дорогою до в'язниці він утік. Перед приходом Червоної армії повернувся в Пинини.

Виїхав 1945 до Львова й вступив на вечірнє відділення архітектурного факультету *Львівської Політехніки*. Працював над реставрацією актової й дзеркальної зал *Львівського університету*, зруйнованих влученням авіабомби. Возив видання ОУН, зокрема "Кто такие бандеровцы и за что они борятся" до Києва, Росії, зокрема й до Москви. 1946 за виготовленими в підпіллі документами, серед них і про членство в КПРС, влаштувався начальником відділу капітального будівництва Львівського аптекоуправління, організував постачання повстанців медикаментами, сприяв створенню таємної лабораторії з виготовлення глюкози та препаратів кальцію в ампулах. У травні 1947 встановив зв'язок із посольством Аргентини в СРСР, зокрема з його секретарем А. Гоффманом, через якого передавав на Захід відомості про злочини більшовиків, діяльність ОУН та бойові операції УПА. Згодом їх повідомляли радіостанції "Голос Америки" та "Бі-Бі-Сі". Прикриттям слугувало удаване прагнення розшукати двоюрідного брата, який мешкав у Буенос-Айресі, та одержати візу для його відвідання. Провал спричинила необережність посла, який, прилетівши зі Стокгольма до Москви, зустрів у Внуково Д. й дружньо поплескав його по плечу. Спроба удати, що дипломат помилився, ситуації не врятувала: на слідстві Д. показали фотографію цієї зустрічі.

Заарештований 22.06.1949 під час роботи в головному корпусі університету за звинуваченням у шпигунстві. Від співпраці зі спецслужбами відмовився. Обгрунтувати вину слідство не спромоглося. Не вдалося довести й участі у Похідній групі ОУН, інкримінованої за свідченнями одного з його колишніх зверхників. Не спрацювала й провокація з покатами двох студентів університету щодо вербування їх до терористичної групи для ліквідації радянських активістів. На суді студенти від свідчень відмовилися. Тож 31.10.1950 Військовий трибунал військ МВС Львівської обл. засудив Д. на 25 років концтаборів за підготовку до зради батьківщини, тобто до виїзду з СРСР. Під час перебування у в'язниці на вул. Лонського (тепер вул. К. Брюллова) познайомився перестукуванням азбукою "Морзе" з майбутньою дружиною, Філомелою Чучман, також засудженою на 25 років ув'язнення (звільнена 1955).

Присуд відбував у "Песчлазі" в зоні № 5 "Дубовка" поблизу Караганди (Казахстан). Працював на будівництві шахти. У червні 1952 був співорганізатором першої акції протесту - голодування з вимогами визнати засуджених політичними в'язнями та припинити свавілля адміністрації. П'ять разів потрапляв у карцер та вісім разів - у штрафний ізолятор, де відбув 148 діб. Ініціаторів та інших "невиправних" (бл. 1200 осіб) відправили до Норильська в "Горлаг". Потрапив до табірного пункту № 5. Черговий раз покараний карцером за святкування Різдва та колядування. Через участь в акціях протесту етапований до табірного пункту № 1 "Медвежка". Згодом став співорганізатором Норильського повстання політв'язнів (16.05–04.08.1953). Засуджений до розстрілу, під час зачитування вироку групі смертників надійшло розпорядження страту скасувати. Натомість Д. відправили на рік до Владимирської в'язниці (м. Владимир, Росія). Опісля в "Озерлазі" (Іркутська обл., Росія) знову звинувачений в організації масової непокори в'язнів та в підготовці підкопу для втечі й удруге переведений на посилений режим. Звідти етапований до Воркутинського табору, де продовжив акції протесту, за що несподівано його карали в карцері. 30.09.1955 взяв участь у заворо-

Венями Дужинський

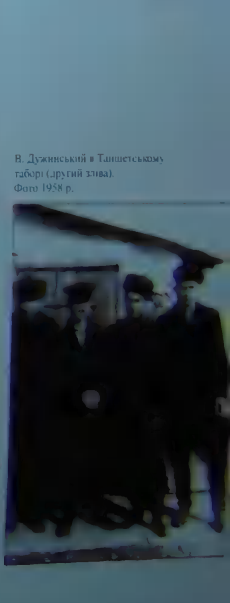

В. Дужинський в Тайшетському таборі (другий зліва). Фото 1958 р.

В. Душинський

шенків, випущені кримінальників із зони і втретє одержав річний в'язничний реченець. 1956 у Владимирі за відзначення 100-річчя *І. Франка*, читання реферату про поета, спів його гімну "Не пора, не пора..." знову потрапив до карцеру, звідки ухвалою комісії Президії Верховної Ради СРСР 28.08.1956 достроково звільнений зі зняттям судимості.

Повернувся до Львова, замешкав у підміських *Брюховичах*, відновив антирежимну діяльність. У січні – травні 1957 навчався у Львівському автокомбінаті, надалі працював виконробом в Управлінні № 2 з реставрації пам'яток архітектури. Проти ночі 30.06.1957 на честь 40-річчя визвольних змагань і 16-ї річниці відновлення Української державності вирішив вивісити у Львові національний прапор із тризубом та написом "Хай живе незалежна Україна!" і червоно-чорний прапор ОУН із написом "Воля народам – волю людині!", виготовлені спільно з колишньою зв'язковою ОУН–УПА, політв'язнем (1948–1956) Марією Василів. Під час виконання наміру був заарештований. На слідстві й суді винним себе не визнав, заявив про відмову від радянського громадянства й 12.09.1957 був засуджений на 25 років суворорежимних таборів з обмеженням політичних прав і забороною мешкати в західних областях УРСР на 5 років. Тією ж ухвалою М. Василів одержала 10 років позбавлення волі. Очікуючи ухвали Верховного Суду УРСР, Д. оголосив голодування проти жорстокого вироку. За касаційними скаргами адвокатів 23.10.1957 реченець засудженим було скорочено відповідно до 10 та 7 років таборів. Для відбуття покарання етапований в Тайшет Іркутської обл., а 1960 – в "Дубровлаг" (станція Потьма) Мордовської АРСР (Росія). У концтаборах познайомився з новою генерацією борців за волю України, брав участь у голодуваннях та інших акціях опору. Намалював портрети співв'язнів, зокрема *В. Горбового*, *М. Сороки*, С. Караванського, Ю. Даніеля, *Ю. Шухевича*.

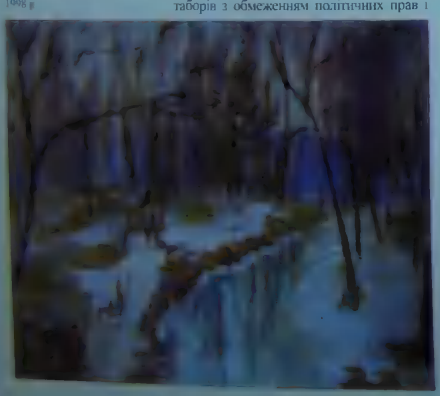

В. Душинський *Пенкіла з Шевченка* 1998 р.

Звільнений 29.06.1967 під адміністративний нагляд. До Бориспільського аеропорту в Києві на зустріч із Д. приїхала М. Кошюбинська й відразу повезла його до Л. Костенко, де їх вже очікували І. Світличний, І. Дзюба та І. Драч. У супроводі Л. Костенко виконав доручення співв'язнів *О. Заливахи*, *М. Осадчого*, *Б.* та *М. Горинів* – поклав вирощені їхніми руками квіти на могилу Т. Шевченка в Каневі. Під час неоголошеного перебування в Борисполі допомагав місцевим ентузіастам створити етнографічний музей. На запрошення А. Горської 27.08.1967 взяв участь у творчому вечорі, де познайомився з іншими нонконформістами, зокрема з Б. Антоненком-Давидовичем.

У вересні 1967 тимчасово зарахований художником-постановником Черкаського обласного українського музично-драматичного театру ім. Т. Шевченка, але вже в травні 1968 звільнений із політичних мотивів. 1967 вперше побачився з Ф. Чучман, а 12.07.1968 одружився з нею й невдовзі повернувся до Львова. Через заборону проживати в цьому місті й відмову в прописці був переслідуваний, не міг влаштуватися на роботу. Лише в січні 1973 зарахований оформлювачем дорожніх знаків та автопавільйонів Бібрської дорожньої шляхово-експлуатаційної дільниці № 610 Перемишлянського р-ну Львівської обл., але в лютому 1974 звільнений "за скоро-

ченням п. анової чисельності" персоналу. 1974–1977 працював художником Львівської спеціальної шляхбуддільниці "Промавтоматика". Надалі перебивався випадковими заробітками, наприклад, був різноробом будівельної групи ресторану "Лісний" (1979).

Член Спілки політичних в'язнів України від 1991 Реабілітований 1992. Провадив громадську діяльність, часто виступав у пресі з актуальних проблем суспільного життя. 1992 брав участь у московській конференції колишніх в'язнів радянських концтаборів.

Автор портретів: розвідниці ОУН–УПА *Марти Чорної* (1950-ті), Марії Василів (1957), *Наталії Шухевич* (1981). У 1960–1990-ті художник намалював портрети лікаря Ксенії Вендзилович (1969), дружини Філомени Дужинської (1980), політв'язня Василя Підгородецького (1980), Софії Маркевич (1990), "Автопортрет" (1969). До оригінальних робіт цього періоду належить також "Портрет сусідки" (1969). У портретних творах уникав умовності, створюючи реалістичні образи.

У картинах "Сходи до річки в Шешорах" (1995), "Карпати" (1997), "Пейзаж в Шешорах" (1998), "Полонина" (1985) художник розкривав красу українських Карпат. Майстерно передавав постичні образи української природи в етюдах "Осінь" (1992), "Ліс у полудень" (1995), "Весна в парку" (1996), "Сад весною" (1998). Сюжетами його картин доволі часто були архітектурні пам'ятки: "Церква Юра" (1992), "Вілла в Косові" (1992), "Мурована дзвіниця церкви Собору Богородиці в с. Великополе Львівської області" (1994), "Церква в с. Вовкові" (2002) та ін. Малював натюрморти: "Бузок" (1979), "Хризантеми" (1980), "Півонії" (1985), "Білі троянди" (1982), "Айстри" (1985).

У радянський час Д. підпільно, а згодом і за підрядними угодами відтворював давні розписи в церквах Львівської та Івано-Франківської обл. Зокрема в Косівському р-ні Івано-Франківської обл. він реставрував настінний живопис церкви Вознесення в с. Бабин, церкви св. Дмитрія в с. Великий Рожин, церкви Різдва Івана Хрестителя в с. Малий Рожин та церкви св. Параскеви П'ятниці в с. Шешори; у Львівській обл. – настінний живопис церкви Введення в Храм Пресвятої Богородиці в с. Вовкові та церкви в с. Ямпіль (Пустомитівського р-ну).

На запрошення Ніни Строкатої-Караванської 1991 з дружиною відвідав США. Його картини експонували в музеях та галереях Вашингтона, Нью-Йорка, Детройта і Ньюарка, а також у Варшаві та Львові. 1993 створив та очолив Львівську асоціацію діячів української культури. Помер у Львові після тривалої хвороби. Похований на *Личаківському цвинтарі*.

Юрій Зайцев, Христина Харчук

В. Дужинський. *Автопортрет*. 1969 р.

ДУКА ГЕОРГІЙ (грецьк. *Δούκας Γεώργιος*, латин. *Duca Gheorghe*; р. нар. невід. – 31.03.1685) – господар Молдови (1665–1666, 1668–1672, 1678–1683), господар Волощини (1672–1676), гетьман Правобережної України (1681–1683). Народився у Волощині, *грек* з походження. У сер. XVII ст. оселився в м. Ясси (тепер Румунія), яке тоді було столицею васальної від Туреччини Молдовської держави. Боярський титул здобув у часи правління господаря Василя Лупула (1634–1653). Володіючи значними коштами та розуючи хабарі, Д. неодноразово одержував від турецької адміністрації високі державні посади. 1672 за призначення господарем Волощини заплатив 500 калиток левкових талерів, а також дозволив вибрати із підлеглої території 500 осіб ясиру. 25.06.1681 султан Мехмет IV призначив Д. гетьманом Правобережної України ("України від Дніпра до Случі"), яка згідно з умовами Бахчисарайського миру 1681 відходила до володінь Туреччини. Керуючи українськими землями на правому березі Дніпра, Д. водночас колишався господарем Молдовиї підписувався "воєвода і господар земель Молдавських і України". Для безпосереднього керівництва українськими землями призначив наказним гетьманом серба Івана Дрешнича (Івана Драгинича). Для себе резиденцію в Україні збудував

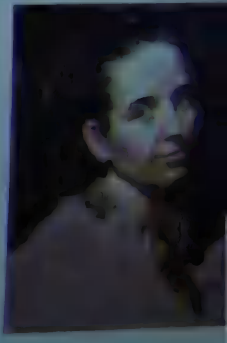

В. Дужинський. *Портрет Ксенії Вендзилович*. 1969 р.

■ Дулємбянка
Трио
1884 р

на Дністрі в прикордонному с. Циканівка (тепер с. Цекинівка Ямпільського р-ну Вінницької обл.). Д. уживав заходів для відбудови зруйнованих роками війни українських міст, видавав універсали, якими закликав біженців повертатися на територію Правобережжя.

У Немирові (тепер Вінницької обл.) 1682 Д. зустрівся із львівським єпископом *Йосифом Шумлянським*. На перемовинах йшлося про підтримку правобережним Військом Запорозьким православної віри та особисто Йосифа Шумлянського.

Улітку 1683 за наказом султана Д. разом із 7-тисячним молдовсько-українським підрозділом вирушив під Відень, де приєднався до турецької армії. Скориставшись цим, його політичні противники влаштували державний переворот. У серпні 1683 на Правобережжі відбулася старшинська козацька рада, яка усунула Д. і обрала новим гетьманом білоцерківського полковника Стефана Куницького. У жовтні – грудні 1683 підрозділи С. Куницького здійснили похід до Молдови, де також усунули Д. від влади й допомогли стати господарем країни Шимонові Петричейку. На поч. 1684 (або 25.12.1683) польські підрозділи захопили Д. в полон у його маєтку в Домнештах (тепер Молдова). Д. почергово утримували в Станиславові (тепер м. Івано-Франківськ), Яворові (тепер Львівської обл.) та Львові. З огляду на колишній високий ранг, в'язень користувався значною свободою пересування, у Львові для нього винайняли окремий будинок, де він проживав разом із прислугою. Помер у Львові, де й був похований, проте згодом син Костянтин перевіз тіло Д. до Молдови.

Андрій Козицький

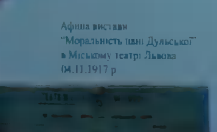

Афіша вистави "Моральність пані Дульської" в Міському театрі Львова 04.11.1917 р

ДУЛЄМБЯНКА (ДУЛЄМБА) МАРІЯ (Dulębianka (Dulęba) Maria; грудень 1861 – 07.03.1919) – малярка, польська громадсько-політична діячка, учасниця *жіночого руху*. Народилась у Кракові. Навчалася у Відні, Кракові (у *Я. Матейка*), у Школі рисунку в Варшаві (1880–1885; викладач В. Герсон), академії Жуліана в Парижі (1885–1886). Працювала в Австрії (1887–1888), Італії, від 1896 – у Львові. Співзасновниця і членкиня Союзу польських художниць у Львові (1917). Від 1915 – головний хранитель *Міського промислового музею у Львові*.

Очолювала львівський комітет "Громадської праці жінок", а також комітет "Урівноправнення жінок". Від 1900 близько приятелювала з *М. Конопницькою*, що стало імпульсом до активної громадсько-політичної праці. Багато років опікувалася хворою письменницею, супроводжувала її на курортах. Була одним із організаторів похорону М. Конопницької на *Личаківському цвинтарі*.

Спробувала балотуватися 1908 на виборах до *Галицького Крайового Сейму*, усупереч нормам офіційного законодавства. Передвиборча кампанія Д. активізувала жіночий рух. 1911–1914 редагувала часопис "Жіночий голос" (*Głos Kobiet*), була ініціатором створення "Будинку жінок ім. Конопницької", а 1913 – "Ліги чоловіків для захисту прав жінок" у Львові. Феміністичні ідеї Д. прагнула реалізувати й у мистецькому житті. На поч. XX ст. мешкала на вул. А. Потоцького, 49 (тепер *вул. Генерала Чупринки*).

Займалась музикою і публіцистикою. Учасниця мистецьких виставок у Львові від 1903 (посмертна персональна виставка – 1919). Малювала портрети, побутові сцени та краєвиди в дусі реалізму кін. XIX ст., а також з елементами пленеризму й *імпресіонізму*. Серед найвідоміших творів, що зберігаються у *Львівській галереї мистецтв*, а також у музеях Польщі – "Трио" (1884), "Читання" (1890-ті), "Автопортрет у береті" (1901), "Автопортрет із скрипкою", "Автопортрет із палітрою", "Дівчина з мандоліною", "Морс" (1909), "Костел св. Ельжбети у Львові" (1914).

Померла у Львові від тифу, яким заразилася в січні 1919, інспектуючи табори польських військовополонених на українському боці фронту. Похована на *Личаківському цвинтарі* (1927 останки перенесено на "*Цвинтар орлят*").

Юрій Бірюльов, Оксана Рибак

ДУЛЬЩИНА – облудність, фарисейство, міщанська дволикість, що виявляється у завищеній оцінці власного морального рівня та здатності чинити водночас непристойні речі. Визначення набуло популярності на поч. XX ст. завдяки *Габрієлі Запальській* і її творові "Моральність пані Дульської" (*Moralnosc pani Dulskiej*, 1906), написаному на основі історії, що нібито трапилася у Львові. Ім'я головної героїні, яке створило підгрунтя визначенню Д., письменниця запозичила з відомого тоді дитячого коміксу "Пані Дульська, її кішечка і песик" (*Pani Dulska, jej kotka i piesek*), що його видавали у варшавській літографській майстерні Юліана Мюллера від 1860. За іншою версією, ім'я було запозичене з надрукованого 01.04.1905 у львівській газеті "Новий вік" (*Wiek Nowy*) допису, авторка якого, Чеслава Дульська, закликала економно вести домашнє господарство й особливо суворо стежити за домашньою прислугою.

Існує версія, що реальним прототипом персонажу пані Анелі Дульської була Вікторія Голомбова (1852–1913), яка мешкала у Львові на *вул. Клепарівській* й відзначалася владним і сварливим характером. Вона була дружиною відомого в місті працівника *Галицького намісництва*, архітектора й будівельника *Анджея Галамба*, який буцімто виведений у творі під ім'ям Феліціана Дульського. Син В. Голомбової та А. Голомба – Евгеніуш (Збишко Дульський), не відзначався добропорядністю, пропивав свою платню, волочився за служницями, які працювали в родині Голомбів. Знаючи про слабкість сина до жінок, мати не перешкоджала йому, проте приймала на роботу винятково негарних дівчат із фізичними вадами, що молодому паничеві особливо не перешкоджало. Свідоме толерування розпусти у власному домі, на думку В. Голомбової, було для її сина доброю альтернативою згубної небезпеки випадкових зв'язків на вулиці.

Андрій Кізицький

ДУМІН (ДУМИН) ОСИП (псевда: Ю. Вівчар, Городовецький, Антін Кретуб, В. Кулинич, Романько, О. Сурмач, Трясило, С. Шоловатець; 26.09.1893 – травень 1945) – український громадсько-політичний діяч. Народився в с. Грушів (тепер Дрогобицького р-ну Львівської обл.). Навчався у Дрогобицькій польській гімназії. Під час *Першої світової війни* служив в Легіоні *Українських Січових Стрільців* (УСС), потрапив у російський полон. Працював у копальні на Криворіжжі. Разом із Є. Скалієм організував із полонених галичан загін, із яким 14.01.1918 прибув до Києва, де увійшов до складу формування Січових Стрільців. 1918–1919 почергово командував сотнею, куренем, полком, армійською групою Січових Стрільців. 1920–1921 керував повстанським загоном в околицях с. Трипілля (Київська обл.). Після поразки національно-визвольних змагань у Великій Україні виїхав до Львова. Навчався на правничому факультеті *Українського таємного університету* у Львові (1923–1924). Член *Української Військової Організації* (УВО), референт розвідки Начальної команди УВО (1922–1925) і Крайової команди УВО (1922–1925). Вийшов з УВО 1925. Творець і голова Західно-Української народної революційної організації (1925–1928).

Автор низки спогадів і праць з історії УСС та визвольних змагань 1917–1921. Свої твори Д. друкував у часописах "Волинська неділя" (Львів – Луцьк), "*Календар "Червоної Калини*", "*Літопис "Червоної Калини*", "Перемога" та ін. Співробітник німецьких установ – Східного інституту в Кенігсберзі (тепер м. Калінінград, Росія), згодом міністерства окупованих східних територій. Заарештований і розстріляний *НКВС* у м. Гданськ (Польща).

Володимир Мурський

ДУНАЄВСЬКИЙ ДМИТРО (26.10.1905–07.1944) – живописець. Народився в м. Берестечко (тепер Волинської обл.). 1920–1925 навчався в Художньо-промисловій школі у Львові, 1925–1927 – у мистецькій школі *О. Новаківського*, 1928–1932 – в Академії мис-

Осип Думін

Д. Дунаєвський. *Портрет Д. М.*

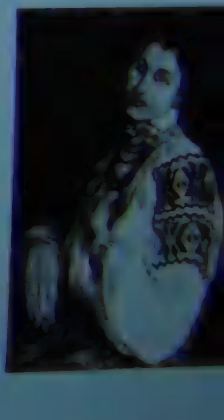

Палац Дунковських. Поч. XX ст. Архівне фото

тентів у Варшаві. Серед учителів Д. були Й. Дунаєвський (батько, професійний художник), О. Новаківський, М. Котарбінський, Т. Прушковський. Малював олією, темперою, гуашшю. 1928–1939 – член українського мистецького гуртка "Спокій" у Варшаві. Працював у пейзажному і портретному жанрах, методологічно тяжів до реалізму та *імпресіонізму*. Створив низку портретів визначних діячів української історії та культури – генерала армії Української Народної Республіки Марка Безручка, поета і культуролога *Юрія Липи*, літературознавця Павла Зайцева. Серед найвідоміших творів – "Гуцулка", "Панорморті", "Ліричк", "Етюд" (усі – 1930); "Церква у с. Солонів біля Берестечка", "Цвинтар", "Млин" (усі – 1931), "Донечка" (1935). Свої твори експонував на виставках від 1926: у с. Космач (тепер Косівського р-ну Івано-Франківської обл.), Львові, Варшаві, Луцьку, Рівному, Кременці. Загинув у бою під Бродами на Львівщині в складі *дивізії "Галичина"*.

Роман Яців, Юрій Бірюльов

Скульптурне оздоблення палацу Дунковських. Сучасне фото

ДУНДЕР ВАЦЛАВ (Dunder Vaclav; 11.08.1817–1879) – чеський фольклорист. Народився у Бржистві (тепер Чехія). Освіту здобув в університеті в Празі. 1840 прибув до Львова, де працював у Крайовому статистичному управлінні, з невеликою перервою (1855–1860 – на такій самій посаді у Кракові) до 1873. Упродовж 1840–1841 Д. слухав лекції з математики, загальної і природничої історії, історії філософії на філософському факультеті *Львівського університету*. У липні 1873 переведений в Дирекцію державних маєтків і лісів до Болехова (тепер Івано-Франківської обл.). У ранзі начальника відділу статистики 1873 вийшов на пенсію.

Був кореспондентом чеських газет і журналів, писав про історію та географію Галичини, життя національних меншин краю, висвітлював історію *Галицько-Волинської держави*. Пропагував вивчення української мови, спілкуючись з українськими селянами, користувався тільки нею. Мав тісні контакти з українськими громадськими діячами (*Я. Головацьким*, *А. Петрушевичем* та ін.), з якими консультувався з приводу своїх наукових досліджень, зокрема з питань топоніміки. Д. доклав зусиль до ознайомлення чеської громадськості з українським фольклором – перекладав українські народні пісні, казки, приказки, прислів'я. Видав збірник слов'янських народних пісень (1851).

У 1850–1860-ті опублікував у чеській пресі майже два десятки українських народних казок, оповідань, переказів, усмішок. Однією з найвизначніших публікацій Д. є статті про українські народні звичаї та обряди ("Різдвяна картинка з Галичини", "Свято Йордану", "Картини і квіти з духовного і поетичного життя східних слов'ян", "Нариси з життя українців" та ін.). Стежив за розвитком української літератури в Галичині, найкращі її зразки перекладав чеською (напр., повість *М. Устияновича* "Месть верховинця").

Д. уважають першим чеським автором, який досліджував творчість Т. Шевченка (1860). Автор кількох розвідок про пісенно-музичне життя українського народу ("Погляд на стан музики на Україні", "Пісні народні слов'янські" та ін.). Помер у м. Болехів (тепер Івано-Франківської обл.).

Михайло Крісь

ДУНКОВСЬКИХ ПАЛАЦ – пам'ятка архітектури кін. XIX ст., що розташована у Львові на *вул. М. Драгоманова*, 42, у

глибині замкнутого металевою огорожею подвір'я. Палац побудований 1897–1898 за проєктом архітектора В. Рауша для професора геології Е. *Дуніковського*. На поч. XX ст. будинок придбав митрополит *Андрей Шептицький*, який розмістив у ньому колекції заснованого 1905 Церковного музею (згодом *Національний музей у Львові*). Офіційне відкриття Національного музею відбулося 13.12.1913. У міжвоєнний період за проєктом архітектора *О. Пежанського* зведено прибудову до основного корпусу. На честь першого директора музею *І. Свєнціцького* 1996 на стіні палацу відкрито меморіальну таблицю (скульптор *Е. Мисько*). Перед музеєм 1998 встановлено скульптуру "Селянин" авторства Г. Крука. У приміщеннях палацу розташовані експозиції українського сучасного та народного мистецтва.

Будівля палацу двоповерхова, цегляна, тинькована, складної у плані конфігурації. Внутрішнє планування приміщень головно анфіладного типу. З невеликого вестибюлю на другий поверх ведуть дерев'яні художньо різьблені сходи. Стіни великої півкруглої зали з трипрорізною аркадою оформлені панелями з білого мармуру, ювнічними пілястрами, ліпний плафон стелі заповнений рельєфною фігурною композицією. Приміщення, прилеглі до зали, багато декоровані ліпниною. Міжповерхові перекриття плаські, підвали перекриті склепіннями. Композиція головного фасаду асиметрична, підкреслена лівою виступною частиною з кам'яною балюстрадою довкола відкритої тераси на рівні другого поверху. Виступна частина закінчується трикутним фронтоном, на тимпані якого поміщено багатофігурну барельєфну композицію "Орфей". Південний кут фасаду завершений тригранною вежею, яку увінчує восьмигранний купол із люкарнами, східний – еркером, що виступає на рівні другого поверху й має невеликий видовжений купол із люкарнами. На бічному північно-східному фасаді з площини стіни виступає чотиригранна вежа, завершена високим шатровим дахом. У півциркульній нині виступу, який утворює вежа, поміщено фігуру Божої Матері. Будівля має високий цоколь, облицьований тесаними кам'яними плитами і відділений від основної частини профільованою тягою. Зміщений праворуч головний вхід оформлений порталом із пілястрами стилізованого коринфського ордеру, оздобленими рокайлевим орнаментом. Над входом – гербовий картуш, над яким поміщено фігурний сандрик, декорований фігурками путті. До головного входу ведуть високі сходи з кам'яною балюстрадою. Прямокутні та аркові вікна фасадів декоровані профільованими обрамуваннями, фігурними сандриками, орнаментальними вставками, мушлями, замковими каменями, прикрашеними маскаронами. Над карнизом, який увінчує будівлю, виступає аттик, оздоблений алегоричними статуями та бюстами. Пам'ятка – характерний приклад палацового будівництва у стилі пізнього *історизму* з елементами необароко.

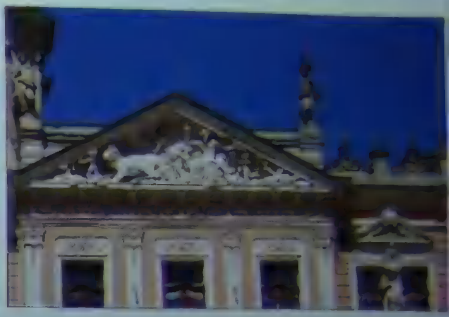

Фрагмент фасаду палацу Дуніковських. Сучасне фото

Христина Харчук

ДУНІКОВСЬКІ (Dunikowscy) – львівська родина.

ЕМІЛЬ Д. (1855–24.06.1925) – геолог, географ, мандрівник. Народився у шляхетській родині (гербу Абданк) в м. Бережани (тепер Тернопільської обл.). Там закінчив гімназію. Вищу освіту здобував в університетах Львова, Відня та Мюнхена. Викладав геологію в Мюнхені. 1887 у

Еміль Дуніковський

Львівському університеті захистив докторську дисертацію й одержав габілітацію. Від 1888 – професор кафедри геології Львівського університету. Був членом краківської Академії знань і заснованого 1875 у Львові Товариства природознавців ім. Коперника (1892–1893 – його голова). Друкував статті в часописі цього товариства "Космос" (*Kosmos*). Робив геологічні, мінералогічні та географічні дослідження під час багатьох подорожей; свої мандрівки описував в ілюстрованих книжках. Побував на вершинах Гімалаїв, у безлюдних, маловідомих районах Африки, вивчав природу Алжиру, Тунісу, Туреччини, очолював експедицію в Сіхоте-Алінський масив (Росія). 1890–1891 подорожував Мексикою, проїхав США зі сходу на захід, був у Скелястих Горах, Аризоні, жив серед індіанців племені семінолів у болотах Флориди. 1893 розповів про свої наукові пошуки та пригоди в надрукованих у Львові польською мовою книжках: "Від Атлантики за Скелясті Гори: Природничі нариси з дворазової подорожі у Північну Америку" (1893), "Мексика і нариси з подорожі Америкою" (1893), "Листи з Туреччини" (1896). 1906 знову відвідав США та Мексику. Брав участь у колективних працях "Фізична географія польських земель" та "Геологічний атлас Галичини: Карти" (1885–1914, зокрема автор зошита IV з картами Тухлі, Долини, Порогів та ін., 1891). Досліджував геологічні особливості берегів Дністра. Свою колекцію мінералів передав у Мінералогічний музей Львівського університету. 1897–1898 спорудив у Львові власну кам'яницю (див. *Дуніковських палац*), витративши понад 600 тис. крон. Імовірно, сам розробляв програму рясних скульптурних оздоблень палацу та коштовного оформлення інтер'єрів. Для виконання скульптур запросив із Кракова А. Путца, який створив складні, дещо перевантажені орнаментикою й алегоріями композиції у стилі необароко. У липні 1911 продав палац, уже кілька років до того заставлений за борги, через вексельний кантор митрополитові *Андреєві Шептицькому* за 234 тис. крон майже вдвічі меншу суму, ніж затрачено на будівництво. Після цього мешкав на вул. К. Ганської, 1 (тепер вул. С. Руданського). Помер у Львові.

ЯН ЕДВАРД Д. (бл. 1890 – після 1939) хімік, радіофізик, винахідник. Син Еміля Д. Здобув технічну освіту і працював асистентом батька у Львівському університеті. 1919 відкрив радіоактивне випромінювання, яке назвав "Z-променями". В останні роки життя батько передав йому родинну таємницю "трансмутації" мінералів. 1924–1926 у батьківській лабораторії відлюдником вивчав мінерали й радіаційно-хімічні процеси, застосовуючи "Z-промені" для перетворення солей металів. Втрата спадщини і хвороба молодшої доньки примусили його залишити Львів і виїхати на Адріатичне узбережжя. 1927–1930 мешкав у Монте-Карло. Згодом запевняв, що в лабораторії Океанографічного музею отримав взірці дев'яти нових, раніше не відомих науці металів. 1927 Ян Едвард Д. закінчив конструкцію апарата з електромагнітними й ртутними лампами, що в радіоактивних промінях при температурі понад 1400 градусів і напрузі від 10 тис. вольт та вище (до 110 кіловольт) міг перетворювати окремі золотоносні подрібнені кварцити на чистий золотий порошок. Д. стверджував, що всі мінерали мають "ембріональні атоми", або "мінераліти", які можуть бути штучно трансформовані за кілька хвилин. Через компаньйонів потрапив у боргову залежність від французьких та англійських банків. 1930 працював у Лондоні, восени 1931 був заарештований та ув'язнений у Парижі. 1932–1933 в Парижі відбувся резонансний судовий процес Д., якого звинувачували в аферах та фальсифікаціях. Перебуваючи під арештом у грудні 1931 і впродовж 1932 Д. кілька разів демонстрував можливості свого апарата, проте великої кількості золота не отримав – результати були неоднозначними й недостатніми для доказів його невинності. Під тиском експертів французько-бельгійських компаній із промислового видобутку золотої руди відкриття Д. були визнані містифі-

М. Старовойт
Палац Дуніковських
1955 р.

кацією і намаганням відродити *алхімію*. Приховуючи сутність винаходу, Д. не визнав своєї провини і був засуджений за шахрайство до 4 років ув'язнення. "Афера Дуніковського" свого часу посідала чільне місце на шпальтах львівської преси, поступаючись лише знаменитому *процесові Рити Горгонової* (про вбивство доньки *Г. Заремби* на віллі у *Брюховичах*). 1935 французький адвокат Жан Легран домігся дострокового звільнення Д. Разом із родиною винахідник оселився в Сан-Ремо (Італія), де жив, продаючи золотий пісок. Поновивши експерименти, удосконалив апарат: із кварців з незначними вкрапленнями золота отримував вихід продукції у 100 разів більший, ніж за звичайного процесу збагачення (800–900 г на тонну). Заявляв, що зміг штучно прискорити ріст "ембріонального" золота в мінералах. Група вчених, зокрема відомий хімік Альберт Бонн, підтвердила його відкриття. Знову заручившись підтримкою бельгійських та англійських інвесторів, Д. організував товариство *Metallex Societe Anonyme* з фабрикою на Невшательському озері в Швейцарії та лабораторією на південному узбережжі Англії. Усі роботи провадив у глибокій таємниці без оприлюднення результатів: було зафіксовано лише великі поставки руди з Африки. Із початком *Другої світової війни* Д. зник. Припускають, що його викрали за наказом А. Гітлера і вивезли до Німеччини. Дальша його доля не відома. Нині ім'я Д. майже легендарне; його згадують серед найвідоміших алхіміків світу.

Юрій Бірюльов

ДУНІН-БОРКОВСЬКИЙ АЛЕКСАНДЕР див. *БОРКОВСЬКИЙ-ДУНІН АЛЕКСАНДЕР*

ДУНІН-БОРКОВСЬКИЙ СТАНІСЛАВ ЯН НЕПОМУК КАЄТАН (Dunin-Borkowski Stanislaw Jan Nepomucen Kajetan; 03.05.1782–29.12.1850) граф, учений-мінералог і геолог, літератор, польський громадський діяч. Народився в с. Рула (тепер Бродівського р-ну Львівської обл.). З дитинства захоплювався природничими науками. Після навчання у Львові здобував освіту в гірничій академії (Фрайбург, Німеччина), був учнем геолога А. В. Вернера. У Парижі вивчав хімію в університеті у Л. Н. Воклена та барона Л. Ж. Тенарда. Одночасно працював у хімічній лабораторії А. В. Воклена. 1815–1816 з науковою метою відвідав Італію, де досліджував содаліти Везувію (першим відкрив цей мінерал у Європі, до того содаліти знаходили тільки у Гренландії). Результати своєї праці описав у книжці "Записки про содаліти Везувію" (*Mémoire sur la sodalite de Vésuve*). 1818 за праці з мінералогії обраний членом Академії наук у Мюнхені. Хімічні дослідження мінералів виконував у своєму маєтку Виннички (поблизу Львова), де створив власну хімічну лабораторію. Там вивчав мінерали Галичини та Буковини: бурштин із Підгородищ поблизу Львова, сірку з Трускавця, мідь, сірчане залізо з Буковини. Результати були опубліковані в часописах "Записки із загальної мінералогії" (*Taschenbuch für die gesammte Mineralogie*) та "Швайгерівський журнал хімії та фізики" (*Schweigers Journal für Chemie und Physik*). Під час подорожей за кордон зібрав цінну мінералогічну колекцію.

Вивчав також історію польської літератури. Став одним із засновників бібліотеки Оссолінських (виконував заповіту *Ю. М. Оссолінського*). Після того, як 02.11.1848 згоріла *бібліотека Львівського університету*, подарував університетові власну книгозбірню (бл. 5 тис. томів), а 1850 – свою мінералогічну колекцію.

Член багатьох наукових товариств, засновник Галицького господарського товариства (1845), член-засновник Галицької ощадної каси (1844), фундатор господарських стипендій. Від 1817 на австрійській державній службі, депутат *Галицького Станового Сейму*. 1812 організовував на Галичині Сільськогосподарське товариство, написав його статут (товариство було утворене 1829). Першим у Галичині звільнив своїх селян від панщини (1818).

Найважливіші праці: "Подорож до Італії 1815 та 1816 рр." (*Podróż do Włoch w*

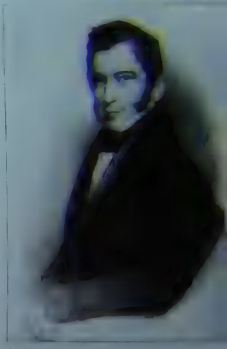

С. Штауль.
Портрет Станислава Дуніна-Борковського

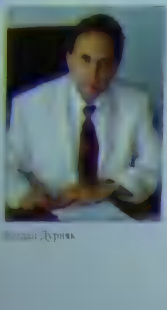

Володар Дурняк

latach 1815 i 1816, 1820), "До історії найдавнішого польського Псалтиря" (*Zur Geschichte der ältesten polnischen Psalters*, 1835). Архів Б. зберігається у фондах відділу рукописів бібліотеки *Львівського університету* (26 одиниць зберігання польською, англійською, французькою, німецькою мовами). Це рукописи праць "Геогностичні спостереження району Риму" (*Geognostische Beobachtungen in der Gegend von Rom*), "Спогад про Орфея та Гомера" (*Wspomnienie o Orfeuszu i Homerze*), "Природознавчі твори" (*Pisma przyrodnicze*), серед яких неопубліковані: "Подорожі" (*Podróże* щоденник подорожей до Німеччини), "Літературний збірник" (*Miscellanea literackie*); господарський архів родини Борковських (1823–1850), особисте листування (37 листів 1815–1849). Помер у Львові. У львівському *костелі св. Марії Магдалини* зберігся мармуровий надгробок Д., що його виконав *С. Р. Левандовський*.

Ганна Демченко

ДУРБАК ПАВЛО (1879 – імовірно, 1940) український промисловець і підприємець, інженер машинобудування, сотник-інтендант, головний інтендант *Української Галицької Армії* (УГА). За Директорії – начальник постачання УГА. Член засновник *Українського технічного товариства* у Львові, його голова (1926–1927) і почесний член. Викладач Української високої технічної школи у Львові. 1940 Д. вивезли більшовики. Пропав безвісти.

Е. У.

ДУРНЯК БОГДАН (нар. 12.06.1956) учений, ректор *Української академії друкарства* (від 2003). Заслужений діяч науки і техніки України (2006). Народився в с. Підгірці Бродівського р-ну Львівської обл. в сім'ї медиків.

Навчався 1973–1978 в Українському поліграфічному інституті (тепер Українська академія друкарства, УАД), де здобув фах інженера автоматизації і комплексної механізації процесів поліграфічного виробництва. Працював на посаді інженера науково-дослідного сектору кафедри автоматизації цього інституту, а згодом – асистента цієї кафедри. Закінчивши аспірантуру, 1988 захистив кандидатську дисертацію. Від 1990 – старший викладач, від 1995 – доцент кафедри автоматизації поліграфічного виробництва. 1998 очолив Поліграфічний технікум УАД. Від 2001 – завідувач кафедри автоматизації та комп'ютерних технологій УАД. 2003 обраний ректором УАД.

Захистив докторську дисертацію (2000). Опублікував понад 300 наукових праць, серед яких 5 монографій та 11 навчальних посібників. Має 10 патентів на винаходи. Напрям наукових досліджень Д. пов'язаний із автоматизацією технологічних процесів нелінійних і нестаціонарних систем, інформаційними та комп'ютерними технологіями, проєктуванням цифрових систем керування, моделюванням технологічних процесів та поліграфічного обладнання.

Член спеціалізованої вченої ради при *Національному університеті "Львівська політехніка"* (2003–2005), від 2003 – заступник голови спеціалізованої ради при Державному науково-дослідному інституті інформаційної інфраструктури, голова спеціалізованої ради із захисту докторських та кандидатських дисертацій при УАД зі спеціальностей "машини і процеси поліграфічного виробництва" та "інформаційні технології".

Будинок Української академії друкарства на вул. Підвальній, 17
Сучасне фото

За час ректорування Д. було здійснено реорганізацію всієї структури навчального закладу, до складу якого увійшли Кримський інститут інформаційно-поліграфічних технологій та Поліграфічний коледж (м. Львів), створено Видавництво УАД, відділ міжнародних зв'язків, відділ інформаційного забезпечення, навчально-демонстраційний центр "Гейдельберг", реорганізовано навчально-виробничу друкарню, а до навчально-науково-виробничого комплексу "Поліграфіст" увійшли нові наукові та виробничі організації. В УАД відкрито нові напрями та спеціалізації, істотно зросла кількість студентів. З ініціативи Д. академія розгорнула активну міжнародну співпрацю (Німеччина, Польща, Великобританія, Росія, Словаччина, Бельгія, Нідерланди, Китай та ін.), що дало змогу викладачам проходити стажування, а студентам – практику на провідних закордонних поліграфічних фірмах, слухати в аудиторіях УАД лекції відомих європейських учених у галузі видавничо-поліграфічної справи. За активної участі Д. вперше в Україні на базі УАД було проведено конференцію Міжнародної асоціації вищих навчальних поліграфічних закладів світу. За сприяння та підтримки ректора викладачі та студенти УАД є постійними учасниками найважливіших українських та закордонних наукових, навчально-виховних та виставкових заходів у сфері поліграфії та видавничої справи.

Обраний почесним доктором Київського національного технічного університету (2005), президентом Клубу львівських поліграфістів (2006), почесним членом Міжнародного братства кавалерів Гутенберга (Варшава, 2006). Член Президентської ради Української асоціації творчої інтелігенції України "Світ культури", голова науково-методичної комісії Міністерства освіти і науки України з напряму підготовки фахівців "Видавничо-поліграфічна справа". Очолює редакцію науково-технічних фахових видань УАД: "Поліграфія та видавнича справа", "Комп'ютерні технології друкарства", "Кваліологія книги", "Наукові записки". Член шести редколегій фахових видань, наукових збірників.

Обстоює інтереси українського книговидання та сприяє розвитку національної поліграфічної галузі.

Олексій Шевчук

ДУТКЕВИЧ ЮЛІАН (07.01.1857–1925) – український громадський діяч, священик. Народився у Львові. Після закінчення *Греко-католицької семінарії* у Львові був парохом у с. Дуб'є (тепер Бродівського р-ну Львівської обл.). Ініціатор і засновник першого українського хліборобського товариства *"Сільський господар"* (1898), що мав центральний осідок у Львові на *пл. Ринок*, 10. Першим президентом "Сільського господаря" став брат Д., Тома Дуткевич, парох с. Чишки, що поблизу Львова. За відстоювання прав українських селян Д. був ув'язнений у Золочівську тюрму. Автор популярних статей та розвідок із ділянки пасічництва, а також збірки оповідань "Цвіти і будяки" (під псевдонімом Е. Варнич). Помер у с. Дмитрів (тепер Радехівського р-ну Львівської обл.).

Анна Кос

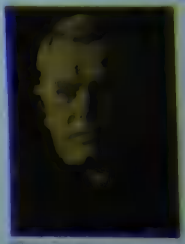

Юліан Дуткевич

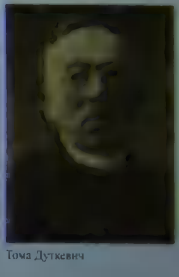

Тома Дуткевич

ДУТЧАК МИХАЙЛО (нар. 22.11.1953) – український оперний диригент, заслужений діяч мистецтв України (2003). Народився у м. Броди (Львівської обл.). 1969–1973 навчався у Львівському музично-педагогічному училищі ім. Ф. Колесси (хорове диригування), 1973–1978 – за спеціальністю оперно-симфонічне диригування у Львівській консерваторії ім. М. Лисенка (тепер *Львівська національна музична академія*). Від 1976 працював у *Львівському театрі опери та балету* на посаді суфлера, стажиста диригента, асистента-диригента. 1979–1980 служив у війську. 1983–1985 стажувався в Київському театрі опери та балету під керуванням *С. Турчака*.

Повернувшись до Львова, поставив балети "Лілея" (К. Данькевича) і "Лісова пісня" (М. Скорульського), опери "Запорожець

Календар "Сільський господар" на 1929 р. Обкладинка

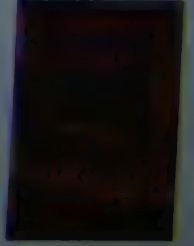

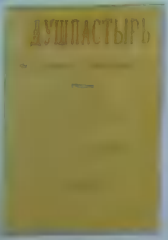

Часопис "Душпастир" Річник за 1897 р.

за Дунаєм" (С. Гулака-Артемовського) і "Наталка Полтавка" (*М. Лисенка*). У тісній співпраці з *М. Скориком* Д. здійснив постановку-першопрочитання опери "Мойсей". Працював з іншими режисерами – Дж. Вінчіля (Італія) – "Богема" (Дж. Пуччіні), "Травіата" (Дж. Верді); Р. Скольмовським (Варшава) – "Страшний двір" (С. Монюшка), В. Вовкуном (Київ) – "Бал-маскарад" (Дж. Верді). Від 2001 – головний диригент *Львівського національного академічного театру опери та балету ім. Соломії Крушельницької* (2001).

Оксана Паламарчук

ДУХАЧКИ (канонічки регулярні Св. Духа; Congregatio Sororum Canonissarum Spiritus Sancti de Saxia) – римо-католицький жіночий монаший орден. Початки ордену Д. сягають XII ст.. 1175 блаженний Гвідон (1145–1208) заснував шпиталь для убогих у Монпельє (Франція). Засновник віддав новопостале згромадження під опіку Св. Духа. Орден духаків невдовзі одержав устави св. Августина, а 1198 Папа Інокентій III (1198–1216) затвердив його існування. Разом із монастирями духаків поставали й обителі сестер Д., які працювали в *шпиталях* для убогих. Жіночі монастирі регулярних канонічок Св. Духа підлягали духакам.

Тереза з Коморовських Бекерська, каштелянова островська, 1763 запросила до Львова чотирьох Д. із Кракова. Для заснування нової обителі вона придбала на вул. Сикстуській (тепер *вул. П. Дорошенка*) два двори, які раніше перебували у власності о. Франциска Венявського, львівського архікатедрального каноніка, та Юзефа Якуба Морунського, стольника остшежовського. Згідно з фундаційним документом, львівські Д. мали утримувати шпиталь для убогих. Для цього шляхтянка записала 90 тис. злотих, із яких за 50 тис. купила ренту в Бісковичах поблизу Самбора на Львівщині, а ще 40 тис. вклала у маєтки Юзефа Міра, сілецького старости у Волинському воєводстві. Прибутки з цих маєтків також надходили до Д. Фундаторка зобов'язалася до смерті розпоряджатися вказаною сумою, після чого обов'язки розпорядниці капіталу мали перейти до рук настоятельки львівської обителі. Указана в фундаційному документі сума призначалася тільки на утримання шпиталю. Для функціонування обителі фундаторка записала лише 2 тис. золотих щорічно. Добродійка, однак, не вказала, хто має оплачувати визначену суму після її смерті, а лише обумовила, що обитель у майбутньому мусить утримуватися коштом посагів сестер, чисельність яких сягала б 12 осіб.

Першою настоятелькою львівського монастиря Д. стала Тереза Голодинська. Наріжний камінь під будівництво монастирської каплиці покладено 1765. Серед монахинь львівської спільноти була й відомий містик, сестра Текля Рачинська, яка залишила після себе низку творів про молитву.

Чисельність спільноти 1774 зросла до 24 осіб. У шпитали Д. перебували до 10 хворих. 06.09.1782 австрійська влада оголосила про ліквідацію обителі. У відповідь 22.10.1782 настоятелька Д. підготувала лист протесту. На її думку, підстав до ліквідації монастиря не було, оскільки сестри вели суспільно-корисну працю. Проти ухвали влади виступила донька фундаторки – Констанція Бекерська. Попри ці протести, монастиря не вдалося врятувати. Після його закриття масток Д. був обрахований на суму 31 250 флоренів (120 тис. золотих). Сестри перебралися до обителі *шариток*, які також провадили харитативну діяльність. До цієї ж обителі переведено також хворих із монастиря Д.

Олег Дух

ДУЧИМІНСЬКА ОЛЬГА-ОЛЕКСАНДРА (Решетилович, псевда: Олег Барвінок, Ольга Лучинські, Ірма Остапівна, Поважна; 08.06.1883–24.09.1988) – українська поетеса, прозаїк, мистецтвознавець, літературний критик, історик літератури, фольклорист і етнограф. Народилася в с. Миколаїв (тепер Пустомитівського р-ну Львівської обл.) у сім'ї учителя. Закінчила Інститут українських дівчат

у Перемишлі (1902). Учителювала на Прикарпатті. Співпрацювала з часописом "Жіноча доля". Разом із Н. Кобринською і *К. Мацишкою* видавала "Жіночу бібліотеку" (1912). 1939–1941 та 1944–1949 працювала в *Музеї етнографії та художнього промислу* у Львові. 1911 видала поетичну збірку "Китиця незабудьків".

Автор новел "В суді" (1927), "Сніг" (1927), "Сумний Христос" (1927), "Співачка" (1927), "На ранніх росах" (1935), "Трембітали трембіти" (1936) та повісті "Гті" (1945). 1934 опублікувала брошуру "Наталія Кобринська як феміністка". 1949 була заарештована, звинувачена в націоналістичних поглядах і засуджена до 25 років позбавлення волі. Достроково вийшла на волю 1958. Померла в Івано-Франківську.

Оксана Рибак

"ДУШПАСТИР" – греко-католицький релігійний часопис. Виходив у Львові 1887–1897, щодругої середи. Перше число від 22.04(04.05).1887 з'явилося як додаток до журналу "Мир", згодом став самостійним виданням Товариства Св. апостола Павла. 1887–1894 редактором був о. *Йосиф Комарницький*. Редакція гарантувала авторам свободу слова і думки. Щоб підвищити рівень проповідництва в середовищі галицького духівництва, на першому етапі в "Д." надруковано багато недільних, святкових, принагідних проповідей. Серед інших програмних завдань було задекларовано публікацію богословських статей з історії Церкви, церковного права, агіографії, розгляд обрядових, літургійних і катехитичних питань, а також складних ситуацій у душпастирській практиці, особливо греко-католицьких ієреїв. В окремих рубриках подавали вісті з католицького світу та церковно-бібліографічні огляди. З часом діапазон публікацій на сторінках "Д." розширився: з'явилася коротка хроніка парохіального життя, спочатку Львівської архієпархії, згодом – Перемиської та Станиславівської, зі статистичними даними про них; в окремих дописах йшлося про важливі події релігійно-церковного життя конкретних деканатів; друковано й матеріали полемічного характеру, на теми християнського виховання молоді. Часопис порушував морально-етичні та соціальні проблеми. З часом побільшало науково-популярних розвідок та оглядів важливих політичних подій у різних країнах. Серед авторів "Д." були отці І. Бартошевський, І. Бирчак, К. Ганкевич, Г. Грушка, Д. Добрянський, Й. Комарницький, В. Курдидик, І. Машак, П. Нижанківський, Й. Мельницький, М. Огоновський, Ю. Пелеш, О. Саноцький, *К. Сарницький*, О. Торонський, Т. Яреми.

З першого числа 1894 редакцію перейняв о. Олексій Торонський, який продовжував традиції попередника і залучив до співпраці з виданням отців Є. Барища, В. Навроцького, василіянина *П. Фітяса*, М. Яцкевича. На останньому етапі "Д.", від 9 числа 1897, його редагував о. Степан Юрик.

Як додатки до "Д." виходили томи "Бібліотеки проповідничої", укладені з окремих розділів ("Науки про покаяння", "Науки на празники Богородичні", "Наука о знаку Св. Хреста", "Науки катехитичні", "Науки про відпусти").

Олег Сидор

ДЮЛЛЬ (ДІЛЛЬ) ЙОГАНН (Dull (Dill) Johann; бл. 1839–06.04.1901) маляр. Народився, імовірно, у Відні. Навчався декоративного малярства у Відні (1856–1860). Виконав 1862

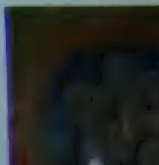

Фрагмент стінопису Й. Дюлля в будинку на вул. Краківській, 9. Сучасне фото

Й. Дюлль (у співавторстві) Стінопис у залі глядачів Львівського театру опери та балету. 1900 р

200

Фрагмент стінопису Н. Дюлля в церкві вул. Краківській, 9
Сучасне фото

стінопис у *вірменській церкві* у Львові (не зберігся). Від 1875 працював постійно у Львові. Був головним художником *театру Скарбка*. 1875 намалював тут нову сценічну завісу із зображенням тріумфальної арки. Для театру Скарбка оформлював спектаклі майже щорічно до 1898. Серед найвідоміших сценографій – "Аїда" Дж. Верді (1876–1877), "Лоенгрін" Р. Вагнера (1877), "Орфей у пеклі" і "Казки Гоффмана" Ж. Оффенбаха (1876, 1884), "Лілія Венеда" Ю. Словацького (1893), "Циганський барон" Й. Штрауса (1896). Глядачі високо оцінили його оформлення п'єси К. Бжозовського "Облога Львова 1648 р." (1884), з декораціями трьох актів – "Площа Ринок", "Інтер'єрбернардинського собору", "Табір Б. Хмельницького з краєвидом Львова". 1892 виконав фрески на плафоні театру Скарбка. Працював також для інших львівських театрів. 1878–1893 оформляв спектаклі *театру "Руська Бесіда"* (зокрема "Наталка Полтавка" І. Котляревського, "Чорноморці" *М. Лисенка*, "Бідна Марта" *С. Воробкевича* (1881), "Мікадо" А. Саллівена (1893). На українській сцені Д. вперше застосував електричне освітлення. Був першим сценографом львівського єврейського театру Я. Бер-Гімнезія, для якого бл. 1889 намалював завісу з композицією "Вихід євреїв з Єгипту". Виконував декорації та костюми для львівських зимових маскарадів (1880–1890-ті). Його проекти театральних декорацій виставляли у Львові 1885 у Літературно-художньому товаристві, 1917 – на Театральній виставці та 1925 – на Виставці старих майстрів (тут експонували два ескізи: "Готична зала з галереями" і "Декорація в єгипетському стилі"). Як театральний художник Д. використовував різноманітні історичні стилізації, був прихильником пишноти аксесуарів, яскравих тонів, світлових ефектів.

У Львові багато працював над фресковим малярством у типовій для пізнього *історизму* стилізаторській манері. Виконав розписи в інтер'єрах *лазні* св. Анни на вул. Академічній, 10 (тепер *просп. Т. Шевченка*) (1890, з італійськими та африканськими краєвидами, орнаментальними арабесками), стрільниці *Стрілецького товариства* (1891), літнього театру на *Губернаторських валах* (1891–1892, не зберігся), у залах ресторану Л. Штадтмюллера на *вул. Краківській*, 9 (1894, у "давньонімецькому" стилі). 1889 зробив стінопис на релігійну тематику в церкві в *Лисиничах* під Львовом. Помер у Львові. Похований на *Личаківському цвинтарі*.

Юрій Бірюльов

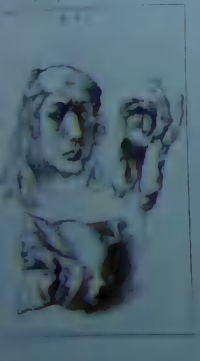

А. Дюрер
Автопортрет
1493 р.

ДЮРЕРА ЗБІРКА – колекція із 24 графічних рисунків німецького художника Альбрехта Дюрера (1471–1528), яка зберігалася у Львові 1869–1941. Колекцію рисунків А. Дюрера зібрав на поч. XIX ст. князь *Г. Любомирський*. 25.12.1823 Г. Любомирський уклав угоду із засновником *Оссолінеуму* графом *Ю. М. Оссолінським*, згідно з якою колекції під назвою *Музей ім. князів Любомирських* входили до складу збірок *Національного закладу ім. Оссолінських*. Натомість після смерті Ю. М. Оссолінського опікуном Оссолінеуму ставав Г. Любомирський та його спадкоємці. 1869, уже після смерті Г. Любомирського, колекцію рисунків А. Дюрера було перевезено до Львова, де її розмістили в Національному закладі ім. Оссолінських. Тривалий час збірку не експонували. З нагоди 400-ліття від дня смерті А. Дюрера 1928 у Львові, а згодом у Нюрнберзі (Німеччина) відбулася виставка робіт А. Дю-

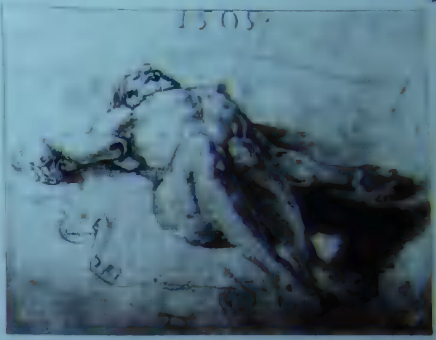

А. Дюрер. *Смерть Ісуса* 1505 р.

рера, що зберігалися у Львові. Наступного року за участю львівського мистецтвознавця *М. Гембаровича* було видано каталог збірки "Рисунки Альбрехта Дюрера в музеї Любомирських у Львові" (*Rysunki Albrechta Dürera w Muzeum Lubomirskich we Lwowie*, 1929).

На початку німецько-радянської війни, у перші дні німецької окупації міста, до Львова прибув "спеціальний уповноважений для захисту творів мистецтва на окупованих територіях", австрійський мистецтвознавець К. Мюльманн, що мав чітке завдання райхсмаршала Г. Геринга вивезти збірку рисунків А. Дюрера до Берліна. 02.07.1941, погрожуючи вжити силу, К. Мюльманн змусив М. Гембаровича видати колекцію рисунків, залишивши розписку в її отриманні. Колекція була вивезена до Берліна, де майже до самого закінчення війни зберігалася в райхсканцелярії А. Гітлера, який мав особливий пієтет до творів А. Дюрера. Напередодні поразки А. Гітлер віддав наказ заховати колекцію разом з іншими мистецькими цінностями в місці, де їм би не загрожували авіабомбардування західних союзників. Колекцію перевезли до старої соляної шахти Аль Аусзее поблизу Зальцбурга (Австрія), де її згодом знайшли американські військові. У квітні 1947 до уряду США звернувся князь Г. Любомирський, який, спираючись на те, що він є спадкоємцем родини Любомирських, запропонував повернути йому рисунки А. Дюрера, пообіцявши подарувати їх потім Національній бібліотеці у Вашингтоні. Однак, коли в січні 1948 американці передали колекцію князеві, той відмовився від своєї обіцянки. 1954 Г. Любомирський продав шістнадцять рисунків лондонській антикварній фірмі "Кольнегі", а решту вісім – Галереї Пола Дрея в Нью-Йорку. За виручені гроші до кінця життя князь проживав на французькій Рив'єрі. Частина із проданих рисунків кілька разів змінювала господарів. У сер. 1990-х було відоме місце перебування 23 рисунків, якими володіли музей "Метрополітен" в Нью-Йорку (3 рисунки), Художній музей у Клівленді (2 рисунки), Музей Бойманса ван Бенінгена в Роттердамі (2 рисунки), Галерея Інституту Куртолд (1 рисунок), Художній інститут у Чікаго (1 рисунок), Художній музей Нельсон-Аткінс у Канзас-ситі (1 рисунок), Музей мистецтв у Бостоні (1 рисунок), Бібліотека Пірпонта Моргана в Нью-Йорку (1 рисунок), Національна галерея Канади (1 рисунок), Барберівський інститут у Бірмінгемі (1 рисунок), а також приватні колекціонери в Лондоні (3 рисунки), Нюрнберзі (2 рисунки), Нью-Йорка (2 рисунки), Віднширі (1 рисунок) та Монреалі (1 рисунок).

Україна 2004 безоплатно передала Голландії колекцію Кенігса (зокрема два малюнки А. Дюрера), яку свого часу легально купила німецька держава. ■ після *Другої світової війни* викрали радянські окупаційні війська. Спроба діячів української культури пов'язати справу передачі колекції Кенігса з поверненням Музеєм Бойманса в Роттердамі рисунків із колишньої львівської збірки виявилася невдалою.

Творчість А. Дюрера в контексті львівської колекції його графіки досліджували *В. Козицький*, С. Костюк, В. Сусак, Р. Дюбан.

Андрій Козицький

ДЮРКОВИЧ (ПЮРКОВИЧ) ЛЮДОМИЛ (Gyurkovich Ludomil; 1899–1980) архітектор. Народився у Станиславові

Головний вівтар костелу св. Елькбети Архітектор Л. Дюркович 1928–1933 рр. Архівне фото

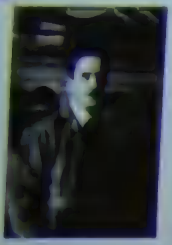

Василь Дядинюк

(тепер м. Івано-Франківськ). Закінчив архітектурне відділення *Львівської Політехніки* (1926). Працював у Львові до 1936, у технічному відділі міської ради, асистентом кафедри містобудування Львівської Політехніки. Згодом мешкав та працював у Сандомирі та Кельцах (Польща). У Львові був співвласником будівельної фірми. Споруджував житлові (власна вілла у стилі неокласицизму на вул. Обводовій, 4 (тепер вул. І. Труша; 1930)), громадські та сакральні будівлі. 1926–1929 керував реставрацією ренесансного Італійського подвір'я *Королівської кам'яниці* на *пл. Ринок*, 6 (тепер *Львівський історичний музей*). Брав участь у реставраційних роботах у *костелі Марії Маддалени*. У стилі *ар деко* виконав головний вівтар *костелу св. Єльжбети* (1928–1933, співавтори архітектори *В. Дейчак*, Ю. Шостакович, скульптори *Я. Городиська*, *Я. Райхерт-Тот*).

Автор проєктів костелів з оздобленням у стилі ар деко в с. Чищки (1928) і Рудки (1931, співавтор скульптор *Ю. Миколайський*) на Львівщині, а також *каплиці* на *Кільчарокові* з використанням форм спрощеного необароко (1926–1927), *костелу кармелітів босих* на вул. Персенківці у Львові (1932–1938, тепер промислове підприємство). Проєктував також костели в стилі *функціоналізму*, з елементами стилізації традиційних історичних стилів (*готики*, *бароко*) у містечку Маріямпіль поблизу Галича (тепер село Івано-Франківської обл., проєкт 1929). У 1930-ті виконав проєкт урбаністичної розбудови м. Коломия (тепер Івано-Франківської обл.), м. Кольбушова (тепер Підкарпатського воєвод., Польща). На *Личаківському цвинтарі* спорудив гробівець родини зі скульптурною композицією "Воскресіння Лазаря" (1933, скульптор Ю. Миколайський). Помер у м. Кельце (тепер Свєнтокшиського воєвод., Польща).

Юрій Бірюльов

В. Дядинюк *Автопортрет* 1929 р

ДЯДИНЮК ВАСИЛЬ (01.01.1900 – 21.01.1945) – художник, майстер монументального сакрального мистецтва, графік, педагог. Народився в с. Лучинець (тепер Мурованокуриловецького р-ну Вінницької обл.) в родині художників, де дід і батько займалися церковним мистецтвом – будівництвом храмів, *іконописом*, різьбою та позолотою *іконостасів*. Ще хлопцем, допомагаючи батькові, Д. засвоїв професійні навички роботи в різних художніх техніках. Навчався в могилівській чоловічій прогімназії. 1918 з гімназійної лави вступив добровольцем в армію Української Народної Республіки. Під час служби Д. присвоїли звання поручника. 1920 разом із рештками українського війська був інтернований у таборі військовополонених у Каліші (тепер Великопольського воєвод., Польща).

Переїхав 1924 до Львова. 1924–1926 навчався в мистецькій школі *О. Новаківського* у Львові. 1926 успішно дебютував на першій виставці цієї школи в Академічному домі, де показав 35 олійних творів – етюди з гуцульського с. Космач, портрет лікаря *М. Панчишина*, низку натюрмортів та декоративних композицій.

Перша персональна виставка творів Д. відбулася 1926 в Коломиї. 1926–1927 періодично слухав лекції темперного іконопису в *П. Холодного*-старшого та студіював різні техніки естампної графіки у *П. Холодного*-молодшого. Одночасно на кошти митрополита *Андрея Шептицького* виїжджав до Вільна (тепер м. Вільнюс, Литва), де копіював давні портрети українських владик XVII–XVIII ст. 1927 на півроку здійснив подорож до Риму та Венеції для копіювання релігійних сюжетів, виконаних в епоху італійського ренесансу. Одержавши стипендію митрополита Андрея Шептицького, Д. 1928–1929 стажувався в Національній школі мистецтв та промислу в Парижі, брав участь у виставках "Салону Незалежних" і Товариства французьких художників у Гран-Паде. У музеях Парижа копіював твори Ботичеллі, Тиціана, Рубенса, Веласкеса, вивчав модерні напрями європейського мистецтва. Його "Автопортрет" (1929), що належить до збірки *Національного музею у Львові*, свідчить про вплив на його творчість ідей неокласицизму. Водночас

добра обізнаність із технічними засобами та образною мовою різних історичних епох дали змогу Д. з великою творчою свободою оперувати розмаїтими стильовими формами й мистецькими техніками.

Повернувшись до Львова, у 1930-ті Д. розгорнув активну діяльність як художник-монументаліст, іконописець (ікона "Успення Богородиці" для церкви с. Страдч, тепер Яворівського р-ну Львівської обл.), портретист, книжковий графік (серії книжечок для народу, ілюстрації до поетичної збірки *Є. Маланюка* "Земля і Залізо", серія святкових художніх листівок) та автор цікавих проєктів у промисловій графіці та сучасному ужитковому мистецтві (проєкти килимів та порцелянового посуду).

За підтримки митрополита Андрея Шептицького 1930–1933 Д. керував школою релігійного малярства при монастирі *студитів* у Львові. 1931–1932 та 1933, після смерті П. Холодного-старшого, закінчив його працю над монументальною композицією-семискладнем "Божий гріб" (*Успенська церква* у Львові). Водночас на замовлення американського *українця* Якова Макогона Д. виконав серію монументальних історичних портретів "Володарі України княжої та гетьманської доби" (34 твори, тепер власність Українського інституту Америки в Нью-Йорку). Традиційні форми давньоукраїнського іконопису збагачені в творах Д. мотивами народної орнаментики та злегка стилізовані в дусі популярної в 1930-ті естетики конструктивізму.

Д. брав участь 1931 у першій виставці *Українського товариства прихильників мистецтва*, виставці українського мистецтва у Варшаві (1934) та ретроспективній виставці українського мистецтва (Львів, 1935).

У роки німецької окупації 1941–1944 разом із дружиною Ольгою Козакевич тимчасово замешкав у Коломиї (тепер Івано-Франківської обл.). Став членом *Спілки українських образотворчих митців* у Львові та експонентом її виставок (1941, 1942). Разом із художником *М. Дмитренком* 1943 виконав низку проєктів для поліхромії церкви Благовіщення в м. Городок (тепер Львівської обл.). На замовлення "Українського видавництва" у Кракові Д. створив серію художніх листівок.

Художник разом із дружиною та сином 1944 емігрував на Захід. Перебуваючи у Відні, несподівано помер від тифу.

Твори Д. зберігаються в Національному музеї у Львові, у США та в приватних збірках України.

Любов Вознюк

ДЯК – світський церковнослужитель у православних і греко-католицьких храмах, до обов'язків якого входить церковний спів та літургійне читання. Назва походить від гр. διάκονος – слуга, прислужник. Д. може очолювати церковний хор, допомагає священнослужителям під час здійснення церковних треб. За тривале служіння та авторитет у церкві Д. одержує право носити підрясник чи стихар під час богослужінь. Ревне служіння часто сприяє зростанню в духовній кар'єрі – дяківство може стати ступенем у підготовці до дияконської хіротонії. Від XVIII ст. на позначення Д. паралельно вживається назва "псаломщик", чи "псаломник"; існує ще один відомий з часів Київської Русі, хоча й рідше вживаний термін "протопсалт". На ці терміни натрапляємо в документації львівських церков різного часу.

Дяківський спів, сформований на основі збереження візантійських традицій в умовах орієнтації на музично-стильові досягнення західної культури доби *ренесансу* та *бароко*, зберігає динамізм і сприйнятливість до імпровізації. Саме він був важливим засобом формування національної церковної культури, популяризації християнської літургійної спадщини серед широких прошарків часто неписьменного населення.

Д. входили до парохіяльного причту, їх утримувала церковна громада. Становище Д. визначали вічнаєве право та церковна традиція. Воно передбачало можливість одержувати матеріальне забезпечення (третину земельного наділу чи інших церковних прибутків). На відмі-

Часопис "Дяківські відомості" 01.07.1925 р.

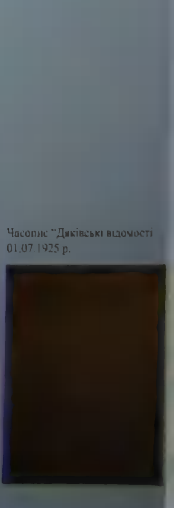

Осип Дяків

ну від деяких сільських парохій у Галичині, де скрутне матеріальне становище змушувало священиків уникати призначення Д. і користуватися доброчинними послугами когось із громади, у міських церквах Львова Д. були від найдавніших часів. Багато Д. – вихованців братських чи спеціальних церковних навчальних закладів (XIX–XX ст.), виконували обов'язки вчителів в українських парохіяльних школах міста. Д., що були вчителями львівських парохіяльних шкіл XVI–XVII ст., як простежив у своєму дослідженні львівський історик І. Мицько, у документах називають також дидаскалами, чи бакаврами. Серед Д. *Успенської церкви*, зокрема, згадані: 1592 – Симеон Гунька і Олександр, 1602 – "старший дидаскал" Феодор Касіянович, 1624 – "пан Келисей дидаскал", 1637 – дидаскал Афанасій і уставник Миколай Грек. Існують згадки про Д. і при інших українських храмах: Лукаш Волошин (1615, 1623) служив при *монастирі св. Онуфрія*; Василь (1623, 1627) – при *церкві Боговлення*; Феодор (1641–1642) – у *церкві св. Параскеви П'ятниці*. Д. Олекса (1598) та *Гавриїл Дорофеєвич* наприкін. XVI – на поч. XVII ст. вчителювали при різних церквах Львова.

У XIX – першій пол. XX ст. у Львові діяли спеціальні заклади для навчання Д. – передусім школи при *соборі св. Юра* та при *Ставропігійському інституті*. Особливої уваги вивченню дяківського співу надавали у *Греко-католицькій семінарії*. Серед наставників львівських Д. кін. XIX – поч. XX ст. були відомі в Галичині церковні та культурні діячі – священик І. Дольницький, Р. Криштальський. У 1920–1930-тх у Львові існувало професійне Товариство взаємодопомоги дяків, яке очолювали священики Є. Дуткевич та В. Лончина. Товариство мало свій друкований орган "Дяківські відомості" (1923–1939).

Упродовж століть спів Д. у церквах Галичини та Львова формувався як унікальна традиція духовної музики та речитативу, яка ґрунтувалася на поєднанні давніх обробок церковних піснеспівів із народними музичними творами та обробками. Саме дяківські традиції вплинули на формування "Богогласника" та українського багатожанрового ноголінійного "Ірмологону" ("Ірмолоя"). Ці традиції досліджує львівський науковець Ю. Ясіновський. Сьогодні дяківські музичні традиції відроджують у духовних та спеціальних відділеннях музичних навчальних закладів Львова.

Василь Клеть

ДЯКІВ ЛЕОНТІЙ (1905–1943) – діяч *Української Греко-Католицької Церкви*. Працював, зокрема, серед української ремісничої і робочої молоді Львова. Співорганізатор свята "*Українська Молодь Христові*" (1933), один із засновників католицької організації молоді "Орли". Загинув у німецькому концентраційному таборі Аушвіц (Освенцим).

Е. У.

ДЯКІВ ОСИП (псевда: Артем, О. Гончарук, Горновий, Наум, Осет, А. Осипенко, Цьвочок, Юрій; 21.06.1921–28.11.1950) – діяч українського національно-визвольного руху, публіцист, редактор, підполковник *Української Повстанської Армії* (УПА). Народився в с. Олесин (тепер Козівського р-ну Тернопільської обл.). Навчався у Бережанській гімназії, 1940 закінчив її з відзнакою як середню школу. Навчався на філологічному факультеті *Львівського університету*, мешкав у гуртожитку на *вул. М. Коперника*, 36, кімната 65. Від 1938 належав до Юнацтва *Організації Українських Націоналістів* (ОУН), був помічником референта розвідки Бережанського повіту (1939–1940). Заарештований *НКВС* 25.09.1940 у Львові та засуджений Тернопільським обласним судом 30.01.1941 на 10 років таборів. Під час відступу радянських військ 07.07.1941 втік із групою в'язнів із тюрми в м. Бердичеві Житомирської обл.

Працював в осередку пропаганди Бережанської округи ОУН (1941–1943), одночасно заочно навчався в Українському технічно-господарському інституті в м. По-

Доповідна записка секретареві Центрального комітету комуністичної партії (більшовиків) України про ліквідацію О. Дякова 02.12.1950 р.

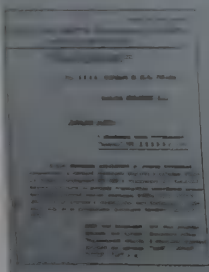

дебради (Чехія). 1943–1944 був членом крайового проводу Юнацтва ОУН західних українських земель із центром у Львові, входив до редколегії журналу "Юнак" і редагував інформаційний додаток до нього "Вісті". Навесні 1944 перейшов у підпілля, працював у крайовому осередку пропаганди ОУН під керівництвом *Петра Дужого*, у листопаді 1944 переведений до референтури політичного вишколу Проводу ОУН. Улітку 1945 став членом Головного осередку пропаганди при Проводі ОУН. чільний ідеолог збройної боротьби.

Автор пропагандистських брошур і статей, вишкільних матеріалів, ідеологічних праць, частина з яких згодом з'явилася окремою збіркою "Ідея і чин" (1968) та в перекладі англійською "СРСР без маски" (*USSR unmasked*, 1976). Тоді входив до редакції центральних видань *Української Головної Визвольної Ради* (УГВР), ОУН і УПА, був співробітником політвиховного відділу Головного військового штабу УПА.

Улітку 1948 призначений референтом пропаганди Крайового проводу ОУН Львівського краю, залишаючись співробітником Головного осередку пропаганди. Після загибелі 04.11.1948 крайового провідника *З. Тершаковця* став на його місце, уведений до складу Проводу ОУН влітку 1949, виконував обов'язки командира воєнної округи УПА *"Буг"* Улітку 1950 член УГВР, заступник голови Генерального секретаріату УГВР (підпільного уряду). Нагороджений Золотим і Срібним Хрестами заслуги УПА, мав ступінь сотника-політвиховника УПА. Загинув у бою із спецгрупою міністерства держбезпеки в лісі біля с. Великополе Яворівського р-ну Львівської обл. Посмертно підвищений до ступеня підполковника-політвиховника УПА. На місці смерті Д. 2000 відкрито криївку-музей.

Володимир Мороз

ДЯЧУК-СТАВИЦЬКИЙ ЮРІЙ 26.01.1947) – український футболіст, тренер, спортивний діяч. Заслужений тренер України (від 1999). Народився у Львові. Закінчив середню школу № 62. Футболом займався у львівській дитячо-юнацькій спортивній школі № 4 (перший тренер – Святослав Канич). 1975 закінчив Львівський інститут фізичної культури (тепер *Львівський державний університет фізичної культури*). Футбольна спеціальність – воротар. Виступав за команди: "Горинь" (Рівне), "Шахтар" (Червоноград), "Авангард" (Стрий). Працював головою Ленінського райспорткомітету міста Львова, завучем спортивної дитячо-юнацької школи "Карпати" (1975–1979). Тренував футбольні команди: "Буковина" (Чернівці), "Прикарпаття" (Івано-Франківськ), "Волинь" (Луцьк), "Газовик" (Комарне), "Металург" (Запоріжжя), "Анжи" (Махачкала, Росія). У футбольному клубі *"Карпати"* від 1989 (з перервами); працював тренером, головним тренером, віце-президентом, генеральним директором, від липня 2006 спортивний директор клубу. Допомагав головному тренерові *Миронові Маркевичу* в сезоні 1997/1998, коли "Карпати" стали бронзовим призером чемпіонату України. Відзначений державними нагородами. Член Центральної ради Федерації футболу України. Мешкає у Львові.

Іван Яремко

Юрій Дячук-Ставицький

Е

Тадей Едер

ЕВЛІЯ ЧЕЛЕБІ (Evliyâ Çelebi; 25.03.1611 - бл. 1682) - турецький державний службовець, мандрівник і географ. Народився у Стамбулі в родині головного ювеліра султанського палацу. Здобув домашню освіту, опанував фах ювеліра, закінчив медресе (релігійну школу при мечеті). Скориставшись протекцією родичів, розпочав державну службу при дворі султана. Спочатку виконував дрібні доручення, від 1645 був скарбником міністра фінансів Мехмед-паші. Від 1641 брав участь у військових походах турецької армії та кримських татар, воював проти запорозьких козаків біля Азова (1641–1642), польських військ у Подністров'ї (1657), австрійців в Угорщині (1660–1666). Знав кілька мов, виконував дипломатичні місії. Відвідав багато країн Європи, Азії та Африки. Під час подорожей вів щоденники, на основі яких у 1670-ті написав "Книгу подорожей" (*Seyahatnamesi*) в 10-ти томах. Попри перебільшення, недостовірні або вигадані факти, твір містить важливі відомості з історії багатьох країн.

Протягом мандрівок Е. кілька разів бував в Україні, під час одного з військових походів, імовірно, наприкін. 1650-х, відвідав околиці Львова. Описуючи Львів, Е. порівняв його зі столицею Аравії, особливо наголосивши на красі місцевих жінок: "У життєдайному кліматі тутешніх місць дівчата настільки гарні, що, побачивши їх, одягнених у різнобарвниці шовковими одяг, сонцеликих, з очима лані, газель, сарни, чоловік втрачає голову". Інші відомості мандрівника про місто не відповідають правді, зокрема твердження про існування у Львові сотні церков і сорока монастирів, семи тисяч крамниць на місцевому базарі тощо. Е. зазначав, що "через метушню у війську" не зміг особисто оглянути місто як слід, тому описував Львів за оповіддю одного військового найманця.

Помер під час подорожі, повертаючись із Єгипту. Тривалий час твори Е. поширювалися у списках. Європейський читач зміг ознайомитися із працею Е. в сер. XIX ст., після того, як її перші два томи в перекладі англійською мовою видав австрійський сходознавець Рихтер Йоганн фон Гаммер-Пургшталь (1834). Повне видання "Книги подорожей" турецькою мовою з'явилося в Стамбулі 1896–1928 (Т. 1–8) та 1935–1938 (Т. 9–10). Фрагменти праці Е., присвячені опису Львова, вміщено в "Історії Львова в документах і матеріалах" (1986).

Андрій Козицький

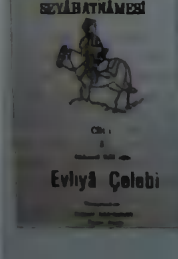

Евлія Челебі
Книга подорожей
Т. 1. 1896 р. Титульна сторінка

ЕДЕР ТАДЕЙ (нар. 17.02.1943) – український діяч культури, генеральний директор і художній керівник *Львівського національного академічного театру опери та балету ім. С. Крушельницької*. Заслужений працівник культури України (1993). Народився у Львові. 1968 закінчив вокальний відділ Львівського музичного училища ім. М. Шашкевича, 1974–1979 здобував фах юриста у *Львівському університеті*. 1967–1968 – артист оперної студії Львівської консерваторії ім. М. Лисенка, 1965–1979 – соліст Заслуженої капели України *"Трембіта"* 1972–1988 – перший заступник директора Львівського театру опери та балету. 1988–1998 очолював *Львівську філармонію*. Організатор заснування Міжнародного фестивалю музичного мистецтва *"Віріпузи"* Від 1998 директор Львівського театру опери та балету.

Сприяв постановці на сцені театру опер "Набукко" і "Травіата" Дж. Верді за участю італійського режисера Джузеппе Вішіліа. Один із організаторів міжнародного проєкту "Гранди мистецтв". Став ініціатором постановки опери "Моїсей" за *Іваном Франком* (режисер *Збігнєв Хшановський*) на музику *Мирослава Скорика* і на лібрето *Богдана Стельмаха*, яка здобула благословення та фінансову підтримку Папи *Івана Павла II*. Завдяки співпраці Е. з М. Скориком на сцені театру було поставлено балет "Повернення Баттерфляй", присвячений яскравому епізодові з життя *Соломії Крушельницької* та композитора Джакомо Пуччіні.

Лавреат міжнародної премії ім. Лео Вітошинського (Австрія), премії ім. Рихарда Стріхаржа (Німеччина). Нагороджений орденами, іншими відзнаками.

Член Ліги творчих спілок Львівщини (2002), голова Ради директорів театрів

Львівщини (2001). Співавтор фотонарису "Львівський театр опери та балету імені Івана Франка" (1987).

Оксана Пагамарчук

ЕДЕР ЮЗЕФ (Eder Józef; 1831–1903) – фотограф. Подробиці біографії Е. (походження, освіта, початки професійної діяльності) не відомі. Бл. 1860 у спеціально збудованому павільйоні в подвір'ї *готелю* "Англійський" (не зберігся) на вул. Карла Людвіга, 15 (тепер просп. Свободи), відкрилося "Фотографічно-художнє ательє Бернгарда Бранда, Лемберг" Невдовзі до спілки з Б. Брандом вступив Е. Заклад успішно розвивався, спільники відкрили філії в Яссах (тепер Румунія) та Станиславові (тепер м. Івано-Франківськ). 1865–1888 власником фотографічно-художнього ательє на вул. Карла Людвіга,15, був тільки Е.

Фотографіям Е. притаманне бездоганне композиційне вирішення, висока якість зображення та відсутність ретушування. У творчому доробку Е. – велика кількість документальних світлин, портрети, зокрема львів'ян (польських повстанців 1863–1864); пейзажі (напр. "Скелі в Бубнищі"), натюрморти, краєвиди Львова. Саме його об'єктиву належать найдавніші збережені світлини з краєвидами та найвідомішими спорудами Львова 1860–1870, зокрема загальний вигляд Львова з *гори Вроновських*, виконаний з боку *цитаделі*. Бл. 60 фотографій становлять т. зв. "Альбом пам'яток Львова". Із прокладенням залізничної колії акційного товариства ім. Карла Людвіга та спорудженням першого львівського *залізничного вокзалу* фотограф виконав світлини всіх станцій Краківсько-Львівського напрямку; альбоми з краєвидами Перемишля, Кракова, Жешова, околиць залізничної колії Бродівського напрямку, зокрема Підгорецького замку. 1867 Е. влаштував у готелі "Англійському" стереоскопічну панораму, яка демонструвала 2 тис. краєвидів Парижа та інших міст. Е. брав участь у Четвертій всесвітній міжнародній виставці у Відні (1873), де одержав нагороду; його праці відзначено також на Рільничо-промисловій виставці 1877 у Львові.

Е. покинув Львів, оселившись у Станиславові. 1888 він одержав промислову карту і продовжив професійну діяльність у власному ательє в Станиславові, на вул. Сапежинській, 9. Помер у Станиславові. Після смерті фотографа там працювали члени родини Е. (Гелена, Теофілія та Владислав Едери). Ательє існувало ще в 1920-п. Е. вважають найяскравішим львівським фотографом XIX ст.

Ірина Котлобулатова

План забудови вул. Карла Людвіга (тепер просп. Свободи) із позначенням місця розташування ательє Ю. Едера. Кін. XIX ст.

ЕЙДЕЛЬМАН ОЛЕКСАНДР (07.06.1902–31.10.1995) – піаніст, педагог. Народився в м. Гостомелі (тепер Київської обл.). Навчався у М. Домбровського та Ф. Блуменфельда в Київській консерваторії (1912–1923), згодом приватно у Г. Нейгауза. Лавреат першої премії Другого всеукраїнського конкурсу (1931). 1925–1941 як соліст Української філармонії концертував у всіх республіках СРСР. Водночас викладав гру на фортепіано у Київській консерваторії та музичній школі-десятирічці. Під час *Другої світової війни* продовжував концертну та викладацьку діяльність у Росії. Піаніст романтичного стилю з широким, різноманітним репертуаром. Відзначався особливим педагогічним хистом, який допомагав розкрити здібності своїх учнів та дати їм бездоганну фахову майстерність.

Готель "Англійський" На фасаді реклама ательє Ю. Едера. 1870-ті рр. Архівне фото

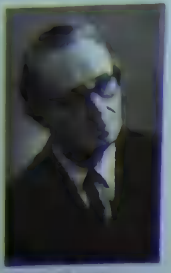

Переселився до Львова 1950. Працював професором і завідувачем кафедри Львівської консерваторії (тепер *Львівська національна музична академія*), а також завідувачем фортепіанного відділу Львівської спеціальної музичної школи ім. С. Крушельницької (1950–1977). Виховав понад 100 музикантів (серед них лавреати і дипломанти міжнародних та всеукраїнських конкурсів), які з часом створили основне ядро фортепіанного факультету Львівської консерваторії. Серед його учнів – концертуючі піаністи Сергій Ейдельман (син), Жан Ефлам Бавузе, Юліана Осінчук, Володимир Дайч, Юрій Полубелов; викладачі Львівської національної музичної академії *М. Крас* та Л. Крих, К. Колесса, П. Юрженко, Х. Гумецька, Т. Слюсар, Н. Кашкадамова та ін. 1978 переїхав до США, де працював професором Нью-Йоркського університету (1981–1995). Помер у Нью-Йорку (США).

Тетяна Миглодан

ЕЙЛЕ МАР'ЯН АЛОЇЗІЙ (Eile Marian Alojzy, псевдоніми: Andrzej Werner, Bracia Rojck; 07.01.1910–02.12.1984) – польський журналіст, художник-графік. Народився у Львові в родині службовця. Вивчав право у Варшавському університеті та графіку – в Академії мистецтв у Кракові. Від 1935 був секретарем редакції часопису "Літературні відомості" (*Wiadomości Literackie*). Під час німецької окупації Львова працював декоратором лялькового театру. Через небезпеку арешту виїхав із міста, прибравши вигадане прізвище Квасневський. Переховувався в сільській місцевості. 1945 виїхав до Кракова. Співпрацював із кабаретом "Сім котів" (1946–1947).

Один із засновників і довголітній редактор (1945–1969) журналу "Зріз" (*Przekrój*). Запропонував концепцію графічного оформлення журналу та визначав його редакційну політику. Провадив у виданні рубрику "Думки людей великих, середніх та песика Фафика". Журнал друкував цикл малюнків (автор Збігнєв Ленгрен) про "професора Філютка", прообразом якого був Е. За керівництва Е. журнал встановив високий стандарт соціальної журналістики та влучного гумору. Працюючи журналістом, Е. продовжував проєктувати театральні декорації. Від 1971 викладав театральну сценографію в Академії мистецтв у Кракові. Помер у Кракові.

Андрій Козицький

Зліва:
О. Ейдельман, П. Кармалюк
Є. Козак, М. Колесса.
Фото кін. 1960 х рр

ЕКЗЕКУЦІЇ – тут, виконання судових рішень про покарання злочинців у формі страти або ж тілесної кари. У давньому Львові Е. виконував *кат*, що перебував на міській службі. За кожну Е. він отримував додаткову платню. Смертну кару у Львові виконували через відрубування голови, повішення, спалення, ламання колін, четвертування, саджання на палю. Більшість смертних вироків здійснювали на *горі Страчень* (вище від *вул. Клепарівської* та сучасного *Краківського ринку*). Місце Е. обрали з таким розрахунком, щоб його було добре видно тим, хто під'їжджав до Львова, а також із розташованої неподалік площі, де відбувалися *ярмарки*. В особливих випадках частини тіл четвертованих злочинців розвішували на стовпах при всіх в'їздах до міста. Злочинців шляхетського походження, а також заможних міщан страчували на *пл. Ринок*, де виконання Е. відбувалося біля дерев'яного стовпа ганьби – *прангера*, який 1425 поставили біля *ратуші*. 1598 дерев'яний пранґер замінено кам'яним стовпом ганьби, що його

увінчувала скульптурна композиція, яка складалася з фігур ката з мечем у руці та богині Феміди з терезами справедливості. Прангер стояв на пл. Ринок до 1826.

Найчастіше практикованим видом страти у Львові було відрубування голови. 1531 суд Львова засудив до відрубування голови чоловіка, який хотів пробратися в місто через мури. 1548 аналогічно було покарано особу за розбій. 1565 обезголовлено двох шляхтичів, які вбили охоронця Галицької *брами*. Того ж року відрубали голову чоловікові-двоженцю. 1622 відрубали голову жінці за вбивство зятя. 1634 обезголовленням скарано шляхтича, що вбив міщанина. 1730, 1731 та 1748 відрубали голови жінкам, що вбили своїх немовлят. Через обезголовлення у Львові виконали Е. трьох колишніх правителів Молдови. 05.05.1563 в місті відрубано голову колишньому господареві Молдови *Стефанові VII Толші*. 16.06.1578 страчено господаря Молдови та козацького гетьмана *Івана Підкову*. 28.09.1582 обезголовлено *Янкулу Саса*. На прохання останнього засудженого Е. виконано не катівським, а його власним бойовим мечем. До кін. XVII ст. цей меч зберігався в ратуші. Іноді додатковим покаранням, що мало б ганьбити страченого, було посмертне підняття відрубаної голови на палю. 1779 так було покарано за вбивство Александра Терасовського. Іноді відрубуванням голови карали одночасно багатьох осіб: 1583 позбавили життя кількох *козаків*, 1615 відрубали голови двадцяти трьом колишнім військовим найманцям, які збунтувалися в околицях Львова.

Е. через обезголовлення у Львові кат виконував за допомогою меча. Катівський меч, або, як його ще називали, "меч правосуддя", мав широке руків'я для двох рук і прямий важкий клинок зі зрізаним майже під прямим кутом вістрям. На клинку були зображені *герб міста Львова* і шибениця. Катівські мечі старого Львова зберігаються зараз у *Львівському історичному музеї*. Засудженій до смерті ставав на коліна і витягував шию. Кат наносив ззаду горизонтальний удар, аби стяти голову. Страта відбувалася на по-

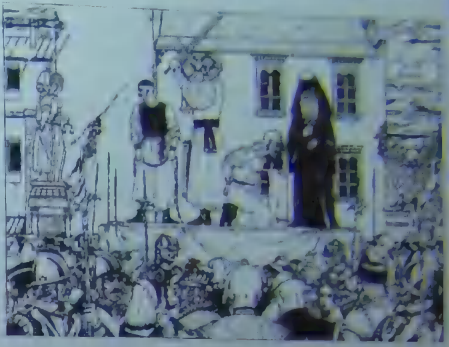

І. Щуров. *Страта Івана І*

мості, так, щоб її могло бачити більше людей. Поміст застеляли соломою, яка мала всотувати кров страченого.

1508, стинаючи голову засудженому до смерті шляхтичеві Іероніму Добростанському, кат наніс засудженому кілька ударів, але не зумів відрубати голови й тут же сам оголосив, що це *значення*. Смертника помилували, але з'явилися поголоски про те, що кат був підкуплений. Підлікувавшись, І. Добростанський розпочав проти Львова судовий процес за порушення своїх прав, посилаючись на те, що місто не мало повноважень карати смертю шляхтича.

Шибениця XVII ст. Реконструкція 2007 р. Сучасне фото

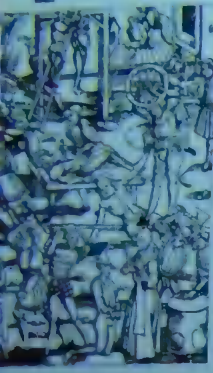

Види тілесних покарань і страт
Гравюра 1508 р

Виконання смертної кари четвертуванням
Фрагмент гравюри кін. XVIII ст

Іншим поширеним видом Е. було повішення на шибениці. У Львові шибениця була за межами міста на горі Страчень. Львівська шибениця була вимурована з тесаного каменю у вигляді великої кринити, що підіймалася над рівнем землі на три метри. До перекритої решіткою внутрішньої частини споруди кат скидав решітки тіл страчених, що, внаслідок, починали розкладатися. Обабіч надземної частини стояли два стовпи із перекладиною, на якій, власне, вішали засуджених до страти.

Повішення на шибениці вважалося найбільш принизливим покаранням, оскільки існувало переконання, що через перетискання зашморгом горла душа не може вийти з тіла природним способом. У Львові найчастіше вішали осіб, засуджених за крадіжки. 1509 в місті повісили 30 полонених *гопаків*, які під час облоги Львова спалили *шпиталь* св. Станіслава разом із хворими. 1768 повісили велику групу *гайдамаків*. Іноді покараного через повішення залишали на місці страти, поки не перетлівала мотузка або поки тіло небіжчика не починало розкладатися. Середньовічні правники обґрунтовували такі дії необхідністю відлякувати інших потенційних правопорушників від скоєння схожих злочинів. Крім постійної шибениці, у місті могли споруджувати й тимчасові. Відомо, що 1625 *маґістрат* виділив гроші на будівництво тимчасової шибениці.

Скаленням у Львові карали фальшивомонетників, єретиків та віровідступників, а також жінок, які вчинили крадіжку, отруїли когось або вбили близького родича. 1515 спалено *вірменина* Івашка Тихновича та його служницю Софію за статеві стосунки між представниками різних конфесій. Син Івашка оскаржив вирок у королівському суді й виграв справу проти міста. 1518 спалено селянина, котрий, як твердили, за намовою волохів хотів підпалити місто. 1558 спаленням покарано кількох осіб за виготовлення фальшивого воску. 1641 спалили вихрещеного *єврея* Матсуша (за крадіжку з *костелу*) та монаха Альберта Віроземського (за єретництво та підписання угоди з дияволом). За фальшування монет Е. через спалення у Львові відбувалися 1521, 1579, 1602. Остання Е. через спалення відбулася у Львові 13.05.1728, коли за образу християнської віри спалено братів Хаїма та Йозуеля Райцесів. Один із братів – Йозуель, учинив самогубство у *в язниці*, однак на вогнищі спалили його мертве тіло.

Досить часто львівський міський суд використовував такий спосіб виконання смертної кари, як ламання колін. Згідно з тогочасними законами, так карали осіб, які скоїли зумисне вбивство, пограбували храм чи *цвинтар*, а також тих, хто вночі вчинив напад. Виконуючи це покарання, кат колесом від воза або спеціальною биткою бив прив'язаного до землі злочинця по колінах. Засудженого із розтрощеними колінами залишали вмирати: смерть наставала від больового шоку. Е. через ламання колін уважалася важким покаранням, у львівській судовій практиці такі вироки зазвичай виконували щодо злочинців, які вбили когось із членів своєї родини. Е. через колесування виконали 1776 над Юзефом Дембіцьким (за вбивство батька), 1776 так був покараний Маркуш Хаїмович (за вбивство і пограбування свого діда), 1774 поламали коліна шляхтичеві Пйотрові Маковському (за кровозмішання з донькою та таємне вбивство).

Четвертуванням карали за важкі злочини. Спочатку кат відрубував руки та ноги, а тоді голову. Іноді вирок передбачав лише відрубування рук та голови. 1615 четвертовано колишніх учасників *конфедерації* Сцібору та Сурму, 1774 Гонорату Дияковську. Порівняно рідко в місті здійснювали Е. через саджання на палю: 1548 і 1568 так покарали жінок за вбивства своїх новонароджених дітей. 1615 на палю посадили керівників конфедерації Карвацького та Кецького. На палі посадили кількох гайдамаків 1768.

Виконання Е. у Львові відбувалося при великому зібранні мешканців міста та підльвівських сіл. 1643 під час виконання страти свого земляка українські монахи спробували відбити засудженого до смерті, але натовп не дав їм цього зробити.

Крім Е., що полягали у виконанні смертної кари, у Львові практикували й інші покарання без позбавлення життя засудженого: відтинання органів, биття батогами або посторонками, тортурування "орчиком" та заковування в колодки. Позбавленням органів тіла карали за спричинені комусь тілесні ушкодження. Відрубуванням руки розправлялися за зумисне покалічення або поранення, за складання неправдивої присяги, підроблення монет через зменшення їхньої ваги. Відрізання язика загрожувало тому, хто чинив суд без спеціального дозволу на це, а вуха відрізали за звідництво. Одним із легших видів покарання, яке найчастіше застосовувала міська влада Львова у XVI–XVII ст., було биття батогами чи посторонками. Цей вид Е. виконували на сходах перед входом до ратуші. Зокрема 1628 там били шевця за крадіжку книжки, 1636 мешканців *Гаївська* за відмову виконувати накладені містом трудові повинності, 1695 за знущання з дружини був побитий мешканець *Краківського передмістя*, 1735 кат бив перед ратушею батогом одразу кількох повій. Побиттям карали не лише за дрібні провини, але й часом посадових осіб, наприклад *возного*, якщо він необ'єктивно підходив до розгляду справи, адвоката, якщо той вів справу на шкоду своєму клієнтові тощо. Покарання "орчиком" полягало у підвішуванні винного за викручені назад руки на спеціальному стовпі з поперечною перекладиною, яка нагадувала деталь воза, від якої й одержала свою назву. Таке покарання у Львові було передбачено для пекарів, які випікали неякісний хліб. Покарання заковуванням у колодку передбачало обмеження рухів й перебування в такому стані на тривалий час.

Виконання традиційних видів Е. через саджання на палю, ламання колін тощо австрійська влада скасувала наприкін. XVIII ст. Юридична система імперії Габсбургів передбачала страту через обезголовлення, повішання та розстріл. Головним способом Е. визначено повішання на шибениці, розстрілювали головно військових злочинців або осіб шляхетського походження. Останніми публічно страченими особами за часів австрійської влади у Львові стали повішені 31.07.1847 на горі Страчення *Г. Вишньовський* та Ю. Капусцінський. В останній чверті XIX ст. повішання виконували всередині тюремного приміщення на невисокому вертикальному стовпі без горизонтальної поперечини. Засудженому, що стояв на спеціальних підставках, спираючись спиною на стовп, накидали на шию зашморг і вибивали опору з-під ніг. Смерть наставала не від перелому хребта, а від удушшя. Від 1880 усі смертні вироки в Австрійській імперії виконували лише три кати. Львів свого виконавця смертної кари не мав.

Катівський меч Львова. Кін. XVI ст.

Смертна кара через обезголовлення. Фрагмент гравюри кін. XVIII ст.

Під час перебування у Львові російських військ 1914-1915 Е. ■ вироками військового суду виконували побиттю *Медової Пещери*. Розстріляних тих і ховали.

У міжвоєнний період польська влада виконувала Е. у *в'язниці "Бригідки"*. На її території 30.11.1922 розстріляли українських націоналістів *Івана Луцейка* та *Василя Круп*; 06.08.1925 страпили єврейського комуніста *Нафталі Ботвіна*, 23.12.1932 повішено бойовиків *Організації Українських Націоналістів* (ОУН) *Василя Біласа* та *Дмитра Данилишина*. Страта В. Біласа й Д. Данилишина відбулася у подвір'ї в'язниці, завдяки адвокатам *українці* Львова знали про точний час страти, тому під час виконання Е. били *дзвони* всіх українських церков Львова. 25.08.1938 ■ "Бригідках" був повішений член ОУН *Іларій Кук*. Засудженого повісили в кімнаті вартівні, де згодом відбувалися побачення засуджених із родичами.

Масові Е. здійснювала у львівських тюрмах 1940-1941 радянська влада. Страти відбувалися ■ льохах львівських в'язниць на вул. Лонського (тепер вул. К. Брюллова), *вул. Замарстинівській* та в'язниці "Бригідки" Існують свідчення про розстріли політичних в'язнів у підвалі будинку на *пл. Галицькій*, 15. Людей вбивали пострілом у потилицю з пістолета. Тікаючи з міста в червні 1941, працівники *НКВС* жорстоко вбили всіх політичних в'язнів львівських тюрем. Згідно з радянськими відомостями, до 26.06.1941 у Львові комуністи знищили 2464 особи, проте вбивства відбувалися й у наступні дні, тому кількість жертв була більшою й перевищувала 5 тис. осіб. З юридичного погляду вбивства у львівських тюрмах ■ червні 1941 не були Е., оскільки людям навіть не було винесено присудів, більшовики по-садистськи тортурували та вбивали своїх жертв.

Під час німецької окупації Львова 1941-1944 більшість страт німецька влада виконувала також без суду та формального винесення вироку. Так було знищено 04.07.1941 польських професорів львівських вищих навчальних закладів, майже все єврейське населення міста. Розстріли, які влаштовували німці, здійснювалися у в'язницях міста, *Янівському таборі*, у Лисиницькому лісі. Групу інтернованих у Львові *італійців* 1943 розстріляли біля монастирського комплексу *кармеліток босих* на *вул. Чутрінки*, 70. Від осені 1943 німецька влада влаштовувала публічні Е. *заручників* на вулицях міста (теперішні *пл. Данила Галицького*, *вул. Куліша*, *вул. Вірменська*). Перша публічна страта заручників відбулась на пл. Стрілецькій (тепер пл. Данила Галицького) 04.11.1943. До літа 1944 німці розстріляли понад 200 заручників, узятих серед українських та польських мешканців міста.

Після *Другої світової війни* місцем виконання Е. у Львові залишилася відбудована в'язниця "Бригідки" Страти у ній відбувалися на "посту № 1" (підвал від *вул. Городоцької*). Засуджених до смерті виводили в підвал, де їм у потилицю стріляв із дрібнокаліберної гвинтівки працівник каральних органів. Убитих у непримітних вантажних автомобілях вивозили за місто, де були споруджені спеціальні ангари, замасковані під господарські приміщення. Машина заїжджала до ангару, де відбувалося таємне поховання. Коли ангари заповнювалися похованнями, будували нові. Е. у Львові припинили виконувати наприкін. 1980-х, коли питання про це підняли демократичні сили.

Вступаючи до Ради Європи 26.09.1995, Українська держава взяла на себе зобов'язання впродовж одного року з моменту вступу підписати та впродовж трьох років ратифікувати Протокол № 6 Європейської Конвенції з прав людини, який передбачає скасування смертної кари в мирний час, та ввести мораторій на виконання смертного вироку, який набуває чинності від моменту приєднання. 11.03.1997 президент України оголосив мораторій на виконання смертної кари. 29.12.1999 Конституційний Суд України визнав неконституційними положення Кримінального кодексу стосовно смертної кари й заборонив її виконувати.

Андрій Козицький

"ЕКОНОМІСТ" економічно-господарський місячник Крайового ревізійного союзу у Львові в 1904–1914; редактори: М. Кошюба (1904), *К. Паньківський* (1905–1908), *А. Жук* (1909–1914); співпрацівники І. Петрушевич, К. Кульницький, В. Доманицький та ін.

За Е. У.

ЕКСЛІБРИСИ (від латин. *ex libris* – "із книжок") – бібліотечні знаки (іноді вживають загальний і не зовсім точний термін "книжкові знаки"), які механічним способом зазначають ім'я власника на книжці. Найдавніші бібліотечні знаки – власноручні підписи власника книжки, що зазвичай починалися словами "із книг" такого-то. На думку *І. Крип'якевича*, одним із найдавніших таких автографів є власноручний підпис львівського міщанина Василя Боярського 1599.

На українських землях Е. функціонував від XVII ст. як суперекслібрис – знак, що вибивали на декоративній оздобі, вміщеній на оправі книжок. Від того часу відомі Е. львівського міщанина Павла Доминка Гемпера, римо-католицьких архієпископів Яна Анджея Пруцницького і *Станіслава Гроховського, міських книг* Львова. Перші Е. складалися з герба (родини чи міста) в центрі та прізвища чи ініціалів власника книги довкола. Виявлення навіть однієї книги з оправою, оздобленою суперекслібрисом, свідчить про наявність укомплектованої бібліотечної збірки, оскільки замовлення матриці суперекслібриса потребувало великих витрат і було б недоцільне для оздоблення лише однієї книжки. Первинна оправа подає цінну інформацію про статки і мистецькі уподобання першого власника книжки.

Поширення гербового культу в давньому Львові підвищило популярність суперекслібриса з гербовим зображенням, оскільки оформлення оправи книжки стало ще однією нагодою для демонстрації власного шляхетського походження. Е. мали свою техніку виконання (набірні – з готових інтроліторських штампів, набір яких був у верстаті, чи суцільноматричні), специфіку нанесення знака на покриття оправи (сліпе тиснення, золотом чи кількома фарбами; татунок та колір шкіри покриття теляча, волова, козяча тощо).

П. Ковжун
Екслібрис бібліотеки митрополита Андрея Шептицького. 1938 р

Серед перших, пов'язаних зі Львовом, власне Е. – бібліотечний знак римо-католицького архієпископа Миколая Ігнація Вижицького (1756), що відображав герб власника на щиті, який підтримували два ангели; щит прикрашено шляхетською короною та відзнаками єпископа. Цей Е вигравірував у міді український друкар і гравер *І. Филипович*, член *Ставропігійського братства*, що працював у Львові 1741–1767.

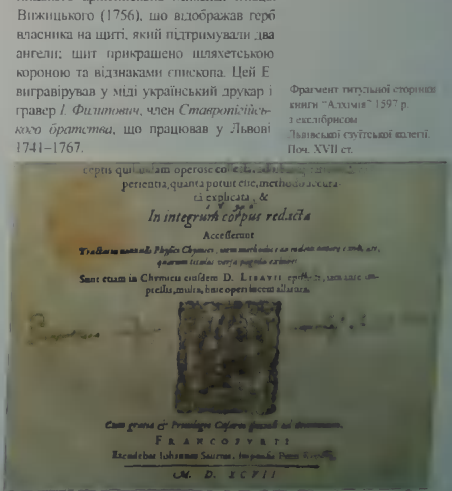

Фрагмент титульної сторінки книги "Алхімія" 1597 р. з екслібрисом Львівської єзуїтської колегії. Поч. XVII ст.

Р. Менкінський. Екслібрис Мечислава Опалка 1930-ті рр.

У сер. XIX ст. мистецькі Е. виконував *К. В. Кєлісінський*. Він навчався граверства у Варшаві, працював у Кракові, а згодом у Медиці під Перемишлем (тепер Підкарпатського воєвод., Польща), де виконав низку Е. (здебільшого офортів) для львівських бібліофілів А. Батовського, А. Внєсоцького, Ю. К. *Дідушицького*, І. Лося. Для екслібрисів К. В. Кєлісінського характерні впливи *романтизму* – лісові краєвиди, скелі з водоспадами, готичні будинки, зразки стародавньої зброї. Художні Е. поширювалися насамперед серед заможних бібліофілів й істотно не вплинули на подальший розвиток цього спеціального книжкового мистецтва.

На поч. XX ст. популярними у Львові були Е. художників М. А. Созанського, Т. Рихтера, Ф. Рибіцького, М. Дембіцького, *М. Ольшевського*, *К. Сікульського*, які творили під впливом модної тоді *сецесії*. Зокрема вони широко використовували сецесійний метод стилізації – вигадливе комбінування рослинних і геометричних елементів, оригінальну стилізацію народного мистецтва. У 1920-ті *сецесію* поступово витіснив *ар деко*.

З-поміж українських художників Львова поч. XX ст. цікавий Е. виконав *М. Сосенко* для Церковного музею (тепер *Національний музей у Львові*). Це був рисунок пером (репродукований цинкографією), на якому зображений монах, що сидить перед пюпітром із книжкою, а в руках тримає череп людини. Низка Е. в художній техніці (дереворит, ліноріт, офорти та ін.) належить авторству *О. Кульчицької*. Це твори за мотивами народної орнаментики, виконані під впливом традиційного *іконопису*, із характерним глибоким сентименталізмом ("Стрілець, Холмська весна", "Король Данило і Холмська весна", "Україна в чорному"). Особливо вирізнявся її графічний цикл "З історії княжих часів".

Понад 200 Е.-рисунків, головно для місцевих бібліофілів, виконав охоронець фондів Національного музею ім. Яна III, згодом директор Історичного музею Львова (тепер *Львівський історичний музей*) *Р. Менкінський*. Із дріб'язковою точністю він виписував історичні мотиви-орнаментику архітектурних пам'яток Львова і стародавніх рукописів, елементи геральдики, нумізматики, давню зброю.

М. Яців. Екслібрис Львівського університету 1986 р.

Важливе місце в розвитку Е. посідала група українських графіків 1930-х рр. (*І. Іванець*, *П. Ковжун*, *С. Гординський*, *Я. Музика*, *М. Осінчук*, *В. Січинський* та ін.), яка від 1931 гуртувалася в *Асоціації незалежних українських митців* (АНУМ) і регулярно організовувала виставки української графіки. Великий вплив на неї мала творчість наддніпрянських митців Г. Нарбута, В. Кричевського, О. Сахновської, О. Усачова, Л. Хижинського.

П. Ковжун, І. *Крушельницький*, І. Крип'якевич 1931 увійшли до ініціативного комітету "Гуртка українських екслібристів", який мав об'єднати шанувальників цього виду мистецтва. За участю української громадськості, АНУМу і згаданого гуртка у Львові влаштовано низку виставок, зокрема слов'янського Е. (1929), в 1932 опубліковано ошатний збірник "Екслібрис", присвячений історії та завданням бібліотечних знаків.

За радянської доби *С. Гебус-Баранецька* виконала для львівських бібліофілів понад 150 Е. (зокрема два дереворити 1960 і 1963 за козацькими сюжетами для І. Крип'якевича). У збірках музеїв та багатьох львівських родин зберігаються високохудожні Е. авторства *Г. Смальського* (туш), О. Оброши (ліноріт), К. Козловського (дереворит), *М. Яціва* (ліноріт), *Л. Лободи* (ліноріт), *О. Аксиніна*, М. Старовойт, В. Перевальського (ксилографія) та ін.

Історії львівських бібліотечних знаків присвячено спеціальний семінар і виставку в Центральному державному історичному архіві УРСР у Львові (1962), виставки Е. у Музеї українського мистецтва (Львів, 1964), Львівському відділенні Спілки художників України (1965) та ін. Упорядковані колекції Е. історика І. Крип'якевича та львівського інженера В. Вітрука тривалий час уважалися найкращими в місті.

Історико-тематичні Е. українських митців були під пильним оглядом ідеологічно-каральних органів СРСР-УРСР. Це зокрема, засвідчила виставка Е. "Сучасна

графіка України" (1971) в Нью-Йорку та Філадельфії, влаштована організацією української еміґрантської молоді "Перші стежі". На ній без згоди влади СРСР-УРСР було представлено Е. добре знаних львівських художників: *М. Андруценка*, С. Гебус-Баранецької, С. Коропчака, *Л. Левицького*, О. Оброци, *І. Остафійчука*. Твори були позичені з різних приватних колекцій, що викликало осуд компартійних функціонерів Львова і Києва.

Наприкін. XX – на поч. XXI ст. Е. як жанр ґрафічного мистецтва став менш популярним. Розпочато виготовлення Е. за допомогою комп'ютерних технологій.

Львівські Е. досліджували *І. Свєнціцький*, І. Крип'яєвич, *Б. Януш*, *Ф. Яворський*, А. В'юник. Зокрема І. Свєнціцький описав суперекслібриси василіанського *монастиря св. Онуфрія* у Львові (1583), львівських єпископів Арсенія *Желиборського* (1647), *Льва Шептицького* (XVIII ст.).

Тамара Литвин, Микола Литвин

ЕКСПОЗИТУРА ЕМІҐРАЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ (*Ekspozytura Urzędu Emigracyjnego*) – державне представництво, яке контролювало еміґраційний рух у Львівському, Тернопільському і Станиславівському воєводствах (тепер Львівська, Тернопільська, Івано-Франківська обл.). Діяло у Львові 1923–1932. Утворене з ініціативи польського уряду. Першим керівником Експозитури був директор львівського управління посередництва праці, знавець еміґраційної проблематики П. Дуркач, який обіймав цю посаду за сумісництвом і керував представництвом у Львові до 1927, доки не перейшов до центрального офісу Еміґраційного управління у Варшаві. Далі львівське представництво очолив В. Вишинський. У листопаді 1928 Експозитура одержала виняткове право видавати посвідчення на закордонні паспорти еміґрантам у заокеанські країни. Представництво у Львові провадило інформаційну роботу щодо еміґрації, координувало діяльність товариств опіки над еміґрантами, виступило ініціатором будівництва *"Еміґраційного дому"*. У червні 1932 указом президента Польщі *І. Мосціцького* львівську Експозитуру ліквідовано.

Степан Качараба

"ЕКСПРЕС" – українська газета, яка виходить у Львові від 1994. Незмінним редактором видання є Ігор Починок, видавцем – Товариство з обмеженою відповідальністю "Видавнича група "Експрес". За роки існування тираж газети зріс від 5 тис. до 500 тис. примірників. Видання двічі було відзначено нагородами Міжнародного фестивалю журналістики "Віра. Надія. Любов" (жовтень 1997 – перша нагорода в номінації "Видання року", січень 2000 – головний редактор газети І. Починок здобув звання "Керівника масмедіа року"). У січні 1998 "Е." визнано "Газетою року" й нагороджено відзнакою регіональної програми "Кришталевий Лев – 97", організованої в рамках національної програми "Людина року".

Журналісти "Е." ініціювали 2000 акцію "Хвиля свободи". Її метою було парламентським шляхом впровадити до законодавства такі зміни, які б унеможливлювали тиск влади на засоби масової інформації. Акцію підтримали 190 газет, 36 радіостанцій, 18 телерадіокомпаній.

Газета "Е." виходить п'ять разів на тиждень: у вівторок, середу, четвер, п'ятницю та суботу. "Е." став першим виданням в Україні, до якого додавали телепрограму у вигляді повноцінного кольорового журналу. У рамках проєкту "Горизонти", який розпочався 2005, "Е." видає регіональні додатки до випуску, що виходить у четвер і є найбільший за тиражем. Крім основної газети, мешканці міст і сіл 11 областей України безкоштовно отримують додатки з місцевими новинами. Крім газети "Е." "Видавнича група "Експрес" реалізує ще два видавничі проєкти – журнал для мо-

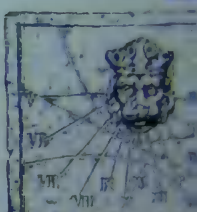

В. Шольтиз.
Екслібрис Яна Парандовського
1990-ті рр.

Є. Бєлінко.
Екслібрис Ростислава Братуня.
1965 р.

Логотип газети "Експрес"
2008 р.

...КОЛИ СЛОВО НАД ВСЕ!
Експрес

Я. Гец. *Вночі* 1917 р.

О. Новаківський *Грегіт* 1930 р.

тоді "Експрес" Cool" та орієнтований на читачів-домогосподарок журнал "Порадник". Компанії належать потужні поліграфічні комплекси.

Юлія Ткачич

ЕКСПРЕСІОНІЗМ напрям у літературі, театрі, музиці, архітектурі та образотворчому мистецтві Європи 1890–1920-х. Виріс із характерних для пізнього *романтизму, символізму* і *сецесії* енігматичних образів та гостро декоративних форм. Теоретичне підґрунтя заклала філософія Ф. Ніцше і А. Бергсона, психоаналіз З. Фройда, тогочасні містичні й теософські теорії.

Е. віддзеркалював життя як катастрофічне видіння боротьби духа з матерією і добра із злом. Протиставляючи спіритуалізм творчої особистості ворожості навколишнього світу, митці Е. наголошували на пріоритеті підсвідомості, спонтанному вираженні внутрішніх переживань. Е. сформувався у творчості скандинавських (Е. Мунк, А. Стриндберг), німецьких (Ф. Ведекінд, А. Деблін, Е. Л. Кірхнер, Е. Нольде, Ф. Марк) і австрійських (Ф. Верфель, Г. Тракль, Ф. Кафка, О. Кокошка, Е. Шіле, А. Шенберг, А. Берг) письменників, художників і композиторів.

У Львові Е. виявився здебільшого в літературі, театрі та образотворчому мистецтві 1900–1930-х. Перші прозові твори львівського Е. – "Кістяк" і "Сни Марії Дуніної" (1897–1903) К. Гжиковського з їхньою символікою сновидіння і "потоком свідомості", низка новел *О. Авдиковича* зі збірок "Метелики" (1900), "Нетлі" (1900), "Демон руїни" (1901), а також деякі новели *В. Стефаника* із збірок "Синя книжечка", "Камінний хрест" (1899–1900), його листи 1898–1902; збірки віршів *Я. Каспровича* "Світу, що гине" (1901), "*Salve regina*" (1902), "Гімни" (1901–1921) з есхатологічними картинами хаосу. У творах польських письменників поч. XX ст. – А. С. Мюллера (повість "Генрик Фліс", 1908), Р. Яворського (збірка новел "Історії маніяків", 1910), Я. Гусковського (вірші, оповідання, драми 1910–1912, повість "Жести", 1912), стилістика Е. виражалась в алогізмі сюжетних ліній, модуляціях словесного ритму, незвичних словосполученнях і гіперболах, схильності до патології. Я. Стур, автор віршів 1919–1921, став першим теоретиком Е. у Львові, а *С. Грабінський* у своїх новелах (збірка "Неймовірні оповідання", 1922) експериментував із фантастичним перетворенням реальності. Елементи Е. відчутні у творчості літераторів *"Молодої Музи"*. У поетичних збірках *П. Карманського* переважали трагічний світогляд, іронія й сарказм. *М. Яцків* у збірках новел "Казка про перстень" (1907), "Чорні крила" (1909) переплітав складні символи, створював ситуації злиття матеріального і духовного. У повісті "Горлиця" (1915) він гостродраматично втілив воєнну трагедію. До теми війни звернувся також *О. Турянський*, автор повісті в естетиці Е. – "Поза межами болю" (1921).

У Міському театрі Львова режисер *Т. Пасіковський* звернувся до Е. у спектаклі "Життя людини" за Л. Андреєвим (1909, сценографія *Ф. Вижнянського*).

В образотворчому мистецтві Львова найкращі твори Е. – гротескні рисунки (1904–1905) та яскраві, імпульсивно намальовані полотна (1905–1911) *Ф. Нагнчка*; погруддя львівських діячів *С. К. Остроровського* ("Портрет С. Вомелі" 1905 та ін.), емоційно насичені, суб'єктивні картини

і скульптури Г. Гвоздецького ("Враження сутінок", "Поїзд", "Нічна розмова" та ін.), що приголомшили львівську публіку 1906–1907; деякі погруддя авторства З. *Кірчнського* ("Бетовен", 1910), а також офорти (1907–1908) В. Коморовської, ескізи книжкових обкладинок *Б. Шульца* (1911) і полотна В. Гутовського (нічні краєвиди *собору св. Юра*, "Розп'яття", 1911). Деформація й ексцентричність образів посилились 1911–1914 у картинах і рисунках *М. Ольшевського* ("Подвійний портрет", "Викрадення Європи"). Особливо актуалізувалася стилістика Е. в літературі, образотворчому мистецтві періоду *Першої світової війни* ("Молох війни" та інші офорти *О. Кульчицької* 1915–1918; картини січового стрільця Ю. Назарака "Бій під Раковцем", 1916, "Барабанний вогонь під Семиківцями", бл. 1917; рисунки та естампи на воєнні теми *Л. Гецо* 1916–1922, серед них: "Відчай", "Тріумфатор", "Фурія" і "Сатана"; цикл картонів *К. Сідульського* "Війна", 1915–1920). Картини *О. Новаківського* вирізнялись екстатичністю художньої мови – із конвульсивним рухом ліній та дисонансами яскравих кольорів: "Ангел смерті" (1916), триптих "Св. Юр. Поема світової війни" (1916–1919), "Св. Юр під час заходу сонця" (1923), "Повінь" (1930). Національного забарвлення набув Е. у спадщині львівських митців 1920–1930-х – українця *І. Іванця* (краєвиди, батальні композиції), поляків С. Матусяка ("Романтична композиція", 1922; "Смерть короля Владислава Варненчика", 1924), *З. Радницького* ("Манекен"; "Акт", 1924) та євреїв А. Абердама, А. Біненштока, *Ф. Клейнмана*, *Л. Літле*, Ю. З. Менкеса, *М. Фоєрринга*.

Юрій Біркальов

ЕКСПРОПРІАЦІЯ (від латин. *expropriare* – позбавляти власності) – примусове безоплатне або оплачуване вилучення власності.

У міжвоєнний період українське націоналістичне підпілля в Галичині регулярно здійснювало т. зв. екси – бойові акції для вилучення грошей у польських державних установ, головно поштових відділень. Метою Е., окрім здобуття матеріальних ресурсів для розгортання революційної діяльності, було формувати почуття непевності та незахищеності в місцевої польської адміністрації, підривати її авторитет. "Екси" як вияв активного спротиву польській окупації сприяли поширенню ідей *Української Військової Організації* (УВО) та *Організації Українських Націоналістів* (ОУН). Свого часу аналогічні акції зі здобуття грошей для підпільної діяльності здійснювала низка політичних рухів світу, зокрема Польська військова організація (ПВО), що на поч. XX ст. вчинила кілька резонансних експропріаційних актів у Конгресівці (частині польських земель, які перебували під владою Російської імперії). Активну участь в організації та здійсненні "ексів" ПВО брав майбутній керівник польської держави – *Юзеф Пілсудський*. Цей факт неодноразово використовували українські адвокати на політичних процесах для ілюстрації подвійних стандартів польського суспільства

Ф. Клейнман. *Єврей з Торою.* 1933 р.

Г. Гвоздецький. *Місячний краєвид.* 1908 р.

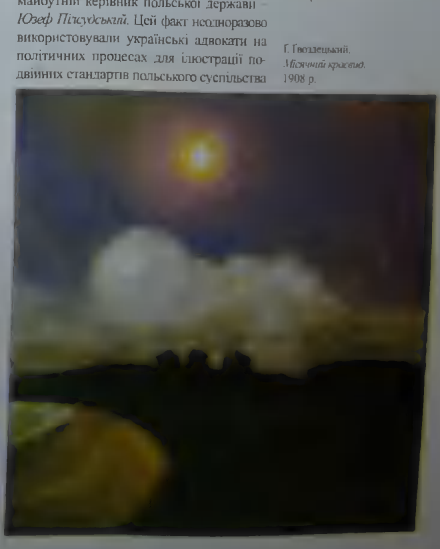

Ярослав Барановський

(зокрема) спінки Е. "пірочної" в діяльності ПВО та "кожушної" групи УВО чи ОУН. Українські політичні активно використовували також польських експропріаторів поч. XX ст. Мемуари діячів ПВО були з переліку рекомендованої літератури для членів ОУН.

Найбільш інтенсивно українське підпілля здійснювало "екси" 1924-1926, коли тривала "Летюча бригада" УВО під керівництвом Юліяна Головінського. Упродовж двох років цей підрозділ здійснив десятки експропріаційних актів, із яких найдовшими є напади на поштові вози під Кокорином (6.05.1924 та 28.11.1924), поблизу с. Лисець недалеко від Богородчан (29.06.1924; обидва тепер Івано-Франківської обл.), біля Дунаєва на Львівщині (жовтень 1924), на касу повітового уряду в Долині (18.07.1925; тепер Івано-Франківської обл.) та ін.

На терені Львова українські підпільники реалізували три Е.: напад на головну пошту у Львові (1925), напад на поштове відділення на вул. *Глибокій* (1928) та напад на листоношу на вул. *Городоцькій* (1929).

Напад на головну пошту вважають чи не найдосконалише спланованим та виконаним експропріаційним актом не тільки в історії "Летючої бригади", але в усього українського націоналістичного руху. 27.03.1925 о 20 год. ударна п'ятірка у складі Юліяна Головінського, Миколи Ясінського, *Василя Атаманчука*, *Романа* та *Хрисанта Бережанських* у супроводі з чотирьох інших (з боку сучасної вул. *Н. Лукашевича*) напали на поштовий автомобіль, яким шофер збирали гроші з поштових відділень міста. Залякавши зброєю трьох працівників установи, члени УВО вилучили 32,5 тис. злотих (за офіційною інформацією польської влади; у спогадах членів УВО йдеться про суму 92 тис. злотих). За участю групи прикриття (Микола Ковалисько, Андрій Оленський та ін.) гроші перенесли через браму на вул. І. Крашевського (сучасна *вул. С. Крушельницької*), звідки їх відвіз на конспіративну квартиру *Омелян Сеник*. На т. зв. *"процесі поштовців"* 01.06–01.07.1926, на якому підсудними були одинадцять членів "Летючої бригади", слідству не вдалося довести участь у нападі жодного.

Згідно з планом новопризначеного підреферента експропріацій Крайової команди УВО Р. Барановського, 03.07.1928 група бойовиків у складі Євгена Качмарського, *Зиновія Книша*, Володимира Мироша, Володимира Ординця, Івана Плахтини, Володимира Попадюка, Євгена Скицького, Івана Штокала здійснила напад на 13-те відділення пошти, розташоване на вул. Глибокій, 3. Задум акції полягав у тому, щоб вилучити державні гроші з поштової каси між 18 год., коли з пошти виходять останні відвідувачі, та 18 год. 15 хв., коли до відділення під'їжджав автомобіль, що забирав готівку в головне поштове сховище в будинку головної пошти. Підпільникам не вдалося вилучити грошей з каси, оскільки касирка зомліла зі страху і не змогла їх віддати. Не знайшовши ключа від каси і вибравши незначні кошти, члени УВО покинули місце нападу. Слідству вдалося заарештувати шістьох учасників акції. Судом прискореної процедури (без суду присяжних) 19–25.07.1928 у Львові було винесено вироки щодо В. Ординця – смертна кара через повішення, замінена на 12 років ув'язнення, І. Плахтини – смертна кара через повішення, замінена на 10 років тюрми, В. Мироша – 7 років

Напад на вози пошти у Львові, через яку 27.03.1925 р. відбувся напад "Летючої бригади" на поштовий автомобіль. Сучасне фото

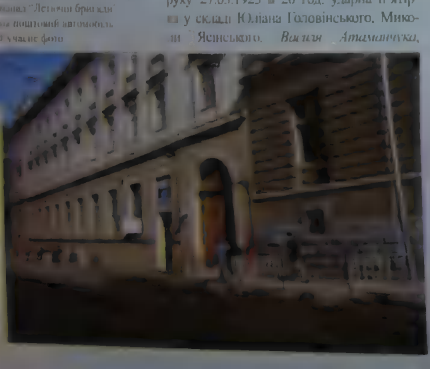

[illegible] Ю. Шамарського 5 років, [illegible] Ю. Ковальського та І. Штокала [illegible] до юрисдикції звичайного суду обидвох засудили 03.12.1928 до п'ятирічного терміну ув'язнення.

У міжвоєнний період існувала практика, згідно з якою грошові перекази, листи, пенсії та інші державні грошові виплати розносив за адресами працівник пошти. Ідея чергової акції українських підпільників полягала в тому, щоб винайняти помешкання на фіктивне прізвище, вислати туди поштовий грошовий переказ, і в момент, коли листоноша принесе гроші, зв'язати його та, забравши сумку з грішми, покинути будинок. За дорученням Р. Барановського "екс" організовував З. Книш, який віднайшов квартиру в будинку на розі вул. Городоцької, 139, і вул. І. Тобілевича. Помешкання 02.03.1929 офіційно винайняла донька професора *Мирона Кордуби*, Стефанія, користуючись документами на ім'я Полі Бронфман, які особисто викрала для цієї акції. До виконання нападу було призначено *Ярослава Любовича* та Романа Мицика. Усі учасники не знали один одного. 06.03.1929 Е. на вул. Городоцькій не вдалося провести в запланований спосіб. На поштаря Франишка Кохановського напали просто на порозі помешкання, він зумів здійняти галас, через що учасникам акції довелося терміново покинути будинок. Вийшовши на вулицю, члени УВО розділилися. Романа Мицика заарештувала *поліція* недалеко від місця, де стався напад. Я. Любович, утікаючи через пл. Солярні (тепер *пл. М. Кропивницького*), був поранений і, забігши до під'їзду будинку на теперішній вул. Шептицьких, 43 (не зберігся), застрелився. Польська влада повідомила, що бойовика застрелив поліцейський Пйотр Панкевич. С. Кордуби вдалося тимчасово уникнути арешту, вона потрапила в руки поліції 15.10.1929. Схопленого Р. Мицика 15.03.1929 засудили до 7 років ув'язнення.

Після тривалої перерви експропріаційні акції в місті було відновлено наприкін. 1943, коли бойвка *жандармерії* львівської воєнної округи *Української Повстанської Армії "Батта"* провела низку "ексів" в окупаційних установах та в приватних осіб. Бойвка у складі 15 осіб на чолі з Гордієнком-"Варвою" вилучала на користь підпілля гроші, а також зброю, канцелярське і друкарське обладнання, хірургічне приладдя, медикаменти. Найбільшою акцією був напад у квітні 1944 на Ревізійний союз, під час якого здобуто 400 тис злотих. Кілька днів після того німці заарештували частину членів бойвки разом із командиром, при них виявлено бл. 5 млн злотих, частину з яких було здобуто самочинними акціями у приватних осіб. Подальша доля арештованих не відома.

Володимир Муравський

ЕКШТАЙН СЕБАСТЬЯН (Eckstein Sebastian; р. нар. невід. – після 1754) – живописець. Син *Франца Георга Екштайна*. Прибув до Львова 1741 із Брно (тепер Чехія) і закінчив фрески, які розпочав малювати його батько у львівському *костелі єзуїтів*. Тут домалював стінопис склепіння головної та бічних нав (зокрема композицію "Вознесіння Богоматері"), а також виконав розписи над хорами із зображеннями святих ордену єзуїтів ("Апофеоз св. Ігнатія Лойоли"). Особливо цікава фреска плафону колишньої *каплиці* св. Станіслава Костки з алегорією заступництва святого від турецьких *облог* Львова. У нижній частині плафона зображено панораму Львова після 1730 (про це зображення писали *Ярина Вітвицький*, *Павло Жолтовський*, Петро та Іван Радковці, Дарія Фесенко).

Вдало імітуючи батьківську манеру творчості, Е. водночас вніс у розписи свої уподобання до спрощення композиції і висвітлення кольористичної гами. Як і батько, застосовував елементи *рококо*. У Львові також виконав стінопис у захристії і скарбниці *костелу бернардинців* (1742). Згодом виїхав зі Львова, працював у Варшаві, розписував костели і палаци в Польщі (1743–1757). Місце смерті не відоме.

Юрій Біркгольц

Себастьян Екштайн. Фреска в каплиці св. Станіслава Костки костелу єзуїтів із панорамою Львова. 1741 р.

Емблема Міських електричних закладів Львова (кін. XIX ст.)

ЕКШТАЙН ФРАНЦ ГЕОРГ (Eckstein Franz Georg; бл. 1689–1741) — живописець. Батько *Себастьяна Екштайна*. Народився в моравському містечку Жидовіце (тепер Чехія). Походив із німецької родини, яка пізніше оселилась у м. Брно (Чехія). Навчався в майстерні М. В. Гальбаха в Празі (до 1709) та Римі. Малював фрески у костелах Моравії (Велеград, 1712, Троппау (тепер Опава), Брно, 1732), у парадній залі замку в Мілотицях (1725) і на сходовому майданчику ратуші в Брно (1727–1733) виконав розписи костелу парів у Кракові. До Львова прибув бл. 1735 на запрошення *єзуїтів* для роботи в *костелі єзуїтів*, пошкодженому *пожежею* 1734. Не був членом малярського *цеху*, а тому кілька років не міг приступити до розписів 1739 виконав фрески на склепінні головної нави, в апсиді й бічних навах. Сюжети фресок відтворюють головні моменти життя св. Петра і Павла, зокрема: "Проповідь св. Петра", "Св. Петро зцілює кульгавого", "Христос вручає ключі св. Петрові", "Св. Павло — апостол народів". У *капліці єзуїтської колегії* виконав розписи із зображеннями фундаторки костелу Єлизавети *Сенявської*, діянь святих Ігнатія Лойоли та Станіслава Костки. Характерні для пізнього *бароко* архітектурні ілюзіоністичні ефекти в його фресках поєднувались із властивим стилю *рококо* граціозним рухом фігур, закомпонованих у мальовничі групи. Помер у Львові.

Юрій Бірюльов

Франц Георг та Себастьян Екштайни. Фреска в костелі єзуїтів "Апофеоз св. Ігнатія Лойоли" 1739–1741 рр.

ЕЛЕКТРИФІКАЦІЯ — тут, процес створення та уведення в дію енергогенеруючих підприємств, ліній передачі електроенергії та розвиток мережі споживачів електричного струму.

Е. Львова розпочалася у 1880-ті. Спершу джерелом електричної енергії були малопотужні локальні електростанції, призначені для промислових чи комунальних потреб. Їх встановлювали в місцях безпосередньої потреби: у *пивоварні*, на головному *залізничному вокзалі*, *будинку Галицької ощадної каси* (тепер *Музей етнографії та художніх промислів Інституту народознавства НАН України*), *готелі* "Імперіал" (де функціонував перший у Львові ліфт), *пасажі* Гавсмана та ін. Проте такі локальні електростанції не могли забезпечити масової Е. міста. Із вводом 1894 загальноміської *електростанції* постійного струму на вул. Вулецькій (тепер вул. А. Сахарова) з'явилися передумови для Е. приватних помешкань львів'ян на прилеглих вулицях. Поштовхом до ширшого розвитку *електричної мережі* міста стало будівництво в місті *Львівського театру опери та балету*, де, за задумом архітектора, все освітлення мало бути тільки електричним. На пропозицію *Йосифа Томіцького* — директора Міських електричних закладів (МЕЗ), вирішено відмовитися від будівництва для театру локальної електростанції, розширивши, натомість, міську електростанцію постійного струму. Одночасно МЕЗ запланували використати розподільчий пристрій 220 В живлення театру як базу для Е. центральної частини міста. Під час Е. оперного театру, територіально віддаленого від електростанції, спала напруга в мережі постійного струму. Для забезпечення її належного рівня на електростанції й у вузловій розподільній підстанції міста, яку розташували в підвалі театру опери та балету, змонтували по дві акумуляторні батареї потужністю по 250 кінських сил. Від електростанції до Львівського театру опери та балету прокладали дві живильні кабельні лінії 220 В з перерізом мідних жил 900 мм² та нульовий провід перерізом 450 мм². Тоді електростанція

виробляла електроенергію постійного струму напругою 500 В, необхідну для тяги *трамваю*, тому до двох живильних ліній, приєднаних до плюсового та мінусового виходу з електростанції, додавали нульовий провід. Це давало змогу ділити навпіл тягову напругу, що з урахуванням спадку напруги в лініях давало 220 В для освітлення.

На поч. XX ст. електроосвітлення провели й до інших установ міста. 1901 електрифіковано друкарню *"Газети Львівської"*, після чого її редактор з гордістю повідомив про встановлення електричного приводу друкарських машин та відмову від *газових ламп*. Провели електричне освітлення і в *костелі Марії Сніжної* та *римо-католицькій катедрі*. Тоді ж сталася перша серйозна аварія в схемі електропостачання міста, коли внаслідок пошкодження газовою службою силового кабелю виникла пожежа в акумуляторній станції оперного театру. "Газета Львівська" декілька номерів присвятила розслідуванню цього випадку, яке вела міська *поліція*. Газета повідомляла, що "мешканців міста огорнув жах при вигляді диму з вікон театру; збоку здавалося, що горить уся споруда". Для запобігання схожих аварій у МЕЗ запровадили низку технічних заходів – змонтували легкоплавкі запобіжники і дистанційні рубильники на вузловому щиті 0,22 кВ в підвалі театру.

Для електропостачання будинків та освітлення вулиць Львова 1900–1914 прокладено бл. 150 км ліній електропередачі постійного струму 220 В. Для мережі постійного струму застосовували підземні кабелі фірми "Сіменс-Гальске", із захисним джутом, просоченим смолою і покритим зверху асфальтовим покровом. До кабельної мережі 2 х 220 В за допомогою відгалужувальних муфт приєднували будинкові ввідні пристрої. У час найбільшого розвитку мережі постійного струму у Львові було 573 вводи в житлових багатоповерхових будинках. Подали від центру на вулицях міста збудовано повітряні лінії 2 х 220 В з мідними проводами на дерев'яних опорах.

Для електрифікації вулиць міста, розташованих далеко від електростанції постійного струму, 1907 *майстрат* розпочав спорудження нової електростанції змінного струму. У листопаді 1908 було поставлено під напругу нову трифазну електромережу. Деякий час у місті паралельно існувала мережа 0,22 кВ постійного струму. 1916 електромережу постійного струму було демонтовано. Свинець з акумуляторних батарей постійного струму (9 тонн) і мідь із демонтованих магістральних кабельних ліній до вузлової підстанції в підвалі театру (71 тонна) було передано для потреб австрійської армії.

Вартість 1 кВт/год. для населення до *Першої світової війни* становила 60 гелерів, а для виробничих потреб – 25 гелерів (1 кг хліба коштував тоді 30 гелерів).

У міжвоєнні роки МЕЗ інтенсивно нарощували мережу електроосвітлення і намагалися збільшити кількість абонентів-споживачів. Тариф на електроенергію в міжвоєнні роки залишився на приблизно такому ж рівні, як і до 1914. Вартість 1 кВт/год. у Львові і за часів Австро-Угорщини, і в Польській державі дорівнювала ціні двох кг пшеничного хліба. Міська енергетична компанія заохочувала збільшувати споживання електроенергії: при місячному споживанні 100 кВт/год. і більше тариф знижували в 4 рази, а абонентові видавали подарунки – електропобутові прилади, що знову ж збільшувало електроспоживання. Тариф був диференційованим. 1938 при споживанні 100–150 кВт/год. ціна 1 кВт/год. становила 15–20 грошів, а при споживанні до 5 кВт/год. тариф був значно вищим – 70 грошів.

Відпуск електроенергії споживачам наприкін. 1930-х становив щорічно 30–35 млн кВт/год., зокрема 7 млн кВт/год. споживав трамвай. Це приносило МЕЗ річний прибуток 4–5 млн злотих.

Посадовці МЕЗ, що працювали з клієнтами, мали уніформу. Інкасатори ходили у помешкання для зняття показів лічильників та збирання оплати за спожиту електроенергію безпосередньо на місці, тому мали своїм виглядом викликати довіру в абонентів.

План прокладення у Львові кабельних ліній змінного струму 5 та 0,127 кВ, який розробила 1907 р. фірма "З. Родаковський"

Прокладення електричних кабелів у Львові. Поч. XX ст. Архівне фото

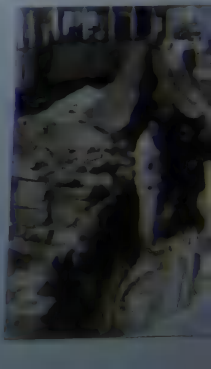

Система акумуляторних батарей, що їх запроектував інженер З. Станецький для підвищення рівня напруги у львівській довгій мережі постійного струму 220 В. Фото 1907 р.

Машинна зала Львівської електростанції постійного струму. Фото 1907 р.

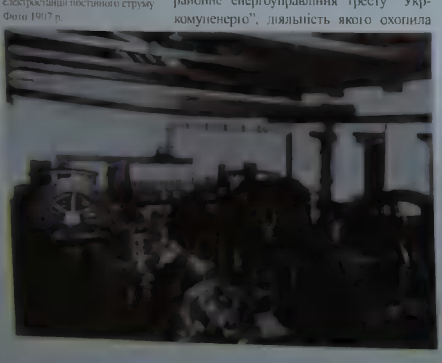

Після приєднання західноукраїнських земель до складу СРСР одним із перших заходів нової влади стало приведення роздрібної ціни на електроенергію до рівня, прийнятого в Радянському Союзі. Нова ціна 1 кВт/год., встановлена 1940, дорівнювала 25 копійкам і була суттєво нижчою, ніж вартість електроенергії за польської влади. Спочатку у Львові ще діяли старі польські тарифи, перераховані в радянські карбованці – 70 коп. за 1 кВт/год. плюс плата за оренду електролічильника. Крім того, надалі стягували встановлені ще до 1939 доплати: 10% – у "фонд держави" і 10% на безробітних. Зниження тарифу на електроенергію 1940 привело до зростання споживання електроенергії у Львові на 34,6% проти рівня 1939 (при майже сталій кількості споживачів). У попередні роки щорічний приріст споживання становив у середньому 5–6%.

За радянської влади електроенергетика Львівщини розвивалася екстенсивно, як зрештою і всі галузі промисловості. Централізоване виділення коштів на розвиток не спонукало до докладного аналізу витрат і повсякденної економії. За нових умов господарювання самоокупності від енергетичної галузі не вимагали. Згідно з постановою уряду УРСР від 05.01.1940, на базі МЕЗ створили Львівське районне енергоуправління тресту "Укркомуненерго", діяльність якого охопила комунальну енергетику Львівської, Волинської, Івано-Франківської, Дрогобицької, Рівненської та Тернопільської обл.

У 1940-ві закінчилася повна електрифікація приватних помешкань, промислових і комунальних установ Львова. 1962 були створені Львівські міські електромережі (ЛМЕМ), які увійшли на правах окремого підприємства в Районне енергетичне управління "Львівенерго". Воно об'єднувало енергетичні установи – електростанції та електромережі п'яти областей Західної України (перейменоване згодом у Виробниче енергетичне об'єднання "Львівенерго"). Найбільшого розвитку ЛМЕМ досягли за керівництва *Тараса Крукеницького* (1979–2002), коли обсяги мереж зросли більш як удвічі.

ЛМЕМ 1995 увійшли як окрема структурна одиниця до Державної акціонерної енергетичної компанії "Львівобленерго", реорганізованої 1998 під час роздержавлення енергетичної галузі України у Відкрите акціонерне товариство "Львівобленерго".

Через погіршення матеріального рівня життя мешканців Львова 1995–2000 скоротився рівень проплат населення за спожиту електроенергію, що призвело до ланцюгового процесу нагромадження боргів перед енергогенеруючими підприємствами, а останніх – перед постачальниками палива. Це зумовило почергові масові відімкнення окремих районів міста та області від електропостачання. Ці заходи здійснювали для того, щоб вкластися в ліміти електроспоживання, які визначали за рівнем поточної проплати населення. Лише 2000 практику масових відімкнень споживачів було припинено.

Андрій Крижанівський

ЕЛЕКТРИЧНА МЕРЕЖА – комплекс пристроїв та ліній передачі електричного струму від його виробників споживачам. Е. М. центральної частини Львова – одна з найдавніших в Європі. Її початок закладено 1907. До того використовували електромережу постійного струму 220 В, однак на поч. XX ст. вона вже вичерпала

свої можливості з пропускної здатності й подальша *електрифікація* міста з розвитком мережі постійного струму на віддалені ділянки міста стала неможливою. Тому Міські електричні заклади (МЕЗ) підприємство, яке обслуговувало міську *електростанцію, трамвай* та міську Е. М., 1907–1908 здійснило будівництво нової електростанції змінного струму та трифазної електромережі. У трьох вузлових місцях Львова було споруджено центральні розподільні пункти (ЦРП): ЦРП "А" у підвалі школи на розі теперішніх *вул. С. Бандери* і вул. Ю. Федьковича, ЦРП "Б" у підвалі будинку, що тепер належить *Українській академії друкарства* на *вул. Підвальній*, та ЦРП "Ц" на території трамвайного парку на теперішній вул. А. Сахарова. Від електростанції до ЦРП проклали живильні, а між ЦРП розподільні підземні кабельні лінії, які утворили своєрідний трикутник Е. М. напругою 5 кВ. До кабельних ліній 5 кВ підвели 80 трансформаторних підстанцій (ТП), які понижували напругу з 5 кВ (напруга львівської електростанції), до побутової напруги 127 В. Для підключення ТП застосовували відгалужувальні муфти 5 кВ. Низьковольтну трифазну Е. М. 3 х 127 В змонтували замкнутою від однієї до другої ТП з відгалуженням на житлові будинки. У будинках встановили ввідні пристрої фірми "Сіменс-Шукерт", що й тепер містяться в багатьох під'їздах старих будинків, зазвичай із лівого боку в заглибленні стіни. Ввідні пристрої були одночасно кінцевою муфтою кабеля та запобіжниками.

У Львові 1907–1908 прокладено 170 км кабельних ліній напругою 5000 В і 127 В. Кабельні лінії закладали з перекроєм мідних жил, які мали великий запас пропускної здатності. У центральній частині Львова низьковольтна електромережа з невеликими змінами працює досі, навіть якщо навантаження набагато перевищує те, що передбачали 100 років тому.

Наприкін. 1920-х від Львова побудували повітряні лінії електропередачі (ПЛ) для електрифікації Львівського воєводства. Потужність Львівської електростанції збільшили, а першою ПЛ напругою 30 кВ від неї за межі Львова стала збудована 1928 лінія електропередачі завдовжки 14 км для електропостачання водопомпувальної станції "Карачинів" кільця водозабору Львова. Незабаром збудували ПЛ до інших водопомпувальних станцій, до приміських *Винник, Брюхович, Сокільник*, а потім і до інших міст Львівщини (Жовква, Рава-Руська, Кам'янка-Бузька, Золочів, Перемишляни, Бібрка, Рудки, Городок та Яворів).

Проєкт розширення електромережі 30 кВ розробив 1930–1931 інженер Габріель Сокольницький (згодом довголітній професор *Львівської Політехніки*). Нове підприємство з головною базою у Львові на сучасній вул. Героїв УПА одержало назву "Заклади електроосвітлення Львівської округи" (ЗЕЛО). Це новостворене акціонерне товариство мало статутний капітал 2 млн злотих (75% статутного капіталу належало львівському *маґістрату*). За такого розподілу акцій маґістрат одночасно був виробником електроенергії (як власник електростанції) та споживачем (як власник контрольного пакета акцій ЗЕЛО), що давало йому змогу контролювати грошові надходження і здійснювати практично безризикове вкладення коштів у будівництво електромереж у районах теперішньої Львівської обл. Частину коштів

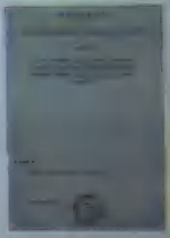

Проєкт електрифікації Львівщини, який виконав Г. Сокольницький 1930–1931 рр. Титульна сторінка

Будинок колишнього управління Міських електричних закладів Львова (тепер Обласне управління Служби безпеки України, вул. Д. Вітовського, 55). Сучасне фото

Розподільний пристрій 5 кВ настінного монтажу на Львівській підстанції 30/5 кВ "Освіта"
Поч. XX ст. Архівне фото

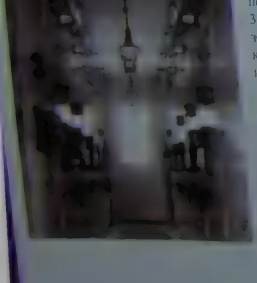

отримали як кредит від майбутніх споживачів електроенергії. Згодом ЗЕЛО розраховувалися з кредиторами відпущеною електроенергією.

Опрацьовуючи перспективні плани розвитку Е. М., керівництво МГЗ вирішило розподілити свої підприємства на суто електричне і те, що обслуговує трамвайний парк міста. На пропозицію МЕЗ у липні 1933 львівський магістрат ухвалив створити на базі колишнього єдиного енергетичного підприємства два нові: міський електричний трамвай і міське підприємство електричного освітлення. Новостворене підприємство міського трамваю залишилося у старому будинку на розі вул. А. Сахарова та вул. І. Нечуя-Левицького, яке й дотепер належить міському комунальному підприємству "Львівелектротранс", а для підприємства електричного освітлення 1937 збудували нове приміщення на сучасній *вул. Д. Витовського*, 55 (тепер будинок Обласного управління Служби безпеки України). Розглядали кілька ділянок під будівництво будинку, зокрема на *вул. М. Коперника*, 17, поряд із *палацом Потоцьких*. Ділянку на вул. М. Коперника підприємство викупило 1931 за 20 тис. американських доларів.

Після *Другої світової війни* розпочалася адаптація параметрів Е. М. Львівщини до стандартів СРСР. Зокрема здійснено перевід електромережі напругою 5 кВ на стандартну радянську напругу 6 кВ; мережі, які працювали на напрузі 30 кВ, перевели на 35 кВ, а низьковольтні Е. М. 3 х 127В на 3 х 0,23 кВ. Ці заходи дещо збільшили пропускну здатність. 1965 закінчили повний перевід Е. М. 5 кВ Львова на напругу 6 кВ.

Із виходом у дію 1949–1953 перших львівських міських трансформаторних підстанцій (ПС) на 35 кВ ("Львів-1", "Львів-2", "Львів-4") почалося створення міського кільця 35 кВ, переведеного пізніше на 110 кВ. 1955 введено важливу лінію електропередачі 110 кВ завдовжки 60 км з Добротвірської електростанції до ПС "Львів-2", яка живила не тільки північну частину Львова, а й покривала дефіцит потужності зі Львова у бік Борислава. Тоді ж підприємство електричного освітлення об'єднали із ЗЕЛО в Управління електромереж Львівського енергокомбінату. За сім років (1955–1962) воно розбудувало електромережі від Добротвірської електростанції до Івано-Франківська, Чернівець, Тернополя, Ужгорода, Луцька та Рівного, здійснивши електрифікації областей Західної України.

У 1950-ті побутові Е. М. переведено з 110 В на 220 В. 1957 введено в дію Львівський телецентр і спеціально для його електропостачання збудували ПС "Львів-3" напругою 110/6 кВ на *Кайзервальді*. Спорудження у Львові нових заводів потребувало будівництва нових ПС: "Львів-5" на *вул. Кульпарківській* для заводу *"Сільмаш"*, ПС "Львів-6" на вул. Донбаській для заводу фрезерних верстатів, ПС "Львів-7" на вул. Угорській для заводу *"Полярон"*, ПС "Львів-10" на *вул. Зеленій* для електроламповго та ізоляторного заводів, ПС "Львів-12" на вул. Хуторівка для *Львівського автобусного заводу*. У 1970–1990-ті в місті відбувалася інтенсивна забудова нових житлових масивів на *Сихові*, *Рясному*, *Левандівці*, мікрорайону "Північний" та ін. Водночас споруджено нові електромережі напругою 110–0,38 кВ.

Інтенсивний розвиток промисловості та будівництво нових житлових масивів у Львові потребував адекватного збільшення пропускної здатності Е. М. не лише міста, а й Львівської енергетичної системи (тепер Західна енергетична система), яка об'єднує електростанції та електромережі підприємства п'яти областей Західної України. Це було здійснено впродовж 1960–1970-х.

Львівська енергетична система 1962 розпочала паралельну роботу з Об'єднаною енергосистемою "Мир" країн Східної Європи. Навесні 1965 на Бурштинській електростанції у сусідній Івано-Франківській обл. введено в дію перший блок потужністю 200 мВт, водночас збудовано ПЛ-220 кВ Бурштин – Стрий

Львів (ПС "Південна" у підмісьній *Солонці*). 1975 споруджено ПС 750 кВ "Західноукраїнську" у м. Ходорові на Львівщині з живильною ПЛ 750 кВ Донбас – Дніпроенерго – Вінниця – "Західноукраїнська" і ПЛ 330 кВт від останньої до ПС "Південна". Ці технічні заходи забезпечили Е. М. Львова надійною базою з великим резервом для розвитку промисловості у Львівській обл.

Міська Е. М. складається з 20 ПС 35–110 кВ, 2000 км кабельних ліній 0,23–10 кВ, 1000 км повітряних ліній 0,38–10кВ, 110 розподільних пунктів 6–10 кВ та понад 1700 трансформаторних станцій. 2002–2007 Відкрите акціонерне товариство "Львівобленерго" виконало модернізацію обладнання із заміною оливонаповнених вимикачів 6–110 кВ на сучасні вакуумні й елегазові. Розпочато заміну столітніх кабелів 0,23 кВ з переведенням низьковольтної Е. М. на підвищену напругу 0,38 кВ (виконано першу чергу – до 305 будинків на *пл. Ринок* із прилеглими вулицями).

Андрій Крижанівський

"ЕЛЕКТРОН" – львівське промислове підприємство, на основі якого в травні 1970 утворено однойменне виробниче об'єднання (від 1991 – "Концерн-Електрон"). Тепер основною продукцією "Е." є радіоелектронна побутова та спеціальна техніка.

Підприємство із випуску телевізорів "Львівський телевізійний завод" (згодом завод "Електрон") було створене у Львові 04.10.1957 на базі заводу вимірювальних приладів (до 1939 – завод *"Контакт"*). Директором заводу став *С. Петровський*. Для налагодження роботи заводу до Львова було скеровано фахівців Александровського радіозаводу № 3 (м. Александров Володимирської обл., Росія), Ленінградського заводу ім. Козицького (тепер ЗАТ "Завод ім. Козицького", м. Санкт-Петербург, Росія) та Московського телевізійного заводу. 02.10.1957 львівський завод випустив перші телевізори "Львів" (за зразком розробленого в Александрові телеприймача "Прилыв"). Для телевізора "Львів" було вперше застосовано кінескоп розміром 43 см (розробник конструкції К. Шиппер, принципової схеми – А. Юкер). Серійне виробництво телевізорів "Львів" почалося в січні 1958, від 1959 завод випускав вдосконалений телеприймач "Львів-2". 1960 створено нову серійну модель "Верховина", яку було визнана найкращим телеприймачем в СРСР. У першій пол. 1960-х Львівський телевізійний завод став головним в СРСР у галузі створення перших в країні уніфікованих телеприймачів. За основу було взято нові львівські моделі – "Огонёк" з кінескопом 47 см та "Електрон" з кінескопом 59 см, серійне виробництво яких розпочато 1963. Ці моделі стали базовими практично для всіх телевізорів в СРСР. На заводі було створено великий комплекс монтажних, складальних та регульовальних робіт з випуску телевізорів – 22 конвеєрні лінії із системою підвісних доріг.

Найвідомішою продукцією "Е." були телевізори марок "Верховина", "Огонёк" та "Електрон". Випуск телевізорів на "Е." зріс від 105 тис. 1961 до 685 тис. 1979. Максимальної кількості випущених за рік телевізорів – 1 232 800, підприємство досягнуло 1990. Від 1966 львівські телевізори експортували в понад 30 країн світу. 1968 телевізори виробництва "Е." як перші товари, виготовлені у Львові, одержали державний Знак якості.

Львівський "Е." став першим в СРСР підприємством, яке розпочало серійний випуск кольорових телевізорів. Перша пробна партія випущена 1968, а від 1970 налагоджено серійне виробництво телевізорів "Електрон-703" (першого в СРСР серійного кольорового телеприймача). 1970 телевізійний завод було нагороджено орденом Трудового червоного прапора, а 1975 – орденом Жовтневої революції. 1977 генерального директора виробничого об'єднання С. Петровський відзначили Державною премією в галузі науки і техніки.

Крім телевізорів, завод "Е." виготовляв й іншу високотехнологічну електронну продукцію: передавальні камери, при-

Прокладення кабелів живлення 5 кВ в районі Центрального розподільного пункту "Ц". 1930-ті рр. Архівне фото

Підземна комунікація: кабельна скринька 0,23 кВ на вул. Леся Мартовича. Сучасне фото

Телевізор "Львів"

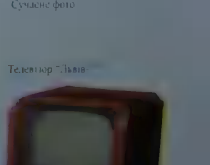

"Пам'ятник Вернадському"

мально-передавальні пристрої, відеомонітори, антенні системи, оптику передавальних камер тощо. Серед виробів "Е." продукція космічного (тренажери для космонавтів, прожекційна апаратура Центру управління космічними польотами, бортова телеапаратура орбітальних космічних станцій "Салют" та кораблів серії "Союз", радянсько-американського проєкту "Союз–Аполон", міжнародної станції "Альфа", орбітального космічного безпілотного корабля "Буран") та військового (телевізійна апаратура для військового флоту, авіаційні бортові системи наведення ракетної зброї класу "повітря–земля", системи самонаведення ракетно-бомбової зброї, авіаційні лазерно-прицільні системи) призначення. Завод співпрацював з Інститутом кібернетики Академії наук УРСР. Створена спільно 1967 автоматизована система управління "Львів" згодом була прийнята як стандартна в кількох галузях машинобудування СРСР.

У 1980-ті виробниче об'єднання створювало два виробничі комплекси: "Рясненський" та "Закарпатський". До складу розташованого в *Рясному* "Рясненського" комплексу увійшли новоспоруджений Львівський завод кольорових телевізорів та Львівський завод телевізійних вузлів. Підприємства "Закарпатського" комплексу розміщено в Сваляві, Мукачевому, Виноградові та селищах Міжгір'я й Воловець (усі – Закарпатської обл.). Крім виробничих комплексів, виробничому об'єднанню "Е." підпорядковувались Львівський завод телевізійної техніки (виробництво спецтехніки військового призначення), спеціальне конструкторське бюро телевізійної техніки (від 1986 – Науково-дослідний інститут телевізійної техніки "Електрон"), Науково-дослідний інститут інформатики та управління "Електрон".

"Е." був одним із найпотужніших виробничих об'єднань Львівщини. На поч. 1980-х на його підприємствах тільки у Львові працювало 16 тис. осіб. 1981 змінилося керівництво "Е." – генеральним директором об'єднання став В. Рибінок. 1986 "Е." одержав права головного управління і як центральна організація безпосередньо підпорядковувався міністерству радіопромисловості СРСР, що було безпрецедентним випадком надання таких прав виробничому підприємству. Телевізори "Електрон" були єдиною вітчизняною маркою телеапаратури, яку експортували в Західну Європу. "Е." володів розгалуженою фірмовою мережею з 450 техно-торговими центрами, що діяли на всій території СРСР.

Підприємства виробничого об'єднання 1990 випустили продукції на 1,5 млрд карбованців, що становило 25% валового продукту Львівської обл. та 4% валового продукту України. Виробниче об'єднання фінансувало низку соціально спрямованих проєктів розвитку міської інфраструктури Львова. "Е." зводив житло для своїх працівників, збудував лінію *водогону* із підземних джерел с. Гологори до Львова. Завод фінансував футбольний клуб *"Карпати"*, а також стадіон "Дружба" (тепер стадіон *"Україна"*).

Крамниця заводу "Електрон" Фото 1980-х рр.

Працівники "Е." активно долучилися до національно-патріотичного руху кін. 1980-х. На підприємстві було створено *Товариство української мови ім. Т. Шевченка* (голова Зеновій Мазурик). Під тиском його членів 24.08.1989 керівництво виробничого об'єднання ухвалило надалі вести ділову документацію та всі збори, наради, засідання українською мовою,

замінити російські інформаційні написи українськими тощо.

"Е." 1991 став одним із перших акціонерних товариств в СРСР. Акції Відкритого акціонерного товариства "Концерн-Електрон" зареєстровані в Міністерстві фінансів України за № 1. Концерн заснував один із перших регіональних комерційних банків України "Електрон Банк" (зареєстрований Національним банком України 1991 під № 25).

У 1990-ті економічна ситуація виробничого об'єднання погіршилася через різке звуження ринку продажу продукції та розрив напрацьованих економічних зв'язків. Керівництво змушене було вдатися до звільнення працівників, а з часом і до згортання частини виробництва та припинення випуску телеприймачів. У сер. 1990-х, з огляду на зменшення виробництва львівських телевізорів, телеприймачі "Електрон" в кустарних умовах нелегально складали студенти *Львівської Політехніки*, які різними способами здобували комплектувальні деталі.

1991 виробниче об'єднання було реорганізоване в акціонерне товариство "Концерн-Електрон". До складу концерну тепер входять телевізійний завод "Електрон", завод "Полімер-Електрон", завод телевізійної техніки "Електрон", ТзОВ "Завод "Електропобутприлад", науково-виробниче об'єднання "Карат", окреме конструкторське бюро "Текон-Електрон", ТзОВ "Сферос-Електрон". Фінансово-лізингова компанія "Електрон-Лізинг" та ін. У вересні 2004 телевізійний завод "Електрон" відновив випуск телевізорів, за 2007 підприємство виготовило понад 50 тис. телеприймачів. Завод виготовляє широкий модельний ряд (загалом 23 моделі) телевізорів із розмірами екрану від 37 до 72 см в діагоналі, а також телевізори із рідкокристалічними екранами з діагоналлю від 51 до 81 см. Продукція львівського телевізійного заводу "Електрон" стала переможцем Всеукраїнського конкурсу "Найкращий вітчизняний товар року" (2006), Національного бізнес-рейтингу України "Лідер галузі", увійшла в перелік 100 найкращих товарів України (2007).

Складальна лінія Львівського телевізійного заводу
Фото 1980-х рр.

Спеціалізовані підприємства концерну випускають оптико-електронні системи наведення для авіації та бронетехніки, телевізійні голівки самонаведення високоточних авіаційних ракет, радіолокатори, монітори, підсилювачі високої частоти, об'єктиви та телевізійні камери, системи телеспостереження, системи технічного захисту інформації, електричні млинки для кави, кавоварки, електрогрилі, соковитискачі, скиборізки, вібромасажери, пластикову тару, кондитерські вироби, харчові напівфабрикати та ін. Науково-виробниче підприємство "Карат" провідна в Україні організація, що провадить дослідження в галузі виробництва матеріалів оптоелектроніки та квантової електроніки (монокристали для активних елементів лазерів, детекторів випромінювання), акустоелектроніки, керамічних матеріалів електронної техніки та ін. Вироблені концерном монітори працюють на борту міжнародної космічної станції "Альфа". Підприємство "Сферос-Електрон" виготовляє повітряні та рідинні опалювачі для автобусів, легкових та вантажних автомобілів, автомобільні кондиціонери — цю продукцію постачають на провідні автомобільні фірми світу ("БМВ", "Фольксваген", "Рено", "Вольво", "Тойота", "Крайслер", "Альфа-Ромео", "Ситроен" та ін.), а також українським автовиробникам, зокрема *Львівському автобусному заводу*.

Логотип акціонерного товариства "Концерн-Електрон"

Конвеєр Львівського телевізійного заводу
Сучасне фото

Будівельний майданчик електростанції змінного струму. Фото 1908 р.

Концерн надає фінансово-лізингові послуги, послуги сучасного цифрового телекомунікаційного зв'язку, займається ремонтно-будівельними роботами.

Андрій Кошицький, Андрій Буллат

ЕЛЕКТРОСТАНЦІЯ — підприємство, що виробляє електричну енергію. Поштовхом до будівництва у Львові Е. стала підготовка до проведення *Галицької крайової виставки 1894 р.* Спеціальна комісія *магістрату*, вивчивши в грудні 1891 *електричні мережі* Відня, Праги, Берліна та Ганновера, подала на розгляд міської ради звіт про доцільність будівництва у Львові лінії електричного *трамваю*. 23.05.1893 львівський магістрат затвердив контракт на будівництво 660 тис. корон на трамвай та 220 тис. корон на Е., яка мала б живити його струмом. Серед пропозицій різних підрядників перемогла Віденська фірма "Сімене-Гальске".

Маятник резервуар та водонапірна башта електростанції змінного струму у Львові (на задньому плані градирні охолодження). Фото 1908 р.

1893–1894 фірма збудувала у Львові Е. постійного струму потужністю 400 кінських сил, що відповідало в сучасних одиницях виміру потужності 300 кВт. Перший пароелектричний агрегат Е. змонтували 22.02.1894. Охолодження генераторів було водяним, для чого на території Е. спорудили градирню. Е. збудували на місці теперішнього трампарку на вул. А. Сахарова.

Уповноваженим у справі будівництва Е., а після її відкриття — директором підприємства став Роберт Кері, інженер із Відня, а його асистентом — *Йосиф Томіцький*.

Місто викупило 1896 у фірми "Сімене-Гальске" Е. і трамвай за 1 680 тис. корон. Тоді (за два роки роботи) віденські акціонери підприємства вже повернули собі всі затрати і заробили 1 млн корон прибутку. Новостворене підприємство одержало назву Міські електричні заклади (МЕЗ), а його директором став Й. Томіцький.

Наприкін. XIX ст. через підключення електромережі до *Львівського театру опери та балету*, що потребував багато електроенергії, а також через *електрифікацію* центральної частини міста на Львівській Е. постійного струму додатково встановили пароелектричний блок потужністю 500 кінських сил. Для встановлення нового блоку магістрат виділив для МЕЗ кредит 660,6 тис. корон.

Подальший ріст електроспоживання Е. постійного струму забезпечити не могла, тому Й. Томіцький запропонував збудувати в місті нову Е. змінного струму. У листопаді 1906 львівський магістрат ухвалив побудувати нову Е. на околиці міста, біля залізничної колії зі Львова на Черниці. Разом з Е. мали спорудити й міську трифазну електромережу. 1907 було виконано

проєкт робіт, а 1908 на території *Персенківки*, тоді приміської села, спорудили Е. змінного струму потужністю 6 тис. кінських сил (4,5 тис. кВт), яка існує дотепер (вул. Козельницька). 1907 міська влада виділила на будівництво Е 10 млн, а згодом надала ще 4 млн корон. За все своє існування МЕЗ сплачували Львівській міській раді відсотки за користування капіталом та здійснювали погашення боргу.

До 1913 Е змінного струму працювала на рідкому паливі – мазуті. У березні 1913 Й. Томицький звернувся до магістрату з проханням розглянути пропозицію замінити це дороге паливо на дешевше. 1914 Е перевели на вугілля (його завозили із Силезії). Робота Е. впливала на екологічну безпеку міста. Особливо постраждали від роботи Е рідкісні дерева, висаджені у *Стрийському парку*. Тому, коли наприкін. 1920-х збудовано газопровід Дашава – Львів, Львівську Е. перевели на роботу на природному газі. Воду для котлів Е. подавали з джерела "Софіївка", що у парку *"Залізна Вода"*

Коли стала до ладу нова Львівська Е., на старій Е. постійного струму змонтували випрямлювальну підстанцію для потреб електротяги трамваю. 1916 Е. постійного струму у Львові остаточно ліквідували.

Під час українсько-польських боїв за Львів в листопаді 1918 Е. змінного струму значно пошкодили. Електропостачання міста та рух електричного трамваю було зупинено. Від листопада 1918 до травня 1919 Е. не працювала.

Роботу Львівської Е. відновлено 1919. З часом забракло води, тому в 1940-ві для водопостачання Львівської Е. споруджено греблю на річці *Щирець* й утворено озеро Глинна Наварія – тепер місце відпочинку.

У 1930-ті Львівську Е. модернізували в окружну електромережу, збільшивши потужність для передачі електроенергії за межі міста. На Львівській Е. станом на 01.01.1941 було встановлено 5 турбогенераторів загальною потужністю 24,6 мВт. Максимум добового навантаження Львівської Е. зафіксовано в грудні 1940 – 16,7 мВт, із них для Львова відпущено 14 мВт, або 84%.

Під час *Другої світової війни* німецька окупаційна влада встановила на Е. додатковий турбогенератор потужністю 16 мВт. Німці також вирішили добудувати розпочату 1941 повітряну лінію електропередачі (ПЛ) 110 кВ між Львівською та Бориславською Е., що були найбільшими закладами цього типу на Західній Україні. Для робіт на лінії німці організували наприкінці 1942 т. зв. Бавдінст – підрозділ примусових робіт української молоді віком 17–20 років. Ця дармова робоча сила повинна була відпрацювати один рік без жодної оплати, лише за їжу. Працею "Бавдінсту" у грудні 1942 закінчено будівництво ділянки від Комарна до Борислава і запущено повітряну лінію Львів – Борислав.

Під час відступу влітку 1944 німці вивезли із Львівської Е. три турбогенератори. Решту обладнання і споруд Е. було знищено вибухами, а підходи до неї замінировано. Через ці руйнування загальна потужність львівської Е., що сягала 40 мВт, станом на 01.01.1945 зменшилася до 1 мВт.

Нагальне питання відновлення генеруючих потужностей радянська влада вирішила на той час неоригінально. Німці знищили або ж вивезли обладнання Львівської Е., натомість керівництво СРСР зробило те ж саме з електростанціями в оку-

Пересувна дизельна міні-електростанція, яку використовували під час відновлювальних робіт на Львівській електростанції. Фото 1919 р

Львівська електростанція Листівка. Поч. XX ст.

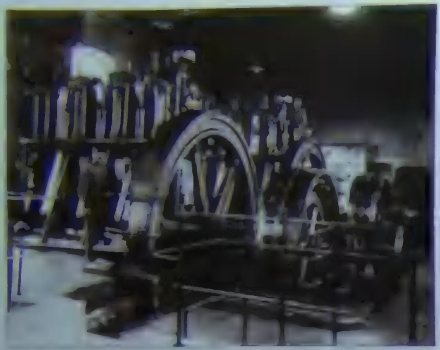

Електростанція змінного струму у Львові. Фото 1946 р.

Відновлювальні роботи на Львівській електростанції. Фото 1944 р.

пованій частині Німеччини. У Львові на чотирьох різних ділянках загальною площею більше 15 га було розташовано базу трофейного обладнання, демонтованого з німецьких Е. Розвантажування здійснювали працівники львівських електромереж, військовослужбовці та полонені німці. Роботи з приймання і відправлення трофейного енергетичного устаткування на інші електростанції СРСР тривали до 1947. Загалом на базу Відділу комплектації Львівського енергокомбінату надійшло обладнання, привезене більш як на 2300 автомашинах та в 700 залізничних вагонах.

На Львівській Е. 1945 змонтовано трофейне 12 мВт-генеруюче обладнання, яке вивезли з містечка Одерталь (земля Бранденбург, Німеччина). Крім цього, до Львова перегнали три енергопоїзди фірми "Дженерал-електрик" загальною потужністю 7,5 мВт. 1946 ввели в дію ще два турбогенератори потужністю 12 мВт і 4 мВт. До 01.01.1957 потужність Львівської Е. зросла до 60 мВт і сягла свого максимального значення за всі роки існування. Однак для потреб міста й області цієї потужності й далі не вистачало, що змусило запровадити почергові вимкнення окремих районів. Для виходу з кризи 1951 розпочалося будівництво Добротвірської Е., 1955 було введено в дію перших 25 мВт її генеруючої потужності. З повним вводом Добротвірської Е. навантаження на Львівську Е., яка раніше була єдиною в схемі електропостачання області, дещо спало. Це дало змогу після 1962 розвивати теплові мережі Львова і розпочати перевід Львівської Е. у теплоелектроцентраль (ТЕЦ), із нарощуванням теплофікаційного обладнання й поступового обмеження її електрогенеруючих потужностей. У післявоєнні роки 91% своєї потреби у паливі Львівська Е. забезпечувала газом із Дашавського родовища і на 9% – силезьким вугіллям.

До 1995 Львівська ТЕЦ на правах окремого підприємства входила до складу виробничого енергетичного об'єднання "Львівенерго", в згодом у державну акціонерну енергопостачальну компанію "Львівоблсенерго". Після роздержавлення енергетичного господарства України Львівську ТЕЦ-1 перевели в комунальну власність і передали в підпорядкування міського комунального підприємства "Львівтеплоенерго". Змінилося основне призначення Львівської ТЕЦ-1 із виробництва електроенергії на виробництво теплової енергії. З наявних на Львівській ТЕЦ-1 41,3 мВт генеруючої потужності реальне виробництво електроенергії не перевищує 15 мВт потужності, натомість теплоцентраль забезпечує тепловою енергією майже третину споживачів міста.

Андрій Крижанівський

ЕЛІЯШЕВСЬКИЙ ІВАН (псевдо: Денис; 14.07.1912–01.09.1985) – діяч українського визвольного руху. З юних літ, імовірно, від 1929 – член *Організації Українських Націоналістів* (ОУН). За підпільну діяльність двічі (1932, 1935) заарештований польською *поліцією*. З весни 1939 до початку німецько-радянської війни жив у Львові, перебуваючи на нелегальному становищі. Під час німецької окупації (1941–1944), утікши від гестапівського арешту, мешкав нелегально, працюючи для відділу розвідки і контрозвідки Головного військового штабу *Української Повстанської Армії* (УПА). Брав участь у багатьох бойових акціях, які проводила УПА. Після закінчення *Другої світової війни* переїхав за кордон. Від 1948 – у Торонто (Канада).

Член Закордонного проводу *Української Головної Визвольної Ради* та ОУН (за кордоном). Від початку існування журналу "Сучасність" Е. був його представником у Канаді. Один із засновників альманаху "Гомін України", довголітній редактор тижневика "Вільне слово". Помер у Торонто.

Андрій Сова

ЕЛЬЖБЕТИ СВ. КОСТЕЛ див. *КОСТЕЛ СВ. ЕЛЬЖБЕТИ*.

ЕЛЬСНЕР ЮЗЕФ КСАВЕРІЙ (Elsner Józef Ksawery; 01.06.1769–18.04.1854) – польський композитор, диригент, педагог (учитель Ф. Шопена), громадський діяч. Народився в м. Гроткув (тепер Опольського воєвод., Польща). Навчався в єзуїтській колегії св. Матвея в Бреслау (тепер м. Вроцлав, Польща), де водночас здобув початкову музичну освіту (1781–1788). Вивчав медицину у Віденському університеті, виступав скрипалем у концертних організаціях, театрах: Бреслау (1789–1790), Відень (1790–1791), Брно (1791–1792). Як композитор дебютував 1782 вокальним твором *Ave Maria gratiae pleno*.

Переїхав до Львова 1792, де обійняв посаду диригента австрійського і польського театру. Заснував у місті музичне філармонічне товариство.

Спочатку знаний був у Львові як автор музики до драматичних вистав. 1795, на пропозицію директора австрійського театру *Г. Булли*, написав оперу "Ібрагім і Абдулла", що мала великий успіх на львівській сцені. У Львові вперше було поставлено опери Е. "Дивні брати" і "Переодягнений султан" 1796 створив у Львові Музичну академію, що влаштовувала щотижневі концерти, де виконували музику Й. Гайдна, В. А. Моцарта, П. Вранїцького та самого Е.

Е. відійшов від театру 1798, організував симфонічний оркестр і влаштовував у редутовій залі театру концерти класичної музики. 1799 переїхав до Варшави, де працював у Національному театрі. 1814 заснував товариство релігійної і народної музики, викладав у головній музичній школі (1826–1831).

Автор 43 критичних статей і методичних посібників. 32 опер, 8 симфоній, інструментальних п'єс, хорів, вокальної музики, великої кількості оперет, водевілів. 1803–1806 видавав збірники музичних творів "Вибрані авторські твори і польські пісні" (*Wybór pięknych dzieł i pieśni polskich*, вийшли в 24 зошитах). Помер у маєтку Ельснерівка (тепер у межах Варшави).

Володимир Костишин, Оксана Пазамарчук

"ЕМІГРАЦІЙНИЙ ДІМ" ("Дім емігранта") – осередок опіки над емігрантами, що діяв у Львові 1930–1939 на вул. Вишневецьких, 4 (тепер вул. Русових). Збудований 1930 за проектом архітектора *Г. Заремби* в стилі *функціоналізму*. Ініціатором будівництва "Е. Д." стали львівська *Експозитура еміграційного управління* Польщі та громадські організації опіки над емігрантами. На першому поверсі будинку була велика зала очікування, бюро Еміграційного відділу Державного управління посередництва праці, осідки еміграційних організацій: *Товариства опіки над українськими емігрантами, Польського еміграційного товариства, Єврейського центрального еміграційного товариства "JEAS"*. В "Е. Д." також розміщувала-

Відновлювальні роботи на Львівській електростанції. Фото 1944 р.

"Еміграційний дім" у Львові. Рисунок поч. 1930-х рр.

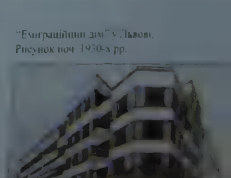

Nok III 9 Listopada 1930 Nr 910
EMIGRANT POLSKI

ся читальня та *бібліотека*. На другому поверсі будівлі було бюро секретаріату "Міжтоваришської ради громадських організацій опіки над емігрантами"; санітарна служба для емігрантів; бюро "Жіночого комітету" (опікувалося молодими жінками, які подорожували самі), бюро "Польського товариства допомоги співвітчизникам на чужині" та кілька готельних кімнат. На третьому поверсі був *готель* для емігрантських родин із дітьми. Четвертий поверх посідала адміністрація "Е. Д." та допоміжні служби. Переселенці, які прибували до Львова, могли деякий час жити в "Е. Д.", одержуючи всю потрібну інформацію про країни імміграції, укладати контракти на сезонні роботи, купувати залізничні та корабельні квитки.

Степан Качараба

Будинок колишнього міського сиротинця і школи м. Св. Елизавети на вул. Зелений, 8–10. Архітектор Й. Енгель-старший 1872 р. Сучасне фото

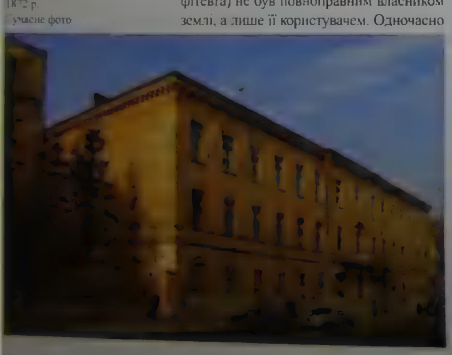

ЕМФІТЕВЗИС – довготермінове, відчужуване й успадковуване право користування чужою землею. Суб'єкт Е. (емфітевта) не був повноправним власником землі, а лише її користувачем. Одночасно такий власник мг змінювати господарське призначення землі, встановлювати на неї заставу і сервітути. Права Е. переходили у спадок і за заповітом, і за законом. Обов'язки Е. полягали в чесному і сумлінному веденні господарства, якісному обробітку землі, сплаті щорічної ренти (грошима, натурою). Е. особливо поширився в околицях Львова на поч. XVII ст. Ухвалою комісарського суду 1603, що її підтвердив король *Сигізмунд III*, було заборонено надалі укладати договори оренди земель сільськогосподарського призначення м. Львова. Тоді ж зобов'язано *лонтерів* "старанно вибрати недоїмки й відібрати міські грунти від приватних осіб". Однак повернути земельну власність Львова, що перебувала в Е. у приватних осіб, тривалий час не вдавалося. Зокрема 1607 на *Галицькому передмісті* були переважно земельні ділянки, які користувалися правом Е. на грунтах, що належали всьому містові або окремим міщанам. Власники цих Е. сплачували чинш власникам грунтів, відбували *шарварки*, призначені для підтримання порядку, чистоти й оборони міста. 1614 міську папірню в *Брюховичах* передано в Е. Ференцові Зелінському.

Степан Білостоцький

ЕНГЕЛЬ ЙОЗЕФ (Engel Josef (senior); 1819–22.08.1888) – архітектор. Народився в Чернівцях. 1846 одержав патент на провадження будівельних робіт у Львові й став членом Товариства уповноважених будівничих.

Спорудив у Львові багато житлових і громадських будівель. До 1850 творив у стилі *класицизму*, згодом у стилях *історизму* – неоренесансу і неоготики.

Мешкав у типово класицистичній кам'яниці на розі сучасних *вул. В. Винниченка*, 24, і *вул. М. Лисенка*, 1 (архітектори *И. Зальцман* та Ф. Ондерка). Його син, Йозеф Енгель-молодший, що народився 1848 у Львові, також був львівським архітектором і від 1872 асистував батькові в роботі. 1848 Е. виконав проєкт 2-поверхового корпусу келій васи-

ліанського *монастиря св. Онуфрія* (не був реалізований). 1852–1854 Е. спорудив кам'яницю на вул. Бернштайна, 9 (тепер вул. Шолом-Алейхема, перебудова 1898) й один із корпусів *шпиталю* св. Лазаря, перетворений на "Дім убогих", 1853 дві вілли на *Полуянці*.

У неоренесансному стилі перебудував *палац Дідушицьких* на вул. Курковій (тепер вул. М. Лисенка; 1873), житлові (головно чиншові) кам'яниці на вул. Бляхарській, 21 (тепер вул. І. Федорова; 1863, демонтована 1907), вул. Жовківській, 106 (тепер *вул. Б. Хмельницького*; 1868, була власністю *К. Кисельки*), вул. 3-го Травня, 10 і 12 (тепер *вул. Січових Стрільців*; 1871 і 1872, перебудова 1912), вул. Ю. Словацького, 16–18 (1873, для родини Дуніних-Борковських), вул. Карла Людвіга, 31 (тепер *просп. Свободи*; 1874); перебудував житловий будинок на *вул. Ганицькій*, 3 (1885–1886) й ампірну кам'яницю на вул. Старозаконній, 2 (тепер вул. Метислава Удатного; 1886).

Оригінальним вирішенням у "швейцарському" стилі критої дерев'яної веранди відзначався особняк О. Цетнер на розі *вул. Зеленої* і вул. Я. Замойського, 15 (тепер вул. Ю. Романчука; 1886). Громадські та культові будівлі Е. зводив головно у стилі неоренесансу: міський сиротинець і школу ім. Св. Єлизавети на вул. Зеленій, 8–10 (1871–1872), євангелістську школу на вул. На Рурах, 18 (тепер вул. К. Левицького; 1875). Виконав перебудову євангелістського *костелу св. Урсули* на вул. Зеленій (1878), реконструкцію дзвіниці *вірменської церкви* (1879).

Яскравим винятком із загальної тенденції до застосування стильових прийомів неоренесансу став зведений 1870–1871 новий будинок *Стрілецького товариства* авторства Е. на вул. Курковій, 23а (тепер вул. Лисенка). Будинок споруджено у формі невеликого середньовічного замку. 1882–1888 Е. був головою львівського Товариства уповноважених будівничих. Помер у Львові.

Юрій Біркльон

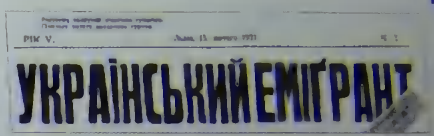
РІК V. Львів, 15. лютого 1931 ч. 2

УКРАЇНСЬКИЙ ЕМІГРАНТ

Логотип газети "Український емігрант" 1931 р.

ЕНГЕЛЬС ЕРИХ (Engels Erich; 11.09.1909 – р. смерті невід.) німецький націонал-соціаліст, керівник єврейського відділу гестапо у Львові. Народився в Мекленбургу (Німеччина). Здобув вищу освіту. Провадив готельну справу. 01.02.1930 розпочав службу у штурмових загонах нацистської партії (СА) та вступив до Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини. На поч. 1934 переведений до підрозділів міністерства оборони. У жовтні 1935 відряджений до керівництва державної поліції в Касселі. У жовтні 1937 прослухав навчальний курс, після якого одержав пост кримінального комісара поліції. У липні 1938 став унтерштурмфюрером. До червня 1939 працював кримінальним комісаром державної поліції у Білефельді. Згодом переведений до Угорських Градіск у Моравії (тепер Чехія), а ще за якийсь час разом із етапним корпусом одержав призначення до окупованої Польщі, де працював у комендатурі поліції безпеки та служби безпеки в дистрикті Варшава.

Знак ємфітеєтиу (1633) на колишній кам'яниці Соломона Фридмана (вул. Староєвреська, 34). Сучасне фото

У вересні 1941 Е. став шефом єврейського відділу (IV B) гестапо у Львові, що містився на вул. Пелчинській, 55 (тепер *вул. Д. Вітовського*). Ісаак Герц та Нафталі Нахт, які після *Другої світової війни* давали свідчення у справі німецьких воєнних злочинів, скоєних у Львові, стверджували, що Е. "любив погратися з жертвою, – пообіцяти життя і свободу, а побачивши на обличчі арештованого іскру надії, зі сміхом вбити кулею з револьвера". У вересні 1942 особисто керував стратою єврейських поліцаїв, які служили нацистам. Бажаючи уникнути будь-яких паралелей з одним із засновників комуністичного руху Фридрихом Енгельсом, у радянських воєнних публікаціях про Е. не згадували або ▲

Фрагмент головної брами Янівського табору. Фото 1943 р.

Фрагмент картини М. Альтомонте. Битва під Віднем. Реставрував Й. Енгерт 1831 р.

писали його прізвище як "Енгель". За злочини, скоєні під час Другої світової війни на польських землях, 1951 був засуджений у Польщі. Місце й час смерті не відомі.

Уляна Уська, Андрій Козицький

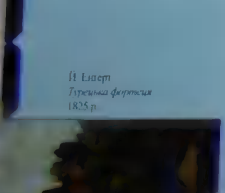

Й. Енгерт *Турецька фортеця* 1825 р.

ЕНГЕРТ ЙОЗЕФ (Engert Josef; бл. 1783–10.10.1831) – живописець. Був придворним художником німецького князя Ф. Ангальта-Котена. Від 1823 постійно працював у Львові як театральний сценограф і реставратор картин. 1825 реставрував у Жовківському костелі св. Лаврентія монументальне полотно А. Стеха "Битва під Хотином", 1831 – "Битву під Віднем" М. Альтомонте (обидва полотна тепер у музеї "Олеський замок"). Малював олійні картини на історичну та релігійну тематику, зокрема: "Турецька фортеця" (1825, *Львівська галерея мистецтв*, авторське відтворення фрагменту картини "Битва під Хотином"), "Христос вручає небесні ключі апостолові Петру" (виконано для *собору св. Юра*); "Св. Цецилія" (картина, намальована для львівського музичного товариства (Св. Цецилії, 1827); архітектурні пам'ятки ("Інтер'єр катедрального собору на Вавелі"), портрети ("Портрет імператора Франца I", що оздоблював сцену львівського театру на святкуваннях дня народження монарха, 1827; "Портрет львівського судового радника Христофора Антоновича" (зберігається у *Львівському історичному музеї*), "Портрет жінки" (1827, Львівська галерея мистецтв)). Один із перших львівських художників, які виконували картини побутового жанру: "Вигляд до шлюбу", "Танець біля корчми". Малював інтер'єри приватних помешкань, вивіски крамниць. Помер у Львові під час *епідемії* холери.

Його син, Едвард Енгерт, також став живописцем. 1844–1845 навчався в Академії мистецтв у Відні, там одержав нагороду за картину "Йосиф розповідає братам про свій сон". Працював у Римі.

Юрій Бірюльов

ЕПІДЕМІЇ – випадки масового поширення інфекційних недуг, коли кількість хворих суттєво перевищує звичайний середній показник. У Львові на позначення Е. давніше вживали слова "зараза", "пошесть", "моровиця", "мор", "морове повітря" або просто "повітря". Дві останні назви сформувалися внаслідок переконання, що захворювання було викликане "поганим" повітрям. Найчастіше причиною мору була чума, частими були Е. холери й тифу. Небезпека Е. зростала після ворожих нападів та *облог*, коли в околицях міста залишалося багато не похованих трупів. Вірили, що наближення Е. віщують різноманітні *знамення*. За підрахунками *Луції Харевичової*, упродовж 1288–1737 у Львові пройшла 51 Е., не рахуючи дрібніших спалахів інфекційних хвороб. Як встановила Оксана Потимко, кількість Е. у давньому Львові була істотно меншою, ніж за аналогічний період у країнах Західної Європи.

Перша із зафіксованих у письмових джерелах Е. вразила Львів узимку 1288–1289. Згадка про неї міститься в *Галицько-Волинському літописі*. За словами літописця, "тієї зими не тільки в одній Русі був гнів Божий – мор, але і в Ляхах. Тієї ж зими і в Татарах вимерло все – і коні, і воли, і вівці. Все вимерло, не зосталося нічого". Е. 1288–1289 збігалася в часі з перебуванням в околицях Львова монгольського війська хана *Телебуги*, яке не намагалося штурмувати галицької столиці, але грабувало місцеве населення та докучало

йому. Після відходу *монголів* із Галичини "Лев-князь перелічив, скільки погибло в його землі людей, що захоплено, побито, а що їх з Божою волею померло: дванадцять з половиною тисяч". У княжича *Юрія Львовича* помер син Михайлик, якого поховали в Холмі.

Є повторювалися у Львові 1480, 1484, 1547, 1572–1573, 1588, 1594. Під час мору 1547 припинили навчання в катедральній школі, ректор якої зазнав через це великих збитків. Бажаючи компенсувати втрати науковцеві, *магістрат* виділив ректорові Іоаннові Філіппіаді три золоті. 1587–1589 у Львові вперше було запроваджено спеціальну посаду "морового бурґомістра", якого під час загрози мору або під час пошесті наділяли надзвичайними повноваженнями. Автор *"Львівського літопису"* особливо відзначив пошесть 1599–1601: небезпека заразитися була нібито такою сильною, що "коли птах пролітав над містом, падав і здихав".

Докладний перебіг Е. 1623 залишив *Ян (Йоганн) Алембек*. Пошесть приніс до Львова монах-кармеліт із Кракова. Спочатку захворіли ченці кармелітського монастиря, 15 із котрих умерло. Далі хвороба поширилася на місто й *передмістя*. Я. Алембека призначили "моровим бурґомістром". У XVII ст. Е. у Львові повторилися 1625, 1642, 1648 та 1651–1652. Померлих під час Е. ховали не на міських *цвинтарях*, а за межами Львова. Один із таких морових цвинтарів ("піски") від XVI ст. був на місці сучасного *Личаківського цвинтаря*, інший, для поховання померлих від холери дітей, у XVII ст. влаштували під *горою Льва*.

Точних наукових відомостей про те, як саме боротися з Е., тривалий час не було. Поширеними у Львові були забобони, що хвороби можна уникнути, закопуючись у гній так, аби назовні лишалася тільки голова. Іншим практикованим "профілактичним" засобом було спалювання гною, щоб дим обкурював будинки міщан. Неприємний запах, на думку тогочасних жителів, "очищував повітря" в місті. Дехто уважав, що треба виконати біля свого будинку ямку, в яку забити осиковий кілок, на думку інших від Е. мав рятувати вставлений у двері паль чи стовпець із грабового дерева.

Під час Е. 1623 львів'яни намагалися відвернути хворобу, підвішуючи на дахах кінські черепи, складаючи біля домівки купи каміння або ж закопуючи в землю спеціально вирізане з дерева стилізоване зображення хвороби, яку уявляли у вигляді дівчини. Як ліки від мору 1623 використовували розчинений у молоці бурштин, настоянку з волоських горіхів, угорське вино.

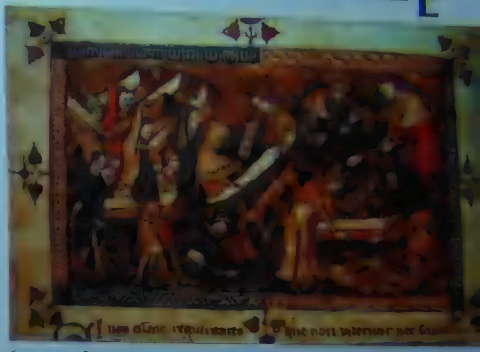

Поховання померлих під час епідемії чуми в XIV ст. Ілюстрація румунської книги. Поч. XV ст.

О. Кульчицька. *Чума*

Мертвий кінь
вулиця Ягеллонська
(сьогодні вул. В. Гнатюка)
Осінь 1918 р.
Армяно-фото

Е. Ерб
Стрийський парк
1930-ті рр.

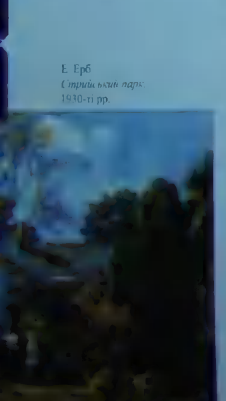

У XVII ст. львів'яни вже усвідомлювали, що Е. переносять люди, тому, коли з'являлися повідомлення про появу мору, з міста виганяли *жебраків* та волоцюг, а всі новоприбулі до Львова мали отримати дозвіл магістрату на перебування в місті. Іноді дороги довкола міста перекопували й тимчасово припиняли торгівлю. 1642 у занесенні пошесті до Львова звинуватили грецького купця Михайла *Азьвізія*. За іншою версією, хворобу занесла дівчина з Ярослава (тепер Підкарпатського воєвод., Польща), яка без дозволу міської влади поселилася в будинку шевця Івана Короба на *юридиці* св. Станіслава. Е. 1704–1705 стала наслідком облоги та взяття міста *шведами*. Пошесті були у Львові 1709 та 1719, під час останньої, за словами *Денциса Зубрицького*, "усі торговельні справи й суди були припинені, а провінційний синод руського духівництва, скликаний у Львові для усталення та впорядкування унії, мусили перенести до Замостя, де він відбувся наступного року". Загалом упродовж XVIII ст. інфекційні захворювання спалахували у Львові щоп'ять - сім років.

У XIX ст. рівень медичного забезпечення у Львові поліпшився, однак і надалі траплялися випадки великих Е. Особливо масштабною була Е. холери 1830–1831, коли в Галичині померло 34 590 осіб, а у Львові смертність становила 50% від усіх недужих. 1849 знову виникла небезпека поширення холери, яку занесли до міста хворі солдати російської армії. Черговий спалах захворювань на холеру був у Львові 1865–1866.

Восени 1918 у Львові з'явилися хворі на "іспанський грип" ("іспанку"). Загалом у світі жертвами пандемії цієї хвороби 1918–1920 стали 20 млн осіб, у Львові померло кілька сотень людей. Пік хвороби у Львові припав на час українсько-польських вуличних боїв листопада 1918. Кількість жертв від "іспанки" була у Львові більшою, ніж кількість вбитих у вуличних боях.

Щоб протидіяти поширенню Е., 1884 при Загальному крайовому шпиталі створено перше інфекційне відділення на 20 ліжок. 1891 при гарнізонному шпиталі споруджено павільйон на 60 ліжок, а наступного року біля *Янівського цвинтаря* комплекс споруд, який називали "епідемічними бараками". 1894 збудовано нове приміщення для інфекційного відділення, а 29.12.1912 на *вул. Пекарській*, 54, було відкрито Крайову інфекційну лікарню (тепер *Інфекційна клінічна лікарня*). Провідним спеціалістом клініки 1926–1946 був лікар-епідеміолог Вітольд Ліпінський.

Український лікар Є. Озаркевич опублікував у Львові дослідження "Недуги пошестні: Порадник гігієнічно-лікарський" (1911).

Упродовж 1903–1944 у Львові жив відомий біолог *Рудольф Стефан Ян Вайгль*, який здійснив фундаментальні дослідження висипного тифу. У Львові діяв Інститут досліджень висипного тифу, де було створено вакцину проти висипного тифу й налагоджено її промислове виробництво.

Від 1939 у Львові діє кафедра інфекційних хвороб Львівського медінституту (тепер *Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького*). Після *Другої світової війни* її очолювали Григорій Хоменко (1946–1951), Борис Котляренко (1951–1969), Михайло Титов (1969–1997), Леонід Шевченко (1997–2005), Олександр Зінчук (від 2005).

На зламі XX і XXI ст. майже щорічними для Львова стали сезонні Е. грипу, на пе-

ріод яких подекуди припиняють навчання в школах та вищих навчальних закладах.

Дослідженню історії Е. у Львові присвятила свою працю Л. Харевичова "Морові пошесті в давньому Львові" (*Klęski zaraz w dawnym Lwowie*, 1930).

Андрій Копицький

ЕРБ ЕРНО (АЙЗИГ) (Erb Erno (Eisig); 1878–1943) – живописець. Закінчив 1898 Художньо-промислову школу у Львові. Від 1899 навчався декоративного живопису і працював у різних театральних майстернях Відня. Від 1919 творив у Львові. Його ательє 1919–1925 містилось у *пасажі* Гаусмана, 3 (тепер проїзд Крива Липа), а від 1925 – на вул. Алембеків (тепер вул. Таманська). Брав участь у львівських виставках від 1919 (1931 – персональна), був членом мистецьких об'єднань: *"Єврейське літературно-художнє товариства"* (від 1926), "Стер" (від 1934). Малював олією, пастеллю, аквареллю краєвиди, натюрморти, портрети (зокрема типажі українських селян), релігійні та побутові композиції (часто на єврейську тематику). Розписував *синагоги*, здійснював сценографію (костюми та декорації для спектаклів Малого театру на вул. Оссолінських, 10 (тепер вул. В. Стефаника). Перебував під впливом французького та німецького *імпресіонізму*. Змальовував типажі львівських міщан, створив велику кількість пейзажів міста. Львів на його полотнах – це будинки, що тануть у блакитній млі або сяють на сліпучому сонці, у розкиданих акордах чистих, насичених барв.

У *Львівській галереї мистецтв* зберігається шість картин Е., серед них: "Зимовий краєвид" (1923), "Площа Ринок", "Фонтан на площі Ринок", "Центр Львова (Гетьманські вали)", у *Національному музеї у Львові* – "Гірський краєвид". Серед інших головних творів Е.: "Рабін", "Молитва єврея", "На ринку", "Краєвид із Високого Замку" (усі – 1924), "Нордан", "Натюрморт", "Вигляд на собор св. Юра", "Краєвид Яремча" (усі – 1926), "Фрагмент Львова" (1927), "На молитві" (1930), "Успенська церква", "Вулиця Театральна", "Вулиця Легіонів", "Процесія" (усі – 1931), "Подвір'я вірменської церкви", "Будиночок на сонці", "Натюрморт із самоваром", "Закуток Львова", "Вуличні крамарки" (усі – 1935), "Стрийський парк", "Нічне місто", "Хлопчик із цигаркою" (усі – 1930-ті). Під час *Другої світової війни* загинув у *Янівському таборі*.

Юрій Бірюльов

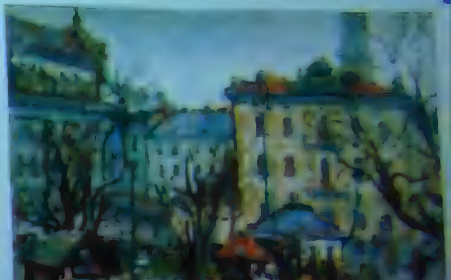

Е. Ерб. *Центр Львова (Гетьманські вали)*. 1920-ті рр.

ЕРЕНПРАЙЗ МАРКУС (МОРДЕХАЙ) (Ehrenpreis Marcus (Mordechai); 1869–27.02.1951) – єврейський громадський діяч, публіцист, рабин. Народився у Львові в сім'ї власника єврейської дру

Е. Ерб. *Вуличні крамарки*. 1935 р.

карні. Здобув домашню освіту. Навчався в університетах Берліна та Ерлангена (Німеччина). Співпрацював із низкою єврейських видань. 1896 був обраний рабином міста Дяково (тепер Хорватія). Активний учасник сіоністського руху від моменту його створення, співорганізатор першого Сіоністського конгресу 1897 (на прохання Теодора Герцля перекладав на іврит запрошення для делегатів). На IV Сіоністському конгресі (1900) підтримав делегатів, які вимагали додати до програми Сіоністської організації пункт про культурно-виховну роботу. Згодом відійшов від сіонізму, прийнявши ідею "духовного націоналізму", за якою єврейський народ має перебувати в діаспорі. 1900 став головним рабином Софії (Болгарія). Активно виступав на захист інтересів національних меншин Болгарії. 1913 за дорученням царя Болгарії Фердинанда I вів перемовини з європейськими банкірами про надання позик болгарському урядові. 1914 став головним рабином Швеції. Під час *Першої світової війни* розгорнув широку діяльність із надання допомоги єврейським біженцям. З ініціативи Е. 1920 у Швеції було створено Єврейське літературне товариство, яке видало кілька літературних збірників. 1928 заснував наукове видання "Єврейський журнал" (*Judisk tidskrift*), що виходило шведською мовою. За заслуги в галузі шведської культури 1935 Е. королівським указом було присвоєно звання професора. Коли в Німеччині до влади прийшов Адольф Гітлер, Е. знову повернувся до сіоністських поглядів.

Під час *Другої світової війни* фінансував діяльність Рауля Валленберга, який, видаючи шведські паспорти євреям Угорщини, рятував їх від депортації до нацистських концтаборів. Основні праці: "Теперішнє і майбутнє Ізраїлю" (*Israels nutid och framtid*, 1921), "Душа східної країни" (*Österlandets själ*, 1926), "Країна між Сходом і Заходом" (*Landet mellan öster och väster*, 1927), "Пророки і провидці, які побудували Ізраїль" (*Skalder och siare som byggt Israel*, Т. 1–3, 1929–1943). Помер у Стокгольмі (Швеція).

Ігор Петрій

ЕРЛЕНБЕРГ (ЕРЛЕМБЕРГ) МЕЛЬХІОР (Erlenberg (Erlemberg) Melchior; рр. нар. і смерті невід.) – скульптор німецького походження. 1631 прибув до Львова із Бреслау (тепер м. Вроцлав, Польща) як помічник *Й. Пфістера*. Тут працював понад 30 років. 1633 згаданий у міських документах як "художник вільних наук", скульптор у дереві, мармурі, алебастрі та інших матеріалах. Міська рада відкинула скаргу *цеху* столярів на Е. як різьбара, що працює в дереві поза цехом і взяла його під свій захист. 1635 одержав від міста в оренду одну з *оборонних башт* для влаштування майстерні. У традиціях львівської пластики пізнього *ренесансу* та раннього *бароко* виконав скульптурне оздоблення костелу м. Олика на Волині: статуї і рельєфи на фасаді, кам'яні нагробки Радзивилів, барельєфи янголів, дерев'яні фігури 12 апостолів на пілястрах центральної нави, бічні алебастрові вівтарі, дерев'яні лави (1635–1642). Згідно з архівними документами, у 1630-ті працював також у Жовкві.

Авторству Е. приписують вівтар із с. Жирівка поблизу Львова (раніше був у каплиці Св. Дарів *римо-католицької катедри*), проте, за припущенням Є. Ковальчика, автором цього вівтаря був *Іван*

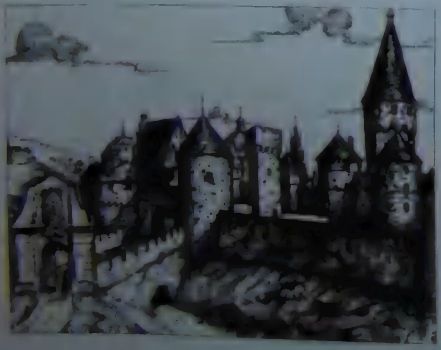

І. Качор
Костел м. Олики. Краковські брами

(Ян) Луг. Підписаним і датованим твором Е. вважають кам'яний горельєф "Мадонна з дитям", що міститься в ніші над брамою муру південного подвір'я *вірменської церкви*. На тлі горельєфу вирізблено монограму "MLE" і дату "1664" (щоправда, є інше трактування ініціалів: авторами пропонують І. Луга та Я. Годного). Цю сповнену символіки барокову скульптуру з неспокійним рухом складок одягу було перенесено на мур довкола вірменської церкви наприкін. XVIII ст. з однієї з оборонних *брам* міста (можливо, Краківської), розібраної за наказом австрійської влади.

Юрій Бірюльов

ЕРЛІХ АЛОЙЗИ (Ehrlich Alojzy; псевдо: Алекс; 1914–07.12.1993) – спортсмен із настільного тенісу, віце-чемпіон світу (1936, 1937, 1939), бронзовий призер чемпіонату світу (1935). Народився в Команчі (тепер Підкарпатського воєвод., Польща) в єврейській родині. У 1930-ті мешкав у Львові. Представник *"Гасмонеї"*, найкращого львівського клубу з настільного тенісу в 1930-ті. Входив до десятки найкращих спортсменів Польщі (1934) за результатами опитування газети "Спортовий огляд" (*Przegląd Sportowy*). В'язень концентраційного табору Освенцим. Після *Другої світової війни* мешкав у Франції, помер у Парижі. Був одним із тих спортсменів, що вплинули на зміну правил гри у настільному тенісі: на чемпіонаті світу 1936 у Празі його матч із румуном Ференцом Панетом тривав понад три години, що змусило Міжнародну федерацію настільного тенісу на черговому Конгресі прийняти ухвалу, щоб обмежити розіграш подачі до 20 хвилин.

Іван Ярема

ЕРЛІХ ЛЮДВІК (Ehrlich Ludwik; 11.04.1889–31.10.1968) – польський правник. Народився в Тернополі. Двоюрідний брат *Якуба Парнаса*. Початкову та середню освіту здобув у Тернополі та Львові. Навчався у *Львівському університеті* (1904–1911), учень *Освальда Бальцера*. Поглиблював освіту в університетах Галле (1912–1913), Берліна (1913) та Оксфорда (1913–1916). Від 1916 викладав новітню історію у Оксфордському університеті, 1917 переїхав до США, де продовжив викладацьку діяльність у Каліфорнійському університеті в Берклі.

Розпочав роботу у Львівському університеті 1920, спочатку як доцент, від 1924 – надзвичайний професор та керівник кафедри права народів, від 1929 – звичайний професор цієї ж кафедри. Працюючи у Львові, Е. відкинув пропозицію очолити кафедру міжнародного права в Берклі (Каліфорнія, США). Часто виїжджав за кордон із курсами лекцій з міжнародного права, які читав в Гаазі (1927–1928), Празі (1929), Ессах (1934), Лондоні (1937). З огляду на винятково високий міжнародний авторитет, 1927–1928 Е. був суддею Постійного трибуналу міжнародної справедливості в Гаазі. Під час *Другої світової війни* переховувався від нацистів, був схоплений та ув'язнений у М. Білгораї (тепер Люблинського воєвод., Польща). Звільнений із тюрми підрозділом *Армії Крайової*, збирав свідчення про військові злочини нацистів. Після війни переселився зі Львова до Кракова. Очолював кафедру міжнародного права Ягеллонського університету (1945–1961). Працював у Постійному арбітражному суді в Гаазі, від Польщі брав участь в Нюрнберзькому судовому процесі над нацистськими військовими злочинцями (1945–1946). Кількаразово виконував обов'язки присяжного в судових процесах проти німецьких військових злочинців. Від 1962 перебував на пенсії. Наукові інтереси Е. стосувалися сфери міжнародного публічного права, зокрема його історії.

Е. опрацював доктрину відповідальності за військові злочини, яку застосували до німецьких військових злочинців на Нюрнберзькому процесі.

Автор праць: "Староства Галицької землі стосовно Львівського староства в середньовіччі" (*Starostwa w Halickiem w stosunku do starostwa Lwowskiego w wiekach średnich*, 1914), "Єгаєськ. Юридично-

М. Ерленберг (імовірно). *Мадонна з Ісусом*. 1664 р. Сучасне фото

Павел Влодкович

публічне питання" (*Gdansk. Zagadnienia prawno-publiczne*, 1926), "Петиція прав" (*Petitions of Right*, 1929), "Позитивізм у міжнародному праві" (*The Positivism in International Law*, 1938), "Павел Влодкович і Станислав зі Скарбімєжа" (*Pawel Wlodkowic i Stanislaw ze Skarbimierza*, 1954), "Польський виклад права війни XV ст." (*Polski wyklad prawa wojny XV wieku*, 1955), "Інтерпретація трактатів" (*Interpretacja traktatow*, 1957), "Міжнародне право" (*Prawo międzynarodowe*, 1958), "Суверенітет і море в міжнародному праві" (*Suwerennosc a morze w prawie międzynarodowym*, 1961), "Суверенітет Польщі на західних і північних землях" (*Suwerennosc Polski na ziemiach zachodnich i północnych*, 1962), "Ректор Павел Влодкович, представник захисту проти хрестоносців" (*Rektor Pawel Wlodkowic, rzecznik obrony przeciw Krzyzakom*, 1963). Опублікував у Львові перший польський підручник із міжнародного права "Право народів" (*Prawo narodów*, 1927). Помер у Кракові.

Андрій Козицький

ЕРЛІХІВ ВІЛЛА – пам'ятка архітектури поч. XX ст., розташована на *вул. Є. Коновальця*, 74, у глибині огородженої ділянки. Прибудована вплитул до сусідньої будівлі (вул. Є. Коновальця, 76). Від вулиці відокремлена металевою огорожею з хвірткою і кованими воротами. Побудована 1901–1902 за проєктом (1901) архітектора *Івана Левинського* для Станіслава і Марилі Ерліхів. Віллу реконструйовано за проєктом 1936 архітектора *Вважинця Дайчака*.

Зведена в стилі *сецесії*. Одноповерхова, цегляна, тинькована, складна в плані. Композиція головного фасаду асиметрична, з правим розкрепуванням. Вілла освітлена вікнами прямокутної форми, які декоровані вгорі ліпниною з пишним сецесійним рослинним орнаментом. Дах підтримують різьблені дерев'яні кронштейни, прорізують слухові віконця і прикрашають високі декоративної форми комини.

Христина Харчук

Вілла Ерліхів на вул. Є. Коновальця, 74. Архітектор І. Левинський. 1901–1902 рр. Сучасне фото

ЕРМІНЬ ЙОЖЕФ (нар. 09.08.1960) – український піаніст і педагог, заслужений артист України (2007), дипломант Республіканського конкурсу ім. М. Лисенка (1988), лавреат премії ім. Л. Ревуцького (1993), має відзнаку Польщі "Фридерик" (1997). Народився в Ужгороді. Закінчив 1984 Львівську консерваторію (клас *М. Крушельницької*) та 1987 аспірантуру Московської консерваторії (клас Є. Малініна). Викладає на кафедрі фортепіано *Львівської національної музичної академії* (від 1987), доцент (від 2007). Виступає як соліст та учасник камерних ансамблів в Україні, Польщі, Німеччині, Швейцарії, Бельгії, Угорщині, Росії, США та Канаді. Сольні програми Е. репрезентують твори класиків фортепіанної музики, а також композиції сучасних українських авторів, зокрема Л. Грабовського, В. Сильвестрова, І. Щербакова, О. Щетинського, Є. Станковича, М. Кузана, В. Грудина, М. Фоменка.

Етапним для Е. стало виконання великих циклів фортепіанної музики XX ст. "Двадцять поглядів на немовля Ісуса" Олів'є Мессіана, "Клавірштюки" Карлгайнца Штокгаузена, 34 прелюдії та фуги Валентина Бібіка. Піаністові належать концертні прем'єри багатьох творів Валентина Сильвестрова та Андрія Ні-

кодемовича. Грі Е. притаманні рідкісна звукова культура та логіка мелодійного інтонування. Його виконавський стиль представляє характерну для сучасного українського мистецтва постмодерністську спрямованість. Піаніст знаний і як інтерпретатор музики Д. Куртага, Т. Такеміцу, Дж. Кейджа, М. Фельдмана, Дж. Шельсі. В інтерпретації музики XX ст. Е. виявляє себе тонким майстром колориту: звукові барви передають відчуття глибини і багатоплановості простору. Унікальною є гама тихих звучностей. Е. здійснив звукозаписи для українського, польського та німецького радіо, Студії "Євшан" у Канаді.

Оксана Николин, Зеновія Попко

ЕРНСТ МАРЦИН (Ernst Marcin; 04.03.1869–04.06.1930) – польський астроном. Народився у Варшаві. 1890–1896 вивчав математику та астрономію в університетах Варшави, Берліна та Відня. 1897 оселився у Львові, від 1902 викладав астрономію у *Львівському університеті*, 1905 здобув звання професора. Створив астрономічний інститут, який розмістився в корпусі університету на вул. Я. Длугоша, 8 (тепер *вул. Кирила і Мефодія*). Очолював інститут до 1930. Започаткував систематичні спостереження небесних тіл в *астрономічній обсерваторії* Львівського університету. Наукові інтереси Е. стосувалися теорії планетарних орбіт, фотометрії комет та фотометрії змінних зір.

Автор підручника "Космографія" (*Kosmografia*, 1908), науково-популярних видань "Астрономія постійних зір" (*Astronomia gwiazd stałych*, 1897), "Будова світу" (*Budowa swiata*, 1909), "Популярна астрономія" (*Astronomia popularna*, 1910), "Сферична астрономія" (*Astronomia sferyczna*, 1928). Створив рухому карту зоряного неба. Помер у Львові, похований на *Личаківському цвинтарі*.

Андрій Козицький

ЕСТРАЙХЕР КАРОЛЬ ЮЗЕФ ТЕОФІЛ (Estreicher Karol Józef Teofil; 22.11.1827–30.09.1908) – польський бібліограф, бібліотекар, історик літератури. Народився у Кракові. Навчався в Ягеллонському університеті (1843–1848), після закінчення якого працював у судах Кракова та Львова. Друкувався від 1853 у краківській газеті "Час" (*Czas*), а також львівських виданнях "Літературний щоденник" (*Dziennik Literacki*), "*Газета Львовська*" (*Gazeta Lwowska*) та додатку до неї "Розмаїтості" (*Rozmaitosci*). 1862–1868 працював у бібліотеці Головної школи Варшави. Захистивши 1867 докторат, 1868–1905 був директором бібліотеки Ягеллонського університету. 1870 розпочав видавати головну працю свого життя – повну бібліографію книжок, надрукованих у Польщі упродовж 1455–1889. До 1908 встиг опублікувати 22 томи, далі бібліографію видавали його син Станіслав (Т. 23–33, 1908–1939) і внук Кароль (Т. 34, 1951). До своєї бібліографії Е. вніс і всі відомі йому українські видання, що виходили друком на західноукраїнських землях.

Кароль Естрайхер

Крім бібліографії, учений досліджував історію польської літератури і театру, працював над бібліотекознавством, діалектологією, літературною критикою. Загалом опублікував понад 700 праць, серед яких: "Адам Міцкевич. Біографічний нарис" (*Adam Mickiewicz. Rys biograficzny*, 1863), "Діалект злочинців" (*Gwara zlodzyiscow*, 1865), "Театри в Польщі" (*Teatra w Polsce*, Т. 1–3, 1873–1879), переклав польською мовою майже 30 п'єс.

Будинок на вул. Кирила і Мефодія, 8, у якому містився Астрономічний інститут. Сучасне фото

"Етнографічний збірник" Т. I. 1895 р.

Е. став одним із засновників Польської Академії знань у Кракові (1872). За наукові заслуги відзначений австрійськими урядовими нагородами, а цісар *Франц Йосиф I* надав йому шляхетство й титул надвірного радника. Помер у Кракові.

Андрій Козицький

"ЕТНОГРАФІЧНИЙ ЗБІРНИК" – періодичне видання *Наукового Товариства ім. Шевченка* (НТШ). Збірник виходив від 1895 у Львові з ініціативи голови історико-філософської секції *Михайла Грушевського*. Усього світ побачило 40 томів "Е. З.": 1895–1916 (Т. I–XXXVIII; Т. XX – не вийшов), 1929 (Т. XXXIX–XL); 1976 (Т. XLI; видало його НТШ Америки). На шпальтах цього видання публікували етнографічні та фольклорні матеріали, що їх зібрали члени НТШ (від 1898 гуртувалися довкола Етнографічної комісії НТШ). "Е. З." співпрацював із кореспондентами з Галичини, Закарпаття, Буковини, Наддніпрянщини, Слобожанщини та інших регіонів України. Найбільше репрезентована в "Е. З." усна народна творчість – казки, легенди, перекази, байки, анекдоти, пісні, паремії, замовляння тощо, а також етнографічні матеріали із традиційних вірувань та обрядів українців. Народні твори було подано головно за жанрами в одному чи кількох томах. Особливо велику кількість фольклорних збірок підготував та опублікував *Володимир Гнатюк*: "Етнографічні матеріяли з Угорської Руси" (Т. III, IV, IX, XXV, XXIX, XXX), "Галицько-руські анекдоти" (Т. VI), "Галицько-руські народні легенди" (Т. XII, XIII), "Знадоби до галицько-руської демонольоґії" (Т. XV), "Коломийки" (Т. XVII–XIX), "Народні оповідання про опришків" (Т. XXVI), "Знадоби до української демонольоґії" (Т. XXXIII, XXXIV), "Колядки і щедрівки" (Т. XXXV, XXXVI), "Українські народні байки (звіринний епос)" (Т. XXXVII–XXXVIII). В. Гнатюк зібрав й упорядкував збірки фольклорних матеріялів про ліриків (Т. II, С. 1–76) та "Похоронні голосіння. Похоронні звичаї й обряди" (Т. XXXI–XXXII – разом з *Іларіоном Свєнціцьким*). Шеститомовий корпус малої фольклорної прози зібрав, уклав та пояснив *Іван Франко* ("Галицько-руські народні приповідки", Т. X, XVI, XXIII, XXIV, XXVII, XXVIII). У виданні представлені записи народних творів *Осипа Роздольського* ("Галицькі народні казки", Т. I, С. 1–120, Т. VII; "Галицькі народні новелі", Т. VIII), *Володимира Лесовича* ("Оповідання" Ф. Чмихала", Т. XIV). Важливе місце посідають в "Е. З." етномузикознавчі дослідження, зокрема *Івана Колесси* ("Галицько-руські народні пісні з мельодиями", Т. XI), О. Роздольського і *Станіслава Людкевича* ("Галицько-руські народні мельодії", Т. XXI, XXII), *Філарета Колесси* ("Народні пісні з галицької Лемківщини. Тексти й мельодії", Т. XXXIX–XL). Окремі томи є збірниками різнорідних етнографічних і фольклорних матеріялів, які зібрали Опанас Шимченко (Т. I), Юрій Жаткович (Т. II), Митрофан Дикарев (Т. I, II, V), І. Франко (Т. V), *Михайло Павлик* (Т. V), *Михайло Драгоманов* (Т. V), Раймунд Кайндль (Т. V) та інші народознавці. Том XLI уміщує монографічну працю Івана Мартинюка "Моє рідне село Ценів у Бережанщині". Тексти записів майже завжди супроводжують вступні статті ("Передмова", "Переднє слово"), зокрема М. Грушевського, І. Франка, В. Гнатюка, С. Людкевича, Ф. Колесси, а також ґрунтовний науковий апарат, що разом із самими дослідженнями забезпечило "Е. З." чільне місце в українській фольклористиці та *етнології*, народному музикознавстві.

Михайло Глушко

"Етнографічний збірник" Т. XXXVIII. 1910 р.

ЕТНОЛОГІЯ – галузь історичної науки, яка вивчає традиційну матеріяльну та духовну культуру, побут різних народів, їхнє походження (етногенез) і розселення (етногеографія), взаємозв'язки між людськими спільнотами тощо. Назва походить від поєднання двох грецьких слів: ἔθνος "народ, плем'я" і λόγος – "слово, вчення, судження". Головним об'єктом Е. є людські спільноти різних типів (племена, народності, нації), а також проміжні

одиниці (субетнічні й етнографічні групи) народу як історичної категорії. Предметна царина Е. – це ті компоненти культури та властивості етносу, які виконують етноб'єднувальну й етнорозмежувальну функції у процесі його виникнення, розвитку та відтворення. Основу Е. становлять польові етнографічні матеріали, зафіксовані безпосередньо від носіїв етнічної культури методом опитування, а також набуті способом спостереження за живою дійсністю. Під час дослідження народу використовують також різні види джерел: писемні пам'ятки (опубліковані й архівні), музейні колекції, зображувальні матеріали (графічні, плани, карти, фото, аудіо-, відео-, кіно- тощо), дані суміжних наук (історії, археології, лінгвістики, фольклористики, психології та ін.).

Львів – один із головних центрів Е. в Україні. З містом пов'язана наукова і педагогічна діяльність багатьох учених (передусім польських і українських), наукових, освітніх, культурних і громадських установ, товариств і музеїв, які вивчали пам'ятки традиційно-побутової культури. Початки спеціальних народознавчих студій у Львові сягають 1830-х. Професор *Львівського університету Бальтазар Гакет* у праці "Нові природничо-політичні подорожі (1788–1795) через Дакські та Сарматські, або ж Північні Карпати" (*Neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren (1788–1795) durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nördlichen Karpaten*, 1790–1796) описав зразки одягу, жіночих прикрас, житла, господарських споруд, весільних звичаїв тощо гуцулів, а також побут і культуру етносів Молдови, Угорщини, Румунії, Південя України (ногайських татар). Традиційну культуру *українців* вивчав польський діяч *Вацлав Залеський* – автор збірника "Пісні польські і руські люду галицького" (*Piesni polskie i ruskie ludu galicyjskiego*, 1833), у якому вміщено 574 українські пісенні твори.

Українську Е. у Львові започаткували члени *"Руської трійці" – Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький* – ініціатори й організатори широкої народознавчої роботи на західноукраїнських землях, учасники польових етнографічних досліджень, автори окремих етнологічних праць. І. Вагилевичеві належить низка досліджень про походження, розселення і традиційно-побутову культуру автохтонів Східних Карпат: "Гуцули, мешканці східної частини Карпатських гір" (*Hucułowe, obywatele wýchodniho pohořja Karpatskeho*, 1838–1839), "Бойки, русько-слов'янський люд у Галичині" (*Bojkowe, lid ruskoslowansky v Haličjch*, 1841) "Лемки – мешканці західних Карпат" (*Łemki, mieszkancy zachodniego wzgorz Karpat*, 1841). Ученого цікавили народна культура та фольклор слов'янських етносів. Численні й різні за характером етнографічні відомості про українців Галичини, Буковини та Закарпаття зібрав Я. Головацький, опублікувавши їх у працях "Мандрівка по Галицькій та Угорській Русі" (*Cesta po halicke a uherske Rusi*, 1841–1842), "Про костюми, або народний одяг русинів чи руських у Галичині і північно-східній Угорщині" (*О костюмах или народном убранстве русинов или русских в Галичине и северо-восточной Венгрии*, 1867), "Народні пісні Галицької й Угорської Русі" (*Народные песни Галицкой и Угорской Руси*, 1878) та ін. У дослідженні "Пояснення етнографічної карти Галичини, північно-східної Угорщини і Буковини" (*Объяснение этнографической карты Галичины, северо-восточной Угрии и Буковины*, 1878) Я. Головацький уперше зробив етнографічне районування Галицького краю, виділивши в його межах Покуття, Поділля, Полісся, Опілля, Волинь, Бойківщину, Гуцульщину та Лемківщину. Дослідник став ініціатором і долучився до збирання зразків народної культури українців Галичини, Закарпаття та Буковини для етнографічної виставки в Москві (1867). Лише з Галицького краю на цю виставку було надіслано 28 предметів домашнього ужитку (переважно комплекти традиційного одягу), 56 фотографій та 23 акварельні малюнки, зокрема й *Корнила Устиновича*.

"Материяли до українсько-руської етнольоґії" Т. I. 1899 р.

Етнографічний квартальник "Лєлєґ". Т. XVII. 1911 р.

"Матеріяли до етнології та антропології" Т. XXI–XXII. 1929 р.

Зі Львовом пов'язана науково-пошукова народознавча робота польського фольклориста й етнографа Жеготи Паули (1814–1895), автора й упорядника збірок "Пісні народу польського в Галичині" (*Piesni ludu polskiego w Galicyi*, 1838), "Пісні народу руського в Галичині" (*Piesni ludu ruskiego w Galicyi*, 1839–1840). Повсякденні заняття і побут, матеріальна та духовна культура українців Карпат (бойків, гуцулів, лемків) цікавила польського народознавця *Вінцентія Поля*, автора монографічних праць "Погляд на північні схили Карпат" (*Rzut oka na północne stoki Karpat*, 1851), "Картини з життя і природи" (*Obrazy z zycia i natury*, 1869), а також низки статей, опублікованих лише у XX ст. в "Працях з етнографії північних схилів Карпат" (*Prace z etnografii północnych stoków Karpat*, 1966). Традиційна культура і побут населення Покуття, Гуцульщини та Бойківщини стали предметом уваги *Августа Бельовського* в дослідженні "Покуття" (*Pokucie*, 1857).

Після поразки *"Вести Народів"* в національно-культурному житті галицьких українців, зокрема і в Е., настав тривалий період застою. У 1850-ті у Львові не опубліковано жодної етнографічної чи фольклористичної праці українського народознавця. Основним джерелом популяризації етнографічного знання стала періодика: "*Зоря Галицька*" (1848–1857), "Вітчизняний збірник оповідей, казок, історичних спогадів, господарських та інших новин" (*Отечественный сборник повестюк, сказок, исторических воспоминаний, господарских и иных вистей*, 1853–1859, 1861–1862, 1866), "Сімейна бібліотека" (*Семейная библиотека*, 1855–1856), "*Сѣно*" (1861–1887), "*Правда*" (1867–1870, 1872–1880, 1883–1884, 1888–1895) та ін. Упродовж 1850-х на західноукраїнських землях поширюються москвофільські тенденції, які теж негативно вплинули на достовірність народознавчих записів, етнологічних досліджень загалом. Народну культуру вивчали спорадично аматори-збирачі, які здебільшого обмежувалися спостереженнями в місцях свого перебування чи проживання. Винятком у цьому є праця викладача львівської *Академічної гімназії* Олексія Торонського (1838–1899) "Русини-лемки" (1860) – перше комплексне дослідження про автохтонів північної частини Лемківщини (про їхнє походження, межі проживання, головні й допоміжні заняття, матеріальну культуру, сімейні та календарні звичаї, усну народну творчість). Цікаві польові матеріали про традиційно-побутову культуру окремих етнографічних груп українців зібрали також випускник *Греко-католицької семінарії*, депутат *Галицького Крайового Сейму* та австрійського парламенту Василь Ковальський (1826–1911), ректор Греко-католицької семінарії Амвросій Шанковський (1832–1906), *Анатоль Вахнянин*, автор праць "Весілля в Кутузові" (1869) Володимир Навроцький (1847–1882), історик і публіцист *Венедикт Площанський*, *Антон Петрушевич*, письменник і гімназійний учитель Євген Згарський (1834–1892) та ін. Етноботаніки й етнозоології вперше торкнувся мовознавець *Іван Верхратський* – у праці "Початки до уложення номенклатури і термінології природоописної, народної", яка витримала кілька видань (1864, 1869, 1872, 1879).

На сер. 1870-х припав початок народознавчої роботи *Івана Франка* та *Михайла Павлика*, які, на відміну від своїх попередників, докладали зусиль до

Етнографічний відділ Галицької крайової виставки 1894 р. Вхід до української етнографічної експозиції. Архівне фото

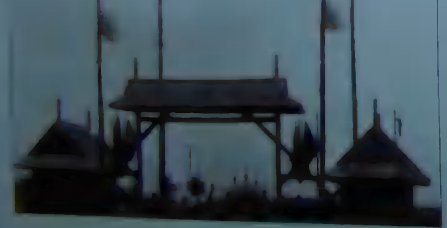

створення наукового осередку і напрацювання цілеспрямованої, систематизованої праці. Помітною подією в тогочасній Е. стала доповідь М. Пашика "Потреба етнографічно-статистичної роботи в Галичині" (1876), виголошена перед членами товариства "*Дружній лихвар*" та "*Академічний кружок*", а також у *Греко-католицькій семінарії*. Згодом І. Франко заснував у Львові перше на західноукраїнських землях товариство з дослідження етнографії та фольклору українців – "Етнографічно-статистичний кружок" (1883–1885).

Серед тогочасних польських народознавців культурою і побутом деяких українських етнографічних груп (бойків) цікавився Тадеуш Жулінський (1839–1885), автор праці "Декілька слів до етнографії тухольців і мешканців сіл волоських Сяноцької землі на Карпатському Підгір'ї" (*Kilka slow do etnografii Tucholcow i mieszkancow wsi wolosk ich w ziemi Sanockiej na podgorzu Karpackiem*, 1877).

У сер. 1890-х почався новий етап у розвитку польської та української Е. у Львові. Тут організовано *Галицьку крайову виставку 1894 р.*, на якій чільне місце посіла етнографічна експозиція. 1895 з ініціативи та за безпосередньої участі *Антонія Каліни*, Яна Бодуена де Куртене, Яна Карловича та інших провідних діячів польської науки й культури вперше в Галичині та Польщі створено спеціальне товариство для вивчення традиційно-побутової культури – Польське народознавче товариство. На установчих зборах (09.02.1895) членами правління Товариства обрано І. Франка та українського громадсько-культурного діяча й мецената Владислава Федоровича. На перших наукових зборах (28.02.1895) Товариства з програмною доповіддю "Найновіші напрями в народознавстві" (*Najnowsze prądy w ludoznawstwie*) виступив І. Франко. Того ж року Товариство заснувало друкований орган "Люд" (*Lud*), який виходив у Львові 1895–1939 (35 томів), а від 1946 – у Польщі. Першим головою Товариства та головним редактором щоквартальника "Люд" був Я. Каліна. 1895 членами Товариства стали *Михайло Грушевський*, *Олександр Колесса*, М. Павлик, *Володимир Шухевич*, згодом *Володимир Гнатюк*, *Філарет Колесса*, *Осип Роздольський* та ін. На сторінках "Люду" опубліковано різні етнографічні матеріали й узагальнювальні праці про побут і культуру українців.

Яскрава сторінка розвитку української Е. у Львові пов'язана з діяльністю *Наукового Товариства ім. Шевченка* (НТШ). Від 1895 з ініціативи М. Грушевського як голови історико-філософської секції НТШ виходив *"Етнографічний збірник"* (1895–1916, 1929, 1976; 40 томів), на шпальтах якого публікували різні етнографічні та фольклорні матеріали. Тоді ж затвердили статут Музею старожитностей НТШ. Особливе місце у структурі цього музею посідало формування та поповнення колекції з української етнографії; 31.12.1937 етнографічна збірка Музею НТШ налічувала 17 106 одиниць збереження. 1898 з ініціативи М. Грушевського як голови НТШ створено Етнографічну комісію. Її головою обрали І. Франка, заступником – Федора Вовка, а секретарем – В. Гнатюка. Від 1899 головним друкованим органом Комісії стали "Матеріяли до українсько-руської етнології" (від 1909 – "*Матеріяли до української етнології*", 1929 – як "Матеріяли до етнології й антропології"). Світ побачили 22 томи (1899–1912, 1916, 1918, 1919, 1929) цього видання, у якому вперше було опубліковано такі дослідження, як "Гуцульщина" В. Шухевича, "Моя вітцівська хата" І. Франка, "Українське рибальство у Добруджі" Ф. Вовка, "Кушнірство у Галичині", "Ткацтво у Галичині", "Народна пожива і спосіб її приправи в східній Галичині", "Купанє й палєнє відьм у Галичині", "Бойківське весілє в Мшанци (Старосамбірського повіта)", "Весілє в Керестурі (Біч-Бодрогської столиці, в подунайській Угорщині)", "Пісня про покритку, що вполила дитину" В. Гнатюка, "Звичаї та вірування в с. Зіболках Жовківського повіту" *Ярослава Пастернака*, "Бойківське весілє в Лавочним (Стрийського повіта)" *Леоніда*

А. Данилюк, І. Красовський, Б. Рибак, В. Янов. *Музей народної архітектури та побуту у Львові*. 1980 р. Обкладинка

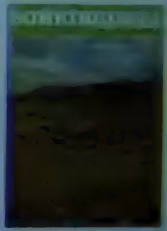

Бойківщина. 1983 р. Обкладинка

Д. Кравчук, Г. Стельмащук. *Український народний одяг XVII – початку XX ст. в авторських ю. Галичини*. 1988 р. Обкладинка

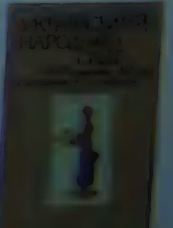

Гуцульщина. 1987 р. Обкладинка

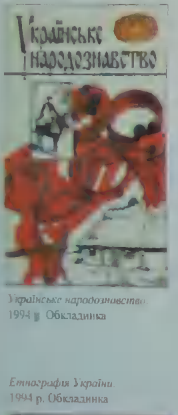

Українське народознавство. 1994 р. Обкладинка

Етнографія України. 1994 р. Обкладинка

Кізен та ін. Окремі праці друкувалися також на сторинках *Збірник Наукового Товариства імені Шевченка*. Члени Етнографічної комісії розробляли наукові засади (методологію, методи) досліджень і програми-запитальники, проводили польові експедиції, організовували тематичні етнографічні виставки, налагоджували й підтримували професійні контакти з головними етнологічними осередками Європи. У 1920–1930-ті через цілеспрямовану антиукраїнську політику Польщі науково-дослідницька робота Етнографічної комісії НТШ відчутно занепала.

У Львівському університеті 1924 відкрили Етнографічний заклад, який очолив *Адам Фішер* – автор народознавчого дослідження "Русини: Нарис етнографії Русі" (*Rusini: Zarys etnografii Rusi*, 1928). За участю А. Фішера як відповідального редактора у світ вийшли 20 томів щоквартальника "Люд" і п'ять томів серійного видання "Етнографічні праці" (*Prace etnograficzne*), яке він заснував. В останньому опубліковано дослідження *Яна Фальковського* "Західне пограниччя Гуцульщини: Долинами Пруту, Бистриці Надвірнянської, Бистриці Солотвинської і Лімниці" (*Zachodnie pogranicze Huculszczyzny: Dolinami Prutu, Bystrzycy Nadwórnianskiej, Bystrzycy Sołotwinskiej i Łomnicy*, 1937) і "Північно-східне пограниччя Гуцульщини" (*Północno-wschodnie pogranicze Huculszczyzny*, 1938). Важливою подією в розвитку Е. у Львові став вихід у світ праці Я. Фальковського та В. Пашницького "На пограниччі лемківсько-бойківському: етнографічний нарис" (*Na pograniczu lemkowsko-bojkowskiem: Zarys etnograficzny*, 1935). Намагаючись з'ясувати походження українських етнографічних груп (лемків, бойків, гуцулів, покутян) та межі їхнього проживання, Я. Фальковський докладно досліджував північні схили Східних Карпат і Прикарпаття й на основі зібраного польового етнографічного матеріалу пропонував власні наукові версії. Цікавила вченого також традиційна культура автохтонів Західного Полісся. Великі колекції творів народного мистецтва і зразків народного побуту гуцулів зібрав Людвік Фойгль, який 28 разів відвідав Гуцульщину. У 1930-ті польський народознавець Александер Прусевич подарував містові власні збірки з 1523 одиниць збереження (пам'яток матеріальної культури Карпат, Поділля та Волині).

З початком *Другої світової війни* 1939 Польське народознавче товариство у Львові перестало існувати. Аналогічна доля спіткала Етнографічний заклад Львівського університету. 1939 розпустили НТШ, на базі його музею 1940 створили Державний етнографічний музей, який 1945 передали у відомство АН УРСР.

Унаслідок об'єднання Державного музею художнього промислу Комітету в справах мистецтва при Раді Міністрів УРСР і Державного етнографічного музею АН УРСР 1951 створено Державний музей етнографії та художнього промислу АН УРСР (від 1982 – Львівське відділення Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т Рильського АН УРСР, від 1992 – *Інститут народознавства НАН України*). Нині у фондах цієї установи понад 90 тис. одиниць збереження – пам'яток традиційної культури і народного мистецтва українців, зразків декоративно-ужиткового мистецтва багатьох інших народів світу. Музей став також важливим осередком розвитку етнологічної науки. Спершу результати народознавчих досліджень публікували в статтях, які автори подавали в серійне видання "Матеріали з етнографії та художнього промислу" (Вип. 1–8, 1954–1962), "Радянську етнографію" (*Советская этнография*) і "Народну творчість та етнографію". Згодом світ побачили окремі монографічні праці, зокрема *Катерини Матейко* з української кераміки та народного одягу, Любові Сухої (1910–1984) "Художні металеві вироби українців Східних Карпат другої половини XIX початку XX ст." (1959), Антона Булгана (1911–1982) "Різьба по дереву в західних областях України" (1960) та ін. Науковцяв Державного музею етнографії та худож-

нього промислу АН УРСР також залучали до роботи над двотомовим колективним дослідженням "Українці" (1959), яке з кон'юнктурних причин не дійшло до широкого загалу. У сер. 1960-х з ініціативи співробітників музею створено відділ народного будівництва, члени якого звели на *Кайзервальді* (Чернеча гора) *Музей народної архітектури та побуту* (1971). У цьому Музеї 10 секторів, де експонують 105 пам'яток традиційного будівництва, а його фондові збірки становлять 22 тис. одиниць побутової культури і творів народного мистецтва українців.

Вагомі наукові здобутки львівських етнологів припадають на 1970–1980-ті. Це період збирання польового фактичного матеріалу для "Регіонального історико-етнографічного атласу України, Білорусії і Молдавії", що увійшов до загальносоюзного історико-етнографічного атласу. Тоді ж розпочато роботу над науковими проєктами в рамках Міжнародної комісії з вивчення народної культури і побуту Карпат та прилеглих до них областей (МККК), підготовлено й опубліковано серію колективних історико-етнографічних досліджень: "Бойківщина" (1983), "Гуцульщина" (1987), "Суспільний, сімейний побут і духовна культура населення Полісся" (*Общественный, семейный быт и духовная культура населения Полесья*, 1987), "Народна архітектура Українських Карпат XV–XX ст." (1987), "Полісся. Матеріальна культура" (*Полесье. Материальная культура*, 1988), "Українські Карпати: Культура" (*Украинские Карпаты. Культура*, 1989) та ін.

Від сер. 1990-х дослідники Інституту народознавства НАН України основну увагу зосереджують на польових етнографічних обстеженнях радіоактивно забрудненої території Полісся, за наслідками яких опубліковано три випуски серійного видання "Полісся України: матеріали історико-етнографічного дослідження" (1997, 1999, 2003). Зусиллями етнологів світ побачив колективний двотомник "Лемківщина: Історико-етнографічне дослідження" (1999, 2002). Над проблемами української етнології працюють співробітники двох наукових відділів Інституту народознавства НАН України: історичної етнології та етнології сучасності. Від 1995 установа видає ілюстрований двомісячний журнал "Народознавчі зошити".

Провідні етнологи Львова випустили також низку індивідуальних монографічних праць: Неоніли Здоровеги "Нариси народної весільної обрядовості на Україні" (1974), *Зоряни Болтарович* "Народна медицина українців" (1990), Таїсії Гонтар "Народне харчування українців Карпат" (1979), *Степана Павлюка* "Народна агротехніка українців Карпат другої пол. XIX – поч. XX ст." (1986) і "Традиційне хліборобство України: агротехнічний аспект" (1991), Дмитра Крвавича і Галини Стельмащук "Український народний одяг XVII – поч. XIX ст. в акварелях Ю. Глоговського" (1988) та ін. Історична доля і традиційно-побутова культура українців Карпат була предметом наукового зацікавлення довголітнього директора Державного музею етнографії та художнього промислу АН УРСР (1958–1987) Юрія Гошка (1917–2003), автора монографій "Населення Українських Карпат XV–XVIII ст.: Заселення. Міграції. Побут" (1976), "Промисли й торгівля в Українських Карпатах XV–XIX ст." (1991), "Звичаєве право населення Українських Карпат та Прикарпаття XIV–XIX ст." (1999). Історію становлення та розвитку

М. Глушко.
Генезис театрального шатра в Україні (Культурно-історична проблема)
2003 р. Обкладинка

Великодні гаївки в Музеї народної архітектури та побуту
Фото 2008 р.

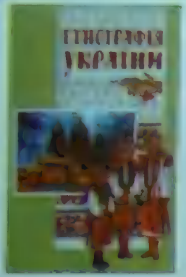

Етнографія України. 2004 р. Обкладинка

Етнічна культура українців. 2006 р. Обкладинка

К. Присяжний
Курна хата із с. Либохора
ті стайня з с. Вовче
Малюнок 1980 р.

української Е., вивчає *Роман Кирчів*, який опублікував низку монографічних праць: "Етнографічне дослідження Бойківщини" (1978), "Етнографічно-фольклористична діяльність "Руської трійці" (1990), "Українська етнографія (XII – сер. XIX ст.)" (2005, співавтор Володимир Горленко). Р. Кирчів опрацював перводрук Йосипа Лозинського "Українське весілля" (1992) та працю В. Гнатюка "Нарис української міфології" (2000). Проблемами бібліографії з етнології, фольклористики та народного мистецтва українців цікавився *Мирослав Мороз*.

НТШ у Львові відновило свою діяльність 1989 разом із Секцією етнографії та фольклористики (від 1990 – голова Р. Кирчів) та Етнографічною комісією (1991–1992 – голова З. Болтарович, від 1992 – Михайло Глушко). Зусиллями членів цієї Секції опубліковано три томи "Записок НТШ" (1992, 1995, 2001).

На історичному факультеті Львівського університету 1995 відкрили кафедру етнології, яку очолив Степан Макарчук. Від 2001 кафедрою керує Роман Сілецький. Впроваджено навчальну спеціальність "етнологія" 2000 кафедра вперше випустила фахівців за спеціальністю "історик-етнолог; викладач історії", а 2003 – перших спеціалістів та магістрів із кваліфікацією "етнолог, історик, викладач історії". Викладачі кафедри здійснюють не лише навчально-методичне забезпечення відповідної спеціальності, а й працюють над науковими етнологічними дослідженнями. Опубліковано праці: С. Макарчука "Український етнос (Виникнення та історичний розвиток)" (1992), М. Глушка "Шляхи сполучення і транспортні засоби в Українських Карпатах другої пол. XIX – поч. XX ст." (1993) та "Генезис тваринного запрягу в Україні (Культурно-історична проблема)" (2003), Р. Сілецького "Сільське поселення та садиба в Українських Карпатах XIX – поч. XX ст." (1994), Оксани Франко "Федір Вовк – вчений і громадський діяч" (2001). На кафедрі підготовано науковий збірник "Етнічна культура українців" (2006). Від 1999 на сторінках щорічника "Вісник Львівського університету: серія історична" публікують народознавчі статті й матеріали, від 2002 у "Віснику" запроваджено рубрику "Етнологія". Окремі публікації з етнології надруковано в щорічнику "Наукові зошити історичного факультету", а від четвертого випуску (2001) тут також уміщено рубрику "Етнологія".

За незалежної України львівські етнологи підготували два видання двох навчальних посібників: "Українське народознавство" за редакцією С. Павлюка, Р. Кирчіва і Г. Горинь (1994, 2004, 2006) та "Етнографія України" за редакцією С. Макарчука (1994, 2004). При *Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України* та Інституті народознавства НАН України діє спеціалізована вчена рада із захисту кандидатських і докторських дисертацій зі спеціальності "етнологія".

Михайло Глушко

Є

© Дембіцький
Старий цвинтарь
Бл. 1900 р.

Й. Гельстон
Синагога "Бет Лєсем"
Бет-Гамідраш і ритуальна бійня
на вул. Бонарській
і тейтер вул. Сяноцької
Реконструкція 1990-х рр

Є ВРЕЇ – спільна назва для групи народів, що від кін. II тис. до н. е. проживали в Палестині. Перша документальна згадка про Є у Львові міститься у *привілеї* надання *магдебурзького права* 1356, де йдеться про можливість організації для Є. та інших національних громад міста окремого судочинства під головуванням міського *війта*. З часів пізнього середньовіччя у Львові традиційно існували дві єврейські громади: одна в середмісті, друга на *Краківському передмісті*. Єврейський історик *Мікр Балабан* пояснював цю ситуацію історичним розвитком і розташуванням Львова. Перші Є. оселилися у Львові в період *Галицько-Литовської держави*: вони були власністю *князя*, потребували його опіки й, очевидно, мешкали всередині міста. Після повторної локації (визначення меж та розпланування) міста в сер. XIV ст. багаті і впливові Є. переселилися на нове місце. Вони розселились у південно-східній частині міста й утворили єврейську міську громаду. Від 1387 міські книги Львова згадують про Єврейську вулицю у Львові. Єврейська вулиця, або дільниця, творила замкнуту територію *гетто*, що мало з боку *вул. Руської* браму, яку замикали на ніч. Однак більшість єврейського населення залишилася на *передмісті*, тому з часом у Львові виникли дві громади з окремим адміністративним устроєм. Громади мали окремі *синагоги*, *шпитали*, школи, ритуальні лазні (*мікви*) та інші громадські будівлі. Спільним був лише *цвинтар*, вперше згаданий 1411. Є відомості, що на цвинтарі ховали також караїмів. 1528 у єврейській дільниці міста було 27 будинків.

Єврейська громада у Львові здобула правовий статут, який регулював відносини з християнським населенням міста, за грамотою короля *Казимира III* 1367. Статут Казимира III майже повністю повторював усі основні тези статуту каліського князя Болеслава Побожного 1264: автономія єврейської громади, гарантований державний захист від переслідувань тощо. Проте при застосуванні окремих положень цього документа відчувався спротив з боку християнських церковних ієрархів та міських патриціїв.

Є Львова відігравали істотну роль в економічному житті міста, який був тоді важливим центром транзитної торгівлі Польщі з Туреччиною і її європейськими та малоазійськими володіннями. Є. провадили також місцеву оптову торгівлю, орендували маєтки, були кредиторами польських королів і галицької знаті. Король *Ян I Ольбрахт* обмежив оптову торгівлю Є. худобою і текстильними виробами (1493), але його наступник Александр Ягеллончик 1503 і 1506 відновив їхні колишні права. *Сигізмунд I Старий* то розширював (1515), то обмежував ці права, 1527 скасував усі обмеження, але тоді ж відновив їх. 1581, 1592 і 1602 між єврейською громадою Львова і *маґістратом* укладено угоди, що регулювали торговельні права Є. Поновлення цих угод у XVII–XVIII ст. супроводжували протести крамарів-християн. На поч. XVII ст. єврейським ремісникам удалося створити власні *цехи*. У другій пол. XVI ст. у Львові діяв банкірський дім Йосифа Насі.

Нещастям для єврейської дільниці Львова були часті *пожежі*. Львівські джерела XVI ст. згадують численні великі пожежі, одна з яких 1571 знищила єврейську дільницю дощенту.

У єврейській дільниці міста італійський архітектор *Павло Шаллиний* 1582 збудував *синагогу*, відому як *"Золота Роза"*

Фундатором цієї синагоги був відомий єврейський банкір Ісаак Нахманович. Спочатку синагога діяла як родинна святиня. З дозволу Ісаака Нахмановича під час відправи та півгодини опісля її могли відвідувати всі охочі. Синагога була розташована на т. зв. Олеській парцелі в глибині подвір'я, з трьох боків оточена сусідніми будинками. 1601 після першої перебудови було зведено галерею для жінок. 1603–1609 єврейській громаді Львова довелося вести запеклу боротьбу з *єзуїтами*, що претендували на право володіти ділянкою, де розташовувалась синагога. Щоб запобігти цьому, 20.01.1604 кагальні книги зі старої міської синагоги були перенесені до синагоги Нахмановичів, яка внаслідок цього стала головною міською божницею. Упродовж двох років тягнувся судовий процес, але 28.02.1606 Є. довелося передати синагогу єзуїтам. Однак увійти до неї можна було лише через будинок Марка Ісаковича, відповідно скористатися будівлею єзуїтам не вдалося. У березні 1609 синагогу повернули єврейській громаді. На пам'ять про цю подію Ісаак бен Самуель га-Леві (старший брат відомого рабина Давида га-Леві, автора рабинського трактату "Золоті ворота" (*Туре Загав*)) написав релігійну пісню "Пісня визволення" (*Шір Гіула*). Аж до поч. XIX ст. "Золоту Розу" уважали головною святинею Є. Львова. Лише після побудови нової великої синагоги "Золота Роза" відійшла на другий план.

Старійшина львівського кагалу Ізраель бен Йосеф Едельс 1590 купив кам'яницю в Миколая і Станіслава Жолкевських та розмістив у ній єшиву (вищу талмудичну школу). Кам'яниця розташовувалась, імовірно, на місці теперішнього будинку на вул. І. Федорова, 28. Керівником єшиви став зять старійшини, рабин Йошуа Фальк бен Александер га-Коген, учень Саломона Лурії та краківського рабина Мойсея Ізерлеса, який 1592–1614 виконував обов'язки львівського рабина. Єшива була однією з найшанованіших у тодішній Речі Посполитій. Імовірно, у Львові Йошуа Фальк написав відомий трактат "Книга

Сувій Тори XIX ст.

повчань" (*Сефер Мейрат Ейнаїм*), який є коментарем до праці Йосефа Кара "Накритий стіл" (*Шулхан Арух*).

Є. Львова постраждали під час облог міста військами *Богдана Хмельницького* 1648 і 1655, однак, незважаючи на всі погрози козацького ватажка, львів'яни відмовилися видати юдеїв на розправу, як того вимагав гетьман. Навесні 1664 відбулося два найбільших в історії міста єврейських *погроми*, що їх організували єзуїтські студенти. Під час одного з погромів лише на Краківському передмісті загинуло понад сто Є., було зруйновано багато будинків.

Деякі магнати і представники шляхти підтримували Є., виступаючи проти ви-

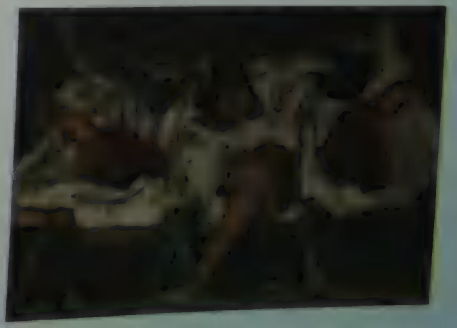

Парохети (ритуальні завіси для Тори) XVII ст.

Старий єврейський цвинтар (тепер територія Краківського ринку). Кін. 1920-х рр. Архівне фото

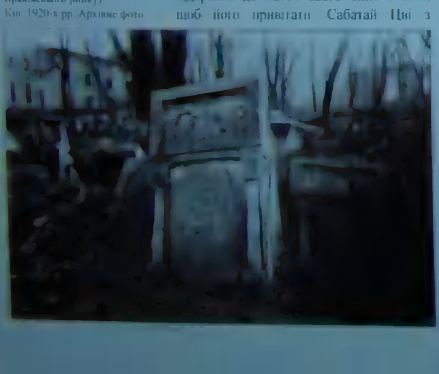

мо: треба заборонити Є. лишатися поза єврейською громадою та обмежити обрядовими святами, оскільки вони карають Є. грошовою державною скарбницю. Особливість сабатаїзму полягала Хаїм 1666 *Як Н Кацаф* заборонив здавати Є в оренду бедняк і крамниці за межами єврейського кварталу. 1700 це підтвердила міська рада Львова і 1710 — король *Августа II Мутнє*. Є. намагалися обходити заборону. 1738 кількість "незаконних" єврейських крамниць зросла 71.

На поч. XVIII ст. стосунки між Є. Львова і міщанами-католиками погіршились. 1740, внаслідок завоєрушень через звинувачення в ритуальному вбивстві, загинула єврейська жінка. 1728 був арештований керівник общини Хаїм Райнес, якого разом із братом обвинуватили в тому, що вони схилили до повернення в юдаїзм єврея-вихреста Яна Филиповича. Під час *процесу братів Рейнесів* Хаїма та Йозуеля було засуджено до смерті. 1718, 1732, 1751, 1762 відбулися єврейські погроми та *тумульти*.

У другій пол. XVII ст. на території Османської імперії почався єврейський месіанський рух — сабатаїзмство. Рух одержав назву від імені його засновника Сабатая Цві. Коли чутки про месіанство Сабатая Цві досягли Львова, тодішній головний рабин міста Давид га-Леві відправив до нього свого сина і зятя, щоб його привітати. Сабатай Цві з урочистістю прийняв посольство в замку Абідос, де його утримували під домашнім арештом. Він пообіцяв помститися за кров Є., які загинули під час повстання під проводом Б. Хмельницького й надіслав львівському рабинові в подарунок сорочку. Згідно з єврейською традицією, цей подарунок символізував довголіття. Львівські Є. тривалий час толерантно ставилися до послідовників Сабатая Цві. Лише 1722 львівський рабин Якуб Йошуа бен Цві Гірш Фальк урочисто прокляв прихильників сабатаїзма.

У Львові 1754 перебував один із прибічників Якоба Франка — Лейба Пацок (після вихрещення Ян Домінік Крисінський). Сам засновник секти франкістів прибув до Львова наприкін. 1755, але на вимогу правління єврейської громади був змушений залишити місто. Влітку 1756 секті у Львові оголосили херем (прокляття). Згодом Львів став епіцентром дій, що їх розгорнули ієрархи католицької церкви Речі Посполитої проти ортодоксального єврейства: у листопаді 1757 на міській площі спалили зібрані звідусіль примірники Талмуду; 1758 франкісти опублікували у Львові дев'ять догматів свого віровизнання, а 1759 — звернення членів їхньої секти до католицьких ієрархів із проханням охрестити їх. 12.07–10.09.1759 в римо-католицькій катедрі відбувся *релігійний диспут* між послідовниками Я. Франка (контрталмудистами), що звинувачували ортодоксальних Є. в ритуальних вбивствах та використанні християнської крові, і сорока найвідомішими рабинами Речі Посполитої (талмудистами), яких очолював рабин Львова Хаїм бен Симха га-Коген Раппопорт. Належно не вислухавши відповіді рабинів, львівський канонік Микульський оголосив перемогу франкістів. Після цього Я. Франк, його дружина, діти та прибічники прийняли християнство. До січня 1760 у Львові охрестилося понад 500 франкістів.

Економічне становище громади Львова істотно постраждало внаслідок випадків військових контрибуцій і грабунків після

захоплення Львова *шведами* у вересні 1704. Правління громади, яке після розпуску Ваду чотирьох земель (1764) складалося із семи виборних старост, не змогло вчасно повернути міській владі та католицькій церкві узяті в них великі позики й 1770 збанкрутувало (ще 1784 борги громади становили бл. 500 млн золотих). Від другої пол. XVII ст. багато Є. Львова (передусім мешканці Єврейської вулиці) через перенаселення їхніх кварталів почали переселятися в сусідні міста – Жовкву, Сяврж, Бучач, наприкін. XVII ст. – у Броди.

Консервативна система виборів у керівні органи громади призвела до того, що обіймати посади (на тривалі терміни) могла тільки невелика кількість представників знатних і багатих родин. Внутрішні розколи, які стали наслідком незадоволення під час розподілу податків, виборів рабинів тощо, посилили втручання міської влади у справи громади. Авторитет кагального управління Львова похитнувся і через зменшення сфери його впливу. Після приєднання Подільської землі до Туреччини (1672) окружний Ваад 1720 відмовився підпорядковуватися юрисдикції львівської громади та її рабинові. Деякі представники єврейської громади Львова відігравали важливу роль у діяльності Ваду: М. П. Хариф (1625–1702), головний рабин Львова, був його головою 1685; А. Раппопорт (1584–1651) понад 40 років очолював львівську єшиву, збирав пожертви для єврейського населення в Палестині; Менахем Симха Емануїл де Йона (помер 1702), придворний лікар *Яна III Собєського*, виконував обов'язки парнаса у Ваді чотирьох земель й обіймав інші важливі суспільні посади.

Серед ортодоксальних рабинів Львова, що керували духовним життям громади XVII – поч. XIX ст., особливою популярністю користувалися Давід бен Шмуель га-Леві, що обіймав посаду рабина 1654–1667; Ціп Ашкеназ (Хахам Ціп) – на поч. 1718; Якуб Йошуа Фальк (1680–1756) – 1718–1724; Хаїм Єгуда Лейб Еттінгер (помер 1739) – від 1717 голова львівської єшиви, від 1730 рабин Львова; Хаїм Раппопорт – 1741–1771; М. Марголіот (помер 1790), який очолював окружний бет-дін (суд) 1755–1757 і сприяв поширенню хасидизму в Галичині; Мешулем Орнштайн-Старший (помер 1787) – голова окружного суду 1777–1787; Якоб Мешулем Орнштайн (1775–1839) – голова бет-діну 1805–1839.

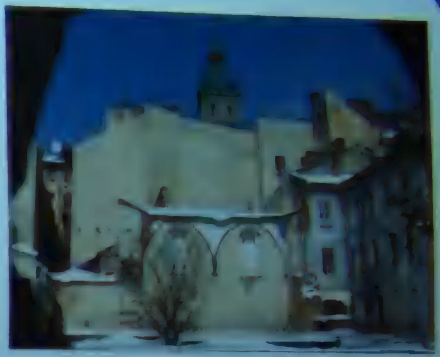

Руїни синагоги "Золота Роза". Вигляд на вул. Староєврейську. Сучасне фото

Після 1772 австрійська влада Львова дозволила Є. мешкати на своїх давніх вулицях та додала до цього переліку *вул. Руську*, а також вул. Шкоцьку та вул. Сербську (обидві тепер становлять єдину *вул. Сербську*). Згідно з патентом, що його видав цісар *Йосиф II* 1789 для Є. Галичини, міська і приміська громади Львова, які неформально об'єдналися в другій пол. XVIII ст., були об'єднані офіційно. Австрійський уряд діяв непослідовно – спочатку декретом 1793 дозволив

Ф. Ковалишин
Будинки єврейської общини на поч. XX ст.
Рисунок поч. XX ст.

М. Готліб
"Гаскали"

Є, мешкати поза єврейською дільницею, а наступним декретом 1796 заборонив. 1804 міська влада знову повторила цю заборону. ■ 1811 був визначений новий перелік вулиць, на яких у Львові дозволено мешкати Є. Ті, що проживали на інших вулицях міста, мали продати свої будинки за шість місяців. Виняток становили лише ті Є., які мали вищу освіту або у власності нерухоме майно вартістю 30 тис. гульденів. 1820 з усього працездатного єврейського населення міста 55% займалося торгівлею (головно роздрібною), ■ 24,5% – ремеслами. У руках великих єврейських комерсантів зосередилися оптова торгівля з Росією і постачання для австрійської армії.

Синагога "Золота Роза". Вигляд від теперішньої вул. І. Федорова
Поч. XX ст. Архівне фото

Хасидизм, що проник до Львова наприкін. XVIII ст., незважаючи на опір діячів мітнагдім (противників хасидизму), мав підтримку правління місцевої громади і рабина міста Цві Гірша Розанеса (1733–1804). На поч. 1830-х заснована перша хасидська синагога у Львові, до 1838 ■ місті було сім таких синагог. 1840 на розі вул. Замкнутої та вул. Вугільної хасиди нової течії "хідушим" відкрили Талмуд-Тору. На чолі місцевих прихильників хідушиму став купець Якоб Гляйнцер, який 1842 придбав ділянку біля Талмуд-Тори і 1844 своїм коштом спорудив синагогу, відому як "Якоб Гляйнцер Шуль" (збереглася, вул. Вугільна, 3).

Рух Гаскали (Просвітництва), ранним поборником якого у Львові був Гірш Гомберг (1749–1841; від 1787 – головний урядовий інспектор німецько-єврейських навчальних закладів у Галичині), наштовхнувся на сильний опір ортодоксальних Є. міста. Сім шкіл і вчительська семінарія з німецькою мовою викладання, які заснував Г. Гомберг бл. 1787, за розпорядженням уряду були закриті 1806. Однак херем (заборона на спілкування), який проголосила 1816 анонімна група ортодоксів львівським послідовникам Гаскали (зокрема Саломонові Юді Раппопорту, Ісаакові Ертеру, Нахманові Крохмалю), на вимогу влади був скасований. Великий внесок у розвиток руху Гаскали у Львові зробила група просвітителів, на чолі яких стояли публіцист Абрагам Мендель Мор (1815–1868), гебраїст і літературний критик Якуб *Бодек* (1819–1855), адвокат Емануїл Блюменфельд (1801–1878).

Підтримувані австрійською владою прихильники Гаскали і помірної асиміляції заснували Товариство сприянню прогресові галицьких ізраелітів і перетворили Львів на центр освіти й культури для Є. Австрії та єврейської молоді інших країн. Ігноруючи вибори, 1842 влада сама призначила правління громади на чолі з Е. Блюменфельдом. Тоді широку просвітницьку діяльність розгорнули у Львові Маєр Леттеріс, публіцист і дослідник І. Коген-Целек (1827–1903), письменник Юда Лейб Мізес (1798–1831) та ін. 1846 у Львові відкрито Темпель (синагогу реформістської конгрегації), куди проповідником запросили учня Г. Гомберга *Абраама Кона* (1807–1848).

Опір нововведенням А. Кона ■ боку ортодоксальної частини єврейського населення Львова зріс після того, як 1846 Цві Гірш Орнштайн (помер 1888) був призначений рабином Львівського округу. Протистояння мало трагічні наслідки. 1848 рабина А. Кона та його сім'єю отруїли. Причетними до отруєння вважали Ц. Г. Орнштайна та іншого противника реформізму Нафталі Герца Бернштайна (1813–1873). Вони пробули рік у *в'язниці*, після чого *поліція* арештувала отруйника-вбивцю, яким виявився Берл Пільцель.

Його засудили до страти, однак він зумів втекти із тюрми.

1846 Є. відкрито доступ у середні школи й університети, що призвело до збільшення єврейської громади Львова та зростання кількості Є. вільних професій. У складі національної гвардії, утвореної у Львові під час *"Весни Народів"*, був сформований окремий єврейський загін із єврейським командуванням; два представники від Є. увійшли до Національної ради Галичини. Від 1848 Є. допускали до муніципальних виборів, але з обмеженим представництвом (15%, згодом – 20% у міській раді). 1867 у Львові було остаточно ліквідовано окрему єврейську дільницю.

У Львові 1880 мешкало 30 961 особа єврейської національності (28,2% від міського загалу), 1890 – 36 130 (28,2%), 1900 – 44 258 (27,7%), 1910 – 57 387 (27,8%).

Посаду проповідника в конгрегації львівських маскілімів (послідовників Гаскали) обіймав 1857–1860 рабин Шимон Швабахер (1819–1888), який читав проповіді німецькою мовою. 1862 рабином і проповідником реформістської конгрегації у Львові було обрано Бернарда Левенштайна (1821–1889). Єврейська школа з викладанням світських предметів, яку він заснував, проіснувала лише два роки і була закрита через опір ортодоксів. Проповідником у Темпелі був від 1891 доктор *Сзекіль Каро*, який 1894 опублікував книжку про історію львівських Є.

У другій пол. XIX ст. серед Є. Львова поширились асиміляційні процеси. У середовищі єврейської інтелігенції існували дві асиміляційні орієнтації: на німецьку культуру, у політичному плані на Відень, і на польську культуру, з політичною орієнтацією на польські політичні структури. До 1867 в середовищі єврейської інтелігенції переважала ідея германізації і віденського централізму. Є. єврейська інтелігенція, яка здобула освіту за посередництвом німецької культури, змінила свої погляди на Відень. Для єврейської буржуазної еліти німецька культура була ближчою, ніж польська аристократична культура. Речником німецької орієнтації виступило товариство "Страж Ізраїлю" "Шомер Ісраель", та його друкований орган "Ізраеліт" (*Der Israelit*). Ініціаторами заснування товариства були *Еліль Бік* (згодом перейшов до прибічників польської асиміляції), Філіп Менш. 1877, на противагу "Шомер Ісраель", було засноване товариство "Вітання з миром" та журнал "Згода" (*Zgoda*). Ініціатором створення товариства був громадський діяч Бернард Гольдман (1841–1900), який 1870 за підтримки графа *Агенора Голуховського* одержав австрійське підданство та дозвіл проживати у Львові. Однак товариство проіснувало недовго. 1882 було засноване товариство "Союз братів" із друкованим органом "Вітчизна" (*Ojczyzna*). Польська асиміляція набула ширшого розмаху, ніж німецька. 1885 товариство "Страж Ізраїлю" змінило свою орієнтацію і почало пропагувати польську асиміляцію Є.

На поч. 1880-х у Львові створено першу єврейську організацію з національною програмою. Товариство мало назву "Священні читання" і провадило головно просвітницьку діяльність. Організатором цього товариства був рабин львівського Темпелю Юзеф Кобак, тому збори організації відбувалися в приміщенні Правління єврейської громади на вул. Різницькій (тепер вул. С. Наливайка). Серед членів цього товариства були *Маркус Еренпрайз*, майбутній рабин у Стокгольмі, Озіаш Тон, майбутній рабин у Кракові.

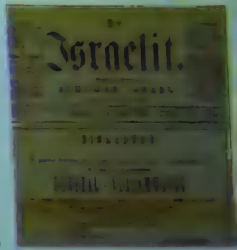

Газета "Ізраеліт" 09.01.1885 р.

Синагога хасидів хідушім "Якоб Ґінцер Шуль" на вул. Вуттльній, 3. Сучасне фото

І. Соболєва-Гінзбург. Фрагмент мацеви зі старого єврейського цвинтаря у Львові

Альфред Носсиг, згодом відомий публіцист і громадський діяч, *Герман Діаманд*, згодом відомий діяч Польської соціалістичної партії. 1889 організація одержала назву "Сіон" Її першим головою став Г. Діаманд, який швидко відійшов від сіоністського руху. До *Першої світової війни* сіоністи видавали періодичні видання: "Майбутнє" (*Przyszłość*), "Схід" (*Wschód*), "Га-Кармель" (*Ha-Karmel*), "Тиждень" (*Der Weker*), "Щоденна газета" (*Toghlat*). Наприкін. XIX ст. асимілятивні процеси сповільнювалися, натомість набував популярності сіонізм.

Перша світова війна негативно вплинула на становище Є. Львова. Російські військові, що вступили до міста у вересні 1914, одразу почали знущатися з місцевих Є. та грабувати їхнє майно, трапилося кілька погромів. Ще перед відступом *австрійців* зі Львова багато львівських Є. емігрувало до Відня та інших міст Австро-Угорської монархії. Під час вуличних боїв у Львові початкового етапу українсько-польської війни 1918–1919 львівські Є. зберігали нейтралітет, хоча й створили власну озброєну міліцію, що стежила за порядком у їхніх дільницях. Після відступу з міста українських військ та зайняття Львова польським військом 22.11.1918 *поляки* вчинили погром єврейського населення (убито 150 осіб, постраждало 7 тис. родин).

В. Вахтель. *Портрет Абрагама Кона*. 1902 р.

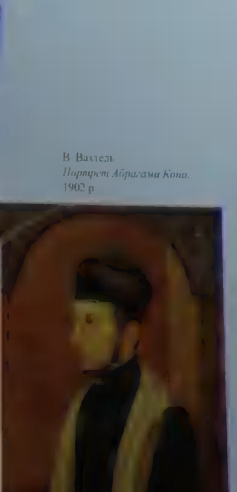

У Львові 1921 мешкало 76 854 Є. (35% від загальної кількості мешканців). Львівська єврейська громада посідала третє місце за чисельністю у міжвоєнній Польщі. Правління громади очолювали прихильники польської асимілятації та ортодокси (В. Хасс, М. Аллерганд та інші). Незважаючи на економічні труднощі та антисемітизм (особливо у 1930-тт), розвивалася культура та освіта львівських Є. Від 1919 виходила щоденна сіоністська газета *"Хвиля"* (*Chwila*), навколо якої постало єврейсько-польське середовище літераторів. Заснований *музей єврейської релігійної громади у Львові*. Антиєврейські ексцеси особливо почастішали наприкін. 1930-х. Організовані польськими ультранаціоналістами із середовища національних демократів напади на Є. відбувалися просто на вулицях міста й навіть у *Львівському університеті*, де антисемітська молодь намагалася проводити "дні без єврея".

У вересні 1939 частини Червоної армії зайняли Західну Україну та Львів. Хоча, за спогадами свідків, львівські Є. радісно вітали появу в місті радянської влади, загалом єврейське населення сприйняло комуністичний режим неоднозначно. Більшість Є. уважала, що радянська влада є доброю альтернативою німецьким нацистам. Емансипована єврейська інтелігенція, особливо молодь, була готова співпрацювати з комуністичним режимом, сподіваючись, що радянська влада дасть Є. можливості для кар'єрного зростання. Тому в перші місяці радянської окупації Є. обійняли ключові посади в новій радянській адміністрації. Старше покоління сприйняло більшовицьку владу стриманіше. Заможні Є., релігійні діячі не мали ілюзій стосовно нового режиму, оскільки було зрозуміло, що під радянським правлінням традиційний уклад життя, усі політичні та культурні єврейські організації зникнуть. Після проголошення 01.11.1939 возз'єднання Західної України з СРСР у Львові почалися арешти єврейської інтелігенції, активістів сіоністського руху, Бунду, громадських діячів. Серед арештованих були К. Ейнглер, член міської ради, Е. Зоммерштайн, посол до сейму, М. Лазар, заступник голови Сіоністської організації Східної Галичини, М. Райх, лідер руху Мізрахі, В. Хасс, віце-президент міста та голова Правління єврейської громади. Незважаючи на репресії проти чільних представників єврейської інтелігенції, у місті тривало єврейське культурне життя. У вересні 1939 був організований новий *єврейський театр*, який розташовувався в приміщенні кінотеатру *"Колізей"* на вул. Сонячній, 8 (тепер вул. П. Куліша; приміщення не збереглося). Незадовго до трупи долучилася відома єврейська актерка *Іда Камінська*, яка стала головним режисером театру.

Наприкінці червня 1941 Львів окупували німецькі війська. За різними відомостями, на початок німецької окупації у Львові перебувало бл. 130-160 тис. Є., зокрема бл. 40 тис. втікачів із Польщі і Чехословаччини. Німецька влада винятково жорстоко поставилася до місцевих Є. 15.07.1941 було видано розпорядження про обов'язкове носіння білої нарукавної пов'язки із зображенням шестикутної зірки Давида – єврейського релігійного символу. Тоді ж було проведено т. зв. телефонну акцію, під час якої заарештовано і розстріляно кілька сотень осіб єврейської інтелігенції та релігійних діячів (імена людей нібито вибирали з телефонної книжки міста). Ці події започаткували систематичні акції проти єврейського населення Львова. 22.07.1941 був створений Єврейський тимчасовий комітет, головою якого призначено Юзефа Парнаса. Німецька окупаційна влада всіляко намагалася використати місцеве українське та польське населення проти Є. В окупаційних газетах Львова публікувались антисемітські статті, де винуватцем злочинів *НКВС* оголошували все єврейське населення, вивішувались провокаційні плакати тощо. Наприкінці липня – на поч. серпня 1941 німці інспірували масові погроми та вбивства львівських Є., які згодом радянська пропаганда називала "Днями Петлюри". За твердженнями деяких істориків, під час цих подій за участю *Української допоміжної поліції* знищено до 4 тис. Є., нібито в помсту за смерть отамана Симона Петлюри, якого вбив у травні 1926 в Парижі Є. Самуїл Шварцбарт. Інші дослідники ставлять під сумнів і кількість жертв, і саму участь організованих українських структур у цих погромах та вбивствах.

Незважаючи на жорстокий окупаційний режим, серед львів'ян були люди, що переховували й рятували Є. Єдиним у тогочасній Європі офіційним публічним протестом проти знищення Є. стали виступи Глави *Української Греко-Католицької Церкви* митрополита *Андрея Шептицького*, зокрема його пастирське звернення "Не убий!", видане в листопаді 1942. Митрополит закликав *українців* не брати участі в знищенні Є. За прямою вказівкою митрополита були врятовані діти загиблого рабина Єзекіля Левіна, рабин *Сиксуської синагоги Давид Кахане* та його родина.

В. Вахтель
Біженці

Розпорядженням губернатора дистрикту Галичина *Карла Ляша* 08.11.1941 у Львові було створено "єврейську житлову дільницю" (гетто). У гетто на одну особу припадало 2 кв. м житла. На Є., який працював, виділяли таку норму харчів: 200 г хліба на день, 400 г юдеймейлю (єврейського борошна – суміші висівок і полови), 200 г жирів і 250 г цукру на місяць. Ці норми від весни 1942 постійно зменшувалися. 1941-1942 німці знищили пам'ятки єврейської культури у Львові: спалено та

Вулиця у єврейській дільниці Львова.
Поч. XX ст. Архівне фото

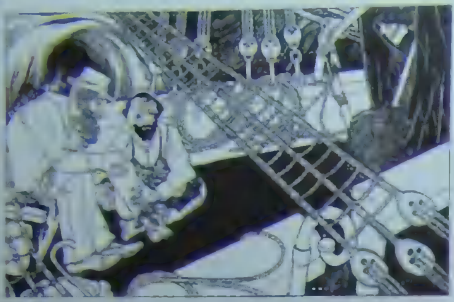

Є. М. Яліч.
Єврейські емігранти

висаджено в повітря Сикстуську синагогу на вул. Шайнохи (тепер *вул. Банківська*), пам'ятку епохи Відродження – синагогу "Золота Роза", Велику міську синагогу на вул. Боїмів (тепер *вул. Староєврейська*), Темпель на *пл. Старий Ринок* тощо. Руками єврейських в'язнів почали знищувати старий єврейський цвинтар між *вул. Клепарівською*, вул. Я. Рапнопорта та вул. Шпитальною. На поч. 1942 на вул. Янівській (тепер вул. Т. Шевченка) створено т. зв. трудовий табір для єврейських в'язнів із Галичини. Від березня 1942 почалися депортації Є. у табори масового знищення. У червні 1943 німці ліквідували гетто. Бл. 7 тис. осіб було ув'язнено в *Янівському таборі*, який був ліквідований у листопаді 1943.

Ущілі Є. Львова радо вітали прихід Червоної армії влітку 1944. Відновила свою діяльність єврейська релігійна громада. Першим її головою був Д. Соболь, від серпня 1945 – Л. Серебряний. Було відновлено діяльність Кабінету юдаїки та єврейської літератури при *Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника*. Його головою став польський ученийсходознавець Т. Задерецький. У місті знову запрацював єврейський театр. Однак невдовзі єврейські громадські, релігійні та культурні організації перестали існувати. У березні 1947 голова правління громади Л. Серебряний був заарештований. 1949 ліквідовано відділ єврейської літератури бібліотеки ім. В. Стефаника. Найцінніші єврейські стародруки (19 скринь) відправлено до бібліотеки Академії наук УРСР у Києві. Через деякий час, "за порушення громадського порядку в синагозі", радянська влада ліквідувала Комітет єврейської юдейської громади.

У другій пол. 1945 – першій пол. 1946 через Львів до Польщі, а звідтіля до Палестини виїхало чимало Є., які були громадянами Польщі до 17.09.1939. Велику допомогу Є. надавала Львівська синагога, а також активісти нелегальної молодіжної організації "Політ" (*Бріхи*), які для цього прибули з Польщі до Львова. Останні використовували для організації виїзду Є. всілякі можливості, зокрема корумпованість радянських чиновників. Однак у лютому – березні 1946 активісти "Польоту" А. Аст, Ж. Дратва-Френкель, С. Коган, Я. Мошкович, Й. Неуман, Д. Померанц були заарештовані за звинуваченням у нелегальному переході кордону й підпільній сіоністській діяльності.

Друга хвиля еміграції Є. зі Львова до Ізраїлю відбувалася 1956–1957 через Польщу.

Єдину вцілілу синагогу Краківського передмістя "Якоб Глянцер Шуль" використовували за призначенням до 1962, її відвідували представники дипломатичних місій США, Ізраїлю, Японії. Після смерті львівського рабина Янкеля Гуррарія навесні 1962 радянські органи закрили синагогу і передали приміщення Львівському поліграфічному інституті (тепер *Українська академія друкарства*) під спортзал. 1974 у квартирі, де збирався

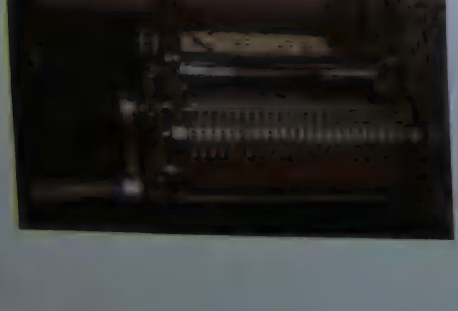

Машинка для виготовлення маци
Поч. XX ст.

міньян (молитовний кворум), конфіскували сувої Тори й молитовники. У 1960–1970-ті остаточно було знищено Старе єврейське кладовище та значну частину могил на Новому єврейському цвинтарі.

1959 у Львові проживало 25 800 Є., 1970 – 24 362, 1979 – 17 952, 1989 – 12 800. У складі масової алії (повернення на історичну батьківщину) із СРСР (згодом СНД) від поч. 1970-х до поч. XXI ст. до Ізраїлю виїхало багато Є. зі Львова. Частина Є. емігрувала в інші країни світу.

За даними Всеукраїнського перепису 2001, у Львові проживало 1900 осіб єврейської національності (0,3% від усього населення). У Львові діє Товариство єврейської культури ім. Шолом-Алейхема (від 1990), Центр юдаїки ім. Ф. Петрякової, Львівська обласна благодійна організація Бней-Брит "Леополіс" ім. д-ра Е. Домбертера, Львівський обласний єврейський благодійний фонд "Хесед Ар'є", Міжнародний центр "Голокост" ім. д-ра А. Шварца та ін. Діють синагога, приватна єврейська гімназія "Брати Ізраїлю", студентський клуб "Гілель". Від березня 1990 у Львові виходить газета "Шофар" (орган Товариства єврейської культури ім. Шолом-Алейхема). Пам'ять про Є. Львова вшанована *пам'ятником жертвам львівського гетто 1941–1943*, меморіальною таблицею Шолом-Алейхема, який мешкав у Львові 1906 (вул. Котлярська, 1), пам'ятними знаками на місці знищених синагог.

Історію Є. Львова вивчали І. Сухистав, *С. Бубер*, Є. Каро, М. Балабан, *М. Шорр*, *Я. Шаль*, Є. Томашевський, К. Рендзинський, В. Вежбенец, А. Збіковський, Ф. Фрідман, Н. Гельбер, В. Меламед, *Я. Хонігсман* та ін.

Ігор Спатський

ЄВРЕЙСЬКЕ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЄ ТОВАРИСТВО (Żydowskie Towarzystwo Literackie i Artystyczne) об'єднання єврейських митців Львова, що функціонувало 1926–1939. Створене 17.03.1926. До 1928 діяло як "Єврейське літературно-художнє коло". Товариство продовжило традиції попереднього угруповання "Клубу шанувальників єврейського мистецтва" яке заснували 1910 *М. Гольдштайн* та Й. Кагане. Клуб організовував у Львові 1919–1922 щорічні збірні виставки єврейських художників і діяв до 1926, віддавши своє приміщення у кам'яниці С. Скарбка (*вул. Театральна*, 23) новому об'єднанню-спадкоємцеві.

Синагога "Хасидим Шуль" яку спалили поляки під час погрому 22–23.11.1918 р. Тепер вул. Сяніська. Архівне фото

Літературна секція товариства влаштовувала регулярні лекції, поетичні вечори та дискусії, активну участь у них брала письменниця Дебора Фогель. Го-

Ю. Кратохвиля-Відинська *Старі львівські краєзн.* 1930-ті рр.

Є. Купке. З творчости 1932 р.

головою мистецької секції 1926 було обрано *Ф. Клейнмана*, членами правління Й. Вайнбергера, М. Аксера, *Ю. Шпербера*, *Є. Купке*. Мистецька секція 1926–1939 організувала низку загальних і персональних виставок львівських художників. Зокрема, у травні – червні 1926 відбулась колективна виставка за участю А. Абердама, Н. Беера, З. Бірера, *Е. Ерба*, *А. Кляра*, Є. Купке, *Л. Лгге*, *Г. Лянгермана*, Ф. Мюльштайн, Д. Сейферта (Зайферта) та ін., де було представлено найновіші тоді напрями європейського мистецтва. 1929 пройшли виставки Р. Гамер-Остеррайх, Б. Цукермана. 1930 - Ю. Акер та членів *"Артеку"* *М. Влодарського* (Г. Штренга), *О. Гана*, *О. Римера*. 1939 – художниці А. Рихтер. 1929–1930 головою об'єднання був З. Ландау, 1930–1931 – Ю. Вайнбергер, від 1932 – Є. Райтман, секретар – О. Райхенштайн. Від 1934 товариство працювало на третьому поверсі будинку на *вул. М. Коперника*, 16. При товаристві діяли курси образотворчого мистецтва для аматорів, відбувалося читання лекцій та рефератів, зокрема: "Виставка єврейського мистецтва" М. Аппенцеллера (1928), "Сучасне єврейське мистецтво" Д. Фогель (1930), "Єврейські художники світу" Л. Ашгайм (1938), "Єврейська тема у творчості Рембрандта" О. Александровича (1939), "Митник Руссо" О. Гана (1939), "Шляхи сучасної архітектури" Й. Фауста (1939). Лекції про західне мистецтво читав Й. Беер.

Юрій Бірнбаум

Вулиця Фрунтова в єврейській дільниці. Поч. XX ст. Архівне фото

ЄВРЕЙСЬКЕ ЦЕНТРАЛЬНЕ ЕМІГРАЦІЙНЕ ТОВАРИСТВО "JEAS" – громадська організація, що опікувалася єврейськими емігрантами з Польщі. Діяла у Львові 1924–1939. Львівський відділ товариства утворено в липні 1924. Він був підпорядкований Головній раді організації у Варшаві та *Експозитурі еміграційного управління* у Львові. Кошти на утримання Товариства надавала єврейська релігійна громада Львова. Першим головою відділу був депутат польського сейму А. Зільберштайн, з від 1927 – адвокат М. Шонфельд. Після його смерті в травні 1936 відділ очолив редактор львівської газети *"Хвиля"* (*Chwila*) Г. Гешелес. До складу правління львівського відділу товариства незмінно входили літератор Н. Мельцер, адвокат Л. Ротенштрайх, депутати А. Інслер та Ц. Геллер. За традицією, один із представників Львівського "JEAS" завжди був заступником директора товариства у Варшаві. Відділ утримував у Львові Бюро інформації та допомоги емігрантам. Від грудня 1931 львівський відділ видавав двомісячник "Інформаційний бюлетень" (*Biuletyn informacyjny*). Упродовж діяльності Львівський "JEAS" зосереджував увагу головно на еміграції галицьких *євреїв* до Аргентини, Бразилії та Уругваю. 1934–1937 організація, з огляду на фінансову кризу та низьке зацікавлення громадськості еміграційними проблемами, існувала тільки формально, її діяльність зводилася до щомісячних засідань правління. З початком *Другої світової війни* відділ перестав існувати.

Степан Качараба

ЄВРЕЙСЬКИЙ ТЕАТР – тут, театральне мистецтво *євреїв* Львова. Розвиток Є. Т. затримався порівняно з театральними традиціями інших народів з огляду на те, що юдейська релігія не дозволяє євреям брати участь у публічних театральних дійствах. Лише внаслідок емансипації євреїв у XIX ст. виникло повноцінне єврейське театральне мистецтво.

Витоки Є. Т. сягають традицій самодіяльних театральних дійств, які євреї

влаштовували на релігійні свята. Назви таких народних сценок ("пуримшпілів") та їхніх виконавців ("пуримшпілерів") утворено від назви релігійного свята Пурим (у різні роки припадає між 20 лютого і 25 березня). Існували родини "пуримшпілерів", котрі виготовляли для себе театральні костюми та передавали з покоління в покоління тексти ролей. Проміжною ланкою від "пуримшпілів" до національного професійного театру став гурт "бродензингерів" (дослівно – "співаків із Бродів"), що його організував у XIX ст. мешканець м. Броди на Львівщині Бер Маргуліс. У репертуарі "бродензингерів" були солоспіви духовного змісту, фольклорні пісні, пісні самого Бера Маргуліса, музичні номери із танцями, драматичні сценки. Після смерті Бера Маргуліса новим імпресаріо групи "бродензингерів" став Хаїм Бендл. Він привіз трупу до Львова. Місцем її постійних виступів став *шинок* Бомбаха на *Краківському передмісті*, який існував на розі вул. Казимирівської та вул. Різницької (тепер *вул. Городоцька* та вул. С. Наливайка).

У 1880-ті ідею організації у Львові окремого Є. Т. висловив актор Якоб Бер-Гімпель. Для театру було використано *шинок* "Під Сорокою" на вул. Замковій. На поч. XIX ст. він діяв у флігелі будинку на вул. Ягеллонській, 11 (тепер *вул. В. Гнатюка*). Театр було відкрито 1889. Його почергово очолювали Я. Бер-Гімпель, М. Гімпель, *І. Канінська*, А. Кацизне, Г. Спіро, Я. Зайкін. У складі першої театральної групи вирізнявся Абрагам Шліферштайн, який успішно працював у театрі як актор, режисер і сценограф. За його прикладом у театрі утвердилася традиція, згідно з якою кожен актор мав запропонувати театрові текст нової п'єси, а також сам як режисер здійснити її постановку. Відомими акторами театру були Яків Спіцаковський, Йосеф Розенберг, Беніамін Реслер, Ландес Краковський, Якуб Фукс, Морис Гельбер, актриси Берта Фішер, Діна Карлік, Роза Брюх, Мальвіна Йоллес, Шира Герман. Театральними сценографами працювали художники

Л. Лідле, Ф. Клейнман та *З. Балк*. На поч. XX ст. із театром співпрацював Франц Кафка. Після вступу на західноукраїнські землі Червоної армії восени 1939 театр був перейменований у *Львівський державний єврейський драматичний театр*.

Кінозірки вистави єврейського театру. Львова. 1930-ті рр. Архівне фото

Львів часто відвідували, гастролюючи, трупи єврейських акторів. У сезон 1911–1912 у Львові ставили вистави 12 професійних та аматорських театральних труп. Вистави відбувалися не лише в стаціонарних театрах, але й у приміщеннях єврейських культурно-освітніх та громадських товариств, зокрема в будинку єврейських ремісничих об'єднань "Яд Гарузим" на вул. Бернштайна, 11 (тепер вул. Шолом-Алейхема).

У першій третині XX ст. у Львові діяли єврейські театри: *"Колізей"*, *"Семафор"*, *"Розмайтості"*. На сцені "Колізею" де також працював *кінотеатр*, у перервах між кіносеансами відбувалися рев'ю-вистави, зокрема єврейського драматичного гурту "Маски" 1926 і 1930 у Львові гастролював єврейський театр із Москви "Габіма".

Основу репертуару львівського Є. Т. становили твори єврейських драматургів: Авраама Гольдфадена ("Бабуся і онучок", "Чаклунка", "Двоє Куніємлів", "Бар-Кохба", "Юда Маккавей", "Суламіф"); Якова Гордіна ("Бог, Лядина, Сатана", "Спірітка Хася", "Мірсле Ефрос", "Клятва", "За океаном"); Давида Пин-

Якоб Бер-Гімпель. Рисунок кін. XIX ст.

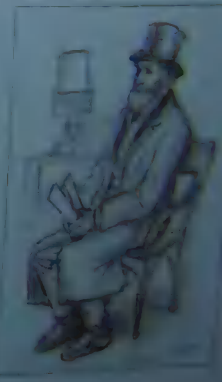

Тетяна Степанчикова

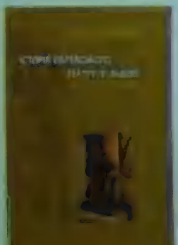

Т. Степанчикова
Історія єврейського театру у Львові.
2005 р. Обкладинка

Єврейський шпиталь.
Листівка. Поч. XX ст.

тьного ("Вічний жид"), "Мати" "Янкель Коваль", "Родина Цві", "Скарб"); Шолем-Алейхема ("Тев'є-молочар", "Скрипаль на даху", "Єврейська родина"); Перца Гіршбейна ("Смотнє свято", "Квіти на могилах", "Присмерки", "Зелені поля", "Пуста корчма"), Іцхака-Лейбуша Перца ("Руйнація дому праведника", "Вночі на старому Ринку", "Золотий ланцюг"); Шолома Аша ("За течією", "Бог помсти", "Грішник, або дорога до Сіону", "Лже-Месія"), Ан-ського (Шлоїме Раппопорта) "Диббук", Осипа Димова ("Слухай, Ізраїлю!") та ін. У репертуарі Є. Т. Львова, крім творів єврейської літератури, були твори класичної західноєвропейської драматургії, перекладені мовою ідиш: "Гамлет" і "Король Лір" В. Шекспіра, "Ернані" В. Гюго, "Нора" Г. Ібсена, "Натан Мудрий" Г. Е. Лессінга, "Фауст" Й. Гете та ін.

Єдиним Є. Т., що відновив свою діяльність у Львові після *Другої світової війни*, був Львівський державний єврейський драматичний театр, однак і його було закрито 1948 через розгорнуту в СРСР кампанію боротьби із "космополітизмом".

У Львові 1988 Марк Баціян створив Молодіжний аматорський ідиш-театр *"Маски"*. Після того, як ідиш-театр був закритий, Марк Баціян виїхав до Німеччини, де відновив театр під тією ж назвою.

Історію львівського Є. Т. досліджено у монографії Тетяни Степанчикової "Історія єврейського театру у Львові. Крізь терни до зірок" (2005).

Олег Васюков

ЄВРЕЙСЬКИЙ ШПИТАЛЬ пам'ятка архітектури кін. XIX – поч. XX ст., будинок колишнього медичного закладу єврейської громади Львова на вул. Я. Раппопорта, 8. Будівлю, що становить архітектурну домінанту на вул. Я. Раппопорта та вул. М. Леонтовича, зводила 1898–1901 будівельна фірма *Івана Левинського* за проектом архітектора *Казимежа Моклоновського* на кошти фундації Маврицій Лазаруса. Будівля стоїть на похилому терені в глибині ділянки, зі значним відступом від лінії забудови. 1902 за проектом архітектора *Владислава Годовського* зведено муровану огорожу шпиталю. Сьогодні в будинку міститься пологове відділення 3-ї міської клінічної лікарні.

Будівлю зведено в період пізнього *історизму* з елементами мавританської архітектури. Поздовжня вісь будинку, мурованого з червоної та жовтої нетинькованої цегли, триповерхового, прямокутного в плані, орієнтована вздовж вул. Я. Раппопорта. Внутрішнє планування – коридорного типу з двобічним розташуванням приміщень. Композиція головного фасаду симетрична, з трьома ризалітами, викладеними горизонтальними смугами з жовтої і червоної цегли. Центральний ризаліт завершений великою банею цибулястої форми, покритою триколірною дахівкою і встановленою на круглому в плані барабані, який виразно читається в перспективі вул. М. Леонтовича. Силует фасадів пожвавлює зубчасте завершення над карнизом будинку. Будівлю освітлюють прямокутні й стрічастої форми вікна (у центральному ризаліті – розділені півколонами зі спрощеними капітелями). Пам'ятка – яскравий приклад рідкісного для Львова напряму історизму з орієнтальними мотивами.

Христина Харчук

"ЄВРОПА", ГОТЕЛЬ див. *"ЄВРОПЕЙСЬКИЙ" ГОТЕЛЬ*

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВОДОДІЛ – умовна лінія, яка ділить у межах Європи басейни північних (Баренцового, Білого, Балтійського, Північного) та південних (Азовського, Чорного і Середземного) морів. На території України на північ від цієї лінії річки течуть до Балтійського, на південь – до Чорного моря. Лінія Є. В. проходить через Львів, який розташований біля витоків невеликих річок басейнів Вісли і Дністра майже в самому центрі континентальної Європи, приблизно на рівній віддалі від обох її крайніх точок на сході і заході. Географічні координати Львова – 49°51' північної широти та 24°02' східної довготи. Місто розташоване в західній частині Європейського континенту (серединний меридіан континенту 28°53' східної довготи, міститься на схід від Житомира та Вінниці).

Львів розташований на північно-західній частині Подільської височини, на стику декількох різнорідних за рельєфом та ландшафтом фізико-географічних районів – Розточчя, Львівсько-Бібрського горбистого уступу, Грядового Побужжя, Щирецько-Верещицької рівнини та Львівського плато. Подільська височина тут звужується і на північний захід від міста переходить у пасмо Розточчя, яке починається в межах Львова Клепарівською височиною. На південь від міста простягається пласка поверхня Львівського плато. Північна та східна його частина значно вища (340–380 м над рівнем моря), дуже розчленована. З північного сходу мисоподібний виступ цього плато – Лисогорська височина – замикає львівську улоговину. В мікрогеографічному аспекті Львів займає Львівську (Верхньополтвинську) котловину, північні схили Львівського плато і його ерозійні останці.

Львівська (Верхньополтвинська) котловина розміщена на стику Розточчя, Львівсько-Бібрських пагорбів і Львівського плато і займає верхів'я розгалужених витоків приток річки *Полтви*. Котловина утворена інтенсивною ерозією приток Полтви на північному крутому схилі Львівського плато. З північних схилів Львівського плато стікають три головні притоки Полтви – *Вулецький потік*, *Залізна Вода* і *Пасіка*, злиття яких утворює Львівську, або Верхньополтвинську котловину.

Лінія Є. В. проходить через Львівське плато і Розточчя південною околицею Львова, від *Сихова* на захід до *Козельник* і *Сигнівки*. На південь від лінії вододілу розташовані витоки річок Давидівка, *Зубра* та Щирець, які належать до басейну Дністра, а від півночі – витоки Полтви, що належить до басейну Західного Бугу. Від Сигнівки лінія вододілу різко повертає на північ, проходить через місто (вул. *Горо-*

Єврейський шпиталь на вул. Я. Раппопорта, 8. Архівне фото

Колишній єврейський шпиталь. Архітектор К. Моклоський. 1898–1901 рр. Фото О. Заячківського

П. Федик
Вигляд з парку Львівської Політехніки на церкву св. Ольги і Єлизавети
2007 р

донькою, районом головного *залізничного вокзалу*, через *Кортумову гору*) і далі йде на Розточчя. Ця лінія розділяє Полтву і *Білогорський потік*, який належить до басейну річки Верещиця.

У межах Львова вододіл проходить на Львівському плато через Бібрське шосе – *вул. Зелену* – с. Козельники (північна околиця – залізниця Львів – Ходорів), вул. Радехівську – вул. Пересенківка – вул. Володимира Великого, територію психіатричної лікарні на *вул. Кульпарківську* – *вул. В. Антоновича* – вул. С. Васильківського – вул. Героїв УПА – *вул. С. Бандери* в районі *церкви св. Ольги і Єлизавети* – через вул. Коротку на вул. Залізничну – вздовж вул. О. Лупького виходить біля *Янівського цвинтаря* на вул. Т. Шевченка – повертає на вул. Брюховицьку і між Рясне І (колись Рясне Польське) та *Брюховичами* йде на Розточчя.

Притоки Полтви беруть свій початок на дуже розчленованих схилах Львівського плато. Вулецький потік утворюється злиттям потоку Дикий Рів, що починається в ярах між *вул. Стрийською* і вул. Володимира Великого, та потоку Свитязь, верхів'я якого підступають до психіатричної лікарні на Кульпаркові. Потік тече на північний схід від вул. А. Сахарова, повертає на *вул. Д. Вітовського*, відокремлюючи гору з *цитаделлю* від Львівського плато і далі на схід до злиття з потоком Сорокою, який збирає свої води в глибоких, далеко врізаних у Львівське плато ярах.

На Вулецькому потоці давніше існувало кілька ставів: Свитязь, Маріонової, або Бачинського (тепер басейн "Медик"), Собка (на місці сучасних вул. Романицького і вул. Кастелівка), Пелчинський (від вул. Болгарської до початку вул. А. Сахарова) і Паненський (на місці будинків № 9а -23 на вул. Д. Вітовського).

У районі *Стрийського ринку* Вулецький потік з'єднується з потоком Залізна Вода, який починається на північ від Козельник, між вул. В. Навроцького і вул. В. Стуса. Потік тече вздовж останньої з вулиць, з півдня оминає Снопківську височину і повертає на північний захід. Біля будинку *Українського Католицького Університету* до нього впадає Софіївський потік, що бере початок у яру біля залізничної лінії Львів – Ходорів та протікає вул. Я. Ярославенка. Нижче Залізна Вода приймає води Снопківського потоку, що починається у глибоко врізаних у Снопківську височину ярах і тече вул. Кримською. Далі потік Залізної Води переходить між будинками з вул. Снопківської до вул. І. Франка, де до нього впадає потік зі Стрийського парку. На початку вул. Стрийської потік Залізна Вода зливається з Вулецьким потоком і під назвою Сороки тече вул. Н. Рустаєлі, вул. І. Франка і вул. П. Сагайдачного до *просп. Т. Шевченка*, де зливається з потоком Пасіка, утворюючи Полтву.

К. Ауер
Полтвинка
1840 р

Потік Пасіка збирає свої води в районі *Полтвянки* і *Цетнерівки* й тече вул. К. Левицького, приймаючи води потоку, що протікає вздовж *вул. Пекарської*. Як і на Вулецькому потоці, на Пасіці та її притоках існували ставки: т. зв Ликвярський став ("Ковзанярський") на Шуманівці (у районі, де тепер будинок Личаківської райдержадміністрації), Комелло (у подвір'ї *палацу Комелло* на вул. Пекарській, 50) і Вороблячий, залишки якого ще є у парку за головним корпусом *Львівської державної академії ветеринарної медицини ім. С. Гжицького*.

Після злиття основних потоків долина Полтви різко розширюється, захоплюючи всю центральну частину міста. Це дало змогу відвести води річки в нове, штучне річище; ці роботи проведено в сер. XIV ст. Старе річище Полтви проходило вул. А. Волошина, вул. П. Ковжуна, *вул. Банківською*, вул. С. Наливайка і вул. П. Кулиша; на останній вулиці воно існувало ще в першій пол. XIX ст., до неї стікали води навколишніх струмків і джерел. Нове річище було прокладене сучасними просп. Т. Шевченка, *пл. А. Міцкевича*, *просп. Свободи*, вул. Старою та *просп. В. Чорновола*. Правий схил долини Полтви проходить від вул. К. Левицького до *Високого Замку*. Лівий – чітко простежується підніжжям цитаделі, *парком Івана Франка*, горою св. Юра та Клепарівською височиною. Між останньою та Високим Замком долина звужується. У районі просп. В. Чорновола Полтва приймає ще Клепарівський та Голосківський потоки і повертає різко на схід вздовж вул. В. Липинського широкою долиною, де у річку впадає ще кілька потоків: з лівого берега – Замарстинівський, Збоївський та Малехівський, із правого – потоки зі *Знесіння*, *Лисинич* та *Підбірців*. Абсолютні відмітки дна Львівської улоговини не перевищують 190–300 м над рівнем моря.

Гідрографічна мережа міста зумовлена орокліматичними особливостями місцевості. Неглибоке залягання грунтових вод, горизонтальне та вертикальне розчленування рельєфу, пов'язане з дренуванням різних горизонтів підземних вод, спричинили розвиток густої та розгалуженої річкової мережі. Сьогодні більшість потоків у межах міста каналізована. Крім того, проведена 1909–1935 рекреляція потоків призвела до їхнього випрямлення та зменшення довжини річищ.

Особливості рельєфу, гідрології та геологічної будови міста безпосередньо впливають на формування урбаністичної структури Львова і його комунального господарства, зокрема водопровідної та каналізаційної мереж. Наявність багатьох джерел уможливила функціонування гравітаційних водопроводів. В недостатнє надходження води, що не покривало потреб міста, примусило брати воду для міста з позаміських водозбірників. Напрямок багатьох львівських вулиць визначили потоки і струмки, які після перекриття у другій пол. XIX – поч. XX ст. стали колекторами *каналізації*. Стави, що існували на притоках Полтви, після осушення визначали місця площ і скверів. Зокрема сквер на вул. Д. Вітовського розташований на місці Пелчинського ставу; був став і на місці скверу перед будинком головного корпусу *Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України*. Сквер, де встановлено *пам'ятник М. Грушевському*, і пл. Є. Маланюка виникли на місці осушених ставків. Напрямок вулиць і їхній природний ухил мали свій вплив на прокладання каналізаційної мережі. В потреба пониження рівня підземних вод

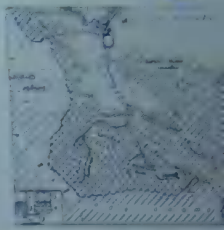

Схема річок і потоків в околицях Львова

Пам'ятник М. Грушевському та будинок "Кредобанку" у місці, де зливаються потоки Сорока та Пасіка, утворюючи Полтву
Сучасне фото

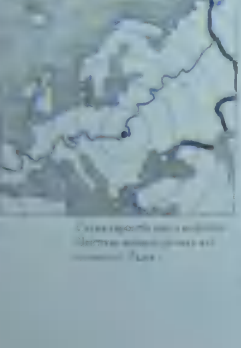

і прокладання підвалів житлових будинків [illegible] на глибину закладання каналів.

Павло Франкін, Кристина Харчук

"ЄВРОПЕЙСЬКИЙ", ГОТЕЛЬ

один із найдавніших *готелів* Львова. Був розташований на місці будинку, що на теперішній вул. А. Міцкевича, 4. Перший готель на цьому місці засновано 1804. На замовлення Кароля Мате 1826 його перебудували під одноповерховий заїжджий двір. У 1830-ті готель згадують як чотириповерхову споруду, яку в 1870-ті перебудували в неоренесансному стилі з двома вежами на піддашші. Власниками готелю була родина Альзнерів. 1895 будинок купив Альберт Сковрон, який, за проєктом З. Сулковського, прибудував із подвір'я залу ресторану. У лютому 1891 в готелі зупинялися Олена Пчілка та *Леся Українка*, у жовтні 1902 тут мешкала *Марія Конопницька*, що приїхала до міста на святкування 25-річчя своєї літературної діяльності. У готелі проживали художники *Александер Августинович* і *Юзеф Макаревич*. Від 1877 у будівлі готелю була відома книгарня Францишка Рихтера. 1883 книгарню Ф. Рихтера придбав Герман *Альтенберг*.

Власником готелю 1920 став львівський купець Антоній Увера. Внутрішнє планування приміщень тоді було коридорного типу з хаотичним розташуванням приміщень. Будинок мав чотири поверхи, півпідвіл, два дворові флігелі, високий дах зі світловим ліхтарем і двома симетрично розміщеними, вгрізаними в нього мансардами зі слуховими вікнами. На першому поверсі розташовувалися крамниці, які, згідно з тодішніми архітектурними вимогами, мали дерев'яні вітрини, що виступали на тротуар. Другий поверх був рустований. Вікна другого, третього, четвертого поверхів та обох мансард прикрашали ліпні профільовані обрамування, на другому і третьому поверхах завершені сандриками. У грудні 1926 А. Увера відкрив у готелі "Будинок мистецтва" 1926-1928 там відбувалися художні виставки.

Архітектор *Фердинанд Касслер* за проєктом 1934-1935 відновив фасад будинку в стилі *функціоналізму*. Тоді споруджено нові портали першого поверху і надбудований п'ятий поверх. 1936 цей архітектор перебудував ресторан і вестибуль на першому поверсі. Будівельні роботи тривали 1934–1937. Готель мав 65 номерів ціною від 4 до 9 злотих за добу.

Згідно з проєктом Ф. Касслера, було повністю розібрано (від першого до четвертого поверху) внутрішню поздовжню стіну (для розширення коридору) і відповідно зміцнено паралельну до неї внутрішню несучу стіну металевими стійками і балками. Цегляні простінки головного і дворового фасадів частково замінено на нові, які покрито новим тиньком зі штучного каменю. Простінки головного фасаду також зміцнено металевими стійками та балками. Тоді ж укріплено фундаменти будинку, які виявилися заслабкі від давності та підгнилі через близькість до річки *Полтви*. Для сприйняття навантажень надбудованого п'ятого поверху під усі металеві стояки стін підклали металеві плити, які поставили на відповідну бетонну основу. Завдяки цьому передано навантаження на фундаменти. За проєктом Ф. Касслера замінено старий сходовий майданчик в основній частині готелю. Для закріплення стін і покращування їх відповідно до тодішніх санітехнічних норм замінено бал-

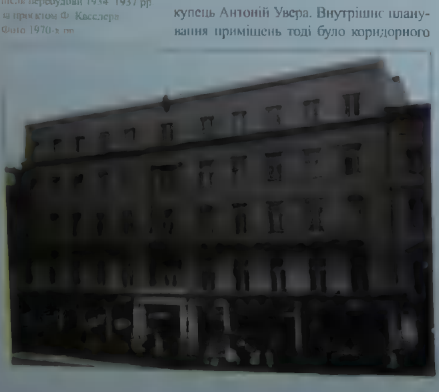

Готель "Україна" (колишній готель "Європейський") після перебудови 1934–1937 рр. за проєктом Ф. Касслера. Фото 1970-х рр.

кові перекриття на бетонні. Вестибуль готелю вважали вдалим прикладом декоративного облицювання інтер'єру алебастром. За свідченням сучасників, це "була поема з хрому, алебастру і кавказького горіха" За майже повної відсутності декору на фасаді всю увагу зосереджували на оформленні входу і вестибулю. Прагнення до вишуканості інтер'єрів із використанням коштовних матеріалів (або їхніх імітацій) цілком відповідало естетичним тенденціям, які тепер визначають як "стиль 1937" Уперше цей напрям яскраво виявився на Празькій міжнародній виставці 1937, від якої і походить його назва. 1939 у приміщенні готелю відкрили *кав'ярню* "Мистецтво", оформлену за проєктом Вітольда Федорського.

Готель одержав назву "Україна" 1949. Будівлю було повністю реконструйовано 2005 за проєктом архітектора інституту "Укрзахідпроєктреставрація" Лідії Горницької. Під час реконструкції будинок розібрали й збудували заново. Фасад готелю відновлено у стилі псевдоренесансу. Тепер у будівлі міститься "Укрексімбанк"

Христина Харчук

ЄВСЕВІЙ – див. *ПОЛІТИЛО ВІТАЛІЙ*

ЄВСЄЄВ СЕРГІЙ (20.08.1900–16.07.1982) – учений-сейсмолог. Народився в м. Могильов (тепер Білорусь) у родині офіцера. Навчався в Могилівській чоловічій гімназії та II Житомирській гімназії, яку закінчив 1919. Працював почергово писарем, учителем, топографом (1919–1925). Після закінчення землемірних курсів продовжив освіту в Ленінградському університеті (1925–1929), де вивчав геофізику земної кори. Працював у Сейсмологічному інституті АН СРСР (1929–1935), Центральному науково-дослідному інституті геодезії, аерофотозйомки та картографії (1935–1941), викладав у Ленінградському університеті та Гідрографічному інституті північного морського шляху. 1937 без захисту дисертації здобув ступінь кандидата наук за сукупність робіт у галузі гостатії, від 1941 доцент. Під час *Другої світової війни* як особливо важливий фахівець був евакуйований із Ленінграда (тепер м. Санкт-Петербург, Росія) у тил. Працював начальником геофізичної розвідувальної партії в Західносибірському геологічному управлінні (1941–1944), у Дніпропетровському інституті інженерів транспорту (1944–1945).

Наприкін. 1945 переїхав до Львова. Очолював кафедру геодезії та картографії *Львівського університету* (1945–1948), від квітня 1949 працював старшим науковим співробітником сейсмічної станції "Львів" Геофізичного інституту АН СРСР. Завідував Сейсмічним сектором АН УРСР (1951–1961), відділом сейсмології львівської філії Інституту геофізики АН УРСР (1961–1966). 1956 захистив докторську дисертацію "Про деякі закономірності гравітаційного поля Землі та їх значення для геодезії та геофізики" (*О некоторых закономерностях гравитационного поля Земли и их значении для геодезии и геофизики*, видана як монографія 1957).

Одержав звання професора 1960. Перейшов 1966 на посаду консультанта відділу сейсмології Львівської філії Інституту математичної фізики, від 1970 був консультантом відділу сейсмометрії Інституту геофізики АН УРСР. 1975 звільнений за скороченням штатів. Сфера наукових зацікавлень Є. стосувалася геодезії та сейсмології. Учений сприяв створенню в

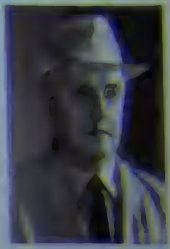

Сергій Євсєєв

Будівля "Укрексімбанку" на місці готелю "Європейський" (реконструкція споруди на кін. XIX ст.) на пл. А. Міцкевича, 4. Сучасне фото

Альманах "Євшан-зілля" Ч. 1 1987 р.

Альманах "Євшан-зілля" 2008 р. Обкладинка

Микола Євшан

Карпатському регіоні мережі сейсмічних станцій, які діють дотепер. Є. докладно досліджував *землетруси*, написав понад 50 наукових праць, серед яких "Землетруси України" (*Землетрясения Украины*, 1961). Помер у Львові.

Ярослав Янчак

"ЄВШАН-ЗІЛЛЯ" позацензурний машинописний літературно-мистецький та науково-популярний альманах нонконформістської творчої інтелігенції. Виходив у Львові 1987–1989. Перший номер обсягом 285 сторінок побачив світ у листопаді 1987. Редагували часопис почергово *Ірина* та *Ігор Калинці*, Валентин Стецюк. Художнє оформлення – *Стефанії Шабатури* за участю Андрія та Петра Гуменюків, Любомира Яремчука, Тараса Лозинського та *Людмили Лободи*. Завдання альманаху сконденсовано в його назві, запозиченій з легенди в *Галицько-Волинському літописі* (під 1201) про сина половецького хана, який згадав забуту батьківщину, понюхавши зілля євшану (полину). Альманах мав на меті повернути "втрачену нам'ять і почуття власної гідності" через публікацію творів про духовні та культурні надбання українського народу, ігноровані офіційними видавництвами. Серед публікацій альманаху – твори *Миколи Вороного, Івана Франка, Василя Стуса, Ярослава Дашкевича, Богдана Горина, Михайла Осадчого,* Уляни Кравченко, *Олени Кульчицької*, Любомира Сеника, Миколи Хвильового. З'явилося 5 випусків альманаху загальним обсягом 1680 сторінок. Перехід на поліграфічний друк виявився невдалим. Шостий випуск так і не був опублікований. Сьомий, підготовлений 1990, вийшов 1993 у видавництві "Логос" *Львівського музею історії релігії* п'ятитисячним накладом. Альманах перестав виходити через брак коштів. М. Жарких та В. Стецюк опублікували книжку "Аромат Євшан-зілля" (2008), до якої увійшли вибрані матеріали з п'яти випусків альманаху.

Юрій Зайцев

ЄВШАН МИКОЛА (справжнє ім'я: Федюшка Микола, псевдоніми: Лебедик, Явір, 19.05.1889–23.11.1919) – український публіцист, літературний критик, громадський діяч. Народився в с. Войнилів (тепер Калуського р-ну Івано-Франківської обл.). Закінчив початкову школу в рідному селі та гімназію в Станиславові (тепер м. Івано-Франківськ). Гімназистом почав публікувати літературно-критичні розвідки й рецензії в часописі "Бджола" ("Козачина в українській поезії", "Лісове озеро" та ін). 1908 вступив на філософський факультет *Львівського університету*. Одночасно вивчав україністику й германістику. На пропозицію *М. Грушевського* Є. працював його особистим секретарем, згодом – бібліотекар *Наукового Товариства ім. Шевченка*, адміністратор "Академічного дому", упорядник "Видавничої спілки". Грунтовно досліджував українське письменство, щоб "вибити вікно в Європу для української літератури". Автор критичних праць про *І. Франка, Лесю Українку, О. Кобилянську, М. Коцюбинського, В. Стефаника, Б. Лепкого* та ін. Наукові огляди й публіцистичні твори публікував на сторінках часописів "Будуччина" ("Пісня про Мойсея: Студія над твором І. Франка"; "Дві душі у Гоголя", 1909); "Українська хата" ("Михайло Яцків: Літературна характеристика", 1909; "Проблеми творчости", 1910; "Дещо про українське письменство в Галичині", "Література Шевченка", 1910; "Плач над упадком літератури", 1912 та ін.); "*Літературно-наукований вістник*" ("Суспільний і артистичний елемент у творчості", Т. 53; "Китайська революція", Т. 56 та ін.).

Автор книжок: "Під прапором мистецтва" (1910), "Куди ми прийшли" (1912), "Тарас Шевченко" (1913). Проповідник "боротьби поколінь", Є. висловлював занепокоєння тим, що літературна диференціація відбувається "в напрямі партійнім". Про стан української літератури висловлювався дещо песимістично: "Не хотячи бути першими, ми стали останніми, зійшли до ролі прихвостнів, не здатних на власну ініціативу". Є. – активний учасник

студентських заворушень поч. XX ст., за що був відрахований з університету. Закінчив навчання у Відні. З початком *Першої світової війни* був мобілізований на військову службу. Воював на російському, італійському та румунському фронтах. Повернувся до Львова важко поранений. Із проголошенням *Західно-Української Народної Республіки* – знову на військовій службі. На поч. 1919 працював комендантом окружної військової комісії у с. Войнилові, водночас друкувався у станиславівських часописах "Республіка", "Народ", "Нове життя". Від осені 1919 – старшина *Української Галицької Армії* (УГА). Захворів на тиф, що поширився серед вояків УГА після переходу через річку Збруч. Помер у Вінниці.

Алла Середяк

ЄГЕРМАН (ЄГЕРМАНН) ЙОЗЕФ (СТАРШИЙ) (Jägermann Josef senior; 1843–26.12.1927) – архітектор і художник. Народився в м. Вадовіце поблизу Кракова (тепер Малопольського воєвод., Польща). Навчався у львівській Технічній академії (1861–1867) та у віденській Політехнічній школі. Працював у Львові в Технічній академії (від 1877 – Політехнічна школа) на посаді асистента, від 1870 – професора кафедри будівництва. Водночас викладав рисунок із натури. Після виходу на пенсію (1887) працював у Львові як інженер цивільного будівництва.

У 1890-ті виконав проєкт нового *залізничного вокзалу* на пл. Сольських (тепер вул. Зернова і частина просп. В. Чорновола), який не реалізували. Спорудив власну невелику віллу під *Високим Замком*, у кінці вул. Копцевої (тепер вул. Княжа). Віллу Є. знесли 1907, вигляд її збережено на акварелі *Ф. Ковалишина* (1899, *Львівський історичний музей*). Тривалий час (наприкін. XIX – на поч. XX ст.) був депутатом львівської міської ради. Автор акварелі "Вигляд на Львів із південного заходу" (1863, Львівський історичний музей). Помер у Львові.

Юрій Біркгьов

Ф. Ковалишин
Вілла Й. Єгермана під Високим Замком. 1899 р.

ЄДЛІНСЬКА УЛЯНА (нар. 07.06.1924) – український мовознавець. Дружина *В. Аулі-ха*. Народилася в м. Хирів (тепер Старосамбірського р-ну Львівської обл.). Закінчила філологічне відділення *Львівського університету* (1949). Захистила 1956 кандидатську дисертацію "Синтаксис листів Богдана Хмельницького в Росію" 1949–1972 – у Львівському відділі Інституту мовознавства (згодом відділ Інституту суспільних наук, тепер *Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України*): молодший, старший науковий співробітник. У період репресій проти національно свідомої інтелігенції 1972 була звільнена з інституту. 1974–1989 працювала науковим співробітником, завідувачем відділу публікацій *Центрального державного історичного архіву України у Львові*. 1989 повернулася на посаду старшого наукового співробітника інституту.

Співавтор та член редколегії "Словника української мови XVI–XVII ст." (Вип. 1–12, 1994–2005). Досліджує проблеми історії мови, лексикографії, *орфографії*. 1991–2007 очолювала Мовознавчу комісію *Наукового Товариства ім. Шевченка* (НТШ), дійсний член НТШ (від 1992). Серед найголовніших праць Є. "Питання історичного синтаксису української мови" (1961), "Польсько-українські словник" (Т. 1-2, 1958–1960, у співавторстві), "Словник староукраїнської мови

Уляна Єдлінська

[illegible]

XIV–XV ст." (1958–1960, у співавторстві), "Галицьке намісництво (1772–1921): Архівно-бібліографічний фондовий покажчик" (1990, співукладач *О. Маюк*), "Ділова мова XIV–XV ст. в українському мовотворному процесі" (1993), "Кирило Студинський" (2006).

Наталя Хобзей

ЄДНОРОГ БОГДАН (28.09.1919 – кін. червня 1941) – діяч українського націоналістичного та студентського руху. Народився у Львові, мешкав на вул. Жеромського, 6/3 (тепер вул. Зернова). Закінчив гімназію у Львові. Навчався на гуманітарному факультеті (1937–1939), після реорганізації 1939 – історичному факультеті *Львівського університету* (до 1940). Член *Організації Українських Націоналістів* (ОУН), провідник ОУН у Львівському університеті 1940. Призначений провідником ОУН у вищих навчальних закладах Львова у вересні 1940. Невдовзі заарештований *НКВС*. Один із обвинувачених на т. зв. *"процесі 59-х"* у Львові 15–18.01.1941. Засуджений до смертної кари, розстріляний у *в'язниці* у Львові 1941 на початку війни між Німеччиною та СРСР.

Володимир Мороз

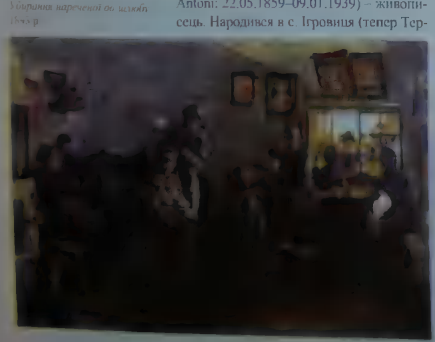

А. Єзерський. Збирачка нареченої до шлюбу. 1893 р.

ЄЗЕРСЬКИЙ АНТОНІЙ (Jezierski Antoni; 22.05.1859–09.01.1939) – живописець. Народився в с. Ігровиця (тепер Тернопільського р-ну Тернопільської обл.). 1878 закінчив львівську реальну школу. Навчався малярства в школі образотворчого мистецтва в Кракові (1878–1882; 1884–1887 у *Я. Матейка*) та в мюнхенській Академії мистецтв (1890–1891). Працював 1887–1888 у Львові, 1891–1902 – у м. Збараж та селах Жеребки, Синява, Залужжя (тепер Тернопільської обл.), 1905 – у Коломиї (тепер Івано-Франківської обл.), 1910–1919 – знову у Львові, 1920–1925 – у Бортниках поблизу Львова, Стебнику (тепер Львівської обл.) і Калуші (тепер Івано-Франківської обл.), від 1926 постійно у Львові. Брав участь у львівських виставках від 1887. Малював спочатку історичні композиції під впливом Я. Матейка, зокрема "Михайло Глинський перед боярським судом у Москві" (1888, від 1902 у приватній збірці у Львові), згодом побутові сцени з сільського життя, іноді портрети ("Автопортрет", 1902; "Портрет жінки", 1903) і релігійні картини ("Св. Михаїл" для костелу бернардинців у Збаражі, "Богоматір" для костелу в Підволочиську, поч. XX ст.). Серед найвідоміших його творів – олійні полотна на сюжети з життя українських селян, намальовані з реалістичним відтворенням образів, ретельністю побутових подробиць, у неяскравих холодних барвах: "Русинка" (1887), "Селянське весілля" (1890), "У корчмі" (1892), "Убирання нареченої до шлюбу" (1893, картина нагороджена бронзовою медаллю на *Галицькій крайовій виставці 1894 р.*, зберігається у *Львівській галереї мистецтв*), "Над колискою", 1895, до 1914 збірка З. Мархвицького у Львові), "У знахарки" (1896), "Святе Причастя в церкві" (1897, Національний музей у Кракові), "Неділя у селі" (1899), "Скрипаль" (1900). Помер у Львові.

Юрій Бірюльов

ЄЗУЇТИ – католицький чернечий орден – Товариства Ісуса (*Societas Iesu*), який заснував Ігнатій Лойола в XVI ст. Буллою *Regimini militantis Ecclesiae* 1540 Папа Римський Павло III затвердив

головний нормативний документ ордену — "Конституції". Основними завданнями нового ордену стали боротьба за зміцнення Католицької Церкви в країнах, охоплених Реформацією, місіонерська, а згодом і освітня діяльність. До традиційних чернечих обітниць, які складали Є під час вступу до ордену, було додано ще одну — безумовний послух Папі Римському. Товариство Ісуса розвивалося дуже інтенсивно і в Європі, і поза межами континенту. 1565 воно налічувало бл. 2 тис. членів, 1615 чисельність Є. зросла до 13 тис. осіб. Орден перебував під забороною Папи Римського 1773–1814, у багатьох країнах діяльність Є. також неодноразово забороняли. На 2007 Товариство Ісуса об'єднує 19 216 членів, вони діють у 112 країнах.

Є. прибули до Речі Посполитої лише чверть століття після заснування ордену. Ініціатором їхнього запрошення був вармінський католицький єпископ, кардинал Станіслав Гозій (1504–1579). Чисельність польських Є. спочатку була незначною. 1565 їх було лише 13, через п'ять років Товариство Ісуса в Речі Посполитій налічувало 79 членів. Зростання кількості членів ордену відбулося на зламі XVI–XVII ст. На 1648 у Речі Посполитій було 1390 членів Товариства Ісуса.

У січні 1575 утворено окрему Польську провінцію ордену (до того Є. на польських землях входили до складу Австрійської провінції). У Речі Посполитій 1581 існували вже шість колегій, а впродовж наступного десятиліття було відкрито ще дванадцять нових осередків ордену. 1608 здійснено адміністративну реформу, наслідком якої став поділ Польської провінції на Литовську і Польську. Перша з них почала своє існування у складі 11 колегій і резиденцій і з 205 членами ордену. Друга налічувала 14 шкіл та інших осередків та 337 членів Товариства Ісуса. Зміцненню позицій ордену в Речі Посполитій сприяло поповнення його лав вихідцями з середніх жителів. Якщо на початку діяльності Товариства Ісуса в Речі Посполитій керівництво провінції формувалося з іноземців (головно іспанців, *італійців* чи німців) й заледве кілька *поляків* вступили до ордену, то вже в сер. XVII ст. верхівка ордену складалася майже повністю з поляків.

Розвиток мережі монастирів та місійних осередків Є. супроводжувався поширенням їхнього впливу на культурне, економічне, політичне життя держави. Чітка організація, сувора внутрішня дисципліна, високі вимоги до інтелектуальної підготовки кандидатів на посади в ордені сприяли тому, що вже на поч. XVII ст. у країнах Західної Європи Є мали опінію всевладних провідників Католицької Церкви. Серед членів ордену були королівські сповідники, володарі міст, великі будівничі, відомі науковці. Поширені уявлення про "всевладність" і "всюдисущість" ордену, а також реальна політична заангажованість його членів стали одним із вирішальних чинників, що спричинилися до формування неприхильних до Є. суспільних настроїв. Їхнім наслідком стало касаційне бреве від 21.07.1773 Папи Климентія XIV, яким орден було ліквідовано. Деякі локальні осередки Товариства Ісуса існували за межами Європи, а 1814 товариство було відновлене.

У Львові діяли, створені Є., місія (1584–1590), резиденція (1590–1607), колегія (1607–1773), школа (згодом Академія) (1608–1773), конвікт (1709–1773), шляхетська колегія (1749–1773), місійний дім та резиденція (1836–1946), шляхетський конвікт (1837–1848), реколекційний дім (1907–1946), головний дім (відновлений після 1991).

Перші Є. з'явилися у Львові завдяки зусиллям римо-католицького архієпископа *Яна Дмитра Сапіховського*. 1583 до Львова прибув Якуб Вуск — відомий перекладач тексту "Вульгати" (латинського тексту Біблії) польською мовою. Коли згодом його призначено віце-провінціалом у Семигороді (тепер Румунія), це місце посів брат львівського каноніка *Яна Гербеста* — Бенедикт. Початково у Львові Є. жили в *архієпископській камениці*, служили у *римо-католицькій катедрі*.

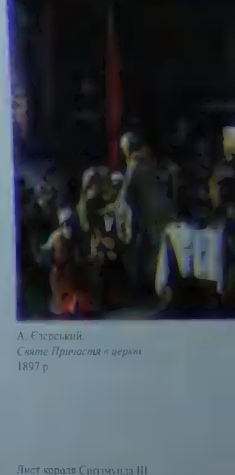

А. Єгерський. *Святе Причастя в церкві* 1897 р.

Лист короля Сигізмунда III до львівського магістрату в справі відкриття єзуїтської академії 1606 р.

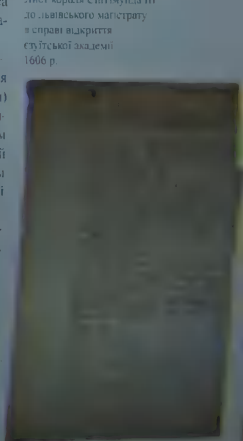

Прогнів (перерів) костелу суїтів у Львові
Рисунок поч. XX ст.

Диплома папа ордену суїтів із подяною грамотою Львова
Документ у створенні суїтської колегії та школи
24.12.1616 р.

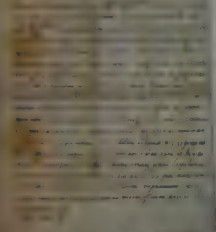

виголошуючи проповіді та сповідаючи вірних, допомагали архієпископові у здійсненні пастирських обов'язків. Місцеве католицьке духівництво, як і значна частина громадян міста, не надто вітали появу у Львові ордену. Ще одним опонентом нових проповідників у Львові стала школа при римо-католицькій катедрі. 1585, під час відсутності у Львові Яна Димітра Соліковського, який поїхав до Риму, учні школи закидали камінням двох тодішніх львівських Є. – Бенедикта Гербеста і теолога Каспера Ногая. Свою неприхильність до Є. катедральні священики виявляли тим, що не давали їм літургійного посуду або закривали т. зв. Жебрацьку каплицю, у якій члени ордену одержали дозвіл служити. На якийсь час Товариство Ісуса відступило – обидва священики вирушили в місійні подорожі на Поділля, Волинь, Полісся. Лише 1586 знову було відновлено їхнє служіння у Жебрацькій каплиці (тривало до 1614). Швидко Є. одержали також дозвіл генерала ордену К. Аквавіви на постійне перебування у Львові. Для забезпечення потреб майбутньої резиденції було виділено площу поряд із костелом і монастирем *францисканців*. Завдяки фундації львівської міщанки Софії Ганель до 1610 було зведено дерев'яну каплицю і будинок для членів ордену.

У день св. Михаїла 29.09.1590 архієпископ Ян Димітр Соліковський урочисто проголосив офіційне відкриття резиденції ордену у Львові. Інавгурації святкування тривали впродовж тижня. З цієї нагоди Є. вітав своїм віршем львівський *райця* і поет *Шимон Шимонович*. Після всіх урочистостей Є., які аж до скасування ордену залишалися катедральними проповідниками, уклали угоду з місцевим духівництвом про порядок богослужінь і виголошення проповідей у римо-католицькій катедрі.

Першим суперіором львівської резиденції призначено *Маркіна Лятерна*, уродженця м. Дрогобича (тепер Львівської обл.). Новий осередок став важливим стратегічним пунктом діяльності ордену, охоплюючи місіями Молдавію, Волинь та інші землі. Є. активно долучилися і до внутрішнього життя *римо-католицької архідиецезії* 1593 М. Лятерна взяв участь у Львівському синоді.

Є. стали активними проповідниками унії – до вступу в орден (1564–1568) проповідником у Львові був *Петро Скарга*, автор низки праць із критикою Православної Церкви та апологією католицизму, учасник Берестейського собору 1596.

Львівську резиденцію 1595 очолив Ян Вонхальський. Його помічником був відомий теолог Станіслав Гродзицький. Із часом зросла кількість фундаторів ордену. Серед них з'явилися імена не лише римо-католиків, але й вірменина Якуба Торосовича, православного грека *Костянтина Корнякта*. Однак станом на 1595 резиденція ще не мала постійного джерела утримання і налічувала сімох Є.: тут перебували суперіор Ян Вонхальський, проповідники Маркін Лятерна, Каспер Ногай, Каспер Чарнковський, Самуель Порембний і ще двоє монахів.

Сандомирський воєвода Єжи Мнішек 1594 записав на фундацію колегії у Львові 10 тис. золотих, започаткувавши низку фундацій Є. 1596–1606 зібрано значну суму (46 677 золотих) на будову колегії. Фундацію костелу взяла на себе дружина великого коронного маршалка Ельжбета *Сенявська*.

Тривалий час невирішеним залишалося питання про місце будівництва храму Є. у Львові. Наявної площі було недостатньо, і архієпископ Ян Димітр Соліковський виклопотав у короля 1597 місце "за будинком славетного Бартоломея Тацика, розміщене поблизу будиночка сторожа міських воріт". Але процес викупу сусідніх будинків тривав дуже довго, і справа будівництва храму затягнулася.

1603–1609 ознаменувалися затяжною судовою справою львівської резиденції з єврейською громадою міста. 1603 Є. одержали привілей на "усі площі, які з публічного міського права перейшли в незаконну власність". Мова йшла про ділянки, які продав *єврею* львівський *ратманн*, на що не було спеціального дозволу ні короля, ні римо-католицького архієпископа.

Придбану впродовж 1571–1601 землю євреї використали під будівництво *синагоги* (*"Золотої Рози"*), що ускладнило можливість повернення її містові. У результаті тривалого судового процесу досягнуто домовленості, згідно з якою євреї обіцяли 200 тис. золотих на закупівлю іншої земельної ділянки для будівництва храму Є. Євреї сплатили Є. належні кошти до 1613. Уже після відкриття колегії генерал ордену М. Вітеліус надіслав листа до Львівського маґістрату з подякою за сприяння у полагодженні земельної справи.

Восени 1608 відбулося урочисте відкриття школи при Львівській колегії. Колегія, яку очолив ректор Адріан Радзиміньский, тоді налічувала 32 особи, серед них 16 священиків.

Львівський архієпископ Ян Замойський 31.07.1610 урочисто заклав камінь під будову *костелу єзуїтів*, а також пожертвував на будівництво 1000 золотих. Незважаючи на щедрі пожертви шляхти та міщан, будівництво храму завершилося лише 1630.

На 1615 фінансування колегії і школи Є. забезпечували прибутки від сіл Подусільна, Бачів (тепер Перемишлянського р-ну Львівської обл.), Мужиловичі, Бердихів, Новосілки, Ляшки, Подлуби (тепер Яворівського р-ну Львівської обл.), Зимна Вода (тепер Пустомитівського р-ну Львівської обл.) і Рудно (тепер смт в межах Львова). У різний час до кін. XVIII ст. матеріальне становище Львівської колегії забезпечували 35 сіл. Річні прибутки львівських Є. становили: 1603 – 1,5 тис. золотих, 1614 – 5 тис. золотих, 1628 – 6 тис. золотих, 1642 – 9 тис. золотих, 1651 – 6180 золотих. За дослідженням *Дениса Зубрицького*, до загальної суми викупу та подарунків, сплачених містом військові українського гетьмана *Богдана Хмельницького* 1648 (365 429 золотих 24 гроші) Є внесли 2931 золотий. На 1774, після ліквідації ордену, загальна вартість нерухомого майна Є у Львові становила 1 040 652 золоті (при річному прибутку 6 тис. золотих).

Єльжбета Сенявська 1614 дарувала колегії тисячу золотих на друкарню. Наступного року у краківського типографа Мацея Віжбєнти було закуплене обладнання, окремі шрифти якого використовували ще в XVIII ст. Систематично друкарня працювала від 1642. Відоме ім'я тодішнього її префекта – Луканя Радковського (1643–1644). Здебільшого Є. були видавцями, залучаючи до роботи працівників інших львівських друкарень.

Розбудова структури школи та господарського комплексу Є. у Львові спричинила низку конфліктів членів ордену з міською радою та міщанством Львова. У першій пол. XVII ст. трапилося кілька випадків, коли дії ордену обурили громадськість. Серед закидів, зроблених Є., було, наприклад, спричинене розбудовою школи надмірне звуження дороги ("що віз воза обминути не може") та захоплення понад 100 ліктів "публічного" ґрунту. Утримуючи *аптеку* для потреб колегії (існувала від 1610), Є. продавали ліки, чим "відбирали поживу" міським фармацевтам. Незадоволення міщан викликали виготовлення і продаж Є. пива, розпродаж вина, привезеного з Угорщини, нібито "для власних потреб", робота цегельні, яка відбирала заробіток у міських ремісників, залучення на монастирські роботи ремісників з інших міст тощо.

Ректор колегії Станіслав Бєльський 1693 отримав відповідні фундації від краківського каштеляна *Станіслава Яблоновського*, що дало змогу повністю закінчи-

Костел єзуїтів у Львові. Вигляд зі східного боку. Поч. XX ст. Архівне фото

Костел єзуїтів у Львові. Вигляд з південного боку. Сучасне фото

Титульна сторінка

Себастьян і Франц Георг Екштайни. *Св. Петро дає ключі*. Фрагмент фресок костелу єзуїтів у Львові. Сучасне фото

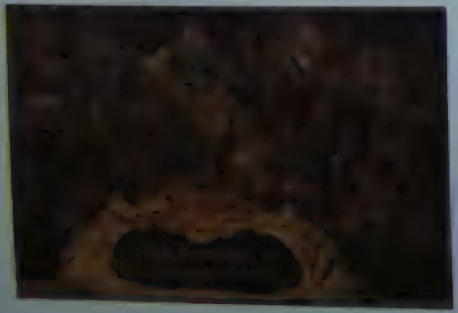

У перебудову комплексу, зведеного на поч. XVII ст. 1701 збудовано вежу костелу.

Комплекс Є. 1704 пограбували *шведи*, 1734 *пожежа* знищила дах костелу. 1738–1739, скориставшись фундацією родини *Дідушицьких*, Є. звели зовнішню каплицю св. мученика Бенедикта. 1740–1760 костел неодноразово перебудовували та реставрували, зокрема 1739–1741 фресковий розпис храму виконав *Франц Георг Екштайн* та його син *Себастьян Екштайн*. 1746–1747 зведено великий мурований багато оздоблений вівтар.

У XVIII ст. Є. проводили надзвичайно активну пастирську діяльність – щорічно до священиків ордену зверталися до 15 тис. сповідників, багато монахів виконували обов'язки капеланів. Є. організували низку *братств*, зокрема від 1608 діяли студентські братства Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії (для старших студентів) і Благовіщення Пресвятої Діви Марії (для молодших студентів). 1630 члени ордену створили Содаліцію міщан, 1684 – братство Доброї Смерті, 1712 – братство Провидіння Божого, 1730 – братство Серця Ісуса, 1740 – братство Божої Матері Страсної. 1610–1699 діяло створене орденом у Львові німецьке братство, яке припинило свою діяльність через брак членів.

Після скасування ордену 1773 будівлі Є. були передані у власність держави. У приміщенні *єзуїтської академії* засідали австрійські чиновники, костел єзуїтів перейшов під опіку львівської католицької капітули, а також використовувався як гарнізонний і студентський храм. Не з'ясованою залишається доля частини львівських документальних збірок Є., які перейняла держава після скасування ордену. Окремі документи другої пол. XVII–XVIII ст. передав наприкін. XVIII ст. до Відня львівський римо-католицький архієпископ *Вацлав Ієронім Сераковський*, коли він намагався відновити університет у Львові.

Є. продовжили педагогічну діяльність в інших навчальних закладах, дехто був скерований на служіння в парохіях або в інші монастирі. Окремі Є. служили капеланами при шляхетських дворах, багатьом із них довелося заробляти на життя ремеслом. 07.05.1774 архієпископ Вацлав Ієронім Сераковський звернувся до австрійського губернатора з меморіалом, у якому скаржився на те, що багато Є. залишилися без жодного утримання, а їхні храми і *каплиці* без богослужінь.

Із дозволу губернатора, архікнязя *Фердинанда д'Есте* 1836 Є. відновили діяльність у Львові. 17.08.1836 їм було повернуто костел св. Петра і Павла. Монахи ордену оселилися в будинку капітули. Костел залишався головним осередком Є. до 1848, коли орден був повторно скасований в імперії Габсбургів.

У першій пол. XIX ст. Є. швидко відновили головні напрями пастирської діяльності, сприяли розвиткові марійних традицій, зокрема вшанування образу Божої Матері Утішительки. 1837 Є. передали потрині́тарський *костел св. Миколая* (тепер Покровський собор *Української Православної Церкви Київського Патріархату* на *вул. М. Грушевського*), при якому від 1842 діяв *єзуїтський шляхетський конвікт*. 1839 відновлене братство Серця Ісусового. 1841 засновано братство Непорочного Серця Марії. 05.11.1841 з Тернополя до Львова перенесено курію Австрійсько-Галицької провінції ордену 1846 ця адміністративна одиниця була розділена

на дві окремі Австрійську та Галицьку провінції. При львівському осередку Є було створено велику книгозбірню, для неї архікнязь Фердинанд д'Есте передав приміщення в колишньому будинку єзуїтської школи. Після *Другої Світової війни* львівську бібліотеку Є перевезли до Кракова.

Після чергового поновлення прав ордену в Австрії 30.01.1852 костел св. Петра і Павла знову передали Є. 06.01.1854 у Львові офіційно відкрито резиденцію. 1877 резиденцією ордену став будинок на розі пл. Трибунальської (тепер пл. С. Яворського). У другій пол. XIX – першій третині XX ст. Є. були організаторами та опікунами бл. 20 братств і конгрегацій.

На вул. Дуніних-Борковських, 11 (тепер вул. М. Залізняка), 1907 було закладено *реколекційний дім єзуїтів*. Зведений наступного року, комплекс на 68 кімнат, 2 трапезні і каплицю на 100 осіб давав змогу проводити реколекції, запрошувати для підтримки духовних осіб з-за кордону. Новим відображенням соціальної доктрини Католицької Церкви стали спеціальні реколекції для робітників. 1914–1916 поряд зведено *костел св. Йосифа і блаженного Анджея Боболі* на 800 осіб для розширення можливостей місіонерської діяльності.

Польська влада 1938 передала Є. будинок колишньої *єзуїтської колегії*, але повноцінному відновленню життя Товариства Ісуса у Львові завадив початок *Другої світової війни*. У вересні 1939 унаслідок бойових дій в будинку сталася пожежа й він зазнав руйнування. 1940 радянська влада передала його для потреб комуністичних спецслужб. Під час Другої світової війни у Львові постійно перебували бл. 20 членів ордену. 04.06.1946 резиденція та всі установи Є. у Львові перестали існувати.

До 1991 постійних осередків Є у Львові не було. Після проголошення незалежності України у Львові відновлено Головний дім Є. (розміщений на *вул. Покшна Сотого*, 8а). Особливістю діяльності ордену у Львові є формування в Україні організації в традиції східного обряду. Окрім пастир-

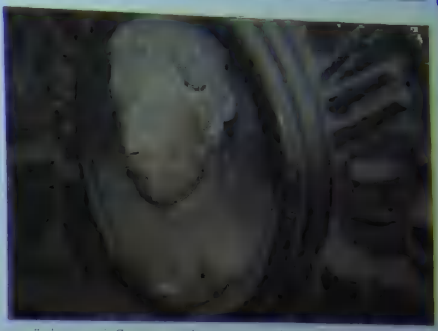

Св. Ігнатій в Колоні. Фрагмент вітража в костелі єзуїтів у Львові

ської діяльності, Є. активно підтримують науково-дослідницькі проєкти, присвячені історії Товариства Ісуса в Україні, ініціювали кілька україномовних видавничих серій, зокрема "Ігнатіянська серія", "Studia rationis" у межах яких (у львівському видавництві *"Свічадо"*) публікуються переклади канонічних та богословських пам'яток історії ордену, дослідження історії єзуїтських шкіл та місіонерських осередків в Україні.

Осередки та установи Є у Львові очолювали:

Суперіори місії: Якуб Вуєк (1584–1585), Бенедикт Гербест (1585–1590).

Суперіори резиденції: Мардин Лятерна (1590–1595), Ян Вухаліус (Вонхальський)

Фрагмент інтер'єру костелу єзуїтів у Львові

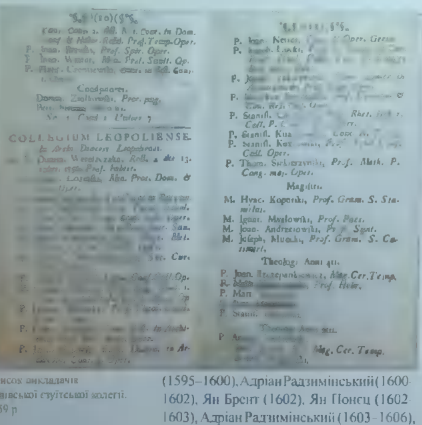

Список викладачів Львівської єзуїтської колегії. 1759 р.

Порада колишньої єзуїтської академії у Львові. Вигляд від вул. Театральної. Сучасне фото

(1595–1600), Адріан Радзиміньский (1600–1602), Ян Брент (1602), Ян Понец (1602–1603), Адріан Радзиміньский (1603–1606), Станіслав Радзимський (1606–1608).

Ректори колегії: Ян Понец (1608–1609), Станіслав Криський (віце-ректор, 1609; ректор, 1610–1611), Миколай Цировський (1611–1613), Ян Всєвіцький (1613–1616), Пшемислав Рудницький (віце-ректор, 1616–1617; ректор, 1618–1619), Миколай Цировський (1619–1623), Кшиштоф Гошевський (1623–1626), Мацей Бєлїцький (1626–1629), Анджей Бжозович (1629–1630), Станіслав Вітвіньский (1630–1631), Станіслав Смялкович (1631–1635), Миколай Оберський (1635–1638), Якуб Големовський (1638–1643), Томаш Болеславіус (1643–1646), Адам Александер Зборовський (06.09.1646–1650), Мацей Томашевський (1650–1653), Святослав Рудницький (16.03.1653–1656), Даниель Краус (віце-ректор, 04.1656–08.1656), Александер Лоренцович (1656–1659), Станіслав Кшиковский (03.12.1659–1662), Мацей Всєвич (1662–1666), Каспер Метельський (віце-ректор, 1666), Зиґмунт Заранек (1667), Пйотр Папеський (02.01.1667–1671), Стефан Малин (1671–1672), Александер Лоренцович (10.02.1672–1674), Станіслав Яновський (віце-ректор, 1674–1675), Якуб Смогожевський (13.04.1675–1678), Станіслав Бєльський (віце-ректор, 1678), Ян Пуцинський (26.07.1678–1681), Анджей Чижевський (віце-ректор, 1681), Якуб Рожевич (01.10.1681–1686), Мацей Палкевич (1686), Томаш Тиль (віце-ректор, 1686–1687; ректор, 01.10.1687–1689), Блажей Ежембош (23.12.1689–1693), Станіслав Бєльський (17.02.1693–1696), Ян Бєлїцький (17.06.1696–1699), Гіацинт Вежбіцький (20.12.1699–1703), Марцин Раковський (28.02.1703–1706), Ян Янішевський (12.07.1706–1709), Томаш Перкович (20.07.1709–1711), Стефан Понинський (13.07.1711–1714), Марцин Тромпчинський (16.08.1714–1721), Єжи Ґенґель (22.11.1721–1725), Анджей Ожга (23.04.1725–1728), Стефан Щанецький (16.09.1728–1731), Бартоломей Людер (06.10.1731–1736), Ігнацій Мошинський (11.06.1736–1739), Анджей Семінський (17.06.1739–1742), Анджей Лончинський (12.08.1742–1745), Владислав Жолтовський (05.12.1745–1752), Войцех Бистшоновський (12.03.1752–1755), Міхал Вельовейський (16.06.1755–1756), Домінік Верешака (13.12.1756–1760), Мацей Шембек (24.09.1760–1764), Ігнацій Боровський (25.03.1764–1767), Домінік Зельонка (12.04.1767–1771), Ігнацій Мошинський (15.05.1771–1773).

Суперіори відновленої резиденції: Юзеф Броун (1854), Ян Галич (1854–1858), Миколай Баворовський (1858–1866), Юзеф Броун (1866–1870), Каміль Прашалович (1870–1871), Адольф Каменський (1871–1874), Алойзи Гожак (1874–1875), Владислав Вуйциковський (1875–1878), Франціщек Ґабені (1878–1881), Адольф Каменський (1881–1885), Ян Стоєк (1885–1889), Пйотр Банет (1889–1893), Генрик Яцковський (1893–1896), Ян Балені (1896–1897), Міхал Анджейчак (1897–1898), Ігнацій Мішкевич (1898–1899), Станіслав Заленський (1899–1902), Владимеж Ніпонкевич (1902–1904), Станіслав Сопух (1904–1909), Юзеф Трубаш (1909–1913), Станіслав Сопух (1913–1915), Ян Слоиковський (віце-суперіор, 1915–

1917), Юліан Смодлібовський (віце-суперіор, 1917–1918), Станіслав Сопух (1918–1919), Генрик Гадух (1919–1921), Юзеф Мельох (1921–1926), Ян Маєр (1926–1928), Войцех Трубак (1928–1929), Влодзимеж Конопка (1929–1930), Францишек Калужа (1930–1933), Станіслав Мірек (віце-суперіор, 1933–1935), Станіслав Цієск (1935–1938), Валентин Майхер (віце-суперіор, 1938–1939), Ян Поплятек (віце-суперіор, 1939–1945), Ян Длугош (віце-суперіор, 1945).

Суперіори реколекційного дому: Станіслав Сопух (1908–1912), Аполоній Крауп (1912–1913), Алойзій Вароль (1913–1916), Юзеф Гадовський (віце-суперіор, 1916–1918), Юліан Смодлібовський (віце-суперіор, 1918–1919), Войцех Трубак (1919–1920), Михал Барглевський (1920–1922), Ян Собась (1922–1926), Войцех Трубак (1926–1928), Юзеф Маховський (1928–1931), Ігнацій Мельох (1931–1933).

Ректори реколекційного дому: Ігнацій Мельох (1933–1937), Юзеф Бєда (віце-ректор, 1937–1938), Влодзимеж Конопка (1938–1939), Павел Дзєдушицький (1939–1946).

Протоігуменом (суперіором) Є. України, Товариства Ісуса, відновленого після 1991, є о. Давид Назар, делегат генерала ордену.

Василь Кметь

ЄЗУЇТІВ РЕКОЛЕКЦІЙНИЙ ДІМ

пам'яткаархітектуриоч.XXст., розташована у глибині ділянки на вул. М. Залізняка, 11, що на південний захід від центральної частини міста, у дільниці *Новий Світ*. Побудований за проєктом архітекторів *Юзефа Пйонтковського* та Кароля Рихтмана. Будівельні роботи розпочалися 1907 і тривали до 1911, керував ними інженер *Юзеф Висоцький*. Будівлю посвячено 30.08.1908. При реколекційному домі 1914–1916 побудовано *костел єзуїтів св. Йосифа і блаженного Андрея Боболі* за проєктом архітектора Станіслава Дідека. Проєкт поправив та модифікував архітектор *Францишек Мончинський*, якого можна вважати співавтором С. Дідека. Дозвіл на будову був виданий на підставі рисунків, що їх підписав Ф. Мончинський.

Реколекційний дім і костел було загороджено 1921, проєкт загорожі виконали Міхал і Тадеуш Кустановичі. У вересні 1939 під час обстрілу та авіабомбардування Львова дахи реколекційного дому і костелу були пошкоджені. Радянська влада закрила дім 04.04.1946.

У радянський час у реколекційному домі діяла школа (тепер більшу частину приміщень використовує *Національний лісотехнічний університет України*). Після *Другої світової війни* споруду перебудовано (добудовано поверх і з'єднано галереєю з костелом, змінено декор головного фасаду). Від серпня 1993 частину будівлі передано на новіціат греко-католицького Згромадження сестер милосердя св. Вінцента де Поля. У костелі тепер греко-католицька *церква св. Йосифа-обручника*.

Дім зведений у геометризованих формах віденської *сецесії*. Будинок мурований із цегли, тинькований, триповерховий із мансардовим поверхом, на високому кам'яному цоколі, складний у плані. Права ризалітна частина утворює крило, призначене для реколектантів і духівництва. Будинок складався з 68 кімнат, приміщень для реколектантів, господарських приміщень і каплиці на 100 осіб. Перекриття пласкі. Головний північно-східний фасад асиметричної композиції, зі зміщеним управо центральним ризалітом, що містить головний вхід, і двома невеликими бічними ризалітними частинами. Фасад

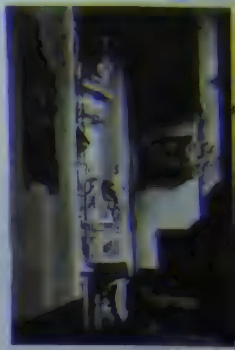

Інтер'єр костелу єзуїтів у Львові. Поч. XX ст. Архівне фото

Колишній реколекційний дім єзуїтів на вул. М. Залізняка, 11. Архітектори Ю. Пйонтковський К. Рихтман. 1907–1911 рр. Сучасне фото

[illegible]

Ювілейна медаль на честь 250-річчя заснування у Львові суїтської академії 1911 р.

горизонтально підкреслений легким рустом і завершений угорі профільованим карнизом. Центральний ризалт завершений трикутним щипцем, заломленим у нижній частині за контурами даху. Головний вхід оформлений архівольтом, над яким розміщене велике вікно півциркульної форми з мозаїкою 1960-х, яке колись було прикрашене горельєфом із фігурою Божої Матері, з двох боків якої стояли св. Станіслав Костка і блаженний Анджей Боболя (скульптор С. Пйонткевич, 1911). На полі фронтону розміщені дві глибокі півциркульні ніші, оздоблені раніше скульптурами св. Йосифа і св. Ігнатія Лойоли (не збереглися). Будинок покритий високим мансардовим дахом з одним заломом і нерегулярно розташованими люкарнами.

Христина Харчук

СУЇТСЬКА АКАДЕМІЯ – вищий навчальний заклад ордену *суїтів*, який існував у Львові 1661–1773. Ідею створення у Львові С. А. вперше висловили 1593 на зібранні провінційної конгрегації один із останніх князів Олельковичів Слуцьких Ян Семен. Шляхтич проголосив, що готовий заснувати у Львові таку ж академію, яка вже існує у Вільні (тепер Вільнюс, Литва). Однак задум не було реалізовано.

Безпосереднім приводом до реорганізації Львівської суїтської школи в академію стало укладення у вересні 1658 Гадяцького трактату між українським гетьманом *Іваном Виговським* та представниками польської держави. У тексті угоди було обумовлено заснування двох українських академій-університетів. Одна академія Києво-Могилянська мала існувати в Києві, а друга тільки мала бути створена "де їй зручне місце вибране буде". Оскільки тоді найкраще розвинуте українське православне шкільництво існувало саме у Львові, польська сторона сприйняла пункт угоди як загрозу створення в галицькій столиці українського університету. Це спричинило активну діяльність суїтів, які й домоглися в прихильного до них короля колишнього вихованця ордену, відповідного документа на заснування С. А. у Львові.

Заяви про загрозу створення українського православного університету у Львові були чи не найголовнішими аргументами в полеміці суїтів з опонентами. У вересні 1660 провінційна конгрегація ордену суїтів у Кракові ухвалила перетворити львівську *суїтську катедру* на академію. Церковна дипломатія мала також забезпечити успіх заходу в Римі. До кінця року всі приготування були закінчені і, як запевняв теолог канцлера Миколая Пражмовського суїт Анджей Сікорський, для одержання відповідного королівського *привілею* достатньо було одного звернення *маґістрату* Львова.

З таким зверненням виступив *бурґомістр* Марцин Анчевський, який особисто зробив фундаційний внесок 30 тис. злотих на потреби нової академії. 20.01.1661 король *Ян II Казимир* підписав у Кракові привілей на створення С. А. Після цього в Ченстохові (тепер Шльонського воєвод., Польща) було скликано раду сенату. Там А. Сікорський облятував документ (зробив запис завіреної копії) у книзі Коронної Метрики. Саме цей запис досі є головним "університетським" документом академії.

Доля оригінальної грамоти, яку підписав король, не відома. Уже наприкін. XVII–XVIII ст. автори публікацій про С. А. покликалися тільки на цю копію.

Згідно з документом, школі суїтів у Львові було надано "гідність академії і пи-

тул університету з правом встановлення "генеральних студій на кожному з дозволених факультетів, тобто теології і схоластичної, і моральної, філософії, математики й обох прав, медицини та вільних мистецтв". Окрім цього, статус академії передбачав можливість необмежено впроваджувати наукові ступені – магістратуру, ліценціат і докторат. У документі окремо наголошувано на рівності прав нової академії у Львові з аналогічними закладами в Кракові та Вільні.

Для реалізації привілею, окрім папського благословення, потрібно було його схвалення на сеймі. Уже навесні 1661 у Варшаві та загалом у Речі Посполитій розпочалася хвиля полемічних суперечок та *"брошурна війна"*. Проти заснування Є. А. у Львові протестувала шляхта, а також представники університету в Кракові та Замойської академії, які сприймали заклад як конкурента на освітній ниві. Антиєзуїтські настрої переважили і на сеймі в травні 1661, унаслідок чого затвердження привілею не відбулося. Папа Александер VII, який до того часу вже встиг отримати завірену папським нотаріусом протестацію польської шляхти, провадив обережну політику й не поспішав підтримати статус єзуїтського навчального закладу у Львові.

Під час перебування у Львові Яна II Казимира 1663 папський нунцій запропонував єзуїтам компроміс – задовольнитися докторськими промоціями тільки з теології та філософії, не впроваджуючи інших дисциплін університетського циклу. Єзуїти категорично відмовилися, апелюючи до того, що статутні документи ордену ще в XVI ст. обумовили такі їхні права у виняткових випадках та особливих потребах. Право академії у Львові присвоювати наукові ступені з філософії й теології підтвердив 1673 генерал ордену єзуїтів Пабло Олива.

Попри неможливість офіційного відкриття університету, єзуїти розпочали функціонувати його неофіційно. Зберігаючи титул ректорів "колегії і школи" та не декларуючи в офіційній документації незгоди з рішенням сейму, керівники єзуїтської колегії доклали зусиль, щоб реорганізувати навчальний процес та пристосувати його до умов і вимог класичних єзуїтських академій. За короткий час тільки відсутність права присвоювати наукові ступені відрізняла Є. А. у Львові від схожих навчальних закладів. Від класичних університетів львівський високий навчальний заклад відрізнявся, як слушно відзначав *Людвік Фінкель*, тільки тим, що в ньому не було чіткого поділу на факультети, а ректор не користувався титулом "Magnificus" (від. латин. *magnificentia* – "величність"). Упродовж XVIII ст. в офіційних документах навчального закладу паралельно вживалися поняття "колегія" (*collegium*) та "академія" (*academia*). Така подвійність найменувань існувала, наприклад, у назві *друкарні єзуїтської колегії* "Академічна друкарня колегії Товариства Ісусового" (*Typographia Academica Collegii SJ*), а також титулатурі ректора "Ректор університету і колегії" (*Rector Universitatis et Collegii*).

Контроль шляхти та представників інших академій не давав змоги єзуїтам здійснити багато нововведень, зокрема сформувати в закладі медичний відділ чи факультет. Коли на поч. XVIII ст. єзуїти викупили кілька кам'яниць і ділянку для розширення колегії, їхні дії були оскаржені, і 31.05.1706 король *August II Mocnyi*

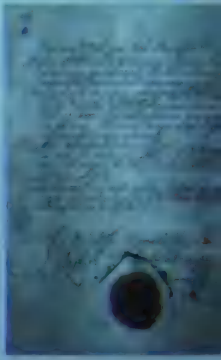

Остання сторінка Гадяцької угоди з підписом гетьмана Івана Виговського 1658 р.

"Протестація" щодо заснування у Львові єзуїтської академії 1759 р. Титульна сторінка

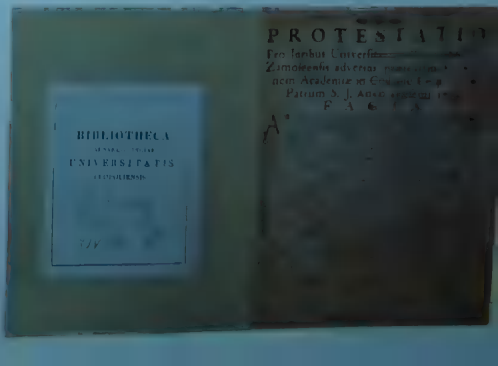

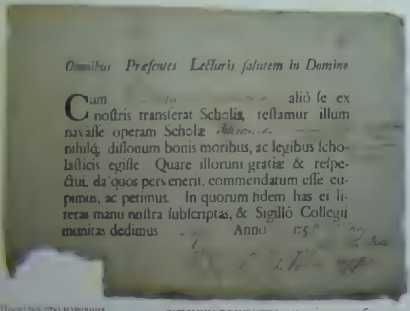

Omnibus Præfentes Lectoris falutem in Domino.

Cum [illegible] aliò fe ex noftris transferat Scholis, teftamur illum navafle operam Scholæ [illegible] nihilq; diffonum bonis moribus, ac legibus Scholafticis egifle. Quare illorum gratiæ & refpectui, da'quos pervenerit, commendatum effe cupimus, ac petimus. In quorum fidem has ei literas manu noftra fubfcriptas, & Sigillo Collegii munitas dedimus. [illegible] Anno 175[illegible]

Посвідка про навчання у Львівській єзуїтській колегії. 25.06.1755 р.

Вигляд на костел єзуїтів та колишню академію із західного боку. Сучасне фото

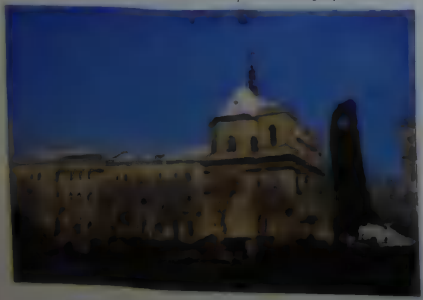

окремим рескриптом не тільки заборонив плановані нововведення у програмах викладання (йшлося власне про підозру відкриття медичного факультету), а й обмежив право ордену набувати нерухоме майно в місті. Спроба купити будинок навіть не для шкільних потреб 1718 також спричинила різку реакцію з боку університету в Кракові та звинувачення в спробі реалізувати академічний статус.

Поява у Львові ордену *піарів* та відкриття їхнього конвікту стимулювали ректора єзуїтської колегії Домініка Верешаку до активних дій на захист академії. Досвід відкриття шляхетської колегії 1749, яке було здійснено всупереч опонентам, зокрема палкому прихильникові піарів, львівському єпископу-суфраганові Самуелеві Гловінському, знову актуалізував питання про юридичне утвердження високого статусу навчального закладу львівських єзуїтів. Намагання єзуїтів утвердити академічний статус навчального закладу відобразилося і в зростанні кількості викладацького складу.

Оскільки у XVIII ст. рішення сейму вже не було обов'язковим для зміни статусу навчального закладу, 18.04.1758 король Август III видав привілей, який підтверджував університетський статус єзуїтського навчального закладу у Львові. 24.03.1759 Папа Климентій XIII окремою буллою *Cunctis ubique pateat* затвердив статус львівської академії.

Такі дії короля викликали виступи опонентів львівської Є. А. Зокрема з'явилися протестації Львівської та Холмської капітул, Краківського університету, Замойської академії. Після чергової хвилі політичних та освітніх дебатів декретом від 08.08.1759 король заборонив єзуїтам на час тривання процесу у справі статусу їхнього львівського навчального закладу відкривати академію і присвоювати докторські ступені. 18.09.1759 був виданий другий інгібіційний (затримувальний) декрет, яким забороняли будь-які перебудови у приміщеннях єзуїтської колегії, що могли б бути спрямовані на їхнє пристосування до потреб роботи академії. 10.09.1759 Львівська капітула, яку очолив Самуель Гловінський, затвердила текст протестації, внесеної до міських актових книг. У ній, зокрема, вказувалося, що привілей короля Яна II Казимира застарів, а рішення Августа III і Папи Климентія XIII поспішні й ухвалено на підставі неправильної інформації.

Незважаючи на зовнішній тиск, ректор С. А. Домінік Верешака призначив урочисте відкриття закладу на 11.12.1759. Святкування розпочалося з церемонії присвоєння шести студентам ступенів докторів філософії і бакалаврів теології. Під час урочистості, яка відбувалася в *римо-католицькій катедрі*, були зачитані дипломи Яна II Казимира і Августа III, нових докторів одягнули у відповідні шати.

Перебіг урочистостей затьмарив прикрий інцидент. Перед початком церемонії до ректора Є. А. підійшов ректор львівської катедральної школи Ян Канти Янкевич і демонстративно вручив йому заборонні декрети короля Августа III. Упродовж урочистостей у римо-католицькій катедрі він спокійно сидів на своєму місці, а під час піднесення Святих Дарів несподівано підняався і голосно опротестував усе, що відбувалося. Тоді на нього накинулися новопроголошені доктори, зчинилася бійка – один із її учасників, згодом відомий письменник *Франціщек Карпінський*, згадував, як під час сутички вдарив ректора Я. К. Янкевича берлом по голові. Єзуїти ледве врятували катедрального ректора від розправи своїх роздратованих вихованців. Незважаючи на сутичку, церемонію таки закінчили.

Попри проведену у Львові офіційну інавгурацію, майже весь польський католицький єпископат, капітули, сенатори і шляхта Речі Посполитої стали в опозицію до львівського навчального закладу єзуїтів. Чи не єдиним захисником єзуїтів у Львові залишався архієпископ *Вацлав Ієронім Сераковський*. За влучним висловом історика С. Заленського, період 1759–1761 в історії академії став її "мовчазним закритям". Від 1764 єзуїти перестали присвоювати наукові звання і ступені, зберігши без змін систему викладання. Від 1769 Академія мала власну *астрономічну обсерваторію*.

Окрім представників польської шляхти, у Є. А. навчалися також *українці*. У XVIII ст. велику кількість студентів становили уніати, головно ченці-*василіани* (до 30%). Значно менше навчалися тут православні, які, "вдаючи з себе католиків", опановували курс філософії й теології і поверталися додому, поповнюючи лави освічених священиків. Від 1724, очевидно, після випадку з *Василем Григоровичем-Барським*, вимоги до прийому на навчання студентів східного обряду стали суворішими – з'явилася норма про пред'явлення обов'язкової рекомендації уніатського архієрея. Того ж року з Академії було відраховано 13 студентів, можливо, православних за віровизнанням, які не мали таких засвідчень-рекомендацій.

У львівській Є. А. викладали відомі вчені: історик Каспер Несецький, математики Фаустин Ґродзицький, Войцех Бистжоновський, Томаш Секежинський, філософи Каспер Дружбицький, Станіслав Смялкович, Александер Лоренцович, Ігнацій Красицький, Григорій Вінцентій Пірамович, теологи та ритори Ян Цвекальський, Анджей Темберський, Себастьян Вежхлейський, професор канонічного права Ян Казимир Даровський та ін.

Остаточно Є. А. у Львові була закрита разом із ліквідацією ордену єзуїтів 1773.

Історію Є. А. у Львові досліджували С. Заленський, С. Беднарський, Л. Фінкель, *Ф. Якорський*, О. Сушко, *Б. Барвінський*, *І. Крип якевич* та ін.

Василь Кметь

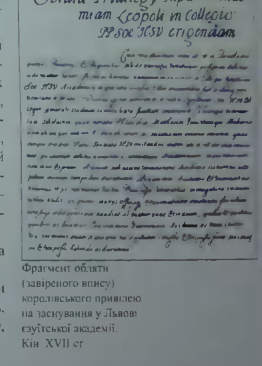
Oblata Privilegy super Academiam Leopoli in Collegio Societatis Jesu erigendam

Фрагмент обіяти (завіреного впису) королівського привілею на заснування у Львові єзуїтської академії. Кін. XVII ст.

ЄЗУЇТСЬКА КОЛЕГІЯ (Collegium Societatis Jesu) – форма організації громади ордену *єзуїтів* (наступна після місії та резиденції), орденський дім, при якому, з огляду на матеріальне (відповідні шляхетські фундації) та кадрове (щонайменше 6–8 осіб) забезпечення, могла бути відкрита школа для учнів з-поза ордену. В сучасній українській історіографії термін часто неправильно використовують як повний відповідник назви навчального закладу. У Львові Є. К. існувала впродовж 1608–1773.

Класична система навчання в Є. К. формувалася на основі п'ятикласної граматично-риторичної школи (інфіма, граматика, синтаксиса, поетика, риторика). Перший та останній класи передбачали можливість дворічного навчання – перший для тих, хто міг не знати латини, а останній – з огляду на важливість та практичну ужитковість розділу науки, що викладали на цьому рівні. Окрім того, вищий рівень навчання передбачав опанування дво- або трирічного філософського курсу. Збільшення терміну навчання пов'язували і з формаційним контекстом процесом відбору кандидатів для вступу в орден.

"Протестація" щодо заснування у Львові єзуїтської академії. 1761 р. Титульна сторінка

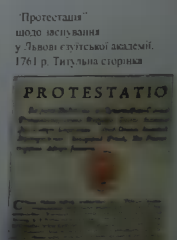
PROTESTATIO

Ф. Кокулинин. *Костел єзуїтів у Львові.* Рисунок поч. XX ст.

Організація навчання у Є. К. відбувалася згідно з приписами освітнього статуту 1599 *Ratio Studiorum*. Статут передбачав головні методи і форми роботи викладача з учнями, вимоги до лекцій, диспутів та бесід, обумовлював особливості їхньої організації, мету. Було регламентовано й проведення театральних дійств, "священний та побожний" зміст яких також мав слугувати педагогічним цілям ордену. Особливої уваги надавали доборові наставників.

Урочисте відкриття першого навчального року в єзуїтській школі при Є. К. у Львові відбулося восени 1608. Тоді колегія налічувала 32 особи, серед них 16 священиків. Троє професорів викладали риторику і поетику, двоє викладачів читали моральну теологію і один – полемічну для духовних осіб. Свою діяльність школа починала із двома сотнями учнів, через рік їхня чисельність зросла до 400, а 1613 становила 530 осіб. Школа Є. К. зазнала занепаду в 1640-ві – 1660-ті. Причиною були насамперед *обноги* міста та політична нестабільність у Речі Посполитій. 1649 відвідувала заняття менше ніж сотня студентів. У 1690-ті кількість учнів колегії зросла до 700, така їх кількість в середньому збереглася до кін. XVIII ст.

1611 були відкриті окремі класи риторики та логіки. Від 1612 запроваджено окремий курс філософії, а з наступного року (як другий рік філософії) почалося викладання математики. За припущенням українського історика [illegible] Сушка, бл. 1614 у Є. К. могло бути започатковане вивчення "науки руської мови". Такий висновок дослідник зробив на підставі появи в єзуїтському збірникові, присвяченому львівському латинському архієпископові Яну Прухницькому, написаного українською мовою панегірика авторства Микити Мелешка. Від 1633 в колегії читали курс схоластичної теології.

Після закінчення будівництва *костелу єзуїтів* (1630) колегія одержала можливість відкрити бурсу для 12 убогих студентів.

Студенти колегії неодноразово спричиняли серйозні конфлікти в місті. Часто виникали бійки між учнями катедральної та єзуїтської шкіл. Періодично до *магістрату* надходили скарги на вихованців колегії від української православної громади Львова, *вірмен* та *євреїв*. Реагуючи на скаргу вірменської громади, 01.03.1636 рада міста визначила "з-поміж себе двох панів колег, які підуть до його мості пана старости і до отців єзуїтів, і будуть просити й умовляти їх мості отців єзуїтів, щоб вони встановили спокій і загальну безпеку з боку панів студентів". У своїх листах до магістрату Львова 1632 примас Ян Венжик закликав міських *ратиців* навести порядок у місті, зокрема припинити свавілля студентів колегії. 30.10.1641 король *Владислав IV* звернувся до магістрату Львова з вимогою вжити заходів проти студентських і міщанських нападів на євреїв. Великий єврейський *погром*, який очолили студенти, відбувся в травні 1664, коли натовп міщан напав на *синагогу* і підпалив її. Перебіг низки єврейських погромів та інших конфліктів, які спричинили студенти єзуїтів, дослідив історик львівської єврейської громади *Маєр Балабан*.

Колегія не обмежувалася навчанням духівництва свого ордену. Серед учнів було багато кліриків із теренів всієї *Львівської архідієцезії*. Катедральна школа, яка зберігала за собою право навчати дітей міщан, змушена була поступитись шляхетською (як і частиною міської) молоддю на користь Є. К. Серед учнів колегії на поч. XVII ст., імовірно, був майбутній гетьман *Богдан Хмельницький*.

Будинок колишньої єзуїтської академії. Сучасне фото

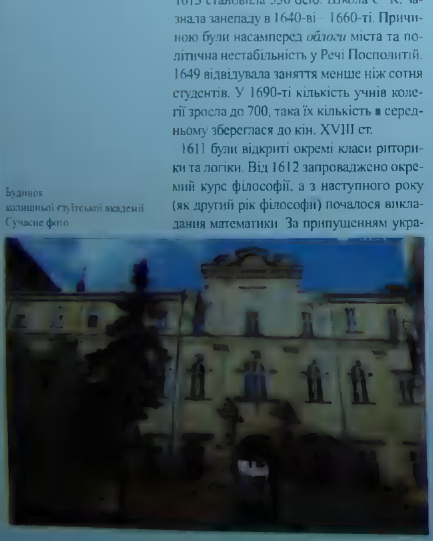

[illegible] звернулися за дозволом на розширення навчальних приміщень 1645. Завдяки клопотанням коронного канцлера Єжи Оссолінського, львівські райці 1647 дали такий дозвіл. Упродовж кількох десятиліть колегія використовувала муровані приміщення поряд із костелом єзуїтів, а також старі дерев'яні будинки. Рештки старих споруд остаточно зруйновано 1693. Сучасного вигляду будинок колишньої Є. К. (тепер *вул. Театральна*, 15) набув після барокових перебудов 1723 (дата перебудови зазначена на фасаді від вул. Шевської). Перебудову поч. XVIII ст. частково фінансували чернігівський воєвода Міхал Кросновський і львівський лікар Мілевський. На 1774 будинок колегії та школи було оцінено в 132 тис. золотих.

Важливим аспектом діяльності єзуїтів у Львові стали заходи, спрямовані на піднесення рівня викладання в колегії до рівня тогочасних академій-університетів. Одним із кроків, скерованих у цьому напрямі, було відкриття медичного відділу, щоб, як указував польський історик першої пол. XIX ст. Ю. Лукашевич, "під скромною назвою колегії викладати науки, які звичайно вивчають лише в університетах". Для роботи на медичному відділі школи до Львова запросили анатома Тому Будного. Обговорення питання про відкриття у Львові медичного відділу колегії відбулося 1688 на засіданні сейму Речі Посполитої. Незважаючи на визнання потреби вивчення "лікарського мистецтва", сейм категорично відкинув таку пропозицію львівських єзуїтів. Невдалими були спроби відкрити медичний факультет у Львові й на поч. XVIII ст., хоча матеріальна база і викладацький потенціал уже відповідали вимогам.

У XVIII ст. орден єзуїтів задекларував три головні напрями реформування свого шкільництва: 1) запровадження нових предметів (математичних наук, новочасних мов, історії, географії, права); 2) реформа предметів, що їх викладали раніше (граматика, класичні мови, риторика); 3) відокремлення суспільної функції школи, залучення її до суспільно-державних справ. 1730 Генеральна Конгрегація ордену ухвалила історичне рішення про доцільність впровадження фізики і математики до навчальних програм шкіл ордену.

Для належного методичного забезпечення від 1728 у Красноставі (тепер Люблінського воєвод., Польща) діяли дворічні курси для вчителів-єзуїтів. Вихованцем цих курсів був, зокрема, Фаустин Гродзицький, який від 1743 організував математичні студії у львівській школі єзуїтів. Крім цього, завдяки Ф. Гродзицькому львівська школа набула своєрідної "спеціалізації" у сфері викладання військового мистецтва. Багато учнів та вихованців Ф. Гродзицького стали викладачами європейських навчальних закладів.

У XVIII ст. у школі впроваджено викладання німецької та французької мов. Від осені 1739 як окремий предмет почали викладати історію. Її методика ґрунтувалася на досягненні загальної орієнтації учня в минулих епохах, акцентуванні причинно-наслідкових зв'язків та морально-виховних аспектів історії. Від учнів не вимагали заучування дат та імен.

Утриманню відповідного рівня навчального закладу сприяв постійний рух викладацького персоналу – обмін викладачами. Викладачі школи часто були безпосередніми учасниками політичних акцій, брали участь у посольствах та перемовинах. Наприклад, Миколай Цировський (львівський ректор 1611–1613 та 1619–1623) був учасником дипломатичної делегації, яка 1606 вирушила до Москви. Професор моральної теології львівської колегії Войцех Могілінський виконував обов'язки капелана у польському війську. У битві проти військ Богдана Хмельницького під Корсунем (15–16.05.1648) він потрапив у полон до *татар*. Згодом В. Могілінського викупив чернігівський воєвода і польний гетьман Маршин Калиновський. В Могілінський загинув у битві під Батогом 22.05.1652. У тій самій битві загинув і його помічник, викладач риторики у львівській школі, а тоді також капелан, Павел Шмальмовський. У своїй редакції провінціалові *Ян Зуломм* особливо від-

Печатка ректора Львівської колегії у Львові

Прапор [illegible] в костелі [illegible] у Львові

Навчальні вправи для студентів єзуїтського шляхетського конвікту (вересень 1772 – січень 1773 рр.) 1772 р. Титульна сторінка

значив заступ єзуїта львівської колегії Стефана Лісецького, який особисто очолював військові загони, "завдаючи важких ятрат" татарам та козакам, і загинув у Збоївській битві (15–16.08.1649). Активною дипломатичною діяльністю відзначився *Анджей Гонцель-Мокрський*, колишній учитель гетьмана Богдана Хмельницького.

Єзуїти львівської колегії здійснювали місіонерські подорожі, які охопили Поділля, Волинь, Молдавію. Зокрема колишні студенти заснували низку опорних пунктів ордену на українських землях – у Тисменичанах (тепер Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл.), місійний дім у Кременці (тепер Тернопільської обл.), до 1700 опікувалися місійним домом у Яссах (тепер Румунія) та ін. Львівська колегія здійснювала опіку над єзуїтськими осередками в Ірані та Константинополі (м. Стамбул, Туреччина).

Є. К. перестала існувати разом з іншими структурами ордену згідно з рішенням Папи Климентія XIV, оголошеним 21.07.1773 буллою *Dominus ac Redemptor Noster*.

Матеріали до історії львівського Є. К. тепер зберігаються в Римському архіві Товариства Ісуса; Архіві Малопольської провінції Товариства Ісуса у Кракові; Державному архіві у Відні; Бібліотеці Ягеллонського університету (Краків); Бібліотеці Чарторийських (Краків); Бібліотеці Краківської провінції ордену капуцинів; Бібліотеці Духовної семінарії в Сандомирі; *Центральному державному історичному архіві України у м. Львові*; Відділі рукописів *Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України*; Відділі рукописних, стародрукованих та рідкісних книг ім. Ф. П. Максименка *Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І. Франка*.

Діяльність львівської Є. К. досліджували Ю. Лукашевич, С. Заленський, С. Беднарський, *М. Грушевський*, М. Балабан, О. Сушко, *Я. Ісаєвич*, Н. Швець та ін.

Василь Кметь

Автограф ректора єзуїтського шляхетського конвікту Йозефа Гільовера 1763 р.

ЄЗУЇТСЬКИЙ САД – див. *ПАРК ІВАНА ФРАНКА*

ЄЗУЇТСЬКИЙ ШЛЯХЕТСЬКИЙ КОНВІКТ (Convictus Nobilium) – окремий підрозділ єзуїтської школи, навчання у якому могло тривати до 9 років і передбачало опанування риторики, філософії, географії, архітектури, астрономії, права та ін. Окрім того, тут навчали основ кінної їзди, танців, театральної майстерності тощо. Як спосіб організації бурси, шляхетський конвікт був важливим засобом підтримки студентів із незаможних родин. Діяв у Львові 1709–1773 та 1842–1848.

Львівський конвікт *єзуїтів* згадується в річних звітах ордену від 1709. Відомі імена деяких його префектів, зокрема Станіслава Боб'ятинського (1709–1710).

У XVIII ст. характерним явищем в історії конвікт в різних орденів стало перетворення їх у шляхетські колегії (*Collegium Nobilium*) – навчальні заклади, пристосовані до потреб виховання панівної еліти. 1749 на основі фундації київського ловчого Франциска Завадського (30 тис. золотих) шляхетську колегію було засновано у Львові. Заклад містився на *вул. Руській*. Навчальні програми колегії охоплювали курси латинської, польської, німецької, французької мов, військову і цивільну архітектуру, математику, географію, хро-

нологію, право та ін. Колегії належала Сем'яновичівська кам'яниця. 1774 вартість комплексу колегії було оцінено у 72 тис. золотих. Ректорами львівської шляхетської колегії були Юзеф Ґльовер (1749–1764), Ян Пакош (1764–1766), Францишек Вольський (1766–1771), Станіслав Стецький (1771–1773). Шляхетська колегія була ліквідована 1773 водночас із забороною діяльності ордену.

У XIX ст., після відновлення діяльності єзуїтів у Львові, з'явилася ідея відновити в місті й шляхетський конвікт. 1839 Фіделіс Штадлер розпочав будівництво комплексу для навчального закладу при *костелі св. Миколая* (тоді переданому єзуїтам) на теперішній *вул. М. Грушевського*, 4.

Перший набір відбувся 1841, хоча офіційно відновлений шляхетський конвікт відкрився в жовтні 1842. У закладі навчалися на урядових і приватних стипендіях 30 учнів віком 9–14 років. Серед викладачів були духовні і світські особи. Навчальні програми та підсумкові іспити відбувалися на основі загальнодержавних вимог під контролем державної комісії.

Під час *"Весни Народів"* учні конвікту створили загін польської національної гвардії. 1848, із повторною забороною діяльності ордену на території імперії Габсбурґів, конвікт у Львові вдруге припинив свою діяльність. У будівлі конвікту спочатку влаштували *казарми*, а згодом передали його *Львівському університетові*.

Загалом 1842–1848 у львівському конвікті єзуїтів, за підрахунками польського дослідника Л. Ґжебеня, навчалося 69 вихованців.

Василь Кметь

ЄЗУЇТСЬКОЇ КОЛЕГІЇ БІБЛІОТЕКА – книгозбірня львівської *єзуїтської колегії*. Перший префект (директор) *бібліотеки*, яка існувала при львівській резиденції ордену *єзуїтів*, – Кшиштоф Дрогобицький, був призначений 1596. Найраніші бібліотечні записи на книгах, які збереглися досі, датовані 1601. Традиційно дату відкриття бібліотеки пов'язують із датою урочистого відкриття колегії 1608. Бібліотека збільшувалась через закупівлі, пожертви особистих книгозбірок і грошей заможних львівських громадян: Софії *Сенявської* (500 золотих та книги, 1615), Анни Кроснерівни (1200 золотих, 1624), Себастьяна Павловського (4000 золотих, 1624); священика Станіслава Гроховського (книги, бл. 1610), архієпископа Яна Анджея Прухницького (книги, 1625), Себастьяна Павловського (320 золотих щорічно, від 1639) та ін. Іншим джерелом комплектування були видання *друкарні єзуїтської колегії* (друкарське обладнання придбали 1615, сама друкарня постійно діяла від 1642), яка не тільки постачала обов'язкові примірники до Є. К. Б., але й допомагала вести книгообмін з іншими інституціями ордену. Бібліотека діяла в рамках статуту і правил ордену єзуїтів. Провінціал був зобов'язаний стежити, щоб книгозбірня була відповідно укомплектована: на закупівлю виділяли від 200 до 500 флоренів щорічно. Префект Є. К. Б. відповідав за добір літератури, збереження фондів, ведення каталогів, організацію розташування книг, доступність фондів тощо. Крім загальної бібліотеки, колегія мала розгалужену мережу спеціальних (катедральних) книгозбірень: підручної бібліотеки клириків та професорів, ректора колегії (академії), проповідників, професорів риторики, поетики, філософії,

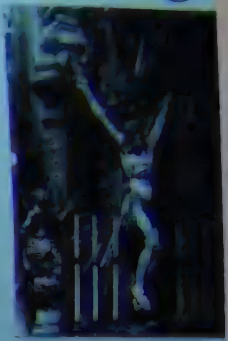

Й. Пфістер
Розп'яття
в костелі єзуїтів у Львові

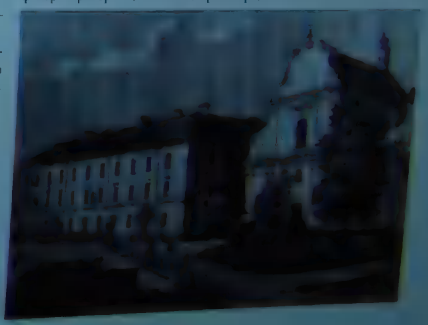

Будинок колишнього шляхетського конвікту. Літографія. Кін. XIX ст.

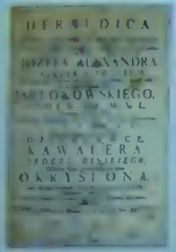

Титульна сторінка видання Львівської єзуїтської друкарні 1752 р. Титульна сторінка

граматики, синтаксису, а також *костелу*, друкарні, *аптеки*, їдальні, *астрономічної обсерваторії*. У колегії був *архів*, де зберігалися фінансові книги, звіти, листування, хроніки та лекційні матеріали. Після 20.01.1661, коли король *Ян II Казимир* надав диплом, згідно з яким львівській єзуїтській колегії було надано "гідність академії і титул університету", постало питання про розбудову бібліотеки. Будівництво тривало десятки років. Приміщення для бібліотеки збудовано 1704 над їдальнею (північно-західною кутовою залою). Над новою залою для книгозбірні влаштовано чотири житлові кімнати. Подальше будівництво було зупинено через навалу *шведів*, а потім через *епідемію*. 1734, напередодні *пожежі*, що трапилась у місті, Є. К. Б. налічувала бл. 12 тис. томів і була однією з найкраще укомплектованих єзуїтських книгозбірень Східної Європи. Пожежа 1734 знищила значну кількість приміщень академії єзуїтів, зокрема архів та книгозбірню, згорів майже весь книжковий фонд разом з отриманими напередодні від Марії з Замойських *Діднинської* ще не опрацьованими 3 тис. книг. На відбудову академії дали кошти польські магнати: київський єпископ Самуель Ожта та Ельжбета Щучина з Потоцьких. Станіслав Мілєвський, 1753 закінчили облаштовувати відновлену бібліотеку: склепіння та стіни оздоблено мистецько виконаними фресками, придбано шафи та укладено дубовий паркет. Згодом дах над бібліотекою покрили мідною бляхою. На час скасування ордену книгозбірня львівських єзуїтів налічувала понад 2 тис. книг, рукописів і мала архів, що містив не менше 87 назв документів.

Наталія Швець

Видання Львівської єзуїтської друкарні Фото В. Кметя

ЄЗУЇТСЬКОЇ КОЛЕГІЇ ДРУКАРНЯ – друкарня, що 1615–1773 існувала при *єзуїтській колегії* у Львові. Створена на пожертви родини *Сенявських* – удови великого коронного маршала Ельжбети Луції з Гостомських Сенявської, яка подарувала 1614 на заснування друкарні 1000 золотих, та її доньки, ігумені Софії Сенявської, що 1615 також пожертвувала 10 тис. золотих. На ці кошти львівська єзуїтська колегія придбала від удови відомого краківського друкаря Мацея Вежбєнти частину друкарського обладнання (верстат, шрифти, оздоблювальні елементи). Спочатку друкарня не мала власного друкаря. Перші три видання львівської колегії надрукували 1615 винайняті для цього львівські друкарі Христофор Вольбрам і Василь Малахович. Між 1616 та 1641 колегія замовляла декілька видань краківським друкарям. Перший друк, на якому поставлено назву видавництва – "Друкарня львівської колегії Товариства Ісуса" (*Typographia Collegii Leopoliensis Societatis Jesu*), датований 1642. Упродовж 1689–1691 друкарня не функціонувала через брак місця для роботи, її діяльність відновили 1692.

Друкарня кілька разів оновлювала свої шрифти. Ректор Александер Лоренцович закупив 1675–1676 шрифти на 600 золотих. 1696 ректор Ян Бєльський придбав шрифти чотирьох видів, нові деталі для друкарського верстата та виділив для друкарні спеціальне приміщення. Утретє нові шрифти придбали 1725 в Ляйпцигу. Львівські *єзуїти* використовували в своїх друках шрифти латинської, грецької та кириличної абетки, а також івриту. Зокрема кириличний шрифт використано у виданні твору Рудницького "На захист

української католицької церкви" (1748), у якому велику частину тексту (уривки з творів Іоана Златоуста, Іоана Дамаскина, Інокентія Гізеля, Феодосія Софоновича, Стефана Яворського та ін.) надруковано паралельно церковнослов'янською і латинською мовами).

У друкарні працювали не лише друкарі-єзуїти, але й запрошені туди на роботу міські друкарі. У різні часи друкарями були Василь Малахович, Христофор Вольбрам (1615), Себастьян Новогурський (1641–1649), Вільгельм Фелікс Крокошинський (1652), Петро Казавецький (1662), Семен Пронткевич (1669), Себастьян Вешховський (1670), Мацей Чеховський (1697), Ігнацій Герлахер (1724–1734, 1740–1741), Бартоломей (Бальтазар) Шайтаур (1734–1739), Пйотр Маліновський (1743–1752, 1756–1772), Венчислав (Вацлав) Чех (1754–1755), Базилий Рудницький (1771–1772), Ян Савицький (1772–1773).

Найбільшою активністю на посаді друкаря у XVII ст. відзначався Себастьян Новогурський. За 8 років роботи у Львові він надрукував 42 видання обсягом понад 300 друкованих аркушів. У XVIII ст. найдовше (25 років) працював друкар Пйотр Маліновський, який загалом видав 313 видань (у середньому 12–13 видань на рік).

У XVIII ст. друкарня запрошувала до співпраці львівських граверів: К. А. Недбаловича, *Н. Зубрицького*, Я. Ляха. 1737–1757 для потреб друкарні одночасно працювали *І Филипович*, Я. Лабінгер, П. Я. Машицький, які виконували дереворити та мідерити.

Видавництво було скероване на тиражування насамперед дидактичної та душпастирської літератури. У друкарні були опубліковані теологічні твори Б. П. Боїма, К. Дружбицького, Фоми Кемпійського та ін. Виходили також панегірики на честь шанованих осіб, проповіді.

Кількість видань друкарні зросла після 1744, коли провінціал Томаш Дунін розпорядився видавати у львівській друкарні підручники для єзуїтських шкіл усієї Галичини. Крім цього, 1745 єзуїти одержали для друкарні королівський *привілей*. Свого видавничого піку друкарня досягала 1746 і 1760, коли впродовж року виходило по 26 найменувань різних видань. Були надруковані підручники з латинської (1763), польської (1747), французької (1765) мов; словники, зокрема відомий латинсько-польський словник Гжегожа Кнапія (1722, 1736). Від 1717 практикували видання календарів, у яких подавали відомості з загальної історії та географії. Виходили програми шкільних вистав, диспути учнів, які проводили професори з різних предметів.

Після впровадження окремих дисциплін історії та географії друкарня опублікувала передрук загальноприйнятого 6-томового підручника Максиміліана Дюфрена "Початки історії" (*Rudimenta historica*, 1745–1746). 1747 вийшли друком лекції львівського викладача-єзуїта Фаустина Гродзицького про мистецтво військової архітектури, піротехніки, тактики та математики у викладі його учня Ігнація Богатка. Важливими виданнями друкарні стали праці Каспера Несецького "Польська корона" (*Korona Polska*; Т. 1–4, 1728–1743) та два видання енциклопедії Йоахима Бенедикта Хмельовського *"Нові Афіни"* (*Nowe Ateny*; Т. 1–4, 1746–1756).

Львівські єзуїти друкували книжки не тільки для своїх потреб, але й виконували замовлення колегій у Кам'янці, Острозі, Самборі, Станиславові (тепер м. Івано-Франківськ), видаючи друки від їхнього імені. Загальна кількість продукції друкарні

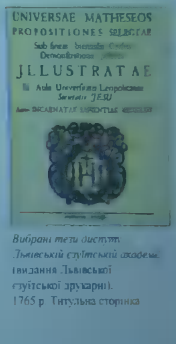

Вибрані теми дисп. Львівської єзуїтської академії (видання Львівської єзуїтської друкарні). 1765 р. Титульна сторінка

Костел єзуїтів і будинок колишньої єзуїтської академії у Львові. Поч. XX ст. Архівне фото

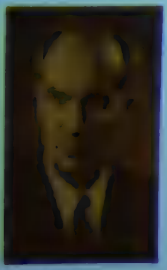

становить бл. 780 видань. Після скасування ордену друкарня та її видання були оцінені в 4798 золотих й передані місцевій владі.

Префектами (директорами) друкарні були Лукаш Радковський (1643–1644), Петро Казавецький (1666), Францішек Яблонський (1702–1703), Ігнацій Лешинський (1703–1704), Антоній Рейфф (1741–1743), Ян Кендзежинський (1743–1748), Юзеф Булаковський (1749–1750), Станіслав Пйотровський (1750–1752, 1756–1757), Анджей Грондзький (1752–1755), Вінчислав Чех (1754), Ігнацій Сабатин (1757–1759), Юзеф Пакошевський (1759–1761), Томаш Поп'сл (1761–1763), Ян Филипецький (1763–1764), Юзеф Бертранд (1764–1766), Єжи Турнер (1766–1767), Юзеф Филипецький (1772–1773).

Наталія Швець

ЄНДИК РОСТИСЛАВ (28.05.1906–15.02.1974) – український письменник, антрополог, громадський діяч. Народився в с. Залуче (тепер Коломийського р-ну Івано-Франківської обл.). Навчався в Коломийській гімназії. 1925 вступив на гуманітарний відділ *Львівського університету*, де вивчав антропологію в *Я. Чекановського*. Докторська дисертація Є. на тему "Краніологічна характеристика львівської "Козацької могили" дотепер залишається єдиним дослідженням, присвяченим антропології львів'ян сер. XVII ст.

Член *Організації Українських Націоналістів* (ОУН). За зв'язки з українським підпільним рухом 16.03.1933 був засуджений до 14 місяців ув'язнення.

У 1930-тр був співробітником "*Вістника*" у Львові. Писав наукові, публіцистичні та художні твори. Друкувався у виданнях "Ми" (Львів – Варшава), "Перемога" (Львів), "Українське слово" (Ужгород) та ін. Від 1933 – дійсний член *Наукового Товариства ім. Шевченка* (НТШ).

Під час *Другої світової війни* член Київської похідної групи мельниківської ОУН. Після війни мешкав на еміграції в Німеччині. Один із організаторів української науки та освіти за кордоном. Активно долучився до відновлення діяльності НТШ в діаспорі, поєднуючи наукову та літературну роботу з викладанням гуманітарних дисциплін в Українському технічно-господарському інституті.

Автор досліджень, що хронологічно охоплювали антропологію *українців* від найдавніших часів до сер. XX ст. Серед найвідоміших – "Антропологічні прикмети українського народу" (1934) та "Вступ до расової будови України" (1949). У них з методологічних позицій *Львівської антропологічної школи* подав антропологічну характеристику українців. Перший в українській антропологічній науці намагався віднайти "приблизний духовний відповідник для тілесного", провадячи "психометричні досліди", тобто стояв біля витоків психологічної антропології – напряму науки про людину, який нині успішно розвивається в західній антропологічній науці.

Основні публіцистичні та літературні твори: "Адольф Гітлер" (1934), "Поклін крови" (1934), "Білі ночі" (1936), "Ретіт Арідника" (1937), "Черник. Драма з української революції" (1938), "Зов землі" (1940), "В кайданах раси" (1940), "В зударі з життям" (1940), "Титан" (1948), "Дмитро Донцов – ідеолог українського націоналізму" (1955), "Слово до братів" (1955), "Жага" (1957).

Помер у Мюнхені (Німеччина), похований на цвинтарі Вальдфридгоф.

Олег Мазур

Р. Єндик. Вулиця Бродівська. 1937 р. Обкладинка

ЄПАРХІЯ ЛЬВІВСЬКА, ГАЛИЦЬКА І КАМ'ЯНЕЦЬКА – адміністративно-територіальна одиниця православної (1539–1700) та уніатської (греко-католицької) (1700–1946) церков із центром у Львові, що існувала на території Львівської і Галицької земель та Подільського воєводства. В окремі періоди юрисдикція єпархії поширювалася на прилеглі землі Холмщини, Волині й Київщини.

Сформована 1539 внаслідок відновлення єпископської катедри та реорганізації структури давньої *Галицької митрополії* та Галицької єпархії. У результаті тривалої боротьби та активної дипломатичної діяльності львівських міщан і шляхти під

орудою намісника *Макарія Тучапського*, 23.10.1539 польський король *Сигізмунд I Старий* видав привілей на право відновлення Галицької православної катедри та розміщення її у Львові. У книгах Коронної Метрики зберігся впис грамоти, відома також копія документа, збережена в архіві *Ставропігійського братства* у Львові.

Згідно з документом, щоб задовольнити осіб "грецької віри", змушених звертатися у своїх духовних потребах поза межі намісництва, зокрема в Молдавію, а також для кращого урядування церквами та церковним майном, король надав намісникові *Макарію Тучапському* права єпископа. Під юрисдикцію новопризначеного повноправного владики переходили терени колишньої митрополії (і намісництва) "земля Руська і Подільська з повітами Галицьким, Львівським, Кам'янецьким, Снятинським, Теребовлянським", усі *церкви*, монастирі та духівництво. Через брак джерел неможливо точніше встановити межі та кількісний склад тодішніх парохій у складі єпархії.

Єпархія стала другою (після митрополичої) за величиною території в структурі православної церкви. Її особливий статус був підкреслений соборним висвяченням 22.02.1540 першого львівського єпископа в м. Новогрудку (тепер Навагрудок Гродненської обл., Білорусь). У хіротонії єпископа Макарія (Тучапського) брали участь усі українські й білоруські православні архієреї.

Катедральним собором єпархії стала церква св. Юра у Львові. 16.11.1539 єпископ Макарій Тучапський видав грамоту про утворення при катедрі у Львові колегіального органу церковної адміністрації – крилосу. Крилошани були зобов'язані допомагати архієреєві в усіх справах єпархії, засідали разом із ним у духовному суді, ухвалюючи спільні рішення. За відсутності владики крилос міг стати його заступником. До складу крилосу від початку входили настоятелі церков Львова як катедрального міста.

Через втрату права власності православних на маєтки, які забезпечували матеріальне становище давньої катедри, король Сигізмунд I Старий згаданою грамотою від 23.10.1539 передав Макарію Тучапському у володіння Святоуспенський монастир в Уневі з усіма маєтностями на утримання. Це королівське рішення призвело до багатолітнього конфлікту між єпископом і архімандрією, оскільки світські опікуни монастиря Іваацко Лагодовський, а згодом і львівський *староста* Ян Тарновський судовими протестаціями та особистим втручанням не допускали владики до обителі. Не без впливу старости Я. Тарновського 30.07.1542 король видав декрет у справі між Унівським архімандритом Ігнатієм, чи Генадієм (*Ignacio alias Henadio*), та владикою Макарієм, який здобув право лише затверджувати обраних у монастирі архімандритів. Окремий статус Унівської архімандрії згодом підтвердив і київський митрополит Макарій. Вписи та обляти (вписи завірених копій) документів у книгах львівських гродського і земського урядів засвідчують гострий конфлікт єпископа з архімандрією впродовж його архієрейства. Для належного матеріального забезпечення єпархії єпископ також намагався повернути церкві земельні володіння Галицької митрополії. Серед справ, що їх вирішували у Пйотркові (тепер Пйотркув Трибунальський Лодзького воєвод., Польща) на сеймі в

Грамота Львівського єпископа Гедеона (Балабана) з підтвердженням статуту братської Богоявленської церкви. 1602 р.

Грамота Львівського єпископа Макарія (Тучапського) із затвердженням статуту братської церкви св. Миколая. 1544 р.

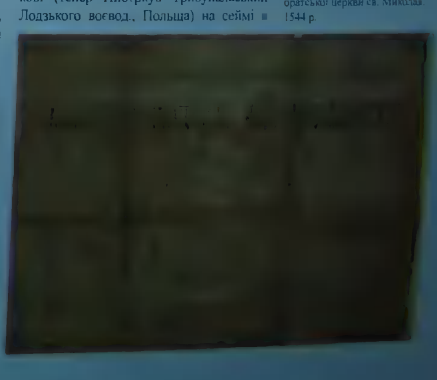

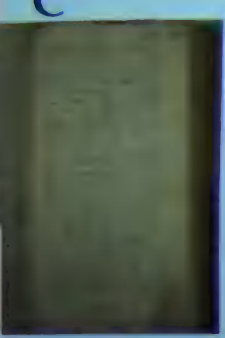

Фрагмент обітниці (завіреного впису) привілею князя Лева Даниловича Свято-Успенському собору в Галичі. Львівська міська книга 1691 р.

Я. Матейко. *Подвір'я Успенської церкви*. Рисунок 1870-х рр.

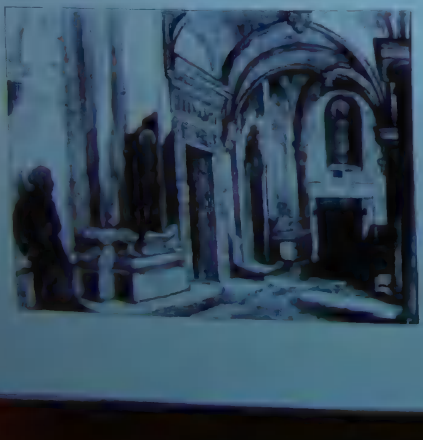

зютому 1548, була "реституція" (повернення) православній єпархії монастиря і дібр Перегиська (тепер смт Рожнятівського р-ну Івано-Франківської обл.), які єпископ викупив за сто гривень у спадкоємців шляхтича Мацея Гембіцького.

Грамота на заснування єпархії обумовила також право єпископа отримувати річний податок із парохіяльного духівництва. "куничне" (12 грошів). Священики сплачували архієреві "куничне" як вияв пошани, послуху і визнання юрисдикції. Цей податок відомий ще від XIII ст. Його збирали під час щорічних єпархіальних соборів спочатку в кунах (грошовій одиниці княжих часів), тому й називали "соборовим", або "столовим куничним".

Територія єпархії поділялася на окремі намісництва (після проголошення 1700 унії, за латинським зразком, — деканати). Матеріали люстрацій королівських земель та інші пам'ятки державної документації, які опрацювали *М. Грушевський* та польський дослідник А. Яблоновський, у зіставленні з нечисленними для того часу внутрішньоцерковними джерелами подібного типу дають змогу виявити 1043 парохії Львівської єпархії станом на 1560-ті — 1580-ті. За підрахунками істориків, площа Львівської і Галицької земель та Подільського воєводства, що становили територію єпархії, охоплювала 47 318 кв. км, а кількість населення сягала понад 313 тис. осіб. У середньому парохія охоплювала 300 осіб, щоправда, такий розподіл не був рівномірним: у Галицькій землі парохію становили бл. 230 осіб, на Поділлі — 470. Існування великої кількості православного парохіяльного духівництва єпархії підтверджують й опосередковані джерела — наприклад, згадки у приватному листуванні шляхтичів про прибуття кількох сотень священиків на зібрання шляхетського сеймику до Вишні (тепер м. Судова Вишня Мостиського р-ну Львівської обл.).

У другій пол. XVII ст. межі єпархії суттєво змінилися. До її складу на короткий час увійшли більшість парохій Збаразького, Олеського деканатів Луцької єпархії, низка парохій Буського та Мостецького деканатів Холмської єпархії. Такі зміни були пов'язані передусім із протистоянням православних і уніатів. За народної колонізації, за визначенням І. Сікочиляса, у XVIII ст. поширювалися межі подільської частини єпархії. 1680 львівському єпископові сплачували катедратик священики Богуславського, Корсунського, Лисянського, Немирівського, Рашківського, Хмельницького та Ямпільського деканатів (за деякими свідченнями, можливо, і з окремих парохій інших деканатів Київського воєводства), що засвідчувало їхнє внесення до складу єпархії. Уже до кін. XVII ст. межі єпархії не збігалися з кордонами воєводств і повітів, як було раніше, а визначалися конфесійною орієнтацією парохій, межами приватних володінь тощо. Цей процес засвідчував поступове звільнення ієрархів від впливу і тиску державних чинників та втручань шляхти.

Наприкін. XVII — на поч. XVIII ст. у єпархії налічувалося понад 50 намісництв (деканатів). Кількість парохій окремого намісництва не була чітко фіксованою й охоплювала від кількох до кількадесяти храмів. Під час розростання намісництв ми відбуватися їхній поділ. У першій пол. XVIII ст. деканати єпархії об'єднувалися у т. зв. генеральні намісництва, або офіціалати — Львівський, Галицький, Брац-

лавський і Подільський. На поч. XVIII ст. у складі єпархії було понад 1783 парохії. Згідно з підрахунками польського дослідника Л. Беньковського, 1701 кількість парохій сягнула 1282. В останньому реєстрі не було Мостівського, Олеського, Збаразького, Бучацького намісництв, а також Подільської частини єпархії.

Станом на 1772, коли відбувся перший поділ Речі Посполитої й Галичина зі Львовом увійшли до складу імперії Габсбургів, єпархія налічувала 2504 парохії (при загальній кількості вірних бл. 800 тис. і середній кількості вірних 320 в одній парохії). Територія єпархії тоді становила 47,1 тис кв. км (8,9% площі Київської уніатської митрополії). Переважали парохії, що охоплювали одне село, хоча вже від 1701 відомо 40 великих сіл із двома церквами і навіть 6 сіл із трьома храмами.

На основі адміністративно-територіального устрою православної (згодом уніатської) Львівської єпархії XVI–XVIII ст. у майбутньому сформувалися єпархіальні структури *Української Греко-Католицької Церкви*, Російської Православної Церкви, *Української Православної Церкви Київського Патріархату*, *Української Автокефальної Православної Церкви*, *Української Православної Церкви (Московський Патріархат)* із катедральним осередком у Львові.

Історію єпархії та формування її території досліджували *М. Гарасевич*, *А. Петрушевич*, *І. Шараневич*, Ю. Сіцінський, Ф. Лабенський, І. Рудович, *Я. Гесевич*, М. Крикун, І. Скочиляс, *Б. Гудзяк* та ін.

Василь Кметь

ЄРЕМІЯ II (ТРАНОС) (Ἱερεμίας II Τρανός, 1536 – вересень 1595) Вселенський патріарх (переобраний тричі: 1572–1579, 1580–1584, 1589–1595), богослов, філософ. Навчався в Патріаршій академії в Константинополі (м. Стамбул, Туреччина), очолював кафедру Ларіси (1565–1572). Як ієрарх православної церкви зосереджував увагу на освіті духовництва (зокрема наполягав на відкритті духовних навчальних закладів при головних архієрейських катедрах в Афінах, Смирні (м. Ізмір, Туреччина), Фессалоніках та ін.), дотриманню церковної дисципліни. Уживав радикальних заходів для подолання симонії (торгівлі посадами). Результатом шкільної реформи патріарха стало затвердження синодом 1593 регламенту Патріаршої академії. Новий документ передбачав внесення до навчальних програм низки нових предметів, а кожен викладач (керівник секції академії) мусив мати науковий ступінь. Як послідовний сповідник традиційного апофатичного богослов'я Єремія II активно вів дискусії з католицькими та лютеранськими богословами, листувався з Римськими Папами.

Під час чергового усунення Єремії II з константинопольського патріаршого престолу у 1580-ті в середовищі католицької ієрархії в Римі та серед урядових кіл Речі Посполитої набула популярності ідея про перенесення константинопольського патріаршого престолу на українські землі – до Києва чи, можливо, навіть до Острога, під опіку князя Василя Костянтина *Острозького*.

Єремія II 1585 благословив антіохійського патріарха *Йоакима V (Доу)* здійснити візитацію Київської митрополії для впорядкування внутрішньоцерковних справ, а також для організації збору пожертв.

Єремія II 1588–1589 здійснив тривалу подорож через Київську митрополію до Москви, куди його запросили полагодити питання про понад 140-річне (від часу хіротонії митрополита Йони 1448) перебування Московської церкви поза канонічним визнанням та юрисдикційним спілкуванням із Вселенською патріархією. Після кількамісячного тиску та фактичного ув'язнення в Москві 05.02(26.01).1589 Єремії II довелося з порушенням канонічного порядку "висвятити" першого московського патріарха Йова.

Активізація стосунків Єремії II із львівським церковним середовищем була пов'язана з реалізацією положень статуту Свято-Успенського братства, що його затвердив патріарх Йоаким V 1586. У листопаді 1587 Єремія II написав листа до

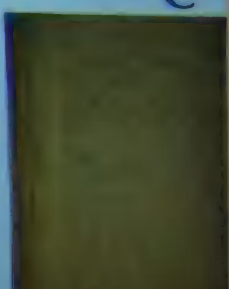

Копарій документів до історії Львівсько-Галицької єпархії, який уклав А. Левинський. 1769–1771 р.

Єремія II (Транос). Гравюра XVII ст.

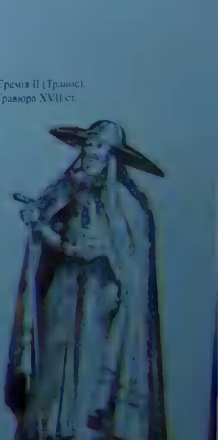

Грамота патріарха Єремії II (Транова) із затвердженням Свято-Успенського братства у Львові та дозволом на провадження друкарні та школи 12.12.1587 р

М. Єршов *Львівський архітектурний метро*, 1970 р

львівського єпископа Гедеона (*Балабана*), закликаючи його не чинити перешкод у діяльності *братства*, зокрема в організації школи та друкарні, погрожуючи відлучити його від церкви. У грудні 1587 Єремія II надіслав львівському братству підтверджену грамоту з благословенням діяльності братської школи, друкарні та *штитаю*. Плануючи виїзд до Москви, Єремія II звернувся до слаєонського архієпископа Арсенія, який тоді перебував у Львові, з проханням посприяти в отриманні для нього охоронної грамоти на переїзд через територію Речі Посполитої.

У травні 1588 Єремія II прибув до Львова, де затримався недовго, бо вже 22.05.1588 відбулася його зустріч із коронним канцлером Яном Замойським у Замості (тепер Люблінського воєвод., Польща). Далі патріарх вирушив до Берестя (тепер м. Брест, Білорусь) та Вільна (тепер м. Вільнюс, Литва), де в червні 1588 затвердив статут віленського Свято-Троїцького братства. Там він отримав чергового листа-скаргу від львівських братчиків на єпископа Гедеона. Удруге на українські землі Єремія II змін потрапити на зворотному шляху – аж через одинадцять місяців вимушеного перебування в Москві. У епархіях Київської митрополії 1589 Єремія II намагався заохотити і підтримати церковний рух, спрямований на оновлення та зміцнення церковних структур, збереження давніх традицій та свідому рецепцію деяких західних впливів. Для утвердження патріаршої юрисдикції патріарх створив екзархат, призначивши патріаршим екзархом луцького єпископа Кирила (Терлецького), покарав священнослужителів, які на час хіротоній перебували в другому чи третьому шлюбі, підтримав братський рух, затверджуючи ставропігійні права львівського Свято-Успенського, віленського Свято-Троїцького братств та ін., скликав собор єпископів у Бересті, вимагаючи регулярного проведення таких єпископських зібрань.

У серпні 1589 патріарх знову прибув до Замостя, серед його супроводу був і львівський єпископ Гедеон (Балабан). Намагання львівського єпископа заручитися підтримкою патріархауконфліктахізлуцьким єпископом Кирилом (Терлецьким) закінчилися невдачею – 24(14).08.1589 Єремія II оприлюднив послання, у якому оголосив Гедеона "підступним" і заявив, що будь-які документи, які б від його імені з'являлися проти патріаршого екзарха Кирила, можуть бути тільки фальшивими. Незважаючи на це, тоді ж патріарх видав грамоту з оголошенням анафеми львівським братчикам, що їх відлучив попередньо і сам Гедеон. Щоправда, обставини видачі та автентичність останнього документа є предметом дискусії в історіографії. Грамотою від 05.09(26.08).1589 патріарх зняв із братчиків анафему та висловив бажання приїхати до Львова й особисто розібратися в усіх обставинах. Через чутки про поширення *епідемії* Єремія II тоді так і не зміг прибути до Львова, а на початку листопада 1589 вирушив до Константинополя. Дорогою патріарх затримався на короткий час у Тернополі, в згодом у Кам'янці-Подільському, де розглядав деякі львівські справи – прийняв делегацію львівських міщан із позовом на єпископа Гедеона, розіслав листа із

закликом до православних мирян підтримати ініціативи львівських братчиків, які саме тоді будували *церкву* та викуповували друкарський верстат *Івана Федорова*. Патріарх заборонив засновувати другу "руську" школу у Львові, закріплюючи братську монополію, а 23(13).11.1589 видав патріаршу грамоту, згідно з якою львівський *монастир св. Онуфрія* був вилучений із юрисдикції єпископа і переходив у безпосереднє відання київського митрополита.

Помер у Константинополі. Патріарші грамоти та листи – оригінали й копії, зберігаються у фондах *Центрального державного історичного архіву України у Львові* та *Львівського історичного музею*. Історію перебування та діяльності патріарха Єремії II в Київській митрополії та, зокрема, у Львові досліджували *І. Шараневич*, *А. Петрушевич*, В. Милькович, А. Криловський, *М. Грушевський*, *Я. Ісаєвич*, М. Капраль, *Б. Гудзяк* та ін.

Василь Кметь

ЄРШОВ МИХАЙЛО (19.10.1901–23.06.1982) маляр, театральний сценограф. Народився в м. Єлець (тепер Липецької обл., Росія). Ще в юності переселився в Україну. 1923 як військовослужбовець замешкав у м. Чугуєві на Харківщині. 1925–1930 навчався в Харківському художньому інституті (у С. Прохорова та А. Хвостенка-Хвостова, керівника майстерні театрально-декоративного живопису). Ще в студентські роки експонував свої твори на виставках у Харкові, співпрацював як театральний декоратор із драматичним театром *Леся Курбаса* "Березіль" 1930–1940 проживав у Харкові, працюючи художником-сценографом у театрах Харкова і Києва. У 1930-ті оформлював вистави "Містечко Ландено" Л. Первомайського у Драматичному театрі ім. Т. Шевченка в Харкові (1933), "Холопка" М. Стрельникова в Театрі музкомедії (1934), "Цигани" С. Василенка (1937) та "Паяци" Р. Леонкавалло (1940) у Харківському театрі опери та балету. Його талант сценографа і живописця високо цінував А. Петрицький, який часто співпрацював із ним у 1930-ті.

До окупованого радянськими військами Львова приїхав для оформлення спектаклю "Наталка Полтавка" у *Львівському театрі опери та балету* Є., приїхав 1940. У період німецької окупації Галичини 1941–1944 залишався у Львові. Як член *Спілки праці українських образотворчих мистців* брав участь у великих збірних виставках 1942 і 1943.

Після війни до 1949 працював художником-сценографом у Львівському театрі опери та балету. Найвідомішими його роботами є сценографії до спектаклів "Фауст" Ш. Гуно і "Русалка" О. Даргомижського.

Від кін. 1940-х звернувся до станкового малярства, а вийшовши на пенсію 1961 повністю віддався малярській творчості.

Член Спілки художників України (від 1947). Багато працював як пейзажист, портретист і майстер реалістичного рисунку. Улюблена тема художника – архітектурно-пейзажні мотиви Львова: краєвиди з вікон помешкання художника (біля *цитаделі*), звідки відкривалась широка панорама міста, поезія міських двориків ("Львівські дахи", 1962; "Зимове місто" 1978). Творам Є. властива тонка інтимна настроєвість, живописний реалізм та нахил до стриманого в кольорі, багато нюансованого малярства, спорідненого із традиціями східноукраїнського живопису кін. XIX – поч. XX ст.

Помер у Львові. Його велика посмертна виставка (250 творів) відбулась 1982 в *Національному музеї у Львові*. Твори Є. зберігаються в Національному музеї у Львові, у приватних колекціях Львова і Санкт-Петербурга, а також за кордоном у Польщі, Німеччині, Англії.

Любов Волошин

ЄРЬОМЕНКО АНДРІЙ (Еременко Андрей; 14.10.1892–19.11.1970) – радянський військовий діяч, маршал Радянського Союзу (від 1955). Народився в с. Марківка (тепер смт Луганської обл.). Від 1913 на військовій службі. Під час *Першої світової війни* воював в Галичині, був полковим розвідником. Після розпаду

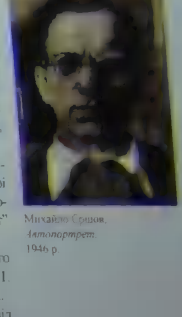

Михайло Єршов. *Автопортрет*. 1946 р.

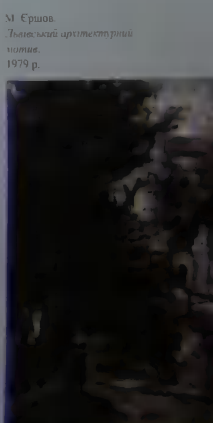

М. Єршов. *Львівський архітектурний мотив*. 1979 р.

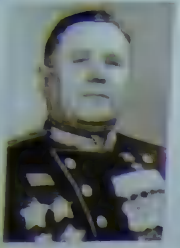

Андрій Єрьоменко

російської армії 1917 повернувся додому. 1918 створив у рідному селі партизанський загін. Від січня 1919 – у Червоній армії. Перебував на командних посадах, влітку 1920 був заступником командира полку 14-ї кавалерійської дивізії Першої кінної армії, котра брала участь у боях з *поляками* на підступах до Львова.

Від 1929 – командир кавалерійського полку, від 1937 – командир кавалерійської дивізії, з 1938 – командир 6-го козачого кавалерійського корпусу ім. Сталіна, з яким 1939 брав участь у поході Червоної армії в Західну Білорусь. Від 04.06.1940 – командир 3-го механізованого корпусу Білоруського особливого військового округу (від 11.07.1940 – Західного особливого військового округу). Від грудня 1940 – командувач 1-ї окремої Червонопрапорної армії на Далекому Сході. З початком німецько-радянської війни командував Західним фронтом (30.06–02.07.1941 та 19.07–29.07.1941). Пообіцявши Й. Сталінові розбити танкові підрозділи Г. Гудеріана, призначений командувачем Брянського фронту, яким керував 16.08–13.10.1941. Не зумів виконати обіцянки, однак під час боїв був поранений. З тому не був покараний за військові невдачі. Після лікування командував 4-ю ударною армією (25.12.1941–11.02.1942). У січні 1942 знову був важко поранений і до серпня 1942 лікувався. 07.08.1942 призначений командувачем Південно-Східного фронту, а також одночасно Сталінградського фронту (I формування), від 30.09.1942 – Сталінградського фронту (II формування, перетворений з Південно-Східного). До 31.12.1942 керував обороною Сталінграда, згодом – знищенням оточеного німецького угруповання фельдмаршала Ф. В. фон Паулюса. 01.01–02.02.1943 командував Південним фронтом (II формування, перетвореного із Сталінградського), після чого 25.04.1943 призначений командувачем Калінінського фронту (до 20.10.1943). Після перетворення фронту на 1-й Прибалтійський командував ним до 19.11.1943. Командував 11.02–15.04.1944 Окремою Приморською армією (II формування), яка брала участь у звільненні Криму. 23.04.1944–04.02.1945 командував 2-м Прибалтійським фронтом, після чого став командувачем 4-го Українського фронту (II формування). На цій посаді перебував до закінчення війни.

Наказом народного комісара оборони СРСР 09.07.1945 призначений командувачем військ *Прикарпатського військового округу* (ПрикВО) в м. Чернівці. 03.05.1946 два західноукраїнські військові округи (Львівський та Прикарпатський) були об'єднані в один, що одержав назву ПрикВО. Його управління містилося в м. Львові. Є. став командувачем військ нового округу й переїхав до Львова. Авторитет Є. вплинув на те, що під час об'єднання округів новоутворений ПрикВО одержав саме цю назву (а не *Львівський військовий округ*). Є. командував військами округу до жовтня 1946. У Львові Є. мешкав у будинку на вул. Парковій, 16, який відібрали в його попередніх власників. Розташовану поряд середню школу № 27, у якій навчалися діти Є., зробили російською. На вшанування Є. на будинку, де він проживав у Львові, у радянський час встановили меморіальну табличку (не збереглася).

Є. обіймав посади командувача військ Західносибірського та Північнокавказького військових округів (1946–1958). Від 1958 – генеральний інспектор Групи гене-

Будинок на вул. Парковій, 16, у якому мешкав А. Єрьоменко. Сучасне фото

ральних інспекторів Міністерства оборони СРСР (спеціальний підрозділ, т. зв. "райська група", створений для генералів вищого рангу і маршалів, які через поважний вік та хвороби не могли служити у військах). Нагороджений багатьма орденами, Герой Радянського Союзу (1944), Герой Чехословацької Соціалістичної Республіки (1970). Помер у Москві, похований на Красній площі у Кремлівській стіні.

Михайло Слободянюк

ЄФРЕМОВА ВУЛИЦЯ – сполучна між *вул. С. Бандери* і вул. Конотопською, розташована у Франківському районі Львова. Вулиця виникла на місці дороги, яка ще у XVI ст. розділяла міські *лани* (Ганьовський та Войнаровський). Згодом їх придбав Штанцель Шольц і заснував на них поселення – Штанцльову Волю. Вулиця утворювала частину головної дороги цього поселення. Її видно на плані Львова Жана дю Дефі 1766.

У першій пол. XIX ст. дорога називалася Штандовською на *Байках*. Від 1871 стала називатись вул. Мурарською, бо багато її мешканців, окрім городництва, були зайняті на львівських будовах. На планах XIX ст. видно, що вулиця тягнулась від вул. На Байках (тепер вул. Київська) до нинішніх Піскових озер. Після *Другої світової війни* верхня частина вул. Мурарської була перекрита, і з лівого боку її продовженням стала вул. Конотопська. На поч. XX ст. були осушені й засипані озера Домініканського фільварку, і вул. Мурарська одержала сполучення з вул. Л. Сапіги (тепер вул. С. Бандери). 1935 вулиця була перейменована на честь бригадира *Чеслава Мончинського*, керівника польського виступу проти української влади у Львові в листопаді 1918. Від 1946 вулиця називалась іменем Карла Маркса.

Вулицю 1992 перейменували на честь Сергія Єфремова (1876–1939), віце-президента Всеукраїнської Академії наук, дійсного члена *Наукового Товариства ім. Шевченка*, активного діяча Української Центральної Ради.

До кін. XIX ст. вул. Мурарську було забудовано невеликими будиночками, оточеними садами та городами. Про ті часи нагадують садиби під № 19, 26. На початку вулиці (№ 4) стоїть пізньосецесійна кам'яниця, збудована 1911–1912 за проєктом Артура Шлєєна. Сусідні дві кам'яниці (№ 6, 8) споруджено 1911 в комплексі з будинками № 2 і 4 на вул. Окульського (тепер вул. М. Старицького) за проєктом архітектора *Альфреда Захаревича*. Ці кам'яниці оздоблені рельєфами *Зиґмунта Кірчинського*.

На місці перетину з вул. Японською 1905 було заплановано круглу пл. Згоди. Два її сектори були забудовані, в одному створено дитячий майданчик, в західна частина перетворена на безіменний сквер.

Багато кам'яниць на вулиці спорудив будівельний концерн *Івана Левинського*. Між будинками № 33 та 35 була одна із брам фабрики І. Левинського, в далі, вздовж вул. Мурарської, розташовувались її деревообробні цехи. За радянських часів на їхній основі утворено артіль "Мебельник", що належала до Облмебельпромспілки. У 1970-ті це підприємство було ліквідоване, і на його місці під № 37 спорудили довгий п'ятиповерховий будинок, облицьований керамічною плиткою. Через прохід у цій будівлі можна перейти на вул. Жуковського і далі на *вул. Генерала Чупринки*.

Вулиця С. Єфремова. Сучасне фото

Вигляд
на вул. Єфремова
Сучасне фото

Ще один прохід веде через браму під № 30 на *вул. Є. Коновальця*. До 1939 тут розташовувалась Молочарська спілка, будівлі якої зводили на поч. XX ст. за проєктами архітекторів *Владислава Радуша* та *Яна Новорити*. Чотири кам'яниці навпроти збудувала у стилі *сецесії* фірма І. Левинського за проєктами *Августа Богохвальського*.

Привертають увагу кам'яниці № 47 та 49, збудовані 1906 для Товариства взаємодопомоги католицьких священиків за проєктами архітектора *Владислава Гаджевича*. Перша оздоблена зображенням львівського герба "Погоня", друга — фігурою Божої Матері. За цими будинками 1943 гітлерівці розстрілювали італійських військових, які після капітуляції Італії не бажали далі воювати на боці Німеччини. Тепер на цьому місці встановлено пам'ятний знак.

У міжвоєнний період на вулиці було збудовано кілька вілл та будинків у стилі *ар деко* та *функціоналізму*. Серед них кам'яниця № 34, споруджена 1929 і оздоблена горельєфом "Мадонна з Ісусом" роботи скульптора *Францишека Томаша Бернатта*.

На вулиці споруджено кілька сучасних будівель. Одна з них (№ 85) постала на місці вілли будівничого, члена *Товариства для розвою руської штуки Йосифа Делькевича*, збудованої в сецесійному стилі 1911.

У будинку № 31 було помешкання художниці-графіка *Стефанії Гебус-Баранецької*, під № 62 жив скульптор *Сергій Литвиненко*, а під № 51 — архітектор *Маріан Осінський*. Серед сучасних мешканців вулиці — професор-археолог *Лариса Крушельницька*, поети і громадські діячі *Ірина* та *Ігор Калинці*.

Ігор Мельник

Греко-католицька семінарія
та гори Вриновських
Рисунок XIX ст.

С. Екшпайн. *Фрагмент бароккового живопису костелу в Ільмі.* 1740-ві рр.

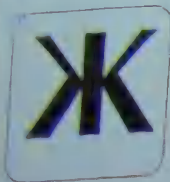

Часопис "Жало" № 2. 1913 р.

"ЖАЛО" український сатирично-гумористичний ілюстрований часопис; виходив у Львові як тижневик і двотижневик (1913–1914), 1923 – двічі на місяць. Видавцями й відповідальними редакторами часопису були С. Терлецький (1913) та *П. Буняк* (1914, 1923). Видання вміщувало публікації критичного спрямування, які насамперед стосувалися політичних подій у Галичині та закордоном. Рубрика "Тижнева літопись" подавала гумористичні огляди місцевого й міжнародного життя. "Ж." друкувало гуморески, оповідання, замальовки, дотепи та анекдоти, афоризми. Серед авторів часопису - *В. Бірчак, П. Карманський, Б. Лепкий, В. Пачовський, М. Яцків*, І. Майдан, *І. Іванець*, О. Коваленко та ін. Над оформленням видання працювали художники С. Дніпровий та *А. Манастирський*. Числа часто конфіскували. Назву "Ж." використовував також "сатирично-гумористичний квартальний додаток до "Голосу дяків", який короткий час виходив 1927.

Валентина Передрій

ЖАНДАРМЕРІЯ спеціальні воєнізовані формування, що мають метою охорону державної безпеки та політичний контроль за населенням, армією та *поліцією*. В Австрійській імперії Ж. була створена 1849, після придушення *"Весни Народів"*. Генеральний інспектор Ж. був призначений 17.09.1849. Спочатку Ж. складалася з полків, які входили до складу армії. На 1850 існувало 16 таких полків. Офіцерів і солдатів Ж. підбирали із складу армії індивідуально.

У Львові був розміщений штаб полку Ж (№ 4), що мав нести службу на території Коронного краю Галичини, Буковини та Кракова. 1854 відділ Ж. у Кракові був відокремлений, і на його базі створено окремий полк Ж. (№ 17).

Оскільки полкова структура для Ж. виявилася неефективною, 28.06.1866 полки були переформовані на 10 крайових командувань Ж. У Львові створено штаб крайового командування Ж. № 5 для Галичини та Буковини, до складу якого увійшли самостійні станції у Львові, Чернівцях, Кракові, Жешові та рухомі станції (взводні) у Львові, Перемишлі, Чернівцях, Станиславові (тепер м. Івано-Франківськ), Тернополі, Кракові, Тарнові та Жешові. До 1875 кількість дільничних команд збільшилась до 15, а на початок *Першої світової війни* їх було 36.

Законом від 26.02.1876 ухвалено передати Ж. зі складу армії до міністерства ландверу (крайової оборони). У складі армії залишилась тільки Ж. для окупованих земель Боснії та Герцеговини. Було також створено польову Ж., яку формували під час мобілізації армії і яка складалася з окремих команд, приділених до військових штабів. Ці підрозділи несли військово-поліційну та охоронну службу в районі воєнних дій. Польові жандарми виконували обов'язки кур'єрів, вістових та конвойних при штабах. Польова Ж. працювала на розвідку та контррозвідку (протидію ворожим шпигунам).

Будинок колишнього крайового командування жандармерії (тепер Управління Міністерства внутрішніх справ у м. Львові) на вул. С. Бандери, 11. Фото 1918 р.

Штаб крайового командування Ж у Львові був розташований на вул. Академічній, 9/11 (тепер *просп. Т. Шевченка*). Від 1890 штаб перемістився до спеціально спорудженого будинку на вул. Л. Сапіги, 1 (тепер *вул. С. Бандери*), де він розташовувався до 1918 (з перервою на час російської окупації вересня 1914 – червня 1915).

Російське жандармське управління було створене у Львові 05.11.1914. Штат львівського управління становив 115 осіб. Російські жандарми у Львові проводили політичний розшук та дізнання з політичних питань. За час російської окупації міста російська Ж. зуміла завербувати 14 таємних агентів, головно із середовища місцевих *москвофілів*. Головним напрямом роботи російської Ж. у Львові стала протидія українському національному рухові. Жандармське управління у Львові ліквідовано наприкінці червня 1915 внаслідок відступу російської армії з міста.

У період *Західно-Української Народної Республіки* (ЗУНР) українська влада створила за австрійським зразком власні формації державної та польової Ж. Оскільки Львів тоді вже перебував у польських руках, відповідні органи керівництва були створені в Тернополі, згодом у Станиславові. Керівником українських жандармів ("експонованим старшиною жандармерії") у Львові формально був призначений сотник І. Козак.

У червні 1919 Ж. ЗУНР була перейменована на Народну та Польову сторожу. Причиною такої зміни назви було негативне сприйняття союзниками галичан з Української Народної Республіки слова "жандармерія".

У польській армії (1918–1939) термін "польова жандармерія" використовували для військової поліції, яка виконувала функції, аналогічні австрійській польовій Ж. Польські жандарми у Львові несли службу ■ окружній військовій *в'язниці*, при окружному військовому суді та при окружній військовій прокуратурі.

Під час *Другої світової війни* у Львові діяла боївка Ж. *Української Повстанської Армії* (УПА), що підпорядковувалася *Вікторові Харкову*. Безпосередньо боївкою, що налічувала 15 осіб, командував партизан на псевдо "Влодко", ■ згодом колишній курінний УПА-Північ "Варва" (Гордієнко). Українські жандарми здобували зброю, боєприпаси та медикаменти для потреб УПА. Боївка проводила *експропріації*. На поч. 1944 підрозділ ліквідували німці. Останніми підрозділами вермахту, які залишили Львів у липні 1944, були німецькі жандарми.

Михайло Слободянюк,
Андрій Козицький

ЖАРСЬКИЙ ЕДВАРД (криптонім та псевдоніми: Е. Ж., Еж, Жар, Ж. Гранюк; 21.10.1906 – вересень 2001) діяч спортивного і пластового руху, журналіст, редактор, педагог, біолог. Народився ■ м. Жовква (тепер Львівської обл.), згодом родина переселилася до Львова й мешкала на вул. Бема (тепер вул. Ярослава Мудрого). Навчався у вселюдній школі ім. Б. Грінченка у Львові (1912–1916), *Академічній гімназії* (1916–1924), на природничо-математичному факультеті *Львівського університету* за фахом "біологія і географія" (1924–1928). Активний член *"Пласту"* у Львові; належав до 7-го куреня юнаків ім. Князя Льва, згодом до 15-го куреня старших пластунів "Орден Залізної Остроги" Співорганізатор першої Пластової зустрічі 1922, вів спортивну рубрику ■ журналі "Молоде життя"

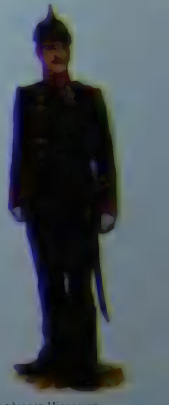

Цугфюрер Цісарсько-королівської жандармерії в парадному однострої 1899–1902 рр

Автор кількох сотень статей з теорії й історії фізкультури та спорту, кількох десятків популярних брошур, зокрема з біології, географії, радіо й телебачення, опублікованих у Львові у 1920–1930-ті. Редагував друкований орган *Фронту національної єдності "Перемога"* (1933–1934), "Сокільську бібліотеку". Хороший спортсмен, неодноразово перемагав на змаганнях з легкої атлетики (біг на середні дистанції).

Науковий працівник інституту зоології при Львівському університеті (1926–1932), керівник зоологічної частини Природничого музею *Наукового Товариства ім. Шевченка*. Паралельно 1928–1939 працював учителем у львівських середніх школах (торговельна гімназія, VII, VIII, XII, XVII гімназії, приватна гімназія ім. Св. Йосафата). Директор приватної гімназії ім. Т. Шевченка (1939–1940). Працював асистентом на кафедрі загальної зоології Львівського університету

Едвард Жарський

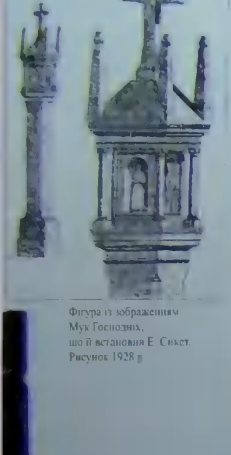

Фігура із зображенням Мук Господніх, що її встановив Е. Сикст. Рисунок 1928 р.

Залишки фігури, що її встановив Е. Сикст (вул. С. Бандери). Сучасне фото

(1940–1941). Мешкав на вул. Кентшинського, 36/5 (тепер вул. Ю. Федьковича). Під час німецької окупації керував дослідними рибними ставками в Галичині (до 1944).

Від 1949 в США. Професор Українського технічного інституту в Нью-Йорку, тривалий час очолював центральний орган шкіл українознавства в США – Шкільну раду (1953–1954, 1961–1977). На еміграції опублікував низку монографій, підручників, брошур і статей із зоології, педагогіки, фізичного виховання і спорту. В "Енциклопедії Українознавства" автор більшості гасел, що стосуються зоології та спорту.

Основні праці: "Основи спортового тренінгу" (1931), "Основи сокільства" (1935), "Фізичне виховання" (1937), "Атлас риб" (1947), "Руханка. Гри. Забави. Нарис програми фізичного виховання" (1956), "Історичні основи виховання" (1960), "Психологічні основи виховання" (1961), "Порадник виховника: про що виховник повинен знати у праці з юнацтвом" (1965), "Фізичне виховання: посібник для виховників" (1968). Помер у м. Маямі (штат Флорида, США).

Володимир Мороз

ЖЕБРАКИ – прошаки, особи, які просять милостиню. Жебрача громада існувала у Львові принаймні від 1471. Тогочасні Ж. збиралися "на Байках", у районі сучасної вул. Київської. На жебри ходили не лише до міста, а й до підльвівських церков та монастирів. Найчастіше просили милостиню біля церкви св. Юра та костелу св. Станіслава. Часто Ж. сиділи біля придорожніх хрестів та фігур на шляхах, що вели до Львова. Одна з таких фігур із зображенням Мук Господніх, яку встановив *Ераст Сикст* (тепер на *вул. С. Бандери*), наприкін. XVI ст. стала традиційним місцем зібрань та нарад львівських прошаків. Тогочасні міські хроніки згадують "Трясиголову", якого уважали "старшим" над львівськими Ж. "Трясиголова" найчастіше сидів під фігурою, що її поставив Е. Сикст. Сьогодні від фігури залишилася лише нижня частина, вмурована в стіну перед *костелом св. Марії Магдалини*. Фрагмент верхньої частини зберігається у фондах *Національного музею у Львові*.

На поч. XVI ст. у Львові існувала корпорація Ж., чи, як їх тоді називали, дідів. Дідівська корпорація мала власну емблему та право ведення цехової книги. *Іван Крип'якевич* уважав дідівський цех єдиним міським професійним об'єднанням, що не дискримінувало своїх членів за релігійною чи національною ознакою. *Українці*, які належали до корпорації, були обмежені хіба в тому, що не могли відвідувати міської *лазні*.

Публічне право врегульовувало становище Ж. конституцією 1496. Усі прошаки ділилися на три категорії. До першої належали ті, яким місто легально надало право жебрати. Другу становили особи, не здатні до праці через свої фізичні або психічні вади, які засвідчувалися спеціальними документами. Третя група – фізично здорові люди, які не бажали чесно заробляти собі на життя і вдавалися до брехні. До двох перших груп влада жодних претензій не мала. "Нелегальних" Ж. закон накатував відправляти на фортифікаційні роботи. Коли міська влада не виконувала належно своїх обов'язків щодо виявлення таких прошаків, *війта* карали високим штрафом. Сеймова конституція 1588 підтвердила положення конституції 1496 й додатково ввела відповідальність представників місцевої влади за недостатньо енергійну боротьбу з нелегальними прошаками.

Львів 1515 встановив спеціальну посаду наглядача над міськими старцями – старости дідів (*judex pedatus*). Львів'яни називали цього старосту *"бабським війтом"*, або "старостою убозтва". Обраному серед самих Ж. старості місто платило 3 гроші на тиждень. 1520–1530 старостою убозтва (*starosta mendicorum*) був Макар, один із трьох відомих нам тогочасних львівських прошаків-українців.

Традиційними місцями проживання Ж. у давньому Львові були Жебрача гора і *Каліча гора* (сучасні вул. Ф. Колесси та вул. Каліча Гора). Архівні документи фік-

суюють проживання прошаків і в інших частинах міста. Жебрак Макар жив на *Краківському передмісті*, Климко мешкав на вул. Шпитальній, а Тимко – на вул. Пальчиковській, "на кінці від поля".

Серед Ж. траплялися й такі, що мали власну хатину й ділянку землі, вочевидь, скромні, бо в міських документах вони згадуються в здрібнілій формі – "домок і городець". Ціна таких хатин була мізерною – від 3 до 16 злотих. Дехто з Ж. мав сім'ї. У міських актах збереглися записи про дітей прошаків-українців поч. XVI ст.: Макар мав Іванця та Хведю, а Климко – Остапка та Ориську.

Деякі Ж., крім своєї основної роботи, намагалися підробляти ще й інший спосіб. Климко спробував заробити, взявши в борг у заможного львівського патриція Вольфганга Шольца крам вартістю 30 злотих. На повне повернення боргу В. Шольц змушений був чекати 6 років. Позичку Климко гарантував заставою "на всіх своїх добрах і маєтках і торговельних річах, які тепер має або буде мати пізніше".

Милостиню Ж. просили зазвичай біля *церков* і *костелів* та біля входів на міські *цвинтарі*. Традиційно милостиню роздавали під час закладення церков і костелів, візитів до Львова високих достойників, відзначення військових перемог чи державних свят. Назагал уважали, що старці ближчі до Бога від пересічних обивателів, оскільки, маючи багато вільного часу, вони більше моляться. Подаючи Ж., люди іноді просили їх молитися за конкретних осіб. Поширеним було повір'я, що, не подавши милостині прошакові, можна було захворіти. Інша легенда твердила, що після смерті кожен може розраховувати на відшкод, пропорційну до розданого при житті старцям.

Нічліг та допомогу львівським Ж. надавали у *шпиталях* міста. Для прошаків та бідних влаштовували обіди або вечері всі *монастирі* Львова. Монахи-*бернардинці* щоденно годували 20–30, *домініканці* – 30, *францисканці* – 60 осіб. Крім того, всі монаші ордени роздавали хліб та передавали *магістратові* пожертви для убогих, що становили від 300 до 500 злотих на рік. Винятком були львівські *єзуїти*, які не годували Ж., а щомісяця передавали магістратові 5 злотих на потреби старців та убогих.

А. Августинович. *Львівський собор* 1908 р.

Магістрат давнього Львова ставився до міських Ж. толерантно. Відомо заледве кілька широких кампаній з очищення міста від прошаків. Найчастіше антижебрацькі акції мали на меті звільнити місто від потенційних носіїв інфекції в часи, коли існувала небезпека *епідемії*. 1548 встановлено спеціальну посаду наглядача за дотриманням санітарних норм.

С. Дембіцький. *Четверо жебраків*. Бл. 1900 р.

Львівський жебрак. Рисунок міського писаря. 1749 р

до повноважень якого входило вигнання старців з міста. На світанку в супроводі міської сторожі наглядач обходив місто, виганяючи Ж. за мури.

У XVIII ст. кількість львівських Ж. різко збільшилася. Сприяли цьому загальний економічний занепад Польської держави та політично непевні часи. Багато будинків у Львові стояли руїною, даючи притулок бездомним прошакам. За боротьбу з поширенням жебрацтва взялася лише нова австрійська влада, що її встановлено у Львові 1772. Надмірну кількість міських Ж. відзначив під час візиту до Львова австрійський цісар *Йосиф II*. Бажаючи особисто розібратися в проблемі, він відвідав міські шпиталі для Ж. та калік. Виданим за наказом цісаря 1786 урядовим розпорядженням "Про годування справжніх убогих" рекомендовано створювати при церквах і костелах громадські комітети для збору грошей на утримання Ж. Розпорядження приписувало щоденно витрачати на харчі для Ж. не менше 3 крейцерів на дорослого і 1,5 крейцера на дитину.

Львівську службу нагляду за Ж. реорганізовано 1787. Було створено "Інститут убогих", який очолив вірменський священик *Ян Якуб Шимонович* (Симонович). Тоді об'єднано шпиталі при костелах Св. Духа, св. Станіслава та св. Лазаря, на основі яких створено міський заклад калік. У жовтні 1788 оголошено "Розпорядження про суспільну безпеку в місті Львові", відповідно до якого "жебраків, що сплять на вулицях" наказано утримувати в арешті 24 години на хлібі і воді. Під час надзвичайно суворої зими 1803, коли на *передмістях* замерзло кілька осіб, львівський магістрат був змушений відкрити для Ж. спеціальні нічліжки. У кількох таких закладах у різних дільницях Львова прошакам давали теплу їжу. Оренду та вартість дров для цих закладів оплачувало місто. Жебрацтво множилося, тому 1811 губернатор *Петер Гесс* створив постійну комісію в справах Ж. та вбогих. Головою комісії, до якої увійшли представники магістрату й усіх церков та костелів міста, став вірменський архієпископ Ян Якуб Шимонович. З ініціативи губернатора 22.02.1811 проведено ревізію та перепис усіх міських Ж. "Чужих", яких найбільше було з Буковини, вислано з міста, а "своїх" відправлено до закладу убогих. Розпорядженням намісництва від 01.03.1811 при закладі убогих створено "Дім праці", так щоб Ж. могли самі заробляти на своє утримання. Під час воєн із Наполеоном Бонапартом на поч. XIX ст. з'явилася велика кількість прошаків-калік, що носили воєнні мундири. Австрійська влада 1814 і 1816 видала спеціальні розпорядження щодо таких інвалідів. Їх наказано відправляти до найближчих військових частин, де мала проводитися перевірка їхньої належності до армії.

Допомогу львівським Ж. в останній чверті XIX ст. організовував католицький священик Зигмунт Гораздовський. З його ініціативи було засновано "Дім добровільної праці" для бездомних Ж. У його кількох майстернях виготовляли звичайні та гнуті меблі, взуття, плетені хідники. У звітах про діяльність закладу його керівники твердили, що "багато убогих перестало жебрати та, повернувши собі почуття власної гідності, знову стало на дорогу пристойного життя". З ініціативи З. Гораздовського у Львові влаштовано дешеву "Народну кухню", яка користувалася популярністю серед Ж. та бідних студентів.

Львівський заклад убогих 17.11.1888 одержав власний статут. 1893 місто виділило 28 тис. ринських на купівлю великої нічліжки. В наступні роки щорічно виділяли по 4 тис. ринських, а також дрова на опалення притулку взимку. Нова нічліжка, що мала відділення для чоловіків та дітей, містилася на *вул. Клепарівській*, 15, і називалася Притулком брата Альберта. Наприкін. XIX ст. в закладі щорічно зимувало бл. 400 осіб. 01.11.1893 відкрито окремий притулок для жінок, яким опікувалися світські членкині чернечих орденів.

У другій пол. XIX ст. за міською рогачкою верхнього *Личакова* деякий час існувала велика громада Ж., яку львів'яни іронічно називали "жебрацькою республікою". Старці мешкали та вели госпо-

Похорон злидаря. Гравюра 1693 р

дарство спільно, ■ оскільки їхні землянки та халупки містилися на землі *Кривчиць*, то львівська *поліція* довгий час не чіпала цього поселення. Згодом Ж. почали докучати навколишнім мешканцям. Їх вигнали із Кривчиць, після чого вони розселилися в північних дільницях Львова.

У 1880-ті багато львівських Ж. ночувало в складах сіна Юзефа Роснера за Янівською рогачкою. Сіно, яке підприємець заготовляв для австрійської армії, зберігалося у відкритих з усіх боків шопах, ■ тому ■ ньому постійно ночували волоцюги. Особливо багато прошаків збиралося на складах Ю. Роснера взимку. 17.01.1886 на складах сталася *пожежа*. У полум'ї загинуло кілька десятків Ж. та волоцюг, що ночували в сіні. Врятувати вдалося лише двох, яких, ризикуючи своїм життям, витягнув із вогню львівський пекар Казимеж Зайончковський. Після того, як пожежу погасили, зібрані на згарищі людські кістки було складено до шести великих домовин і поховано на *Стрийському цвинтарі*.

Крім грошових пожертв і обідів для старців у монастирях та нічліжках, у XIX ст. у Львові була поширена практика підгодовувати Ж. у приватних помешканнях. На Личаківському передмісті існувала традиція влаштовувати частування Ж. Закупивши горілку й пиво, кололи свиню й запрошували на почастунок просто з вулиці або нічліжки дванадцять старців. Прислужувати гостям за трапезою мусив сам господар. Автор нарису з історії львівських передмість Адам Краєвський уважав такі бенкети формою добровільної покути місцевого люду за постійні бійки та пияцтво, якими відзначалося багато мешканців Личакова.

Характеризуючи проблему жебрацтва у Львові, газета "Львівський кур'єр" (*Kurier Lwowski*) 1886 писала: "Як тільки настануть сутінки, рої жебраків - жінок, чоловіків і дітей, розмістившись коло брам будинків, плачливим голосом благають у перехожих милосердя. Особливо верхня частина вул. Карла Людвіка (тепер *просп. Свободи*), пл. Марійська (тепер *пл. А. Міцкевича*), пл. Св. Духа (тепер *пл. Івана Підкови*) зимовими вечорами нагадують справжню картину нужди. Зручно скидати вину на неробство, але ж бо ■ найбільші морози ці бідаки світять голим тілом, ■ їхні змучені обличчя говорять про голод". ■ етнографічному нарисі з історії жебрацтва, що його видав у Львові 1885 Франц Ксаверій Мрочек, уміщено приклади тогочасних жебрацьких речівок на кшталт: "Татунцю милосердний! Соколику любенький! Господарику! Паночку! Не минайте бідного калічку, сліпенького, темненького, нічого не заробляючого! Чей же, татунцю, погляньте на мене милостивим оком!" тощо.

Не всі Ж. покладалися тільки на ласку доброчинців. Легальним способом заробляти гроші було ходити дворами з катеринкою. Деякі львівські старці підробляли, виконуючи невеликі доручення чи роблячи дрібні послуги мешканцям і гостям міста. Зокрема незвично заробляв собі на прожиття старий Ж., що на поч. XX ст. старцював на площі біля *собору св. Юра*. Маючи яскраву зовнішність, прошак працював натурщиком для студентів, які вчилися малювати. За твердженням письменника *Яна Парандовського*, ■ останні роки життя цей Ж. переїхав до *Сноткова*, куди його запросив на постійне проживання художник *Казимеж Сицульський*.

Жебрак
Сучасне фото

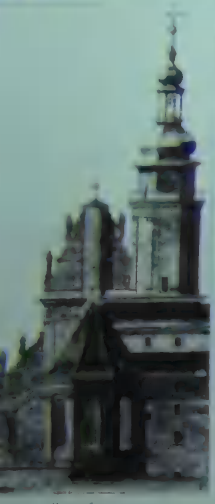

Костел бернардинців
Вигляд з східного боку
Гравюра за малюнком Я. Перося

Калишин
Притулок брата Альберта на вул. Клепарівській, 15
Сучасне фото

У міжвоєнний період кількість Ж. у Львові особливо зросла в часи гіперінфляції 1923–1924 та економічної кризи поч. 1930-х. Безробіть Ж. мешкали в комірках та куренях, яких найбільше було на вул. *Золотій*, вул. *Зеленій* та *Кайгарвальзі*. У грудні 1933 лише на Кайгарвальзі в землянках жило 36 родин (126 осіб), які жебракували. Упродовж 1938 у Львові поліція затримала за жебрацтво та волочітство 625 неповнолітніх.

Встановлена у Львові після *Другої світової війни* радянська влада заборонила жебрацтво, оскільки комуністична ідеологія стверджувала, що в СРСР немає "соціальних передумов" для появи Ж. Правоохоронні органи переслідували прошаків, однак найчастіше Ж. не карали в судовому порядку, а просто виселяли за межі міста. Незважаючи на заборони, жебрацтво існувало. У Львові більшу частину Ж. в радянський час становили *цигани*. Головним місцем їхнього скупчення були околиці головного *залізничного вокзалу*.

Прийнятий 04.05.1961 закон про відповідальність за ухиляння від "суспільно-корисної праці" формально діяв до травня 1991, коли в СРСР було ухвалено "Закон про зайнятість населення", яким комуністична влада вперше визнала безробіття. Кількість Ж. у Львові різко збільшилася в першій пол. 1990-х, коли через економічну кризу в межею бідності опинилося багато безробітних та людей пенсійного віку.

Чинні закони України не забороняють жебракувати. Винятком є ті випадки, коли в таку діяльність втягують неповнолітніх. Ухвалений 2001 Кримінальний кодекс України вперше у самостійний склад злочину втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, пияцтво, азартні ігри та жебрацтво (ст. 304 КК України).

Жебрацтво в центральній частині міста становить серйозну проблему сучасного Львова. Поведінка багатьох Ж. відзначається агресивністю, перешкоджає туристам і мешканцям міста.

Андрій Козицький

ЖЕБРОВСЬКИЙ ВЛАДИСЛАВ КАЗИМЕЖ (Żebrowski Władysław Kazimierz, спочатку Jasieńczyk-Żebrowski Władysław Kazimierz, псевда: Дембінський, Жук; 17.12.1883–25.04.1940) – польський військовий діяч, організатор підпільного руху часів *Другої світової війни*. Народився в м. Городок (тепер Львівської обл.). Вивчав польську філологію у *Львівському університеті* (1902–1907). Працював учителем у гімназіях Станиславова (тепер м. Івано-Франківськ) та Львова, був членом польського "Сокола" 1912–1914 комендант Сокільських польових дружин у Станиславові. Під час *Першої світової війни* служив офіцером в австрійській армії (1914–1918), згодом брав участь у боях за Львів українсько-польської війни 1918–1919. У міжвоєнний час обіймав високі посади у Війську Польському, зокрема від 25.06.1923 був комендантом Кадетського корпусу № 1 у Львові (до 1927).

Вийшов у запас 31.10.1928, працював директором приватної гімназії у м. Стрижів (Підкарпатського воєвод., Польща). У вересні 1939 – диктор Польського *радіо* у Львові, згодом директор шпиталю, організованого в приміщенні *Львівської Політехніки*. Від вересня 1939 – член підпільної Польської організації боротьби за свободу. Після вступу до міста Червоної армії жив на нелегальному становищі, у грудні 1939 виконував обов'язки коменданта району № 3 Союзу збройної боротьби-І у Львові. Через загрозу арешт-

р. в квітні 1940 залишив Львів і намагався дістатися до Франції. Загинув під час спроби перейти кордон у районі Ясенева Польного біля Городенки (тепер Івано-Франківської обл.).

Гжегож Грицюк

ЖЕБРОВСЬКІ (Zebrowscy) – родина органобудівників, яка наприкін XIX – на поч. XX ст. мешкала у Львові, власники органобудівної фірми.

ІГНАЦІЙ Ж. (р. нар. невід. – 1894) – органобудівник. Народився у Великопольщі. Походив із родини, яка традиційно займалася будівництвом і ремонтом органів. 1857 Ігнацій Ж. відремонтував органи в колишньому бернардинському костелі в Гродно (тепер Білорусь) та у фарному костелі Бялостоку (тепер Підляського воєвод., Польща), а бл. 1869 зареєстрував власну органобудівну фірму у Варшаві. 1872 ремонтував орган у катедрі в Гнєзно (тепер Великопольського воєвод., Польща). 1880 зареєстрував фірму у Гданську (тепер Поморського воєвод., Польща), але вже 1881 разом із дорослим сином Александром переїхав до Львова. У Львові зареєстрував фірму на вул. Св. Станіслава, 4 (тепер вул. І. Тиктора) і відразу ж одержав замовлення на ремонт органа в *костелі єзуїтів*. 1882 Ігнацій Ж. збудував новий орган для монастирського *костелу Сакре-Кер*. 1882–1884 збудував нові органи для костелів в Олесницях (тепер Підкарпатського воєвод., Польща), Мостиськах (тепер Львівської обл.), Станиславові (тепер м. Івано-Франківськ) і Бережанах (тепер Миколаївського р-ну Львівської обл.). 1885 Ігнацій Ж. реставрував "повсім знищений орган" в Усті Зеленому (тепер Монастириського р-ну Тернопільської обл.), збудував новий інструмент для парохіяльного костелу у Вельовсесі (тепер Шльонського воєвод., Польща) і одержав замовлення на будівництво органа для каплиці у львівському *Домі військових інвалідів* на *вул. Кленарівській*. Фірма Ігнація Ж. збудувала орган для костелу в Берем'янах (нині – Ясіївка) (1884), у каплиці вчительської семінарії в Кракові та в костелі с. Михайлівка (1885; тепер Тетіївського р-ну Київської обл.). В одному із своїх оголошень Ігнацій Ж. стверджував, що збудував також орган для церкви *василіян* у Львові. У вересні 1886 Ігнацій Ж. збудував орган для вірменської церкви в Тисмениці (тепер Івано-Франківської обл.). 1887 здійснив перебудову органа власної роботи, що належав львівським *єзуїтам* (додав 20 нових голосів, збудував найбільші тоді в органах Галичини 32-футові труби (*major bass*, або *kontrabass*). Виготовив орган для каплиці в костелі кармелітів на П'яску в Кракові (1891).

До 1888 Ігнацій Ж. працював разом із сином Александром, згодом посередився на ремонті старих органів, а новозаснована фірма сина головно будувала нові. За свідченнями часопису "Католицькі відомості" (*Wiadomości katolickie*), фірма Ігнація Ж. відремонтувала органи у львівських *костелах: домініканців, кармелітів босих, св. Мартина, св. Миколая, св. Марії Магдалини, св. Анни*, а також *римо-католицькій катедрі* та *вірменській церкві*.

Поза Львовом Ігнацій Ж. відремонтував орган XVII ст. в Поморянах (тепер Золочівського р-ну Львівської обл.). Після *Другої світової війни* цей орган перевезли до Львова і після ремонту встановили в костелі домініканців (тепер *Музей історії релігії та атеїзму*). 2006 музей передав

Орган у костелі єзуїтів. Сучасне фото

Орган у костелі ступів. Пристрій для нагнітання повітря. Сучасне фото

Александер Жевуський. Портрет XVII ст.

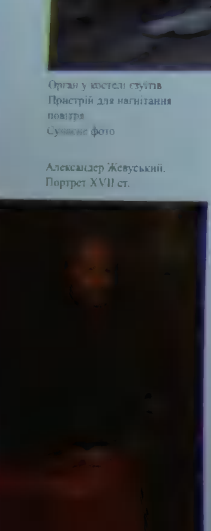

орган до вірменської церкви. Сьогодні це найдавніший із чинних органів України. Ігнацій Ж. відремонтував органи в Золочеві на Львівщині (1889), а також у Копичинцях, Червоногороді, Борщові і Скалі Подільській (усі – 1890, тепер Тернопільської обл.), 1892 – органи в костелі у Варяжі (тепер Сокальського р-ну Львівської обл.). У другій пол. 1892 працював у Зборові (Тернопільської обл.) і Кротошині поблизу Львова, де відремонтував органи львівського майстра Романа Духенського, виготовлені 1854.

У Львові мешкав та працював на вул. Св. Станислава, 4 (тепер вул. І. Тиктора), *вул. М. Коперника*, 21, вул. На Байках, 12 (тепер вул. Київська), вул. А. Фредра, 13, вул. Я. Кохановського, 4 (тепер вул. К. Левицького), пл. Бернардинській, 25 (тепер пл. Соборна). Помер у Львові. Похований на *Личаківському цвинтарі*.

АЛЕКСАНДЕР Ж. (1841–05.12.1913) органобудівник. Син Ігнація Ж. Фаху вчився у батька. У Львові спочатку працював разом із батьком, 1888 зареєстрував власну фірму, що діяла на вул. М. Коперника, 21. Мешкав на вул. І. Вагилевича, 8. Упродовж п'яти років (1889–1894) перебував поза межами Львова, можливо, стажувався в одній із європейських фірм. 1895 зареєстрував у Львові нову фірму на *вул. Зеленій*, 34 (згодом діяла на вул. Зеленій, 27). Першим органом, що його самостійно виконав Александер Ж. 1888, став невеликий інструмент для каплиці у *в'язниці "Бриґідки"*. 1888 збудував ще два органи: для костелів с. *Зубра* та с. Старий Диків (тепер Старий Дзікув Підкарпатського воєвод., Польща). 1889 збудував великі органи в Біланах під Краковом і в костелі отців бернардинців у Дуклі (тепер Підкарпатського воєвод., Польща). 1895 створив інструмент для костелу в Рогах (тепер Підкарпатського воєвод., Польща), 1896 – для Солотвина (тепер Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл.) і Гвіздця (тепер Коломийського р-ну Івано-Франківської обл.), 1897 – для костелу Всіх Святих в Букачівцях (тепер Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл.), а 1898 – для каплиці в закладі для сиріт фундації графа *Станіслава Скарбка* поблизу Дроговижа (тепер с. Заклад Миколаївського р-ну Львівської обл.). 1898 одержав престижне замовлення на докорінну реконструкцію великого органа в *костелі бернардинців* у Львові. 1904–1906 Александер Ж. переобладнав орган у костелі бернардинців у Лежайську (тепер Підкарпатського воєвод., Польща).

Переніс діяльність свого закладу 1907 зі Львова до Кракова, де 1907–1909 виконав повну реконструкцію органа в костелі св. Флоріана та реставрацію органа фірми "Рігер" у костелі реформатів. Згодом створив кілька органів, вперше в Польщі запроваджуючи в конструкцію інструментів технічні новинки і винаходи, наприклад регістри, у які повітря подавалось під високим тиском (т. зв. серафони). Підприємство Александра Ж. у Кракові мало високий авторитет, а сам майстер був найшанованішим органобудівником у місті, якому довіряли ремонт і перебудову найліпших історичних інструментів у давніх святинях. Помер у Львові. Похований на Личаківському цвинтарі.

КАЗИМЕЖ Ж. (1885 – р. смерті невід.) органобудівник. Народився у Львові. Син Александра Ж. Професії вчився у батька. Від 1907 був співвласником родинної фірми. Після смерті батька 1913 продовжував виконання замовлень у Кракові. Казимеж Ж. (можливо, у співавторстві з батьком)

склав проєкт і вів перемовини про будову великого органа в костелі паулінів на Ясній Гурі в Ченстохові (тепер Шльонського воєвод., Польща). Проєкт не був реалізований, можливо, через смерть Александра Ж.

Мешкаючи у Львові, Казимеж Ж був представником інтересів органобудівної фірми "Рігер" із Ягерндорфа на Силезії. 1910 Казимеж Ж. як представник фірми "Рігер" монтував і настроював 36-регістровий орган "Опус 1227" у вірменській церкві у Львові. Єдиною відомою працею Казимежа Ж. у Львові була будова нового органа в костелі домініканців. 1925 Казимеж Ж. спроєктував новий орган для *костелу св. Ельжбети* у Львові. У святині мав бути встановлений найбільший орган у Львові. Однак проєкт не підтримали члени костельного комітету – вибрано пропозицію фабрики органів Домініка Бернацького з Влоцлавка.

Казимеж Ж. перебудовував орган у костелі замку на Вавелі в Кракові, збудував новий орган для парохіяльного костелу в Ноздржу і Камині Великій (1912), новий орган із використанням старої шафи для костелу паулінів на Скалці в Кракові (1914), орган для костелу с. Великі Очі (тепер с. Вельке Очи Підкарпатського воєвод., Польща) недалеко Рави-Руської, орган для костелу в Юзефові (1924). Інформації про Казимежа Ж. після 1925 немає.

Юрій Смірнов

ЖЕВУСЬКІ (Rzewuscy) – магнатська родина українського походження, згодом полонізована. Мала великі маєтки на Поділлі, а від 1650 – Роздольський ключ поблизу Львова, який успадкувала Анна Жевуська-Черніївська, дружина львівського судді Станіслава Ж. Їхній син, Міхал Флоріан Ж. (помер 1687) – підвоєвода львівський (1663), полковник коронних гусарів (1674), учасник знаменитої атаки крилатих гусарів на турецький табір під Віднем (1683). Постійно жив у Львові. У Львові мешкав і помер його син Станіслав Матеуш Ж. (01.10.1662–04.11.1728) – гетьман великий коронний, воєвода белзький (1726). Останній опосередковано спричинився до здобуття Львова *шведами*, оскільки його військо 04.09.1704 залишили місто перед підходом шведської армії *Карла XII*, не вживши належних заходів для оборони. Похований у м. Розділ (тепер Львівської обл.).

Зі Львовом пов'язані й інші визначні представники родини Ж.: Міхал Юзеф Ж. (помер 1769) – воєвода підляський (1752), подільський (1762); Вацлав Ж. (29.10.1706–27.10.1779) – воєвода подільський (1736–1750, 1756–1762), краківський (1762), гетьман польний коронний (1752), гетьман великий коронний (1773–1774); Северин Ж. (13.03.1743–11.12.1811) – гетьман польний коронний (1774–1793), один із організаторів Торговицької конфедерації 1792. У Львові народився Вацлав Северин Ж. (15.12.1784–14.05.1831) – романтик-козакоман, який складав музику на "козацькі" вірші Тимка Пандури та був водночас мандрівником-орієнталістом. Його син Леон Ж (1808–1869) тривалий час мешкав у Львові, був членом товариства львівських перегонів.

Станіслав Матеуш Ж. 1713 купив у Валентія Бзовського кам'янницю на *пл. Ринок*, 3. Її 1732–1738 у Ж. винаймав Григорій Задикевич, а родина Ж. оселилася там лише 1740. На замовлення родини Ж. 1771–1772 *Пйотр Пагейовський* перебудував цю кам'янницю в стилі *бароко*. Вона була у власності родини Ж. до 1823, поки її не успадкували графи Ляницкоронські. За кошти коронного крайчого Северина Йосифа Ж. (р. нар. невід. -1754) і його дружини Антоніни з Потоцьких 1736 перед львівським *костелом бернардинів* споруджено колону на честь *св. Яна з Дукли*. У *Львівській галереї мистецтв* експонується "Портрет Констанції Жевуської" (1789) авторства А. Граффа. У запасниках Музею "Олеський замок" зберігається майже вся портретна колекція Ж. XVII–XVIII ст. із Роздольського замку, а також частина родинної колекції зброї, меблів Ж. із Підгорецького замку. У *Музеї зброї "Арсенал"* експонується панцир крилатого гусара, у якому Міхал Флоріан Ж. брав участь 1683 у битві під Віднем.

Леонтій Войтович

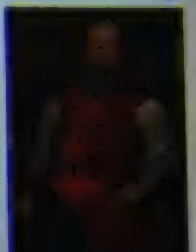

Валентин Бзовський. Портрет XVIII ст.

Леон Жевуський

Історична марка фірми "С. Г. Желенський"
Фрагмент вітража на вул. М. Коперника, 3 1910 р.
Сучасне фото

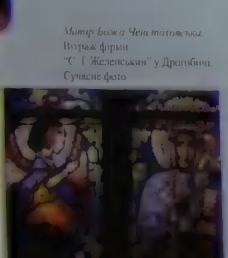

Матір Божа Ченстоховська. Вітраж фірми "С. Г. Желенський" у Дрогобичі. Сучасне фото

ЖЕЛЕНСЬКИЙ-БОЙ ТАДЕУШ (Żeleński-Boj Tadeusz, псевдо: Ян Желіта, Карпинський, Єжи Стрий, Вітольд Равич, Желіта; 03.04.1889 – 24.03.1941) – польський військовий діяч, організатор підпільного руху часів *Другої світової війни*, генерал. Народився в Мірові поблизу Ченстохови (Польща). 1912 закінчив Сільськогосподарську академію (тепер *Львівський національний аграрний університет*) у *Дубляні* поблизу Львова. Брав участь у діяльності польських патріотичних молодіжних організацій, був одним із ініціаторів створення Польського військового союзу у Львові, перетвореного 1910 на Організацію Польської армії. Від осені 1912 до серпня 1914 організатор і комендант Польських стрілецьких дружин у Львові. Під час *Першої світової війни* перебував у Польських легіонах (1914–1917), від 01.10.1916 до березня 1917 командував Першою бригадою Легіонів. 1917–1918 служив у Польській збройній силі, створеній при німецькій армії. Від листопада 1918 – у Війську Польському. 04–05.01.1919 намагався через державний переворот повалити уряд Єнджея Морачевського. Відправлений у відставку, однак від 1920 – знову на військовій службі. Від березня 1920 до червня 1924 командував 12-ю піхотною дивізією. Під час боїв проти більшовицьких військ в Україні був поранений. 15.07.1924 одержав звання генерала дивізії. 29.08.1924–24.08.1926 – Новогрудзький воєвода, згодом перейшов у резерв військового міністерства. Від 1929 – у запасі, провадив господарство у своєму маєтку Шили на Волині. Активний діяч Союзу осадників. 1936–1939 – член Головного комітету Окружного правління Національного сторонництва у Львові, керував діями Національного сторонництва на Волині. Після початку німецько-польської війни у вересні 1939 був мобілізований, увійшов до Командування оборони Львова, член Комітету оборони Львова, організатор і командир Добровольного корпусу спеціального призначення. Від 22.09.1939 – комендант Польської організації боротьби за свободу. Арештований 27.10.1939 органами *НКВС*, ув'язнений спочатку у Львові, а від 05.11.1939 до серпня 1941 у Москві. Під час перебування у в'язниці на Луб'янці з Ж. зустрічався керівник радянських спецслужб Лаврентій Берія, який вів вступні розмови про створення на території Радянського Союзу польських військових формувань. Звільнений за амністією, оголошеною після початку радянсько-німецької війни, Ж. виїхав до Лондона. Від 1941 служив у Польських збройних силах, 11.06.1942–21.02.1947 – голова Військового трибуналу. Після демобілізації залишився у Великій Британії, брав активну участь у громадсько-політичному житті, зокрема в діяльності польських ветеранських організацій. Помер у Турбріджі (Велика Британія).

Гжегож Грицюк

ЖЕЛЕНСЬКИЙ-БОЙ ТАДЕУШ
див. *БОЙ-ЖЕЛЕНСЬКИЙ ТАДЕУШ*

ЖЕЛЕНСЬКІ (Żeleńscy) – власники краківської фірми, яка від поч. XX ст. виготовляла вітражі та мозаїку. Велика кількість замовлень фірми була виконана для Львова. Повна назва фірми – "Краківський заклад вітражів, мистецького склярства та фабрика скляної мозаїки. С. Г. Желенський". Найвідомішими представниками родини були:

СТАНІСЛАВ ГАБРІЕЛЬ Ж. (1873–1914) – інженер, підприємець. Син композитора Владислава Желенського, брат письменника *Тадеуша Бой-Желенського*. Народився у Кракові, де навчався в гімназії. Закінчив 1897 факультет будівництва *Львівської Політехніки* з дипломом інженера-архітектора. 1897–1899 працював інженером-архітектором у технічному департаменті *Галицького намісництва* у Львові, згодом був переведений на таку саму посаду в Делегатуру департаменту у Кракові, де працював до 1907.

Став 1904 співвласником створеного двома роками раніше Краківського закладу вітражів і мозаїки Владислава Екельського й Антонія Туха. 1906 викупив фірму у її попередніх власників. Підприємство швидко опанувало краківський ринок віт-

ражів, а також стало майже монопольним виробником вітражної продукції в Галичині. Успіх фірми був пов'язаний передусім із співпрацею з відомими краківськими художниками С. Виспянським, *Ю. Мегоффером*, В. Тетмаєром, *Е. Лепіцем*, Я. Буковським, С. Матейком, *Г. Узембло*, архітектором *Ф. Мончинським* та ін. Керівником майстерні мозаїки був італієць з Венеції Еміль Сонзоньйо. 1907–1939 із фірмою Ж. співпрацювали львівські художники й архітектори: *С. Батовський-Качор*, *П. Холодний*, *В. Дайчак*, *Ю. Крупський*, *К. Машковський*, А. Міхаляк, *А. Павліковська*, *Т. Попель*, З. Пронашко, *Я. Г. Розен*, *В. В. Равський*, *К. Сихульський*, *М. Сосенко*, *К. Стефанович*, Т. Шостакевич, Т. Войцеховський, *Ф. Вниженський* та ін.

Упродовж 1907–1914 фабрика Ж. виконала вітражі для 27 храмів Львова, зокрема для каплиці *реколекційного дому єзуїтів* і *костелу св. Софії*. Крім цього, було зроблено вітражі для будівель Торгово-промислової палати (тепер *просп. Т. Шевченка*, 17–19), Технологічного інституту (тепер *Львівська національна музична академія*, вул. Нижанківського, 5), Скейтинг-Ринку (*вул. Зелена*, 59), страхової компанії "Трієст" (*вул. М. Коперника*, 3), Промислового банку (тепер вул. Січових Стрільців, 9), Акціонерного банку (тепер *пл. Генерала Григоренка*, 3), Музичного інституту ім. М. Лисенка (тепер вул. М. Шашкевича, 5), приватної гімназії З. Стшалковської (вул. Зелена, 22), *готелю* "Краківський" (тепер пл. Соборна, 7), *аптеки* М. Еттингера (тепер пл. Торгова, 14). Сотні вітражів підприємство виконало для вілл і багатоповерхових житлових будинків у Львові.

Ж. періодично приїжджав до Львова з лекціями про вітражне мистецтво, виставляв свої вироби на львівських виставках. Зокрема 1909 вітражі і проєкти мозаїки Ж. були експоновані у Львові на "Костельній виставці". У львівських газетах і журналах друкував фахові статті, присвячені вітражам.

На початку *Першої світової війни* влітку 1914 Станіслав Габріель Ж. пішов до австрійського війська. Загинув в одному з перших боїв під Красником (тепер Люблінського воєвод., Польща).

ІЗАБЕЛЛА Ж. (1878–1956) – підприємниця. Дружина Станіслава Габріеля Ж. Після смерті чоловіка керувала родинним закладом (до 1929 самостійно, 1929–1952 спільно із сином Адамом). 27.12.1915 одержала т. зв. промислову карту, яка давала їй змогу офіційно вести виробничу й господарську діяльність. Для популяризації вітражного мистецтва проводила лекції, семінари тощо. За час її керівництва заклад Ж. виконав вітражі для львівських храмів: *костелу Сакре-Кер* (1925), *костелу св. Єльжбети* (1926 і 1936), *Волоської церкви* (1927 і 1936), *костелу змартвихвстанців* (1933). Також виконано вітражі для низки світських будівель: *вілли Макаревича* (1931) (тепер *вул. М. Драгоманова*, 58), банку акційної спілки "Земний газ" (тепер *вул. С. Бандери*, 3). На *"Східних торгах"* у Львові фірма спорудила власний павільйон, у якому виставляла готові вітражі та їхні проєкти (картони) авторства відомих художників.

АДАМ Ж. (1905–1963) – підприємець. Син Станіслава Габріеля та Ізабелли Ж. Спільно з матір'ю керував родинною фірмою від 1929. Власність родини Ж. націоналізувала комуністична влада Польщі 1952. Адам Ж. до кінця життя залишався працювати на фірмі. Після *Другої світової війни* заклад Ж. виготовив велику кількість копій вітражів, знищених під час бойових дій. У післявоєнні роки мистецькими керівниками майстерні були відомі художники: Ян Сливінський (1952–1960), Владислав Ястшембський (1960–1963) і Регіна Риховська-Молінська (до 1990).

Від 2000 заклад знову став приватною власністю й одержав згоду спадкоємців родини Ж. на використання історичної назви.

Юрій Смірнов

Фрагмент вітража фірми "С. Г. Желєнський" на просп. Т. Шевченка, 27 1910 р. Сучасне фото

Вітраж фірми "С. Г. Желєнський" на вул. М. Коперника, 3 Сучасне фото

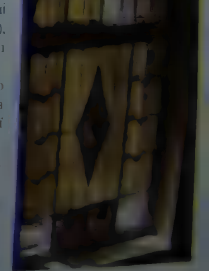

ЖЕЛЕХІВСЬКИЙ ЄВГЕН (24.12.1844–18.11.1885) – український мовознавець, етнограф, фольклорист, громадський діяч. Народився в с. Хилевичі (тепер

...ович Шевченський

Городоцького р-ну Львівської обл.). 1869 закінчив філософський факультет *Львівського університету*. Від 1872 викладав українську та класичні мови в українських гімназіях Перемишля і Станиславова (тепер м. Івано-Франківськ). З ініціативи Ж. та братів Заклинських 25.03.1877 засновано філію товариства *"Просвіта"* у Станиславові. Перший голова цієї філії. Один із засновників й активний член *Наукового Товариства ім. Шевченка* та "Просвіти" у Львові.

Автор "Малоруско-німецкого словаря" (Т. 1–2, 1886), що його видав у Львові С. Недільський (він упорядкував і Т. 2 словника за матеріалами Ж.). Словник, що містить понад 64 тис. слів, вплинув на поширення української літературної мови в Галичині та витіснення з ужитку "язичія". У своєму словнику Ж. застосував фонетичний правопис (т. зв. желехівку), який ґрунтувався на діалектних рисах галицьких говірок. Запропонував писати літеру *і* не тільки на позначення йотованого *і*, але й після м'яких зубних приголосних *д, т, з, ц, с, л, н* (діло, ліс, приніс). Позначав м'якість *є* перед наступним м'яким приголосним (сьмх, сьвіт). В іменниках середнього роду не передавав подовження приголосних і писав закінчення *є* (житє, знанє). Звук *і* з *о* в новозакритих складах передавав через *і* (стіл). Вилучив літери *ъ, ѣ, ы*. Йотоване *е* та м'якість попереднього приголосного перед *е* передавав через *є*, йотоване *о* – буквосполученням *йо*, а м'якість приголосного перед *о* – через *ьо*. Впровадив апостроф після префіксів, що закінчувалися на приголосний, перед йотованими та м (з'явленє, з'орати). Вибухове *ґ* передавав через *г*. Прикметникові суфікси *-ськ, -цьк* не пом'якшував (німецький). Іншомовні слова передавав із позначенням м'якості *л* (кляса).

Правопис Ж. 1892 був запроваджений у школах Галичини та Буковини, його використовували й у виданнях *народовців* та Наукового Товариства ім. Шевченка аж до 1922, а деякі твори друкувалися желехівкою й пізніше. Здійснив етнографічні розвідки Опілля (публікував свої нариси під псевдонімами Іван Соколик та Оплянин). Досліджував український фольклор ("Деякі уваги про творення й збереження народних пісень руських", 1884; "З уст народу", 1868).

Помер у Станиславові. Діяльність Ж. досліджували М. Худаш, М. Демський, желехівку – М. Півторак.

Мирослава Товкало

...ьчина св. Онуфрія ...а. XX ст. ...вне фото

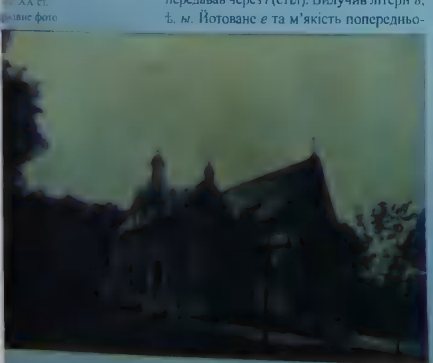

ЖЕЛИБОРСЬКІ – давній український шляхетський рід, представники якого були активними учасниками церковного життя XVI–XVII ст. у Львівській єпархії. У XVII ст. двоє із родини Ж. стали львівськими єпископами: Арсеній (1641–1662) та Афанасій (1662–1666).

Серед активних учасників боротьби львівських міщан та шляхти за відновлення православної єпископської катедри 1539 був Павло Ж. 1615 після смерті Григорія Ж. у Львові було видано траурний "Плач".

Після смерті єпископа *Єремії (Тисаровського)* 1641 виникло питання, кого обрати наступником. Виборів, що їх провело українське духівництво в Жовчеві (родовому маєтку спочилого, де той і був похований, тепер Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл.), митрополит *Петро (Могила)* не визнав. Предстоятель не погодився з тим, що собор відбувся без його відома і не в катедральному місті. Натомість, православне духівництво поясню-

вало свою поведінку побоюванням втручання римо-католицького архієпископа в разі роботи собору у Львові.

У львівському катедральному храмі св. Юрія 05.04.1641 скликано єпархіальний собор. У роботі собору, крім єпархіального духівництва, брав участь представник митрополита, луцький ігумен Леонтій (Шитик (Шицик)-Залеський), представники *братств*, 112 представників шляхти. На розгляд собору запропоновано дві кандидатури – Даниїла *Балабана* і молодого 23-річного шляхтича Андрія Ж. Після тривалого обговорення собор підтвердив рішення, прийняте в Жовчеві, – обрати єпископом львівським молодого, але освіченого й відданого церкві Андрія Ж. Шляхтич тоді перебував на службі при королівському дворі, але був заздалегідь звідти відкликаний. Після прийняття чернечого постригу з іменем Арсеній та королівського затвердження рішення собору (04.06.1641) новий львівський єпископ був хіротонізований у Луцьку 17.11.1641.

Докладний опис контексту обрання на львівську катедру Арсенія Ж. вміщено в "Життєписах львівських єпископів грецького обряду", автором яких був учасник *Львівського собору 1641 р.*, православний шляхтич *Львівської землі*, можливо, служитель канцелярії. "Життєписи" збереглися до наших днів серед документів протонотарія *Антонія Левицького*.

Єпископ Арсеній підтримував добрі стосунки з братствами, розпочав власну видавничу діяльність. До співпраці Арсеній залучив звільненого перед тим управителя братської друкарні *Андрія Скальського*. При церкві св. Юра було засновано нову друкарню, яка вже 1645 видала першу книгу – "Евхологіон" (Требник). Згодом у цій друкарні з'явилися ще дві книги: "Наука о седми тайнах церковных" і "Зобраніє короткоє науки о артикулах віри" (1646). Останнє видання було передруком "Катехизиса" (1645) митрополита Петра (Могили). Згодом друкарню зі Львова єпископ переніс до Свято-Успенського монастиря в Уневі (тепер Перемишлянського р-ну Львівської обл.). Видавнича діяльність єпископа Арсенія стала причиною гострого конфлікту з митрополитом Петром (Могилою).

Із благословення Арсенія та зусиллями львівського міщанина Симеона Содоми 1646 біля підніжжя *Лисої гори* і *Високого Замку* було зведено православний храм св. Йоана Богослова. 1663 при ньому вже існувало окреме братство, можливо, і невеликий чоловічий монастир.

Активну позицію єпископ Арсеній посів у роки національно-визвольної війни українського народу під проводом гетьмана *Богдана Хмельницького* (1648–1657). Тоді українські церковні кола здійснили низку заходів для зміцнення зв'язків із представниками гетьманської адміністрації, налагодили стосунки з духівництвом Гетьманської держави.

Під час походів *козаків* на західноукраїнські землі, за порозумінням із єпископом, зв'язки з козацькими полками підтримували церковні братства. У бібліотеку львівського Свято-Онуфріївського монастиря потрапила книга, яку восени 1648 козаки подарували братству с. Вербиці. Львівські братчики зустрічалися з "капеланом" Б. Хмельницького, священиком Іваном Гоголовським, який, отримавши в подарунок кілька львівських видань, подарував *монастирєві св. Онуфрія* "Октоїх" Запідозрений у стосунках з козаками, жорстоким тортурам 1651 був підданий львівський та унівський друкар Андрій Скольський. Львівський братчик Феодосій Томкевич 1656–1657 виконував обов'язки збирача мит і податків, а також довіреної особи в окремих дипломатичних справах при українському гетьмані.

У травні 1657 в Чигирині гетьман прийняв делегацію від львівського єпископа Арсенія. Римо-католики Львова навіть у XVIII ст. продовжували дорікати Успенському Ставропігійському братству ворожим ставленням до польської влади під час козацьких *обрав* Львова 1648 і 1655.

Владика Арсеній помер 18.09.1662.

Наступником Арсенія обрали його брата, Адама Ж. (в чернецтві – Афанасія), який

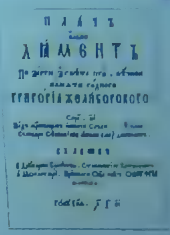

Плач, або Лямент на вічну пам'ять Григорія Желиборського. 1615 р.

Арсеній Желиборський

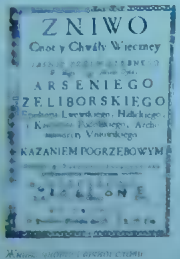
ZNIWO
Chwały Wieczney
ARSENIEGO
ZELIBORSKIEGO
Prawdziwego Lwowskiego, Halickiego
i Kijowskiego Prawosławnego, Arcybiskupa y Vniowskiego
KAZANIEM POGRZEBOWYM
VILNA ONE

Жепліна, надпису якого стосується
Архиєпископ Желиборський
Надгробна промова
Т. Прокоповича на похороні
Арсенія Желиборського
1665 р. Титульна сторінка

посідав катедру недовго (помер у вересні 1666). Коли 1664 київського митрополита Йосифа (Нелюбовича-Тукальського) було ув'язнено за звинуваченнями у зраді Речі Посполитої, львівський єпископ Афанасій був призначений адміністратором Київської митрополії. 1664 до єпископа Афанасія прибув відомий український богослов ігумен Йоаникій (Галятовський), який шукав притулку у Львові під час конфліктів та суперечностей зі ставлеником Московського патріархату, блюстителем Київської митрополії, мстиславським єпископом Мефодієм. Імовірно, що на подяку ігумен Йоаникій присвятив єпископові Афанасію один із своїх найвидатніших творів "Ключ Разумінія". Користуючись гостинністю єпископа Афанасія, Йоаникій підготував у Львові друге видання свого твору, а також публікацію трактату "Небо Новоє"

Діяльність Ж. у Львові вивчали львівські дослідники *А. Петрушевич*, митрополит Іларіон (*Іван Огієнко*), *Я. Ісаєвич*, І. Мицько та ін.

Василь Кметь

Афанасій Желиборський

ЖЕПЛИНСЬКИЙ БОГДАН (нар. 05.04.1929) український інженер, бандурист, дослідник історії кобзарства. Народився у Дрогобичі (тепер Львівської обл.) у священичій родині. 1946 закінчив середню школу № 1 в Яворові (тепер гімназія ім. Осипа Маковея), навчався у *Львівській Політехніці* (1946–1950). Змалку вчився грати на різних музичних інструментах. Під час навчання у Львівській Політехніці грав у капелі бандуристів (1946–1950). За створення молодіжного революційного гуртка в с. Наконечне (Яворівського р-ну Львівської обл.) 1950 був арештований і засланий до Сибіру. Заслання відбував в с. Торба (Зирянського р-ну Томської обл., Росія). На засланні разом із братом Романом заснував капелу бандуристів-засланців, яка діяла 1950–1954. Після звільнення 1956 здобув вищу освіту, закінчивши Томський політехнічний інститут. Працював 1956–1959 інженером на хімічному заводі в м. Перм (Росія), зробив кілька удосконалень технологічного процесу виробництва. Диригував заводським хором, виступав як бандурист-соліст.

Повернувшись в Україну 1959, працював на Роздільському сірчаному комбінаті (м. Новий Розділ Львівської обл.). Разом із братом Романом 1960 керував капелами бандуристів "Дністер" та "Струмочок".

Від 1969 проживає у Львові. Працював старшим науковим співробітником у Львівському відділенні Інституту економіки АН України та у Всесоюзному науково-дослідному і проектному інституті сірчаної промисловості (тепер Інститут гірничо-хімічної промисловості).

Досліджував економіку й технологію сірчаної промисловості, проблеми корозії металів, ефективність застосування хімічних добрив у сільському господарстві та використання відходів виробництва в дорожньому будівництві. 1970–1990 Ж. разом із дружиною створив і керував капелами бандуристів Палацу культури заводу "*Львівсільмаш*", Львівської Політехніки, Львівського професійно-технічного училища № 4. У 1980-ті відродив галицький ляльковий вертеп в Інституті сірчаної промисловості, Львівській Політехніці, львівських загальноосвітніх школах № 18, 75, 79, 80, 81, а також у Львівському професійно-технічному училищі № 4.

З лекціями-концертами виступав у Києві, Черкасах, Миколаєві, Дніпропетровську, Чернігові, Ужгороді, Луцьку, Івано-Франківську, Тернополі, Трускавці, Моршині, Дрогобичі, в інших містах України, Польщі, Югославії, СРСР. 1988 став одним з ініціаторів створення в Інституті сірчаної промисловості осередку *Товариства української мови ім. Т. Шевченка*, яке згодом очолював. Депутат Львівської обласної ради першого демократичного скликання (1990–1994).

Тривалий час Ж. вивчав звичаї та обряди, збирав усні свідчення та матеріали про українських кобзарів та лірників. Від 1969 був незмінним учасником всіх кобзарських з'їздів. Став одним з

ініціаторів створення Всеукраїнського об'єднання кобзарів (тепер Національна спілка кобзарів, бандуристів, лірників). Від 1994 голова Львівського відділення Всеукраїнського об'єднання кобзарів.

Автор понад 250 наукових публікацій в галузі економіки й техніки, надрукованих в Україні, Росії, Польщі, Югославії, Великій Британії, Канаді, США, Австралії; володіє 25 авторськими свідоцтвами про винаходи та інженерні розробки. Автор виданих у Львові книжок "Коротка історія кобзарства в Україні" (2000), "Кобзарськими стежинами" (2002). Готує до друку енциклопедичний словник "Кобзарство в Україні", для якого зібрав понад 4 тис. біографій кобзарів, лірників. Нагороджений науковими відзнаками, лавреат Фонду духовного відродження ім. митрополита Андрея Шептицького (1997). Працює у Львівському міжрегіональному центрі моделювання та дизайну, керує ляльковим вертепом.

Ірина Кнеть

"ЖЕРЕЛА ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНИ-РУСИ" – багатотомове видання документів з історії України XVI–XVIII ст., яке публікувала археографічна комісія *Наукового Товариства ім. Шевченка* (НТШ) у Львові 1895–1924 (загалом вийшло 12 томів). Ініціатором видання, редактором та автором передмов до Т. 1–3 і 7, куди увійшли *люстрації* королівщин Руського, Белзького й Холмського воєводств XVI ст., був *М. Грушевський*. Т. 4–6, у яких опубліковано галицькі документи періоду Хмельниччини, а також Т. 16, що містив ватиканські матеріали з історії України (хронологічно він був останнім, НТШ видало його 1924), редагував *С. Томашівський*. Укладачем Т. 8, що містив ранні документи про козацтво, був *І. Крип'якевич*, це два томи документів про козацтво підготували *М. Кордуба* (Т. 12) и В. Модзалевський (Т. 22, до якого увійшов щоденник Я. Марковича). Документи для видання було зібрано в архівах Москви, Варшави, Відня, Риму, Стокгольма, Петербурга, Києва, Львова. "Ж." охоплюють політичну, економічну, соціальну, культурну історію України й містять грунтовні наукові передмови видатних істориків.

Іван Сварник

"ЖИВАЯ МЫСЛЬ" український щомісячний літературно-публіцистичний журнал, який виходив російською мовою у Львові 1902–1905. Редакторами видання були І. Савчак, С. Святитський. Журнал дотримувався москвофільського спрямування, пропагуючи надбання "общерусской" культури та сприяючи ідеологічному вихованню проросійськи налаштованої молоді. Політичну спрямованість журналу визначало молодше покоління *москвофілів* – "прогресисти", чиї погляди відображені у статтях Д. Вергуна, І. Савчака та ін. Видання декларувало ідею спорідненості слов'янських культур, аргументувало потребу створити в Галичині окремі російськомовні школи, обговорювало діяльність москвофільських громад і культурницьких організацій, проросійськи налаштованих студентських і жіночих молодіжних товариств. У журналі були широко представлені твори російської літератури. Видання подавало бібліографію російської художньої літератури, наукових праць та преси. Додаток до видання "Свѣтъ мысли" друкував дидактичні та проросійські патріотично-виховні матеріали.

Валентина Передирій

"ЖИВЕ СЛОВО" – український літературно-публіцистичний журнал, орган *Української соціалістично-радикальної партії*. Виходив у Львові щомісяця 1939. Редактором видання був Петро Костюк, видавцем кооперативна спілка "Живе слово". Видання обстоювало демократичні права громадськості й демократичний устрій суспільства, закликало читачів до діяльності в інтересах нації, порушувало проблему духовної кризи української інтелігенції. На сторінках видання автори активно обговорювали ідею створення Карпатської України, зокрема критикуючи

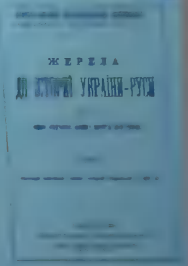

Жерела до історії України-Руси. Т. 1. 1895 р. Титульна сторінка

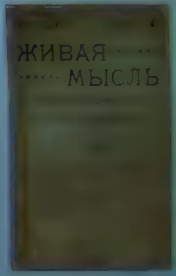

Часопис "Живая мысль". Ч. 1. 1902 р.

Часопис "Живе слово". Ч. 1. 1939 р.

Мітинг на підтримку "Живого ланцюга" у Львові 21.01.1990 р. Площа Ринок
Фото Т. Чабана

діяльність Проводу *Організації Українських Націоналістів*. Водночас видання активно виступало проти галицьких і закарпатських *москвофілів*, чиї позиції засуджувало як антиукраїнські. Журнал провадив постійні рубрики: "Політична хроніка", що подавала новини про військові приготування та локальні воєнні конфлікти; "З міжнародного соціялістичного руху", в якій містилася інформація про політичну діяльність соціялістів закордоном. Рубрика "Культурна хроніка" інформувала про українське й закордонне мистецьке життя. Видання друкувало бібліографію з політології, націології і літературознавства, а також художні твори. Авторами публікацій були М. Миколаєвич, А. Блага, М. Зборовський, Е. Стемпковський, Ю. Кленович та ін.

Валентина Передерій

"Живий ланцюг" на вул. В. Винниченка у Львові
Фото Д. Криси

"ЖИВИЙ ЛАНЦЮГ" 1990 р. – суспільно-політична акція, що відбулася 21.01.1990, у переддень 71-ї річниці об'єднання в одну державу Української Народної Республіки (УНР) та *Західньо-Української Народної Республіки* (ЗУНР). Проведення акції ініціював *Народний Рух України*. Ідея була запозичена в діячів національних рухів країн Балтії, які 23.08.1989 з нагоди річниці підписання пакту Молотова-Риббентропа поєднали "живим ланцюгом" столиці Литви, Латвії та Естонії.

Уперше в Україні "живий ланцюг" було проведено 17.09.1989 на центральних вулицях Львова з нагоди річниці вступу Червоної армії в Західну Україну. Ідею проведення "живого ланцюга" між Києвом і Львовом для відзначення річниці *Акту Злуки* оприлюднено 03.12.1989 на мітингу в Києві. Готуючись до запланованої акції, секретаріят Народного Руху України провів велику організаційну роботу (розроблено докладний план, підготовлено тисячі примірників агітаційної літератури, забезпечено автобусами учасників акції тощо). Під час підготовки акції було вирішено продовжити ланцюг зі Львова до Івано-Франківська. Для створення ланцюга за межами населених пунктів зі Львова, Києва та інших міст виїхали сотні автобусів. Люди з кожного автобуса мали визначені ділянки на трасі Київ – Івано-Франківськ.

У "Ж. Л." на лінії Київ – Житомир – Рівне – Тернопіль – Львів – Івано-Франківськ за офіційною інформацією взяло участь 450 тис. осіб, що вишикувалися, взявшись за руки. За твердженням Проводу Руху, учасниками акції стали майже 1 млн осіб. Крім основного заходу, яким був "Ж. Л.", святкування річниці злуки УНР та ЗУНР супроводжувалося проведенням мітингів. За офіційними матеріалами, у Львівській, Івано-Франківській, Рівненській, Житомирській, Волинській обл. та місті Києві в рамках акції відбулося 30 мітингів, у яких узяло участь майже 95 тис. осіб. Особливо багатолюдні мітинги відбулися у Львові (бл. 20 тис.), Тернополі (бл. 20 тис.) та Києві (бл. 16 тис. осіб). Велике психологічне значення мало масове використання національної символіки (синьо-жовтих прапорів), яка тоді ще не була узаконена. Лише у Львові учасники святкового мітингу підняли бл. 5 тис. жовто-блакитних прапорів.

Масові заходи, пов'язані з відзначенням історичної події, відбулися також у Вінницькій, Волинській, Дніпропетровській, Донецькій, Закарпатській, Запорізькій, Житомирській, Кримській, Полтавській, Харківській, Херсонській, Чернігівській та Чернівецькій обл. за участю майже 13 тис. осіб. Організація та проведення суспільно-політичної акції "Ж. Л." мала засвідчити не лише єдність України, а й

зблизити її західний та східний регіони, ліквідувати у свідомості східних українців образ ворога-західняка, продемонструвати реальну силу структур Народного Руху України, використати трибуну масових мітингів для пропаганди національно-демократичних ідей.

Олена Бойко

"ЖИВІ ГРОБИ" – книжкове видавництво у Львові. Засноване на поч. 1920-х із програмою "видання книжок для широкого кола читачів". Редакція орієнтувалася на мистецьку ошатність в оздобі видань, тому звернулася до одного з найкращих українських графіків *Павла Ковжуна*, який щойно перед тим поселився у Львові, розробити концепцію оформлення серії книжок. Художник виконав марку видавництва, а також обкладинку до книжки Ксенофонта Сосенка "Пражерело українського релігійного світогляду" (1923), до якої, на прохання редакції, спеціально написав статтю "Окраса книжки й пояснення вінети", виклавши свої думки щодо національно-мистецького підходу до оформлення сучасних українських видань. Видавництво функціонувало короткий проміжок часу, випускаючи, окрім книжок, святкові листівки.

Раман Яців

"ЖИВОЕ СЛОВО" – літературно-науковий і політичний журнал москвофільської орієнтації, що виходив у Львові щомісяця 1899. Редактором і видавцем був Ю. Яворський. Журнал пропагував культурне русофільство, закликав до культурного єднання з Росією, використання російської літературної мови для розвитку "галицько-руської літератури". Чільне місце на сторінках "Ж. С." посідали статті на політичні теми, а також літературознавчі матеріали. Суспільно-політичні й соціально-правові проблеми життя "русских" у Львові та Галичині розглядали у своїх публікаціях *В. Дудикевич*, О. Мончаловський, Ф. Свистун, *І. Свєнціцький*. Журнал умішував критичні огляди творів російських письменників. Художня сторінка видання пропонувала читачам прозу й поезію українських галицьких письменників, твори іноземних авторів. Рубрика "Изъ близка и далека" друкувала відомості про літературно-мистецьке життя Польщі, Росії, Болгарії, Чехії. Культурному життю Галичини була присвячена рубрика "Замѣтки и отголоски". Друкована у виданні "Бібліографія" містила відомості про книжки та періодичні видання, які виходили у Львові, Києві, Варшаві, Празі та інших містах. Із редакцією журналу співпрацювали Д. Вергун, І. Габла, *В. Залозецький*, *І. Левицький*, *В. Дурик*, *В. Щавинський*. Видання виходило російською мовою.

Валентина Передрій

"Живий гробіт" на пл. Ринок. Фото Л. Крнси

Журнал "Живое слово". Т. 1. Вип. 2. 1899 р.

ЖИЛА ВЛАДИСЛАВ (Żyla Władysław; 21.01.1877–18.05.1925) – польський священик, історик церковного мистецтва. Народився в м. Бурштин (тепер Івано-Франківська обл.). Навчався у Львові та Інсбруку (Австрія), де по закінченню теологічних студій захистив докторат (1902). Учень *Я. Бачоза-Антоневича*. Від 1919 працював професором *Львівського університету*. 1921–1922 був деканом теологічного факультету університету. Сфера наукових зацікавлень ученого охоплювала історію сакрального мистецтва. Крім наукових студій, дослідник працював над

Й. Свобода
Вірменської церкви з півдня.
Бл. 1865 р.

популяризацією мистецьких пам'яток серед громадськості, розробив інструкційний курс для львівських екскурсоводів. Його було складено на основі викладу про розвиток архітектурних стилів зі спеціальним оглядом львівської архітектури. 1920 став членом Комісії історії мистецтва Краківської академії, а від 1924 – членом Окружової реставраційної комісії.

Розпочав роботу над створенням у Львові архідиецезіального музею 1922. Кустош *Музею ім. князів Любомирських* (1922–1924), для якого склав каталог гравюр.

Активно публікувався від 1911. Статті стосувалися головно проблем охорони пам'яток культури й архітектури та принципів їхнього наукового дослідження. Видав три монографії: "Костел оо. домініканців у Тернополі 1749–1779" (*Kościół oo. Dominikanow w Tarnopolu 1749–1779*, 1917); "Вірменська катедра у Львові" (*Katedra ormiańska we Lwowie*, 1919); "Костел і монастир домініканців у Львові" (*Kościół i klasztor Dominikanow we Lwowie*, 1923).

Дослідник уважав, що датована XIV ст. частина будівлі *вірменської церкви* є пам'яткою винятково вірменської архітектури, а не наслідком поєднання мистецьких впливів Сходу та Заходу. Ж. обстоював думку, що будівничий *Дорин* був лише помічником при зведенні святині або щонайбільше відтворював проєкт, автором якого був невідомий вірменський архітектор. Наукові праці Ж. відзначалися емоційно забарвленим стилем, частими ліричними відступами. Зокрема учений назвав львівський домініканський собор "найгарнішим костелом по цей бік Альп". Помер у Львові.

Олег Дудяк, Юрій Смірнов

Людмила Жилкіна

ЖИЛКІНА ЛЮДМИЛА (нар. 29.01.1928) – українська оперна і камерна співачка (сопрано), заслужена артистка України (1967), лавреат Республіканського конкурсу вокалістів ім. М. Лисенка (1962). Народилася в с. Божедарівка Криничанського р-ну Дніпропетровської обл. 1947 переїхала до Львова. Тут навчалась вокалу (1947–1952) у співачки Лідії Улуханової у Львівській консерваторії. Із кваліфікацією в дипломі "оперна співачка" прийнята на провідне місце в трупу *Львівського театру опери та балету*. Виразні та яскраві сценічні дані, високий рівень вокальної культури, глибоке розуміння творчих завдань допомагали творити блискучі образи: Галька ("Галька" С. Монюшка), Маженка ("Продана наречена" Б. Сметани), Віолетта ("Травіата" Дж. Верді), Маргарита ("Фауст" Ш. Гуно), Мімі ("Богема" Дж. Пуччіні), Недда ("Паяци" Р. Леонкавалло), Тетяна та Йоланта ("Євгеній Онєгін", "Йоланта" П. Чайковського), Луїза ("Заручини в монастирі" С. Прокоф'єва).

Ж. творила яскраві образи і в українському репертуарі: Мавка і Туркеня ("Лісова пісня" і "У неділю рано" В. Кирейка) першопрочитання театру і співачки одержали високу оцінку музично-театральної критики, Клава Ковальова ("Молода гвардія" Ю. Мейтуса), Галя ("Назар Стодоля" К. Данькевича), Оксана ("Запорожець за Дунаєм" С. Гулака-Артемовського), Наталка ("Наталка-Полтавка" *М. Лисенка*), Катерина з однойменної опери М. Аркаса. Наприкін. 1970-х залишила сцену.

Перейшла на педагогічну роботу до Львівської консерваторії (тепер *Львівська національна музична академія*). Учителька *Ольги Баєнстюк*. Після виходу на пенсію переїхала до Києва. Веде активну громадську діяльність у Спілці театральних діячів.

Оксана Пагамарчук

"ЖИТЄ" український неперіодичний літературно-науковий журнал. Виходив у Львові 1912-1914. Видавцями і відповідальними редакторами були Михайло Феник (1912, Вип. 1), Олекса Бордун (1912, Вип. 3-4; 1913-1914). Видання було орієнтоване на українську шкільну молодь. Журнал друкував статті суспільно-політичного змісту, які стверджували ідею самостійності й соборності України, ставили питання про участь молоді в суспільно-політичному житті Галичини. Рубрики "Дописи" та "Біжучі справи" подавали хроніку галицького шкільного життя, висвітлювали участь молоді у громадсько-культурних подіях. "Бібліографія" містила відомості про нові книжки та періодику. Авторами публікацій були А. Мінімусенко, В. Михайлович, *К. Малицька*, *І. Франко*, М. Касеєв, О. Кисілевська, О. Карашкевич, С. Данилович та ін. Через фінансові труднощі 1913 три перші випуски вийшли із запізненням. Постановою суду матеріали Вип. 2 за 1914 конфіскували, а наклад знищили. Видання журналу заборонила австрійська влада.

Валентина Передрій

"ЖИТЄ І СЛОВО" – український літературно-науковий і громадсько-політичний журнал. Виходив у Львові 1894–1897. Видання з'являлося 1894–1895 як двомісячник із підзаголовком "Вістник літератури, історії і фольклору", в 1896–1897 як місячник із підзаголовком "Вістник літератури, політики і науки". Відповідальним редактором видання був *І. Франко*. Редакція розташовувалась у його помешканні на *вул. Гибокій*, 7. За задумом, журнал мав стати трибуною для критики та дискусій. Тематика публікацій охоплювала широке коло історико-літературних проблем. У журналі друкували історико-літературні і літературознавчі праці *І. Франко*, *М. Драгоманов*, *А. Кримський*, П. Грабовський, І. Запевич. Питання етнографії та фольклору порушували *В. Охримович* та *Л. Василевський*; у рубриці "Із уст народа" було представлено фольклорні твори в записах *О. Франко*, Ю. Яворського, І. Франка, М. Зубрицького, Д. Шимчука, М. Гуменюка, *М. Павлика*, *О. Роздольського*. Видання мало такі тематичні розділи: "Матеріали і замітки до історії житя і слова на Україні", "До історії 1848", "До історії галицько-руського селянства", "Матеріали і уваги до історії австро-угорського відродження 1772–1848". У цих рубриках надруковані праці М. Драгоманова "Старі хартії вільности", І. Франка "Бунт аграрний в Якубовій Волі. 1819 р.", М. Зубрицького "Панщина в селі Мшанци в XVIII в." та ін. Журнал публікував листи *Ю. Федьковича*, *М. Грінченського*, Ф. Заревича, А. Кралицького, О. Лозинського, *Д. Зубрицького*, М. Костомарова, *Лесі Українки*. Літературну частину видання представляли прозові й поетичні твори українських та іноземних письменників. Тут друкували свої повісті й оповідання І. Франко, *М. Коцюбинський*, М. Косач, П. Грабовський, поезії – Леся Українка, Уляна Кравченко, *Осип Маковей*, переклади творів В. Гюго, К. Гавлічека-Боровського, І. Тургенєва, Е. Золя та ін.

Були постійні рубрики: "Критика і бібліографія", "Нові книжки", "Літературна і наукова хроніка". Від 1896 у журналі чільне місце посіли матеріали суспільно-політичного й політичного характеру. Більшість публікацій мала радикальний характер. Програмовими для видання стали статті І. Франка, у яких порушено проблеми польсько-українських взаємин, політики "*нової ери*" та діяльності галицьких *народовців* тощо. Часопис друкував публіцистичні матеріали М. Павлика, В. Яросевича, *В. Гнатюка*. Існувала постійна рубрика дискусійних матеріалів "Український і галицький радикалізм". Журнал істотно вплинув на розвиток суспільних, філософських і літературних ідей в українському громадсько-політичному житті.

Валентина Передрій

"ЖИТТЯ І ЗНАННЯ" – український ілюстрований науково-популярний часопис товариства "*Просвіта*" у Львові. Виходив у Львові 1927–1939. Редакторами

Часопис "Житє" Ч. 1. 1912 р.

Часопис "Житє і слово" Ч. 2. 1904 р.

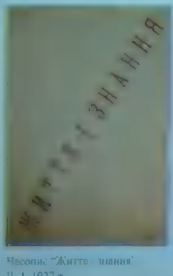

Часопис "Життя і знання". Ч. 1. 1927 р.

Часопис "Життя і знання". Ч. 2. 1927 р.

Часопис "Життя і знання". Ч. 7–8. 1939 р.

видання були *М. Гатцинським* та *І. Брик*, *В. Сімович*. Адреса редакції: *пл. Ринок*, 10. Видання мало не лише регіональне, а й міжнародне значення (часопис розповсюджували серед української діаспори в Румунії, Чехословаччині, США). Ухвалу про заснування щомісячного видання для всіх прошарків українського народу "Просвіта" видала 1926, однак через фінансові труднощі перше число вийшло 1927. За задумом засновників, завданням журналу було ознайомити українського читача зі світом, культивувати освіту як основу гармонійного суспільно-політичного життя народу, виховувати національно-свідомих громадян. Серед провідних тем видання – минуле й сучасне українського народу, його політичне життя, культура й побут. Авторами популярних статей часопису були відомі історики: *І. Крип'якевич* ("Міста і промисли за княжих часів", Ч. 1, 1927; "Початки Хмельниччини", Ч. 5, 1927; "Запорожське військо", Ч. 7, 1929 та ін.), Д. Яворницький ("Запорожці у війні з турками і татарами", Ч. 7, 1929), *Я. Пастернак* ("Княжий Звенигород в доісторичній та ранньоісторичній добі", Ч. 9, 1931), І. Брик ("Гаївки у Львові", Ч. 8, 1928), *М. Голубець* ("Пам'ятки минулого України в Західній Європі", Ч. 2, 1927) та ін. У часописі регулярно з'являлися статті про життя і діяльність відомих українських письменників, науковців, митців, політиків Галичини і Наддніпрянщини (*І. Франка*, *П. Холодного*, *О. Огоновського*, *А. Чайковського*, В. Антоновича, Д. Багалія та ін.). У 1930-ті видання інформувало галицьких читачів про суспільно-політичне життя в УРСР (*Д. Дорошенко* "Розстріляні українські письменники", Ч. 2, 1935; *В. Кубійович* "Сучасний поділ українських земель в СРСР", Ч. 10, 1935). Популярності часопису надавали загальноосвітні статті: "Тютюн і здоровля" (Ч. 7, 1930), "Про повітре щеплення проти туберкульози" (Ч. 1, 1928), "Початкові поняття про гру в шахи" (Ч. 2, 1928) та ін. Постійними рубриками часопису були: "Всячина", "Бібліографія", "Бібліотекознавство", "Ті, що від нас відійшли", "Нові журнали й книжки", "Загадки". Над художнім оформленням журналу працювали *Е. Козак*, *М. Бутович*, Р. Кронфельд. Наприкінці кожного року видавництво випускало зброшуровані річники. 1928–1939 матеріали часопису виходили окремими відбитками в серії *"Бібліотека "Життя і Знання"*.

Алла Середяк

"ЖИТТЯ І МИСТЕЦТВО" – український місячник літератури, мистецтва й культури, що виходив у Львові 1920 (видавець – *Михайло Струтинський*, редакційна колегія – *Микола Голубець*, *Федь Федорців*, *Степан Чарнецький*). Редакція була розташована на *пл. Ринок*, 10. Журнал порушував деякі проблеми недавніх воєнно-політичних подій у Галичині й площині державницьких прагнень *українців*, національного виховання і національної свідомості.

Широкою була літературно-мистецька тематика, яку репрезентували представники *"Молодої Музи"*: *Михайло Рудницький*, *Петро Карманський*, *Василь Пачовський*, а також *Осип Маковей*, *Михайло Яцків*, *Клим Поліщук* та ін. Друкувалися переклади творів світової класики (зокрема Оскара Вайльда). Активним автором часопису був Микола Голубець, який опублікував цикл статей про образотворче мистецтво. У рубриках "Мистецтво, критика, наука", "Мистецька хроніка", "Література" опубліковано матеріали про національні та загальнокультурні аспекти естетичної творчості й інтелектуального життя.

Роман Яців

"ЖИТТЯ І ПРАВО: ВІСНИК ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ" – український науково-теоретичний та практичний юридичний журнал. Виходив у Львові 1928–1939. Видання журналу було започатковане відповідно до ухвали Загальних зборів Союзу українських адвокатів. Перший номер вийшов 01.07.1928, наступні регулярно з'являлися раз на квартал до 1939. Від липня 1928 до червня 1939 побачило світ

44 номери журналу. Від 01.04.1929 виходив як спільний орган Союзу українських адвокатів і Товариства українських правників. У першому номері журналу зазначалося, що його завданням є "дати спромогу українським правникам всіх станів виробльовати свої сили наукові", "створити трибуну для свобідного обміну думок і поглядів наших правників" та "обняти всі ділянки правознавства в теорії і практиці". Головний редактор журналу – *К. Левицький*. Членами редколегії в різний час були *В. Старосольський*, М. Глушкевич, *О. Надрага*, Р. Домбчевський, *Р. Перфецький*, *М. Каратницький*, *А. Рак* та ін.

Тематика журналу охоплювала всі галузі права: цивільне, кримінальне, процесуальне, міжнародне та ін., а також широке коло фінансових та економічних проблем. За час існування журналу в ньому було опубліковано майже 100 статей з різноманітних теоретичних і практичних правових питань авторства провідних українських учених-правників: *С. Дністрянського*, В. Старосольського, А. Яковлева, *А. Павенцького*, *Є. Давидяка*, *Я. Падоха*, Ю. Фединського та ін. У журналі публікували свої праці вчені з радянської України, однак тільки в період "українізації".

Головну увагу журнал зосереджував на проблемах *адвокатури*, адвокатської діяльності. Цим питанням були присвячені статті К. Левицького "Про завдання сучасного адвоката", Р. Домбчевського "Організація української адвокатури", М. Глушкевича "Адвокат і суспільність" та "Етичні завдання адвокатури", *А. Чайковського* "Чого треба вимагати від українського адвоката?" та ін. Журнал широко висвітлював внутрішньоорганізаційне життя обох українських правничих організацій. Видання користувалося популярністю серед громадськості. Кількість передплатників сягала 800 осіб, проте журнал постійно мав фінансові труднощі, впоратися з якими вдавалося тільки завдяки жертовній праці головного редактора.

Тарас Андрусяк

ЖИХОВИЧ ЕДМУНД (Zychowicz Edmund; 02.11.1870–20.05.1924) архітектор. Народився в м. Добжинь-над-Віслою (тепер Куявсько-Поморського воєвод., Польща). Закінчив реальну школу в Кракові та *Львівську Політехніку* (1887–1892). Отримав патент архітектора у Львові (1898). Створив власне архітектурно-будівельне підприємство та проєктне бюро. На поч. XX ст. діяльність його фірми була досить інтенсивною й становила підну конкуренцію підприємству *І. Левинського*. У проєктному бюро Ж. працювали *В. Садовський*, *П. Тарнавецький*, *М. Лужецький*, Т. Мостовський, *А. Пеглер*, В. Литвинович та інші відомі архітектори. Фірма Ж., використовуючи сецесійні засоби та модерністичні інтерпретації різних історичних стилів, збудувала у Львові: головні будинки міської бойні (1900–1901, план *В. Горецького*, тепер м'ясокомбінат на вул. Промисловій), будинок *Міського промислового музею у Львові* на вул. Гетьманській (1901–1904, плани *Л. Марконі*, *Ю. К. Яновського*, тепер *Національний музей у Львові*, просп. Свободи, 20), машинну залу і будинок адміністрації Акціонерного товариства броварів (1912, тепер завод *"Львівська пивоварня* на *вул. Кленарівській*); громадські споруди будівлю монастиря Згромадження Слугинь Пресвятого Серця Ісуса на вул. Сеняньській, 1 (тепер вул. Ужгородська, Перша

Будинок Першої клінічної лікарні на вул. Ужгородській, 1. Архітектор Е. Жіхович. 1911 р.
Фото О. Заячківського

Міський промисловий музей у Львові (тепер просп. Свободи, 20). Архітектори Е. Жіхович, Ю. К. Яновський, скульптор Л. Марконі. 1901–1904 рр.
Фото 1910 р

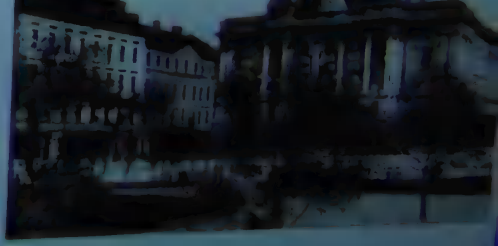

клінічна лікарня; 1911), жіночу гімназію і бурсу ім. Ф. Боберської на вул. Ю. Понятовського, 11 (тепер вул. У. Самчука; 1912, автор проєкту Т. Мостовський, тепер корпус *Львівської комерційної академії*), *готель* "Краківський" (1913, проєкт М. Лужецького, тепер Львівський обласний суд, пл. Соборна, 7), *Австро-угорський банк* (1913, проєкт М. Лужецького, тепер філія Промінвестбанку); житлові будинки чиншові кам'яниці на вул. К. Баденї, 8 (тепер вул. К. Рилєєва; 1906–1907, співавтор М. Лужецький), *вул. М. Коперника*, 12–14 (1908, проєкт М. Лужецького), 19 (співавтор П. Тарнавецький, 1909), вул. Л. Сапіги, 3 (тепер *вул. С. Бандери*; 1910, проєкт А. Пілера), вул. Ф. Карпінського, 7 (тепер вул. О. Карпінського; 1908), вул. Т. Романовича, 3–5–7 (тепер вул. П. Сакаганського; 1911, проєкт М. Лужецького), будинок Ф. Циппера з першим у Львові універмагом "Трест" на *пл. Ринок*, 32 (1912, проєкт М. Лужецького), будинок товариства приватних урядовців на вул. Пекарській, 1а (1913, проєкт М. Лужецького); віллу фотографа *Г. Мікальша* на вул. В. Понінського, 3 (тепер *вул. І. Франка*, 127; 1910).

Фірма Ж. реконструювала *палац Замойських* на *вул. Зеленій*, 24 (1910) і т. зв. *Чорну кам'яницю* на пл. Ринок, 4 (1908). Яскравими прикладами *сецесії* (модерну) стали зведені фірмою Ж. 1906 за проєктами В. Садловського дві чиншові кам'яниці М. Стоффа на вул. Яблоновських, 8–8а (тепер вул. Ш. Руставелі) і перебудована вілла художника *З. Розвадовського* на вул. Л. Набеляка, 27 (тепер *вул. І. Котляревського*), а також реконструкція першого поверху і влаштування реклами на будинку на *пл. Галицькій*, 1 (1904).

Ж. мешкав у власному будинку на вул. М. Зиблікевича, 8 (тепер вул. І. Франка, 28), на верхніх поверхах якого містився приватний жіночий ліцей ім. А. Міцкевича – його керівником була дружина Ж., Ольга (донька відомого скульптора *П. Філіпі*). Помер у Львові.

Юрій Бірюльов

Будинок на пл. Соборній, 7. Архітектори Е. Жихович і М. Лужецький. Фото О. Заячківського

ЖИХОВИЧ ТЕОФІЛ (Zychowicz Teofil; рр. нар. і смерті невід.) – художник. Працював у Львові у 1830-ті–1840-ві. Виконував за власними рисунками літографії в майстерні *Пілгерів* із портретами історичних осіб та краєвидами Львова, зображеннями окремих архітектурних пам'яток: "Панорама Нижніх валів із будинку Пентерів" (1830-ті, літографія, *Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України*); "Латинський катедральний собор" (бл. 1838, літографія, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України); "Панорама Львова з півночі" (1835, літографія, *Львівський історичний музей*); "Площа Ринок" (до 1848, літографія, Львівський історичний музей), "Львівське передмістя" (Львівський історичний музей).

Юрій Бірюльов

"ЖІНКА" – український громадсько-політичний часопис, орган Центрального

жіночого товариства *"Союз українок"* у Львові. Виходив як двотижневик у Львові 1935–1939. Відповідальний редактор – *О. Федак-Шепарович*, головний редактор – *М. Рудницька* (1937–1938). Видавець – жіночий видавничий кооператив "Союзу українок" у Львові. Часопис створено за ухвалою Українського жіночого конгресу, який відбувся 1934 у Станиславові (тепер м. Івано-Франківськ). Ставив перед собою завдання поширювати ідеологію українського жіночого руху, об'єднувати громадські жіночі організації. Видання висвітлювало організаційну й культурно-освітню діяльність "Союзу українок", роботу місцевих осередків організації, участь українського жіноцтва в подіях міжнародного життя. На сторінках часопису жваво обговорювали проблеми розвитку українського громадського жіночого руху, його перехід із суто феміністичних позицій на національно-визвольні. Часопис друкував матеріали на етнографічні теми, літературно-критичні статті, огляди літератури, хроніку літературно-мистецького життя. Серед авторів – *М. Голубець*, Л. Горбачева, *І. Гурула*, П. Зайцев, *Н. Ковжун*, *О. Кульчицька*, З. Мірна, М. Рудницька та ін. У травні 1938 польська влада закрила часопис, замість нього в жовтні – грудні 1938 виходив двотижневик *"Громадянка"*.

Валентина Передирій

"ЖІНОЧА ГРОМАДА" українська громадська організація з керівними органами у Львові, що існувала 1909–1917. Мала триступеневу структуру, філії в повітах (разом 14) і гуртки в селах. Постала внаслідок об'єднання "Клубу русинок" і "Кружка українок". Вела культурно-освітню і суспільно-харитативну діяльність серед жіноцтва, боролася за рівні виборчі права для жінки. Перша голова М. Білецька. Провідні діячки – *К. Малицька*, О. Лучаковська, О. Будзиновська, *О. Залізняк*, Е. Вергановська, М. Мудракова, М. Іжицька та ін. 1912 К. Малицька зініціювала проект створення фонду "На потреби України", що надав першу істотну допомогу *Українським Січовим Стрільцям*. 1917 "Ж. Г." перетворилася на *"Союз українок"*.

Е. У.

Т. Жичович *Панорама Львова* [illegible] 1835 р.

"ЖІНОЧА СЛУЖБА УКРАЇНІ" організація, що постала у Львові після відступу більшовиків 1941. Штаб організації був розташований на *вул. Підвальній*, 3. Відділи й гуртки організації діяли на території Галичини та Волині. Працювала в ділянці суспільної опіки, зокрема допомагала колишнім політичним в'язням, полоненим, тим, хто повертався на рідну землю, дітям голодуючих районів. Згодом "Ж. С. У." як самостійну організацію було ліквідовано і приєднано до *Українського Центрального Комітету*.

Е. У.

"ЖІНОЧИЙ ВІСТНИК" перший офіційний орган *"Союзу українок"*. Виходив 1922. Друкувався неперіодично як тематична сторінка "Громадського вістника" (березень – серпень) і *"Діла"* (вересень – грудень). Редактор – *М. Рудницька*. Видання виступало за об'єднання українського жіноцтва на безпартійній основі, пропагувало ідею національної держави. Рубрика "Вісти з "Союзу українок" друкувала офіційні матеріали організації, існувала спеціальна рубрика "З міжнародного жіночого руху".

Часопис "Жінка" Ч. 2. 1935 р.

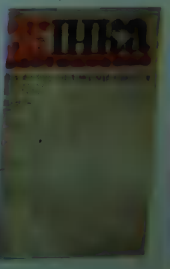

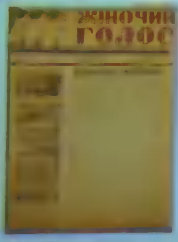

Обкладинка "Жіночого голосу" за 1938 р.

К. В. повідомив про відмову українських жінок від участі у виборах до національних спілок, друкував матеріали на національні теми, організовував читання політичних, економічних, культурно-мистецьких. Авторами публікацій були М. Рудницька, *О. Кобилянська, К. Малицька, О. Кисілевська*, М. Біленька, О. Коренцева, Н. Суровецка, С. Макарушка, І. Герасимович.

Валентина Нерозгрій

"ЖІНОЧИЙ ГОЛОС": ЧАСОПИС УКРАЇНСЬКИХ ПРАЦЮЮЧИХ ЖІНОК" українська громадсько-політична газета; виходила у Львові 1931-1939. Видання з'являлося неперіодично (1931-1936), щомісяця (1937), двотижнево (1938-1939). Відповідальними редакторами були Ірина Остапович (1931-1936), Франка Стахова (1936-1939). Часопис видавали українська видавнича спілка "Громада" (1931-1935), "Самоосвіта" (1936-1937), Союз українських працюючих жінок "Жіноча громада" у Львові (1938-1939). Упродовж 1931-1936 газета виходила як тематична сторінка *"Громадського голосу"*, що мала власну почислову нумерацію. Наступними роками газета виходила самостійно, пропагувала ідеї соціалізму, підтримувала *Українську соціалістично-радикальну партію*. Видання опублікувало статут Союзу українських працюючих жінок "Жіноча громада" (1937), повідомляло про його організаційні заходи, критикувало позицію стосовно львівської громадської організації *"Союз українок"*. У газеті були постійні рубрики: "З життя жіночих громад", "З кооперативного жіночого руху", "З міжнародного жіночого руху". Центральними в "Ж. Г." були проблеми культурного та освітнього піднесення жінки через самоосвіту. Газета друкувала життєписи українських письменниць, критичні матеріали про твори художньої літератури. У розділі "Світ у вікні і поза вікном" були відомості про географію, історію, державний устрій різних країн та становище в них жінки. Була рубрика практичних порад щодо ведення домашнього господарства.

Валентина Нерозгрій

С. Демчишин. *Жінка, що читає*, 1900 р.

ЖІНОЧИЙ РУХ – рух, громадсько-політичний рух за рівноправність чоловіків і жінок. Початком цілісного розвитку Ж. Р. стала критика правової системи та суспільних норм і стереотипів, дискримінаційних щодо жінок. У XIX-XX ст. Ж. Р. розвивався у річищі легально-правової діяльності, еволюційно змінюючи характер поставлених перед собою завдань від культурно-просвітницьких до політичних. Від сер. XIX ст. Ж. Р. у Львові розвивався в рамках діяльності національних громад: української, польської, єврейської.

Перші жіночі організації у Львові створили польки. 1858 засновано таємний гурток польських жінок "Товариство кладдинок", згодом через події польського національно-визвольного повстання 1863 з'явився "Комітет жінок". Наприкін. XIX ст. у Львові існували польські жіночі товариства "Праця жінок" (1874), "Заопадження жінок" (1886), "Читальня для жінок" (1888), "Союз учительок" 1913 створене "Об'єднання польських жіночих християнських товариств" 1890 у Львові відбулося загальнокрайове віче жінок, на якому висунуто вимогу надати жінкам виборчі та інші політичні і громадські права. Визнаним авторитетом польського Ж. Р. поч. XX ст. у Львові була *М. Дулембянка*.

Перші українські жіночі організації у Львові мали москвофільський характер. *С. Шехович* 1853 організував видання часопису для жінок "Лада" (вийшло 15 випусків). Упродовж 1868-1870 у Львові виходив часопис "Русалка" (редактор С. Шехович). При львівській *Успенській церкві* 1873 засновано "сестрицтво". 1879 цю організацію офіційно зареєстровано як "Общество руських дам". Товариства декларували просвітні та доброчинні цілі й відзначалося консервативним характером. 1903 засновано москвофільське жіноче товариство "Жизнь", яке визначило мету своєї діяльності як гуманітарну. Товариство видавало дитячий журнал "Вінночек" (1905-1908). Активістками товариства були Р. Дудикевич, М. Лисяк, С. Маркова, А. Мельник, С. Приєдонська. 1902 у Львові засновано "Товариство св. Ольги",

а 1904 – "Марійське товариство праць" членкинями якого стали жінки-українки греко-католицького віровизнання. До активісток "Марійського товариства праць" належали О. Барвінська-Бачинська, А. Конрадова, Є. Тишинська, Є. Фіголь, І. Янович. Товариство не відзначалося чисельністю, на момент створення до нього записалася 41 особа, у 1930-ті воно налічувало бл. 150 осіб. Від 1918 в місті діяло "Марійське товариство учениць", а з часом у кожній українській школі створено "Марійські дружини". Діяла також "Марійська дружина студенток". Ідейно близькими до Марійських організацій були львівські "Жіночий кружок Католицького союзу", "Товариство українських дівчат ім. Св. Йосифа", Товариство українських робітниць "Будучність", жіноча секція при товаристві "Зоря". У Львові 1934 відбувся з'їзд Марійських дружин, на якому зібралося понад 200 учасниць. Цей з'їзд підсумував ідейний та організаційний розвиток консервативного напряму в українському Ж. Р. Основними ідейними настановами цього напряму були критика поширеної тези про "антижіночий" характер християнського віровчення та пропагування еволюційної емансипації жінок, яку протиставляли радикальним концепціям боротьби за жіночі права. Багато львів'янок було активістками громадсько-релігійного руху *"Католицька акція"*, який вів тривалу та гостру полеміку з прихильницями ліберального напряму Ж. Р.

Ліберальний напрям в українському Ж. Р. початково був представлений організацією "Клуб русинок", яку засновано у Львові 1893. Членами організації стали І. Шухевич (голова), О. Барвінська, М. Білецька, І. М. Вояківська (Грушевська), І. Кокорудз, В. Коцовська, І. Савчак, І. Федак, *О. Франко*. Клуб вів просвітницьку роботу, при ньому було організовано жіночу промислову спілку "Труд" (1902), а також "Приют для слуг і робітниць" (1902). Клуб підтримав створення товариства "Руська захорона" (М. Грушевська – голова), а також добродійні організації: "Товариство опіки над слугами і робітницями", "Товариство вакаційних осель", "Товариство опіки над дітьми та молоддю".

Активними прихильницями ліберального напряму Ж. Р. були Наталя Кобринська і Олена Пчілка, які 1887 видали у Львові літературний альманах "Перший вінок". Редактором видання був *І. Франко*. Альманах мав стати символом співпраці жінок західно- та східноукраїнських земель. Уміщені у виданні матеріали давали характеристику становища українських жінок у тогочасному суспільстві, наголошували на їхній суспільній дискримінації. Ідейні засади українського Ж. Р., зокрема гасло ідеології національно-політичної самореалізації, викладено в публіцистичних статтях Н. Кобринської. 1895 і 1896 у Львові вийшли друком два випуски збірника "Наша доля", які продовжили традицію "Першого вінка".

У Львові 1901 створено "Кружок українських дівчат" (лідери – Н. Будзиновська, Д. Шухевич). Метою організації було сприяти самоосвіті жінок, а також їхньому активному залученню до громадського життя. 1905 об'єднання змінило назву на "Кружок українок". 1909 унаслідок злиття "Клубу русинок" і "Кружка українок" була створена *"Жіноча громада"*, яка прагнула охопити всі сфери діяльності попередніх товариств. Головними формами діяльності "Жіночої громади" визначи-

Часопис "Лада" Ч. 6. 1853 р.

Львівська вуличні торгівля. Поч. XX ст. Архівне фото

Т. Ясентович
Жінка шовчить

Газета "Жіноче діло" 21.04.1912 р.

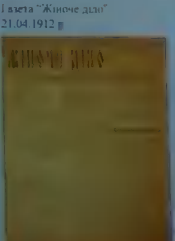

ЖІНОЧЕ ДІЛО

ла читання лекцій, створення *бібліотек*, притулків для сиріт і бідних дошкільних дитячих закладів, пансіонатів для учнівської молоді, а також крамниць, економічних організацій, шкіл і курсів ведення господарства, розвиток жіночих промислів. Активістками товариства були М. Білецька, О. Будинівська, *К. Малицька*. З ініціативи К. Малицької 1912 створено фонд "На потреби України", який під час *Першої світової війни* одним із перших надав матеріальну допомогу *Українським Січовим Стрільцям*.

У Львові 1908 виходив український часопис для жінок "Мета" (видавець і редактор Д. Шухевич-Старосольська). 1912 вийшли друком чотири випуски щоквартального додатку до газети *"Діло"* під назвою "Жіноче діло" (відповідальний редактор В. Бачинський, редактор *О. Кистлевська*), 1912 і 1913 у Львові надруковано два томики "Жіночої бібліотеки", яку видавала Н. Кобринська.

Юридичне зрівняння чоловіків і жінок у правах в Галичині вперше було декларване *Конституцією Західно-Української Народної Республіки*. Тоді ж уперше жінки стали депутатами парламенту – до складу Української Національної Ради кооптовано двох депутаток із Буковини.

Рівні права чоловіків і жінок збережено в законодавстві міжвоєнної Польщі, до складу якої від 1918 (формально від 1923) входив Львів. Упродовж міжвоєнного періоду в місті активно розвивався Ж. Р.

У грудні 1921 з ініціативи "Жіночого гуртка ім. Ганни Барвінок" та *Українського педагогічного товариства* у Львові відбувся з'їзд українських жінок, на якому було майже 300 делегаток. Найважливішим результатом його роботи було організаційне структурування *"Союзу українок"*, основи якого було закладено ще 1917. У Львові діяла Головна управа організації, а від 1934 "Союз українок" заснував жіночий видавничий кооператив.

Українське Товариство жінок із вищою освітою (*О. Залізняк*, Г. Келлер-Чикаленко, С. Окуневська-Морачевська, О. Мриц, *О. Степанів*-Дашкевич, Є. Тишинська та ін.) засноване у Львові 1924. Львів став важливим центром налагодження міжнародних зв'язків українського жіночого руху. 1937 у Львові створено "Всесвітній союз українок". Польська влада кілька разів намагалася заборонити діяльність організації, але протести громадськості змушували скасувати незаконні ухвали. 1938 у Львові зареєстровано політичне жіноче товариство *"Дружина княгині Ольги"*. Серед її організаторів та діяльних членів були К. Малицька, Л. Метельська, *М. Рудницька*, О. Шепарович, Є. Тишинська, С. Парфанович, М. Струтинська та ін.

Українська преса для жінок у Львові міжвоєнного періоду була представлена великою кількістю видань. 1919 Д. Шухевич-Старосольська видавала часопис для жінок "Наша мета", який представляв ліберальні та соціалістичні погляди на проблему емансипації жінки. 1925–1939 у Львові виходив часопис *"Нова хата"* (редактори М. Громницька, Л. Бурачинська-Рудик). Активними працівниками часопису були І. Борковська, О. Вербицька, Є. Вертановська, *І. Гурґула*, О. Залізняк, І. Лежогубська, І. Макух-Павликовська, К. Малицька, С. Охрімович, С. Савицька, М. Струтинська, М. Фуртак-Деркачева та ін. У місті виходили публіцистичні часописи для жінок: *"Жіночий вістник"* (1922), *"Жіночий голос"* (1931–1939), *"Жінка"* (1935–1939), *"Громадянка"* (1938), "Світ українки" (1938) та "Українка" (1938–1939). Часопис "Жіночий голос" репрезентував "Союз українських працюючих жінок" у Львові. Своїм спрямуванням часопис був близьким до ідейної програми *Української соціалістично-радикальної партії*. Періодичні видання "Жіночий вісник", "Громадянка", "Світ українки" та "Українка" були або офіційними органами "Союзу українок", або ж ідейно близькими до цієї організації та до "Дружини княгині Ольги". Успіхом ці видання завдячують редакторській роботі М. Рудницької, М. Струтинської, О. Федак-Шепарович.

У 1920–1930-ті у Львові також діяли польські жіночі організації, зокрема "Національна організація жінок". У місті засновано "Музей пам'яток заслужених

польок" У Львові виходили польські жіночі часописи "Жіноче господарство" (*Gospodarstwo Kobiece*, 1918), "Жіночий світ" (*Swiat Kobiecy*, 1921 1939), французько-польський журнал мод "*Record*" (1921–1925), "Жінка вдома та в салоні" (*Kobieta w domu i salonie*, 1925), "Звіти про діяльність католицького союзу польок у Львові" (*Sprawozdanie z czynnosci katolickiego zwiazku Polek we Lwowie*, 1929–1933), "Жінка в громадянській праці" (*Kobieta w pracy obywatelskiej*, 1931), "Жіночий рух" (*Ruch kobiecy*, 1932–1934), "Жіноча мода" (*Mody kobiece*, 1933). Найбільший наклад 20 тис., мав часопис "Жіночий світ".

Українські та польські жіночі організації перебували у стані постійного національно-політичного конфлікту.

Єврейський жіночий рух у міжвоєнному Львові був представлений суто добродійними організаціями, зокрема організацією, яка допомагала вагітним єврейським жінкам. У місті діяли "Дім єврейських студенток", "Об'єднання єврейських жінок, які готуються до праці в Палестині".

Наприкін. XIX - на поч. XX ст. у Львові опубліковано низку розвідок, які висвітлювали різноманітні аспекти життя жінок. Найважливіші серед них. *М. Ганкевича* "Про жіночу неволю в історичнім розвою" (1891), К. Малицької "Про жіночий рух" (1904), збірка на пошану Н. Кобринської "Першому українському борцеві за права жінки" (1921), *О. Назарука* "Жінка і суспільство" (1934) і "Жіноча справа з приводу першого українського жіночого конгресу" (1934), М. Рудницької "Українська дійсність і завдання жінки", Є Тишинської "Роль жіночих організацій в католицькій акції" (1931).

Початок *Другої світової війни* та радянська окупація західноукраїнських земель суттєво змінили вектор розвитку легального Ж. Р. Усі жіночі організації, що діяли в Галичині до 1939, було заборонено, закрито періодичні видання для жінок.

Під час Другої світової війни український Ж. Р розвивався в русі національного руху. В організаційному плані рух був представлений гуртками, якими опікувалася Головна жіноча секція при *Українському Центральному Комітеті* під керівництвом Христини Кононенко. Секція продовжила працю "Союзу українок". Діяльність жіночих гуртків була спрямована на організацію соціального захисту хворих та бідних, опіку дитячими садками та школами, допомогу переселенцям та втікачам, проведення культурно-просвітницьких заходів. 02–03.02.1942 у Львові відбувся перший з'їзд голів жіночих секцій. Їх роботою керували М. Білякова і М. Заячківська.

У Львові 07.07 1941 відбулася установча нарада групи жінок, на якій розглянуто питання участі жінок у громадському житті краю. Організаційний комітет очолила К. Малицька. На нараді вирішили створити нову організацію *"Жіноча служба України"* (очолила К. Палій), штаб якої розташовувався у Львові на *вул. Підвальній*, 3. Робота організації була спрямована на допомогу колишнім полоненим, бездомним дітям, безробітним жінкам. "Жіноча служба України" співпрацювала з міською управою та греко-католицькими парохіями щодо забезпечення мешканців міста продуктами харчування. Організація провадила національно-виховну роботу. У господарській сфері Служба здійснювала нагляд за ринками, крамницями, відкривала їдальні та чайні.

У повоєнний час українські жіночі організації знову перебували під забороною. Єдиною офіційно дозволеною жіночою організацією радянського періоду була "Спілка жінок України". Упродовж 1945- 1990 Ж. Р. перебував під повним

Афіша вистави "Жіноча боротьба" 17.07.1895 р.

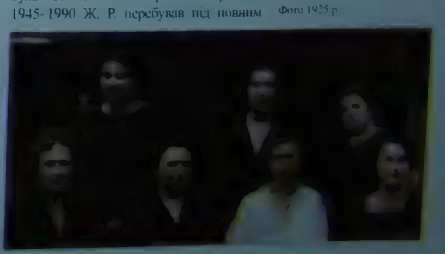

Членкині "Українського жіночого союзу" (зліва): М. Левицька, Я. Лагодинська, Г. Жук, О. Коссак, М. Крушельницька, М. Плевако, О. Залізняк. Фото 1925 р.

контролем комуністичної партії. Існували квоти від час виборів до Рад депутатів трудящих, де жінки мали становити принаймні третину. За дотриманням прав жінок (головно умов праці та забезпеченням місць для дітей у дошкільних установах) стежили жіночі ради (т. зв. женсовети).

Швидке зростання кількості жіночих організацій у Львові почалося в 1990-тт. особливо після проголошення незалежності України. У грудні 1991 відновив свою діяльність "Союз українок". 05.10.1992 організацію прийняли до Міжнародного альянсу жіночих організацій. "Союз українок" проводить широку культурно-просвітницьку роботу, організовує святкування національних свят та пам'ятних днів, опікується дитячими закладами, притулками для літніх людей та інвалідів. Львівський відділ "Союзу українок", яким керує О. Пастушенко, розташований на *вул. І. Франка*, 15. У Львові 1993 була відкрита бібліотека "Союзу українок".

У Львові 1991 створено "Українську християнську партію жінок" (УХПаЖ), яку очолила *О. Горшть*. Партія декларувала намір реалізовувати традиційні завдання жіночих організацій, зокрема відроджувати християнську духовність у її моральному, філософському та правовому аспектах. У грудні 1992 голова УХПаЖ визначила позицію партії щодо ролі жінки як надійного помічника чоловіка в розбудові Української держави та підкреслила культурно-релігійну спрямованість організації.

Господарські курси "Союзу українок" у Львові. Фото 1937 р.

Спадкоємницею благодійних традицій українського жіночого руху проголосила себе заснована наприкін. 1980-х "Жіноча громада". Установчий з'їзд організації був проведений у грудні 1992, керівником стала М. Драч. "Жіноча громада" видає журнал для жінок "П'ята пора". Львівське відділення організації, яке очолює Любов Паньків, діє на вул. С. Петлюри, 186. Організація декларує прагнення підвищити роль жінки в усіх сферах суспільного життя, долати дискримінацію й традиціоналізм у ставленні до неї, утверджувати й захищати соціального статус жінки, активізувати жіноцтво у творенні громадянського суспільства та брати участь у розбудові демократичної й правової держави.

При фундації ім. О. Ольжича 1993 було створене Всеукраїнське жіноче товариство ім. О. Теліги з осередком у Львові. Головою Товариства обрано О. Кобець, журналістку, завідувачку відділу газети "Українське слово". При товаристві діє організація дівчат-підлітків. Головна діяльність Товариства скерована на проблеми культурологічного характеру.

"Всеукраїнську лігу українських жінок", зареєстровану Міністерством юстиції України 06.03.1996 як всеукраїнську організацію, було створено з ініціативи національно-свідомого жіноцтва. Головою Ліги обрано А. Багряну, почесним головою *Д. Гусяк* - багатолітнього в'язня радянських концтаборів. Ліга поставила собі за мету підвищувати серед жіноцтва національну свідомість, дієвий патріотизм, готовність до самопосвяти в ім'я нації, формувати релігійно-християнський світогляд, плекати духовність, брати активну участь у розробленні концепції ролі жінки в суспільстві, сприяти повному виявленню потенційних можливостей жінки. Друкований орган - "Вісник Ліги українських жінок". Львівський осередок Ліги проводить організаційні зустрічі на *вул. Н. Дорошенка*, 14.

Західноукраїнський центр "Жіночі перспективи" був створений у Львові 06.04.1998.

Його очолила Л. Максимович. Офіс центру розташований на просп. Червоної Калини, 36. Своєю метою організація вважає підтримку жіночих ініціатив у західному регіоні України, сприяння економічній, правовій та соціальній адаптації жінок регіону до сучасних умов, попередження насильства щодо жінок, допомогу жінкам у працевлаштуванні. При центрі функціонує бібліотека юридичної та економічної літератури, юридична порадня. Працюють групи самодопомоги для жінок, які потрапили в кризову ситуацію.

До соціально орієнтованих організацій належить Організація солдатських матерів України (ОСМУ). Регіональний комітет у м. Львові був заснований 1991, діє на вул. В. Липинського, 11. Головна мета ОСМУ – сприяти формуванню національних збройних сил, запровадити мережу жіночого громадського контролю в армії, інформувати суспільство про становище у війську. Після створення Збройних Сил України ОСМУ здійснює контроль за призовом і проходженням військової служби та дотриманням прав людини у війську, надає консультативно-правову допомогу, відстоює інтереси військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Духовне та національне відродження, гуманізація суспільства через гуманізацію армії – основний напрям роботи добродійної міжнародної організації – Ліги "Матері і сестри – воїнам України", створеної 1992 на чолі з Г. Яблонською з осередком у Львові. Головне завдання організації – розширити світогляд воїна під час проходження строкової служби, збагатити й задовольнити його духовні та культурні потреби. Ліга проводить культурно-просвітницьку роботу у військових частинах, здійснює екологічні програми, організовує виступи акторів.

Забруднення довкілля, згубні наслідки Чорнобильської катастрофи зумовили появу мережі жіночих екологічних організацій. Екологічне виховання дітей, формування в них екологічного мислення та свідомості стали основою діяльності таких еколого-просвітницьких організацій, як "Екофем", "Дитина і довкілля". У

Курси "Союзу українок" у Львові. Фото 1939 р.

Львові активно діє об'єднання громадян "Матері Чорнобиля", засноване 24.11.1994 з офісом на вул. Зубрівській, 9. Для соціального захисту і підтримки родин, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, організація надає гуманітарну допомогу, сприяє оздоровленню дітей у літній період в Україні та за кордоном, влаштовує тематичні засідання жіночих клубів, вечори, семінари.

Демографічна криза, перевищення смертності над народжуваністю, падіння моралі серед молоді стали поштовхом до створення у Львові 1993 Асоціації жінок "За генофонд України". Головне завдання асоціації: відродження духовності української нації, сприяння розвитку медико-екологічних досліджень, спрямованих на захист здоров'я дітей, підтримка дитячих лікувальних закладів, екологічних та оздоровчих центрів, будинків-інтернатів.

Спілка жінок-трудівниць "За майбутнє дітей України" була заснована в листопаді 1994 під керівництвом Н. Покотило. Осередок організації розташований у Львові на вул. Броньовій, 20а. Спілка тісно співпрацює з Соціалістичною та Комуністичною партіями України та іншими об'єднаннями лівої орієнтації.

Реакцією на погіршення становища сімей України під час економічної трансформації суспільства стало створення жіночих організацій для захисту багатодітних сімей. Від 1993 у Львові діє Все-

Львів'янки біля головного корпусу Львівського університету. Фото 1960-х рр.

Л. Ґінзбурґ
Курс математичного аналізу
Т. 1. 1964 р. Титульна сторінка

українська спілка організацій багатодітних. Головними напрямами її роботи є оздоровлення дітей, надання матеріальної допомоги багатодітним сім'ям, активна співпраця з державними органами щодо розробки законопроєктів для соціального захисту багатодітних сімей.

Благодійна неурядова організація "Сімейне коло", створена 1996, ставить за мету оздоровлення дітей із багатодітних сімей в екологічно чистих зонах, надає матеріальну допомогу знедоленим багатодітним сім'ям.

Наприкін. 1990-х створено "Лігу ділових жінок". Ліга впроваджує освітні програми з бізнесових дисциплін для жінок, які бажають розпочати або розширити власну підприємницьку справу. Львівська обласна "Ліга ділових жінок" міститься на *вул. 1 Франка*, 128.

Феміністичні організації, які діють у західноукраїнському регіоні, характеризуються строкатістю, багатоплановістю. Більшість таких організацій зазвичай нечисельні. Свою діяльність вони спрямовують на трансформацію гендерних ролей та гендерних відносин. До цієї групи належать Українська асоціація жінок кінематографісток, президент С. Сергейчикова. У травні 1996 асоціація провела міжнародний семінар "Жінка і час: досвід самопізнання". При асоціації створено інформаційний відеоцентр "Феміда". У Львові на вул. Тернопільській, 3, діє Українська феміністична спілка Галицького району, покликана захищати права жінок. Громадянська організація молодіжно-жіночого гендерного центру ім. Наталі Кобринської, зареєстрована у Львові на вул. Хуторівка, 30, має на меті розвивати в Україні той напрям Ж. Р., який визнає універсальність, неподільність та взаємопов'язаність жіночих людських прав, потребу формування нової, високоінтелектуальної жінки, пропагування і встановлення гендерної рівності, ліквідація всіх форм дискримінації та насильства проти жінок.

У Львові гендерну проблематику досліджує науково-дослідний центр "Жінка і суспільство". Діяльність центру зосереджена на дослідженні ролі і статусу жінки в українському суспільстві та сприянні трансформації суспільної свідомості в дусі гендерної рівності. Організація готує і випускає освітні програми та курси, поширює інформацію й результати досліджень через засоби масової інформації й Інтернет, видає матеріали з гендерної проблематики, заохочує студентські дослідження. Центр відкрив феміністичну бібліотеку, організовує науково-методичні семінари, круглі столи, стажування, створив банк даних про жіночі науково-дослідницькі організації та фундації, підтримує наукову та викладацьку діяльність жінок. Офіс центру розміщений в головному корпусі *Львівського університету* на вул. Університетській, 1.

Сьогодні в Україні налічується понад 700 жіночих організацій, 34 мають статус міжнародних і всеукраїнських.

Оксана Рибак, Леся Онишко

ЖМУДСЬКИЙ ВАДИМ (нар. 23.01.1947) – український ватерполіст, заслужений майстер спорту (1972). Народився в *Дублянах* (Львівської обл.). 1968 закінчив Львівський державний інститут фізичної культури (тепер *Львівський державний університет фізичної культури*). Вихованець ватерпольної школи "*Динамо*" (тренери В. Мартиничик, Г. Пінський). Чемпіон Ігор XX Олімпіади в Мюнхені (1972), срібний призер чемпіонату світу (1973), чемпіон Європи (1966). Спортивну кар'єру закінчував у московському клубі ЦСК Військово-морського флоту. Мешкає у Москві.

Іван Яремко

ЖМУРКО ЛАВРЕНТІЙ (ВАВЖИНЕЦЬ) (10.06.1824–03.04.1889) математик, засновник т. зв. першої львівської математичної школи. Батько *Ф. Жмурка*. Народився в м. Яворові (тепер Львівської обл.) у малоземельній селянській родині. 1844 закінчив гімназію в Перемишлі (тепер Підкарпатського воєвод., Польща) та філософські курси при гімназії у Львові. 1845–1849 вивчав право у Львівському

університеті та математику у Віденському університеті. 1849 став доцентом Віденської політехніки. 1851 очолив кафедру математики в Технічній академії у Львові й одержав звання професора. 1871 очолив кафедру математики у *Львівському університеті*, продовжуючи працювати на попередній посаді в Технічній академії у Львові (*Львівській Політехніці*) до 1884. Декан філософського факультету (1878–1879), ректор Львівського університету (1885–1886), доктор *honoris causa* Львівського університету (1878).

Почесний член Наукового товариства Сорбони (точні науки), член Польської Академії знань (від 1872). 1879–1881 був президентом Польського товариства природознавців ім. М. Коперника. Автор бл. 25 праць із математичного аналізу та геометрії, зокрема: "Курс математики на основі величини довільного напряму" (*Wykład matematyki na podstawie ilosci o dowolnych kierunkach*, Т. 1–2, 1864) "Додаток до теорії максимізації і мінімізації функцій багатьох змінних" (*Przyczynek do teoryi największosci i najmniejszosci funkcij wielu zmiennych*, 1871) та ін. Створив прилади для креслення різних кривих, які демонструвалися на міжнародних виставках у Відні (1873), Парижі та Лондоні (обидві – 1878). Помер у Львові, похований на *Личаківському цвинтарі*.

Анна Кос, Ігор Петрій

ЖМУРКО ФРАНЦИШЕК (Zmurko Franciszek, 18.07.1859–09.10.1910) – художник. Син *Л. Жмурки*. Народився у Львові, де закінчив гімназію. Початкову мистецьку освіту здобув у Львові, брав уроки рисунку в художника *Францишка Тепи*. Від 1876 навчався у Школі мистецтв у Кракові, був учнем *Яна Матейка*. Продовжив освіту в Академії мистецтв у Відні (1876) та Мюнхені (1877–1879), де за картину "Клеопатра" був відзначений золотою медаллю. 1880 оселився у Кракові. За картину "Казимир і Естерка" від цісаря *Франца Йосифа I* отримав стипендію на творчу подорож до Італії. Перебуваючи в Римі, потрапив під вплив творчості Генрика Семірадського. У його стилі намалював картини: "Нерон над тілом Агрипини", "Сфинкс", "Смерть Агрипини". Ці полотна привіз до Львова, де їх виставляли публічно.

Переїхав до Варшави 1882. Періодично здійснював творчі подорожі: Санкт-Петербург (1883–1884), Париж (1884–1885, 1889), Мілан (1894). Часто малював жінок або композиції з жіночими постатями. За це його називали "художником жінок". Твори Ж. відрізнялися психологічністю й одночасно вміло підкресленою красою жіночого тіла. Композиції полотен демонстрували гармонійне поєднання форми і змісту, були емоційними й елегантними. Художник використовував широку гаму кольорів – від ніжних, пастельних, до яскравих, насичених.

Львівська команда "Динамо" з водного поло. Вадим Жмудський (третій праворуч). Фото кін. 1960-х рр.

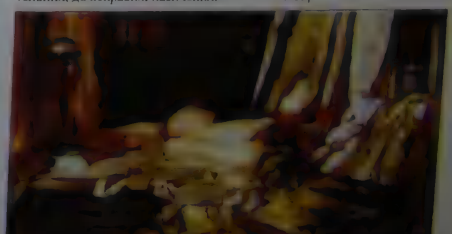

Ф. Жмурко. *За танцем тіштися*. 1881 р.

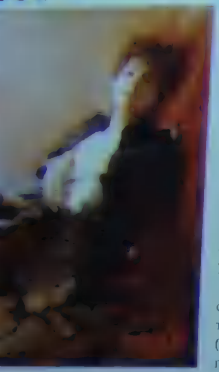

Ф. Жмурко.
Портрет жінки з віялом та папіросою.
1891 р.

Ж. набув популярності і став високооплачуваним художником. Одна з мюнхенських видавничих фірм купила винятково право на репродукцію його творів, видаючи їх у вигляді літографій. Багато картин Ж. видавництва репродукували у формі поштівок. Твори Ж. користувалися попитом, їх замовляли і купували для оздоблення помешкань та салонів. Картину "Свята Цецілія" придбав *Войцех Дідушицький*. Картини Ж. експонувалися на мистецьких виставках у Варшаві, Кракові, Парижі, Лондоні, Чикаго, Сан-Франциско. Посмертна виставка творів Ж. відбулась 1911 у Варшаві.

У Львові свої твори Ж. представляв на виставках Товариства приятелів красних мистецтв. 1910 для Львівської міської галереї (тепер *Львівська галерея мистецтв*) закуплено його твори "Замислена" і "Luxuria".

Найвідоміші праці: "Сюзанна і старці" (1879), "За наказом падишаха" (1881), "Портрет жінки із віялом" (1884), "Нубієць" (1884, зберігається у Львівській галереї мистецтв), "Видіння Фауста" (1890), "Портрет жінки із віялом та папіросою" (1891), "Вічна ніч", "Вифлієм'ська зірка", "Дама у хутрі", "Тетера", "Laudamus feminam" (1900, зберігається у Львівській галереї мистецтв), "Ius primae noctis", "Чорні кучері" (1907).

Помер у Варшаві, де й похований.

Юрій Смірнов

Ф. Жмурко.
Una donna

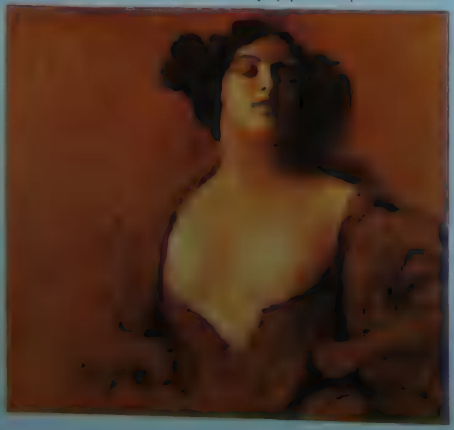

ЖОВКІВСЬКА ВУЛИЦЯ – сполучна між *вул. Б. Хмельницького* та вул. Промисловою, розташована в Шевченківському районі Львова.

До поч. XIX ст. це була дорога на Жовкву, яка називалась Коритною, бо вздовж її частини проходив канал від річки *Полтви* (польськ. *koryto* – "русло"). При вулиці були гарбарні для оброблення шкіри та підприємство з очищення міста, куди звозили нечистоти, які потім зливали до Полтви. Від 1871 вулиця одержала назву Св. Мартина, а головний шлях на Жовкву пролягав вже тоді нинішньою вул. Б. Хмельницького. За радянських часів, коли вулиця одержала назву вул. Декабристів, при ній значно розширилися ще довоєнні підприємства: взуттєве об'єднання *"Прогрес"*, шкіряний та гумовий завод. Від 1993 вулиця називається Жовківською.

Бл. 1637 дідич Александер Зборовський фундував *костел св. Мартина*, а при ньому *шпиталь* для колишніх вояків. До костелу та шпиталю фундатор приписав земельні наділи, на яких існувала *юрисдикція Зборівщина*. Фундацію Зборовського підтвердив 1658 львівський римо-католицький архієпископ Ян Тарновський та доручив наглядати за костелом *кармелітам взутим*. 1736–1753 було збудовано новий мурований бароковий костел св. Мартина. За радянських часів костел закрили. Тепер будівлю костелу використовує протестантська громада Християн віри Євангельської.

Поблизу храму (вул. Жовківська, 6) за проєктом *Юліуша Гохбергера* 1876 було споруджено будинок народної школи Св. Мартина (тепер середня школа № 57). 1912 на вул. Св. Мартина, 24а, було відкрито перші класи української школи ім. Короля Данила.

Ігор Мельник

ЖОВКІВСЬКЕ ПЕРЕДМІСТЯ – частина території Королівського столичного міста Львова під час австрійського правління в Галичині. 1777 цісарська влада вирішила розібрати міські фортифікації і відтоді стали поступово зникати відмінності між забудовою та статусом міста і *передмістя*. 1789 було визначено адміністративну межу міста, у яку ввійшли колишнє "місто в мурах" (середмістя) та передмістя, яких було спочатку два, згодом їх стало чотири – Галицьке, Краківське, Ж. П. та Бродівське, яке від сер. XIX ст. називають Личаківським. Середмістя стало п'ятою дільницею Львова.

Ж. П. було утворене на місці колишньої *Старостинської юрисдикції*, яка не підлягала юрисдикції міської ради. За "Планом Львова з передмістями" 1829 межами Ж. П. з боку середмістя були нинішні *пл. Данила Галицького*, *пл. Ярослава Осмомисла* та вул. Торгова, від Краківського передмістя – річка *Полтва* (вздовж нинішнього *просп. В. Чорновола*), від громади *Замарстинів* – канал (Нова Полтва, або Корито), який проходив вздовж нинішніх вул. Хімічної, вул. Р. Дашкевича та *вул. Жовківської*. Зі сходу передмістя межувало з громадою *Знесіння*, а з південно-східного боку – з Личаківським передмістям (вздовж долини між *Високим Замком* та *горою Лева*).

На розі нинішніх *вул. Б. Хмельницького* та вул. Волинської містилась Жовківська рогачка, а на перетині *вул. Замарстинівської* та Нової Полтви, при Мурованих Мостах, – Голосківська (Замарстинівська) рогачка. За військовим переписом 1823, у Львові було 2479 будинків, із яких 314 зосереджувалося в середмісті, 696 – на Галицькому передмісті, 550 – на Краківському, 447 – на Ж. П. і 472 – на Бродівському.

Після 1871 таблички з позначенням вулиць Ж. П. мали білий колір із жовтим обрамленням. Конскрипційні номери будинків мали позначку ¾. Комісаріат (ляндвійтівський уряд) розташовувався на вул. Об'їзд (тепер вул. Л. Долинського), а потім на вул. Замарстинівській, 26.

Вигляд на площу Св. Теодора на колишньому Жовківському передмісті. Сучасне фото

Розпорядження цісарської влади від 09.09.1784 зобов'язувало винести всі *цвинтарі* із середмістя за межі міста, ліквідувати кладовища при церквах, монастирях і костелах. 1786 започатковано *Личаківський цвинтар* для середмістя та бродівського фіртеля, кладовище на *Папарівці* для Ж. П. (закрите 1856), *Городоцький цвинтар* – для Краківського (закритий 1875) і Стрийський – для Галицького (закритий 1893).

Парохіяльним греко-католицьким храмом для Ж. П. була *церква св. Параскеви П'ятниці*, хоча на передмісті залишались ще *церкви св. Онуфрія* та *св. Миколая*.

Середня школа № 57 на вул. Жовківській, 6. Сучасне фото

[illegible]

[illegible] Воскресіння Христового [illegible] Ж. І. Руткович. [illegible] Богородиці [illegible] Тріумф [illegible] Ж. І. Руткович [illegible] Замком [illegible] Ґальо II і розбір [illegible] XVIII – [illegible] XIX ст. Сотрудник [illegible] Мохнацький був [illegible] товариства *Прикмети* [illegible] на Ж. II [illegible] XX ст. Римо-[illegible] при *іконостасі* [illegible] *Марії* та *Марії Сузанні*.

Ж. II було [illegible] розташування є вреднісним [illegible] 1 [illegible] у 1 [illegible] 171 [illegible] та 189 [illegible] будинків [illegible] 1900 [illegible] 53,5% [illegible] Жовківської дільниці, [illegible] 16,9% [illegible] 30%.

У [illegible] період [illegible] Ж. II [illegible] III, VII та IX дільниць [illegible]. Територія [illegible] належить до Шевченківського та частково (східна частина) Личаківського районів міста.

Ігор Мельник

ЖОВКІВСЬКИЙ ІКОНОСТАС (Скварявський іконостас) – комплекс ікон, які виконав *1697–1699* жовківський маляр Іван Руткович. Ж. І. [illegible] зберігається в *Національному музеї у Львові*, належить до найвеличніших нині українських іконостасних ансамблів XVII–XVIII ст. і свідчить про високий рівень майстерності автора й жовківського осередку українського сакрального мистецтва. І. Руткович знаний своїми численними творами від 1680. Ж. І. був останньою великою роботою майстра. *Іконостас* постав на замовлення місцевого цехового цеху для церкви Різдва Христового в Жовкві. Згодом (перед 1833) перенесений до церкви Собору Пресвятої Богородиці в с. Скварява. Нова поблизу Жовкви, звідки 1937 переданий для проведення консерваційно-реставраційних заходів до Національного музею у Львові, де й залишився на постійне зберігання.

У шестиярусному, на сьогодні частково декомплектованому, Ж. І. (первісні загальні розміри – 11,85 на 10,87 м) гармонійно поєднуються взаємозалежні архітектурна конструкція, орнаментально-декоративна різьба та малярство, яке домінує в цьому ансамблі.

До звичної тоді структури українських іконостасів, площина яких по вертикалі найчастіше складалася з намісного, празникового, Деісно-апостольського, пророчого й завершувального ярусів, автор вніс у Ж. І. конструктивні й іконографічні новації. І. Руткович збагатив геометрично-лінійну будову передвівтарної відгороди й доповнив суттєвими ідейно-змістовими та мистецько-естетичними акцентами сволоцько-галицького варіанта українського іконостасу, перші ознаки якої простежуються від другої третини XVII ст.

У намісний ярус, понад його іконами й дияконськими дверима, майстер увів десять дев'ятикових святкових сюжетів (одна з цих вонок втрачена): "Христос у Славі", "Мисель Сотворення", "Старозавітна Троїця", "Христос у Марії і Марті", "Зцілення кровотечивої", "Три ангели", "Вхід до Єгипту", "Нагірна проповідь", "Проповідь Івана Предтечі". Другий ярус (поміж на-

місним і празниковим) комплексу, обабіч ікони Нерукотворного Образу, становить уведений у XVII ст. в склад українського іконостасу цикл пов'язаних із новелою одним періодом сюжетів П'ятдесятниці: "Христос і Марія Магдалина", "Увірування апостола Томи", "Жони-мироносиці", "Зцілення розслабленого", "Христос і самарянка", "Зцілення сліпорожденного", "Явлення Христа св. Петрові Александрійському", "Дорога в Еммаус". У складі третього (празникового) ярусу, обабіч "Тайної вечері", – по шість ікон із найважливішими євангельськими епізодами життя Пресвятої Богородиці й Ісуса Христа (т. зв. дванадесять празники; одна ікона – втрачена). Над ними, у четвертому ярусі – Деісно-апостольський чин. П'ятий ярус – пророчий ряд, у центрі якого виростає завершувальний ярус, акцентований могутньою композицією Розп'яття з пристоячими та циклом Страсних композицій.

Якщо враховувати й самостійні зображення на одвірках царських врат та обидвох дияконських дверей, а також 6 картушів із Страсними сюжетами при завершальному хресті, то для Ж. І. виконано 90 окремих малярських компонентів: одноосібних і групових зображень, сценічних композицій, орнаментальних пределл наміченого ряду. На трьох частинах іконостасу стоять авторські дати від 03.12.1697 (на наміченій іконі Богоявлення) – до 15.08.1699 (на "Тайній вечері", що посередині празникового ряду).

Конструктивно-архітектонічна будова, іконографічні й образно-малярські особливості належать Ж. І. характеру, властивому для часу його створення, коли провідні українські малярі-іконники успішно поєднували давні традиції східнохристиянського ікономалярства з окремими засобами художнього вислову західноєвропейської мистецької школи. Простежувані вже від кін. XVII ст. такі тенденції дають підстави вирізняти в провідній течії українського сакрального мистецтва періоди його спочатку ренесансного, а згодом – барокового розвитку. Ансамбль Ж. І. іменує перехідну стадію цього процесу, поєднуючи ренесансному врівноважену архітектурно-гільбарську структуру нижніх його ярусів з розмаїттю ювнишних обрисів ікон додаткових рядів та бароковими ознаками у формах та декорі двох верхніх ярусів.

Визначальним для виконавця і замовників Ж. І. було збереження в ньому основних засад традиційної східнохристиянської іконографії та особливостей іконного образу. Водночас І. Руткович уважав програмним завданням своєї малярської системи також уведення нелишнє доволі докладно опрацьованого архітектурного стафажу, що було звичним для ікономалярства й раніше, але й реалістично потрактованих пейзажних мотивів.

Схема [illegible] іконостасу [illegible] (автор – Л. Лопушанський)

Вітрина [illegible] Ікона «Богоявлення» [illegible] Кін. XVII ст.

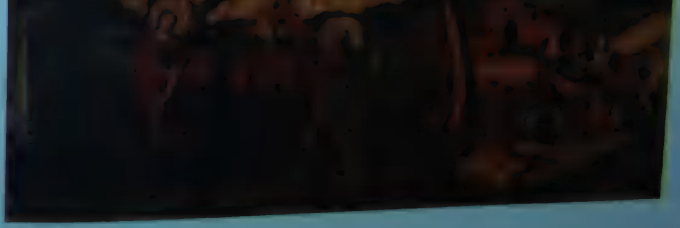

Святі Пантелеймонтрми
Іконостасу
Кін. XVII ст.

вів та відтворення інтер'єрів з обставою тогочасних міщанських помешкань. У такому середовищі розгортаються євангельські події, які набувають забарвлення жанрово-побутових сцен. Окремі з них є творчими інтерпретаціями української й західноєвропейської гравюри. Для масштабно укрупнених одноосібних зображень апостолів характерна психологізація образів. Унікальним явищем в українському сакральному мистецтві є фланкування Деісисно-апостольського ряду Ж. І. півфігурними постатями св. Костянтина Великого та св. Володимира Великого, які своїми заслугами для християнства набули титулу "рівноапостольних".

Новаторським кроком І. Рутковича в історії українського іконостасу стало і монументальне, виразно потрактоване завершувальне Розп'яття (висота – понад три метри; такий наголос в інтер'єрі церкви на розмірно великому Розп'ятті більше властивий римо-католицьким храмам). Формальний бароковий акцент підсилюється драматичним змістовим супроводом циклу супутніх малярських Страсних композицій. Очевидно, таке трактування образу Хреста Господнього Ж. І. інспірувало появу схожого монументалізованого завершення в яскраво бароковому Краснопущанському іконостасі (для монастирської церкви в с. Краснопущі на Бережанщині; бл. 1740).

Емоційно-психологічні характеристики персонажів Ж. І. створювана атмосфера й загальна налаштованість сюжетних композицій ґрунтуються на колористичних якостях. Зазнає змін і малярська техніка, частково зумовлена практикованим тоді поєднанням класичної для іконопису темпери з можливостями олійних фарб, передусім – на завершальних етапах виконання ікони.

Від кін. 1990-х значна частина ікон Ж. І. представлена на постійній експозиції Національного музею у Львові на *просп. Свободи*, 20.

Стилістичний характер великої кількості збережених пам'яток іконопису першої пол. XVIII ст. засвідчує дієвий вплив доробку І. Рутковича на розвиток західноукраїнського ікономалярства того часу. Творчий доробок І. Рутковича вивчав *М. Драган*. Уперше ґрунтовний мистецтвознавчий розгляд Ж. І. в контексті дослідження творчості І. Рутковича провела *В. Свєнціцька* ("Іван Руткович і становлення реалізму в українському малярстві XVII ст.", 1966).

Олег Сидор

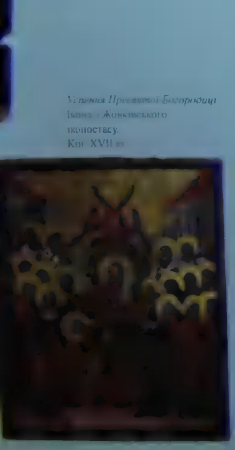

Успіння Пресвятої Богородиці
Іконостасу Жовківського
іконостасу.
Кін. XVII ст.

ЖОВКІВСЬКИЙ ЦВИНТАР – див. *ЦВИНТАРІ*

"ЖОВТЕНЬ" – див. *"ДЗВІН"*

ЖОЛКЕВИЧ АНТОН (Żołkiewicz Antoni; 1815–27.05.1863) – живописець і фотограф. Народився у Львові. Навчався живопису у Львові в майстерні *А. Ляйґе*. 1845 намалював на зовнішній стіні апсиди львівської *римо-католицької катедри*, замість попередніх зображень XVIII ст., нові фрески: "Богоматір з дитям" і "Портрет Яна Домагалича". Ці розписи, зроблені коштом власника львівських *готелів* Бенедикта Криницького, мали нагадувати про *каплицю Домагаличів* і чудотворну ікону Матері Божої Ласкавої пензля *Ю. Шольца-Вольфовича*. Фрески Ж. були відреставровані 1998–2000.

Ж. був також одним із перших львівських фотографів (зберігся дагеротип, який він зробив 1849). Мав власне ательє, у якому виконував фотопортрети до 1863. Помер у Львові після того, як перехожі помилково прийняли його за іноземно-

го шпигуна і жорстоко закидали камінням поблизу мосту св. Яна (тепер кінець *просп. Т. Шевченка*).

Юрій Бірюльов

ЖОЛКЕВСЬКИЙ СТАНІСЛАВ (Żołkiewski Stanisław; між 1547 та 1550–07.10.1620) — польський державний і військовий діяч. Польний коронний гетьман (1588), львівський *каштелян* (1590–1608), *воєвода* київський (1608), великий коронний гетьман (1613), великий коронний канцлер (1618). Народився в с. Туринка (тепер Жовківського р-ну Львівської обл.). Його батько, Станіслав Жолкевський, був представником давнього польського роду, що перебрався до Галичини, воєводою белзьким, згодом руським (1585–1588), який підписав акт Люблінської унії; помер 1588, похований у Львові, в *римо-католицькій катедрі*. Засновник Жовкви.

Ж. замолоду брав участь у військових діях, зокрема в боях за Гданськ (1577), походах проти Московської держави (під час Лівонської війни). 1587 підтримав обрання *Сигізмунда III*, 1595 та 1600 разом із коронним канцлером Я. Замойським здійснив походи на Молдавію. 1596 придушив повстання К. Косинського.

На поч. XVII ст. брав участь у війні зі Швецією у Прибалтиці. 1603, коли у Львові працювала скарбова комісія, яка виплачувала воякам, що повернулися з цієї війни, платню, був серед комісарів, які змусили львівських купців та міщан (під загрозою віддати місто в секвестр збунтованому війську) скласти для оплати жовнірам готівку й товари.

Противник проавстрійської політики Сигізмунда III, однак став на його захист під час *рокошу* Збіжидовського. Коли Львів теж виступив на боці короля, а міщани й найняті люди мали стерегти мури та браму, до цієї охорони Ж. додав ще дві сотні вояків. Брав участь у війні з Москвою (1609–1610), сприяв обранню королевича Владислава московським царем. Стояв на охороні південних кордонів Речі Посполитої.

Автор книжки "Початок і розвиток московської війни" (*Początek i progress wojny moskiewskiej*, 1612). Ж. та його дружина Регіна з Гербурґів (померла 1624) надавали матеріальну та фінансову допомогу львівським *бернардинцям*, *бенедиктинцям*, *домініканцям*, *бриґідкам*, допомагали в розбудові львівської *єзуїтської колеґії*. Жолкевські у Львові мали свій двір приблизно між *горою Лева* і *Лисою горою* та великі земельні ділянки, які згодом успадкували *Данилоничі* та Собеські (т. зв. *Собещина*). Останнім у роді був двоюрідний брат Ж., Лукаш (1594–1636), брацлавський воєвода.

Ж. 1620 вирушив у похід до Молдавії, однак був розбитий із військом під Цецорою. Загинув під час відступу до Дністра. Дружина викупила тіло вбитого у ворога.

Похований у криптн фарного костелу в Жовкві, де встановлено спільний надгробок Яна та Станіслава Жолкевських.

Олександр Цепко

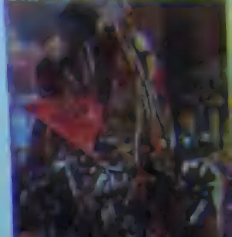

Ю. Коссак
Гетьман Станіслав Жолкевський [illegible]

Надгробок Яна та Станіслава Жолкевських у фарному костелі в Жовкві

Павло Жолтовський

ЖОЛТОВСЬКИЙ ПАВЛО (08.12.1904 – 30.08.1986) – український мистецтвознавець, історик. Лавреат Державної премії ім. Т. Шевченка (1971), премії Академії наук ім. І. Франка (1984). Народився в с. Мислятин (тепер Ізяславського р-ну Хмельницької обл.) у родині сільського священика. Після закінчення трикласної парохіяльної школи в рідному селі вступив до Острозької гімназії. Разом із родиною перебував в евакуації в Калузі (Росія) (1915–1916). Там навчався в реальному училищі ім. Царевича Олексія. Після евакуації 1916 продовжив навчання в Ізяславській гімназії. Закінчивши навчання, Ж. викладав у початкових сільських школах Хмельниччини (1921–1925), від 1925 працював позаштатним співробітником Житомирського краєзнавчого музею, для якого збирав фольклорний та етнографічний матеріал. За рекомендацією завідувача відділу історії та етнографії Житомирського краєзнавчого музею В. Кравченка 1926 Ж. став науковим співробітником Харківського музею українського мистецтва. У Харкові молодий дослідник працював під орудою вченого Стефана Таранущенка. Невдовзі вийшли друком перші наукові праці Ж.: "Українська рукописна книга та її оздоблення" (1926) і "Художник Порфирій Мартинович" (1930). 1929–1932 навчався на музейно-мистецтвознавчому факультеті Київського художнього інституту, закінчив його екстерном.

Готель "Жорж"
Поч. XX ст. Листівка

Був заарештований 1933, у лютому 1934 за "антирадянську діяльність" його засудили на три роки таборів та десять років обмеження права вибору місця проживання. У виправно-трудовому таборі, працюючи на земляних роботах та в майстернях, закінчив короткі курси геологів, оскільки на будівництві, яке табір забезпечував робочою силою, постала потреба в кваліфікованих робітниках. Після звільнення Ж. тривалий час змушений був мешкати за межами України й лише 1946 зміг переїхати на батьківщину. Наприкін. 1930 – у першій пол. 1940-х Ж. працював геологом у Середній Азії, на Уралі, в Башкирії. Під час *Другої світової війни* був виконробом в Уфимській карстовій партії та одночасно науковим співробітником Уфимського художнього музею. Повністю був реабілітований у вересні 1958.

Приїхавши в жовтні 1946 до Львова, Ж. влаштувався на роботу до *Музею етнографії та художнього промислу*, 1951 викладав історію мистецтв у Львівському поліграфічному інституті (тепер *Українська академія друкарства*). У музеї спершу був на посаді старшого наукового співробітника, згодом працював заступником директора з наукової роботи та завідувачем відділу мистецтвознавства, консультантом. Захистив кандидатську (1955) та докторську (1980) дисертації. Брав участь у понад ста історико-краєзнавчих експедиціях. 1980–1985 працював науковим консультантом експедицій Волинського краєзнавчого музею з виявлення, обліку і збирання цінних історичних та мистецьких пам'яток. Головні праці Ж.: "Визвольна боротьба українського народу в пам'ятках мистецтва XVI–XVIII ст." (1958), "Словник-довідник художників, що працювали на Україні в XIV–XVIII ст." (1963), "Художній метал" (1972), "Художнє лиття на Україні XIV–XVIII ст." (1973), "Монументальний живопис на Україні XVII–XVIII ст." (1988). Вивчав львівську карикатуру XVII–XVIII ст., цехові ніхи Львова.

Член Спілки художників України, Товариства охорони пам'яток історії та культури. Помер у Москві. Похований на

Личаківському цвинтарі. На вшанування 100-річчя від дня народження Ж. у грудні 2004 в *Музеї української книги* у Львові було відкрито виставку малярської творчості студентської групи "Кактус".

Ярослав Ячак

"ЖОРЖ" — готель, розташований на *пл. А. Міцкевича*, 1. Будівлю споруджено на кутовій ділянці з південно-східного боку площі. Перший *готель* на цьому місці — "Під трьома гаками" – заклав 1793 Георг (Жорж) Гоффман (1778–1839). 1811 на його місці власник збудував новий готель "Російський" (*De Russie*), що відкрився для відвідувачів 03.12.1811. Це була будівля у стилі *класицизму*, з двома в'їзними брамами з боку площі та великим садом від вул. Хоружинки (тепер вул. П. Чайковського). У саду було влаштовано павільйони та альтанки, одну з них у вигляді грецького храму 1848 збудував архітектор *В. Равський*-старший. Фронтон готелю прикрашали виконані перед 1811 ампірні скульптурні композиції (за твердженням Ю. Бірюльова, майже ідентичні з рельєфами *Г. Вітвера* на будинку Гауснерів на сучасному *просп. Свободи*, 1).

Старий готель "Ж." розібрали у квітні 1899. Сучасний будинок, створений за проєктом 1898 віденської архітектурної спілки Ф. Фельнера і Г. Гельмера, будували 1899–1901. Креслення австрійських фахівців дещо змінили львівські архітектори *І. Левинський* та *Ю. Цибульський*. Новий готель, що відкрився 08.01.1901, мав 93 номери, серед яких 32 були "апартаментами" (класу "люкс"). Номери коштували від 6 до 24 золотих ринських за добу.

І. Левинський 1906 надбудував третій і четвертий поверхи на південному фасаді, а інженер *В. Підгородецький* реконструював покриття над основною частиною будинку. 1927–1929 переплановано внутрішні приміщення, надбудовано п'ятий поверх на південному фасаді. Читальну залу та ресторан готелю 1932 перебудував архітектор *Т. Врубель* у стилі *арт деко*, з мармуровим облицюванням стін. Останні реконструкції готелю проведено в 1940-ві – 1950-ті і 1990-ті. Готель 1940 одержав назву "Львів", 1945–1995 він мав назву "Інтурист". Тепер йому повернуто давню назву.

Будинок зведено в період пізнього *історизму* з елементами неоренесансу. Основний об'єм будівлі чотирикутний, трапецеподібний у плані, з внутрішнім двором, цегляний, оштукований. Внутрішнє планування готелю головно коридорного типу з двобічним розташуванням приміщень. На першому поверсі – великий вестибуль із входами до ресторану та конторських приміщень. Перекриття плаский, над сходовим майданчиком – півциркульні з розпалубками. Композиція головного фасаду симетрична, акцентована центральним ризалітом, завершеним псевдофронтоном. На південному фасаді виступають два бічні ризаліти і півкруглий еркер у центрі, який нависає над першим поверхом. Цей фасад має п'ять поверхів і мезоніни над четвертими поверхами ризалітів. Перший поверх декорований лінійним рустом і відділений від другого балконом з ажурним огородженням, яке проходить усім периметром будинку. Другий і третій поверхи мають подвійні вікна, здобблені півколонками з капітелями тосканського та коринфського ордерів. Східний і західний фасади ідентичні за своїм вистроєм. Завершується будинок аркатурним фризом із мушлями і розвиненим карнизом із ліпними модульйонами. Неоренесансове розчленування трьох фасадів пожвавлює

Проєкт фасаду готелю "Жорж". Архітектори Ф. Фельнер, Г. Гельмер. 1899 р.

Реклама готелю "Жорж". Поч. XX ст.

Ф. Ковальшин. Старий готель "Жорж". 1899 р.

Кав'ярня готелю "Жорж" Фото 1930 р.

барокова орнаментика і повні динаміки скульптури, які розташовані в центральних нишах на наріжниках будинку – алегорії Європи, Азії, Америки і Африки, що символізують чотири частини світу. Ці фігури, як і барельєф "Св. Георгій" на псевдофронтоні, виконав із бетону скульптор *А. Попель* за моделлю свого тестя, скульптора *Л. Марконі*. В інтер'єрі будівлі збереглася ліпнина у вестибулі, сецесійна балюстрада мармурових сходів, керамічні каміни, виконані 1900. Сучасний стилізований вистрій мають рестораційні зали "Східна" і "Карпати".

Ресторан готелю "Жорж" Сучасне фото

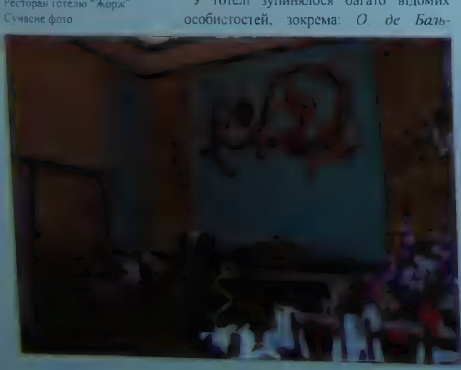

У готелі зупинялося багато відомих особистостей, зокрема: *О. де Бальзак, Ф. Ліст, Е. Л. Войнич, М. Равель, Ж. П. Сартр, Я. Кетура*, шах Ірану *Мозаффер ед-дін, Ю. Пілсудський, М. Хрущов*. О. Корнійчук та ін. 1848 тут відбулися урочисті бенкети на честь генералів *Ю. Бема* і *Ю. Дверницького*. У старому готелі до 1894 збиралося також німецьке культурне товариство "Веселий норов" із власним театром. 1910–1912 у готелі діяла книгарня А. *Альтенберга*, згодом 1912–1920 там містилася видавнича спілка "Г. Альтенберг, Г. Зейфарт, Е. Венде і спілка". Будівля – яскравий приклад громадської споруди готельного типу XIX – поч. XX ст.

Христина Харчук

"ЖОРНА" – український сатирично-гумористичний двомісячник. Виходив у Львові упродовж листопада 1933 – грудня 1934. Відповідальний редактор – *О. Костик*. Редакція та адміністрація розміщувалися на *пл. Ринок*, 10. Поштовхом до його заснування стала масова популярність серед *українців* Галичини преси відповідного жанру, а також спроба створити конкуренцію уже відомому тоді журналу *"Комар"*, що виходив у видавничому концерні *І. Тиктора* "Українська преса". З виданням співпрацювали *Р. Купчинський, А. Курдидик*, Р. Голіян. За мистецьку частину журналу відповідав художник-карикатурист *Р. Чорній*, який творчо конкурував з уславленим *Е. Козаком*, що формував мистецький образ "Комара". Карикатури Р. Чорнія домінували на сторінках усіх випусків "Ж", що визначало художньо-естетичну цілісність видання. В окремих числах журналу друкувалися карикатури авторства *Л. Сенишина* та *О. Кшмка*.

Видання публікувало сатиричні матеріали на різні актуальні суспільно-політичні, національно-культурні теми. За сукупністю творчих рис фейлетонів і малих літературних форм, гостротою тем та художньо-естетичним рівнем "Ж" дещо поступалися журналам *"Зиз"* і "Комар". Наприкінці грудня 1934 через матеріальні труднощі журнал перестав існувати, об'єднавшись із "Комаром". Історію і

проблематику публікацій двомісячника досліджувала Л. Сніцарчук.

Роман Яців

ЖУК АНДРІЙ (14.07.1880–03.09.1968) український політик, публіцист, кооператор. Народився в с. Вовчок Лубенського повіту на Полтавщині. Від 1901 – член Революційної української партії – Української соціал-демократичної партії (РУП–УСДРП), від 1906 – член Центрального комітету УСДРП, співробітник партійних органів "Гасло" (1902–1903, Чернівці), "Селянин" (1903, Чернівці; 1904–1905, Львів), "Вільна Україна" (1906, Санкт-Петербург), "Соціал-демократ" (1907, Полтава), "Слово" (1907, Київ). 1901 працював у статистичному бюро Полтавського губернського земства. У серпні 1903 Ж. як член РУП став одним із засновників Союзу службовців на залізницях Півдня Росії. До 1905 служив у війську, працював в адвокатській конторі М. Міхновського та статистичному відділі Харківсько-Миколаївської залізниці. За революційну діяльність кілька разів ув'язнений царською владою. Наприкін. 1907 нелегально виїхав до Галичини, де перебував аж до *Першої світової війни*. Оселився у Львові. Від 1909 – редактор кооперативних часописів "Економіст", "Самопоміч", співпрацював із соціал-демократичними органами "Земля і воля", "Праця" і загальнодемократичними – "Дніпро", "Рада". 1909–1910 – співредактор органу Закордонної організації УСДРП. 04–06.03.1911 Ж. був учасником наради українських політемігрантів у Львові, що мала на меті утворити всеукраїнську самостійницьку політичну організацію й заснувати друкований орган "Вільна Україна" (ці плани не були реалізовані через розбіжності в поглядах щодо здобуття незалежності). У жовтні 1912 Ж. заснував у Львові Український інформаційний комітет для пропаганди української справи у європейських країнах, а 1913 – загальнонаціональну безпартійну організацію наддніпрянців. 1914–1918 – один із засновників і член президії *Союзу Визволення України*, член

Готель "Жорж" на пл. А. Міцкевича, 1. Фото О. Заячківського

Головної Української Ради, згодом *Загальної Української Ради* у Відні (1914–1916) і Центральної управи *Українських Січових Стрільців* (УСС) (1917–1922). Співредактор "Вістника Союзу Визволення України" (жовтень 1914 – грудень 1917) у Відні, редактор віденського "Вістника політики, літератури й життя" (січень – листопад 1918). Один із організаторів окремих таборів для військовополонених українців в Австро-Угорщині та Німеччині, культурно-освітньої праці серед бранців. Налагоджував формування дивізій синьожупанників і сірожупанників.

За української влади – на дипломатичній службі при українському посольстві у Відні, радник Міністерства закордонних справ Української Народної Республіки. Від лютого 1921 до березня 1923 – референт еміграційного уряду *Західно-Української Народної Республіки* у Відні, згодом працював у Комітеті оборони західноукраїнських земель аж до його розв'язання 1927. Продовжував журналістську діяльність як співробітник різних галицьких часописів, дописував до українських газет в Америці.

Повернувся до Львова 1930, працював у кооперації, керував статистичним відділом РСУК, був редактором часопису

Андрій Жук

В. Жуковецька. *Імпресії.* 1914 р. Обкладинка

"Кредитова кооперація", співредактором видавничого кооперативу "Хортиця" (1928–1939), дописував до українських часописів, головно з питань кооперації, політичної думки – річника "Кооперативна республіка" (1928–1939), календаря-альманаху *"Дніпро"* (1923–1939), часопису *"Життя і знання"* (1927–1939). На поч. 1940 виїхав до Відня як громадянин Австрійської республіки. Публікував статті на економічні та загальнополітичні теми в часописах "Український самостійник", "Сучасність", "Визвольний шлях", в англомовних виданнях.

Помер у Відні.

Іван Патер

ЖУКОВЕЦЬКА ВОЛОДИМИРА (псевдонім: Вільшанецька; 1872–1940) українська письменниця. Народилася в с. Вільшаниця (тепер Золочівського р-ну Львівської обл.), за іншими відомостями – на Буковині, у родині інтелігентів. Закінчила Коломийську гімназію 1890. Вивчала філософію у *Львівському університеті* й одночасно працювала наставником школи ім. Т. Шевченка у Львові.

До *Першої світової війни* 20 років вчителювала в 9-класній виділовій школі ім. Королеви Ядвіги в м. Коломия (тепер Івано-Франківської обл.). Від сер. 1920-х проживала у Львові.

Дебютувала 1900 віршем у львівському журналі *"Світ"*. Згодом друкувала свої твори у львівських журналах *"Зеркало"*, "*Літературно-науковий вісник*", *"Дзвіночок"*, *"Рідна школа"*, тижневику *"Неділя"*. Єдиним позальвівським виданням, до якого також надсилала нариси й оповідання, був коломийський журнал "Жіноча доля".

Автор збірки оповідань і поезій у прозі про життя вчителів на селі: "Імпресії" (1914), повісті з життя інтелігенції "Іскаріот" (1910), недрукованої повісті "Мачуха", п'єс "Мати" (1920-ті) та "Цигани" (1935). У творчості позначився вплив *імпресіонізму*.

Померла в Коломиї.

Лея Сирота

ЖУРОВСЬКИЙ КАЗИМЕЖ (Żurowski Kazimierz; 12.08.1909–19.03.1987) польський археолог. Народився в м. Загуж поблизу Сянока (тепер Підкарпатського воєвод., Польща) в родині робітника. Вивчав праісторію, антропологію, *етнологію* та археологію у *Львівському університеті* (1934–1938), учень *Л. Когловського*, 1939 – захистив магістерську роботу.

Працював 1937–1940 асистентом кафедри праісторії Львівського університету, 1940 розпочав роботу у *Львівському історичному музеї*. Під час *Другої світової війни* працював на фізичній роботі та як донор в Інституті дослідження висипного тифу *Р. С. Вайгля*. Через підозри в належності до польського підпілля 1942 був арештований гестапо, згодом звільнений. 1944–1945 працював у Львівському історичному музеї.

Виїхав зі Львова до Силезії 1945. Керував Державним археологічним музеєм в м. Забже в Силезії (1945–1948). Викладав в університетах Познаня (1948–1949, 1966–1969) і Торуня (1951–1979). Від 1953 завідував кафедрою археології університету в Торуні, 1976 реорганізував її в Інститут археології та етнології, яким керував до 1979. Досліджував історію найдавніших слов'ян, керував археологічною станцією Польської Академії наук в Гнєзно (1954–1971), провадив розкопки залишків найдавнішої столиці польської держави в Гнєзно (1949–1971) та поселення полян X ст. на Острові Ледницькому (1949–1954). У Гнєзно створив Музей витоків Польської держави.

Опублікував бл. 50 наукових праць, серед яких: "Бронзові пам'ятки епохи пізньої бронзи та раннього залізного віку із басейну верхнього Дністра" (*Zabytki brązowe z młodszej epoki brązu i wczesnego okresu żelaza z dorzecza górnego Dniestru*, 1949), "Походження Гнєзно за археологічними джерелами" (*Les origines de Gniezno d'après les sources archéologiques*, 1960), "Гнєзно – перша столиця Польщі" (*Gniezno – pierwsza stolica Polski*, 1964) та ін. Помер у Гнєзно.

Андрій Коняцький

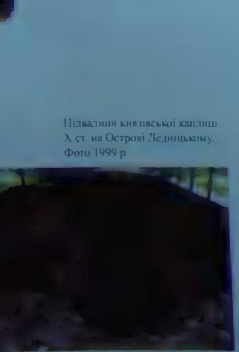

Підвалини княжівської каплиці X ст. на Острові Ледницькому. Фото 1999 р

І. Іванець. *Артилерія УГА.* 1920-ті рр.

З

"З ІСТОРІЇ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ" серійний збірник наукових праць відділу історії України Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові (тепер *Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України*) Виходив 1957–1960 за редакцією *І. Крип'якевича* (5 випусків). У збірнику друкувалися матеріали, що підсумовували наукові дослідження з економічної та політичної історії західноукраїнських земель. Опубліковано статті про розвиток ремесла, промислів і торгівлі, соціальну структуру населення і суспільно-політичну боротьбу у Львові та Дрогобичі в XVI–XVIII ст., селянський рух на західноукраїнських землях XVII першої пол. XIX ст., суспільно-політичний рух у другій пол. XIX – на поч. XX ст., розгортання революційного руху в 1920–1930-ті, соціально-економічні процеси в західних областях УРСР (1939–1941). Від 1962 виходив як збірник "З історії Української РСР"

Феодосій Стебній

Володимир Забігайло

"ЗА ВІЛЬНУ УКРАЇНУ" українська газета, друкований орган Львівської обласної ради першого демократичного скликання. Перший номер "народного демократичного часопису" вийшов 01.07.1990. Газета декларувала намір стати рупором національно-патріотичних сил, сприяти утвердженню української ідеї. Видання виходило п'ять разів на тиждень форматом А2 і накладом майже півмільйона примірників. Головними редакторами працювали Василь Базів, Богдан Вовк, Михайло Сірків, Євген Кручек, Богдан Токарський. Часопис назвали на противагу комуністичній газеті *"Вільна Україна"*, яка продовжувала виходити й не поступалася своєю назвою демократичному виданню.

"ЗВУ" мала великий вплив на новітню українську пресу. Інші газети запозичували рубрики і тематичні напрями "ЗВУ", до вжитку повернулося забуте слово "часопис" "ЗВУ" – одна з перших великих легальних газет, яка навчала свого читача у всьому бачити національний інтерес, незважаючи на мови, конфесійні, етнічні проблеми. За всю історію функціонування газети в ній працювали понад 200 працівників.

Б. Вовк разом із Міжрегіональною академією управління персоналом 2004 заснував нову газету "За вільну Україну плюс", яка в першому числі оголосила себе духовною спадкоємницею "ЗВУ"

Богдан Вовк

Логотип газети "За вільну Україну" 1990 р.

ЗАБІГАЙЛО ВОЛОДИМИР (28.06.1934–15.08.1996) – учений-геолог, академік НАН України (1990), лавреат державної премії України в галузі науки і техніки (1991) та премії ім. В. Вернадського НАН України (1986). Народився в м. Дніпропетровськ. 1946 закінчив Морозо-Забігайлівську початкову, а 1952 Озірську середню школу Кишеньківського р-ну (тепер Кобеляцький р-н Полтавської обл.). 1952–1958 навчався в Дніпропетровському гірничому інституті. Скерований на роботу в Миргородську промислово-геофізичну експедицію. Працював інженером-оператором, згодом інженером-інтерпретатором, керівником інтерпретаційної групи.

Від 1961 – на науковій роботі в Дніпропетровську. Працював в Дніпропетровській експедиції Українського науково-дослідного геологорозвідувального інституту (1961–1964), у Дніпропетровському відділенні Інституту мінеральних ресурсів (1964–1968), Інституті геотехнічної механіки України (1969–1986). 1967 захистив кандидатську дисертацію "Газоносність відкладень вугленосної світи C_1^1 Західного Донбасу" (*Газоносность отложений угленосной свиты C_1^1 Западного Донбасса*), 1975 докторську "Геологічні умови викидів порід і газу в шахтах Донбасу і метод регіонального прогнозу викидонебезпечності

порід за геологорозвідувальними даними" (*Геологические условия выбросов пород и газа в шахтах Донбасса и метод регионального прогноза выбросоопасности пород по геологоразведочным данным*). Своїми науковими працями З. здобув визнання в СРСР і поза його межами. Від вересня 1986 виконував обов'язки директора, а від березня 1987 і до смерті – директор *Інституту геології і геохімії горючих копалин НАН України*.

Редактор журналу "Геологія і геохімія горючих копалин" (1991–1996), член редколегії "Геологічного журналу" (1991–1996). Голова Українського комітету Карпато-Балканської геологічної асоціації (1992–1996).

Автор багатьох праць, серед них: "Проблеми геології газів вугільних покладів" (*Проблемы геологии газов угольных месторождений*; у співавторстві з А. Широковим, 1972), "Геологічні фактори руйнування керну під час бурування напружених гірських порід Донбасу" (*Геологические факторы разрушения керна при бурении напряженных горных пород Донбасса*; у співавторстві з І. Білим, 1981), "Прогноз і запобігання викидів порід і газу (*Прогноз и предотвращение выбросов пород и газа*; у співавторстві з А. Зоріним, 1986).

З. уперше запропонував та опрацював математичну модель природної метаноносності, за допомогою якої були оцінені якісні та кількісні параметри вмісту газів, насамперед метану у вугільних пластах, встановив закономірності зміни вмісту метану залежно від глибини залягання та ступеня метаморфізму вугілля.

Помер у Дніпропетровську. Похований у с. Морозі Кобеляцького р-ну Полтавської обл.

Юлія Мельник

ЗАВАДКА БОГДАН (псевдо: Заграва; нар. 29.01.1934) – учасник українського національно-визвольного руху, літературознавець. Народився в с. Мокроцин (тепер Жовківського р-ну Львівської обл.) в селянській родині. 1945 сім'я переїхала до Жовкви.

У березні 1949 батька З. повідомили про ухвалу вивезти сім'ю до Сибіру. Щоб уникнути *депортації*, родина з чотирма дітьми виїхала на будівництво Іллічівського порту в Одесі. Під час складання 12.06.1951 державних випускних іспитів в Одеській середній школі № 99 З. затримали і за два дні заарештували, знайшовши вірші про *Українську Повстанську Армію*, брошуру "Хто такі бандерівці та за що вони борються" Петра Полтави, а також карикатури на Сталіна. 31.08.1951 Одеський обласний суд засудив З. на 25 років концтаборів суворого режиму. Адвокат у касаційній скарзі звернув увагу на неповнолиття засудженого, й Верховний суд УРСР 20.09.1951 зменшив термін ув'язнення до 10 років. Етапований у мордовський концтабір ЖХ-385/18 "Дубравлаг". Згодом перебував у таборах № 5 та № 11. Наприкін. 1952 у З. вилучили сатиричний вірш "Зановіт Сталіна наслідникам престолу" й відкрили нову кримінальну справу. Її провадження зупинила смерть Сталіна. У вересні 1953 З. відправили до омського концтабору УХ-16/10 на будівництво нафтопереробного заводу. Там закінчив курси електромонтерів, столярів і слюсарів-монтажників. Разом з однодумцями створили структуру *Організації Українських Націоналістів* (ОУН), підготували "Короткий конспект історії України", "Короткий конспект історії ОУН", відозви-обіжники до релігійних і національних свят, викривальні матеріали до радянських пропагандивних виходів табірної адміністрації. З. став редактором підпільного часопису "Голос нескорених" (1954–1955).

Богдан Завадка

Попри заперечення табірної адміністрації, 12.04.1955 звільнений як такий, що був засуджений неповнолітнім. Потай вивіз архів "Голосу нескорених" і звіт про діяльність підпілля в концтаборі. Повернувся до Львова, працював учителем в школі на Львівській залізниці. 1956 приховав відомості про ув'язнення й вступив на українське відділення філологічного факультету *Львівського університету*. 1957 в помешканні З. було проведено об-

Часопис "Голос нескорених" Ч. 5. 1954 р.

Роман Завадович

шук, його самого затримано й через два дні відпущено.

Учителював у трускавецькій середній школі № 1 (1961–1962) та в с. Радич Турківського р-ну на Львівщині (1962–1963). Повернувшись до Львова, працював інструктором облкниготоргу (1963–1965), завідувачем літературної частини театру ім. М. Заньковецької (1965–1973; тепер *Національний академічний український драматичний театр ім. М. Заньковецької*). Член *Клубу творчої молоді "Прометей"* (1962–1965). Підписував листи громадськості на захист діячів мистецтва, зокрема керівника ансамблю *"Ватра"* Михайла Мануляка (1971). Написав непідцензурну наукову працю "Московіти. Самохарактеристика цивілізації" обсягом бл. 2 тис. сторінок машинопису. Звільнений з театру. Влаштувався науковим співробітником Львівської картинної галереї (1973–1977; тепер *Львівська галерея мистецтв*), де працював над створенням *Музею книги і друкарства*. Кілька місяців був старшим консультантом обласної організації Товариства охорони пам'яток історії та культури, з від лютого 1978 – уповноваженим Українського республіканського відділення Всесоюзного агентства авторських прав. Від 1981 – в Інституті суспільних наук АН УРСР (тепер *Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України*) старший лаборант відділу історії та теорії атеїзму, інженер-програміст, а від 1986 молодший науковий співробітник цього ж відділу.

У червні 1990 З. став науковим співробітником відділу української літератури, де працював до виходу на пенсію в серпні 2007.

Досліджував творчість Т. Шевченка, *І. Франка, М. Шашкевича, Осипа Маковея*, вивчав роль церкви в літературному процесі й суспільному житті, новітньою поезію. Автор п'яти монографій, зокрема "Василь Яременко" (1973), "Борис Романицький" (1978), "Серце чистеє подай. Проблеми релігії у творчості Тараса Шевченка" (1993), "Місія пани Климента очима Івана Франка" (2001). Реабілітований 14.01.1992. Мешкає у Львові.

Юрій Зайцев

Р. Завадович. *Через файєр*. 1927 р. Обкладинка

ЗАВАДОВИЧ РОМАН (псевдоніми: Роман зі Славної, Fortissimo, Роляник, М. Маморський, Володимир Переяславець та ін.; 18.12.1903–31.05.1985) – український письменник, журналіст, редактор, культурно-освітній діяч. Народився в с. Славна (тепер Зборівського р-ну Тернопільської обл.). Дитинство минуло в селах Плісняни і Присівці (тепер Зборівського р-ну на Тернопільщині) та Ремезівці (Золочівського р-ну на Львівщині). Початкову школу закінчив у Присівцях. 1912–1923 навчався в гімназіях Золочева, Тернополя й Перемишля. Під час канікул мешкав у Криворівні (1912–1914), в одному будинку з *І. Франком* та *М. Павликом*. Закінчивши 1923 Тернопільську гімназію, 1923–1925 навчався в *Українському таємному університеті*. 1920 дебютував віршем у журналі *"Світ дитини"*. Друкував поезії в журналах *"Дажбог"*, *"Дзвони"*, *"Літературно-науковий вістник"*, "Молода Україна", літературно-критичні статті в журналі *"Зиз"* (усі виходили у Львові). Переїхавши до Львова, з перервами від 1925 (за іншими даними від 1928) вивчав славістику у *Львівському університеті*, який закінчив 1938 з дипломом магістра філософії. Під час студій належав до гуртка українських студентів та літературної групи *"Листопад"*. Працював на культурно-освітній ниві в селах Золочівщини. Від 1937 – постійний співробітник львівського журналу для дітей *"Малі друзі"*. 1939–1941 викладав українську мову й літературу в середній школі № 2 м. Золочів. Під час німецької окупації мешкав у с. Ремезівці, дописуючи до журналу *"Малі друзі"*. 1944 виїхав до Німеччини, проживав у таборах для переселенців. 1947 став співзасновником Об'єднання працівників дитячої літератури. 1949 емігрував до США, мешкав у м. Амстердам (штат Нью-Йорк), від 1950 – у Чикаго (штат Іллінойс). Від 1953 – почесний президент Асоціації українських дитячих

письменників ім. Л. Глібова у Вільному Світі, яку разом з іншими українськими культурними діячами організував у Німеччині 1947. Від часу створення журналу для дітей "Веселка" (1954) співпрацював із ним, входив до редакційної колегії. Дитячі твори друкував також в еміграційних журналах "Сонечко" (Лондон), "Мій приятель" (Вінніпег), "Євшан-зілля" (Торонто), публіцистику на загальноосвітні й культурні теми у часописах "Свобода", "Овид", "Церковний вісник". Був надзвичайним професором мови та літератури Українського Католицького Університету в Римі, вів курси з мовознавства у філії цього університету в Чикаго. 1951–1956 викладав українську мову в Школі українознавства (Чикаго) та на Педагогічних курсах ім. П. Могили. Співзасновник Братства св. Андрея Первозванного в Чикаго. Працював редактором книжок у чиказькому видавництві М. Денисюка. Видав 33 книжки для дітей.

Автор віршів, прозових і драматичних творів, статей із проблем дитячої літератури. Видав збірки "Рицар Лесь" (1924), "Казка про царевича Івана" (1925), "Через файку" (1927), "На дворі царя Гороха" (1935), "Пісня про княжну Україну" (1938), "Чародійні музики" (1943), "Хлопці з Зеленого Броду" (1948), "Кобзарева гостина" (1956), "Марушка-Чепурушка і Лесь Побігдесь" (1969), "Карпатський чарівник" (1980) та ін. Помер у Чикаго.

Іван Сірополко

ЗАВАДОВСЬКИЙ ІВАН (09.04.1937–1983) – художник, педагог. Народився в с. Фраге (тепер с. Ягодинка Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл.). 1958–1963 навчався у Львівському училищі декоративного та прикладного мистецтва (тепер *Львівський державний коледж декоративного і монументального мистецтва ім. Івана Труша*), 1964–1970 – у Львівському державному інституті прикладного та декоративного мистецтва (тепер *Львівська національна академія мистецтв*). Учитель у фаху (*Р. Сельський, К. Бондаренко*). Від 1970 й до смерті працював у цеху монументального малярства Львівського художньо-виробничого комбінату Художнього фонду України.

Творив у галузі станкового, монументально-декоративного живопису, графіки. У станковому малярстві автор серій пейзажів передмість Львова, Криму, портретних творів. Тяжів до загостреноекспресивного трактування форми, від декоративно-синтетичного узагальнення зображення до легкої деформації, з емоційним підсиленням функції кольору. У графіці – експресивна манера рисунку, моделювання внутрішнього символьного простору з елементами гіперболізації. Залишив велику творчу спадщину й великий архів нотаток і композиційних пошуків. Один із самобутніх митців Львова 1970 – поч. 1980-х. Похований у рідному селі.

Роман Яців

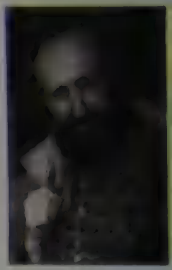

Іван Завадовський

ЗАВАДСЬКИЙ ВЛАДИСЛАВ (*Zawadzki Władysław*; червень 1824–10.01.1891) – польський історик, письменник. Народився у с. Гайворонка (тепер Теребовлянського р-ну Тернопільської обл.). Закінчив *Львівський університет* (1843). Учасник Слов'янського з'їзду 1848 у Празі.

Автор низки історико-хронікальних праць, які є важливим джерелом вивчення історії суспільної думки, освіти, науки і культури в Галичині першої пол. XIX ст.

І. Завадовський. *Навіжений*. 1960-ті рр.

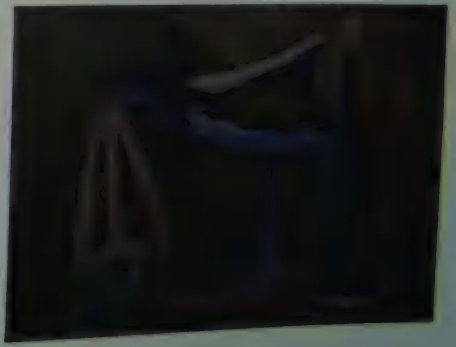

Олександр Загаров

Серед них "Картини Червоної Русі" (*Obrazy Rusi Czerwonej*, 1869), "Література в Галичині. 1772–1848" (*Literatura w Galicji. 1772–1848*, 1878), "Людвік Набеляк" (*Ludwik Nabielak*, 1886) та ін. Як письменник дебютував повістю "Два світи" (*Dwa swiaty*, 1845). Помер у Львові.

Михайло Крісь

ЗАГАЙКЕВИЧ МАРІЯ (нар. 31.10.1926) українська музикознавець, педагог. Народилася у Львові. 1932–1939 навчалася в дівочій "Рідній школі" ім. Т. Шевченка, *Вищому музичному інституті ім. М. Лисенка* в класі *Романа Савицького*. 1944–1950 продовжувала навчання у класі фортепіано Тараса Шухевича Львівської консерваторії (тепер *Львівська національна музична академія*). Закінчила аспірантуру Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії (тепер Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнології ім. М. Рильського НАН України). 1954 захистила кандидатську дисертацію. Від 1959 – член Спілки композиторів України. 1982 - доктор мистецтвознавства, 1995 - професор, лавреат премії ім. М. Лисенка (2000).

Науковий доробок З. охоплює різні жанри (історичні монографії, творчі портрети сучасників тощо) і порушує проблеми зв'язків музики та слова в українському мистецтві, у взаєминах з іншими музичними культурами – польською, чеською, німецькою, австрійською. Автор праць: "С. П. Людкевич: Нарис про життя і творчість" (1957), "Іван Франко і українська музика" (1958), "Музичне життя Західної України другої пол. XIX ст." (1960), "М. Вербицький: Нарис про життя і творчість" (1961), "Українська балетна музика" (1969), "Левко Колодуб: Творчий портрет" (1973), "Драматургія балету" (1978), "Музичний світ Великого Каменяра" (1986), "Михайло Вербицький: Сторінки життя і творчості" (1998) та ін.

Оксана Пагамарчук

ЗАГАРОВ ОЛЕКСАНДР (ФОН ФЕССИНГ) (17.01.1877–12.11.1941) режисер, актор, педагог. Народився в Єлисаветграді (тепер м. Кіровоград). 1895–1898 навчався у драматичній школі Вицького музичного училища Московського філармонійного товариства (клас В. Немировича-Данченка). До 1917 працював як режисер та актор на російських сценах, зокрема у МХТі (згодом – МХАТ, Москва), "Товаристві нової драми" (Херсон), Театрі В. Комісаржевської (Санкт-Петербург), трупі К. Незлобіна (Рига), Александринському театрі (Санкт-Петербург) та ін. 1918 очолив новостворений театр європейського репертуару – Державний драматичний театр у Києві. 1921–1923 – артистичний керівник театру товариства *"Українська Бесіда"* у Львові. 1923 очолив Руський театр *"Просвіти"* в Ужгороді. Фінансові труднощі змусили З. 31.07.1925 залишити театр і переїхати до Праги. Після короткого перебування там повернувся в радянську Україну. Від 1926 працював режисером у Дніпропетровському драматичному театрі ім. Т. Шевченка. 1927 очолював новостворений Український драматичний Червонозаводський театр у Харкові, невдовзі його було усунено від керівництва театром. З. виїхав до Росії. До кінця життя його трактували як емігранта, працював у провінційних театрах.

Дворічне перебування З. у Львові мало великий вплив на розвиток українського театрального мистецтва в Галичині. З. приніс на галицький ґрунт новітні засади акторської гри та мистецької етики. Особливе значення мав репертуар, орієнтований на найкращі взірці класичної та модерної європейської і національної драматургії: "Гріх", "Закон", "Натусь" та інші п'єси В. Винниченка, "Примари", "Гедда Габлер", "Нора" Г. Ібсена, "Отелло" В. Шекспіра, "Батько" А. Стріндберга, "Тартюф" Ж. Б. Мольєра, "Міранделіна" К. Гольдоні, "Ідеальний чоловік" О. Вайльда, "Ревізор" О. Гоголя.

Як педагог З. виховав плеяду молодих акторів (*В. Блавацький*, О. Голіцинська, *М. Крушельницький*, Н. Рубчакіна), плідно співпрацював із майстрами (*Й. Стадник*, *С. Стадник*, *Г. Совач*). Спільно з І. Туркевичем очолював Театральну комісію

товариства "Просвіта". Разом із *Миколою Воронним* був співзасновником і керівником Української драматичної школи при *Вищому музичному інституті ім. М. Лисенка*. Автор книжки "Мистецтво актора" (1920). Знімався в кіно, зокрема зіграв роль у фільмі "Золотий вовк".

Помер у Саратові.

Майя Гарбузюк

ЗАГАЛЬНА УКРАЇНСЬКА РАДА українська політична організація, створена 05.05.1915 у Відні. Виникла після розширення складу *Головної Української Ради*. Зміна назви була зумовлена тим, що новоутворений орган мав представляти не лише галицькі, а й всеукраїнські інтереси. До складу З. У. Р. увійшов 21 представник від Галичини, 7 від Буковини, а також 3 члени Союзу Визволення України (*В. Дорошенко*, В. Козловський, О. Скоропис-Йолтуховський, згодом *А. Жук* і М. Меленевський). У програмних документах З. У. Р. зазначала потребу створення незалежної держави на всій українській етнічній території. Українські землі, які входили до складу Австро-Угорщини, мали одержати національно-територіальну автономію й об'єднатися в один автономний край.

Провід З. У. Р. належав президії, до складу якої входили *К. Левицький*, *М. Василько*, *Є. Петрушевич*, *Л. Бачинський*, *М. Ганкевич*, О. Скоропис-Йолтуховський, згодом – Я. Веселовський і В. Темницький. Коли австрійський уряд у листопаді 1916 проголосив намір створити Польське Королівство та надати широку автономію Галичині з політичною перевагою для *поляків*, З. У. Р. у знак протесту саморозпустилася.

Ігор Підкова

ЗАГАЧЕВСЬКИЙ ЄВСТАХІЙ (ЄВГЕН) (28.03.1919–17.09.1998) український письменник, художник, спортсмен, громадський діяч. Народився у Львові в сім'ї колишнього підстаршини і чотового *Української Галицької Армії*. 1927–1934 навчався у "Рідній школі" ім. Б. Грінченка у Львові (закінчив сім класів), брав участь у відпочинкових таборах над Дністром (тепер с. Милування Тисменицького р-ну Івано-Франківської обл.) для дітей незаможних батьків, нетривалий час навчався у Технічній школі у Львові. 1935–1938 регулярно займався *боксом* та джиу-джитсу при польському товаристві "Світязь". 1938 на Зелені Свята був заарештований за поширення антидержавних листівок на *Янівському цвинтарі*, ув'язнений у львівській тюрмі *"Бриґідки"*. 1940–1941 перебував у Німеччині (м. Ольденбург, згодом в Нойгаммері, тепер м. Свєнтошув Дольношльонського воєвод., Польща), зголосився добровольцем до українського війська. Через вияви українського патріотизму був відправлений у карний військовий табір Дахау. У січні 1942 вступив до німецької армії. 1942–1944 брав участь у військових діях на Східному фронті як кулеметник, був поранений. У серпні 1944 перейшов до *дивізії "Галичина"*, (згодом дивізія Української Національної Армії, УНА). 1945–1947 перебував у таборах для військовополонених вояків Першої Української дивізії УНА в м. Белярія та м. Ріміні (Італія). Брав участь у табірних змаганнях з боксу і *шахів*, співпрацював з літературно-мистецьким клубом. 1947–1951 тимчасово перебував в Англії в статусі переселенця. Від 1951 – у США (м. Рочестер, штат Нью-Йорк).

Євстахій Загачевський

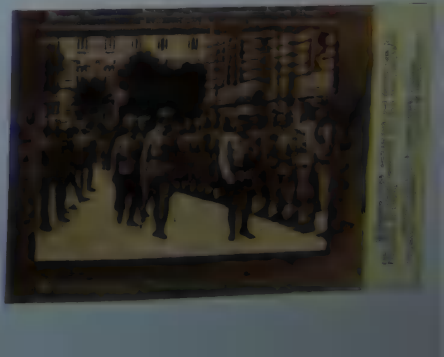

Вступ австрійського війська до Львова
Листівка. 1915 р.

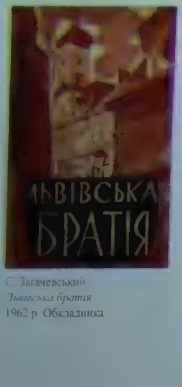

С. Загачевський
Львівська братія
1962 р. Обкладинка

Активіст комбатантської організації Братства колишніх вояків Першої Української дивізії Української Національної Армії (Рочестерська станиця), редагував і художньо оформлював й друкований орган. Автор статей з військової історії та історії національно-визвольної боротьби України XX ст. Одним із найвідоміших у його літературному доробку є есей "Львівська братія (батярня) і проблеми дивізії". Опублікував чотири книжки: "Спогади фронтовика" (1952), "Львівська братія: Повість пережитого" (1962), "Белярія – Ріміні – Англія: Репортаж-спогад" (1968), "Її регіт не лякав" (1975), оповідання, нариси.

За глибиною побутописного й психологічного опису пережитого рецензенти називали З. "одним із найкращих баталістів української прози". Дар літератора в нього органічно поєднувався із здібностями художника та дослідника української військової атрибутики. Працював у галузі станкового малярства, ужиткової та ілюстративної графіки, карикатури. Автор праці "Українські військові відзнаки. 1917-1977". За роки незалежності України З. активно допомагав різним інституціям і товариствам у Львові цінними документальними та книжковими матеріалами, завдяки чому були започатковані окремі тематичні колекції в музейних кімнатах та бібліотеках. Помер у м. Рочестер.

Роман Яців

М. Яців
Екслібрис Євстахія Загачевського
1984 р.

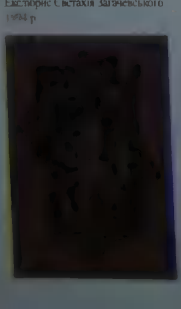

"ЗАГІН ЮНИХ ПОВСТАНЦІВ" – українська студентська підпільна організація. Діяла у Львові 1950–1952. Створена у квітні 1950 в с. Колоденце (тепер Кам'янка-Бузького р-ну Львівської обл.). Згодом її діяльність зосереджувалася головно у Львові, де навчалася більшість членів організації. Ініціатором створення організації був студент *Львівської Політехніки* Андрій Кушка ("Тигр"). До організації увійшли його односельчани: студент Львівського медичного інституту (тепер *Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького*) Петро Мельник ("Калина"), студент Львівської Політехніки Юрій Мельник, а також мешканці с. Колоденце Іван Шредько ("Дуб") і Микола Білий ("Сокіл"). Згодом до них приєдналися В. Шах і студент Львівського сільськогосподарського інституту (тепер *Львівський національний аграрний університет*) Іван Пужак. Члени організації складали присягу й обирали собі псевдоніми. Головним своїм завданням уважали поширення антирадянської літератури й листівок у Львові.

Уперше організація заявила про себе у вересні 1950, коли розповсюдила в с. Колоденце 60 листівок, які А. Кушка надрукував у Львові ще в січні 1950 за допомогою саморобного кліше. Зміст листівок був спрямований проти колективізації та виборів до органів радянської влади. Діяльність організації викликала зацікавлення в підпілля *Організації Українських Націоналістів* (ОУН), яке встановило з цією групою контакти й обіцяло допомогти антирадянською літературою. У жовтні 1950 А. Кушка одержав від ОУН 10 брошур і 3 листівки, які він розповсюдив у Львові на вул. М. Калініна (тепер *вул. Замарстинівська*) і *вул. Б. Хмельницького*. Друга партія підпільної літератури, яку одержала організація у квітні 1950, була більшою і становила 50 листівок і 5 брошур. Вони були розповсюджені поблизу *Львівського університету* в парку (тепер *парк Івана Франка*) та на вул. А. Міцкевича (тепер *вул. Листопадового Чину*). З конспіративних міркувань зв'язок з оунівським підпіллям організація підтримувала через М. Білого, який постійно проживав у селі. Для цього застосовували пароль: питання – "Чи любите ви роботу на полі?", відповідь – "Не роботі людину оцінюють".

Організацію ліквідували радянські спецслужби навесні 1952. Арешти тривали 19–30.04.1952. Військовий трибунал Міністерства державної безпеки Львівської обл. 23–25.06.1952 засудив учасників організації до 25 років виправно-трудових таборів за статтею "зрада Батьківщині".

Роман Генега

"ЗАГРАВА" – український мандрівний професійний театр, який діяв 1931–1938

у Галичині. Постав 1931 з ініціативи О. Степового, а після його смерті (1933) трупа стала основою нового колективу під орудою *В. Блавацького*. Творча програма театру орієнтувалася на студійність та опанування модерної акторської гри й сучасного європейського репертуару. Трупу творили актори: Л. Боровик, О. Данилко, Г. Істоміна, В. Королик, В. Левицька, О. Левицький, Н. Мелехівна, О. Неделко, М. Рудакевич, В. Сердюк, Л. Сердюк, *Г. Совач*, М. Степова, Я. Пінот-Рудакевич, Б. Пздрій та ін.

Театр реалізував кілька репертуарних ліній, зокрема релігійну ("Ой, зійшла зоря над Почаєвом" *Г. Лужницького*, "Голгота" за Євангелієм, "Камо грядеши?" Г. Сенкевича в інсценізації Г. Лужницького), національно-історичну ("Батурин" *Б. Лепкого*, "Слово про Ігорів похід", "Дума про Нечая", "Ой, Морозе, Морозенку" Г. Лужницького). "З." інсценізувала твори *В. Стефаника* ("Земля"), сучасну українську драматургію ("Земля обітована" О. Олеся, "Тарас Шевченко" З. Тарнавського), класичну українську драму ("На полі крові", "Йоганна, жінка Хусова" *Лесі Українки*, "Ой, не ходи, Грицю" М. Старицького), перекладні салонні комедії ("Мужчина з минулим", "Еспанська муха" Ф. Арнольда та Е. Баха, "Трафіка пані генералової" Л. Буш-Фекете) та ін. Театр гастролював у Львівському, Станиславівському і Тернопільському воєводствах (тепер Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська обл.). Гастролі "З." у Львові, з огляду на суспільно-політичний контекст та фінансовий ризик, відбувалися зазвичай раз на рік і були своєрідною репрезентацією модерного українського сценічного мистецтва, сприяючи утвердженню національної культури в місті та Галичині. 1938 "З." разом із *Театром ім. Тобілевича* об'єднались у *Театр ім. Котляревського*.

Майя Гарбузюк

"ЗАГРАВА" – один із перших українських львівських часописів націоналістичного спрямування; двотижневик, у травні – липні 1924 – тижневик. Виходив 1923 – 1924, перше число з'явилося 01.04.1923. Орган незалежної політичної думки (1923, ч. 1–3), орган незалежної думки (1923, ч. 4–18; 1924, ч. 9–17). Головний редактор – *Дмитро Донцов*, відповідальний редактор – Теодор Мартинець. Журнал виходив у видавничій спілці "Заграва". Заснований з ініціативи *Української Військової Організації* (УВО), до складу редколегії входили члени Крайової команди УВО *Дмитро Паліїв*, *Василь Кучабський*, *Михайло Матчак*, *Володимир Кузьмович*.

Дмитро Донцов

Завданням часопису було поширювати націоналістичні ідеї серед широкої української громадськості та готувати створення легальної націоналістичної партії, пресовим органом якої мала б стати "З." У центрі уваги видання були події національно-політичного життя в Східній Галичині, проблеми розвитку національно-визвольного руху, захист національних інтересів *українців*. Друкувалися статті на політичні та воєнно-історичні теми, кореспонденції про політичне життя, програмні матеріали політичних партій, огляди листів читачів, рецензії на нові книги і пресу, інформація про воєнно-політичні події у світі та ін. Часопис негативно оцінив рішення Ради амбасадорів у Парижі про передачу західноукраїнських етнічних земель під юрисдикцію Польської держави (1923), закликав у боротьбі за національне визволення орієнтуватися тільки на власні сили. З критичних позицій висвітлювалась політика польського уряду щодо трактування українців як національної меншини.

Часопис уміщував матеріали про діяльність західноукраїнських політичних партій різного спрямування, набір українців на службу до польського війська, згортання мережі українських шкіл, зволікання з відкриттям українського університету у Львові, засуджував угодовську політику деяких українських політичних діячів, а також їх орієнтацію на СРСР. Публікації на економічну тематику розглядали кооперацію як важливий засіб зростання економіки українського суспільства та його згуртування для національно-організаційної

Часопис "Заграва" Ч. 12. 1923 р.

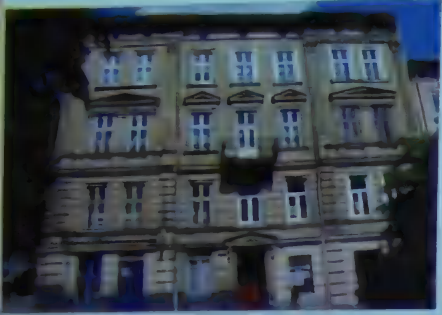

Будинок
вул. П. Дорошенка, 64
Архітектор А. Загурський
(1898) р.
Сучасне фото

роботи. Рубрика спортивних новин містила матеріали про значення спорту для фізичного розвитку та формування характеру молоді. Журнал вів полеміку на ідеологічні теми з українськими часописами *"Діло"*, *"Громадський голос"*, "Земля і воля", польськими *"Кур'єр Львівський"* (*Kurjer Lwowski*) та *"Газета Львовська"* (*Gazeta Lwowska*). Друкувалися огляди публікацій українських та закордонних періодичних видань.

Хронікальні рубрики подавали новини суспільно-політичного, культурного, церковного, освітнього життя Галичини, Волині, радянської України; повідомляли про найважливіші політичні події в Англії, Франції, Німеччині, Італії, а також на Балканах. У журналі друкували матеріали Д. Донцов, *М. Гаєцуринський*, Д. Паліїв, *Р. Кітчинський*, В. Кучабський, М. Матчак, В. Галан, В. Доманицький та ін., які підписували публікації різними псевдонімами й криптонімами. Матеріали видання зазнавали цензурних конфіскацій, деякі числа виходили другим накладом. Створення 21.04.1924 *Української партії національної роботи)* призвело до розколу редакції, і число від 14.07.1924 стало для журналу останнім.

Валентина Передній

ЗАГУРСЬКИЙ АЛЕКСАНДЕР (Zagorski Aleksander; 1871–1944) – скульптор. Вчився у львівській Художньо-промисловій школі (1891–1895). Від 1898 працював у Львові, був власником каменярської майстерні у своєму будинку на *вул. Пекарській*, 89. Спільником його фірми 1900–1919 був *А.-Т. Дуда*. Разом із партнером виконав оздоби на фасаді *костелу реформатів* у Львові (1900), пам'ятник Янові III Собеському у м. Жовква на Львівщині (1903, модель авторства С. Е. Чапека); надгробні пам'ятники на *Личаківському цвинтарі* у Львові – А. Мравінчиць (1904, з орнаментикою у стилі *сецесії*), О. Левая (бл. 1905), Б. Шварце (1907), польських повстанців 1863 (1908–1909, автор моделі статуї Ш. В. Шидловського – *Ю. Хмелінський*), письменника М. Гавалевича (1910, у формі неоготичної каплички). У міжвоєнний період (1919–1939) З. працював і підписував свої твори (головно надгробні пам'ятники) самостійно, хоч, імовірно, для виконання композиційно складних статуй запрошував інших скульпторів.

Найчастіше звертався до релігійних мотивів. На пам'ятниках Я. Котуському (бл. 1919–1921) на Личаківському цвинтарі й Б. О. Команек (бл. 1934–1935) на *цвинтарі* на *Знесінні* помістив зображення скорботної Богоматері, на могилі інженера І. Гарана (1921) на Личаківському цвинтарі – горельєф із півфігурою Христа. Стилістично схожий рельєф є на пам'ятникові родини Терліковських (1920-ті) на кладови-

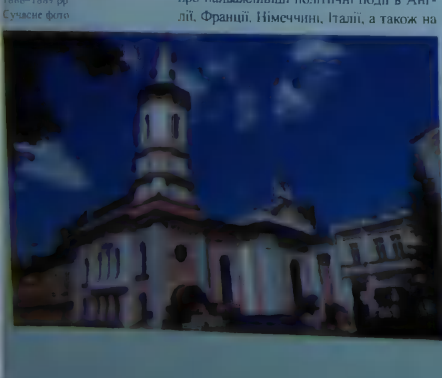

Будинки
шестелі вмартвихвстанців
вул. Пекарській, 59
Архітектор А. Загурський.
1888–1889 рр.
Сучасне фото

ці в смт Івано-Франкове (раніше м. Янів) на Львівщині. На могилі В. Вернера (Личаківський цвинтар) З. поставив 1923 ретельно оброблену кам'яну статую Богоматері, а на кладовищі в Раві-Руській (тепер Львівської обл.) на могилі А. Голонки (бл. 1937) – невелику фігуру ангела.

До найкращих творів майстерні З. належить надгробок О. Гіршберг (бл. 1921) із витончено модельованими сецесійними рельєфами скорботних жінок біля урни на Личаківському цвинтарі, а також пам'ятник О. Кравчук (1931) на цвинтарі в м. Махнувек (тепер Підкарпатського воєвод., Польща) зі статуєю молодої жінки. Помер у Львові.

Юрій Бірюльов

ЗАГУРСЬКИЙ АЛЬБІН (Zagórski Albin; 1846–24.05.1910) архітектор. Народився в м. Надвірна (тепер Івано-Франківської обл.). Навчався у *Львівській Політехніці* (1867–1873). Від 1881 – патентований архітектор у Львові. Споруджував житлові, громадські та релігійні будівлі, головно у стилі неоренесансу: чиншові кам'яниці на вул. Сикстуській, 64 (тепер *вул. П. Дорошенка*, 1881), вул. І. Крашевського, 15 (тепер вул. С. Крушельницької, 1882–1883; співавтор проєкту і автор скульптурного оздоблення *Л. Марконі*), будинок спортивного товариства "Сокіл" на вул. Сокола (тепер вул. П. Ковжуна, 11, 1882–1886; автор проєкту *В. Галицький*), будівлі інтернату (1881–1882), монастиря (1886) та *костелу змартвихвстанців* (1888–1889) на *вул. Пекарській*, 59 (співавтор Л. Бодашевський, тепер баптистська церква Христа-Спасителя). 1896–1897 за проєктом З. розбудовано монастирський будинок і зведено браму між монастирем та інтернатом. Спорудив Авансовий банк на вул. Гетьманській, 10 (тепер *просп. Свободи*, 1898; автор проєкту *І. Слівінський*). Наприкін. XIX – на поч. XX ст. був головою львівського Товариства уповноважених будівничих.

Помер у Львові.

Юрій Бірюльов

ЗАГУРСЬКИЙ ВЛОДЗИМЕЖ (Zagórski Włodzimierz; псевдоніми: Chochlik, Publicola; 07.11.1834–13.02.1902) польський письменник. Народився в с. Чехи (тепер с. Лугове Бродівського р-ну Львівської обл.). Закінчив школу військових інженерів у Кремсі (Нижня Австрія). Служив в австрійському війську, брав участь у війні проти Італії та Франції 1859. Залишивши службу, приєднався до італійських загонів Джузеппе Гарибальді, у яких воював 1860–1862. Оселився у Львові 1863.

Від 1865 провадив літературну діяльність, друкувався у львівських часописах "Праця" (*Praca*) та "Гасла" (*Hasła*). Видавав гумористичні часописи "Хохлик" (*Chochlik*, 1866–1868, 1871) і "Рожеве доміно" (*Różowe domino*, 1882 1883), "Гумористичний календарик Хохлика" *(Chochlika Kalendarzyk Humorystyczny*, 1867–1874). Ці часописи публікували матеріали з критикою галицьких політиків-консерваторів. 1883 З. переселився до Варшави, де працював у редакції газет "Щоденний кур'єр" (*Kurier Codzienny*, 1883–1885) та "Слово" (*Słowo*, 1885–1902). Писав поетичні твори, прозу.

Автор книжок: "З теки Хохлика" (*Z teki Chochlika*, Т. 1–2, 1882), "Щоденник старої парасольки" (*Pamiętnik starego parasola*, 1884), "Король Соломон" (*Król Salomon*, 1887), "Вовче плем'я" (*Wilcze plemie*, 1885), "Вибрані поезії" (*Wybór poezji*, 1899) та ін. Спільно із *Марією Конопницькою* переклав польською мовою твір Е. Ростана "Сирано де Бержерак". Останні роки життя важко хворів.

Помер у Варшаві.

Андрій Козицький

ЗАДОР ДЕЗИДЕРІЙ (20.10.1912–16.09.1985) український композитор, піаніст, педагог. Заслужений діяч мистецтв УРСР (1972). Народився в Ужгороді. Закінчив 1934 консерваторію, 1937 – Школу вищої майстерності в Празі. 1936–1939 виступав як піаніст. Від 1938 – викладач музики в навчальних закладах Закарпаття, 1945–1963 – Ужгородського музичного училища, 1951–1963 – художній керівник

Надгробок О. Гіршберг на Личаківському цвинтарі Скульптор А. Загурський. Бл. 1921 р. Сучасне фото

Влодзимеж Загурський

Логотип тижневика "Рожеве доміно" 1882 р.

Закарпатської філармонії. 1963–1985 викладав у Львівській консерваторії (тепер *Львівська національна музична академія*). Від 1978 – професор.

Автор вокально-симфонічної кантати "Карпати" (1959), "Балади про героя" для соліста хору та оркестру (1971), симфонічної поеми "Верховина" (1971), "Рапсодії" (1974), концертів (з оркестром) – для фортепіано (1965), для цимбал (1982) та ін. Помер у Львові. Похований в Ужгороді.

Роман Фіголь

ЗАДОРОЖНИЙ БОГДАН (нар. 27.06.1914–09.06.2008) – український філолог-германіст, засновник української школи історичного германського мовознавства. Народився в м. Городенка (тепер Івано-Франківської обл.). 1924–1932 навчався у Коломийській класичній гімназії. 1933–1936 – студент Празької консерваторії (клас скрипки). 1940 закінчив філологічний факультет *Львівського університету*; вступив до аспірантури. Наукову діяльність розпочав під керівництвом *Єжи Курдиловича*. 1941–1948 – артист оркестру *Львівського театру опери та балету*; одночасно (з 1945) – викладач кафедри англійської філології Львівського університету. 1951 захистив кандидатську дисертацію "До питання про порядок слів у німецькій мові". 1950–1987 – завідувач кафедри німецької філології. 1964 захистив докторську дисертацію в Інституті мовознавства АН СРСР "Значення та вживання дісприкметників у старогерманських мовах". Голова спеціалізованої Ради із захисту дисертацій за спеціальністю "германські мови", головний редактор всеукраїнського збірника "Іноземна філологія". Читав теоретичні курси зі вступу до германського мовознавства, історії англійської, німецької та готської мов.

Автор низки нових концепцій у галузі історико-порівняльного, германського і загального мовознавства, зокрема нової концепції мовних рівнів, концепції напруги в структурі речення і динаміки розвитку морфологічної системи німецької мови; концепції системності складу в сучасній німецькій мові; теорії первинності морфологічних рис германських мов і розмежування на цій основі протогерманської і прогерманської епох та ін.

Автор наукових праць, зокрема монографій: "Порівняльна фонетика і морфологія готської мови" (1960), "Історична фонетика і морфологія німецької мови" (*Geschichtliche Laut-und Formenlehre des Deutschen*, 1987), "Про значення і вживання дісприкметників у старогерманських мовах" (*Uber die Bedeutungung und den Gebrauch der Partizipien im Altgermanischen*, 1972–1973, 1974), багатьох наукових статей. Помер у Львові.

Богдан Максимчук

ЗАЙОНЧКОВСЬКИЙ СТАНІСЛАВ ФРАНЦИШЕК (Zajączkowski Stanisław Franciszek; 29.01.1890–10.10.1977) – польський історик-медієвіст, архівіст, дослідник історії Львова. Народився у Львові. Навчався на правничому та філософському факультетах *Львівського університету*, учень професора *Станіслава Закшевського*. Брав участь у *Першій світовій війні*. Потрапив у полон. Після повернення із російського полону здобув ступінь доктора філософії в галузі історії (1921). Працював 1921–1932 у Державному архіві Львова, 1927–1928 – стипендіат уряду Польщі, навчався в Парижі, 1926–1930 – асистент закладу допоміжних історичних дисциплін Львівського університету (викладав лекційний курс "Вступні відомості до історичних наук"). 1930 в цьому ж університеті відбулась його габілітація з історії середніх віків. 1931–1932 – приват-доцент, 1932–1937 – надзвичайний, від 1937 – звичайний професор університету ім. Стефана Баторія у Вільні (тепер Вільнюс, Литва). 1940–1945 – працівник Державного архіву Вільна. Від 1945 пов'язаний з університетом Лодзі; головний редактор журналу "Лодзький щорічник" (*Rocznik Łódzki*).

Наукові зацікавлення зосереджувались на середньовічній історії Польщі та її сусідів: Литви, Жмуді, Тевтонського Ордену: "Студії з історії Жмуді XII століт-

ія" (*Studia nad dziejami Zmudzi wieku XII*, 1925), "Історія Литви поганської до 1386 р." (*Dzieje Litwy poganskiej do 1386 r.*, 1930), "Польща й Орден Хрестоносців в останні роки Владислава Локетка" (*Polska a Zakon Krzyzacki w ostatnich latach Wladyslawa Lokietka*, 1929); на допоміжних історичних дисциплінах: "Архів латинської капітули у Львові" (*Archiwum Kapituly Lacinskiej we Lwowie*, 1923), "З історії львівської катедри" (*Z dziejow Katedry lwowskiej*, 1924). Помер у Лодзі.

Роман Лаврецький

ЗАЙХОВСЬКИЙ ФРАНЦИШЕК (Zajchowski Franciszek; 1876–07.07.1917) живописець і графік. Навчався у львівській Художньо-промисловій школі (1891–1894, викладач із фаху *Т. Рибковський*), у краківській (1895–1898) та мюнхенській (1899–1900) Академіях мистецтв, перебував у Римі (1900). Від 1901 працював у Львові. Брав участь у львівських виставках від 1903. Малював олією та аквареллю побутові й алегоричні сцени, краєвиди, портрети (зокрема "Українська дівчина", *Національний музей у Львові*; "Старий селянин", 1897, Івано-Франківський художній музей; "Автопортрет", бл. 1900, *Львівська галерея мистецтв*). Звертався до прийомів *сецесії* (стилю модерн) у плакатах, книжково-журнальній графіці.

Автор титульного аркуша та ілюстрацій у часописі "Маска" (*Maska*, 1901–1902). Створив декоративне панно в *кав'ярні* "Віденська" (1902, не збережено). Помер у Львові. 1923 у Львові відбулася посмертна персональна виставка художника.

Юрій Біркгольц

ЗАКАЛЯК ГРИГОРІЙ (05.02.1908–09.02.1984) релігійний діяч Російської Православної Церкви (РПЦ), єпископ Львівський і Тернопільський (1960–1964).

Народився в м. Ходорів (тепер Львівської обл.). Після закінчення класичної гімназії у Станиславові (тепер м. Івано-Франківськ) 1928–1932 навчався на юридичному факультеті *Львівського університету*. 1932–1936 у греко-католицькій духовній семінарії в Станиславові. 08.06.1936 був висвячений на диякона, 15.06.1936 – на священика. З благословення Станиславівського єпископа *Григорія Хомишина* розпочав пастирське служіння у катедральному соборі міста. Від 1938 настоятель Свято-Покровського храму м. Станиславова.

Увійшов до складу "Ініціативної групи з возз'єднання Греко-Католицької Церкви з Руською Православною Церквою" (1945). Як делегат від Станиславівської єпархії 08–10.03.1946 брав активну участь у *Львівському соборі 1946 р.* У своєму виступі на соборі наголосив на недостатності заходів греко-католицької ієрархії на захист національної ідентичності галицьких *українців*, які тривалий час зазнавали полонізації та латинізації. Обґрунтовуючи своє рішення перейти у підпорядкування до РПЦ, він висловив незгоду з Добромильською реформою ордену *василіян*, яка, за його словами, "нанесла нашій Церкві і народові найтяжчі удари". Вимоги римо-католицької ієрархії на Українську Церкву для впровадження загального целібату духівництва З. вважав засобом позбавити українців "одинокої інтелігенції" на селі, підірвати зв'язок духівництва з народом.

Перейшовши до РПЦ, 1947 був зведений до сану протоієрея, 1949 – призначений на посаду секретаря Станиславівського єпархіального управління. 18.10.1954 нагороджений митрою.

Священний Синод РПЦ 11.09.1956 ухвалив призначити З. єпископом. 17.09.1956 він прийняв чернечий постриг у Свято-Успенській Почаївській Лаврі, а 21.09.1956 був зведений до сану архімандрита. 27.09.1956 у Свято-Успенському катедральному соборі Одеси відбулася хіротонія З. на єпископа Дрогобицького і Самбірського, яку здійснили Московський патріарх Алексій, архієпископ Херсонський і Одеський Борис, архієпископ Станиславівський і Коломийський Антоній, архієпископ Львівський і Тернопіль-

Ф. Зайховський
Плакат "Ярмарок крайових виробів у Львові".
1911 р.

Архієпископ Григорій (Закаляк)

Богдан Заклинський

ський Палладій, архієпископ Кишинівський і Молдавський Нектарій, єпископ Новоросійський Сергій. 21.05.1959 З. одержав призначення на Чернівецьку катедру, а 15.09.1960 – на Львівсько-Тернопільську. Водночас став священноархімандритом Почаївської Свято-Успенської Лаври (15.09.1960–15.10.1964). Після переїзду до Львова й надалі адміністрував Чернівецьку єпархію (до 16.03.1961). Перший у радянські часи представник колишнього греко-католицького духівництва на Львівській катедрі.

Під час керівництва З. єпархією радянська влада здійснила енергійні спроби закрити Свято-Успенську Почаївську Лавру. 1962–1963 монахів та вірних жорстоко переслідували, деяких арештували. 1962 з обителі було виселено 70 ченців. Тогочасне трагічне становище Церкви засвідчують протести та звернення духівництва і мирян до головного єпископа, патріархії, уряду, державних установ, урядів західноєвропейських держав, міжнародних організацій. "На всі свята не пускають християн до Лаври. Кожний християнський дім у Почаєві на прикметі, кожний християнин тремтить – ось прийдуть, битимуть, відніматимуть ікони, книжки та інші церковні речі!", – писали у листах переслідувані вірні Львівсько-Тернопільської єпархії. На такі дії влади З. майже не реагував, намагаючись уникнути прямих конфліктів. Активним захисником Лаври та чернецтва у цей період був св. Амфілохій (Йосиф Головатюк), канонізований Православною Церквою 03.04.2002.

Рішенням Синоду 15.10.1964 З. знову був скерований до Чернівців, де 26.10.1964 подав прохання про звільнення на спокій через слабке здоров'я. 05.02.1965 знову повернувся до активної діяльності – одержав призначення на Мукачівсько-Ужгородську катедру, був зведений до сану архієпископа. Того ж року разом із кількома архієреями РПЦ підписав заяву на ім'я Московського патріарха Алексія, у якій йшлося про негативний вплив попередньо реалізованої реформи парохіяльного устрою РПЦ, згідно з якою духівництво було повністю усунуте від участі в парохіяльних двадцятках.

З. був лояльним до влади. Заступник голови Ради у справах культів при Раді Міністрів СРСР В. Фуров у своєму звіті для ЦК КПРС про стан РПЦ в СРСР (1975) архієпископа З зараховує до т. зв. першої категорії архієреїв – лояльних до радянської влади "на словах і на ділі", таких, які "не виявляють особливої активності в поширенні впливів православ'я серед населення".

У березні 1977 архієпископ пішов на спокій. Помер у м. Мукачеве, де й похований.

Василь Кметь

ЗАКЛИНСЬКИЙ БОГДАН (псевдоніми: С. Правдолюб, Богдан З-ий, Заколомийський, Романченко Данило, Дуб, Богданко; 19.08.1886–12.04.1946) – український письменник, публіцист, педагог. Народився в Станиславові (тепер м. Івано-Франківськ), де 1910 закінчив учительську семінарію. Вчителював у селах Галичини, Волині, Закарпаття. Під час *Першої світової війни* служив у лавах *Українських Січових Стрільців*. Після війни оселився у Львові, продовжив педагогічну діяльність. Статті на освітньо-педагогічні теми друкував майже у всіх галицьких популярних часописах. *"Дзвінок"*, *"Учительське слово"*, *"Світ дитини"*, *"Учитель"*, *"Рідне слово"*, *"Діло"*, *"Жінка"*, "Будуччина", *"Шлях"*, *"Жіноча доля"*, "Пчілка", *"Свобода"*, *"Письмо з "Просвіти"* та ін.

Автор підручників і популярних книжок: "Що треба знати кождому українцеви" (1915), "Читанка для волинських дітей" (1918), "Букварева читанка" (1919) та ін. 1919–1920 у м. Косів (тепер Івано-Франківської обл.) був редактором видавництва "Довбуш", що випускало літературу для початкових шкіл. 1919 вийшли книжки З. "Хто це Тарас Шевченко?", "Читанка для II кляси" (у віршованій формі), "Історія українського виховання (педагогія)".

Організатор краєзнавчого руху – розробив і розіслав селами Галичини анкети

Б. Заклинський
Що треба знати кождому українцеви?
1915 р. Титульна сторінка

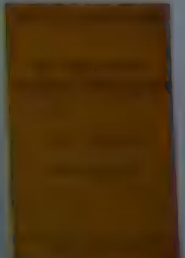

про діяльність читалень товариства *"Просвіта"*, залучав дітей до вивчення історії свого краю та освітян писати для дітей. Досі не втратили виховного й методичного значення його популярні праці "Національне виховання", "Про народну течію у вихованні", "Про ощадність" "Про народну пісню у вихованні", "Методика історії", "Діяльна школа" (1927), "Виховання провідників", "Класичні гімназії", "Методика усного і писемного стилю для всіх шкіл" (1929), "Вчимося числити, щоби добре жити" (1944), "Творчість Юрія Шкрібляка" (1945). Низка праць З. залишилася в рукописах. З. був дослідником і збирачем українського фольклору. Зібрані матеріали дослідник публікував в *"Етнографічному збірнику" Наукового Товариства ім. Шевченка* (Т. 17, 23, 28, 33), а віднайдені в селах раритети передавав до *музею НТШ*. Автор збірки "Народні співанки і коломийки" (1929). *І. Франко* та *В. Гнатюк* високо оцінили діяльність З. на ниві *етнології*. Фольклорні записи З. увійшли до кількох пісенників. З. писав ліричну поезію та оповідання: "Папоротин цвіт", "Пригоди з вовками", "На розмові з прадідом" Залишив багату епістолярну спадщину: листувався з І. Франком, В. Гнатюком, *В. Стефаником, Марійкою Підгірянкою, М. Голубцем, М. Ірчаном*, Х. Алчевською, Уляною Кравченко та ін. Помер і похований у Львові

Алла Середяк

ЗАКЛИНСЬКИЙ КОРНИЛО (13.06.1857–13.11.1884) український фольклорист, історик. Брат *Романа* і *Леоніда Заклинських*. Народився в с. Маріямпіль (тепер Галицького р-ну Івано-Франківської обл.). Закінчив *Львівський університет*. Викладав у львівській *Академічній гімназії*. Педагогічну діяльність поєднував із збиранням та науковим опрацюванням галицького фольклору. Організатор культурного життя, член товариства *"Просвіта"*, яке відзначало його просвітницьку діяльність у рубриці "Визначні краяни" в щорічних "Ілюстрованих календарях" (1884, 1897). Історичні, літературознавчі й етнографічні статті З. публікував у періодичних виданнях: "Весна" (Коломия), *"Зоря"*, *"Правда"* ("Руські літописи і літописці XVII ст", "Зносини цісаря Рудольфа II з козаками...", "Зносини козаків зі шведами і з князем Юрієм Раковим" та ін.). *І. Франко* високо цінував науково-літературну й етнографічну діяльність З., сприяв публікації його зібраних матеріалів в *"Етнографічному збірнику"* (Т. 36, 1914). 1865 вийшла збірка "Колядки і щедрівки", яку опрацював З.

Корнило Заклинський (1857–1884)

Автор оповідань на основі фольклорного матеріалу: "Домарчук" (1878), "Дві вдови", "Федиха" (1880). В архіві родини Заклинських (відділ рукописів *Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України*) зберігаються рукописи праць З.: "Збірник весільних пісень, коляд і щедрівок", "Весілля міщан у Галичині". Помер у Львові.

Алла Середяк

ЗАКЛИНСЬКИЙ КОРНИЛО (псевдоніми: Корн, Анко; 01.08.1889–01.04.1966) український педагог, краєзнавець, громадський діяч. Син *Романа Заклинського*, брат *Ростислава Заклинського*. Народився у Львові. Закінчив гімназію у Станиславові (тепер м. Івано-Франківськ). Навчався у Віденському, Чернівецькому та Львівському університетах. Педагогічну роботу почав 1913 у с. Вашків на Буковині. 1921–1938 учителював у гімназії в м. Берегово на Закарпатті. Організатор культурно-освітнього й громадського життя на Закарпатті, активний пропагандист *"Пласту"* Дописував статті на педагогічні, краєзнавчі теми до часопису "Підкарпатська Русь": "Переказ про князя Лаборця" (1923), "Національне виховане" (1930), "Відблиски давнини" (1930) тощо. Написав літературно-критичні розвідки про закарпатських діячів В. Довговича, Г. Тарковича, М. Врабеля, А. Васьковського, В. Ляховича та ін.

Корнило Заклинський (1889–1966)

Автор підручників "Латинсько-руський і Русько-латинський словарь для низших класів гімназійних" (1926), "Латинська читанка для 2-ї класи гімназійної" (1928).

Роман Заклинський. *Наше лихоліте.* 1892 р. Титульна сторінка

Ростислав Заклинський

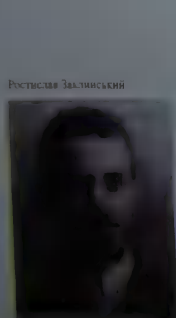

Залучав дітей до вивчення історії свого краю та збирання фольклору. 1925 видав збірку "Народні оповідання про давнину. (Історія Підкарпатської Руси в переказах: Зібрали ученики Берегівської гімназії)" Після окупації Закарпаття Угорщиною (1939) заарештований та ув'язнений. Наприкін. 1939, після звільнення, виїхав до Праги. Учителював в українській гімназії. 1966 видав у Пряшеві власний переклад зі словацької мови повісті Б. Носака-Небудова "Лабораець". Директор Музею визвольної боротьби України в Празі, співорганізатор Музею української культури у Свиднику (тепер Словаччина). Подарував музеєві власну бібліотеку. На еміграції вивчав і популяризував усну народну творчість і літературний процес на Закарпатті XVIII–XIX ст. Помер і похований у Празі.

Лариса Середяк

ЗАКЛИНСЬКИЙ ЛЕОНІД (1850–09.04.1890) – український політичний і культурний діяч, редактор. Брат *Романа Заклинського* і *Корнила Заклинського* (1857–1884). Народився в с. Маріямпіль (тепер Галицького р-ну Івано-Франківської обл.). Закінчив гімназію в Станиславові (тепер м. Івано-Франківськ). Організатор і керівник таємної учнівської громади, разом із *В. Навроцьким* та *О. Терлецьким* редагував рукописну газету "Зірка" 1867 підготував збірник до шостих роковин смерті Т. Шевченка, що вийшов друком у Коломиї (1867). 1874 вступив до *Львівського університету*.

Чільний ідеолог народовецького руху. Товаришував з *І. Франком*, який заохочував його до збирання й опрацювання гуцульського фольклору. 1876 очолив *"Академічний кружок"*, редагував часопис *"Друг"* 1876 за пропаганду радикальних ідей, поширення соціалістичної літератури, зв'язки з С. Подолинським та *М. Драгомановим*, разом з І. Франком ув'язнений на три місяці. Після звільнення не зміг влаштуватися на педагогічну роботу, працював писарем в адвокатській конторі. Співзасновник філії товариства *"Просвіта"* (1884) і першої української читальні у Станиславові (1877). Від 1888 – помічник учителя польської класичної гімназії в м. Ясло (тепер Підкарпатського воєвод., Польща). Помер у Станиславові.

Алла Середяк

ЗАКЛИНСЬКИЙ РОМАН (08.04.1852–20.03.1931) – український етнограф, історик, педагог, громадський діяч. Брат *Леоніда Заклинського* і *Корнила Заклинського* (1857–1884). Батько *Ростислава* і *Корнила Заклинських*. Народився в с. Маріямпіль (тепер Галицького р-ну Івано-Франківської обл.). Закінчив учительську семінарію в Станиславові (тепер м. Івано-Франківськ) та філософський факультет *Львівського університету* (1885). Був організатором читалень, аматорських хорів і драматичних гуртків, тривалий час працював лектором товариства *"Просвіта"*, яке окремими книжечками видавало його оповідання "Наше лихоліття" (1892) та низку популярних праць: "Звірята шкодні і пожиточні в господарстві" (1879, 1891), "Про напади татарські" (1885), "Географія Руси. Ч. 1. Русь Галицька, Буковинська й Угорська" (1887) та ін. Член-засновник, активний діяч, багаторічний секретар і член Головної управи, згодом почесний член *Руського педагогічного товариства*. 1891–1912 – викладач Станиславівської учительської семінарії. Доміся відкриття у Станиславові української гімназії й української книгарні.

Автор підручника "Руський буквар для народних шкіл" (1887). Товаришував і листувався з *Ю. Федьковичем*, І. Нечуєм-Левицьким (написав про них спогади), І. Франком, *М. Павликом*, Б. Грінченком, *Осипом Маковеєм*. Наукову працю З. "Пояснене одного темного місця в "Слові о полку Ігоревім" (1906) високо оцінив *І. Франко*. Записував галицькиї і буковинський фольклор, написав працю "З нашої етнографії. Бойки, гуцули, лемки" (1897). Зібрав багату бібліотеку українських книжок, яку 1905 подарував студентському гуртку в Станиславові. Статті на педагогічні, літературознавчі, природничі теми друкував у львівських часописах: *"Діло"*, *"Газета*

шкільна" "Бібліківщина", "Шкільна часопись", "Зоря" Помер у с. Тростянець (тепер Яворівського р-ну Львівської обл.).

Алла Середяк

ЗАКЛИНСЬКИЙ РОСТИСЛАВ (псевдоніми: Славко З., В'юн, Юн В. та ін.; 20.10.1887–18.09.1974) – український правник, редактор, літературознавець, письменник. Син *Романа Заклинського*, брат *Корнила Заклинського* (1889–1966). Народився в Станиславові (тепер м. Івано-Франківськ). Закінчив юридичний факультет Віденського університету (1913) та географічний факультет учительського інституту в Самарканді (тепер Узбекистан) (1941). Студентом розпочав редакторську діяльність: співредактор часописів *"Громадський голос"* (від 1910), "Шляхи" (від 1913), "Галицький комуніст" (1920). Член *Української радикальної партії*, 1919 – редактор її друкованого органу в Станиславові "Неділя". Досліджував творчість *І. Франка*, *В. Атаманюка*, *Ю. Федьковича*, Марка Черемшини та ін.

Автор літературно-критичних статей "Світогляд Івана Франка" (1916), "І. Франко як публіцист" (1918), "Перша повість Івана Франка" (1929), "Осип-Юрій Федькович" (1929), "Іван Семенюк" тощо. Листувався з І. Нечуєм-Левицьким (1905–1918). Вступив до комуністичної партії (1921), тоді ж виїхав на радянську Україну. 1921–1926 викладав в Кам'янець-Подільському інституті народної освіти. 1926 переїхав до Києва, де працював викладачем вищих навчальних закладів, згодом – директором Київського історичного музею. 1931–1933 – директор музею і старший науковий співробітник Інституту Тараса Шевченка в Харкові. У радянській Україні продовжував редакційну й письменницьку діяльність. Друкував твори в журналах "Вісті", "Ілюстрована Україна", "Західна Україна" тощо. Член письменницької організації "Західна Україна", що 1925–1933 об'єднувала прорадянських письменників – вихідців з Галичини на еміграції. 1933, як і більшість членів організації, був репресований. Після ув'язнення повернувся в Західну Україну. 1948–1956 вчителював у селах Івано-Франківської обл. Від 1957 проживав у Львові, де й помер.

Алла Середяк

Ростислав Заклинський
Іван Франко, як публіцист
1918 ■ Титульна сторінка

ЗАКРЕВСЬКА ЯРОСЛАВА (14.12.1931–02.09.1999) – український мовознавець, діалектолог, лінгвогеограф. Народилася в с. Звяртів Томашівського повіту (тепер Люблінського воєвод., Польща). Закінчила філологічний факультет *Львівського університету* (1953). Кандидатська дисертація "Мови та стилістичні особливості казок Івана Франка" (1957), докторська – "Український діалектний словотвір в ареальному аспекті (Субстантивна суфіксація)" (1985). Працювала 1956–1999 в Інституті суспільних наук (тепер *Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України*): молодший, старший, провідний науковий співробітник; 1987–1999 – завідувач відділу. Професор Львівського університету від 1996. Читала лекції в університеті м. Парана (Бразилія). Дійсний член *Наукового Товариства ім. Шевченка* від 1995.

Досліджувала проблеми діалектології та лінгвогеографії, словотвору, лексикології та лексикографії, міжмовні зв'язки, мову творів та лінгвістичну спадщину *І. Франка*. Одна із засновниць львівської лінгвогеографічної школи. Член редколегій, автор карт "Загальнослов'янського лінгвістичного атласу" (*Общеславянский лингвистический атлас*, Вип. 1–3, 1978–1994); "Загальнокарпатського діалектологічного атласу" (*Общекарпатский диалектологический атлас*, Т. 1–4, 1989–1994, відповідальний редактор Т. 4); "Атласу української мови" (Т. 1–3, 1984–2000, відповідальний редактор Т. 2).

Дослідниця гуцульських говірок. З. належить ідея створення "Словника гуцульських говірок". За редакцією З. побачили світ "Гуцульщина. Лінгвістичні студії" (1991), "Гуцульські говірки. Короткий словник" (1997), "Гуцульські говірки. Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження" (2000). Провела багато експедицій

Ярослава Закревська

Гуцульські говірки. Короткий словник
1997 р. Обкладинка

та зробила записи українського діалектного мовлення в Україні, Білорусі, Молдові, Словаччині, Польщі, Бразилії, Аргентині. Автор праць: "Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті", "Шляхи дослідження народних назв рослин" та ін. Померла у Львові, похована на *Личаківському цвинтарі*.

Наталя Хобзей

ЗАКРЕВСЬКИЙ ЮЛІАН (Закржевський; 29.09.1852–08.05.1915) – український оперний співак. Народився у м. Косів (тепер Івано-Франківської обл.). Навчався у львівській гімназії. Співав (1865–1870) у хорі Ставропігійської бурси, хорі *Греко-католицької семінарії* (разом з *О. Мишугою* та *П. Борковським*). Від 1870 співав у хорі *"Торбан"* під орудою *А. Вахнянина*. Вивчав вокал у Львівській консерваторії (тепер *Львівська національна музична академія*) під опікою *К. Мікулі*. 1872 дебютував у львівському *театрі Скарбка* в партії Йонтека ("Галька" С. Монюшка). До 1879 співав провідні партії: Казимир ("Графиня" С. Монюшка), Ельвіно, Поллюн ("Сомнамбула", "Норма" В. Белліні). 1877 директор театру *Я. Добжанський* доручив молодому співакові головну партію у прем'єрній виставі "Лоенгрін" Р. Вагнера. Ще солістом львівського театру співав у Познані (1871), Кракові (1872–1873), Ганновері (1875), Варшаві (1878), згодом переїхав на кілька сезонів до Праги (1878–1882). У сезонах 1882–1884 співав у Великому театрі в Москві. Виступав на оперних сценах Харкова, Казані, Санкт-Петербурга, Перми, міст Поволжя, де співав головні тенорові партії в операх "Вільгельм Телль" Дж. Россіні; "Жидівка" Ж. Галеві; "Пророк" "Африканка", "Гугеноти" Дж. Маєрбера; "Травіата", "Аїда", "Трубадур" Дж. Верді; "Тангейзер" Р. Вагнера; "Фауст" Ш. Гуно. Осілився в Казані (Татарстан, Росія), де й помер.

Оксана Паламарчук

Юліан Закревський

ЗАКШЕВСЬКИЙ СТАНІСЛАВ (Zakrzewski Stanisław; 13.12.1873–15.03.1936) – польський історик-медієвіст, політичний і громадський діяч. Народився у Варшаві. Навчався на філософських факультетах Ягеллонського (1893–1897), Віденського (1897–1898), Берлінського (1898) університетів. 1894–1897 – стипендіат історичного семінару Ягеллонського університету. 1898–1900 – викладач історії у краківських середніх школах. 1900 здобув ступінь доктора філософії Ягеллонського університету на підставі захисту дисертації "Найдавніша історія монастиря цистерціанців у Щирці" (*Najdawniejsze dzieje klasztoru Cysterskiego w Szczyrcu*). 1900–1902 та 1904–1905 працював у римських архівах як стипендіат та ад'юнкт канцелярії Академії знань у Кракові. Після успішної габілітації (1903) працював приват-доцентом польської історії та загальної історії середніх віків Ягеллонського університету. 1905–1907 – приват-доцент польської історії та допоміжних історичних дисциплін, 1907–1913 – надзвичайний, 1913–1936 – звичайний професор історії Польщі. 1910–1936 – директор семінару історії Польщі. Від 1930 – викладач на дипломатичному відділенні правничого факультету *Львівського університету*. 1913–1918 – голова університетського лекторію Львівського університету, 1912–1916 – делегат сенату університету, 1919–1920 – декан філософського факультету. 1914–1917 – редактор журналу "Історичний квартальник" (*Kwartalnik Historyczny*).

Член-кореспондент (1919), дійсний член Польської Академії наук (1927), голова Польського історичного товариства (1923–1932, 1934–1936). Член багатьох європейських наукових товариств. 1928–1935 – сенатор Речі Посполитої від Безпартійного блоку співпраці з урядом, один з ідеологів санації. Популярний лектор, оратор і публіцист. Представник неоромантичної історіографічної школи, прихильник творчого бачення минулого та використання інтуїції в наукових дослідженнях. Критик застарілих методів університетського навчання. Наукові зацікавлення зосереджувалися на політичній історії Польщі часів Мешка I, Болеслава Хороброго, династії П'ястів, а

також історії взаємин давньої Польщі з найближчими сусідами та Апостольською столицею, досліджень польського пограниччя в історичній ретроспективі.

Автор праць: "Історичні проблеми" (*Zagadnienia historyczne*, 1908; розширене видання, Т. 1–2, 1936), "Мешко I як будівничий польської держави" (*Mieszko I jako budowniczy panstwa polskiego*, 1921), "Болеслав Хоробрий Великий" (*Boleslaw Chrobry Wielki*, 1925).

Ініціатор заснування у Львові журналу "Червенська земля" (*Ziemia Czerwienska*). Учнями З. були *Л. Базильов*, *С. Зайончковський*, К. Малечинський, Б. Влодарський та ін. Помер у Львові, похований на *Личаківському цвинтарі*.

Роман Лавренцький

ЗАЛЕВСЬКІ (Zalewscy) – родина львівських кондитерів і підприємців.

ЛЮДВІК З. (1868–17.02.1940) кондитер, власник відомої львівської *цукерні*. Народився в с. Ляшки Зав'язані поблизу Самбора (тепер Мостиського р-ну Львівської обл.). Навчався ремесла в Леопольда Ротлендера у Львові на вул. Карла Людвіга, 11 (тепер *просп. Свободи*, 10). Практикувався у Кракові, в кондитерській Яна Міхалика на вул. Флоріанській. Повернувшись до Львова, 08.09.1901 одержав промислову карту на провадження кондитерського ремесла і придбав у кондитера Юзефа Бжезіни приміщення на вул. Гетьманській, 12 (тепер просп. Свободи). За цією адресою до 1909 містилась цукерня Л. Залевського. Придбав будинок на вул. Академічній, 22 (тепер *просп. Шевченка*), де розмістив цукерню і своє помешкання. Під час *Першої світової війни*, у період гострої нестачі грошової маси, коли у Львові відбувалося емітування замінних платіжних засобів (облігацій, бон тощо), випускав бони своєї цукерні. Дизайн вітрин (постійних і змінних), а також інтер'єр та логотип цукерні, фірмові рекламні листівки й упакування для продукції розробляли львівські художники *К. Сидульський*, *Ф. Вижишальський*, *С. Батовський-Кавор* та ін. Цукерня З. стала візитівкою Львова. У другій пол. 1930-х тістечка цукерні літаками доставляли зі Львова до Варшави.

Реклама фірми солодощів Людвіка Залевського

Із приходом радянської влади цукерню Людвіка З. було націоналізовано (29.09.1939) і перетворено на артіль "Труд інвалідів", у якій її колишній власник виконував обов'язки підсобного працівника. Втративши доробок усього життя, кондитер помер у Львові першої воєнної зими. *Другої світової війни*. Похований на *Личаківському цвинтарі*.

ВЛАДИСЛАВ ЛЮДВІК З. (1897–28.12.1947) – кондитер, син Людвіка З. та Марії з Корнецьких. Народився у Кракові. Повернувшись з військової служби, пов'язав своє життя з родинною фірмою. Самостійно почав працювати

Вул. Гетьманська (тепер просп. Свободи). Ліворуч – будинок № 10, на першому поверсі якого від 1903 р. була цукерня Людвіка Залевського. Поч. XX ст. Листівка

Будинок колишньої цукерні Залевських на просп. Т. Шевченка, 22. Сучасне фото

1926, торгуючи випічкою та солодощами у львівській крамниці на вул. Академічній, 10 (тепер просп. Шевченка). У приміщенні своєї крамниці 1930 відкрив майстерню з виробництва карамельок. Розширивши виробництво, 1935 фактично перейняв від батька керування фірмою. Тоді ж (1935) було відкрито й відповідно облаштовано кондитерську пекарню на вул. Зиморовича, 14 (тепер *вул. Дж. Дудаєва*), що й досі виконує ті ж функції. Наприкін. 1930-х керував цукернями на вул. Академічній, 10 та 22, відкрив ще одну кондитерську майстерню на вул. Вузькій, 10. Усі ці приміщення були втрачені з приходом радянської влади внаслідок націоналізації 29.09.1939 родинного підприємства З. 1945 заарештований як "ворог народу" та "буржуїй". Помер в одному з тюменських таборів у Росії.

Будинок колишньої цукерні Залевських на просп. Т. Шевченка, 10. Сучасне фото

ГАЛИНА З. (28.01.1904 – р. смерті невід.) – професійний фотограф, донька Людвіка З. та Марії з Корнецьких. 1931–1934 вчилася у Софії Юнії Губерової з Тшемеських. 1936 відкрила власне фотоательє на вул. Академічній, 22. Після Другої світової війни мешкала у Кракові, де дотепер проживають її нащадки.

Ірина Котлобулатова

ЗАЛЕСЬКИЙ ВАЦЛАВ (Zaleski Wacław, псевдонім Wacław z Oleska; 18.09.1799–24.02.1849) – польський етнограф, австрійський державний діяч. Батько *Філіпа Кшиштофа Залеського*. Народився в с. Оглядів (тепер Радехівського р-ну Львівської обл.) в бідній шляхетській родині. Освіту здобув у львівській *Академічній гімназії* та *Львівському університеті*, який закінчив 1825. Деякий час був на державній службі в Галицькому губернаторстві, викладав математику у Львівському університеті (1825–1827). Після одруження (1835) з Антоніною Антоневич купив два села біля Золочева (тепер Львівська обл.), де провадив сільське господарство. Ініціював створення у Львові Галицького земельного кредитного товариства. Депутат *Галицького Станового Сейму*, референт Надвірної канцелярії у галицьких справах (від 1845), дійсний радник двору, учитель польської мови майбутнього австрійського цісаря *Франца Йосифа I* (1847–1848), галицький губернатор (липень 1848 – січень 1849). Його фольклорна збірка "Пісні польські і руські люду галицького" (*Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego*, 1833), яка містила головно українські народні пісні, істотно вплинула на розвиток української фольклористики в Галичині. Крім текстів пісень, збірка мала передмову З. й ноти 160 народних мелодій, що їх інструментував *К. Ліпінський*. У передмові автор підкреслював значення фольклору для пізнання народної душі та розвитку національної літератури. Учений заперечу-

вав самобутність *українців*, уважаючи їх "річновидом польського народу", а українську мову – "діалектом польської". Був призначений директором Департаменту міністерства внутрішніх справ у Відні, однак не встиг обійняти посади через раптову смерть. Помер у Львові, похований на *Личаківському цвинтарі* в родинному гробівці.

Михайло Крільо

ЗАЛЕСЬКИЙ МИХАЙЛО (21.05.1891 – 01.07.1965) – український священик, освітній діяч. Народився в с. Слобідка Бережанського повіту (тепер Підгаєцького р-ну Тернопільської обл.) в селянській родині. Здобув освіту в Тернопільській гімназії (1910). Навчався у *Львівському університеті* на богословському і філософському факультетах. 1912–1914 вивчав мистецтво в професора *Ігаріона Свєнціцького*. Через початок *Першої світової війни* не закінчив навчання. 1918 висвятився, став парохом церкви св. Петра й Павла в Бережанах, одночасно до 1933 працював учителем української мови й рисунку в Бережанській гімназії. 1929–1931 продовжив навчання у Варшавському університеті, здобув диплом магістра філософії, а в грудні 1931 – науковий ступінь доктора філософії. 1934–1939 працював директором філії *Академічної гімназії* у Львові на *вул. Пекарській*. Зваживши на його педагогічний досвід, митрополит *Андрей Шептицький* іменував З. радником Митрополичої консисторії і членом Митрополичої шкільної ради. 1938–1939 працював викладачем української мови і літератури в Педагогічному інституті Львівського університету. На початку *Другої світової війни* працював у середній школі № 1 м. Львова. 1940 переїхав до Кракова, опікувався вивезеними на примусову працю робітниками й хворими у шпиталі св. Лазаря. 1945 перебрався до Інсбруку (Австрія), де, крім душпастирської праці, викладав східнослов'янські мови в університеті Франца І. У грудні 1949 переїхав до Монреалю (Канада), де одержав парохію при церкві Івана Хрестителя, згодом – Успення Пресвятої Богородиці. 1950 обійняв посаду професора української та церковнослов'янської мови й літератури Монреальського університету. Дійсний член *Наукового Товариства ім. Шевченка*, викладав на курсах українознавства ім. Митрополита А. Шептицького.

Ігор Соляр

ЗАЛЕСЬКИЙ ФІЛІП КШИШТОФ (Zaleski Filip Krzysztof; 26.09.1836–20.09.1911) – польський політик і громадський діяч, граф. Народився у Львові. Син *Вацлава Залеського*. Закінчив правничий факультет Віденського університету (1857). Після практики в намісництві Нижньої Австрії 1859 одержав посаду в міністерстві внутрішніх справ у Відні. 1861 повернувся до Львова, де завдяки здібностям і працьовитості швидко пройшов нижчі щаблі чиновницької кар'єри. 1867–1871 працював повітовим старостою в Чорткові (тепер Тернопільської обл.), Рудках на Львівщині і Бережанах на Тернопіллі. Водночас завдяки намісникові *Аленорові Гощуховському*, який убачав З. своїм наступником, здобув вплив у *Галицькому намісництві* й заручився позитивними рекомендаціями перед Віднем. 1871 одержав посаду керівника президіального бюро Галицького намісництва. 1873 – радника міністра у справах Галичини в австрійському уряді у Відні (при міністрові *Флоріанові Зем'ялковському*). Співпраця й добрі особисті стосунки із Ф. Зем'ялковським відкрили для З. можливість обійняти посаду краківського старости (1878), одержати призначення на урядового комісара в *Галицькому Крайовому Сеймі* (1878) і віце-президента Галицького намісництва (1879; при намісникові *Альфредові Потоцькому*). Вершиною політичної кар'єри З. стала посада намісника Галичини (серпень 1883 – вересень 1888) й міністра у справах Галичини в австрійському уряді (вересень 1888 – листопад 1892). Упродовж 1881–1907 депутат Галицького Крайового Сейму з округу сільських громад Косів – Кути; 1889–1897 – депутат австрійського парламенту з курії великої

Вацлав Залеський

Надгробок В. Залеського на Личаківському цвинтарі. Сучасне фото

Філіп Залеський

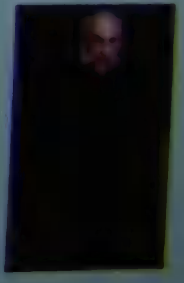

Олександр Ігнатенко

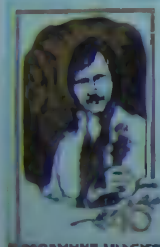

ОЛЕКСАНДР ІГНАТЕНКО

О. Ігнатенко. *Великдень*. [illegible]

О. Ігнатенко. *Вибухи*. 1990 р. [illegible]

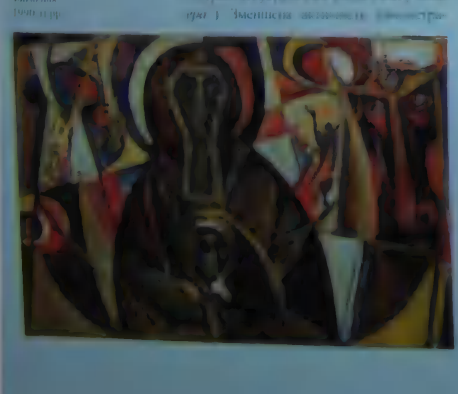

[illegible] Ленінградський [illegible] Перший [illegible] 1997 [illegible] Ігнатенко [illegible] дитячій [illegible] живопису.

Сміливо експериментуючи [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] кафе "Мельник" у Львові. 1988 після тривалої [illegible] в Львові, 1989 – у музеї Т. Шевченка в Києві. Від 1994 активно експонувався [illegible] в Україні та поза її межами.

У мистецькій спадщині [illegible] до [illegible] пластичного мислення в [illegible] образності. Творчість скульптора [illegible] філософський [illegible] творчої [illegible]. Частина творів [illegible] виразно [illegible] духовно, громадянську [illegible] авторською [illegible] та високими духовно-моральними критеріями українства. Утверджує [illegible] життя активно [illegible] і [illegible] скульптури і мистецтва, [illegible] *Ярослав Ґалан*, [illegible] *Андрій Катанський*, [illegible] *Ігор Ґалушко*, [illegible] *Леонід Ковальчук*, [illegible] *Сергій Кондрабенко*, [illegible] *Ігор Ґрицак*. 2010 [illegible] 3 [illegible] Б. Мікеша: [illegible] "Чайка" (1982), "Дзвонар" (1996), "Червона [illegible]" (1991), "XX вік", "Міжнародні", "Українська Мадонна", "Портрет [illegible] Стуса" (усі 1990–1994). Обручка [illegible] "Наймесеті" В. Стуса (1994), "[illegible] України" С. [illegible] (1993).

Помер і похований у м. Івано-Франківську. Творчість [illegible] Б. Мікеша.

Ігнат Кер

"ЗАЛИВА ВОДА" – парк [illegible] частини Львова, розташований між вул. [illegible] вул. Тернопільською, вул. Мишуги та вул. Ярославенка. У районі парку на поверхню виходять мергелі, [illegible] яким б'ють джерела. Назвність у джерельній воді [illegible] назву парку. Давніше на території парку рос буковий ліс, у північно-східній частині було оверне[illegible] назвнене ставом Камінського (тепер на його місці басейн "Дюмо"). Крім ставу Камінського, в "[illegible]" було не кілька менших ставків. У XIX ст. біля ставу Камінського [illegible] *Францем Крюгером* (1824–1829 [illegible] тепер *Фуцнта Крюгера*). Ініціатива до створення парку появилася 1894, офіційно його закладено 1905, після того, як тер[illegible] перейшла у власність Львова. Над [illegible] парку працював [illegible] Ґданця *Ґжеґож Рурак*. На зламі XX ст. [illegible] створена в ньому [illegible] [illegible] Львова. Парк [illegible] "Заліз Водою". [illegible] "З. В." [illegible] "Парком Перемоги". Одна [illegible] не був [illegible] [illegible] [illegible]

Бронеавтомобіль "Остин-Путлович", який 1918–1933 рр. перебував на озброєнні Червоної армії. Сучасна реконструкція

ЗАЛІЗНА ВОДА – потік, який бере свій початок в околиці нинішнього парку *"Залізна Вода"*, притока річки Полтви.

Лілія Онищенко

Бойовий прапор Залізної дивізії (I формування)

ЗАЛІЗНА ДИВІЗІЯ – почесна назва військового підрозділу, який від 1945 базується у Львові та на території Львівської обл. Повна назва – 24-та механізована Самаро-Ульянівська Бердичівська Залізна ордена Жовтневої революції тричі орденів Червоного Прапора орденів Суворова і Богдана Хмельницького дивізія ім. князя Данила Галицького.

З. Д. (I формування) створена в червні-липні 1918 в Симбірській губернії (тепер Ульяновська обл., Росія) як 1-ша зведена Симбірська піхотна дивізія. 09.08.1918 одержала почесну назву "Залізна". Від листопада 1918 мала назву "24-та стрілецька дивізія Червоної армії". Відзначилась у боях громадянської війни в Росії на Східному, Південно-Східному фронтах проти військ О. Колчака та А. Денікіна і в боях проти Польщі на Південно-Західному фронті. У складі 1-ї Кінної та 14-ї армій влітку 1920 вела бої в районі Луцька – Сокаля (тепер, відповідно, Волинської та Львівської обл.). Після закінчення польсько-радянської війни 1920 залишилася в Україні, була розташована в районі Деражні – Жмеринки – Гайсина. Підрозділи дивізії брали участь у придушенні повстань українських селян проти радянської влади. 23.02.1933 за участь у боях російської громадянської війни під Симбірськом, Самарою, Оренбургом, Актюбинськом дивізію нагородили орденом Червоного Прапора (раніше двічі нагороджували революційними Червоними прапорами). 1939–1940 дивізія брала участь в агресії СРСР проти Фінляндії, за що 11.04.1940 одержала другий орден Червоного Прапора, а шість осіб із її складу нагороджено званням Героя Радянського Союзу. На початку німецько-радянської війни 1941 перебувала в Білорусі, під час німецького наступу потрапила в оточення. Завдяки умілим діям свого командира, генерал-майора К. Галицького, дивізія вийшла з оточення. Продовжувала бойові дії у складі 21-ї армії, поки знову не потрапила в оточення в районі м. Лубни (Полтавської обл.), де її було знищено. Наказом Народного комісара оборони СРСР 27.12.1941 дивізію вилучено зі складу Червоної армії.

За наказом командування Червоної армії про застосування номерів дивізій, що загинули в боях, створена в грудні 1941 в Архангельському військовому окрузі 412-та стрілецька дивізія була перейменована на 24-ту стрілецьку дивізію (II формування). Новосформована дивізія розпочала бойові дії 19.05.1942 в районі м. Великі Луки (Псковської обл., Росія). Згодом вела бої в районі м. Сталінграда (тепер м. Волгоград, Росія), брала участь у Білгородсько-Харківській та Донбаській наступальних операціях, боях за визволення Лівобережної України. За участь у визволенні м. Бердичів (Житомирської обл.) 06.01.1944 дивізії присвоєно почесну назву "Бердичівська".

На території Білорусі був віднайдений прапор З. Д. (I формування), який зник під час боїв в оточенні 1941. Білоруський селянин Д. Типпи повернув військовим прапор, який він 1941 знайшов на тілі загиблого червоноармійця. 20.02.1944 наказом Народного комісара оборони СРСР віднайдений прапор передали 24-ій стрілецькій дивізії (II формування), яка відтоді стала 24-ю

Нарукавна емблема управління 24-ї механізованої дивізії 1998 р.

стрілецькою Самаро-Ульянівською Бердичівською Залізною двічі Червонопрапорною дивізією (II формування). Дивізія брала участь у Проскурівсько-Чернівецькій, Львівсько-Сандомирській, Східно-Карпатській та Західно-Карпатській наступальних операціях. Війну закінчила у складі 18-ї армії в Чехословаччині. В останні місяці війни була нагороджена орденами Суворова та Б. Хмельницького. Двоє військовослужбовців дивізії стали Героями Радянського Союзу.

Під час реорганізації Червоної армії в перші післявоєнні місяці рішенням головнокомандувача Північної групи військ, маршала СРСР К. Рокоссовського дивізія була розформована. Однак її командир, генерал-майор Ф. Прохоров, та розформований політвідділ звернулися із скаргою на це рішення до керівництва Збройних сил СРСР. Основним аргументом було те, що вождь російських комуністів Володимир Ленін був почесним червоноармійцем в одному з полків дивізії. З огляду на це, ухвалено передати назву З. Д. іншій дивізії радянської армії. Розпорядженням начальника Генерального штабу Червоної армії 294-та стрілецька дивізія була перейменована у 24-ту стрілецьку Самаро-Ульянівську Бердичівську двічі Червонопрапорну орденів Суворова і Богдана Хмельницького Залізну дивізію (III формування).

Дивізія, яка від 1945 стала називатися З. Д., була сформована в липні 1941 в Орловському військовому окрузі як 294-та стрілецька дивізія. Від вересня 1941 вона вела бої, намагаючись прорвати блокаду Ленінграда (тепер м. Санкт-Петербург, Росія). Згодом дивізія воювала в Україні у складі Воронезького, а від жовтня 1943 – 2-го Українського (Степового) фронтів. Дивізія відзначилася під час форсування Дніпра, визволення Черкас, за що 14.12.1943 одержала почесну назву "Черкаська" Згодом брала участь в Умансько-Ботошанській та Ясько-Кишинівській операціях. Після перебування в резерві у складі 73-го стрілецького корпусу 52-ї армії була передислокована в район Володимира-Волинського (Волинської обл.), де 30.10.1944 увійшла до складу 1-го Українського фронту. Наприкін. 1944 – у першій пол. 1945 дивізія брала участь у Сандомирсько-Силезькій, Нижньосилезькій, Берлінській та Празькій операціях. Нагороджена орденами Червоного Прапора, Суворова, Кутузова та Б. Хмельницького. 37 її військовослужбовців стали Героями Радянського Союзу.

Після закінчення бойових дій 294-та стрілецька дивізія одержала наказ передислокуватися на постійне розташування до Львова. Під час маршу командування дивізії неочікувано одержало наказ про перейменування. Справжня історія дивізії

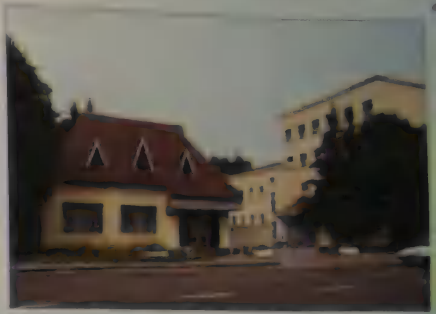

Контрольно-пропускний пункт комплексу казарм 7-го механізованого полку 24-ї механізованої дивізії на вул. Стрийській, 88. Сучасне фото

Військові навчання за участю Залізної дивізії. Сучасне фото

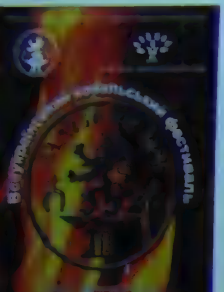

Плакат молодіжного фестивалю "Залізний лев" 2007 р.

була підмінена історією двох інших дивізій: 24-ї стрілецької (I формування) та 24-ї стрілецької (II формування), які не мали з нею нічого спільного. Реальну бойову історію формування згадувати заборонили. Під новою назвою дивізія проіснувала до 1992.

Розташовані від 1945 у Львові та Львівській обл., частини дивізії в різні часи розміщувалися в *казармах* на вул. Мечнікова, вул. Боженка (тепер вул. Княгині Ольги), на *цитаделі*, будівлі на вул. Чернишевського (тепер вул. С. Крушельницької), вул. Транспортній (тепер вул. Генерала Грекова), вул. Залізничній, вул. Московській (тепер *вул. Братів Міхновських*), вул. Джерельній та вул. 27-го Липня (тепер вул. Бортнянського). На *вул. Стрийській*, 88, для своїх потреб дивізія побудувала новий комплекс казарм, де спочатку розташовувався 849-й артилерійський полк, згодом також танковий полк дивізії. З часом їх змінив 7-й мотострілецький полк, який у Львові звали, через дуже часті відвідування керівництва *Прикарпатського військового округу*, "придворним". Дивізія була своєрідною візитівкою Прикарпатського військового округу, найкращим з'єднанням округу, на базі якого часто проводили різні показові заходи і тренування. 1967 ветерани 24-ї стрілецької З. Д. домоглися від керівництва Радянської армії зарахувати їй вручений під час боїв за Симбірськ Почесний революційний Червоний прапор як третій орден Червоного Прапора. 1973 дивізію нагородили Вимпелом міністра оборони СРСР за мужність і військову доблесть. 1978, на честь 60-ї річниці Радянської армії орденом Жовтневої революції. У травні 1978 Дивізію передислокували до м. Яворів Львівської обл. У Львові залишився тільки 7-й мотострілецький полк та батальйон хімзахисту в *Бриховичах*.

Особовий склад з'єднання склав присягу на вірність народові України 1992. Дивізія увійшла до складу Збройних Сил України як 24-та механізована дивізія. Від жовтня 2000 до поч. 2003 З. Д. називалася 24-та механізована Самаро-Ульянівська Бердичівська Залізна ордена Жовтневої революції тричі орденів Червоного Прапора орденів Суворова і Богдана Хмельницького дивізія ім. князя Данила Галицького (назва була встановлена Указами Президента України від 30.10.2000 № 1173 та від 19.04.2001 № 268). Від 2003 24-та окрема механізована Самаро-Ульянівська Бердичівська Залізна ордена Жовтневої революції тричі орденів Червоного Прапора орденів Суворова і Богдана Хмельницького бригада ім. князя Данила Галицького у м. Яворові.

Михайло Слободянюк

"ЗАЛІЗНЕ ВИНО" – лікувальний засіб у вигляді розчину для перорального застосування, відомий від поч. XVII ст. Винайдений у Львові препарат містить розчин сахарату окисного заліза і сприяє нормалізації рівня гемоглобіну в крові. Спеціальну технологію виготовлення "З. В." за давнім рецептом 1866 відновив аптекар Е. Флейтер. Уживають засіб через соломинку, щоб уникнути потемніння зубів. Показаннями для прийому "З. В." є профілактика та лікування залізодефіцитних анемій. Засіб особливо корисний для дітей, жінок у період вагітності, осіб літнього віку, а також тих, хто на вегетаріанській дієті. Препарат виготовляє Відкрите акціонерне товариство "Львівська фармацевтична фабрика" його відпускають без рецепта, однак перед застосуванням потрібно порадитися з лікарем. Тривалий час єдиним місцем, де продавали препарат, була *аптека-музей "Під Чорним орлом"* на *вул. Друкарській*, 2.

Андрій Козицький

"ЗАЛІЗНИЙ ЛЕВ" – фестиваль ковальського мистецтва, який проходить у Львові від 2007. Перший фестиваль відбувся 12–14.10.2007. У ньому взяло участь понад 100 ковалів з України та закордону (Білорусі, Голландії, Польщі, Італії). Організаторами стали громадські організації "Товариство Залізного Лева" та львівське відділення Спілки майстрів ковальського мистецтва.

Фестиваль покликаний сприяти відновленню традицій українського *ковальства*, пропагувати найкращі зразки ковальського мистецтва.

Андрій Козицький

"ЗАЛІЗНИЙ ЛИЦАР" – статуя воїна в лицарському обладунку з мечем, встановлена 1916 у спеціально спорудженому павільйоні на *Гетьманських валах* (тепер *просп. Свободи*) навпроти *будинку Галицької ощадної каси* (тепер *Музей етнографії та художнього промислу*) у Львові. Висота вирізьбленої з дерева скульптури - 263 см. Скульптор - *Ян Назборчик*. Архітектор *Вітольд Долинський*.

Скульптура мала особливе призначення: кожен, охочий скласти пожертву на опіку над сиротами та вдовами загиблих у *Першій світовій війні*, міг купити за 50 сотиків залізного цвяха і власноручно вбити в дерев'яну статую. Головки цвяхів створювали своєрідну броню лицаря.

Відкриття цього незвичного пам'ятника відбулося при великому згромадженні народу 02.04.1916 об 11 год. Урочистість відкрив комендант міста генерал-майор Франц Римль. У своїй промові, як писала газета *"Діло"*, він підкреслив символічне значення скульптури: "Як символ вірности і вдяки для наших героїв, які проляли кров за вітчизну, як символ нашої готовности до бою і нашої мимо всяких жертв і майну і крови – невтомленої волі до побіди, нехай сей "Залізний лицар" стане знаменням королівського столичного міста Львова, неприятелям на перекір, а нам на славу, будучним поколінням на примір і радість".

Після того, як із пам'ятника зняли завісу, високопосадовці та почесні гості першими взяли участь в акції вбивання цвяхів. У день відкриття було використано її золоті цвяхи, зокрема золотий цвях від імені видавництва "Діла" вбив М. Лозинський.

До кін. 1916 "З. Л." приніс дохід 151 513 корон.

Після закінчення війни та розпаду Австро-Угорської імперії статую демонтували і згодом передали до Історичного музею міста Львова на *пл. Ринок*, 4 (тепер *Львівський історичний музей*).

За прикладом Львова "З. Л." встановлювали в інших містах Галичини, зокрема в Дрогобичі та Станиславові (тепер м. Івано-Франківськ).

Ольга Перепигіна

ЗАЛІЗНИЧНА БРИГАДА – з'єднання залізничних військ, управління якого від 1946 розташовано у Львові на вул. Листопадового Чину, 10. З'єднання почергово називалося: від 1941 – 28-ма залізнична бригада, від 1942 – 1-ша гвардійська залізнична бригада, від 1945 – 1-ша гвардійська залізнична Варшавська ордена Кутузова II ступеня бригада, від 2003 - 1-й об'єднаний загін державної спеціальної служби транспорту.

Залізничні війська – це спеціальні війська, призначені для відновлювання, будівництва, експлуатації, загородження та технічного прикриття залізничних шляхів, які забезпечують військові перевезення. У Львові підрозділи залізничних військ Червоної армії з'явились 1939. У червні 1941 залізничні війська були евакуйовані зі Львова на схід, знову повернулись у липні 1944. Основним їхнім завданням стало відновлення зруйнованих залізниць у смузі 1-го Українського фронту. Керівництво такими роботами було покладено на розташоване у Львові Управління військово-відновлювальних робіт (УВВР)

В. Долинський. "Залізний лицар". 1916 р.

Святкування біля скульптури "Залізного лицаря". 1917 р. Архівне фото

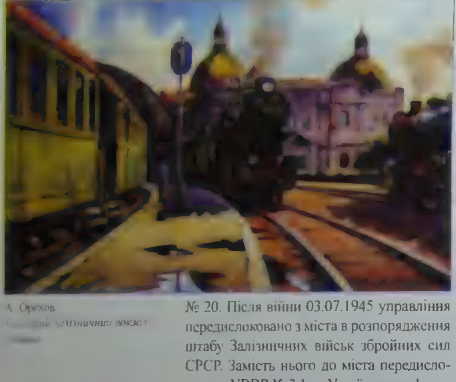

А. Орєшов
Залізничний вокзал

№ 20. Після війни 03.07.1945 управління передислоковано з міста в розпорядження штабу Залізничних військ збройних сил СРСР. Замість нього до міста передислокували УВВР № 3 1-го Українського фронту, яке виконувало аналогічні обов'язки до 09.01.1946, після чого вибуло до м. Харкова. Безпосередньо роботи з відновлення залізниць проводили підпорядковані управлінням окремі залізничні бригади: від 1944 – 12-та окрема залізнична бригада, управління якої було розташоване у Львові (25.07 1946 розформована); замість неї до Львова і Західної України передислокували з Німеччини З. Б.

З. Б. була сформована до 01.07.1941 на базі 11-го окремого залізничного полку в Харкові як 28-ма залізнична бригада.

Будинок
на вул. Листопадового Чину, 11, у якому розміщений штаб Залізничної бригади.
Сучасне фото

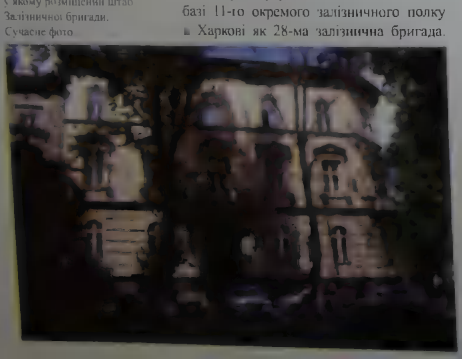

Командиром бригади призначили начальника факультету військово-транспортної академії полковника М. Борисова. Наприкінці липня 1941 бригада розпочала загороджувальні роботи на залізничних напрямках: станція Цвєтово – станція Т. Шевченка (П'ятихатка – Верховцево – Дніпропетровськ – Апостолово – Запоріжжя). Бійці бригади забезпечували переправу військ залізничним та автомобільним мостами через Дніпро в районі Дніпропетровська. З вересня 1941 підрозділи З. Б. вели загороджувальні роботи під ворожим вогнем. У листопаді 1941 бригада була змушена вступити у бій біля станції Сентянівка, що за 30 км від Ворошиловграда (тепер м. Луганськ). Для цього у бригаді було створено зведений батальйон, бойові дії якого підтримували три бронепотяги. З. Б. зуміла виконати завдання з оборони станції, однак батальйон зазнав великих втрат. Цей епізод бойової історії З. Б. став вирішальним, коли ухвалювали перетворити бригаду на 1-шу (і єдину) гвардійську залізничну бригаду (наказ Народного комісара оборони СРСР від 28.04.1942). Унікальність цього відзначення полягала в тому, що звання гвардійських надавали винятково бойовим з'єднанням і частинам, і ніколи частинам та підрозділам тилових військ, до яких, власне, і належали залізничні війська.

1-ша гвардійська залізнична бригада брала участь у Білоруській операції, під час якої залізничники відновили рух залізничним мостом через Віслу. За це бригаду було нагороджено орденом Кутузова II ступеня (Указ Президії Верховної Ради СРСР від 31.09.1944) та присвоєно почесне звання "Варшавська" (наказ Верховного головнокомандувача № 10 від 19.02.1945). Під час Берлінської операції частини бригади відновлювали залізницю на лінії Франкфурт-на-Одері – Берлін. Унаслідок напруженої роботи вже 25.04.1945 був проведений перший потяг на Берлін. За зразкове виконання цих завдань були нагороджені частини бригади: 20-й окремий гвардійський мостовий залізничний батальйон одержав орден Чер-

воного Прапора (Указ Президії Верховної Ради СРСР від 05.04.1945), ■ 11-й окремий гвардійський відновлювальний залізничний батальйон орден Червоної Зірки (Указ Президії Верховної Ради СРСР від 11.07.1945). За роки війни бригада відновила 3063 км залізничних колій, 600 мостів завдовжки понад 20 км (зокрема через річки Кубань, Дон, Дніпро, Інгул, Південний і Західний Буг, Віслу, Одер), відбудувала 19 300 проводо-кілометрів ліній зв'язку та ін. Гвардії генерал-майор технічних військ М. Борисов і гвардії єфрейтор П. Ковальський стали Героями Соціалістичної Праці, а понад дві тисячі солдатів, сержантів і офіцерів були нагороджені орденами та медалями.

Після *Другої світової війни* бригада продовжувала відновлювальні роботи на німецьких залізницях. 1946 З. Б. перевели до України. У післявоєнний час на території Західної України військовослужбовці З. Б. розбудовували Львівську залізницю: понад 2 тис. км залізничних колій, бл. 200 мостів загальною довжиною 36 км, ■ також 12 тунелів. Передусім були відбудовані Ковельський і Брестський залізничні вузли. 1952–1960 бригада побудувала високі мости-віадуки в Карпатах, зокрема через річки Тису, Дністер, Латорицю. Навесні 1986 підрозділи З. Б. розбудовували залізничну станцію Лавочне (Сколівського р-ну Львівської обл.). Зведені підрозділи бригади серед перших були скеровані на ліквідацію наслідків аварії 26.04.1986 на Чорнобильській АЕС. Упродовж 1986 солдати й офіцери З. Б. виконували завдання у тридцятикілометровій зоні (на станціях Вільча і Неданчичі, неподалік Чорнобильської АЕС). Тут вони збирали колійні ланки та стрілки, які згодом подавали через станцію Янів (Чорнобильського р-ну Київської обл.) на розташований за 450 ■ від пошкодженого реактора проммайданчик. Від грудня 1988 до грудня 1989 військовослужбовці З. Б. надавали допомогу під час ліквідації наслідків *землетрусу* у Вірменії.

У січні 1992 особовий склад З. Б. присягнув на вірність Україні. Бригада увійшла до складу Збройних Сил України як 1-ша залізнична бригада. 1995 військові колективи бригади взяли участь у будівництві та реконструкції перевантажувального переходу в районі прикордонної станції Ягодин (Любомльського р-ну Львівської обл.), ■ спеціальний підрозділ мостового батальйону спорудив тимчасовий залізничний мостовий перехід через Десну поблизу Новгород-Сіверського (Чернігівської обл.). Указом Президента України від 30.10.2000 № 1173/2000 бригаді повернуто почесну назву і нагороду радянського періоду, і вона стала знову 1-ю окремою гвардійською залізничною Варшавською ордена Кутузова бригадою.

Осідком управління бригади у Львові став будинок на вул. Міцкевича, 10 (тепер вул. Листопадового Чину). Частини бригади в різні часи дислокувалися в багатьох містах і селах Західної України, зокрема у Львові, Тячеві, Старому Самборі, Самборі, Турці, Сколе, Стрию, Мостиськах, Червонограді, Свадяві, Рахові, Чопі, Виноградові, Мукачеві, Ужгороді, Галичі.

За наказом Президента України від 27.01.2003 № 6/2003 про передачу залізничних військ Збройних сил України у підпорядкування Міністерства транспорту України та переформування їх у Державну спеціальну службу транспорту (ДССТ) 1-ша окрема гвардійська залізнична Варшавська ордена Кутузова бригада була перетворена на 1-й об'єднаний загін ДССТ.

Михайло Слободянюк

Нарукавна емблема управління 1-ї Гвардійської залізничної бригади. 1996 р.

Нарукавна емблема управління 1-ї Гвардійської залізничної бригади. 2000 р.

ЗАЛІЗНИЧНА ВУЛИЦЯ розташована ■ Залізничному районі між *вул. Городоцькою* та вул. Ясною. Колись вулиця сягала сучасної вул. Т. Шевченка.

Від кін. XVIII ст. це була дорога, що сполучала Городоцьку та Янівську рогатки. На поч. XIX ст. вона називалась вул. На Блоні, бо вела на Янівські оболоні – поля в районі сучасної вул. Левандівської. На Янівських оболонях австрійська влада створила великий плац для військових вправ. 1843 тут було влаштовано *іподром*, де відбулись перші у Львові кінні перегони. Напередодні *Першої світової війни*

Нарукавна емблема управління 1-го об'єднаного загону держспецтрансслужби 2005 р.

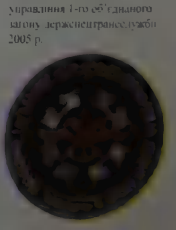

Львівський локомотивно-ремонтний завод на вул. Залізничній, 1а. Сучасне фото

на цьому місці був створений перший у Львові *аеродром*. У 1860-ті при західній частині вул. На Блоні збудовано ремонтні майстерні паровозів та вагонів (тепер *Львівський локомотивно-ремонтний завод*), які до *Другої світової війни* були найбільшим промисловим підприємством Львова. 1934 вулицю перейменували на честь *Б. Перацького*. За радянських часів вулицю назвали Залізничною.

До 1890-х вул. На Блоні ще не мала суцільної забудови. На її початку було закладено комплекс житлових будинків-блоків із невеликими садками для робітників, більшість із яких збереглася донині (вул. Залізнична, 14). Після Другої світової війни частина вулиці була перекрита,

Будинок на вул. Залізничній, 2. Сучасне фото

і на місці *казарм* та гаражів польського війська збудували завод "*Автонавантажувач*". Тепер на території заводу діє кілька невеликих підприємств і ведеться житлове будівництво. Також на вулиці є Львівський завод низьковольтних ламп ВАТ "Іскра" (вул. Залізнична, 20).

Ігор Мельник

ЗАЛІЗНИЧНИЙ ТРАНСПОРТ – вид транспорту, який здійснює перевезення вантажів і пасажирів рейковими шляхами у вагонах за допомогою локомотивної тяги.

Залізничне будівництво в імперії Габсбургів, до складу якої від 1772 входив Львів, розпочалося 1836. З огляду на позитивну роль, що відігравав З. Т. для розвитку держави, 1841 австрійський уряд проголосив "Програму у справах залізниць", яка, зокрема, передбачала будівництво й Галицької залізниці. Проєкт Галицької залізниці підготовлено 1840–1842. Статистичний розділ проєкту розробила спеціальна комісія на чолі з князем *Леоном Сапігою* під орудою професора *Львівської Політехніки* Томашка, а технічне виконання проєкту здійснив інженер Бретшнайдер. У проєкті визначено основну лінію залізниці Бохня – Дембіца – Жешув – Пшеворськ – Перемишль – Львів і далі до Красного з розгалуженням до кордонів із царською Росією: на Броди та на Підволочиськ через Золочів і Тернопіль. Південна лінія залізниці зі Львова мала пройти через Ходорів, Станиславів (тепер м. Івано-Франківськ) на Чернівці й до кордонів із Румунією. Однак брак коштів і непевна політична ситуація в монархії загальмували здійснення цього важливого для Галичини проєкту.

До ідеї розбудови мережі З. Т. австрійський уряд повернувся у 1850-ті. Затверджений 1854 проєкт мережі залізничних колій мав насамперед вирішити військово-стратегічні цілі держави, яка остерігалася посилення сусідньої Російської імперії. Поспішність, із якою австрійський уряд будував залізничні колії, мало не спричинила до фінансової кризи. Це змусило передати всі галицькі залізниці, навіть про-

єктовані (це стосувалось лінії до Львова і далі на схід) у власність приватній Північній залізниці ім. Цісаря Фердинанда.

Галицькі магнати і промисловці мали намір утворити власне залізничне акціонерне товариство. Князь Леон Сапіга і граф *Адам Потоцький* звернулися до уряду з проханням переглянути попередню ухвалу й надати концесію галичанам. Енергійне лобіювання цієї ідеї привело до того, що імператор *Франц Йосиф I* погодився надати новоутвореному товариству привілей на будівництво східногалицьких (тобто західноукраїнських) залізничних колій. Унаслідок цього Північна залізниця ім. Цісаря Фердинанда відмовилася від усіх колій на схід від Кракова і вступила до новоутвореного товариства як акціонер.

У Кремоні (тепер Італія) 03.03.1857 Франц Йосиф I підписав договір концесії з галицькими концесіонерами (23 особи на чолі з князем Л. Сапігою), а 07.04.1858 надав додаткову концесію, якою передбачалося використовувати колишню власність Північної залізниці ім. Цісаря Фердинанда. Концесіонери зобов`язувались здійснювати експлуатацію побудованих ліній із Кракова до Дембіци з розгалуженням до Велічки і Неполоміц, ввести в постійну експлуатацію лінії Дембіца – Жешув і добудувати дільницю Жешув – Перемишль до кін. 1860. Будівництво лінії з Перемишля до Львова мало бути закінчене до 31.12.1863. Лінії зі Львова до Бродів та зі Львова до Чернівців концесія зобов`язалася побудувати й відкрити до кін. 1865. Ця ж концесія давала право будувати лінії з Перемишля на правий берег Дністра. Концесія уможливлювала концесіонерам утворити акціонерне товариство, випускати акції та облігації, які передусім мали сприяти погашенню боргу перед державою за власність, надану у вигляді побудованих залізниць і майна на них. 01.08.1857 статут акціонерного товариства, яке одержало назву Привілейованого товариства Галицьких залізниць ім. Карла Людвіга, схвалив цісар і зареєструвало міністерство внутрішніх справ Австрії. Дирекція новоутвореного товариства Галицьких залізниць розташовувалась у Відні на Елізабетштрассе, 7.

Старий вокзал залізниці ім. Карла Людвіга у Львові. Дереворит 1860-х рр

За чотири роки фінансова криза змусила австрійський уряд продати за 177 млн гульденів державну частку майна в Галицькій залізниці. Відтоді майбутнє З. Т. у Галичині залежало від приватного капіталу. Єдине, що міг запропонувати уряд, це кредитування на вигідних для підприємців умовах. Позику повертали тільки тоді, коли чистий прибуток залізниці перевищував 5% акційного капіталу. Гаранти прибутків були добрим стимулом для акціонерів і сприяли тому, що вже 04.11.1860 відкрито для руху поїздів лінію Дембіца – Перемишль (143 км), а через рік – Перемишль – Львів. Визначену урядом умову збудувати залізничну колію до столиці Галичини до кін. 1863 акціонери

Інтер'єр Чернівецького залізничного вокзалу у Львові. Кін. XIX ст. Архівне фото

Залізнична аварія на Знесінні. Поч. XX ст. Архівне фото

виконали більш ніж на два роки раніше, і 04.11.1861 Львів зустрів першого потяга, який прибув о 14 год. 30 хв. Перший локомотив, що в'їхав на львівський вокзал, мав власне ім'я "Ярослав". Він тягнув за собою два критті вагони і чотири платформи. Залізнична колія між Перемишлем і Львовом (97,6 км) стала першою залізницею на теренах сучасної України. За десять днів дирекція залізниці одержала дозвіл на регулярний рух пасажирських і вантажних потягів між Перемишлем та Львовом. Перші потяги в Галичині рухалися зі швидкістю 20 км/год.

Потяги на маршруті Львів – Чернівці почали курсувати 1866, а 1869 збудовано залізничну колію зі Львова через Красне до Бродів. 1871 закінчено залізницю до Підволочиськ. Будівництво обох колій наполовину фінансували англійські та австро-угорські банки. Акціонерна форма власності Галицької залізниці зумовлювала постійне зростання вартості перевезень на ній. Наприкін. XIX ст. вартість перевезення вантажів З. Т. до Гамбурга через Львів була в чотири рази вищою, ніж аналогічний транзит через Будапешт. 1893 більшість австрійських залізниць стала державною.

Тоді ж у Галичині почали розбудову місцевих ліній З. Т. Місцеві компанії, що будували галицькі лінії, одержали великі пільги. На поч. XX ст. було закінчено будівництво ліній Львів – Янів – Яворів, Стрий – Ходорів, Львів – Самбір, Львів – Підгайці. 1912 в усій Галичині було вже понад 4 тис. км залізниць, завдяки чому край за густотою залізничної мережі наблизився до середньоєвропейського рівня. Перший будинок дирекції Львівської залізниці був споруджений у 1880-х на вул. 3-го Травня, 3 (тепер *вул. Січових Стрільців*) за проєктом архітектора *В. Равського*.

Успішним для Львівської залізниці був період, коли нею керував Людвік Вежбицький (1897–1905). Раніше він працював на залізниці ім. Карла Людвіга, готував плани нового *залізничного вокзалу* у Львові, а також проєкти будинку пенсійного фонду залізниці у Відні. За час його керівництва збудовано новий львівський залізничний вокзал, а також приміщення дирекції львівської залізниці на вул. І. Красицького (тепер вул. І. Огієнка, 3/5, поліклініка та лікарня Львівської залізниці). Л. Вежбицький цікавився історією залізниць у Галичині, працював над охороною пам'яток історії та культури, вів громадську діяльність. З його ініціативи закладено санаторій для залізничників у Тухлі, школу (1895) і бурсу (1904) для дітей залізничників у Львові.

До січня 1916 посаду директора Львівської залізниці обіймав інженер Станіслав Рибіцький. За час його керівництва збудовано величний комплекс будівель дирекції Львівської залізниці біля теперішньо-

В. Равський. Проєкт фасаду будинку Дирекції Львівської залізниці на вул. Третього Травня, 3 (тепер вул. Січових Стрільців). 1885 р.

го *парку Івана Франка*. Для будівництва приміщення нової дирекції залізниця взяла кредит 8 млн корон. Будівля дирекції залізниці на розі вул. А. Міцкевича та вул. Зигмунтовської (тепер вул. Листопадового Чину та вул. М. Гоголя), зведена 1914, була найбільшою спорудою у Львові. Після відставки С. Рибіцький активно вів наукову, викладацьку та громадську діяльність. У травні 1916 він створив Комітет до справ воєнних збитків, який організовував відбудову поруйнованого війною галицького господарства, зокрема і залізниць. 1917 С. Рибіцький був обраний президентом Польського політехнічного товариства у Львові, від 1922 став членом Дирекційної залізничної ради у Львові. 1929 колишній директор Львівської залізниці створив Союз польських наукових товариств у Львові, у який ввійшло 33 товариства і наукові інституції, *бібліотеки*, *архіви* тощо. С. Рибіцький став першим головою цього наукового об'єднання. На посаді директора Львівської дирекції залізниці С. Рибіцького змінив Кароль Стельцер.

Львівською залізницею 1925–1927 керував інженер Павел Прахтель-Моравінський (нар. 1881 у Львові, закінчив інженерний факультет Львівської Політехніки). За його керівництва відбудовано залізничні об'єкти, зруйновані під час *Першої світової війни* та українсько-польської війни 1918–1919.

Наступником П. Прахтеля-Моравінського став Стефан Віктор (1931–1933), який 1892 закінчив гімназію у Львові й вступив на інженерний факультет Львівської Політехніки. Після одержання диплома інженера працював на трасуванні нової дільниці колії Самбір – Сянки (1898–1903), а 1903 став керівником цієї будови. Від 1900 С. Віктор був членом Львівського політехнічного товариства.

Двома останніми директорами Львівської залізниці за часів Другої Речі Посполитої були Станіслав Лагуна і Кароль Барвич. 1932–1936 К. Барвич був директором "Міських електричних закладів" і керував роботою львівського *трамваю*. Він вель-

Колії головного залізничного вокзалу після відступу з Львова російських військ. Фото 1916 р

ми критично ставився до *українців*, про що свідчать його слова, звернені до дружини, українки з родини Ольшанських: "Щоб не просила за жодного українця, ■ посади жодної не дам!" (із розповіді родича дружини Костянтина Яремкевича). У вересні 1939, коли Червона армія захопила Львів, К. Барвича разом із синами було заарештовано, ■ 1940 вивезено зі Львова ■ невідомому напрямку.

Після входження західноукраїнських земель до складу СРСР (1939) З. Т. Галичини інтегрували в радянську систему шляхів сполучень. Насамперед було здійснено перешивання європейської колії, яка раніше існувала на галицьких

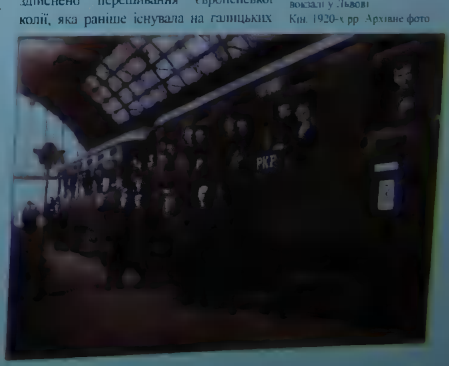

Пасажирські вагони на головному залізничному вокзалі у Львові Кін. 1920-х рр. Архівне фото

Наслідки руйнувань головного залізничного вокзалу. Фото 1939 р.

ювати за принципу в Ріхі кайзер. Незадовго 1939 було розпочато рух поїздів за маршрутом Львів – Київ. Львівський залізничний під керівництвом Миколи Дмитенка, з 1940 його змінив Петро Шахрай, який перебував на посаді до 1949 (з перервою 1941–1944). У станції 1939–1941 було обладнано централізовану систему залізничної сигналізації, а з 1940 у Львові розпочав залізничну лікарню на 85 ліжок, кілька фельдшерських пунктів на станціях.

Уже перший день радянсько-німецької війни (22.06.1941) головний львівський вокзал зазнав бомбардування, а до 29.06.1941 всі залізниці Львівської залізниці припинили роботу. Під час німецької окупації діяльність залізниці відновлено, проте основну увагу приділяли військовим перевезенням, а пасажирські перевезення було максимально обмежені. Українці та євреї могли пересуватися З. Т. тільки за спеціальним посвідченням "Zulassungskarte". Усі місячні квитки видавали за пред'явленням підтвердження працевлаштування, довжина маршруту поїздки не мала перевищувати 100 км. Тоді залізниця перебувала в управлінні Дирекції східних залізниць із центром у Кракові, а в лютому 1943 рух на залізниці підпорядковувався Міністерству комунікації Третього Райху. Безпосередньо керування Львівською залізницею здійснювали через президентів дирекцій руху у Варшаві, Кракові та Львові. У Львові також працювали керівні руху, був навіть Німецький.

Після повернення до Львова 1944 радянські органи розпочали комплектування апарату Львівської залізниці та відновлювали роботи. 1945 ухвалено спеціальну постанову "Про відбудову розвитку промисловості, транспорту і міського господарства міста Львова". У ній передбачали відбудувати пасажирський вокзал до кін. 1946, а загальну реконструкцію залізничного вузла з інфраструктурою закінчити 1947. Відновлювальні роботи виконано майже вчасно, до кін. 1947 відремонтовано залу очікування головного вокзалу, відбудовано центральний шляхопровід залізничного вузла, приміщення для пасажирів станції "Підзамче", сортувальну гірку на *Клепарові*.

Начальником Львівської залізниці 1949 став Григорій Головченко. За його керівництва розпочато електрифікацію залізниці. 1959 його призначено начальником Південної залізниці, а новим керівником львівських залізничників став Григорій Богданович, який перебував на цій посаді до 1975. У 1950–1960-ті важливі ділянки залізниці поступово переведено на тепловозну та електровозну тягу. Зокрема з 4500 км експлуатованої колії тоді електрифіковано 1150 км (лінії Львів – Стрий, Чоп, Львів – Мостиська, Львів – Здолбунів тощо). На Львівській залізниці вперше в СРСР запроваджено прогресивні технології сортування вагонів, уведено посади диспетчерів продажу квитків, створено комплексно-ущільнений метод ремонту вагонів, що знизило їхній простій. 1982 зусиллями фахівців Львівської залізниці розроблено комплексну систему ефективного використання вагонів, згодом широко експлуатовану на інших залізницях. Від 1988 колектив Львівської залізниці працював в умовах самофінансування та госпрозрахунку, що дало змогу досягти неабияких успіхів. Залізницею тоді керували Григорій Порох (1975–1984) і Мар'ян Грабський (1984–1993).

Новий етап розвитку З. Т. в Галичині розпочався після проголошення незалеж-

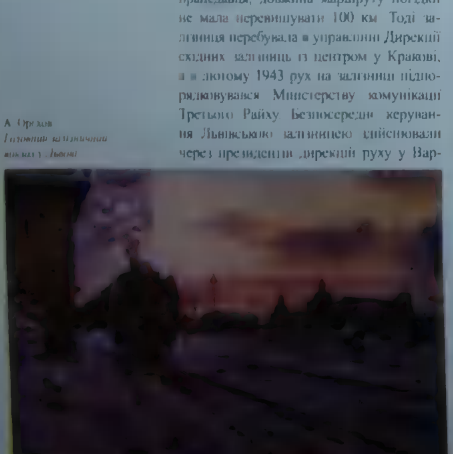

А. Орлов
Головний залізничний вокзал у Львові

[illegible] Української держави. Перші кроки [illegible] економічного розвитку та інтеграції до ринкових відносин виявився для Львівської залізниці нелегкими. Тривалий час фінансові розрахунки здійснювалися через Міністерство шляхів сполучень Росії. Передача вантажного та рефрижераторного парку залізницям України теж потребувала врегулювання. Ситуація змінилася після того, як 1993 Управління залізниці очолив *Георгій Кирпа* (1993–2000). Було докорінно перебудовано вагонний парк для депівського й відновлювального ремонту пасажирських вагонів. Від 2000 на залізниці власними силами здійснювали капітально-відновлювальний ремонт приміських поїздів. 1998 закінчено електрифікацію лінії Красне – Підволочиськ (142 км), 1999 – Здолбунів – Рівне, а 2001–2002 електрифіковано лінії Рівне – Ківерці – Ковель. Було також оновлено приміщення станцій, вокзалів, платформ, колійного господарства. У червні 1996 закладено перший камінь під приміський вокзал у Львові, а 27.12.1996 в експлуатацію здано його першу чергу. Повністю будівництво нового приміського вокзалу закінчено 1997.

У квітні 2000 Г. Кирпа став Генеральним директором "Укрзалізниці", а Львівську залізницю очолив Богдан Піх. Від 2005 Львівською залізницею керував Ярослав Федак, а 2006 начальником Львівської залізниці став Михайло Мостовий.

Колектив Львівської залізниці працює над новими міжнародними проєктами, зокрема інститут "Львівтранспроєкт" розробив передпроєктні пропозиції руху поїздів напрямком Львів – Мостиська-2, яким передбачено реконструкцію двох електрифікованих колій (ширшрішки 1520 мм) на лінію західноєвропейського стандарту ширшрішки 1435 мм. Нова лінія дасть змогу здійснювати рух поїздів в швидкістю понад 160 км за годину, підвищить конкурентоспроможність залізничних перевезень. Реалізація проєкту передбачає створення у Львові міжнародного вокзалу й сучасного ширшрішкового депо на 500 місць, бізнесового центру, пасажирського й технічного парку для прийняття, від'їзду та спорядження пасажирських поїздів, які планують спорудити на 15-гектарній території залізничного вантажного майданчика станції "Львів".

Головний залізничний вокзал у Львові. Фото О. Ганчківського

Крім колій З. Г. що, проходячи через Львів, належать до загальної системи залізничних сполучень країни, у межах міста існувало кілька малих залізниць, що їх із різною інтенсивністю експлуатували в XX ст. На території Львова збереглася унікальна ділянка залізничної колії *Підзамче – Личаків*. Лінія має загальну протяжність 7,5 км. Ця залізниця в періоді після *Другої світової війни* елемент

А. Орлов. *Головний залізничний вокзал у Львові наприкінці 1940-х рр.*

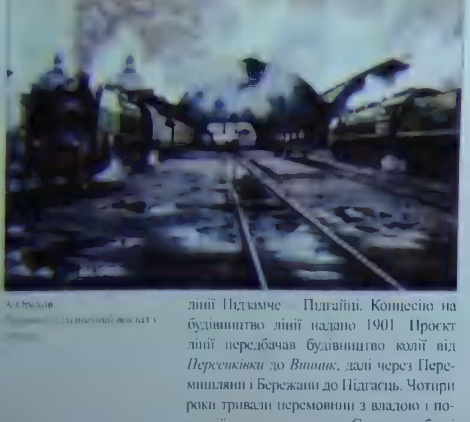

А. Орлов
Залізничний вокзал у Підзамче

лінії Підзамче – Підгайці. Концесію на будівництво лінії надано 1901. Проєкт лінії передбачав будівництво колії від *Персенківки* до *Винник*, далі через Перемишляни і Бережани до Підгаєць. Чотири роки тривали перемовини з владою і потенційними інвесторами. Серед них був і *маґістрат* Львова, який поставив умовою своєї участі в проєкті будову нового вокзалу неодмінно на території міста. Роботи над спорудженням колії розпочалися 1905 і тривали три роки. Реконструкція станції Підзамче затримала відкриття регулярного руху ще на рік. Лінію провели через Кривчиці до Верхнього Личакова, де збудували вокзал, якого прагнув маґістрат. Далі залізниця пройшла вздовж шосе через Винники, Підберізці, до Миколаєва, де вертала до Куровичів і виходила через Лагодин і Коросно до Перемишляни. Від цього міста траса йшла через Вовки, Білу, Дунаїв, Біще і Гнїсвичи до Бережан і далі до станції Потутори (лінія Галич – Остріг) і Підгайці. Планове продовження цієї залізниці до Монастириськ і Бучача, як і сполучення з Перемишлянами, було відкладено на невизначений термін.

Привабливість приміських відпочинкових зон у районі *Знесіння*, Личакова та Винник уже в 1920–1930-ті спричинило формування спеціальних відпочинкових і приміських поїздів зі спеціалізованим рухомим складом. На трасі Підзамче – Винники, зокрема, експлуатували паровий трамвай із вертикальним котлом.

Залізнична лінія Підзамче – Личаків проходить територією або в межах таких паркових зон, як регіональний ландшафтний парк "Знесіння", *Музей народної архітектури та побуту* ("Шевченківський гай"), Винниківське лісопаркове лісництво. Уздовж залізниці розташована низка цікавих об'єктів, що можуть бути внесені до туристичних маршрутів. Серед них сліди городища на горі Баба (IX–X ст.), городище-капище на Світовидовому полі (X–XI ст.), церква св. Ілії (XIX ст.), багато геологічних і ландшафтних пам'яток. Спільна діяльність Львівської державної залізниці, дирекції парку "Знесіння" та громадської організації "Форум "Карпатський трамвай" спрямована на туристичне використання лінії.

Електровоз "Сімене-Шукерт" на австрійській військовій вузькоколійній залізниці в районі Підзамча 1916 р. Архівне фото

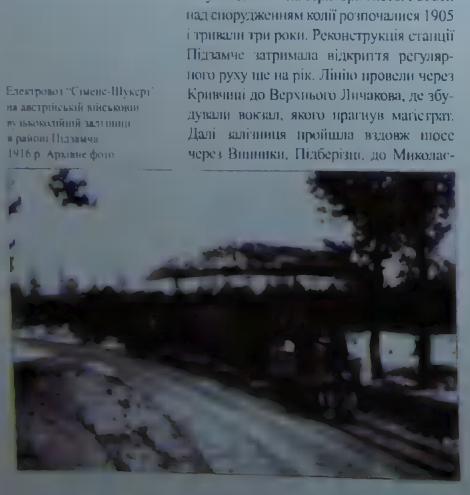

Після Першої світової війни у Львові та околицях нагромадилася велика кількість комплектів військово-польових залізниць. До їхнього складу входили збірно-розбірні ділянки шляху, спрощені стрілочні переводи, причіпний і тяговий рухомий склад, головно акумуляторні електровози австрійських заводів "Сімене-Шукерт". Такі електровози зразка 1916 мали невеликі габарити: загальна довжина 4450 мм, максимальна висота 1400 мм, діаметр коліс 610 мм, ширина колії 700 мм. На військово-польових залізницях деколи використовували спеціалізовані паровози фірм "Копель" та "Хеншель", а також мотовози. З огляду на брак автотранспорту,

інженерних машин і погано стан шляхів, переносні комплекти залізниць часто використовували під час земляних робіт, на будівництві, у тимчасових кар'єрах та полігонах. Використовували військово-польові залізниці й у Львові.

Зокрема Державному управлінню водних ресурсів у Львові належало два комплекти таких залізниць (завдовжки 1300 м та 300 м), що їх використовували для регуляційних робіт на річці *Полтві*. Частина майна цих залізниць зберігалася на складах на Знесінні. Аналогічні комплекти використовувало Державне управління шляхів для вивезення каміння з кар'єру в Бірках Домініканських (два комплекти – 265 та 1365 м). Принаймні один комплект військово-польової залізниці слугував для спорудження військового меморіалу "Цвинтаря орлят" на *Личаківському цвинтарі*.

Розвиток будівельної індустрії сприяв спорудженню великої кількості цегелень на околицях Львова, зокрема в *Сихові*, *Козельниках*, Пасіках Галицьких та *Снопкові*. Спорудження цегелень супроводжувалося будівництвом під'їзних залізничних шляхів – і вузькоколійних (Сихів та Снопків), і звичайної широкої колії (цегельня "Тромба" на Пасіках Галицьких). Концесію на будівництво таких під'їзних шляхів від лінії Львів – Снятин до цегелень Гартмута і братів Вільчків було видано фірмі "Тромба" на Пасіках Галицьких на підставі ухвали спеціальної комісії від 26.07.1922.

У 1930-ті розпочалося розроблення торфородовища між районами *Рясне* та *Левандівка*. Ці роботи супроводжувалися будівництвом вузькоколійної залізниці спочатку з ручним та кінним рухом, а згодом на ній використовували мотовози німецького виробництва. Після Другої світової війни на зміну їм прийшли два тепловози ТУ-6А та вагони-торфовози ТСВ 6А. Виснаження родовища, загальна криза в Україні та розташування підприємства між двох густонаселених міських мікрорайонів спричинили зупинку і ліквідацію заводу та залізниці на поч. 1990-х.

З. Т. використовували для перевезення вантажів і пасажирів на території *Стрийського парку*, де від 1922 щорічно відбувалися *"Східні торги"* – величезний міжнародний ярмарок, на якому десятки найбільших світових фірм представляли свої товари. 08.08.1922 Товариство з об-

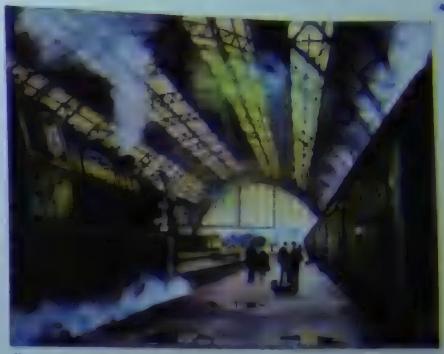

А. Орлов.
Перон головного залізничного вокзалу у Львові

Головний залізничний вокзал у Львові
Листівка. Поч. XX с.

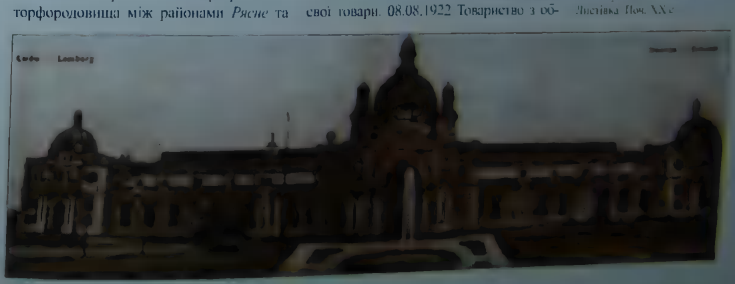

Старий вокзал залізниці ім. Карла Людвіга у Львові. Фото Ю. Геннера. 1889 р.

меженою відповідальністю "Східні торги і К°" представило проект під'їзної залізничної лінії Персенківка – "Східні торги". Плановану колію було призначено для функціонування виставки, перевезення експонатів та зручного доїзду учасників і відвідувачів виставки. Комісійний обхід планованої траси здійснено 23.08.1922. Для цього сформовано комісію, що здійснювала експертизу проектів під'їзних колій та вузькоколійних залізниць. До складу комісії увійшли відомі спеціалісти в галузі залізничного та шляхового будівництва. Попередню схему лінії можна відтворити на основі плану м. Львова поч. 1920-х. Колія мала нормальну залізничну ширину 1430 мм. Шлях від Персенківки до території "Східних торгів" відгалужувався до *електростанції* м. Львова (тепер ТЕЦ-1). Біля північного краю парку (на позначці 1,104 км) від основної колії відходила об'їзна лінія, що пролягала праворуч від вул. Понінського (тепер вул. І. Франка) біля водогінної вежі й знову сполучалася з головною трасою на позначці 1,560 км. Далі від головної лінії ліворуч відгалужувалася колія (278 м) до депо. Спочатку планували, що роботи зі спорудження магістралі мали бути виконані до кін. 1923, але й будівництво закінчилося лише 1925. Для зручного транспортування експонатів та довезення відвідувачів було розроблено спеціалізовані товарні й пасажирські вагони.

Велика кількість вузькоколійних рейок типу Р8 у Стрийському парку, що їх використовували на переносних військових та кінних вузькоколійках (на багатьох рейках містяться клеїма з датами випуску 1905, 1911 та ін.), а також наявність товарного вагону заводу "МАВАГ" випуску 1920-х дає підстави припускати, що комплекти військово-польових тимчасових залізниць використовували для переміщення вантажів від магістралі виставковою площею.

Від 1944 на території Стрийського парку, де розташовувалися "Східні торги", було розміщено військову частину Червоної армії, а під'їзну лінію використовували для підвезення важкої техніки та особового складу. Ліквідація військової частини на території парку стала причиною ліквідації під'їзної лінії Персенківка – "Східні торги".

На території Стрийського парку 1951 було створено *Львівську дитячу залізницю*.

Андрій Бассараб

Залізничний вокзал "Підзамче" у Львові. Листівка. Поч. XX ст.

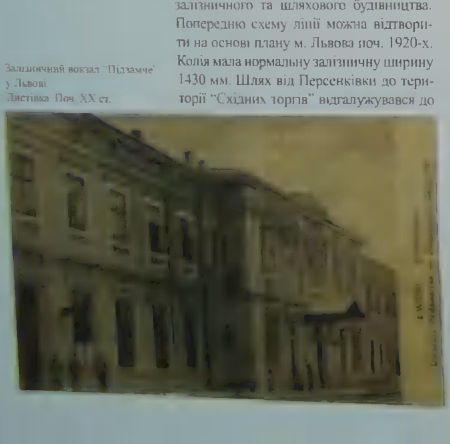

ЗАЛІЗНИЧНІ ВОКЗАЛИ – будівлі або комплекси будівель, споруд і пристроїв, призначених для обслуговування пасажирів, вантажних операцій та керування рухом *залізничного транспорту*.

Перший львівський вокзал урочисто відкрили 04.11.1861. Його збудовано з ініціативи та коштом цісарсько-королівського Привілейованого товариства Галицьких залізниць ім. Карла Людвіга. Концесію

на побудову вокзалу Товариство одержало 1858. Комплекс будівель головного залізничного вокзалу Львова площею 67 моргів (1 морг – 0,56 га) споруджено в північно-західній частині Львова, на Городоцькому передмісті. Будівництво вели на заболоченому узгір'ї, де проходить лінія *європейського вододілу* (316 м над рівнем моря). Вокзал розташований у трикутнику, створеному трасами Мшана – Львів (з Перемишля), Львів – *Клепарів* та лінією залізничної колії, на відстані 2,5 км від львівського середмістя.

У головному будинку З. В., завдовжки 70 сажнів і завширшки 10 сажнів (1 австрійський сажень – 1,8965 м), розташовувалися зали очікування для пасажирів усіх класів, ресторан, *кав'ярня*, контори технічних служб і *поліції*, каса багажного відділення, поштове відділення. Обабіч головної будівлі вокзалу були розміщені два павільйони, призначені для контор і помешкань службовців, і дві менші будівлі вагонного депо. У них могло поміститися по 14 пасажирських вагонів, там були казарми для наглядачів і залізничних робітників, ремонтні майстерні, склади. Тильний будинок також призначався для контор, складів і казарм, а два поверхи для помешкань залізничного персоналу. Персонал першого львівського вокзалу становив лише 38 осіб: начальник, 26 службовців, 10 наглядачів і лікар. Уздовж траси з Перемишля (тепер Підкарпатського воєвод., Польща), ліворуч від вокзалу, збудували склади і товарну станцію. Вздовж траси Львів – Клепарів 1861 споруджено залізничні майстерні.

Другим міським З. В. Львова став Чернівецький вокзал, який споруджено на кошти заснованого 1864 акціонного Товариства Львівсько-Чернівецької залізниці (від 1868 – Товариства Львівсько-Чернівецько-Ясської залізниці). Пасажирську й товарну станції цього вокзалу збудували на території між товарною станцією залізниці ім. Карла Людвіга та *вул. Городоцької*. Чернівецький вокзал почав функціонувати 01.09.1866. Розташований на 400 м ближче до середмістя, ніж головний З. В., він був зручнішим для пасажирів. Проблема конкуренції, що виникла між двома першими львівськими З. В., розв'язалась через розподіл їхніх функцій: до перону Чернівецького вокзалу прибували поїзди з Кракова, на Головний вокзал – поїзди з Чернівців. Згодом Чернівецький вокзал виконував функцію товарного. Нині на цьому місці розташований Приміський вокзал.

Перон головного залізничного вокзалу у Львові. Листівка 1904 р.

Вокзал станції "Підзамче" Галицької залізниці ім. Карла Людвіга збудовано на вимогу міської влади в північній частині міста, на землях давньої *Папарівки* між схилами *Високого Замку* та вул. Жовківською (тепер *вул. Б. Хмельницького*) за сім км від головного вокзалу на висоті 264,88 м

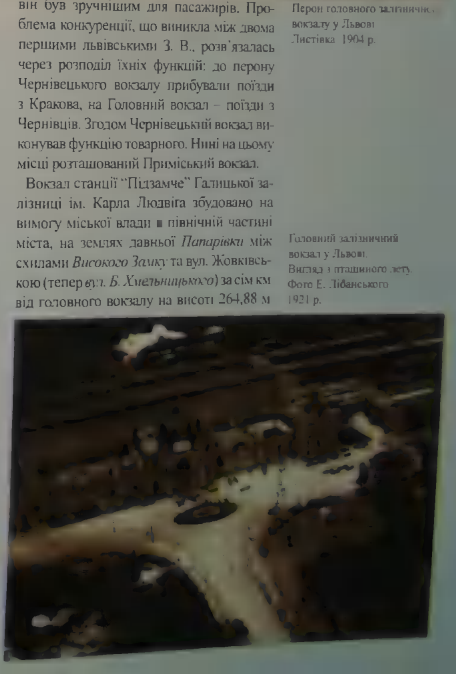

Головний залізничний вокзал у Львові. Вигляд з пташиного льоту. Фото Е. Лібанського 1921 р.

Вхід до головного залізничного вокзалу у Львові Фото 1909 р

над рівнем моря. Регулярний рух поїздів у напрямку Бродів через вокзал станції "Підзамче" почався 12.07.1869. Цей вокзал призначався для пасажирів трьох східних напрямків: Львів – Броди, Львів – Сокаль, Львів – Золочів із відгалуженням до Тернополя і російського кордону. Під час прокладання залізничної колії та вирівнювання місцевості було насипано вал, що простягнувся до *Клепарова*, на ньому прокладено залізничну колію від Підзамча до головного вокзалу. Після *Першої світової війни* споруду вокзалу на Підзамче відновили й перебудували.

Перед 1887 в північно-західній частині міста збудовано вокзал станції Львів – Клепарів (322 м над рівнем моря). Вокзал був призначений для пасажирів, які мандрували в напрямку Янова, Яворова, *Брюхович*, Рави-Руської. Вокзал не користувався популярністю, насамперед через віддаленість від засобів міської комунікації.

Галицька залізниця ім. Карла Людвіга 1892 стала власністю держави, що визначило подальшу долю головного вокзалу міста, потужностей якого не вистачало для обслуговування ліній Львів – Краків, Львів – Чернівці (Ясси), Львів – Стрий, Львів – Белжець. З огляду на це, постало питання про реконструкцію Головного вокзалу Львова. 1899 було розглянуто і прийнято до реалізації проєкт нового З. В., що його 1898 виконав *Владислав Садловський*. Проєкт був створений на підставі матеріалів директора залізниці *Людвіка Вежбицького*. В опрацюванні проєкту брали участь фахівці – залізничники Ю. Висоцький, Ф. Рибіцький, Е. Ципріан, А. Зазуля, архітектори *Альфред Захаревич*, *Юзеф Горнуг*, Казимєж Жечицький, *Ігнацій Кендзерський*, *Теодор Тальовський*, Генрик Яблонський.

На місці першого львівського З. В. 1902 1904 зведено нову будівлю головного вокзалу. Будівельні роботи виконувала фірма архітекторів *Івана Левинського*, А. Захаревича та *Юзефа Сосновського*. Об'єкт споруджено за проєктом В. Садловського (головний проєкт; головна брама; перекриття дебаркадера зі сталі та скла у спілці з інженером Є. Зеленевським); А. Захаревич спроєктував інтер'єри залів очікування I і II класу, *Тадеуш Облінський* та *Александер Лушпинський* проєктували інтер'єри залів очікування III класу, а також їдальні та ресторану. Скульптори *Антоній Попель* і *Петро Войтович* виконали скульптурні алегорії Торгівлі та Промисловості, які було встановлено на фронтоні будівлі (фігура жінки символізує Залізницю і Торгівлю, фігура чоловіка на лаві – Промисловість і місто Львів). Художники *Юзеф* і Дора *Ньєлш*, брати Маврицій і Ейзиг (Айзиг) Флеки, Овен Кацмєжовський розписали головний вестибюль. Електричні роботи виконала електротехнічна фабри-

Залізничні каси головного залізничного вокзалу у Львові Фото 1904 р

ка Ф. Фріжика в Празі; парові машини її котли для *електростанції* головного вокзалу виготовила Акціонерна фабрика машин у Празі.

На поч. XX ст. львівський головний вокзал, один із найгарніших у тогочасній Європі, був взірцем гармонійного поєднання мистецтва і технічного прогресу. Відкриття нового головного вокзалу станції Львів відбулося 26.03.1904.

Будівлі вокзалу були пошкоджені внаслідок пожежі 20.06.1915, коли вокзал підпалили, відступаючи з міста, російські війська. З. В. постраждав і під час вуличних боїв першого етапу польсько-української війни 1918–1919. У міжвоєнний період споруду повністю відбудували під керівництвом архітектора *Генрика Заремби*, на ній добудовано ще один поверх. 1923 на фасаді вміщено чотири скульптурні групи авторства П. Войтовича. Він теж виконав барельєфи для оздоблення приміщення ресторану. Ремонтні роботи та перебудова головного вокзалу у Львові закінчилися тільки 1930. Через бомбування Львова вже першого дня *Другої світової війни* 01.09.1939 істотних пошкоджень зазнали З. В. та під'їзні шляхи до нього. Проте, попри руйнування, вокзал і далі функціонував. Повна післявоєнна відбудова та перебудова закінчилась тільки 1957. Вокзал відреставрували 2003, до сторічного ювілею споруди. Перед головним входом було зведено металевий дашок.

У східній частині міста на узгір'ї біля Личаківської рогачки (348 м над рівнем моря) 1906 зведено вокзал станції Львів – *Личаків*. Він був призначений для пасажирів потягів у напрямку *Винник*, Бережан, Підгайців. 1910–1914 збудовано вокзали станцій на лінії Львів – Сяноки: *Кульпарків*, *Персенківка* та *Сиїв*. Ними користувалися головно мешканці передмість, оскільки трамвайного доїзду до цих віддалених станцій не було.

У Львові 1996–1997 збудовано новий приміський вокзал.

Ірина Котлобулатова

Залізничний вокзал станції "Личаків" у Львові. Листівка, 1910 р.

ЗАЛІЗНЯК МИКОЛА (10.08.1888 – 1950) – український громадсько-політичний діяч, публіцист. Чоловік *О. Залізняк*. Народився в м. Феодосія (тепер Автономна Республіка Крим). За революційну діяльність серед київського студентства 1905–1907 був заарештований. 1907 втік із в'язниці й емігрував до Львова, став студентом філософії *Львівського університету*. 1909 обраний першим головою Українського студентського союзу у Львові. Один із організаторів музею *Наукового Товариства ім. Шевченка*, розробив музейний каталог. Брав активну участь у студентському житті, за участь у заворушеннях, що відбулися в університеті влітку 1910, висланий за межі Австрії. 1913 повернувся до Галичини, працював у газеті *"Діло"*.

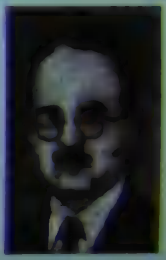

Микола Залізняк

Під час *Першої світової війни* провадив активну політичну, публіцистичну й ви-

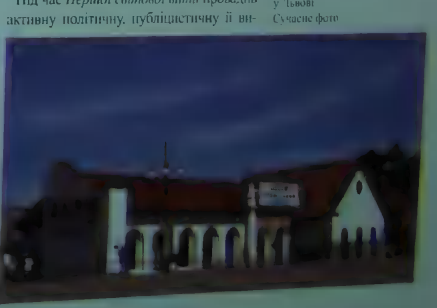

Приміський залізничний вокзал у Львові. Сучасне фото.

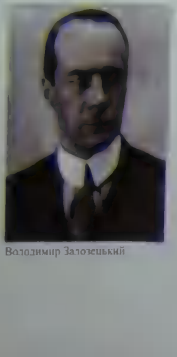

Володимир Залозецький

давничу діяльність: один із засновників Спілки Визволення України, керівник Українського інформаційного бюро в Стокгольмі, учасник Берестейських мирних перемовин. 1919–1920 – посол Української Народної Республіки у Фінляндії, доктор філософії Українського вільного університету в Празі.

Автор науково-популярних праць з історії, зокрема українського визвольного руху, брошур і статей про Україну: "Українці", "Росія й війна" (1915), "Російська Україна й її відродження" (1918), спомини "Моя участь у мирових переговорах у Берестю-Литовському" (1928).

До 1945 проживав у Відні. Заарештований радянською контррозвідкою, засуджений на 15 років. Помер в одеській в'язниці.

Іван Патер

ЗАЛІЗНЯК ОЛЕНА (псевдоніми та криптонім: О. Залізняк, О. Охримович, О. З.; 1886–12.06.1963) – українська громадська діячка, журналістка. Дружина *М. Залізняка*, сестра *В. Охримовича*.

Народилася в с. Сенечів (тепер Долинського р-ну Івано-Франківської обл.). Початкову освіту здобула у Стрию. Закінчила *Академічну гімназію* у Львові (1905), навчалася на філологічному факультеті *Львівського університету*. Вчителювала у Львові в гімназії *василіанок* і в учительській семінарії *Українського педагогічного товариства* (викладала українську мову). Входила до редакції колегії журналу *"Мета"* (1908). Упродовж 1914–1925 жила у Відні, працювала у Товаристві допомоги раненим і полоненим воякам. На поч. 1920-х стала головою Українського жіночого союзу у Відні та української секції Ліги миру й свободи.

Повернулася до Львова 1926. Очолювала фахову ремісничу школу при жіночому промисловому кооперативі "Труд" у Львові (1926–1939), співпрацювала з кооперативом "Українське народне мистецтво".

Брала активну участь у громадському житті Галичини: працювала в *"Союзі українок"*. У газетах *"Діло"*, *"Свобода"* та інших виданнях друкувала матеріали про національно-культурне життя Галичини, висвітлювала окремі аспекти міжнародного *жіночого руху*. Член редколегії журналу *"Нова хата"* (1926–1927), у наступні роки – його активний автор. На сторінках Львівського двотижневика *"Жінка"* З. друкувала кореспонденції про жіночу фахову освіту, фізичне виховання молоді, кооперативну справу. Писала на педагогічні теми до фахових видань.

Виїхала до Австрії 1939, в звідти – до Канади. Активно діяла в Організації українок Канади ім. О. Басараб. 1948 на Світовому конгресі українського жіноцтва у Філадельфії Організація українок Канади ім. О. Басараб стала однією з 10 членів-засновників "Світової федерації українських жіночих організацій" (СФУЖО). Після смерті *Олени Кисілевської* очолювала СФУЖО (1957–1963). Публікувалася в емігрантській українській пресі, зокрема у виданнях "Жіночий світ" (Вінніпег), "Наше життя" (Філадельфія). Писала розвідки про жіночий рух, жіночу пресу; у спогадах відтворила життя і діяльність неординарних постатей минулого, серед них *Ольги Басараб*.

Померла в Монреалі.

Валентина Передирій,
Андріана Надопта

К. Млодницький
Вежа Корнякта та Волоська церква
Вигляд з південного сходу
1870 р

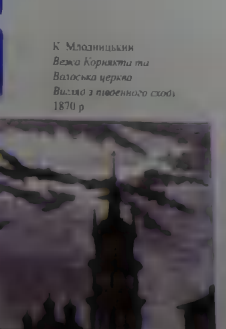

ЗАЛОЗЕЦЬКИЙ ВОЛОДИМИР (10.07.1896–12.10.1959) український історик мистецтва. Народився у Львові. 1914 закінчив *Академічну гімназію* і вступив до Віденського університету, де вивчав історію мистецтва та археологію під керівництвом Макса Дворжака. За працю "До історії Ренесансу архітектура і скульптура в Кракові" здобув науковий ступінь доктора філософії. 1922–1924 працював в Ужгороді над проблемою збереження культурних пам'яток. Перший з українських істориків мистецтва докладно описав мистецькі пам'ятки Закарпатської України. 1923 опублікував працю "Романські і готичні будови на території Підкарпатської Русі". 1924 захистив дисертацію "Горянська замкова каплиця". 1926–1928 викладав на кафедрі історії

мистецтва Українського наукового інституту в Берліні. Від 1928 на запрошення митрополита *Андрея Шептицького* повернувся до Львова, викладав у *Львівській Богословській Академії*. Від травня 1936 – надзвичайний професор історії церковного мистецтва. 1934 видав "Історію старохристиянського мистецтва" – єдиний тоді підручник з історії старохристиянського мистецтва українською мовою.

Після встановлення 1939 радянської влади в Західній Україні емігрував до Відня. Спочатку працював доцентом Віденського університету, 1947 – професор історії мистецтва, 1948 – професор історії мистецтва в Граці.

Упродовж 1930–1959 брав участь у багатьох міжнародних наукових з'їздах та симпозіумах візантологів світу (Париж, Венеція, Рим, Неаполь, Брюссель). Член *Наукового Товариства ім. Шевченка*.

Основні праці: "Задачі консерваторської праці для охорони пам'яток мистецтва на Підкарпатській Русі" (1922), "Найважливіші типи дерев'яних церков на Підкарпатській Русі" (1923), "Горянська замкова каплиця" (1924), "Пам'ятки візантійської архітектури в Україні" (*Die byzantinischen Baudenkmäler auf dem Gebiet der Ukraine*, 1926), "Софійський собор у Києві та його відношення до візантійської архітектури" (1929), "Церковне мистецтво. Огляд історії християнського мистецтва" (1934), "Між Оксиденттом і Візантією в історії українського мистецтва" (1939), "Волоська церква у Львові, пам'ятка східноєвропейської ренесансної архітектури" (*Die walachische Kirche in Lemberg, ein Denkmal ostenropäischen Renaissance-Architektur*, 1949), "Візантія" (*Byzance*, 1950). Багато праць З. присвячено історії, музейництву, мистецтву та архітектурі Львова. Помер у Граці.

Ярослава Пакличко

ЗАЛОЗЕЦЬКИЙ САС РОМАН (1861–1916) – хімік-технолог, український громадський діяч. Народився в м. Болехів (тепер Івано-Франківської обл.) у священичій родині. Навчався у гімназіях Стрия, Чернівців і м. Кремс (Нижня Австрія). Від 1877 здобував освіту у Віденській Політехніці та Львівській політехнічній школі (тепер *Львівська Політехніка*), яку закінчив 1884 за спеціальністю "хімік-технолог". 1884–1888 був асистентом кафедри хімічної технології; захистив докторат, а 1887 габілітувався, ставши приват-доцентом. Викладав технологію нафти та озокериту на хімічному факультеті, розробляв теоретичні основи нафтопереробної справи, вів курси освітлювання й опалення. Від 1905 працював на посаді надзвичайного професора Львівської Політехніки. 1891 при навчальному закладі організував Крайову дослідну станцію нафтової промисловості і понад 20 років керував нею. Діяльність станції ґрунтувалася на застосуванні нових наукових досягнень. Учений взяв активну участь в організації нафтового павільйону на *Галицькій крайовій виставці 1894 р.* Одночасно 1887–1914 був професором хімії у львівській Торговельній академії (тепер *Львівська комерційна академія*).

Мав активну громадську позицію, стоячи на чолі просвітницької діяльності та національної фахової освіти поч. XX ст. Ініціатор і перший директор Торговельної школи товариства *"Просвіта"*. Перша українська двокласна Торговельна школа була організована за зразком чеських та німецьких шкіл, які надавали фахову освіту. Директор цієї школи 1911–1914. З. розробив навчальну програму, обладнав кабінет товарознавства, придбав наукове обладнання, створив *бібліотеку*, читав лекції для слухачів школи, написав для учнів перші посібники.

Заступник голови товариства *"Сільський господар" Є. Отгенцького* (1912). Головував у товаристві впродовж травня 1913 – липня 1914.

Був обраний першим головою Українського технічного товариства (1913). Дійсний член *Наукового Товариства ім. Шевченка* (1895), член-кореспондент Російського технічного товариства в Санкт-Петербурзі.

Учений досліджував поклади нафти в Галичині, вивчав економічний стан нової

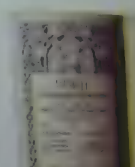

В. Залозецький. *Церковне мистецтво.* 1934 р. Титульна сторінка

Роман Залозецький Сас

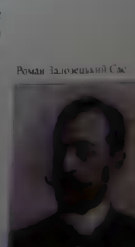

галузі промисловості, розробляв технології перероблення продуктів нафтовидобувної промисловості, цікавився питаннями гідрології, стояв коло витоків формування екологічних засад хімічної та видобувної промисловості, раціонального природокористування. Застосовуючи матеріали з хімії нафти в нафтовій геології, одним з перших прокладав шлях новій науці геохімії нафти. Описував будову окремих родовищ. Працював над проблемами охорони навколишнього середовища. На його матеріалах із дослідження Бориславського родовища (поряд з Бакинським і Плоештським) розвинулась європейська нафтова наука.

Автор брошури "Про використання відходів нафтових фабрик" (*O zużytkowaniu odpadków fabryk naftowych*, 1897), у якій уперше порушив проблему забруднення водоїм відходами промислового виробництва нафтопродуктів; наукової монографії в галузі харчової промисловості та бродильного виробництва "Гуральництво за найновішим поступом" (*Gorzelnictwo wedle najnowszych postępów*, 1895). Загальноекономічні проблеми села та шляхи їхнього розв'язання З. висловив у своїй брошурі "Земельна реформа на Україні" (1918).

Перші публікації З. ще як асистента кафедри хімічної технології з'явилися в журналі "Космос" (*Kosmos*). Співпрацював із науковими періодичними виданнями: "Технічний огляд" (*Przegląd Techniczny*), "Технічний часопис" (*Czasopismo Techniczne*), "Польський хімік" (*Chemik Polski*), "Праці математично-природничого відділу Академії знань" (*Rozprawy Wydziału matematyczno-przyrodniczego Akademii umiejętności*), "Звіти Галицького нафтового товариства в Яслі" (*Sprawozdania Galicyjskiego Towarzystwa Naftowego w Jaśle*) та іншими європейськими, зокрема німецькими технічними часописами.

Від 1898 редагував фаховий часопис "Нафта" (*Nafta*), який виходив у Львові. 1907–1908 редактор його додатка, органу Об'єднання техніків буріння в Бориславі, - "Технічного нафтового огляду" (*Przegląd Techniczny Naftowy*), який виходив в одній палітурці з часописом "Нафта".

Від 1901 З. призначений почесним консулом Великої Британії у Львові. 1913 обраний послом до *Галицького Крайового Сейму*. Радник австрійського уряду, представник англійських і французьких нафтових фірм, член Патентного бюро у Відні, судовий експерт з питань хімії у Львові.

Перед *Першою світовою війною* 1914 переїхав до Відня для роботи в міністерстві громадських робіт. Помер у Новому Ічині в Моравії (тепер Чехія).

Рената Самотний

Будинок Національного інституту ім. Оссолінських. Бл. 1851 р.

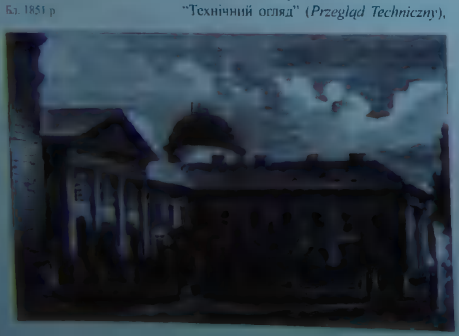

ЗАЛЬЦМАН ЙОГАНН (Salzmann Johann; 1807–08.12.1869) – архітектор. Народився у Відні. Навчався в Політехнічній школі та Академії мистецтв у Відні. Від 1832 працював у Львові в будівельній дирекції, спочатку як копіювальник планів, потім на посаді інспектора міського будівництва. Першою відомою працею стала чиншова кам'яниця Ф. Адамського (1836, на розі нинішніх *просп. Свободи* і вул. Лесі Українки). 1833–1835 на замовлення графа *С. Скарбка* виконав перші плани його чиншової кам'яниці й театру (тепер *Національний академічний український драматичний театр ім. М. Заньковецької*). Водночас над планами цього будинку працював і віденський архітектор Алоїз Людвіг Піхль (див. *Архітектурний конкурс на проєкт театру С. Скарбка*). 1837–1839 З. вніс низку змін у схвале-

ний проєкт А. Л. Піхля. Після закладення складного фундаменту з 16 тис. дубових паль і початку будівництва навесні 1839, у листопаді 1839 – березні 1840 З. за дорученням С. Скарбка вивчав архітектуру і діяльність західноєвропейських театрів. Повернувшись до Львова, З. керував будівництвом театру, який відкрито 28.03.1842.

Прямокутний корпус цієї споруди з двома внутрішніми подвір'ями З. вдало об'єднав з чинщовою багатоквартирною кам'яницею. Спорудження найбільшого тоді в Європі театру (на 1460 глядачів) зробило З. відомим і принесло йому інші важливі замовлення на монументальні будинки у 1840-ві.

1842–1844 З. побудував *палац римо-католицьких архієпископів* (на розі сучасних *вул. В. Винниченка* і вул. М. Кривоноса), зі статуями святих на аттику (існували до 1866). 1841–1851 керував закінченням будівництва *Національного інституту ім. Оссолінських*, тепер *Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України* (асистент *В. Шмідт*). Після австрійського бомбардування і *пожежі* 02.11.1848 *ратуші* З. 1849–1851 відбудував її, надавши збережену до сьогодні форму – східчасті аттики над фасадами З. замінив на трикутні фронтони, завершення вежі зробив не купольним, а бланковим, більш пристосованим для функцій сигналізації.

Керував реставрацією декількох львівських *костелів* (*костелу Матері Божої Граничної, костелу св. Казимира* та ін.). У співавторстві з Ф. Ондеркою (Ундеркою) 1837–1838 збудував чиншову кам'яницю Алоїзії Габленц на розі теперішніх вул. В. Винниченка, 24, і вул. М. Лисенка, 1, відому від 1912 як будинок *Наукового Товариства ім. Шевченка*. 1839 цей будинок увійшов в історію львівської фотографії, тому що на його балконі *Й. Гойзнер* зробив перші дагеротипи з красивими міста. 1839–1840 З. приєднав до нього два наступні великі триповерхові будинки на вул. Стрілницькій (тепер вул. М. Лисенка), 3–5, став власником першого з них.

З. продовжив забудову створеної у 1830-ті дільниці катинних вілл у *Софіївці* (поблизу *костелу св. Софії*), яку започаткував Ф. Ондерка, і 1841 спорудив тут дві кам'яниці. Як провідний будівничий Львова 1840-х З. вплинув на своїх сучасників і загальну стилістику тогочасної львівської архітектури. Це був час пізнього *класицизму* з деякими рисами *бідермаєру* – архітектури, стриманої в оздобленнях, лаконічної, гармонійної у пропорціях і наближеної до практичних людських потреб. З. орієнтувався на зразки пізнього віденського класицизму, зокрема на твори П. Нобіле (автора перших планів Оссолінеуму). З. зробив популярними мотивами львівських споруд 1830–1840-х пласкі прямокутні аттики, півциркульні форми вікон і дверей, ламані сандрики, кам'яні кронштейни балконів із характерним ліпним декором у вигляді стилізованого листя маку. Ідеї та естетичні уподобання З. були відчутні в творах його сучасників – споруд *Ю. Глоговського* (північне крило будинку Губернського уряду, 1838–1844, не збереглося), Ф. Ондерки (кам'яниця Глікселлі, згодом будинок генеральної комендатури, 1839, тепер пл. Соборна, 6), В. Шмідта (будинок В. Гудеца на пл. Фердинанда, 9 (тепер пл. А. Міцкевича, не збереглося), 1839; *готель* "Англійський", 1840, стояв на місці *будинку Галицької ощадної каси*, тепер *проспект Свободи*, 15, не збереглося), Ф. Штаддлера (конвікт шляхетської молоді, 1839–1842 згодом передано *Львівському університету*, тепер

Колишня чиншова кам'яниця А. Габленц (тепер вул. В. Винниченка, 24). Архітектор Й. Зальцман. 1837–1838 рр. Сучасне фото

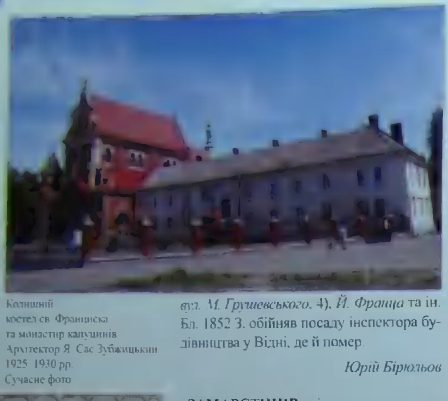

Колишній костел св. Франциска та монастир капуцинів. Архітектор Я. Сас-Зубжицький. 1925–1930 рр. Сучасне фото

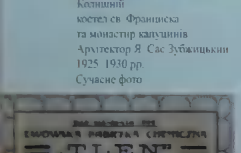

Реклама львівської хімічної фабрики "Тлен", що працювала на Замарстинові

Вулиця Замарстинівська. Сучасне фото

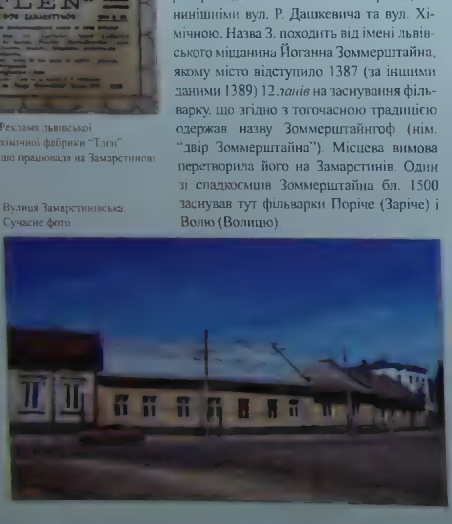

вул. М. Грушевського, 4), *Й. Франца* та ін. Бл. 1852 З. обійняв посаду інспектора будівництва у Відні, де й помер.

Юрій Бірюльов

ЗАМАРСТИНІВ – історична дільниця в північній частині Львова. Межа між територією давнього Львова та З. проходила нинішніми вул. Р. Дашкевича та вул. Хімічною. Назва З. походить від імені львівського міщанина Йоганна Зоммерштайна, якому місто відступило 1387 (за іншими даними 1389) 12 *ланів* на заснування фільварку, що згідно з тогочасною традицією одержав назву Зоммерштайнгоф (нім. "двір Зоммерштайна"). Місцева вимова перетворила його на Замарстинів. Один зі спадкоємців Зоммерштайна бл. 1500 заснував тут фільварки Поріче (Заріче) і Волю (Волицю).

Від найдавніших часів З. був районом бідноти. Міські *цехи* не дозволяли замарстинівським ремісникам займатися ремеслом. З. вважали власністю міста. Його мешканці мали відробляти один день *шарварку* на ремонті укріплень міста і ще день на користь тогочасного власника маєтку. 1608 на З. проживали 25 господарів, 25 загородників, існували два *млини* і два ставки. 1797 вже були 50 хат і 87 грунтових господарств. На З. було багато дрібних підприємств. Місцеві мешканці займались садівництвом, тож одну з бічних вулиць назвали Городницькою. 1930 З. приєднано до Львова.

До *Другої світової війни* на З. була греко-католицька *каплиця* св. Йосафата та читальня *"Просвіти"*, для яких уступив свій приватний дім учитель-пенсіонер Рубель. У цій каплиці відправляли Богослужіння священики з *церкви св. Параскеви П'ятниці*. У роки німецької окупації 1941–1944 З. входив до єврейського *гетто*, яке було відокремлене від міста колючим дротом й де було знищено понад 100 тис. євреїв.

Головною вулицею З. тепер є *вул. Замарстинівська*. До річки *Полтви* дільниця була забудована головно 2–3-поверховими кам'яницями кін. XIX та першої пол. XX ст. За *вул. І. Мазепи* переважає індивідуальна забудова колишніх приміських сіл Великого та Малого *Голоська*.

Лілія Онищенко, Ігор Мельник

ЗАМАРСТИНІВСЬКА ВУЛИЦЯ розташована на території Шевченківського району, бічна *вул. Б. Хмельницького*, що починається від *церкви св. Миколая* і тягнеться до меж міста.

Колись це була дорога, що вела від Волинського шляху до приміських осель *Замарстинова, Голоська, Брюхович*. Назва вулиці походить від міського села Замарстинів. Тут була Замарстинівська, або Голоськівська рогачка і мурований міст через рукав річки *Полтви*, який протікав уздовж північних меж *передмістя*.

У межах приміської громади З. В. до 1931 мала назву вул. Львівської. До XIX ст. до-

рога на Замарстинів називалась також Муровані Мости. 1946–1990 вулиця йменувалася на честь "всесоюзного старости", першого голови Верховної Ради СРСР М. Калініна (1875–1946). Ще в 1970-ті вулицю перетинало відкрите річище Полтви (на згадку про це між вул. Торф'яною та вул. А. Лінкольна залишились поруччя колишнього мосту). Металевий міст над вулицею був споруджений 1870, коли будували залізничну колію через *Підзамче* на Броди та Підволочиськ. 1907 вулицею пролягла лінія електричного *трамваю*, яка потім завертала вул. Бальоновою (тепер вул. Гайдамацька) на Підзамче. Згодом трамвайну лінію подовжили до вул. На Торфах (Торф'яної).

За часів німецької окупації 1941–1944 З. В. стала головною вулицею єврейського *гетто*, що було відокремлене від решти міста колючим дротом. Через територію гетто трамваї рухалися без зупинок.

На вул. Замарстинівській, 7, збудували 1824 т. зв. Великі касарні для австрійського війська. Тепер у цій будівлі з великим внутрішнім подвір'ям міститься Львівське обласне управління статистики. Поряд під № 9 на території колишнього монастиря були розташовані т. зв. Малі касарні.

Ще від княжих часів на цих теренах на березі Полтви стояла дерев'яна вірменська церква Св. Хреста. 1637 на її місці збудували мурований храм, при якому був *цвинтар* та вірменський жіночий монастир. 1671 вірмено-католицький єпископ *Миколай Торосович* передав монастирські келії римо-католицькому ордену *театинців*, залишивши вірменам церкву та кладовище. 1747 театинці продали монастирські будівлі орденові лазаристів, яких називали ще місіонерами. Під час секуляризаційної реформи цісаря *Йосифа II* ченців-місіонерів виселили, а в колишньому монастирі влаштували спочатку *інтернат*, а потім *касарни* та військову тюрму, відому як Замарстинівська *в'язниця*. Костел Св. Хреста перебудували на гарнізонний суд. У червні 1941, під час відступу зі Львова Червоної армії, Замарстинівська тюрма стала місцем масового винищення людей. Тепер комплекс Малих касарень належить *Львівському державному університетові внутрішніх справ*, а у відновленому храмі Св. Хреста відбуваються богослужіння.

Вулиця Замарстинівська. Сучасне фото

На місці, де від З. В. відгалужується вул. С. Кушевича, стояла дерев'яна церква Воскресіння Христового, відома ще від XV ст. Церква, при якій діяла школа та Воскресенське братство, часто ставала жертвою *пожеж* і ворожих нападів. 1774 храм закрили та розібрали. Поблизу, ще наприкін. XVIII ст., стояв палац князів Четвертинських.

Неподалік, з другого боку вулиці, була церква Введення. Храм Пресвятої Богородиці (закладена 1591), яка належала *василіянкам*. Церкву закрили під час реформ 1784, будівля храму простояла на цьому місці до 1809. Потім церкву розібрали й перевезли до с. Маєошин (тепер

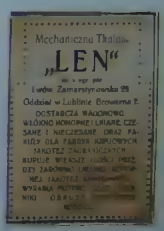

Реклама фірми "Льон", що працювала на вул. Замарстинівській, 29

Вулиця Замарстинівська. Поч. XX ст. Архівне фото

Лукаш Людвік Заменгоф

Жовківського р-ну Львівської обл.), де вона згоріла 1886. У кам'яниці під № 6 на вул. Об'їзд (тепер вул. Долинського) 1904 було засновано читальню *"Просвіти" Жовківського передмістя*, якою опікувались *василіани* з *монастиря св. Онуфрія*.

Відразу за колишнім мостом через річку Полтву (вул. Замарстинівська, 134) стоїть греко-католицька *церква священномученика Йосафата*, у якій покояться мощі блаженного *Степана Чарнецького*. 1904 на цьому місці розпочалось спорудження монастиря *капцинів*. 1925–1930 при монастирі збудовано *костел св. Франциска Асизького* в "зигмунтовському" стилі, який поєднував елементи *ренесансу* і раннього *бароко* з мотивами середньовічної архітектури. Проєкт виконав *Ян Сас Зубжицький*. Тепер храм та монастирські будівлі належать *редемптористам*.

На вул. Замарстинівській, 225, є ще один греко-католицький монастир – Чину Найсвятішого Ізбавителя з церквою св. Альфонса. Наприкінці вул. Замарстинівської під № 274, на краю Брюховицького лісу, розташований старий санаторій для легеневохворих, заснований ще 1910.

Ігор Мельник

ЗАМЕНГОФ ЛУКАШ ЛЮДВІК (Zamenhof Łukasz Ludwik; псевдоніми: Doktor Esperanto, Homo Sum, Unuel; 15.12.1859–14.04.1917) – польський лікар-офтальмолог, поліглот, творець міжнародної мови есперанто. Народився в Бялостоці (тепер Польща) в єврейській родині. З дитинства виявляв здібності до вивчення мов. Уже під час навчання в гімназії 1878 розробив перший варіант штучної міжнародної мови *Lingve Universala*. Вивчав медицину в університетах Москви (1879–1881) та Варшави (1881–1885). Здобувши фах офтальмолога, 1885–1887 працював у Плоцьку (тепер Мазовецького воєвод., Польща). 1887 переселився до Львова, де продовжив медичну практику. У вільний час розробляв міжнародну мову, яку назвав есперанто. У липні 1887 видав у Варшаві перший підручник цієї мови, написаний російською мовою. Згодом опублікував його кількома іншими мовами (польською, французькою, англійською, німецькою, усі – 1887; ідиш – 1888). Активно пропагував есперанто, перекладав нею твори світової класики та писав поезії. Зі Львова виїхав до Одеси, згодом проживав у Херсоні. 1897 оселився у Варшаві. 1901 видав книжку "Гілелізм як розв'язання єврейського питання" (*Hilelizm jako rozwiązanie kwestii żydowskiej*), у якій пропагував ідеї культурного та суспільного зближення *євреїв* та інших народів. Скеровані до євреїв заклики З. уважніше ставитися до навколишніх народів, а також стати патріотами тих держав, де їм доводиться жити, вороже зустріла більшість єврейських громад світу. Від 1906 З. пропагував нову ідею "гомаранізму", що полягала в змаганні до злиття людства в єдиний народ зі спільною мовою та релігією. Помер у Варшаві. Перше в Україні Крайове товариство українських есперантистів "*Progreso*" створив 1912 у Коломиї Орест Кузьма. 1938 іменем З. названо планетоїд у поясі астероїдів Сонячної системи. Щороку день народження З. (15.12) відзначають як міжнародний День Заменгофа.

Андрій Козицький

Краєвид Львова із Замковою горою. Вигляд із західного боку. Сучасне фото

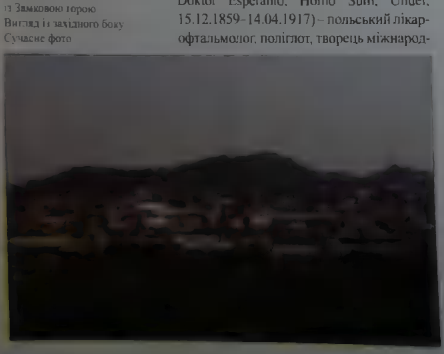

ЗАМКОВА ГОРА – гора в північній частині Львова, один із основних топографічних об'єктів, пов'язаних із заснуванням міста в княжі часи. Назва гори

походила від *замку*, який на ній стояв. У документах XVI–XVIII ст. гора мала назву Лисої гори (*Mons Calvus*), або *Кальварії*. На думку *Д. Зубрицького*, перед тим вона називалася Горою Венери (*Mons Veneris*). *І. Крип'якевич* зауважив, що ця назва є літературною і, можливо, перекрученою з народної. Нижча тераса гори над *церквою св. Миколая* мала назву *Будильниці* (також вживалися назви Будельниця, Бідель). У 1830-ті яр між З. Г. та сусідньою горою було засипано, унаслідок чого виникла гора *Високий Замок*.

За припущеннями львівського історика та архівіста *А. Чоловського*, у XIII ст. на З. Г. замкових укріплень ще не було, а стояла лише спостережна вежа ("стовп"). Княжий дитинець (замок), на думку ученого, містився на сусідній горі. На думку А. Чоловського, замкові укріплення обіймали також нижчу терасу гори понад *Старим Ринком* та *церквами св. Миколая, св. Онуфрія, св. Параскеви П'ятниці* і *Підзамчем*. Підтвердження цій гіпотезі можна знайти у *Б. Зиморовича*, який визначав розташування княжого замку "на узгір'ї" поміж підгороддям та Високим Замком. Схему розташування найдавнішого Львова, що її запропонував А. Чоловський, 1924 підтримав український дослідник І. Крип'якевич. *Археологічні розкопки* 1992–1997 підтвердили, що міська територія давнього Львова поширювалася від З. Г. на захід аж до річки *Полтви*. Зіставлення топографії княжого Львова з топографією інших міст *Галицько-Волинської держави* (Крем'янця, Холма) свідчить на користь розташування княжого замку саме на З. Г. Розташування укріплень на горах із крутими схилами убезпечувало від монгольських каменометів, які не могли обстрілювати фортифікації під великим кутом угору.

Остаточно з'ясувати місце розташування найдавнішого замку не вдалося навіть завдяки археологічним дослідженням, оскільки тоді, коли їх проводили, територія З. Г. вже змінювалася та змінилася. Частина культурних напластувань гори з боку Підзамча була знищена під час створення парку в 1830-ті, крім цього, місцеві культурні відкладення перемішано з ґрунтом, привезеним сюди із котлованів, який викопали 1835 для будівництва *театру Скарбка* на пл. Каструм.

Документи XV–XVII ст., зокрема ревізія львівського замку 1571, згадують назви інших гір, що розтягнулися на схід від З. Г. вздовж давнього Глинянського тракту – Стрільничу, Стефанову (в районі сучасної *вул. М. Лисенка*), Пласку, Льва, Змієву, Кам'яну гори.

Історичне значення З. Г. досліджували *І. Вагилевич, І. Шараневич, К. Відман, К. В. Раєм, С. Кунасевич, А. Петрушевич*, А. Чоловський, І. Крип'якевич та ін.

Святослав Терський

Ретрансляційна вежа телецентру на Замковій горі. Сучасне фото

ЗАМОЙСЬКИХ ПАЛАЦ – пам'ятка архітектури поч. XIX ст., розташована на *вул. Зеленій*, 24. Будівля стоїть у глибині подвір'я, замкнутого металевою огорожею з воротами. Побудований на поч. XIX ст. для графа Адама Саріуша Замойського. У палаці відбувалися збори масонської ложі, до якої належав і сам власник. Пізніше палац належав графам *Дідушицьким*, Леваковським, Шептицьким. Сучасний вигляд будівля одержала під час реконструкції 1843 та 1854, що їх здійснив *Вільгельм Шмідт*. Ще одна перебудова за проєктом *Едмунда Жіковича* відбулася 1910. Останній власник

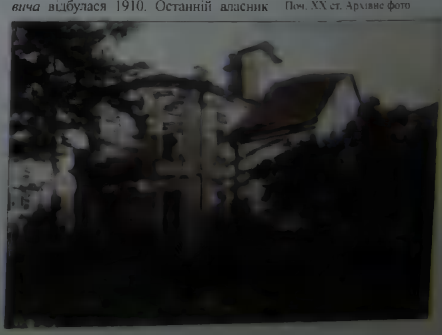

Старий палац Замойських на вул. Зеленій, 22 (не зберігся). Поч. XX ст. Архівне фото

Палац Замонських
Сучасне фото

палацу, Леон Шептицький (1877–1939), молодший брат митрополита *Андрея Шептицького*, був розстріляний *НКВС* у маєтку Прилбичі (тепер Яворівський р-н Львівської обл.) разом з дружиною Ядвігою з Шембеків.

Під час *Другої світової війни* у палаці розмістився штаб італійських військових підрозділів. Від 1944 у будинку містилася бібліотека Львівського педагогічного інституту, а після його переведення до Дрогобича – Обласна науково-педагогічна бібліотека.

Палац двоповерховий, цегляний, тинькований, прямокутний у плані. Внутрішнє планування приміщень переважно анфіладного типу. На головній осі будинку влаштована кругла у плані сходова клітка зі світловим ліхтарем. На другому поверсі в інтер'єрі збереглися парадні кімнати й бенкетна зала зі стелями, оздобленими ліпниною й фасетами, колонами іонічного ордеру, дверима із супрапортами, паркетними підлогами з дерева цінних порід. Композиція головного фасаду симетрична. У центрі головного фасаду розташована вхідна брама, над якою влаштований балкон на фігурних кронштейнах, огороджений кованими ґратами. Центральна частина завершена трикутним фронтоном, який спирається на чотири консолі, оздоблені рослинним орнаментом. Перший поверх від другого відокремлений профільованою тягою. Вікна прикрашені профільованими обрамуваннями й заґратовані. Під вікнами другого поверху містяться рельєфні вставки з ліпниною міфологічної тематики: дві із зображенням полювання Артеміди, дві із путті з гірляндами квітів. Попри пізніші перебудови, будівля зберегла риси підміського дворику, зведеного у стилі *класицизму*, з характерними для нього виваженими формами та пропорціями.

Христина Харчук

В. Костирко
Львівський замок

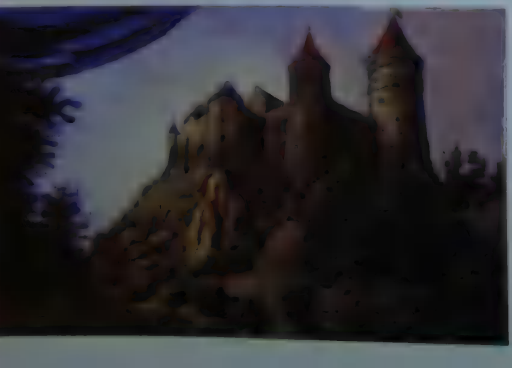

ЗАМОК – укріплена житлова споруда, пристосована для оборони. У Львові було два З. Один із них розташовувався на *Замковій горі*, другий – на східному березі річки *Полтви* в межах *фортифікацій* львівського середмістя. Перший називали Високим (також Вищим або Великим) замком, другий – Низьким (або Малим) замком.

ВИСОКИЙ ЗАМОК, за поширеною версією, збудував князь *Лев Данилович*, проте дослідники припускають, що укріплення на Замковій горі існували ще раніше. У княжі часи укріплення З. на Замкові горі були дерев'яно-земляними (земляний вал із внутрішніми дерев'яними конструкціями та на ньому дерев'яна стіна з вежами). Княжий замок було зруйновано 1259 на вимогу ординського еміра *Бурундая*. Згідно із твердженнями *Б. Зиморови-*

ча, 1270 Лев Данилович відбудував З. на Замковій горі, перенісши туди свою резиденцію разом із скарбницею та арсеналом. Укріплення Високого замку навесні 1340 спалив польський король *Казимир III*. У другій пол. XIV ст. З. відбудували з каменю та цегли. У наступні століття З. неодноразово ремонтували та перебудовували (1535–1538, 1574–1575, 1586–1589, 1653, 1675 та ін.). У 1580-ті за проєктом Бернардо Морандо навколо З. викопали шанці, де мала оборонятися частина замкового гарнізону. Шанці виявилися нетривкими й до 1607 пообвалювалися. На поч. XVII ст. архітектор Авреліо Пассаротті запропонував спорудити навколо З. вогневу позицію для 15–20 польових гармат, однак цієї ідеї не реалізували.

Будівлі З. були витягнуті зі сходу на захід майже на 200 м, два подвір'я (більше західне та менше східне) розділяв триповерховий палац 15 на 25 м. У палаці була *каплиця* (згодом дві), парадна світлиця, зброярня та інші приміщення. Туалет влаштовано так, що він нависав на консолях над палацовою стіною. До замку вело два в'їзди: із заходу через браму з триярусною вежею та з півдня через дві брами, розділені пригородком (в'їзним захабом). Мури З. мали невелику товщину 1,6 м, що свідчить про зведення їх ще до появи вогнепальної зброї. На обох подвір'ях З. стояли господарські приміщення, що використовувалися для потреб гарнізону. У З. була власна криниця. *Інвентарі* Високого замку складено 1495, 1537, 1558, 1570, 1593, 1645, 1661. Періодично З. використовували як *в'язницю*.

Безпосередніми керівниками замкового гарнізону були бургграфи. Першим згаданим на ім'я бургграфом Високого замку був Зброшко (1405). З. здобули штурмом 14.10.1648 козацькі та повстанські підрозділи під командуванням *Максима Кривоноса*. Знищені укріплення кілька років стояли пусткою, згодом їх відбудували. Гарнізон замку успішно оборонявся восени 1655 під час *облоги* Львова козацькими та московськими військами. 01.10.1655 захисники З. здійснили вилазку, під час якої захопили значні трофеї. Під час турецької облоги 1672 гарнізон Високого замку без наказу командування залишив своє укріплення, а *турки* 27.09.1672 зайняли покинуту фортифікацію. Однак наступної ночі львів'яни повернули контроль над З., із якого турки відступили без бою. Востаннє військову роль З. відіграв у лютому 1695, під час татарського нападу на місто. Після смерті короля *Яна III Собеського* гарнізон із З. забрали, там залишилося лише кілька гайдуків. Фортифікації Високого замку руйнувалися й у вересні 1704 під час нападу на Львів *шведів* З. вже не захищали. Під час *епідемії* 1706 в руїнах Високого замку поселили хворих. Наприкін. XVIII ст. рештки Високого замку почали розбирати, використовуючи камінь для зведення нових споруд у місті. Залишки мурів З. знищено 1868–1869, під час насипання кургану на честь Люблінської унії. Зберігся лише фрагмент замкової стіни.

План Високого замку. Реконструкція А. Чо[illegible] Поч. XX ст.

А. Лазеба. *Війська Максима Кривоноса штурмують Високий замок*

Руїни Високого замку
Листівка. Поч. XX ст.

яка давніше відділяла замкове подвір'я від пригородка.

Під час археологічних досліджень 1955–1956, які провів *О. Ратич*, виявлено залишки замкового муру під тим місцем, де тепер стоїть скульптура лева Лоренцовичів. 1975 О. Ратич та *Р. Багрій* виявили круглу в плані кам'яну вежу (діаметр 8,5 м, товщина стін 1,55–1,6 м), яку за археологічним матеріалом датували XII–XIII ст. Інтерпретація знахідок О. Ратича викликає дискусію, не всі археологи погоджуються із висновками дослідника.

Восени 2004 голова міської ради Львова *Любомир Буняк* виступив із пропозицією відбудувати повнорозмірну копію З. на Замковій горі, однак ці ідеї не підтримала більшість фахівців-істориків та громадськість міста.

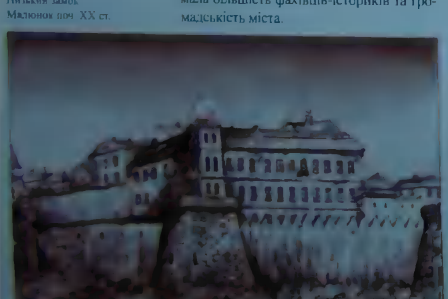

Ф. Ковалишин
Нижній замок
Малюнок поч. XX ст.

НИЗЬКИЙ ЗАМОК був розташований в північно-західному куті фортифікованого львівського середмістя. Згідно із твердженням Б. Зиморовича, цей З. звів князь Лев Данилович 1271–1272. *Ян Длугош* писав, що Низький замок збудував в 1350-ті король Казимир III. Під час спорудження міських стін Львова їх спланували так, щоб західна та північна межі Низького замку продовжували лінію міських мурів. Східна межа Низького замку пролягала вздовж непарного боку теперішньої вул. *Театральної*, а південна прилягала до монастиря *францисканців*, що стояв також на вул. Театральній. На території давнього Низького замку тепер розміщені будівлі *Національного музею у Львові* (*просп. Свободи*, 20), частково будинок на просп. Свободи, 18, та площа художнього вернісажу. Вздовж стіни, яка виходила на теперішню вул. Театральну, пролягав рів. Вхід до З. містився приблизно навпроти вулиці, що відділяє *Преображенську церкву* від будинку *"Народного Дому"*. На думку *Івана Могитича*, дугуватий вигин вул. Театральної в районі "Народного Дому" свідчить, що ця вулиця виникла на місці давнього торговельного шляху, який вів із півдня до Львова, а Низький замок "виконував роль оборонного форпосту на в'їзді до давнішої частини Львова".

Перший Низький замок був збудований із дерева, 1381 він згорів. Відбудований З. пошкодила *пожежа* 1527, хоча його зовнішні укріплення вцілили. Удруге Низький замок повністю згорів під час пожежі 1565. Укріплення та господарські споруди Низького замку кільканадцять років відбудовував львівський *староста* Анджей Бардзи та після нього Миколай Гербурт. На відбудову З. до 1574 М. Гербурт витратив 6572 золоті. На території Низького замку розміщувалось шість замкових будівель, каплиця та криниця. Існує версія, що замкова каплиця була перебудована з української церкви. З часом каплицю назвали костелом св. Катерини.

Низький замок формально не входив до території міста, а належав *королю*. У Низькому замку існувала резиденція королівського старости, тут зберігався старое-

тинський *архів*, дяк старостинський суд й існувала в'язниця. На час *облог* міста на територію З. впускали людність з околиць Львова, яка шукала захисту в місті. За традицією в З. зупинялися земські урядники, які приїжджали до Львова на час каденції земських і гродських судів. На поч. XVII ст. місця для всіх чиновників у Низькому замку бракувало, тому їх розселяли в місті.

Восени 1387 в Низькому Замку проживав син московського князя, майбутній правитель Москви *Василій I Дмитрієвич*, улітку – восени 1537 – польський король *Сиґізмунд I Старий*, у вересні 1704 в З. зупинялися *Карл XII* та *Станіслав Лещинський*. У січні 1695 в Низькому замку шість днів відбувався бенкет з нагоди шлюбу доньки Миколая *Сенявського* і коронного ловчого Стефана Потоцького. За спогадами сучасників, у будівлях З. була висока вологість, тому чимало коронованих осіб, яким за їхньою гідністю належало жити тут, зупинялися в інших частинах міста. Близьке розташування до річки Полтви, а також вологий ґрунт спричиняли постійне руйнування стін. Наприкін. XVIII ст. стіни були вже настільки зіпсуті вологою, що ув'язнені в З. злочинці втікали, розбираючи мури голіруч.

Залишки руїн Низького Замку розпродано 1802 як будівельний матеріал. Від їхнього продажу вдалося вторгувати 8528 корон. Майже всю цеглу, яку ще можна було використати, купили львівські *євреї*. Місце, де стояв замок, назвали Центром, пізніше пл. Каструм. Тривалий час тут були тимчасові склади, відбувалися *ярмарки*. Територію, де стояв Низький замок, частково забудували лише в 1810-ті.

Уявний вигляд Високого та Низького замків реконструювали *Я. Вітвіцький*, І. Качор, І. Могитич, Д. Швець, О. Канюк, студенти архітектурного факультету *Львівської Політехніки*. Історію Високого замку дослідив *Александер Чоловський* в книжці "Високий замок" (*Wysoki zamek*, 1910). Історію львівських З. досліджували І. Могитич та його син Р. Могитич.

Андрій Козицький

ЗАМОРА ЄВГЕН (29.10.1914–21.03.1981) учений-радіотехнік, педагог, альпініст. Народився в с. Пороги (тепер смт Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл.). 1933 закінчив Харківський енергомеханічний технікум. Навчався в Московській академії зв'язку (1936–1941), де здобув кваліфікацію інженера-електрика з радіозв'язку. Від 1941 служив у Червоній армії радіотехніком батальйонного зв'язку, брав участь в *Другій світовій війні*, яку закінчив у званні старшого лейтенанта. Був двічі поранений, нагороджений бойовими орденам та медалями.

Від 1947 працював у *Львівській Політехніці* на кафедрі радіотехніки старшим викладачем, згодом доцентом. 1954 захистив кандидатську дисертацію. 1958–1968 – декан радіотехнічного факультету. 1960 створив та очолив кафедру конструювання і технології радіоелектронної апаратури. 1961 організував при кафедрі науково-дослідну лабораторію з досліджень генерування коливань надвисоких частот. Лабораторія, одна з перших в Україні, започаткувала роботи в галузі автоматизації конструкторського проєктування радіоелектронної апаратури. 1961–1962 виконував обов'язки проректора *Львівської Політехніки* з навчальної роботи. Від 1975 працював професором кафедри радіотехнічних пристроїв. Опублікував 87 наукових і методичних робіт. Автор десяти винаходів. Альпініст-першорозрядник, старший інструктор з альпінізму. 1947 заснував Товариство альпіністів Львівщини. Помер у Львові. Похований на *Личаківському цвинтарі*.

Роман Фіаль

ЗАНЬКОВЕЦЬКА МАРІЯ (справжнє прізвище Адасовська; 23.07.1854–04.10.1934) актриса, співачка (меццо-сопрано), перша народна артистка УРСР (1922). Народилася в с. Заньки (тепер Ніжинського р-ну Чернігівської обл.).

Навчалася в приватному училищі в Ніжині, приватному пансіоні О. Осовської в Чернігові. Брала уроки співу в Санкт-

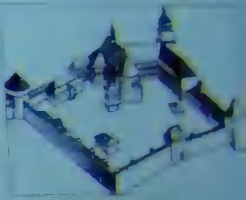

Низький замок. Реконструкція вигляду з південного сходу. Рисунок М. Котуража 1997 р.

Марія Заньковецька

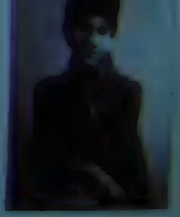

LWOWSKI RUSKI NARODOWY TEATR pod dyrekcyą M. Sadowskiego.

We wtorek dnia 3-go kwietnia 1906.

Występ ukraińskiej artystki M. ZANKOWECKIEJ.

Czarnomorcy

operetą w 3 aktach M. Sirzyckiego; muzyka M. Lysenka

Афіша вистави "Чорноморці" Руського народного театру товариства "Руська Бесіда" у Львові 03.04.1906 р.

Петербурзькій консерваторії у Я. Гжималі. Театральну кар'єру почала в сер. 1870-х в аматорських театрах Чернігова, Ніжина, Бендер (тепер Молдова), Свеаборга (тепер у межах м. Гельсінки, Фінляндія). Театральний дебют на професійній сцені відбувся 27.10.1882 в Єлисаветграді (тепер м. Кіровоград), де в складі трупи М. Кропивницького зіграла у виставі "Наталка-Полтавка" І. Котляревського.

Виступала на сцені у складі труп М. Кропивницького (1882–1883, 1885–1888, 1899–1900), М. Старицького (1883–1885, 1898–1899), М. Садовського (1886, 1888–1898, 1906–1909), об'єднаній трупі корифеїв (1900–1903), О. Суслова (1903), Ф. Волика (1903–1904), Театрі товариства *"Руська Бесіда"* (1905–1906), трупах Д. Гайдамаки (1911–1912), І. Мар'яненка (1915–1916); керувала власною трупою (1916–1917), 1918–1922 працювала в Державному народному театрі.

Провідні ролі: Галя ("Назар Стодоля" Т. Шевченка), Наталка ("Наталка-Полтавка" І. Котляревського), Олена та Оксана ("Глитай, або ж Павук", "Доки сонце зійде, роса очі виїсть" М. Кропивницького), Тетяна, Харитина, Софія ("Бондарівна", "Наймичка", "Безталанна" І. Карпенка-Карого) та ін. У сценічній практиці утверджувала принципи глибоко національного мистецтва, творячи найвищі взірці мистецького перевтілення. Тогочасні критики вписували творчість З. у загальноєвропейський контекст, порівнюючи з творчістю зірок європейської сцени, на зразок її "української Дузе". Знімалась у кінофільмах "Наталка-Полтавка", "Остап Бандура", "Наймичка". Останній театральний виступ З. відбувся 15.12.1922 в Києві.

На запрошення *М. Садовського*, який тоді очолював Театр товариства "Руська Бесіда", у другій половині листопада 1905 З. приїхала до Станиславова (тепер м. Івано-Франківськ), де приєдналась до колективу і розпочала своє турне Галичиною. 11.02.1906 прибула до Львова. Гастрольні вистави відбувались у приміщенні єврейського товариства "Яд Харузим" на вул. Бернштайна, 11 (тепер вул. Шолом-Алейхема). Уперше виступила на львівській сцені 20.02.1906 в ролі Харитини в "Наймичці" І. Карпенка-Карого. Дальший її репертуар: Марина в "Батьковій казці", Софія в "Безталанній", Наташа у "Суєті" (усі – І. Карпенка-Карого), Цвіркунка в "Чорноморцях" М. Старицького; Зінька в "Лісовій квітці" Л. Яновської, Варка в "Нещасному коханні" Л. Манька. Найвищим визнанням рівня наддніпрянських акторів у Львові серед багатонаціональної авдиторії став показ українських вистав на сцені Міського театру у Львові (тепер *Львівський національний академічний театр опери та балету ім. С. Крушельницької*). З. виступила на сцені цього театру 02.04 ("Батькова казка") та 03.04 ("Чорноморці") 1906.

Через заборону влади міста більше вистав української трупи на цій сцені не відбувалось. У Львові З. познайомилася з *І. Франком, М. Грушевським, Б. Лепким*, Н. Кобринською. Тепер у Львові одна з вулиць має ім'я М. Заньковецької. Від 1944 в місті діє Львівський національний академічний український драматичний театр ім. М. Заньковецької (тепер *Львівський національний академічний український драматичний театр імені М. Заньковецької*). Померла в Києві й похована на Байковому кладовищі.

Майя Гарбузюк

Я. Запаско, Я. Ісевич. *Пам'ятки книжкового мистецтва. Катедра стародруків, виданих на Україні.* Книга 2. Частина 2. 1981 р. Обкладинка

ЗАП КАРЕЛ ВЛАДИСЛАВ (Zap Karel Vladislaw, 08.01.1812–1.01.1871) – чеський етнограф і педагог, культурний діяч. Народився в Празі. 1836–1845 працював службовцем у Львові. Був знайомий з *Я. Головацьким*, *І. Вагилевичем*, *И. Левицьким* та ін. Опублікував окремими виданнями в чеській періодиці низку праць з географії та етнології Галичини. Переклав чеською мовою твори М. Гоголя ("Тарас Бульба"), *П. Куліша* та ін. Літературна творчість З. сприяла ознайомленню *чехів* із Галичиною і Львовом, етнографічними особливостями краю, його національним складом і суспільним життям. Після 1845 був викладачем історії та географії в Празькому реальному училищі. Помер у Бенешові (тепер Чехія).

Михайло Кріть

ЗАПАСКО ЯКИМ (28.08.1923–01.11.2007) – мистецтвознавець, академік Академії мистецтв України. Народився в с. Росішки (Христинівського р-ну Черкаської обл.) у селянській родині. Мобілізований до Червоної армії, брав участь у *Другій світовій війні*, нагороджений радянськими орденами та медалями. Закінчив 1950 Львівський поліграфічний інститут (тепер *Українська академія друкарства*). 1950–1952 – на редакторській посаді у Львівському книжково-журнальному видавництві. 1952–1958 – науковий співробітник у *Музеї етнографії та художнього промислу* у Львові.

Упродовж 1958–1971 – ректор Львівського інституту прикладного та декоративного мистецтва (тепер *Львівська національна академія мистецтв*), професор від 1976. Очолював кафедру історії та теорії мистецтва від 1971.

Автор багатьох монографій (понад 200 наукових праць), альбомів, каталогів із книгознавства: "Мистецтво книги на Україні в XVI–XVIII ст." (1971), "Українське народне килимарство" (1973), "Мистецька спадщина Івана Федорова" (1974), "Пам'ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні" (у співавторстві з *Я. Ісевичем*, 1981), "Пам'ятки книжкового мистецтва. Українська рукописна книга" (1995), "Мистецькі рукописні пам'ятки України" (1997) та ін.

Помер у Львові. Похований на *Личаківському цвинтарі*.

Роман Фіголь

"ЗАПИСКИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА" ("Записки НТШ", "ЗНТШ") – перше всеукраїнське україномовне серійне наукове видання в Україні, орган *Наукового Товариства ім. Шевченка* (НТШ). Виходили 1892–1937 у Львові, 1948–1988 – за кордоном (Єрусалим, Лондон, Мельбурн, Мюнхен, Нью-Йорк, Париж, Пряшів, Рим, Сидней, Торонто, Чикаго, Філадельфія, окремі томи в останні 15 років видано спільно з НТШ у Львові), від 1990 і дотепер знову у Львові.

Засноване 1892 одночасно з перетворенням Товариства ім. Шевченка у Львові (1873) в Наукове Товариство ім. Шевченка. Ініціаторами створення "ЗНТШ" були О. Кониський, В. Антонович у Східній Україні, на західноукраїнських землях *О. Барвінський*, *Ю. Целевич*, Д. Гладилович та ін. "ЗНТШ" як наукове видання окремо зафіксоване в першому статуті товариства (1892). Наукова історіографія (І. Полівка, В. Ягич та ін.) з появою НТШ відзначає початок формування української національної науки та її входження до світової спільноти.

Будинок Наукового Товариства ім. Шевченка. Листівка. Поч. XX ст.

Записки Наукового Товариства імені Шевченка
Т. 222 1991 р. Обкладинка

Першим редактором "ЗНТШ" обрано Юліана Целевича (Т. 1. 1892), другим – Олександра Барвінського (Т. 2–4, 1893–1894). Томи підготовлено за участю Олександра Кониського. Третім редактором видання був *Михайло Грушевський* (Т. 5–116. 1895–1913). Вісім початкових томів "ЗНТШ" мали підзаголовок "Видавництво, присвячене науці і письменству українсько-руського народу" (його в модифікованих формах використовували у деяких пізніших томах). Науковий матеріал у "ЗНТШ" об'єднаний у розділи: "Наукові вісти і критичні замітки", "Наукова хроніка", "Замітки історичні, археологічні і критичні", "Бібліографія". Статті, вміщені на початку тому, друковано поза розділами.

З обранням редактором "ЗНТШ" М. Грушевського (1894) змінилися засади підготовки видання, насамперед щодо структури, періодичності, наповнення змістом. З'явилася відносна усталеність у мові та правопис "ЗНТШ". Впроваджувані інновації випливали із завдань НТШ, які ставила перед інституцією наукова громадськість - перетворити товариство на "українську академію наук і впровадити українознавство на міжнародний форум наукового життя, доказати повну незалежність українського історичного процесу і української культури".

У другій пол. 1890 навколо "ЗНТШ" організувалася гуманітарна думка, сформувалась наукова база. Видання перетворилося на основний друкований орган товариства, ставши "осередком друкованої наукової діяльності рідною мовою", метою якого, крім наукових, були й організаційні завдання "притягнути вчених українсько-руських, що нашими політичними і культурними обставинами призвичаєні ходити в сусіди до чужих видавництв і культивувати чужу науку". "ЗНТШ" публікували оригінальні наукові праці тогочасних українських і закордонних авторів, невідомі тексти джерел. Матеріали, однак, які надходили для публікації, мали "давати перегляд наукової роботи над предметами, що безпосередньо з Україною зв'язані". Авторам оригінальних розвідок надавали повну свободу "в трактуванні річи, ставлячи лише, щоб робота відповідала вимогам науковости". Окрему увагу приділяли рецензійним (часто дуже критичним) працям, оприлюдненню бібліографії "ми повинні орієнтуватися, що робиться в сусідів і світовій науці".

Від 1897 (Т. 15) зміст "ЗНТШ" чітко профілюється (раніше друкувалися гуманітарні та математично-природознавчі, а також медичні праці). У видання вмішували матеріали, присвячені суто історичній, археологічній, філологічній, етнографічній науковій тематиці. Усталилися нові назви розділів: "Наукові статті", "Miscellanea", "Наукова хроніка", "Бібліографія (рецензії й справоздання)", збільшилася кількість томів, зросла періодичність виходу видання.

На противагу 1892–1893 з поодинокими томами, 1895 упродовж року вийшло чотири томи, а 1896–1912 – уже шість (Т. 23–24, 31–32, 35–36 – подвійні). Частота і регулярність виходу у світ "ЗНТШ" як двомісячника зумовила й назву видання – "науковий часопис". Під час *Першої світової війни* і в 1920–1930-ті періодичність "ЗНТШ" змінилася, кількість томів на рік зменшується до одного–двох (1925 з'явилося 3 томи). 1916, 1923, 1932, 1936, 1938–1947 "ЗНТШ" не виходили.

Із відновленням НТШ в Україні (21.10.1989) й після ухвали всіх осередків НТШ за кордоном у Західній Європі, США, Канаді, Австралії, редакцію "ЗНТШ" перенесли в матірне товариство в Україну, а зокрема до Львова (28.08.1992). Регулярно щороку з'являлося два томи, які за обсягом і кількістю матеріалів перевищували шість випусків "ЗНТШ", що створювалися до 1913. Загалом упродовж 1892–2007 побачило світ 254 томи, серед яких 33 у відновленому НТШ у Львові (Т. 221–254).

Крім згаданих редакторів "ЗНТШ", кілька томів видання (зокрема під час Першої світової війни, національних визвольних змагань), а саме Т. 117–118, 121 (1914), 119–120 (1920) не фіксують прізвищ редакторів (імовірно, портфель томів за 1914 частково

Записки Наукового Товариства імені Шевченка
Т. 242 2001 р. Обкладинка

міг ще сформувати М. Грушевський, а доопрацювали видання *В. Гнатюк* та *В. Щурат*). Т. 134–135, 138–140, 144–145, 147, 149, 151, 152, 154 вийшли за редакцією *І. Крип'якевича*, *К. Студинського*, Т. 153 – *Я. Гординського*, Т. 155 – *В. Сімовича*. Т. 156 з'явився через 11 років у Мюнхені за редакцією Б. Крупницького (присвячений 300-літтю Хмельниччини). Здебільшого в томах "ЗНТШ", що згодом виходили за кордоном, фігурують редакційні колегії із зазначенням (або ні) відповідальних редакторів, а місце видання репрезентовано назвами міст різних континентів.

На "ЗНТШ" виросла плеяда визначних українських істориків ("школа Грушевського"), філологів на чолі з *І. Франком*, етнографів тощо. "ЗНТШ" залишилися єдиною науковою трибуною для українців у 1920–1930-ті, вони слугували понад сорок років українській науковій емігрантській еліті.

Від 1990 (Т. 221) головним редактором часопису обрано *О. Купчинського*. До складу редколегії входили А. Великий, П. Ковалів, Г. Костюк, *М. Антонович*, К. Кисцевський, *В. Лев*, І. Кошелівець, *Г. Лужницький*, М. Овчаренко. Б. Романенчук, *А. Рудницький*, У. Старосольська, В. Стешюк, Б. Струтинський, М. Чировський, *В. Янів* та ін. У доборі матеріалів редакція дотримується традиції, хоч рубрикація видання дещо укрупнена: "Статті", "Матеріали", "Критика і бібліографія". Основну увагу, незалежно від тематики, зосереджено на історичному минулому та її рукописних, історичних, філологічних, мистецьких, архітектурних та інших джерелах. Розширилася й тематика видання, залучено автору з усієї України та з-за кордону. "ЗНТШ" охоплюють історію (стародавня, давня, нова, новітня), спеціальні (допоміжні) історичні дисципліни, філософію, фільологію (мовознавство, літературознавство, зокрема й всесвітня література), фольклористику, етнографію, мистецтвознавство (образотворче й ужиткове мистецтво, скульптура), музикознавство, театрознавство, архітектуру та містобудування. Більшість томів "ЗНТШ", особливо за останні роки, ілюстрована.

Олег Купчинський

"ЗАПИСКИ ЧИНУ СВЯТОГО ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО" ("Записки ЧСВВ") неперіодичне наукове видання Чину св. Василя Великого (ЧСВВ), перший церковно-історичний друкований орган українською мовою. Початковий період (1924–1941) історії "Записок" пов'язаний із *монастирем св. Онуфрія* у Львові, де координували роботу з підготовки й редагування (друкували у василіанській друкарні в Жовкві). Думку про видання "Записок" на поч. XX ст. висловив священник *Платонід Фіяс*, ЧСВВ. Офіційно про це заявлено в ухвалах василіанської капітули у Львові від 29.04.1920, 04.01.1922. Ідею реалізували 1924, за протоігуменства *А. Катиша*. Перший редактор і головний промотор "Записок" *И. Скрутень*. Перший випуск першого тому видання (160 стор.) з'явився 1924, з програмовою статтею редактора. Метою видання задекларовано публікувати всі історично вартісні давні документи й інші рукописні матеріали, що зберігалися тоді у василіанських бібліотеках та *архівах*, як також дотичні до історії *василіан* матеріали з інших джерел. Одночасно мали друкуватися оригінальні наукові праці тогочасних авторів про минуле й сучасне, а також актуальні дописи на різні теми, що опосередковано стосувалися ЧСВВ, історії Української Церкви, їхніх взаємин із народом та державними органами, де діяли василіани. "Записки" вміщували й критичні рецензії про друковані публікації василіан, бібліографічні огляди усього, що з'являється друком про Чин.

Платоніз Фіяс

Записки Чину Святого Василія Великого Т. 1. Вип. 1 1924 р. Титульна сторінка

Записки Чину Святого Василія Великого. Т. 1. Вип. 4 1927 р. Обкладинка

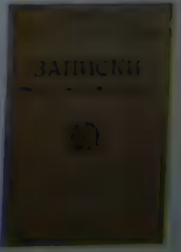

Це зумовило структурний поділ видання на чотири відділи: I. Статті; II. Матеріали; III. Різне; IV. Бібліографія. Планували видавати щороку чотири випуски, які б формували один том. Вип. 2–3 першого тому вийшли 1925 (стор. 161–416). Вип. 4 першого тому – 1927 (стор. 417–669+3); перша пол. другого тому – 1926 (220 стор.), друга пол. другого тому – 1927 (стор. 221–488+VII+1); перша пол. четвертого тому – 1932 (488 стор.); перша пол. четвертого тому – 1936.

Була укомплектована й передана до друку друга пол. четвертого тому, присвячена

Римське видання василіянських перед війною матеріалів "Записок ЧСВВ" 1946 р. (Обєднання)

Габриеля Запольська

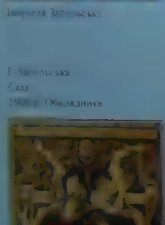

Г. Запольська
Ева
1900 р. (Обєднання)

1600-ліття від народження св. Василія Великого, частково друкувалися й матеріали п'ятого тому, присвяченого 50-річчю Добромильської реформи галицьких василіян (1882–1904). Об'єктивні причини сповільнювали вихід у світ цих випусків, остаточною перепоною стало зайняття Львова радянськими військами 1939 й вимушена еміграція редактора. Й. Скрутень, його помічників, *Р. Луканеві*, після відступу зі Львова Червоної армії вдалося реконструювати деяку кількість примірників п'ятого тому "Записок" (224 стор.) і випустити їх 1941 із позначенням років "1932–1941"

Упродовж 1920–1930-х Й. Скрутень залучив до співпраці не тільки здібних людей із духівництва, а й знаних фахівців зі світського середовища. Серед тодішніх авторів "Записок" був редактор часопису, василіянин Г. Кінах, С. Решетило, Р. Лукань, Д. Ткачук, В. Толочко, а також *Я. Гординський, М. Возняк, І. Свєнціцький, Б. Барвінський, І. Огієнко, О. Макарушка, М. Галубець, І. Крип'якевич*, К. Кородевський, *П. Холодний, В. Щурат, С. Тамашівський, В. Пещанський*, В. Заїкин, *В. Залозецький*, В. Маркевич, *В. Карпович*, В. Гаджеса, Д. Олянчин, *І. Федорович-Малицька, М. Андрусяк*, І. Филипчак.

Випуск у світ "Записок" поновили 1949 при Генеральній Управі ЧСВВ в Римі, запровадивши новий внутрішньоструктурний поділ. Перша серія видання виходила в Україні у вигляді однієї секції, римське ж його продовження у трьох секціях: I Праці; II Записки; III Документи. Як п'ятий (одинадцятий) том Другої секції, 1967 (з позначенням "1942 Львів Рим 1967") з'явився збірник із окремих матеріалів, що готувалися для довоєнних IV–VI томів.

Олег Сидор

ЗАПОЛЬСЬКА ГАБРІЕЛЯ (сценічний псевдонім: Zapolska Gabriela, літературні псевдоніми: Józef Maskoff, Walery Tornicki, Marya, справжнє прізвище Korwin-Piotrowska; 30.03.1857–17.12.1921) польська письменниця та актриса. Народилася в с. Підзайці (тепер Луцького р-ну Волинської обл.). Бажаючи міфологізувати своє минуле, письменниця згодом стверджувала, що народилася 1859 в Ківерцях (тепер с. Прилуцьке Ківерцівського р-ну Волинської обл.). 1868–1870 виховувалась у львівському дівочому пансіоні "Сакре-Кер" та від 1870 перебувала у приватному Виховно-науковому інституті у Львові. 28.09.1876 вийшла заміж за офіцера російської армії Костянтина Снежка-Блоцького, однак невдовзі залишила чоловіка, хоча до 1888 формально перебувала у шлюбі. 1882 З. розривала всі стосунки з родиною, водночас дебютувала як письменниця оповіданням "Один день із життя троянди" (*Jeden dzień z życia róży*, 1881). 1879–1889 була акторкою театрів, спочатку мандрівних, а згодом міських театрів Кракова, Познані та Львова. Постійно перебуваючи в конфлікті з колегами з театрального середовища та не досягнувши сценічного успіху, виїхала до Франції. 1889–1895 працювала в паризьких Вільному театрі і Театрі шедеврів. Повернувшись із Франції, оселилась у Кракові, де мешкала до 1904, з перервою 1899–1901, коли жила у Львові. Публікувала публіцистичні статті у львівській газеті "Слово польське" (*Słowo Polskie*). Намагалася пробитися на велику сцену, однак, зазнаючи постійних невдач у сценічній діяльності, була змушена надалі виступати в мандрівних театрах.

З. відзначалась імпульсивним характером, часто втрачала контроль над собою, влаштовувала публічні скандали. 24.02.1900 її так спектаклю З. раптово знепритомніла просто на сцені й дві доби спала летаргійним сном.

Декларувала себе прихильницею фемінізму, провадила вельми вільний спосіб життя, мала багато коханців. У листопаді 1901 вдруге вийшла заміж за значно молодшого художника *Станіслава Яновського*.

Від 1904 постійно мешкала у Львові. Разом із чоловіком створила у Львові власний театр, із яким 1907–1908 гастролювала Галичиною. Під час *Першої світової війни* відкрила у Львові на вул. Академічній, 4

(тепер *просп. Т. Шевченка*) *кав'ярню* "Садиба" (*Dworek*), оформлену в стилі творів А. Міцкевича. З. сама виготовила для інтер'єру великі ляльки, що представляли героїв "Пана Тадеуша". Письменниця була прихильницею сміливих експериментів у мистецтві. Виставляла у Львові для публічного огляду зібрану наприкін. XIX ст. в Парижі колекцію картин французьких постімпресіоністів. Носила вишуканий та оригінальний одяг, біжутерію в стилі *сецесії*, запроєктовані спеціально для неї капелюшки та сукні, які вручну розписував її чоловік.

Головними темами у творчості З. були доля жінки в суспільстві, її духовний розвиток і конфлікт з оточенням. Жінки у творах письменниці – головно нещасні й безпорадні жертви підступних чоловіків. Написала 56 творів, серед них: "Каська Каріатида" (*Kaska Kariatyda*, 1887; перероблений для сценічної постановки 1896), "Перед дверима пекла" (*Przedpiekle*, 1889), "Янка" (*Janka*, 1895), "Жабуся" (*Zabusia*, 1897), "Те, про що не говорять" (*O czym się nie mówi*, 1909), "Те, про що навіть думати не хочеться" (*O czym się nawet myslec nie chce*, 1914), збірки оповідань "Акварелі" (*Akwarele*, 1885), "Людський звіринець" (*Menazeria ludzka*, 1893), п'єси "Їх четверо. Трагедія дурних людей" (*Ich czworo. Tragedia ludzi ghpich*, 1907), "Панна Малічевська" (*Panna Malicewska*, 1910), "Жінка без ганджу" (*Kobieta bez skazy*, 1912). Головним твором З. стала п'єса "Моральність пані Дульської" (*Moralnosc Pani Dulskiej*, 1906), нібито написана на основі реальної історії, яка трапилася у Львові. З цієї п'єси походить поняття *дульщина* на позначення моральної облуди. Сюжетним продовженням "Моральності пані Дульської" стали оповідання "Пані Дульська на суді" (*Pani Dulska przed sądem*, 1908) і "Смерть Фелиціана Дульського" (*Smierc Felicjana Dulskiego*, 1911). Частина творів З. сповнена львівським колоритом та міськими реаліями кін. XIX – поч. XX ст. З. регулярно публікувала у львівській і краківській пресі змістовні фахові рецензії на спектаклі місцевих театрів.

У Львові З. жила на вул. А. Голомба, 11а, згодом у будинку під № 15 на цій вулиці (тепер вул. І. Верхратського). 1908–1921 письменниця мешкала на *Яліці* у власній віллі "Скіз", яку спроєктував С. Яновський (вул. Пасічна-бічна, 3, тепер вул. Запольської). Назву "Скіз" (картярський термін) мала одна з п'єс письменниці. Коли стосунки між подружжям погіршилися, чоловік виїхав, залишивши віллу З. В останні роки письменниця важко хворіла, її обікрав і покинув молодий коханець, який, називаючи себе окулістом-гіпнотизером, нібито лікував її від погіршення зору. Померла у Львові. Після смерті письменницю не ховали п'ять днів, оскільки побоювались, що вона знову заснула летаргійним сном. Була також підозра, що З. міг отруїти лікар, із яким покійну поєднували складні особисті взаємини. З. поховано на *Личаківському цвинтарі* у гробівці, будівництво якого фінансував С. Яновський. Він працював і над збереженням та впорядкуванням творчого та особистого архіву письменниці. 1922–1927 у Львові видано зібрання творів З. у 26-ти томах. 1933–1950 ім'я письменниці мала вулиця, на якій вона прожила свої останні роки. Перейменований 1950 радянською владою вулиці 1992 знову повернуто ім'я З. Твори З. перекладали *А. Кришальницький, В. Гжицький*, С. Паньківський та ін.

Андрій Козицький

П. Гранкін
Вілла Скіз

Надгробок
Г. Запольської
на Личаківському цвинтарі
Сучасне фото

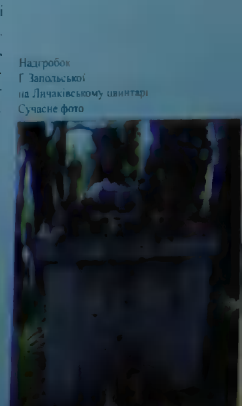

ЗАРЕВИЧ СТАНІСЛАВ (Zarewicz Stanisław; 1874–13.01.1931) – мистецтвознавець, колекціонер. Походив із Сяноччини (тепер Підкарпатське воєвод., Польща). Навчаючись у *Львівському університеті* (спеціальність – історія мистецтв), здобув ступінь доктора філософії. Продовжив мистецтвознавчі студії в Мюнхені та Відні. 1921 З. запросили на службу до *міністрату* на посаду музейного референта. Працював у Національному музеї ім. короля Яна III (тепер *Львівський історичний музей*) у відділі збірок Б. Ожеховича. Згодом став куратором (зберігачем фондів) Історичного музею м. Львова і на цій посаді працював до кінця життя.

В. Блоцький
Портрет Станіслава Заревича

Палац науки і техніки
Львівської політехніки
Архітектори Г. Заремба
Е. Міллер
1932-1936 рр.
Сучасне фото

Відомий знавець живопису, театру та музики. Зібрав велику колекцію творів образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва, пам'яток польського національно-визвольного руху, масонських відзнак. *Ф. Яворський* та *Б. Янчі* зазначали, що З. мав вроджений "нюх" на справжні раритети. У своєму помешканні на вул. 29-го Листопада, 45 (тепер *вул. С. Коновальця*), З. облаштував домашній музей-салон з різноманітними експонатами. Найціннішу частину становили твори малярства, головно відомих польських і львівських художників: Ф. Ламмі, Л. Лефлера, *А. Лянге*, М. Бачарелді, *А. Гроттгера*, Р. Гадзевича, *П. Орпіковського*, *М. Яблонського*, *Б. Тети*, М. Стаховича, *Я. Мальчевського* та ін.

Твори ужиткового мистецтва та речові пам'ятки в домашньому музеї З. були представлені фаянсовим та порцеляновим посудом (зокрема з відомих Корецької та Баранівської мануфактур), предметами художнього металу, пам'ятними перснями, віялами, годинниками, музичними інструментами, книжковими оправами та ін. Серед тканин – взірці гафту, очіпки, пояси, килими. Окрему групу становили масонські пам'ятки – дипломи, відзнаки, фартушки, стрічки, різноманітні предмети масонських церемоніалів.

До колекції входили пам'ятки на паперовій основі – *екслібриси*, автографи, театральні афіші, візитівки. Особливу цінність становила збірка документів та фотографій учасників польського національно-визвольного повстання 1863 (лише світлин 1500 шт.).

За життя З. часто дарував предмети своєї колекції львівським і краківським музеям.

У фондовій документації *Музею ім. князів Любомирських*, Історичного музею м. Львова, Національного музею ім. короля Яна III, Національної галереї (тепер *Львівська галерея мистецтв*) є записи про купівлю в З. творів мистецтва і предметів давнини. Зокрема Музей ім. князів Любомирських придбав у З. колекцію масонських пам'яток (1927). Після смерті колекціонера Національна галерея купила в його матері, Броніслави Шабалової (в заміжжі Заревичової), мистецькі твори на 8 тис. злотих (1931), серед них відому роботу Л. Лефлера – портрет пані Савичевської (сестри А. Гроттгера) та портрет самого З. у виконанні В. Блоцького.

З. – один із авторів ілюстрованого каталогу "Музеї гміни міста Львова" (*Muzea gminy miasta Lwowa*, 1929). Учений підготував каталожні описи найвизначніших пам'яток Історичного музею м. Львова. Брав участь в організації великої виставки, присвяченої 100-річчю Листопадового повстання, яка була відкрита 30.11.1930 в залах *Міського промислового музею у Львові* (тепер приміщення *Національного музею у Львові*, *пр. Свободи*, 20). З. був не лише членом організаційного комітету, а й передав для виставкової експозиції з власних збірок 15 пам'яток – живопис, тканини, пам'ятні перстені, вітринки, посмертні клепсидри (некрологи).

Брав участь у відновленні перерваної війною діяльності Спілки львівських нумізматів. У співпраці із Союзом митців-пластиків Східної Малопольщі організував виставки творів старих львівських художників (листопад – грудень 1924), де було представлено бл. 300 творів художників кін. XVIII–XIX ст., із яких 36 творів походили з колекції З. Автор каталогу цієї виставки – "Каталог виставки старих львівських художників" (*Katalog*

wystawy starych mistrzów lwowskich, 1925), а також низки цікавих публікацій у львівських часописах "На нашій землі" (*Na Ziemi Naszej*), "Консерваторські новини" (*Wiadomosci Konserwatorskie*) та ін.

Помер у Львові внаслідок важкої хвороби серця. Похований на *Личаківському цвинтарі*.

Ольга Перепигіна

ЗАРЕМБА ГЕНРИК (Zaremba Henryk; 1883 після 1939) архітектор. Народився в м. Новий Сонч (тепер Малопольського воєвод., Польща). Закінчив *Львівську Політехніку* (1909). У серпні 1911 заснував у Львові власну фірму. 1911–1914 споруджував житлові кам'яниці у стилі пізньої *сецесії* (модерну), застосовував модерністичну інтерпретацію форм та орнаментів народного мистецтва: будинки на вул. Яблоновських, 36 (тепер вул. Ш. Руставелі; 1911); вул. Сенаторській, 4 (тепер вул. Я. Стецька; 1912). У своїх проєктах прагнув досягти гармонійної взаємодії площини фасаду зі скульптурними оздобами – житлові будинки на вул. Т. Торосевича, 15 (тепер вул. Ю. Коциловського; 1911), співавтор архітектор Ю. Пінкерфельд, скульптор *Т. Блотницький*; на вул. Ю. Дверницького, 48–50–52 (тепер вул. Ю. Мушака; 1913), співавтор М. Хшановський, скульптор *В. Ярощький*. До *Першої світової війни* спорудив (1910–1911) також Палац спорту (Скетинг-ринг, тепер "Динамо") на вул. Зеленій, 59, співавтор Ю. Пінкерфельд, скульптор *З. Кірчнинський*, у стилі раціональної сецесії із застосовуванням конструкцій з залізобетону, сталі, скла та різноманітним живописно-скульптурним оздобленням; міську школу ім. Т. Ленартовича (тепер середня школа № 53 на вул. Ветеранів, 11; 1913). Виконав конкурсні проєкти *готелю* "Краківський" і перебудови *театру Скарбка* (обидва 1911, у дусі модернізованого *ренесансу*; співавтор Р. Мартуля, не реалізовані). У міжвоєнний період спочатку працював у манері стилізованого *бідермаєру* і неокласицизму: інтер'єр "Марійської аптеки" на пл. Марійській (тепер пл. А. Міцкевича; 1921), фабрика сільськогосподарських машин на *вул. Городоцькій*, 64 (1919–1922, співавтор Р. Мартуля), власна вілла у *Брюховичах* (1924). Пізніше перейшов до *функціоналізму*: "*Дім емігранта*" на вул. Вишневецьких, 4 (тепер вул. Русових, медичний заклад; 1930), Дім залізничників на вул. Кентшинського, 54/56 (тепер вул. Ю. Федьковича, Палац науки і техніки Львівської залізниці; 1932–1936, проєкт Р. Мітлера). У 1920-ті З. керував перебудовою головного *залізничного вокзалу*.

Я. Заремба. *Зрешення Хреста*. Скульптурна група на фасаді будинку на пл. Ринок, 23. Бл. 1595 р. Сучасне фото

За нез'ясованих обставин 1931 було вбито доньку З. Злочин скоєно в його віллі в *Брюховичах*. З. виступав як свідок і постраждалий на *процесі Горновій* (1931–1932).

Юрій Бірюльов

ЗАРЕМБА ЯН (Zaremba Jan; р. нар. невід. – бл. 1596) – скульптор. Різьбив у камені, працював у Львові у 1560–1590-ті в майстерні митця нідерландського похо-

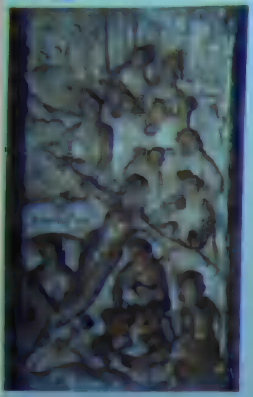

Я. Заремба.
Фрагмент вівтаря
Шольців-Вольфовичів у
колишньому костелі св. Миколая.
Сучасне фото

Я. Заремба.
Епітафія В. Шольца
на римо-католицькій катедрі
1570-ті рр.
Сучасне фото

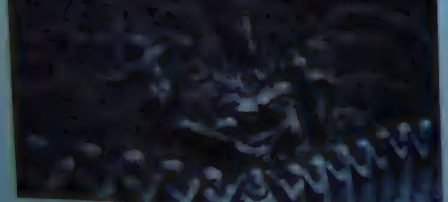

дження *Ґермана ван Гутте*. Згаданий у львівських судових документах лиця 1569, коли, поранивши Г. ван Гутте, З. вимушений був заплатити за його лікування і відсидіти сім днів під арештом. Мирову між скульпторами засвідчив своїм підписом Вольфганг Шольц.

З. член львівського *цеху* будівничих (1582–1596). У своїй творчості поєднував впливи пізнього італійського та північного *ренесансу* з тенденціями маньєризму. Імовірно, брав участь у виконанні надгробного пам'ятника Чарнковським у костелі в Чарнкові (тепер Великопольського воєвод., Польща), вирізьбленого у 1550–1570-ті (можливо, автор фігури Анни Чарнковської). Від 1570, після від'їзду Г. ван Гутте зі Львова, став керівником майстерні, що виконувала замовлення родини Шольців-Вольфовичів. З. уважають автором скульптурної епітафії Вольфганга Шольца (помер 1574) на цвинтарній каплиці, що від XVIII ст. вмурована в нижню частину апсиди *римо-католицької катедри*. На цьому рельєфі зображено сцену "Воскресіння Христа", краєвид Єрусалиму, Голгофи і звернених до Богородиці членів родини Шольців-Вольфовичів. З. приписують також два інші твори (бл. 1595), які замовив Ян Шольц-Вольфович – оздоблення фасадів будинку Шольців-Вольфовичів на *пл. Ринок*, 23, і вівтар у *костелі св. Миколая*. На фасадах будинку на пл. Ринок, 23, розміщено наріжну композицію "Хрещення Христа" з алеґоричною статуєю Віри, а на пілястрах – лев'ячі маскарони та чоловічі голови виразні, психологічно трактовані портрети львів'ян кін. XVI ст. Зроблений з алебастру та чорного мармуру вівтар у бічній наві костелу св. Миколая (тепер катедральний Святопокровський собор *Української Православної Церкви Київського патріархату*) був перенесений у 1760-ті з *римо-католицької катедри*. Рельєфи вівтаря на основі західноєвропейських гравюр зображують сцени зі Страстей Христових: "Голгофа" (центральна композиція), "Вінчання терням", "Бичування", "Це людина", "Прибивання до хреста", "Тайна вечеря", "Моління про чашу", "Воскресіння". У створенні вівтаря також брав участь сам замовник, Ян Шольц-Вольфович, який цікавився скульптурою та живописом. Імовірно, закінчивши цей твір, З. помер у Львові

Юрій Бірюльов

ЗАРИЦЬКА Є ВГЕНІЯ (09.10(11).1910–05.10.1979) – українська оперна та камерна співачка (меццо-сопрано). Донька відомого на Галичині громадського діяча Ромуальда Зарицького, видавця "Музичного календаря". Народилася в м. Рава-Руська (тепер Львівської обл.). Паралельно з гімназійними студіями вчилася гри на скрипці у *Вищому музичному інституті ім. М. Лисенка*. Опісля – на філософському факультеті *Львівського університету*. Вокальну освіту здобула у Львівській консерваторії у класі *А. Дідура* (закінчила із золотою медаллю). Удосконалювала майстерність в Італії (професори Ґібаудо, Бінетті) та Австрії (професори Шварц і Райхерт).

Дебютувала 1937 у Великому міському театрі (тепер *Львівський театр опери та балету*) в ролі Леонори ("Фаворитка" Г. Доніцетті). У Львові виступала також в концертах, на радіо. 1939 отримала стипендію на навчання від Союзу українських професійних музик. Від 1939 виступала в Італії. Після успішного дебюту в міланському театрі "Ла Скала" в ролі Дорабелли ("Так чинять усі" В. А. Моцарта) сп-

вала в театрах та концертних залах країн Європи та Північної Америки (зокрема в Італії, Франції, Англії, Бельгії, Голландії, Німеччині, Австрії, Канаді, США). Була учасницею найпрестижніших музичних фестивалів у Дубліні, Кельні, Люцерні, Парижі, Венеції.

В Італії знялась у кількох фільмах італійських режисерів з такими відомими акторами 1940-х, як Руджеро Руджері, Анна Маньяні, Вітторіо де Сіка.

Володіла голосом виняткової краси: гнучким, широкого діапазону, м'якого, густого, насиченого тембру, який часто порівнювали із звучанням віолончелі.

Репертуар співачки охоплює понад 30 ролей, серед яких: Керубіно, Дорабелла ("Весілля Фігаро" і "Так чинять усі" В. А. Моцарта), Амнерис та Азучена ("Аїда", "Трубадур" Дж Верді), Кармен (однойменна опера Ж. Бізе), Лола ("Сільська честь" П. Масканьї), Марина, Марфа ("Борис Годунов" та "Хованщина" М. Мусоргського), Поліна ("Пікова дама" П. Чайковського), Марія ("Воццек" А. Берга).

У камерному репертуарі З. були твори композиторів різних періодів та стилів, які виконувала в оригінальній версії, оскільки вільно володіла сімома мовами. Здійснила записи на платівки опер, арій та камерних творів на фірмах: "Коламбія", "Філіпс", "Вокс", "Ураніа" та ін. Альбом співачки під назвою "Пісні України" випустила паризька філія фірми "Коламбія" (1956). Він умішує солоспіви *М. Лисенка*, К. Стеценка, М. Вериківського, Л. Ревуцького, *Б. Кудрика, В. Барвінського, Н. Нижанківського*, В. Балтаровича, *М. Колесси*. Померла в Парижі.

Мар'яна Зубенко

ЗАРИЦЬКА КАТЕРИНА (прізвище за чоловіком Сорока; псевда: Монета, Орися, Калина, Маня; псевдонім: У. Кужіль; 03.11.1914–29.08.1986) учасниця українського національно-визвольного руху. *Донька Мирона Зарицького*. Народилася в м. Коломия (тепер Івано-Франківської обл.). Навчалася в Тернопільській державній гімназії (1923–1925), згодом у приватній жіночій гімназії *василіанок* у Львові (1925–1932). Належала до *"Пласту"* – 32-го куреня ім. Олени Пчілки в Тернополі та 2-го куреня ім. Марти Борецької у Львові, опікункою якого була *Олена Степанів*. У Львові сходини пластунок відбувалися на вул. Бляхарській (тепер вул. І. Федорова). Навчалася гри на фортепіано у *Вищому музичному інституті ім. М. Лисенка* у Львові. Під час навчання в старших гімназійних класах часто відвідувала *Товариство наукових викладів ім. П. Могили*, що діяло у Львові в Академічному домі на вул. Супінського, 21 (тепер вул. М. Коцюбинського). Сюди приходила національно свідома молодь, щоб полискутувати на різноманітні, часто політичні, теми. 1930 З. вступила до підпільного юнацтва *Організації Українських Націоналістів* (ОУН), виконувала обов'язки бібліотекаря в книгозбірні забороненої літератури. Навчалася у *Львівській Політехніці* (1932–1934 і 1942–1944), де здобула диплом інженера геодезії.

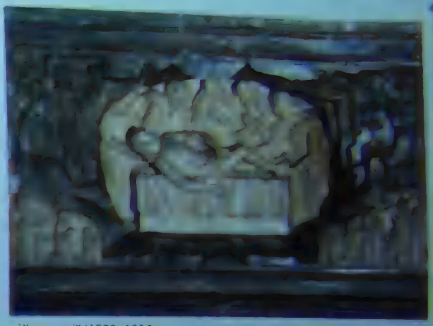

Я. Заремба. Фрагмент вітража Шептицького-Вольфовича у залізничному костелі на Миколая. Сучасне фото

Від 1932 була залучена до роботи в дівочій бойово-розвідувальній п'ятірці під керівництвом *Марії Кос*. Організаційно бойвка підпорядковувалася Крайовій екзекутиві ОУН.

З. заарештовала *польська поліція* у Львові 08.11.1934 в помешканні батьків на вул. Пимоновичів, 5 (тепер вул. А. Мельника). Арешт відбувся через підозру в

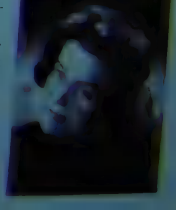

Євгенія Зарицька

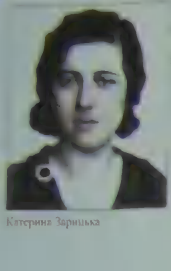

Катерина Зарицька

причетності до вбивства міністра внутрішніх справ Польщі *Бронислава Перацького*. Під час слідства поліція виявила причетність З. до низки проведених та планованих українським підпіллям операцій, зокрема замахів на донощика Якова Бачинського (З. заманила його до *Стрийського парку*), відомого своїми знущаннями з українських в'язнів підкомісара львівської *в'язниці "Бриґідки"* Владислава Кособудського (З. стежила за підкомісаром напередодні замаху); вибуху в друкарні газети "Праця", яка публікувала провокаційні статті проти ОУН (З. пронесла до редакції та встановила бомбу з годинниковим механізмом). Крім цього, З. брала участь в організації втечі за кордон виконавця замаху на Б. Перацького, Григорія Мацейка (З. переховувала його в пансіонаті своєї мами в Ямній й згодом слугувала прикриттям під час переходу кордону).

За сукупністю інкримінованих статей З. була засуджена варшавським судом (18.11.1935–13.01.1936) до 8 років ув'язнення, яке Вищий апеляційний суд 30.04.1936 змешшив термін до 4 років. Львівським судовим процесом (25.05–27.06.1936) засуджена вдруге до 4 років, які на підставі амністії замінено 2,5 роками тюрми. Апеляційний суд у Варшаві 15.12.1936 визначив загальну міру покарання 4,5 роки, яке відбувала в тюрмах Львова, Чорткова та Станиславова (тепер м. Івано-Франківськ). Вийшла на волю 08.05.1939.

У *соборі св. Юра* 05.11.1939 взяла шлюб з *Михайлом Сорокою*. Проживала разом із чоловіком у Львові на вул. Обергинській, 27 (тепер вул. Зарицьких). 22.03.1940 обох заарештував відділ *НКВС*. З. та її чоловіка звинуватили в тому, що вони є прихильниками ідеології націоналізму та членами ОУН. Під час перебування у львівській в'язниці "Бриґідки" 02.09.1940 З. народила сина, *Богдана Сороку*. Вийшла на волю 28.06.1941.

З початком війни між Німеччиною та СРСР (1941) працювала в українській організації "Січ", з 1942 інструктором та дійсним членом крайового проводу юнацтва та жіночої мережі ОУН. Проводила практичні заняття з референтами-пропагандистами обласних осередків ОУН Тернопільської, Станиславівської, Дрогобицької та Львівської обл. У Львові організаційні зустрічі влаштовувала біля *Стрийського* та *Краківського ринків*, на вул. Чайківського біля молочарні, у подвір'ї Львівської Політехніки.

На початку листопада 1943 З. було введено до складу Галицького краєвого проводу ОУН і призначено референтом підпільного Українського Червоного Хреста (УЧХ). Створила чотири головні відділи УЧХ. Перший, медично-санітарний, відповідав за організацію невеличких лікарень, бункерів, перев'язувальних пунктів, добирав медичний персонал, опікувався пораненими і хворими. Другий, фармацевтичний, заготовляв медичні препарати, виготовляв ліки, зберігав їх. Третій, суспільної опіки, піклувався про родини членів ОУН та *Української Повстанської Армії*. Четвертий, господарський, влаштовував вишколи медиків і дбав про їхнє технічне забезпечення. За активну роботу в організації УЧХ Президія *Української Головної Визвольної Ради* нагородила З. Срібним Хрестом Заслуги.

У березні 1945 З. пройшла курси пропагандистів у с. Бишки Бережанського р-ну Тернопільської обл. і була призначена зв'язковою головнокомандувача УПА *Романа Шухевича*. Виконувала особливо важливі доручення щодо зв'язку між членами Проводу ОУН, контролювала виконання наказів Р. Шухевича. Для потреб конспіративної діяльності організувала криївки, зокрема в селах Заболотівка (тепер Чортківського р-ну Тернопільської обл.), Княгиничі (тепер Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл.), Грімне (тепер Городоцького р-ну Львівської обл.), стежила за надходженням пошти.

Від 1946 брала активну участь у роботі Головного осередку пропаганди ОУН. Написала низку праць суспільно-політичного характеру, зокрема: "Науковість діалектичного матеріалізму", "Найбільш демократичні вибори", "Большевики і національне питання", Шляхи

Л. Онишко
Катерина Зарицька
2007 р. Обкладинка

російського імперіалізму", "Чи большевики ведуть до комунізму", підписані літературним псевдонімом У. Кужіль. Від травня 1947 працювала в редакції підпільного журналу *"Ідея і чин"*. За активну пропагандистську роботу нагороджена Бронзовим Хрестом Заслуги.

Арештована 21.09.1947 в Ходорові. Під час допиту вжила отруту, але залишилася живою. П'ять років перебувала в камерах-"одиночках" у Львові (на теперішній *вул. С. Бандери*) та в Києві. Офіційно засуджена комісією особливої наради 20.11.1948 до 25 років тюремного ув'язнення з конфіскацією майна. Відбувала покарання у Верхньоуральську Челябінської обл. Росії, згодом – у Володимирській в'язниці (Володимирська обл., Росія). 03.04.1969 була переведена до табору суворого режиму в с. Лісне, а потім – у с. Барашево Мордовської АРСР (Росія).

Вийшла на волю 21.09.1972. Не одержавши дозволу оселитися в Галичині, проживала у м. Волочиську Хмельницької обл. Незважаючи на постійні стеження і цькування з боку комуністичної влади, З. підтримувала контакти із політв'язнями. Часто таємно приїздила до Львова на лікування, відвідувала родину та навідувалася до своєї давньої приятельки-пластунки Меланії Волицької, що мешкала на вул. Промисловій, 10. Допомагала ув'язненим за політичними статтями, збирала кошти та речі для тих, хто залишався за ґратами.

Померла у Львові. Похована на *Личаківському цвинтарі* в родинному гробівці. Згодом перепохована на тому ж цвинтарі поруч зі своїм чоловіком, М. Сорокою, тіло якого перевезено до Львова із Мордовської АРСР 28.09.1991.

Іменем З. названо дівочий 30-й пластовий курінь у Львові, організований у квітні 1997. Вулицю, де проживала З. із родиною (раніше вул. Обертинська, 27), перейменовано на вул. Зарицьких. У школі № 4 на *вул. Кирила і Мефодія*, де навчалася З., відкрито *музей-кімнату пам'яті Катерини Зарицької*. Львівський відділ "Видавництва Літопису УПА" видав наукову розвідку Л. Онишко "Катерина Зарицька в українському національно-визвольному русі. Нам сонце всміхалось крізь ржаві грати..." (2007).

Леся Онишко

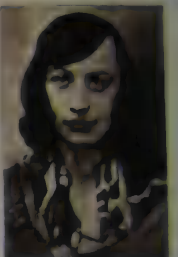

Софія Зарицька-Омельченко

ЗАРИЦЬКА-ОМЕЛЬЧЕНКО СОФІЯ (21.08.1897–17.04.1972) – малярка. Народилася в Перемишлі, у сім'ї гімназійного професора та громадського діяча С. Новини-Зарицького. Дворічною втратила матір. Закінчила Український дівочий ліцей у Перемишлі, де її вчителем рисунку був *О. Скруточ*. Від 1918 брала приватно лекції рисунку в *О. Новаківського*, 1923 навчалася в його Мистецькій школі у Львові. 1923–1928 удосконалювала майстерність у празькій Академії мистецтв (разом із Петром Омельченком, майбутнім чоловіком); вивчала техніку фрески у професора Краттнера.

Переїхала разом із чоловіком 1928 до Франції, оселилась у Парижі, згодом мешкала в містечку Женев'єр-над-Марною, де збудували власний дерев'яний будиночок.

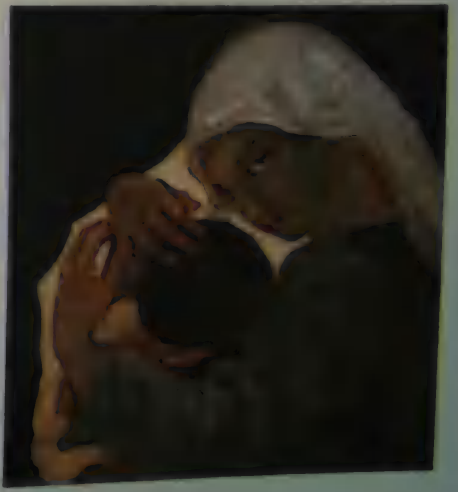

С. Зарицька-Омельченко *Материнство*. 1930-ті рр.

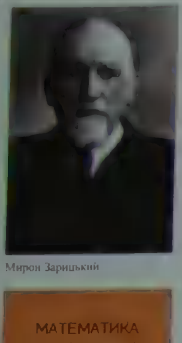

Мирон Зарицький

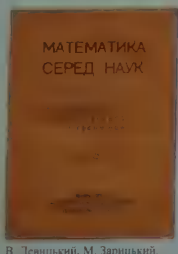

В. Левицький, М. Зарицький, І. Свєщицький
Математика серед наук.
1927 р. Обкладинка

М. Зарицький
Хрестоматія грецької математики
1936 р. Обкладинка

Багато працювала в техніці монотипії, фрески. Автор серії одухотворених жіночих образів, позначених впливами естетики *символізму* та *експресіонізму*. Від 1929 щорічно виставляла свої твори в "Салоні Незалежних" У 1930-ті брала участь у збірних виставках українських художників у Львові (на виставках *Асоціації незалежних українських митців* та *Українського товариства прихильників мистецтва* (1932–1933), у Празі та Берліні.

Після *Другої світової війни* часто експонувала свої твори на виставках у Парижі та Женев'єрі (1950-ті), у Мюнхені, на виставках Об'єднання митців-українців в Америці у США та Канаді.

Мала спільну з *О. Кульчицькою* виставку в будинку Української Вільної Академії Наук у Нью-Йорку (1964). Персональна виставка художниці відбулася 1969 у Нью-Йорку (з ініціативи "Союзу українок Америки").

Художниця загинула під час пожежі у власному будинку в м. Женев'єр. Твори З.-О. зберігаються в приватних колекціях Франції, США, Канади та України.

Любов Волошин

ЗАРИЦЬКИЙ МИРОН (21.05.1889–19.08.1961) український математик. Народився в с. Могильниця (тепер Теребовлянського р-ну Тернопільської обл.). Батько *К. Зарицької*. 1899 вступив до Бережанської гімназії, за два роки продовжив навчання в Тернопільській гімназії. Випускні іспити склав 1907 у класичній гімназії Перемишля. Навчався на філософських факультетах Віденського (1907–1908) і Львівського (1908–1912) університетів. 1912–1939 викладав математику, фізику та логіку в гімназіях у Белзі, Збаражі, Коломиї, Тернополі та Львові. Був учасником Польського математичного з'їзду у Львові (1927) та Всесоюзного математичного з'їзду в Харкові (1930). У Львові викладав в II Німецькій гімназії (тепер середня школа № 8).

За працю "Деякі основні поняття топології з точки зору алгебри логіки" (*Quelques notions fondamentales de l'Analysis Situs au point de vue L'Algebre de la Logique*, 1927) 1930 здобув ступінь доктора філософії. 1927 обраний дійсним членом *Наукового Товариства ім. Шевченка*. Від грудня 1939 працював у *Львівському університеті*: завідувачем кафедр теорії ймовірностей (1939–1941), загальної математики (1944–1953), вищої математики (1953–1960); професором кафедри вищої математики та геометрії (1960–1961); деканом (1939–1941) і деканом (1944–1947) фізико-математичного факультету. За сумісництвом керував відділом Львівської філії Інституту математики АН УРСР (1944–1950); професор *Львівської Політехніки* (1944–1946); завідувач кафедри загальної математики Ужгородського університету (1950–1953). Викладав вищу математику на фахових технічних курсах при Львівській Політехніці (1942–1944).

Наукові зацікавлення З. охоплювали абстрактну теорію множин з алгеброю логіки, топологію, теорію функцій дійсної змінної, теорію ймовірностей та статистику, історію математики. Автор понад 60 наукових і науково-популярних статей, склав "Хрестоматію грецької математики" (*Chrestomatija matematyki greckiej*, 1936). Переклав українською мовою працю *С. Банаха* "Курс функціонального аналізу (лінійні операції)" (видана 1948).

Помер у Львові. Похований на *Личаківському цвинтарі*. Колишня вул. Обертинська у Львові, де в будинку під № 27 мешкав З., називається вул. Зарицьких.

Ярослав Притула

ЗАРИЦЬКИЙ ОЛЕКСА (17.10.1912–30.10.1963) блаженний, священик *Української Греко-Католицької Церкви*. Народився в с. Більче (тепер Миколаївського р-ну Львівської обл.). Навчався у Стрийській гімназії, де належав до *"Пласту"*. 5-го куреня юнаків ім. Князя Ярослава Осмомисла. Навчався у *Греко-католицькій семінарії* у Львові (1931–1934). Висвячений 1936, після чого душпастирював у с. Струтині поблизу Золочева. На поч. 1946 в с. Рясна Руська (тепер Яворівського р-ну Львівської обл.) З.

освятив греко-католицький храм св. Петра і Павла, який розмістився в будівлі колишнього польського костелу і впродовж року правив у ньому. Під тиском радянської влади, не бажаючи прийняти у православ'я, перейшов у підпілля, переховувався від арешту в Рясному та інших підльвівських селах. Перебуваючи на нелегальному становищі, не переставав виконувати душпастирської праці. 1946 заарештований, 1948 засуджений до 8 років ув'язнення, яке відбував у Кемеровській та Омській обл. Росії, згодом в околицях Караганди в Казахстані. Вийшов на волю 1956, залишився в Караганді, де провадив душпастирську працю серед засланих і переселених *українців*. За це був вдруге заарештований 30.06.1962. Звинувачений як "волощога", був знову ув'язнений. Помер у тюремному шпитали смт Долинка Карагандинської обл. Перепохований 30.04.1990 біля церкви в с. Рясна Руська. 27.06.2001 у Львові урочисто проголошений блаженним під час Апостольського візиту в Україну Папи Римського *Івана Павла II*.

Володимир Мороз

ЗАРУЧНИКИ - тимчасово затримані особи, звільнення яких потребувало виконання конкретних умов, сплати грошей тощо. Добровільна передача З. у давньому Львові була поширеною практикою під час перемовин із військами, котрі облягали Львів. Також З. брали, щоб чинити тиск на місто, коли йшлося про сплату *контрибуції*.

Восени 1648, знімаючи облогу зі Львова, гетьман *Богдан Хмельницький* залишив у місті як З. та водночас козацького представника свояка Захарія Хмельницького з кількома осавулами й *козаками*. Вони мали стримувати від нападів на місто неорганізовані ватаги повстанців. Під час перемовин із козаками 1655 *магістрат* зажадав від Б. Хмельницького передачі З., які мали б гарантувати безпеку представників міста на перемовинах, але гетьман відмовився їх вислати.

Під час перемовин восени 1672 Львів видав *туркам* кількох З., життя яких мало гарантувати припинення вогню. Оскільки місто не змогло заплатити всього викупу, який вимагали турки, у жовтні 1672 Львову довелося видати З., котрі мали перебувати в полоні, поки львів'яни не заплатять решти належної суми. 05.10.1672 королівські комісари передали дванадцятьох З. туркам, які утримували їх у Кам'янці-Подільському кілька років, поки Львів не заплатив решти належних грошей. Проживання З. у Кам'янці-Подільському фінансували з міського бюджету Львова.

У вересні 1704 під час збору грошей на сплату накладеної контрибуції шістьох З. із міських *райців* взяли *шведи*. Заможні львів'яни, побоюючись, що і їх заберуть З., переодягалися *жебраками* та селянами й тікали з міста. За взятих З. заступився *Станіслав Лещинський*, який впросив шведів випустити затриманих із *ратуші*, де їх тримали під вартою. Залишаючи Львів, шведи повторно взяли З., серед яких були полковник Беренс, воєвода Галецький та ще шестеро *греків*, які мали гарантувати сплату недоданих грецькою громадою 30 тис. талярів контрибуції. Шведи хотіли забрати ще й *бургомістра* Вільчика, але той відкупився, давши генералові Стейнбокові 50 червоних золотих хабаря.

До практики взяття З. під час *Першої світової війни* звернулися російська окупаційна влада. Арешт та вивезення зі Львова західозрених в антиросійських настроях осіб мав превентивний характер. Уважали, що в такий спосіб ці люди не зможуть діяти на шкоду Росії, а їх перебування в полоні стримуватиме від аналогічних дій інших галичан. Вивезених зі Львова З. розселяли в різноманітних російських містах, головно вони жили під наглядом поліції, подекуди щодо них встановлювали домашній арешт. Зі Львова насамперед були вивезені *українці* (578 осіб), також деяка кількість *поляків*, євреїв та *німців*. Зокрема вглиб Росії зі Львова були вивезені митрополит *Андрей Шептицький*, українські політики та громадські діячі *Кость Паньківський*, *Степан Федак*-старший, *Володимир Охримович*, *Микола*

Блаженний Олекса Зарицький

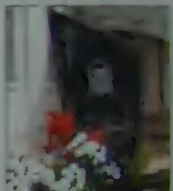

Надгробок Олекси Зарицького в с. Рясна Руська Сучасне фото

Гетьман Богдан Хмельницький. Портрет роботи невідомого художника XVIII ст.

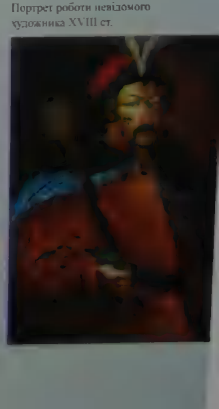

Яничар-сотник

Заячківський та ін. Найбільшу частину українських З. вивезено зі Львова в лютому 1915. Більшість із вивезених під час російської окупації Львова З. змогла повернутися 1917–1918.

Під час німецької окупації Львова 1941–1944 взяття З. стало формою психологічного терору, оскільки гітлерівці встановили залежність між антинімецькими діями місцевого населення та життям арештованих цивільних жителів. Уперше німці взяли З. у Львові (бл. 70 осіб) 11.11.1942. Всі З. були поляками, багато з них належало до інтелігенції. Польський історик Ґжеґож Ґрицюк уважає, що взяття З. було пов'язане із появою у Львові напередодні провокаційних листівок польською мовою із закликами до антинімецького повстання в день 24-річниці національної незалежності Польщі (11.11.1942). Оскільки авторами листівок нібито були українці, а повстання не відбулося, всіх З. випустили. 24.10.1943 німці повідомили про взяття в З. 10 осіб (шестеро поляків і чотирьох українців), життя яких мало гарантувати "безпеку німецького населення, а також не німців, що працюють на німецьких підприємствах" На початку листопада 1943 на пл. Стрілецькій (тепер *пл. Данила Галицького*) відбулися перші публічні *екзекуції*: 04.11 німці розстріляли вісім осіб (шість поляків і двох українців), 05.11 – п'ятьох українців, 06.11 – поляка і двох українців.

Львівські заручники в Києві. Фото 1917 р.

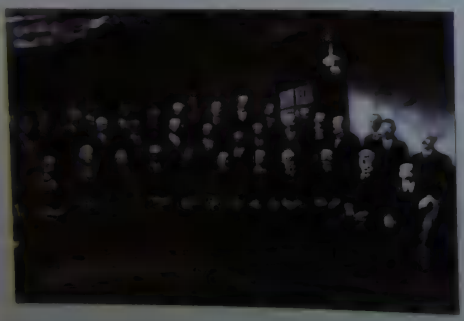

Після масового розстрілу 14.12.1943 на пл. Сольських (тепер не існує, місце страти було розташоване біля північної стіни будинку на вул. П. Кулиша, 6а), коли було страчено 30 осіб, окупаційна влада повідомила імена 25 поляків та українців, яких обіцяли знищити після першого ж нападу на німців. За кожен напад на німця мали розстрілювати 10 осіб. Оскільки вже наступного дня, увечері 15.12.1943, на вул. Задвірнянській (тепер вул. Б.-І. Антонича) був вбитий німець із будівельної організації "Тодт" Теодор Матт, гітлерівці почали вбивати З. На місці вбивства Т. Матта 17.12.1943 розстріляли п'ятьох і повісили ще двох З. Решту чотирнадцять осіб із оголошеного 14.12.1943 списку З. розстріляли 14.01.1944 на пл. Сольських. За вбивство 19.01.1944 німецького підофіцера 22.01.1944 розстріляно десятеро українців, за смерть підофіцера німецької Служби безпеки 01.02.1944 на місці, де знайшли його тіло (на розі *вул. Вірменської* та *вул. Краківської*), страчено десятеро поляків. 20.04.1944 страчено 28 осіб за вбивство роттенфюрера СС Карла Поммеренке та замах на життя перекладача Якуба Кравчука. Загалом упродовж 1943–1944 німецька окупаційна влада тричі повідомляла списки З. (загалом – 192 особи), які своїм життям відповідали за напади на німців. Разом зі страченими 04–06.11.1943 гітлерівці знищили у Львові 208 людей, узятих у З. Розстріли відбувалися у *в'язниці* на вул. Лонського (тепер вул. К. Брюллова), Янівських Пісках, *Личакові*, *Кортумовій горі*, *Клепарові*.

Після *Другої світової війни* поодинокі випадки взяття З. у Львові були пов'язані з кримінальними злочинцями. 16.07.1982 в'язні львівської виправно-трудової колонії захопили трьох З. Під час перемовин злочинці звільнили двох жінок, а останнього З. міліціонери вбили 17.07.1982 під час невміло проведеної спецоперації.

Захоплення та викрадення З. особливо поширилося в 1990-ті. Більшість із таких випадків були пов'язані з вимогами бандитів заплатити викуп. 17.07.1995 на *вул. Стрийській* львівського бізнесме-

на В. викрали бандити кримінального угруповання "Арґі", які зажадали за його звільнення 80 тис. доларів. З. утримували в імпровізованій в'язниці на вул. Світанковій в колишніх складських приміщеннях. 29.07.1995 бізнесмен зумів оглушити одного з бандитів-охоронців і втекти. Незважаючи на тривалу погоню, втікач зміг дістатися до міліції. Користуючись свідченнями потерпілого, правоохоронці знайшли таємну в'язницю, де бандити утримували З. і впіймали її власників та охоронців, однак нікого із затриманих покарати не вдалося. 22.03.2004 львівські правоохоронці звільнили 17-річного З. Він майже тиждень перебував у руках викрадачів, що вимагали за нього 500 тис. доларів. Захопленого 09.09.2005 бізнесмена, якого викрадачі утримували в підвалі одного з будинків на *Сихові*, правоохоронцям також вдалося звільнити. На думку львівського журналіста Миколи Савельєва, часто справжні обставини викрадення людей та взяття З. у Львові так і не відомі громадськості.

У серпні 2006 у Львові єгипетські кінематографісти знімали художній пригодницький фільм "Заручник".

Андрій Козицький

ЗАСТИРЕЦЬ ЙОСИП (15.08.1873–15.01.1943) – український священик, письменник, учений, громадський діяч. Народився в с. Конюшків (тепер Бродівського р-ну Львівської обл.). Навчався в народній школі у Львові, закінчив гімназію у Бродах. Згодом вчився у *Греко-католицькій семінарії* у Львові, деякий час був священиком у сусідньому з Конюшковим с. Берлин та в Бережанах. Завдяки зусиллям З. у Бережанській польській гімназії були відкриті українські класи. Продовжив освіту на філософському факультеті *Львівського університету*. Закінчивши навчання, працював в Українській, IV Польській та II Німецькій гімназіях у Львові, згодом – у Бучачі й Тернополі. У Тернополі створив Товариство ім. Княгині Ярославни. 1910 перевидав "Русалку Дністрову". Підтримував тісні зв'язки з українськими літераторами Ганною Барвінок, В. Доманицьким, О. Кобилянською, *Ю. Федьковичем*, *І. Франком*, *В. Масляком*. Після окупації російськими військами Галичини З. був заарештований та ув'язнений у Бродах. 1915–1917 перебував у Відні, де був організатором і керівником української учительської семінарії. У Віденському університеті захистив докторську дисертацію з філософії. Повернувшись до Львова (листопад 1917), працював в *Академічній гімназії*, де викладав історію, німецьку мову та літературу. 1918–1919 був активним учасником визвольних змагань у Галичині. Після падіння *Західно-Української Народної Республіки* заснував у Львові українську газету "Нова Рада", яку видавав власним коштом. У міжвоєнний період працював над розбудовою народної освіти. Був одним з ініціаторів створення першої дівочої гімназії сестер *василіанок* у Львові, а на 25-річчя гімназії ініціював спорудження будинку гімназії на вул. Я. Длуґоша (тепер вул. *Кирила і Мефодія*). З його ініціативи і за безпосередньої участі було зібрано кошти і збудовано на вул. Супінського (тепер вул. М. Коцюбинського) приміщення школи ім. Т. Шевченка разом із каплею для читальні *"Просвіта"* Стрийської дільниці.

На кошти З. було позолочено *іконостас* та організовано художнє оформлення монастирської церкви василіанок на вул. Зиблікевича (тепер вул. *І. Франка*, 56) у Львові, яке виконали молоді художники зі школи *О. Новаківського*. З. був дійсним членом *Наукового Товариства ім. Шевченка*, брав участь у діяльності *"Просвіти"*. Помер у Львові. Похований на *Личаківському цвинтарі*.

Ярослав Мазик

ЗАУЛИЧНИЙ РОСТИСЛАВ (нар. 6.09.1969) – український боксер, заслужений майстер спорту (1992). Народився у Львові. 1991 закінчив Львівський державний інститут фізичної культури (тепер *Львівський державний університет фізичної культури*). Боксом почав займатися під керівництвом заслужено-

Ростислав Зауличний

Альфред Захаревич

го тренера України П. Василюка та В. Козиця в дитячо-юнацькій спортивній школі олімпійського резерву "Берізка". Учасник Олімпійських ігор 1992 і 1996 в Барселоні й Атланті, срібний призер Ігор 1992, бронзовий призер чемпіонату світу 1993 в Таїланді, переможець Кубка світу 1994 в Бангкоку, бронзовий призер чемпіонату Європи 1991, чемпіон СРСР 1990, 1991, чемпіон України 1992, 1993. Від 2000 мешкає в Чикаго (США), провадить свій бізнес.

Іван Яремко

ЗАХАРЕВИЧ АЛЬФРЕД ВЛАДИСЛАВ (Zachariewicz Alfred Władysław, 26.08.1871–11.07.1937) – архітектор. Син *Ю. Захаревича*. Народився у Львові. Навчався у львівській гімназії ім. Франца Йосифа I, Вищій реальній школі (1887–1890) і *Львівській Політехніці* (1890–1895). Віденській політехніці (1895–1896). Працював у Львові, 1897–1900 – асистент кафедри будівництва Львівської Політехніки. Ще під час навчання виконав проєкти вілли на вул. Крижовій, 23 (тепер *вул. Генерала Чупринки*) (1892–1893, не збереглася), вхідної брами з боку вул. Пуласького (тепер вул. Паркова, не збереглася) і гушульської церкви на *Галицькій крайовій виставці 1894 р.*, конкурсний проєкт Будинку техніків (гуртожитку студентів Львівської Політехніки) на вул. І. Ісаковича (тепер *вул. І. Горбачевського*) (1894, не реалізований). Одержав 1897 першу премію за конкурсний проєкт нової львівської *ратуші* у стилі необарокко (не реалізований). 1892–1901 працював у проєктному бюро *І. Левинського*. Був автором перших львівських будівель у стилі *сецесії*, які спорудила фірма І. Левинського: *вілли Я. Дашека* на вул. Л. Набеляка, 41 (тепер *вул. І. Копиярівського*, 1897–1898), чиншових кам'яниць на вул. Сикстуській, 9 (тепер *вул. П. Дорошенка*) і вул. К. Танської, 3 (тепер вул. С. Руданського) (обидві 1899–1900). Зведений для власників готелю *"Жорж"* Маврикія та Марії Гоффманів, будинок № 3 на вул. К. Танської з асиметрично вирішеним ступінчастим атиком, лінійною й секційним плануванням внутрішніх приміщень став одним із перших прикладів сецесійної чиншової кам'яниці. Тоді ж З. спроєктував і побудував разом з І. Левинським *пасаж* Г. Міколяша між вул. М. Коперника і вул. І. Сенкевича (тепер *вул. М. Вороного*, 1899–1900), житловий будинок на вул. Ю. Дверницького, 12 (тепер вул. І. Свєнціцького, 1901). 1901–1903 брав участь у спорудженні нового головного *залізничного вокзалу*, для якого запроєктував оформлення інтер'єрів у сецесійному стилі – вестибюлю, залів очікування пасажирів I і II класів, перону, а також пішохідних тунелів та кіосків. Запропонував конструктивне вирішення залізобетонного склепіння головного куполу. 1904 одержав за це титул "цісарсько-королівського радника будівництва".

Не розриваючи зв'язків із фірмою І. Левинського, 1902 відкрив (у спілці з *Ю. Сосновським* і за участю інженера М. Фінкельштайна) власне архітектурне бюро (у якому виконував більшість проєктів) і будівельне підприємство. 1903, після складення другого державного іспиту в Політехніці, одержав концесію на будівництво у Львові. Заснував 1903 найбільшу на Галичині фабрику залізобетонних виробів, яка розгорнула активну діяльність, особливо в промисловому будівництві 1903–1914, застосовуючи нові залізобетонні конструкції системи Ф. Геннебіка, фірма З. спорудила понад 200 мостів та віадуків у всій Галичині, львівські будинки власної фабрики на вул. На Блоні, 3 (тепер *вул. Залізнична*, 1904), пекарні "Меркурій" на *Богдановій* (1908–1909, тепер хлібозавод №1), фабрики консерв З. Руккера на вул. Жовківській (тепер *вул. Б. Хмельницького*, 1911) і взуття "Гафота" на *Знесінні* (1913), виразну за пластичними формами водогінну вежу Культпарківської лікарні (1905–1906). У промисловому, житловому й громадському будівництві 1902–1908 застосовував стиль орнаментальної сецесії, обшиваючи внутрішній залізобетонний каркас мурами з глазурованої цегли, декоруючи фасади майолікою, лінійною, художнім металом рослиноподібних обрисів: чиншові кам'яниці на вул. Ю. Захаре-

Будинок страхового товариства "Трієст" (тепер Львівський інститут банківської справи) на вул. М. Коперника, 3. Архітектор А. Захаревич. 1908–1909 рр. Сучасне фото

вича, 3–5–7 (тепер вул. Архітекторська, 1905–1908), вул. Яблоновських, 18–20–22 (тепер вул. Ш. Руставелі, 1905–1907), вул. Т. Романовича, 1 (тепер вул. П. Сакса-ганського), вул. Театинській, 7 (тепер вул. М. Кривоноса), вул. Т. Ленартовича, 15 (тепер вул. І. Нечуя-Левицького) (усі – 1906–1907), вільні за плануванням вілли на вул. Собещина, 10 (тепер *вул. Барвінських*, 1904), вул. Стріла, 2–4 (тепер вул. Метрологічна, 1904–1905), вул. Л. Набеляка, 47 (тепер вул. І. Котляревського) (1904–1906). Віллу на вул. Метрологічній, 2, збудовано для *Л. Вежбицького* з виразною стилізацією карпатського (гуцульського і закопанського) будівництва у дерев'яних деталях (тепер не збережених). Будинок, який З. побудував 1907 для Марії Щепанської на вул. Романовича, 1, відзначається цікаво закомпонованими балконами, металевими кронштейнами сильно розвинених карнизів і піддашків. Під'їзд прикрашений сецесійними кахлями. Віллу на вул. Л. Набеляка, 47, що має вигляд мальовничого палацику з вежею, З. збудував на асиметричному плані для Карла Дзєлінського. У цей час З. також вів характерні для сецесії пошуки нових національних стилів на основі стилізації народного мистецтва: виконав проєкт української церкви на конкурс, який оголосив митрополит *Андрей Шептицький* (1902), конкурсний проєкт *будинку кредитного товариства "Дністер"* (1903–1904, не реалізований (див. *Конкурси архітектурні та скульптурні*), збудував польський Академічний дім (студентський гуртожиток) у закопанському стилі на розі вул. Сенаторської, 1 (тепер вул. Я. Стецька), і вул. В. Лозинського, 7 (тепер вул. О. Герцена) (1906–1907), єврейський Академічний дім на вул. Я. Строха, 28 (тепер вул. Митрополита Ангеловича) (1908–1909); у дусі сецесійної стилізації середньовічних вірців – будинок Бромільських, згодом Українського товариства допомоги інвалідам на вул. Крижовій, 48 (вул. А. Потоцького, тепер *вул. Генерала Чупринки*, 1905).

Після 1908 З. перейшов до раціональної сецесії, а після 1910 також до модернізації історичних стилів та неокласицизму, поступово відмовляючись від вигадливих оздоб, зосереджуючись на пластиці геометричних архітектурних форм та внутрішній конструкції. Скульптурні оздоби гармонійно узгоджував із тектонікою фасадів (співпрацював 1908–1914 головно із скульптором *З. Куччінським*). Сучасники виділяли його роботи як взірець взаємодії просторових мистецтв, "визначальної особливості нової львівської архітектури – співпраці архітектора, живописця і скульптора". У стилі раціональної сецесії (часом з елементами модернізованого *класицизму* та раннього *функціоналізму*) збудував споруди громадського призначення: Торгово-промислову палату (тепер Львівська обласна прокуратура) на вул. Академічній, 17/19 (тепер *просп. Шевченка*, 1907–1910), *банк* "Львівський" (тепер філія "Ощадбанку та житловий будинок) на *вул. Вазовій*, 9, 1909–1911), страхове товариство "Трієст" (тепер Львівський інститут банківської справи) на вул. Коперника, 3 (1908–1909), *театр* на вул. Оссолінських, 10 (тепер вул. В. Стефаника, 1911), гімназію З. Стшалковської (тепер середня школа № 6) на *вул. Зеленій*, 22 (1911–1913, співпраця *К. Стефановича*), будинок Галицького купецького банку на *вул. Галицькій*, 19 (1913–1916). Торгово-промислова палата стала однією з найкращих тогочасних львівських споруд. Завершений 1908, її фасад вирішено у своєрідній іронічній грі неокласичних та сецесійних форм. Гротескно важка нижня

Фрагмент інтер'єру Торгово-промислової палати (проєкт З. Шевченка, 17/19) Архітектор А. Захаревич 1907–1910 рр. Сучасне фото

Будинок Торгово-промислової палати (тепер Прокуратура Львівської обл. на просп. Т. Шевченка, 17/19). Архітектор А. Захаревич 1907–1910 рр. Сучасне фото

Будинки на вул. Валовій, 7–9. Архітектор А. Захаревич. 1908–1911 рр. Сучасне фото

частина з масивним порталом контрастує з легкими пропорціями верхніх поверхів, розчленованих стрункими пілястрами, і з вишукано хвилястою лінією фронтону, завершеного вазами у вигляді пуп'янків квітів. Посеред фасаду горизонтальною стрічкою тягнеться фігурний фриз із зображеннями алегорій торгівлі та ремесел, який виконав у цементі, покритому золотою емальтою, *В. Пшедвоєвський*. Цьому фризу вище вторує мозаїчний фриз, що зображує герб міста, символи торгівлі та промисловості, а також флоральні орнаменти (1908, за проєктом Г. Узємбла). Крім портал із вітражем над входом відвідувач потрапляє до холу з сходового майданчика, оформлення яких демонструє досягнення мистецтва модерну і становить психологічно розрахований процес сприйняття синтетичних образів. Органічними елементами цього ансамблю є вітраж і світильники, зроблені за ескізами З., мозаїчні вставки на балюстраді із зображеннями стилізованих квітів авторства К. Фрича. Простір сходового майданчика природно переходить у приміщення другого поверху, головне з яких – зала засідань – є ідейним осердям усього ансамблю. У композиції цього інтер'єру з розписами *Ф. Вижевальського* і скульптурами З. Курчинського З. дав сецесійну парафразу актової зали Львівської Політехніки, твору свого батька.

Крім монументальних громадських і фінансових споруд, 1908–1910 З. створив декілька новаторськи вирішених чиншових кам'яниць та особняків. Найкращим досягненням З. у пошуках нового типу житлово-офісної споруди став будинок Теодора Балабана, розташований на розі вул. Галицької, 21, і вул. Валової, 7. Разом із суміжним будинком давнього Львівського банку, вони становлять ансамбль у стилі раціонального модерну, активно формують простір *вул. Галицької* і є важливим містобудівним вузлом. У будинку з високою наріжною вежею та хвилястими зітниками (закінчений 1909–1910) були комфортабельні на той час квартири, а також розміщувались страхова фірма та крамниці Т. Балабана. Споруда – вдалий приклад взаємодії архітектури та образотворчого мистецтва – автором барельєфів на фасадах та композицій "Танець" у вестибулі був З. Курчинський. З. ретельно продумав засоби поєднання скульптури з будівлею. Барельєфи входять у структурний зв'язок зі стіною завдяки фактурному й технологічному об'єднанню, орієнтуються за архітектурними "силовими лініями", підкріплюють їх загальний ритмічний рух, побудований на контрапункті, приводять геометричну ритміку архітектурних елементів до динамічної рівноваги. Основні габарити скульптур не тільки визначені архітектурою, скульптури самі є важливим метричним елементом споруди. Верхня лінія скульптурного ряду ділить площину фасаду вертикально згідно з "золотим перерізом". Інтер'єрі будинку заслуговує на увагу сходовий майданчик на залізобетонному фундаменті, з прогоном у формі трапеції. Балюстраду сходів скомпоновано з меандрів і спіралей, проте керамічному облицюванні зовнішніх стін шахти ліфта домінує флоральний мотив як відгомін ранньої, "орнаментальної" сецесії. Разом із З. Курчинським 1910 З. також створив житловий будинок Осії Вассера на вул. Костюшка, 6, на фасаді якого класичні ордерні елементи поєднуються із сецесійними скульптурами та орнаментикою балконних парапетів.

Будинок на вул. Т. Костюшка, 6. Архітектор А. Захаревич. 1910 р. Сучасне фото

Після 1910 З. споруди житлові (чиншові) кам'яниці на вул. Мурарській, 6/8 (тепер вул. С. Сфремова, 1911, співавтор *Б. Бач-*

ер), власні будинки на вул. А. Потоцького, 63–65 (тепер вул. Генерала Чупринки, 1911–1913), віллу Т. Жебровського на вул. Застінок, 11а (тепер вул. Кубанська, 1910–1911). У будинках *Акціонерного кооперативного банку* на пл. Ф. Смольки, 3 (тепер пл. П. Григоренка, 1909–1911, Львівське обласне управління МВС) і Кредитного товариства землевласників на вул. Коперника, 2/4 (1912–1914, тепер Обласне відділення Національного банку України) З. застосував стилістику неокласицизму, а у спорудах Гріонвальдської бурси (тепер професійно-технічне училище № 31) на вул. Королівській, 33 (тепер *вул. Йосифа Сліпого*, 1910), XI гімназії (тепер середня школа № 17) на вул. Шимоновичів, 1/3 (тепер вул. А. Мельника, 1913–1914) і в житловому будинку на вул. Т. Романовича, 9 (тепер вул. П. Саксаганського, 1911) – модерністичну ретроспективну інтерпретацію мотивів галицького *ренесансу*.

Особливо виразною спорудою став будинок Кредитного товариства землевласників. Головний та бічний фасади, розчленовані іонійськими пілястрами, архітектор вирішив у гротескно громіздких формах, прикрашаючи їх у верхніх частинах скульптурами З. Курчинського. Мозаїчні вставки, що оздоблюють стіни холу, ймовірно, спроектував К. Стефанович. Сходи з поручнями балюстради у вигляді змієвих голів ведуть у головну операційну залу, що нагадує залу Поштової ощадкаси О. Вагнера у Відні (1908). Операційна зала має викладену зі скляних плит підлогу й велике засклене склепіння, змонтоване на металевій конструкції. Під склепінням стримано розміщено орнаментальні класицизовані розписи К. Стефановича, що слугують ніби арабесково-рослинним доповненням спрощеного малюнка скляних плит. Поверхом нижче розташована зала засідань, оздоблена живописним фризом із панно *З. Розвадовського* "Плоди землі". Вони тематично поєднують фігуративні та флоральні мотиви й добре відповідають характерові архітектурного простору.

Упродовж 1915–1918 З. перебував у Росії і повернувся до рідного міста наприкін. 1918. Після *Першої світової війни* З. створив нову будівельну спілку з архітектором *Є. Черняньким* (бюро було на вул. Новий Світ, 14) і продовжував будувати у Львові в стилі неокласицизму: реконструкція головної *пошти* на вул. Ю. Словацького, 1/3 (1922), вілла на вул. Радивилівській, 17 (тепер вул. У. Самчука, 1922), павільйон нафтової промисловості на *"Східних торгах"* (1923), будинок адміністрації ходорівського цукрового комбінату на вул. Б. Зіморовича, 19 (тепер *вул. Дж. Дудаєва*, 1924). Другий Дім техніків (студентський гуртожиток) на вул. Абрагамовичів, 14 (тепер вул. Т. Бой-Желенського, 1921–1927, інтер'єр авторства *З. Гарлянда* у стилі *ар деко*). У співавторстві із своїм зятем, архітектором *К. О. Юрашем*, збудував віллу Юраша на вул. Стрілка, 12 (тепер вул. Метрологічна, 1927–1929) і залізобетонний корпус морозильних камер міської бойні (1928–1929). Однак 1920–1930-ті стали менш активним періодом його творчості порівняно з довоєнним часом. 1934 виїхав зі Львова до Варшави.

Крім будинків та інженерних споруд, З. також (особливо на поч. XX ст.) проектував вітражі, меблі, ужиткові предмети, працював над прикладною графікою. Від 1898 був одружений з Марією Аммє родом із Гамбурга. 1908–1914 виконував обов'язки почесного консула Данії у Львові. Помер у Варшаві, похований там на євангелістсько-аугсбурзькому цвинтарі.

Творчість З. вивчали львівські дослідники Ю. Бірюльов та І. Жук.

Юрій Бірюльов

ЗАХАРЕВИЧ ЮЛІАН ОКТАВІАН (Zachariewicz Julian Oktawian; 17.07.1837–27.12.1898) – архітектор, теоретик та історик архітектури, педагог. Батько *А. Захаревича*. Народився у Львові. Навчався у Львівській реальній школі, Технічній академії (1852–1857) та Віденській політехніці (закінчив 1858), відбував практику в архітектурному бюро Й. Ерніста у Відні, зокрема під час реставрації віденського готичного катедрального костелу св. Стефана (1859). Працював інженером

Вілла
на вул. І. Котляревського, 47
Архітектор А. Захаревич.
1904–1906 рр
Сучасне фото

Будинок колишнього Кредитного товариства землевласників на вул. М. Коперника, 2/4 (тепер Львівське обласне відділення Національного банку України).
Архітектор А. Захаревич
1912–1914 рр
Сучасне фото

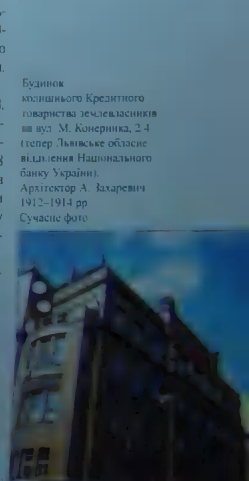

Юліан Захаревич

австрійської залізниці: 1860–1865 – на залізниці ім. Карла Людвіга, 1865–1871 – на Чернівецькій залізниці. Начальник залізничного руху австрійського та румунського напрямків з адміністрацією в Чернівцях, спорудив 1869–1870 вокзал у м. Ясси (тепер Румунія). У липні 1871 обійняв посаду звичайного професора кафедри будівництва львівської Технічної академії (від 1877 – Політехнічної школи) й повернувся до рідного міста. Педагогічна й наукова діяльність З. відтоді була тісно пов'язана з *Львівською Політехнікою*: 1872–1881 – декан будівельного (архітектурного) факультету, 1877–1878 та 1881–1882 – ректор цього навчального закладу. Як новий ректор восени 1877 урочисто відкривав перший навчальний рік у спорудженому за його проєктом будинку.

Головний корпус Політехніки (1873–1877) та будинок хімічного факультету (1876, тепер пл. Св. Юра, 9) – перші його відомі твори, виконані під впливом австрійського й німецького неоренесансу 1860-х. Фасад головного корпусу Політехніки завдовжки 113 м З. розв'язав у спокійних пропорціях об'ємів. Симетричні бічні крила об'єднав у центрі вхідним шестиколонним портиком корінфського ордеру. Аттик завершила скульптурна група авторства *Л. Марконі* з алегоріями інженерної науки, архітектури і механіки. Внутрішній простір будинку вирішено функціонально й водночас із продуманим наростанням психологічних вражень. З обширного вестибулю за центральною віссю руху відвідувач потрапляє на парадний сходовий майданчик та коридорні галереї 2-го поверху. Стіни та стелю сходової клітки було оздоблено ліпниною, алегоричними барельєфами (скульптор *Е. Шредль*) та поліхромними розписами авторства братів М. і Е. *Флеків* за ескізами З. На головній осі З. розташував центральне приміщення – велику актову залу зі стінами, розчленованими корінфськими півколонами. Під кесонованою різьбленою стелею тягнеться ряд каріатид різця Е. Шредля і фриз із 11 декоративних панно, які З. задумав ще 1877 і які виконали за ескізами *Я. Матейка* його учні (1887–1891). За ансамбль Львівської Політехніки З. одержав орден Залізної Корони й шляхетство з правом додавати до прізвища "З Львівгроду". Данину ідеям неоренесансу З. віддав також у Львові у власному житловому будинку на вул. Кляйна (тепер вул. Каменярів, 9; 1873–1874) й у будинку банківських установ на вул. 3-го Травня (тепер вул. Січових Стрільців, 14; юридичний факультет *Львівського університету*), при перебудові палаців Карла Лянцкоронського в м. Розділ (тепер Львівської обл., проєкт 1874) і Станіслава Потоцького в с. Рай (тепер Бережанського р-ну Тернопільської обл., 1878–1882). Водночас зацікавився неоромантичними напрямами *історизму*. 1873–1878 завершив будівництво синагоги "Темпель" у Чернівцях – легкої у пропорціях й ефектної в декоративному оздобленні споруди в мавританському стилі з елементами неоготики. Тяжів не стільки до античної чи ренесансної класики, скільки до середньовіччя. Це захоплення висловив у лекції "Про архітектуру", виголошеній у Львові 19.03.1877 – у ній назвав ідеальними конструкції й архітектурні ансамблі часів *готики* й італійського Відродження.

Перлиною галицького неоромантичного будівництва став львівський *костел Найсвятішого Серця Ісуса* і *монастир*

Вілла "Ядвіга" (вулиця з Нечуя-Левицького, 20) – архітектор Ю. Захаревич (1912). Сучасне фото

францисканок від Святих Дарів (проєкт З., 1876) на вул. Курковій, 43 (тепер вул. Лисенка). Будівництво та оздоблення цієї святині, мурованої з червоної та жовтої цегли в комбінованому романсько-готичному стилі, з великими вітражами в апсиді не збереженим скульптурним головним вівтарем, було завершено 1888. Взірцями для учнів і послідовників З. в цьому стилізовано-середньовічному напрямі стали також його костели в Заріччі поблизу Ярослава (1879–1880, тепер Підкарпатського воєвод., Польща), у Буцневі під Тернополем (1890–1891), катедральний собор у Тарнові (тепер Малопольського воєвод., Польща, керівництво реставрацією і новий вівтар за проєктом З. 1889–1891), неоготичний замок Юзефа Тишкевича ■ Ландварові поблизу Вільно (тепер Вільнюс, Литва) (1885), замок Адама Голуховського ■ Гусятині (1889–1890, тепер Тернопільської обл.) – твір, яким З. укоренив на галицькому ґрунті казковий стиль баварських замків короля Людвіга II. У архітектурі мурованої церкви Різдва Пресвятої Богородиці в Маркополі (тепер Бродівського р-ну Львівської обл.), зведеної 1892–1896, З. застосував трансформовані неороманські мотиви. Яскравим прикладом неоготики був не збережений головний вівтар *костелу кармеліток босих* на вул. Крижовій, 70 (тепер вул. Генерала Чупринки), запроєктований З. 1895 (скульптори *А. Попель* і *Т. Сокульський*).

Міркування про середньовічні впливи ■ архітектурі З. висловив, зокрема, у статтях 1879 "Про погляди Юліана Святяновського на гармонію в архітектурі" і "Будівництво костелу й монастиря сестер св. Франциска". Неоромантичні концепції реставрації З. застосував при відбудові львівських середньовічних *костелів св. Йоана Хрестителя* (1886–1889) і *Марії Снїжної* (1888–1892), парохіяльного костелу в Стрию (1886–1889, у співавторстві з *І. Долинським*), ■ також при створенні неорокайльних неж львівського *костелу св. Марії Магдалини* (1889, перероблений проєкт *Ф. Кеєнмаєрського* з 1871). У 1876–1884 З. реставрував у псевдовизантійському стилі греко-католицьку катедру в Перемишлі (тепер Підкарпатського воєвод., Польща). У 1885–1886 він зробив проєкт реставрації *костелу домініканців* у Львові, який, зокрема, охоплював узгоджені з бароковим стилем храму нові стінні розписи за ескізами З. У 1879 під наглядом З. було реставровано *костел єзуїтів* у Львові. Реставруючи пам'ятки З. демонстрував індивідуальний вираз власного розуміння ретроспективної архітектури. Свої погляди на завдання реставрації З. висловив у статтях про реставраційні роботи в Сокалі та Жовкві (1892).

Передові містобудівні ідеї З. 1870–1880-х вплинули на формування нового обличчя Львова. У доповіді в Політехнічному товаристві "Про львівські будівлі" (22.03.1879) він підкреслював значення планового регулювання забудови міста, важливість естетизації площ, скверів та парків, реставрації давніх споруд, наголошував на проблемі водопостачання. У березні 1881 на засіданні Політехнічного товариства він виголосив доповідь "Розвиток Львова", у якій передбачив створення нового репрезентативного центру Львова після зведення склепіння над руслом *Полтви* (*просп. Свободи*). 1890 на дискусії в міській раді першим запропонував встановити в новому центрі пам'ятник А. Міцкевичу. На *Галицькій крайовій виставці 1894 р.* З. наглядав за всіма будівельними роботами й запро-

Ю. Захаревич. Ваза. 1893–1894 ■

Костел св. Марії Магдалини. Реконструкція 1889 ■ Ю. Захаревич. Сучасне фото

Костел монастиря сестер францисканок вул. М. Лисенка, 43 Архітектор Ю. Захаревич 1876–1888 рр. Сучасне фото

єктував кілька споруд, зокрема частково збережену донині водогінну вежу в стилі неоготики (співавтором був його учень *М. Лужецький*). 1895 З. висунув ідею нового металево-скляного дебаркадеру львівського *залізничного вокзалу*.

Великої ваги З. надавав проблемі синтезу мистецтв. У своїй творчості він тісно взаємодіяв зі скульпторами (особливо з Л. Марконі) та живописцями, особисто проєктував інтер'єри, меблі, світильники, вівтарі, вітражі, майолікові плитки, панно, стінні розписи. За його ескізами стіни Палацу промисловості на виставці 1894 брати М. і Е. Флеки розписали орнаментами в дусі гуцульського гончара О. Бахметюка. Тоді ж, 1892–1894, З. створив на Дослідній керамічній станції Львівської Політехніки низку майолікових ваз, кахлів та облицювальних плиток, які належать до перших творів *сецесії*. Успішно працював у ділянці графіки (рисунок "Вулиця крамниць у Чорткові", 1860-ті), станкового живопису малював краєвиди і портрети (наприклад, на виставці 1885 у львівському Літературно-художньому товаристві експонував два гірські пейзажі й етюд "Голова чоловіка"). У *Львівській галереї мистецтв* зберігаються три акварелі З., датовані 1857: "Руїни замку", "Надгробок Тарновських у Тарнові", "Портрет старця". 11.09.1880 під час візиту до Львова *Франца Йосифа I* за проєктами З. було здійснено живописно-скульптурне оздоблення *ратуші* й вечірню ілюмінацію міста масштабне синтетичне мистецьке видовище. На *Личаківському цвинтарі* за його планами поставлено надгробок родини Захаревичів із рельєфом "Ангельський хор" (1874), увінчаний вазоном із зображенням метелика, надгробок родини Шпальке (бл. 1877) і неоготичну едикулу на могилі Я. Чайковського (1897). 1888 в *костелі домініканців* було встановлено епітафійну таблицю з медальйоном поетеси Марії Бартус за проєктом З. (скульптори Л. Марконі та *Т. Вишньовецький*).

Одним із еталонів взаємодії просторових мистецтв у Львові кін. XIX ст. став *будинок Галицької ощадної каси*, споруджений за планами З. 1888–1891 (тепер *Музей етнографії та художнього промислу*). Мальовничі, неоромантичні фасади цього будинку, прикрашені рустом, нетинькованою поліхромною цеглою, майолікою, кованим металом, скульптурами, приховують внутрішні металеві конструкції (виконала за проєктом З. фірма "З. Пйотрович і Я. Шуман"). З. вдало розв'язав композицію інтер'єрів, особливо вестибулю, оздобленого скульптурною групою "Фортуна" *Ю. Марковського* та панелями з кольорового каменю, сходового майданчика з вітражами й неорокайльною ліпниною, зали засідань із різьбленими дубовими панелями й алегоричними барельєфами "Праця" *С. Р. Левандовського*. У центрі фасаду, під куполом, споруду оздобила композиція

Вілла "Юзефка" на вул. Метродоровичів, 14а. Бічний фасад Архітектор Ю. Захаревич 1891–1893 рр. Сучасне фото

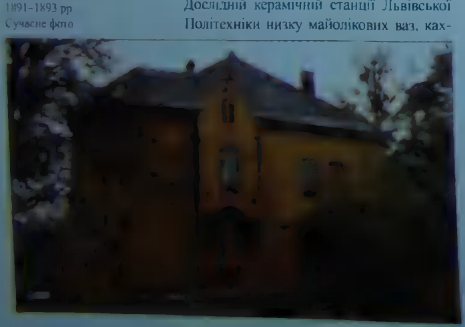

Л. Марконі "Ощадність", що символізувала економічний прогрес Галичини. Цей будинок можна вважати одним із шедеврів "стилю пітореск" – напряму пізнього, мальовничого історизму. Звертаючи увагу на візуальну виразність формоутворення, З. ініціював активне залучення до львівської архітектури кін. XIX ст. засобів декоративного мистецтва. До "стилю пітореск" належить і низка вілл, створених за проєктами З. кін. 1880-х спільно з *І. Левинським* (З. проєктував, а І. Левинський реалізовував). 1889–1890 побудовано віллу з майстернею живописця *Я. Стики* (тепер *Художньо-меморіальний музей О. Новаківського*, вул. Листопадового Чину, 11), що вирізняється невимушеним просторовим плануванням, ліризмом середньовічних ремінісценцій, контрастним поєднанням нетинькованого цегляного мурування з майоліковими панно і кольоровою дахівкою. 1891–1893 З. створив власну родинну віллу "Юлістка" у мальовничому куточку *Кастелівки* (тепер вул. Метрологічна, 14а). Гармонійно узгоджений із природним оточенням будинок був вимурований із поливаної червоної та жовтої цегли. Живописний вигляд його стін доповнили керамічні й металеві деталі, різнокольорова дахівка, сходовий майданчик прикрасив вітраж; приміщення розпланувано водночас зручно й невимушено. Тут З. тримав свій архів і велику колекцію гуцульської кераміки. Крім цієї неоромантичної архітектурної перлини, З. разом зі своїм компаньйоном і співвласником земельних ділянок І. Левинським від 1888 забудував віллову дільницю Кастелівки. Її містобудівельна концепція була для Львова кін. XIX ст. новаторською, наближеною до ідей "міста-саду" Е. Говарда. 1888–1898 тут постали десятки вілл, вдало вписаних у ландшафт, зокрема кам'яниці Павла та Йоанни Світальських на вул. Т. Ленартовича, 18 (тепер вул. І. Нечуя-Левицького) і вул. Марії Магдалини, 6 (тепер вул. О. Кольберга; 1889–1890). У деталях деяких вілл З. застосовував, крім традиційних західноєвропейських взірців, т. зв. швейцарський стиль і риси тирольських будинків, мотиви вернакуляризму (стилізації народної дерев'яної архітектури). Зокрема на вул. Т. Ленартовича, 20, було споруджено 1891 віллу "Марія" родини Мадейських. Цегляні стіни поєднані з дерев'яними частинами даху, кронштейнами й аркадною верандою з різьбленою балюстрадою. 1891–1892 у схожому стилі З. та І. Левинський поставили кам'яниці на вул. Л. Набеляка (тепер вул. І. Котляревського), 29–31, та на вул. Крижовій, 11 (тепер вул. Генерала Чупринки, згодом перебудована). З. започаткував т. зв. карпатський стиль, із якого згодом сформувались львівська версія закопанського стилю і "гуцульська" сецесія. Ще 1881 у статті "Про національне мистецтво" З. обґрунтував засади нових національних стилів у Галичині. У книжках "Археологічні знахідки у Залукві над Дністром" (*Wykopaliska w Zalukwi nad Dniestrem*, 1882), "Мандрівка до Залукви, Галича і на Крилос" (*Wycieczka do Zalukwi, Halicza i na Krylos*, 1882) на основі археологічних розкопок дослідив пам'ятки давньоруської архітектури *Галицько-Волинської держави*. 1885 в доповіді на Археологічному з'їзді у Львові З. наголосив на потребі вивчення архітектури українських церков. Красу народної української архітектури З. розкрив в альбомах "Пам'ятки мистецтва в Польщі" (*Zabytki sztuki w Polsce*, 1885–1887), що містили обмірні креслення пер-

Власний будинок Ю. Захаревича на вул. Каменярів, 9. Архітектор Ю. Захаревич 1873–1874 рр. Архівне фото

Вітраж в інтер'єрі вілли Захаревича "Юлістка" 1893 р. Сучасне фото

Ю. Захарієвич [illegible]

Галина Захаріясевич

Костел Марії Снежної. Реконструкція 1888–1892 рр. Ю. Захарієвич. Сучасне фото

ків XV–XVI ст. у Дрогобичі, Розкоп та ін., які виконали студенти під його керівництвом. Схожу історико-архітектурну тематику мала також публікація "Мандрівка до Сокальського повіту" (*Wycieczka w ziemie Sokalski*, 1892), яка теж ілюструвала рисунки церков. На Виставці будівельного промислу у Львові 1892 З. експонував, зокрема, свої ескізи сільських церков і виготовлених на керамічній фабриці у Єлинському (власником якої він був) каклеву піч у "коломийському" стилі. *Для Галицької художньої виставки 1894 р.* З. виконав проєкти польського етнографічного павільйону та павільйону українських товариств (спорудив І. Левинський), а також піч-каклю, гарнітур і ваз у "гуцульському" стилі. Розробку естетики нового "карпатського" національного стилю він продовжив 1896–1898: видав перший зошит "Орнаменти для кераміки" (*Wzory dla ceramiki*, 1897), після мандрувань і гуцульщиною на замовлення *Володимира Дідушицького* спорудив дерев'яну церкву в с. Звижень (тепер Бредиського р-ну Львівської обл.) і нескладно до смерті почав роботу над українською частиною Павільйону Галичини для Всесвітньої виставки в Парижі 1900 (закінчив *Е. Ковач*).

Крім перших кроків до створення українського та польського національного модерну, З. також дав поштових формування ідей нового єврейського стилю на землях Галичини, опрацювавши 1894–1896 проєкт реконструкції львівської Постугової синагоги (Гемпель, або синагога прогресистів) на пл. Рибній (тепер пл. Старий Ринок, не збереглася). Для розуміння характеру єврейської орнаментики від 1895 З. збирав традиційні сюжетні вирізки, а 1896 намалював красивий давнього Сруєдиму для напорами Я. Сінки "Голгофа".

Педагогічна діяльність З. мала велике значення для формування окремої львівської архітектурної школи. Більшість випускників архітектурного факультету Львівської Політехніки 1880–1890-х перебувала під впливом його ідей. З. був активним членом Політехнічного товариства, ініціював заснування у Львові *Міського художньо-промислового музею*, сприяв розвиткові керамічного та інших промислів. Депутат міської ради та віденського парламенту (обраний 1884), член багатьох громадських комітетів і товариств.

З. помер у Львові і був похований на *Личаківському цвинтарі* в родинному неоренесансному гробівці. Його похорон 29.12.1898 був одним із найурочистіших в історії Львова. Траурна процесія розтягнулася від вілли "Юліївка" до пл. Марійської (тепер пл. А. Міцкевича). 1910 на Архітектурній виставці у Львові відбулась посмертна персональна виставка З., а у вестибюлі Львівської Політехніки було встановлено пам'ятник З. авторства *Ю. Бєлтовського*. 1901–1946 іменем З. називалась сучасна вул. Архітекторська. 1992 на його честь було названо вулицю, яка поєднує вул. Генерала Чупринки та вул. І. Котляревського.

Творчість З. досліджували, зокрема, Ю. Бірюльов, І. Жук, О. Жук, Б. Черкес. 1998 у Львівській Політехніці відбулась міжнародна наукова конференція, присвячена творчості З.

Юрій Бірюльов

ЗАХАРІЯСЕВИЧ ГАЛИНА ОЛЕНА (28.04.1910–10.06.1968) художниця, графік. Дружина *Юрія Лупи*. Народжена-

ся в с. Рахтня (тепер Долинського р-ну Івано-Франківської обл.) в сім'ї греко-католицького священика Луки Захаріясевича. Коли З.-Л. виповнилось 12 років, унаслідок жорстоких побоїв польської *поліції*, під час агітації селян не брати участі у виборах до польського парламенту, помер її батько.

Навчалася 1922–1928 в гімназії сестер *василіянок* у Львові, 1928–1931 – на відділі архітектури *Львівської Політехніки*. Художню освіту здобувала 1931–1938 у Віденській художньо-промисловій школі, одержавши стипендію митрополита *Андрея Шептицького*. Володарка п'яти нагород за проєкти виробів художнього промислу. Мала оригінальний голос, який удосконалювала у Львівській консерваторії (тепер *Львівська національна музична академія*) в класі *Соломії Крушельницької*.

Великий вплив на особисту і творчу долю З. маю знайомство, а згодом й одруження з Юрієм Липою (листопад 1938). Через рік після одруження сім'я переїхала до Варшави. 1942 відбулася персональна виставка З. у Варшаві. Наприкін. 1943 повернулися до Львова. 19.08.1944 органи *НКВС* заарештували Юрія Липу, а вже 22.08.1944 його знайшли закатованого.

Після *Другої світової війни* як дружина і вдова "ворога народу", зазнала важких поневірянь і переслідувань. Залишила при собі старшу доньку Іванку, молодшу Марту, змушена була віддати на виховання родини бездітних учителів. Зустрілася з донькою лише перед смертю. У 1950-рі працювала в дрібних артілях. Ілюструвала видання народних пісень, коломинок, щедрівок. Писала казки, оповідання. Проєктувала серії поштівок до різних оказій: новорічні, великодні, вітальні.

Працювала в галузі графіки, декоративно-прикладного мистецтва. Авторка обкладинок книжок, серії ілюстрацій до "Української абетки" (1963), за мотивами міфів країн Сходу (1950-рі), проєктів *іконостасів*, меблів, одягу, шкіряних, текстильних виробів, малих форм графіки. Активно розвивала техніку розпису на тканині (батик), створювати шкіл робіт у цій техніці. Авторка проєкту прапора-хоругви Марійської дружини українських студентів у Львові, а також фелона та ризи для митрополита *Йосифа Сліпого*. Виробила самобутній стиль, що синтезував українську етнічну традицію, європейський модернізм (неопримітивізм) та східні впливи.

За сприяння друзів, у яких свого часу переховувалась, зокрема головного художника *театру ім. Марії Заньковецької Мирона Кирпіяна*, оформила декорації до кількох відомих вистав.

Останні роки життя страждала від важкої недуги. Померла у Львові в онкодиспансері. Похована на *Личаківському цвинтарі*. Твори З.-Л. зберігаються в музеях Львова, Українському музеї в Нью-Йорку, приватних колекціях України і США.

Роман Фіоль, Роман Ждів, Ніна Бічуя

ЗАХАРІЯСЄВИЧ ЯН ХРИЗОСТОМ (Zachariasiewicz Jan Chryzostom; псевдонім: Chryzostom Baptysta, Maciej Łomża; 01.09.1823–07.05.1906) – польський письменник, журналіст. Народився в м. Радимно (тепер Пільзарнатського воєвод., Польща) у вірменській родині. Закінчив початкову школу в Радимні. Під час навчання в Перемиській гімназії приєднався до польської молодіжної

Вілла в Стиках (тепер Художньо-меморіальний музей О. Новаківського на вул. Листопадового Чину, 11). Архітектор Ю. Захаревич. 1889–1890 рр. Сучасне фото

Г. Захаріясевич. *Йде на ринок, на Ордині.* 1947 р.

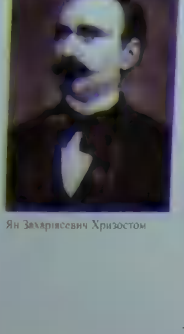
Ян Захаріясевич Хризостом

підпільної організації "Сини Вітчизни" 1840 за фальшивими звинуваченнями у підготовці замаху на австрійського комісара *поліції* в Перемишлі Гуті заарештований і засуджений до тюремного ув'язнення у фортеці Куфштайн (1842–1844). Після звільнення оселився у Львові. Співпрацював із *"Газетою Львовською"* (1845–1848), "Щоденником паризької моди" (*Dziennik mod paryskich*, 1847), часописом "Поступ" (*Postęp*, 1848), підтримував контакти із *Вінцентієм Пола*. Під час *"Весни Народів"* виступав із радикальними закликами, за що на два роки був висланий до фортеці Терезієнштадта (тепер Терезин, Чехія). 1853 повернувся до Львова, де продовжив літературну діяльність. Працював співредактором львівського часопису "Новини" (*Nowiny*, 1854–1856), спільно із Александром Шедлером видавав у Львові часопис "Домашній гурток" (*Kółko rodzinne*, 1860). Співпрацював із львівським "Літературним щоденником" (*Dziennik literacki*) та варшавською "Хронікою новин із країни та з-за кордону" (*Kronika wiadomosci krajowych i zagranicznych*). Від 1860-х мешкав у Львові та Варшаві.

Як письменник дебютував 1847 у Львові поетичними "Сонетами до М***" (*Sonety do M****) та 1854 – прозовим "Фрагментом із життя маловідомих людей" (*Ustęp z życia mało znanych ludzi*). Писав романи історичної та суспільної тематики, драматургію. Автор творів: "Скромні надії" (*Skromne nadzieje*, 1854), "На кресах" (*Na kresach*, 1860), "Напередодні" (*W przededniu*, 1863), "Святий Юр" (*Święty Jur*, Т. 1–3, 1862), "Ярема" (*Jarema*, 1873), "Марек Порай" (*Marek Poraj*, 1867), "Королівська ніч" (*Noc królewska*, 1872), "Людина без завтрашнього дня" (*Człowiek bez jutra*, 1871), "Погана оборудка" (*Zły interes*, 1876). Долі *Івана Вагилевича* З. присвятив роман "Учений" (*Uczony*, 1855). Помер у с. Кривча поблизу Перемишля (тепер Підкарпатського воєвод., Польща).

Андрій Ковальський

ЗАХАРІЯСЕВИЧ-АБІАРО ФРАНЦІШЕК КСАВЕРІЙ (Zachariasiewicz-Abgaro Franciszek Ksawery; 01.12.1770–12.06.1845) вірменський священик, римо-католицький єпископ. Народився у Станиславові (тепер м. Івано-Франківськ) у шляхетській вірменській родині. Закінчив єзуїтську гімназію у Станиславові та духовну семінарію у Львові. Паралельно навчався на теологічному факультеті *Львівського університету*. Захистив докторат з теології і філософії. 1795 вірменський архієпископ Яків Туманович висвятив З. на священика у вірменокатолицькому обряді і призначив вікарієм львівської вірменської катедри. Від 1801 – професор історії Церкви на теологічному факультеті Львівського університету. 1806 став почесним каноніком вірменської капітули. 1811 архієпископ Ян Яків Шимонович (Симонович) призначив З. греміальним (дійсним) каноніком.

З. зібрав велику приватну *бібліотеку*, вільно володів понад 10 мовами. 1812 разом із чотирма своїми братами одержав офіційну поблитацію (шляхетство) від австрійського цісаря *Франца I*. С подіваючись на більші кар'єрні перспективи, 1812 з дозволу Апостольської Столиці З. змінив обряд на римо-католицький, а 1816 був призначений каноніком латинської капітули у Львові. Тоді викладав в Академічному ліцеї, в який було реорганізовано Львівський університет 1805. Обіймав посаду його директора. 1817 декретом імператора Франца I ліцей знову перетворено на університет, у чому була заслуга й З., якого 1826/27 академічного року вибрано ректором. 1825–1830 З. був членом *Галицького Станового Сейму*.

У львівській капітулі З. виконував функції кустоша, а від 1831 був прелатом. 1832 – декан теологічного факультету Львівського університету. 1833 львівський митрополит *Анджей Алоїзій Анквич* цісарським декретом був переведений архієпископом до Праги. Через політичні інтриги й намагання германізувати львівське архієпископство призначення нового митрополита затягнулося майже на два роки, тому 1833–1834 З. виконував

обов'язки капітульного вікарія й адміністратора архієпархії, фактично керуючи її діяльністю. Новопризначений митрополит Франц Ксаверій Люшин (18.03.1834–06.04.1835) був *австрійцем*, не знав польської мови, не мав підтримки львівського кліру, тому за рік відмовився від львівської митрополії. Виїжджаючи зі Львова, він подав губернаторові список семи можливих кандидатів на нового архієпископа. Очолював перелік З., про якого митрополит писав: "Упевнений, що З. не тільки повний сил та енергії (мав тоді 63 роки), але й буде дуже гідним єпископом, і в разі номінації може стати для львівської архієпархії дуже корисним". Але в губернаторстві не мали довіри до уродженців Галичини, тому новим архієпископом Відень призначив Франца Піштека, чеха з походження.

З. було призначено Тарновським єпископом 02.09.1835. У Тарнові (тепер Малопольського воєвод., Польща) З. розгорнув активну діяльність, організував єпархіальну духовну семінарію, у якій також викладав кілька дисциплін. Спорудив новий будинок семінарії. 1840 був призначений перемиським єпископом, а 1843 одержав від цісаря Фердинанда I високий титул таємного цісарського радника.

Автор багатьох праць латинською і польською мовами із загальної історії, історії Церкви і теології. *С. Баронч* нарахував 11 виданих друком наукових праць і проповідей З., серед найважливіших "Відомості про вірмен у Польщі" (*Wiadomosć o Ormianach w Polszcze*, 1842). Ця праця була першою серед наукових досліджень цієї тематики у XIX ст. З. завжди пам'ятав про своє вірменське походження і свій обряд. У згаданій праці він описав походження *вірмен*, історію їхнього переселення до Польщі, вірменські пам'ятки Львова й Галичини. У його праці вміщено докладні описи, пов'язані з прийняттям львівськими вірменами унії з Римом, з'ясовано літургійні особливості вірменокатолицького обряду.

Помер у Перемишлі (тепер Підкарпатського воєвод., Польща) й похований у крипті місцевої латинської катедри.

Юрій Смірнов

Південне подвір'я вірменської церкви. Сучасне фото

ЗАХЕР-МАЗОХ ЛЕОПОЛЬД, ФОН (Sacher-Masoch Leopold, von; псевдоніми: Charlotte Arand, Zoe von Rodenbach; 27.01.1836–09.03.1895) — австрійський письменник. Син *Леопольда Риттера фон Захер-Мазоха*. Народився у Львові в сім'ї начальника Дирекції поліції у Львові, найстарший серед його п'яти дітей. Мати, Кароліна Шарлотта, була дочкою професора медицини, ректора *Львівського університету* Франца фон Мазоха. Народився майбутній письменник у поліцейській *казармі*, ймовірно, на місці сучасного *"Гранд-готелю"* у Львові (*просп. Свободи*, 13). Через слабке здоров'я хлопця віддали на вигодовування до української селянки у *Винники*. У зрілому віці оповіді годувальниці він відтворив у новелах на галицьку тематику. Змалку З.-М. розмовляв українською та польською мовами. 1852 вступив до Празького університету, 1854 продовжив студії з філософії у Граці, куди його родина переїхала, коли батько пішов на пенсію. 1856 здобув ступінь доктора філософії, 1856–1870 працював приват-доцентом університету в Граці (викладав австрійську та загальну історію новітнього часу). 1857 опублікував дисертацію "Повстання в Генті під час правління Карла V" (*Der Aufstand in Gent unter Kaiser Carl V.*). Зі студентських років розкрився як письменник. Його дебютна повість "Одна галицька історія. Рік 1846" (*Eine Galizische Geschichte. 1846.*

Леопольд фон Захер-Мазох

Л. фон Захер-Мазох
Вибрані твори
1999 р. Обкладинка

1858), у якій описував події польського повстання 1846 в Галичині. Відтоді З.-М. працював над новелами, історичними повістями; публікував в періодичних виданнях фейлетони; спробував себе як видавець часописів "Австрійська альтанка" (1866–1867) і "Щомісячник театру та музики" (1868), а також як автор кількох сценічних творів, зокрема драми "Чоловік без упередження" (*Der Mann ohne Vorurteil*, 1874). За твердженням львівського історика Остапа Середи, 1862 З.-М. консультував австрійського прем'єра Антона Шмерлінга та міністра закордонних справ Йоганна Бернгарда Рехберга з приводу міжнаціональних відносин у Галичині та перспектив розвитку українського національного руху, а згодом розпочав листування із львівським крилошанином *Михайлом Куземенським* щодо написання наукової праці "Русини в Галичині".

Читацький успіх до З.-М. прийшов з появою роману "Дон Жуан з Коломиї" (*Don Juan von Kolomea*, 1875; перший варіант написано французькою мовою й опубліковано в одному з паризьких журналів). З.-М. поступово втратив інтерес до академічної кар'єри. Вагомий вплив на творчість З.-М. мали твори І. Тургенєва, В. Гюго, вчення А. Шопенгауера та Ч. Дарвіна. Оригінальні уподобання письменника найяскравіше виявилися в кількох романах: "Венера в хутрі" (*Venus im Pelz*, 1869), основою якого була його любовна пригода з Фанні фон Пістор, та "Розлучена жінка" (*Die geschiedene Frau*, 1870), імовірно, написана внаслідок пережитої пригоди з Анною фон Коттвітц. Через психологічні травми дитячого віку, пов'язані із смертю сестер та сексуальним життям його тітки Ксенобії, ідеальну жінку своєї мрії З.-М. сприймав як зодягнену в хутро (гуцульську кацабайку) жорстоку повелительку, що шмагає чоловіка батогом. У наступних творах З.-М. тема знущання деспотичної жінки зі слабкого чоловіка стала настільки виразною, що 1886 віденський психолог Рихард фон Крафт-Ебінг вивчив неописану раніше сексуальну патологію й назвав її терміном "мазохізм".

З.-М. одружився 1872 з однією зі своїх палких шанувальниць Анґелікою Авророю фон Рюмелін, яка почала писати низькопробні порнографічні новели під псевдонімом Ванда фон Дунаєва (ім'я героїні "Венера в хутрі"). Через марнотратство та презирство дружини З.-М. був змушений постійно шукати заробітку, а тому часто змінював місце проживання, викладав в університетах Львова, Граца, Праги, Зальцбурга, Відня, Будапешта, Брука-на-Мурі. Нарешті 1881 він оселився з дружиною та двома синами в Ляйпціґу. Після того, як Анґеліка покинула З.-М. разом із його партнером-видавцем Арманом (авантюрист Розенталь), 1882 письменник пов'язав своє життя з гувернанткою своїх дітей, Ґульдою Майстер, а 1887 одружився вдруге. У новому шлюбі народилось ще троє дітей. З.-М. проживав з родиною на острові Ґельголянд в Північному морі, у Гессені та у власному будиночку в Ліндгаймі.

Творчі ідеї письменника значно глибші, ніж опис мазохістських стосунків із жінками; вони охоплюють велику гаму соціальних відносин, відображають притчену зовнішніми обставинами природу людини в "Ідеали нашого часу" (*Die Ideale unserer Zeit*, 1875), "Соціальні картини в тіні" (*Soziale Schattenbilder*, 1873), "Естетика і потворне" (*Die Aesthetik*

Скульптура
Л. фон Захер-Мазоха
на вул. Сербській
Скульптор В. Цісарик
2008 р.
Сучасне фото

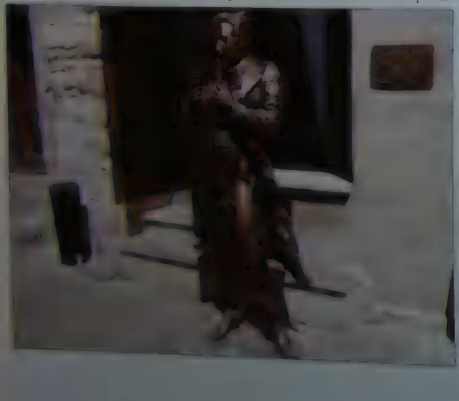

und Häßlichen, 1880). Чільне місце в його творчості посідає філософський роман "Запоніт Каїна" (*Das Vermächtnis Kains*, 1870–1877), у якому письменник намагався охопити найважливіші сфери життя людини і відобразити їх у сукупності з коханням між чоловіком та жінкою, проблемами власності, функціонуванням держави, потребою до самореалізації в суспільстві, моральною проблемою смерті. Відомі також його новели з народного життя на галицьку тематику, що увійшли до збірок "Галицькі оповідання" (*Galizische Geschichten*, 1877–1881), "Єврейські оповідання" (*Judengeschichten*, 1878), "Польські єврейські оповідання" (*Polnische Judengeschichten*, 1886).

За життя письменника його твори перекладали також українською мовою та 1880–1893 публікували в галицьких виданнях *"Зоря"*, *"Слово"*, "Червоная Русь", "Бесіда", *"Галичанин"* та ін. (було бл. 15 перекладів). Особливою популярністю його твори користувалися у Франції, де З.-М. був нагороджений Хрестом ордену Почесного Легіону. Помер письменник у с. Альтенштадт-Ліндгайм поблизу Гессена, тут 1929 його дім та урну з прахом знищила пожежа.

Після смерті З.-М. популярністю користувалися лише деякі його драми, найчастіше ім'я письменника пов'язували з терміном "мазохізм". У Європі зацікавлення творами З.-М. зросло на поч. 1950-х, а особливо в "епоху сексуальної революції". На поч. 1990-х в Україні з'явилися сучасні переклади творів письменника, зокрема 1994 журнал "Всесвіт" опублікував повість "Дон Жуан із Коломиї" (переклад *Наталі Іванчук*), "Жіночі образки з Галичини" (переклад Івана Герасима). У Львові 1999 у видавництві *"Літопис"* вийшло однотомове видання його "Вибраних творів" (перекладачі Н. Іванчук, І. Герасим). 1991 художники-львів'яни Ігор Подольчак та Ігор Дюрич (за участю режисера *Рамана Віктюка*) створили Фонд Мазоха, який уславився низкою мистецьких акцій. Наприклад, 1990-х на сцені Оперної студії Київської консерваторії вперше поставлено за мотивами роману З.-М. "Венера в хутрі" спектакль-феєрію "Цвіркун" (балетмейстер Сергій Швидкий). У Львові 2008 на *вул. Сербській* відкрито стилізоване "Мазох-кафе", а перед входом - скульптуру З.-М. (скульптор Володимир Цісарик).

Уляна Уська

ЗАХЕР-МАЗОХ ЛЕОПОЛЬД РИТТЕР, ФОН (Leopold Ritter von Sacher-Masoch; бл. 1800 - бл. 1882) австрійський чиновник, директор львівської *поліції* (1832 1848). Батько *Леопольда Захер-Мазоха* (1836–1895). Народився на Галичині в родині австрійського чиновника іспанського походження Йоганна Непомука Захера. Закінчив гімназію, працював у канцелярії губернатора *Фердинанда д'Есте* у Львові. Одружившись із донькою львівського лікаря Франца Мазоха Кароліною Шарлоттою, 1838 взяв подвійне прізвище.

У листопаді 1832 призначений начальником Дирекції поліції у Львові. Керуючи *поліцією*, упорядкував її *архів*, реорганізував патрульно-постову службу в місті, створив агентурну мережу. За твердженнями сучасників, періодично вдавався до провокацій, метою яких було виявити незадоволених політичним режимом. Підтримував стосунки із *Денисом Зубрицьким*, який присвятив З.-М. книгу "Хроніка міста Львова" (*Kronika miasta Lwowa*, 1844). Від 1840 голова *Галицького музичного товариства*. Збирав колекції мінералів і комах. Мешкав у будинку військової команди (не зберігся, тепер на його місці *"Гранд-готель"*, просп. Свободи, 13).

Своєю діяльністю на посаді керівника поліції викликав незадоволення місцевого польського населення. Особливо активно З.-М. критикували під час *"Весни Народів"* (тоді З.-М. перебував у відпустці за межами міста). 1848 переведений в Львова до Праги, де також очолив міську поліцію. Згодом працював директором поліції в Граці (Австрія). Залишивши Львів, подарував українській інституції *"Народний*

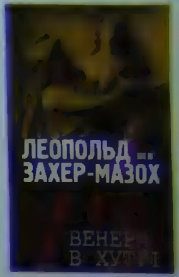

Л. фон Захер-Мазох. *Венера в хутрі*. 2008 р. Обкладинка

Леопольд Риттер фон Захер-Мазох

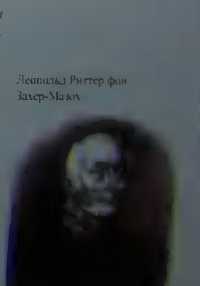

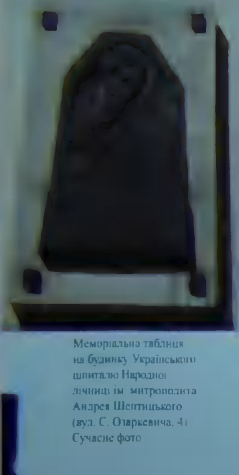

Меморіальна таблиця на будинку Українського шпиталю Народної лічниці ім. митрополита Андрея Шептицького (вул. С. Озаркевича, 4) Сучасне фото

Будинок колишнього Українського шпиталю Народної лічниці ім. митрополита Андрея Шептицького (вул. С. Озаркевича, 4) Сучасне фото

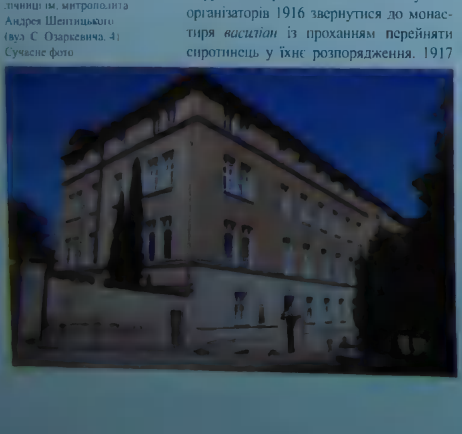

Для частину своїх колекцій мінералів та препарованих комах.

Автор виданої анонімно книжки "Польські революціонери" (*Polnische Revolutionäre*, 1862) та "Спогадів австрійського директора поліції" (*Memoiren eines österreichischen Polizeidirektors*, 1882). Відзначений титулом надвірного радника, державними нагородами.

Андрій Козицький

ЗАХИСТ ІМ. МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ДЛЯ СИРІТ У ЛЬВОВІ – перший притулок для дітей, осиротілих в роки *Першої світової війни*. Діяв у Львові 1915–1939 з ініціативи Українського комітету наданням помочі вдовам і сиротам жертв війни (1915). За перших півроку роботи кількість сиріт, що знайшли тут притулок, збільшилася від 6 до 130 осіб. Організатори дбали про забезпечення дітей харчуванням, одягом, дахом над головою, надавали їм можливість здобути початкову, середню, фахову і навіть вищу освіту. Поряд із освітнім, естетичним, фізичним вихованням, найбільше уваги було зосереджено на моральному вихованні дітей, формуванні характерів, засвоєнні норм поведінки, прищепленні їм християнських чеснот. Скрутні матеріальні обставини змусили організаторів 1916 звернутися до монастиря *василіян* із проханням перейняти сиротинець у їхнє розпорядження. 1917 монастир відправив двох сестер до Берліна на спеціальні курси з виховання сиріт, щоб мати змогу ознайомитися з найновішими здобутками педагогіки, зокрема індивідуальним підходом до виховання особистості в колективі. Монахині турбувалися і про дальшу долю своїх вихованців, намагаючись всіляко забезпечити їхнє майбутнє. Щедро допомагав сестрам *василіянки* у фінансуванні їхнього сиротинця митрополит *Андрей Шептицький*, особливо дбаючи про харчування сиріт. На честь його повернення з російського ув'язнення у вересні 1917 українська громадськість Львова зібрала 312 тис. корон для заснування Фонду ім. митрополита Андрея графа Шептицького для українських сиріт. Митрополит долучився до збільшення цього благодійного фонду, пожертвувавши ще 890 тис. корон. 1921, коли серед дітей притулку поширилася трахома, митрополит власним коштом влаштував ізолятор у кімнатах *палацу греко-католицьких митрополитів* на горі Св. Юра. Філантропічна місія Андрея Шептицького викликала ланцюгову реакцію в українського громадянства Східної Галичини. За прикладом митрополита й інші українці Галичини жертвували гроші на утримання соціально незахищених. Захист ліквідувала радянська влада 1939.

Лариса Середяк

ЗАХІДНЕ ОПЕРАТИВНЕ КОМАНДУВАННЯ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ військове оперативно-стратегічне об'єднання. Створене 03.01.1998 на базі *Прикарпатського військового округу* (ПрикВО). Командування виконувало завдання оборони території Волинської, Рівненської, Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської, Тернопільської, Хмельницької, Чернівецької та Вінницької обл. України, а також здійснювало технічне, тилове та інші види забезпечення військ (сил) у визначеній смузі відповідальності; тепер організовує територіальну оборону. Командування спочатку охоплювало два армійські корпуси (13-й та 38-й з управліннями у м. Рівному та м.

Івано-Франківську), а також з'єднання, військові частини, заклади, установи бойового, технічного й тилового забезпечення. Оперативно у підпорядкуванні Командування перебували також 14-й повітряний корпус та 28-й корпус протиповітряної оборони. Під час оптимізації структури Збройних Сил України 38-й армійський корпус був розформований, механізовані дивізії перетворені на механізовані бригади, велика кількість з'єднань та військових частин переформовані в нові, сучасніші структури.

Управління і штаб командування розташовано у Львові, у комплексі споруд колишнього управління ПрикВО, на території між *вул. Клепарівською*, вул. Батуринською та вул. Генерала Грекова.

Командувачі: генерал-полковник П. Шуляк (січень – вересень 1998), генерал-лейтенант (згодом генерал-полковник) С. Чернілевський (1998–2003), генерал-лейтенант М. Петрук (2003–2004), генерал-лейтенант М. Куцин (від 2004).

Відповідно до програми реформування Збройних сил України, 2009–2011 Командування підлягає розформуванню з передачею функцій керівництва військово-мобілізаційної роботи та організації територіальної оборони територіальному управлінню "Захід".

Михайло Слободянюк

ЗАХІДНЕ РЕГІОНАЛЬНЕ МЕДИЧНЕ УПРАВЛІННЯ – військово-медична структура, що діяла в західному регіоні України 2005–2007. Сформована 2005 на базі військово-медичного управління *Західного оперативного командування* (ЗахОК) внаслідок реформування Збройних Сил України. Управління мало організовувати медичне забезпечення з'єднань, військових частин, установ, військово-навчальних закладів, підприємств та організацій Міністерства оборони України, а також керувати роботою медичних частин і установ, підпорядкованих Департаменту охорони здоров'я Міністерства оборони України, виконувати інші завдання. Зона відповідальності управління охоплювала Волинську, Рівненську, Львівську, Закарпатську, Івано-Франківську, Тернопільську, Хмельницьку, Чернівецьку, Вінницьку, Житомирську, Київську, Чернігівську та Сумську обл. України.

Керівні органи управління розташовувались у Львові, у комплексі будівель управління та штабу ЗахОК на вул. Батуринській. Управління очолював полковник медичної служби В. Андронатій (2005–2007). Розформоване 01.06.2007.

Михайло Слободянюк

Нарукавна емблема Західного оперативного командування

ЗАХІДНЕ РЕГІОНАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ – з'єднання прикордонних військ України, яке забезпечує охорону західної ділянки державного кордону України. Створене в травні 1992, з'єднання почергово називалося Північно-Західним напрямом Прикордонних військ України, Західним напрямом прикордонних військ України, Західним управлінням Державної прикордонної служби, Західним регіональним управлінням Державної прикордонної служби України. До управління увійшли 5 прикордонних загонів та 2 окремі контрольно-перепускні пункти. Управління спочатку забезпечувало прикордонну службу в межах Житомирської, Рівненської, Волинської, Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької обл. Прикордонники управління охороняли державний кордон України

Герб Західного регіонального медичного управління

Будинок Західного регіонального управління Державної прикордонної служби України на вул. І. Мечникова, 16. Сучасне фото

Нарукавна емблема Західного територіального квартирно-експлуатаційного управління

з Білоруссю, Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією та Молдовою. Згодом, під час реорганізації прикордонних військ України у Державну прикордонну службу України, змінилися склад і завдання прикордонників управління. Тепер підрозділи управління охороняють державний кордон України з Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією.

Штаб управління розташований у Львові, на вул. І. Мечникова, 16. Від 1992 Управління очолювали генерал-лейтенант М. Йолтуховський (1992–2002), генерал-майор М. Гурський (2002–2003), генерал-лейтенант В. Карась (від 2003).

Михайло Слободянюк

ЗАХІДНЕ ТЕРИТОРІАЛЬНЕ КВАРТИРНО-ЕКСПЛУАТАЦІЙНЕ УПРАВЛІННЯ – військово-організаційна структура Міністерства оборони України. Створена 01.10.2005 на базі квартирно-експлуатаційного управління *Західного оперативного командування* (ЗахОК). Управління організовує квартирно-експлуатаційне забезпечення військових частин, закладів, установ та організацій; взаємодіє з органами місцевого самоврядування щодо квартирно-експлуатаційного забезпечення Збройних Сил України; здійснює функції замовника з будівництва житла для військовослужбовців, із будівництва і капітального ремонту військових об'єктів; керує безпосередньо підпорядкованими квартирно-експлуатаційними відділами, частинами, установами та організаціями. Свою діяльність управління здійснює у визначеній смузі відповідальності в межах Волинської, Рівненської, Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської, Тернопільської, Хмельницької, Чернівецької та Вінницької обл.

Керівні органи управління розташовані у м. Львові, в комплексі споруд управління ЗахОК.

Михайло Слободянюк

ЗАХІДНЕ ТЕРИТОРІАЛЬНЕ КОМАНДУВАННЯ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ – оперативне з'єднання внутрішніх військ України в західному регіоні України. Створене 2000 на основі управління 5-ї дивізії Національної гвардії України у Львові. Під керівництво командування були передані частини внутрішніх військ у Волинській, Рівненській, Львівській, Закарпатській, Івано-Франківській, Тернопільській, Хмельницькій, Чернівецькій та Вінницькій обл. України.

Керівні органи командування спочатку розміщувалися в будівлях колишнього управління 5-ї дивізії Національної гвардії на вул. Мечникова, в згодом були переведені до комплексу *казарм* внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ на *вул. Стрийській*, 146.

Михайло Слободянюк

ЗАХІДНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР НАН УКРАЇНИ ТА МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ (до 1992 Західний науковий центр АН УРСР) – державна неприбуткова бюджетна наукова установа, яка координує базові наукові дослідження в західному регіоні України. Розташований на вул. Я. Матейка, 4. Від січня 1992 Центрові надано статус юридичної особи.

Центр утворений на підставі постанови Центрального комітету Комуністичної партії України і Ради Міністрів УРСР № 207 від 11.05.1971 "Про створення наукових центрів Академії наук УРСР в окремих економічних районах Української РСР". Серед його основних завдань – розвиток фундаментальних досліджень у галузі природничих і суспільних наук, розв'язання наукових проблем, важливих для прискореного розвитку економіки західних областей України, організація комплексних досліджень у галузі природничих і суспільних наук силами академічних інститутів, вищих навчальних закладів і галузевих науково-дослідних установ, організація скоординованої роботи наукових установ і вищих навчальних закладів із підготовки наукових та інженерних кадрів і підвищення теоретичного

Нарукавна емблема Внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України

ріння наукових досліджень на кафедрах цих закладів. 31.05.1971 першим головою Центру став *Григорій Доленко*.

До складу Центру тоді увійшли 17 установ та підрозділів у чотирьох західних областях України (Львівській, Івано-Франківській, Чернівецькій, Закарпатській): Фізико-механічний інститут (м. Львів); *Інститут геології і геохімії горючих копалин* (м. Львів); Інститут суспільних наук (тепер *Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України*, м. Львів); Львівське відділення інституту економіки (тепер *Інститут регіональних досліджень НАН України*); Філіал інституту геофізики (м. Львів); *Державний природознавчий музей* (м. Львів); Львівський музей етнографії та художнього промислу, м. Львів); *Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника* (м. Львів); Відділ регуляції клітинного синтезу низькомолекулярних сполук Інституту біохімії (м. Львів); Відділ біохімії клітинної диференціації Інституту біохімії (м. Львів); Відділ статистичної теорії конденсованих станів Інституту теоретичної фізики (м. Ужгород); Відділ фотоядерних процесів Інституту ядерних досліджень (м. Ужгород); Відділ теорії адронів Інституту теоретичної фізики (м. Ужгород); Відділ історії європейських соціалістичних країн Інституту історії (м. Ужгород); Відділ фізики і технології вузькозонних напівпровідників Інституту напівпровідників (м. Чернівці); Відділ історії та конкретних соціальних досліджень Інституту історії (м. Чернівці); Відділ наукового атеїзму Інституту філософії (м. Івано-Франківськ). Науково-методичне керівництво установами центру здійснювали відповідні відділення Академії наук УРСР.

Керівними органами Центру визначено бюро та наукову раду. До складу бюро входили керівники академічних інститутів та відділів, голова Ради ректорів Львівської вузівської зони та ректор *Львівської Політехніки* разом 13 осіб. До складу наукової ради, крім представників академічних організацій, входили керівники великих підприємств усіх західних областей України (Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Рівненської, Тернопільської, Чернівецької) незалежно від відомчої підпорядкованості.

На поч. 1971 в академічних установах Центру працювали 2105 співробітників, зокрема 526 наукових, серед яких 6 академіків АН УРСР та членів-кореспондентів АН УРСР, 37 докторів і 228 кандидатів наук.

У березні 1972 головою Центру став *Ярослав Підстригач*. За час його керівництва утворено секції з пріоритетних для регіону галузей, а саме: фізико-хімічні проблеми машинобудування, науки про Землю, інформаційна техніка і кібернетика, енергетика, біологія, економіка, суспільні науки, фізика, математика і механіка, хімія і хімічні технології. Центр ініціював створення регіональної системи управління науково-технічним прогресом – міжвідомчих науково-виробничих комплексів та об'єднань, до складу яких входили організації споріднено профілю різного відомчого підпорядкування, зокрема: машинобудівний, приладобудівний, геолого-геофізичний, хіміко-технологічний, сільськогосподарський комплекс, соціально-економічний і науково-практичний комплекс "Здоров'я".

Нові форми інтеграції науки і практики дали змогу уникнути дублювання наукових досліджень, досягти укрупнення науково-технічної проблематики, зосеради-

Будинок Західного наукового центру на вул. Я. Матейка, 4
Сучасне фото

Ігор Юхновський

ті науковий потенціал на перспективних напрямах досліджень. Бюро Центру розробило "Комплексний план розвитку наукових досліджень і сприяння науково-технічному прогресу у Львівській області", згідно з яким до розробки комплексних регіональних проблем залучали, крім академічних установ, 11 вищих навчальних закладів та 17 галузевих науково-дослідних і проектно-конструкторських організацій, 24 виробничі організації різних міністерств і відомств.

Наприкін. 1976 до складу Центру входило 18 установ АН УРСР, де працювало 3713 співробітників, зокрема 768 наукових, серед яких 3 академіки АН УРСР, 4 члени-кореспонденти АН УРСР, 50 докторів наук і 392 кандидати наук. 1986–1989 впроваджено у виробництво понад 4 тис. розробок з економічним ефектом бл. 700 млн крб.

Від грудня 1990 обов'язки голови Центру виконував *Ігор Юхновський*. У 1990-ті діяльність Центру була скерована на вирішення комплексу проблем, що виникли через зменшення рівня асигнувань на наукові дослідження, і як наслідок – зниження рівня наукових досліджень, відтік талановитих учених за кордон, у комерційні структури. Центр вишукував нестандартні підходи до організації наукових досліджень і розробок та їхнього фінансового й ресурсного забезпечення. Зокрема Центр запровадив стипендії ім. С. Гжицького для молодих науковців, сприяв створенню при *Інституті фізики конденсованих систем НАН України* підрозділу, який перетворився на один із найпотужніших провайдерів мережі Інтернет на заході України тощо.

При Центрі створено Львівську філію австрійського Інституту Південної та Південно-Східної Європи, через яку надавали наукові стипендії для молодих учених для проведення досліджень у найкращих університетах Австрії; організовували літні школи в Альбаху та Клягенфурті (Австрія). Від 1993 проводились спільні дослідження Центру, міністерства економіки Австрії та Австрійської Академії наук із розроблення методики оцінювання землі й створення земельного кадастру в Україні. З ініціативи Центру 1996 проведено Українсько-Австрійський симпозіум із сільського господарства, який започаткував плідну співпрацю між науковими установами та бізнесовими структурами Австрії і України. На підставі угоди про співпрацю між Центром та Люблінським відділенням Польської Академії наук відбулося кілька міжнародних конференцій, розроблено тематику спільних досліджень, налагоджено співпрацю між окремими академічними та навчальними установами України і Польщі.

Завдяки діяльності Центру в західному регіоні України вдалося не тільки зберегти відомі наукові школи, а й ініціювати та підтримувати створення нових науково-дослідних установ у системі НАН України та нових вищих навчальних закладів. Зокрема були утворені установи НАН України: *Інститут екології Карпат* (м. Львів, 1991), Інститут електронної фізики (м. Ужгород, 1992), Львівське відділення інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського (1992), Інститут регіональних досліджень (м. Львів, 1994), Державний науково-дослідний інститут інформаційної інфраструктури (м. Львів, 1996), а також відбулась реорганізація деяких інститутів в університети, унаслідок чого виникли Прикарпатський університет ім. В. Сте-

Обговорення наукової теми
Зліва: Орест Пізо, Іван Вакарчук, Юрій Рудавський, Олександр Давидов
Фото поч. 1980-х рр

фаника (1992), Волинський державний університет ім. Лесі Українки (1993), Тернопільський технічний університет ім. І. Пулюя (1996).

У грудні 1998 головою Центру став *Мар'ян Долішній*. З його ініціативи відбулася структурна реорганізація Центру. Наукові секції Центру були згруповані у Відділення історії, філософії і філології (керівник *Ярослав Ісаєвич*), народознавства (керівник *Степан Павлюк*), економіки і права (керівник Мар'ян Долішній), фізико-математичних наук (керівник *Юрій Рудавський*), технічних і хімічних наук (керівник *Василь Похмурський*), біологічних, медичних та аграрних наук (керівник *Володимир Снітинський*).

Для підвищення ефективності науково-організаційної роботи в областях регіону утворено науково-координаційні ради. Центр науково забезпечував реформування аграрних відносин на селі, формування регіональної програми розвитку паливного комплексу регіону, реструктуризації підприємств гірничої хімії тощо. Науковці регіону активно долучились до розроблення комплексної програми екологічної безпеки і стратегії розвитку народного господарства Закарпаття. Було укладено угоди про співпрацю з міськими радами Львова, Ужгорода та Луцька для наукового розв'язання міських проблем. Сформовано регіональну програму з визначення залишкового ресурсу конструкційних споруд і машин тривалої експлуатації та розробки заходів щодо подовження терміну їхньої безаварійної роботи.

Великих зусиль було докладено до налагодження роботи з талановитою молоддю Львівщини. Від 2001 з ініціативи Центру засновано 150 щорічних премій голови Львівської обласної ради та голови Львівської обласної державної адміністрації для талановитих молодих учених та 30 премій для відомих учених.

При Центрі 2004 створено Інститут соціогуманітарних проблем людини. Діяльність інституту сприяє підвищенню ролі науки в розробці й реалізації у західному регіоні України ефективної соціогуманітарної політики, орієнтованої на формування умов сталого розвитку регіону, поєднаного з гармонійним розвитком людини. В інституті працює три підрозділи: відділ соціально-політичних досліджень, відділ релігієзнавства і міжконфесійних відносин, відділ етнічних і національних досліджень. Інститут видає журнал "Соціогуманітарні проблеми людини", який сприяє гуманізації суспільства, активно формує громадську думку з акцентом на особистість та її місце в сучасних умовах цивілізації.

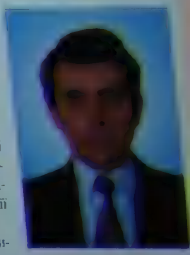
Зіновій Назарчук

З ініціативи Центру 2005 створено Інститут транскордонного співробітництва та європейської інтеграції, щоби сприяти розвиткові міжнародної співпраці та реалізації євроінтеграційної стратегії України; надавати наукову, організаційну й інформаційну підтримку для впровадження передового європейського досвіду з регіонального розвитку, транскордонної співпраці та адаптації його до умов України; формувати позитивний імідж прикордонних регіонів та сприяти залученню іноземних інвестицій; сприяти всебічній поінформованості населення щодо Європейського Союзу, його політики транскордонної співпраці, задоволення законних прав та інтересів своїх членів.

Від жовтня 2006 Центр очолює *Зіновій Назарчук*. Від 2007 до сфери впливу Центру внесено Хмельницьку обл.

Сьогодні Центр працює над вирішенням актуальних комплексних регіональних проблем Західного регіону України в галузі економіки, екології, ресурсозбереження, інформатизації, культурного та духовного розвитку; сприяє розвиткові фундаментальних і прикладних досліджень, поглибленню інтеграції науки і освіти; бере активну участь у забезпеченні інноваційного розвитку господарського комплексу регіону, забезпечує широке використання в регіоні високоефективних наукових розробок учених України; здійснює просвітницьку діяльність, сприяє підвищенню інтелектуального та наукового потенціалу західного регіону України.

Центр разом із Львівською Політехнікою 2007 створили науково-навчальний комп-

Емблема Військово-медичного центру західного регіону

лекс із правами Відділення цільової підготовки, метою діяльності якого є сприяння інтеграції української науки і освіти до європейського науково-освітнього простору та підготувати фахівців із високим творчим потенціалом для установ НАН України та Національного університету "Львівська політехніка"

Олег Зинюк

ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ ВІЙСЬКОВО-МЕДИЧНИЙ ЦЕНТР – керівний орган військово-медичних закладів західного регіону України. Створений 01.06.2007 на основі двох структур: *Західного регіонального медичного управління* (як органу управління) та Центрального військово-клінічного госпіталю у м. Львові (як найпотужнішої лікувально-діагностичної установи на Заході України). Нині Центр здійснює керівництво військових шпиталів колишнього *Західного оперативного командування*, медичне постачання підконтрольних військово-медичних установ, управління медичними кадрами, організує мобілізаційну та бойову підготовку, планування медичного забезпечення та ін.

У складі Центру створений 66-й мобільний госпіталь, на який покладено функції надання спеціалізованої медичної допомоги пораненим і хворим в польових умовах та в умовах надзвичайних ситуацій. Клініка невідкладної допомоги Центру здійснює постійне чергування на території Волинської, Рівненської, Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської, Тернопільської та Чернівецької обл. України.

Центр розташований у Львові, у приміщенні Львівського центрального військово-медичного клінічного центру на *вул. Личаківській*, 26.

Михайло Слободянюк

Будинок Військово-медичного центру західного регіону Сучасне фото

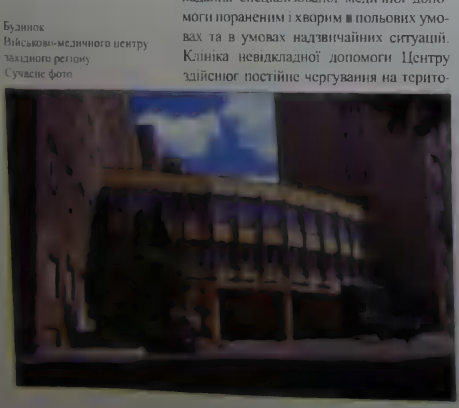

ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА (ЗУНР) – українська держава, створена в листопаді 1918 на західноукраїнських землях, які входили до складу Австро-Угорської імперії; де-факто існувала до липня 1919 (евакуація уряду та *Української Галицької Армії* (УГА) на територію Української Народної Республіки (УНР)), де-юре – до березня 1923, коли Рада представників Антанти надала дозвіл на інкорпорацію Польщею Східної Галичини. Декларована територія – бл. 70 тис. км^2 (фактично бл. 40 тис. км^2), населення – 4 млн осіб.

Проголошення державної незалежності Української Народної Республіки та поразка країн Троїстого союзу в *Першій світовій війні* активізували національно-визвольний рух у Східній Галичині, Буковині та на Закарпатті. 25.03.1918 в залі Музичного інституту ім. Лисенка у Львові відбувся з'їзд 500 українських представників усіх галицьких партій, які привітали проголошення незалежної УНР та ухвалили резолюцію з такими вимогами: "З українських земель Галичини та Буковини утворити окремий державний організм; надати національним меншинам на цій території повне забезпечення їхньої національної автономії та політичної рівноправності; припинити насильницьку колонізацію Холмщини; злука всіх національних сил". У вересні 1918 вимоги об'єднати всі українські землі Австро-Угорської імперії в єдиний коронний край з окремим сеймом та адміністрацією, якомога швидше ратифікувати умови Берестейського мирного договору підтримали на масових мітингах і вічах *українці* Львова та інших галицьких міст і сіл.

Унаслідок наростання національно-визвольного руху народів Австро-Угорської

монархії 16.10.1918 цісар Карл I оголосив про реорганізацію імперії в федеративну державу, "у якій кожен народ має створити на своїй території власну державу". З огляду на це, 18–19.10.1918 у Львові представницьке зібрання українських послів до австрійського парламенту, *Галицького Крайового Сейму* та Крайового Сейму Буковини, єпископату, делегатів українських партій обрало тимчасовий український парламент – *Українську Національну Раду* на чолі з адвокатом *Євгеном Петрушевичем*. До неї також увійшли адвокат *Кость Левицький*, публіцист *Льонтин Цегельський*, письменник *Осип Назарук*, журналіст *Василь Панейко* та ін. У маніфесті Українська Національна Рада проголосила на етнічних землях імперії Українську державу, закликавши до її творення всі національні меншини краю. Великий мітинг львівських українців 20.10.1918 на пл. Св. Юра підтримав "утворення Української держави в межах Австро-Угорщини".

У "Народній гостинниці" (тепер *вул. Т. Костюшка*, 1) діяв створений у вересні 1918 Центральний Військовий Комітет (від 31.10.1918 – Українська Генеральна Команда). До нього увійшли досвідчені старшини-фронтовики: *Іван Рудницький*, *Сень Горук*, *Дмитро Паліїв*, *Володимир Старосольський*, які розгорнули пропагандивну роботу серед військовиків львівського гарнізону, де служило чимало українців із Галичини та Буковини. Комітет підтримував зв'язки з українськими підрозділами в Перемишлі, Станиславові (тепер м. Івано-Франківськ), Тернополі, Коломиї, Золочеві, Бродах і особливо з Легіоном *Українських Січових Стрільців* (УСС) у Чернівцях.

Наприкінці жовтня 1918 польські політики теж напоказливо готувалися відновити Польську державу та узаконити свої права на Східну Галичину. Тому 31.10.1918 сотник легіону УСС *Дмитро Вітовський* від імені військового комітету заявив керівництву Української Національної Ради: "Якщо цієї ночі ми не візьмемо Львів, завтра його візьмуть поляки!" – й одержав згоду на збройне повстання. Військовий комітет розіслав накази окружним військовим комітетам, де їх не було – провідникам українського руху, негайно брати владу в свої руки.

Проти ночі 01.11.1918 українські військові встановили контроль над всіма стратегічними об'єктами Львова, а на *ратуші* вивісили синьо-жовтий прапор (підняв стрілець Степан Паньківський). Надвечір на мурах Львова були вивішені звернення до населення і відозва Української Національної Ради про створення Української держави із закликом брати владу на місцях та готуватись до скликання Установчих зборів. Перехід влади до Української Національної Ради в Галичині відбувся, окрім Перемишля, без більшого опору.

У програмному маніфесті Української Національної Ради 05.11.1918 українська влада декларувала загальне виборче право, рівність усіх громадян незалежно від віри, мови, стану чи статі перед законом, 8-годинний робочий день, соціальний захист людей похилого віку та інвалідів, охорону праці та громадський спокій, проведення аграрної реформи. 09.11.1918 сформовано уряд – *Раду державних секретарів* (Державний секретаріат). Його головою став Кость Левицький. Президентом Національної Ради обрано Є. Петрушевича. 13.11.1918 затверджено Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель ко-

Євген Петрушевич

Д. Перфецький
Вуличний бій у Львові в листопаді 1918 р.

Однострій старшини Українських Січових Стрільців. Реконструкція Ю. Любіва

Перемир'я під час вуличних боїв у Львові. Будинок дирекції Львівської залізниці. Поляки ліквіруч. українці праворуч. Фото листопада 1918 р.

лишньої Австро-Угорської монархії, проголошено ЗУНР.

Польське населення Львова негативно відреагувало на встановлення української влади. Польські офіцери австрійської армії створили збройні підрозділи, які розпочали у Львові вуличні бої проти українських сил. Перші три тижні українсько-польської війни 1918–1919 бойові дії йшли зі змінним успіхом. Після того, як із Перемишля до Львова залізницею прибуло польське угруповання (бл. 1,5 тис. вояків), противникові вдалося перехопити ініціативу й змусити 22.11.1918 українські війська відступити зі Львова. Уряд ЗУНР виїхав до Тернополя, який став новою столицею держави. Українські сили, що вийшли з Львова, розпочали облогу міста, встановлено 300-кілометрову лінію фронту – від м. Сокаль (тепер Львівської обл.) до м. Турка (тепер Львівської обл.).

На початку січня 1919, після місячного перебування в Тернополі, центральні органи держави перебралися до Станиславова (тепер м. Івано-Франківськ). У трьох сесіях Української Національної Ради (02–04.01, 04–15.02, 25.03–15.04.1918) взяло участь понад 130 делегатів, які створили десять комісій: земельну, військову, законодавчу, технічної відбудови, фінансову, шкільну, закордонних справ, суспільної опіки, комунікаційну, адміністративну. Тоді ж сформовано новий уряд на чолі із *Сидором Голубовичем*.

За умов кількарічної воєнної розрухи уряд і президент особливу увагу фокусували на організації народного господарства та виведенню його з глибокої кризи. Уряд монополізував продаж зерна, хлібопекарських виробів, картоплі, великої і малої рогатої худоби, свиней, шкіри, цукру, сірників, цигарок, спирту, поташу. 04.04.1919 запроваджено в обіг спільну з УНР валюту – гривню (дорівнювала австрійській кроні) і карбованець (дорівнював двом коронам). Через декілька днів регламентовано розподіл м'яса, заборонено випікання хліба без установленого мінімуму (25%) сурогату, обмежено його продаж у промислових їдальнях (25 г). Українська влада так і не зуміла взяти під контроль нафтовидобуток (більшість розробок належала іноземному капіталові), хоч і заборонила вивіз нафти.

Після тривалих дискусій 14.04.1919 було ухвалено земельний закон, який визначив основи аграрної реформи, зокрема ліквідацію великого землеволодіння. Після закінчення війни передбачалося поділити ріллю між безземельними.

Національним меншинам гарантовано свободу усного і писемного спілкування з державними і громадськими структурами рідною мовою. Закон про вибори до сейму передбачав загальні, таємні і прямі вибори за національними куріями осіб, не молодших ніж 20 років, зокрема вибори 160 депутатів від українського, 33 – від польського, 27 – від єврейського і 6 – від німецького населення краю, разом 226 обранців. Право висувати кандидатів у депутати надавали партіям і групам виборців за спеціальними виборчими списками (від 200 осіб). Члени виборчих комісій складали письмові присяги. Заплановані на травень 1919 парламентські вибори не відбулися через наступ польського війська.

Громадянство ЗУНР надавали особам із постійним місцем проживання (хоча б п'ять років); службу в державних установах і організаціях дозволяли лише після громадянської присяги.

Українська влада прагнула реформувати систему народної освіти. Публічні

школи оголошено державними, в вчителів державними службовцями; за рішенням освітніх органів було дозволено засновувати приватні школи. Українська мова стала основною в усіх державних школах; за національними меншинами – *поляками* та *євреями*, визнавали "право на школу в рідній мові". Спеціальним законом націоналізовано українські приватні гімназії в Долині, Городенці, Копичинцях, Рогатині, Чорткові та Яворові, а також учительські жіночі семінарії у Львові, Коломиї й Тернополі.

Українська Національна Рада 03.01.1919 урочисто проголосила намір об'єднати ЗУНР з УНР "в одну одноцілу суверенну Народну республіку" *Актом злуки* 22.01.1919 р. ці плани було реалізовано. До складу Директорії УНР обрано Є. Петрушевича, ЗУНР стала Західною областю Української Народної Республіки (ЗО-УНР). Реалізуючи спільні домовленості, уряд УНР виділив для відбудови прикарпатської економіки 500 млн гривень. Крім того, київський уряд асигнував низку цільових проєктів на відродження товариства *"Сільський господар"* (2 млн гривень), розвиток українського шкільництва і *Національного музею у Львові* (1 млн гривень), відбудову галицьких залізниць, допомогу галичанам-біженцям, сім'ям загиблих стрільців. До УГА було скеровано наддніпрянські підрозділи, групу досвідчених командирів (Олександр Греков, Михайло Омелянович-Павленко, Джанбулат Канаков), боєприпаси, сотні кулеметів, десятки гармат і літаків. У березні 1919 на допомогу галичанам надійшло 730 вагонів цукру, 213 борошна, 223 збіжжя, 127 вагонів інших харчів. Повсюди – у Києві, Одесі, на Херсонщині, створювалися громадські "фонди", "вагони" і "корпуси" допомоги Галичині, які збирали пожертви, мобілізовували добровольців на захист ЗУНР -ЗОУНР.

Упродовж грудня 1918 – січня 1919 здійснено реорганізацію УГА, її очолив М. Омелянович-Павленко. Чисельність армії сягнула бл. 100 тис. бійців. Щоб полишити переговорні позиції української делегації на Паризькій мирній конференції, де, зокрема, йшлося й про належність Галичини, командування української армії двічі (27.12.1918–02.01.1919 та 11-12.01 1919) організовувало штурм Львова, але неуспішно. 14–25.02.1919 та 07–19.03.1919 проведено Вовчухівську операцію, під час якої українцям на деякий час вдалося перервати залізничний зв'язок між Львовом та Перемишлем.

Дипломатична делегація ЗУНР, яка в січні 1919 прибула на Паризьку мирну конференцію, деякий час входила до спільного представництва з УНР. Істотних успіхів у Парижі галицькі дипломати не досягли, оскільки більшість країн-учасниць конференції вважали Польщу надійнішим партнером у боротьбі проти більшовицької Росії та набагато потужнішою силою, що зможе протидіяти післявоєнній Німеччині, ніж ЗУНР. Тільки одного разу, 21.05.1919, представників ЗОУНР В. Панейка, М. Лозинського і Д. Вітовського запросили на засідання конференції, щоб почути їхню думку щодо українсько-польської війни. Місія УНР–ЗУНР мала лише неофіційні зустрічі та кулуарні розмови з делегатами конференції. Франція категорично відмовила в допомозі. Не справдилися сподівання й на Велику Британію та США, політика яких була загалом лояльною до України.

Керівники США, Франції та Великої Британії (Вудро Вільсон, Жорж Клемансо і Девід Ллойд-Джордж) 19.03.1919 зажа-

Меморіальна таблиця Дмитрові Вітовському на будинку "Народної гостинниці" (тепер Львівська міліція, вул. Т. Костушка, 1)
Фото О. Заячківського

Д. Перфецький. Бій на головному залізничному вокзалі

Військовий меморіал Української Галицької Армії на Личаківському цвинтарі. Сучасне фото

Еміграційний уряд Західно-Української Народної республіки у Відні. Фото 1920 р

дали від української та польської сторін припинити бойові дії й розпочати перемовини. Після деякого вагання уряд ЗУНР погодився припинити бойові дії. Водночас Є. Петрушевич залишив без уваги пропозицію уряду Української Соціалістичної Радянської Республіки про спільні дії проти Польщі. Тим часом до Польщі із Франції прибула 80-тисячна польська армія під командуванням *Юзеф Галлера*. 14–15.05.1919 польські сили почали велику наступальну операцію, унаслідок чого частини УГА відступили з околиць Львова на південь Тернопільщини, до Дністра. У середині червня 1919 УГА здійснила контрнаступ ("Чортківський прорив", "Чортківська офензива"), під час якого звільнено міста Чортків, Тернопіль, Золочів. Українські сили дійшли до лінії Бучач–Ожидів (Буського р-ну Львівської обл.). Для оптимізації механізмів ухвалення рішень в екстремальних умовах війни уряд передав надзвичайні повноваження Є. Петрушевичу, якого оголошено диктатором ЗУНР.

Підтягнувши резерви, в липні 1919 польські війська знову перейшли в наступ. Українські частини змушені були відступити на схід. 15–17.07.1919 підрозділи УГА переправились за річку Збруч, на підконтрольну Директорії УНР територію. 31.08.1919 об'єднане українське військо звільнило від Червоної армії Київ. Згодом УГА брала участь в боях проти російської Добровольної армії в районі Немирова–Браїлава (тепер Вінницької обл.). Наприкінці жовтня 1919 в УГА почалася *епідемія* тифу. З огляду на трагічний стан українських підрозділів, новий командувач армії *Мирон Тарнавський*, усупереч наказам *Симона Петлюри*, 06.11.1919 на власну відповідальність підписав договір, згідно з яким УГА приєднувалась до військ Антона Денікіна й відходила в район Одеси–Балти на лікування. Проти ночі 16.11.1919 Є. Петрушевич через Румунію виїхав до Відня, а Головний отаман УНР С. Петлюра – до Польщі.

Наміри денікінського командування використати галицьких стрільців на фронті виявилися марними. У лютому 1920, з ініціативи стрілецьких ревкомів, три галицькі бригади влилися до 12-ї і 14-ї радянських армій, на їхній базі було створено 20-тисячну Червону українську галицьку армію (ЧУГА), яку очолив Василь Порайко, згодом заступник голови Раднаркому (уряду) Української РСР. У лютому 1920 підрозділи ЧУГА вели бої проти денікінців і польських військ. 23.04.1920 дві стрілецькі бригади знову перейшли на бік петлюрівської армії, яка тоді була союзником поляків, але невдовзі були інтерновані польською владою. Сотні галичан, які залишилися в Червоній армії, невдовзі були відправлені в тюрми Харкова та Одеси, Кожухівський концтабір під Москвою, табір на Соловецьких островах у Білому морі (Росія).

З огляду на виникнення нової воєнно-політичної ситуації в Центрально-Східній Європі, насамперед через небезпеку поширення комуністичних режимів, західні держави схилялися до розв'язання українсько-польської суперечки за Галичину на користь Польщі. 25.06.1919 Найвища рада Антанти санкціонувала право Варшави на "тимчасову військову окупацію" Східної Галичини. Підготовлений Найвищою радою 08.12.1919 проект статусу Східної Галичини, котрий передбачав лише 25-річний мандат на адміністрування Польщі у краю, опротестувала польська делегація і він не набув чинності

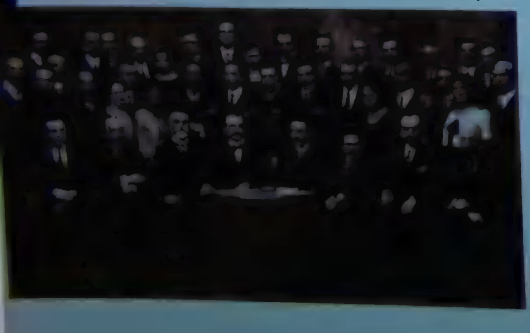

(поляки вимагали права на довічне володіння Галичиною). Намагаючись переконати інкорпорації українських земель до складу Речі Посполитої, керівництво ЗУНР домагалося від країн Антанти розв'язання східногалицької проблеми на засадах права націй на державне самовизначення. 23.02.1921 паризька сесія Ради Ліги Націй підтвердила тимчасовий характер польської військової окупації Східної Галичини. Навесні 1922 долю західних земель України обговорювали на Генуезькій конференції. 14.03.1923 Рада представників держав Антанти визнала Східну Галичину частиною Польської держави. Натомість польський уряд обіцяв забезпечити національним меншинам можливості національно-культурного розвитку і надати Східній Галичині автономію, але не виконав цієї обіцянки. Оголосивши заяву з протестом, 15.03.1923 екзильний уряд ЗУНР у Відні самоліквідувався.

Історію ЗУНР досліджували К. Левицький, М. Лозинський, С. Макарчук, О. Карпенко, М. Литвин, К. Науменко, М. Кугутяк, О. Павлишин, О. Рубльов, О. Реєнт, Б. Тищик, Ю. Сливка, Б. Якимович.

Микола Литвин

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКЕ МИСТЕЦЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ (ЗУМО) – короткотривале творче об'єднання діячів культури "лівої" орієнтації, засноване у Львові 1930 з ініціативи поета, художника й редактора *Івана Крушельницького*. ЗУМО постало в період організаційних трансформацій у середовищі українських художників Львова після занепаду діяльності *Гуртка діячів українського мистецтва* та в умовах невизначеності щодо дальших шляхів розвитку національного мистецтва. Орієнтиром для ініціаторів ЗУМО стало культурно-мистецьке піднесення в радянській Україні наприкін. 1920-х з його широким розмахом експериментаторства й пошуками нових естетичних вартостей образотворчого, музичного, театрального мистецтва. Програмні матеріали об'єднання опубліковано в "Альманасі лівого мистецтва ЗУМО", співавторами якого були Іван Крушельницький, *Святослав Гординський*, *Микола Колесса*, *Зиновій Лисько*. Ідеологічні моменти ЗУМО висвітлені у статті І. Крушельницького "Розуміння мистецтва", у публікаціях С. Гординського "Формальні завдання сучасного малярства" і "Декорація в новому театрі". ЗУМО проіснувало до 1931. Частину програмних засад об'єднання успадкувала *Асоціація незалежних українських митців* та деякі інші українські професійні творчі організації.

Роман Яців

Військові поховання стрільців Української Галицької Армії на Янівському цвинтарі. Сучасне фото

ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК – див. *"КРЕДОБАНК"*

ЗАЦНИЙ, ЛЕВ-ЯРОСЛАВ (псевда: Ар. Вік, Троян; 03.05.1911–01.09.1940) – діяч українського національно-визвольного руху. Народився в м. Козова (тепер Тернопільської обл.). Член *"Пласту"* в Бережанській гімназії, яку закінчив 1931. Навчався на правничому факультеті Ягеллонського університету в Кракові (поч. 1930-х), згодом закінчив Вищу торгову школу. Активіст громадського і політичного життя, член *Української Військової Організації*. В *Організації Українських Націоналістів* (ОУН) від 1929. Член повітового, згодом окружного проводу ОУН Бережанщини (1929–1936). Діяв у Львові як виступник організаційного референта Крайової екзекутиви ОУН західноукраїнських земель.

Лев-Ярослав Зацний

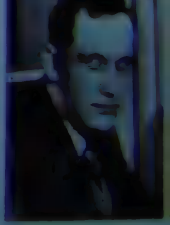

Ю. Заяць
Автопортрет
1920-ті рр.

(1938) і бойовий референт Крайової екзекутиви (1939). Учасник нарад провідного активу 09–10.02.1940 у Кракові, на яких створено революційний провід ОУН на чолі зі *Степаном Бандерою*. Скерований до Львова, куди прибув наприкінці березня 1940. Призначений організаційним референтом Крайової екзекутиви ОУН із центром у Львові. Перебував у місті на нелегальному становищі до серпня 1940. Загинув під час переходу кордону з СРСР до Німеччини – поранений, втонув у річці Сян коло с. Вара Перемиського повіту (тепер Підкарпатського воєвод., Польща), де й похований.

Володимир Мороз

ЗАЯЦЬ ЮЛІАН (30.05.1880–02.09.1971) – український правник, дослідник цивільного і римського права, художник. Народився в с. Богутин (тепер Золочівського р-ну Львівської обл.) у священичій родині. Навчався у початковій школі в Ходорові на Львівщині, згодом у II Німецькій гімназії у Львові, на правничому факультеті *Львівського університету*, від 1901 – у Ягеллонському університеті в Кракові. Тоді записався до Академії мистецтв у Кракові, навчався у Л. Вичулковського (там познайомився із *К. Сихульським*, *О. Новаківським*). 1909, 1912 відвідував Академію мистецтв (клас М. Лібермана) у Берліні, а після *Першої світової війни* – Художньо-промислову школу у Львові.

Подав на розгляд історично-філософської секції *Наукового Товариства ім. Шевченка* (НТШ) 1902 працю "Usus fructus nominis", яку згодом опублікував у "Часописі правничій і економічній", на її основі захистив докторат. Як член НТШ брав активну участь у Правничій комісії. Працював у Державній прокураторії скарбу у Львові. 1909, 1912 стажувався в Берліні, де написав працю "Jus iurandum in litem". Там паралельно досліджував грецькі папируси. Після Першої світової війни працював у м. Комарно на Львівщині (юридична канцелярія П. Коса), згодом адвокатом у Львові. Викладав римське право в *Українському таємному університеті*, був постійним дорадником у правничих справах *Андрея Шептицького*.

Автор меморіалів до Ліги Націй у Женеві та до Ватикану з питань польських націфікацій. У 1920-ті запрошений працювати до Фінансової прокураторії польського державного скарбу. Активний у громадському житті. Член *Українського національно-демократичного об'єднання*, віце-сеньйор *Ставропігійського інституту*. Публікувався в журналі *"Життя і право"*.

Займався живописом і рисунком. Учасник художніх виставок 1929–1932, 1934, 1935, 1937, 1943 у Львові (*Національний музей у Львові*, *Українське товариство прихильників мистецтв*) і Варшаві (Польське товариство прихильників мистецтв у салоні "Заохота") та ін. Твори "Дама в синьому", "Портрет доньки", "Автопортрет", "Портрет хлопця", "Церква в Краснім", "Церква в Кривчицях", "Квіти", "Річка Камінка" високо оцінювали в пресі та спеціальних виставкових каталогах.

З. відзначався вокальними здібностями. За спогадами, володів "сильним героїчним тенором". Закінчив Львівську консерваторію (тепер *Львівська національна музична академія*) за класом *Н. Нижанківського*. Виступав із сольними номерами в концертних залах Львова, Варшави та інших міст. Учасник щорічних святкових програм Шевченківських днів у Галичині. 1920–1926 очолював співоче товариство "Муза".

Переведений зі Львова до Варшави на посаду судді Найвищого адміністративного трибуналу Польщі (1937). Нагороджений урядовими відзнаками. Під час німецької окупації – президент Апеляційного суду у Львові (1941–1944).

Від вересня 1945 – викладач *Львівського університету*. 01.04.1946 – бібліограф, спочатку Інституту історії України АН УРСР у Львові, а від 01.12.1946 – *Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника*. Через політичні переслідування залишив наукову роботу, став палітурником, а далі тривалий час не мав роботи. Праці-

Ю. Заяць
Портрет доньки.
1940 р.

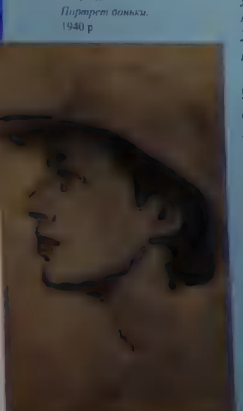

ючи в системі Академії наук, підготував "Матеріали до бібліографії М. С. Возняка" (1946, машинопис), "Бібліографію праць М. П. Драгоманова" (1947, машинопис, разом із О. Павенським), "Бібліографію історії міста Львова", у двох частинах (1948, машинопис). Колекціонер мистецьких творів, давніх мистецьких і правничих книжок. Помер у Львові. Похований на *Личаківському цвинтарі*.

Олег Купчинський

ЗАЯЧКІВСЬКИЙ МИКОЛА (1870–1938) – український громадсько-політичний діяч, економіст. Народився в с. Тишківці (тепер Городенківського р-ну Івано-Франківської обл.). Навчався у Стрийській гімназії та *Львівському університеті*, де вивчав теологію. Був співорганізатором товариства "*Руська Бесіда*", референтом, від 1900 – директором театру при цьому товаристві. Організатор кооперативу "Народна гостинниця" (1900), від 1902 – його секретар. 1911 одержав стипендію від міністерства торгівлі Австро-Угорщини для вивчення можливостей українського експорту і становища емігрантів у штаті Парана в Бразилії. Співзасновник Товариства опіки над емігрантами ім. Св. Рафаїла у Львові (1912). З початком *Першої світової війни* вступив до підпільної організації, що підтримувала зв'язки із Союзом Визволення України і підпорядковувалася *Головній Українській Раді*. Разом із *С. Федаком*, *В. Охримовичем*, *І. Паньківським*, *В. Шухевичем* розробляв стратегію визвольного руху в Галичині в умовах російської окупації (вересень 1914 – червень 1915). Перед відступом російських військ зі Львова був вивезений углиб Росії як *заручник*, 1915–1917 перебував на засланні в Сибіру (Росія). Після Лютневої революції 1917 в Росії зміг переїхати до Києва, працював у кооперативній спілці "Дніпросоюз". 1918 переїхав до Львова, очолив кооператив *"Народна торгівля"*, працював заступником голови галицької кредитної спілки "Центробанк", очолював ревізійну комісію Ревізійного союзу українських кооперативів і Товариство опіки над українськими емігрантами. Член Державної еміграційної ради Польщі, радник Торгово-промислової палати, почесний член *Союзу українських купців та промисловців*. Активний у громадській роботі: член товариства *"Просвіта"* довголітній голова контрольної комісії, меценат та учасник просвітянських акцій. 1922–1923 голова *"Сокола-Батька"*. Матеріально підтримував українських художників і письменників, зокрема *В. Стефаника*, *І. Труша*, *О. Новаківського*, *П. Холодного* та ін. Автор низки публікацій на економічну тематику у львівських часописах. Мешкав у кам'яниці на *пл. Ринок*, 39. Помер у Львові. Похований на *Личаківському цвинтарі*.

А. *Крушельницький* написав повість про життя і діяльність З. – "Змагання" (1921).

Степан Качараба, Алла Середяк

М. Долинний
Портрет Миколи Заячківського
2008 р.

ЗБЕЖХОВСЬКИЙ ГЕНРИК (Zbierzchowski Henryk; псевдонім Nemo; 19.11.1881–06.11.1942) – польський письменник. Народився у Львові. Закінчив юридичний факультет *Львівського університету*, працював у державних фінансових установах, зокрема у відділі фінансів львівського *маґістрату*. Літературний дебют З. відбувся 1898 у краківському часописі "Життя" (*Życie*), який редагував *С. Пшибишевський*, згодом дописував до львівських видань. 1906–1910 З. працював у редакції журналу "Наш край" (*Nasz Kraj*), 1920–1926 редагував сатиричний журнал *"Щутек"* (*Szczutek*), згодом проводив рубрику "Що сказав Немо" у "Вранішній газеті" (*Gazeta Poranna*). Від 1930 співпрацював із колективом "Веселої львівської хвилі", що виходила на Львівському радіо. З. уважали останнім із представників львівської богеми кола "Молодої Польщі". Писав вірші, фрашки, комедії та драми, прозу. Поезію полюбляв писати в *кав'ярнях* та ресторанах, найчастіше в "Атласі" (*пл. Ринок*, 45). Відзначений Літературною нагородою міста Львова (1928), Золотим лавром Польської Академії літератури (1938).

Генрик Збежховський

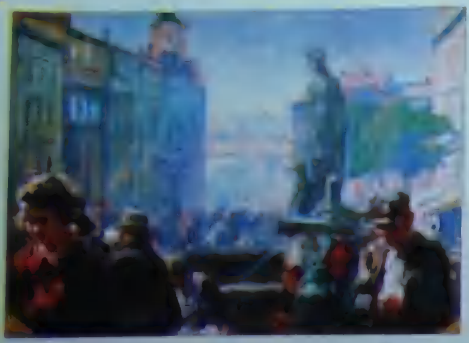

Е. Ерб
Площа Ринок
1930-ті рр.

Автор поетичних збірок: "Враження" (*Impresje*, 1900), "Казки" (*Basnie*, 1906), "Еротики" (*Erotyki*, 1923), "Сад життя" (*Ogród życia*, 1935) та ін., прозових творів: "Художники" (*Malarze*, 1907), "Літератор" (*Literat*, 1909), "В паризькому вирі" (*W paryskim wirze*, 1919), "Павук" (*Pająk*, 1911), "Кар'єра пана Франциішка" (*Kariera pana Franciszka*, 1939) та ін.; театральних комедій "Жінка без обличчя" (*Kobieta bez twarzy*), "Клопоти Злотопольського" (*Kłopoty Złotopolskiego*), "Шлюб Льолі" (*Małżeństwo Loli*), "Серце матері, або пригоди Томця Палюха" (*Serce Matki albo przygody Tomcia Paluchа*); збірника пісень "Пісні з кабарету" (*Piosenki kabaretowe*, 1912).

Характеризуючи З., його приятель *М. Гемар* написав: "Письменник настільки львівський, що досить з трьох слів. Львів – це Збежховський, Збежховський – це Львів."

У Львові З. мешкав на вул. Пісковій, 15а. Наприкін. 1930-х хворів, лікувався у військовому шпиталі на *вул. Личаківській*. Восени 1939 відмовився пристати на пропозицію *В. Василевської* співпрацювати з комуністичною пресою. Після вступу до Львова німецьких військ 1941 виїхав до м. Кринця (тепер м. Кринца-Здруй Малопольського воєвод., Польща), де ще в 1920-ті купив віллу, яку назвав "Немо". Помер у м. Кринца-Здруй. На поч. 1990-х віднайшли місце поховання З. у закинутій каплиці на місцевому цвинтарі. У листопаді 1991 відбулося перепоховання З. на цвинтарі м. Кринця. У колишньому будинку З. у Львові до 2007 була майстерня скульптора *Д. Крвавича*. У *вірменській церкві* у Львові З. зображений у вигляді ангела на фресці *Я. І. Розена* "Смерть св. Катерини Александрійської".

Надія Мориквас, Андрій Козицький

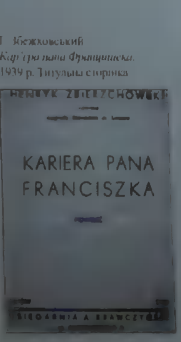

І. Збежховський
Кар'єра пана Франциішка
1939 р. Титульна сторінка

ЗБОЙНСЬКА-РУШКОВСЬКА ГЕЛЕНА (Zboińska-Ruszkowska Helena; 23.04.1877–04.11.1948) – оперна, камерна співачка, педагог. Народилася у Львові. Навчалася співу у *В. Висоцького*. Удосконалювала вокальну майстерність у С. Волошка (Варшава), згодом – у відомих педагогів у Відні, Мілані, Мадриді. Від 1897 концертувала у Львові. На початку кар'єри виступала під прізвищем Збойнська, згодом – під подвійним прізвищем.

Оперний дебют відбувся 13.06.1900 у львівському Міському театрі в опері Ф. Флотова "Марта" (партія Марти). 1900–1903 – на сцені Міського театру (тепер *Львівський театр опери та балету*). Одночасно виїжджала на гостинні виступи до Кракова, Варшави, Відня. У січні 1903 була заангажована до Варшавського урядового театру, на сцені якого співала до 1907. Тоді найбільший успіх принесли З.-Р. виступи в операх Р. Вагнера. 1907–1908 – солістка Міланського театру "Ла Скала". До 1914 виступала на сценах театрів Італії: Палермо (1908, 1909), Мілан (1911, 1913), Трієст (1912), Равенна (1913), Турин (1913), Верона, Падуя, Болонья, Флоренція; Іспанії: Мадрид (1909/1910, 1911), Барселона (1911, 1912); Південної Америки: Буенос-Айрес (1910), Монтевідео. 1914–1916 – солістка надвірної опери у Відні. Від 1916 неодноразово брала участь у камерних концертах та оперних виставах у Львові, Кракові, Варшаві, Празі. Сценічну кар'єру закінчила у Варшаві на сцені Великого театру (1928).

Істотне місце в житті З.-Р. посідала педагогічна діяльність. 1919–1928 викладала вокал у приватній музичній школі у Варшаві, 1928–1937 – у Краківській

консерваторії 1937–1938 відкрила власну приватну школу співу в Кракові. Під час *Другої світової війни* була професором Вищої державної музичної школи у Кракові. Серед учнів – *Е. Бандровська-Турська, А. Сарі*, В. Вермінська.

Володіла сильним, темброво багатим голосом (сопрано), який поєднувала з великою музикальністю, артистизмом та експресією. Серед партій – Сантуцца ("Сільська честь" П. Масканьї), Рахиль ("Жидівка" Ф. Галеві), Сента, Ельза, Єлизавета, Брунгільда і Зиглінда, Ізольда, Кундрі ("Летючий голландець"), "Лоенгрін", "Тангейзер", "Валькірія", "Трістан та Ізольда", "Парсифаль" Р. Вагнера), Галька, Ганна, Графиня ("Галька", "Страшний двір", "Графиня" С. Монюшка), Уляна ("Манру" І. Падеревського), Валентина, Селіка ("Гугеноти", "Африканка" Дж. Меєрбера), Аїда ("Аїда" Дж. Верді), Маргарита, Єлена ("Мефістофель" А. Бойто), Ліза ("Пікова дама" П. Чайковського), Донна Анна ("Дон Жуан" В. Моцарта), Іуамота ("Христофор Колумб" А. Франчетті). Грамзаписи З.-Р. 1910–1920 здійснили фірми "Полідор", "Одеон", "Фонотипія", "Пате". Померла у Кракові.

Данута Білавич

ЗБОЇЩА (ЗБОЇСЬКА) колишня сільська громада, тепер дільниця в північній частині Львова. Старі Збоїща приєднано до Львова 1952, Нові Збоїща – 1958. Село З. вперше згадано 1359, коли міські *райці* підтвердили передачу в керування колодієві Ульрику гамтешнього *млина*, що раніше належав парохіяльному *костелові Марії Сніжної* у Львові. Імовірно, що поселення З. існувало й раніше, оскільки "млини під Збоїськами" в документах згадувано вже 1352.

Назву З. краєзнавці традиційно виводили від слова "бойще" ("боїсько") – місце частих битв. *Михайло Лукіш* уважає, що назва походить від давньоруського слова "сьбойсько" – місце постою воїнів або осідок грабіжників (збоїв). На підтвердження цієї тези свідчить те, що саме в З. 1524 і 1695 стояли табором *татари*. Польський краєзнавець сер. XIX ст. *Іполит Стотницький* твердив, що в З. колись був *замок*.

З. лежали при Жовківському гостинці, тож тут часто зустрічали поважних гостей, що прибували до Львова. 29.02.1556 делегація львівських райців і *лавників* зустрічала в З. угорську королеву *Ізабеллу* із сином Яном Сигізмундом. Під час відвідин Львова наприкін. XVIII ст. австрійський імператор *Йосиф II* в шинку на З. грав у кегелі. Власник шинку згодом звелів оправити сріблом кеглі та кулю, якою влучав у них імператор.

На З. 1890 було 107 хат і 733 мешканці, з них 62 проживало в маєтку князя *Каликста Понінського*, 447 мешканців З. тоді були греко-католиками, 284 – римо-католиками, 56 – *євреями*. Наприкін. XIX ст. в З. діяла однокласна школа, на поч. XX ст. місцева читальня товариства *"Просвіта"* налічувала 98 членів. Значні зусилля для розвитку української культури в З. доклав місцевий греко-католицький священик Євген Гошовський, який був тут парохом 1895–1929.

Церква в З. збудована в XVII ст. На її будівництво 1603 заповів кошти львівський купець *Костянтин Корнякт*. 1811–1813 на місці старого храму (тепер вул. Загірна, 28а) на гроші Івана Никоновича зведено однонавову муровану церкву базилікального типу. У церкві частково зберігся *іконостас* 1733 з іконою "Святий

Дружній шарж на Г. Збєжховського

Церква св. Дмитрія на Старих Збоїщах. Сучасне фото

З. Рутович. Іконостас церкви св. Дмитрія на Старих Збойщах

Дмитрій" яку виконав ще 1693 галицький маляр Іван Рутович. Цей іконостас раніше перебував у церкві Введення в Храм Пресвятої Богородиці, яка стояла на теперішній вул. Гайдамацькій, 5. Після того, як церкву Введення в Храм Пресвятої Богородиці 1809 розібрали і продали до с. Маношин (тепер Жовківського р-ну Львівської обл.), Іван Никонович купив її іконостас та переніс до церкви св. Дмитрія.

Довкола церкви св. Дмитрія розташована найстаріша частина села З., яку й досі називають Старі Збойща. Територію на південь від церкви і до річки *Полтви* було забудовано в 1920–1930-ті. Цю дільницю названо Нові Збойща. У міжвоєнний період на теперішній вул. Плуговій засновано монастир *редемптористів*. За радянських часів в ньому розмістили військову частину.

Узимку 1918–1919, під час облоги Львова частинами *Української Галицької Армії* (УГА), в районі З. велися затяті бої. У вересні 1939 околиці З. знову стали місцем боїв, цього разу між польськими та німецькими військами.

Населення З. 1939 становило 3,5 тис. (*українці* – 31%, *поляки* – 67%, *євреї* – 2%). Межі тодішньої громади З. і Львова проходили теперішніми вул. І. Миколайчука та вул. Полтвяною. З півночі та сходу З. межували з *Малеховом*.

На З. тривалий час не було костелу. Місцеві римо-католики спочатку належали до парохії в Малехові. 1932–1933 між нинішніми вул. І. Мазепи та вул. Купальською збудували дерев'яний костел Матері Божої Неустанної Помочі. 1946–1992 приміщення костелу використовували як склад, унаслідок чого будівлю доведено до руїни. 1998 костел розібрали, тепер на його місці споруджують модерний мурований храм за проєктом Олександра Матвіїва.

До сер. 1960-х на З. переважала малоповерхова забудова. У повоєнний час на вул. Очеретяній поселилася велика громада ромів (*циганів*), відтоді цю частину З. стали називати "Індією". У 1960-ті територію між вул. Б. Грінченка, вул. Б. Хмельницького та вул. Мідною забудували панельними п'ятиповерхівками. У наступні десятиріччя з'явилось кілька масивів дев'ятиповерхових будинків. Перший із них, що звели на вул. Б. Хмельницького 267/269, місцеві мешканці назвали "Китайською стіною" (через непропорційну видовженість фасаду будівлі вздовж вулиці). Зі східного боку вул. Б. Хмельницького збудовано корпуси промислових підприємств. Наприкін. 1978 на З. проведено лінію *трамвайбуса* (маршрут № 13). Кінцеву зупинку маршруту розташували на перетині вул. Творчої, вул. Б. Грінченка, вул. Імені Міста Печ (тепер вул. І. Мазепи). На поч. XXI ст. на лівий берег річки Полтви (на територію З.) перенесено реконструйовану кінцеву зупинку трамвайного маршруту № 6.

Наприкін. XX ст. радянська влада закрила *цвинтар* на З. Його територію спочатку планували забудувати, однак місцеві мешканці не дозволили цього зробити. Між вул. Мідною та вул. Малехівською зберігся зелений трикутник колишнього цвинтаря з поодинокими надгробками. Серед них відновлена могила вояків УГА, які полягли тут 1918–1919.

Упродовж 1990–2000 розбудовано житлові масиви між вул. І. Миколайчука і вул. Дж. Ленона та ринок "Галицьке перехрестя". Активно забудовується територія колишньої військової частини на вул. Плуговій. Тут серед багатоповерхівок збереглися невеликий палац колишніх дідичів З. та напівзруйнована *каплиця*.

Ігор Мельник

Каплиця церкви св. Дмитрія на Старих Збойщах. Сучасне фото

ЗБОРІВЦИНА львівська передміська *юридика* на старостинській території. Назва походить від першого власника осілості шляхтича Александра Зборовського. Територію юридики надав А. Зборовському львівський *староста* Станіслав Мнішек 01.02.1621 король *Сиґізмунд III* підтвердив А. Зборовському старостинське надання ґрунту ліворуч від дороги до *Збоїськ*, що огинала *Високий Замок*. 1637 А. Зборовський заклав при *костелі св. Мартина шпиталь*, де мали утримувати 12 заслужених або поранених жовнірів, і записав для нього свій ґрунт і 10 тис. золотих. Опіку над шпиталем А. Зборовський віддав у руки *кармелітів взутих*, які згодом спорудили поряд монастирські приміщення.

З. належала до 10 передміських юридик, війтівські уряди яких мали лише право адміністративного керування (збирання податків, стеження за порядком тощо). Судові справи мешканців таких юридик розглядав підзамецький суд. Наприклад, 1724 у старостинському суді розглядали справу, де позивачем був мешканець *Тарнавки* Войцех Курецький, а відповідачем мешканець З. Войцех Мединський. 1765 у люстрації львівського староства записано 60 будинків, що належали до З. Тоді юридика перебувала у власності кармелітів взутих. У реєстрі юридик на збір провіанту російським військам 21.12.1770 З. назвали власністю цього шпиталю. 05.02.1776 до старостинських книг вписано акт купівлі-продажу цієї юридики "за муром костела св. Мартина, на підзамецьких ґрунтах розміщеної" між бароном де Ельрихсгаузеном – генерелом імператорських військ, та Юзефом Стечкевичем оберстлейтенантом польських коронних військ. Ю. Стечкевич купив З. за 10 435 золотих. *Д. Зубрицький* писав, що ці гроші були передані до фонду інвалідів у Пешті (тепер частина м. Будапешт).

Андрій Фелонюк

ЗВАРИЧ ВОЛОДИМИР (07.02.1919–05.12.1998) український історик та нумізмат. Народився в с. Озрна (тепер Зборівського р-ну Тернопільської обл.) у селянській родині. Після закінчення Тернопільської української гімназії навчався у *Львівській Богословській Академії* (1938–1939). На початку *Другої світової війни* виїхав зі Львова й повернувся на Тернопільщину, де працював учителем та директором початкових сільських шкіл (1939–1941). Улітку 1941 був заарештований німецькою окупаційною владою, до 1945 перебував в ув'язненні – спочатку в тернопільській тюрмі, а згодом у концентраційних таборах Майданек, Гросс-Розен, Лейтмериц. Тривалий час перебував у в'язничних камерах на самоті.

Пам'ятник борцям за волю України 1918–1919 рр. на Збоїщах. Сучасне фото

Після війни навчався на історичному факультеті *Львівського університету* (1945–1950). Упродовж 1950–1960 працював на різних посадах у *Науковій бібліотеці Львівського університету* та навчально-методичному відділі Львівського університету. Від жовтня 1960 очолював кабінет допоміжних історичних дисциплін (нумізматики, сфрагістики) Львівського університету. Водночас від 1970 і до виходу на пенсію 1987 працював старшим викладачем кафедри історії СРСР та історії України Львівського університету.

Працюючи в кабінеті допоміжних історичних дисциплін, упорядкував його нумізматичну та сфрагістичну збірки. Спричинився до створення 1967 в університеті музею археології та допоміжних історичних дисциплін. З. видав "Нумізматич-

Володимир Зварич

З. Зваричевський. Нумізматика. Довідник. 1998 р. Обкладинка

ний словник" (1972), який став першим українським виданням такого типу (було здійснено п'ять видань словника українською та російською мовами накладом понад 500 тис. примірників). Іншою працею З. став довідник "Нумізматика" (співавтор Роман Шуст, 1998).

З. досліджував історію функціонування *монетного двору* сер. XVII ст. у Львові, грошовий обіг в Галичині за панування Габсбургів, проблеми українського медальєрного мистецтва.

Роман Шуст

ЗВАРИЧЕВСЬКА МИРОСЛАВА (за чоловіком Мороз; нар. 10.12.1938) – учасниця українського національно-визвольного руху, педагог. Народилася в с. Трибухівці (тепер Гусятинського р-ну Тернопільської обл.). Закінчила Чортківське педучилище (1956) та українське відділення філологічного факультету *Львівського університету* (1961). Працювала вчителем у Львівській середній школі № 34, бібліотекарем в *Науковій бібліотеці Львівського університету*, коректором у газетах *"Ленінська молодь"* і *"Вільна Україна"*, архіваріусом *Державного архіву Львівської області*. Спільно з *М.* і *Б. Горинями*, *І. Гелем*, *І. Калинцем* брала участь в опозиційному русі, розповсюджувала *самвидав*, співпрацювала у *Клубі творчої молоді "Прометей"*. Під час поїздки членів клубу на святкування 150-річчя від дня народження Т. Шевченка у травні 1964 відвезла пакунок із незацензурною літературою І. Світличному. Заарештована 24.08.1965. Засуджена 18.04.1966 на вісім місяців ув'язнення. Після звільнення була вислана в рідне село, у серпні одружилася із С. Морозом. Наприкін. 1966 влаштувалася вчителем молодших класів у Львівську середню школу № 31. Попри допити і контроль *КДБ*, й надалі брала участь в опозиційному русі, підписувала заяви та звернення, зокрема на захист С. Караванського. Кілька разів була звільнена з роботи. 1990 З. запросили керівником кабінету-центру гуманітарної освіти Львівського обласного інституту удосконалення вчителів (тепер *Львівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти*). Від 1993 – старший науковий співробітник лабораторії змісту освіти, від 2005 – доцент кафедри гуманітарної освіти цього інституту. 1992 за розроблення концепції національної школи відзначена почесним званням "Заслужений вчитель України". Автор підручників з української літератури для п'ятого (1999), шостого (2006) класів. Підготувала до видання підручник для сьомого класу. Реабілітована 07.12.1990. Мешкає у Львові.

Юрій Зайцев

Мирослава Зваричевська

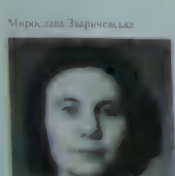

ЗВІРИНСЬКИЙ КАРЛО (14.08.1923–08.10.1997) – український художник, іконописець, педагог. Заслужений діяч мистецтв України (1997). Народився в с. Лаврів (тепер Старосамбірського р-ну Львівської обл.). 1942–1943 навчався у Львові в Мистецько-промисловій школі на відділі графіки в *М. Бутовича* і В. Баляса, 1943–1944 – в Академії мистецтв, створеній з ініціативи В. Кричевського. 1946 закінчив відділ малярства Львівського училища прикладного та декоративного мистецтва (тепер *Львівський державний коледж декоративного та прикладного мистецтва ім. Івана Труша*) в *Р. Сельського*. 1947–1953 студіював на відділі монументального живопису у Львівському державному інституті прикладного і декоративного мистецтва (тепер *Львівська національна академія мистецтва*) у Р. Сельського (з однорічною перервою 1949–1950 через відрахування за "вияви буржуазного націоналізму та поширення формалістичних тенденцій у мистецтві").

Працював 1953–1959 викладачем малярства та композиції у Львівському училищі прикладного мистецтва, а від 1959 викладав на кафедрі монументального малярства Львівського державного інституту прикладного та декоративного мистецтва. Після 29 років педагогічної діяльності, за рік до пенсії (1982), був звільнений з роботи за офіційною мотивацією: "у зв'язку з непроходженням за конкурсом".

На запрошення тогочасного ректора *Е. Миська* 1988 повернувся на роботу до Львівської національної академії мистецтв і працював там до останніх своїх днів.

У 1960-ті – на поч. 1970-х організував власну "індивідуальну школу", учнями якої були *З. Фліпта, А. Бокотей, Р. Петрук, О. Мінько, І. Марчук* та ін.

Від 1990 керував школою іконопису ім. Св. Луки при *церкві архистратига Михаїла* монастиря *студитів* у Львові.

1992 став членом Спілки художників України. До 1990-х не виставлявся з огляду на невідповідність канонам соцреалізму. Перша виставка відбулася на 73-му році життя художника (1995, разом із А. Ментухом).

Основні твори: "Епітафії", "Дрібниці", "Вертикалі", "Потойбічне", "Ліс", розписи церков (зокрема церкви с. Ланівка Стрийського р-ну Львівської обл.), ікони. Помер у Львові.

Христина Звіринська-Чабан

ЗДОРОВ'Я ВУЛИЦЯ – сполучна між *вул. Київською* і вул. І. Левинського, розташована у Франківському районі Львова. Виникнення і назва вулиці пов'язані з діяльністю архітектора й підприємця *Івана Левинського*, який провадив не лише будівельну фірму, а й долучився до виробництва корисних для здоров'я напоїв. Спільно з відомими фармацевтами він створив фірму "Доктор Міколяш, Пітш, Левинський і спілка", яка виробляла, зокрема, й газовану (содову) та мінеральну воду. Для цього 1909 в глибині ділянки на вул. Крижовій, 42 (тепер *вул. Генерала Чупринки*) було збудовано фабрику "Здоров'я".

Згодом з ініціативи І. Левинського були прокладені дві нові вулиці – одна перейняла назву фабрики, а друга, перпендикулярна, об'єдналась із вул. Крижовою-бічною і стала називатись вул. Содовою (тепер вул. І. Левинського).

Назва З. В. збереглася донині, лише за німецької окупації 1943–1944 вулиця звалась Ценнеліннасее.

На новій вулиці фабрика "Здоров'я" розташовувалась під № 9. У триповерховому будинку, крім виробничих приміщень, була й хімічна лабораторія, де провадили наукові досліди із створення мінеральних вод, розробляли рецепти, контролювали якість напоїв. У лабораторії, серед інших фахівців, від 1918 працювала її донька І. Левинського, Марія, випускниця хімічного відділу *Львівської Політехніки*. За задумом І. Левинського, його штучні мінеральні води не повинні були поступатися цілющим джерелам знаменитих європейських курортів. Рекламуючи свою продукцію, І. Левинський закликав, що "пити треба свою воду, а не з Карльсбаду" (тепер Карлові Вари, Чехія). Крім мінеральної води, підприємство виробляло натуральні соки, шоколад, мармелад, солодкі газовані напої. 1919, після смерті І. Левинського, його технічне товариство "Праця" одержало в спадок і фабрику содової води "Здоров'я" разом із сусідньою кам'яницею. Однак це майно мало перейти у власність "Праці" щойно після смерті доньки І. Левинського – Марії, і тодішньої управительки фабрики – Олександри Іриняжової.

За радянських часів у будинку колишньої фабрики розміщувались різні установи. Тепер одне з приміщень займає Франківське районне об'єднання Народного Руху України.

До 1914 З. В. була розділена на парцелі й забудована головно постсецесійними

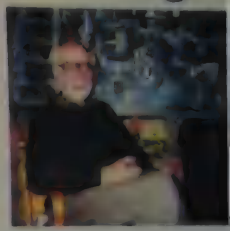

Карло Звіринський

К. Звіринський
Натюрморт із квітами
1980 р.

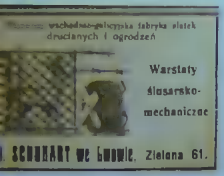

Реклама фірми Й. Шухарта, яка містилася на вул. Зеленій, 61

кам'яницями. Серед них привертає увагу будинок № 12, споруджений за проектом Євгена Всесловського. В ньому 1916–1936 проживав письменник, автор історичних романів *Юліан Опільський*, про що нагадує меморіальна таблиця, встановлена 1994 (скульптори *Дмитро Кравчук, Микола Посікіра*, архітектор *Василь Каменщик*).

Вулиця вела до бічної брами фабрики І. Левинського. У будинках ліворуч за брамою розміщувались бюро проєктів (креслярня), далі адміністрація, а праворуч – слюсарні, манетерні. За радянських часів тут була рембудконтора Червоноармійського району, потім ремонтно-будівельне управління Радянського (Франківського) району. Тепер у цих будівлях гуртовня будматеріалів та ремонтні підприємства.

Ігор Мельник

ЗЕЛЕНА ВУЛИЦЯ - простягається від *вул. Івана Франка* до меж міста. Виникла на місці давньої Волоської дороги, яка починалась від Галицької *брами* і вела на Галич, Коломию й далі на Буковину, Молдавію та Волощину. На поч. XIX ст. мала назву Давидівської, або Сихівської дороги, а від 1840-х на планах Львова постійно називалась Зеленою. Лише 1938–1944 нижня її частина до теперішньої вул. Водогінної була названа на честь генерала Т. Й. Розвадовського (1866–1928), який 1918–1919 командував операційною групою "Схід", що воювала проти *Української Галицької Армії*, влітку 1920 був начальником Генштабу польського війська, а 1928 був похований у Львові на *Цвинтарі орлят*.

На вулиці була Сихівська рогачка (деякий час вона називалась Давидівською, згодом Зеленою). Спочатку рогачка стояла на перетині з нинішньою вул. Кримською, а пізніше – неподалік теперішньої вул. Дністровської.

Від кін. XIX ст. вулицею їздили *трамваї*. На вул. Т. Шевченка (тепер вул. Дніпровська) вони повертали до *Личаківського цвинтаря*. Ще 1960 З. В. їздила одновагонна "трійка" від місця, де тепер стоїть *пам'ятник королю Данилові*, через розібрану 2002 колію на нинішній *вул. Князя Романа*, далі З. В., вул. Дніпровською, вул. І. Мечникова догори до *церкви святих Петра і Павла*, де була кінцева зупинка. На кінцевих зупинках не було петлі колії для розвороту трамвая. Водій (моторовий) трамваю № 3 витягав нікельований важіль керування, переходив на другий кінець вагона, і трамвай рухався назад до центру міста. 1961 трамвайну колію розібрали, а вулицею пустили тролейбус № 8. У 1970-ті відкрили тролейбусний маршрут № 11 аж до станції "Сихів", а ще за кілька років проклали тролейбусні лінії до туберкульозної лікарні та *Сихівського цвинтаря*.

На початку вулиці 1685 було збудовано *костел св. Урсули*, що належав *домініканам-обсервантам*. Його фундаторами були капелан та особистий сповідник короля *Яна III Собеського* Амвросій Скоповський та руський *воєвода Станіслав Яблоновський*. За імператора *Йосифа II* домініканців позбавили цієї власності, а костел передали німецькій лютеранській громаді. 1878 кірху перебудували, а в радянські часи її закрили. Тепер храм належить одній із протестантських громад.

До колишньої кірхи прилягає вул. С. Палія (колишня вул. Камціана). На ній у власному будинку під № 5 проживав голова товариства *"Просвіта" Юліан Романчук*. Будинок № 4 на вул. С. Палія

Вулиця Зелена. Поч. XX ст. Архівне фото

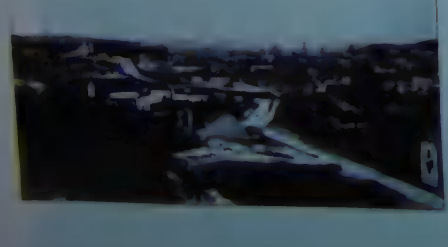

із вежею та шпилем нагадує бароковий палац, але насправді це еклектика останньої чверті XIX ст. На поч. XXI ст. розі вул. С. Палія та З. В. перед будинком *банку* встановили велику бронзову гривню, однак на поч. 2006 її демонтували, і тепер про неї нагадує тільки бетонне коло.

Навпроти (вул. Зелена, 8 та 10) у 1870-ті збудували сиротинець та дівочу школу ім. Цісаревої Єлизавети. Згодом її реорганізували в державну жіночу фахову школу, у якій за австрійських та польських часів дівчат навчали кравецтва та інших професій. За радянських часів тут було відкрито Львівський педагогічний інститут. Однак уже наприкін. 1950-х його закрили. Тепер тут музична школа-інтернат ім. Соломії Крушельницької.

До неї прилягає будинок № 12, який перед *Другою світовою війною* у стилі "баугаузу" спорудив архітектор *Іван Бакенський*. У роки війни тут розміщувався бактеріологічний інститут професора *Рудольфа Вайгля*, тепер тут різні медичні установи.

Про те, якою була З. В. у першій пол. XIX ст., нагадує *палац Замойських* на розі вул. В. Самійленка. Будинок у різні часи належав родинам Волянських, Замойських, *Дідушицьких*, *Шептицьких*, його часто перебудовували, тепер тут обласна педагогічна бібліотека (вул. Зелена, 24).

Поряд, під № 22, був ще один палацик, де відбувалися збори масонської ложі. Будинок належав родині Калиновських, а потім Замойських. Однак 1911 його розібрали, щоб збудувати на цьому місці приватну школу для дівчат ім. З. Стшалковської (тепер середня школа № 6). У сусідньому будинку розташована книжкова фабрика "Аглас".

Навпроти, на розі вул. Ю. Романчука, у невеликому саду збереглася вілла з дерев'яними верандами у "швейцарсько-закопанському стилі", яка колись належала *графській* родині Цетерів (збудована 1886 за проєктом *Йозефа Енгеля*). Серед інших будівель вирізняється постсецесійна кам'яниця під № 46, яку збудували 1909 за проєктом архітекторів *Августа Бохнавальського* та *Зигмунта Федорського*.

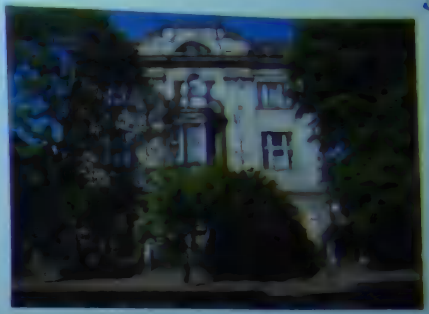

Будинок № 57 на вул. Зеленій. Сучасне фото

го. У 1950–1960-ті в подвір'ї цього будинку були цехи скульптурної фабрики.

За "Львівводоканалом" на розі вул. Ольги Басараб на горбку височіє будиночок, у якому 1912 було засновано міську захоронку (дитячий садок).

Найдавніші будинки на теперішній вул. Д. Грицая колись належали до З. В. Донині на хвірті будинку на вул. Д. Грицая, 7, збереглася табличка № 93. Цю постсецесійну віллу з вежею збудовано 1910 за проєктом Генриха Орлеана. До війни ця дільниця називалась Квітківкою, а також Филипівкою, за іменем місцевої дідички. Головною артерією дільниці, забудованої віллами, стала виділена 1933 із З. В. вул. Т. Павліковського (1861–1915)

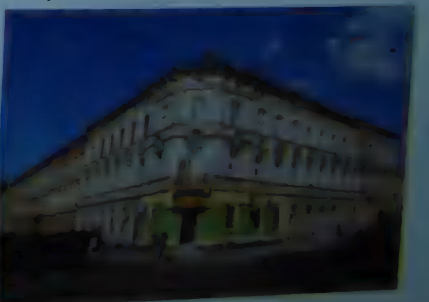

Будинок на розі вул. Зеленої та вул. І. Павлевича. Сучасне фото

Будинок Чоловічого [illegible] у Львові. Сучасне фото

першого директора *Львівського театру опери та балету* у Львові 1900–1906. Від 1946 вулиця називалась іменем російського письменника В. Вересаєва. 1992 її було перейменовано на честь *Дмитра Грицая* (1907–1945) – генерала-хорунжого, шефа Головного штабу *Української Повстанської Армії*. На вул. Д. Грицая в будинку під № 8 мешкав 1950–1995 поет і громадський діяч *Ростислав Братунь*.

На горбі над Филипівкою 1899–1901 за проєктом Оскара Смрекера збудовано підземні резервуари та споруди міських *водогонів*. Воду подавали сюди з природних джерел поблизу с. Воля Добростанська, вона розподілялась водогінною мережею міста. Тоді були споруджені характерні будинки з червоної нетинькованої цегли, у яких розмістилось устаткування й технічні служби міських водогонів.

За цими будинками під № 102 стоїть над озерцем *Зелене Око* палацик "Під Сфинксами", збудований 1829 для Яна Пенчиковського за проєктом *Й. Зелгера-молодшого*. Пізніше цей палац належав родині Малушинських. Останнім часом палацик був грунтовно перебудований, однак над входом збереглися скульптури двох сфинксів, виготовлені в скульптурній майстерні Шимзерів.

Трохи вище будують греко-католицьку церкву Зіслання Святого Духа. За нею ще в 1960-ті було закладено парк "Дружба". Поряд 1963 споруджено найбільший львівський стадіон, який тепер називається *"Україна"* 1988–1989 поблизу стадіону відбувались багатотисячні мітинги львів'ян, які протестували проти тодішньої компартійної влади.

Верхню частину З. В. та прилеглих вулиць у 1960–1980-ті забудовували стандартними 5–9-поверховими будинками. Велика частина цих територій була використана для будівництва промислових підприємств: заводів комунального обладнання, фрезерних верстатів, електропобутових приладів, ізоляторного, електроламового "Іскра", меблевої фабрики, домобудівного комбінату тощо.

Землі монастирського комплексу, що належали орденові *францисканців*, за радянських часів стали власністю заводу фрезерних верстатів (вул. Зелена, 149). 1937–1939 при монастирі за проєктом архітекторів Стефана Порембовича та Романа Христовського збудували в стилі *функціоналізму* костел Христа Царя, який 1942 посвятив римо-католицький архієпископ *Болеслав Твардовський*. 1946 храм закрили і використовували як склад, в згодом перебудували під адміністративне приміщення. Про колишнє культове призначення будинку свідчать залишки дзвіниці над правою частиною фасаду.

За залізничною станцією "Сихів" (вул. Зелена, 308) між вул. Садибною і вул. Майданною збереглася сільська забудова Ста-

Початок вулиці Зелена. Сучасне фото

рого Сихова з дерев'яною "козацькою" церквою Пресвятої Трійці, збудованою ще в сер. XVII ст. На вул. Зеленій, 385, стоїть костел, збудований у 1930-ті, у якому тепер *церква св. архистратига Михаїла Української Греко-Католицької Церкви.*

Ігор Мельник

"ЗЕЛЕНА КАНАПА" – галерея сучасного мистецтва, що міститься на *вул. Вірменській*, 7. Заснована 2006.

За перший рік існування в галереї відбулося 19 виставок, серед них персональні Євгенії Гапчинської, Анни Атоян, Ольги Кваші, *Петра Ситняка*, Ніни Резніченко, Олега Гижого, Олександра Войтовича, Ольги Пильник та ін. Надзвичайно популярні збірні виставки-проєкти: "Приборкання Ероса" – виставка еротичного мистецтва; "Чіча-ляля – справжня краля" (виставка Вікторії Проців та Інни Івасюк) – спешальний Великодній подарунок; "Весна в Царгороді" – мандрипленер Туреччиною; "25 см в квадраті", учасниками якої стало 20 художників одночасно.

"З. К." популяризує і розвиває сучасне мистецтво, постійно відкриваючи нові імена. Принаймні половина персональних виставок у галереї – дебюти в творчій долі митців.

"З. К." з успіхом представляла львівське мистецтво на міжнародному фестивалі "Арт-Київ" (2007).

Олеся Домаразька

ЗЕЛЕНЕ ОКО – озеро, розташоване в улоговині між сучасними вул. М. Тарнавського та вул. Кримською. Утворюється з джерела, що витікає з-під гори. У міжвоєнний період тут були приватна купальня, літній ресторан, від якого збереглася тільки тераса.

Лілія Онищенко

ЗЕЛЕНИЙ ВАСИЛЬ (псевдо: Блонський Микола Петрович, Василь, Зенко, Петранюк Василь Павлович, Шпак; 1914 – кін. червня 1941) – діяч україн-

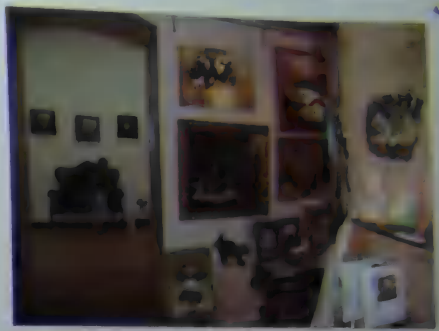

Інтер'єр галереї "Зелена канапа"

ського національно-визвольного руху. Народився в с. Кам'янка Лісна (тепер Жовківського р-ну Львівської обл.), закінчив Рава-Руську гімназію (1934). Член *Організації Українських Націоналістів* (ОУН) від 1934, один із організаторів мережі в Рава-Руському повіті, районний провідник ОУН (1935–1937). Заарештований польською *поліцією* в лютому 1937, засуджений 08.12.1937 до 3 років ув'язнення, вийшов на волю з початком *Другої світової війни* у вересні 1939. Перебував у Кракові, де належав до референтури розвідки ОУН, входив до т. зв. "сімки" організаторів Служби безпеки ОУН. Скерований до Львова на пост керівника відділу зв'язку Крайової екзекутиви ОУН, перейшов кор-

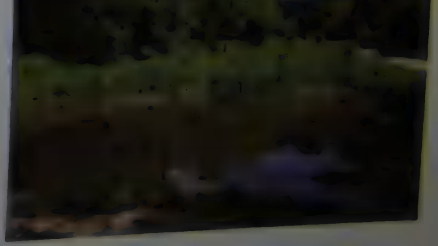

Озеро Зелене Око. Сучасне фото

дон між СРСР і Німеччиною 25.03.1940, прибув до Львова 27.03.1940, наступного дня зареєстрований на конспіративній квартирі на вул. Пельникарській, 10/14 (тепер вул. Пильникарська). Був одним із обвинувачених на т. зв. Процесі першої Крайової екзекутиви 29.10.1940 у Львові (*"процес 11-х"*). Засуджений до розстрілу, страчений у Львові, імовірно, під час тотального знищення українських політичних в'язнів на початку німецько-радянської війни.

Володимир Мороз

ЗЕЛЕНИЙ ЗЕНОН (20.09.1901–10.02.1973) – український освітній і громадський діяч. Народився в с. Добряни (Городоцького р-ну Львівської обл.) в учительській родині. Навчався в гімназії у м. Кам'янці Струмиловій (тепер м. Кам'янка-Бузька Львівської обл.). Учнем 8-го класу гімназії вступив до 5-ї Сокальської бригади *Української Галицької Армії*, у складі якої пройшов усі етапи українсько-польської війни 1918–1919. Від квітня 1920 до січня 1921 перебував у польському таборі полонених у Тухолі (тепер Куявсько-Поморського воєвод., Польщі). Повернувшись з полону, склав іспити зрілості екстерном в *Академічній гімназії* у Львові. Навчався на інженерному факультеті Таємної Львівської Політехніки, а після її ліквідації – на відділі математики і фізики *Львівського університету*. Викладав математику в учительській семінарії *василіанок*, у Малій духовній семінарії, у польській гімназії ім. Я. Кохановського та у філії Академічної гімназії (1934–1939). Член *"Просвіти"*, *"Рідної школи"*, "Учительської громади", "Студентського спортового товариства" та ін.

Співавтор підручника з математики для 1-го класу 1939–1941 викладав математику й фізику в Інституті вдосконалення вчителів у Львові, 1941–1943 – математику в II Українській гімназії, був керівником відділу молоді при *Українському Центральному Комітеті*, референтом справ юнаків при військовій управі *дивізії "Галичина"*.

Еміґрував до Німеччини 1944, працював у габоровій гімназії у Берґтесгадені. 1948 виїхав до Торонто (Канада), де нострифікував учительський диплом і 18 років викладав математику й фізику в середніх школах провінції Онтаріо. Очолював Об'єднання українських педагогів Канади, був першим заступником голови світової координаційної виховно-освітньої ради при Світовому конґресі вільних українців і головою цієї ради в Канаді. Член Канадського Наукового Товариства ім. Шевченка і *"Пласту"*. Готував видання "Археології України" *Я. Пастернака*. Автор праці "Українська молодь у вирі Другої світової війни" та брошури "20 літ праці ОУПК (Об'єднання українських педагогів Канади)" Помер у Торонто.

Ігор Соляр

ЗЕЛІНСЬКА ЄВГЕНІЯ (псевдонім Стефка; 18.02.1919–20.05.2005) – діячка українського національно-визвольного руху. Народилася в с. Рудно (тепер смт в межах Львова). Навчалася в народній школі с. Рудного (1925–1928), школі ім. М. Шашкевича (1928–1931) та гімназії сестер *василіанок* (1931–1935) у Львові. 1935 вступила до Торговельної вищої школи. 1937 перервала навчання через неспроможність його оплатити. Працювала в домашньому господарстві. Виконувала обов'язки заступника голови *"Просвіти"* с. Рудного. Познайомилася з членами *Організації Українських Націоналістів* (ОУН) *Олегом Ольжичем* та Михайлом Селешком. Улітку 1938 вступила до ОУН, виконувала доручення, друкувала листівки. У вересні 1938 разом з односельцем Михайлом Козаком виїхала в Закарпатську Україну для підтримки й боротьби за самостійність. За сприяння директора українського театру в Ужгороді, полковника армії Української Народної Республіки Миколи Аркаса, стала друкаркою в Народній Українській Раді. Була особистим секретарем Августина Волошина. Готувала матеріали до газети Карпатської Січі "Наступ", шила військовий одяг. Після того, як унаслідок Першого Віденського арбітражу Ужгород увійшов до складу

Угорщині, в листопаді 1938 евакуювалася до Хуста й працювала в друкарні. Через поразку Карпатської Січі й ліквідацію самостійності Карпатської України в квітні 1939 виїхала в м. Брно (Чехія), де перебувала до серпня. На запрошення М. Козака виїхала до Ганновера (Німеччина), а за два місяці – до Берліна. Від лютого 1942 працювала друкаркою в Українському національному об'єднанні. В ОУН (А. Мельника) виконувала обов'язки зв'язкової О. Ольжича, який тоді переїхав з Києва до Львова. Під час чергового приїзду з Берліна до Львова в серпні 1943 за вказівкою О. Ольжича залишилася в Україні в організаційному підпорядкуванні референта пропаганди Львівського Крайового проводу ОУН (А. Мельника) Костянтина Мельника. Перейшла на нелегальне становище й переховувалась у Львові в двоюрідної сестри Уляни Іващишин на вул. Хотинській, 10. Друкувала звернення до народу, реферати й статті О. Ольжича на політичні теми.

У травні 1944 під час перевірки документів у потязі через протермінований паспорт З. затримало гестапо. З. допитували в управлінні гестапо на вул. Пелчинській (тепер *вул. Д. Вітовського*, 55). Від співпраці із гестапо З. категорично відмовилася. Два тижні перебувала у *в'язниці* на вул. Лонського (тепер вул. К. Брюллова), була етапована до берлінської тюрми, через три тижні – в жіночий концтабір Равенсбрюк у Мекленбурзі (Німеччина). З наближенням фронту 28.04.1945 концтабір евакуювали під м. Шверин. 03.05.1945 полонених звільнили американські війська. Два місяці лікувалась у шпиталі. Після передачі м. Шверина до радянської окупаційної зони влаштувалася перекладачем до артилерійської частини. У листопаді 1945 виїхала до табору репатріантів в м. Штернберг, пройшла фільтрацію, 29.05.1946 отримала документи й у червні того ж року повернулася до Рудно. Спершу не могла працювати за станом здоров'я. Згодом влаштувалася рахівником у "Сільелектро". Відновила зв'язок із підпіллям. Заарештована радянськими спецслужбами 22.10.1948 й ув'язнена на вул. Лонського. Зазнала катувань, довгих нічних допитів, один із яких тривав 27 годин. Звинувачена за статтями 54–1 "а" та 54–11 Кримінального кодексу УРСР. Вироком Особливої Наради при Міністрі держбезпеки СРСР від 23.04.1949 засуджена лише на підставі власних свідчень на 10 років концтаборів. Етапована на Колиму до табору в Магаданській обл. (Росія). Працювала на вирубці лісу. Після смерті Й. Сталіна домагалася звільнення. За ухвалою Магаданського облсуду від 15.03.1955 звільнена 06.04.1955. Залишена на спецпоселенні в смт Усть-Омчуг Тенькінського р-ну без права повернення в Україну. Працювала секретаркою в школі, а після звільнення з політичних мотивів – бухгалтером у центральній ощадкасі. 13.03.1961 одружилася з литовським політв'язнем Балісом Синяускасом. 07.04.1965 надіслала заяву до прокуратури Львівської обл. з проханням про реабілітацію та дозвіл повернутися до 75-річної матері (батько помер 1935). 01.05.1965 приїхала у відпустку додому в смт Рудно через важку хворобу матері, яка 17.05.1965 померла. 31.08.1965 Львівський обласний суд задовольнив протест прокурора і закрив справу за відсутністю в діях З. складу злочину. Дозвіл повернутися в Україну одержала 1968. Змушена була оселитися в м. Черкасах. Реабілітована 01.03.1991. На Львівщину (у с. *Зимна Вода*) до родини повернулася 20.04.1993. Важко хворіла. Від 2001 була паралізована. Померла в с. *Зимна Вода* Пустомитівського р-ну Львівської обл. Похована в смт Рудному.

Юрій Зайцев

Євгенія Зелінська

ЗЕЛІНСЬКИЙ ЛЮДВІК (Zeliński Ludwik; 1808–02.04.1873) польський літератор, видавець, краєзнавець-аматор. Народився в с. Чепелі (тепер Бродівського р-ну Львівської обл.) в родині збіднілого шляхтича. Освіту здобув удома. Через злидні вже замолоду був змушений заробляти собі на життя фізичною працею. Уперше приїхав до Львова 1824, проваци

[illegible] зрібну торгівлю галантереєю, товарами сакрального взагалі, як іграшками, обкладинками релігійної літератури або ж стоячи на ринку перед *Ратушею* навпроти готелю "Під трьома ґаками" Жоржа Гофмана (на тому місці тепер готель "Жорж"), 1829 розпочав свою літературну діяльність, видав мелодраму "Гонзальв з Кордуби, або ж щастя Гренади" (*Gonzalw z Korduby czyli szczęście Grenady*, 1830). 1830–1833 проживав за межами Львова. Повернувшись до міста, складав на замовлення шляхетські родоводи. Не володючи достовірними відомостями про генеалогію своїх клієнтів, вдавався до підтасовування фактів, а подекуди й фабрикував фальшиві документи, які б мали підтвердити шляхетське походження його замовників. 1835–1842 видавав часопис "Львів'янин, або зібрання потрібних і корисних відомостей" (*Lwowianin czyli zbiór potrzebnych i użytecznych wiadomości*). Більшу частину матеріалів до цього видання З. писав сам, неодноразово вдаючись до містифікацій. На замовлення З. гравери *К. Ауер* та *Й. Свобода* виготовили уявні зображення князя *Льва Даниловича*, принцеси *Констанци*, *Владислава II Ягайла* та ін. Гравюру Владислава II Ягайла було вміщено у виданні з "власноручним" підписом польського короля. Свій часопис З. продавав особисто.

Літературні містифікації та дивацький спосіб життя позбавили З. товариства тогочасних львівських письменників. Єдиним, хто підтримував дружні стосунки із З., був *Станіслав Яновський*. 1839–1841 З. вдався у літературну полеміку з *Августом Бельовським*, який закинув йому неосвіченість та схильність до брехні. Визнаючи брак систематичної освіти, З. усе ж твердив, що самостійно осилені науки настільки його змінили, що "аж сам себе вже не впізнає, ледве може повірити, що такі великі перетворення відбулися з його особою".

Заробивши гроші складанням родоводів на замовлення, З. купив земельний маєток у Любичі Королівській біля м. Нароль (тепер Люблінське воєвод., Польща). Проживав там у 1840-ві–1860-ті. Продавши 1868 маєток, повернувся до Львова. Зібрав велику *бібліотеку* та колекції рукописів, стародруків, гравюр тощо. Колекцію, що тривалий час перебувала у власності спадкоємців З., 1892 було передано в дар Архіву міста Львова.

З. прислужився вивченню історії Львова та культурно-науковому життю міста. Його праці часто містили справді науково вартісні факти й роздуми. Найважливіші праці З., присвячені історії Львова: "Історичні пам'ятки краю" (*Pamiątki historyczne krajowe*, 1841), "Шведський король Карл XII у Львові 1704 р. Повість в історичних картинах" (*Karol XII król szwedzki we Lwowie r. 1704. Powieść skreślona w historycznych obrazach*, 1842). Перший наставник *Яна Лама*. Помер З. у Львові.

Андрій Козицький

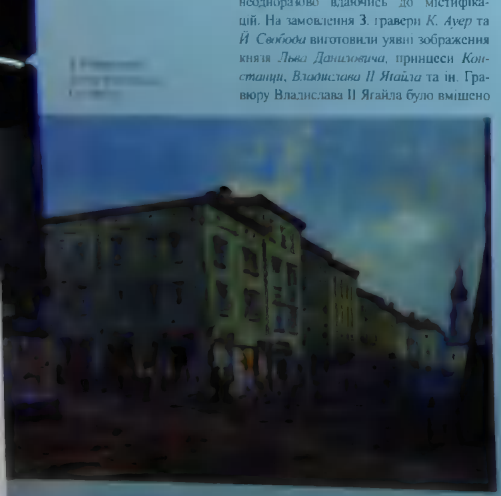

ЗЕМКА ТАРАС (Земка Тарасій; р. нар. невід. – вересень 1632) – український перекладач, друкар, педагог, ігумен Київського братського Богоявленського монастиря (1627–1632). Дата народження та походження не відомі. Навчався у Львівській братській школі, де здобув знання грецької, латинської, слов'янської мов. У братському середовищі опанував також

друкарську справу. Просвітницьку діяльність розпочав у Львові разом із *Гавриїлом Дорофеєвичем* та братами Беріндами в друкарському гуртку Львівського єпископа Гедеона (*Балабана*) та місцевій братській школі. Написав епіграму на честь Балабанів, яку вміщено в "Лексиконі славеноросському" *Памва Беринди*.

Бл. 1615 архімандрит Києво-Печерської Лаври *Єлисей (Плетенецький)*, викупивши Єгрятинську друкарню Балабанів, запросив З., тоді вже ієромонаха, до Києва. З. був вписаний до Київського братства, згодом очолив братську школу та лаврську друкарню. 1625 обраний проповідником у Лаврі. Від 1627 став ігуменом братського Богоявленського монастиря в Києві. На Великдень 1630 у Печерській друкарні було видано привітання архімандритові *Петру (Могилі)* "Ізмнологію", авторський колектив якої очолив З.

Від 1631 один із діяльних співтворців Києво-Могилянської колегії. 1624–1631 активно працював у лаврській друкарні, підготував до видання Номоканон, виконував великий обсяг коректорської роботи — звіряв переклади літургійної та богословської літератури (св. Андрія Кесарійського "Толкованіе на Апокаліпсис" (1625), "Служебник" (1629), "Тріодь Цвітна" (1631)), укладав передмови. Упорядкував синаксарі у "Тріоді Постній" тогочасною українською мовою (1627). Львівський друкар *Михайло Сльозка* 1664 передрукував кілька текстів, що їх переклав З., у своєму виданні "Тріоді". Особливістю тогочасних українськомовних друків, над якими працював З., стало впровадження літери "ґ", графіка якої спиралася на один із варіантів грецької "гамми".

Автор віршів про герби, зокрема написав поетичні тлумачення гербів Конисенських (1627), Балабанів (1627), Могил (1628, 1629).

Помер у Києві. Згідно з описом ієромонаха Афанасія (Кальнофойського), на місці поховання З. в Києво-Печерській Лаврі був встановлений надгробок із написом. "Коректор книг і розпорядник типографії, проповідник Печерський, Тарасій Земка, чоловік учений у грецькому, латинському, слов'янському і руському діалектах, померши тут, похований року 1632 вересня 13".

Діяльність З. досліджували у Львові *Іван Огієнко*, *Ярослав Ісаєвич* та ін.

Василь Кметь

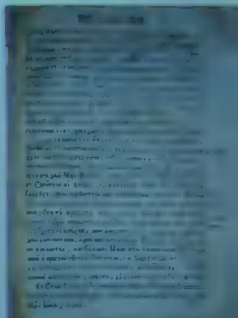

Фрагмент передмови до "Тріоді Цвітної" 1631 р. із зазначенням авторства Тарасія Земки

ЗЕМЛЕРИ (Semler, Semmler) – родина архітекторів. Представниками родини були:

ЙОЗЕФ З. (СТАРШИЙ) (бл. 1767 – після 1810) – архітектор. Навчався у львівських будівельних майстернях. Після успішного випробування 1785 був прийнятий до львівського *цеху* будівничих і став мулярським майстром. Як і його син, споруджував у Львові головно житлові будинки у стилях *класицизму* й *ампіру*: 1786–1791 збудував (співавтор Франц Грель) кам'яницю "Під Левами" для торговця вином Товія Вайгеля на вул. *Галицькій*, 11, із лаконічними горизонтальними членуваннями фасадів та оригінальною наріжною скульптурою лева з двома тулубами (скульптуру відновив і переробив після 1828 *П. Ойтеле*, 2007 її було відреставровано). 1790 виконав проєкт чиншової кам'яниці на вул. Я. Н. Камінського, 7 (тепер вул. Я. Жижки) (реалізований 1809–1810). Помер у Львові.

ЙОЗЕФ З. (МОЛОДШИЙ) (рр. нар. і смерті невід.) – архітектор. Син Йозефа З.-старшого. Навчався в майстерні батька. 1805 виконав проєкт аристократичного палацу, апробований як вінець у Товаристві уповноважених будівничих у Львові. Став членом цього об'єднання й у 1820–1830-ті брав участь у його керівництві. У співавторстві з архітектором Йоганном Станеллі 1816–1822 збудував у стилі *класицизму* костел св. Варфоломія в с. Пруси (тепер с. Ямниця Пустомитівського р-ну Львівської обл.).

Звів двоповерховий будинок Карла Шнайдера (1826) біля *лаври* Св. Анни на вул. Св. Яна (тепер *просп. Т. Шевченка*, будинок не збережся). 1828–1829 збудував (за проєктом Й. Гаєка) дзвіницю *собору св. Юра* (перебудував 1866 *Й. Брауни-*

Будинок
на вул. Галицькій, 11
Архітектори В. Землер-старший, Ф. Ґрель
1786–1791 рр.
Сучасне фото

запис), 1829 спорудив для Яна Пенчиковського ампірний "Палацик зі сфінксами" (скульптури сфінксів на фронтоні, імовірно, авторства *А. Шимзера*) на *вул. Зеленій*, 102, – приміську віллу, добре вписану в довкілля, неподалік озерця *Зелене Око*. Цей будинок пізніше належав родинам Броньских і Малушинських, зберігся після кардинальної перебудови 2002–2004. Остання відома робота З.-молодшого – добудова житлової кам'яниці (1844) на вул. Старозаконній, 2 (тепер вул. Мстислава Удатного). Помер у Львові.

Юрій Бірюльов

"Палацик зі сфінксами"
на вул. Зеленій, 102
Архітектор В. Землер-молодший
1829 р.
Сучасне фото

ЗЕМЛЕТРУСИ – підземні поштовхи й коливання земної поверхні, зумовлені раптовим вивільненням потенційної енергії земних надр під час тектонічних процесів. Від 1935 сила З. вимірюється в балах за 12-бальною шкалою Рихтера. Перед підземним поштовхом до житла зазвичай масово проникають жаби, слимаки і мурахи, неспокійно поводяться домашні тварини, мимовільно розхитуються *дзвони*, рідше З. супроводжуються сонячним затемненням або сильними поривами вітру.

Зазвичай епіцентри З., вплив яких відчувався у Львові, були у Східних Карпатах на території сучасної Румунії (поблизу гірського масиву Вранча). Оскільки повідомлень про суттєві руйнування під час З. XVI–XVIII ст. немає, учені припускають, що сила їхніх поштовхів не перевищувала 5-ти балів за шкалою Рихтера. Значна частина із зафіксованих у Львові З. сталася взимку (січень – лютий), або восени, найчастіше в жовтні.

Перший З., зафіксований у Львові, стався 1577, про нього згадував *Бартоломей Зиморович*. Другий – у Великодню П'ятницю 09.04.1596, і про нього зроблено запис у *"Львівському літописі"*.

У місті 14.10.1619 стався З., унаслідок якого з вікон випадали шибки, а також посуд падав зі столів. Крім того, зазнали пошкоджень споруди на *Високому Замку* – осунулися стіни і завалився замковий колодязь. Упродовж року відбувався ремонт *замку*. Сліди руйнувань було усунено, зокрема замкові стіни укріплено контрфорсами. Колодязь простояв засипаним до 1655.

Про З., що відбувся 01.02.1637, у "Хроніці міста Львова" згадує *Денис Зубрицький*.

У західних землях *Королівства Галичини і Лодомерії* 1785–1787 зафіксовано сім підземних поштовхів, дія яких відчувалася також у Кракові. Однак у Львові їх не було відчутно. 07.01.1790 підземний поштовх було зафіксовано у Львові.

Найбільш сейсмічно активним для Львова був 1802. Перші підземні поштовхи були зафіксовані 17 і 27.08.1802. З. повторився восени, 28.10.1802 підземний

поштових збігся із сонячним затемненням, тривав дві хвилини і пошкодив вежу міської *ратуші*.

У місті 17.10.1820 було зафіксовано незначний З. Два підземні поштовхи З. сталися проти ночі 29.02.1829, але без руйнівних наслідків. Особливістю З., який стався у Львові 1834, було те, що чутки про його наближення поширювалися ще з осені попереднього року. С початку очікували, що З. станеться в січні 1834 й місто повністю западеться під землю. З. відбувся 15.10.1834, але без руйнівних наслідків.

У Львові 17.08.1875 вперше стався З., епіцентр якого був не в Румунії, а поблизу с. Сілець (тепер Сокальського р-ну Львівської обл.).

Загалом у всьому Карпатському регіоні 1901–1977 відбулося 27 З., сила дії яких ніколи не перевищувала 5-ти балів. Найвідчутнішим серед них був З. 1977. Проти ночі 24.03.1977 з інтервалом 10 хвилин відбулося два підземні поштовхи, які викликали паніку мешканців багатоповерхових будинків на території *Майорівки*, *Нового Львова* та на вулицях інших районів багатоповерхової забудови. З. супроводжувався дрижанням посуду, хитанням люстр і подекуди став причиною незначного пересування меблів. Руйнувань і пошкоджень міських будівель не було, але ажіотаж від події в місті був таким, що радянська влада навіть не намагалася приховати того, що сталося. Епіцентр З. був у Румунії, де стихія завдала великих руйнувань.

Проти ночі 31.08.1986 у місті було зафіксовано З. силою 3 бали, епіцентр якого був у Румунії. Перед початком З. непокоїлися домашні тварини. З. 24.11.2006 був слабким і короткотривалим (2 бали за шкалою Рихтера), і тому більшість львів'ян не відчула його наслідків.

У Львові тривалий час жив і працював відомий дослідник З. *Сергій Єфеєв*.

Модест Чорний

ЗЕМЛИНСЬКИЙ МИКОЛА
(18.09.1900–03.05.1962) український релігійний діяч. Народився в с. Лагодів (тепер Перемишлянського р-ну Львівської обл.) в селянській родині Гордія та Марії Щурів. Готуючись стати душпастирем, змінив прізвище на Землинський, мотивуючи бажанням працювати для рідної землі.

У 17-річному віці вступив до лав *Українських Січових Стрільців*, із якими під час визвольних змагань дійшов до Старокостянтинова (тепер Хмельницька обл.), де тяжко захворів. Згодом закінчив українську гімназію у Львові, а 1926 – *Греко-католицьких семінарію*. 1927 був висвячений на священика. Дружина, Софія Ганас, закінчивши гімназію й Музичний інститут, присвятила себе родині, виховавши дев'ятеро дітей.

Упродовж 1927–1945 – сотрудник, згодом парох у с. Старий Яричів (тепер Кам'янка-Бузького р-ну), 1944–1950 – парох у с. Великі Підліски цього ж району. Багато часу присвячував селянським господарським і просвітницьким організаціям.

У сер. 1930-х призначений Яричівським деканом. Особливо опікувався своїми парохіянами в часи *Другої світової війни*, рятуючи багатьох від вивезення до Німеччини, а також переховуючи від німців єврейські родини та підпільно допомагаючи воїнам *Української Повстанської Армії*.

Заарештований 09.01.1950 у своїй парохії с. Великі Підліски. П'ять місяців перебував під слідством у *в'язниці* на вул. Лонського (тепер вул. К. Брюллова) у

Фрагмент фасаду "Палацику з сфінксами" Фото 1999 р.

Руїни укріплень на Високому Замку. Сер. XIX ст. Архівне фото

Флоріан Зем'ялковський

Львові, 24.05.1950 засуджений військовим трибуналом на 25 років ув'язнення. Термін відбував у колонії суворого режиму в с. Потьма (Мордовія, Росія). Звільнений за амністією у червні 1956, реабілітований.

Після повернення додому працював у Львівському профдеревділі, згодом бухгалтером. Відмовився від офіційного душпастирства у Російській Православній Церкві, але постійно виконував священичі обов'язки, належачи до підпільних служителів *Української Греко-Католицької Церкви*.

Помер у районній лікарні м. Жидачів Львівської обл. Похований на *Личаківському цвинтарі*.

Роман Фіголь

ЗЕМ'ЯЛКОВСЬКИЙ ФЛОРІАН (Ziemiałkowski Florian; 27.12.1817–27.03.1900) – польський політик і австрійський державний діяч. Народився в с. Мала Березовиця (тепер Збаразького р-ну Тернопільської обл.) у бідній багатодітній сім'ї кухаря панського маєтку. Освіту здобув у Тернопільській єзуїтській гімназії (1827–1833) і на правничому факультеті *Львівського університету* (1834–1838). У Тернополі і Львові був учасником польських підпільних організацій, де належав до поміркованих діячів середньої ланки. Серед студентів вирізнявся розумовими здібностями й винятковою життєвою спритністю. 1840 здобув у Львівському університеті науковий ступінь доктора права. Упродовж 1841 кілька місяців працював ад'юнктом на правничому факультеті Львівського університету. Заарештований за звинуваченням у належності до польського національного підпілля, 1845 був засуджений до смертної кари, але завдяки амністії звільнений під нагляд *поліції*. Революційні події *"Весни Народів"* 1848 знову втягнули З. у вир політики. Разом із *Ф. Смалькою* на наступні два десятиріччя став лідером польських ліберал-демократів у Львові, які виступали за перетворення Галичини на широку польську автономію.

Уже під час "Весни Народів" виявилися риси З., які згодом характеризували його як політика: дипломатичність, схильність до закулісних інтриг і кулуарних перемовин, ораторський талант, а передусім поміркована програма і вміння йти на компроміси з австрійським урядом. Неприхильно ставився до концепції слов'янської солідарності в боротьбі з централізмом Відня, виступав за політичний союз галицьких поляків з угорцями, особливо негативною вважав роль чеських політиків, схильних підтримувати вимоги *українців* щодо поділу Галичини за національною ознакою. Депутат австрійського парламенту (1848–1849, 1867–1869, 1873–1888; від 1888 – пожиттєвий член Палати панів) і *Галицького Крайового Сейму* (1861–1863, 1867–1869, 1870–1895).

Брав участь 1863 в організації у Львові осередку польського повстанського руху в рамках підтримки Січневого повстання в Королівстві Польському. Ідеологічно противник повстанської тактики, уважав, що оскільки повстанню не вдалося перешколити, то треба до нього приєднатися, щоби не допустити найгіршого – соціальної революції. Разом з *А. Сапігою*, Ф. Смолькою й А. *Дзєдушицьким* увійшов до складу повстанського Комітету Східної Галичини. За участь в організації у Львові повстанських структур у липні 1863 був заарештований і до листопада 1865 перебував у львівській *в'язниці "Бриґідки"*. Невдача Січневого повстання та конституційні й децентралізаторські перетворення в монархії Габсбурґів остаточно переконали З. в потребі компромісу з Віднем навколо програми внутрішньої перебудови Австрійської монархії. Вершини популярності у львівському середовищі досяг на зламі 1860–1870-х. У політичній тактиці був близький до *А. Гощовського*, висловлюючись за якнайширшу автономію Галичини, але не через конфлікт з австрійським урядом. Гостро полемізував у Львові з Ф. Смолькою і його прихильниками, які вимагали безумовного перетворення монархії Габсбурґів на федерацію "історичних" провінцій.

Обіймав посаду президента Львова (1871–1873). За словами польського історика З. Фраса, "для слабкого й здоміні-

нованого шляхтою галицького міщанства ближчим і бажаннним взрием був Зем'ялковський зі своєю спритністю, помірним, але гарантованим успіхом, ніж Смолька з його нереалізованими мріями і планами про велику політику й великі гроші, що більше підходили до Відня, ніж Львова" 1873–1888 З. був міністром без портфеля (практично міністром у справах Галичини) в австрійському уряді. У перші роки на цій посаді діяв ефективно як посередник між інтересами Відня і польської автономії, зосереджуючись головно на залученні державних фінансових ресурсів для економічного й освітнього розвитку Галичини. Виступав за рівноправність поляків і русинів, уважаючи їх одним народом, поділеним віровизнаннями. Рішуче поборював проросійські тенденції в українському русі, вживав заходів для ліквідації у Відні греко-католицької духовної семінарії, підтримував (за посередництвом перемиського єпископа І. Ступницького) греко-католицьких священиків з Холмщини, які втекли звідти після ліквідації там структур греко-католицької церкви (1875). Визнавав "делікатну природу" українського питання, але єдиним можливим його розв'язанням уважав мовну асиміляцію й полонізацію українського населення. Після смерті намісника А. Голуховського (1875) став стрімко втрачати популярність у Галичині, а після призначення міністром фінансів Ю. Дунаєвського (1880) – й у Відні. Як міністр у справах Галичини прийняв захисну позицію: перестерігав появу невигідних для Галичини законопроєктів або ж мінімізував їхній вплив на край. Посаду міністра втратив через конфлікт з Ю. Дунаєвським. Помер і похований у Відні. Залишив спогади: "Щоденник" (*Pamiętnik*, 1904). У Львові 1907–1945 була вулиця, названа на честь З. (тепер вул. О. Новаківського).

Мар'ян Мудрий

ЗЕРБІНО ДМИТРО (нар. 10.03.1926) – лікар, учений. Заслужений діяч науки і техніки (1988), член-кореспондент НАН України (1991), дійсний член Академії медичних наук (2002). Лауреат Державної премії України (2002) за цикл праць "Важкі метали як небезпечні для людини забруднювачі довкілля в Україні: медико-екологічні дослідження, обгрунтування та досвід впровадження профілактичних засобів". Народився в м. Луганську. Закінчив медичний факультет Чернівецького медичного інституту (1950). Працював старшим лаборантом (1950–1953), асистентом кафедри топографічної анатомії (1953–1957), асистентом (1957–1962), доцентом (1962–1965), професором (1965–1966) кафедри патологічної анатомії Чернівецького медичного інституту.

Дмитро Зербіно

Упродовж 1966–2000 завідувач кафедри патологічної анатомії (з курсом судової медицини), від 1996 – директор Інституту клінічної патології *Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького*.

Захистив кандидатську дисертацію "Внутріорганна лімфатична система яєчка, придатка, оболонок і сім'яного канатика" (*Внутриорганная лимфатическая система яичка, придатка, оболочек и семенного канатика*, 1956), докторську – "Патологічна анатомія і патогенез деяких видів нестачі лімфообігу" (*Патологическая анатомия и патогенез некоторых видов недостаточности лимфообращения*, 1966).

Серед напрямів наукових досліджень патоморфологія лімфатичної системи; васкуліти, ангіопатії, патологія мікроциркуляції; хімічні хвороби, екологічна патологія; філософія науки. Досліджував патоморфологію слоновості, зміни лімфатичної системи при хронічній нестачі кровообігу, злоякісних пухлинах у людей похилого віку, запропонував теорію нестачі лімфообігу; сформулював концепцію ролі екологічних чинників (ксенобіотиків) в етіології низки набутих неатеросклеротичних уражень кровоносних судин.

Автор бл. 500 наукових і навчально-методичних праць, серед них: 8 монографій, атлас, 6 авторських свідоцтв на винаходи. Підготував 51 кандидата, 16 докторів наук.

Меморіальний знак на честь створення першої гасової лампи Аптека "Під Золотою зіркою" на вул. М. Коперника, 1 Сучасне фото

Основні праці: "Загальна патологія лімфатичної системи" (*Общая патология лимфатической системы*, 1974), "Васкуліти і ангіопатії" (*Васкулиты и ангиопатии*, 1977), "Дисеміноване внутрішньосудинне згортання крові" (*Диссеминированное внутрисосудистое свертывание крови*, 1989), "Антропогенні екологічні катастрофи" (*Антропогенные экологические катастрофы*, 1991), "Наукова школа як феномен" (*Научная школа как феномен*, 1994), "Наукова школа: лідер і учні" (2001).

Юрій Поспішиль

"ЗЕРКАЛО" – український гумористично-сатиричний часопис. Виходив у Львові 1882–1883, 1886, 1889–1893, 1906–1908 як двотижневик, від липня 1883 до 1885 як "Нове Зеркало". Перше число з'явилося 01.01.1882. Редактори: *К. Устиянович* (1882–1883), *В. Нагірний* (1883–1884), *К. Левицький* (1884), *Є. Олесницький* (1885–1886), В. Левицький (1889–1892), І. Криловський (1892–1893), О. Дембицький (1906–1908). Адреси адміністрації та редакції: *вул. Галицька*, 18 (1882); вул. А. Фредра, 3 (1882–1883); вул. Скарбковська, 2 (тепер вул. Лесі Українки, 1886); вул. Стефана Баторія, 24 (тепер *вул. Князя Романа*, 1889–1891); вул. Академічна, 8 (тепер *просп. Т. Шевченка*, 1892–1893, 1906–1908); вул. Коперника, 2 (тепер вул. А. Вахнянина, 1908).

Вітрина аптеки "Під Золотою зіркою" на вул. М. Коперника, 1 Поч. XX ст. Архівне фото

Видання вміщувало сатиричні статті політичної, соціальної, економічної тематики, а також повідомлення про актуальні події, пов'язані з міжнаціональними відносинами. "З." гостро критикувало галицьких *поляків* та русофілів. Постійними рубриками були "Послідні вісти", "Вісти політичні", "Чабарашки" (анекдоти на політичні та побутові теми). Часопис розвивав різні сатиричні жанри: анекдоти, афоризми, байки, сатиричні вірші, фейлетони, памфлети, листи, гуморески. Серед авторів "З." були *В. Масляк*, В. Коцовський, *І. Франко*, І. Грабович, О. Здерковський, *Осип Маковей*, *В. Щурат*, С. Руданський, Б. Грінченко, Я. Щоголів, В. Самійленко. Від 1906 основну увагу редакція звертала не на соціально-політичну, а на морально-етичну, побутову сатиру.

Олександр Седляр

ЗЕХ ЯН (Zeh Jan, 02.09.1817–26.01.1897) – фармацевт, аптекар, винахідник технології дистиляції сирої нафти. Народився у Ланцуті (тепер Підкарпатського воєвод., Польща) в родині аптекаря. Батько до 1849 був власником аптеки в Ланцуті. Закінчив гімназію, працював 1830–1844 практикантом в аптеці в Самборі (тепер Львівської обл.). Під час роботи в Самборі познайомився з селянином із с. Борислав (тепер місто Дрогобицького р-ну Львівської обл.) на прізвисько Байтала, який примітивним способом проводив дистиляцію нафти. Власноручно перегнаний дистилят Байтала пішки розносив майже по всій Галичині та продавав як ліки для овець.

З. записався 1844 на відділ фармації Віденського університету, у документах навчального закладу був зареєстрований як "убогий студент". Диплом про вищу освіту отримав 1846 або 1847. На час закінчення університету працював провізором в *аптеці* Петра Міколяша "Під Золотою зіркою" у Львові (*вул. М. Коперника*, 1).

П. Міколяш 1852 доручив З. і його асистентові *Ігнацію Лукасевичу* провести очищення й розсортування (за питомою

вагою фракцій) рідин, які можуть утворитись під час дистиляції нафти. П. Міколяш очікував, що його працівники відкриють спосіб одержання т. зв. білої скельної олії (*oleum petrae album*), яку львівські аптекарі того часу купували в Італії і яка коштувала дуже дорого. Скельну олію використовували для виготовлення косметичних засобів, як ліки від відмороження, краплі від гнистів, дерматологічні мазі.

Після тривалих дослідів та кропіткої праці З. й І. Лукасевичу вдалося одержати гас. З. офіційно зареєстрував свій винахід, здобувши "Привілей на належне очищення нафти" 1854 З. представив свій винахід на виставці в Мюнхені, отримавши похвальний диплом. Одразу після вдалої дистиляції гасу виникла ідея використовувати очищену нафту для освітлення. Першу *гасову лампу* для освітлення лабораторії в аптеці П. Міколяш доручив сконструювати львівському бляхареві Адамові Братковському. 31.07.1853 такими лампами освітлювали львівську міську лікарню під час проведення операції. Лампи А. Братковського продавали в аптеці П. Міколяша. З. не робив таємниці із свого винаходу і його технологією користувались інші особи, також І. Лукасевич, тому з часом виникли різні версії щодо пріоритету винаходу.

З. залишив аптеку П. Міколяша 1854, розірвав стосунки з І. Лукасевичем і виїхав до Борислава. Неподалік збудував невеликий нафтопереробний завод. На *вул. Краківській* у Львові (за іншою інформацією спочатку на *вул. Личаківській*) З. відкрив крамницю, де продавали нафту, мастила, а також бензин, що застосовувався для виведення плям та інших технічних цілей. У крамниці працювали дружина З. та її сестра. Упродовж чотирьох років З. також поставляв до Львова гас для освітлення. Для львівської *пошти* виробляв мастила для поштових карет.

У крамниці З. на вул. Краківській у Львові 12.02.1858 під час вантаження товару випадково пошкодили діжку з нафтою. Нафта розлилася вулицею й через поріг потрапила до крамниці, де дружина З., Дорота, та її сестра Гермина обслуговували клієнтів. Розбишака, що проходив вулицею, підпалив калюжу – і вогонь миттю перекинувся на крамницю. Перехожі, побачивши, що вогонь охопив крамницю усередині, зачинили важкі залізні вхідні двері. Австрійський офіцер, який керував гасінням *пожежі*, вирішив, що життя кількох осіб менше важить, ніж порятунок усієї дільниці. Тому дверей не відчинили аж до повної локалізації пожежі. Жінки зі страшними опіками потрапили до шпиталю й того ж дня померли. Поховали сестер на *Личаківському цвинтарі*.

Незабаром після родинної трагедії З. спіткав фінансовий крах, подробиці якого

Інтер'єр аптеки "Під Золотою іркою" на вул. М. Коперника, 1. Сучасне фото

Аптека "Під Золотою ірмою" на вул. М. Коперника, 1. Сучасне фото

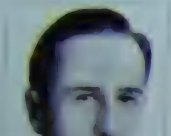

Я. Матейко. Портрет Миколая Зиблікевича

не відомі. З. знову довелося повернутися на роботу до аптеки П. Міколяша. 1861 З. одружився з Марією Облочинською, наймолодшою сестрою своєї запліблої дружини, яка через сім років померла, залишивши сиротами дві доньки – старшу Амалію і молодшу Стефанію.

Одержав концесію на відкриття власної аптеки в Бориславі 1875. Свою аптеку він назвав "Під Зіркою", як і заклад П. Міколяша у Львові. В аптеці З. працювало четверо людей, вона приносила невеликий, але надійний прибуток. Помер у Бориславі.

Діти й онуки З. теж стали фармацевтами. Старша донька вийшла заміж, отримавши у спадок аптеку "Під Зіркою" в Бориславі. Молодша одружилася з аптекарем Леоном Вальнером із Букачівців (тепер смт Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл.). Один із внуків З., Ян Вальнер, був власником аптеки у Пєкарах Вельких (тепер Пєкари Шльонскі Шльонського воєвод., Польща), дві внучки закінчили медичний факультет *Львівського університету* і були магістрами фармації.

Юрій Смірнов

ЗИБЛКЕВИЧ ЄВГЕН МИХАЙЛО (псевдо: К. Порохівський; 20.11.1895–16.09.1987) діяч українського національно-визвольного руху. Народився в м. Самбір (тепер Львівської обл.). Закінчив українську гімназію в Перемишлі (1914). Сотник Корпусу Січових Стрільців. Член *Української Військової Організації* (УВО). Засуджений польським судом у Львові на процесі *С. Федака* (23.10–18.11.1922) до 2 років 6 місяців ув'язнення. Вийшов на волю в січні 1923. Окружний комендант УВО Перемищини (1923). Навчався на правничому факультеті *Львівського університету*. Заарештований польською *поліцією* 23.12.1923 в Перемишлі (тепер Підкарпатського воєвод., Польща). Засуджений 28.03.1925 на т. зв. *процесі "басарабівців"* до 3 років ув'язнення. Вийшов на волю на поч. 1928. Як представник УВО з Галичини був учасником Конгресу Українських Націоналістів (1929), на якому створено *Організацію Українських Націоналістів*. Співзасновник і співредактор газети "Український голос" у Перемишлі (1929–1932), редактор тижневика "Бескид" (Перемишль, 1930–1931), спів редактор спортивного видання *"Змаг"* (Львів, 1937–1938). Підсудний на *процесі "конгресівців"* у Львові 05–09.09.1932, ухвалою суду виправданий. Керівник кооперативи "Наш край" у Перемишлі. Після *Другої світової війни* на еміграції. Редактор видання "Америка" (від 1953). 1963 заснував та очолив Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. Липинського у Філадельфії (Пенсильванія, США). Великою заслугою З. було перевезення до США та публікація архіву В. Липинського. Помер у м. Філадельфія.

Володимир Муравський

ЗИБЛКЕВИЧ МИКОЛАЙ (Zyblikiewicz Mikołaj; 28.11.1823–16.05.1887) польський громадський і політичний діяч. Народився в м. Старий Самбір (тепер Львівської обл.) в родині небагатого кушніра. Закінчив нормальну школу у Старому Самборі, Самбірську гімназію, правничий факультет *Львівського університету*. 1848 у Кракові здобув звання доктора права. Від 1855 у Кракові мав приватну адвокатську практику. Під час *"Весни Народів"* 1848 зайнявся політичною і державною діяльністю. 1851 став депутатом австрійського парламенту, був президентом Кракова (1874–1880), маршалком *Галицького Крайового Сейму* (від 1881). Як маршалок визначив шляхи розвитку галицької автономії, указував на колоніальне становище Галичини. Пропонував обмежити витрати на адміністрацію і спрямувати кошти на розвиток освіти, сільського господарства, промисловості, фінансово-кредитної системи. Ставив вимоги запровадити в установах замість німецької польську мову, схвально висловлювався про вживання української мови. Ця програма, спрямована на економічний та культурно-освітній розвиток галицької автономії, наштовхнулася на опір консервативної шляхти. Помер у Кракові від запалення легенів. Восени 1887 в Кракові йому поставили

пам'ятник (скульптор В. Гадомський). 1886–1941 у Львові була вулиця імені З. (тепер початок *вул. І. Франка*).

Михайло Крізь

"ЗИЗ" – український сатирично-гумористичний журнал. Виходив у Львові 1924–1933 як двомісячник. Перше число з'явилося 01.11.1924. Видавцями й відповідальними редакторами журналу в різні роки були Осип Бондарович, Роман Пашківський, *Едвард Козак*, відповідальним редактором Володимир Кучабський, редагував часопис *Левко Лепкий*. Журнал висвітлював події політичного життя крізь призму критики, на його сторінках друкувалися статті, фейлетони, пародії та інші сатиричні твори малих форм, карикатури. Тематика публікацій групувалася навколо актуальних питань українсько-польських відносин, боротьби панівних сил у Польщі, суспільно-політичних процесів в СРСР, важливих подій на міжнародній арені. Часопис відгукнувся на політичну кризу в польських панівних колах, що призвела до військового перевороту, який очолив *Юзеф Пілсудський*, розвінчував позиції Польської соціалістичної партії щодо "українського питання". Об'єктом постійних висміювань часопису стали зволікання влади з приводу відкриття у Львові українського університету, утиски української національної преси, позиції деяких українських політичних діячів угодовського напряму. У сатиричному плані часопис розкривав суть урядової політики "українізації" в УРСР, засуджував практику масових арештів українських учених і діячів культури в радянській Україні. Серед подій міжнародного життя журнал насамперед звертав увагу на факти, пов'язані з українською проблемою – дії Ліги Націй, а також на розвиток суспільно-політичних процесів у державах, де формувалася диктаторська форма правління (Італія, СРСР, Німеччина). Авторами публікацій були *Р. Купчинський*, *М. Рудницький*, Т. *Крушельницький*, Є. Ю. Пеленський, *Р. Завадович*, Р. Голян, які, підписуючи матеріали, послуговувалися кількома псевдонімами. Ілюстрували сатирично-гумористичні публікації, малювали карикатури *П. Кожжун*, *П. Холодний*-молодший, *Л. Гец*, Е. Козак, *М. Бутович*, *Р. Чорний* та ін. Матеріали часто зазнавали конфіскацій, за розпорядженням цензури випуски доводилось перевидавати і, не витримавши постійних утисків, часопис перестав виходити.

Валентина Передерій

Часопис "Зиз" 01.11.1928 р.

Часопис "Зиз" 20.02.1933 р.

Часопис "Зиз" 01.04.1933 р.

ЗИЗАНІЙ-ТУСТАНОВСЬКИЙ ЛАВРЕНТІЙ (справжнє прізвище: Кукіль; р. нар. невід. – після лютого 1634) – український церковний діяч, філолог, полеміст. Брат *Стефана Зизанія*. Був сином Івана Кукіля з Потелича (тепер Жовківського р-ну Львівської обл.). У зрілому віці обрав собі прізвиськом грецький переклад справжнього прізвища Кукіль (грецьк. "зизаній").

За однією з версій, походив із с. Тустань (тепер Галицького р-ну Івано-Франківської обл.), згідно з іншою – із с. Потелич. За припущенням львівського історика І. Мицька, друга частина прізвища З. (Тустановський) могла походити від назви с. Тустановичі поблизу Дрогобича, де він міг жити деякий час, або означати його нобілітацію (одержання шляхетського титулу). З часом сформувалася традиція, за якою подвійне прізвище стали використовувати на позначення обох братів Зизаніїв.

З.-Т., імовірно, народився в 1560-ті. Навчатися міг у Львові та Острозькій академії. До 1592 викладав грецьку і церковнослов'янську мови у Львівській братській школі. 1592 переїхав до Берестя (тепер м. Брест, Білорусь), 1595 – до Вільна (тепер м. Вільнюс, Литва), де продовжив педагогічну діяльність у братській школі.

З.-Т. видав у Вільні 1596 "Граммятику словенску совершеннаго искуства осми частей слова и иных нуждных" та буквар "Наука ку читаню и розуминю писма словенскаго: ту ж и о Святой Троици и о вѣчловѣчении господни". У перших праці З.-Т систематизував граматичний матеріал давньоукраїнської книжної мови,

відобразив окремі особливості розмовного стилю. У посібнику визначено чотири частини граматики: орфографію, просодію, етимологію та синтаксис, виділено вісім частин мови: разничіе (артикль), імя, містоім'я, глагол, причастіе, предлог, нарічіе, союз. З.-Т. увів до слов'янської граматики орудний відмінок. "Грамматіку словенску" вважають першою спробою опрацювання фонетичної й морфонологічної систем церковнослов'янської мови, вдосконалення лінгвістичної термінології, одним із визначальних здобутків тогочасної слов'янської філології, важливим етапом у становленні науки. Як додаток до букваря опублікував українсько-церковнослов'янський словник "Лексис, сиріч реченія, вкратці собранни і із словенскаго языка на простый рускій діялект истолкованы" – перший український словник (1061 термін) із вибіркою слів, що у церковнослов'янській мові відрізняються від розмовної за формою або значенням. Як відзначають дослідники української лексикографії, З.-Т. уперше застосував основні методи впорядкування словника, створивши зразок для всіх наступних упорядників (зокрема *Памва Беринди*). Значно удосконалив і збагатив слов'янську лінгвістичну термінологію, а також розвинув українську філософську термінологію.

Упродовж 1597–1600 З.-Т. навчав "по руску грамоті і по кгрецку" у родині князя Богдана Соломирецького в його маєтку в м. Боркулабові (тепер Менської обл., Білорусь). У вересні 1600 виїхав до Львова, а потім до Ярослава (тепер Підкарпатського воєвод., Польща), де став учителем та проповідником дітей князя *Острозького*. Після смерті князя (12.12.1602) його дружина-католичка звільнила З.-Т. з цієї посади.

Від 1612 З. був священиком соборного храму в Корці (тепер Рівненської обл.), принаймні до 1618. Князь Корецький подарував З.-Т. "сільце з фільварком, у тому ж сільці ставочок, млинок, землю боргную з полями й сіножатями".

У 1620-ті архімандрит Києво-Печерської Лаври *Єлисей (Плетенецький)* запросив З.-Т. до участі в підготовці лаврських видань та перекладацької роботи в Києві. 1626 З.-Т. взяв участь у дипломатичній місії митрополита *Йова Борецького* до Москви, куди привіз рукопис власного "Катехизиса", виданого в Москві 1627. Незважаючи на відмову автора від окремих тез, визнаних у дискусії з богоявленським ігуменом Іллею та справщиком Григорієм Онисимовим неправильними, московський патріарх Філарет не благословив публікації і постановив спалити книжку. "Катехизис" З.-Т. був популярним серед російських старообрядців, одержав у них назву "Великого". Його перевидали в Гродні 1783, 1787, 1788 та Пскові 1874.

Видав і відкоментував низку теологічних творів. Зокрема виправив переклад "Бесід на 14 Посланій апостола Павла" св. Йоана Златоуста та звірив його з найточнішим тоді повним виданням творів святителя – англійською публікацією сера Генрі Севіла 1612. Книга була видана в Лаврській друкарні 1623. Переклад З.-Т. "Толкованія на Апокаліпсис" св. Андрія, архієпископа Кесарії Каппадокійської, надруковано 1625. Окрім того, З.-Т. здійснював переклад та корегування книг Біблії для задуманого у Лаврі повного ілюстрованого видання ("лицевої", або за тогочасною термінологією, "куншітової" Біблії).

На Київському соборі 1628 виступив із критикою книжки Мелетія Смотрицького "Апологія", проти якої висунув звинувачення за 105 пунктами.

Крім наукових праць, написав також "Поученіе при погребі Софії, княгині Чарторисьскої" (1618) та, імовірно, вірш "На герб ... панов Долматов" (опублікований 1623).

Помер у Корці (остання згадка в документах 08.02.1634). У книжках Львівського гродського суду в 1660-ті згадано Олександра Зизанія-Тустановського – сина або внука З.-Т.

Діяльність З.-Т. та його праці досліджували у Львові *І. Свєнціцький, М. Возняк, І. Огієнко, К. Студинський, Ф. Максименко, Я. Ісаєвич, Я. Запаско*, І. Мицько та ін.

Василь Клець

Лаврентій Зизаній. *Граматика словенска*. 1596 р. Титульна сторінка

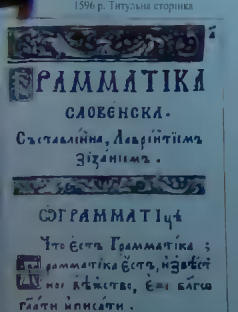
ГРАММАТІКА
СЛОВЕНСКА.
Составлінна, Лаврінтіемъ Зізаніемъ.
СѢГРАММАТІЦѢ
Что ѥстъ Граммати́ка; граммати́ка ѥстъ, и҆зв҃ѣстное вѣ́дѣ́ніе, ѥ҆́же бл҃го глаго́ти и҆ пи́сати.
Толкованіе.
Граммати́ка ѥ҆́сть пѣ́ніе вѣ́дѣ́ніе, ѡ҆ ѕвѣ́здѣ́ мо́лвити и҆ пи́сати.
Сѹ́ти.
Колико ѥ҆́сть части граматики
А

ЗИЗАНІЙ СТЕФАН (справжнє прізвище: Кукіль, чернече ім'я: Сильвестр; р. нар. невід. – 1600) – український релігійний та культурно-освітній діяч, проповідник, полеміст. Брат *Лаврентія Зизанія-Тустановського*. Народився в с. Тустань (тепер Галицького р-ну Івано-Франківської обл.) або с. Потелич (тепер Жовківського р-ну Львівської обл.). Імовірно, навчався у Львові та Острозі. Від 1586 був членом львівського *Свято-Успенського братства*, ректором Львівської братської школи (1588–1592). Викладав грецьку та церковнослов'янську мови, брав участь в підготовці до друку "*Адельфотеса*". Від 1591 мав право проповідувати.

Переселився до Вільна (тепер м. Вільнюс, Литва) 1593, де очолив братську школу та став проповідником у братській церкві. Виступав проти проголошеної на Берестейському соборі 1596 унії православної церкви із Римом, написав низку полемічних творів. Уміло використовував багатий інструментарій риторичної та гомілетичної традицій, досвід вивчення філософської та святоотцівської духовної спадщини Церкви, а також деякі аргументи опонентів. Написав та видав у Вільні книги "Катехизис" (1595) та "Казанье св. Кирила патріарха Ієрусалимського о антихристі і знаках єго, з розширеніемъ науки против єресей розъных" (1596). В останній праці визначав 11 ознак антихриста, які вбачав у Папи Римського. Цю працю було перекладено в Московському царстві з української мови церковнослов'янською й надруковано в Москві 1644

Історик Церкви XIX ст. архієпископ Філарет (Гумільовський) у своєму дослідженні згадував також про неопублікований твір З. "Захист православ'я від папізму", що зберігався тоді серед синодальних рукописів. З іменем З. пов'язують і публікацію "Листа напомнительного" (1599) Константинопольського патріарха *Єремії II (Транса)*.

З. ставив під сумнів роль духівництва у Церкві, критично оцінював діяльність і католицького, і православного єпископату та обґрунтовував принцип повної соборноправності у Церкві, коли не архієреї, а самі миряни повинні контролювати священиків, брати участь в урядуванні Церквою і мати право голосу у справах віри. У питаннях троїчного богослов'я З. виявляв схильність до т. зв. тріденізму, вважаючи Божественні Іпостасі не лише рівними, але й "окремими". Неприйнятними з погляду православного богослов'я були й тези З. про нерозлучність душі і тіла, а отже, їхню одночасну смерть та воскресіння до Страшного суду. Авторові закидали протестантські впливи та схильність до єретичного трактування вчення Церкви

Полемізуючи із З., поляк Щасний Жебровський видав праці: "Кукіль, котрий розсіває Степанець Зизаній в руських церквах у Вільні" *(Kąkol, który rozsiewa Stefanek Zyzania w cerkwiach ruskich w Wilnie*, 1595) та "Полова Степанка Зизанії, єретика з церкви виклятого" (*Plewy Stefanka Zyzanie, heretyka z cerkwi wyklętego*, 1596).

У січні 1596 київський митрополит Михайло (Рогоза) на церковному соборі в Новогрудку (тепер м. Навагрудок Гродненської обл., Білорусь) ініціював засудження З. як єретика. З. відлучили від церкви та заборонили йому вчителювати, проповідувати й публічно читати Святе Письмо. У жовтні 1596 Берестейський православний собор скасував присуд. Зусиллями *єзуїтів* та уніатів наприкін. XVI ст. З. двічі виганяли із Вільна. Намагаючись уникнути переслідувань, 1599 З. прийняв монаший постриг під ім'ям Сильвестр, перебував у монастирі Св. Трійці у Вільні. Через те, що мешканці міста підтримали З., *король* покарав їх штрафом на три тисячі кіп литовських грошей. Після цього ставлення міщан до З. змінилося, група озброєних жителів Вільна спробувала схопити проповідника, і він був змушений рятуватися втечею, як згодом стверджували, "пре з комин"

Загинув у Волощині під час паломництва від рук *нападів*. Про смерть З. під час подорожі 1603 розповів монах Веніамін з Львова.

Життя та діяльність З. досліджували у Львові *І. Свєнціцький, К. Студинський*,

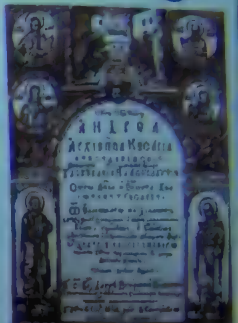

Тлумачення на Апокаліпсис.
1623 р. Титульна сторінка

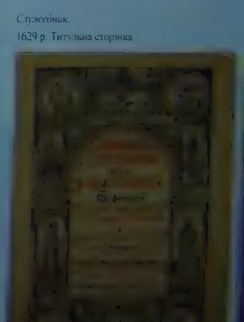

Стрелецький.
1629 р. Титульна сторінка

Ф. Максимовича, Я. Ісаєвича. Львівський дослідник Олесь Старовойт видав у Львові присвячену З. книжку "Стефан Зизаній" (1996).

Василь Кметь

ЗИЛЬБЕРШТАЙН МАВРИЦІЙ (МОЙСЕЙ-ДАВІД) (Silberstein Maurycy (Mojżes Dawid); 1857–03.09.1912) архітектор. Брат *Якуба Зильберштайна.* Народився у Львові. Навчався у Львівській технічній академії (1877–1884). Отримавши 1886 патент на архітектурну діяльність у Львові, проєктував будинки. До 1900 працював у стилях *історизму*, згодом у стилі *сецесії* (модерну). Право споруджувати запроєктовані будівлі переважно віддавав своєму старшому братові Якубові Зильберштайнові. За проєктами З. у Львові збудовано чиншові кам'яниці: у стилі неоренесансу – на вул. Люблінської унії, 3–19 (тепер вул. Гуцульська) (1892–1896, співавтор *Я. С. Крох*), вул. Курковій, 4–10, 7–11а (тепер вул. *М. Лисенка*) (1891–1895, співавтори *А. Голомб, А. Каменобродський*); у стилі необароко – на вул. М. Бернштайна, 11 (тепер вул. Шолом-Алейхема) (1896; з театральною залою єврейського культурного товариства "Яд Харузим"); у стилі сецесії – на вул. Карла Людвіга, 29 (тепер *просп. Свободи*) (1902, співавтор Я. С. Крох, скульптурні оздоби *П. Гарасимовича*), вул. К. Уейського, 8–8а–8б (тепер вул. К. Устияновича, 1907), вул. Ф. Зем'ялковського, 12–14 (тепер вул. О. Новаківського, 1909); блок будинків на розі сучасних вул. Ю. Федьковича, 24/26, і вул. А. Горської, 9 (1909).

Для проєктів З. характерне застосування аттиків примхливих хвилястих форм і типового для сецесії орнаментального декору з мотивами стилізованого полум'я, квітів, жіночих голівок. Помер у Львові.

Юрій Бірюльов

ЗИЛЬБЕРШТАЙН ЯКУБ (БАРУХ) (Silberstein Jakub (Baruch); 1849–19.06.1922) – будівничий. Народився у Львові. Брат *Мавриція Зильберштайна.* Закінчив Львівську технічну академію (1867). 1872 заснував у Львові будівельне підприємство. Був успішним підприємцем і власником багатьох чиншових будинків, зокрема великої сецесійної кам'яниці на розі вул. Св. Софії (тепер *вул. І. Франка*) і *вул. Стрийської.* Зводив будинки за проєктами свого брата. Помер у Львові.

Юрій Бірюльов

ЗИМНА ВОДА – село, що прилягає до західних меж Львова й належить до Пустомитівського р-ну Львівської обл. Через село протікає річка Зимна Вода (інша назва – Водяний потік), яка несе свої води через річку Домажир до річки Верещиці у басейні Дністра. Річка з холодною й колись чистою водою дала назву поселенню, яке вперше згадане 1435. Руський *воєвода* й львівський *староста Андрій Одровонж зі Спрови* та львівський підкоморій Юрій Струмило з Димошина 1462 визначили межі села, яке тоді належало Янові Голомбку. 1556 від села відділили поселення Зимноводку (тепер *Холодноводка*), яке спочатку належало дідичеві Лагодовському, а згодом львівському римо-католицькому капітулові. Сучасна межа між двома селами проходить дорогою Львів – Городок, при якій до 1990 стояли таблиці з перекрученою назвою "Холодноводковка".

Місцевий дідич, черемиський канцеляри Станіслав Стадницький 1607 переписав свої села З. В. та *Рудно єзуїтській колегії* у Львові. 1774, після ліквідації ордену

Церква святих апостолів Петра і Павла в Зимній Воді. Сучасне фото

сутнім, ці села перейшли під управління австрійської урядової адміністрації. Тоді ж на південний захід від З. В. було засновано німецьку колонію Кальтвассер (*Kaltwasser*, нім. "зимна вода"). За німецької окупації, 1942–1944, З. В. та прилеглі села адміністративно входили до міської території Львова, утворюючи IX дільницю "Кальтвассер". За радянських часів із цієї дільниці в межах міста, у підпорядкуванні Залізничного району, залишилось лише Рудне (Рудно), якому ще 1940 надано статус селища міського типу. З. В. об'єднали з Кальтвассером і перейменували на Водяне. Історичну назву З. В. повернуто 1990.

У З. В. із Кальтвассером 1857 проживало 964 мешканці. Як писав *Іполіт Ступницький* 1864, описуючи Галичину, в околиці З. В. видобували тоді камінь, "схожий на лабрадорський" (лабрадорит). На залізниці ім. Карла Людвіга, яка 1861 зв'язала Львів із Перемишлем, Краковом, Віднем, створили станцію "Зимна Вода–Рудно", що зробило ці місцевості привабливими для відпочинку. Мешканці Львова навіть називали їх "Булонським лісом".

У північній частині З. В. будували вілли заможні львів'яни, які приїжджали сюди на вихідні та в літні місяці. Об'єктами рекреації були довколишні ліси та "фабрика кумису", велике Стриховальське озеро, кілька менших ставків, цілющі джерела: Лепесина, Бурдяки, Колодієве, Глевакова криниця. Однак уже перед *Першою світовою війною* Мечислав Орлович писав в "Ілюстрованому путівникові Галичиною" про З. В.: "... колись великий кліматичний курорт, що нині занепадає внаслідок вирубування лісів та розвитку Брюхович". Про ті часи нагадує кілька вілл, хоча більшість із них тепер перебудована до невпізнання.

Оборонний костел св. Катерини, зведений 1612–1635 на невисокому пагорбі біля річки, був центром місцевої римо-католицької парохії Городоцького деканату. Храм є пам'яткою архітектури національного значення. До західного фасаду костелу прилягає потужна вежа з бійницями. Після 1946 костел використовували як православну церкву. Від 1990-х це греко-католицька *церква св. Івана Богослова*.

Церква св. Івана Богослова (колишній костел св. Катерини) в Зимній Воді. Сучасне фото

До війни З. В. належала до греко-католицької парохії Воздвиження Чесного Хреста в Рудному. За підрахунками *Володимира Кубійовича*, 1939 в З. В. (із Кальтвассером) мешкало 3,1 тис. осіб (*поляків* – 88%, *українців* – 6%, *німців* – 4%, *євреїв* – 2%). Під час та після *Другої світової війни* склад населення різко змінився. Більшість поляків та всі німці виїхали на Захід, на їхнє місце прибули переселенці з Лемківщини та Надсяння. У сер. 1950-х у З. В. знайшли притулок багато галичан, які поверталися з радянських концентраційних таборів та заслання, однак не могли одержати прописки у Львові.

Садиба на вул. Львівській у Зимній Воді. Сучасне фото

Станіславське озеро в Зимній Воді. Сучасне фото

Сюди переїжджали монахині, вигнані з різних монастирів. Вони селились одна біля одної, творили маленькі монаші спільноти. Тут проживали й вигнані з парохій греко-католицькі священики. У помешканнях багатьох вірних були кімнатки-каплички, до яких за домовленістю приходили священики і проводили богослужіння. *КДБ* називало село "уніатським розсадником". У З. В. проживав Владика катакомбної *Української Греко-Католицької Церкви Петро Козак.* На місцевому цвинтарі поховано багато підпільних священнослужителів і черниць.

Населення З. В. швидко зростало й за переписом 2001 сягнуло 10 тис. осіб. Це не лише найбільше село Львівської обл., а й найлюдніше село Галичини й одне з найбільших в Україні.

Ігор Мельник

ЗИМНИЦЬКИЙ ВОЙЦЕХ (Zimnicki Woyciech, Zimniczki Woyciech, Zimnicki Albert; 1583–1639) – львівський *лавник*, ратушний *писар*. Народився в Гостині (Польща). Імовірно, навчався в Замойській академії. На поч. XVII ст. працював міським писарем у Самборі на Львівщині. Від 1616 проживав у Львові, де одержав посаду ратушного писаря, на якій перебував 23 роки. Це була найдовша каденція писарів у всій історії Львова. За час урядування З. львівська міська канцелярія істотно збільшила обсяг своєї роботи (від 1620 на рік припадало по одному томові записів актових книг). У канцелярії також з'явився великий штат підписків.

З. часто виконував обов'язки інших міських урядовців, підміняючи їх, наприклад, від 1618 – обов'язки *синдика*. З. продовжував традиції свого попередника *Станіслава Ансеріна*, впорядковуючи старі акти з допомогою інтролігатора (палітурника). Канцелярія за врядування З. вела активну судову та представницьку діяльність. 1626 З. був обраний лавником на місце вибулого Лаврентія Шмідта; 1633 представляв місто на коронації польського короля *Владислава IV*. З. був присутнім на вальному сеймі у Варшаві 1625, 1634 та 1636 разом з іншими представниками міста (1634 – з Павлом Боїмом, 1636 – з Якубом Шольцом, Марцином Гайдером, Станіславом Добешовським та Мацієм Заленським, лавничим писарем). Під час перебування короля Владислава IV у Львові 1634 З. приймав у себе королівського становничого Яна Богатка.

З. був одружений з Анною Вольською, вдовою багатого самбірського райці. Родина З. була тісно пов'язана з писарським середовищем і духовними колами. Зокрема прийомна дочка З., Анна, вийшла заміж за рогатинського писаря Станіслава Дудковича, який колись працював разом із З. в Самборі. Прийомний син, Ян (нар. між 1600 і 1605), став ченцем ордену *домініканців* під ім'ям Раймунд, навчався в Римі й Неаполі, 1643 його згадувано як отця і лектора київського конвенту св. Миколая. Рідний син З., Ян Августин (нар. бл. 1616), навчався в Замойській академії, також прийняв чернечий сан під іменем Августин в ордені цистерсіанців, 1642 був професом Могилівського монастиря цього ордену. З. передав синові свою *бібліотеку*, яка налічувала понад 80 томів (серед них твори Горація, Овідія, Вергілія, Цезаря, Цицерона, Гомера, Мартіна Кромера, *Себастьяна Клоновича* та ін.). Помер у Львові.

Богдана Петришак

ЗИМОРОВИЧ ШИМОН (Zimorowic Szymon; 1604–21.06.1629) – польський поет. Брат *Бартоломея Зиморовича*. Народився у Львові. Навчався у львівській катедральній школі, згодом – у Кракові. Молодим почав писати поезію, імовірно, під впливом старшого брата, а також поета *Шимона Шимоновича*, який мешкав неподалік будинку Зиморовичів. На весіллі Б. Зиморовича з Катериною Духницькою (28.02.1629) у Львові З. виголосив спеціально написану для цієї урочистості весільну пісню-епіталаму, в якій молодого було названо Розамундом, а його наречену Лілідорою. Крім цього, З. написав низку поетичних творів. 69 пісень авторства З. увійшли до надрукованого посмертно 1654 поетичного збірника "Роксолянки, або руські панни" (*Roksolanki, to jest ruskie panny*). Твори З. відзначалися вдалим поєднанням традицій народних пісень із поетичною формою італійських ідилій. З. деякий час працював підписом у лавничому суді.

Помер у Кракові. Похований у Кракові в домініканському костелі. Зберігся надгробок із латинською віршованою епітафією, де підкреслено, що З. був львів'янином молодого віку, "уквітчаним усіма музами і граціями" 1663 під іменем померлого брата Б. Зиморович надрукував власні поезії "Нові руські ідилії" (*Sielanki nowe ruskie*). Через це тривалий час точилися дискусії про авторство й першого поетичного збірника З. Портрет З. зберігається у фондах *Львівського історичного музею*.

Наталія Царьова

ЗИМОРОВИЧ ЯН ЮЗЕФ (МАРІЯ) БАРТОЛОМЕЙ (Zimorowic Jan Józef (Maria) Bartłomiej; 20.08.1597–14.10.1677) – польський історик, поет, *бургомістр* Львова. Брат *Шимона Зиморовича*. Був первістком у багатодітній родині муляра Станіслава Озимка. Існує версія про вірменське походження родини Озимків-Зиморовичів. До 1656 жив на передмісті вул. Глинянській (згодом вул. *Личаківська*). Навчався у львівській катедральній школі. Від 1620 працював помічником *писаря* (палестрантом) у канцелярії міської ради. 1624 набув статусу міського громадянства. У лютому 1640 призначений писарем міської ради; 1646 обраний *лавником*, а в лютому 1648 став *райцею*; згодом його неодноразово обирали бургомістром. Був провізором (опікуном) міських *шпиталів* Св. Духа і св. Анни. Мешкаючи за межами фортифікованої частини міста, зазнав великих матеріальних збитків унаслідок *облог* Львова 1648 і 1655 (двічі спалено його будинки на *передмістях*).

Одружений був чотири рази із заможними львівськими міщанками, мав чотирьох рідних дітей та трьох усиновлених, яким дав освіту і яких забезпечив матеріально. Кілька разів овдовівши, завдяки посагам дружин, які переходили до З. після їхньої смерті, став багатим домовласником і землевласником у межах Львова та передмість. Окрім будинків на вул. Глинянській і поблизу *Високого Замку*, З. володів частиною будинку біля *домініканського монастиря*, будинком на *пл. Ринок*, будинком і ділянкою землі на *Казічій горі* та у *Брюховичах*. Однак унаслідок судових процесів із родичами дружин втратив частину юшттів і маєтків, у великі борги втягнув З. і його зять. У складеному за чотири роки до смерті заповіті З. згадував єдиний тоді в місті "клавікорд для гри". У травні – червні 1664 через посадову бездіяльність, виявлену під час єврейських *погромів*, на рік і 6 тижнів був засуджений до ув'язнення і вигнання, проте відкупився від покарання. У вересні 1672 брав участь в організації оборони Львова від турецької облоги.

Дебютував як поет-сатирик із віршами "Життя козаків Лісовських та їхні успішні сутички" (*Żywot Kozaków Lisowskich, także i potyczki ich szczęśliwe*, 1620) і "Лютеранський заповіт, жартівливо написаний" (*Testament luterski żartownie napisany*, 1623). Від 1633, під впливом смерті своєї дитини, почав писати віршовані релігійні гімни та панегірики. Уклав поетичну збірку "Нові руські ідилії" (*Sielanki nowe ruskie*, 1663), видані під іменем свого брата Шимона Зиморовича. Від 1634 пра-

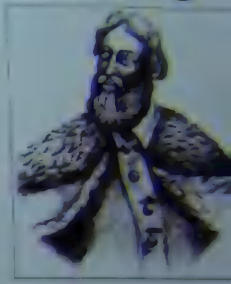

Бартоломей Зиморович
Уявний портрет XIX ст

Сторінка заповіту Бартоломея Зиморовича. 1673 р

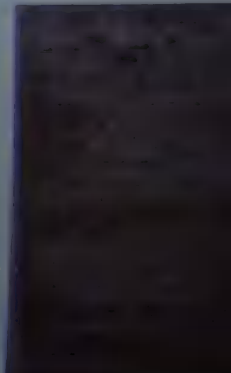

Б. Зиморович
Потрійний Львів. Leopolis triplex
2002 р. Обкладинка

шовая над написанням хроніки Львова, доведеної до 1633. Хроніка Львова "Потрійний Львів" (*Leopolis triplex*, 1670) до кін. XVIII ст. залишалася в рукописі, який не зберігся в оригіналі. 1765 та 1816 з хроніки зроблено копії. Цей твір – перша спроба написати історію міста не лише на теренах України, а й загалом Східної Європи. Польський переклад хроніки З. вперше опублікував 1835 Маркін Півоцький. 1899 Корнелій Гек, крім латиномовного видання хроніки, зібрав і видав інші історичні розвідки З. під спільною назвою "Усі твори Юзефа Бартоломея Зиморовича, які ілюструють історію Львова" (*Josefi Bartolomej Zimorovici Opera omnia quae historiam civitatis Leopoliensis illustrantur*). Українською мовою *"Leopolis triplex"* переклала 2002 Наталія Царьова.

Автор досліджень "Славетні мужі міста Львова" (*Viri illustres civitatis Leopoliensis*, 1671), про львівський бернардинський монастир "Притулок чесноти і гідності" (*Domus virtutis et honoris*, 1672), "Облога Львова турками, татарами, козаками і молдаванами" (*Leopolis Russiae Metropolis a Turcis, Tataris, Cosacis, Moldavis hostiliter obsessa anno 1672*), виданого 16 років після смерті автора.

Помер у Львові, місце поховання не відоме. За 16 років після смерті автора в Кракові опубліковано твір про облогу Львова 1672 "Облога Львова турками, татарами, козаками і молдаванами" (*Leopolis a Turcis, Tataris, Cosacis Moldavis obessa*, 1693). З. був увіковічений меморіальною таблицею на фасаді будинку на *вул. Ринок*, 29 (таблицю ліквідувала радянська влада 1947). До 1945 у Львові існувала вулиця, названа на честь З. (тепер *вул. Дж. Дудаєва*).

Наталія Царьова, Модест Чорний

ЗІЛИНСЬКИЙ ІВАН (22.05.1879 – 21.04.1952) – український мовознавець. Народився в с. Красна (тепер Підкарпатського воєвод., Польща). Закінчив українську гімназію в м. Перемишль (тепер Підкарпатського воєвод., Польща). 1900 вступив на теологічний факультет *Львівського університету*. Через участь у русі за рівноправність українських студентів зазнав переслідувань, змушений був переїхати до Відня, де 1901 вступив на філософський факультет місцевого університету. Вивчав класичну, германську та слов'янську філології. Особливий вплив на формування наукових поглядів мали В. Ягич, *К. Ґречек*, В. Вондрак, О. Брок. На другому курсі розпочав студії над темою "Загальний стан української діалектології". 1904 почав записувати українські говори. 1907 Віденський університет надав З. звання доктора філології. Учителював у Бережанській та Станиславівській українських гімназіях. Працював також у львівській *Академічній гімназії* (1909, 1913–1914), де викладав українську мову та літературу, історію, латинську та німецьку мови. Брав активну участь у громадському житті Львова, зокрема в діяльності *"Просвіти"*, "Учительської громади" та *Наукового Товариства ім. Шевченка* (НТШ).

Під час *Першої світової війни* мобілізований до австрійського війська.

Дійсний член НТШ від 1917. Повернувся до Львова 1921, де за дорученням мовознавчої комісії НТШ працював над реформою українського правопису (правопис став обов'язковим для видань НТШ). Тоді й обійняв посаду професора *Українського таємного університету*, у якому викладав українську фонетику та діалектологію. 1926–1939 – професор Ягеллонського університету (Краків), 1949–1952 – Карлового університету (Прага).

Автор низки праць: "Проблема упорядкування українських говорів" (1913), "До питання про діалектологічну класифікацію українських говорів" (1924), "Карта українських говорів" (1933), "Взаємовідносини між українською і польською мовами" (1934), "Границі бойківського говору" (1938) та ін. Підготував виданий у Кракові "Український правопис" (1941). Помер у Празі.

Наталя Хобзей

ЗІМЕНКОВСЬКИЙ БОРИС (нар. 18.04.1940) – учений-хімік, педагог,

громадський діяч, ректор *Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького* (від 1998). Лавреат Державної премії України в галузі науки і техніки (2000). Заслужений працівник Вищої школи України (1985).

Народився в м. Бережани (Тернопільської обл.). Закінчив Львівський медичний інститут (1963), аспірантуру Інституту органічної хімії НАН України (1966). Від 1972 – доцент кафедри фармацевтичної хімії Львівського державного медичного інституту (ЛДМІ). 1972–1979 – декан фармацевтичного факультету, від 1978 – завідувач кафедри органічної хімії, від 1979 – перший проректор ЛДМІ, від 1998 – завідувач кафедри фармацевтичної, органічної і біоорганічної хімії ЛДМІ. Доктор фармацевтичних наук (1978), професор (1980).

Від 1998 – ректор Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького.

Захистив кандидатську дисертацію "Синтез і деякі перетворення тризамщених похідних 2-тіо-тіазапона-4" (*Синтез и некоторые превращение трехзамещенных производных 2-тио-тиазапона-4*, 1966) і докторську "Синтез і вивчення гетероциклічних сполук, які містять в молекулі два 1,3-тіазанових цикли і характеризуються фізіологічною активністю (*Синтез и изучение гетероциклических соединений, содержащих в молекуле два 1,3-тиазановых цикла и обладающих физиологической активностью*, 1978).

Основний напрям досліджень – синтез фізіологічно активних речовин в області гетеро- і макрогетероциклічних сполук та створення нових лікарських препаратів. Уперше провів дослідження хімії біциклічних конденсованих 1,3-тіазанів, синтезував 3 нові класи макрогетероциклічних сполук; виявив понад 100 високоефективних речовин із різним спектром дії; співробітник 5 нових лікарських засобів, серед них флуренізиду, літію гідроглютамінату, ноотропу.

Автор понад 500 наукових праць, серед них: "Синтез макрогетероциклічних сполук на основі 1,5-біс (2-тіоксо-4-оксотіазолідин-3-іл) пікарбокси-3-азапентану" (1999), "4-Тіазолідони. Хімія, фізіологічна дія, перспективи" (2004) та ін. Співавтор 3-томового підручника "Органічна хімія" (1993). Член редколегій низки фахових наукових часописів.

Пам'ятник лікарям-учасникам воєн перед морфологічним корпусом Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького на вул. Пекарській, 52. Сучасне фото

Має 80 авторських свідоцтв на винаходи, 24 патенти. Співавтор першої Державної Фармакопеї України. Підготував 15 кандидатів, 5 докторів наук.

Активний у громадському житті. Президент Галицької фармацевтичної асоціації (2001). Член президії Фармакопейного комітету України, член Наукової Медичної Ради Міністерства охорони здоров'я (2005), Європейської асоціації міжнародної освіти (2000).

Відзначений урядовими нагородами.

Анатолій Мальований

ЗІНКЕВИЧ ІГОР (нар. 23.03.1958) – український ватерполіст, воротар, тренер. Майстер спорту СРСР, заслужений тренер України (1996). Народився у Львові. Закінчив Львівське училище фізичної культури (1976), Львівський інститут фізичної культури (тепер *Львівський державний університет фізичної культури*, 1981). Гравець (воротар) львівського *Динамо* (1974–1987). Капітан команди (1980–1986), тренер (1987–1995), головний тренер (1995–2008). Головний тренер моло-

Борис Іменковський

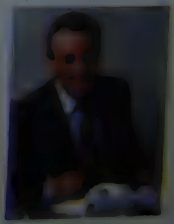

...ажної збірної України (1995–1999), із якою двічі (1996, 1998) виступав у фіналі першості Європи, у фіналі чемпіонату світу (Кувейт, 1999). Головний тренер національної збірної України (1999–2000), тренер (2000–2004). Мешкає у Львові.

Іван Яремко

"ЗІРКА", БУДИНОК ТОВАРИСТВА РЕМІСНИКІВ – пам'ятка архітектури XIX – поч. XX ст., розташована на вул. В. Короленка, 7. Будинок торцевий відносно забудови вулиці, розташований у глибині подвір'я. З боку вул. В. Короленка має одно- і двоповерхову торцеву прибудову, яка раніше була самостійною будівлею. Цю частину будинку зведено у 1840-ві–1850-ті та реконструйовано 1856–1857. Грунтовна реконструкція прибудови згідно з проєктом архітектора Емануїла Галіля відбулася 1875. Основний будинок товариства споруджений 1912 за проєктом *Зигмунта Добжанського* для львівського товариства ремісників "Зірка" (*Gwiazda*). У будинку відбувалися театральні вистави й *бали*.

Будинок чотириповерховий, цегляний, тинькований. Основна будівля в плані прямокутна, планування змішаного типу. Композиція головного фасаду симетрична, вхідний портал, розташований на центральній осі, завершений світликом, прикрашеним волютами. Перший поверх декорований лапідарним рустом. Другий, третій і четвертий поверхи розділені вертикально дзеркалами на п'ять площин. Між першим і другим поверхами проходить профільований карниз, покритий червоною дахівкою. Дах вальмовий із заломами, критий дахівкою.

Тепер у будинку – львівська середня школа-інтернат № 2.

Христина Харчук

ЗЛОЧИННІСТЬ – тут, сукупність злочинів, скоєних на території Львова. Про З. Львова княжих часів інформації не збереглося. Єдиною зафіксованою у джерелах подією кримінального характеру того періоду є звістка про напади на католицьких купців та грабунки їхнього майна, які скоїли мешканці Львова в квітні 1340 на звістку про смерть князя *Юрія Болеслава Тройденновича*. 1341 правитель Галичини *Дмитро Дедько* звернувся до німецьких купців міста Торн (тепер Торунь, Польща) із закликом продовжувати торгівлю у Львові та обіцянкою компенсувати втрачене під час нападів попереднього року майно.

Законодавство XIV–XVIII ст. вирізняло злочини, скоєні проти міських органів влади та громади міста (богохульство, єретицтво, чаклунство); проти життя та здоров'я (вбивство, розбій, нанесення тілесних ушкоджень, побої); суспільної моралі (содомія, проституція, зґвалтування, бігамія). Найпоширенішими у давньому Львові були майнові злочини: крадіжки, грабунки та розбої.

Серед публічних злочинів особливе місце посідали делікти, скоєні проти віри та релігії: богохульство, єретицтво, чаклунство. Під богохульством розуміли "приписування Богові того, що йому не властиве, заперечення його вчення, образу всемогутнього Бога чи Святої Матері Діви Марії". До сер. XVI ст. розгляд таких справ належав до компетенції церковних судів. Із богохульством священнослужителі пов'язували появу в Європі голодоморів, *епідемій*, венеричних хвороб. З

...Винкевич
...голодими ватерполістами

огляду на те, що на тогочасну громадську думку, злочини проти релігії несли велику шкоду людству, осіб, винних у таких діях, карали смертною карою або, у легших випадках, тілесними покараннями. Упродовж XVII ст. у Львові було розкрито бл. 46 злочинів проти релігії. Більшість із них (34 випадки) – це справи, пов'язані з крадіжками сакральних предметів із храмів. Такі крадіжки вчиняли головно чоловіки (80% зафіксованих випадків). Натомість чаклували здебільшого жінки. Покарання за чаклунство призначали тільки тоді, коли магічними діями кому-небудь була завдана реальна підтверджена шкода. Знахарство або ворожіння, яке не мало негативних наслідків, не вважали правопорушенням. Згідно із судовими справами львівського міського суду, за останню чверть XVI–XVII ст. у чаклунстві було звинувачено 10 осіб (22% від загальної кількості злочинів проти релігії). Тільки в одній справі є обвинувачуваний вирок, за яким спалено трьох жінок.

У Львові 1641 відбувся судовий процес над монахом-*бернардинцем* Альбертом Віроземським, який підписав угоду з дияволом. На слідстві звинувачений стверджував, що до нього в тюремну камеру періодично з'являвся посланець нечистої сили, який набирав подоби гарного хлопця й називав себе Венглік Борута. Цей хлопець підмовив монаха підписати угоду із дияволом, згодом підказував, як поводитися на слідстві, а насамкінець намовляв вчинити самогубство.

Злочини проти життя (вбивство, розбій) були порівняно рідкісними випадками у Львові XVI–XVIII ст. Тогочасні закони відрізняли вбивство у стані доконечної оборони і випадкове вбивство. 1565 лавничий суд Львова розглядав справу про вбивство охоронця Галицької брами, яке скоїли два шляхтичі з корисливих мотивів. Дії злочинців суд кваліфікував як замах на життя особи, а водночас злочин проти суспільного спокою і міської влади. 1623 стратили Агнешку Клімут та аптекаря Анджея Ляйта, який допоміг жінці отруїти чоловіка. 1634 за умисне вбивство хірурга Галатовича засуджено до страти шляхтича Ольшевського. Першого львівського серійного вбивцю *єврея* Якуба Бера, впіймали 1671. Суд виявив, що Я. Бер вбив 17 осіб на ґрунті релігійної нетерпимості. Свої злочини він скоював на *передмісті* неподалік *Єзуїтської хвіртки*, а трупи помордованих ховав неподалік у напівзрозвіленому будинку Ґлоговських.

Убивством із необережності було визнано дії громадського *писаря*, який, стріляючи з аркебузи, вцілив у рот міському *райцеві*, внаслідок чого той помер.

Порівняно частими були випадки, коли матері вбивали новонароджених дітей. Таке найчастіше вчиняли неодружені жінки та дівчата-служниці. Мотивами цих злочинів був сором, страх батьківського покарання, боязнь втратити роботу і засоби до існування. Аборт також кваліфікували як вбивство. Злочином уважали вживання вагітною шкідливих для плоду продуктів харчування та напоїв, а також залишення новонародженої дитини без догляду. За вбивства новонароджених карали дуже жорстоко: закопуванням у землю, саджанням на палю, утопленням. Двох матерів, які вбили своїх новонароджених дітей, посадили у Львові на палю 1548 та 1568. Загалом наприкін. XVI – на поч. XVII ст. за вбивство дітей львівський міський суд засудив 15 осіб. Через те, що подібні злочини були частими, а суворість покарань не приносила бажаних результатів, 1777 австрійський уряд замінив смертну кару за дитиновбивство на позбавлення волі терміном 8–10 років.

Законодавство XV–XVIII ст. уважало проституцію злочином. Під нею розуміли статеві контакти жінки з багатьма чоловіками заради тілесного задоволення або для отримання винагороди. У судових документах Львова жінок такої поведінки називали "курвами" однак за повіями зберігалися всі громадянські права, після тілесного покарання, до якого їх засуджували, вони втрачали тільки громадську честь. Покаранням за утримування будинків розпусти та звідництво також було биття батогами біля *пранцера* або на сходах *ратуші* та вигнання з міста. Незважаючи на юридичні норми, котрі формально

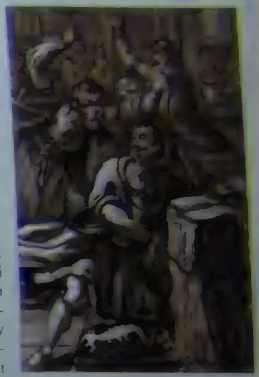

Убивство
Фрагмент гравюри кін. XVII ст.

Тортура.
Фрагмент гравюри кін. XVII ст.

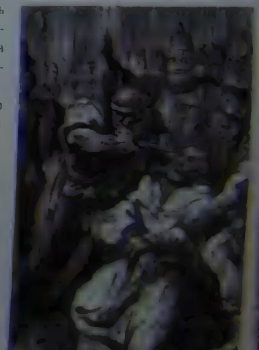

заборонялися проституція, в окремі періоди *штапар* (будинок розпусти) існував у Львові легально.

Суворими були покарання за інші статеві злочини: інцест (кровозмішання), бігамію (двоєженство), зґвалтування. Подружню зраду в XVI–XVIII ст. кваліфікували як злочин проти Бога та його Десяти Заповідей. *Магдебурзьке право* дозволяло чоловікам вчиняти самосуд, якщо вони застали дружину під час статевих зносин з іншим чоловіком. За таких обставин винного можна було безкарно поранити чи навіть убити. Чоловіків карали лише тоді, коли вони одночасно мали дві дружини. 1565 львівський лавничий суд за такий злочин засудив до страти міщанина Йосифа. 1688 львівського міщанина було засуджено за вбивство та зґвалтування. 1774 у Львові винесено вирок за вчинення інцесту.

Найпоширенішим видом злочину в давньому Львові були крадіжки та розбої. Від кримінальної відповідальності за такі правопорушення звільняли неповнолітніх віком до 14-ти років та осіб, які вчинили дрібну крадіжку через голод. Поряд із крадіжкою поширеним видом злочину в XVI–XVIII ст. були пограбування. Під грабунком розуміли відкрите привласнення чужої речі. Магістратські книги Львова містять відомості про понад 370 злочинів майнового характеру, скоєних упродовж кін. XVI–XVII ст. Найчастіше викрадали худобу і коней, із якими до міста приїжджали купці. Дрібні крадіжки, як правило, вчиняли наймити в будинках своїх працедавців. Кількість крадіжок зростала під час *епідемій*, коли багато будинків у місті залишалися без нагляду. Також у Львові траплялися випадки розкрадання єврейських могил.

Розбійниками називали озброєні групи людей, що грабували із застосуванням насильства. Озброєні банди переважно скоювали злочини на дорогах, що вели до Львова, рідше на передмістях. Наприкін. XVI ст. на *Краківському передмісті* наганяли страх єврейські банди Давида Данькевича та Гешеля Юзя. Велику кількість кримінальних угруповань створили польські шляхтичі та колишні солдати. Такі банди грабували не лише купецькі каравани, а й подекуди нападали на приміські села. У 1590-ті в околицях Львова діяла банда синів коменданта укріплень *Високого Замку* Войцеха і Миколая Бялоскурських, а також ватага у складі Петра Борозни, Лукаша Войнара та Яна Осецького (останні троє страчені 1604). Довкола міста 1604–1606 розбої вчиняли злочинні групи Кшиштофа Стойгнєва, Станіслава Щигельського та Анджея Зубрицького. До 1625 діяла банда Анджея і Якуба Поліцьких із *Сокільник*. Банда мала шпигуна на прізвище Гонсьоровський, який, переодягнувшись, ходив до Львова, де вивідував інформацію про купців та заможних людей. 1631 у Львові за розбійні напади на дорогах довкола міста четвертуванням покарано 8 осіб зі злочинного угруповання Гесмана. 1641 львівський лавничий суд засудив до страти злочинну групу, яка здійснювала розбої на дорогах та грабувала заміські маєтки знатних людей. Кількість таких злочинів різко зростала під час військових дій, *конфедерацій* або татарських нападів. Іноді злочинні угруповання вдавали із себе *татар*. Маскуючись під загін татар, озброєне формування зі шляхтичем Мацієм Єжовським на чолі 1653 вчиняло напади на приміські львівські села. 1660–1664 львів'яни зазнали чимало нападів від банд Яна Козачка, Франшишка Підвисоцького, Александра Білковського та Войцеха Дзядка.

Інколи розбої вчиняли не для збагачення, а задля розвати чи декларації своєї всевладності та безкарності. Перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, 1765 троє шляхтичів вчинили напад на президента Малопольського трибуналу Ігнація Красицького. Організатора нападу засуджено до страти, його співучасників до *екзекуції* через нанесення тілесних ушкоджень.

За злочини, скоєні із необережності, навіть якщо вони мали важкі наслідки, покарання було порівняно м'яким. Так карали, наприклад, осіб, які через необережність

Алегоричне зображення кари за земні гріхи
Гравюра XVII ст.

спричинили *пожежу*. У виникненні пожежі 1504, унаслідок якої згоріли будинки на вул. Сарацинській (тепер *вул. Сербська*) та вул. Жидівській (тепер *вул. Старосвященська*), воскобійня, міські стайні з кіньми, сам *оборонних башт* міського муру та лупанар, було звинувачено міщанина Павла, який визнав свою вину і просив суворо не карати. Львівський міський суд кваліфікував його дії як злочин, скоєний з необережності, та засуджено до сплати штрафу в розмірі 40 злотих, публічного вибачення перед *майстратами* та повернення містові трьох коней, які загинули під час пожежі.

Після того, як Львів було приєднано до імперії Габсбургів, від 1774 почало діяти нове кримінальне процесуальне право, а від 1797 – новий кримінальний кодекс, котрим скасовано смертну кару. Найвищою мірою покарання стало довічне ув'язнення на хлібі та воді з примусовими роботами в кайданах. Тільки 1782–1784 у Львові до пожиттєвого ув'язнення за розбої і грабежі були засуджені Я. Вух, Я. Семла, Я. Юричин, Я. Гемза, Г. Левицький; до позбавлення волі терміном на 10 років за вбивство дітей Г. Кузьмівна і А. Стошківна. Додатковим покаранням за крадіжки, крім традиційного тюремного ув'язнення, були тілесні покарання, яких завдавали засудженим періодично впродовж усього терміну відбуття покарання. Такі тілесні покарання, зазвичай, виконували кожної річниці скоєння злочину, але іноді й частіше. Наприклад, XVIII ст. брати Анджей і Якуб Плазовські за злодійство одержали вирок 6 років тюрми та 25 батогів щопіврроку, Шимона Пелчажа засудили до 15 років в'язниці та 25 батогів щороку.

Смертну кару в Австрії 1803 було відновлено. 1852 запроваджено кримінальний кодекс у новій редакції, який діяв у Галичині аж до 1932. За цим кодексом від кримінальної відповідальності звільняли дітей віком до 10 років. За найважчі злочини передбачали смертну кару через повішення на шибениці або розстріл. Максимальний термін ув'язнення становив 20 років або пожиттєво.

У першій пол. XIX ст. у Львові збільшилася кількість випадків вуличної злочинності. Особливо небезпечними для людей була дільниця *Личаків*, мешканці якої відзначалися агресивністю щодо жителів інших районів міста. На Личакові мешкало багато контрабандистів, частими були бійки та вуличні бешкети. У 1840-ті неформальним званням "короля Личакова" володів муляр Куба Пельц, згодом такою ж славою користувалися різники Антоній Плецьон, Грюнер, Томаш Берлінський, муляр Томаш Іванковський. Тривалий час львівська *поліція* не могла впіймати грабіжника, який діяв у районі *вул. Пекарської*. Злочинець вечорами нападав на самотніх перехожих, користуючись самостійно винайденим швидкодійним клейовим розчином, яким намазував шматок тканини і, підійшовши до жертви ззаду, заліплював їй обличчя. Поки людина намагалася звільнитися від ганчірки, яка закривала очі й ускладнювала дихання, злодій вивертав потерпілому кишені. Зрештою злочинця впіймав один із потерпілих, який зумів відірвати клей від обличчя до того, як зловмисник утік. Зважаючи на те, що клей вдалося відірвати тільки зі шматками шкіри, потерпілий перед тим, як здати зловмисника правоохоронцям, сильно його побив.

Наприкін. XIX ст. у Львові було викрито кілька груп злочинців, що торгували жінками, яких змушували надавати сексуальні послуги. 12.09.1883 на закритому судовому процесі у Львові було засуджено пані Вайс, яка утримувала на вул. Скарбківській (тепер *вул. Леся Українки*) будинок розпусти та втягувала у проституцію молодих дівчат. 18–27.10.1892 у Львові проходив *процес Іоганна Шефферштайна*, на якому обвинувачення висунуто проти 28 осіб, що вивозили дівчат до будинків розпусти Туреччини. Матеріали обох цих процесів *Іван Франко* використав під час роботи над романом "Для домашнього огнища".

Заможний правник Станіслав Левицький через ревнощі 1912 застрелив свою заміжню коханку, співачку Міського театр-

Алегоричне зображення насильницької смерті. Гравюра XVII ст.

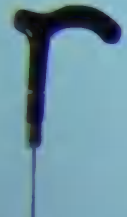

Стилет, замаскований у руків'ї шпика Поч. XX ст.

ру (тепер *Львівський театр опери та балету*) Янину Огиньску-Шендерович. Засуджений до смерті злочинець отруївся у *в'язниці*.

Низка грабунків та крадіжок відбулася у Львові під час вуличних боїв *українсько-польської війни 1918–1919*. Зокрема було викрадено цінну колекцію монет із броньованої шафи в *"Народному Домі"*, пограбовано кілька сейфів у будинку головної *пошти*. Під час єврейського *погрому*, який після відступу українських військ зі Львова тривав 22–23.11.1918, дощенту розграбовано бл. 500 крамниць.

Найпоширенішими злочинами міжвоєнного періоду надалі залишалися крадіжки. Злодії обкрадали приватні помешкання, а також гуртівні, склади й крамниці. Крадіжки, зазвичай, вчиняли уночі. Іноді жертвами крадіїв ставали навіть храми. 1934 обікрадено *церкву св. Параскеви П'ятниці*, з якої винесено цінностей на 1500 злотих. 04.04.1934 невідомі злочинці дісталися до *собору св. Юра*, де розполи вогнетривкий сейф, грошей у якому не виявилося.

У Львові 1936 розглядали гучну справу проти організованої злочинної групи на чолі з Ю. Бобелою, яка викрала із крамниці Польського тютюнового монополю на пл. Митній 89 тис. цигарок "Дамес". Серед 16 обвинувачених засудили безпосереднього виконавця крадіжки О. Дереня (4 роки тюрми) та семеро його товаришів (від 1 до 3 років в'язниці). Організатора злочину Ю. Бобелу суд звільнив через брак доказів. За відгуками преси, таким успіхом справи злочинці завдячували десятьом своїм адвокатам.

Порівняно частими в 1920–1930-ті були пограбування жінок на вулицях Львова, у яких грабіжники найчастіше вирвали з рук сумочки.

На вул. Сапіги, 45 (тепер *вул. С. Бандери*), 25.04.1934 було арештовано Ь. Драбінера та його спільника С. Квецінського, які підробляли свідоцтва про закінчення школи. Під час арешту в зловмисників вилучено 25 бланків свідоцтв та дві печатки. Того ж року поліція впіймала фальшивомонетників М. Бакуна, П. Кульчицького та М. Кульчицьку, які виготовляли у Львові підробні монети 5 і 10 злотих. За фальшування документів та шахрайство колишній секретар гродського суду у Львові С. Штайнер 1936 був засуджений до 10 місяців в'язниці.

Найвідомішою судовою справою міжвоєнного Львова був *процес Рити Торгонової* (1932), яку звинуватили у вбивстві доньки архітектора *Генрика Заремби*. Суд визнав Р. Торгонову винною, однак багато осіб уважало, що справа так і не була розплутана до кінця.

Іншим резонансним злочином у Львові була справа Г. Цибульського, військового інваліда, який володів кіоском на розі вул. Понятовського (тепер вул. У. Самчука) і вул. Св. Софії (тепер *вул. І. Франка*). 1934 Г. Цибульський вбив повію Є. Шефіву, мертве тіло якої розчленував на 40 шматків та порозкидав на околиці Львова. Суд засудив вбивцю до довічного ув'язнення, мотивуючи свою гуманність тим, що Г. Цибульський щиросердно у всьому зізнався, та висновком психіатричної експертизи, яка ствердила, що вбивця не зовсім розумово здоровий. Через свій злочин Г. Цибульський одержав прізвисько "Львівський упир".

У 1930-ті відзначено багато випадків шахрайств. Зокрема за такі злочини засуджено танцівницю з нічного вар'єте М. Юркевичівну, яка обманювала легко-

Площа Св. Софії, Листівка. Поч. XX ст.

вірних людей в *ганках* та ощадних касах міста, пропонуючи їм допомогти швидко зняти гроші з ощадних книжок. Навпроти будинку *Наукового Товариства ім. Шевченка* (тепер *вул. В. Винниченка*, 24) людей обдурював молодий чоловік, який "уставив перед собою спеціально зроблений малесенький столик, що його можна було носити під пахвою як полицю, і перекидав на ному три карти, намовляючи перехожих до розмірно великої ставки 2 злотих".

Після приходу до Львова восени 1939 Червоної армії, у місті виникла група грабіжників, які нападали на приватні помешкання під виглядом підрозділу *НКВС*, міліціонерів та дружинників. Угруповання створили злочинці-рецидивісти Р. Желязний, М. Данилко та П. Божик, до яких згодом приєдналися й інші. У жовтні 1939 Р. Желязного, С. Желязного, П. Божика та кількох інших бандитів міліції вдалося арештувати. Скориставшись тим, що радянські міліціонери понапивалися з нагоди святкування ювілею Жовтневої революції, 07.11.1939 злочинці втекли із райвідділу. Бандити продовжували грабежі, їх вдалося затримати лише на поч. 1940. Під час затримання Р. Желязний вчинив опір і застрелив міліціонера Коллера. У березні 1940 шістьох членів угруповання (Р. Желязного, М. Данилка, В. Мороза, В. Беднарика, Т. Буряка, Г. Бернштайна) засудили до страти і розстріляли.

У перші роки після *Другої світової війни* криміногенна ситуація у Львові погіршилася. На підвищення рівня З. вплинала велика кількість військових частин та шпиталів, які були розташовані в місті. Неконтрольовано володіючи зброєю, солдати радянської армії ночами вчиняли грабунки та вбивства. Серед резонансних злочинів того часу – вбивство кільканадцяти сільських дівчат-молочниць, тіла котрих випадково було знайдено в стайнях на вул. Жовтневій (тепер *вул. П. Дорошенка*), що належали *Львівському університету*. Імовірно, що вбивства гривалий час вчиняли радянські солдати, однак за злочин були покарані невинні студенти університету, яких заразом звинуватили в націоналістичній діяльності.

Ніж
Кін. XX ст.

Наприкін. 1940 на поч. 1950-х у Львові з'явилися великі групи радянських кримінальних злочинців, яких притягував порівняно вищий рівень життя в західних регіонах України. Серед цих кримінальників особливим нахабством вирізнялися російські кишенькові злодії, які ліяли зграями в *трамваях* та крамницях і калічили тих, хто намагався чинити їм опір.

Незважаючи на небажання комуністичної влади надавати розголосу справі, резонансу набуло самогубство першого секретаря міськкому партії Петра Овсянка, який у вересні 1961 наклав на себе руки у власному кабінеті. Самогубство стало наслідком діяльності підпільного цеху з виробництва необлікованої трикотажної продукції, до роботи якого був причетним чиновник.

Упродовж 1980-х відбувалося зростання рівня дитячої та підліткової злочинності. Цей процес супроводжувався формуванням у Львові системи молодіжних угруповань – *"районів"*, які розділили місто на сфери впливу. Подекуди такі групи влаштовували жорстокі бійки просто на вулицях міста.

Саморобний револьвер
Сер. XX ст.

Черговий спалах злочинності відбувся у Львові в 1990-ті. В умовах системної економічної та адміністративної кризи правоохоронні органи виявилися не готовими до протидії структурам організованої злочинності, які швидкими темпами формувалися в місті. Поширеними злочинами тоді були рекет, викрадення автомобілів та злочини в економічній сфері. У сер. 1990-х великого розголосу набула "справа дітей" – афера, пов'язана із незаконним усиновленням іноземцями українських дітей. Суд у цій справі відбувався впродовж січня – вересня 1997 у м. Івано-Франківську. Серед покараних у цій справі були високі державні чиновники разом із заступником голови Львівської обласної адміністрації та головою

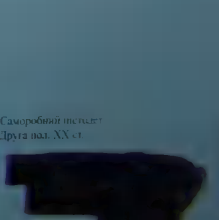

Саморобний пістолет
Друга пол. XX ст.

С. Вженлевський. *Понуро справи.* 1922 р. Титульна сторінка

адміністрації одного з районів Львова. Суд довів, що злочинці продали за межі України для подальшого усиновлення принаймні кількадесят новонароджених. Винні одержали незначні вироки тюремного ув'язнення (від 2 до 4 років).

До кін. 1990-х найвпливовіші бандити Львова, з якими не могли справитися правоохоронні органи, знищили навзаєм один одного під час конфліктів за сфери впливу або виїхали за межі міста чи за кордон. Від 2005 у Львівській обл., зокрема у Львові, рівень З. знижується. Згідно з даними Територіального управління державної судової адміністрації у Львівській обл., упродовж 2005 місцеві суди Львівської обл. ухвалили 5585 вироків стосовно 6627 осіб. Серед них місцеві суди Львова винесли вироки 1975 особам. 2006 у Львівській обл. винесено 5081 вирок стосовно 5999 осіб, зокрема місцеві суди Львова вироки 1701 особі. 2007 місцеві суди Львова засудили 1782 особи, тоді як загалом в області суди ухвалили 6859 вироків, за якими засуджено 5409 осіб.

На поч. 2008 резонансні злочини, здійснені у Львові на поч. XXI ст., залишаються нерозкритими. Зокрема не знайдено виконавців вчиненого 29.01.2000 замаху на життя директора ринку "Південний" Петра Писарчука. Не розкриті вбивства голови спостережної ради фірми "Світанок" та генерального директора фірми "Технобуд" Б. Опірського (22.10.2001), керівника Львівської багатогалузевої корпорації "Ефа" О. Олехновича (17.10.2002), колишнього голови Львівської обласної державної адміністрації й голови спостережної ради корпорації "ЕкоЛан" *С. Сенчука* (29.11.2005), генерального директора Львівського склодзеркального заводу "Галімпекс" Б. Дацка (14.11.2006). Невідомі й виконавці замаху на життя начальника управління транспорту і зв'язку Львівської міської ради Я. Вовчака (20.12.2005), який унаслідок одержаних під час підриву його автомобіля опіків помер у лікарні.

Історії З. у Львові присвячено працю А. Козицького та С. Білостоцького "Кримінальний світ старого Львова" (2001), яка також вийшла у Варшаві польською мовою під назвою "*Szemrany światek starego Lwowa*" (2006). Події кримінальної історії Львова 1990-х висвітлює у своїх книжках Омар Узарашвілі: "Львів бандитський" (1999), "Львів ментівський" (1999) та "В епіцентрі гангстерських війн" (2001). Велику кількість фахових та об'єктивних публікацій на тему сучасної З. Львова підготував Микола Савельєв.

Степан Білостоцький

А. Козицький, С. Білостоцький *Кримінальний світ старого Львова.* 2001 р. Обкладинка

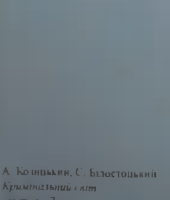

ЗЛУПКО СТЕПАН (15.07.1931 – 15.11.2006) – український вчений-економіст. Заслужений діяч науки і техніки України (1996), лавреат премії ім. С. Подолинського (2003), лавреат Державної премії України в галузі науки і техніки (2003), премії ім. М. Туган-Барановського НАН України (2004).

Народився в с. Дорожів (тепер Дрогобицького р-ну Львівської обл.). Навчався: 1949–1951 на історичному факультеті Дрогобицького вчительського інституту (тепер Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка), а від вересня 1951 – на історичному факультеті *Львівського університету*, який закінчив 1956. Вступив 1958 до аспірантури кафедри політичної економії. В грудні 1960 достроково захистив кандидатську дисертацію "Аграрні програми політичних партій Галичини (кін. XIX – поч. XX ст.)" в Київському інституті народного господарства.

Від 1962 – доцент кафедри політичної економії Львівського університету. 1964 вступив до докторантури, але в травні 1965 був відрахований. 1966 подав до захисту докторську дисертацію "Економічна думка Галичини в другій пол. XIX ст.", однак за тодішнього політичного режиму захист не відбувся. У жовтні 1971 З. усунули від викладацької роботи, а в січні 1972 звільнили з університету. Від 1972 – старший інженер, молодший, старший, а згодом і провідний науковий співробітник Львівського відділення Ради з вивчення продуктивних сил УРСР АН УРСР. Написав та захистив 1989 ще одну докторську дисертацію "Зайнятість населення та її

регіональні особливості (методологія, методи, організація)".

З. повернувся до Львівського університету 1990. У квітні 1993 з ініціативи З. в університеті створено кафедру економіки України, яку й очолював (1993–2006).

Автор понад 1600 наукових, науково-популярних праць, навчальних посібників і підручників. Найважливіші праці: "Іван Франко – економіст" (1992), "Михайло Туган-Барановський: український економіст світової слави" (1993), "Економічна історія України" (1995), "Українська економічна думка: хрестоматія" (1998), "Економічна думка України: від давнини до сучасності" (2000), "Основи історії економічної теорії" (2001), "Основи екогомелогії" (2003), "Історія економічної теорії" (2005).

Член багатьох наукових товариств та інституцій.

Помер у Львові. Похований на *Личаківському цвинтарі*.

Життю і діяльності З. присвячена видана у Львові книжка: С. Голубко, І. Голубко, "Модель економічного націознавства" (2006).

Степан Панчишин

"ЗМАГ" – український спортивний часопис. Виходив як тижневик у Перемишлі (1937, ч. 1–9) та Львові (1937, ч. 10–46; 1938–1939). Видавцями і відповідальними редакторами були Мирослав Куник (1937; ч. 1–9), Олександр Костик (1937, ч. 10–46; 1938–1939). Публікували часопис у видавничій спілці "Діло" у Львові. На сторинках видання обговорювали важливість розвитку спорту та фізкультури для виховання молоді. "З." друкував розповіді про історію спортивного життя сіл та повітів Галичини, подавав інформацію про важливі події міжнародного й українського спортивного життя. Видання проводило профільні рубрики: "Футбол", "Боке", "Легкоатлетика" та ін. Авторами публікацій були Б. Сич, Б. Ліськевич, І. Смалій, *О. Навроцький*, М. Залужний та ін.

Валентина Перехрій

ЗМИЙ ВОЛОДИМИР (29.05.1909 – 20.05.1941) – художник. Народився у Львові. Навчався в *Академічній гімназії* у Львові, закінчивши яку працював у товариствах *"Просвіта"* та *"Сокіл"*. Початкову малярську освіту здобув у мистецькій школі *О. Новаківського* у Львові. 1931–1935 працював у Свято-Іванівській лаврі монастиря *студитів* у с. Унів (тепер Перемишлянського р-ну Львівської обл.), брав участь у розписах стін монастирської церкви та внутрішнього фасаду (у співавторстві). Розписував церкви на Лемківщині (1939).

Степан Чорний

Працював у галузі церковно-декораційного і станкового малярства. У поліхроміях тяжів до неовізантійської стилістики. У станковому малярстві малював у жанрах історичної картини (зокрема на тему національно-визвольних змагань) та пейзажу. Більшість творів художника втрачено.

На початку *Другої світової війни* виїхав до Німеччини, працював перекладачем у таборі полонених у м. Мурнав (Верхня Баварія). Помер і похований у Мюнхені (Німеччина).

Роман Яців

"ЗНАК" – вісник Українського геральдичного товариства (УГТ). Заснований відповідно до рішення Другої наукової геральдичної конференції (Львів, 1992). Виходить на громадських засадах у Львові гучі на рік українською мовою від травня 1993. Середній наклад – 500 примірників (перші випуски виходили по 900 примірників). Обсяг вісника 8–16 сторінок формату А4. Розповсюджується серед членів УГТ. "З." надсилають також основним *бібліотекам* України та іноземним геральдичним і вексилологічним товариствам. Редактор вісника – А. Гречило (від 1993). "З." друкує матеріали з української та іноземної геральдики, вексилології, сфрагістики, генеалогії, спортивної та військової емблематики й уніформології, а також огляди й рецензії нових видань, інформацію про діяльність УГТ. Число 30 (2003) подає зведену бібліографію всіх попередніх

ніх випусків. У грудні 2007 вийшло ч. 43. Серед найважливіших публікацій вісника – методичні рекомендації з геральдики і прапорництва областей, районів, районів у містах та територіальних громад міст, селищ і сіл (ч. 23), відомості про запровадження метричних книг (ч. 24 і 25) та ін.

Андрій Гречило

ЗНАМЕННЯ – прикмета, яка вказує на щось, віщує лихо чи свідчить про наближення успіху. Серед З., які в середньовіччі однозначно сприймали як провісників майбутнього лиха, були появи комет, сарани, сонячні затемнення, удари блискавок у предмети або людей, народження потворних істот, стихійні природні лиха. Подвійне тлумачення мали появи на небі, над храмами чи *цвинтарями*, різноманітних візуальних обрисів предметів, силуетів людей, химерних рослин.

Звістки про З. в межах Львова зазвичай трапляються в літописах та хроніках (зокрема у *"Львівському літописі"*, хроніках *Б. Зиморовича* і *Я. Т. Юзефовича*). Фіксація і тлумачення окремих З. були виявом екзальтованої уяви людей, яка виявлялася за екстремальних умов – під час *облог*, *епідемій* і стихійних лих.

Найдавнішим зафіксованим у джерелах З. була поява комети 1362. Того ж року в місті спалахнула епідемія чуми.

Багатим на лиховісні З. був для Львова травень – червень 1497 – період підготовки хрестового походу короля *Яна Ольбрахта* проти Молдавського князівства. У таборі *хрестоносців* буря зламала віднаки хоругов; кількох людей убила блискавка, а королівський кінь втопився під час *повені*, переправляючись через *Полтву*. Коли Ян Ольбрахт перед початком походу приймав Причастя, облатка впала на землю. Військо хрестоносців, яке виходило з міста в похід у напрямку на Снятин, деякий час із розпачливим криком "Куди йдете?!! На смерть йдете!!!" супроводжував якийсь божевільний селянин. Хрестовий похід закінчився нищівною поразкою, а рештки війська, яке відступало через Львів, принесли до міста епідемію чуми. Наступного 1498 до Львова підступили війська молдавського господаря *Стефана III*, який після невдалої облоги міста наказав спалити *передмістя*.

У Львові упродовж 21 дня 1577 було видно комету і, як пише Б. Зиморович, "багато осіб, темних розумом, зробилися віщунами". 1605 одночасним ударом блискавки було пошкоджено фігури Розп'яття на *Лисій горі* і на роздоріжжі поблизу церкви св. Юра. Цю подію пов'язали з *конфедерацією* і невдалим походом польської шляхти та багатьох львівських міщан під проводом *Лжедмитрія I* до Московії.

Упродовж липня – серпня 1612 збіжжя на львівських полях знищила навала сарани, а восени того ж року *татари* безкарно пограбували львівські передмістя.

Під 09.05.1616 у "Львівському літописі" є згадка про народження сіамських близнюків, які мали одну пуповину, але "голови в різні боки". Того ж року в місті відбулася страта 27-ми учасників конфедерації, а також сталася посуха.

Появу дивних наростів 1621, які нібито складалися у формі літер *c i c e r* на корінням петрушки, пов'язували з майбутнім успіхом у війні проти *турків*. Сподівання на успіх справдилися: козацько-польське військо перемогло турецьку армію в битві під Хотином.

Восени 1648 під час облоги міста військами *Богдана Хмельницького* екзальтовані вірні римо-католицької церкви твердили, що були свідками того, як під час козацького штурму над Львовом з'явилася постать *Яна з Дукслі*, який охороняв місто. Згодом цей сюжет використали К. А. Недбалович, *Я. Матейко* та інші митці.

У своїх записах *Ульрих фон Вердум* зафіксував, як 14.07.1671 вода в рові біля західного міського валу Львова і замтешньої круглої вежі раптово набула кольору крові. Події викликала острах львів'ян. Особисто перевіривши воду, У. Вердум прийшов до висновку, що місцеві священики умисно влили до рову фарби. Мотив їхніх дій німецький мандрівник вбачав у прагненні налякати

Часопис "Знак" Ч. 38 2008 р.

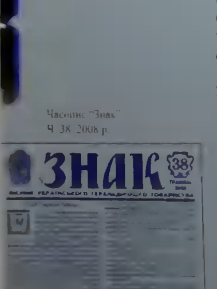

людей перед майбутньою війною проти турків. Наступного 1672 за півмісяця перед початком турецької облоги міста з *ратуші* впав символ міста, виконаний у формі лева. У серпні 1704 з вежі міської ратуші знову впала частина шпиля разом із флюгером. Згодом цю подію пов'язали із захопленням міста *шведами* 06.09.1704.

У XIX – на поч. XX ст. З. в межах Львова не зафіксовано. Стабільне життя, ідеологія Просвітництва і практицизм сприяли тому, що більшості подій люди надавали раціонального, а не містичного значення.

У радянський період відверта антирелігійна політика тодішньої влади викликала стриманий осуд більшості львів'ян і прискіпливе ставлення до всіх реальних і напівмістичних подій, пов'язаних із закриттям храмів, демонтажем церковних символів, переслідуванням священиків тощо.

Найвідомішою подією, пов'язаною з З., стала поява в травні 1950 хреста на великій чорній мармуровій плиті могили *Ярослава Галана* на *Личаківському цвинтарі*. Походження цього З. мало цілком раціональне пояснення. На початку листопада 1949 цю могильну плиту було конфісковано в однієї із львівських родин, що готували пам'ятник для свого близького. Хрест, який затерли на конфіскованій плиті, очевидно, був погано зашліфований і тому під дією талої води і дощів почав проявлятися. Поява хреста на могилі переконаного атеїста й автора відвертих антицерковних памфлетів викликала неабияке зацікавлення вірян. Тому компартійне керівництво міста вирішило покласти на попередню додаткову другу плиту так, щоб накрити "ідеологічно небезпечний" знак. У такому вигляді (із двома плитами) могила Я. Галана збереглася донині.

Багатим на З. був 1959 – початок чергової антирелігійної кампанії в СРСР і Львові зокрема. З. було визнано цвітіння каштана наступного дня після зруйнування каплиці на *вул. Личаківській* 29.08.1959. Нечабаром під час спроби зняти хреста з вежі закритого для вірних ще від 04.06.1946 *костелу св. Елжбети* (тепер *церква святих Станислави та Ольги*) впав і розбився на смерть робітник-доброволець, який погодився виконати цю роботу. Хрест не впав, а, різко згнувшись до шпиля, обірвав кріплення і тривалий час висів пригнутим аж до нового освячення храму й відновлення богослужінь у ньому.

Модест Чорний

К. А. Незбалович. *Облога Львова козацькими військами Б. Хмельницького 1648 року.* Гравюра 1702 р.

ЗНЕСІННЯ (ЗНЕСЕННЯ) – колишня сільська громада, тепер дільниця в північній частині Львова (офіційно приєднана до міста 1931). Землі сільської громади З. розташовані на північ від Знесінських горбів. Північною межею З. була річка *Полтва*, зі сходу територія межувала із землями громади *Кривчиць*, із заходу – з сучасною *вул. Б. Хмельницького*. Залізнична колія Львів - Красне розділяла громаду на Старе Знесіння (на південь від колії) та Нове Знесіння (на північ від залізничної лінії).

Першу документальну згадку про З. фіксують архівні документи від 1469, коли згадано "Василя зі Знесіння". Тривалий час уважали, що назва села була пов'язана із розгромом татарського війська в *битві під Львовом 1675 р.* або під час татарського нападу 1695. Ці здогади спростовував історик *Денис Зубрицький*, який писав: "Вигадкою слід вважати те, буцімто село Знесіння під Львовом одержало свою назву від цього "знесення" татарів. Село під такою назвою існувало вже від

Схема регіонального ландшафтного парку "Знесіння"

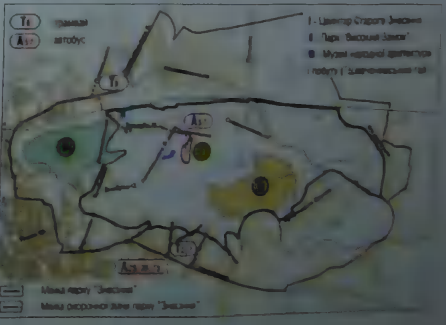

Красвид Знесіння. Сучасне фото

незалам'ятних віків. У XV і XVI ст. було багато межових суперечок між тимчасовими власниками Знесіння, які посідали цю нерухомість як "пани добродії" (*benefeteenfiint*) за королівським наданням, і містом". Багато істориків XIX ст. вважали, що назва поселення походить від місцевої церкви Вознесіння Господнього. Частина дослідників (*Іван Вагилевич, Ізидор Шараневич, Карл Вільгельм Расп, Станіслав Кунасевич*) припускали, що на теренах З. була забудова найдавнішої частини Львова. Наприкін. XIX ст. цю гипотезу спростував *Александер Чоловський*, однак саме між долиною Полтви та Знесінськими пагорбами існували найдавніші постійні слов'янські поселення на території сучасного Львова. Припускають, що на горі Род (Баба) між нинішніми вул. Старознесенською, вул. Польовою та залізничною колією було язичницьке капище та давнє городище. Ще одне городище та святилище Світовидове (Святовидове) поле могло бути на Знесінських пагорбах. Коли у X ст. центральне поселення майбутнього міста перемістилось під західні схили *Високого Замку*, то більшу частину старого поселення "знесли", а за місцевістю залишилася назва З. Ця назва, можливо, є найдавнішим львівським топонімом слов'янського походження, пов'язаним із людською діяльністю.

Від кін. XIV ст. З. було королівщиною (належало безпосередньо польським *королям*), і його орендували різні власники, серед них *Сенявські*, Куропатви, Злочовські, Вільчковські, Потоцькі. В архівних документах під 1539 згадані "отець Вознесенський Григорій та диякон Захарія", які, імовірно, служили в церкві на З. 1604–1605 збудовано нову дерев'яну церкву, яку спалили *татари* під час *облоги* Львова 1648. Тоді ж у татарську неволю потрапило багато мешканців З. Відбудована дерев'яна церква Вознесіння простояла до 1901.

Після приєднання Львова до імперії Габсбургів З. перейшло у власність австрійського уряду, який продав його 1775 графові Вінцентові Потоцькому. Згодом територію З. розпродали частинами. 1857 на З. налічувалось 822 мешканці, тодішнім табулярним (офіційно зареєстрованим) власником села був Збігнєв Лашавський, якому належало менше ніж 10% земельних угідь. Рештою володіли місцеві селяни та львівські міщани.

Після того, як 1869 через територію З. було проведено залізницю Львів – Красне Броди, почалася інтенсивна розбудова поселення. Особливо швидко забудовували територію на північ від колії – Нове Знесіння, яке складалося з присілків На Тарнавці, На Помірках та На Болотах. Біля Жовківської рогачки розбудовано корпуси фабрики горілок і лікерів *Бачевського* (тепер вул. Б. Хмельницького, 114/116), до якої 1881 провели лінію кінного *трамваю*. На поч. XX ст. через залізничну колію спорудили міст, який зв'язав Нове Знесіння з вул. Старознесенською через присілок За Сасом. Тут споруджено півциркульне локомотивне депо "Підзамче" з обертовим колом для паровозів та водогінною вежею. За проєктами *Альфреда Захаревича* на З. збудували корпуси двох

Польська карта Знесіння та прилеглих земель. Поч. XX ст

промислових підприємств: консервної фабрики Руккера (1911) та взуттєвої фабрики Гафота (1913). Згодом на З. зведено ще кілька підприємств, а схили прилеглих горбів перетворено на піщані кар'єри.

Збудована 1901 на вул. Старознесенській, 23, мурована *церква Вознесіння Господнього* (архітектор *Владислав Галицький*) стала окрасою і домінантою східних околиць Львова. Інтер'єр церкви прикрашає дерев'яне різьбленням *Андрія Коверка*, розписи стін та куполу – у стилі *ар деко*, образ Христа – роботи *Антона Манастирського*. Неподалік, за плебанією, зберігся невеличкий майдан колишня ринкова площа З. Колись поблизу церкви Вознесіння був *цвинтар*, від якого залишилася надгробна плита з напівстертим написом. У XIX ст. цвинтар перенесли на околицю села. Поодинокі захоронення біля церкви проводять донині. Невелике кладовище при вул. Заклинських простягається долиною між двома схилами. На ньому збереглися гробівець колишніх в'язнів австрійського концтабору Талергоф, могили воїнів *Української Галицької Армії*, що загинули в боях за З. 1918–1919.

Населення З. 1890 налічувало 2475 осіб (1453 римо-католики, 859 греко-католиків, 137 *євреїв*). 1921 кількість мешканців сягнула 5,5 тис. У час приєднання до Львова (1931) на З. мешкало 7,2 тис. осіб (із них понад 40% євреїв). На З. були сильними москвофільські настрої. 1883 тут засновано читальню *Товариства ім. Качковського*. Читальню невдовзі закрили, але 1904 її діяльність відновили. Читальню товариства *"Просвіта"* на Новому Знесінні організували 1910. Після *Першої світової війни* вона з'явилася й на Старому Знесінні. До 1939 малоповерхова забудова заповнила вул. Новознесенську та прилеглі до вул. Польової провулки.

Наприкін. 1930-х унаслідок розбудови Нового Знесіння постала потреба в новій церкві, оскільки український храм на Старому Знесінні вже не міг задовольнити потреб греко-католиків усієї дільниці. Проєкт дерев'яної хрестової у плані тринавної церкви для З. виконав архітектор *Лев Левинський*. Однак міська влада не дала згоди на будівництво дерев'яного храму. Наступний проєкт Л. Левинського мурованої церкви з аркадою довкола бабинця також не затвердив *маґістрат*. Третій проєкт мурованої церкви Христа Царя виконав *Євген Нагірний*. До 1939 на вул. Вознесіння, 27 (тепер вул. Ковельська), встигли закласти фундамент храму, однак будівництву завадила *Друга світова війна*. На цих фундаментах 1995 збудовано православну *церкву Преображення Господнього*.

На З. тривалий час не було костелу. Місцеві римо-католики спочатку належали

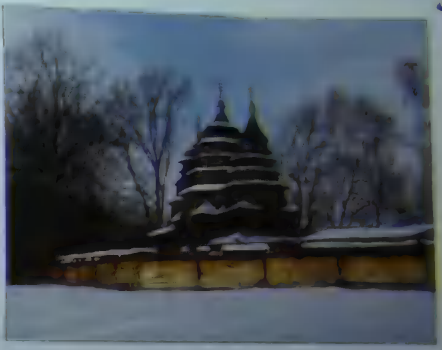

Церква св. Миколая із с. Кривка (1763). Музей народної архітектури та побуту. Сучасне фото

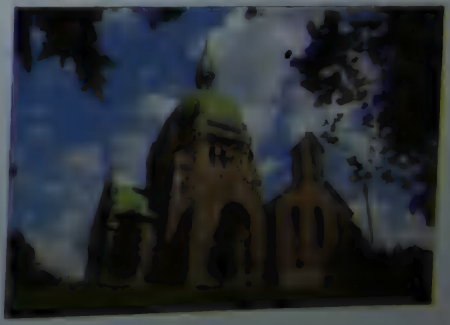

Церква Вознесіння Господнього на вул. Старознесенській, 23. Архітектор В. Галицький 1901 р. Сучасне фото

Дирекція регіонального ландшафтного парку "Знесіння" вул. Новознесенській, 32. Сучасне фото

до парохії в *Малехові*. 1925 на вул. Новознесенській, 34, на розі вул. Доброї Волі (тепер вул. К. Саковича) було зведено дерев'яний парохіяльний костел Матері Божої Королеви Польщі. 1934 на цю парохію прибули монахи *салезіяни*, які вирішили збудувати тут великий мурований костел, проєкт якого виконав *Веслав Гжимальський*. Будівництво костелу розпочалося 1937, однак через початок війни не було завершене. За радянських часів споруду використовували під склад бази "Головхімзбуту". Після 1990 храм перебудували, тепер тут діє греко-католицька *церква Пресвятої Богородиці Володарки України*.

Після Другої світової війни територію на схід від вул. Польової забудовано промисловими та транспортними підприємствами. Наприкін. XX ст. на вул. Богданівській, 15, розміщено авторинок. На вул. Заклинських, 18, за проєктом О. Яреми зводять монастирський комплекс Згромадження сестер святого Йосафата (*йосафаток*). На вул. Новознесенській, 32, працює дирекція регіонального ландшафтного парку "Знесіння", створеного 1993 для збереження й відновлення унікальних красвидів та пам'яток Знесінських горбів та їх околиць. Площа парку становить понад 300 га, а разом з охоронною зоною 786 га. На цій території розташований *"Шевченківський гай"* і *Музей народної архітектури та побуту*.

Історії З. присвячена видана у Львові книжка *Миколи Андрусяка* "З минулого Знесіння" (1932, перевидання 1992).

Від 1990 у Львові діє громадська організація Регіональний фонд "Знесіння" (голова правління - Олесь Завадович). Фонд зініціював створення регіонального ландшафтного парку "Знесіння" (1993). Це перший в Україні парк, створений з громадської ініціативи в межах міста.

Ігор Мельник

Пам'ятник воякам Української Галицької Армії на цвинтарі Знесіння Сучасне фото

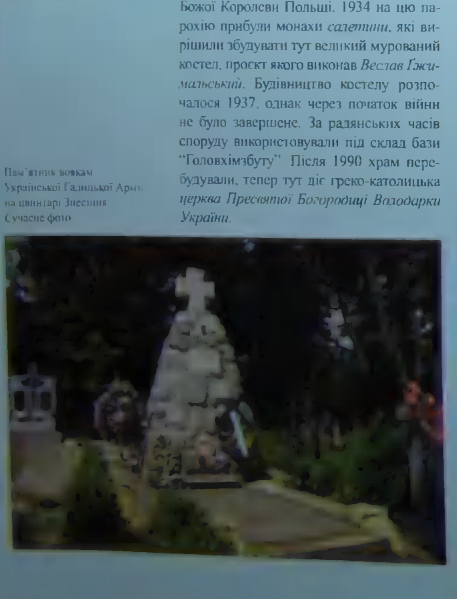

ЗОЛОТА ВУЛИЦЯ – сполучна між *вул. Клепарівською* та вул. В. Єрошенка в Шевченківському районі м. Львова. Колись це була дорога, що піднімалась від Старого єврейського *цвинтаря* до *Кортумової гори* межею між грунтами міських осад *Краківського передмістя* та Архієпископським фільварком. Дорога, якою пролягла нинішня З. В., зображена на плані Львова та околиць Жана дю Дефі 1766. За Австрії, коли на межах міста були влаштовані Янівська та Клепарівська рогачки, цією дорогою, що тягнулася між митними постами, не можна було ні в'їхати, ні виїхати з міста, тож тривалий час вона була не забудована.

Ця околиця мала лиху славу серед львів'ян. "Близькість лісу і оболоней, а також чагарна т. зв. Пилиховських грунтах, що тягнулись безперервно аж до *Кортумівки*

та *Клепарова*, становили чудові бандитські криївки й одночасно ускладнювали погоню за грабіжниками та авантюристами" – писав про ці місця автор нарису про львівські *передмістя* Адам Краєвський. У 1870-ті при Янівській рогачці напали на акцизний дім, а в 1880-ті перед рогачкою сталася страшна пожежа сіна і постраждало кількадесят волоцюг та *жебраків*. *Іван Франко* описав цю пожежу в оповіданні "Odi profanum vulgus"

На початку теперішньої З. В. з лівого боку височіє гора Страчень, яку називали ще *горою Гицля*. Від XVII ст. до другої пол. XIX ст. тут відбувались *екзекуції* злочинців. Під горою, на розі З. В. і вул. Клепарівської, ще до поч. XX ст. стояли будинки, де спочатку мешкав *кат*, а потім ловці бродячих псів – гицлі.

На Пилиховських ґрунтах 1855 відкрили Новий єврейський цвинтар і дорога стала шляхом похоронних процесій. Часто вони були досить пишними, тож і вулицю назвали Золотою. 1938, з нагоди 20-річчя листопадових боїв за Львів 1918, вулицю перейменували на вул. Абрагамчиків. Так називався підрозділ польських військових під командуванням *Романа Абрагама*, який у листопаді 1918 зайняв гору Страчень і тримав тут оборону, нападаючи на українські позиції. Восени 1939 вулиці повернули давню назву. 1975, з нагоди 30-річчя перемоги у *Другій світовій війні*, вулицю перейменували на честь міста-героя Мінська, а від 1991 вона знову стала Золотою.

Коли 1861 до Львова з Перемишля було проведено залізницю, за одним із проєктів, вокзал планували збудувати майже на розі нинішніх вул. Клепарівської та З. В. 1890 тут теж мали збудувати головну станцію міської парової залізниці на вузькій колії. Однак міська рада віддала перевагу електричному *трамваю*.

На парцелі при вул. Золотій, 2, та вул. Клепарівській, 15, за проєктом *Юліуша Гольберґера* 1891–1896 збудували кілька будинків з нетинькованої цегли для Притулку брата Альберта (Адама Хмельовського) для бездомних. Притулком опікувалися ченці *францисканці-терціани*, а за радянських часів його закрили й заснували металообробне підприємство, що захопило теж частину вул. Терціанської (тепер вул. Кортумівка), яка раніше не була "глухим кутом", а піднімалась до З. В.

При вул. Золотій, 4, збудували 1911 Міський притулок для дітей-сиріт. Будинок прикрашений рельєфами Ісуса Христа та Діви Марії, які збереглися досі. За радянських часів тут створили гуртожиток кооперативного технікуму. 1912 за проєктом *Романа Фелінського* та *Єжи Гродзинського* наприкінці З. В. споруджено поховальний дім Нового єврейського цвинтаря ("Бет-Тахару"). Його та більшу частину цвинтаря зруйнували гітлерівці, вцілілі надгробки довоєнних єврейських поховань були знищені у 1960–1970-ті. Плити з цих поховань разом із хрестами з могил воїнів *Української Галицької Армії* з *Янівського цвинтаря* за розпорядженням компартійного керівництва використовували для вимощення вулиць.

До 1939 більша частина З. В. залишалась незабудованою. Лише непарний бік між вул. Пилиховською (тепер вул. В. Єрошенка) та вул. Стоковою (тепер вул. М. Яцкова) заповнила малоповерхова садибна забудова. Навпроти 1938 збудували стадіон

Церква Пресвятої Богородиці Володарки України на вул. Новознесенській, 34 Сучасне фото

Колишній [illegible] притулок [illegible] на вул. [illegible]. Сучасне фото

єврейського спортивного клубу *"Гасмонея"* (старий, що на вул. Пасічній, згорів 1932). Тепер це стадіон "Торпедо", який у 1990-ті перетворили на ринок уживаної побутової техніки, що існував до 2008.

Поряд, під № 42, спорудили у 1950-ті адмінбудинок "Львівгазу". У 1960-1970-ті вільні ділянки при З. В. забудували стандартними 5-поверховими будинками. У 1980-ті до них додали кілька 9-поверхівок.

Ігор Мельник

Будинок на вул. Золотій. Сучасне фото

"ЗОЛОТА РОЗА" – див. *СИНАГОГА НАХМАНОВИЧІВ*

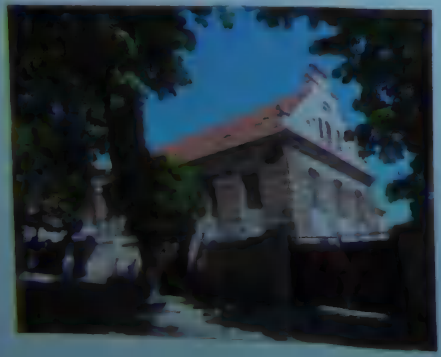

"ЗОЛОТИЙ ВЕРЕСЕНЬ" запроваджена комуністичним режимом символічна назва подій 17.09-28.10.1939 в Західній Україні. Тоді Червона армія вступила на західноукраїнські землі й відбулося офіційне приєднання захопленої території до Радянського Союзу загалом, і його адміністративної частини – Української РСР зокрема.

Виконання умов підписаного 23.08.1939 таємного протоколу пакту Молотова-Риббентропа дало можливість Німеччині здійснити агресію проти Польщі й розпочати *Другу світову війну*. 15.09.1939 генеральний консул СРСР у Львові Є. Синицин виїхав з міста й, перетнувши польсько-радянський кордон, прибув до Шепетівки (тепер Хмельницької обл.), де доповів радянському військовому командуванню про стан справ у Львові та Прикарпатті. Виконуючи попередні домовленості радянського керівництва із німецькими нацистами, підрозділи Червоної армії 17.09.1939 перейшли державний кордон із Польщею. У поході на західноукраїнські землі взяло участь 266 тис. бійців і командирів Червоної армії. Польське державне керівництво, яке перебувало тоді в Коломиї та на Косівщині (тепер Івано-Франківської обл.), віддало наказ своїм військам не вступати в бої з радянськими підрозділами й застосовувати силу тільки в тому разі, коли червоноармійці намагатимуться роззброювати польські частини. На території західноукраїнських земель згідно з наказом верховного головнокомандувача маршала *Е. Ридз-Сміґлого* польські війська, майже не чинячи опору, добровільно здавалися червоноармійцям у полон. Частина польських військ із боями намагалася відступати до нейтральних тоді Румунії та Угорщини. Львівський *воєвода* Альфред Білик, одержавши звістку про перехід Червоної армії через східний кордон Польщі, поспішно виїхав з міста і вже 19.09.1939 був у Мукачевому (тоді Мункачі) – на території Угорщини. Там, написавши листа до вищого керівництва Польщі з поясненням свого виїзду з міста виконанням наказу прем'єр-міністра та

зазначивши, що не хоче, аби його вважали боягузом. А. Білик наклав на себе руки.

Згідно зі стратегічними планами радянського командування, Червона армія мала зайняти Львів вже 19.09.1939. Однак через поганий вишкіл військ та опір польських військових і прикордонних частин просування більшовиків у львівському напрямку сповільнилося. Перші танки Червоної армії підійшли до східних околиць Львова вранці 19.09. Того ж дня у *Винниках* було організовано штаб радянської групи військ, який очолив командарм 6-ї армії Філіп Голіков. 20.09.1939 до Винник прибули чільні представники більшовицької влади – перший секретар Центрального Комітету Комуністичної партії (більшовиків) України (ЦК КП(б)У) *Микита Хрущов*, народний комісар внутрішніх справ УРСР Іван Сєров і начальник Головного політуправління Червоної армії Лев Мехліс. У ході переговорів між командуванням німецьких і радянських військ підтверджено попередню домовленість про те, що Червона армія увійде до Львова, а підрозділи вермахту відійдуть за річку Сян, уздовж якої було визначено лінію державного кордону між СРСР і Німеччиною.

Погрожуючи командуванню польського гарнізону Львова штурмом, 22.09.1939 більшовики досягли домовленості про те, що Червона армія займе місто. Усім польським військовим радянське командування гарантувало свободу і вільний вихід за межі міста, а надалі – можливість відступити до Румунії або Угорщини. У переддень вступу до міста радянських військ польські військовослужбовці масово складали свою зброю та амуніцію в парку перед головним корпусом Львівського університету (тепер *парк Івана Франка*).

Червона армії вступила до Львова 22.09.1939. Основні колони війська рухалися *вул. Личаківською*. Ще одна група, – головно танки і артилерія, вступала до міста з боку Галицького перехрестя. У деяких місцях їх зустрічали пострілами з дахів і вікон, в інших – квітами і червоними прапорами. З особливим захопленням вступ радянських військ до міста вітали і заможні, і бідні львівські *євреї*. Вступ Червоної армії вони сприймали як порятунок від агресивної антисемітської політики німецької влади. Бажаючи продемонструвати свої настрої, зібрані на вулицях львів'яни нашвидкуруч виготовляли червоні прапори, відриваючи від польських прапорів білу смугу. Деяка частина української громади міста, зваблена комуністичними гаслами та ідеологією, також вітала квітами Червону армію.

Усіх польських солдатів і офіцерів, затриманих у межах міста (бл. 15 тис.), більшовики негайно роззброїли і згодом більшість заарештували. Колону виведених зі Львова польських поліціянтів розстріляли у *Сихові*. Всупереч попереднім радянсько-польським домовленостям, польських офіцерів усіх рівнів було оголошено військовополоненими й депортовано до таборів. 1940 більшовики розстріляли їх поблизу Катині (Смоленської обл., Росія), Осташкова (Тверської обл., Росія) і Старобільська (тепер Луганської обл.). Окрім військових, службовців *поліції* і *жандармерії*, у Львові було заарештовано чиновників міської ради разом із президентом міста *Станіславом Островським*.

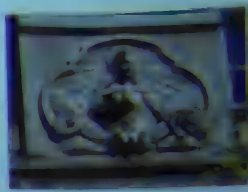

С культурне оздоблення будинку на вул. Золотій, 4. 1911 р. Сучасне фото

Військовий парад Червоної армії (тепер просп. Свободи). Фото 1940 р.

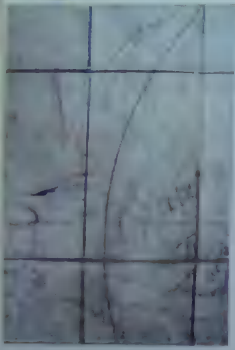

Фрагмент карти Східної Європи із позначками та підписами А. Гітлера та Й. Сталіна, яку долучили до "Договору про дружбу та кордони" 28.09.1939 р

Британська карикатура на пакт Молотова-Риббентропа 1939 р

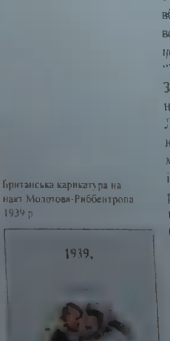

намащених дьогтем черевиках) і невічливістю. Ті, хто не знав української або польської мов, вимагали від львів'ян говорити до них російською. Типовим для червоноармійців, розквартированих поза центром Львова, стало "полювання" за золотими або срібними годинниками на ланцюжках. Їх відбирали у власників не лише на вулицях, але й, вриваючись до осель львів'ян. Оскільки ці дії набули масового характеру, радянський військовий комендант Львова Г. Іванов (Котелков) оголосив про запровадження військового стану в місті, який тривав до 15.11.1939. Через червоноармійців у Львові трапилися ще прикріші інциденти. Зокрема Микита Хрущов, не називаючи прізвища потерпілого, у своїх мемуарах згадує про випадок на вул. Кадетській (тепер *вул. Гвардійська*), який стався увечері 23.09.1939. Тоді на балкон одного з житлових будинків вийшов покурити радянський військовий журналіст Н. Жовтневий (Н. Жукович). Патруль Червоної армії, що проходив вулицею, прийняв його за польського снайпера і, зчинивши без попередження стрілянину, вбив журналіста. Через два дні Н. Жовтневого поховали на 1-му полі *Личаківського цвинтаря*, написавши на могильній плиті: "Загинув у боротьбі за визволення народів Західної України від ярма польських панів". Водночас наприкінці вересня 1939 у Львові в сутичках із польськими підпільними боївками було вбито 24 червоноармійців. З свого боку радянські командири і політпрацівники здійснювали самочинні розстріли польських офіцерів та жандармів. Червоноармійці влаштовували грабунки цивільного населення. За ці злочини військові трибунали засудили 73 бійців та командирів Червоної армії, 10 серед яких - до розстрілу.

Майже всі адміністративні посади в місті обійняли вихідці із Східної України або *росіяни*, які не орієнтувалися у специфіці місцевих умов і яких сприймали як окупантів. Радянська влада не змогла ефективно використати місцевих прихильників комуністичної ідеї, оскільки члени *Комуністичної партії Західної України* (КПЗУ), незважаючи на їхні ширі прорадянські настрої, було оголошено "політично ненадійними". Комуністична влада заборонила діяльність усіх політичних партій, наукових установ, закрито редакції всіх міських газет, встановлено заниженний обмінний курс злотого стосовно радянського рубля, що дало змогу прибулим із СРСР скуповувати в місті дефіцитні товари. Державною (народною) власністю оголошено всі великі підприємства. Приватним торговцям довелося закрити крамниці і приховувати свої товари. Це призвело до різкого зростання цін і формування "чорного ринку".

Цивільна радянська адміністрація 25.09.1939 віддала розпорядження змінити увесь прокатний репертуар *кінотеатрів*, який надалі було сформовано винятково із традиційного радянського документального і художнього агітпропу. Того ж дня у Львові почала виходити газета "*Вільна Україна*". Фасади міських будинків, замість барвистої реклами й оригінальних вивісок на крамницях, було завішано великими портретами діячів радянської влади - Й. Сталіна і В. Леніна, а також меншими за розміром (відповідно до рангу) портретами А. Андрєєва, К. Ворошилова, А. Жданова, М. Калініна, А. Мікояна, В. Молотова і М. Хрущова. До 29.10.1939 із більшості будинкових фасадів було знято скульптурні символи польської влади, а часто й герби приватних власників.

Бажаючи привернути на свій бік представників української громади, уже від перших днів перебування в місті більшовики здійснювали процеси деполонізації та українізації. Українська мова стала обов'язковою в міських урядових установах. Передачі українською мовою розпочало транслювати Львівське радіо. Проте режим поверхневої українізації загалом не змінив мовного режиму міста, яке продовжувало зберігати свій польськомовний характер. Деякі позитивні поступки нової влади на користь львівської української громади були лише політичними маневрами, за якими

приховували тоталітарну сутність комуністичного режиму.

Учнів усіх шкіл та гімназій було повернуто на рік назад у навчальному процесі, запроваджено обов'язкове вивчення російської мови, історії СРСР. У *Львівському університеті* від 30.09.1939 українська мова, яку проголошено мовою викладання, стала рівноправною у внутрішньоуніверситетському використанні з польською. Було знято обмежувальні квоти під час вступу до університету (та інших львівських вищих шкіл) для української та єврейської молоді. Від 03.01.1940 Львівський університет одержав офіційну назву "Львівський державний університет ім. Івана Франка". Про становище в тогочасному університеті в перші місяці 1940 польський письменник *Тадеуш Бой-Желенський* писав так: "Я тепер працюю в українському університеті ім. Івана Франка, отримую за це зарплату російськими рублями, читаю польською мовою курс французької літератури єврейським студентам".

Часто прибулі до Львова із СРСР отримували помешкання зі всіма меблями та іншим майном, які комуністична влада відбирала в репресованих львів'ян. Не маючи уявлення про життя в цивілізованому європейському місті, дружини червоних командирів використовували шовкову білизну як святковий одяг для відвідування театрів, а нічні горщики як посуд для придбаного молока на міських ринках. Партійні функціонери різного рангу скуповували дефіцитні в СРСР продукти харчування, одяг, взуття, тютюнові вироби, алкогольні напої і побутову техніку. Деякі представники радянської творчої еліти не гребували займатися мародерством. Зокрема російський письменник Олексій Толстой вивіз із Львова до своєї московської квартири цінний паркет, здертий на його вимогу в одному з львівських палаців. Про "паркетну справу" стало відомо навіть Й. Сталінові, який на одному із кремлівських бенкетів дорікнув письменникові за його вчинок. Український письменник і кінорежисер Олександр Довженко, який був учасником походу Червоної армії на Західну Україну, у своєму щоденникові записав: "Вся наша нечулість, боягузтво, наше зрадництво і пилатство, і грубість, і дурість під час всієї історії возз'єднання Східної і Західної України є, по суті кажучи, цілковитим звинувачувальним актом, є чимось, чого історія не повинна нам простити, є чимось, за що людство повинно нас зневажати, якщо б воно, людство, думало про нас".

Легітимізація встановленої на західноукраїнських землях радянської влади відбулася 26–28.10.1939 на *Народних зборах Західної України*, які проведено у Львові (в актовій залі *Львівського театру опери та балету*). За присутності М. Хрущова збори ухвалили Декларацію про встановлення радянської влади на Західній Україні, а заразом про націоналізацію земель і підприємств. Також було ухвалено іншу декларацію з проханням про прийняття Західної України до складу СРСР і входження її до складу Української РСР.

Рішення про приєднання земель Західної України 01.11.1939 ухвалила Верховна Рада СРСР, а 10.11.1939 того ж року – Верховна Рада УРСР. Таким порядком легітимізації було підкреслено підлеглий статус української квазідержавності у складі радянської імперії. Незважаючи на ці рішення і декларації, і далі існував старий радянсько-польський кордон. На 657-кілометровому відтинку, що відділяв західноукраїнські землі від СРСР, діяла 91 прикордонна застава. Радянські прикордонники затримували й повертали тих "західняків", які з власної ініціативи бажали дізнатися про реальний, а не декларований стан справ у Східній Україні.

Усім мешканцям Західної України 29.11.1939 було надано радянське громадянство і запроваджено радянську паспортну систему. 11-й пункт радянського паспорта громадянина СРСР містив обов'язкове означення соціального походження, яке часто ставало підставою для репресій та утисків з боку більшовицької влади. Небажання отримувати паспорт також було достатньою підставою

Радянський пропагандистський плакат 1939 р

Фройлєн Доктор. Малюнок невідомого львів'янина 1941 р

Пам'ятник Сталінській конституції (тепер просп. Свободи), не збереглося Фото 1940 р

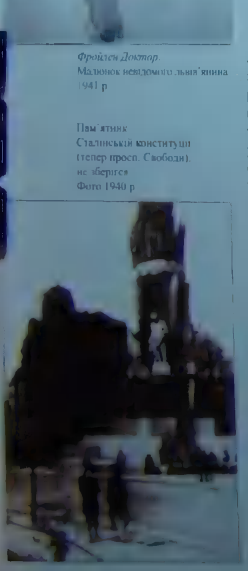

для арешту. З листопада - грудня 1939 почалися конфіскації церковної і монастирської власності всіх конфесій, в лютого 1940 - масові *депортації* львів'ян до Сибіру і Казахської РСР (тепер Казахстан). Митрополит *Андрей Шептицький* узимку 1939 у своєму листі писав: "Усі розпорядження, які приходять від совєтської влади, спрямовані на те, щоб нас знищити. Всі монастирі розпущено. Скасовано всі церковні школи й сиротинці. Число арештів із дня на день зростає. Ось так вони грають комедію "визволителів і спасителів".

Під час Другої світової війни Львів і землі Західної України радянське державне керівництво сприймало як "розмінну монету" у взаєминах із союзниками з антигітлерівської коаліції. Після 22.06.1941, коли розпочалася німецько-радянська війна, уряд СРСР, сподіваючись на допомогу Великої Британії та США, відновив дипломатичні взаємини з польським еміграційним урядом у Лондоні. Комуністичний режим Москви навіть продемонстрував намір відмовитися від приєднаних 1939 земель Західної України та Західної Білорусі. Зокрема 31.07.1941 в газеті "Правда" опубліковано урядову заяву про те, що "уряд СРСР визнає попередні радянсько-німецькі угоди стосовно територіальних змін у Польщі такими, які втратили силу [...]. Мешканців Західної України визнано громадянами Польщі". Натомість, після дипломатичного розриву із польським еміграційним урядом *Владислава Сікорського* 26.04.1943 радянський уряд повернувся у своїх територіальних претензіях до попереднього стану, декларуючи незмінність статусу західноукраїнських земель як частини СРСР. Належність більшої частини приєднаних до СРСР 1939 земель була підтверджена під час конференції у Тегерані (1943) та Ялті (1945).

За існування Української РСР святкування "З. В." мали регіональний характер, відзначалися на рівні місцевих компартійних осередків, і лише у ювілейні роки їм дати набували ширшого розголосу. 1956 відзначення 13-ї річниці "З. В." приурочили до святкування 700-річчя Львова. Від 1986, коли у Львові вперше святкували День міста, компартійне керівництво ухвалило відзначати це свято в другій декаді вересня, щоб створити ілюзію всенародного святкування річниці приєднання Львова до СРСР. Насправді народним святом "З. В." так ніколи й не став.

Як і більшість ідеологем комуністичного режиму, формулювання тези про сутність "З. В." із плином часу зазнавало корегування партійних ідеологів. У назві відповідних законів СРСР і УРСР від 01.11.1939 і 10.11.1939 стосовно Західної України вживали лише терміни "включення" і "з'єднання". 1945 1968 акцент у трактуванні "З. В." робили на тому, що саме радянська влада і комуністична партія у вересні 1939 сприяли формуванню соборності українських земель і єдності українського народу, всупереч "марним потугам українських буржуазно-націоналістичних урядів". Від 1968 до ідеологічного вжитку було впроваджено формулу "возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській Державі". Цю ідеологему вперше зафіксовано у виданому у Львові збірникові "Торжество історичної справедливості. Закономірність возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській державі" (1968).

Радянська влада намагалася вшанувати події "З. В." в монументальній мистецькій пропаганді вже від перших місяців свого перебування у Львові. 1940 1941 в центрі міста стояв *пам'ятник Сталінській конституції*, в про діяльність Народних зборів Західної України до липня 1941 нагадувала мармурова пам'ятна таблиця, вмурована в стіну Львівського театру опери та балету. Під час німецької окупації Львова пам'ятник і меморіальну таблицю без втручання німецької влади ліквідували самі мешканці міста. Після Другої світової війни й встановили на театрі знову, а на поч. 1990-х повторно зняли. 30.12.1982 на виїзді зі Львова поблизу Галицького перехрестя споруджено пам'ятний знак-арку у вигляді середньовічної брами із піднятими ґратами. Композиціно зверху

увічнювала бетонна дата "1939", що мало символізувати возз'єднання українських земель у період "З. В." (архітектор А. Рудницький). Біля арки встановили фігуру лева, яку привезли з "Цвинтаря орлят". Розташування пам'ятника на околиці міста і його "неювілейне" спорудження стали причиною того, що його зображення мало тиражувалося в *путівниках* та ілюстративних виданнях 1980-х. Не сприяла популярності пам'ятника і його народна назва "гільйотина", яка виникла через виняткову візуальну схожість споруди до інструмента виконання смертної кари. Пам'ятний знак демонтовано 1993–1994.

На вшанування подій "З. В." до поч. 1990-х у Львові існували пл. Возз'єднання (тепер *пл. Соборна*) і вул. 17-го вересня (тепер *вул. Січових Стрільців*).

Востаннє ювілей "З. В." у Львові відзначали 17.09.1989. Тодішнім комуністичним ідеологам уже доводилося діяти в умовах критичного ставлення більшості мешканців міста до подій 1939, яке склалося внаслідок оприлюднення таємного протоколу пакту Молотова-Риббентропа. Ідеологічне значення "З. В." остаточно підірвало проведення 21.01.1990 "*Живого ланцюга*", який продемонстрував прихильність львів'ян до національних традицій української соборності. 1990 Галицька асамблея в ухвалі "Про єдність українських земель" правовим підґрунтям входження західноукраїнських земель до України назвала саме *Акт Злуки* 22.01.1919 р.

Модест Чорний

"ЗОЛОТИЙ ЛЕВ", МІЖНАРОДНИЙ ТЕАТРАЛЬНИЙ ФЕСТИВАЛЬ фестиваль театрального мистецтва, що відбувається у Львові. Фестиваль започатковано 1989, коли у Львові проведено Всеукраїнський огляд недержавних театрів-студій. Сучасну назву одержав 1992 на Всеукраїнському фестивалі театрального мистецтва. Уже перший "З. Л." заявив про себе як про фестиваль театрального експерименту, що став стрижневим у його концепції. 1994 фестиваль назвали Першим фестивалем молодіжного експериментального театру. Від 1996 його проводять під гаслом "Класика очима експерименту".

"З. Л." відбувається щодва роки у м. Львові на базі театру *"Воскресіння"*. Фестиваль є членом Європейського театрального форуму та Асоціації міжнародних фестивалів. "З. Л." співпрацює з відомими європейськими фестивалями, зокрема: "Бітеф" (Сербія), "Контакт" (Польща), Чеховський фестиваль (Росія), Единбурзький фестиваль (Шотландія), "Нітра" (Словаччина) та ін.

У "З. Л." впродовж існування взяло участь понад 2,5 тис. акторів із Білорусі, Грузії, Литви, Латвії, Естонії, Польщі, Молдови, Сербії, Словаччини, Бельгії, Франції, Голландії, Болгарії, Румунії, Угорщини, Росії, Німеччини, США, Англії, Киргизії, Туркменії, Республіки Соха та інших держав. Гостями були театральні зірки: А. Роговцева, Д. Баніоніс, Р. Тумінас, *Р. Віктюк*, Д. Ольбрихський, К. Райкін, В. Тализіна, *Б. Стуупка*, Г. Гладій та багато іноземних продюсерів, режисерів і критиків з-за кордону.

Фестиваль набув ваги в міжнародному театральному середовищі, сформувавши позитивний міжнародний образ театрального Львова. За оцінкою Дж. Елсона, Почесного президента Міжнародної асоціації театральних критиків, "фестиваль дає змогу приваблювати до Львова туристів,

Утаю із "Гільйоно" на "Паризі" (червоноармієць у будьонівці на Краківському ринку). Малюнок невідомого львів'янина 1941 р.

Вуличне дійство під час фестивалю "Золотий лев". Фото 2006 р.

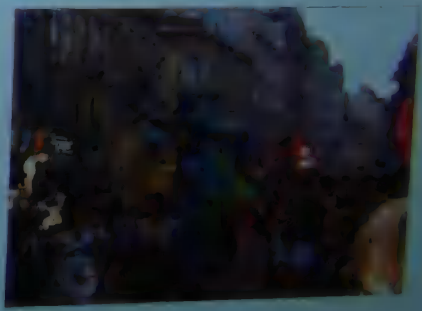

Газета "Зоря" 27.04.1880 р.

популяризувати регіон і Україну, а також багачувати незабутнім культурним досвідом мешканців Львова".

Петро Микитюк

"ЗОРЯ" - українське товариство ремісників, промисловців і торговців у Львові. Засноване 1884. Продовжувало традицію колишніх міщанських братств. "З." мала філії в інших містах Галичини. На 1932 їх було 12 (кільканадцять тисяч членів). При "З." існувала секція ремісничої молоді. Від 1896 "З." утримувала ремісничу бурсу. Засновником і довголітнім головою був львівський архітектор *В. Нагірний*, згодом директор друкарні *"Діла"* Ю. Сидорак. 1939 "З." перестала існувати, в 1941-1944 діяла в рамках *Українського Центрального Комітету* як "Об'єднання праці українських ремісників".

Е. У.

"Зоря Галицка" 03.01.1849 р.

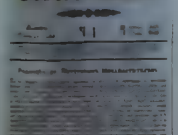

"ЗОРЯ" український літературно-науковий двотижневий часопис. Виходив у Львові 1880-1897. Редакторами видання були *Омелян Партицький* (1880-1885), Омелян Калитовський (1886), Григорій Цегинський (1887-1888; ч. 1-14), *Олександр Борковський* (1888; ч. 15-24, 1889; ч. 1-17; 1897), Петро Скобельський (1889; ч. 18-24, 1890; ч. 1-16), Василь Тисовський (1890; ч. 17-24, 1893), *Осип Маковей* (1894-1895; ч. 1-6), *Кость Паньківський* (1895; ч. 7-24, 1896). Упорядник літературно-наукової частини Василь Лукич (1891-1896). Видавцем часопису спочатку був Омелян Партицький (до 1884), згодом видання стало органом *Наукового Товариства ім. Шевченка*. 1883-1886 до складу редколегії входив *Іван Франко*.

"Зоря Галицка" Річник за 1849 р.

Часопис дотримувався ліберально-народовської орієнтації. Він став всеукраїнським літературно-науковим органом, над його виданням працювали літературно-наукові сили Галичини та Наддніпрянщини. Часопис публікував художні твори, літературознавчі статті, рецензії, фольклористичні, етнографічні, мовознавчі, історичні, мистецтвознавчі, природознавчі матеріали, життєписи визначних людей. "З." друкувала найкращі твори українських письменників: І. Франка, І. Нечуя-Левицького, *М. Коцюбинського*, *М. Шашкевича*, С. Руданського, Б. Грінченка, В. Самійленка, Олени Пчілки, П. Грабовського, Уляни Кравченко, *Б. Лепкого*, переклади творів відомих іноземних авторів (Ф. Шиллера, Й. Гьоте, Ш. Бодлера, Ш. Петефі, Х. Ботева, В. Короленка, І. Тургенєва).

"З." першою опублікувала роман А. Свидницького "Люборацькі". Серед матеріалів з історії літератури були праці *М. Драгоманова*, І. Франка, О. Огоновського, В. Коцовського, О. Калитовського, *К. Студинського*, *В. Щурата* та ін. Рецензії й відгуки на художні твори вміщували рубрики: "Замѣтки критичні", "Оповістки і критичні замітки", "Література і штука", "Нові твори драматичні" тощо. Мовну проблему обговорювали у своїх статтях *І. Кокоруда*, *А. Кримський*, *І. Верхратський*, О. Борковський, М. Школиченко та ін. Відомості про суспільно-громадське, національно-культурне й наукове життя публікували рубрики: "З нашого життя народного", "Сьвітла й тіни", "Товариства", "Наука", "Театр, спѣвъ, музыка" тощо. Цінний матеріал з історії українського громадського й науково-культурного життя містили публікації життєписів та спогади. Бібліографічні матеріали подавали рубрики "Хроніка", "Библіографічни звѣстки", "Вѣсти літературни и библіографія", "Нові книжки", "Новѣйши творы музычни", "Періодичні видання". Від 1891 часопис "З." виходив як "ілюстроване літературно-наукове письмо". У ньому з'являвся добірний ілюстративний матеріал: портрети українських письменників, учених, діячів культури, історичних осіб, зображення історичних пам'яток, краєвиди, картини з народного побуту, ілюстрації до художніх творів, театральних вистав. До більшості ілюстрацій подано докладні пояснення чи описи.

Часопис плідно прислужився розвиткові української літератури, мистецтва й літературної критики. "З." друкували спо-

чатку ш етимологічним, а від 1891 ъ за фонетичним правописом. 1884–1886 виходила "Бібліотека "З." (вийшли Т. 1–11, зокрема два томи творів Т. Шевченка і "Слово о полку Ігоревім"). Замість "З." від 1898 почав виходити *"Літературно-науковий вістник"*.

Валентина Передрій

"ЗОРЯ ГАЛИЦКАЯ ЯКО АЛЬБУМЪ НА ГОДЪ 1860" – літературно-науковий збірник, присвячений митрополитові *Григорію Яхимовичу*. Виданий у Львові, у друкарні *Ставропігійського інституту*, восени 1860 з нагоди інтронізації Григорія Яхимовича. Редактором видання був *Б. Дідицький*. Видання містило розділи: "Поезіи" (поетичні вітання митрополитові, поеми та вірші Б. Дідицького, *М. Устияновича, І. Гушалевича*, О. Духновича, *І. Озаркевича*), "Дѣла церковныи" (розвідки з історії Церкви давньоруського періоду, *Львівської, Галицької та Кам'янецької єпархії* XVI–XVIII ст. Ю. Желехівського, М. Попеля, *А. Петрушевича*, М. Малиновського, *Я. Головацького*), "Статьи исторического, гео- и етнографического содержанія" ("Стародавный Галичъ" *І. Шараневича*, "Александръ, князь Белзскій" В. Ільницького, "Благодѣянія всесвѣтлѣйшихъ Австрійскихъ Монарховъ и правительства ихъ для Русиновъ Галицкихъ" Л. Кордасевича, "Русины-Лемки" О. Торонського) "Статьи историко-литературного содержанія; Описанія и росправы; Повѣстки и сказки" ("Начало и дѣйствованіе Ставропигійского братства въ Львовѣ по отношенію историко-литературному" Я. Головацького, "О сборникахъ руско-народныхъ пѣсень" Л. Цибика, матеріали Б. Дідицького, *Й. Лозинського* та ін.). Тексти друкували кирилицею і гражданкою. У збірнику подано перелік передплатників (630 осіб).

Олександр Седляр

"ЗОРЯ ГАЛИЦКА" – перша щотижнева газета галицьких *українців*, яка виходила 1848–1857 у Львові. Перший номер "З. Г." датований 15.05.1848. До 1851 була органом Головної Руської Ради. "З. Г." проголошувала ідеї єдності та самобутності українського народу. Газета друкувала твори *М. Шашкевича, М. Устияновича*, О. Духновича та ін. Від 1851 перейшла на московофільські позиції, виходила на "яничі" 1853 стала літературним журналом. Редакторами "З. Г." були А. Павенцький (1848–1850), М. Коссак (1850), *І. Гушалевич* (1850–1853), *Б. Дідицький* (1853–1854), *С. Шехович* (1854), *П. Костецький* (1855–1856), М. Савчинський (1857). Перестала виходити 1857 через фінансові труднощі.

Ігор Підкова

ЗУБАЧ ЮРІЙ (нар. 03.05.1921) – український футболіст і тренер. Народився у Львові. За фахом – механік із ремонту обчислювальних та друкарських машин. Працював на фірмі "Ю. Ломага – машини бюрові". Виступав за львівські команди *"Україна"* (1936–1939, 1941–1944) і *"Спартак"* (1939–1941, 1945–1949). Один із найкращих нападників довоєнної "України" (у сезоні 1938 забив 43 голи). Переможець турніру команд класу "Б" 1949, учасник фінальної гри 1949 за право виходу до класу "А" (вищого дивізіону радянського футболу). Мав добрий технічний і тактичний вишкіл, бомбардирські здібності. Неодноразово його запрошували до команд вищого класу. Репресований через активну діяльність сестри в *Організації Українських Націоналістів*, перебував у Сибіру (1950–1957). Після повернення до Львова тренував команди колективів фізкультури взуттєвої фабрики *"Прогрес"* та *"Сільмаш"*. Разом із В. Соломоном привів команду "Сільмаш" до звання чемпіона області 1962. Команда здобула право виступати у другій групі класу "А" і 18.01.1963 перетворилася на команду майстрів *"Карпати"*.

Мешкає у Львові, володіє енциклопедичними знаннями про спортивне життя передвоєнного міста.

Іван Яремко

"Зоря Галицкая яко альбумъ на годъ 1860"
1860 р. Обкладинка

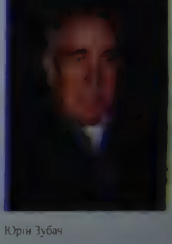

Юрій Зубач

Юрій Зубач
Дружній шарж

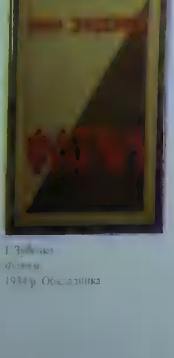

І. Зубенко. *Голина*. 1938 р. Обкладинка

ЗУБЕНКО ІВАН (25.09.1888–21.09.1940) український письменник, редактор, журналіст і педагог. Народився в м. Валуйки (тепер Старобільського р-ну Луганської обл.). Навчався в місцевій початковій школі, згодом у Педагогічному інституті м. Феодосії (1905–1909). Працював викладачем української мови та літератури в початковій школі й гімназіях Херсона: в жіночій прогімназії А. Тропініна, жіночих гімназіях А. Олексієвої та В. Марченкової. Брав участь у *Першій світовій війні*. 1915 воював у складі російських військ Південно-західного фронту на Львівщині й Тернопільщині. 1917 був скерований до Чернівців у кулеметну школу. 1918 оселився в Херсоні. Провадив культурно-громадську роботу: керував шкільною секцією товариства *"Просвіта"*, працював інспектором початкових шкіл, був головою Херсонського національного комітету. 1919–1920 служив в армії Української Народної Республіки (УНР) у званні сотника. Від листопада 1920 до 1922 перебував у польському таборі для інтернованих вояків у Каліші (тепер Великопольського воєвод., Польща): завідував друкарнею, редагував газету армії УНР "Залізний стрілець", журнали "Український сурмач", "Веселка"; читав лекції з української мови та літератури в табірній гімназії ім. Т. Шевченка, керував педагогічними курсами. 1923–1925 проживав у Львові, виступав у театрі *Й. Стадника*, супроводжував хор Д. Котка (грав на кларнеті) на гастролях Галичиною. Від 1926 жив у Коломиї, на запрошення О. Кисілевської був співредактором журналу "Жіноча доля", яку згодом очолив.

Автор повістей "Фатум", "Галина" (обидві 1934), "Квітка на багні" (1937), збірки оповідань "За кулісами життя" (1937). Автор п'єс, які часто ставили в театрах Галичини. У рукописі залишилася повість З. "Природа мститься" та п'єса "Орленя". Після окупації Галичини Червоною армією 1939 зазнав переслідувань. Щоб не співпрацювати з органами *НКВС*, отруївся. Помер у м. Коломия (тепер Івано-Франківської обл.).

Ліля Сирота

І. Зубенко. *Квітка на багні*. 1937 р. Обкладинка

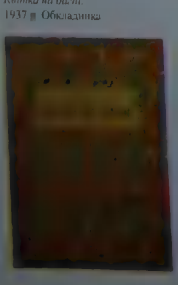

ЗУБЕР РУДОЛЬФ (Zuber Rudolf; 18.09.1858–07.05.1920) геолог, дослідник нафтових родовищ. Батько *Станіслава Зубера*. Народився в м. Орлят у Семигородді (тепер Румунія) в родині австрійського офіцера. Вивчав хімію та мінералогію у *Львівському університеті* (1876–1881) та геологічні науки у Віденському університеті (1881–1882). Докторську роботу захистив 1883 у Львівському університеті, габілітувався там само 1884. Працював асистентом мінералогічного кабінету Львівського університету (1883–1884). Вів пошуки нафти в Аргентині, звідки здійснив експедиції до Чилі та Болівії (1886–1892), спочатку як експерт геологічної експедиції, згодом як директор геологорозвідувальної фірми. 1896 повернувся до Львова, де очолював кафедру геології Львівського університету (1896–1920). Працюючи в університеті, здійснив багато експедицій Галичиною, до Росії, Румунії, Фінляндії, Іспанії, Венесуели, Гвінеї, Нігерії, Золотого Берега (тепер Гана), Мексики, США та Індії. Головною метою більшості подорожей були пошуки нафти, однак із власної ініціативи З. проводив і інші геологічні дослідження. Редагував часописи "Нафта" (*Nafta*, 1893–1895) та "Космос" (*Kosmos*, 1914–1915). Написав бл. 60 наукових праць в галузі геології нафти, стратиграфії, загальної мінералогії, регіональної геології та ін. Головною працею З. була "Фліш і нафта" (*Flisz i nafta*, 1918). Як експерт у справі нафтових родовищ Галичини 1919 був членом польської делегації на Версальській мирній конференції в Парижі. 1918–1920 мешкав у власній віллі на вул. Дунінів-Борковських, 6 (тепер вул. М. Залізняка). Помер у Львові, похований на *Личаківському цвинтарі*.

Андрій Козицький

ЗУБЕР СТАНІСЛАВ (Zuber Stanislaw; 14.10.1893–1947) польський геолог, дослідник нафтових родовищ. Син *Рудольфа Зубера*. Народився у Львові. Закінчив гімназію у Львові, вивчав геологію та палеонтологію у *Львівському університеті* (1911–1915). Під час *Першої світової війни*

був інтернований російською окупаційною владою й примусово вивезений зі Львова на Волинь як *заручник*. Звільнившись, виїхав до Азербайджану, де в Баку працював у польській фірмі, що вела пошуки нафти на Апшеронському півострові. 1923 повернувся до Львова. Докторську роботу захистив 1924 у Львівському університеті, габілітувався 1928 в Ягеллонському університеті. У 1920-ті проводив геологорозвідувальні пошуки на Волині, 1928 виїхав до Італії, де одержав роботу в геологорозвідувальній фірмі, яка шукала нафту на Балканському півострові. Працював у Чорногорії та Албанії. Провадив наукові дослідження.

Автор наукових праць про походження нафти та її міграції в товщі землі, тектонічні рухи земної поверхні, походження болотяних вулканів, серед них "Поверхневі тектонічні рухи, походження болотяних вулканів та геологічні умови виникнення нафтових родовищ" (*Powierzchniowe ruchy tektoniczne, geneza wulkanów błotnych oraz geologiczne warunki powstawania złoz naftowych*, 1928). Від 1922 одним із перших у світі застосовував аерофотозйомку для потреб геологічних пошуків. У Львові 1923–1925 мешкав у власній віллі на вул. Дуніних-Борковських, 6 (тепер вул. М. Залізняка). *Після Другої світової війни* був звинувачений комуністичною владою Албанії в шпигунстві та ув'язнений. Помер у тюрмі за нез'ясованих обставин.

Андрій Козицький

ЗУБЖИЦЬКИЙ САС ЯН КАРОЛЬ (Zubrzycki Sas Jan Karol; 25.06.1860–04.08.1935) архітектор, теоретик архітектури. Народився в Тлустому (тепер смт Товсте Заліщицького р-ну Тернопільської обл.). Реальну школу і гімназію закінчив у Станиславові (тепер м. Івано-Франківськ). 1875 вступив на відділ будівництва *Львівської Політехніки*, був учнем *Юліяна Захаревича*. Диплом інженера будівництва отримав 1885, деякий час (до квітня 1886) працював у Львівській Політехніці. У квітні 1886 переїхав до Кракова, де до 1912 працював у відділі будівництва краківського *маґістрату* й одночасно приватно займався проєктуванням і будівництвом. Продовжував наукові студії. 1895 видав окремою книжкою докторську дисертацію "Розвиток готики в Польщі з конструктивного й естетичного погляду" (*Rozwój gotycyzmu w Polsce pod względem konstrukcyjnym i estetycznym*). 1902 габілітувався на підставі дослідження "Краківська архітектурна школа XIV ст." (*Krakowska szkoła architektoniczna z XIV wieku*). Від 1900 був членом редакції краківського журналу "Архітектор" (*Architekt*), 1905–1907 головний редактор. Провадив у Кракові громадську діяльність. 1910 брав активну участь у будівництві пам'ятника на честь 500-річчя Ґрюнвальдської битви.

Герб "Сас". Малюнок Я. Саса Зубжицького. 1930 р.

Від 1896 працював на посаді приват-доцента Львівської Політехніки, вів курс лекцій з історії архітектури на факультеті архітектури. Читати лекції приїжджав із Кракова, де мешкав до 1912. У вересні 1912 був призначений надзвичайним професором і керівником кафедри історичної архітектури й естетики Львівської Політехніки, після чого переїхав до Львова на постійно. Звичайний професор Львівської Політехніки (від 1919), декан архітектурного факультету (1918–1920). Вийшовши на пенсію 1929, надалі розробляв наукові основи архітектури.

За проєктами З. збудовано 45 святинь (ще в 15 храмах здійснював перебудови та добудови), декілька вілл, кам'яниці й будівлі громадського призначення. За проєктами З. зведено костел у Щуровій (тепер Малопольського воєвод., Польща; 1887–1893), костел у Тшесні (тепер Малопольського воєвод., Польща; 1890–1899), костел *редемптористів* Матері Божої Неустанної Помочі на Подгужу в Кракові (1903–1906), костел св. Юзефа в Кракові (1905–1906), костел місіонерів Святої Родини у Тарнові (1904–1906). На терені львівської римо-католицької архідієцезії за проєктами З. збудовано костел св. Станіслава в Чортківі (тепер Тернопільської обл., 1908–1910), костел св. Тройці в Товстому (1907–1912),

Ян Сас Зубжицький

Я. К. Сас Зубжицький
Проєкт костелу св. Франциска та монастиря капуцинів у Львові
1920–1922 рр.

Я. К. Сас Зубжицький
Проєкт головного вівтаря костелу св. Франциска
1927 р.

костел св. Юзефа поблизу Коломиї (тепер Івано-Франківської обл.; 1905–1908), костел Воздвиження Св. Хреста в с. Хмелиська (тепер Підволочиського р-ну Тернопільської обл.; 1929–1930), костел св. Станислава в Козовій (тепер Тернопільської обл.; 1895–1902), греко-католицьку церкву в Товстому (1921–1935). У Львові за проєктом З. збудовано *костел капуцинів* св. Франциска на *Замарстинові* (1925–1930).

Серед нереалізованих проєктів – костел у Сокалі (тепер Львівської обл.), церква поблизу Рави Руської в с. Величі Очі (тепер Підкарпатського воєвод., Польща), будинок Музичного товариства ім. С. Монюшка в Станиславові (1890), Промисловий музей в Кракові (1897), Палац мистецтв у Кракові (1898), *ратуша* у Львові (1898), ратуша у Ланцуті (тепер Підкарпатського воєвод., Польща; 1907), розбудова костелу в Кальварії Зебжидовській поблизу Кракова та перебудова костелу в Жешові (тепер Підкарпатського воєвод., Польща). У Варшаві на конкурсі проєктів костелу Христа-Спасителя З. отримав срібну медаль (1901).

Автор праць: "Старохристиянський стиль" (*Styl starochrześcyański*, 1884), "Мистецтво середньовіччя" (*Sztuka Średniowiecza*, 1886), "Середньовічні базиліки" (*Bazyliki Średniowieczne*, 1891), "Філософія архітектури" (*Filozofia architektury*, 1894), "Стисла історія мистецтва" (*Zwięzła historia sztuki*, 1894), "Завіси Семірадського" (*Kurtyny Siemiradzkiego*, 1900), "Жовква – опис пам'яток" (*Żółkiew – opis zabytków*, 1901), "Архітектура Марійних костелів" (*Architektura kościołów Mariackich*, 1904), "Оборонний костел у Бібрці біля Львова" (*Kościół warowny w Bóbrce k. Lwowa*, 1905), "Закопанський метод в архітектурі" (*Sposób zakopiański w architekturze*, 1906), "Надвіслянський стиль" (*Styl nadwiślański*, 1910), "Зигмунтовський стиль" (*Styl Zygmuntowski*, 1914), "Скарби архітектури у Польщі" (*Skarby architektury w Polsce*, Т. 1–4, 1907–1916), "Польське дерев'яне будівництво" (*Polskie budownictwo drewniane*, 1912–1916), "Творення форми" (*Utwór kształtu*, 1912–1916), "Польські катедри" (*Katedry polskie*, 1909–1918), "Шедеври Віта Ствоша" (*Arcydzieła Wita Stwosza*, 1924), "Польські склепіння" (*Sklepienia polskie*, 1926), "Пам'ятки міста Львова" (*Zabytki miasta Lwowa*, 1928) та ін. Ілюстрував свої праці власними рисунками, яких виконав кілька тисяч. Запровадив термін "зигмунтовський стиль", яким тепер позначають особливі, національні риси польського архітектурного *ренесансу*.

Член Наукового товариства у Львові, Львівського політехнічного товариства, Товариства опіки над пам'ятками мистецтва, член-кореспондент "Грона консерваторів (охоронців) Східної Галичини". Відзначений нагородами Австро-Угорщини й Польщі.

У Львові спочатку З. мешкав на вул. А. Потоцького, 6 (тепер *вул. Генерала Чупринки*), а потім на вул. Л. Набеляка (тепер *вул. І. Котляревського*) у власному будинку, який 1891–1892 поставив *Ю. Захаревич*. 1938–1946 у Львові існувала вулиця, названа на честь З. (тепер вул. Зоряна, бічна вул. Любінської). Помер у Львові. Похований на *Личаківському цвинтарі*.

Юрій Смірнов

ЗУБИК РОМАН СТЕПАН (14.01.1902–26.06.1941) – український громадський діяч, історик. Народився у Львові в сім'ї

залізничника. Закінчив *Академичну гімназію*. Брав участь у встановленні у Львові в листопаді 1918 української влади, служив в *Українській Галицькій Армії* (УГА), нагороджений хрестом УГА (1928). Член *"Пласту"* – 1-го пластового полку ім. П. Конашевича-Сагайдачного, член пластового гуртка "Тури", гетьманський пластун-скоб, член редакційної колегії видання "Пластова стежа" (1918–1919). Навчався в *Українському таємному університеті* у Львові (1921–1925). Голова Студентської громади (1928). Студент *Львівського університету* за спеціальністю "історія та економіка" (1925–1930), захистив докторську дисертацію "Фінансове господарство Львова 1624–1635 рр." Працював учителем історії в Малій семінарії у Львові (1930–1939). Був активним членом *Богословського наукового товариства*. 11.04.1932 обраний дійсним членом *Наукового Товариства ім. Шевченка* (НТШ), працював секретарем Статистичної комісії. Представляв інституцію на міжнародних наукових конгресах. Друкувався у львівських виданнях: *"Записки Наукового Товариства імені Шевченка"*, *"Календар "Червоної Калини"*, *"Назустріч"* та ін. Наукові зацікавлення З. стосувалися вивчення економічної історії міста Львова XVII ст., господарської історії Галичини XVIII та поч. XIX ст. Окремі його статті присвячені історії торгівлі Київської Русі, історії пошти у Львові, археологічним знахідкам у с. Болотня. Наприкін. 1939 викладав історію у Львівському університеті, від січня 1940 працював в обласному *архіві*. Єдиний член НТШ, який 14.01.1940 на останніх зборах товариства проголосував проти його ліквідації. Заарештований *НКВС* на початку німецько-радянської війни і того ж дня розстріляний у в'язниці *"Бригідки"*.

Володимир Муравський

Роман Зубра.

ЗУБРА – село Пустомитівського р-ну Львівської обл. на південь від Львова над річкою *Зубра*. З. згадується в *Галицько-Волинському літописі*, коли 1219 галицький князь Мстислав Удатний "стояв на Зубрі", і до нього "приби" посвода Дмитро, що тікав від угорського та польського війська. Згідно з документом, 1381 Детько із З. продав синожаті Григорієві Давидовському. 25.08.1417, за розпорядженням короля *Владислава Ягайла*, розмежовано землі м. Львова та З.

"Того року король Ягайло, надалі живучи в Медиці, надав своєму жовнірові, полякові Янові з Бутрави, село Зубра, від якого той згодом називався Зубрським, з обов'язком, щоб той заклав там свою сталу оселю, з огляду на брак людей на Русі, як написано, і щоб на кожен військовий похід він з'являвся з одним списом і двома лучниками, а також щоб без згоди короля не позбувався села. Тут слід також згадати, що це село мало свого власника, Станіслава з Зубри, який після цього надання був змушений поступитися своїми володіннями за низьку винагороду новому панові," – писав *Денис Зубрицький* у "Хроніці міста Львова" про події 1407. Наступного року король надав право поселення на німецькому праві в З. новим прибульцям-католикам.

Д. Зубрицький повідомляє, що 1507 й 1508 "райці міста скупили маєтки Зубра і Сихів, що складалися з чотирьох частин, набувши їх за повну суму 820 гривень". Учений перелічує цих райців: Мартин Вассербродт, Матеус Вайднер, Ян Кошнер, Андреас Бергер, Станіслав Газ, Микола Тичка, Георг Вайнер, Ніколяус Арнесті, Міхаель Гаснер і Георг Гебель. Нові власники 1511 посилали із З. до війська лише одну особу. Згодом львівські міщани вважали, що З. не є власністю цих райців, а всієї міської громади. Король *Сигізмунд I Старий* змушений був 1519 з цього приводу призначити комісію, яка помирила райців та міщан і запровадила, як писав Д. Зубрицький, "установу для управління громадським майном під назвою доннерії".

Райці розмежували 1674 свої майнові справи в З. "Відомо, що райці володіли селом Зуброю. Досі в цьому селі й сельці Сіхові, що належало до нього, було лише один двір, обійма села разом віддавали в оренду або доручали комусь господарю-

вати в ньому, а ранці ділилися прибутками. Цього року вирішили поділити цей маєток на 12 частин, щоб кожен ранця мав свій сільський двір, поле і кметів, що згодом було виконано. Прибутки з пивокування, млинів і ставу йшли до спільної каси для поділу між усіма. Кожен мав право вільного вирубу в лісі на власну потребу, але тільки раз на рік, на Різдво, вивозити звідти до свого міського дому по 12 возів дерева. Після кожного померлого його дружина й діти мали право користуватися цим маєтком ще рік і шість тижнів", - писав Д. Зубрицький про майнові відносини села, яке фактично перетворилося на джерело утримання *ранців* Львова під час виконання їхніх функцій.

Щоби примножити доходи ранців, король Август III дозволив 1735 проводити в З. щороку два *ярмарки*, а великий гетьман коронний Ян Клемент Браницький звільнив 1764 село від постоїв війська та надання для військових потреб безоплатних підвод.

За австрійського панування село залишалось у власності громади Львова, *магістрат* здавав його в оренду. Зокрема 1858–1878 орендарем З. був відомий поет *Корнель Усінський*.

Річка Зубра, яка дала назву селу, витікає з території Львова (із *Козельник*) і належить до басейну Дністра. Назва, очевидно, походила від зубрів, які колись жили в лісах на її берегах.

У З. 1890 було 1,1 тис. мешканців (91% римо-католиків, 4% греко-католиків, 3% *євреїв*). За підрахунками *Володимира Кубійовича*, 1939 в селі налічувалось 1,64 тис. мешканців, головно *поляків*, більшість із яких 1946 була репатрійована до Польщі. На їхнє місце прибули *українці*, яких переселили з-за Бугу і Сяну.

Львівські ранці заклали в З. *костел*, і "року 1514, як пише Д. Зубрицький, міська рада прийняла на рік проповідника до Зубри, визначивши йому річну платню в чотири гривні, харчування і взуття". З ініціативи міської ради 1655, у З. було закладено римо-католицьку парохію, до якої належали теж села *Сихів*, *Солонка*, Ковирі, Козельники та Пасіки Зубрицькі. Мурований костел св. архангела Михаїла спорудили на місці тимчасового храму на невисокому пагорбі в першій пол. XVIII ст.

Греко-католики З. здавна належали до парохії Пресвятої Тройці на Сихові. Після 1946 костел у З. перетворили на православну церкву св. Параскеви. Після 1990 церква стала греко-католицькою. На півдні села височить новозбудована велична, багато оздоблена *церква рівноапостольного Володимира Великого Української Автокефальної Православної Церкви*.

За радянської влади велику частину земель села відрізали на створення танкодрому, де випробовували відремонтовані на Львівському танкоремонтному заводі бойові машини. На решті угідь створили м'ясо-молочний радгосп "Львівський", центральна садиба якого розташовувалась у З. Сюди 1970–1980 постійно привозили для тимчасових сільськогосподарських робіт працівників львівських підприємств та установ, бо більшість мешканців села воліла доїжджати на роботу до Львова, а не працювати в радгоспі.

Згідно з переписом 2002, у З. було 2,5 тис. мешканців. У 1960-ті біля південних околиць села пролягла львівська об'їзна дорога, внаслідок чого З. увійшла до неформальної орбіти *"Великого Львова"*. У 1980-ті з півночі розпочали наступ на село панельні багатоповерхівки Сихівського масиву, поглинаючи частину

Церква рівноапостольного Володимира Великого в с. Зубра
Сучасне фото

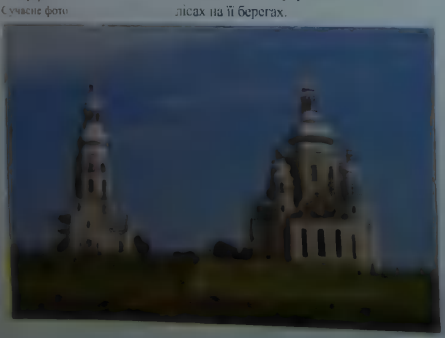

сільських угідь. Якби в 1990-ті не припинився екстенсивний розвиток Львова, то донині З., напевне, увійшла б до масиву його забудови.

Ігор Мельник

ЗУБРА – річка, ліва притока річки Дністер. Починається в районі *Персенківки*. Колись наповнювала Піонерське озеро (не збереглося).

Лілія Опищенко

ЗУБРИЦЬКА МАРІЯ (нар. 13.10.1957) – український літературознавець, громадська діячка, педагог. Член Римського Клубу (2007). Народилася в с. Корчин (Сколівського р-ну Львівської обл. Навчалася в середній школі с. Верхнього Синьовидного (Сколівського р-ну Львівської обл.). Високу освіту здобувала у *Львівській Політехніці* (1975–1980) та *Львівському університеті* (1983–1989). Захистила кандидатську дисертацію "Творчість Лесі Українки в літературознавчих дослідженнях неокласиків" (1991).

Працювала інженером архітектурно-проєктної майстерні № 1 в м. Чернівці (1980–1981), в Інституті проєктування міст "Діпроміст" у Львові (1981–1991), молодшим науковим співробітником Львівського відділення Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України (1991–1996). Від 1996 викладала літературознавчі авторські курси в Національному університеті "Києво-Могилянська Академія", від 1997 – директор Центру гуманітарних досліджень Львівського університету. Від 1999 – проректор Львівського університету, від 2001 – доцент кафедри теорії літератури і порівняльного літературознавства цього ж навчального закладу.

Викладала історію української літератури для студентів кафедри україністики Ягеллонського університету в Кракові (1993–1994). Як стипендіатка програми ім. Фулбрайта 1995 читала лекції з історії української культури в Університеті штату Пенсильванії (США). Стипендіатка 1997 Інституту гуманітарних наук у Відні, 2005 – гостьовий професор факультету гуманітарних наук Університету ім. Монаша у Мельбурні (Австралія).

У колі наукових зацікавлень З. – проблеми теорії рецептивної естетики, феноменологічної критики, деконструктивізму, які розширюють можливості панорамного бачення літературних явищ у широкому міждисциплінарному контексті.

Авторка монографії "Homo legens: читання як соціокультурний феномен" (2004), багатьох статей із літературознавства, культурології, освітньої політики. Упорядниця "Антології світової літературно-критичної думки XX ст. Слово. Знак. Дискурс" (1996, друге доповнене видання 2002), збірника "Нова Україна і нова Європа: час зближення" (1997) та антології "Ідея університету" (2002). Заснувала 2002 щорічну Лекцію на пошану Соломії Павличко у Львівському університеті, від 2004 опікується видавничою серією "Соло триває... нові голоси" за матеріалами Лекцій (Вип. 1: "Формалізм" (2004), Вип. 2: "Сапфо" (2005), Вип. 3: "Іронія" (2006)). Від 1998 – член редколегії журналу "Український гуманітарний огляд". 1998 започаткувала у Львівському університеті "Університетські діалоги" – серію зустрічей студентів, викладачів та науковців університету з відомими українськими й іноземними вченими та суспільними діячами (С. Павличко, Д. Фрейзер, Б. Тарасюк, О. Гнатюк, К. Занусі, Х. Л. Рамірес, Р. Нич, А. Менцвель, М. Поллак).

Ініціювала і провела низку представницьких міжнародних семінарів, найважливіші з яких: "Нова Україна і нова Європа: час зближення" (1996), "Література й Інтернет" (1997), "С. К'єркегор та його роль в інтелектуальному житті Європи" (1997), "Національний дискурс: Post-Modern чи Post-Mortem?" (1999), "Реформа аспірантури і докторантури в Україні" (2001), "Менеджмент університету" (2001), "Автономія університету" (2005), "Модель розвитку докторантських студій в Україні" (2006).

Перекладає з англійської мови. Авторка перекладів "Інтерпретація та надінтерпретація" У. Еко (1998), "Становище людини" Г. Арендт (1999).

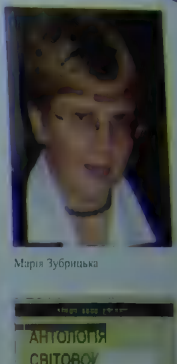

Марія Зубрицька

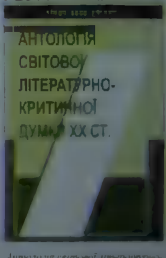

Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. 2002 р. Обкладинка

М. Зубрицька. *Homo legens: читання як соціокультурний феномен.* 2004 р. Обкладинка

Денис Зубрицький

Активна в освітній галузі. 1999 вперше в Україні запровадила експериментальні міждисциплінарні магистерські програми з культурології та соціології, для яких докладно розроблено понад 40 навчальних курсів з хрестоматіями, мультимедійним забезпеченням і спеціальною книгозбірнею, що налічує до 5 тис. томів найновішої наукової літератури. 1999–2000 – голова Програмної ради з напряму "Освіта" Міжнародного фонду "Відродження".

Започаткувала програму докторських студій в Україні із соціальних і гуманітарних наук, яка об'єднує найкращих науковців з українських університетів та науково-дослідних інститутів НАН України, а також західних університетів.

Від 2006 – сенатор *Українського Католицького Університету* у Львові. Один з ініціаторів створення Консорціуму з автономії університетів всеукраїнської ініціативи, яка від 2004 об'єднує 8 класичних та інноваційних університетів.

Відзначена державними нагородами. Лавреат премії ім. Соломії Павличко, заснованої Американською радою наукових товариств (ACLS) 2001.

Ірина Старовойт

Сторінка рукопису "Хроніки міста Львова" Д. Зубрицького

ЗУБРИЦЬКИЙ ДЕНИС (1777–16.01.1862) – історик, архівіст, етнолог, мовознавець. Народився в с. Батятичі (тепер Кам'янка-Бузького р-ну Львівської обл.) у родині полонізованого дрібномаєтного українського шляхтича гербу Вежиня. Після закінчення *Академічної гімназії* у Львові (1795) працював чиновником у різних установах: синдиком магістрату м. Бережів (тепер Бжозув Підкарпатського воєвод., Польща) (1795–1808), секретарем польської Перемиської окружної ради (1809), судовим перекладачем з російської мови в Галицькому апеляційному суді у Львові (1809–1812), мандатором у Перемиському окрузі (1812–1822), судовим оцінювачем у Львівському окрузі (1834–1844).

У 1820-ті остаточно осів у Львові. Від 1829 був членом *Ставропігійського інституту*, в різний час обіймав посади керівників друкарні (1831–1833, 1837–1840), *архіву* і *бібліотеки* (1831–1833, 1840–1847) цього закладу. З його ініціативи Ставропігійський інститут видавав літературу світського змісту, зокрема наукову, друкарня закладу розпочала комерційну діяльність. Працюючи в архіві Ставропігійського інституту, зробив інвентарний опис збірки його документів. За заслуги в розвитку закладу тричі був обраний віце-сеньйором Ставропігійського інституту (1833, 1835, 1838). Від 1838 працював над упорядкуванням архіву *маґістрату* Львова.

Замолоду схилявся до полонофільства. Після 1830 суспільно-політичні погляди З. еволюціонували в бік русофільства, яке тісно перепліталося зі слов'янофільством. Русофільство було визначальним у формуванні історичної концепції вченого, стрижнем якої стала не національна, а територіальна історія.

З вперше серед істориків Східної Європи застосував нову термінологію на позначення державних утворень і їхніх народів. Визнавав існування відмінностей між "галицько-руським" і "російським" народами. На позначення галицьких *українців* використовував терміни "русскіє" і "народ рускій", а росіян – "росіяни" і "російскій". Ключовими поняттями у працях З. були "Русь" і "рускій мир", під якими вчений розумів увесь східнослов'янський ("всерусскій") православний простір.

Під час *"Вєсти Народна"* 1848 З. став одним із співзасновників *Головної Руської Ради*.

Перші наукові праці написав на поч. 1820-х, опублікував їх у львівському часописі "Львівський пілігрим" (*Pielgrzym Lwowski*). Початково писав польською та німецькою мовами, окремі його роботи видавали в Росії в перекладі російською. Після 1852 З. вже й сам писав російською. Підтримуючи контакти з російськими науковцями, З. робив у Львові та пересилав до Санкт-Петербурґа копії історичних документів, які згодом були опубліковані в Росії в низці наукових збірників.

Як історик З. досліджував минуле Львова та Ставропігійського братства.

історію *друкарства*, писав синтетично-узагальнювальні дослідження з історії *Галицько-Волинської держави*. Працював над розвитком спеціальних історичних дисциплін, зокрема *археографії* та *генеалогії*, збирав автографи визначних історичних діячів.

Цікавився філологічними проблемами, дотримувався ідеї поетапного зближення розмовної мови українців Галичини з російською літературною мовою. Після початку *"Азбучної війни"* написав працю "Апологія кириллиці, тобто руської азбуки" (1834, залишилася в рукописі), у якій висловився проти запровадження латинського алфавіту у правопис тогочасної української мови. Об'єктом наукових зацікавлень З. також були економіка, сільське господарство і право.

Автор праць: "Історичні дослідження про русько-слов'янські друкарні в Галичині" (*Historyczne badania o drukarniach rusko-slowjanskich w Galicyi*, 1835), "Нарис до історії руського народу в Галичині та церковної ієрархії в тому ж королівстві" (*Rys do historii narodu ruskiego w Galicji i hierarchii cerkiewnej w temże królewstwie*, 1837), "Хроніка міста Львова" (*Kronika miasta Lwowa*, 1844), "Кордони між руським і польським народами в Галичині" (*Granice między ruskim i polskim narodem w Galicji*, 1849), "Літопис Львівського Ставропігійського братства за давніми документами" (*Летопись Львовского Ставропигійного братства по древним документам*, 1849–1850), "Історія давнього Галицько-Руського князівства" (*Исторія древняго Галицко-русскаго княжества*, Т. 1–3, 1852–1855), "Галицька Русь в 16 столітті" (*Галицкая Русь в 16 веке*, 1862) та ін.

Наукова діяльність З. вплинула на історичні та народознавчі зацікавлення галичан. "Хроніка міста Львова" викликала великий резонанс серед населення міста, посилила зацікавлення національним минулим, сприяла самоідентифікації українців.

З. був членом багатьох наукових товариств та інституцій: Археографічної комісії Санкт-Петербурзі (член-кореспондент від 1842), Київської Тимчасової комісії для розгляду давніх актів (почесний член від 1844), Імператорського Товариства історії і старожитностей російських у Москві (почесний член від 1846), Імператорської Академії наук в Москві (1855), Краківського товариства наук (1861) та ін.

Упродовж 1840–1862 мешкав у власній триповерховій кам'яниці на *вул. Вірменській*, 14. У православному дусі виховав свою доньку Станіславу, яка прагнула побудувати православну церкву у Львові.

Помер у Львові, похований на *Личаківському цвинтарі*. 2001 видавництво *"Центр Європи"* надрукувало українською мовою "Хроніку міста Львова" (переклад І. Сварника).

Михайло Кріль

Надгробок Д. Зубрицького на Личаківському цвинтарі. Сучасне фото

ЗУБРИЦЬКИЙ НИКОДИМ (друга пол. XVII – після 1724) – гравер, ієромонах. Працював у провідних видавничих осередках України: у Львові (1691–1703), Почаєві (1704), Києві (1705–1707) та Чернігові (1707–1724). Ілюстрував львівські видання. Створив кількасот гравюр (головно книжкових ілюстрацій) у техніці дереворіту та гравюри на металі. Часто згадується в архівних документах як автор графічних робіт, виконаних для друкарні Ставропігійського *Успенського братства* у Львові: уперше 1691 як диякон Крехівського монастиря. Роботи З. (відомі твори 1688–1724) вирізняються високою професійною майстерністю та індивідуальною манерою виконання.

У Львові гравюрами З. було оздоблено низку видань, серед яких: "Служебник" (1691), "Анфологіон" (1694), "Апостол" (1696), "Акафісти" (1699), "Ірмологіон" (1700), Євангеліє (1703), "Тріодь Постна" (1717), "Тріодь Цвітна" (1746). Окрім ілюстрацій, зосереджував увагу на інших елементах художнього оздоблення книги (титульних аркушах, декоративних заставках, кінцівках), надаючи їм довершеного мистецького вигляду та інтерпретуючи в стилі *бароко*.

Репертуар графічних робіт З. обмежений переважно релігійною тематикою: життя і

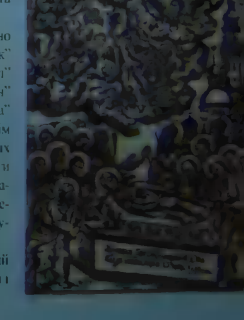

Н. Зубрицький. Успення Богородиці (на тлі Успенської церкви). Дереворит 1696 р.

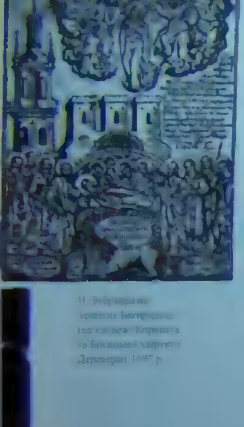

Н. Зубрицький. Успення Богородиці. Гравюра з Акафістів. Дерев'яна гравюра. 1699 р.

Н. Зубрицький. 1690 р. Титульний аркуш. Дерев'яна гравюра. Н. Зубрицький.

діяння Христа, Богородиці, святих великомучениць Варвари, Марії Єгипетської, євангелістів, апостолів, святителів.

До визначних творчих досягнень З. належить оздоблення університету видання "Євангелія Учительного" (1696). У книзі вміщено художній титул, гравюру "Успення", 47 сюжетно-орнаментальних заставок, дві кінцівки та низку сюжетно-орнаментальних заголовних літер.

Великий цикл гравюр (4 фронтисписи і 68 дрібних композицій із життя Богородиці, Христа та св. Миколая) З. виконав до "Акафістів" 1699, окремі з яких відображають реалії тогочасного життя: конкретні архітектурні церковні споруди, житлові інтер'єри та подробиці побуту з виразними національними ознаками. Творчість З. була натхненна традиціями західноєвропейської гравюри й української мистецької спадщини.

Важливою сторінкою львівського періоду творчості гравера є його співпраця з монастирем св. Катерини на Синаї, для потреб якого З. виконав низку естампних гравюр на синайську тематику, яка відображена і в ілюстраціях львівських видань ("Апостол", 1696). Існує згадка про ікону із зображенням св. Катерини, яку намалював і підписав З. (зберігається в монастирі св. Андрія в Каріосі на Афоні).

З. автор антимінса львівського єпископа *Атанасія Шептицького* (1700), відомого у багатьох відбитках.

Збереглися рисунки, що їх виконав З. (перо, чорнило) і якими оздоблені "Пом'яники" Підгорецького монастиря, 1691 (*Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України*) та львівської Благовіщенської церкви, 1699 (*Національний музей у Львові*).

Окрім дереворитної техніки, З. володів технікою гравюри на металі. Першою спробою застосування нової техніки можна вважати виконане 1701 зображення герба у латиномовному виданні "Конституцийна республіка..." (*Respublica constantinitatis*..., Львів, *друкарня с'уйтської колегії*). Ще однією відомою роботою майстра стала мідеритна гравюра "З'явлення Христа св. Кастанові" (1703).

З. виявляв мистецьке зацікавлення тогочасними архітектурними пам'ятками Львова, двічі зображував на своїх гравюрах *вовк Корнякта*: 1696 (вміщена в "Євангеліє Учительне", 1696) відбудовану після *пожежі* 1695; 1697 (вміщена в "Акафісті", 1699) в ансамблі з Босацькою хвірткою.

Гравер перебував 1704 у Почаєві, де створив відомий мідерит напівлегендарного змісту "Облога Почаєва турками", призначений для розповсюдження серед вірян, який є важливим першоджерелом для дослідження архітектурних споруд Почаївського монастиря кін. XVII поч. XVIII ст. Напис під гравюрою засвідчує, що З. є одноосібним автором (і проєктний рисунок, і гравірування на металі).

Прибуття майстра до Києва 1705 підтверджує підпис і дата на гравюрі із зображенням київських печер. Працюючи у друкарні Києво-Печерської лаври, з майстерністю та композиційною винахідливістю виконав ілюстрації до "Акафістів" (1706, 1709). Найбільше визнання принесли З. гравюри (мідерити й офорти) до видання "Іфіка Ісрополитика" (1712), де в алегоричній формі представлено різні релігійно-моральні поняття, часто із зверненням до українського фольклору, народних звичаїв та побуту, з відображенням краєвидів рідної природи.

Останній період творчості З. пов'язаний із Черніговом, куди гравера запросив чернігівський єпископ Йоан Максимович, відомий меценат, письменник і перекладач. Саме до його твору "Богородице Діво" (1707) З. створив цикл фронтисписнних дереворитних гравюр, які належать до найкращих творчих здобутків майстра.

У співпраці з І. Стрельбицьким З. виконав мідерити до перекладного твору Хефтена Бенедикта "Царский путь Креста Господня" (1709), копіюючи їх з антверпенського видання. Проілюстрував "Апокаліпсис", 19 гравюр до якого доповнюють видання Нового Завіту (1717). Виконав єдине портретне зображення ієрархічну гравюру на честь Михайла Борковського з його портретом, образом Троїці, Богородиці та архистратига Михаїла

Остання з відомих гравюр З. – "Образ і путь істинного покаяння Марії Єгипетської" – з підписом автора, датована 1724.

Леся Онуркевич

ЗУМО – див. *ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКЕ МИСТЕЦЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ*

ЗУНА МІЛАН (Zuna Milan; 24.11.1881–03.05.1960) – чеський скрипаль, диригент і педагог. Народився в Новому Биджові у Чехії. Музичну освіту здобув у Празькій консерваторії, де навчався гри на скрипці та композиції. Від 1898 виступав як хоровий диригент, скрипаль, згодом як диригент симфонічного оркестру. Зокрема 1903 працював концертмейстером та солістом симфонічного оркестру *Львівської філармонії*, 1906 диригував оркестром Варшавської філармонії. Від 1907 діяльність З. пов'язана з оперними театрами Чехії, Словаччини, Хорватії та Польщі. Головний диригент театрів Праги, Загреба, Братислави (1920–1923). У сезоні 1919–1920 працював у Познані, 1926–1930 – диригент і керівник театру в Катовіце, 1931–1932 – диригент Великого театру у Варшаві.

Творчі здобутки З. пов'язані зі Львовом. 1914, 1916–1919, 1923–1926 та 1930–1931 – перший диригент Міського театру у Львові. Під його орудою вперше в Україні прозвучали опери Л. Яначека "Єнуфа" (1926), У. Джордано "Вечеря насмішників" (1931). Окрім оперних вистав, керував оперетами, виступав у симфонічних концертах (зокрема 1924 – у концерті, присвяченому 75-річчю від дня смерті Ф. Шопена).

Переїхав до Чехо-Словаччини 1933, був диригентом (1939–1943 – також заступником директора) Празької опери, організатором і диригентом оперного театру в Либерцях (1945–1946), диригентом Братиславської опери (1946–1951).

Невтомний популяризатор чеської музики. Для постановок у Польщі переклав польською лібрето кількох опер ("Русалка" та "Чорт і Кача" А. Дворжака, "Єнуфа" Л. Яначека). На батьківщині пропагував польські опери, зокрема єдиний словацький переклад лібрето опери С. Монюшка "Галька". Слухачі та музичні критики високо оцінювали творчість З. Серед найкращих його робіт – опери "Продана наречена" Б. Сметани, "Русалка" А. Дворжака, "Єнуфа" Л. Яначека, а також "Галька" С. Монюшка, "Фауст" Ш. Гуно, "Аїда" Дж. Верді.

Попри інтенсивну виконавську діяльність, працював у музичних навчальних закладах Львова, Познані, Катовіце. 1916–1918 викладав гру на скрипці та диригування у *Вищому музичному інституті ім. М. Лисенка* у Львові; серед його учнів – *Я. Барнич*. Помер у Празі.

Мар'яна Зубенчак

ЗУНР – див. *ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА*

ЗУХОВИЧ ЯН (Zuchowicz Jan; 24.06.1602 або 1604–20.12.1667) – польський *єзуїт*. Точне місце народження не відоме, у документах пізнішого часу його згадано як уродженця "руських земель" у складі Речі Посполитої. Вступив до ордену єзуїтів 13.07.1620 у Кракові. У лютому 1638 склав чернечі обіти. Упродовж двох років вивчав риторику, ще три роки – філософію і чотири роки – теологію. Згодом у різних школах ордену викладав граматику, поетику, риторику. Брав активну участь у місіях на території України, обіймав посади префекта шкіл у Кам'янці, Кракові, Києві. Був суперіором у Ярославі (1636–1641), Новгородку-Сіверському (1644–1646), Вінниці (1648–1652), ректором єзуїтської колегії в Кам'янці-Подільському (1655–1657) і Вінниці, де згодом став віцеректором єзуїтської колегії (1665–1667). Останнє призначення було, радше, формальним, оскільки тоді резиденція єзуїтів у Вінниці через воєнні дії перестала діяти, і З. її очолював, фактично перебуваючи у Львові. Був регентом у Сандомирському конвікті (1652–1654) і прокуратором у Люблінському трибуналі.

Саме у львівський період діяльності З. написав кілька історичних творів. У

"Поміник" пережи Благовіщення у Львові (дереворіт Н. Зубрицького). 1699 р. Титульна сторінка

Фрагмент "Редиці" Яна Зуховича 1665 р.

сер. 1660-х від провінціала він одержав завдання докладно вивчити становище єзуїтських монастирів та навчальних закладів на українських землях. 1665 на конгрегації провінції у Кракові З. представив свій звіт за 1648–1665 – "Реляція про знищення отців і братів Товариства Ісуса у Польській провінції..." (*Relatio de caedibus patrum ac fratrum S.I. in provincia Poloniae a p. Ioanne Zuchowicz S.I. collecta A.D.*, 1665). Оригінальний текст документа зберігається в Римському архіві Товариства Ісуса.

Праця З. – важливе джерело до історії римо-католицької церкви, міжконфесійних взаємин, єзуїтської колегії у Львові.

"Реляція" З. відкриває велика передмова про початки козацтва та його "жахливу ребелію", а також про українські землі та місцеве населення. У вступі подано й авторську характеристику гетьмана *Богдана Хмельницького* як жорстокого бунтівника, що прагне руйнування. Зображаючи українських *козаків* як простаків, злочинців, фанатиків та убивць, З. згадує і про випадки, у яких козаки чи православні священики надавали допомогу та рятували життя єзуїтам. Основну частину "Реляції" становлять систематизовані за окремими колегіями біограми єзуїтів, що загинули під час військових дій. У життєписах єзуїтів відображено головні етапи життя, навчання, місійну та освітню діяльність, духовну кар'єру. Виклад тексту надзвичайно жвавий, індивідуалізований, містить авторські судження та оцінки, висловлення власних вражень.

У Львові 1666 З. підготував ще одну історичну працю – розширену довідку про Київську колегію, текст якої лише на поч. XXI ст. був виявлений у фондах *Центрального державного історичного архіву України у Львові*. Праці З. – унікальні наративні пам'ятки, які містять важливі свідчення про львівське церковне та освітнє середовище сер. XVII ст. Помер у Львові.

Василь Кметь

ЗЯРНКО ЯН (польськ. Ziarnko Jan, франц. Jean le Grain; бл. 1575 – після 1629) – художник і гравер. Народився у Львові в родині тесля, що переселилася до міста із Кракова. З. уперше згадується в документах львівського цеху художників 1596. Тоді він уже був цеховим малярем. Фаху художника навчався в Кракові. 08.07.1596 З. подав скаргу на іншого львівського художника *Павла Болуша*, який звинуватив його у фальшуванні документів про малярську освіту. 1598 сильно із малярем Федором на замовлення *маґістрату* З. виконав траурну декорацію для Львова з нагоди смерті королеви Анни. Невдовзі виїхав до Італії. 1605–1629 мешкав у Парижі. Виконував малярські роботи на замовлення королівського двору. Автор портретів Папи Римського Лева IX, Людовіка Орлеанського, картин історично-панегіричної ("Апофеоз Людовіка XIII", "Альянс Франції та Іспанії", "Королева Маргарита де Валуа на катафалку"), релігійної ("Стигматизація св. Франциска"), міфологічної ("Гідра"), алегоричної ("Чотири стихії") тематики. Володів технікою гравюри, зокрема був автором проєкту 24 ілюстрацій (які вирізьбив Я. ван Гальбек) до надрукованого в Парижі видання "Ілюстровані книги Одкровення св. Івана Апостола" (*Figurae Libri Apocalipsis beat. Joannis Apostoli*), серії гравюр із життя св. Якова. 1610 виконав найдавніший у Польщі *екслібрис* для Якуба Собеського.

Андрій Козицький

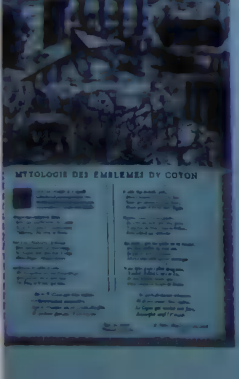

Я. Зярнко
Сатири на життя і смерть
Кончшо Кончшо
1617 р.

ком і катехитом в Українській дівочій гімназії Перемишля.

Вступив до Чину Найсвятішого Ізбавителя (*редемптористів*) 15.07.1935. Після року новіціату на *Голоську* 1936 З. скерували до Станиславова (тепер м. Івано-Франківськ). Восени 1937 повернувся до Львова й оселився в монастирі св. Климентія на вул. Зиблікевича, 56 (тепер *вул. І. Франка*). Того ж року став професором богослов'я та Св. Письма в семінарії, яку відкрили редемптористи на Голоську. Під час німецької окупації 1941–1944 тимчасово призначений ігуменом монастиря в Тернополі. 1944–1946 – настоятель монастиря на *Збоїськах*.

Навесні 1946 більшовики зібрали всіх редемптористів зі Львова, Тернополя, Станиславова і помістили їх до монастиря на Голоську. 58 ченців перебували під особливим наглядом: їх викликали на допити, намовляли до відступництва.

Після депортації до Бельгії Протоігумена редемптористів о. Йосифа де Вохта його повноваження перейшли до З. Невдовзі (05.01.1950) З. заарештували. Перебував під слідством у *в'язницях* в Золочеві та Львові майже два роки. Знущання і катування настільки змінили зовнішній вигляд З., що навіть рідні, яких привезли до в'язниці, щоб намовити його перейти у православ'я, не відразу впізнали отця. Остаточний вирок було винесено в Києві 21.11.1951 – З. засуджено на 10 років позбавлення волі "за сприяння учасникам антирадянської націоналістичної організації та антирадянську агітацію". Своє ув'язнення відбував у виправно-трудовій колонії "Озерлаг" № 7 м. Братська Іркутської обл. Росії.

Останнє катування відбулося у Велику П'ятницю 1952. Очевидці розповідають, що після побиття палицями З. облили водою й залишили на вулиці. Помер у в'язничному шпиталі. Похований у Тайшетському р-ні Іркутської обл. в номерній могилі під № 373. Беатифікований під час візиту *Івана Павла II* до Львова 27.06.2001.

Роман Олійник

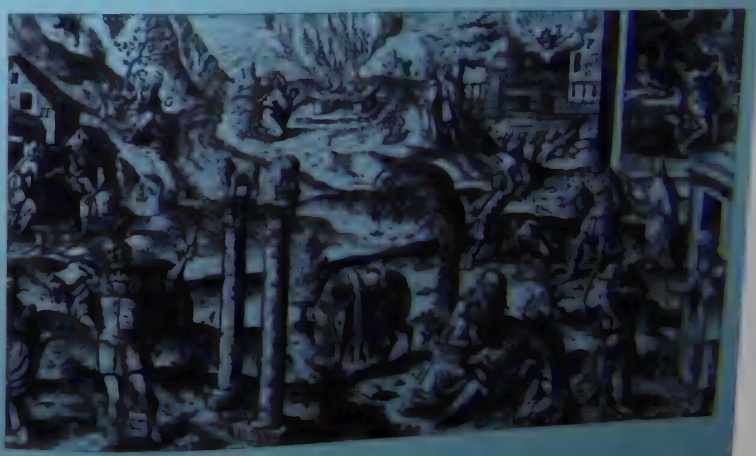

Я. Зярнко. Ілюстрація до Біблії. Бл. 1620 р.

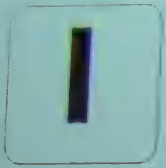

"І ЛЮДИ, І ЛЯЛЬКИ" український театр-студія естрадних мініатюр, що діє у Львові на вул. А. Фредра, 6. Створений у вересні 1990 за ідеєю Олега Новохацького, який прагнув розширити рамки ляльковогo жанру, створити вистави, які б зацікавили і дітей, і дорослих. У своїх виставах театр використовує нові засоби виразності, ляльки у виставах діють у тримірному просторі, як і драматичні актори. Контакт із глядачем під час вистави здійснюється на кількох рівнях сплкування: від актора, від образу, від ляльки. Театр неодноразово брав участь у фестивалях в Україні та за кордоном: "Золотий Телесик" (Львів, 1994, 1999), *"Золотий Лев"* (Львів, 1996, 2000), "Інтерлялька" (Ужгород, 1998), "Ляльки в моїй торбі" (м. Шарошпатак, Угорщина, 2000), "Відлуння" (Київ, 2002). У сучасному репертуарі театру понад двадцять вистав: "Хто сказав "няв"?" В. Хомика, "Теремок" С. Маршака, "Веселі ведмежата" А. Поливанова, "У зайчатка була хатка" Н. Новоселицької, "Мудрий Тимофій" О. Новохацького, "Мій золотий синочок" В. Орлова, "Шовкова косиця" В. Хомика, "Подорожі Вєснайка" О. Новохацького, "Чарівна ніч" В. Данилевича, "Горіхова глючка" К. Груя, "Топ-топ-шоу", "Півоніевий ліхтар" С. Енте, "Журавлине пір'я" Дз. Кіносито та ін. У театрі працюють актори: Л. Зборовська, Н. Крат, А. Новикова, С. Храмкова, І. Сулик, О. Блажчук, М. Хархан, І. Табачук, Я. Рожкович.

Петро Микитюк

Вхідний квиток на виставу театру "І люди, і ляльки" 2007 р.

Роботи над перекриттям русла річки Полтва в центральній частині Львова
Кін. XIX ст.
Архівне фото

ІБІАНСЬКІЙ ВАЦЛАВ (Ibianski Wacław; 1843–09.11.1893) інженер-будівельник. Народився в Литві. Навчався в Санкт-Петербурзі в кадетському училищі. Брав участь у польському повстанні 1863, після чого змушений був емігрувати. Закінчив Політехнічну школу в Цюриху (1869). Від 1870 працював у Львові, спочатку інженером на залізниці, згодом у будівельному департаменті. Був членом львівського Політехнічного товариства. Заснував фабрику переробки нафтопродуктів у *Дублянах*. Розробив власну конструкцію мостів. Перший у Галичині й, зокрема, у Львові впроваджував в будівництво нові залізобетонні конструкції (системи Ж. Моньє). Запроектував схему залізобетонних склепінь для перекриття річки *Полтви* в центральній частині міста, 1885–1889 керував роботами із спорудження цих склепінь, що створило передумови до формування нової урбаністичної ситуації в центральній частині Львова. У власному будинку на *вул. Личаківській* демонстрував львівським інженерам й архітекторам свою систему залізобетонних склепінь, вперше застосовану в житловому будівництві (1890). Сучасники вважали його "геніальним знавцем бетону, найкращим у Галичині". Його діяльність мала велике значення для розвитку технічної індустрії львівського *історизму*. Помер у Львові.

Юрій Бірюльов

ІВАН ПАВЛО II (Ioannes Paulus II; родове ім'я Войтила Кароль Юзеф (Wojtyła Karol Józef); 18.05.1920–02.04.2005) – Папа Римський, архієпископ Краківський, кардинал, філософ, поет, драматург і педагог. Почесний громадянин Львова (2001). Народився в м. Вадовіце поблизу Кракова (тепер Малопольського воєвод., Польща); другий син Кароля Войтили та Емілії з Качуровських. Початкову освіту здобув у місцевій гімназії (1930–1938). Захопився театром, грав у гімназійному драматичному гуртку. У жовтні 1938 вступив на філософський факультет Ягеллонського університету в Кракові й паралельно

приєднався до експериментального драматичного гуртка "Студіо 38" Тадеуша Кудлінського.

З початком *Другої світової війни* змушений був покинути університет. 1939–1944 працював на кам'яному кар'єрі в Заважуку, на заводі очищення соди в Борку Фалецькім та робітником на хімічному заводі "Сольвей". 1939 написав першу збірочку поезій (опубліковану 1999 під назвою "Ренесансний Псалтир"). 1941 долучився до трупи Рапсодійного театру Мечислава Котлярчика. Навчався в підпільній духовній семінарії у Кракові (1941–1946), після закінчення якої кардинал Адам Стефан Сапіга висвятив його на піддиякона (13.10.1946), диякона (20.10.1946), а тоді на священика (01.11.1946).

Виїхав до Риму 15.11.1946, де продовжив навчання в Домініканському університеті "Анджелікум" (тепер Папському). Одержав ліценціат із богослов'я (03.07.1947). 1948 закінчив студії з дипломом *summa cum laude* (повного курсу). 14–19.06.1948 успішно захистив докторську працю "Проблеми віри у св. Івана Хрестителя", але звання доктора не одержав: через фінансову скруту не міг опублікувати праці. Повернувшись до Польщі (липень 1948), став вікарієм і катехитом парохії с. Неговице, а в березні 1949 його перевели на парохію св. Флоріана у Кракові. 16.12.1948 успішно захистив докторат із сакрального богослов'я в Ягеллонському університеті. Публікував свої наукові та літературні твори, активно спілкувався з молоддю, захоплювався спортом. Завдяки творчій відпустці (1951–1953) закінчив своє габілітаційне дослідження "Етична система Макса Шелера", яке одноголосно прийняла Вчена рада богословського факультету Ягеллонського університету, проте габілітації не одержав унаслідок відмови міністерства освіти, яке, врешті, закрило богословський факультет. Прийняв запрошення Люблінського католицького університету (1956) очолити кафедру етики, де викладав моральне богослов'я та подружню етику. Плідно творчо працював, ставши визначним представником персоналізму. Викладав також у семінаріях Краківської, Катовіцької й Ченстоховської дієцезій (тоді в Кракові).

За призначенням Пія XII (04.07.1958) став єпископом-помічником Кракова з титулом престолу Омбрії. 28.09.1958 митрополит Краківський і Львівський, архієпископ *Евгеніуш Базяк* висвятив Кароля Войтилу на єпископа. Прийняв девіз *Totus Tuus* (латин. "Увесь Твій"), присвячуючи його Діві Марії.

Брав активну участь у роботі II Ватиканського Собору (1962–1965), працював над соборним документом *Gaudium et Spes* ("Про Церкву в сучасному світі"), підписав лист польських єпископів до німецьких єпископів ("Пробачаємо і просимо пробачення" (1965). Кароля Войтилу 30.12.1963 призначили архієпископом і митрополитом Краківським. Багато подорожував, виступав із лекціями та промовами, брав участь у роботі папських Синодів єпископів (1969, 1971, 1974, 1977), що їх скликають задля втілення в життя соборових рішень. Під час консисторії 26.06.1967 Папа Павло VI номінував Кароля Войтилу кардиналом. Член Ради Генерального секретаря папського Синоду єпископів (05.10.1971). Тоді ж опублікував драматичні твори та поеми, філософську працю "Особа і чин" (1969) та книжку про II Ватиканський Собор (1972).

Тісно співпрацював із Примасом Польщі кардиналом Стефаном Вишинським. Навесні 1976 на запрошення Папи Павла VI виголосив у Ватикані великопосні реколекції для членів Римської курії за участю Папи. Учасник конклаву (25–26.08.1978), на якому було обрано Папу Івана Павла I. На конклаві (16.10.1978), скликаному після його смерті, Кароль Войтила став 264-м Папою Римським, обравши собі ім'я Іван Павло II.

Перший папа-поляк, перший папа-слов'янин і перший після 1523 папа-неіталієць, до того ж із соціалістичної країни. У своїй першій промові звернувся до людей зі словами, які стали гаслом його понтифікату: "Не бійтесь!". Через активну духовну підтримку польського робітничо-

Папа Іван Павло II

Запрошення на зустріч молоді з Папою Іваном Павлом II у Львові 26.06.2001 р.

Програма перебування у Львові Папи Івана Павла II. Червень 2001 р.

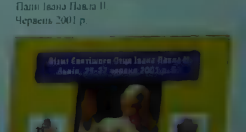

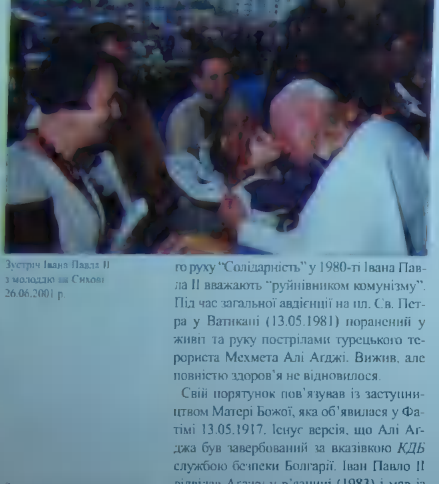

Зустріч Івана Павла II з молоддю на Сицилії 26.06.2001 р.

го руху "Солідарність" у 1980-ті Івана Павла II вважають "руйнівником комунізму". Під час загальної авдієнції на пл. Св. Петра у Ватикані (13.05.1981) поранений у живіт та руку пострілами турецького терориста Мехмета Алі Агджі. Вижив, але повністю здоров'я не відновилося.

Свій порятунок пов'язував із заступництвом Матері Божої, яка об'явилася у Фатімі 13.05.1917. Існує версія, що Алі Агджа був завербований за вказівкою *КДБ* службою безпеки Болгарії. Іван Павло II відвідав Агджу у в'язниці (1983) і мав із ним бесіду сам на сам.

Цікавився справами України, шанобливо ставився до Глави *Української Греко-Католицької Церкви* (УГКЦ) патріарха *Йосифа Сліпого* та його наступників. Скликав у Римі Надзвичайний Синод УГКЦ (24.03.1980), після чого такі Синоди стали регулярними. Взяв участь у відзначенні Тисячоліття хрещення України-Русі в Римі (1988). Прийняв на авдієнції у Ватикані лідера СРСР *Михайла Горбачова* (01.12.1989), під час якої, зокрема, порушив проблему релігійних прав українських греко-католиків. Як глава держави Ватикан установив дипломатичні зв'язки з Україною (08.02.1992). Провідною ниткою його апостольського служіння була нова євангелізація. Рішуче вносив зміни у ватиканські звичаї, зокрема став "мандрівним папою". За час свого понтифікату здійснив 250 пастирських поїздок, серед

Зупинка під час руху кортежу Івана Павла II у Львові

них 104 паломництва за кордон на всі заселені континенти, зокрема до Польщі (8 разів), США (7), Франції (7), один раз до України (23–27.06.2001: Київ – Львів). У своїх закордонних поїздках намагався промовляти мовою того народу, який відвідував (зокрема українською). Через спротив Російської Православної Церкви Московського патріархату жодного разу не відвідав Росії. Скликав 15 асамблей папського Синоду єпископів – 6 звичайних Генеральних асамблей (1980, 1983, 1987, 1990, 1994 і 2001), одну Надзвичайну генеральну асамблею (1985) та 8 Спеціальних асамблей (1980, 1991, 1994, 1995, 1997, 1998 (двічі) і 1999). Від 1985 скликав 19 Світових днів молоді. Ініціював встановлення Світового дня сімей (від 1994).

Активно сприяв міжрелігійному порозумінню. Ініціював спільну молитву за мир представників більшості релігій світу в Асизі (2002). Засуджував антисемітизм. Уперше за історію християнства відвідав Велику синагогу в Римі (13.04.1986); визнав різні провини Церкви, зокрема щодо євреїв (2000); визнав державу Ізраїль (1993) і як Папа здійснив перше в історії Церкви паломництво до Ізраїлю (20–26.03.2000), де молився біля Стіни Плачу. Сприяв поліпшенню стосунків із мусульманами, зокрема здійснив символічний акт – поцілував отриманий від них у подарунок Коран (1999). Був видатним речником екуменізму. Активізував двосторонні контакти та підписання спільних заяв із Константинопольськими патріархами Димитрієм I і Варфоломієм I, патріархом Румунської Православної Церкви Теоктистом, католикосом Вірменії Гарегіном II, архієпископами Кентерберійськими Робертом Руісі та Джорджем Кері Англіканської Церкви, представниками Лютеранської Церкви та іншими достойниками церков світу. Неміннно запрошував до екуменічного діалогу Московський патріархат.

Іван Павло II був Папою 9666 днів (26 з половиною років); не найтривалійший понтифікат після понтифікатів св. Петра і блаженного Пія IX. Під час 147 беатифікаційних церемоній проголосив блаженними

1338 осіб; канонізував 51 особу і призначив 231 кардинала — найбільше з-поміж усіх пап. Написав 14 енциклік, зокрема *Slavorum apostoli* ("Апостоли слов'ян") до 1100-річчя євангелізаційного подвигу святих Кирила та Методія, 15 апостольських повчань, 13 апостольських конституцій, 522 апостольські листи, серед них Апостольський лист з нагоди 1600-річчя смерті св. Василія Великого (02.01.1980), Апостольське послання "Великий дар хрещення" до українців-католиків з нагоди Тисячоліття Хрещення Київської Руси (14.02.1988), Апостольський лист з нагоди 400-ліття Берестейської унії (12.11.1995) та Апостольський лист з нагоди 350-ліття Ужгородської унії (18.04.1996). Бібліографія його праць до обрання Папою налічує 435 назв. Шість книжок вийшло вже під іменем Івана Павла II, зокрема справжнім бестселером стала видана також українською "Переступити поріг надії" (Київ-Львів, 1995).

Іван Павло II проголосив нову кодифікацію права для Західної та Східних Католицьких Церков, реформував канонізаційне право Католицької Церкви, проголосив новий Катехизм Католицької Церкви. Номінований на здобуття Нобелівської премії миру (2004), але внаслідок тиску з боку європейських лівих не одержав її.

Цікавився перспективами розвитку Української Греко-Католицької та Римо-Католицької Церков. *Візит Івана Павла II до Львова* став визнанням заслуг обох Церков перед Вселенською Церквою.

Пам'ять про Івана Павла II вшановано у Львові меморіальною таблицею на *римо-католицькій катедрі* (2003, скульптор Я. Скакун), пам'ятником на *Сихові* біля *церкви Різдва Пресвятої Богородиці* (2002), у *Брюховичах* (2007). На Сихові 2007 розбито парк на пошану пам'яті Івана Павла II.

Львівські видавництва опублікували українською мовою твори Понтифіка: "Енцикліка *Fides et ratio* Св. Отця Івана-Павла" (*"Свічадо"*, 2000), "Послання Івана Павла II" (*"Літопис"*, 2001), "Слово Святішого Отця Івана Павла *II* до України" ("Свічадо", 2001) та ін. Фрагменти "Енцикліки *Centesimus annus* — сотий рік" вийшли у львівському *журналі* / 2000 (№ 19). Останню працю Івана Павла II "Пам'ять та ідентичність" опубліковано у видавництві "Літопис" 2005 невдовзі по смерті Святішого Отця.

Від поч. 1990-х Іван Павло II хворів на недугу Паркінсона, яка прогресувала. Стан здоров'я погіршився 01.02.2005 через грип й утруднення дихання, унаслідок чого переніс трахеотомію. Згідно з офіційним свідоцтвом про смерть, Іван Павло II помер 02.04.2005 о 21.37 внаслідок септичного шоку та серцево-судинного колапсу. Його терпіння, супроводжувані молитовним чуванням католиків та людей доброї волі на пл. Св. Петра й мільйонів глядачів біля екранів телевізорів, стали останнім євангелізаційним актом цього великого Папи. Заповіт Івана Павла II опубліковано 07.04.2005. Поховали Понтифіка 08.04.2005 у криптї базиліки св. Петра; похорон очолив кардинал Йосиф Ратцінгер (наступник Івана Павла II від 19.04.2005) у присутності бл. 300 тисяч вірних і 200 президентів та прем'єр-міністрів. Уже в дні прощання з Іваном Павлом II на пл. Св. Петра люди скандували формулу негайного проголошення святим: "Santo subito".

Беатифікаційний процес щодо Івана Павла II формально розпочато 28.06.2005 (прокуратор о. Славомір Одер).

Мирослав Маринович

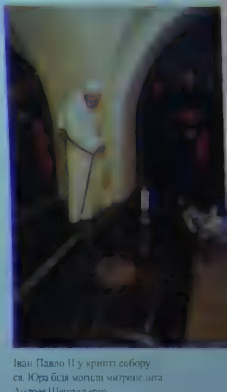

Іван Павло II у криптї собору св. Юра біля могили митрополита Андрея Шептицького 25.06.2001 р.

Іван Павло II у соборі св. Юра 25.06.2001 р.

Іван Павло II під час Св. Літургії на львівському іподромі 26.06.2001 р.

ІВАНА ПАВЛА II ВІЗИТ ДО ЛЬВОВА - пастирська мандрівка CCLXIV Папи Римського до Львова в рамках паломництва 23–27.06.2001 до України.

Папа Іван Павло II відвідав Львів 25–27.06.2001. Прибув до міста літаком 25.06.2001 о 19 год. 15 хв. На летовищі Гостя вітали патріарх Української Греко-Католицької Церкви *Любомир Гузар*, кардинал Римо-Католицької Церкви *Мар'ян Яворський*, голова Львівської облдержадміністрації *Михайло Гладій*, голова Львівської облради *Степан Сенчук*, міський голова Львова *Василь Куйбіда* та ін. З летовища у супроводі поважного ескорту Святіший Отець рушив Львовом. Його вітали сотні тисяч вірних, які громадилися обабіч вулиць, скандуючи "Многая літа!", "Вітаємо!". На фасадах будинків було вивішено логотипи візиту, герби Ватикану, України. Через *пл. Ринок* маршрут проліг до колишньої резиденції римо-католицької митрополії (*палацу римо-католицьких архієпископів*). Біля статуї Матері Божої на *просп. Свободи* кортеж повернув до *римо-католицької катедри*, у якій Іван Павло II помолився. Папа відвідав *вірменську церкву*, зустрівшись із вірменським архієпископом, митрополитом Львівським Григорієм Буніатяном та настоятелем парохії о. Тадеосом Геворгіаном. Після молитви в *соборі св. Юра* Іван Павло II залишився відпочивати в *палаці греко-католицьких митрополитів*. Члени папського почту, зокрема Державний секретар Ватикану кардинал Анджело Содано, префект Конгрегації Східних Церков кардинал Ігнас Мусса Дауд, президент Папської ради у справах підтримки єдності християн кардинал Вальтер Каспер, почесний президент радіо Ватикану кардинал Роберто Туччі та ін. замешкали в *готелі "Дністер"*. Місто подарувало Понтифікові ікону Попелівської Богоматері, обласна влада – копію скульптури Данила Галицького (виконав *Євген Безніско* за моделлю *Теодозії Бриж*).

Кортеж Івана Павла II на пл. Ринок

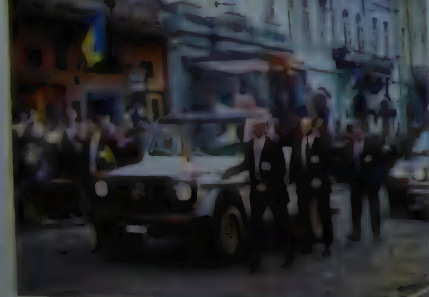

На Львівському *іподромі* 26.06.2001 о 9 год. 30 хв. почалася Св. Літургія в латинському обряді за участю Святішого Отця та кардинала Мар'яна Яворського. Незважаючи на розмоклий грунт (упродовж кількох днів падав дощ), 400 тис. прочан зайняли визначені місця в секторах. На цій Св. Літургії Іван Павло II беатифікував *Йосифа Більчевського* та Зигмунта Горгздовського. Цього ж дня о 13 год. Святіший Отець відвідав католицьку семінарію Св. Йосипа у смт *Брюховичі*. 18 год. на *Сихові* поблизу новозбудованої *церкви Різдва Пресвятої Богородиці* відбулася зустріч із молоддю, яка розпочалася молебнем до Христа Спасителя.

Незважаючи на раптову зливу, що переросла в рясний дощ, 450-тисячний гурт вірних молився і співав. Папа підняв дух змоклих мирян словами: "Дощ падає – діти ростуть". У духовно-мистецькій програмі, присвяченій Іванові Павлові II, виступили Н. Матвієнко, *"Віртуози Львова"* під керівництвом С. Бурка із Симфонічним оркестром *Львівської філармонії*. Люд вибухнув оваціями, коли заспівав і сам Папа. Із Сихова маршрут папського кортежу пролег *вул. Стрийською*, де Іван Павло II зустрівся із викладачами та студентами *Львівської Богословської Академії* й поблагословив землю для майбутнього *Українського Католицького Університету*.

Служба Божа у візантійському обряді почалася 27.06.2001 о 10 год. на Львівському іподромі за участю Івана Павла II. Глави УГКЦ Любомира Гузара, понад 800 священиків та півтора млн вірних. Від 5 год. ранку вул. Стрийською плив потік прочан. Божественну Літургію розпочав хор, що складався з 500 осіб. На молитву із Києва прибули тодішній президент України *Леонід Кучма*.

Під час Св. Літургії було беатифіковано *Миколая Чарнецького, Григорія Хомишина, Йосафата Коциловського, Симеона Лукача*, Василя Величковського, *Івана Слезюка, Никиту Будку, Григорія Лакоту*, Леоніда Фьодорова, *Миколу Конрада, Андрія Ішака, Романа Тиска, Микиту Цегельського*, Петра Вергуна, *Олексу Зарицького, Климентія Шептицького*, Северіана Баранника, *Якима Сеньківського, Зиновія Ковалика*, Віталія Байрака, *Івана Зятика*, Володимира Прийму, Теодора Ромжу, Омеляна Ковча, сестер Тарсикію (у світі Ольгу Мацьків), Олімпію (у світі Ольгу Біду), Лаврентію (у світі Левкадію Гарасимів), *Йосафату* (у світі Михайлину *Гордашевську*).

Того ж дня о 19 год. Святіший Отець разом із Почтом відлетів зі Львова до Риму українським спецлітаком "Боїнг-737".

Усі богослужіння відвідало багато православних вірян, зокрема і священиків. Візит відбувався в умовах політичної злагоди і толерантності.

Загалом для підготовки візиту Івана Павла II до Львова було створено три оргкомітети: церковний (голова о. Б. Прах), міський (голова В. Куйбіда) та обласний (голова М. Гладій). Головою виконавчої дирекції Львівської міської ради з прийому Папи Римського був І. Рудницький. Держава виділила Львову на підготовку візиту 7 млн грн, 3,8 млн надано з обласного бюджету, 3,7 млн грн покрило місто, спонсорська допомога становила 79 тис. грн. Ремонтні роботи у Святоюрському комплексі, де мешкав Папа, частково фінансував Кабінет Міністрів України, надавши 4,5 млн грн. Було виділено 2,5 млн грн для відселення мешканців зі Святоюрської гори. На Львівському іподромі визначено 45 га території для відправлення Св. Літургій. Після проведення конкурсу обрано найкращий проект вівтаря авторства *А. Бокотея, Л. Медвідя*, М. Рябенчука. На іподромі працювало бл. 4,5 тис. волонтерів.

Понад 100 тис. громадян інших країн приїхали до Львова. На зустріч із Папою прибули 2530 легковиків та 2302 автобуси: 379 автобусів із Польщі, 13 – із Білорусі, 8 – з Росії, 1 – з Естонії. Додатково приїхали потяги з Перемишля, Кам'янця-Подільського, Хмельницького, Тернополя, Чернівців, Шепетівки, Підволочиська та інших міст. Напередодні візиту Львівська облдержадміністрація придбала реанімобіль "Форд", обладнаний надсучасною медтехнікою. За повідомленнями медиків, упродовж візиту Понтифіка не

Схема розташування секторів під час зустрічі Папи Івана Павла II з молоддю на Сихові 26.06.2001 р. Запрошення на зустріч (зворот)

Меморіальна таблиця на честь візиту до Львова Івана Павла II на римо-католицькій катедрі Скульптор Я. Скакун. 2003 р.

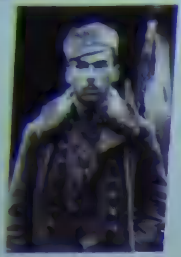

зареєстровано смертних випадків серед вірян.

Під час візиту в Палаці культури залізничників працював *Прес-центр*, обладнаний 40 робочими лініями міжнародного телефонного зв'язку, Інтернетом, міні-друкарнею, супутниковим телебаченням. Візит висвітлювало понад 1,5 тис. журналістів із різних країн світу. Відповідальною за Службу папських текстів була Львівська Богословська Академія.

Володимир Герич

ІВАНА ХРЕСТИТЕЛЯ КОСТЕЛ
див. *КОСТЕЛ ІВАНА ХРЕСТИТЕЛЯ*

ІВАНЕЦЬ ІВАН (09.02.1893–10.03.1946) – живописець, фотограф, художній критик. Народився в с. Новосілки Гостинні (тепер Самбірського р-ну Львівської обл.). Закінчив гімназію у Львові 1912. Вивчав право у *Львівському університеті*, живопису навчався у Львові в майстерні *С. Батовського-Качора* та у *Віденській академії мистецтв* (1912–1914). Від серпня 1914 перебував у Легіоні *Українських Січових Стрільців* (УСС) спочатку як четар 3-ї сотні, згодом командир відділу протигазової служби. Один із організаторів преси й мистецьких об'єднань на фронті. Від травня 1915 очолював Пресову кватиру, був заступником голови "Артистичної горстки", брав участь у музичному гуртку. Ілюстрував рукописний сатиричний журнал "Бомба" (1916). Тоді ж виконав проект прапора Легіону УСС (реалізований 1917). Створив декілька сотень фотографій, серію рисунків (олівці, туш, перо) та олійних картин на тему стрілецького життя (1915–1916), зокрема "Стежа", "На постої", "Шлях", "Допомога села", "На позицію", "В снігову завію", "Марш вночі", "Зі звітом", "Гармати, вперед!", "Упав стрілець", "На згарищах", "Хрести і веселка". 1917 виконав графічне оформлення збірника "Стрілецький календар-альманах "Артистичної горстки" і Пресової кватири УСС в поліні на звич. рік 1917" (вийшов у Львові 1917). Його фотографії, рисунки, акварелі та олійні картини експонувались на військово-історичних виставках у Відні 1916 і в *Національному музеї у Львові* у вересні–жовтні 1918, були видані як поштівки (1915–1918), публікувались у стрілецьких виданнях – зокрема в літературно-мистецькому збірнику "Тим, що впали" (Львів, 1917). Під час битви під Конюхами на Бережанщині 01.07.1917 потрапив у російський полон. Після визволення вступив до лав *Української Галицької Армії* і брав участь в українсько-польській війні 1918–1919, боях із Червоною армією 1920. У листопаді 1919 на Виставці сучасного малярства Галицької України показав три рисунки з батальними сценами й акварель "Зруйнована садиба". У квітні 1920 після бою з більшовиками на Правобережжі втратив свою колекцію із 2 тис. історичних пам'яток і мистецьких творів, а також 900 фотографій із життя УСС. 1920 був інтернований у таборах в Чехословаччині. 1921–1927 продовжив освіту в Празі на відділі права Карлового університету та в Українській студії пластичного мистецтва в І. Кулеця. 1926 у львівському часописі *"Світ"* опублікував рисунок "Дон Кіхот". 1927 повернувся до Львова. Малював олією, гуашшю та аквареллю головно історичні й батальні композиції, наприклад: "Останній бій", "Артилерія" (1930-ті), "Гарматчики" (1936), а також портрети, краєвиди і побутові сцени ("В хаті", "Село", "Церква в Рогатині", "Ярмарок", бл. 1931). Ілюстрував

І. Іванець. Автопортрет. 1932 р.

книжкові видання концерну *І. Тиктора* і кооперативу *"Червона Калина"*. Виконував дереворити та *екслібриси*, серед інших книжковий знак Романа Іванця (1932). Восени 1931 на виставці Українського товариства прихильників мистецтва у Львові експонував чотири олійні картини. Член товариства *АНУМ*, брав участь у його виставках 1931–1936. Друкував статті у виданнях АНУМу – збірнику "Екслібрис" і часописі "Мистецтво" (про скульптури Ф. Ємця). Писав відгуки на події мистецького життя Львова в газетах *"Діло"* і *"Новий час"*, журналі *"Назустріч"*, зокрема "Мистецький храм" (про розписи церкви в м. Долина (тепер Івано-Франківської обл.) авторства *П. Ковжуна* й *М. Осінчука*), "Виставка картин Мане Катца" (1932), "Виставка пластичного мистецтва" (1933), "Виставка з нагоди 20-ліття УСС" (1934), "Михайло Андрієнко", "Осип Сорохтей" (1935), "Батальне малярство" (1936), "Картини Володимира і Слави Ласовських" (1937).

Автор статей "Стрілецька творчість" у збірнику "Українські Січові Стрільці 1914–1920" (1935) та "Українське батальне і історичне малярство" в *"Літописі "Червоної Калини"* (1938). Малярські та графічні твори того часу позначені впливом *експресіонізму* та *імпресіонізму*. Написав спогади про УСС. У травні 1940 став членом Спілки художників УРСР і помістив вступну статтю в каталозі виставки львівської графіки. 1940 ілюстрував журнал "Література і мистецтво". У роки німецької окупації міста (1941–1944) брав участь у діяльності українських мистецьких об'єднань, був головою *Спілки українських образотворчих митців* (СУОМ). Експонував на виставках СУОМ 1941–1944 картини з насиченою кольоровою гамою: "Богдан Хмельницький" (ескіз, 1940), "Краєвид" (1941), "Боротьба за прапор", "Похід князя Ігоря", "На полі", "Подвір'я", "За плугом" (усі – 1942), "Краєвид Львова", "Знесіння", "Під вечір", "Белз", "Дністер в Добровлянах", "Квіти" (усі – 1943). Друкував рецензії та статті в часописі "Наші дні" (зокрема "Війна і образотворче мистецтво", 1942; "Про карикатуру", 1943). 1941–1944 був керівником картинної галереї (тепер *Львівська галерея мистецтв*). Одружений із донькою *М. Парацука* Лідією. У липні 1944 виїхав зі Львова до Відня, згодом до Кракова. 1945 був заарештований у Кракові й депортований до в'язниці *НКВС* у м. Соликамськ (Пермської обл., Росія), де й помер. 1952 було знищено 17 олійних полотен І. зі збірки Національного музею у Львові, тепер там зберігається його картина "Незваний стрілець" (1929).

Юрій Бірюльов

І. Іванець
На річці в Ремешові.
1929 р.

ІВАНИЦЬКИЙ ВАСИЛЬ (18.01.1918–27.08.2005) – український громадський діяч, меценат, почесний громадянин Львова (1997), президент Всеукраїнської фундації ім. Т. Шевченка. Народився на Коломийщині (тепер Івано-Франківської обл.). Навчався в Коломийській гімназії. Наприкінці *Другої світової війни* виїхав з України до Аргентини. Активний у громадському житті. Співзасновник Українського інформативно-видавничого інституту, який видавав літературу про Україну іспанською мовою, член управи товариства *"Просвіта"*, голова Української центральної репрезентації – надрядної установи української спільноти в Аргентині.

Останніх 25 років мешкав у Торонто (Канада). Разом із дружиною, Н. Бун-

Надгробок В. Іваницького на Личаківському цвинтарі. Скульптор Р. Романович. Сучасне фото

Наталя Іваничук

Р. Іваничук. *Місто*. 1977 р. Обкладинка

Роман Іваничук

дворо-Іваницькою, спонсорував будівництво пам'ятників Т. Шевченкові у Львові, Луганську, Севастополі, Луцьку, Ялті, Санкт-Петербурзі (Росія), а також в Аргентині, США, Бразилії. Допомагав українським навчальним закладам у придбанні комп'ютерів, копіювальної техніки, організовував гастролі українських колективів закордон, фінансово підтримував українську культуру.

Нагороджений державними відзнаками. Приїхавши до Львова й займаючись будівництвом ще одного пам'ятника Т. Шевченкові в м. Ялта, перехвилювався від непередбачених ускладнень і [illegible] *готелі* помер.

Згідно з його останньою волею, похований у Львові на *Личаківському цвинтарі*.

Роман Фіголь

ІВАНИЧУК НАТАЛЯ (нар. 29.11.1959) українська перекладачка з норвезької, шведської, німецької. Донька *Р. Іваничука*. Народилася у Львові. Навчалася у Львівській середній школі № 28 (1967–1977) та на факультеті іноземних мов (німецьке відділення) *Львівського університету* (1977–1982). Працювала викладачем німецької та іспанської мов у Львівському державному медичному інституті (тепер *Львівський національний медичний університет ім. Даниїла Галицького*) (1982–1992), Львівському педагогічному коледжі (1989–1992), старшим науковим співробітником Науково-дослідного центру періодики *Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України* (1992–1996). Від 1997 продовжила педагогічну діяльність, викладаючи німецьку й норвезьку мови. Того ж року створила й очолила Центр країн Північної Європи при Львівському університеті, налагодивши зв'язки з університетами та міністерствами освіти Норвегії, Швеції, Данії, Фінляндії й започаткувавши спільні семінари, обміни студентами тощо. 1997 брала участь у створенні Координаційного центру міжнародної програми "Балтійський університет". 2002–2004 – культурараташе Посольства України у Фінляндії. Повернувшись із Гельсинки, викладає у Львівському університеті й керує Центром країн Північної Європи.

Розпочала творчу діяльність 1980, перекладаючи для журналів "Всесвіт", *"Жовтень"*, "Вітчизна". Від 1996 співпрацює з видавництвом *"Літопис"*. Переклала українською світовий бестселер "Світ Софії" Ю. Гордера (1997), "Вибране" Т. Весоса (2000), "Вибране" К. Гамсуна (2000), "Історію Норвегії" К. Гелле, С. Дюрвіка та ін. (2001, у співавторстві з І. Сабор, М. Красавіною), "Королівське дзеркало" В. Генріксен (2002), "Помаранчеву дівчинку" Ю. Гордера (2005). Від 2004 перекладає і для *"Видавництва Старого Лева"*, видавництв "Зелений пес", "Махаон" (Київ). Завдяки перекладам "Країни Мумі-тролів" Т. Янссон (Т. 1–3, 2004–2005) І. назвали "українською мамою Мумі-тролів".

Мирослава Товкало

ІВАНИЧУК РОМАН (нар. 27.05.1929) – український письменник, публіцист, громадський і політичний діяч, почесний громадянин Львова (1999) та Коломиї (1996). Батько *Н. Іваничук*. Лавреат Державної премії ім. Т. Шевченка (1985, за романи "Вода з каменю", "Четвертий вимір"), Міжнародної премії Тетяни та Омеляна Антоновичів (2003), премії ім. А. Головка (1979, за роман "Манускрипт з вулиці

Руської"), обласної премії ім. Б. Лепкого (2003, за дилогію "Сполохи над пустирем"). Заслужений діяч культури України (1994).

Народився в с. Трач (тепер Косівського р-ну Івано-Франківської обл.) у родині вчителя. Навчався в Коломийській гімназії (1941–1944). 1957 закінчив філологічний факультет *Львівського університету*. Учителював у м. Щирець Львівської обл., 1963–1990 завідував відділом прози журналу *"Жовтень"*; 1988 обраний головою відновленого в Україні товариства *"Просвіта"* (тоді Товариство рідної мови ім. Т. Шевченка). 1990–1994 – народний депутат України першого демократичного скликання; від 1994 і дотепер – професор кафедри української літератури ім. М. Возняка Львівського університету.

Друкуватися почав 1954. Автор збірок новел "Прут несе кригу" (1958), "Тополина заметіль" (1965), трилогії "Край битого шляху" (1964), повістей "Місто" (1977), "Сьоме небо" (1985), історичних романів "Черлене вино" (1977), "Манускрипт з вулиці Руської" (1979), "Вода з каменю" (1982), "Четвертий вимір" (1984); "Шрами на скалі" (1982), "Орда" (1992), трилогії "Ренегат", "Євангеліє від Томи", "Смерть Юди" (1997), тетралогії "Вогненні стовпи" (2003, історико-психологічного дослідження з часів *Української Повстанської Армії* у Галичині); трилогії "Через перевал" (2004), де йдеться про право письменника виступати речником свого покоління, бути голосом народу. Перу І. належать також мемуари: "Благослови душе моя Господа" (1993), "Дороги вольні і невольні" (1999), "Нещоденний щоденник" (2005) та ін. Твори І. перекладено польською, російською, словацькою, німецькою, французькою та іншими мовами. Особливу увагу й зацікавлення читачів в Україні та поза її межами здобув роман "Мальви" (1968), де розкрито тему яничарства, зради й вірності, патріотизму й відступництва. Роман "Мальви" викликав категоричне неприйняття офіційної критики, І. тривалий час був позбавлений можливості публікувати свої твори (зокрема роман "Журавлиний крик", написаний 1968, вийшов у світ 1988).

Історичні романи І. витворили в цілості великий цикл, що охоплює п'ятсотлітню історію нашої держави; цей цикл слугував своєрідним підручником національної історії в часи тоталітарного радянського режиму. За романами І. здійснено інсценізацію та реалізовано вистави у драматичних театрах ("Шрами на скалі", "Мальви"). Роман "Черлене вино" взято за основу для створення опери "Олеська балада" (музика *Б. Янівського*, лібрето *Р. Кудлика*), поставленої у *Львівському театрі опери та балету*.

Відзначений державними нагородами. Почесний голова Львівської організації Всеукраїнського товариства "Просвіта" ім. Т. Шевченка.

Творчість І. досліджували львів'яни *М. Ільницький, Р. Федорів*.

Ніна Бічуя

Р. Іванчук
Вода з каменю
1982 р. Обкладинка

ІВАНОВИЧ ТАДЕУШ (Iwanowicz Tadeusz; 1885–1944) – інженер-будівничий і скульптор. Навчався на відділенні декоративної скульптури львівської Художньо-промислової школи (1909–1913). Відкрив власну каменярську майстерню 1913 на вул. Св. Петра, 8 (тепер вул. І. Мечникова). Від березня 1914 філія цієї майстерні існувала й у Тернополі. 1925 отримав

Гробівець родини Гладтів на Личаківському цвинтарі. Архітектор Т. Іванович (у співавторстві з Б. Віктором і П. Тарнавецьким). 1925–1926 рр. Сучасне фото

Вигляд на будинок Художньо-промислового музею та пам'ятник гетьманові С. Яблоновському. Поч. XX ст. Архівне фото

патент будівничого у Львові. Одобльовав і реставрував львівські споруди зокрема 1928 вирізьбив у камені меморіальну таблицю *Ю. М. Оссолінському*, встановлену на фасаді *Оссолінеуму* (портретний медальйон на таблиці виконала скульптор *Я. Райсерт-Тот*, архітектор *М. Лужецький*; знищена після 1944), відновив (1929–1930) *пам'ятник Станіславу Яблоновському* (не зберігся). Основною сферою його діяльності було виготовлення надгробних пам'ятників. На *цвинтарі на Знесінні*, а також на *Личаківському* та *Янівському цвинтарях* побудував 1925–1943 кілька десятків гробівців і пам'ятників, першим із яких (1925–1926) був гробівець родини Глатті на Личаківському цвинтарі (співавтори *Б. Віктор* і *П. Тарнавецький*) із дзвіричними, пізньосецесійними фігурами ангелів видовжених пропорцій. У 1930-ті І. збудував великий склеп *бернардинців*, увінчаний стилізованими урнами. На цвинтарі на Знесінні збереглися два надгробні пам'ятники його авторства у формі обелісків із рельєфами квітів та рослин – А. Мазуркевичу (1930) і Д. В. Веберові (1933).

Більшість творів І. виконав за ескізами та моделями інших будівничих і скульпторів. За проєктами *В. Равського* й у співавторстві зі скульпторами А. Богусом та *Ю. Міколайським* на Личаківському цвинтарі були поставлені надгробки З. Юнґ (1925), родини Фельштинів (1926), *С. Собінського* (1926–1927), А. Едельмана, Ю. Ногая (обидва – 1928), братів Каменських, К. Бжозовського, *Ф. Яворського* (усі – 1929), Ф. Майхровича, *Ю. Каґенбоґа*, родини Гавлинських, В. Іванкевича (усі – 1930), К. Скібінського (1931). За проєктами архітектора Б. Віктора і скульптора Ю. Міколайського І. виконав пам'ятники о. С. Соколовському зі статуєю Христа (1932) і Г. Мюльдиерові з фігурою скорботного ангела (1933–1934) на *"Цвинтарі орлят"*. У цих творах застосовано елементи *ар деко* або модерністичну необарокову стилізацію. Ці пам'ятники належать до найкращих пам'яток сакральної скульптури Львова 1920–1930-х. Помер у Львові.

Юрій Бірюльов

Василь Іванчук

ІВАНЧУК ВАСИЛЬ (нар. 18.03.1969) український шахіст. Заслужений майстер спорту, міжнародний гросмейстер (1988). Народився в м. Копичинці (Гусятинського р-ну Тернопільської обл.). 1995 закінчив Львівський державний інститут фізичної культури (тепер *Львівський державний університет фізичної культури*).

Чемпіон Європи серед юнаків 1987, абсолютний чемпіон Європи 2004, чемпіон світу у складі збірної СРСР 1989 та збірної України 2001, чемпіон світу з блискавичної гри 2007, віце-чемпіон світу ФІДЕ 2002 (поступився у фінальному матчі нашому українському шахістові Р. Понамарьову). Переможець Всесвітніх шахових олімпіад 1988, 1990, 2004, переможець найбільших шахових турнірів – Лінарес (Іспанія, 1989, 1991, 1995), Біль (Швейцарія, 1989), Тилбург (Голландія, 1990), Рейк'явік (Ісландія, 1991), Дортмунд (Німеччина, 1992), Мюнхен (Німеччина, 1994), Новгород (Росія, 1994), Вейк-ан-Зее (Голландія, 1996), Белград (Сербія, 1997), Елиста (Росія, 1998) Львів (2000), Мерида (Мексика, 2004, 2006, 2007), Гавана (Куба, 2005, 2006, 2007), Форос (Україна, 2007). Володар шахового "Оскара" (1991, 1995) найкращому шахістові світу, володар звання "Шаховий Гетьман" України. Нагороджений багатьма урядовими відзнаками. Найвищий рейтинг ФІДЕ – 2787 (01.10.2007) дав йому можливість посісти друге місце у світі. Був обраний найкращим спортсменом Львова 1996, 2001, 2002, 2004, 2007.

Автор книжки "Супертурнір в Лінаресі" (*Супертурнир в Линаресе*, 1992). У Луцьку 2006 вийшла книжка В. Вдовенка та М. Козака "Шахові новели Василя Іванчука". За оцінкою 13-го чемпіона світу Гаррі Каспарова, "у Василя Іванчука дуже глибоке розуміння гри. Можливо, взагалі найглибше з усіх". Мешкає у Львові.

Іван Яремко

ІВАНЮТА МИРОСЛАВ (08.06.1932–13.12.1999) – геолог, учений-нафтовик, академік АН України (1993), перший президент Української нафтогазової академії. Заслужений діяч науки і техніки України. Народився в с. Мшиковичі Тернопільського р-ну Тернопільської обл. Після здобуття середньої освіти в Тернополі (1950–1955) навчався на нафтовому факультеті *Львівської Політехніки*. Працював за скеруванням у Башкирії на нафторозробках. 1961–1965 – геолог Українського науково-дослідного геологорозвідувального інституту (УНДГРІ) Міністерства геології УРСР. 1966 захистив кандидатську, 1976 – докторську дисертацію. Старший геолог (1965–1968), завідувач сектору УНДГРІ (1968–1977). Виконував обов'язки завідувача відділу УНДГРІ (1972–1974), згодом завідувач відділу УНДГРІ (1974–1979), директор УНДГРІ (від 1991 – Український державний геологорозвідувальний інститут Держкомгеології України).

Був нагороджений медалями та орденами.

Помер у Львові. Похований на *Личаківському цвинтарі*. На могилі І. 2002 споруджено пам'ятник за проектом скульптора *М. Посікіри* та архітектора *М. Федика*.

Роман Фіоль

ІВАНЮХ ВОЛОДИМИР (1905 – лютий 1943) – живописець. Народився в Перемишлі (тепер Підкарпатського воєвод., Польща). 1924–1925 працював у *Національному музеї у Львові*, навчався там техніки *іконопису* та монументального живопису. Брав участь в ілюструванні книжки *І. Свєнціцького* "Початки книгопечатання на землях України" (1924). Навчався 1925–1927 у львівській мистецькій школі *О. Новаківського*. Працював викладачем рисунку та малярства в Унівському монастирі (1927–1930), від 1930 – у Львові. Від 1932 був членом мистецького об'єднання *"Рубі"*. Малював олійні та акварельні портрети ("Гуцулка", "Портрет дівчини", "Портрет художника Р. Чорнія", 1936), натюрморти з квітами, невеликого розміру краєвиди, побутові композиції ("Ярмарок у Сокалі", бл. 1934); звертався до графічної техніки кольорової монотипії. Його твори, насичені світлом і кольором, сповнені ліричного настрою, були інспіровані здобутками *імпресіонізму*. Співпрацював із *Ю. Магаденським* під час виконання стінопису церкви в с. Холоїв (тепер с. Вузловс Радехівського р-ну Львівської обл.). Експонував свої картини на львівських виставках: учнів школи О. Новаківського (1926, 1929), на IV виставці Українського товариства прихильників образотворчого мистецтва (1934, виставив 26 творів), Ретроспективній виставці українського мистецтва (1935), III виставці *Спілки українських образотворчих митців* (1943). У Національному музеї у Львові зберігається 29 картин І., зокрема: "Церква св. Юра у Львові", "Львівський краєвид", "Зимовий пейзаж", "Село на березі річки" (1929), "Пейзаж із церквою", "Хата" (1932), "Гірський краєвид" (1938). Помер, наклавши на себе руки, в Сокалі (тепер Львівської обл.).

Юрій Бірнальов

ІВАСЮК ВОЛОДИМИР (03.03.1949–між 24 і 27.04.1979) – український композитор, поет-пісняр, співак, лавреат Державної премії ім. Т. Шевченка (1994, посмертно). Народився в м. Кіцмань Чернівецької обл. в учительській сім'ї. Від п'ятирічного віку навчався у підготовчому класі Кіцманської філії Чернівецької музичної школи № 1 (скрипка, а згодом фортепіано). Навчаючись в середній школі м. Кіцмань, 1965 створив вокально-інструментальний ансамбль "Буковинка", з яким виконував свої пісні (найперша – "Колискова", 1964). Після закінчення школи працював слюсарем на заводі "Легмаш" у Чернівцях (1966), за рекомендацією керівництва якого 1967 вступив на лікувальний факультет Чернівецького медичного інституту. Брав активну участь у студентській художній самодіяльності, зокрема грав в ансамблі "Карпати", оркестрі народних інструментів "Трембіта". Створив тоді такі пісні, як "Жовтий лист" (1967–1968), "Я піду в далекі гори" (1968), "Червона рута" (1969), "Калка гір"

Володимир Іванюх

Володимир Івасюк

Меморіальна таблиця В. Івасюкові на вул. К. Левицького, 106. Скульптор М. Посікіра. Сучасне фото

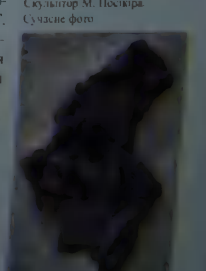

Надгробний [illegible] пам'ятник [illegible]мирові Івасюку на Личаківському цвинтарі. Скульптори М. Посікіра, Л. Яремчук. 1990 р. Сучасне фото

Меморіальна таблиця Миколі Івасюкові на вул. А. Фредра. Фото О. Завгиївського

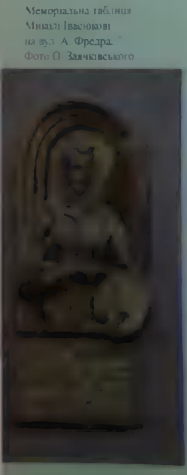

(1969), "Водограй" (1970), "Пісня буде поміж нас" (1971), "Балада про дві скрипки" (1971) та ін. Влітку 1971 виконав одну з ролей у музичному фільмі "Червона рута", у якому прозвучало чотири його пісні. Твори молодого композитора швидко здобули популярність – "Червона рута" стала переможницею першого телефестивалю "Пісня-71", у якому брали участь виконавці з усього СРСР, а "Водограй" у виконанні С. Ротару переміг на фестивалі "Сопот-74" (Польща).

Від 1972 – у Львові. Навесні 1972 вступив на підготовче відділення композиторського факультету Львівської консерваторії (тепер *Львівська національна музична академія*). Того ж року перевівся на IV курс Львівського медичного інституту (тепер *Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького*). 1973 закінчив цей навчальний заклад, вступив в аспірантуру до Т. Мигіної. 1974 розпочав навчання на композиторському відділенні Львівської консерваторії в класі *А. Кос-Анатольського*, згодом *Л. Мазепи*. Серед найвідоміших пісень, створених у Львові, – "Два перстені" (1973), "Вогні Львова" (1973), "Балада про мальви" (1975), "Вернись із снігадів" (1979) тощо. Автор музики до вистави "Прапороносці" за романом О. Гончара, поставленої 1975 у Львівському театрі ім. М. Заньковецької (тепер *Національний академічний український драматичний театр ім. М. Заньковецької*); режисер – *С. Данченко*. Через велику завантаженість часто пропускав заняття в консерваторії, через що в липні 1976 був відрахований. Поновився у вересні 1978. Того ж року переміг на всесоюзному конкурсі молодих композиторів у Москві. Загинув за нез'ясованих обставин, після того як 24.04.1979 вийшов з дому після телефонного виклику. Тіло повішеного І. випадково знайшли у військовій зоні Брюховицького лісу неподалік Львова 18.05.1979.

Смерть І. донині оповита загадками, а до офіційної версії правоохоронних органів – самоповішання, громадськість поставилась із недовірою, звинувативши у злочині *КДБ*. Велелюдний похорон 22.05.1979 на *Личаківському цвинтарі* перетворився на акцію пасивної непокори владі, а прощальне слово *Р. Братуня* коштувало йому посади голови Львівської філії Спілки письменників України. Щоб завадити молоді взяти участь у похороні, у багатьох вищих навчальних закладах Львова на той час призначили комсомольські збори. Працівники КДБ заборонили знімати похорон на кіноплівку. За розпорядженням першого секретаря Львівського обкому компартії В. Добрика на могилі тривалий час забороняли встановлювати пам'ятник. Його спорудили лише 1990 (скульптори *М. Посікіра, Л. Яремчук*).

Іменем І. названо колишню вул. Полтавську у Львові, а на фасаді будинку на вул. К. Левицького, 106, де проживав композитор, встановлено меморіальну таблицю (автор М. Посікіра). Пісня "Червона рута" дала назву фестивалеві сучасної української пісні та музики, що вперше відбувся 1989 у Чернівцях (1993 на честь І. там відкрито обласний меморіальний музей). Посмертно удостоєний Республіканської премії ім. В. Островського (1988). 2003 вийшов компакт-диск "Наш Івасюк" у виконанні Тараса Чубая та групи *"Плач Єремії"*. Про життя композитора написали його батько, Михайло Івасюк ("Монолог перед обличчям сина", 1987),

Б. Стельмах ("Запроси мене у сни свої", 2006), О. Василишин ("Творча спадщина В. Івасюка", 2007). Створено кінофільми: "Де ж тая криниченька?" (1988), "Червона Рута Володимира Івасюка" (1988), "Володимир Івасюк. Мелодія" (1989), "Спогад" (1999), "Володимир Івасюк. Життя моє обірвана струна" (2007), "Смерть у житті" (2007) та ін. На місці, де в *Брюховичах* знайдено тіло І., встановлено хрест.

Руслан Сіромський

ІВАСЮК МИКОЛА (14.04.1865–25.11.1937) – живописець. Народився у м. Заставна (тепер Чернівецької обл.). Навчався в Академіях мистецтв у Відні (1884–1889) і Мюнхені (1890–1896). Працював у Чернівцях, 1908–1914 – у Львові. Його майстерня містилась на останньому поверсі будинку на *вул. А. Фредра*, 7. Від 1893 брав участь у львівських виставках, 1912 мав велику персональну виставку в *"Народному Домі"*. Малював реалістичні побутові композиції – "Біля студні" (1889, експонувалася на виставці у Львові 1893, тепер у *Національному музеї у Львові*), "Поцілунок", "Очікування", "Жнива", "Гуцулка під деревом", "Мати" (1908, з елементами пленеризму і яскравим колоритом, Національний музей у Львові), портрети (Т. Шевченка, *І. Франка*, барона *М. Василька*, "Портрет невідомої"), релігійні сцени ("Ніч у Вифлеємі"), полотна історичного жанру – "Богдан Хмельницький під Збаражем" (1893), "Богдан Хмельницький під Зборовом" (1900, експонувалася на виставці львівського *Товариства для розвою руської штуки*), "Битва під Хотином" (1903), "В'їзд Богдана Хмельницького до Києва" (1912), "Богун під Берестечком" (1919), краєвиди – "Захід сонця" (1896), "Соняшники" (1907). Про І. писав 1912 *В. Пачовський*. 16 творів І. зберігаються в Національному музеї у Львові. Помер у Києві. На фасаді будинку, де І. мешкав у Львові (вул. А. Фредра, 7), встановлено меморіальну таблицю (скульптор *М. Посікіра*).

Юрій Бірнбаум

ІВАХ ЙОСИП (нар. 06.01.1922) – учасник українського національно-визвольного руху, громадський діяч. Народився в с. Ляшки Гостинцеві (тепер с. Гостинцеве Мостиського р-ну Львівської обл.). Замолоду став членом товариства *"Луг"*, де одержав псевдо "Байда". 1935 вступив до Львівської консерваторії (тепер *Львівська національна музична академія*). Навчаючись у Львові, познайомився з *Романом Дашкевичем* та *Романом Сушком*, вступив до *Організації Українських Націоналістів* (ОУН). Закінчив підпільні військові курси.

Із початком *Другої світової війни* переїхав до рідного села, де співпрацював із місцевою мережею ОУН. 1941 був мобілізований до Червоної армії, 01.08.1941 під Києвом потрапив до німецького полону. Разом із групою полонених був перевезений до Львова. У Львові на теперішній *вул. Б. Хмельницького*, скориставшись неувагою німецької варти, організував масову втечу полонених, яких перевозили містом вантажівками.

Повернувшись до рідного села, відновив контакти з українським підпіллям. Працював у підпіллі на Волині, Поліссі та у Львові. Здійснював поїздки до Австрії. Навесні 1945 був скерований до Хорватії, де перебував український охоронний батальйон. І. мав наказ поширювати серед бійців батальйону пропагандистську літературу та пройти військовий вишкіл.

Після Другої світової війни потрапив до табору переміщених осіб в Австрії, звідки виїхав до Канади. Працював на фізичній роботі на фабриці та в готелях. Закінчивши курси при Торонтському університеті, залишився працювати на них технічним директором та інструктором із навчання студентів.

Брав активну участь у відновленні станиць Українського Вільного Козацтва (УВК) на теренах США та Канади. Почавши від звання хорунжого УВК, І. пройшов через всі старшинські титулярні козацькі звання до генерал-хорунжого УВК. 1993–2007 – Наказний отаман, від травня 2007 – Почесний Наказний отаман Українського козацтва в Канаді та США.

М. Івасюк. *Мати*. 1908 р.

Йосип Івах

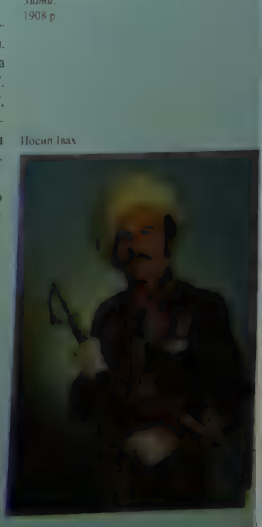

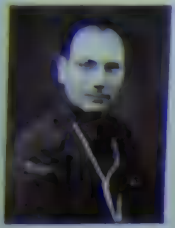

Антін Іваxнюк

Відзначений нагородами. Мешкає в м. Торонто (Канада).

Віталій Мандуренко

ІВАХНЮК АНТІН (пластове псевдо: Вуйко; 25.01.1906–27.05.2001) – український громадський діяч, меценат Народився в с. Сморжів (тепер Дубненського р-ну Рівненської обл.). Навчаючись у гімназії в Станиславові (тепер м. Івано-Франківськ), 18.01.1924 став членом *Пласту*. 16.06.1924 склав пластову присягу. 1924–1927 – провідник гуртка 11-го пластового куреня Юнацтва ім. Гетьмана Івана Мазепи у Станиславові (тепер м Івано-Франківськ). 1927 проходив військову службу в польській армії. 23.10.1927 прийнятий до 5-го куреня старших пластунів "Довбушівці" у Станиславові, від 1928 - у "Чорноморцях", де потоваришував, в згодом і працював у підпіллі з *Р. Шухевичем*. У листопаді – травні 1929 обіймав посаду субреферента секретаріату Верховної пластової команди у Львові. У травні 1929 став секретарем Юнацтва. 1929 ввійшов до складу Кошової команди (згодом Окружної ради) у Львові, виконуючи функції референта діяльності. Склав три пластові іспити: 16.06.1924 – учасник, 14.06.1925 розвідник, 22.11.1929 скоб. Відзначений пластовими нагородами.

Маркіян Іваxишин

Проживав у Львові 1928–1930 на теперішній *вул. М. Тарнавського*, 86. Навчався на філософському факультеті *Львівського університету*. 1930 арештований за належність до таємного гуртка, за що відсидів півтора року в польській в'язниці. Після виходу на волю переїхав до Загреба (тепер Хорватія), де 1941 здобув диплом будівельного інженера-архітектора.

Одружився 1941 з Надією Ружинською, першою жінкою-хірургом у Хорватії, з якою був знайомий ще з гімназійних часів. 1941–1948 брав активну участь у громадському житті Хорватії.

Богдан Іваxишин

Від 1948 у Канаді. У "Пласті" був станичним у Торонто, головою "Пласту" в Канаді Співзасновник газети "Гомін України", голова *Української Головної Визвольної Ради* в Канаді, журналіст, член редколегії Видавничого комітету "Літопису УПА", дійсний член Хорватської Академії наук із титулом академіка, член *Наукового Товариства ім. Шевченка*, почесний член Об'єднання колишніх вояків *Української Повстанської Армії* США і Канади.

У 1960-ті разом із дружиною подарували кафедрі українїстики при Оттавському університеті 100 тис. доларів, частину майна Канадському інститутові українських студій при Едмонтонському університеті, увесь свій спадок заповів кафедрі українїстики при Оттавському університеті. 1972 в Оттаві закінчив славістику з дипломом магістра. Помер і похований у Торонто. Автор багатьох статей, інтерв'ю, доповідей, спогадів.

Андрій Сова

ІВАШКІВ БОГДАН (псевда: Боз, Довбуш, Топір; 1916–10.02.1941) – діяч українського національно-визвольного руху. Народився в с. Бишки (тепер Козівського р-ну Тернопільської обл.). Закінчив Бережанську гімназію, де керував мережею *Організації Українських Націоналістів* (ОУН). Від 1937 – член повітового проводу ОУН Бережанщини, у лютому 1939 став референтом пропаганди окружного проводу ОУН Бережанщини. Під час протипольського повстання в Західній Україні у вересні 1939 – референт пропаганди і редактор окружного повстанчого штабу на Бережанщині (штабові підпорядковувалося бл. 4 тис. повстанців). Після окупації Західної України радянськими військами перебрався до Львова, облаштував та очолив зв'язковий пункт при Крайовій екзекутиві ОУН, який розташовувався на вул. Лісній 5/6. За цією ж адресою постійно мешкав і сам. У жовтні 1939 призначений організаційним референтом Крайової екзекутиви ОУН у Львові, займався кадровими питаннями організації на Галичині та Волині. Заарештований *НКВС* у своєму помешканні у Львові 16.02.1940. На момент арешту І. важко хворів, тому не зміг чинити опору, а вороги захопив важливі організаційні документи (списки членів організації, контакти зв'язкових із регіональними структурами

та ін.). Незважаючи на хворобу, на слідстві І. зазнавав тортур, унаслідок чого не міг власноручно підписати протоколу допиту. Під тиском доказів хворий І. підтвердив існування у Львові конспіративних квартир (на вул. Потоцького, 99/2 (тепер *вул. Генерала Чупринки*), вул. Львівських Дітей, 57б (тепер вул. Героїв УПА) та Пильникарській, 10/14), відомості про які органи НКВС одержали оперативним шляхом (зовнішнім спостереженням). Арешт І. використала спецслужба для "легалізації" раніше одержаної інформації. Згодом деякі члени ОУН, а також дослідники вважали, що І. став зрадником і пішов на повну співпрацю з ворогом, хоча матеріали його судової справи цього не підтверджують. Засуджений на т. зв. Процесі першої крайової екзекутиви 29.10.1940 у Львові (*"процес 11-х"*) до смертної кари. Розстріляний у тюрмі № 1 на вул. Лонського (тепер вул. К. Брюллова).

Володимир Мороз

ІВАЩИШИН МАРКІЯН (нар. 06.09.1966) – український громадсько-політичний діяч. Народився у Львові. Закінчив 1983 Львівську середню школу № 80 і вступив до *Львівської Політехніки*. 1989 відрахований з інституту за активність у *"Студентському братстві"*. Один із засновників цієї організації (1989). Лідер студентської "Революції на граніті" та студентського голодування в Києві у жовтні 1990 – першої масової студентської акції проти комуністичного режиму.

Депутат Львівської обласної ради (1991-1993). Ініціатор проведення багатьох культурно-мистецьких акцій, серед яких: "Флюгери Львова", "Jazz Bez", "Тарас Бульба", "Шешори", "Слухай українське!", *"Вивіт"*. Від 1993 очолює мистецьке об'єднання *"Дзига"*. Засновник Комітету підприємців Львівщини, 2001 створив громадський комітет "За Правду!" 2002 – співзасновник *"Львівської газети"*. Від 2005 очолює Львівський міський осередок громадянської партії "Пора". Від 2006 – депутат Львівської міської ради, голова депутатської комісії з питань культури, дозвілля, промоції, засобів масової інформації та туризму. Мешкає у Львові.

Юрій Вовкогон

ІГНАТЕНКО ВОЛОДИМИР (нар. 31.01.1940) – український оперний та камерний співак (драматичний тенор). Заслужений артист України (1979), народний артист України (1990). Народився в с. Голублія (тепер Підлясек Підкарпатського воєвод., Польща). Під час депортації українського населення з Посяння родина осіла в с. *Зимна Вода* поблизу Львова. 1958–1965 – студент вокального факультету (клас *О. Бандрівської*, згодом М. Шелюжка) Львівської консерваторії. Від 1964 – соліст *Львівського театру опери та балету*.

Володимир Ігнатенко

У репертуарі І. понад 60 оперних партій, серед яких: Максим ("Золотий обруч" Б. Лятошинського), Микола Задорожний ("Украдене щастя" Ю. Мейтуса), Азазель ("Мойсей" М. Скорика), Герман, Андрій ("Пікова дама", "Мазепа" П. Чайковського), Тангейзер ("Тангейзер" Р. Вагнера), Макс ("Вільний стрілець" К. М. Вебера), Каніо ("Паяци" Р. Леонкавалло), Гофман ("Казки Гофмана" Ж. Оффенбаха), Турридду ("Сільська честь" П. Масканьї), Ернані, Радамес, Отелло ("Ернані", "Аїда", "Отелло" Дж. Верді) та ін. У репертуарі І. тенорові соло в кантатах, ораторіях і мсах ("Реквієм" В. А. Моцарта, "Реквієм" Дж. Верді, "Урочиста меса" Й. Гайдна, кантата № 21 Й. С. Баха, "Лічу в неволі" Д. Січинського).

Майстер сценічного перевтілення, володіє рідкісного тембру й сили драматичним тенором, якому властива "летючість", емоційність, легкість звучання. Гастролював у Польщі, Угорщині, Італії, Росії. Від 1983 роботу в театрі поєднує з педагогічною діяльністю у Львівській консерваторії (тепер *Львівська національна музична академія*), від 1992 – завідувач кафедри академічного співу, професор (1999). Серед його учнів – Т. Іванів, Л. Качала, Р. Трохимук та ін. Разом із чоловічою хоровою капелою "Сурма" записав на платівку "Думу про Довбуша" (*А. Кос-*

Мітинг на підтримку студентського голодування перед головним корпусом Львівського університету. Жовтень 1990 р. Фото Т. Чабана

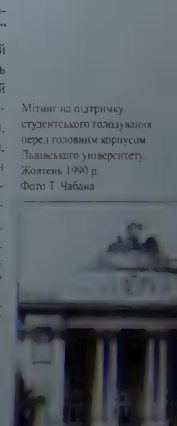

Ф. Ковалишин
Книгарня Лейба Ігеля
на будинку
на пл. Галицькій.
Рисунок 1909 р.

Анатальського), а з хоровою капелою "Лемковина" обробки українських народних пісень "Вертай, дівча", "Широкеє болонячко", "Ой, ци підеш". Автор-упорядник словника-довідника "На сцені Львівської опери" (1998).

Олександра Кирик

Вулиця Сикстуська
(праворуч – книгарня
"Зельмана Ігеля Сина")
1870-ті рр.
Фото Ю. Едера

ІГЕЛІ (Iglowie) – родина книгарів-букіністів. Упродовж 150 років родина І. утримувала першість на львівському книгарсько-букіністичному ринку.

ДАВИД І. (рр. нар. і смерті невід.) – мандрівний ("покутний") львівський книгар-антиквар кін. XVIII – поч. XIX ст. Своєю діяльністю започаткував династію фахових букіністів. Разом із братом Менделем був головним постачальником раритетів та антикварно-букіністичної літератури до бібліотеки *Львівського університету*, збірок відомих львівських бібліофілів кін. XVIII – поч. XIX ст.: К. Вартересевича, *А. Фредра*, адвокатів та громадських діячів Я. Незабітовського, І. Сем'яновського, *Ю. Дзержковського*. Серед постійної клієнтури Давида І. були професори Львівського університету Б. Барон, А. Радкевич, *М. Гриневецький*, М. Рехтборн, Т. Вухич, хранитель університетської бібліотеки М. Куральт. Від 14.06.1816 працював офіційно, завдяки клопотанням впливових клієнтів легально отримав дозвіл на провадження першої у Львові букіністичної книгарні, її адреса не відома.

ЗЕЛЬМАН(САЛОМОН) І. (06.10.1813–1870) – книгар-букініст. Син Давида І. Після навчання в батьківській книгарні впродовж багатьох років був мандрівним книгарем на Волині та Поділлі, що перебували тоді у складі Російської імперії. Відзначався блискучим знанням літератури, зокрема волинських книгозбірок у містах, містечках, палацах, садибах та маєтках. Від 1846 – офіційний постачальник літератури бібліотеці *Національного закладу ім. Оссолінських*. Купував, продавав та міняв із бібліотекою та львівськими книгарями стародруки, давні рукописи, гравюри й монети. Завдяки Зельманові І. бібліотека Національного закладу ім. Оссолінських поповнилась великою кількістю цінних видань. 1855 повернувся до Львова, де продовжив свою діяльність. У ділових стосунках із бібліотекою Оссолінських часто використовував обмін, що сприяло розповсюдженню видань закладу. 1863 одержав концесію на провадження антикварні у "християнській" дільниці Львова та відкрив книгарню на вул. Сикстуській, конскриційний № 131 (тепер *вул. П. Дорошенка*, 2–4, будинки не збереглися). Одночасно з торговельною книгарнею почав і

видавничу діяльність. у 1860-ті ініціював випуск "Львівської театральної бібліотеки". За життя книгаря було видано 15 зошитів. 1869 роком датовано каталог видань з антикварної книгарні Зельмана І на вул. Сикстуській.

АБРАГАМ ГЕРШ І. (р. нар. невід. – 1895) – книгар-букініст. Син Зельмана І. Провадив букіністичну книгарню батька (книготорговля, торгівля антикварними книгами, склад, продаж письмового приладдя, випозичальня книжок). Від 1873 володів ліцензією на власний заклад. Працював у спілці з братом Лейбом, утримуючи книгарню "Зельмана Ігеля сини" на вул. Сикстуській. Продовжував видавничу діяльність, яку започаткував Зельман І. Після його смерті спадкоємці видали 24 найменування літератури. Брати І мали славу найкращих букіністів Австро-Угорщини, брали участь у всіх польських, австрійських та європейських аукціонах, купували та продавали великі книжкові колекції. Книгарня провадила комісійну діяльність, обмін літератури. Було видано чотири книгарські каталоги. Каталог від 1883 налічував 2488 позицій. Помер у Львові.

ЛЕЙБ І. (1852–1917) – книгар-букініст, знавець літератури. Син Зельмана І. Народився у Львові. Працював у спілці з братом Абрагамом Гершем І. 1895, після смерті брата, переніс книгарню на вул. Сикстуську, 8 (тепер вул. П. Дорошенка), а 1898 – на *пл. Галицьку*, 8 – наріжник пл. Бернардинської, 1 (тепер пл. Соборна, на цьому місці споруджено новий будинок). Упродовж трьох років утримував там свій заклад. Напрями діяльності крамниці, які започаткував Зельман І., залишалися незмінними. Від 1898 філія крамниці діяла на вул. Флоріанській, 33, у Кракові. 1901 Лейб І. розташував свою букіністичну книгарню у найпрестижнішому місці тогочасного Львова – *пасажі Мікольша*, одному з перших львівських сецесійних об'єктів. Працював там до самої смерті. Помер у Львові.

ДАВИД І. (рр. нар. і смерті невід.) – книгар-букініст. Син Лейба І. Відомо, що від 1898 він керував краківською філією фірми І. на вул. Флоріанській, 33.

Приміщення колишньої книгарні Давида Ігеля на вул. Князя Романа, 6. Сучасне фото

ЗИГМУНТ І. (р. нар. невід. – 1944) – книгар-букініст. Син Лейба І. Його антикварська книгарня функціонувала 1894–1939 у приміщенні на вул. Баторія, 34 (тепер *вул. Князя Романа*). Підтримуючи родинну традицію, крім книгарсько-букіністичної торгівлі, Зигмунт І. провадив видавничу діяльність. 1929–1932 за редакцією його сина, Давида І., було видано 6 тематичних каталогів "Антикварний квартальник": № 1 (перша частина – Бібліографія, друга частина – Видання XVI–XVIII ст.), № 2 – Польська культура; № 3 – Польська історія; № 4 – Польське розмаїття; № 5 – Польське розмаїття II;

Приміщення колишньої книгарні Лейба Ігеля на вул. П. Дорошенка, 8. Сучасне фото

Будинок, у якому була книгарня Сиґмунта Ігеля (проспект Шевченка, 26). Сучасне фото

№ 6 – Загальна історія. 1932–1938 коштом "Львівського антикваріату" виходив "Антикварний огляд" (редактор Давид І.). 1944 антиквар Зигмунт І. загинув в окупованому гітлерівцями Львові.

ДАВИД ГЕНРИК І. (1907–1959) – книгар-букініст. Син Зигмунта І. Народився у Львові. Розпочав книгарську діяльність у батьківській книгарні на вул. Баторія, 6. Від 03.03.1933 став її повноправним власником. Під час німецької окупації Львова 1941–1944 виїхав до Варшави за фальшивими польськими документами на ім'я Кароля Вишневського, під цим ім'ям 1945–1949 провадив книгарню, поєднану з букіністичною крамницею та невеликим видавництвом у Лодзі. 1949 виїхав до Ізраїлю, де впродовж 10 років провадив книгарсько-букіністичну діяльність.

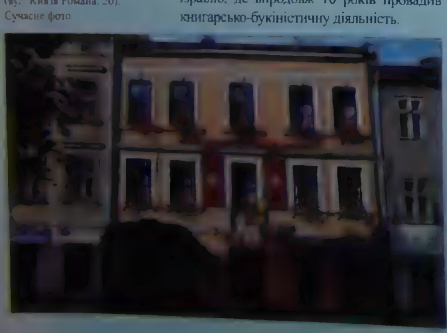

Будинок, у якому була книгарня Лазаруса Ігеля (вул. Князя Романа, 20). Сучасне фото

МАРКУС ЕМАНУЕЛЬ, або **МЕНДЕЛЬ ЕФРОЇМ ВАЙЦМАН (І.)** (1887 р. смерті невід.) – книгар-букініст. Позашлюбний син Лейба І. Народився у Львові. Розпочав діяльність у книгарні батька. Завдяки своїм фаховим знанням здобув визнання у професійному середовищі. 1920–1923 провадив власну книгарню на *вул. Валовій*, 20.

МЕНДЕЛЬ І. (рр. нар. і смерті невід.) мандрівний книгар-букініст. Брат засновника династії Давида І. Діяв у Львові наприкін. XVIII – на поч. XIX ст. Разом із братом був головним постачальником раритетів та антикварно-букіністичної літератури до бібліотеки Львівського університету, збірок відомих львівських бібліофілів кін. XVIII – поч. XIX ст. Докладнішої інформації щодо професійної діяльності та розташування його книгарського закладу немає.

САМУЕЛЬ І. (р. нар. невід. – бл. 1853) – книгар-букініст. Син Менделя І. Розпочав професійну діяльність у букіністичній крамниці Герсона Уреха, згодом у його вдови Спринце Урех (розташування та час існування крамниці не відомі). До 1853 провадив власну книгарню на *вул. Руській*, 1 (після смерті Самуеля І. власницею закладу 1853–1883 була його вдова Ребека). Книгарством займався і їхній син Айсиг; другий син – Лазар Еліа, здобув освіту у Львові та Падуї (Італія). До 1853 доктор Лазар Еліа І., спеціаліст із гебрейської, сирійської та халдейської мов, викладав у Львівському університеті. Від 1854 був призначений окружним рабином у Чернівцях.

БЕРЛ, або **БЕРКО І.** (рр. нар. і смерті невід.) – книгар-букініст. Син Менделя І. Був офіційним постачальником книжок до бібліотеки Національного закладу ім. Оссолінських 1842–1862.

Серед менш відомих книгарів-членів родини І. – Муніш (Манес), син Зельмана І., – від 26.09.1871 провадив книгарню на вул. Галицькій, 30 (тепер вул. Князя Романа, 10); Хінде – бл. 1900 провадив книгарню на вул. Св. Шимона, 2 (тепер це прохід між будинками № 12 і 16 на вул. Князя

Романа); Шмаєр Симхе – бл. 1908, мав книгарню на вул. Академічній, 26 (тепер *просп. Т. Шевченка*); Мунін – до 1908 провадив книгарню на вул. Св. Шимона, 2; Лязарус – бл. 1932 мав книгарню на вул. Баторія, 20 (тепер вул. Князя Романа).

Ірина Котлобулатова

"ІДЕЯ І ЧИН" – підпільний журнал *Організації Українських Націоналістів* (ОУН), офіційний друкований орган Проводу ОУН 1941–1948 журнал редагували і друкували частково у Львові, частково на території сучасної Львівської обл. Назва видання була запозичена від назви праці "Ідея і чин України" (1940) одного з теоретиків українського націоналізму Дмитра Мирона ("Максима Орлика"). Перший номер журналу датований 01.11.1942. Усього світ побачило 11 чисел, при цьому два останні мали другу редакцію, оскільки перша потрапляла до рук ворога ще до виходу в світ.

Перша спроба видати ідеологічно-політичний журнал ОУН 1941 закінчилася невдачею. Редактора видання, *Я. Стецька*, у Львові 12.07.1941 заарештували німці. Жодних матеріалів про планований перший номер відтоді не збереглося.

Редакторами журналу були *Д. Маївський* (осінь 1942, ч. 1), *М. Прокоп* (кінець листопада 1942 – грудень 1943, чч. 2–5), *М. Палідович* (січень – травень 1944, чч. 6–7), *О. Логуш* (червень – серпень 1944), *П. Дужий* (листопад 1944 – червень 1945, чч. 8–9), *П. Федун* (осінь 1945 – весна 1948, чч. 10–11). У редакції працювали, зокрема, *М. Дужий, О. Дяків, К. Зарицька, Б. Світлик*. Під час німецької окупації Галичини редакція містилася у Львові або підльвівських селах, у листопаді 1944 – червні 1945 – у підпільному осередку "Зелений гай" (північна частина сучасного Жидачівського р-ну Львівської обл.), від осені 1945 – на схилах гори Парашки поблизу с. Корчин Сколівського р-ну на Львівщині.

Зміст журналу творили офіційні документи ОУН (постанови, відозви); статті, у яких з'ясовувались основні ідеологічні та політичні завдання організації і українського народу, ситуація в Україні та світі; інформація про визвольну боротьбу на українських землях та про окупаційну політику Німеччини, СРСР і їхніх сателітів.

Журнал зосереджував увагу на житті Львова та його мешканців. Зокрема видання описувало масові арешти і розстріли цивільних мешканців міста німцями в листопаді – грудні 1942, інформувало про сутички підпільників із гестапо на вулицях міста, пояснювало антиукраїнську суть політики нацистської і радянської влади на західноукраїнських землях.

Життя і діяльність багатьох авторів видання тісно пов'язувалися зі Львовом. Серед авторів журналу були, зокрема, *Р. Волошин* (публікувався під псевдонімом "А. С. Борисенко"), *І. Гриньох* ("І. М. Коваленко", "І. В. Діброва"), М. Дужий ("Мирон Карівський"), П. Дужий ("Б. П. Вировий", "Арсен Панасенко"), О. Дяків ("О. Горновий", "А. Осипенко"), К. Зарицька ("У. Кужіль"), О. Логуш ("О. І. Степанів"), Д. Маївський ("П. Т. Дума"), Д. Мирон, *В. Мудрий* ("Я. В. Борович"), М. Палідович ("Ю. М. Морян", "Л. М. Карпатський", "Ю. М. Херсонець"), М. Прокоп ("М. В. Вировий", "О. С. Садовий", "В. В. Садовий"), *М. Степенюк* ("Сергій Дмитрів"), П. Федун ("Петро Полтава") та ін.

Наклад видання коливався в межах 2–10 тис. примірників обсягом 30–50 сторінок (мінімум – 21 сторінка, максимум – 120 сторінок). Під час німецької окупації частину друкарських робіт виконували у Львові. Сам журнал 1942–1946 виходив у підпільній друкарні ОУН "Прага", яка почергово працювала в с. Мокротин Жовківського р-ну (1942 – травень 1944), на хуторі Гедлівка с. Стільсько Миколаївського р-ну (травень 1944 – осінь 1945) та біля с. Сопіт Сколівського р-ну (осінь 1945 – березень 1946) на Львівщині. Після знищення цієї друкарні невеликий наклад видання передавали у периферійні організації, де його розмножували, головно машинописним способом.

Після того, як у квітні 1948 під час облави військ МДБ була викрита центральна

Часопис "Ідея і чин" Ч. 2. 1943 р.

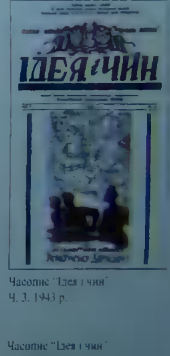

Часопис "Ідея і чин" Ч. 3. 1943 р.

Часопис "Ідея і чин" Ч. 5. 1943 р.

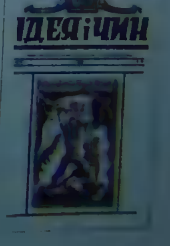

Емблема видавництва "Українці"

М. Лукіянович
Князь Олег Вещий.
1933 р. Обкладинка

Р. д'Отто
Панорама Львова 1772 р.
історія Страчень.
Гравюра кін. XVIII ст.

пошиття друкарня на східах гори Парашка. Провід ОУН вирішив зменшити обсяг журналів, насамперед з огляду на технічні труднощі та несвоєчасне розповсюдження у складних умовах. Замість "І. і Ч." від травня 1948 до 1951 виходив неперіодичний бюлетень "Осередок пропаганди при Проводі Організації Українських Націоналістів (ОУН)" (усього світ побачили 5 чисел цього видання).

Номери 1–10 журналу 1996 передрукувало у Львові українсько-канадське видавництво "Літопис УПА" у Т. 24 однойменної багатотомної серії документів та матеріалів з історії боротьби ОУН і *Української Повстанської Армії.*

Володимир Мороз

ІЗАБЕЛЛА (18.01.1519–15.09.1559) угорська королева. Дочка польського короля *Сигізмунда I Старого*, видана 23.02.1539 за угорського короля Яноша Запольяї. Після його загибелі (1541) та здачі Буди туркам залишилась зі своїм малолітнім сином Янушем Сигізмундом (1541–1571). Домоглася збереження за собою королівського титулу й утворення Трансильванського князівства, у якому до смерті була регентокою. Намагалася утримати закарпатські комітати, щоб мати безпосередні кордони з Польщею. Активно листувалася з європейськими дворами. Боролася за відновлення Угорського королівства. Часто приїжджала до Львова. 1556 пробула у Львові весну, а 31.03.1557, у подяку за гостинність міста, надала в Альба-Юлії грамоту про звільнення львівських купців від будь-якого мита в Угорському королівстві. Цей привілей поновив Януш Сигізмунд після смерті королеви 29.01.1560.

Леонтій Войтович

ІЗАРОВИЧІ – грецький рід у Львові. Перші згадки про рід належать до сер. XVII ст. Король *Ян III Собеський* надав право купцеві Кириякові І. проживати в Речі Посполитій. Родина І. мешкала у Львові на *вул. Руській.* Окрім купецької справи, Кирияк І. періодично займався сумнівними спекуляціями. Зокрема після невдалої для московських військ Чуднівської кампанії 1660 він намагався перепродати родичам князя Осипа Івановича Щербатина, якого викупив із полону в коронного гетьмана Станіслава Потоцького. Однак, як тільки він під'їхав до брами Смоленська, росіяни забрали князя, а Кирияка І. заарештували. Ця оборудка зруйнувала матеріальне становище І. Дійшло до того, що 1671 родину виселили з будинку у Львові. Король *Михаїл Томаш Корибут Вишневецький* пробував захистити Кирияка І. перед наступом кредиторів. На поч. XVIII ст. родина І. асимілювалась і занепала.

Ігор Лисьо

"ІЗМАРАГД" українське книжкове видавництво у Львові, діяло 1923–1939. Заснував 1923 *М. Матчак* спершу як однойменну "видавничу книгарню і виточальню" з широкою програмою випуску серійних видань національної і світової класики (для шкільної молоді), а також книжок тогочасних авторів. Власник був добре зорієнтований у літературних явищах, наближений до кіл відомих художників-графіків, які своїми роботами над оформленням книжок зумовили високий рейтинг видавництва. Видавництво розташовувалося на *вул. Т. Костюшка*, 5.

До найцікавіших випусків видавництва 1920–поч. 1930-х належать книжки В. Іванова "Поворот Будди" (в оформленні *Р. Лісовського*), *М. Рудницького* "Очі та уста" (з оригінальними обкладинкою та

ініціалами *П. Кожуна*), С. Левинського "Схід і Захід", *Н. Лукиновича* "Князь Олег Віщий", *С. Горонського* "Барви і лінії" (в його ж графічному оформленні). У видавництві побачили світ зібрання творів М. Черемшини та *В. Стефаника*, перекладі творів М. Зощенка, Дж. Лондона, С. Цвейга, Б. Пільняка, М. Арцибашева, Марка Твена, А. Конан-Дойла, Е. Еверса та ін. Великого резонансу серед культурномистецьких кіл Галичини набув виданий в "І." мистецький збірник "Екслібрис". Більшість книжок видавництва мали високу мистецьку і поліграфічну вартість, що вирізняло його на видавничому ринку не тільки у Львові, але й поза його межами. Проіснувало до 1939. Автором видавничої марки "І." був С. Гординський.

Роман Яців

ІКОНОГРАФІЯ ЛЬВОВА — тут, сукупність зображень краєвидів та окремих об'єктів міського середовища Львова.

Перші з відомих тепер зображень Львова на поч. XVII ст. виконав *М. Груневег*. Власноручні замальовки він зробив у спогадах, які записав 1601–1606. Зокрема М. Груневег намалював схематичний план міста, план вірменської дільниці, вигляд *Високого Замку*, зображення львівських будівель і храмів.

Загальний вигляд Львова поч. XVII ст. вперше опубліковано в шостому томі великого видання Г. Брауна "Міста світу" (*Civitates orbis terrarum*, 1618). Автором вміщеної там ілюмінованої гравюри тривалий час уважали Ф. Гогенберга. Однак справжнім автором гравюри є радше сам художник — А. Гогенберг. Гравюра, імовірно, була виконана на основі рисунка А. Пассаротті — королівського архітектора, який на поч. XVII ст. проектував модернізацію львівських *фортифікацій*.

Ще одне зображення Львова виконано бл. 1665 й уміщено в присвяченій Краківській академії праці Д. Кастелли "Символ добрих вчень високоцінованої Краківської академії" (*Symbola boni affectus patriae clarissimis Professoribus Almae Academiae Cracoviensis* ..., 1665). На звороті титульної сторінки книжки поміщено гравюру авторства Я. А. Горчина, краківського друкаря і гравера. Гравюра має алегоричний характер, на передньому плані зображено великого лева (елемент *герба міста Львова* у варіанті, що його затвердив Папа Сикст V), який стоїть на задніх лапах. Зображення міста виконано досить схематично, співвідношення окремих будівель значно деформовані, однак чітко відтворена центральна частина міста.

Ще одне алегоричне зображення з виглядом міста створено бл. 1702. Гравюра, яку виконав К. А. Недбалович на основі малюнка невідомого автора, слугувала ілюстрацією до книжки *Я. Т. Юзефовича* про життя блаженного *Яна з Дукля* "Короткі збірка про життя преблаженного Яна з Дукля" (*Krotkie zebranie zycia wielebnego Jana z Dukli*, 1702). Львів на ній зображено під час *облоги* міста 1648 військом *Б. Хмельницького*. Гравюра не зовсім точно відображає тогочасний вигляд багатьох міських споруд, але демонструє зміни, що відбулися з настанням епохи *бароко*.

Уявне зображення вигляду міста під час пожежі 28.08.1623 в сер. XVIII ст. виконав львівський гравер *І. Филипович*. Зображення дійшло до нас у копії *Ф. Ковалишина* 1906. Рисунок має умовний характер і, як уважають дослідники, представляє вигляд на місто з півночі, хоча ідентифікувати окремі будівлі важко.

На поч. XVIII ст. невідомий автор намалював одійну картину, що представляла

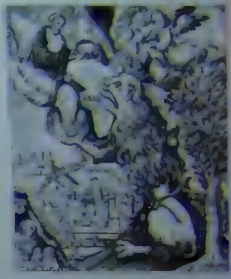

Я. А. Горчин
Алегоричне зображення Львова
Гравюра бл. 1665 р.

Панорама Львова
кін. XVIII ст.
із книги Б. Гакета
Нові фізико-політичні подорожі Гакета через Дакію, Сарматію або Північні Карпати в 1788–1793 рр.
Гравюра 1790-х рр.

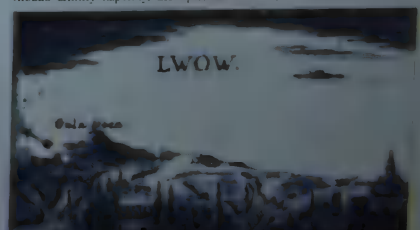

міської Львова *туркали* або *татаркали*. Картина тривалий час висіла в монастирі *бернардинців*. Зображення міських будівель на картині були спрощені. У 1740-ві ще один краєвид Львова зобразив *С. Екнатайн*. Його було виконано в нижній частині фрески плафону правої бічної нави *костелу єзуїтів*.

Після приєднання 1772 Львова до імперії Габсбургів було створено нову графічну панораму міста. Повторюючи мотив гравюри А. Гогенберга, панорама подає вигляд Львова із заходу, місто зображено від північних околиць до святоюрських пагорбів. Документального архітектурного значення панорама не має, однак є першою, на якій міські об'єкти позначено цифрами із доданою відповідною легендою. Гравюра підписана "P. d'Otto" (*R. d'Otto*). Оригінал зберігається у військовому архіві у Відні.

Гравюру із панорамою Львова виконав 1775–1777 Ф. Пернер. Повний краєвид міста від Високого Замку до *собору св. Юра* має легенду, у якій згадано 25 позначених буквами об'єктів. Сухий документалізм рисунка пом'якшують мальовничі зображення міських околиць. Гравюра виконана в двох варіантах із присвяченням імператриці Марії Терезії та її синові, імператорові *Йосифу II*.

У 1770-ті Й. Гаффнер виконав копію гравюри Ф. Пернера, яка майже тотожна з оригіналом. За припущенням *Я. Вітвіцького*, гравюри Ф. Пернера та Й. Гаффнера були видані одночасно. Ще одну панораму міста 1786 виконав А. Прикснер. Львів показано з лету птаха, у центрі зображено середмістя, ліворуч – *Краківське передмістя*, а праворуч – *Галицьке передмістя*.

На поч. XIX ст. широкої популярності набула літографія. Така техніка давала змогу передавати м'які тональні переходи в пейзажній графіці, а водночас була відносно дешевою, завдяки чому з'явилася можливість масово відтворювати авторські праці. 1822 літографічну майстерню у Львові заснувала родина друкарів *Пілгерів*. Серед інших видань майстерні був

С. Екнатайн
Краєвид Львова
Фрагмент фрескового розпису костелу єзуїтів у Львові
1740-ві рр.

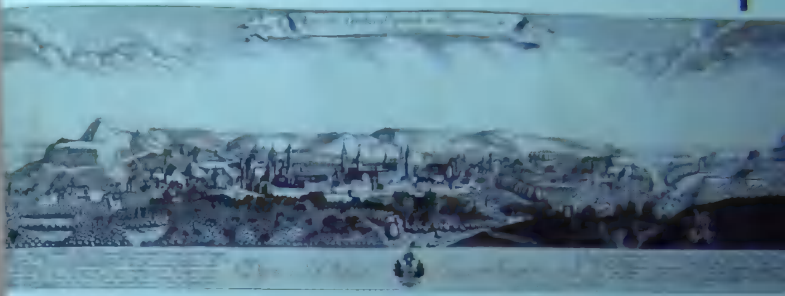

Ф. Пернер. Краєвид Львова з північного заходу. 1775–1777 рр. Гравюра

альбом краєвидів "Галичина в картинах" (*Galicya w obrazach*, 1840). Велику частину вміщених в альбомі краєвидів приєвячено Львову. Із майстернею Пілерів співпрацювали художники *А. Ляйте*, *К. Ауер*, *Й. Свобода*, які виконали велику кількість гравюр із краєвидами міста та околиць, а також окремих міських будівель.

Наприкін. XVIII – у першій пол. XIX ст. створено низку картин, які зафіксували вигляд окремих пам'яток, вулиць та площ міста. Серед таких робіт – малюнки Ж. Веніга (три акварелі з виглядом костелу та монастиря бернардинців, 1795), *Ю. Глотовського* (акварель із виглядом *ратуші*, замальовка *Краківської брами* та загальний вигляд Львова, 1830-ті), *Ф. Герстенбергера* (цикл малюнків на теми громадського життя Львова, 1806), *Т. Чишковського* (акварелі з краєвидами Львова, *собор св. Юра*, 1840) та ін. Львівські краєвиди та окремі міські споруди малювали *О. Гаттон*, *Т. Клеменц*, *Б. Стенчинський*, *Т. Жихович*, *А. Пилиховський* та ін.

Великий внесок у розвиток І. Л. зробив на зламі XIX–XX ст. Ф. Ковалишин, який виконав рисунки будинків, деталей архітектурного оздоблення, побутових замальовок та історичних реконструкцій. Найбільшою заслугою Ф. Ковалишина стали збережені для нащадків зарисовки давніх будівель, які згодом було зруйновано. Велика збірка праць Ф. Ковалишина міститься у фондах *Львівського історичного музею*. Цикл акварелей із зображеннями вулиць Львова та окремих пам'яток створив *А. Каменобродський*.

У другій пол. 1860-х почався розвиток львівської фотографії. Серед перших опублікованих у Львові фотографій були світлини саркофагів із підземель *костелу домініканців* авторства А. Райзингера, 1869 для ілюстрування праці *К. Відмана* про *костел Івана Хрестителя* використали не поліграфічний відбиток, а оригінальну фотографію роботи *Т. Шайнока*, яку вручну вклеювали в примірники книжки. Бл. 1875 альбом світлин із краєвидами Львова видав *Ю. Едер*. Альбом містив 60 фотографій міських споруд і вулиць. Світлини із краєвидами Львова 1892 випускали в продаж фотомайстри

Б. Стенчинський. Краєвид Львова з гори Св. Юра. 1852 р.

Я. Гиртль
Краєвид Львова з гори Св. Яцека
Гравюра 1835 р.

Гольдберг, Гергович і Баузр. 1897 – Бромільський, 1901 – Міколайчик.

Одним із перших поліграфічних видань фотографій Львова став невеликий альбом під назвою "Краєвиди Львова" (*Widoki Lwowa*, 1894), виданий торговою фірмою "Зейфарт і Дидинський", що існувала тоді на *вул. Театральній*, 1, у будинку, на місці якого згодом збудовано праве крило "будинку Шпрехера" (тепер *пл. А. Міцкевича*, 8). Альбом містить 25 фотовідбитків формату поштової листівки, зокрема пл. Академічної (тепер не існує) та вул. А. Фредра із криницею на місці *пам'ятника М. Грушевському*; вул. Міцкевича (тепер вул. Листопадового Чину), *пл. Галицької*, вул. Карла Людвіга (тепер *просп. Свободи*) та ін. 1894 фотоательє *Е. Тшемеського* підготувало альбом фотографій *Галицької крайової виставки 1894 р.* На основі фотографій, які зробив Е. Тшемеський, фірма "Зейфарт і Дидинський" 1894 видала перші комплекти *поштівок* із краєвидами міста. Власним накладом поштівки видавав і сам Е. Тшемеський.

Великий альбом фотографій Львова вийшов 1904 у "Народній друкарні" коштом Ю. Пітулка. Великоформатний альбом містив 100 фотовідбитків. У виданні було представлено всі найвидатніші будівлі міста, пам'ятники, парки, краєвиди міста та окремих дільниць. Альбом набув великої популярності, здобувши прихильні відгуки в пресі, що захотило видавця до перевидання книжки в грудні 1904, уже без рекламних додатків.

Під час *Першої світової війни* після зайняття Львова *росіянами* до міста прибув мистецтвознавець В. Верещагін, який мав підготувати праці про історію, архітектуру, мистецькі пам'ятки та музейні збірки захопленої столиці Галичини. Книжка мала б обгрунтувати претензії Російської імперії на приєднання західноукраїнських земель. В. Верещагін виготовив велику кількість фотографій різних міських об'єктів та мистецьких пам'яток. 65 світлин увійшли до книжки "Старий Львів" (*Старый Львов*, 1915), виданої в Петрограді (тепер Санкт-Петербург, Росія). Згодом В. Верещагін видав у Петрограді російською мовою "Альбом старого Львова" (1917), у якому помістив 50 світлин. Під час російської окупації Львова низку фотографій міста зробив капітан російської армії О. Набоков. На основі його світлин уже після відступу росіян зі Львова книготорговці *Альтенберги* видали альбом "Львів узимку 1914–1915" (*Lwów w zimie 1914–1915*, 1915). Ще одним причинком до І. Л. став альбом із 10 автолітографій *О. Добровольського* "Львів 1914–1915. Автолітографії" (*Lwów 1914–1915. Autolitografie*, 1915).

Упродовж 1920-х фотографії краєвидів Львова публікували лише в *путівниках* та подекуди окремих публікаціях з історії міста. Поліграфічна якість цих ілюстрацій була дуже низькою. 1924 фотограф Я. Бултак видав невеликий альбом із 20 поштівок, виготовлених на основі своїх фотографій. Передмову до видання написав *Ю. Бялиня-Холодецький*.

У 1920–1930-ті краківські і львівські видавництва надрукували кілька серій кольорових листівок із краєвидами Львова. Серед них вирізнялися поштівки з акварелей С. Тондоса.

Українська громада Львова 1932 підготувала до друку великий рекламний фотоальбом "Альбом українського Львова". Видання містило зображення тих будівель міста, у спорудженні яких брали участь українські фірми, зокрема фірма

В. Долинський
Львівська ратуша у XVIII ст.
1924 р.

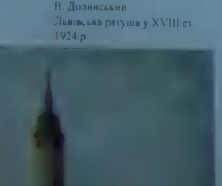

І. Левинського, а також українських крамниць, фабрик та інших закладів. Закидаючи видавцям надмірну популяризацію участі *українців* у будівництві міських об'єктів й заперечуючи саме поняття "українського Львова", польська цензура конфіскувала весь наклад видання. Видавництво було змушене видати новий наклад альбому, на обкладинці якого вміщено змінену назву – "Альбом". На звільненому місці обкладинки розміщено світлину *гори Лева* на *Кайзервальді*.

Низку естампів із львівськими мотивами у міжвоєнний період виконали *Л. Тирович*, *Р. Менкіцький*, *А. Марковський*, *Ю. Кратохвіля-Відинська* та ін.

У Львові 1934 відбулася перша художня виставка, присвячена зображенням міста "Давній і сучасний Львів у графіці та фотографії".

За радянський період було надруковано кілька буклетів із краєвидами міста і фотоальбомів, часто досить низької поліграфічної якості. Серед радянських видань варто вирізнити фотоальбом "Львів. Архітектура. Пам'ятники", що вийшов 1985 в київському видавництві "Мистецтво". Наприкін. 1980-х у місті відбулася низка виставок старої фотографії з фондів *Львівського історичного музею*.

За незалежної України зникли бар'єри ідеологічного характеру на видання краєзнавчої літератури. Працівники Львівського історичного музею налагодили співпрацю з Історичним музеєм м. Кракова (Польща), результатом чого стала спільна виставка, що експонувалась в обох містах 1997–1998. Окрім архівних фотографій, музеї демонстрували також давні гравюри та історичний живопис. Матеріали виставок стали основою для створення ілюстрованих альбомів-каталогів.

Вагомий внесок у розвиток мистецької складової І. Л. зробили львівські художники. Серед новоспечених праць такого характеру виріняються дереворити *С. Гебус-Баранецької*, М. Старовойт, естампи *О. Кульчицької*, графіка І. Соболевої. Упродовж 1980-х низку дереворитів із краєвидами Львова створив *М. Барабаш*. Частина його робіт представляла давній Львів XVII–XVIII ст.

Львівські пейзажі малювали В. Бунов, *М. Добронравов*, А. Каплун, *З. Кецаго*, *Г. Давидович*. У своїй творчості часто звертаються до міських мотивів Львова *Н. Пухінда*, *І. Турецький*, О. Гнатів, *Б. Сорока*. Цикл виразних архітектурних пейзажів Львова створив П. Федів.

Велику кількість графічних замальовок львівських краєвидів та окремих будівель 1990-х створили Г. Зіміна та П. Гранкін. Низку поштівок львівської тематики в техніці шовкографії виготовив І. Котлобулатов. Цікавими є графічні роботи І. Щурова та І. Качора, які реконструюють краєвиди та жанрові сценки давнього Львова. І. Качор видав ілюстровану власними малюнками книжку "Львів крізь віки" (2004).

Велику кількість фотоальбомів, присвячених Львову, опублікувало під орудою *В. Пилипюка* видавництво *"Світло і тінь"*. Альбоми цього видавництва стали фотолітописом давніх і сучасних об'єктів Львова.

І. Львова вивчали С. Костюк, О. Сидор, *С. Магець*, Б. Посацький, Ю. Бірюльов, *В. Шальгіна*.

У повоєнний період у Львові видано анотовані каталоги: "Львів у колекції графіки: Анотований каталог" (уклала І. Свєшнікова, 1960) та "Каталог гравюр XVII–XX ст. з фондів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника АН УРСР (Архітектура Львова)" (уклав

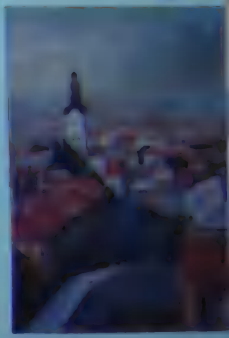

Б. Дроботюк. *Ринок*. 1999 р.

І. Качор. Галицьке передмістя. 1990-ті рр.

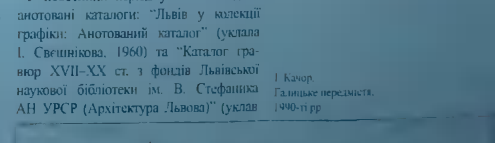

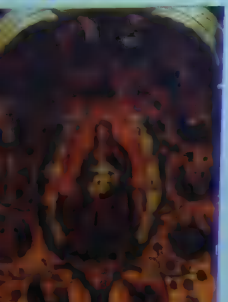

Акафістна Богородиця (з Йоакимом і Анною, сценами життя та донаторами). XVII ст
Каплиця Трьох Святителів у Львові

Успення Богородиці
Поч. XVII ст

С. Костюк, 1989). Майже всі відомі давні зображення Львова зібрано у великому альбомі О. Чернера "Львів на давніх гравюрі і плані" (*Lwów na dawnej rycinie i planie*, 1997). Загальну характеристику творчого доробку львівських фотографів XIX - поч. XX ст. було зроблено у польськомовному виданні "Давня львівська фотографія 1839–1939" (*Dawna fotografia lwowska 1839–1939*, 2004), "Львів на фотографії" (2007), які опублікувало у Львові видавництво *"Центр Європи"* і альбомі "Львів на давній поштівці. Альбом"(2002)]. Котлобулатова вичерпно дослідила історію поштівок Львова.

Олександр Шишка

ІКОНОПИС – тут, властива східнохристиянській релігійній традиції ділянка духовно-малярської творчості, створення темперних і олійних картин із зображеннями Ісуса Христа, Богоматері та святих. Інформація про ікони та розвиток І. у Львові в княжі часи не збереглася. Однак значна кількість українських храмів у місті (церкви Спаса, Богоявлення, Воскресення, Благовіщення, Успення Пресвятої Богородиці, Чесного Хреста, св. Йоана Богослова, св. Миколая, св. Онуфрія, св. Параскеви П'ятниці, св. Теодора, св. Юра; монастирі св. Йоана Богослова, св. Онуфрія, св. Юра) дають підстави припускати існування місцевого осередку ікономалярства.

Найдавніші львівські ікони не збереглися через ворожі напади й руйнування Львова, *пожежі*, заміни *іконостасів* чи окремих ікон у процесі реконструкцій і перебудов храмів. Крім цього, історико-стильова еволюція культури спричиняла коригування естетичних ідеалів та уподобань, унаслідок чого пошкоджені чи "застарілі" ікони усували із храмів. З різних джерел відомо немало імен львівських малярів, хоча їм не вдається достовірно атрибутувати конкретних ікон (тривалий час існувала традиція не підписувати своїх робіт сакрального призначення).

З останньої чверті XIV ст. відоме ім'я маляра Йоана. 1495 міське право Львова одержав "руський маляр Прокоп із Мармороша".

У літературі утвердилося припущення про належність до львівської малярської школи ікони Богородиці Одигітрії XV ст., яка надійшла до колекції *Національного музею у Львові* із церкви св. Параскеви с. Красів, що поблизу Львова. На думку В. Александровича, ця ікона походить із XVI ст., а найдавнішою іконою львівського походження є "Спас" з церкви Богородиці в Ременові.

Серед львівських малярів XVI ст. архівні матеріали згадують Андрія Русина (до імені якого доданий епітет "славний маляр"), Антона, Васька, Гавриїла, Луку, Максима, Маська, Матвія, Нестора, Миколая, Ониська, Семена, Степана, Хому, кількох Іванів та Федорів.

Малярство вважали одним із ремесел. Художники об'єднувалися в окремі *цехи*. У Львові малярі входили до спільного цеху зі золотарями (ювелірами) та конвісарами (майстрами, що відливали вироби з олова). Цеховим майстрам належало монопольне право на виготовлення і збут своєї продукції в межах міської юрисдикції. Українська громада Львова зазнавала утисків щодо прав вступу до цехів. Здійснена 1525 спроба домогтися рівноправності львівських *українців* щодо вступу в цехи залишилася безрезультатною. Попри те, у другій третині XVI ст. українці надалі домінували в малярському середовищі Львова. Обмеження на діяльність у місті стимулювало їх переміщення на *передмістя* Львова. Кількісними й фахово-якісними результатами своєї творчості вони переважали малярів-католиків. Стимулом для активізації мистецького життя української громади міста було заснування 1539 у Львові православної єпископської катедри. Джерельні матеріали свідчать, що твори українських ікономалярів перебували і в *костелах*, що стало однією з причин організації 1595–1597 окремого малярського цеху, членами якого могли бути лише католики.

Діапазон професійної компетенції цехових малярів охоплював створення об-

разотворчих об'єктів (зокрема й ікон), а також фарбування різних предметів господарського, домашнього, військового вжитку. Ця обставина здебільшого ускладнює визначення основної ділянки творчості малярів, згаданих в архівних матеріалах лише поіменно. Один із винятків – маляр *Лаврін Пухата*, якому, на підставі відповідних ініціалів-підпису, атрибутують фронтисписне зображення євангеліста Луки із львівського *"Апостола"* (1574) *Івана Федорова*. Споріднені за манерою цієї гравюри іконографічно-стилістичні ознаки дали підставу *В. Свєнціцькій* висунути гіпотезу про його авторство іконостасного комплексу ікон із Успенської церкви с. Наконечного на Яворівщині (тепер у Національному музеї у Львові). Іконостас демонструє стилістичні прикмети не лише одного з напрямів галицького ікономалярства, але й українського сакрального мистецтва другої пол. XVI ст. загалом. Деякі сучасні автори (Г. Скоп-Друзюк, Л. Скоп, М. Гелитович, В. Александрович) заперечують належність пам'ятки до львівської мистецької школи, відносячи її до робіт вихідців із самбірського осередку українського релігійного малярства.

В І. зберігаються визначальні для нього акценти на позаземній, духовній сутності представленого святого чи на епізоді Священної історії, а також формально-пластична умовність суто малярського вислову (лаконічна узагальненість рисунку і площинність трактування форм, умовність перспективно-просторових відношень; символічна значеннєвість кольорів). Ці імпетнті для класичного І. ознаки українські малярі-іконники кін. XVI – поч. XVII ст. пом'якшують ліричнішим трактуванням образу (особливо Богородиці), ще несмілливими спробами психологізації персонажів, привнесенням у малярську структуру ікони мотивів реального краєвиду, інтер'єру міського помешкання, елементів тогочасного одягу.

Львівські малярі XVII – поч. XVIII ст. вибірково сприймали впливи західноєвропейського мистецтва, не руйнуючи образності ікони, навіть вводячи в неї розкішний краєвид із прямою геометричною й повітряною перспективою. Такі особливості, зокрема, характерні для ікони "Св. Йоан Богослов із житійними сценами" першої пол. XVII ст. із Кагуєва під Львовом (Національний музей у Львові). Цей органічно-цілісний синтез заклав основи якісно нової епохи львівського сакрального малярства.

Маляр Федір (імовірно, *Федір Сенькович*) намалював 1599 ікону Богородиці Одигітрії з похвалою (з підписом автора). Ікона зберігалася в церкві Покрови Богородиці в с. Ріпнів. Під час пожежі 1988 було втрачено зображення Богородиці, і згодом пошкоджену ікону передали *Львівській галереї мистецтв*.

У першій пол. XVII ст. у Львові було створено два іконостасні ансамблі, призначені для львівських *Успенської церкви* (більшість із компонентів цього іконостасу тепер у церкві святих Козьми і Дем'яна в с. Великі Грибовичі поблизу Львова) та *церкви св. Параскеви П'ятниці*.

Виконання іконостасу для Успенської церкви братство доручило Ф. Сеньковичу. Після пожежі в церкві та пошкодження закінченого 1630 ансамблю роботу над ним продовжив (1637–1638) спадкоємець майстерні Ф. Сеньковича *Микола Петрахнович*. Йому належать також ікона цілофігурної Богородиці з Дитям, 1635 (містилася над входом до церкви з *вул. Руської*; тепер у колекції Національного музею у Львові).

У колі діяльності Ставропігійського братства в XVII ст. у Львові були малярі Іван Волошко, Іляш, Лукаш, Олександр Лянцький, який виконував малярське замовлення для *каплиці Трьох Святителів*. Ікони тогочасних львівських малярів користувалися попитом далеко поза містом: маляр Євстахій 1647 виконав зі Львова до Ясс не лише ікони своєї роботи, але й "ландшафти". Про немалі професійні здобутки свідчить те, що Василь Ківерович 1650 заставляв під борг 35 образів своєї роботи.

Стилістика низки ікон, що зберігаються нині в музеях, приватних збірках та церк-

Йоан Богослов зі сценами житія. Перша пол. XVII ст. Із церкви св. Параскеви с. Кагуїв Миколаївського р-ну на Львівщині

Вознесіння Господнє. Поч. XVII ст.

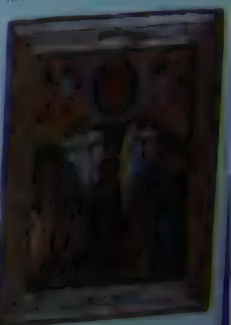

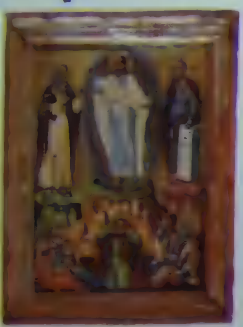

Преображення Господнє. Поч. XVII ст.

Різдво Богородиці. Друга пол. XVII ст. З церкви св. Параскеви П'ятниці у Львові

вах, дає змогу припускати їхнє львівське походження. До таких належить "Різдво Богородиці" другої пол. XVII ст. із церкви св. Параскеви П'ятниці (Національний музей у Львові), "Богородиця Одигітрія" й кілька празникових сюжетів поч. XVII ст. з околиць Львова та "Св. Миколая з житієм" XVII ст. (усі – у приватних збірках).

Середньовічна норма "родинного ремесла" (малярі з двох і більше поколінь однієї родини) наприкін. XVII–XVIII ст. поступово відходить у минуле: в ділянці мистецтва пріоритетного значення набувають індивідуальні мистецькі здібності, не обов'язково пов'язані з сімейно-професійною традицією. Тож якщо у XVI–XVII ст. у львівському середовищі українських митців простежується спадковість малярського фаху в кількох родинах, то далі масштаб і рівень І. в місті визначається лише особистим талантом.

Важливим етапом у розвитку І. у Львові стало будівництво та оздоблення *собору св. Юра*. Попри те, що у храмі немає традиційної за формою привівтарної відгороди, звична, але дещо модифікована сюжетно-тематична програма іконостасу збережена в ансамблі ікон, розміщених на стінах святилища. Їх виконавцями були *Юрій Радивилівський* (ікони апостолів) та *Лука Долинський* (ікони Христа-Архієрея, пророків, євангельські сюжети). Разом із вищезгаданими компонентами іконостасу *церкви Св. Діха* авторства Л. Долинського, вони ілюструють останній спалах барокового малярства в сакральному мистецтві Львова останньої третини XVIII ст.

Серед львівських майстрів І., що працювали у XVIII ст. у Львові, були вихованці закордонних мистецьких шкіл. У Римі навчалися Василь Береза (працював над замовленнями монастирів *францисканців* та *бернардинців* у Львові) та *Євстахій (Остап) Білявський*, автор іконостасів для львівських церков Успення Пресвятої Богородиці та *церкви святих Петра і Павла*, а також співавтор (разом із Петром Витавицьким) стінопису в церкві св. Миколая монастиря *василіян* у Крехові (1776). П. Витавицькому належить підписана й датована (1750-ті) ікона Благовіщення (Національний музей у Львові). Подібно до деяких українських митців попереднього періоду, Л. Долинський та Є. Білявський поєднували у своїй творчості працю над сакральним малярством з іншими жанрами, передусім – портретом.

У XIX ст. у львівському І. й надалі переважають академічні засади малярства. Унаслідок цього було істотно втрачено духовно-містичну наповненість традиційного І. Найвідомішими представниками цієї течії українського сакрального мистецтва XIX ст. в Галичині були *К. Устияович*, що деякий час мешкав у місті, та львів'янин *Т. Копистинський*, автор запрестольної ікони у львівській *церкві Преображення Господнього* (там зберігається і "Мойсей" К. Устияновича). У творчості обох митців трактування образів і подій Священної історії здебільшого набувало підкреслено реалістичних, матеріально-побутових акцентів.

Водночас посилюється тенденція до своєрідної "українізації" І. через привнесення в нього етнографічних елементів, зокрема вишивки чи інших особливостей народного одягу, з відповідним характером типажу. Такі елементи простежуємо в релігійному малярстві *Ю. Панькевича* чи *Я. Петрака*, пов'язаного з мистецьким середовищем Львова.

На хвилі національного самоусвідомлення галицьких українців, особливо пробудження інтересу до спадщини класичного українського І., а також з огляду на естетичні програми деяких напрямів новітнього мистецтва на поч. XX ст., починається переосмислення завдань тогочасного сакрального мистецтва саме на основі давнього українського І. Одним із важливих стимулів цього процесу стало активне формування колекції пам'яток давньоукраїнської культури в Церковному музеї у Львові, що його заснував митрополит *Андрей Шептицький*. Музей, який очолив *І. Свєнціцький*, незадовго прибрав назву "Національний музей у Львові". Велике зацікавлення І. виявляв *М. Бойчук*, який

ибачав у формотворчих засадах давнього українського мистецтва надійну основу для відродження українського новітнього малярства у всьому діапазоні його виявів (сакрального, світських жанрів станкового, особливо ж монументального).

Подібних орієнтирів дотримувалися *М. Сосенко*, Ю. Буцманюк, *П. Холодний*-старший та кілька інших львівських митців 1920–1930-х (*П. Ковжун*, *М. Осінчук*, *Ю. Магалевський*), яких об'єднували спільні мистецько-естетичні ідеали.

Плідний для українського сакрального малярства період 1918–1939 був перерваний *Другою світовою війною*. Півстолітнє комуністично-атеїстичне придушування релігійного життя в Україні також не сприяло розвитку І. Перервану традицію відновлено у Львові у 1990-ті, передусім завдяки діяльності кафедр сакрального мистецтва (завідувач – Р. Василик) та монументального малярства (завідувач – *Л. Медвідь*) *Львівської національної академії мистецтв*. Сучасні майстри сакрального мистецтва відроджують його, звертаючись до спадщини львівських ікономалярів попередніх століть.

Давні твори І. у Львові зберігаються в кількох музеях та приватних збірках, діють реставраційні майстерні, які працюють над відновленням старих ікон. Історію І. у Львові досліджували *В Лозинський*, І. Свєнціцький, *М. Голубець*, *П. Жолтовський*, *В. Свєнціцька*, *В. Осінчук*, О. Сидор, В. Александрович та ін.

Олег Сидор

ІКОНОСТАСИ – властива східнохристиянському релігійному обрядові привітарна відгорода. В інтер'єрі церковного приміщення І. відмежовує вівтарну частину (святилище), призначену для здійснення духівництвом важливих Церковних Таїнств, од храму вірних (головної нави), де під час Богослужінь перебувають люди, які беруть участь у спільній молитві. Упродовж історії І. набув вигляду кількаярусної споруди (стінки). Її конструктивна основа – дерев'яний (рідка мурований кам'яний, мармуровий) каркас із різними за розміром та формами проймами. У них (у нижньому ярусі) розташовані проходи – для царських врат у центрі та дияконських дверей по боках, – між обома дотичними частинами храму. В І. містяться ікони з обрамленням у вигляді гладкої чи профільованої лиштви або ж плаской (рельєфної чи наскрізної) різьби зі значними перепадами висоти.

Унаслідок поєднання мистецько-малярських ікон (із зображенням святих або ж епізодів Священної історії) та архітектурної конструкції (зі своїм ритмічно-пропорційним ладом і різьбарсько-пластичним декором обрамлень), І. стали найголовнішим компонентом не лише художнього облаштування храму, а й його богословсько-ідейного змісту, який вони доносять до мольників. Багатовимірна значенневість І. полягає у відображенні фундаментальних засад християнського віровчення, візуальному відтворенні ключових епізодів Священної історії, символічних підтекстах окремих сюжетно-тематичних та орнаментальних мотивів.

Відомостей про І. в найдавніших львівських храмах не збереглося. Ті І. що дійшли до наших днів, походять від XVII ст. Загальна еволюція І. позначилася розширенням малярсько-іконографічного репертуару та ускладненням різьбленого декору й архітектурної конструкції: від однорядної до кількаярусної площини.

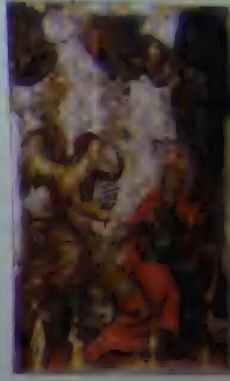

Петро Витавицький. Благовіщення 1750-ті рр.

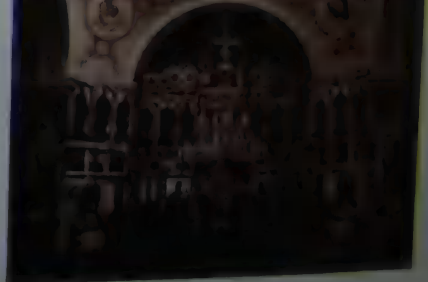

Ф. Сенькович, М. Петрашкевич Іванностас і Успенської церкви у Львові (тепер у с. Великі Грибовичі Жовківського р-ну на Львівщині) 1720–1730-ті рр.

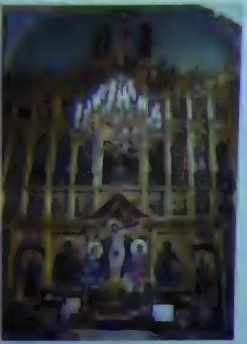

Іконостас церкви св. Параскеви П'ятниці. Перша пол. XVII ст.

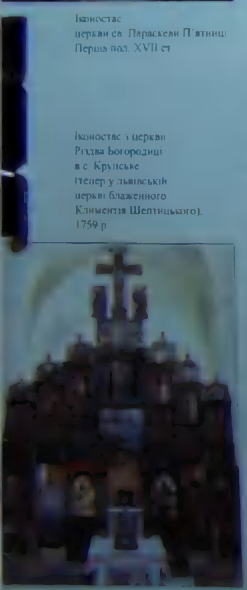

Іконостас з церкви Різдва Богородиці в с. Крупське (тепер у львівській церкві блаженного Климентія Шептицького). 1759 р.

Імовірно, що найдавніші львівські І. мали ознаки, які випливали із загальноукраїнських тенденцій. Наявність у храмах Київської Русі принаймні двох іконостасних ярусів засвідчує "Житіє" Києво-Печерського маляра-іконника другої пол. XI – поч. XII ст. Алімпія, який, серед іншого, малював намісні ікони та п'ять Деісісних. У "Завішанні" (бл. 1574) волинський шляхтич Василь Загоровський згадує пророчий ряд як звичну частину І. Упродовж XV–XVI ст. у храмах України остаточно сформувався кількаярусний І., у складі якого могли бути нижній намісний, празниковий, Деісісний, пророчий та завершувальний яруси.

Збережені в *Національному музеї у Львові* та *Львівській галереї мистецтва* великі групи малярських компонентів західноукраїнських І. дають змогу із значною вірогідністю виконати гіпотетичні реконструкції привівтарних відгород XV–XVI ст., що теоретично здійснив перший директор Національного музею у Львові *Іларіон Свєнціцький*.

Ікони Деісіса (Чину Молення) XV–XVI ст. свідчать про побутування в українському сакральному малярстві докладно опрацьованої іконографії цього ряду. Серед таких пам'яток, що зберігаються у Львові, відповідні іконостасні ряди (або ж їхні компоненти) із с. Ванівка, Тур'є, Стрідисько, Тилич, Мшана, Дальова, Угерці, Явора, Старисько. Унікальний понад шестиметрової довжини Деісіс із Мшани має 21 цілофігурну постать. Окрім Пентаморфону (Христос із Богородицею, Йоаном Предтечею та двома архангелами), до нього входять по два (симетрично до центрального зображення) представники різних категорій небожителів: апостоли, святителі, великомученики, преподобні, святі воїни тощо.

Про один із типологічних різновидів празникового ряду (на сюжети 12-ти найзначніших свят церковно-календарного року) у тогочасних І. дає уявлення цикл зображень XVI ст. з Дальови, звідки походить й ікона царя Давида, ймовірно, з пророчого ряду.

Упродовж XVI ст. у привівтарній відгороді сталися суттєві зміни іконографічного плану, особливо в Деісісному ярусі. Він утвердився у вигляді Деісісно-апостольського ряду: обабіч центральної групи Христа з Богородицею та Йоаном Предтечею молитовно стоять по шість апостолів. Перші відомі приклади такого рішення – ікони із сіл Торки, Поляна, Либохора. Наконечне, міст Долина й Кам'янка Струмилова (тепер м. Кам'янка-Бузька). Це пов'язано із загальною трансформацією образної структури й інших ярусів іконостасного ансамблю. На стулках царських врат, окрім сцени Благовіщення, замість давніших зображень св. Василія Великого та св. Йоана Златоуста, почали малювати чотирьох євангелістів, а святителів – на одвірках. Архангелів Гавриїла й Михаїла, які раніше були обабіч Спасителя в Деісісному ряді, представляють уже на дияконських дверях, а пророків – в окремому пророчому ярусі. Ікони в таких комплексах могли бути розділені лише вузькими лиштвами, гладкими або ж скромно удекорованими мальованим, гравірованим у левкасі чи на ньому ж рельєфно-тисненим орнаментом.

Не відступаючи од виробленого у східнохристиянському середовищі богословського тлумачення І. та від зумовлених цим основних мистецько-естетичних його прикмет, на характер української привівтарної відгороди впливали європейські історико-культурні процеси, зокрема мистецько-стильова еволюція, особливо від XVI ст. Притаманні ренесансному мистецтву антропоцентризм та впорядкована врівноваженість візуального, формально-пластичного рішення спостерігається і в українських І. XVI – першої пол. XVII ст.

Як і в тогочасній Європі, для мистецтва українського *бароко* (сер. XVII–XVIII ст.) важливості набуває духовний аспект творчості, зміни у складному внутрішньому житті людини. В І. більше уваги приділяють засобам мистецького вислову: ускладнюється композиційна побудова малярських чи скульптурних творів, контрастніше зіставляються форми і ко-

лористичні акценти; поряд із традиційною темперою, іконописці освоюють техніку олійного малярства. Це розширило можливості відтворення світу; у структуру іконного образу тактовно вводяться мотиви реальної архітектури і пейзажу, інтер'єрів міщанського житла, побутових сцен, натюрморту тощо. Суттєво збагачує естетичну грань іконостасних ансамблів сріблене чи золочене тло, часто з рельєфно-орнаментальним декором.

Суголосно еволюціонувала і конструктивна основа та система різьбарсько-декоративного оздоблення І. У часи Ренесансу він відзначався прозорою, геометрично чіткою структурою, що базувалася на прямих лініях. Впроваджена в І. ордерна система членування поєдналася із стриманою пластикою різьблених елементів.

Згодом барокові ознаки наочно проступають і в конструктивній основі І. Замість системи чітко виявлених горизонтальних ярусів, середня частина привітарної відгороди вивищується, надаючи їй ускладненості, поєднаної з криволінійними зовнішніми обрисами деяких ікон, трилопастними завершеннями одвірків царських врат і дияконських дверей. Ікони окремих ярусів можуть розмежовуватися щораз пишнішими колонками з різьбою, які стоять на декоративно потрактованих виступах-консолях. Обрамлення ікон щедріше насичується різьбою. У період пізнього бароко вона може домінувати над малярством. Іноді поземельний план І. теж набуває криволінійності.

Дугоподібна конструкція верхніх ярусів барокового І. передувала прориву іконостасної стіни між цією дугою і фризом намісного ряду. Одним із компонентів пізньобарокової привітарної відгороди стає простір, як і світло в вікон у вівтарі, що узгоджується з естетикою бароко.

Важливі епізоди саме такої головної лінії розвитку іконостасної стіни в Україні демонструє група львівських І. Найдавніший зі збережених львівських іконостасних ансамблів – І. *Успенської церкви* у Львові. Його виконали у два етапи *Федір Сенькович* (до 1630) і *Микола Петранович* (1638). І. придбали 1767 для церкви святих Козьми і Дам'яна в с. Великі Грибовичі поблизу Львова. Однак під час переміщення до с. Великі Грибовичі та встановлення в тамтешній церкві уклад І. зазнав деформацій і часткової декомплектації. Прикметна особливість цього ансамблю поява в його іконографічному репертуарі невеликих ікон Страсного циклу (залишилися в храмі у Львові) та окремого яруса додаткових сюжетів. Стилістично споріднений з Успенським шестиярусний І. першої пол. XVII ст. у *церкві св. Параскеви П'ятниці* у Львові, структура якого також збагачена циклом Страсних ікон.

Збережені ікони 1710-х із львівської *церкви Успення св. Анни* на *Галицьку* ("Успення св. Анни" (1710) у самому храмі; "Алофеоз Печерської Богородиці" (1712) – у *Львівському музеї історії релігії*) дають змогу припускати, що І. могли виконати послідовники Івана Рутковича.

Церкву св. Дмитрія у Львові (на *Зоболських*) прикрашає шестиярусний бароковий іконостас, створений у першій третині XVIII ст. (на іконі Нерукотворного Образу над царськими вратами й автор поставив дату "1733"). Показовим для того етапу еволюції українського І. є внесення у площину окремого яруса (між намісним і празниковим рядами) невеликих ікон із сюжетами, що пов'язані з церковно-календарним періодом П'ятдесятниці. Конструкція цієї привітарної відгороди характерна для стилістики українських барокових І. через криволінійне вивищування центральної частини верхніх ярусів (над царськими вратами). До нього внесено також пізночасові доповнення, зокрема й давніший підпісний храмовий образ св. Дмитрія, що його виконав 1693 жовківський майстер І. Руткович, автор *Жовківського іконостасу*, що зберігається в Національному музеї у Львові.

У Національному музеї у Львові від 1924 міститься й інша пам'ятка великої історико-мистецької ваги – *Бучацький іконостас*, який виконав 1698–1705 ієромонах Йов Кондзелевич для Хрестовоздвиженської церкви монастиря "Скит

Себастьян Фесингер, Михайло Філевич, Лука Долинський, Юрій Радзивилівський. Іконостас собору св. Юра. 1768–1770 рр.

Михайло Філевич, Францишек Олендський. Іконостас церкви Успення Пресвятої Богородиці 1770-ті рр.

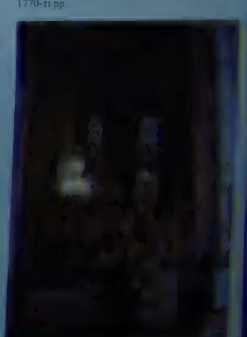

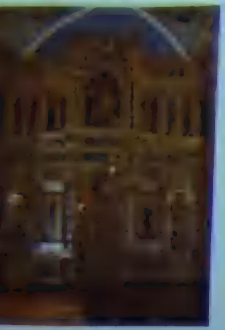

М. Сосенко. Іконостас церкви св. Онуфрія. 1908 р.

Ф. Масерський, Т. Попель. Іконостас церкви Преображення Господнього. 1899–1901 рр.

Манявський". На шляху художньо-стильової еволюції українського мистецтва, разом із Жовківським іконостасом, він спокутує поєднання ренесансної традиції зі стилістичними новацями. Зі своїми ламаними і нахиленими карнизами на завершенні, іконами в глибоких рамах, багатою пластикою різьби і профілів він належить до барокових пам'яток.

У фондах Національного музею у Львові від 1962 зберігається ще один ансамбль, що його створив Й. Кондзелевич 1722 для монастиря в Загорові (згодом належав церкві с. Вощатин). Скромніший за своїм задумом від Манявсько-Богородчанського, Загорівсько-Вощатинський І. належить уже до пізнього періоду творчості Й. Кондзелевича.

Своєрідна версія барокових привітарних відгород, що тепер зберігаються у Львові, І. (1759) з церкви Різдва Пресвятої Богородиці в с. Крупське (поблизу Старого Роздола), звідки він надійшов до колекції "Студіон" і тепер встановлений у львівській *церкві блаженного преподобномученика Климентія (Шептицького)*.

Одну з тенденцій в історії українського І. пізньобарокового періоду в Галичині ілюструють збережені донині на своїх місцях привітарні відгороди кін. XVIII ст. в *соборі св. Юра* та Успенській церкві. Обидві вони задумані в комплексі з монументальними вівтарями в апсидах храмів (виконавцями їх у соборі св. Юра були *Себастьян Фесінгер* і *Михайло Філевич*, 1768–1770; в Успенській церкві Михайло Філевич та *Францішек Озгендський*, поч. 1770-х). Поверх низького одноярусного І. (царські врата й дияконські двері з намісними іконами) добре видно барокові архітектурні форми та стилістично споріднену скульптуру головного вівтаря.

І., що його виконав у сер. 1780-х *Лука Долинський* (малярство) та *Іван Щуровський* (різьба) для *церкви Св. Духа* при *Греко-католицькій семінарії* у Львові, демонструє тенденцію до збереження традиційної конструкції (після зруйнування храму в роки *Другої світової війни* кільканадцять врятованих ікон із нього зберігаються в Національному музеї у Львові). Щоправда, це стосується передусім структурної будови, оскільки його малярські компоненти вже демонструють відхід од засадничих ознак ікономалярства східнохристиянської традиції.

Такий характер мало релігійне малярство у Львові й упродовж XIX ст. Конструкція тогочасних І. зберігала головно пізньобарокову стилістику. З поч. XX ст. поступово утверджується прагнення повернути практику зведення привітарних відгород, взорованих на давніші зразки. Приклад цього – виконаний 1899–1901 іконостасний ансамбль у *церкві Преображення Господнього* авторства Ф. Масерського й *Т. Попеля*.

Унаслідок пожежі 1899 в церкві св. Йоана Хрестителя василіанського монастиря в Краснопущі (Бережанщина) згорів І., виготовлений 1741. Під час проєктування і виконання псевдобарокової різьби нового І. (завершений 1908) *церкви св. Онуфрія* у Львові, орієнтувалися на цю втрачену пам'ятку. Його малярські компоненти виконав *М. Сосенко*, чия манера базувалася на неовізантійських засадах відродження українського сакрального мистецтва першої третини XX ст.

Розвитком цієї тенденції став І. роботи 1926–1927 *П. Холодного-старшого* (різьба *А. Коверка*) для *каплиці Зішестя Св. Духа*

у Греко-католицькій семінарії – велике досягнення в цій ділянці української культури у Львові першої пол. XX ст.

Від 1990-х різні тенденції розвитку представляють І. *церкви святих Володимира і Ольги* (Р. Василик, В. Кордюк; 2003) і каплиці *Українського Католицького Університету* (І. Крип'якевич-Димид, А. Тирпич; 2006). Експериментальний характер мають І. Т. Лозинського, мальовані на склі та вітражні І. каплиці на вул. Чернівецькій (О. Личко, А. Винту, Ю. Павельчук; 2000). Низка І. інших авторів з'явилася в інших храмах Львова.

Український І. у Львові досліджували І. Свєнціцький, С. Таранушенко, Я. Константинович, *М. Драган*, *В. Ярема*, *В. Свєнціцька*, *П. Жолтовський* та ін.

Олег Сидор

ІЛКУ МАРІОН (27.05.1933–24.01.2003) – художник, педагог, громадський діяч. Походив з угорської родини. Народився в м. Ужгороді в сім'ї службовців (батько – бухгалтер-економіст, мати – вчителька початкових класів). Навчався в Ужгородському художньо-промисловому училищі на відділі живопису (1947–1952). Учителі з фаху: *Й. Бокшан*, Ф. Манайло, А. Коцка, Е. Контратович. Найбільший вплив на формування мистецьких інтересів І. мав А. Ерделі. 1952–1958 поглиблював знання на кафедрі монументально-декоративного живопису Львівського державного інституту прикладного та декоративного мистецтва (тепер *Львівська національна академія мистецтв*). Викладачами І. були, зокрема, *Р. Сегльський*, *Д. Довбошинський*.

Член Спілки художників УРСР (від 1961). Викладав рисунок і живопис на кафедрі архітектури (1974–1985) Львівського сільськогосподарського інституту в *Дубляні* (тепер *Львівський національний аграрний університет*). Від 1985 – доцент кафедри рисунку Львівського державного інституту прикладного та декоративного мистецтва.

Працював у галузі станкового, монументально-декоративного живопису та графіки. Улюблений жанр художника – пейзаж, який здебільшого пов'язаний з Карпатами. Серед найвідоміших творів – триптих: "Сільські музиканти" (1960), "Гуцульське весілля" (1963), "Десь на Верховині", "Новини" (обидва – 1966), "Лісоруби" (1967), "Ватра, вечірня пісня", "Вогонь" (1969), "Внучка" (1970) тощо. Опрацював сценографію декількох вистав Польського народного театру у Львові.

Неперевершений майстер шаржу. Залишив велику галерею гротескних рисунків цього жанру на діячів українського мистецтва та культури, політичних діячів, знаних особистостей Львова (*Д. Крижанча*, *Е. Міська*, *О. Шатківського*, Р. Сельського, Й. Бокшая, *Г. Смольського*, *Л. Медвідя*, *А. Андрущенка*, *Я. Мотику*, *П. Жолтовського*, *Б. Возницького*, *В. Лучука*, *Р. Лубківського*, *М. Колессу*, *М. Гориня*, *С. Давидчуку*, *В. Кубідзу*), акторів Польського народного театру на чолі з *З. Хмановською*, відомих осіб з Угорщини (З. Гала, О. Габсбурга, Я. Лоранта), Польщі (*Є. Янцького*), Білорусі (О. Кішенка), Росії (С. Смірнова) та ін. Доробок І. в шаржі складається із сотень рисунків.

Від 1989 очолював Товариство культури львівських угорців, був одним із його засновників. Помер у Львові. Похований на *Личаківському цвинтарі*.

У червні 2008 в Палаці мистецтв у Львові відбулася виставка робіт художника.

Ігор Шуляський

ІЛЛЯШЕВИЧ ОЛЕКСАНДР (р. нар. невід. – 27.05.1825) – автор першої розвідки з історії Успенського ставропігійського братства та *церкви Успіння Богородиці* у Львові. Місце, час народження та імена батьків не відомі. Міг походити з Львова, оскільки прізвище "Ілляшевич", або "Ільясевич", трапляється у переліках "руських" (українських) власників будинків у Львові впродовж XVIII ст. Підписувався як "Alexander Komoniec Iliaszewicz", особисто складені фінансові звіти скріплював сургучевою печаткою-сигнетом із зображенням герба "Сас". З огляду на те, що в гербовнику Каспара Несецького серед носіїв герба Сас не подано прізвищ Ілляше-

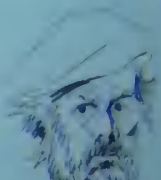

Маріон Ілку. Автошарж. 1995 р.

Львів сміється. Каталог виставки шаржів М. Ілку, Е. Міська, В. Патика. 1999 р. Обкладинка.

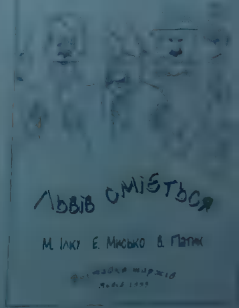

Портал Ставропігійського інституту. Поч. XX ст. Архівне фото

Ольга Ільків

вич та Комонец, можна припустити, що з герба Сас могла походити його мати. Був одружений, дружину звали Маріанною.

Член *Ставропігійського інституту* (від 1798), вице-сеньйор і сеньйор Ставропігійського інституту (1825). За три місяці до смерті, 12.02.1825, І. власноручно вписав гарним почерком (писарським рондо) до "Альбому братства" свою історичну розвідку (хроніку). "Альбом" зберігається у фондах *Львівського історичного музею* і містить привілеї церковних ієрархів для братства, списки його членів, тексти присяги разом із прізвищами тих, хто її складав, а також саму розвідку І. На підставі хронік, головно польських авторів, та архівних документів І. описав заснування *монастиря св. Онуфрія* та *церкви св. Миколая* у Львові, історію львівської *Успенської церкви*, створення при ній львівського *Успенського братства* та набуття статусу ставропігійського, фундаторську діяльність князя Костянтина *Острозького*, львівського купця *Костянтина Корнякта* і молдавських воєвод Богдана III Сліпого, Олександра Лапушняну, *Стефана VII Томші* щодо церкви і братства, створення братської друкарні тощо. У розвідці згадано напівлегендарні свідчення про давні *привілеї*, які надали українській церкві руські *князі*. Зголом якась частина цих привілеїв нібито загинула під час захоплення Львова польськими військами на чолі з королем *Казимиром III* (1340), а інші були закопані в землю й згнили – щоправда, деякі "потім видобули та вмістили в архів". Багато зі згаданих документів дійшли до нашого часу і зберігаються в *Центральному державному історичному архіві України у м. Львові*. У розвідці І. відчутна обізнаність з історією Львова *Бартоломея Зиморовича*, оригінал якої не зберігся. Свою розвідку І. довів до 1788, тобто до часу реорганізації австрійською владою Ставропігійського братства в Інститут.

Розвідка І. не була надрукована. Саме через те багато дослідників розпочинало історіографію Успенського ставропігійського братства з "Хроніки" *Дениса Зубрицького*, хоча насправді саме І. був першим автором, який вивчав львівське ставропігійське братство. Уперше роботу І. опубліковано у "Віснику Львівського університету" за 2002 (Вип. 37/2).

Наталія Царьова

ІЛЬКІВ ОЛЬГА (псевда: Роксоляна, Марійка; нар. 21.06.1920) - учасниця українського національно-визвольного руху. Народилася в м. Стрий (тепер Львівської обл.) в учительській родині. Спершу (1927–1933) навчалася в польській школі, згодом в українській гімназії *"Рідної школи"* 1936 вступила до гімназії Українського інституту для дівчат у Перемишлі (тепер Підкарпатського воєвод. Польща). Того ж року стала членом *"Пласту"*. Закінчити гімназію не вдалося через початок *Другої світової війни*. 12-річну середню освіту здобула на піврічних курсах у Кракові. 1940 повернулася до Варшави. Працювала в Українському допомоговому комітеті. 06.06.1941 вступила до *Організації Українських Націоналістів* (ОУН) *С. Бандери*.

Після проголошення *Акту відновлення української державності 30.06.1941 р.* працювала в канцелярії Головної дирекції залізниць "Південь", згодом у дирекції Львівської залізниці. Створила там підпільну групу організаційного зв'язку. Навесні 1942 призначена провідницею жіночої сітки ОУН м. Львова з підпорядкуванням *К. Зарицькій*. 27.03.1943 одружилася з В. Ликом. Від серпня 1944 заступниця провідниці жіночої сітки Дрогобиччини, згодом провідниця у Станиславівській (тепер Івано-Франківській) обл. Навесні 1945 скерована на курси пропагандистів в с. Копнохи (тепер Козівського р-ну Тернопільської обл.). Навчання перервала облава спецслужб.

У липні 1946 К. Зарицька доручила І. очолити конспіративне помешкання *Р. Шухевича* в с. Княгиничі (тепер Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл.), куди вона й перебралася 12.10.1946 з тримісячною донькою Звениславою та матір'ю. На початку літа 1947 під впля-

дом чоловіка І. оселився там *Л. Полюга*, який влаштувався сільським фельдшером. І. стала зв'язковою Р. Шухевича.

На конспіративній квартирі в с. Грімне (Городоцького р-ну Львівської обл.) 08.12.1947 передчасно народила сина Володимира. 20.03.1948 в Карпатах загинув її чоловік. Попри це, І. дали вела підпільну діяльність.

Заарештована у Львові 14.03.1950 (через донос завербованого двірника). 24.11.1951 Особливою нарадою при міністерстві держбезпеки СРСР була засуджена на 25 років ув'язнення з конфіскацією майна. Дітям замінили прізвища на Бойко й таємно відвезли до інтернату, де вони навчалися до 1966.

Впрок відбувала в Александрівській в'язниці Іркутської обл. (Росія), а після смерті Й. Сталіна – у тюрмі м. Владимир (Росія) разом з іншими зв'язковими Р. Шухевича: К. Зарицькою, *Д. Гусяк*, *Г. Дидик*. 1957 за покаяння запропонували звільнення. Категорично відмовилася. 16.02.1964 звільнена за помилуванням.

Переїхала до с. Сапіжанка Кам'янка-Бузького р-ну на Львівщині до сестри І. Сенів. Через відмову в прописці тимчасово перебувала в родичів чоловіка в с. Подорожнє на Жидачівщині.

За дозволом *КДБ* у вересні 1964 зарахована санітаркою обласної клінічної лікарні у Львові. Відхилила пропозицію співпрацювати з КДБ в обмін на помешкання й у червні 1965 була змушена звільнитися з лікарні. Працювала сезонно кіоскером квіткової крамниці, робітницею рембудуправління зеленого будівництва. Влаштувалася двірничкою й 1968 одержала у Львові службове помешкання загальною площею 20 кв. м, куди забрала й дітей. 1970 за станом здоров'я перейшла тимчасово працювати гардеробницею в науково-педагогічну бібліотеку. Згодом була черговою в залах *Львівського історичного музею*, реставратором, лаборантом *Музею народної архітектури та побуту* (до грудня 1979). Адресу І. використовували для зв'язку з симпатиками ОУН з-за кордону.

Наприкін. 1980-х активна в національно-духовному відродженні України. Виступала на мітингах, розклеювала листівки, залучала друзів до *"Живого ланцюга"*, брала участь в установчих зборах Конгресу Українських Націоналістів у Києві (жовтень 1992) та ОУН в Україні (травень 1993), писала статті та вірші. 1995–2000 – заступник голови Всеукраїнської ліги українських жінок. У лютому 2000 спільно з *В. Дужанським* та Л. Полюгою підтримувала обвинувачення на громадському судовому процесі над КПРС ("Нюрнберг–2") у Києві. Від 2003 й донині працює у Львівському обласному громадському об'єднанні "Комітет Свободи". Нагороджена почесними відзнаками.

Юрій Зайцев

ІЛЬНИЦЬКИЙ МИКОЛА (нар. 23.09.1934) – український літературознавець, член-кореспондент НАН України (2003). Народився в с. Ільник (тепер Турківського р-ну Львівської обл.). Закінчив філологічний факультет Дрогобицького державного педагогічного інституту (1957). Працював на журналістській роботі 1957–1964 (газети "Радянське слово", *"Ленінська молодь"*, *"Вільна Україна"*). 1964–1990 – завідувач відділу критики, заступник головного редактора журналу "Жовтень" (тепер *"Дзвін"*), від 1990 – завідувач відділу української літератури *Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України*. 1973 захистив кандидатську дисертацію "Творчість Михайла Яцківа в контексті ідейно-естетичної боротьби в українській літературі поч. XX ст." 1984 – докторську "Сучасна українська радянська поезія: літературний процес і еволюція образності". Від 1994 – професор кафедри української літератури, від 2001 – завідувач кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства *Львівського університету*. Дійсний член *Наукового Товариства ім. Шевченка* (1989). Досліджує проблеми історії української літератури XX ст. й сучасного літературного процесу, еволюцію стилів.

Автор понад 600 наукових і науково-популярних праць, зокрема: "Бурян і тонн

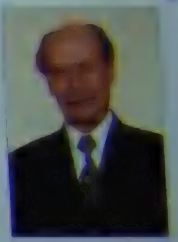

Микола Ільницький

М. Ільницький
Від "Молодої Музи" до "Празької школи"
1995 р. Обкладинка

М. Ільницький
На перехрестях віку...
Кн. 1. 2008 р. Обкладинка

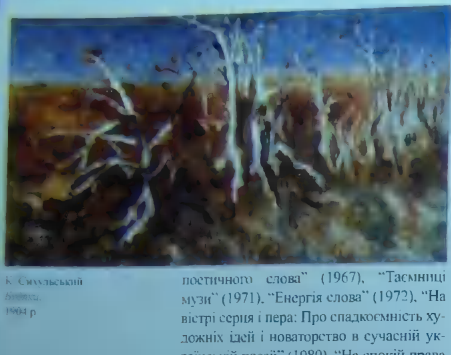

К. Сичульський. Львівська. 1904 р.

поетичного слова" (1967), "Таємниці музи" (1971), "Енергія слова" (1972), "На вістрі серця і пера: Про спадкоємність художніх ідей і новаторство в сучасній українській поезії" (1980), "На спокій права не дано: Поезія Бориса Олійника" (1980), "Безперервність руху" (1983), "Багатогранність єдності: Проблемно-стильові тенденції української радянської поезії" (1984), "Дмитро Павличко: Нарис творчості" (1985), "Іван Драч: Нарис творчості" (1986), "У вимірах часу" (1988), "Людина в історії (Сучасний український історичний роман)" (1989), "Богдан-Ігор Антонич: Нарис життя і творчості" (1991), "Від "Молодої Музи" до "Празької школи" (1995), "Українська повоєнна еміграційна поезія" (1995), "Критика і критерії: Літературно-критична думка в Західній Україні 20–30-х рр. XX ст." (1998), "Драма без катарсису: Сторінки літературного життя Львова першої пол. XX ст." (1999), "Драма без катарсису: Сторінки літературного життя Львова другої пол. XX ст." (2003), "Ключем метафори відімкнені вуста... Поезія Ігоря Калинця" (2001), "У фокусі віддзеркалень" (2005), "На перехрестях віку" (2008).

Марія Зубрицька

ІМПРЕСІОНІЗМ напрям в образотворчому мистецтві, літературі, музиці 1870–1920-х. Класичними майстрами І. були французькі живописці Е. Мане, К. Моне, О. Ренуар, К. Пісарро, Е. Дега, скульптор О. Роден, композитори К. Дебюссі та М. Равель. І. розвинув принципи пленеризму (малювання просто неба) і головною ідеєю проголосив схоплення миттєвого враження від постійних змін у навколишньому середовищі. Характеризуючи засади І., 1899 *І. Труш* писав: "Уловити на полотні хвилі враження, якого дізнаємо, любуючись сценою з життя чи краєвидом, задержати якесь короткотривале явище світляне – ось ціль, яку ставить собі імпресіонізм". У Львові митці зверталися радше не до спадщини французького І., а до його поміркованіших австрійського і німецького варіантів. Першими серед львівських малярів, що будували площини полотен ескізним накладанням фарб, передавали рух фігур, зміни освітлення, застосовували асиметричність і кадрування композицій, стали *С. Дембіцький* ("Купання у Пруті", 1887; "Селянин у полі", 1890; "Передмістя Львова" 1892; "Захід сонця", 1895) й *Т. Аксентович* ("Гуцулка", 1891; "Коломийка", 1895). Елементи І. застосовували пленеристи *Б. Тепа* (краєвиди з околиць Львова і Трускавця, 1890–1898; *Львівська галерея мистецтв*), *С. Щепанський* ("Ранні лелеки", 1893; "Вечір", 1895; "Краєвид Софіївки", 1897), *Р. Бранковський* (краєвиди з околиць Львова 1895–1899),

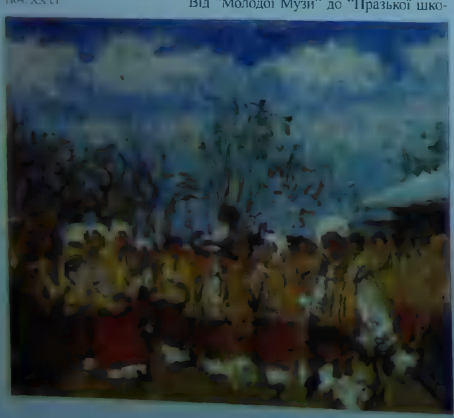

І. Труш. *Весна*. Поч. XX ст.

А. Пайонк ("На березі ставу", 1892; "Квіти", 1895). Популяризаторами раннього І. 1890-х у Львові були С. *Р. Левандовський*, Я. Зентгеллер, В. Дідушицький, М. Літинський. І. Труш (1898–1899), теоретиком І. виступив 1907 *М. Ольшевський*. Безпосередність, імпульсивність та інтимність світосприйняття виявилась у живописі І. у Львові 1900–1914 – у творах І. Труша ("Пейзаж з кипарисами", "Кримський берег", "Via Appia", усі 1902), "Краєвид з Кайзервальду", 1909), *О. Кульчицької* ("Базар у Косові", 1908; "Єва", 1911; "Портрет сестри Ольги у білому", 1912; *Національний музей у Львові*), *І. Северина* ("Маки", "Пейзаж з тополями", "Гуцул-пастушок", усі 1909, Національний музей у Львові), *М. Федюка* ("Вілла в саду", 1910, Національний музей у Львові), *К. Сидульського* ("Гуцульські діти-сироти", 1906, *Львівська галерея мистецтва*), *Ф. Паутча* ("Весняне сонце", 1909), *В. Яроцького* ("На веранді", 1908, "Італійський краєвид", 1911).

Фігурні композиції і краєвиди на пленері, помережані рухливими сонячними плямами, малював В. Блоцький ("Рибалка", "Колодязь", 1912, Львівська галерея мистецтв). *В. Радзишевський* виділявся серед львів'ян послідовним застосовуванням технік пуантилізму й дивізіонізму ("Ярмарок", "Ліс", 1907; "Вулиця у місті", бл. 1908, Львівська галерея мистецтв; "Копання буряків", 1910). *С. Батовський-Качор* зосереджував увагу на світлоповітряних ефектах у полотні – "Процесія у Львові (Мадонна Домагаличів)", 1908. Передавання стрімкого руху в ескізній техніці була властива його батальним картинам "Атака гусарів під Хотином" (1910) і "Битва під Сомосьєрою" (1911). У міжвоєнний час (1919–1939) картини, характерні для пізнього І., створювали *Е. Ерб*, *М. Кітц*, *Ю. Стик* ("Танці в гуцульській хаті", бл. 1936, Львівська галерея мистецтв; "Літній день", "Перед грозою", 1938), *П. Ковжун* ("Зима", 1926), З. Подушко ("Жнива", 1929, Національний музей у Львові), О. Плешкан, *С. Гордійський* ("Море", 1930-ті, Національний музей у Львові), І. Труш звертався до І.

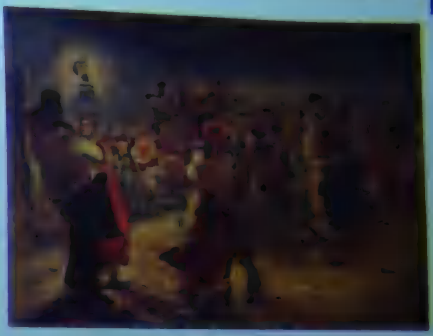

Ю. Стик
Танці в гуцульській хаті
Бл. 1936 р.

(цикли "Про самоту", "Єврейські кладовища", "З життя пнів", "Квіти").

У львівській скульптурі І. роденівського типу відчутний у деяких творах *С. К. Островського* ("Фаталіст", 1905), *Л. Дрекслер* ("Відпочинок", 1907, Львівська галерея мистецтв), *З. Кірчинського* ("Доріжка", 1908; "Художник", 1909, Львівська галерея мистецтв), *К. Малачинської-Пайздерської* ("Портрет Е. Шелліна", 1909), І. Хмелінської ("Сестри милосердя", 1913), *Ю. Смальки* ("Сурма", 1913; "Львівський газетяр", бл. 1915–1917, Львівська галерея мистецтв). У 1920–1930-ті властиву І. концепцію руху і настрою втілили у своїх скульптурах *С. Литвиненко* ("Акт", 1926;

З. Подушко
Жнива
1929 р.

Петро Інгульський

"Мадона на коні", 1930; "Втома", 1932) й *А. Покпось* ("Смуток", "Дівчина, що входить у воду", 1939).

У львівській літературі своєрідними еквівалентами суб'єктивних настроїв живопису І. були деякі новели *О. Авдиковича* зі збірок "Метелики" (1900), "Нетлі" (1900), "Демон руїни" (1901), вірші М. Вольської, Б. Островської, *Л. Стаффа* (1898–1905). У музиці аналогічні тенденції характерні для *В. Барвінського* (фортепіанний цикл "Любов", 1914–1915), *Н. Нижанківського* (сюїта "Листи до неї"), Л. Ружицького (програмні твори 1911–1913).

Юрій Біркольов

ІНВЕНТАР (лат. *inventarium* – опис, список, перелік) – вид документа, який належить до групи описово-статистичних історичних джерел. І. виникли в діловодстві Речі Посполитої в XVI ст. й особливо поширилися в XVII–XVIII ст. І. називали повні переліки частин населених пунктів, переважно сіл (рідше міст) та рухомого й нерухомого майна їхніх мешканців. Залежно від об'єкта опису, могли вживати назви: візитація (описи церковного майна та маєтків), люстрація (описи державних або королівських маєтків), ремаєнт (опис стану маєтку в якомусь господарстві), урбарій (опис маєтку власника із зазначенням прав та обов'язків), сумарій (головно список документів, складений за тематичним, хронологічним або географічним принципом), каталог (опис книг, творів мистецтва), реєстр (перелік речей). До І. зараховують передшлюбні угоди та заповіти з переліками майна, господарські рахунки з переліком здійснених операцій або описом речей, переліки прибутків і витрат.

Величезна кількість І. міститься в документальних збірках *Центрального державного історичного архіву України у м. Львові*, зокрема серед актових книг львівського гродського суду та *маґістрату*. Завдяки І. сучасним дослідникам вдалося дізнатися про межі Львова (описи "ста ланів", львівських *юрндик*, приміських сіл, які тепер входять до міської смуги *Замарстинова*, Волиці, Поріччя, *Білогорщі*, *Брюхович*, інвентарний опис с. *Сиків*, 1415), податкову систему (реєстри прибутків і витрат міста, реєстри міських податків), стан споруд, багато з яких не дійшло до нашого часу (наприклад Високого та Низького *замків*, міських мурів, *оборонних бант*, житлових будинків тощо), спосіб їхнього будівництва, умеблювання будинків, одяг, прикраси, музичні інструменти, господарські знаряддя, ремісничі вироби, зброю, продукти харчування, ліки, парфумерію, ювелірні вироби, галантерейні товари, хутро, асортимент львівських крамниць, прізвища львівських міщан і місце їхнього проживання (книги сплати міського податку *шос*), втрати міста внаслідок природних катаклізмів і військових дій (перелік збитків, завданих Львову під час шведської навали 1704) та ін. Особливий інтерес становлять І. бібліотечних збірок мешканців Львова (*бібліотеки* Алембеків, *Е. Сикста*, М. і П. *Кампіана*, П. Красовського та ін.), а також бібліотеки львівського *Успенського ставропігійського братства*, які є неоціненними джерелами вивчення культурно-освітнього рівня давніх львів'ян. Серед найцікавіших львівських І. – інвентарний опис речей ювеліра Леонарда Матіяшека, звинуваченого разом із Яцьком Русином у карбуванні фальшивих грошей, книга запису торгових угод невідомого купця за 1580–1594, рахункова книга крамниці Мельхіора Шольца Вольфовича та Павла Боїма за 1600–1614 та ін. Вивчення І. дає змогу проводити велику пошукову та реконструкційну роботу не лише історикам, а й мистецтвознавцям, книгознавцям, археологам, архітекторам, історикам музики, навіть лікарям і кулінарам. Велику кількість І., зокрема візитації церков, містять також фонди *Національного музею у Львові*.

Наталія Царьова

ІНГУЛЬСЬКИЙ ПЕТРО (17.07.1912 – 22.07.1976) – український письменник, публіцист. Народився в с. Медівка (тепер Липовецького р-ну Вінницької обл.). 1937 закінчив Харківський хіміко-технологічн-

ний інститут. Від 1946 постійно проживав у Львові, займаючись журналістикою та видавничою справою. 1946–1976 був відповідальним секретарем Львівської організації Спілки письменників України. Писав головно оповідання та нариси, які виходили окремими збірками: "Заводські будні" (1955), "Джерела б'ють" (1956), "Вірність" (1958), "Не журіться, мамо" (1959), "Коли скресають ріки", "Великий Розділ" (1960), "Водоспади не замерзають", "Добротворці" (1961), "Львівська легенда" (1962), "Було і мені сімнадцять" (1963), "Формула неспокою" (1963), "Ватра" (1964), "Слово про побратимів" (1968), "Поліття" (1971), "Обрії пахнуть вітрами" (1972), "Смак джерельної води" (1975). Видав також книжки повістей "Відгомін" (1963) і "Роман Подоляк про себе і про людей" (1965), а також збірку гуморесок "Примруженим оком" (1963). Помер у Львові, похований на *Личаківському цвинтарі*.

Іван Лучук

ІНГАРДЕН РОМАН (Ingarden Roman; 05.02.1893–14.06.1970) – філософ, представник феноменологічної естетики, учень Е. Гуссерля. Народився в м. Кракові в міщанській родині. 1903–1911 навчався в гімназії у Львові. У ранньому віці виявив музичні здібності. 1909 закінчив клас скрипки в консерваторії Польського музичного товариства у Львові. Свої музичні захоплення поєднував із поетичними пробами самовираження. Зацікавлення музикою та літературою згодом стали важливим джерелом формування філософсько-естетичних поглядів І., зокрема його теорії пізнавання літературного твору. Восени 1911 розпочав студії на філософському факультеті *Львівського університету*, які намагався поєднувати з поглибленим вивченням математики та фізики. У Львівському університеті провчився лише один семестр. Навчання в цьому університеті не викликало в нього особливого захоплення. За порадою одного з чільних представників Львівсько-Варшавської школи *К. Твардовського* в квітні 1912 І. виїхав на навчання до Геттингенського університету (Німеччина). Уже в першому семестрі слухав лекції Е. Гуссерля, з яким познайомився у травні 1912, коли записувався на літній семестр. Семінари Е. Гуссерля І. відвідував чотири семестри. За спогадами очевидців, після кожного семінару І. супроводжував професора додому та довго засиджувався з ним за вечерею у жвавих обговореннях різних філософських проблем. Водночас відвідував лекції М. Шелера та математика Д. Гільберта. Під керівництвом Е. Гуссерля у Фрайбурзькому університеті І. захистив докторську дисертацію "Інтуїція та інтелект в А. Бергсона" (1918). У цей період на формування поглядів І. мала вплив учениця та послідовниця Е. Гуссерля Едита Штайн (1891–1942), згодом черниця-кармелітка, яку 1998 канонізував Папа *Іван Павло II*.

Роман Інгарден

І. повернувся до Кракова 1917. Упродовж 1918–1919 працював у школах Любліна, 1920–1921 викладав математику та психологію у Варшавській гімназії, 1921–1924 працював у гімназії м. Торунь. Улітку 1923 І. закінчив свою габілітаційну дисертацію, через рік її захистив, а навесні 1924 міністерство релігії та освіти формально визнало цей захист і присвоїло І. звання доцента Львівського університету. Улітку 1925 І. переїхав до Львова, де розпочав з осіннього семестру свою викладацьку роботу у Львівському університеті. Паралельно працював в одній із львівських гімназій. У Львові мешкав на вул. Яблоновських, 4 (тепер вул. Шота Руставелі). 1933 призначений надзвичайним професором Львівського університету. 1937 написав одну з найважливіших праць "Про пізнавання літературного твору". 1939–1941 викладав історію німецької літератури й теорію літератури у Львівському університеті та математику в Технічній школі для поляків. У травні 1944 будинок, у якому тоді мешкав І., був зруйнований під час бомбардування, що змусило вченого покинути місто. Після війни викладав у Ягеллонському університеті, де 1946 очолив кафедру математики. 1949 комуністична влада відсторонила І. від викладання та завідування кафедрою

Будівництво меморіального комплексу "Цвинтаря орлят" 1920-х рр

філософії, яку перейменували в кафедру основ марксизму. Лише 1957 І. поновили на посаді професора Ягеллонського університету, а через кілька місяців він знову очолив заново перейменовану кафедру філософії. Декан філософсько-історичного відділу Ягеллонського університету (1959–1961). Одночасно працював на кафедрі логіки Варшавського університету (1959–1967).

Це був найплідніший період у науковій творчості І. Він читав лекції в Польщі та за кордоном, брав активну участь у всіх щорічних філософських конгресах, зокрема у Венеції, Парижі, Оксфорді, Фрайбурзі, Афінах тощо. 1957 Польське наукове видавництво розпочало академічне видання праць І. (вийшли Т. 1–13). І. закінчив свою академічну кар'єру, вийшовши 1963 на пенсію, однак наукових досліджень не покидав.

Філософські зацікавлення І. зосереджувалися на проблемах онтології, теорії пізнання та естетики, зокрема на концепції естетичних переживань і взаємозв'язку аксіології та естетики, на яких особливо позначився вплив феноменологічних ідей. Як феноменолог, І. водночас наслідував свого вчителя Гуссерля і намагався з ним дискутувати. Зокрема для І., на відміну від свого ментора, основним завданням феноменології було довести існування реального, а не ідеального світу. Із безлічі явищ "життєвого світу" він вибрав для своїх досліджень лише "інтенційні", тобто мистецькі твори.

Основні праці: "Про місце теорії пізнання в системі філософії" (*Uber die Stellung der Erkenntnistheorie im System der Philosophie*, 1926), "Літературний художній твір" (*Das literarische Kunstwerk*, 1931), "Про пізнавання літературного твору" (*O poznawaniu dzieła literackiego*, 1937), "Нариси з філософії літератури" (*Szkice z filozofii literatury*, 1947), "Суперечки про існування світу" (*Spór o istnienie swiata* (1947–1948), "Про літературний твір" (*O dziele literackim*, 1960), "Про пристосовану структуру реального світу" (*O strukturze przyzynowej realnego swiata*, 1981), "Студії з естетики" (*Studia z estetyki*, 1957–1958), "Коло основ теорії пізнання" (*U podstaw teorii poznania*, 1971), "З теорії мови і філософських засад логіки" (*Z teorii języka i filozoficznych podstaw logiki*, 1972), "Вступ до феноменології Гуссерля" (*Wstęp do fenomenologii Husserla*, 1974), "Лекції і дискусії з естетики" (*Wykłady i dyskusje z estetyki*, 1981).

Помер у Кракові.

Марія Зубрицька

"Цвинтар орлят" Архітектор Р. Індрух 1923–1939 рр Сучасне фото

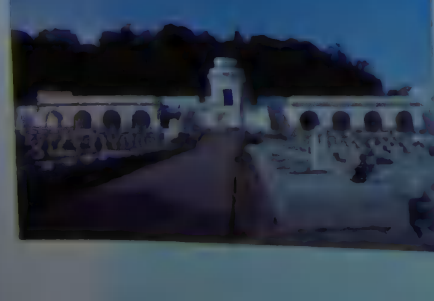

ІНДРУХ РУДОЛЬФ (Indruch Rudolf, 07.02.1892–24.01.1927) – архітектор, автор проекту *"Цвинтаря орлят"* у Львові. Народився у Львові (батько – словак, мати – чешка). 1912 закінчив реальну гімназію у

Львові, навчався на факультеті архітектури *Львівської Політехніки* (з перервою на час *Першої світової війни*). Дипломний іспит склав 1922 і здобув фах інженера-архітектора. Під час Першої світової війни брав участь у бойових діях у ранзі надпоручика саперів австрійського війська. Переніс тяжке запалення легенів. У листопаді 1918 учасник українсько-польських вуличних боїв у Львові, офіцер 1-го полку польських стрільців. 1920 воював на польсько-радянському фронті, був поранений. 1922 в ранзі капітана перейшов у резерв і розпочав викладацьку роботу на факультеті архітектури Львівської Політехніки. Працював асистентом, від 1923 старшим асистентом кафедри оздоблюваних рисунків і декорації інтер'єрів.

Малював краєвиди Львова (наприклад, вул. Св. Войцеха), виставлявся у львівському салоні Товариства приятелів красних мистецтв, на виставках Спілки студентів Політехніки. Справою життя І. став проєкт "Цвинтаря орлят".

З-поміж п'яти проєктів, поданих на конкурс Товариства варти могил польських героїв (19.10.1921), перше місце здобув проєкт під девізом "Білі троянди" студента п'ятого курсу Львівської Політехніки І. Місцевість, яка межувала з *Личаківським цвинтарем* з боку *Полуянки*, була дуже складною для побудови меморіального комплексу. Пагорб досить стрімко спадав південним схилом у бік долини невеликого потічка, який тоді вже протікав у підземному колекторі. Деякі фахівці критикували проєкт І. за розмах та сміливість, інші запевняли, що його реалізація буде коштувати дуже дорого і Львів не спроможний профінансувати таке будівництво. Незважаючи на це, Товариство варти могил польських героїв підписало з автором угоду про розроблення креслень і художнє керівництво. І. відмовився від будь-якої грошової нагороди за виграний конкурс і від оплати за свою працю.

Домінантами проєкту були три монументальні споруди: каплиця, катакомби і колонада. Головний вхід з боку Полуянки. Під орудою І. встигли розпланувати загальний вигляд території, збудувати каплицю "орлят" (1925) і деякі пам'ятники. Будова розтягнулась до 1939. Незважаючи на складний рельєф місцевості, а може саме завдяки цьому, І. вдалось уникнути монотонності, характерної для більшості європейських військових цвинтарів того часу. Проєкт І. був нетиповий для офіційних військових цвинтарів. Родинам загиблих дозволяли споруджувати індивідуальні надгробні пам'ятники.

"Цвинтар орлят". Сучасне фото

Крім "Цвинтаря орлят", єдиним реалізованим проєктом І. був пам'ятник загиблим в листопаді 1918 на *Пересенківці поляками*. Пам'ятник встановили напроти невеликого будинку *залізничного вокзалу*. Монумент складався із двох колон. Одна з них, прямокутна, у нижній частині мала два заокруглені кріпа з таблицями, на яких були викарбувані прізвища загиблих. Друга колона, дорійська з канелюрами, виступала вперед із першої і завершувалась капителлю та монументальним світильником, виконаним у модернізованих формах.

Обидва реалізовані проєкти І. були знищені після *Другої світової війни*. "Цвинтар орлят" відбудували 1989–2005 в дещо зміненому варіанті. Від пам'ятника на Пересенківці залишились тільки фрагменти дорійської колони.

І. виконав 1926 проєкт багатоквартирного будинку для сімей офіцерів на *вул. Городецькій*, 42, будівництво якого було

Трауриі урочистості на "Цвинтарі орлят" 1920-ті рр

Василь Інкін

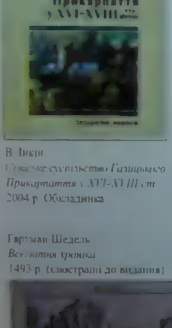

В. Інкін
Сільське суспільство Галицького Прикарпаття у XVI-XVIII ст.
2004 р. Обкладинка

Гартман Шедель
Всесвітня хроніка
1493 р. (ілюстрації до видання)

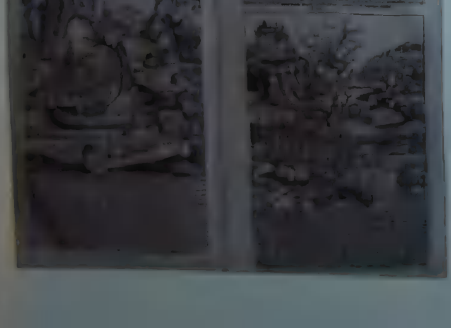

закінчено 1930 вже після смерті архітектора. Проєкт замовив Фонд військового квартирування. Монументальний фасад будівлі від вул. Городоцької 1 оздобив неокласичними пілястрами із стилізованими етнічеськими капітелями, а боковий фасад – лоджіями.

Нагороджений австрійськими і польськими бойовими відзнаками. Мешкав у Львові на вул. Св. Войцеха, 9 (тепер вул. О. Довбуша), згодом на вул. Св. Войцеха, 4. Хворів на туберкульоз. Помер у Львові. Похований на "Цвинтарі орлят".

Юрій Смірнов

ІНКІН ВАСИЛЬ (22.02.1922 – 31.01.1999) – український історик. Народився в с. Добрянка Ріпкинського р-ну Чернігівської обл. Середню освіту здобув у Чернігівській середній школі № 2, яку закінчив 1940. Вивчав історію 1942–1944 в Оренбурзькому педагогічному інституті ім. В. Чкалова (Росія), 1944 – у Ніжинському педагогічному інституті ім. М. Гоголя, 1944–1946 – на історичному факультеті *Львівського університету*, 1946–1950 навчався в аспірантурі Львівського університету. Під керівництвом *Г. Гербільського* та *І. Крип'якевича* підготував й успішно захистив (1955) дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук "Селяни Самбірської економії в сер. XVIII ст." 1946–1948 – аспірант, 1948–1956 – викладач, 1956–1958 – старший викладач кафедри історії СРСР Львівського університету. 1970–1971 виконував обов'язки завідувача кафедри, 1971–1972 – завідувач кафедри, 1974–1979 – доцент. Після захисту докторської дисертації "Селянський общинний лад в Галицькому Прикарпатті (досвід порівняльного дослідження поземельних союзів)" (1978) продовжив роботу на посаді професора кафедри історії СРСР (1980–1992), професора кафедри історії України (1992–1993) Львівського університету. 1993–1997 провадив наукову роботу як професор-дослідник в Інституті історичних досліджень Львівського університету. Багато праць І. присвячено економічній та соціально-політичній історії Львова: "Економічне становище Львова у XVIII ст." (1956), "Нарис економічного розвитку Львова у XVIII ст." (1959), "Чи є історична основа в фальсифікатах грамот князя Льва Даниловича?" (1988), "Сільське суспільство Галицького Прикарпаття у XVI–XVIII ст." (2004). Помер у Львові, похований на Брюховицькому *цвинтарі*.

Олег Мазур

ІНКУНАБУЛА – книжкове видання, надруковане до 01.01.1501. Назва походить від латин. *incunabula* – "колиска", оскільки перші друковані книги належать до раннього періоду історії *друкарства*. Інша назва – першодрук. В історії книгодрукування І. є перехідною ланкою від книги рукописної до друкованої. З огляду на це І. мають характерні риси рукописної книги: здебільшого в них немає титульного аркуша, вихідні дані наведені наприкінці книги в т. зв. колофоні. Характерним для І. є рукописне оздоблення, яке часто виконували за бажанням власника книги. Вручну могли також виконувати ініціали, орнаментальні рамки, прикрашати рубрики кольоровими фарбами, листовим золотом.

Першодруки мають цінність як пам'ятки і документи історії друкарства, вони відображають літературні, мистецькі та побутові смаки народів Європи доби Ренесансу.

Каталоги І. у Львові укладали *Є. Барвінський* (Каталог інкунабул Львівського університету; опублікований 1912), К. Пекарський (Опис інкунабул Бібліотеки катедрального костелу; опублікований 1927), *Р. Копуля* (Каталог інкунабул бібліотеки фундації Баворовських; опублікований 1932), А. Єнджейовська і Р. Копуля (Каталог інкунабул бібліотеки Львівського університету; 1939, не опублікований), *Ф. Максименко* (Першодруки в зібраннях Львівського університету з доповненням списків інкунабул інших бібліотек; опублікований 1958), Е. Триллер (описи п'ятнадцяти інкунабул Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника; опублікований 1967), Р. Луцик (каталог Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника на 1974 – 37 назв, 39 примірників), Н. Швець (зведений каталог м. Львова, не опублікований, 2002).

У XVII–XVIII ст. І. найчастіше володіли монастирські *бібліотеки*. Після закриття австрійською владою 147 монастирів та експропріації їхніх фондів станом на 01.03.1786 у Львові було зареєстровано 620 І., із них видань 1465, 1469–1475 – 24 одиниці, 1476–1480 – 61, 1481–1490 – 142, 1491–1501 – 265, не датованих (приблизно 1480–1500) – 128. Упродовж 1790–1803 *Львівський університет* проводив аукціони продажу книг, які зберігалися в університетській бібліотеці в кількох примірниках. На аукціоні 1803 було продано 12 І. Частину І. не конфіскували, й вони залишилися в бібліотеках монастирів. У бібліотеці *кармелітів* 1926 зберігалося бл. 200, *домініканців* – 270, *францисканців* – 71. Бібліотека *римо-католицької катедри* володіла 23 І.

Упродовж XIX – на поч. XX ст. найбільшим збірником І. володіла бібліотека Львівського університету. Основу збірки (136 книг) становила колекція П. Н. *Гарегі*. Найдавнішу з них – "Біблію" німецькою мовою, надрукував І. Еггештайн не пізніше 1470, найпізніша – "Граматичні правила", вийшла у Відні 1500. За наступні 60 років фонд бібліотеки Львівського університету поповнювався завдяки купівлі та приватним дарам. У серіні 1848 бібліотека зберігала 899 першодруків, із яких після *пожежі* 02.11.1848 залишилося тільки 205 книг. Суттєве збільшення колекції І. відбулося 1938, коли бібліотека Львівського університету виграла право на придбання книжкового збірника покійного графа *Ю. С. Козебродського*. У його книгозбірці налічувалося 104 І., серед яких 11 не були описані в книгознавчій літературі. Чимало видань збірки збереглися як єдині примірники у світі. Серед них "Історія Александра Великого", видана в Аугсбурзі 1478, "Листи св. Амброзія" міланського видання 1490 та ін. 1939 зібрання І. бібліотеки Львівського університету становило 336 томів.

Другою у Львові за кількістю збережених І. (305 книг) була бібліотека *Національного закладу ім. Оссолінських* (разом із бібліотекою Павліковських та зібраннями *Музею ім. князів Любомирських*).

Під час утворення Львівської філії Бібліотеки АН Української РСР (тепер *Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України*) 1940 відбулося злиття понад 80 відомчих та приватних бібліотек. До новоутвореної бібліотеки увійшли колекції першодруків Оссолінеуму, *Віктора Баворовського, Дідушицьких*, бібліотеки *Наукового Товариства ім. Шевченка*, *"Народного Дому"* та ін.

Йоганн Мюллер
Витяг з "Альманахів" Регіомонтана.
1496 р. Ілюстрація

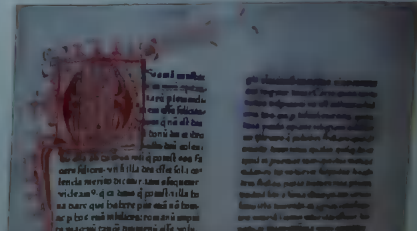

Ініціал літери "Q"
Аврелій Августин.
Проповіді Блажен
1473 р.

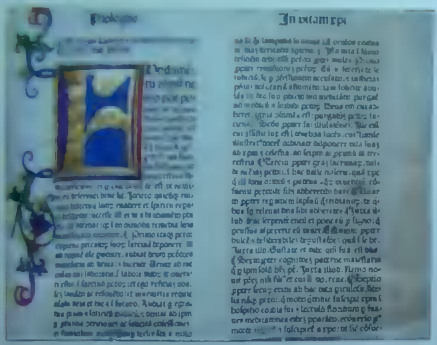

Ініціал літери "Г" Людольф Саксонський. *Про життя Христа* 1478 р.

Під час *Другої світової війни* 1943 німецька окупаційна влада вивезла зі Львова найцінніші книжкові фонди до Силезії. 1946–1955 до Польщі були перевезені книгозбірки монастиря домініканців (уміщено до зібрань Провінції у Кракові), *єзуїтів* (міститься в бібліотеці Малопольської провінції єзуїтів у Кракові), монастиря *бенедиктинок* (збережена частина збірки передана до Кшешова), монастиря кармелітів (тепер у монастирі кармелітів в Кракові), римо-католицької духовної семінарії (перевезена до Кракова, потім до Любачева, від 1981 на депозиті в Люблінському католицькому університеті), бібліотека Міського театру.

Із майже 1200 І., які були у Львові 1940, після 1945 в місті залишилося тільки 82: у бібліотеці Львівського університету 40 найменувань у 43 томах, у Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника НАН України – 23, у *Національному музеї у Львові* – 15; *Львівському історичному музеї* – 1, *Центральному державному історичному архіві України у м. Львові* – 5 книг. У повоєнний час, завдяки книгознавчим дослідженням співробітників бібліотек, збірка бібліотеки Львівського університету поповнилася 11 першодруками, збірка Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України – 27 назвами

Сьогодні у Львові найдавнішою І. є трактат Марка Тулія Цицерона "Про старість", виданий у Кельні 1467 (бібліотека Львівського університету). Велику історичну та мистецьку вартість мають "Всесвітня хроніка" Гартмана Шеделя, яку 1493 надрукував нюрнберзький видавець Антон Кобергер (два примірники у Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника НАН України, один у Національному музеї у Львові), "Одкровення св. Бригітти", видане 1500 (бібліотека Львівського університету), книга Йоганна Мюллера "Витяг з "Альмагесту" Птолемея", яку 1481 надрукував у Венеції Йоганн Гаман (Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України). Рідкісними виданнями, які збереглися в дуже обмеженій кількості, є "Краківський бревіарій" 1498 (у Львові один із трьох відомих усвіті) та "Влоцлавський бревіарій" 1499–1500 (єдиний збережений примірник). У Львові зберігаються східнослов'янські першодруки, що їх видав у Кракові 1491 Швайпольт Фіоль: "Тріодь Цвітная" (два примірники у Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника НАН України, по одному примірникові в Національному музеї у Львові та Львівському історичному музеї), "Тріодь Постная" (два примірники в Національному музеї у Львові, по одному примірникові у Львівській науковій

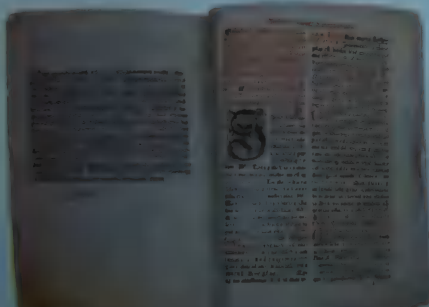

Колофон і заглавок Краківський бревіарій 1498 р.

бібліотеці ім. В. Стефаника НАН України та Львівському історичному музеї), "Часослов" (два примірники в Національному музеї у Львові).

Наталія Швець

ІНЛЕНДЕР ЛЮДВІК (Inlender Ludwik; 1849–02.09.1900) діяч польського соціалістичного руху. Народився у м. Бучач (тепер Тернопільської обл.) в єврейській родині. Навчався у *Львівському університеті*. У студентські роки захопився соціалістичними ідеями, брав участь у діяльності соціалістичних гуртків. 1880–1900 служив урядником дирекції залізниці у Львові. Дописував до часопису "Рівність" (*Równość*), що виходив у Женеві (Швейцарія), працював у редакції львівської газети "Праця" (*Praca*, 1878–1892) Спільно з *Іваном Франком*, *Йосипом Даниськом*, *Болеславом Червенським* брав участь у підготовці "Програми галицьких соціалістів" (1881). Підтримував дружні стосунки із І. Франком, який назвав його "щирим приятелем нашої народності" За фінансового сприяння І. було видано оповідання І. Франка "На дні" Брат І., Адольф Владислав Інлендер (1854–1920), також був активним учасником соціалістичного руху в Галичині.

Андрій Козицький

ІНСТИГАТОР (від латин. *instigo* – спонукати) – публічний обвинувач. Правовий статус І. визначали норми *магдебурзького права* та Сеймової конституції 1581 І. підтримував обвинувачення у суді в справах про злочини, скоєні проти короля, держави, міської влади, громадського спокою, вбивства матерями своїх дітей; звертався з цивільними позовами до судів у разі порушення законних прав та інтересів громади міста, моральних норм; забезпечував порядок під час судових засідань у *ратуші*; приймав цивільні позови, збирав судові штрафи; забезпечував присутність сторін на судовому процесі, щоп'ятниці представляв суддям реєстр судових рішень. Вибори на цю посаду проходили щороку. І. виконував свої обов'язки після складання присяги. До сер. XVII ст. у Львові його повноваження виконував *стендик*. 1649 вперше на цю посаду було обрано Станіслава Манкевича, який наступного року став *возним*, а І. обрали Якуба Фомановича.

Серед відомих І. Львова були Ян Кошовський (1651–1654), Станіслав Лабунський (1659), Самуель Лежайський (1660, 1665–1671), Альберт Скочинський (1661–1664), Станіслав Клішевський (1672–1675). Посада проіснувала до скасування магдебурзького права наприкін. XVIII ст.

Степан Білостоцький

ІНСТИТУТ ГЕОЛОГІЇ І ГЕОХІМІЇ ГОРЮЧИХ КОПАЛИН НАН УКРАЇНИ – науково-дослідна установа у структурі НАН України, розташована у Львові на вул. Науковій, 3а.

Інститут заснований 1951 на підставі Постанови Ради Міністрів СРСР від 21.02.1951 за № 457 та Ради Міністрів УРСР від 24.03.1951 за № 561 і ухвали Президії Академії наук УРСР від 23.03.1951. Сучасну назву Інститут має від 1963. За півстолітню історію колектив Інституту очолювали *В. Порфір'єв* (1951–1963), *Г. Даленко* (1963–1982), *Р. Кучер* (1982–1986), *В. Забігайло* (1986–1996), С. Лизун (1997–2000). Від 2003 директор Інституту – *М. Павлюк*.

Св. Бернард Клервоський. *Розмови*. 1495 р.

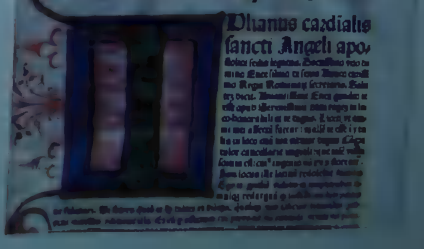

Ініціал літери "Г" Ешей Сильвій Пікколомині *Листи*. 1481 р.

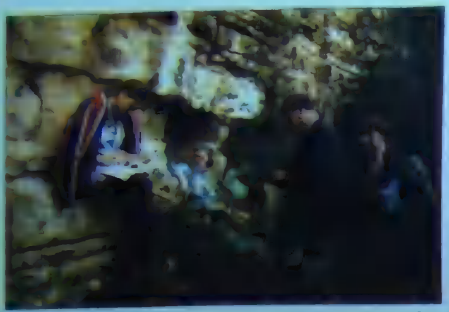

Літологічне вивчення Карпатського флішу р. Стрий

Мирослав Павлюк

Відбір мінералів для мінералого-геохімічних досліджень

Спочатку діяльність Інституту була спрямована на вивчення геології корисних копалин західних областей України. З ініціативи В. Порфір'єва у м. Львові було проведено першу відкриту наукову дискусію з проблеми походження і міграції нафти, де Львівська школа геологів-нафтовиків аргументувала глибинне неорганічне походження нафти і газу. Ця наукова гіпотеза була покладена в основу фундаментальних досліджень Інституту. Тоді ж особливу увагу звернули на вивчення стратиграфії, тектоніки, вулканізму Українських Карпат, Передкарпатського і Закарпатського прогинів, Волинсько-Подільської плити. Від сер. 1950-х в Інституті започатковано новий науковий напрям – геохімічне дослідження мінералоутворювальних флюїдів.

Інтенсивний розвиток в 1960-ті нафтової геології та гірничо-видобувної промисловості зумовив потребу реорганізації. 1963 Інститут геології корисних копалин реформовано в Інститут геології і геохімії горючих копалин, на який покладено завдання розробки наукових основ пошуків і розвідки родовищ нафти, газу, озокериту, вугілля, горючих сланців та сірки на всій території України. У сферу дослідницької діяльності Інституту увійшли теоретичні та прикладні питання нафтогазової геології і геохімії – походження нафти і газу, їх міграція, закономірності утворення й розміщення промислових родовищ нафти і газу, механізм утворення солянокупольних структур у нафтогазоносних провінціях, природа і закономірності поширення порід-колекторів нафти і газу, гідрогеологія нафтових і газових родовищ. Працівники Інституту вивчали також геологію вугільних родовищ та вуглеутворення, природу та закономірності поширення газів вугільних шахт, тектоніку вугільних басейнів та її вплив на поширення вугілля різних марок; опрацьовували комплексне використання карпатських менілітових сланців у народному господарстві; значну увагу зосереджували на вивченні геології та геохімії сірчаних і калійних родовищ.

Науковці Інституту мають великі досягнення в галузі стратиграфії, літології, тектоніки, нафтогазоносності Карпатського регіону, Дніпровсько-Донецької западини, Донецького та Львівсько-Волинського кам'яновугільних басейнів.

Основними напрямами наукової діяльності Інституту є теорія нафтогазоутворення, вивчення закономірностей формування і розміщення покладів нафти, газу та метановугільних родовищ; геологічна і геохімічна палеоокеанографія давніх континентальних окраїн та їх корисні копалини; розроблення наукових засад енергоефективних геотехнологій перероблення некондиційних покладів горючих копалин; геологія та геоекологія Карпатського регіону.

З Інститутом пов'язані імена багатьох видатних учених засновників наукових напрямів, академіків: *В. Соболєва, В. Сеньського*, О. Вялова, В. Порфір'єва, *С. Субботіна, Є. Лазаренка*, Р. Кучера, *Л. Ткачука*, Г. Доленка, В. Забігайла, членів-кореспондентів: *Я. Середи, М. Ладиженського, В. Кітика, Ю. Сеньковського*, М. Павлюка, професорів: Е. Чекалюка, Й. Грінберга, *В. Калюжного*, О. Петриченка, В. Колодія та інших, які зробили вагомий внесок у світову геологічну науку.

Найвагоміші результати вчених відзначені Державними преміями – Г. Доленко, В. Порфір'єв (1971); В. Калюжний (1983); В. Забігайло (1991); та премією НАН України ім. В. Вернадського – Г. Доленко (1977); О. Вялов (1979); Ю. Сеньковський (1994).

У складі Інституту 10 наукових відділів, у яких працює 60 наукових співробітників, серед них 2 члени-кореспонденти НАН України (М. Павлюк, Ю. Сеньковський), 11 докторів та 36 кандидатів наук.

Інститут видає журнал "Геологія і геохімія горючих копалин". Працює спеціалізована рада з захисту докторських та кандидатських дисертацій. Працівники Інституту захистили 30 докторських і 146 кандидатських дисертацій, опублікували бл. 300 монографій.

Серед вагомих праць – "Нафтогазоносність рифтогенів" (2004); колективна монографія "Нафта і газ Прикарпаття. Нарис історії. Nafta i gaz Podkarpacia. Zarys historii" (2004); "Карпатська нафтогазоносна провінція" (2004); Ю. Колтун, І. Дудок, М. Котарба, О. Аламенко, М. Павлюк, В. Бужевський, О. Стельмах "Польсько-українські геологічні дослідження (2004–2005) у Старуню..." (*Polish and Ukrainian Geological Studies (2004–2005) at Starunia – the Area of Discoveries of Woolly Rhinocerose*, 2005); М. Павлюк, А. Медведєв "Панкардія: проблеми еволюції" (2004), Ю. Сеньковський, К. Григорчук, В. Гнідець, Ю. Колтун "Геологічна палеоокеанографія океану Тетіс (Карпато-Чорноморський сегмент)" (2004).

Інститут має кілька наукових шкіл: геодинаміка нафтогазоносних провінцій, геологічна і геохімічна палеоокеанографія давніх континентальних окраїн та їх корисні копалини, розроблення методів дослідження індивідуальних включень у мінералах осадових порід.

Андрій Побережський

Лавреат Голубець

ІНСТИТУТ ЕКОЛОГІЇ КАРПАТ НАН УКРАЇНИ науково-дослідна установа у структурі НАН України, розташована у Львові на вул. Козельницькій, 4. Інститут створений згідно з постановою Президії НАН України № 275 від 22.10.1991 на базі Львівського відділення Інституту ботаніки ім. М. Холодного НАН України. Відділення сформовано 1974 із трьох відділів *Державного природознавчого музею* АН УРСР та відділу морфогенезу рослин Інституту ботаніки.

Першим директором Інституту став Михайло Голубець (нар. 30.10.1930 в с. Великий Любінь Городоцького р-ну Львівської обл.) учений у галузях ботаніки, екології, лісознавства й охорони природи, академік НАН України, заслужений діяч науки і техніки України (1992), лавреат державної премії в галузі науки і техніки України, політик, громадський діяч. Закінчив (1953) Львівський сільськогосподарський інститут (тепер *Львівський національний аграрний університет*) та аспірантуру Львівського інституту лісового господар-

М. Голубець. *Екосистемологія*. 2000 р. Обкладинка

Біостаціонар Інституту екології Карпат НАН України на горі Пожижевська (Івано-Франківська обл.)

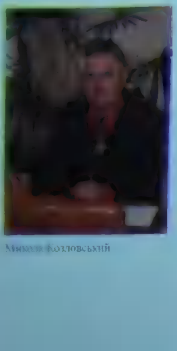

Микола Козловський

ства (тепер *Національний лісотехнічний університет України*). Працював викладачем Львівського сільськогосподарського інституту (1956–1957), науковим співробітником Науково-дослідного інституту землеробства і тваринництва Західних регіонів УРСР (1957–1963), старшим науковим співробітником Львівського відділу Інституту ботаніки ім. М. Холодного АН УРСР (1963–1970). У структурі Державного природознавчого музею АН УРСР від 1962: старший науковий співробітник; від 1970 завідувач відділу, директор (1972–1974), 1974–1991 керівник Львівського відділення Інституту ботаніки АН УРСР, 1991–2007 директор Інституту екології Карпат НАН України, завідувач відділу екосистемології; професор кафедри морфології та систематики рослин *Львівського університету*. Активний у громадському житті. 1990–1994 народний депутат Верховної Ради України (Першого демократичного скликання). Співголова, член управи Львівської крайової організації Народного Руху України; член Демократичної партії України (ДемПУ), член проводу Львівської обласної організації, член Національної ради ДемПУ.

М. Голубець заснував та очолює наукову школу екосистемологів і геосоціосистемологів, є головою секції "Фундаментальні та прикладні проблеми екології" Наукової ради з проблем навколишнього середовища і сталого розвитку НАН України. Від 2007 – почесний директор Інституту і завідувач відділу екосистемології.

Від 2007 виконувачем обов'язків директора Інституту став Микола Козловський.

Основний напрям діяльності Інституту – комплексне вивчення екосистем і геосоціосистем Українських Карпат і прилеглих територій; обґрунтування способів регулювання їхньої структури та керування екосистемними й геосоціосистемними процесами для оптимізації продукційних, грунтозахисних, водорегуляційних та інших корисних функцій; розроблення і вдосконалення методів охорони біорізноманітності та забезпечення умов сталого розвитку карпатського регіону.

У структурі Інституту чотири наукові відділи: екосистемології, популяційної екології, охорони природних екосистем, екоморфогенезу рослин. При відділі популяційної екології функціонує єдиний в Україні високогірний біологічний стаціонар на горі Пожижевська в Чорногорі (Івано-Франківська обл.), при відділі охорони природних екосистем – науковий гербарій, при відділі екосистемології – лабораторія грунтової хімії та біохімії, при Інституті – наукова бібліотека.

До 1979 в установі працював член-кореспондент НАН України *А. Лазаренко* – український ботанік, автор фундаментальних праць із систематики, флористики, географії, морфології та філогенії листяних мохів і загальновизнаної класифікації географічних елементів бріофіт Далекого Сходу, визначників мохів України, Далекого Сходу і Білорусі, засновник Львівської наукової школи бріологів.

Працівники Інституту відзначені науковими нагородами. Лавреатом державної премії в галузі науки і техніки України став академік НАН України М. Голубець. Золотою медаллю і премією ім. П. Й. Лепне нагороджений С. Стойко. Вагомі наукові здобутки мають К. Малиновський, М. Рудишин, В. Коліщук, Ю. Чорнобай, І. Козак, Л. Мілкіна. Плідно працюють М. Голубець, М. Козловський, О. Демків, Й. Царик, І. Жиляєв, П. Гнатів.

Співробітники Інституту під час спільної експедиції з Інститутом ботаніки ім. М. Холодного НАН України та Ботанічного саду Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Сучасне фото

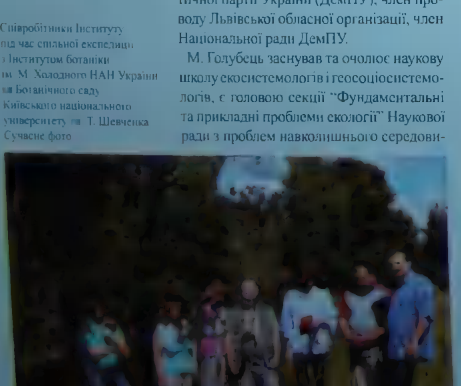

Результати наукових досліджень і практичні рекомендації Інституту впроваджені в різноманітні сфери діяльності господарського комплексу. Науковці Інституту обґрунтували потребу внесення Ужанського національного природного парку (НПП) до складу Міжнародного біосферного резервату "Східні Карпати" та створення НПП "Сколівські Бескиди", надані рекомендації щодо розширення природоохоронних територій Карпатського НПП та Карпатського біосферного заповідника. Розроблено рекомендації щодо протипаводкового використання рослинного покриву та підвищення його ролі для попередження шкідливих схилових процесів, що використані для обґрунтування проєкту будівництва й експлуатації водозатримних ємностей на південно-західному макросхилі Українських Карпат. За пропозиціями Інституту, Львівська обласна рада затвердила список видів рослин, що підлягають охороні на Львівщині. Інститут обґрунтував програми створення екомереж Тернопільщини та Львівщини. Керівним державним і місцевим інституціям запропоновані "Концептуальні засади сталого розвитку гірського регіону", що є результатом багаторічних екологічних і соціально-економічних досліджень гірських геосоціальних систем Львівщини.

Інститут видав сім випусків тематичного збірника "Наукові основи збереження біотичної різноманітності".

Найвагоміші монографії останніх років: М. Голубець, П. Гнатів, М. Козловський та ін. "Концептуальні засади сталого розвитку гірського регіону" (2007), М. Голубець "Вступ до геосоціосистемології" (2005), *Ю. Коїв* "Словник українських наукових і народних назв судинних рослин" (2004), І. Жиляєв "Життєздатність популяцій рослин" (*Жизнеспособность популяций растений*, 2005), С. Стойко, П. Ященко, О. Кагало та ін. "Раритетний фітогенофонд західних регіонів України (созологічна оцінка й наукові засади охорони)" (2004); "Стратегія популяції рослин у природних і антропогенно змінених екосистемах Карпат" (2001) та ін.

Науковці Інституту були виконавцями першого спільного українсько-німецького проєкту "Трансформаційні процеси в басейновій екосистемі Верхнього Дністра" під егідою ЮНЕСКО, а М. Козловський – його координатором від України. Наукові співробітники беруть участь в опрацюванні результатів космічних експериментів за тематикою Національного космічного агентства України та Національного управління з аеронавтики й дослідження космосу США, у спільних проєктах з Інститутом агрофізики ім. Б. Добжанського та Інститутом охорони природи Польської Академії наук.

Інститут координує діяльність українсько-нідерландського проєкту "Відновлення популяції зубра європейського в українській частині Східних Карпат", виконує дослідження за проєктом "Оцінка стану популяцій видів рослин міжнародних червоних списків в Українських Карпатах", реалізує проєкт в рамках співпраці з Українським науково-технологічним центром, університетом Мериленду (США), Дрезденським технологічним університетом (Німеччина) та *Інститутом прикладних проблем механіки і математики ім. Я. Підстригача НАН України.*

Петро Гнатів

М. Голубець. *Плівка життя.* 1997 р. Обкладинка

Співробітники відділу екосистемології під час розбирання грунтової проби. Сучасне фото

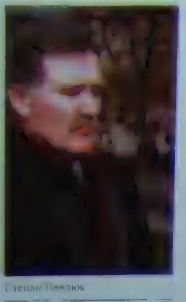

Степан Павлюк

"Народознавчі зошити"
№ 1, 1995 р

ІНСТИТУТ НАРОДОЗНАВСТВА НАН УКРАЇНИ науково-дослідницька установа у структурі НАН України, розташована у Львові в колишньому *будинку Галицької ощадної каси (просп. Свободи, 15)*. Інститут створений у Львові в лютому 1992 постановою № 34 від 05.02.1992 Президії НАН України "Про створення в Академії наук України Інституту народознавства" на базі Львівського відділення Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнографії ім. М. Рильського, яке діяло від 1982. При Інституті працює *Музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України*. Інститут очолює *С. Павлюк*.

В Інституті існує 6 структурних підрозділів: відділ етнології сучасності (теорія, методологія науки; етносоціологія; традиційна та сучасна культура *українців* у її історичному розвитку); відділ історичної етнології (історія, загальна етнологія, етнологія української діаспори, інших народів); відділ мистецтвознавства (дослідження історії й теорії професійного українського мистецтва); відділ народного мистецтва (вивчення теорії і практики декоративного та вжиткового мистецтва); відділ фольклористики (збирання, систематизація та дослідження фольклору українців); Музей етнографії та художнього промислу на правах відділу (вивчення, фіксація, збереження і пропаганда пам`яток духовної та матеріальної культури українців; вивчення українського музейництва). У структурі Інституту функціонує на правах відділення Інститут керамології, розташований у смт Опішня Полтавської обл. Інститут має позаструктурні наукові підрозділи в Луцьку, Івано-Франківську, Дрогобичі – народознавчі центри, що їх фінансують місцеві адміністрації.

Від 1994 Інститут став центром Міжнародної Карпато-Балканської комісії з дослідження традиційної культури населення Карпат і Балкан (голова секретаріату С. Павлюк). При Інституті функціонує *бібліотека*. Поповнення книгозбірні відбулося коштом книжкового фонду *Наукового Товариства ім. Шевченка* (НТШ) у Львові, дарунків меценатів, закупівлі тощо. Книжковий фонд бібліотеки становить бл. 70 тис. одиниць, серед яких стародруки XVI–XVII ст., які подарував мистецтвознавець *П. Жолтовський*, зокрема *"Апостол"* (1574), "Ключ разумінія" (1665), "Мечь духовний" (1666) та ін. Ілюстрований фонд бібліотеки представлений великою колекцією листівок та документальних світлин (понад 25 тис.), переданих із *музею НТШ* у Львові.

■ Інституті працюють лавреат Національної премії ім. Т. Шевченка, член-кореспондент Академії мистецтв *В. Овсійчук*, член-кореспондент НАН України С. Павлюк.

Науковий доробок учених установи вагомий не лише за кількістю монографій і збірників (понад 200), а й за новизною наукових ідей, методологічних підходів, досліджених тем.

Українське мистецтвознавство збагатилося працями П. Жолтовського "Український живопис XVII–XVIII ст." (1978), "Монументальний живопис на Україні XVII–XVIII ст." (1988) та ін.; В. Овсійчука "Українське малярство X–XVIII ст. Проблеми кольору" (1996), "Майстри українського барокко" (1991), "Класицизм і романтизм в українському мистецтві" (2001) та ін. Етнографічна наука представлена працями Ю. Гошка "Населення українських Карпат XV–XVIII ст. (Заселення. Етногенез. Побут" (1976); "Зви-

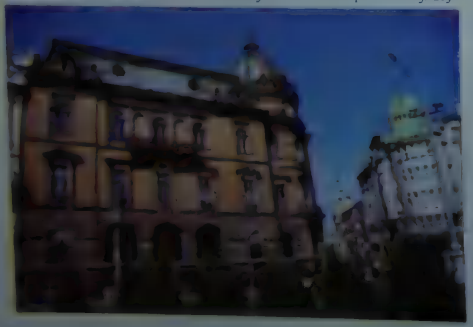

Будинок Інституту народознавства НАН України на просп. Свободи, 15
Сучасне фото

чаєве право населення Українських Карпат XIV-XVIII ст." (1999); С. Павлюка "Народна агротехніка українців Карпат др. пол. XIX – поч. XX ст." (1986), "Традиційне хліборобство України: агротехнічний аспект" (1991), "Етногенеза українців: спроба теоретичної конструкції" (2006); *Р. Кирчіва* "Етнографічне дослідження Бойківщини" (1978), "Із фольклорних регіонів України" (2002); *З. Болгарович* "Україна в дослідженнях польських етнографів XIX ст." (1976), "Народна медицина українців" (1990); *М. Худаша* "Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення відапелятивних антропонімів)" (1995); Р. Кіся "Фінал третього Риму" (1998) та ін. Вагоме слово в царині народного мистецтва висловили А. Будзан, *К. Матейко*, Л. Суха, *Л. Долинський*, Р. Захарчук-Чугай, О. Никорак, С. Боньковська та ін.

Заходами працівників Інституту побачила світ серія історико-етнографічних досліджень: "Бойківщина", "Гуцульщина", "Лемківщина", "Полісся" та ін. Від 1995 Інститут регулярно видає журнал "Народознавчі зошити" (головний редактор С. Павлюк). Інститут співзасновник журналів "Керамологія", "Фольклористичні зошити", "Бойки", щорічного збірника наукових статей Івано-Франківського народознавчого центру. Інститут має своє видавництво.

Степан Павлюк

ІНСТИТУТ ПРИКЛАДНИХ ПРОБЛЕМ МЕХАНІКИ І МАТЕМАТИКИ ІМ. Я. С. ПІДСТРИГАЧА НАН УКРАЇНИ – науково-дослідна установа у структурі НАН України, розташована у Львові на вул. Науковій, 3б. Інститут входить до складу Відділення математики НАН України і спеціалізується на проведенні досліджень з математики, механіки та математичного моделювання.

Історія Інституту сягає 1973, коли на базі Сектору математики і механіки Фізико-механічного інституту АН УРСР та Львівського філіалу Інституту геофізики АН УРСР було утворено Львівський філіал математичної фізики Інституту математики АН УРСР. У філіалі інтенсивно розвивалися дослідження з фундаментальних і прикладних проблем математики, механіки деформівного твердого тіла, термомеханіки, нерівноважної термодинаміки, математичного моделювання взаємозв'язаних процесів різної фізичної природи, гідроакустики, геофізики, фізичного матеріалознавства, які одержали визнання і підтримку наукової громадськості. Прикладні аспекти цих досліджень застосовують у промисловості під час розроблення елементів нової техніки і сучасних технологій. Високий рівень фундаментальних і прикладних досліджень, кваліфікований науковий потенціал створили передумови для організації 1978 на основі Львівського філіалу математичної фізики Інституту математики АН України нової науково-дослідної академічної установи – Інституту прикладних проблем механіки і математики АН України. Інститут став визнаним науковим центром з математичного моделювання фізико-механічних процесів, математичних проблем механіки і математики та координатором їх проведення у західному регіоні України. У складі Інституту тоді функціонували Обчислювальний центр (ОЦ), Спеціальне конструкторсько-технологічне бюро (СКТБ) та Карпатська дослідно-методична геофізична партія (КДМГП). 1991-1992 в структурі Інсти-

Г. Івашків
Василь Шостопалець і кераміка Сокаля.
2007 р. Обкладинка

Я. Підстригач (в центрі) з керівниками відділів: Я. Бураком, Ю. Колянном, Г. Пашком та Б. Пелехом. Фото 1979 р.

В. Скоробагатько (праворуч) на математичному семінарі. Фото 1980 р.

туту відбулися деякі зміни. На базі відділів геофізичного профілю та КДМГП було створено Карпатське відділення Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна НАН України. СКТБ Інституту було реорганізовано в Науково-дослідний центр аерокосмічної інформації та екологічного моніторингу при Інституті кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України. На базі ОЦ та лабораторії Інституту створено науково-виробничий Центр математичного моделювання Інституту. Разом із *Я. Підстригачем*, засновником і першим директором Інституту (1978–1990), великий внесок у формування і розвиток наукових напрямів зробили члени-кореспонденти НАН України Я. Бурак, *Г. Кіт*, *Б. Пташник*, професори *В. Скоробагатько*, П. Казімірський, *Ю. Коляно*, Б. Пелех, В. Вігак, М. Хай та ін. 1990 Інститутові було присвоєно ім'я академіка Я. Підстригача.

Упродовж 1990–2002 Інститут очолював Г. Кіт (тепер радник при дирекції Інституту), який доклав багато зусиль до збереження й розвитку наукового потенціалу установи. Від 2003 директором Інституту є професор Р. Кушнір.

Основними науковими напрямами досліджень Інституту є операторні методи функціонального аналізу і лінійної алгебри та їх застосування; теорія диференціальних рівнянь та динамічних систем; термодинамічні основи побудови математичних моделей механіки деформівних твердих тіл з урахуванням структури і взаємозв'язку процесів різної природи; математичні методи розрахунку, оптимізації та прогнозування деформативності, міцності, довговічності та поведінки механічних систем.

При Інституті діють науково-виробничі Центри математичного моделювання та з інформаційних проблем території. Дальшого утвердження набули наукові школи з математичного моделювання та дослідження фізико-механічних процесів і контактних явищ в однорідних тілах та неоднорідних композиційних структурах зі сталими й залежними від температури властивостями; із проблем континуально-термодинамічного моделювання та оптимізації нелінійних локально нерівноважних систем; із некласичних задач теорії диференціальних рівнянь із частинними похідними та аналітичних методів теорії наближень. Останніми роками формуються наукові школи з математичних проблем електромеханотермодифузії; в функціонально-операторних та алгебраїчних методів і теорії інтегровних та дисипативних динамічних систем на нескінченновимірних многовидах із застосуванням до явищ самоорганізації.

При Інституті функціонує спеціалізована Вчена рада із захисту докторських і кандидатських дисертацій за спеціальностями: "механіка деформівного твердого тіла" та "математичне моделювання та обчислювальні методи"; є аспірантура з шести та докторантура з чотирьох спеціальностей.

Від 1975 Інститут видає науковий журнал "Математичні методи та фізико-механічні поля", від 2003 – збірник наукових праць "Прикладні проблеми механіки і математики". До найвагоміших праць Інституту належать, зокрема, монографії: Я. Підстригач "Вибрані праці" (1995), Я. Підстригач, В. Ломакін, Ю. Коляно "Термопружність тіл неоднорідної структури" (*Термоупругость тел неоднородной структуры*, 1984; вийшла в Москві), В. Скоробагатько "Теорія гіл-

Зліва: Р. Кушнір, Г. Кіт та В. Бурак. Фото 2007 р.

лястих ланцюгових дробів і її застосування в обчислювальній математиці" (*Теория ветвящихся цепных дробей и ее применение в вычислительной математике*, 1983), Г. Кіт, М. Хай "Метод потенціалів у тривимірних задачах термопружності тіл із тріщинами" (*Метод потенциалов в трехмерных задачах термоупругости тел с трещинами*, 1989), Б. Пташник, В. Ільків, І. Кміть, В. Поліщук "Нелокальні крайові задачі для рівнянь із частинними похідними" (2002), Р. Кушнір, М. Николишин, В. Осадчук "Пружний та пружно-пластичний граничний стан оболонок з дефектами" (2003), Я. Бурак, О. Гачкевич, Р. Терлецький "Термомеханіка багатокомпонентних тіл низької електропровідності" (2006), Я. Бурак, Є. Чапля, О. Чернуха "Континуально-термодинамічні моделі механіки твердих розчинів" (2006).

Інститут налагодив міжнародну науково-технічну співпрацю з провідними науковими установами інших країн. Учені Інституту є членами низки міжнародних наукових товариств (AMS, Euromech, IFNA, ESIS, IEEE, GAMM та ін.), беруть участь у виконанні міжнародних наукових проектів. На базі Інституту функціонує Західноукраїнський осередок Міжнародного науково-технічного товариства інженерів-електриків і електронників (IEEE).

Співробітники інституту відзначені чотирма Державними преміями України в галузі науки і техніки (Я. Підстригач, Я. Бурак, *Г. Пляцко* (1975), Ю. Коляно, С. Будз, *М. Семерак*, *В. Шепетець* (1981), *Ф. Семерак* (1988), М. Войтович (1989)), двома преміями Президента України для молодих вчених (2003, 2005), сімома іменними преміями НАН України.

Віктор Міщенко

ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НАН УКРАЇНИ – науково-дослідна установа у структурі НАН України, розташована у Львові на вул. Котельницькій, 4. Створений Постановою Президії АН України у жовтні 1994 на базі Львівського відділення Інституту економіки АН України для наукового забезпечення розбудови економічної системи Української держави, формування ефективної регіональної політики і розробки механізмів її реалізації. За час свого існування Інститут стая провідною науковою установою в системі Національної академії наук України з проблем регіональної політики та транскордонного співробітництва і виконує функції методологічного, науково-організаційного і координаційного центру.

У структурі Інституту функціонує сім наукових відділів: регіональної соціально-економічної політики; регіональної екологічної політики; прогнозування і моделювання розвитку регіону; проблем ринкової інфраструктури та транскордонного співробітництва; проблем розвитку фінансово-кредитних відносин у регіоні; моніторингу регіонального розвитку; територіальних суспільних систем і просторового розвитку.

Основними напрямами наукових досліджень Інституту на сьогодні є регіональна політика і регіональна економіка, просторовий розвиток і земельне планування; прогнозування та сталий розвиток економіки; промислова політика, науково-технічний та інноваційно-інноваційний розвиток; дослідження проблем підприємництва, ринкової інфраструктури, інвестиційних процесів регіонів, регіональної статистики.

Учені Інституту є авторами грунтовних наукових праць із територіального управління, еколого-економічного регулювання розвитку регіонів; раціонального використання виробничого, трудового, природно-ресурсного та інтелектуального потенціалу регіонів, формування ринкової інфраструктури і розвитку підприємництва, а також розробок прикладного характеру.

Інститут відомий як центр підготовки наукових кадрів. При Інституті функціонує аспірантура і докторантура, діють дві спеціалізовані Вчені ради із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора та кандидата наук.

Інститут є засновником і видавцем наукових фахових видань: науково-практичного журналу "Регіональна економіка"

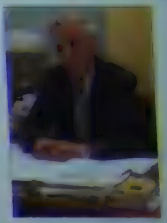

Василь Кравців

Будинок на вул. Науковій, 3б, у якому розташований Інститут прикладних проблем механіки і математики ім. Я. С. Підстригача НАН України. Сучасне фото

Будинок на вул. Коцельницькій, 4, у якому міститься Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Сучасне фото

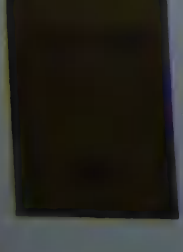

"Шашкевичіана". Нова серія. Вип. 1-2. 1996 р. Обкладинка

в Україні економічних методів управління якістю довкілля, які сьогодні діють у формі зборів (оплат) за забруднення навколишнього середовища. Під його науковим керівництвом і за безпосередньою участю розроблено низку регіональних програм у сфері екологічної безпеки та рекреаційного природокористування, які затвердили обласні органи влади Західного регіону України.

Володимир Демченко

ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА НАН УКРАЇНИ – міждисциплінарна науково-дослідницька установа в складі НАН України, заснована 1951 у Львові як Інститут суспільних наук АН УРСР (постанова Ради Міністрів СРСР від 21.02.1951, ухвала Президії АН УРСР від 23.03.1951, постанова Ради Міністрів УРСР від 24.03.1951) на базі львівських відділів академічних гуманітарних інститутів, які від січня 1940 об'єднували колишніх працівників розпущеного *Наукового Товариства ім. Шевченка* (НТШ). 20.01.1993 одержав назву Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича АН України (від 1994 Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). Фундатори інституту: *І. Крип'якевич, М. Возняк, І. Свєнціцький, М. Сміщко, О. Пріцак, К. Студинський, В. Щурат, Я. Пастернак, Р. Лукань*. У різний час в Інституті працювали археологи И. Пеленський, *О. Ратич, І. Свєшніков, О. Черниш*, Ю. Захарук, *В. Баран, В. Аулїх, І. Старчук, Л. Крушельницька*, В. Терський, В. Савич, *Р. Багрій*, історики *О. Терлецький, Я. Дашкевич*, М. Івасюта, О. Карпенко, *І. Картинець*, М. Кравець, В. Борис, В. Грабовецький, Ю. Сливка, С. Трусевич, Я. Грицак, В. Баран, літературознавці *М. Деркач, М. Вальо, Р. Кирчів, Г. Нудьга, С. Трофимук, С. Щурат*, мовознавці *А. Гепсьорський, Л. Гумецька, М. Худаш, Я. Закревська*, Р. Керета, М. Онишкевич, Є. Жеребецький, *У. Єдлінська, М. Гринчишин, Л. Полюга*, економісти М. Герасименко, Г. Ковальчак, культуролог *М. Косів* та ін.

Засновник Інституту – академік НАН України *М. Долішній*, який працював над розв'язанням фундаментальних та прикладних проблем розвитку регіонів України, формуванням теоретико-методичних основ регіональної політики в державі.

Від 2006 виконувачем обов'язків директора став В. Кравців, один з ініціаторів та авторів розроблення й запровадження

та збірника наукових праць "Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України".

Інститут є ініціатором і безпосереднім організатором багатьох міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій з актуальних проблем розвитку національної економіки; розвитку регіонів України та активізації транскордонних зв'язків. У сфері міжнародного наукового співробітництва успішно розвивається співпраця у сфері територіального планування та розвитку транскордонного співробітництва з ученими з Німеччини, Польщі, Угорщини, Словаччини.

Інститут координує наукові дослідження економічної тематики, що їх виконують у вищих навчальних закладах західного регіону України, ініціює розвиток нових форм кооперації академічної науки та вищої школи. З ініціативи Інституту 2003 створено перший в Україні науково-навчальний комплекс економічного профілю "Економосвіта".

Під час створення Інституту і згодом партійне керівництво ставило перед ним завдання обґрунтовувати й поширювати комуністичні ідеологічні догми, прославляти досягнення "соціалістичного будівництва", боротися з "буржуазною" ідеологією. Проте така тематика не стала провідною для більшості науковців установи. Багато з них у складних умовах продовжували традиції НТШ: публікували історичні та лінгвістичні джерела, проводили археологічні й діалектологічні експедиції, соціологічні опитування. Використовуючи тимчасове послаблення цензурного контролю в період "хрущовської відлиги", історики Інституту досліджували й популяризували досягнення української культури, підкреслювали її самобутній характер. Науковці Інституту вивчали історію *Галицько-Волинської держави*, діяльність львівських *братств*, *"Руської Трійці"*, *І. Франка* та ін. 1951–1966 діяв відділ економіки, який досліджував розвиток народного господарства та економічної думки (М. Герасименко, О. Олесневич, Б. Яремчишин, В. Огоновський, Г. Ковальчак). У відділі філософії, що функціонував 1964–2000, вивчали історію філософської думки України (М. Кашуба, Я. Стратій, С. Яковенко, І. Паславський, І. Захара, О. Старовойт, М. Всріпков) і протестантизму на теренах України (В. Любащенко).

На роботу Інституту негативно вплинуло його перебування 1963–1969 у складі *Львівського університету*, де ідеологічний контроль був жорсткішим, ніж в установах АН УРСР. Інститут неодноразово ставав жертвою ідеологічних кампаній. У сер. 1960-х було припинено випуск серійних видань *"З історії західноукраїнських земель"*, "Дослідження і матеріали з української мови", "Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині". На поч. 1970-х звільнено групу працівників і заборонено розповсюджувати бібліографічний покажчик співробітників Інституту. Наприкін. 1980-х працівники Інституту взяли участь у формуванні *Народного Руху України*, *"Меморіалу"*, *Товариства української мови ім. Т. Шевченка*, ініціювали відновлення НТШ у Львові.

З перших років незалежності України науковці Інституту активно розвивали започатковані раніше студії. Зокрема відділ нової історії України (завідувач Ф. Стеблій) одержав змогу без цензури досліджувати діяльність Перемиського національно-релігійного гуртка, *М. Шашкевича* та його однодумців, *"Просвіти"*, українських політичних угруповань кін. XIX – поч. XX ст. (О. Середа, В. Расевич, В. Пашук), Василіанського чину *Української Греко-Католицької Церкви* (П. Шкраб'юк). Відділ новітньої історії (завідувач – Ю. Сливка, від 2006 – І. Патер) започаткував джерельне вивчення проблем, заборонених у попередній період. Співробітники відділу підготували праці про Союз визволення України (І. Патер), *Галицький Крайовий Сейм* (О. Аркуша, І. Чорновол), *Західно-Українську Народну Республіку* (Ю. Сливка, М. Литвин, К. Науменко) і українсько-польську війну 1918–1919 (М. Литвин), праці про культурно-політичне життя 1939–1972 (Т. Галайчак, О. Луцький), діяльність *Української Повстанської Армії* (В. В'ятрович, О. Стасюк, М. Романюк), *дисидентський рух* (Ю. Зайцев), польсько-українське протистояння на Холмщині, Волині та Галичині 1939–1947 (*Я. Ісаєвич*, М. Литвин, Ю. Сливка та ін.). Відділ історії середніх віків (завідувач Я. Ісаєвич) зосередився на дослідженнях Галицько-Волинської держави, удільних князівствах кін. XIV–XV ст., генеалогії князівських династій Рюриковичів, Гедиміновичів, а також Чингізидів (Л. Войтович), розвитку культурного життя і мистецтва України. Я. Книш опублікував фрагмент Угорницького списку Іпатіївського літопису (перша після 1915 знахідка літописного тексту). В. Александрович підготував узагальнені нариси історії мистецтва XIII–XVIII ст., уперше здійснив мистецтвознавчий аналіз Холмської ікони Пресвятої Богородиці XII ст. Л. Войтович опублікував праці "Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів у XII–XVIII ст." (1996)

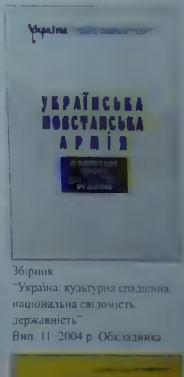

Збірник "Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність". Вип. 11. 2004 р. Обкладинка

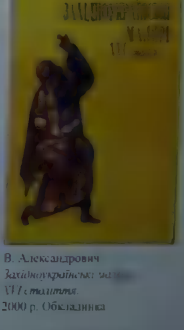

В. Александрович "Західноукраїнські [illegible] XVI ст. – початок [illegible]". 2000 р. Обкладинка

"Українська [illegible] діалектна [illegible]". 1996 р. Обкладинка

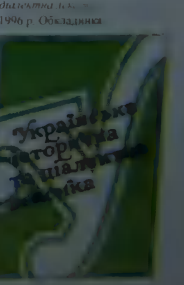

і "Князівські династії Східної Європи. Кінець IX – початок XVI ст." (2001). Зусиллями відділу археології (завідувач О. Черниш, згодом Л. Мацкевий, О. Ситник) досліджено житла доби середнього палеоліту, встановлено факти заселення території Львова (V–VI ст.), проведено комплексні *археологічні дослідження* пам'яток різних епох, виявлено *берестяні грамоти* XII ст. у Звенигороді під Львовом (І. Свешніков, П. Чорновус, В. Гупало). Найцінніші знахідки експонуються в *археологічному музеї*, відкритому при Інституті 2001.

Відділ української мови (завідувач Я. Закревська, згодом М. Чікало, Н. Хобзей) став єдиним в Україні центром історії лексикографії й одним із небагатьох осередків діалектології. До унікального доробку відділу належить двотомовий "Словник староукраїнської мови XIV–XV ст." (1977, 1978) і "Словник української мови XVI першої пол. XVII ст." (публікується окремими випусками від 1994). Діалектологи досліджують говірки Гуцульщини в Україні та Румунії ("Гуцульські говірки. Короткий словник". 1997; Н. Хобзей "Гуцульська міфологія. Етнолінгвістичний словник". 2002); мовлення *українців* Надсяння, Лемківщини. Мовознавці Інституту публікують серійні видання: "Українська історична та діалектна лексика" (від 1985), "Діалектологічна скриня" (від 2003) й "Діалектологічні студії" (від 2003). Державною премією України в галузі науки і техніки 2006 було нагороджено редакторів "Атласу української мови" (Т. 2 готували працівники відділу української мови).

Праці відділу української літератури (завідувач *М. Ільницький*) про літературу як чинник національного відродження є частиною загальноінститутських досліджень національно-культурного життя. Зокрема опубліковано розвідки про давню літературу (Б. Криса), студії з франкознавства (Я. Мельник, Б. Якимович), літературний процес і культурне життя в XX ст. (М. Ільницький, Л. Сеник). Відділ археології розгорнув спільні з польськими вченими комплексні археологічні дослідження різночасових поселень і могильників на Дрогобиччині та унікальних палеолітичних пам'яток в околицях давнього Галича. 2006 розпочав роботу Центр дослідження українсько-польських взаємин (керівник М. Литвин). Проблеми української та світової історіографії розробляє Л. Зашкільняк (від 2007 – заступник директора Інституту).

Серед видань Інституту останніх років збірник документів і матеріалів "Культурне життя в Україні. Західні землі України кін. 30-х – поч. 50-х рр. XX ст." (Т. 1–3, 1996–2006), збірник статей і матеріалів "Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві" (2001), колективні праці "Українська культура XIII – першої пол. XVII ст." (Т. 2 п'ятитомової "Історії української культури", 2001), "Волинь і Холмщина 1938–1947 рр.: польсько-українське протистояння та його відлуння. Дослідження, документи, спогади" (2003), монографії Я. Ісаєвича "Українське книговидання: витоки, розвиток, перспективи" (2002), "Добровільні спілки: світські братства в ранньомодерній Україні" (*Voluntary Brotherhood: Confraternities of Laymen in Early Modern Ukraine*, 2006). Спільно з польськими науковцями Інститут видає збірник "Перемишль і Перемиська земля протягом віків" (1996, 2001, 2003), випущено колективну працю "Довкілля і людина в Карпатському поясі поблизу верхів'я Дністра: від неоліту до ран-

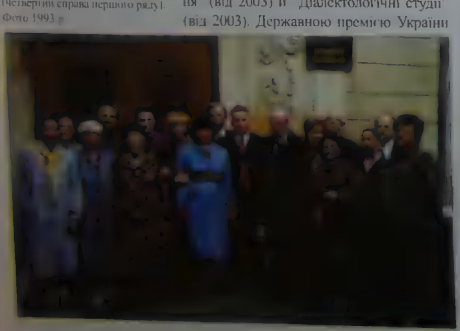

Працівники Інституту суспільних наук (тепер Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України) Ю. Шевельовим (четверти справа першого ряду). Фото 1993 р.

нього середньовіччя" (*Environment and man at the Carpathian foreland in the upper Dniester catchment from neolithic to early medieval period*, 2006). Науковці Інституту підготували основну частину гритомової "Історії Львова" (2006–2007). Видаються також краєзнавчі серії: "Жовківщина", "Рогатинська земля", "Миколаївщина".

На базі Інституту створено Шашкевичівську комісію, проведено Міжнародний симпозіум "Іван Франко і світова культура" (1986), 2-й Міжнародний конгрес україністів (1993). Друкованими органами Інституту є серійні видання: "Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність" (від 1992), "Парадигма" (від 1998), "Історична та діалектна лексика" (від 1994), "Історичні та культурологічні студії" (від 2001), "Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині" (від 1995 – продовження серії), "Український визвольний рух" (від 2004), "Княжа доба" (від 2006). Хроніка життя Інституту відображена у щорічних бюлетенях, які видаються від 2001.

Директори Інституту: О. Нестеренко (1951–1953), І. Крип'якевич (1953–1962), М. Смішко (виконувач обов'язків 1962–1964), М. Олексюк (1964–1973), В. Чугайов (1973–1981), М. Брик (1982–1988), Ф. Стеблій (виконувач обов'язків 1981–1982, 1988–1989), Я. Ісаєвич (від 10.11.1989). Інститут має *бібліотеку* й *архів*, де зберігається картотека з питань історії України *М. Кордуби* (бл. 73 тис. карток, упорядковує О. Піх). В Інституті діє аспірантура, від 1994 існує спеціалізована Вчена рада із захисту дисертацій з історичних дисциплін. Інститут розташований на вул. В. Винниченка, 24 (колишній будинок НТШ) і вул. Козельницька, 4 (новий корпус академічних установ *Західного наукового центру*).

Микола Литвин, Володимир Петечрич

Будинок Інституту фізики конденсованих систем НАН України на вул. І. Свєнціцького, 1. Сучасне фото

ІНСТИТУТ ФІЗИКИ КОНДЕНСОВАНИХ СИСТЕМ НАН УКРАЇНИ

науково-дослідна установа, що перебуває у віданні НАН України і входить до складу Відділення фізики і астрономії НАН України. Головна будівля Інституту розташована на вул. І. Свєнціцького, 1. Створений постановою Президії АН УРСР № 213 від 07.09.1990 "Про створення у м. Львові Інституту фізики конденсованих систем АН УРСР", хоча історія Інституту розпочалася навесні 1969, коли у Львові з ініціативи *Ігоря Юхновського*, тоді завідувача кафедри теоретичної фізики *Львівського університету*, утворено відділ київського Інституту теоретичної фізики (ІТФ) АН УРСР – відділ статистичної теорії конденсованих станів. До роботи у відділі активно долучилася талановита студентська молодь і випускники Львівського університету, що стало згодом доброю традицією. 1980, коли відділ змінив кадрово, на його основі було створено ще два наукові підрозділи – відділ теорії розчинів (завідувач – Мирослав Головко) та відділ квантової статистики (завідувач – *Іван Вакарчук*), що дало змогу відкрити того ж року Львівське відділення статистичної фізики ІТФ АН УРСР. Утворений 1990 на базі відділення, Інститут став першою академічною установою з фундаментальних досліджень у галузі фізики на Західній Україні.

Основні напрями діяльності Інституту – статистична теорія твердих тіл і м'якої речовини, комп'ютерне моделювання фізичних процесів і розрахунки основних характеристик конденсованих систем.

Ігор Мриглод

В Інституті одержано низку принципово важливих фундаментальних результатів у галузі фізики конденсованої речовини, які базуються на запропонованих тут оригінальних теоретичних методах, серед яких: метод колективних змінних; метод змінних і колективних змінних; техніка інтегральних рівнянь для іонних та іонно-молекулярних систем з асоціативними взаємодіями; метод наближеного перетворення ренормгрупи у схемі пошарового інтегрування, багатогустинний формалізм для опису асоціативних ефектів у рідинах; методика вузлових операторів для багаторівневих систем і розвинута на її основі техніка розрахунку кореляційних функцій; методика симетризованих функцій Гріна, метод узагальнених колективних мод у динамічній теорії рідин та ін. На основі цих методів розроблено мікроскопічні теорії: складних рідин та розчинів електролітів, систем із самоасоціацією, електролітичних плівок та мембран, колоїдних систем, квантових бозе- та фермі-систем, металів та сплавів, кристалічних і невпорядкованих систем із сильними короткодіючими взаємодіями, сегнетоелектричних кристалів та систем із водневими зв'язками, фазових переходів, оптичних і деформаційних ефектів у кристалах та ін. Ці результати сприяли міжнародному визнанню Львівської наукової школи статистичної фізики, засновником та ідейним натхненником якої став академік НАН України І. Юхновський.

В Інституті здійснюють також прикладні дослідження, зокрема ті, що скеровані на розвиток комп'ютерних та інформаційних технологій, вивчення властивостей паливовмісних матеріалів в об'єкті "Укриття" на Чорнобильській АЕС, гетерогенного каталізу, розроблення оптичних елементів голографічних систем розпізнавання образів та захисту інформації. 1992 Інститут започаткував науково-телекомунікаційну діяльність засобами комп'ютерної мережі Інтернет, яку тепер здійснює найбільший провайдер Західної України – Науково-телекомунікаційний центр "Українська академічна і дослідницька мережа" (УАР-Нет). 2002 запущено в дію перший у НАН України розрахунковий кластер. Після його модернізації 2004 та 2006 він залишається серед лідерів в Україні за своєю продуктивністю. 2007 кластер приєднано до GRID мережі НАН України.

Від 1993 Інститут видає англійською мовою щоквартальний журнал "Фізика конденсованих систем" (*Condensed Matter Physics*), у якому публікуються оригінальні та оглядові статті зі статистичної фізики й теорії конденсованої речовини. Журнал визнало Європейське фізичне товариство, а від 2005 він внесений до списку основних наукових видань американського Інституту наукової інформації. При журналі працює міжнародна редколегія, до складу якої входять провідні фахівці з семи країн світу. Світовою також є географія авторів, що надсилають свої рукописи для опублікування в цьому журналі.

Інститут має один із найвищих у Відділенні фізики і астрономії НАН України показників щодо кількості друкованої продукції на одного працівника. Щорічно за результатами досліджень науковці Інституту публікують бл. 200 наукових праць, більшість з яких – це статті в провідних фахових виданнях, головно в закордонних.

Найвагоміші праці Інституту: І. Юхновський, М. Головко "Статистична теорія класичних рівноважних систем" (*Статистическая теория классических ра-*

Учасники Міжнародної наукової конференції в статистичної фізиці, присвяченої 80-річчю академіка І. Юхновського. Фото 2005 р.

повесних систем, 1980); І. Юхновський "Фазові переходи другого роду. Метод колективних змінних" (*Phase transitions of the second order. Collective variables method*, Сингапур, 1987); І. Юхновський, З. Гурський "Квантово статистична теорія невпорядкованих систем" (*Квантово-статистическая теория неупорядоченных систем*, 1991); І. Юхновський, М. Козловський, І. Пилюк "Мікроскопічна теорія фазових переходів у тривимірних системах" (2001); І. Юхновський "Основи квантової механіки" (2002); "Порядок, безлад і критичність: Найважливіші проблеми теорії фазових переходів" (*Order, Disorder and Criticality: Advanced Problems of Phase Transition Theory*, Сингапур, Т. 1–2; 2004, 2007), І. Юхновський "Вибрані праці. Фізика" (2005) та "Вибрані праці. Економіка" (2005) та ін.

При Інституті діє спеціалізована Вчена рада із захисту докторських дисертацій за спеціальностями: "теоретична фізика", "фізика твердого тіла" та "фізика колоїдних систем".

Важливе місце в роботі Інституту посідає підготовка молодих фахівців і викладацька робота. При Інституті працює філія кафедри інженерного матеріалознавства та прикладної фізики *Львівської Політехніки*, що структурно входить до Науково-навчального центру *Західного наукового центру* і Міністерства освіти і науки України, який діє на правах відділення цільової підготовки при Національному університеті "Львівська політехніка".

До структури Інституту, де працює майже 70 дослідників, входять сім наукових відділів: відділ статистичної теорії конденсованих систем (теорія фазових переходів і критичних явищ у статистичній фізиці та складних системах); відділ квантової статистики (квантова теорія систем із водневими зв'язками та сильними кореляціями); відділ теорії розчинів (рівноважна теорія рідин, розчинів електролітів та багатокомпонентних плинів, а також об'єктів фізики м'якої речовини); відділ теорії нерівноважних процесів (нерівноважна статистична фізика та явища переносу); відділ комп'ютерного моделювання багаточастинкових систем (розвиток методів комп'ютерного моделювання та розрахунки основних характеристик конденсованих систем); відділ теорії модельних спінових систем (квантова теорія твердих тіл, магнетиків і сегнетоелектриків); відділ квантово-статистичної теорії процесів каталізу (фізика поверхні і механізми каталізу, фазова поведінка і явища переносу у сумішах та просторово-неоднорідних системах).

Найвагоміший внесок у становлення Інституту та розвиток статистичної фізики конденсованої речовини зробили академік НАН України І. Юхновський, члени-кореспонденти НАН України *І. Стасюк*, М. Головко, *І. Мриглод*, доктори фізико-математичних наук *І. Вакарчук*, Р. Левицький, *Ю. Рудавський*, М. Козловський, М. Кориневський, М. Токарчук, М. Ваврух, З. Гурський, Р. Гайда, Ю. Калюжний, Ю. Головач, О. Держко, М. Шовгенюк, В. Третяк, Т. Брик, А. Трохимчук, О. Пацаган.

Інститут проводить широку координаційну та міжнародну діяльність і тісно співпрацює з провідними фізичними науковими установами світу. Щороку Інститут організовує міжнародні та всеукраїнські наукові конференції.

У головній будівлі Інституту, спорудженій 1900 за проєктом *Людвіка Вежбіцького і Людвіка Фрайндфра*, колись містилося Товариство наукової допомоги і музей Т. Костюшка. За радянських часів будівля належала львівському обкому компартії (школа вищого партійного активу, зональна комсомольська школа). Інститут фізики конденсованих систем НАН України переїхав до цього будинку 1991.

Ігор Мриглод

Засновник і перший директор Інституту теоретичної фізики АН УРСР в Києві академік М. Боголюбов (зліва) та директор Інституту фізики конденсованих систем АН УРСР у Львові академік І. Юхновський

"ІНТЕБМОВСЕГ" ("ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ БЛОК МОЛОДОЇ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ ГЕНЕРАЦІЇ") літературно-мистецька організація лівої орієнтації. Заснована у Львові 12.06.1927 з ініціативи молодих письменників, художників та вчених, близьких до місячника літе-

ратурно-мистецьких критиків, сформувати й полемізувати "Літературні вісті". Засновниками стали представники цієї особи, серед яких: *Осип Турянський, Володимир Щурат, Володимир Лотишевський, Дмитро Лепкий, Ярослав Ярославенко, Григорій Сидорський, Іван Іванчук, Андрій Кокотко, Сидір Бунда, Володимир Кальченко*. Засновники вважали "І." "ломадцартійною організацією інтелектуальної співпраці" в своєму друкованим органом "Літературні вісті". Головою блоку обрано *Ярослава Цурковського*, психолога і літератора, який мусіти називали "ініціатором прикметівських кличів". Йому було доручено "сформулювати й теоретично обгрунтувати дискусійні резолюції". Програмним документом блоку напередодні його заснування стала доповідь Я. Цурковського "Шляхи нашого дискусійного", виголошена 06.06.1927 у приміщенні "Народного Дому" у Львові. Її основними тезами стали слова: "Ми хочемо поступу! Обнови духу! Світла нам!"

Про долю організації після 1928, коли перестали виходити "Літературні вісті", відомостей немає.

Роман Яців

ІНТЕРДИКТ — один із видів "церковного покарання" (*poenae medicinales*) [illegible]

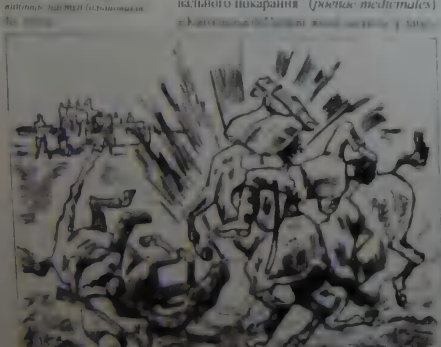

Інтерфікт у середньовічному Європейському суспільстві [illegible]

[illegible] *personale*, [illegible] на особу) та змішані [illegible] що охоплюють територію, на якій перебував покараний особа). Розрізняють І. загальні та партикулярні. Перші стосуються великої території або групи осіб, другі — конкретного населеного пункту чи конкретної людини. За змістом І. поділяють на повні та часткові. Як не тотожний відлученню від церкви вид покарання, І. був сформований на рівні X–XI ст. Жорстке застосування І. (особливо оголошення ними і винних, і невинних осіб та громад) упродовж перших сторіч його функціонування спричинило активні дискусії про їхню доцільність серед теологів XI–XII ст. Наслідком цих дискусій стало пом'якшення норм І. Деякі способи застосування І., зокрема загальний місцевий, були виведені з ужитку після Тридентського собору (1545–1563). Сьогодні у практиці Католицької Церкви застосовують лише "полегшені" форми І.

Наприкін. XIV ст. І. застосовано щодо Львова внаслідок конфлікту між львівським римо-католицьким архієпископом і громадою Львова. 13.02.1375 буллою *Debitum pastoralis officii* Папа Григорій XI заснував галицьку латинську архідієцезію і митрополію. Офіційно катедральним собором архідієцезії вважали храм св. Марії Магдалини в Галичі (тепер Івано-Франківської обл.), але самі архієпископи не хотели мешкати в провінційній резиденції, провізчи, натомість, перенести свій осередок з провінційного Галича до потужного політичного і культурного центру — Львова. Уже перший галицький митрополит Мацей (1375–1380) опікувався архієпископом львівським. Він і заснував резиденцію архієпископа у Львові. Наступником Мацея на катедрі був францисканець Бернард (1384–1390). Попри великі сподівання, які покладала католицька ієрархія на галицьких архі-

[illegible] Львівську про організацію [illegible] дієцезії, [illegible] апостольської [illegible] Бернард. [illegible] [illegible] [illegible]

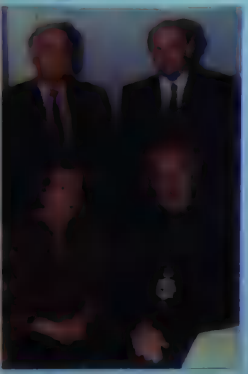

Після посвячення відновленої фігури Матері Божої на території Інфекційної лікарні. Справа сидять: архиєпископ Володимир Стернюк, О. Питльованa, стоять: Ю. Дашо, А. Гураєвський. Фото 29.12.1996 р.

Будинок Інфекційної клінічної лікарні на вул. Пекарській, 54. Сучасне фото

На території гарнізонного шпиталю (тепер окружний військовий шпиталь на *вул. Личаківській*, 26) 1891 збудовано окремий павільйон на 60 ліжок для інфекційних хворих. 1892, поряд із *Янівським цвинтарем*, побудовано т. зв. епідемічні бараки на 28 і 80 ліжок. При них існували будинок адміністрації, морг і дезинфекційне приміщення.

У власниці фірми "Леопольд Шимзер", Вікторії Шимзер 1894 за 50 тис. крон придбано земельну ділянку площею 0,65 га напроти комплексу теоретичних корпусів теперішнього *Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького*. Тут був сад із городом і новий недобудований двоповерховий цегляний будинок. Того ж року його добудували і відкрили інфекційне відділення на 40 ліжок. Відділення зовсім не відповідало протиепідемічним вимогам. У штаті були один лікар і 5 наглядачів. Із перших днів аж до 1926 відділенням завідував Вінцентій Арнольд.

Ухвалу про будівництво Крайової інфекційної лікарні на 120 ліжок прийняли на засіданні *Галицького Крайового Сейму* 16.10.1910. Будівництво інфекційного стаціонару санкціонував 12.07.1911 імператорський указ *Франца Йосифа I*. Після узгодження із Галицьким Крайовим Сеймом комунальний *банк* виділив кредит 1,2 млн крон із розрахунку 4,5% річних із виплатою боргу впродовж 51 року.

Через півтора року після початку будівництва, 29.12.1912, об 11 год. відбулося відкриття закладу для інфекційних хворих на вул. Пекарській, 54. У структурно-функціональному плані це було чотирі лікувально-діагностичні відділення: дифтерійне – на 52 ліжка, скарлатинозне – на 17 ліжок, дизентерійне – на 17 ліжок, тифозне – на 34 ліжка.

Комплекс лікувально-діагностичних та допоміжних будівель лікарні споруджували за індивідуальним проєктом будівельники школи *Івана Левинського*. Відділення відповідали високим протиепідемічним і санітарно-гігієнічним вимогам. Докладно продуманими були система санітарно-технічних пристроїв, резервне водопостачання, система повітряного опалення, дезкамерне відділення. Оригінальним й одним із найкращих у Європі був проєкт "Хлоратора" – дезинфекційної споруди для знезараження стічних вод.

За хворими доглядали монахині з ордену Найсвятішого Серця Ісусового. Вони виконували обов'язки медсестер і санітарок. 1920 з їхньої ініціативи на території лікарні споруджено фігуру Матері Божої, яку за комуністичного режиму в 1950-ті було знищено (відновлено 1996).

Третій поверх четвертого лікувального корпусу добудовано 1938–1939, в експлуатацію його введено 1959.

Від 1926 відділенням завідував Вітольд Ліпінський, він був і головним лікарем епідемічних бараків. 1946–1968 головним лікарем став Степан Шостак, 1968–1992 лікарню очолив Аполінарій Гураєвський. Від 1992 лікарнею керує Юрій Дашо.

До складу головної базової лікарні на правах відділень 1978–1979 увійшли 4-та дитяча інфекційна лікарня на *вул. Кирила і Мефодія*, 22, а також 2-га інфекційна лікарня на *вул. М. Лисенка*, 45.

На території лікарні 1978 закладено дендропарк, у якому бл. 150 видів рідкісних видів дерев та кущів.

Тепер заклад функціонує як комунальна інфекційна клінічна лікарня м. Львова, яка надає спеціалізовану медичну допомогу дітям і дорослим Львівської обл.

Лікарня складається із семи лікувально-діагностичних відділень, відділення реанімації, лабораторії, відділення функціональної та ультразвукової діагностики, променевої діагностики та інших допоміжних служб. У лікарні працюють 60 лікарів.

Оксана Іванів

ІПОДРОМ – комплекс споруд для випробування скакових коней та проведення змагань із кінного спорту. Уперше про кінні перегони у Львові згадують 1843. Місцем змагань було поле військової муштри "На Янівських блонях" в районі Янівської рогачки (тепер *вул. Левандівська*). Перервані подіями *"Весни Народів"* 1848, щорічні перегони поновилися 1857 і тривали регулярно аж до *Першої світової війни*, але вже за Стрийською рогачкою (на цьому місці тепер Державна податкова адміністрація у Львівській обл.). У місті існувало Товариство підтримки вирощування коней. Воно й влаштовувало конкурси виїздів коней та перегони, які ставали щораз популярнішими. Популярність кінного спорту підтверджує те, що першою олімпійською нагородою, котру здобув львів'янин, була нагорода за перемогу в кінному спорті. На Олімпійських іграх 1924 в Парижі *А. Крулікевич* на коні "Пікадор" здобув бронзову медаль. Популярність і масове захоплення кінним спортом спонукало збудувати у Львові 1. 1926 обрали місце – територію площею 45 га на *вул. Стрийській*, де тепер розміщені корпуси *Львівського автобусного заводу*, що підходять до *Хутірівки*. Усередині овальної доріжки завдовжки 1600 м і завширшки 24 м (фінішна пряма 350 м) влаштували кросову дистанцію з п'ятьма постійними перешкодами. Збудували трибуни і конюшні на 100 коней. Мальовничості об'єктові додавав *ліс*, який із трьох боків оточував І. Урочисте відкриття нової доріжки відбулося 16.09.1928. До кінця сезону було проведено 88 скачок, у яких взяли участь 106 коней, із них 43 арабської породи. З часом І. став головним місцем перегонів арабських скакунів і

Змагання з кінного спорту на Львівському іподромі
Поч. XX ст.
Архівне фото

посідав друге місце після Варшави в організації змагань. Перед *Другою світовою війною* тут у перегонах щороку брали участь в середньому 200 чистокровних коней. Діяльність І. відновилася 1945 і тривала до 1968. Зелена трав'яна доріжка була 1620 м завдовжки і 18 м завширшки, піщана – 1780 м завдовжки й 4 м завширшки. Збудовано 16 конюшень на 280 коней із піщаним колом і криницею для водопою. Усередині скакового кола – конкурне поле і стипльчезна траса.

Рада Міністрів УРСР розпорядженням № 1574-р від 21.10.1964 ухвалила передати земельну ділянку І. Львівському автобусному заводу. Державне підприємство "Львівський іподром" одержало ділянку наприкінці *вул. Стрийської* площею 88,5 га, перші об'єкти були відкриті восени 1977. Збудовано конюшні на 400 місць, три скакові доріжки для випробовування рисаків і коней для верхової їзди. Трав'яну доріжку завширшки 35 м створено з елітних сортів трав. І. також

Кінні перегони на Львівському іподромі
Фото 1960-х рр.

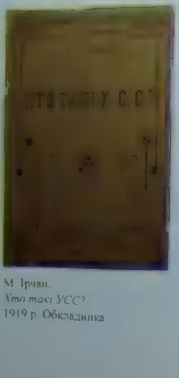

М. Ірчан. *Хто такі УСС?* 1919 р. Обкладинка

слугував місцем для проведення інших заходів — виставок скакунів різних порід, автоперегонів, великих міжнародних змагань із стрільби з лука. У червні 2001 тут відбулися дві літургії Папи Римського *Івана Павла II*. Сьогодні на І. зашилося 160 коней різних кінзаводів України. Тут коней випробовують на швидкість і використовують у перегонах.

Іван Яремко

ІРЧАН МИРОСЛАВ (справжнє ім'я Баб'юк Андрій; псевдоніми: Абба, П'ядицький, Ропша Юрко, Сивульський Іван; 14.07.1897–03.11.1937) – український письменник, публіцист, перекладач. Народився в с. П'ядики (тепер Коломийського р-ну Івано-Франківської обл.) у бідній селянській родині. 1914 закінчив Львівську учительську семінарію. Під час навчання працював у робітничому товаристві з улаштування театральних вистав. Написав п'єсу "Панич", яку відразу поставили у Львові. На початку *Першої світової війни* був мобілізований до австрійського війська. Вступив до Легіону *Українських Січових Стрільців* (УСС), через поранення був переведений у тил. У шпиталі написав свої перші новели, нариси. Залишився у Пресовій кватирі УСС, виконував обов'язки кошового хронікаря, потім кореспондента. Друкувався від 1914. Прозові твори вміщував у рукописних стрілецьких виданнях, львівській і віденській періодиці. Організував видання журналу "Самохотник", редактор перших його номерів. Від 1918 служив в *Українській Галицькій Армії*. Визвольні змагання часів *Західно-Української Народної Республіки*, зокрема події у Львові, І. описав у дилогії "Трагедія Першого Травня" (1923), "В бур'янах" (1925) та багатьох оповіданнях. 1920 підрозділ, у якому служив І., перейшов на бік Червоної армії. Перебуваючи на контрольованій більшовиками території, І. захопився комуністичною ідеологією, вступив до Російської комуністичної партії, проте згодом виїхав до Чехії. 1922–1923 проживав у Празі, вчився у Карловому університеті, співпрацював із представниками чеського літературного авангарду, зокрема познайомився з І. Волькером. У жовтні 1923 виїхав до Канади, де мешкав 1923–1929. Працював редактором журналів "Робітниця" і "Світ молоді", секретарем заокеанської філії літературної організації "Гарт".

Від 1929 мешкав у Харкові, був головою літературної організації "Західна Україна", редактором журналів "Західна Україна" і "Сільський театр". Автор прозових збірок "Сміх Нірвани" (1918), "Фільми революції" (1923), "Проти смерті" (1927), "Тайна ночі" (1930). У ранніх творах відчутний вплив символізму; для пізніших збірок віршів, оповідань, п'єс, більшу частину з яких друкували у львівській періодиці, характерний футуризм і реалізм. Автор статей про *В. Стефаника* "Василь Стефаник" (1924) і "Камінний хрест" (1924); *М. Тарнавського*, І. Кулика, *В. Бобинського*. Перекладав із російської, польської, чеської, німецької мов.

Наприкін. 1933 заарештований радянською спецслужбою у справі *Української Військової Організації*. 28.02.1934 засуджений до 10 років концтаборів. 01.10.1937 ув'язнення замінено на розстріл. Розстріляний в урочищі Сандормох поблизу м. Медвеж'єгорськ (тепер Республіка Карелія, Росія). Реабілітований 1956.

Ліля Сирота

Мирослав Ірчан

ІСАЄВИЧ ЯРОСЛАВ (нар. 07.03.1936) – український історик, громадський діяч, член-кореспондент (1990), академік НАН України (1992). Заслужений діяч науки і техніки України (1996). Народився в с. Верба (тепер Дубненського р-ну Рівненської обл.). Батька, Дмитра Ісаєвича, 1917 обирали членом Української Центральної Ради. Після закінчення середньої школи у Стрию навчався у *Львівському університеті* (1952–1957), працював старшим лаборантом кафедри історії південних і західних слов'ян цього університету (1957–1958). Від 1958 – в Інституті суспільних наук АН УРСР (тепер *Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН*

України). Кандидатську дисертацію "Місто Дрогобич у XV–XVIII ст." захистив у Львівському університеті (1976). Докторську дисертацію "Історія друкарства на Україні та його роль у міжслов'янських культурних зв'язках (XVI – перша пол. XVII ст.)" захистив у Московському університеті (1978). Від 1985 – завідувач відділу історико-культурних пам'яток Інституту, за сумісництвом – доцент Львівського університету (1967–1969), професор Івано-Франківського педагогічного інституту (1981–1983).

Обраний директором Інституту суспільних наук АН УРСР (1989). Очолював відділення історії, філософії та права НАН України (1993–1998). Голова Міжнародної асоціації україністів (1993–1999), голова і член оргкомітетів багатьох міжнародних і національних наукових форумів, учасник Міжнародних конгресів історичних наук. 1988–1990 – гостьовий професор відділу славістики і науковий співробітник Українського дослідного інституту Гарвардського університету. Виступав із доповідями в Альбертському, Токійському, Мельбурнському, Варшавському та інших університетах. 1993 обраний почесним доктором Гродненського університету ім. Янки Купали, 1994 – іноземним членом Польської Академії наук. Від 2000 – голова Українського національного комітету істориків. Відповідальний редактор збірника "Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність". Випуск 5 цього збірника (1998) присвячений І.: "Просфонима. Історичні та філологічні розвідки, присвячені 60-річчю академіка Ярослава Ісаєвича" До 70-річчя І. вийшов Вип. 15 цього збірника – "Confraternitas. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича" (2006–2007).

Автор праць: "Братства та їх роль в розвитку української культури XVI–XVIII ст." (1966); "Джерела з історії української культури доби феодалізму XVI–XVIII ст." (1972); "Юрій Дрогобич" (1972); "Першодрукар Іван Федоров і виникнення друкарства на Україні" (1975); "Спадкоємці першодрукаря" (*Преемники первопечатника*, 1981); "Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні" Кн. 1 (1574–1700); Кн. 2, Ч. 1 (1701–1764), Ч. 2 (1765–1800) (1981–1984; у співавторстві з *Я. Запаском*); "Літературна спадщина Івана Федорова" (1989); "Україна давня і нова. Народ, релігія, культура" (1996); "Історія української культури" Т. 2 (2001; редактор, співавтор); "Українське книговидання. Витоки, розвиток, проблеми" (2002); "Волинь і Холмщина 1938–1947 рр. польсько-українське протистояння та його відлуння. Дослідження, документи, спогади" (2003; редактор, співавтор, упорядник); "Львів: сторінки історії" (2005); "Добровільні спілки: світські братства в ранньомодерній Україні" (*Voluntary Brotherhood: Confraternities of Laymen in Early Modern Ukraine*, 2006); "Історія Львова". Т. 1–3 (2006–2007; відповідальний редактор, співавтор).

Микола Литвин

ІСАКОВИЧ ІСААК МИКОЛАЙ (Isakowicz Izaak Mikołaj, 06.12.1824–29.04.1901) – львівський вірмено-католицький архієпископ і митрополит. Народився в м. Лисець, що за 9 км від Станиславова (тепер м. Івано-Франківськ) дорогою до Богородчан. Початкову освіту І. здобув у Лисцю, гімназію закінчив у Станиславові. 1844, закінчивши гімназію, вступив до Львівської римо-католицької духовної семінарії (вірменська церква в Галичині не мала власної семінарії). Одночасно розпочав навчання на теологічному факультеті *Львівського університету*. Під час навчання І. в семінарії померли його батько і мати. Семінаристом опікувався давній приятель родини, вірменський архієпископ *Самуель Стефанович*, який мав великий вплив на формування особистості І. Прийняв священ. 13.07.1848 у львівській *вірменській церкві* з рук архієпископа Самуеля Стефановича і був призначений вікарієм парохіяльного костелу в м. Тисмениця (тепер Івано-Франківської обл.). 1849 став вікарієм вірменської парохії у Станиславові, другої за значенням у львівській архіпархії. Славився ора-

Ярослав Ісаєвич.
Фото Тані Д'Авіньйон

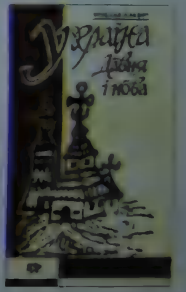

Я. Ісаєвич.
Україна давня і нова. Народ, релігія, культура.
1996 р. Обкладинка

Ісаак Ісакович

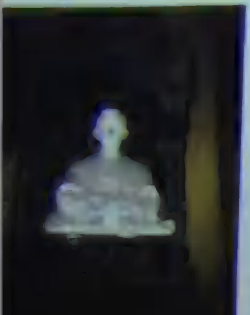

Вірменський кафедральний собор у Львові. Поч. XX ст. Архівне фото

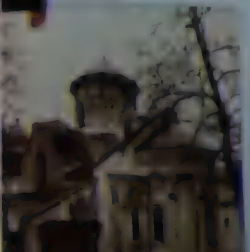

[illegible] Сучасне фото

[illegible] Сучасне фото

[illegible] Сучасне фото

ІСТОРИЗМ — [illegible] ретроспективних течій в архітектурі, образотворчому і декоративно-прикладному мистецтві XIX ст. Виник у властивій [illegible] як художнього методу й появі [illegible], під впливом розвитку історичної науки, особливо вивчення мистецьких пам'яток. Важливим для І. був принцип свободи вибору — необмеженості, власного трактування історичних мистецьких форм, їхньої творчої трансформації. Поряд із творчим ретроспективним відтворенням, деяким творам І. властиве еклектичне поєднання різних стильових форм минулого або їхнє пряме копіювання. Для архітектури І. характерна ілюзія повторення старих форм, багатого арсеналу засобів пластики. Насправді плани споруд, їхні нові конструкції та будівельні матеріали (бетон, чавун, сталь, коване залізо, скляні перекриття, кераміка, незвична цегла), особливо нові функції будівель були цілком модерними; прогресивна технологія і призначення ховались за історичним "костюмом". У Західній Європі І. розвинувся з романтизму наприкін. XVIII ст. і поширився від 1820-х; у Львові розпочався від 1830–1840-х і тривав до поч. XX ст.

Перші архітектурні твори І. у Львові з'явились у 30–40-х рр. XIX ст. Вони характеризувались романтичним звернення до *готики* та романських мотивів. Це були малі архітектурні форми, відомі нині лише за малюнками та літографіями: *фонтани* біля *театру Скарбка*, альтанки поблизу артилерійських казарм Червоного кляштору на вул. Тепинській (тепер вул. М. Кривоноса), надгробки на *Личаківському цвинтарі*, житлові будинки кам'яниця Шнайдерів на вул. Френеля (тепер *вул. Т. Костенка*, не збережена), палац *Лідуцьких* (відом *палац Кенігів*) на *вул. Пекарській*, 50 (бл. 1840–1842), *палац римо-католицьких архієпископів* на вул. С. Чарнецького, 32 (тепер *вул. В. Винниченка*, архітектор *Н. Гальциан*, 1842–1844), ведена 1848–1850 вілла Ф. К. Чернецького на вул. Гончарській, 19 (тепер *вул. М. Драгоманова*), хасидська *синагога* на розі вул. Вугільної, 3, і пл. Св. Теодора (1842–1844). Одним із перших архітекторів і скульпторів Львівського І. був *Ф. Баумгартен*, який використовував неготичні форми ще від 1820-х у палацах на Львівщині. Після події *"Весни Народів"* 1848, особливо у 1850–1860-ті, на зміну класицизму прийшли неоромантські та неоготичні впливи. 1851 розпочалося будівництво *"Народного Дому"* (архітектори *В. Шмідт, С. Гавришкевич*, завершено 1864), 1858–1860 споруджено *костел Сакре-Кер* (архітектор *В. Рутський*-старший, зруйнований у 1950-ті). 1859–

Палац архітектури на Галицькій крайовій виставці 1894 р.
Архівне фото

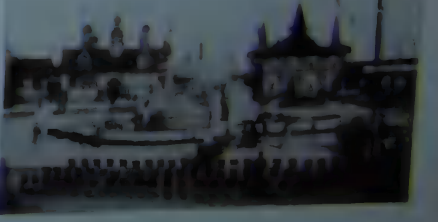

Галицька крайова виставка 1894 р.
Архівне фото

Сінна ратуша [illegible]

1861 з'являються неоготичні пам'ятники на Личаківському цвинтарі, зокрема за проєктами В. Равського-старшого і *Ц. Годебського*.

Однією з романтичних течій 1850–1860-х архітектури І. був т. зв. аркадний стиль, який використовував візантійські та романські мотиви (наприклад, півциркульні світлові отвори), нетинковане цегляне мурування. Видатні пам'ятки цього стилю: *цитадель* (1850–1856), *"Дім військових інвалідів"* і *каплиця* цього ж закладу на *вул. Клепарівській* (архітектор Т. Е. Гансен, 1855–1860), *залізничні вокзали* – старий головний (1860–1861) і Чернівецький (1866, архітектор *Л. Вежбицький*) – обидва з чавунно-скляними дебаркадерами, каплиця Матері Божої Ченстоховської, зведена 1863 (не збережена) на Вулецьких пагорбах на честь польського повстання 1863.

Відгомін аркадного стилю поєднався з новим зацікавленням середньовічними мотивами у 1870–1890-ті: стрільниця на вул. Курковій, 23а (тепер *вул. М. Лисенка*; архітектор *Й. Ентель*-старший, 1871), чиншова кам'яниця Сапігів на вул. Оссолінських, 11 (тепер *вул. В. Стефаника*; архітектор *А. Кун*, 1876), твори *Ю. Гохбергера* у т. зв. цегляному стилі – вхідна брама на Личаківський цвинтар (1874), школи Св. Анни і Св. Марії Магдалини (1883–1884), стара пожежна частина на вул. С. Чарнецького, 7 (тепер вул. В. Винниченка; 1884, не збережена), каплиця Цетнерів-Кшечуновичів (архітектор *Я. Т. Кудельський*, 1891), нова пожежна частина на пл. Стрілецькій, 5 (тепер *пл. Данила Галицького*; проєкт І. Брунека, 1899–1901). Середньовічні форми одержували різноманітні, іноді несподівані та яскраві інтерпретації: *костел францисканок* Найсвятішого Серця Ісуса (архітектор *Ю. Захаревич*, головний вівтар авторства *Л. Марконі* та *Л. Шимзера*, 1876–1888), *костел і монастир кармелісток босих* (проєкт Ф. Штатца, будував *І. Левінський*, вівтарі за проєктами Ю. Захаревича, скульптор *А. Попель*, живописець *Ю. Макаревич*, 1893–1895), *церква Вознесіння Господнього* (архітектор *В. Галицький*, 1897–1900), *вілла "Палатин"* на вул. Голубиній, 12 (тепер вул. Л. Глібова; архітектор *А. Каменобродський*, 1892–1894), *вілла Ванта* на вул. Св. Софії, 30 (1899, тепер *вул. І. Франка*, 114) і *костел св. Ельжбети* (1903–1911, архітектор *Т. Тальовський*).

У 1860–1880-ті популярним став інший напрям І. – неоренесанс, який по-новому після *ампіру* інтерпретує взірці античності. Неоренесансні споруди 1860–1870-х характеризуються фронтальністю композиції, пласкістю фасадів, мінімумом скульптурних оздоб, гармонійно поєднаних з будівлею: *палац Гатуховських* (1862

Палац Гатуховських на вул. Пекарській, 30 [illegible]

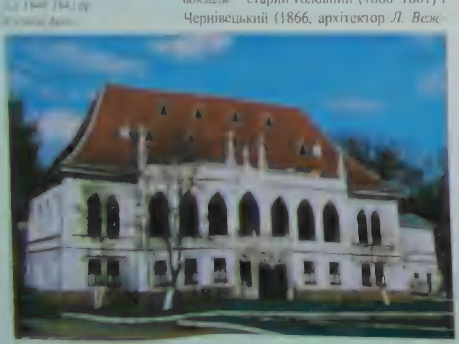

1864, архітектор К. Оманн), *палац Сапіги* на *вул. М. Коперника* (тепер Львівська обласна організація Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, архітектор *А. Кун*, 1865–1868), Іпотечний банк на розі *вул. Галицької*, 15, та вул. Академічної (тепер *просп. Шевченка*, архітектор *Ф. Покутинський*, 1871), Політехнічна школа (тепер *Національний університет "Львівська Політехніка"*, архітектор Ю. Захаревич, скульптор Л. Марконі, 1873–1877), гімназія ім. Франца Йосифа I на вул. Стефана Баторія, 5 (тепер *вул. Князя Романа*; 1876), будинок *Галицького Крайового Сейму* (1877–1881, автор обох споруд Ю. Гохбергер), будинок *Галицького намісництва* (архітектори *Ф. Ксенжарський*, *С. Гаврішкевич*, скульптор Л. Марконі, 1877–1884). Після 1880 неоренесанс вступає у свою декоративну фазу: у композиції зростає роль завершень веж, аттиків, куполів, активно вводяться центральні і кутові еркери, зростає кількість деталей оздоблення.

Серед найкращих творів пізнього неоренесансу у різних варіаціях італійського та північного Відродження – *Преображенська церква* (архітектор С. Гаврицкевич, 1875–1898), будинок польського товариства "Сокіл" на розі нинішніх *вул. Дж. Дудаєва* і вул. П. Ковжуна (архітектори В. Галицький, А. Каменобродський, 1884–1887), "Палац справедливості" (Крайовий суд) на вул. Стефана Баторія, 1–3 (архітектор *Ф. Сковрон*, скульптор Л. Марконі, 1890–1895), стара будівля Дирекції залізниці на вул. 3-го Травня, 3 (тепер вул. Січових Стрільців; архітектор *В. Равський*-молодший, скульптор Л. Марконі, 1885–1887), *палац Потоцьких* на вул. М. Коперника, 15 (архітектори Л. Доверн, *Ю. Цибульський*, 1889–1891), клініка і медичний відділ *Львівського університету* на *вул. Пекарській*, 52 (архітектори *Й. Брауензайс*, І. Лєвинський, 1890–1894), будинок *"Гранд-готелю"* (архітектор *Е. Герматтік*, 1892–1894), *Міський промисловий музей у Львові* (архітектор *Ю. К. Яновський*, скульптор Л. Марконі, 1888–1904, тепер *Національний музей у Львові* на *просп. Свободи*, 22), ансамблі житлових будинків на вул. І. Крашевського, 1–25 (тепер вул. С. Крушельницької; 1880–1896, архітектори А. Каменобродський, *З. Кендзерський*, *А. Запурський*, скульптор Л. Марконі), вул. Брасровської, 6–12, 22 (тепер вул. Б. Лепкого; архітектори *Я. Шульц*, Е. Герматтік, 1883–1891), вул. Голубиній, 3–15 (архітектор Ю. Цибульський, 1896–1898).

Будинок пожежної команди на вул. С. Чарнецького, 7 (тепер вул. В. Винниченка), не зберігся. 1884 р. Архівне фото

Останні роки XIX ст. (1885–1900) ознаменувались посиленою увагою архітекторів і будівничих до необароко і неорококо – течій І., що в своєму експресивному лінеаризмі, асиметрії заперечували лагідну ренесансно-класичну тектоніку і були ніби "нульовою" стадією *сецесії*. Найкращою необароковою спорудою Львова

Будинок колишнього Галицького Крайового Сейму (тепер головний корпус Львівського університету на вул. Університетській, 1). Архітектор Ю. Гохбергер 1877–1881 рр. Сучасне фото

Інтер'єр палацу Потоцьких на вул. М. Коперника, 15. Архітектори Л. Доверн, Ю. Дзюльський. 1888–1891 рр. Сучасне фото

стало збудоване 1897–1898 за проєктом віденського ательє Ф. Фельнера і Г. Гельмера Національне (Шляхетське) казино на вул. А. Міцкевича, 6 (тепер вул. Листопадового Чину. Будинок вчених). Орнаментальне буяння необароко зацікавило архітекторів *А. Голомба*, З. Кендзерського, *М. Ковальчука*, *Е. Ковача*, Я. Т. Кудельського, *В. Кузневича*, Я. Шульца; у 1890-ті виникли блоки й вулиці із суцільною житловою забудовою цього напряму І. У необароково-рокайльному стилі, що передував сецесії, активно працював 1897–1902 *К. Боублік*. 1885–1900 – це час т. зв. мальовничого І. ("стилю піттореск"). Комбінуючи ренесансні, барокові мотиви, прийоми "цегляного" стилю, різьблені дерев'яні деталі у "швейцарському" стилі, створюючи нові, оригінальні форми, будівничі акцентували на емоційній виразності споруд, інтенсивно залучали засоби декоративного мистецтва – ліпнину, облицювальні цегли і майолікові плитки, кольорову лахівку (головно виробництва заснованої 1888 фабрики *І. Левитського*), вітражі, стінопис. Особливо це виявилося в індивідуальному житловому будівництві: вілла *Я. Стики* (тепер *Художньо-меморіальний музей О. Новаківського*, проєкт Ю. Захаревича, 1889–1890), живописні пізньоромантичні вілли на *Новому Світі* і *Кастелівці* (архітектори І. Левицький, Ю. Захаревич, А. Каменобродський, Я. Т. Кудельський, М. Ковальчук, *Я. Перось*, В. Равський-молодший). Шедевром "мальовничого" І. став *будинок Галицької ощадної каси* (тепер *Музей етнографії та художнього промислу*, архітектор Ю. Захаревич, скульптори Л. Марконі, *Ю. Марковський*, *С. Р. Левандовський*, 1889–1891). Як і необароко, "стиль піттореск" був своєрідною прелюдією сецесії та інших мистецьких течій поч. XX ст., схильних до декоративізму і поетичного виразу.

Останній етап І. характеризувався посиленням інтересу до технічно-індустріального аспекту архітектури. Почалось активне використання нових будівельних матеріалів та конструкцій. 1892 вперше в Галичині збудовано відкриту споруду із залізобетону (за системою Ж. Монье): на Будівельній виставці у Львівській Політехніці підприємець Ф. Загурський (імовірно, за проєктом М. Тулльє) поставив місток еластичних обрисів, щоби продемонструвати формоутворювальні можливості нового матеріалу. Цей колишній експонат, який львів'яни назвали застиглою в повітрі стрічкою, і досі стоїть у парку Львівської Політехніки. Як знак переходу від І. до сецесії 1892–1893 під час спорудження Галицького ринку на пл. Бернардинській, 16 (тепер пл. Соборна), було вдруге (після *дебаркадера залізничного вокзалу*) застосовано відкритий чавунно-скляний каркас на бетонній основі. Тоді ж А. Каменобродський увів у фасад будинку на пл. Галицькій, 12а (13), двоповерхо-

Будинок колишнього Іпотечного банку на пл. Галицькій, 15. Архітектор Ф. Покутинський. 1871 р. Сучасне фото

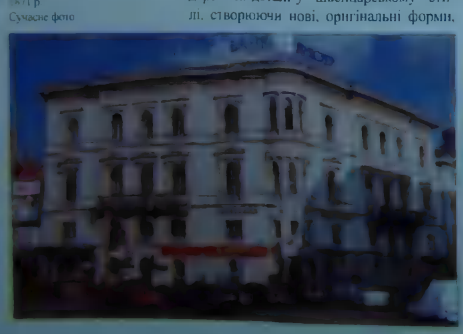

ву металеву конструкцію з великими заскленими площинами, яку запроектував інженер *З. Піотрович* (1892–1893).

Своєрідною кульмінацією і демонстрацією широкого стильового діапазону І. була архітектура Загальної виставки (*Галицької крайової виставки 1894 р.*), що стала для Галичини подією такої ж ваги, як Всесвітні виставки 1889, 1900 у Парижі та 1893 у Чикаго. Упродовж 05.06–15.10.1894 Загальну виставку відвідали 1 млн 150 тис. осіб, що дорівнювало десятикратній кількості тодішнього населення Львова. На площі 50 га розкинулося ціле містечко – 130 павільйонів. Творець *Стрийського парку А. Ринґ* перетворив територію виставки на чудовий квітник. Будівельні роботи очолили Ю. Захаревич і Ф. Сковрон. Павільйони проєктували й інші львівські архітектори, і досвідчені – *З. Горголевський*, Ю. Гохбергер (павільйон міста Львова), І. Левинський, Ю. Цибульський, і молоді – *М. Лужецький* (водогін на неоготична вежа у Стрийському парку, співавтор Ю. Захаревич, павільйон лісництва), К. Боублік, *Г. Пежанський*, *І. Долинський*, який виконав павільйон ощадних кас у стилі північного *ренесансу*. Фасад та інтер'єри цього мальовничого будинку оздоблювали різьблені орнаменти та поліхромія. Будівлі виставки привертали увагу різноманітними варіаціями на теми стилів минулого: ренесансу (*Рацлавицька панорама*, архітектор *Л. Рацлуф*; виконані в дусі французьких ренесансних замків, павільйони володінь *А. Потоцького*, шкільної освіти, Львівського університету і Львівської Політехніки, усі за проєктами З. Горголевського), північного маньєризму (павільйон окоцімського бровару, архітектор Т. Прилінський), *бароко* (концертна зала, архітектори Ф. Сковрон і К. Боублік), *готики*. Здалека виднілись стрункі шпилясті вежі, стрілчасті арки та розети неоготичного павільйону Р. Потоцького, що його звів Ю. Цибульський.

Серед наймонументальніших споруд виставки вирізнялись павільйони за проєктами Ф. Сковрона – у них було використано чимало прийомів з арсеналу архітектури І. Урочисто виглядав т. зв. мавзолей *Я. Матейки* з великим живописним фризом *Ф. Ляхнера* в техніці сграфіто. Неподалік Ф. Сковрон спорудив Палац архітектури у формі двох стилізованих грецьких храмів доричного й іонічного ордерів, розписаних поліхромією. Усередині містилась виставка планів і моделей найкращих львівських будівель 1880 - поч. 1890-х. Навпроти Палацу архітектури, на другому боці центрального майдану, стояв найбільший будинок виставки, також авторства Ф. Сковрона – Палац промисловості площею бл. 6 тис. кв. м, із фасадом, прикрашеним вітражами й алегоричним панно *Т. Попеля* та необароковим куполом висотою 32 м. Тут експонувалися промислові вироби закладів Галичини і розташовувався окремий "павільйон Франца Йосифа I" зі статуями рицарів різця С. Вуйцика. У стилі неоренесансу Ф. Сковрон виконав проєкт Палацу

Павільйони на Галицькому ринку. 1892–1893 рр. Архівне фото

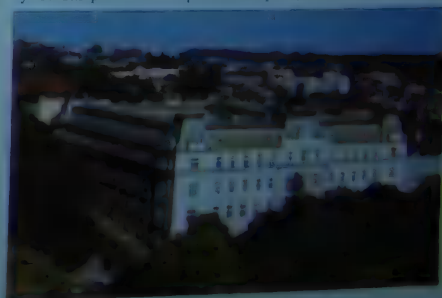

Будинок колишнього Галицького намісництва (тепер вул. В. Винниченка, 18). Архітектори Ф. Ксенжарський, С. Гавришкевич, скульптор Л. Маркона. 1877–1884 рр. Сучасне фото

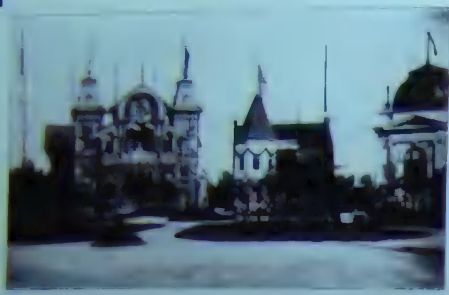

Галицька крайова виставка 1894 р. Архівне фото

мистецтв – один із головних будинків Загальної виставки, оформлений на європейському рівні й оздоблений статуями А. Попеля та Ю. Марковського (тепер студентський спортивний бассейн). У низці павільйонів і в електричному фонтані (бетон і метал, інженери Ф. Кшижик, Р. Гебель, скульптор Л. Марконі) використано нові конструкції. Великі металево-скляні каркаси мали Рацлавицька панорама, павільйон Я. Матейка (зі скляним куполом заввишки 30 м, який виконала фірма "З. Пйотрович і Я. Шуман"), акваріум (архітектор Я. Пероць, інтер'єрна оранжерея у Стрийському парку). Відвідувачів виставки піднімав у повітря фунікулер на сталевих канатах і дивувала смілива металева конструкція Залу машин, зроблена за проектом З. Горголевського. Велись пошуки нового, універсального українського стилю – у павільйоні українських товариств, розписах інтер'єру Палацу промисловості та в керамічних виробах за проектами Ю. Захаревича, меблях М. Гнатковського, В. Гостинської, М. Павлишака, Т. Прокоповича, у вишивках М. Кнеє, у вітражах Л. Сютрика. Мотиви народного будівництва були використані у двох вхідних брамах (за проектами М. Лужецького й *А. Захаревича*) та павільйоні українського релігійного мистецтва, спорудженому за планами А. Захаревича у формі гуцульської церкви. Тріумфом напрямів І., академізму та *реалізму* в образотворчому мистецтві стала експозиція творів сучасних художників влітку 1894 у Палаці мистецтв у Стрийському парку.

У другій пол. 1890-х у спорудах І. й надалі застосовували нові матеріали. Розлогі перекриття із заліза та скла звела фірма "З. Пйотрович і Я. Шуман" 1896–1897 в манежі товариства "Сокіл" на вул. Цетнерівській (тепер стадіон і манеж *Львівського державного університету фізичної культури* на вул. М. Черемшини). Залізобетонні конструкції системи Ж. Монье використовувала фірма І. Левинського: 1897 для фундаменту під *Львівським театром опери та балету* (за кресленнями *Я. Богуцького*), 1900 для склепінь залів Міської бойні на вул. Нової Різні (тепер вул. Промислова, інженер *В. Горецький*) та спирто-горілчаної фабрики Я. Шпрехера на *вул. Городоцькій*, 108 (тепер № 132).

Наближаючись до свого занепаду, І. бл. 1900 щораз більше захоплювався вигадливими формами й декоративними оздобами. Тоді з'явились дещо гротескні за стилістикою споруди: будинок О. Вікселя на вул. В. Богуславського, 9/11 (тепер вул. Д. Лукіяновича; 1897, проєкт, імовірно, *Л. Цибульського*), *палац Дуніковського* на вул. Е. Мохнацького (1897–1898, архітектор В. Рауш, тепер Національний музей у Львові на *вул. М. Драгоманова*, 42), чиншова кам'яниця на вул. Кшижовій, 50 (тепер вул. Генерала Чупринки; архітектор *Ю. Сосновський*, 1900–1901). Приклад "мавританського" стилю І. – екзотичний *Єврейський шпиталь* на вул. Я. Рапопорта, 8 (архітектор *К. Мокловський*, 1898–1901). Лебединою піснею І. став відкритий 1900 Міський театр (тепер Львівський театр опери та балету, проєкт З. Горголевського, 1895) – будинок, який інтригує своєю декоративною перенасиченістю. Його скульптурні, живописні й декоративні оздоби є прикладами неоренесансу і необароко в образотворчому й ужитковому мистецтві.

Неоренесанс найчастіше використовували в монументальному живописі 1870–1890-х (розписи і панно І. Долинського, *И. Дмуля, Л. Кеглера, Т. Копистинського, В. Крищінського, І. Крушинського,*

Стика *Пагоня* (фрагмент картини) 1890–1891 рр.

Т. Рибковського, Г. Родаковського, панно в актовій залі Львівської Політехніки), у скульптурних творах *Т. Блотницького, Ю. Бетновського, П. Гарасимовича* (до 1890), *Т. Дикаса, Л.* Марконі (до 1893), Ю. Марковського, *Е. Яскульського*, у надгробках майстерні *І. Пер с.* Необарокові фрески, панно і великі полотна зі складною багатофігурною композицією, декоративною пишністю, насиченим колоритом малювали Т. Попель, *С. Рейхан* і Я. Стика. Данину моді на необароко віддали в низці своїх монументальних і станкових творів скульптори *Т. Барович, П. Войтович*, З. Отто, *Е. Плішевський*, А. Попель, *Б. Солтис*.

Неоготику застосовували у скульптурі, пов'язаній з інтер'єрами костелів. У цьому стилі виконані, наприклад, праці П. Гарасимовича (головний вівтар та окремі статуї в костелі Сакре-Кер, 1892–1893, архітектор Я. Т. Кудельський, не збережені), *Т. Сокульського* (костельні вівтарі з дерева й корпуси органів, вирізьблені для майстерні Я. Сливінського), Ф. Маєрського (різьблені в камені орнаменти, портали й т. зв. імператорська ложа для *римо-католицької катедри* (1892–1899). Приклад неоготики в живописі – серія із семи картин Е. Лепшого, створена 1893 для *костелу Марії Сніжної* (тепер у збірці *Музею історії релігії*). У цьому ж музеї зберігається кілька творів декоративно-прикладного мистецтва кін. XIX – поч. XX ст., зроблених із поліхромованого дерева, зокрема єпископський трон, фенетрон, скульптурна композиція "Поклоніння святих Богородиці". Всі вони експонувались 2000 на виставці в музеї, присвяченій неоготиці.

Теоретичні засади І. розробляли у Львові О. Гауснер, Ю. Захаревич, *В. Леональський, В. Лозинський, К. Хлендовський* та ін.

Про архітектуру І. у Львові писали, зокрема, *В. Вуйцик, Р. Липка*, І. Жук, Я. Пурхля, І. Сьомочкін, С. Лінда.

Юрій Бірюльов

ІСТОРІЧНИЙ МУЗЕЙ – див. *ЛЬВІВСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ МУЗЕЙ*

Відла родини Франків. Архітектор Я. Пересь. 1893–1894 рр. Сучасне фото

ІСТОРІОГРАФІЯ ЛЬВОВА – гут. сукупність досліджень, присвячених минулому Львова. Перші згадки про місто фіксує *Галицько-Волинський літопис*. На поч. XVII ст. німецький купець та мандрівник, який згодом вступив до ордену *домініканців, М. Груневег* описав Львів у своїх спогадах, які опубліковано лише в сер. XX ст. М. Груневег навів історичні відомості про місто від княжих часів і до страти 1588 молдавського господаря *Янкули Саса*. Оскільки спогади М. Груневега і Галицько-Волинський літопис тривалий час не були відомі дослідникам, першим описом Львова довго вважали працю *Я. Альнпека* "Топогра-

Фрагмент виставки сучасного мистецтва в Палаці мистецтв. Архівне фото

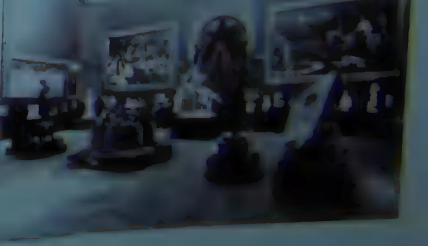

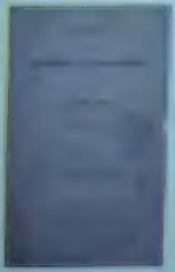

К. В. Расп.
Причинки до історії міста Львова.
1870 р. Титульна сторінка

фія міста Львова", опубліковану 1618 в шостому томі великої серії "Міста світу" кельнського видавця Г. Браунa.

Докладну хроніку міста в XVII ст. написав *Б. Зиморович*. Працюючи почергово львівським міським *писарем*, лавником, *райцею* та *бурграмістром*, він старанно вивчав документи магістратських *архівів*. Головною працею Б. Зиморовича в галузі І. Л. стала хроніка міста Львова "Потрійний Львів" (*Leopolis triplex*, 1670). Історію міста хроніст розділив на три періоди: руський - від заснування до 1292; німецький - від 1292 до 1549; польський, який було доведено до 1633.

Матеріал Б. Зиморовича використав перший хроніст Львова нового часу, чернець львівського монастиря *кармелітів І. Ходиницький*. Його "Історія столичного королівства Галичини і Лодомерії міста Львова від заснування аж до теперішнього часу" (*Historja stołecznego Królewstwa Galicyi i Lodomeryi miasta Lwowa od założenia jego aż do czasów teraźniejszych*) вийшла друком у Львові 1829. Більша частина праці мала компілятивний характер, самостійним був лише розділ, присвячений першому періодові австрійського панування в Галичині.

У першій пол. XIX ст. центральне місце серед дослідників історії Львова посів *Д. Зубрицький*. 1844 він видав "Хроніку міста Львова" (*Kronika miasta Lwowa*), яка на тривалий час встановила високий стандарт змістовної та документальної історії міста.

Історію Львова опрацював *канонік Я. Т. Юзефович* у праці "Хроніка м. Львова від 1634 до 1690" (*Kronika miasta Lwowa od r. 1634 do 1690*, 1854).

З нагоди проведення у Львові *Галицької крайової виставки 1894 р.* міська влада вирішила випустити повну історію Львова, яка б охоплювала події від найдавніших часів до кін. XIX ст. Написання цієї праці доручили професорові Ягеллонського університету в Кракові *Ф. Папе*. За словами Ф. Папе, його "Нарис історії міста Львова" (*Historja miasta Lwowa w zarysie*, 1894) мав би протидіяти "Хроніці міста Львова" Д. Зубрицького, яку польський дослідник уважав наскрізь тенденційною й проукраїнською.

Напередодні 1956, до відзначення 700-річчя Львова, за підготовку синтетичних курсів історії Львова взялися два наукові колективи – Інституту суспільних наук (тепер *Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України*) і *Львівського університету*. Праця, яку написали дослідники Інституту суспільних наук, одержала назву "Нариси історії Львова" (1956). Видання з'явилося за редакцією *І. Крип'якевича* й охоплювало лише вибрані питання з історії міста, переважно соціальне гноблення і революційну боротьбу міського населення. Шість століть минулого міста помістилося на сотні з лишком сторінок, а решта триста сторінок праці висвітлювали події соціалістичного періоду історії Львова. Дослідники Львівського університету до ювілею випустили книжку "Історія Львова. Короткий нарис" (1956). Структура та методологічні підходи до викладення матеріалу в ній були такими ж, як у "Нарисі історії Львова" Інституту суспільних наук. Наступну "Історію Львова" видано 1984, а через два роки, як своєрідна хрестоматія до неї, з'явився збірник "Історія Львова в документах і матеріалах". 1993 у Варшаві видано книжку Л. Подгородецького "Історія Львова" (*Dzieje Lwowa*), яка, на жаль, містила багато помилок і неточностей.

Ідеологічні обмеження щодо висвітлення багатьох моментів української історії

Краєвид Львова і Високого Замку. Листівка. Поч. XX ст.

були зняті лише із проголошенням незалежної України. До 740-ї річниці першої письмової згадки про Львів львівські історики видали збірник праць "Львів. Історичні нариси" (1996). У Львові 2006–2007 вийшла тритомова "Історія Львова", яку підготував колектив Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України під керівництвом академіка *Я. Ісаєвича* (загальний обсяг понад 1400 сторінок). У першому томі охоплено період від 1256 до 1772, другий том присвячений історії Львова від вересня 1772 до жовтня 1918. Третій том розповідає про події новітнього часу, від проголошення *Західно-Української Народної Республіки* 1918 до сьогодення.

Поряд із створенням цілісних синтетичних праць з історії Львова, історики досліджували й вузькі теми, пов'язані з конкретними історичними періодами.

Найбільший внесок у вивчення найдавнішого періоду зробив професор Львівського університету, автор багатьох праць з історії Галичини *І. Шараневич*. Зокрема він висунув версію, що *Данило Романович* збудував Львів на *Знесінні*, а після 1261 його відбудував князь *Лев Данилович* у районі нинішньої *пл. Старий Ринок*. Інший український дослідник XIX ст. *А. Петрушевич* на основі вивчення львівських топонімів намагався відтворити послідовність заселення Львова та околиць, а також висунув гіпотезу про розташування *замку* княжих часів на горі *Високий Замок*, де згодом насипано курган на честь Люблінської унії.

Найдавніший етап історії Львова досліджували *К. В. Раєм* і *К. Відманом*, а також, почасти, *С. Кунасевич*. Узагальненням усіх попередніх досліджень стала праця львівського архіваріуса *А. Чоловського* "Львів за руських часів" (*Lwów za ruskich czasów*, 1887). Праця А. Чоловського відзначалася сумлінним аналізом відомих джерел та чітким логічним викладом, а тому відразу ж здобула широку популярність. Проти гіпотези А. Чоловського не заперечували її українські вчені. 1892 працю переклали українською, а 1915 видали російською мовою в Петрограді

Площа Галицька
Листівка. Поч. XX ст.

(тепер м. Санкт-Петербург, Росія). Теорію найдавнішої топографії Львова, яку запропонував А. Чоловський та підтримав український дослідник І. Крип'якевич, уважали незаперечною до сер. 1960-х.

Уже в XIX ст. з'явилася велика кількість досліджень, присвячених історії Львова XV–XVIII ст. Над дослідженням життя української громади міста плідно працювали А. Петрушевич, *Я. Головацький*, *О. Барвінський*. Їхні праці стосувалися насамперед діяльності львівського *Ставропігійського братства*. До 300-річчя братства було надруковано перший том ювілейного видання з історії Ставропігії (1886), який підготував І. Шараневич. Історичні документи братства латинською мовою видано у двох томах 1895–1898. Літопис братства опублікував Д. Зубрицький, 1921 вийшов "Збірник Львівської Ставропігії. Минуле і сучасне" за редакцією *К. Студинського*. Із сучасних досліджень варто відзначити цикл публікацій Я. Ісаєвича, який висвітлив також історію українського *друкарства* та діяльність у Львові *Івана Федорова*. Історіографії братства присвячена розвідка М. Кашраля (1992).

У 1860-ті з'явились перші праці з історії єврейської громади Львова. Легенди і міфи львівських *єврейв* "Маасеет кодеш" ("Святий надгробок") зібрав і видав чотирма зошитами на івриті І. Сумістав (1860–1869). *С. Бібер* опублікував 1895 у Кракові збірку біографій львівських

Історія Львова.
1984 р. Обкладинка

Історія Львова.
Т. 1. 1256–1772
2007 р. Обкладинка

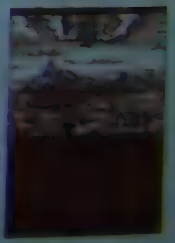

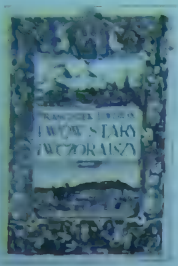

Ф. Яворський
Львів давній і вчорашній
1910 р. Титульна сторінка

Б. Янушевський
З пристарії львівської землі.
1913 р. Титульна сторінка

Ф. Пашко
Історія міста Львова.
1925 р. Обкладинка

рабинів 1500–1890. Спробу написати загальну історію євреїв у Львові зробив *С. Каро* 1894. Науковий етап вивчення історії львівських євреїв почався завдяки працям *М. Багабана*. Найважливішою його працею є "Львівські євреї на зламі XVI і XVII ст." (*Żydzi lwowscy na przełomie XVI i XVII wieku*, 1909). Окрім того, він випустив низку дрібніших праць про єврейські *шпиталі*, кладовище, суспільні відносини. Йому належить також монографія про синагогу прогресистів та популярний виклад історії львівських єврейських дільниць середмістя і *передмістя* "Єврейська дільниця, її історія та пам'ятки" (*Dzielnica żydowska, jej dzieje i zabytki*, 1909).

На поч. XX ст. важливі праці з історії господарської діяльності, торгівлі, громадського життя Львова XVI–XVIII ст. видали *Л. Харевичова*, *С. Рахват*, *Я. Птасьник*, *Ю. Скочек*. Ливарництво Львова докладно дослідили *Б. Януш*, *К. Бадецький*, історії *цеху* будівничих присвячена праця *М. Ковальчука* (1927). Розвиток торгівлі вивчали *С. Кутшеба*, *С. Гошовський* та ін.

Облоги міста козацькими військами *Б. Хмельницького* 1648 і 1655 стали предметом праць *С. Томашівського*, *М. Голубця*, *Л. Кубалі*, І. Крип'якевича. Облогу Львова *турками* та *козаками П. Дорошенка* 1672 досліджували *Ю. Целевич* та *А. Бельовський*. Два останні напади *татар* на Львів 1675 та 1695 висвітлені в працях А. Чоловського і *Л. Фінкеля*. Напад шведських військ *Карла XII* на Львів 1704 та взяття міста вивчав *А. Гіршберг*, який написав свою працю на основі рукопису сучасника цих подій Я. Т. Юзефовича.

Поряд із науковими дослідженнями, істотне місце в І. Л. посідають публікації аматорів міської давнини, які, не маючи спеціальної освіти, усе ж видавали цікаві історичні праці. Серед таких праць насамперед варто відзначити дослідження *Ф. Яворського*. Його статті, а також дві монографії "Львів давній і вчорашній" (*Lwów mary i wczorajszy*, 1910) та "Про сірий Львів" (*O szarym Lwowie*, 1910) належать до визначних здобутків науково-популярної літератури. Різноманітні матеріали з історії Львова XVI – поч. XX ст. видавав колишній поштовий чиновник *Ю. Бялиня-Холодецький*.

Велику популярність наприкін. XIX – на поч. XX ст. мали дослідження *В. Лозинського*, який фахово, а водночас цікаво й доступно писав про львівський патриціат, давнє ювелірне ремесло, історію архітектури та скульптури міста: "Патриціат і львівське міщанство в XVI і XVII ст." (*Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie XVI i XVII w.*, 1890), "Львівське мистецтво в XVI і XVII ст. Архітектура і скульптура" (*Sztuka lwowska w XVI i XVII w. Architektura i rzeźba*, 1901).

Справжнім хроністом австрійського Львова став *С. Шнюр-Пепльовський*. Описуючи життя різних прошарків населення, він наводив цікаві факти з історії громадського життя, мистецтва, театру, пожежної справи, побуту Львова кін. XVIII–XIX ст. У працях "З минулого Галичини (1772–1862)" (*Z przeszłości Galicyi (1772–1862)*, 1895) та "Картини з минулого Галичини та Кракова" (*Obrazy z przeszłości Galicyi i Krakowa (1772–1858)*, 1896) немало сторінок він присвятив львівським подіям. Заслуговує на увагу і його двотомник історії львівського театру "Польський театр у Львові (1780–1881)" (*Teatr polski we Lwowie (1780–1881)*, 1889). Обставини переходу Львова 1772 до складу імперії Габсбургів у популярній формі виклав Б. Павловський (1911). Цікаві матеріали до історії міста останньої чверті XIX ст. вміщено у збірці "Місто Львів в часи самоврядування 1870–1895" (*Miasto Lwów w okresie samorządu 1870–1895*, 1896). Події "*Весни Народів*" 1848 у Львові на підставі слідчих матеріалів поліції опрацював П. Стебельський (1909).

Період російської окупації Львова 1914–1915 відображено у працях українського історика І. Крип'якевича (1915), поляків С. Россовського (1916), Ю. Бандровського (1917) та Ю. Бялиня-Холодецького (1930).

Історію львівських *цитадель* опрацювували В. Цесельський, А. Мединський, Ю. Марковський, у післявоєнні часи С. Ні-

ця ("Личаківський цвинтар" (*Cmentarz Łyczakowski*, 1988)), а також львів'яни Г. Лупій ("Личаківський цвинтар", 1996), Л. Криса, Р. Фіголь ("Личаківський некрополь", 2006), Л. Криса та М. Нагай ("Проходи по Личакову", 2007).

Систематичне дослідження історії архітектури Львова започаткував 1901 В. Лозинський, хоча присвячені окремим пам'яткам публікації з'являлися й раніше. У міжвоєнний період над цією темою плідно працювали *Т. Маньковський*, *І. Дрекслер*, *Я. Зубжицький*, серед українських авторів М. Голубець, *В Січинський*, Б. Януш.

У міжвоєнний період (1918–1939), крім традиційних тем із минулого міста, увагу істориків привертали події *Першої світової війни* та українсько-польської війни 1918–1919. Активізувалися також дослідження з історії національних громад Львова. *К. Левицький* видав "Історію політичної думки галицьких українців 1848–1914" (1926).

Важливим явищем в історії львовознавства стало видання 37-ми томів "Львівської бібліотеки" (*Biblioteka Lwowska*), які виходили 1907–1938.

У міжвоєнний період над дослідженнями історії євреїв Галичини працював *Я. Шаґль*, автор єврейського *путівника* Львовом. Окремі причинки до життя єврейської громади опублікували також Ф. Яворський, Л. Харевичова, *М. Опалек*. Визначним дослідником культури та мистецтва євреїв був *М. Гольдштайн*. На основі своєї етнографічної збірки у співавторстві з К. Дрезднером він опублікував монографію "Культура і мистецтво єврейського народу на польських землях" (*Kultura i sztuka ludu żydowskiego na ziemiach polskich*, 1935). Велику кількість цікавих матеріалів містить виданий у Львові 1937 "Єврейський альманах" (*Almanach żydowski*).

Німецькій спільноті у Львові присвячені велика праця К. Ліка (1934) про участь німців у розвитку міста, а також видання до історії євангелістської церкви, зокрема праця Р. Кессельрінґа (1929). Чеську тематику відображено в праці Л. Фейгля про століття чеської громади у Львові (1924).

Історію львівських *вірмен* висвітлено в працях кін. XIX ст. *С. Баронча*. Розвиток вірменського ремесла досліджував В. Лозинський (1906), організацію судочинства вивчав *О. Бальцер*. Велика кількість праць, присвячених *вірменській церкві*, належать перу *Д. Кастановича*, *В. Жили* та Б. Януша. *Ю. Піотровського*. Мистецтво львівських вірмен дослідив Т. Маньковський.

Монографічні дослідження з історії львівських храмів опублікували *М. Дідушицький*, В. Січинський, Н. Голіховський, В. Жила. Підсумковою працею став виданий у Кракові Т. 12 "Матеріалів до історії сакрального мистецтва" – "Костели і монастирі Львова XIX і XX ст." (*Kościoły i klasztory Lwowa z w. XIX i XX*, 2004) за редакцією Я. К. Островського. У цій праці докладно описано історію будівництва й архітектуру 23 львівських костелів.

Короткий нарис військової історії Львова та розвитку львівських *фортифікацій* опрацював у 1930-ті В. Томкевич. Його книжка була підготована до друку й навіть набрана, але під час боїв за Львів у вересні 1939 макет видання пропав. Лише 1971 реконструйований текст праці В. Томкевича вийшов у часописі "Квартальник архітектури та урбаністики" (*Kwartalnik architektury i urbanistyki*).

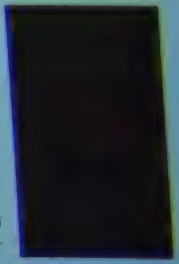

Історія Львова в документах і матеріалах 1986 р. Обкладинка

О. Добровольський *Львів узимку 1914 р.*

"Львівський щорічник" 1992 р. Обкладинка

Ю. Смірнов *Вірменська катедра у Львові* 2002 р. Обкладинка

Події листопада 1918 відображені в сотнях різноманітних за обсягом і науковою вартістю статей авторства безпосередніх учасників подій, а також дослідників цього початкового етапу українсько-польської війни 1918–1919. Серед опублікованих спогадів українців варто відзначити книжки *Д. Крежаловського* (1919), *Д. Паліїва* (1929), К. Левицького (1931). Цілісний виклад історії українсько-польських боїв у Львові 1918 створив *О. Кузьма* (1931). Документальну вартість мають публікації безпосередніх учасників боїв із польського боку *Ч. Мончинського* (Т. 1–2, 1921) та Б. Рої (1931). Упродовж 1933–1939 було надруковано документальне видання "Оборона Львова 1–22 листопада 1918 р." (*Obrona Lwowa 1–22 listopada 1918 r.*) обсягом бл. 2000 сторінок у трьох томах. Бібліографічний покажчик праць про українсько-польську війну 1918–1919 (на 1935) склав Я. Скшипек.

Події *"золотого вересня"* 1939 для української історіографії тривалий час перебували під забороною. Праці на цю тему довго виходили лише за кордоном. Книжку, присвячену описові німецько-польських боїв за Львів вересня 1939, видав у Палестині 1943 один із польських керівників оборони К. Рись (К. Ридзинський). Складний шлях до читача пройшла книжка про 1939–1941, яку написала *М. Рудницька*. Авторка збиралася її видати ще під час *Другої світової війни*, але, не одержавши на це дозволу німецької окупаційної адміністрації, зуміла опублікувати свою працю лише 1958 в Нью-Йорку (США).

Події 1939, а також період німецької окупації Львова 1941–1944 активніше опрацьовували польські дослідники. У повоєнний період над цими темами працювали С. Пемпель, Є. Венгерський, В. Влодарькевич, останніми роками Г. Грицюк, Г. Мотика.

Періодові німецької окупації Галичини присвячено опубліковані в діаспорі дві праці *К. Паньківського* (1957, 1983), а також книжка Б. Казанівського "Шляхом Легенди" (1975). Радянська історіографія обмежувалася виданням збірок документів про "боротьбу трудящих Львівщини проти німецько-фашистських загарбників" (Вип. 1–4, 1949, 1959, 1968, 1984). Було видано також дві монографії про діяльність *"Народної гвардії ім. І. Франка"* – С. Маківки (1959), В. Варягіної та Т. Вакуленко (1979). Геноциду щодо населення Львова та військовополонених присвячені книжки *В. Бєляєва*, які, однак, не позбавлені тенденційності у викладі подій.

Нові праці в галузі найдавнішої історії Львова стали наслідком проведених у Львові *археологічних досліджень* у 1950–1970-ті. Виконний матеріал, який виявили *Р. Багрій* та інші археологи, дав змогу зробити припущення, що княжий Львів не обмежувався лише територією *Підзамча*, а охоплював і середмістя, заснування якого традиційно пов'язували з польським періодом в історії міста.

Серед дослідників господарської історії Львова, що працювали в повоєнний час, варто відзначити *Я. Кісся*, С. Білецького, Г. Яценка. Розвиток торгівлі міста вивчали О. Подградська та Р. Шиян. У незалежній Українській державі важливі проблеми містобудівної історії Львова досліджували Р. Могитич, Г. Кос, В. Проскуряков, М. Бевз, Ю. Бірюльов, Б. Посацький, М. Долинська. Історію *магдебурзького права* досліджує Т. Гошко.

Велика кількість праць у радянський період була присвячена проблемам розвитку культури та мистецтва. Були написані монографії та буклети про чільні львівські театри. Багаті музейні колекції міста описані в монографії Г. Островського "Художні музеї Львова" (Художественные музеи Львова, 1978). Над дослідженнями мистецтва XVI–XVII ст. працював *М. Гембарович*. Наукову вартість мають дослідження львівської архітектури *В. Вуйцика*, Р. Міха, *В. Овсійчука*, А. Рудницького. Серед сучасних дослідників-мистецтвознавців вирізняються роботи В. Александровича, Ю. Смірнова, Р. Яшва. Вагомими здобутками української І. Л. є наукові дослідження Ю. Бірюльова "Мистецтво львівської сецесії" (2005), "Львівська скульптура від сер. XVIII ст.

до 1939 р." (*Rzeźba lwowska od połowy XVIII w. do 1939 r.*, 2007).

Розвиток книгодрукування відображений у працях Я. Ісаєвича, *Я. Затаєка*, *С. Маленя*. Історію *Ставропігійського інституту* опрацювала І. Орлевич (2001). Великий читацький інтерес викликала монографія І. Котлобулатової про книгарів та книгарні давнього Львова (2005).

Над дослідженнями історії львівського театру плідно працюють О. Нога, В. Проскурякова, О. Бойковська. Історію львівських органів досліджує С. Каліберда. Докладний аналіз літературних процесів на галицьких землях та у Львові здійснив у низці своїх праць *М. Ільницький*. Аналітичну працю про розвиток галицької музичної культури XIX–XX ст. випустила Л. Кияновська (2000).

Історію Львівського університету досліджували довоєнні історики Л. Фінкель, С. Сташинський, А. Бек. Останніми роками докладно вивчено історію двох факультетів – теологічного (Ю. Волчанський) і юридичного (А. Редзик). Професор Ю. Драус опублікував монографію про історію Львівського університету [918–1946. *Львівській Політехніці* була присвячена колективна праця польських науковців "Львівська Політехніка 1844–1945" (*Politechnika Lwowska 1844–1945*, 1993).

Історію церкви вивчають львівські науковці *Б. Гудзяк*, О. Турій, В. Кметь та ін.

Вивченню історії спорту у Львові присвячені праці О. Вацеби і Б. Трофим'яка, І. Яремка. Львівський футбол досліджували О. Нога, Ю. Михалюк, І. Сало. Нарис розвитку альпінізму на Львівщині підготували М. Федоренко та С. Сенчина.

Після розпаду Радянського Союзу активізувалися дослідження історії львівського єврейства. У Львові над цією тематикою працювали *Я. Хонігман*, Ф. Петрякова, Б. Дорфман, Р. Мірський, В. Меламед. Є Наконечний, О. Шишка та ін. Доля євреїв Львова в роки Другої світової війни стала предметом виданих за кордоном праць Й. Еліяху (1999), Й. Шонфейда (1985) і Ф. Фридмана (1989). З'явилися дослідження з історії єврейського театру Т. Степанчикової та В. Проскурякова.

У повоєнний час життя вірменської колонії у Львові вивчали Н. Кривонос, *Я. Данкевич*, Н. Вradій, І. Сазоненко. Архітектуру вірменських будівель міста дослідив О. Халпачьян. Скрупульозні та докладні дослідження з історії львівської вірменської архідієцезії підготував Ю. Смірнов. Чеську тематику відображено в працях сучасних львівських авторів В. Моторного, Н. Конистянської, М. Кріля, О. Дрбала. Піонерською працею стало дослідження І. Лиця з історії грецької спільноти Львова XVI–XVII ст. (2002).

Активно розвивається українська історіографія, присвячена ріноманітним аспектам участі Львова та львів'ян у національно-визвольних змаганнях XX ст. Тематику українсько-польської війни 1918–1919 опрацьовують О. Карпенко, М. Литвин, К. Науменко, О. Шишка. Загальний нарис історії радянської окупації 1939–1941 підготували М. Литвин та О. Луцький (1999). Серед сучасних польських істориків над аналогічною тематикою працюють, зокрема, М. Козловський, М. Клімецький та Г. Лукомський.

Великий внесок у видання джерельних матеріалів до історії Львова зробив сучасний дослідник М. Капраль, який започаткував видання серії "Львівські історичні пам'ятки" 1998–2008 дослідник видав збірки *привілеїв* Львова, привілеїв національних громад міста та збірник львівських цехових документів. У Польщі опубліковано двотомник джерельних матеріалів із реєстрів про прийняття до міського права, який підготував Андрій Янечек (2005).

У повоєнний період розвідки з історії Львова у рубриці "Пошук" періодично публікував часопис *Жовтень*. Тематика цих публікацій здебільшого обмежувалася давньою історією міста та мистецтвознавством, що було наслідком ідеологічних вимог тодішньої цензури. Низку грунтовних на архівних джерелах краєзнавчих публікацій про квартали Львова опублікував *Н. Грицевич*.

Від 1991 у Варшаві за редакцією Я. Ткаченківського виходить "Львівський щорічник".

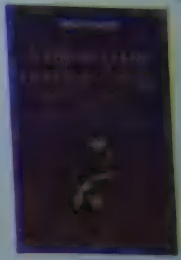

М. Капраль
Національні громади Львова XVI–XVIII ст.
2003 р. Обкладинка

І. Качор, Л. Качор
Львів крізь віки
2004 р. Обкладинка

Ю. Бірюльов
Мультиетнічність [illegible]
2005 р. Обкладинка

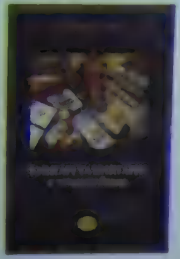

Альбом-путеводитель по старому Львову. Львов, 1989. Львівська книга

річник" (*Rocznik Lwowski*), який має краєзнавчий характер. Аналогічною є тематика польських часописів *Semper fidelis*, *Cracovia-Leopolis*. Для цих видань характерне несприйняття повоєнних реалій. Низку львовознавчих нарисів випустили польські аматори-краєзнавці *В. Шольгіня* та *С. Янцький*.

У Львові 1994 з ініціативи видавця С Фрухта започатковано краєзнавчу газету-альманах *"Галицька брама"* (редактори О. Шишка, І. Мельник). До 2008 вийшло понад 150 випусків тематичного наповнення. У жанрі краєзнавчої розвідки плідно працювали Б. Мельник, І. Мельник, О. Шишка, С Попович, брати І. та П. Радковці, Ю. Смірнов, І. Сьомочкін, П. Гранкін, І Котлобулатова, А. Дорош, Н. Космолінська, О. Перелігіна. Особливий успіх у читачів має книжка Б. Мельника "Вулицями старовинного Львова" (2002).

Ще в XIX ст. було започатковано бібліографічні дослідження в галузі І. Л. Одним із перших створив спеціалізований бібліографічний огляд літератури про Львів А. Петрушевич. До його бібліографічних праць, пов'язаних зі Львовом, належить "Хронологічний розпис церковних і світських русько-слов'янських книг, надрукованих кириличними літерами в місті Львові від 1574 до 1800 року" (*Хронологическая роспись церковных и мирских русско-славянских книг напечатанных кирилловскими буквами в городе Львове от 1574 до 1800 года*), а також перший спеціалізований історіографічно-бібліографічний огляд літератури про Львів на кін. XIX ст., уміщений в праці "Лінгвістично-історичні дослідження про початки міста Львова та його околиць, з оглядом передісторичних часів переселення слов'янських та румунських племен з придунайських країн в Передкарпатські області" (*Лингвистическо-историческія изследованія о начатках города Львова и окресностей его, с воззреніем на предисторические времена переселения словенских и румынских племен из придунайских стран в Предкарпатские области*, 1887).

І. Чишвіський. Кремль Львова і цитадель. 1840 р.

У 1920-ті історіографічні дослідження бібліографії Львова здійснював Ю. Скочек, який, зокрема, увів у науковий обіг низку маловідомих джерел до історії міста XVI–XVII ст. Важливе значення мали історіографічні праці Л. Харевичової. 1929 вона опублікувала невелику розвідку з оглядом найновіших праць польських і українських істориків про Львів, написаних 1919–1929. Наприкін. 1930-х дослідниця підготувала велику монографію "Історіографія Львова" (*Historiografia i miłosnictwo Lwowa*, 1938). У цій праці послідовно, від першої публікації про Львів Я. Альпиєка 1618 до останніх позицій, виданих 1938, висвітлено увесь доробок львівських істориків та аматорів міської давнини.

Післявоєнна політична ситуація в Україні не сприяла розгортанню бібліографічних досліджень у галузі давньої І. Л. Винятком був покажчик, який опрацював науковий співробітник *Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника* Ф. Заєць. Бібліографічна праця охоплювала лише радянські видання. У Львівській бібліотеці АН УРСР упродовж 1953–1964 виходив покажчик "Соціалістична Львівщина", а у Львівській державній обласній бібліотеці від 1971 укладали покажчики "Радянська Львівщина". Перший із покажчиків охоплював публікації 1951–1959, другий – від 1969 до сьогодні.

1988 назву "Радянська Львівщина" змінили на "Література про Львівську область", водночас змінився і статус щорічника, який став бібліографічним покажчиком, що надалі мав 6 випусків щорічно. 2000 його перейменували на "Львівщина. Літопис краю. Хроніка подій: Краєзнавчий бібліографічний покажчик" У кожному випуску вказаних покажчиків є розділ, присвячений літературі про Львів.

Із наближенням святкування 700-річчя Львова 1956 видано кілька бібліографічних покажчиків львовознавчої літератури як матеріал на допомогу вчителям середніх шкіл та студентам університету. Серед них варто відзначити рекомендаційний покажчик літератури *Ф. Максименка*, що був підготовлений у бібліотеці Львівського університету.

Хрущовська "відлига" сер. 1950-х дала можливість Львівській бібліотеці АН УРСР випустити великий за обсягом бібліографічний покажчик до 700-річчя Львова (1956). Згідно з канонами того часу, покажчик починався розділом "Класики марксизму-ленінізму про Галичину" Далі вмішено розділи: "Історичне минуле Львова", "Львів радянський", "Львів у художній літературі", "Бібліографія". Поряд із публікаціями радянського періоду, бібліографи відважилися подати низку праць довоєнних українських та польських істориків. Однак невдовзі книжку замкнули у спецфонді, а деякі позиції зазнали цензурування. Наприклад, чорною тушшю замазано згадану в покажчикові працю І. Крип'якевича "Історичні проходи по Львові" (1932). Підготований у Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника новий покажчик літератури до 1. Л. вийшов 1984, із нагоди 725-річчя міста. Видання не містило жодної згадки про будь-яку довоєнну або іноземну літературу, а відображало всі радянські публікації про Львів 1956–1982, серед них і статті з місцевої та центральної преси (усього 3141 позиція).

У сер. 1980-х, із підготовкою багатотомового "Зводу пам'яткиків історії і культури народів СРСР", російською мовою видано науково-допоміжний покажчик "Пам'ятки історії і культури Львівської обл." (*Памятники истории и культуры Львовской обл.*, 1986), де вперше в радянський час наведено відомості про довоєнні публікації українських і польських авторів, які стосувалися історії архітектури, містобудування, скульптури, пам'яток монументального мистецтва та інших ділянок культурного життя міста. Покажчик підготував колектив бібліографів із Львівської державної обласної універсальної наукової бібліотеки та Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника.

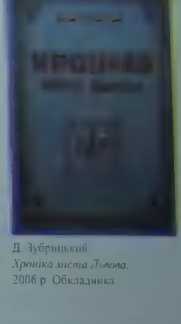

Д. Зубрицький. *Хроніка міста Львова.* 2006 р. Обкладинка

Як допоміжний матеріал для роботи над багатотомовою "Історією міст і сіл України", над виданням якої науковці працювали в другій пол. 1960-х, львівський бібліограф О. Кізлик підготував покажчик "Іншомовні матеріали до історії міст і сіл України" (1967). Друге набагато більше за обсягом видання цього покажчика опубліковано 1995, до того ж Львову та Львівщині присвячено більшу частину вмішеного матеріалу. Велике історіографічне дослідження з історії медицини у Львові здійснила Оксана Потимко (2007).

Багато історіографічно-краєзнавчих нарисів та бібліографічних переліків друкує на сторінках часопису "Галицька брама" (за редакцією І. Мельника) директор Науково-технічної бібліотеки *Львівської Політехніки* О. Шишка. Йому належить "Вибрана бібліографія Львова", вмішена у третьому томі "Історії Львова" (2007), що є сьогодні найновішим українським регістром львовознавчої літератури.

Олександр Шишка

Михайло Грушевський

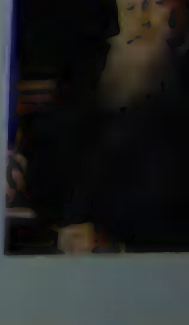

"ІСТОРІЯ УКРАЇНИ-РУСИ" наукова праця *М. Грушевського* – перший грунтовний виклад історії українського народу від найдавніших часів до сер. XVII ст. Виходила 1898–1936 у Львові та Києві; опубліковано 10 томів у 13 книжках. Найвидатніший твір української історіографії, що заклав фундамент нового, національно-державницького напряму в українській історичній науці.

В основу узагальненого систематичного курсу історії України покладено автор-

Робочий стіл
Михайла Грушевського
Меморіальний музей
М. Грушевського
Сучасне фото

ську історіографічну концепцію про неперервність і самобутність українського історичного процесу від ранньої доби до нового періоду історії України; методологічні погляди вченого; широку джерельну базу українських та закордонних архівів; матеріали суміжних галузей наук – археології, лінгвістики, соціології, фольклору; критичний аналіз творчої спадщини своїх попередників. Зразком такого наукового синтезу в європейській історіографії була "Історія Чехії" Ф. Палацького, опублікована на поч. XX ст.

Наукову працю з викладом тяглої історії українського народу М. Грушевський задумав ще в студентські роки. Основа цього синтезу була напрацьована під час читання лекцій у *Львівському університеті*. Основою дослідження став головний суб'єкт історії – "народ-нація", аналіз економічних, громадських, політичних, правових, релігійних, культурних чинників їхнього формування та еволюції і в державні, і недержавні періоди. Тяглість між Руссю X–XI ст. та модерною Україною, зв'язки нового життя з давніми традиціями були закладені й у самій назві праці. Головні тези концепції в процесі написання першого циклу (Т. 1–3, 1898–1903) викристалізувалися у власну модель-схему історичного розвитку східнослов'янських народів. В узагальненій формі схема викладена в статті "Звичайна схема "русской" історії і справа раціонального укладу історії східного слов'янства", що була опублікована 1904 в Санкт-Петербурзі в збірнику "Статті зі слов'янознавства". Визначальною тезою концепції було спростування схеми офіційної російської історіографії щодо "загальноруської" історії та "загальноруської" народності. Автор подав та обґрунтував власну модель історичного розвитку східнослов'янських народів, в основі якої була історія всіх "руських народностей", відстоював потребу вивчення різних гілок східного слов'янства, історію всіх "руських народностей" окремо, запропонував перенести центр ваги на вивчення історії народу, а не держави. М. Грушевський закликав переглянути панівну тоді теорію М. Погодіна, яка тлумачила Київську державу суто як творіння великоруської народності. Учений розглядав Київську Русь як першу форму української державності. Основні тези історичної схеми М. Грушевського були обґрунтовані також у передмові до другого видання "Нарису історії українського народу" (*Очерк истории украинского народа*, 1906) та третьому виданні Т. 1 "Історії України-Руси" (1913), яке він здійснив у процесі роботи над фундаментальною працею. Історичні концепції М. Грушевського мали вплив на праці російських істориків (С. Платонов, В. Сторожев, М. Любавський, О. Пресняков). Завдяки перекладу 1-го тому 1906 німець-

Перші томи
"Історії України-Руси"
М. Грушевського
Меморіальний музей
М. Грушевського
Сучасне фото

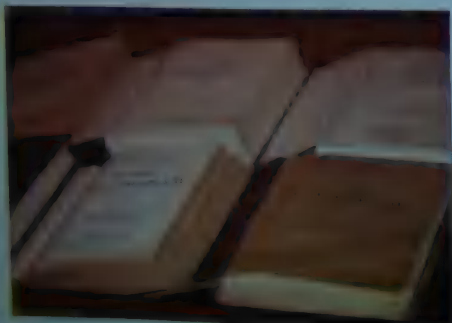

кою мовою робота стала відомою у Європі. Рецензії польських істориків *А. Брюкнера*, Л. Колянковського, Ч. Франкевича, чеського вченого К. Кадлеца свідчили про зацікавлення українською історією.

Хронологічні межі "Історії України-Руси" охоплюють час від доісторичної доби і до кін. 1650-х. На основі проблемно-тематичного принципу автор поділив матеріал на цикли. Перший цикл (Т. 1–3) присвячений історії українського народу від найдавніших часів до сер. XIV ст. У цих томах автор вперше в українській історіографії подав широкий і всебічний образ громадського і культурного життя, зосередив увагу на матеріальній та духовній культурі, через які виявляється зміст еволюції "народу-нації". Учений вважав першочерговим дослідницьким завданням простежити передусім соціальні та культурні форми життя, які, на відміну від політичних, ніколи не переривалися. Основні тези перших томів: обґрунтування тотожності антів з українськими племенами; критика норманської теорії походження Русі, всебічне висвітлення історії формування, розквіту та занепаду Київської Русі та її спадкоємниці – *Галицько-Волинської держави*. Осібне місце посідають історичні постаті київських та галицьких князів. У Т. 4–6 (другий цикл) розглянуто період занепаду українського життя під владою Литовсько-Польської держави у XIV–XVI ст. Цю епоху М. Грушевський аналізує з огляду на вплив українських земель на Литовську державу, спадкоємності та збереження політичних і культурних традицій Київської Русі за часів Великого князівства Литовського та їх істотного нівелювання за Речі Посполитої, наростання національно-визвольного руху. Томи 7–10 творять третій цикл, який висвітлює період національно-визвольної боротьби XVII ст. та національного відродження української державності. На величезному фактичному матеріалі вчений розглядає історію виникнення та розвитку українського козацтва, багатогранні події Хмельниччини, соціально-політичне обличчя козацької держави, політичні портрети гетьманів, насамперед *Б. Хмельницького*. 10-й том – останній, який встиг підготувати вчений, присвячений історії українських земель 1675–1659. Автор аналізує два роки життя України після смерті Б. Хмельницького, відтворює перші кроки царизму до ліквідації автономного устрою України. Ще один том, який упорядкувала донька *К. Грушевська*, побачив світ після смерті історика 1936. "Історія України-Руси" започаткувала модерну українську історіографію відповідно до стандартів європейської науки.

Автор усебічно і докладно обґрунтував концепцію історії українського народу, робота відіграла винятково важливу роль у формуванні історичної та національної самосвідомості народу, подала уявлення про українців та Україну в їхній загальноєвропейській та загальнолюдській еволюції, стала фундаментом для розуміння історії України як історії українського суспільства в донаціональній та в національній фазах.

"Історію України-Руси" вперше перевидало українське видавництво "Книгоспілка" 1954–1958 в Нью-Йорку (передмова Б. Крупницького); 1991–2000 у Києві Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського здійснив друге повне репринтне видання (вступні статті В. Смолія, П. Соханя, О. Пріцака, Ф. Сисина). 1997 Український науковий інститут Гарвардського університету за фінансового сприяння Центру досліджень історії України ім. Петра Яцика при Канадському інституті українських студій Альбертського університету розпочав англомовне видання (передмова Ф. Сисина).

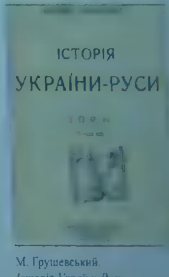

М. Грушевський. *Історія України-Руси*. Т. II. 1954 р. Титульна сторінка

М. Грушевський. *Історія України-Руси*. Т. I. 1992 р. Обкладинка

Світлана Панькова

ІСУПОВ ГЕРМАН (27.10.1935–19.01.2001) – артист балету, балетмейстер. Народився в м. Перм (Росія). У 12-річному віці залишив навчання у школі і вступив 1947 до Пермського хореографічного училища (викладачі Т. Обухова і Ю. Плахт). Після закінчення училища (1956) одержав скерування до Москов-

Галина Іванова

ського хореографічного училища при Великому театрі, де впродовж 1956–1957 розвивав танцювальну майстерність.

1957–1961 – соліст Ленінградського ансамблю класичного танцю під керуванням Р. Гербека. Там зустрів майбутню дружину Галину Сахновську, яка стала незмінною партнеркою І. впродовж усієї танцювальної кар'єри. 1961–1963 молода пара працювала провідними солістами Воронезького музичного театру, а звідти на запрошення керівництва *Львівського театру опери та балету* переїхала до Львова.

Із перших виступів на львівській сцені І. заявив про свою самобутність, демонстрував досконалу техніку класичного танцю з індивідуальним хореографічним почерком. Після виступу в партії Ферхада ("Легенда про кохання" А. Мелікова) преса відзначила глибоке розкриття почуттів героя. Критики високо оцінювали величезний виконавський діапазон у класичних і сучасних балетах, зокрема в першопрочитаннях нових творів.

Серед партій І. на львівській сцені – Принц, Дезире ("Лебедине озеро", "Сплячa красуня" П. Чайковського), Альбер ("Жизель" А. Адана), Базиль ("Дон Кіхот" Л. Мінкуса), Квазимодо ("Есмеральда" Ч. Пуньї), Лесь ("Орися" *А. Кос-Анатольського*), Степан ("Лілея" К. Данькевича), Спартак ("Спартак" А. Хачатуряна), Д'Артаньян, Портос ("Три мушкетери" В. Баснера), Адам ("Створення світу" А. Петрова), Антоній ("Антоній і Клеопатра" Е. Лазарєва), Тіль ("Тіль Уленшпігель" Б. Гісбова). Під час показу балетного спектаклю Ч. Пуньї "Есмеральда" в Москві переповнена зала Кремлівського палацу з'їздів після кожної дії скандувала "Ква-зи-мо-до!"

Від 1975 І. щораз менше виходив на сцену, хоча був у відмінній формі. 1976 призначений головним балетмейстером Львівського театру опери та балету.

Як режисер-лібретист балетом Б. Астафієва "Бахчисарайський фонтан", виконавши водночас партію Гірея. Серед найкращих постановок І. були "Ромео і Джульєтта" С. Прокофієва, "Слуга двох панів" М. Чулакі, "Лісова пісня" М. Сюрульського. Помер у Львові. Похований на *Личаківському цвинтарі*.

Оксана Пазамарчук

ІТАЛІЄЦЬ ПЕТРО – див. *ПЕТРО ІТАЛІЄЦЬ*

Лев св. Марка (герб Венеційської республіки) Будинок на вул. Ринок, 14 Сучасне фото

ІТАЛІЙЦІ – мешканці Італії, країни в Західній Європі. Перші І. з'явилися у Львові на поч. XV ст., цьому сприяли торговельні контакти міста з генуезькими колоніями в Криму, в згодом і з іншими містами Італії – Венецією, Флоренцією, Римом. Присутність І. у Львові почасти могла також бути пов'язана з розширенням культурних зв'язків галицьких земель з італійськими університетськими центрами – Болоньєю та Падуєю. Найраніша згадка про контакти Львова з Італією стосується пересилання зі Львова до Рима якомусь Петрові 100 золотих для викупу (1406). 20.11.1409 у львівській міській книзі прибутків і видатків зафіксовано надання львівського громадянства першому І.: "Франческо де Кантелло з Кафи з рекомендаційними листами з Кафи прийнятий до міського громадянства". Конкретні вказівки на італійське походження громадян Львова містяться в пізніших документах сер. XV ст. І. були Барнаба Італієць і Джеронімо Італієць (1445), купець і львівський митник Кристофоро де Санто-Ромуло (1446), Акурсіо де Кариньяно, Барнаба ді Негроно, представники генуезьких родин Ломелліно, Грімальді, Леркаріо, Мастроп'єтро. Уповноважені бути представниками в міжнародних торговельних операціях, вони підтримували стабільні зв'язки зі Львовом, мали у Львові будинки та приміські володіння, щедро жертвували на оздоблення вівтарів львівських *костелів*. Багато з них у Львові одружувалися, зокрема молодий купець Мікеліні. Зворушливе і трагічне оповідання про його кохання до львів'янки Пелагії подає *Бартоломей Замарович* у "Потрійному Львові". У цьому ж творі розповідається про Урбано – родоначальника львівської лінії флорентійського роду Убальдіні

(Убальдіні делла Ріппа). Декілька поколінь цієї родини входило до міської верхівки Львова, провадило своєрідний культурний салон. Сюжетом для сентиментального роману може бути історія іншого І. Андреа Ґарго небожа Томазо де Альберті, який доклав чимало зусиль до облаштування міста: поставив на своєму та сусідніх будинках брандмауери (протипожежні стіни), власним коштом облаштував на *пл. Ринок* криницю з фігурою водяної німфи Мелюзини (не збереглася).

Серед львівських І. найбільше було купців та архітекторів. Серед архітекторів найвідоміші Петрус Італюс з Лугано (*Петро Італіцъ*), П'єтро да Барбона (*Петро Барбон*), Паоло деї Доменічі (*Павло Римлянин*), *Джакомо Бріано*, Себастьяно Серліо. Саме майстрам, які після *пожежі* 1527 прибули до міста з Італії, Львів завдячує особливим архітектурним стилем, що поєднав пізній італійський *ренесанс* з українськими "акцентами". І. був автор найдавнішого зображення архітектурного силуету Львова бл. 1618 Ауреліо Пассаротті.

Відомою родиною львівських І. була сім'я флорентійців Бандінеллі. Роберто, онук видатного скульптора Баччо Бандінеллі, 1629 одержав спеціальну ординацію на організацію першої стаціонарної пошти у Львові, яку започаткував інший І., Доменіко Монтелуппі. Родині належала *кам'яниця Бандінеллі* на *пл. Ринок*, 2 (тепер один із відділів *Львівського історичного музею*).

Для захисту інтересів венеціянців у Львові 1610 призначено консула Антоніо Массарі, який мешкав на пл. Ринок, 14. Фасад цього будинку прикрашає лев святого Марка – символ Венеції. Філіппо Дуччі був найбагатшим торговцем рідкісними тканинами, якими так любили прикрашати себе львів'янки.

І. привозили до Львова не лише товари, а й сприяли поширенню в місті італійської культури, мови, музики та літератури. У каталогах середньовічних львівських *бібліотек* натрапляємо на назви творів Ф. Петрарки, П. Браччоліні, А. Ґаньїні, А. Поссевіно, А. Поліціано та ін. Упродовж XV–XVIII ст. було майже 100 родин І., які, мешкаючи у Львові, поступово асимілювалися з місцевим населенням. Відгомін давніх прізвищ І. зберігся у львівських топонімах *Сиґнівка* та *Кастелівка*. Італійське коріння мали відомі у Львові XIX–XX ст. композитор Маріан Синьйо, архітектор і скульптор *Леонард Марконі*, професор *Львівської Політехніки* Янелли, купець Проделлі, міський райця Гвідо Батталья. І. з походження була Емілія Сетті да Фьорі – мати відомого львівського історика *Юзефа Бялині-Холодецького*.

До *Другої світової війни* у Львові існувало італійське консульство, яке очолював Руджиєро Батталья. У міжвоєнний період консульство змінило кілька адрес: вул. 3-го Травня, 16 (тепер вул. Січових Стрільців), вул. Ю. Словацького, 6; вул. Академічна, 17 (тепер *просп. Т. Шевченка*).

Під час *Другої Світової війни* у Львові були розташовані відведені влітку 1943 зі Східного фронту італійські підрозділи, що воювали проти радянських військ. Після того, як 25.07.1943 в Римі стався переворот маршала П'єтро Бадольйо й у вересні 1943 Італія зробила спробу вийти з війни, німці арештували, в згодом знищили у Львові понад 2 тис. італійських військових, які відмовилися скласти присягу Адольфові Гітлеру й продовжувати службу як союзники Третього Райху. Захоплених І. утримували в приміщеннях *ґетто*. Багатьох

Італійське подвір'я
Поч. XX ст.
Архівне фото

Східний бік пл. Ринок
із кам'яницею Бандінеллі
Фото О. Ілячівського

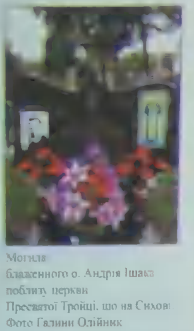

Могила блаженного о. Андрія Ішака поблизу церкви Пресвятої Тройці, що на Сихові. Фото Галини Олійник

італійських вояків розстріляли у *в'язниці* на сучасній *вул. С. Бандери*, 1, інших у казармах на *вул. Замарстинівській*, 9, ще одну невелику групу - біля муру монастиря *кармеліток босих* на сучасній *вул. Генерала Чупринки*, 70. Найбільше 1. було розстріляно в *Лисиничах*. Щоб приховати сліди військового злочину, перед відступом із міста гітлерівці викопали і спалили тіла страчених. Серед розстріляних у Львові 1. було принаймні 5 генералів і 45 старших офіцерів італійської армії. Про цю трагедію опосередковано нагадує надгробок Альфонсо Періні та його дружини Ядвіги на *Личаківському цвинтарі*.

Життя і діяльність 1. у Львові вивчали львівські дослідники *В. Лозинський, Л. Харевичова, Я. Курдибаха, І. Крип'якевич, Я. Кісь, В. Зварич*, Т. Требухова. Від 1999 у *Львівському університеті* діє Центр італійської мови та культури ім. Леонардо да Вінчі (завідувач Олена Горячук). За його участю періодично відбуваються культурно-мистецькі акції та наукові заходи.

Наталія Царьова

ІШАК АНДРІЙ (23.10.1887–26.06.1941) блаженний, священик *Української Греко-Католицької Церкви*. Народився в м. Миколаїв (тепер Львівської обл.). 1907 закінчив Стрийську гімназію. Богословську освіту здобув у *Львівському університеті* та університеті Інсбруку (Австрія), де 1914 захистив докторат із богослов'я. Одразу прийняв ієрейські свячення. Під час *Першої світової війни* – військовий капелан. 1918 – префект *Греко-католицької духовної семінарії* у Львові. 1919 перейшов на душпастирську працю. Від 1928 викладав у Греко-католицькій семінарії у Львові, згодом у *Львівській Богословській Академії*. На основі праці "Палінодія Захарія Копистенського" 23.09.1932 іменований надзвичайним професором. Викладав гомілетику, джерела Східного права, догматику нез'єдиненого Сходу. Одночасно був парохом *церкви Пресвятої Тройці* у *Сихові*.

Відзначався доброю дикцією й цікавою манерою викладу. За словами самого І., "у нього ніхто на викладах не спав, а на іспитах не впав", тобто не провалився. Член *Наукового Товариства ім. Шевченка* та *Богословського наукового товариства* у Львові.

Автор багатьох наукових розвідок українською, польською та латинською мовами, численних рецензій з історії, догматики, схоластики та патристики.

Основні праці: "Захарія Копистенський та його "Палінодія" (*"Богословія"*, Т. 8–9, 1930–1931), "Філіоквє у Фотія і його наслідників" (1932), "Унійні і автокефальні змагання на українських землях від Данила до Ісидора" ("Богословія", Т. 1, 2, 5, 1923, 1924, 1927), "Святий Августин і Схід" ("Богословія", Т. 9, 1941), "Почитання Найсвятішої Євхаристії на Сході" (1932), "Виховання клиру в Греко-Католицькій Духовній Семінарії у Львові" (1934). Одне з найважливіших досліджень – підручник "Догматика нез'єдиненого Сходу" (1939).

Загинув трагічно у Сихові на початку радянсько-німецької війни 1941–1944. Знаючи про смертельну небезпеку, відмовився залишити своїх парохіян без духовної опіки. І. розстріляли солдати Червоної армії, що панічно відступала. Похований поблизу церкви на Сихові, в якій служив.

Обряд беатифікації відбувся 27.06.2001 у м. Львові під час Святої Літургії у візантійському обряді за участю Папи Римського *Івана Павла II*

Микола Пристай

Церква Пресвятої Тройці на Сихові. Фото Галини Олійник

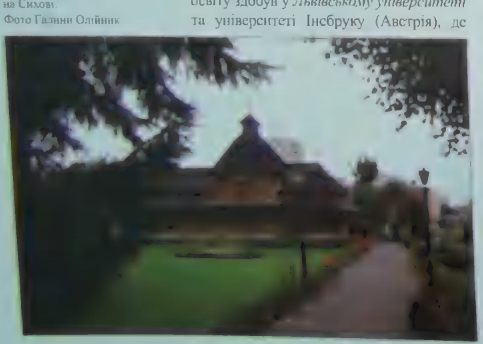

Богородица Одигитрия. Икона поч. XVII ст.

"Ї", ЖУРНАЛ (Громадська організація "Незалежний культурологічний журнал "Ї") – недержавна громадська організація, що досліджує проблеми культурології, політології, філософії й випускає квартальник "Незалежний культурологічний часопис "Ї". Заснована 1987. Офіційно зареєстрована 1991. Головними напрямами її діяльності є вивчення міжетнічних стосунків, проблем цивілізаційних розламів і адміністративних кордонів, формування європейської ідентичності й питань європейської інтеграції, політичного дискурсу. Окрім квартальника, "Ї" публікує також молодіжний додаток, книжки відомих політологів і культурологів. Журнал має електронну версію на сайті www.ji-magazine.lviv.ua.

На 2007 організація провела 154 семінари у Львові і в західних областях України, 21 міжнародну конференцію та 23 громадські акції.

1987–2007 організація випустила 50 номерів тематичного квартальника "Незалежний культурологічний часопис "Ї", 5 молодіжних випусків журналу, видала 12 книжок.

Партнерами організації від 1989 були міжнародні фонди, дипломатичні місії, позаурядові організації, зокрема Міжнародний фонд "Відродження" (Україна), Фонд Г. Бьоля (Німеччина), "Польсько-українсько-американська ініціатива співпраці" (Україна-Польща-США), Фонд Стефана Баторія (Польща), "Культурні ініціативи" (Австрія), Фонд Бертельсманна (Німеччина), німецьке, французьке, польське, австрійське посольства в Україні.

Головним редактором (від 1989) журналу "Ї" є Тарас Возняк. Голова Капітули журналу "Ї" – Олесь Пограничний.

Ірина Маудан

Часопис "Ї"
Ч. 29. 2003 р. Обкладинка

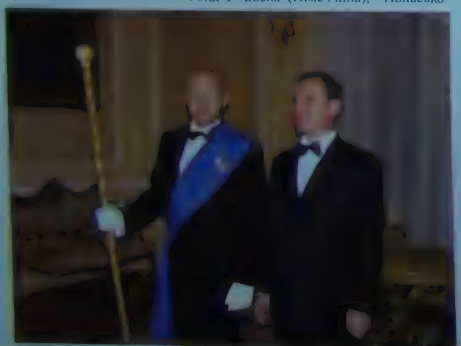

О. Пограничний (ліворуч), Т. Возняк
Сучасне фото

ЇЖАК ВОЛОДИМИР (1857–1920) – український оперний співак-баритон. Народився в сім'ї поштового службовця. Закінчив *Львівський університет* (імовірно, правничий факультет). Від 1880 почав сценічну кар'єру в хорі *театру Скарбка*, водночас навчаючись у Львівській консерваторії. 1881 дебютував як соліст – Граф Родольфо ("Сомнамбула" В. Белліні). Обрав сценічний псевдонім Роберт. Разом із *О. Мишугою* співав в опері Ф. Флотова "Марта". Продовжував навчання у Міланській консерваторії. У сезонах 1883/1885, 1887/1888, 1891/1892 виконав у Львові партії: Валентин ("Фауст" Ш. Гуно), Януш, Мацей ("Галька", "Страшний двір" С. Монюшка), Астон ("Лючія ді Ляммермур" Г. Доніцетті), Карлос, Граф ді Луна, Жермон ("Ернані", "Трубадур", "Травіата" Дж. Верді), де Невер ("Гугеноти" Дж. Мейєрбера), Ескамільо ("Кармен" Ж. Бізе). У виставі "Бал-маскарад" (зіграна 31.03.1884 на дохід *О. Мишуги*) Ї. співав Ренато (Ричард – О. Мишуга, Самуель – О. Концевич).

У Львові 1883–1884 майже всі поважні опери йшли за участю українських співаків О. Мишуги, І. О. Концевича (згодом М. Павликів, *Т. Борковського*), М. Їжаківни. Іноді в одній виставі співало 4–5 *українців*. Співав у театрах Італії, Польщі, Туреччини, Греції, 1889–1890 заангажований до італійської оперної групи в Одесі.

Сестрою Ї., ймовірно, була Марія Їжаківна. Її ім'я з'явилося в афішах театру 1883. Спочатку виконувала малі партії, а згодом перейшла на другі ролі в операх: Зибель ("Фауст" Ш. Гуно), Інес ("Трубадур" Дж. Верді), Мерседес ("Кармен"

Ж. Бізе), Беатриче ("Бокаччо" Ф. Зуппе), Анна ("Африканка" Дж. Маєрбера). Дальша доля М. Бжаківни не відома.

Оксана Паламарчук

ЇРЕЧЕК ЙОЗЕФ (Jireček Josef; 09.10.1825–25.11.1888) – чеський учений та літератор, австрійський державний діяч. Народився в м. Високе Мито поблизу Пардубіц (тепер Чехія). Освіту здобув у Літомиській гімназії та на філософському і правничому (1844–1849) факультетах Карлового університету в Празі. 1850–1871 працював у міністерстві освіти і віровизнань Австрійської імперії, впродовж дев'яти місяців 1871 його очолював.

Був головою комісії з вироблення слов'янської правничої термінології. Автор лінгвістичних, історико-філологічних досліджень, а також кількох розвідок з історії православної церкви. Від 1879 – депутат австрійського парламенту. Голова Королівського чеського наукового товариства (1875–1888).

Підтримував особисті контакти з діячами українського національного життя (*Богданом Дідицьким, Яковом Головацьким* та ін.). З допомогою Б. Дідицького вивчав українську мову. За дорученням австрійського уряду в травні – червні 1859 перебував у Галичині (переважно у Львові), де вивчав проблеми запровадження латинської абетки для української мови. Виклав свої міркування у брошурі "До пропозиції написання руської мови латинським шрифтом" (*Über den Vorschlag das Ruthenische mit lateinischen Schriftzeichen zu schreiben*, 1859). Пропозиції Ї. щодо запровадження для галицьких українців латинської абетки спричинилися до розгортання в Галичині *"азбучної війни"*. Помер у Празі.

Михайло Крель

Часопис "Ї"
Ч. 36, 2005 р. Обкладинка

К. Ауер
Вид на Львів з півдня
Бл. 1848 р.

Патріаршa печатка Йоакима V (Доу). 1586 р.

Станіслав Йодловський

ЙОАКИМ V (ДОУ) (р. нар. невід. – 17.10.1592), Антіохійський патріарх (1581–1592), перший патріарх, який відвідав Львів та Київську митрополію. 1586–1587 Йоаким V здійснив тривалу подорож до Волощини, Речі Посполитої та Московії. За благословенням Константинопольського патріарха *Єремії II (Траноса)* здійснив візитацію Львівської єпархії, відвідавши Львів у січні 1586.

За припущеннями істориків, патріарх підтримував зв'язки з православними мешканцями Львова ще до свого візиту в Україну. 11.01.1586 відбувся урочистий в'їзд процесії, яка супроводжувала Йоакима V до Львова. Того ж дня патріарх своєю грамотою благословив статут львівського Свято-Успенського православного *братства*. Підкреслюючи вагомість мирянського православного руху, на грамоті, якою 1544 львівський єпископ *Макарій (Тучапський)* затвердив братство *церкви св. Миколая*, Йоаким V залишив також власний підпис. Патріарх надав канонічної правосильності заходам львівських братчиків, підтвердив безпрецедентні тоді прерогативи мирян у здійсненні своєрідного нагляду за дотриманням дисципліни та моральних засад серед світських осіб та духівництва. Патріаршою грамотою братчикам було надано право чинити опір "як ворогові істини" навіть єпископові, коли б той порушив церковні канони. Категоричність тверджень патріаршої грамоти спровокувала протиставлення братства церковній ієрархії. Згодом порушення православних екклезіологічних засад спричинило тривалі конфлікти братства з львівським єпископом Гедеоном (*Балабаном*), а також незадоволення інших православних архієреїв, які обґрунтовували саме цим свою прихильність до ідеї унії з Римським престолом.

Позиція Йоакима V щодо повноважень братства могла стати наслідком умисного впливу на нього львівських братчиків. Патріарх не володів слов'янськими мовами, тому орієнтуватися в місцевій ситуації міг лише зі слів своїх співрозмовників.

Перебуваючи у Львові 25.01.1586, Йоаким V звернувся листом до духівництва та шляхти митрополії із закликом підтримати пожертвами львівську братську школу, а також зібрати кошти для виплати застави за друкарський верстат, що потрапив у власність львівських *євреїв*. 26.01.1586 у Львові видано патріаршу грамоту з осудженням священиків-двоженців.

Після того, як Йоаким V залишив Львів, 07.06.1586 братчики звернулися до Константинопольського патріарха Феоліпта з листом, у якому описали перебування ієрарха в місті та поскаржилися, що той не зміг за короткий час розв'язати всіх проблем львівського братства. Для подолання спротиву опонентів (очевидно, єпископа Гедеона (Балабана)) львів'яни попросили затвердити їхній статут та благословити школу і друкарню. Упродовж 1586–1592 контактів Йоакима V із львівською православною громадою не зафіксовано.

Патріарх був убитий у Сирії під час пастирської візитації.

Перебування патріарха у Львові відображене в документах, що зберігаються у фондах *Центрального державного історичного архіву України у м. Львові* та *Львівського історичного музею*. Діяльність Йоакима V досліджували львівські історики *І. Шараневич, А. Петрушевич*, В. Мількович, А. Криловський, *Я. Ісаєвич, Б. Гудзяк*, М. Капраль та ін.

Василь Кметь

ЙОДЛОВСЬКИЙ СТАНІСЛАВ (Jodłowski Stanisław; 14.12.1902–08.02.1979) – польський мовознавець. Народився в с. Тарнавка (тепер с. Тарнава Старосамбірського р-ну Львівської обл.). Вивчав польську філологію у *Львівському університеті*. 1929 захистив докторат, склавши два додаткові іспити, отримав диплом магістра польської філології (1930). Працював у Львівському університеті молодшим, а згодом старшим асистентом двох кафедр – слов'янської філології, яку очолював *Вітольд Ташицький*, та польської мови, яку очолював *Генрик Гертнер*. Від 1932 працював редактором

львівського видавництва "Ксьонжніца-Атлас" (*Książnica-Atlas*). За наукову працю "Правила пунктуації" (*Zasady interpunkcji*) його обрали членом Орфографічного комітету Польської Академії наук (1934–1936) і запросили до опрацювання разом із В. Ташицьким "Принципів польської орфографії та пунктуації" (*Zasady pisowni polskiej i interpunkcji*, 1936). Цю працю багаторазово перевидавали й досі її вважають класичною.

Упродовж 1936–1946 працював у школах Львова, Перемишля і Журавиці. Під час *Другої світової війни* розробляв методику викладання польської мови, укладав підручники для учнів і методичні рекомендації для вчителів, брав участь у таємному навчанні.

Переїхав до Кракова 1946, працював у місцевій Вищій педагогічній школі, де створив кафедру польської мови, якою керував 1955–1969. Працював у Ягеллонському університеті 1968–1972. Від 1946 – член Мовної комісії Польської Академії наук, згодом член Мовної комісії Краківського відділення Польської Академії наук, від 1961 – член Комісії культури мови Польської Академії наук, від 1966 – член Комітету мовознавства Польської Академії наук.

Депутат польського сейму від Демократичного сторонництва (1965–1972).

Крім орфографії та методики викладання польської мови, працював над теорією частин мови і синтаксисом. Найважливіші праці: "Субстантивація прикметників у польській мові" (*Substantywacja przymiotników w języku polskim*, 1964); "Дослідження частин мови" (*Studia nad częściami mowy*, 1972); "Основи польського синтаксису" (*Podstawy składni polskiej*, 1976). Посмертно 1979 з'явилося друком дослідження Й. з історії польської орфографії "Доля польської орфографії" (*Losy polskiej ortografii*). Помер у Кракові.

Анна Кравчук

ЙОСАФАТКИ (Згромадження сестер святого священномученика Йосафата) греко-католицьке жіноче монаше згромадження. До створення згромадження Й. спричинилися греко-католицькі священики Олександр Дикий (1842–1918) та Іван Жигаль (1848–1941). І. Жигаль, який був парохом с. Кізлів (тепер Буського р-ну Львівської обл.), 1911 на прохання О. Дикого прийняв на коротке перебування трьох дівчат із Жовкви, які належали до заснованого 1910 Товариства св. Йосифа (згодом реорганізоване у Згромадження сестер Пресвятої Родини). До перших послушниць приєдналися кандидатки з Кізлова та навколишніх сіл. Невдовзі сестри з Жовкви відбули до Гошева (тепер Долинського р-ну Івано-Франківської обл.), де остаточно сформувалося Згромадження сестер Пресвятої Родини, а інші сестри залишилися у Кізлові, давши початок Й. З ініціативи І. Жигаля 1912 в селі збудовано дім для нової спільноти. 1913 було підготовано тимчасовий статут нового згромадження, котре спершу одержало назву "Товариство св. Йосифа". На початку наступного року статут затвердила і церковна, і державна влада. Настоятелькою спільноти стала Йосафата Марія Завалій, яка очолювала спільноту Й. до смерті 1960.

З огляду на те, що в с. Цеблів на Сокальщині вже існувало Товариство з аналогічною назвою – св. Йосифа Обручника (це були сестри *йосифітки*), спільнота із Кізлова 1914 змінила назву на Товариство св. Йосафата, а також визначила свою ха-

Монастир св. Йосафата на вул. Заклиньских, 18. Сучасне фото

Дім сестер йосафаток на вул. Замковій, 1. 1930-ті рр. Архівне фото

Монастир св. Йосафата на вул. Заклинських, 18. Сучасне фото

ризму: молитвою, святим життям, словом, працею і жертвою випрошувати в Бога єдність українського народу із Вселенською Церквою, плекати в ньому вірність Вселенському Архієреєві та постійно посвячувати себе справі єднання усіх церков за прикладом святого священномученика Йосафата Кунцевича (1580–1623), архієпископа полоцького.

Митрополит *Андрей Шептицький* затвердив Правила Згромадження св. Йосафата 1943, що дало змогу сестрам відкрити канонічний новіціат та складати монаші обіти.

Й. прибули з Буська до Львова 1924. На Старому *Знесінні* поблизу *церкви Вознесіння Господнього* Марія Вашик записала сестрам власний будинок та город на вул. Цвинтарній (тепер вул. Заклинських, 18). Першою настоятелькою львівської спільноти стала Євсевія Ольга Федорук, яку невдовзі замінила Рафаїла Розалія Завалій. Ще один дім Й. у Львові був заснований 1933 на *Підзамчі*. Анна Задорожна записала сестрам половину свого будинку на вул. Замковій, 11, з умовою, що вони будуть провадити дім для утримання людей похилого віку. Й. відкрили цей дім, але не змогли викупити іншої частини будинку, в якому існував цей заклад.

Після *Другої світової війни* через переслідування радянської влади Й. змушені були діяти в підпіллі. Згромадження організувало невеликі спільноти, членкині яких проживали в різних місцях у Львові. Й. вдалося зберегти за собою будинок на Старому Знесінні. 1956 тут був заснований новіціат, духовним провідником якого став *василіянин* Матей Шипітка. 1960 на Старе Знесіння перенесено головний осідок згромадження. Крім нього, Й. мали ще декілька осередків. Наприкін. 1950-х Юлія Куртяк записала сестрам будинок на вул. Старознесенській, 58, як дар за те, що сестри опікувалися нею. На поч. 1960-х за сприяння М. Шипітки сестрам вдалося придбати у Софії Беднарської будинок на вул. Ковельській, 6, на Новому Знесінні. Невелика спільнота Й. проживала на вул. Корнякта, 1/11, поблизу *церкви Преображення Господнього*.

Львівські Й. брали участь у голодуванні, яке відбувалося 1989 на вул. Арбат у Москві (Росія) з вимогою легалізувати та реабілітувати *Українську Греко-Католицьку Церкву*. Після виходу церкви з підпілля Й. розпочали будівництво нового монастиря на Старому Знесінні. Від поч. 1990-х сестри активно провадять катехитичну діяльність у Львові та поза його межами, а від 1998 несуть служіння при *соборі св. Юра*, від 2003 – при курії Львівської архієпархії.

Головна управа Й. розташована у Львові на вул. Заклинських, 18 (монастир св. Йосафата). Головною настоятелькою

Сестри Йосафатки на Знесінні: Зліва є: Марта, є: Іванна, невідома, є: Кирила, є: Віра, є: Рафаїла, є: Магдалина, є: Євсевія, є: Онуфрія. Фото 1950-х рр.

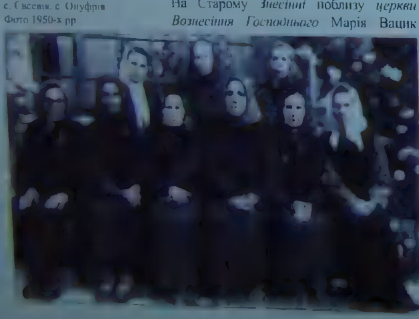

Згромадження сестер святого священномученика Йосафата є Агнєта Завелюк (від 2003). Крім головного дому на Старому Знесінні, згромадження має у Львові ще два доми – на вул. Ковельській, 6, та вул. Старознесенській, 58. На 2008 у згромадженні 13 сестер.

Тетяна Довгунь, Олег Дух

ЙОСИФ II (Joseph II; 13.03.1741–20.02.1790) – ерцгерцог Австрії, римсько-німецький король (від 1764), імператор Священної Римської Імперії німецької нації (1765–1790), король Угорщини та Богемії (від 1780). Народився у Відні, син імператора *Франца I* Стефана з Лотрингенів та імператриці Марії Терезії з Габсбургів. Досягнувши повноліття, здійснив декілька подорожей імперією, а також відвідав Францію, Бельгію, Голландію, Швейцарію, південнонімецькі землі, Італію, Росію. Здебільшого подорожував інкогніто, під вигаданим іменем графа фон Фалькенберґа (від назви маленького володіння Габсбургів на лівому березі річки Рейн). 1764 обраний у Франкфурті-на-Майні римсько-німецьким королем. 1765 після смерті батька Й. II став імператором Священної Римської Імперії та офіційним співрегентом австрійських володінь. Разом із матір'ю Марією Терезією 1772 приєднав Галичину, 1774–1775 – Буковину, брав участь у війні за баварську спадщину (1778–1779), приєднав область біля річки Інн у Баварії.

Після смерті матері 1780 зосередив керування державою у своїх руках. У внутрішній політиці Й. II намагався реалізувати просвітницькі ідеї насильницьким методом, унаслідок чого багато його задумів так і не були втілені в життя (зокрема впровадження німецької як загальнодержавної мови у всіх володіннях Габсбургів-Лотрингенів). Завдяки реформам у дусі освіченого абсолютизму Й. II називали "революціонером на троні". Він скасував особисту залежність селян на чеських, угорських землях та на Галичині; уперше в Європі ліквідував смертну кару в цивільному праві; запровадив свободу віровизнання; будував нові школи та лікарні, відкривав притулки для бідних і немічних; розпустив середньовічні релігійні ордени, ліквідувавши майже 400 монастирів, землі яких передано в окремий фонд; відкривав університети та духовні семінарії, скасував застарілі церковні звичаї, розпорядився перенести кладовища за межі міст, заснував перший Народний музей у Штирії; частково скасувавши суворий іспанський придворний церемоніал, відкрив для прогулянок громадян імператорські угіддя Аугартену та Пратера поблизу Відня тощо.

Уперше Й. II відвідав Львів 1773, після чого сприймав Галичину як експериментальне поле для реформ і нововведень. Його візит до Львова сприяв ухвалам щодо облаштування спеціальних будинків для потреб різних інституцій (губернаціональної влади, Міського театру, загальної лікарні на Личаківському передмісті, а також *казарм*, *в'язниць*), ліквідації середньовічних мурів і перенесення кладовищ із центральної частини міста на Личаківське передмістя. Ці заходи, а також запровадження адміністративної німецької мови мали сприяти "онімечуванню" та модернізації провінції. Завдяки його другому візитові до Львова 1780 з'явилася назва лісової зони на північно-східній околиці міста *Кайзервальд* (нім. *Kaiserwald* – "імператорський ліс"). 1781 на честь Й. II і його відвідин цієї місцевості львівський *магістрат* поставив на Кайзервальді пам'ятний знак, який простояв до 1850-х.

Й. II відновив діяльність *Львівського університету* 1784. Після ліквідації монастиря *домініканців-обсервантів* (1784) на *вул. Зеленій* імператор дав дозвіл львівській громаді євангелістів 1785 придбати приміщення *костелу св. Урсули*. Уперше Й. II перебував у Львові 15.05.1787–17.05.1787 в супроводі великого почту на чолі з князем Йозефом фон Кінскі. Вельможі поселилися не в готельних номерах, а в приватних покоях. Надючи перевагу скромному побуту, для себе іме-

А. фон Маршо. *Цісар Йосиф II*. 1875 р.

М. С. Поль. Постамент скульптури Мінерви – пам'ятного знака, встановленого на Кайзервальді з нагоди візиту до Львова цісаря Йосифа II. Малюнок 1891 р.

Йосиф Сліпий

оператор винайняв три кімнати в будинку Бреннів. Відвідавши римо-католицьку та греко-католицьку духовні семінарії, Й. II ознайомився з навчальним процесом, умовами проживання студентів і професорів, згодом відновив на посаді ректора *Греко-католицької семінарії* єпископа *Антона Ангеловича*, усунутого 1784 внаслідок інтриг. Під час цього візиту Й. II здійснив прогулянку на *Збойська*, завітав до шинку Фогетнера, де полюбляли відпочивати німецькі колоністи. 18.05.1787 майже 270 осіб почту імператора та сім возів із майном покинули Львів, рушивши до російської столиці. 1787 Й. II розпочав війну проти Туреччини, особисто керував військами. Захворівши під час одного з військових походів, повернувся до Відня, де й помер. Похований у каплиці ордену капуцинів (родовій усипальниці Габсбургів) у Відні.

Уляна Уська

ЙОСИФ СЛІПИЙ (за батьком Коберницький; за матір'ю Дичковський; Сліпий – псевдонім діда; 17.02.1892–07.09.1984) блаженніший, патріарх Києво-Галицький і всієї Руси, український церковний діяч, науковець, глава *Української Греко-Католицької Церкви* (УГКЦ). Народився в с. Заздрість (тепер Теребовлянського р-ну Тернопільської обл.). Початкову освіту здобув у школі в рідному селі та с. Вишнівчик (тепер Теребовлянського р-ну Тернопільської обл.). Закінчив гімназію в Тернополі (1903–1911). Вступив до *Греко-католицької семінарії* у Львові (1911). Як здібний студент 1912 запрошений навчатися на богословські студії в м. Інсбрук (Австрія), де 1918 здобув докторат із богослов'я на основі дисертації "Розуміння "життя" згідно з Євангелієм і першим соборним посланням св. Івана Богослова" (*Die Auffassing des "Lebens" nach dem Evangelium und I. Briefe des hl. Johannes*).

Йосиф Сліпий (третій справа) під час Йорданського Водосвяття біля будинку Греко-католицької семінарії. Архівне фото

Одержав ієрейські свячення з рук митрополита *Андрея Шептицького* 30.09.1917 в Уневі на Львівщині. Продовжував студії в Інсбруці, Мюнхені й Римі. Габілітувався 1920 в Інсбруці на підставі дослідження "Вчення візантійського патріарха Фотія про Тройцю" (*Die Trinitätslehre des byzantinischen Patriarchen Photios*). Другу габілітаційну роботу "Начало Дихання у Пресвятій Тройці" (*De Principio Spirationis in SS. Trinitate*) захистив 1924 в папському університеті "Григоріана" в Римі, здобувши науковий титул *Magister aggregatus*.

На поч. 1920-х оселився у Львові. Як професор догматики викладав у Греко-католицькій семінарії. Голова *Богословського наукового товариства* (1922–1939), засновник і головний редактор його квартальника *"Богословія"* (1923), ректор семінарії у Львові (1925–1941), співзасновник і перший ректор *Львівської Богословської Академії* (1928–1945), заступник голови *"Українського католицького союзу"* (1931), дійсний крилошанин, митрат та архідиякон Львівського архиепархіального крилосу і митрополичої капітули. Здійснив низку наукових подорожей до Німеччини, Великої Британії, Італії і Святої Землі. Був організатором унійного з'їзду у Львові (1936). Член *Наукового Товариства ім. Шевченка* (1930).

Митрополит Андрей Шептицький 09.10.1939 іменував Йосифа Сліпого екзархом Східної (Великої) України, 22.12.1939 висвятив його, разом із владиками *Мико-*

ласм Чарнецьким і *Никитою Будкою*, на архієпископа-коад'ютора з правом наступництва.

Після смерті митрополита Андрея Шептицького 01.11.1944 Йосиф Сліпий став митрополитом Галицьким, архієпископом Львівським і єпископом Кам'янець-Подільським. 11.04.1945 разом з іншими владиками УГКЦ арештований, згодом засуджений на вісім років важких робіт. Перебував у *в'язницях* Львова та Києва, а також російських тюрмах і концтаборах Москви, Кірова, Печори, Інти, Свердловська (тепер м. Єкатеринбург), Потьми, Новосибірська, Яваса, Красноярська, Єнісейська, Тайшета та Воркути. Неодноразово відкидав пропозиції перейти на православ'я, за що йому обіцяли сан Київського митрополита. Відбувши перший термін ув'язнення, був повторно засуджений 1953, 1957 і 1962. В ув'язненні (1953–1963) написав кілька послань до духівництва і віряи, а також наукові праці "Історія Вселенської Церкви в Україні" (у 4-х томах), "Погляд на догматичні та історичні основи Греко-Католицької Церкви в Україні", "Берестейська Унія".

Завдяки зусиллям відомих у світі осіб, передусім Папи Івана XXIII і президента США Джона Ф. Кеннеді, керівництво СРСР 12.01.1963 дозволило Йосифові Сліпому виїхати до Риму для участі у Другому Ватиканському Соборі. Звільнившись і проїздом перебуваючи в Москві, 04.02.1963 висвятив Василя Величковського на єпископа Луцького й призначив його місцеблюстителем *Галицької митрополії*. Митрополит висловив бажання на шляху до Риму відвідати Львів, але не одержав на це дозволу. Через Брест (тепер Білорусь) і Відень 09.02.1963 прибув до Риму. Спершу мешкав у грецькому монастирі в Гроттаферрата поблизу Риму, а від березня 1963 у Ватикані.

Під час роботи Другого Ватиканського Собору 11.10.1963 запропонував піднести Києво-Галицьку митрополію до гідності патріархату. 08.12.1963 заснував Український Католицький Університет ім. Св. Климента Папи. 23.12.1963 Римський Апостольський Престол визнав за Йосифом Сліпим статус верховного архієпископа. Відтоді послуговувався титулом "блаженніший". 25.01.1965 Папа Павло VI іменував його кардиналом-пресвітером церкви св. Атанасія в Римі.

Йосиф Сліпий (перший зліва) під час Йорданського Водосвяття на пл. Ринок. Архівне фото

Навесні 1964 купив для монахів-студитів монастир у Кастельгандольфо (згодом Марино) поблизу Риму. Брав особисту участь у трьох міжнародних євхаристійних конгресах: Бомбей (1964), Богота (1968) і Мельбурн (1973). Тричі (1968, 1973 і 1976) здійснив подорожі до найбільших поселень української діаспори, відвідавши Канаду, США, Венесуелу, Колумбію.

Йосиф Сліпий (четвертий праворуч) під час поминального богослужіння на Личаківському цвинтарі. Архівне фото

Посвячення нового іконостасу в каплиці Греко-католицької семінарії. У центрі – митрополит Андрей Шептицький, крайній ліворуч – Йосиф Сліпий. Фото 18.12.1927 р.

Бразилію, Парагвай, Аргентину, Австралію, Нову Зеландію, Японію, Францію, Австрію, Німеччину, Велику Британію, Іспанію, Португалію та Голландію. Створив Між'єпархіальну літургійну комісію, яка працювала над перекладом літургійних книг на живу українську мову (1966). Відновив видання журналів "Богословія" (1963), *"Нива"* і *"Дзвони"* (1976), активізував працю *Українського богословського наукового товариства*, відродив діяльність Львівської семінарії, створивши Колегію св. Софії при Українському Католицькому Університеті. 14.10.1978 відновив Львівський архієпархіальний крилос.

Організував зведення будинку Українського Католицького Університету (1967) і собору св. Софії в Римі (1969). Домігся повернення у власність УГКЦ парохіяльної церкви Жировицької Богоматері і св. мучеників Сергія і Вакха в Римі разом із готелем (1971). Цей осередок став осідком апокризарія-прокуратора Глави Української Греко-Католицької Церкви при Римському Апостольському Престолі. Здійснював заходи, щоб УГКЦ одержала статус патріархату. Хоча в цьому йому було відмовлено, 12.07.1975 прийняв титул патріарха Києво-Галицького і всієї Руси. Завдяки його старанням Папа *Іван Павло II* визнав за УГКЦ синодальний устрій (1980).

Йосиф Сліпий під час арешту вночі 11.04.1945 р. Архівне фото.

Велику увагу присвятив українському екуменізмові 03.06.1976 видав послання "Про Поєднання в Христі", у якому закликав християн України до об'єднання в одну помісну Українську Церкву під проводом патріарха.

Без попереднього відома Римського Апостольського Престолу 02.04.1977 в монастирі "Студіон" у Марино поблизу Риму уділив архієрейські свячення Степанові Чмілеві на єпископа Сяноцького, Іванові Хомі на єпископа Перемиського і Самбірського, ієромонахові *Любомирові Гузареві* на єпископа Луцького (свячення визнав Апостольський Престол 02.04.1996).

Синод єпископів УГКЦ 27.03.1980 вибрав коад'ютором патріарха з правом наступництва – архієпископа-митрополита Філадельфійського *Мирослава Івана Любачівського*.

Помер у Римі. Пошану померлому склав Папа Іван Павло II. Похований у крипті собору св. Софії в Римі. У сторіччя від дня народження патріарха, 28.08.1992, в присутності українського єпископату на чолі з патріархом Мирославом Іваном Кардиналом Любачівським, президента України *Леоніда Кравчука*, патріарха *Української Автокефальної Православної Церкви* Мстислава Скрипника забальзамоване тіло Йосифа Сліпого урочисто перенесено до крипти *собору св. Юра* у Львові.

У Римі вийшло зібрання творів Йосифа Сліпого у 18 томах "Твори Верховного Архиєпископа, (пізніше) Патріярха і Кардинала Йосифа" (1968–2001). Іменем Йо-

сифа Сліпого у Львові названо вулицю. На будинку колишньої Греко-католицької семінарії (*вул. М. Коперника*, 36, тепер корпус географічного факультету *Львівського університету*) 1997 встановлено пам'ятну стелу на честь Йосифа Сліпого (архітектор Юліан Савко).

Іван Дацько

ЙОСИФА СЛІПОГО ВУЛИЦЯ сполучна між *вул. Зеленою* та вул. О. Басараб, розташована у Личаківському районі м. Львова. Вулицю прокладено на поч. XX ст. Вона майже перпендикулярно простягається від парного боку вул. Зеленої й через кількасот метрів серпантином піднімається на Вовчу гору (колись гора Св. Яцека). Нижня частина вулиці показана на планах Львова 1844 та пізніших років як дорога до цегельні. Бл. 1910 на території колишньої цегельні проклали нові вулиці: Королівську (тепер вул. Йосифа Сліпого), Карпатську та Кордіана (не існує).

Першими спорудами на вул. Королівській стали гуртожитки. 1909 під № 7 збудували за проєктом *А. Пілера* Академічний дім ім. А. Потоцького, з аттиком у ренесансному стилі. Фундатор цього дому, Якуб Герман, призначив його для польських та єврейських студентів. Пізніше на місці аттика добудували ще один поверх. Тепер у будинку міститься Відкрите акціонерне товариство "Південьзахіделіктромерєжбуд".

На найвищій частині вулиці 1910–1912 під № 33 для учнів середніх навчальних закладів та ремісничої молоді постала Грюнвальдська бурса польського Товариства народних шкіл (проєкт *А. Захаревича* за участю А. Пілера та *Ю. Сосновського*). Тепер у цій будівлі Львівський професійний ліцей побутового обслуговування (колишнє професійно-технічне училище № 31). Поряд збудовано школу (тепер середня школа № 49), яка належить до вул. О. Басараб, 4.

Перед *Першою світовою війною* з правого боку нижньої частини вул. Королівської збудували кілька кам'яниць у стилі раціональної *сецесії*. У міжвоєнний період на вулиці постало кілька будинків у стилі *функціоналізму*, а також вілли (№ 9, 11) у стилі неокласицизму за проєктом Ізраеля Маркуса Зобеля. Вілла під № 9, споруджена 1928, декорована рельєфною скульптурою сирени (русалки) над входом поміж двох колон коринфського ордеру. Тепер в будинку функціонує прокуратура Личаківського району. Навпроти під № 8а архітектор Александер Каплонський 1927 збудував власну віллу. Згодом майже десяток садибних будівель спорудили вздовж серпантину, а у 1970–1980-ті постали багатоповерхові стандартні будинки під № 20 та 22.

Увечері 19.10.1926 на вул. Королівській двоє бойовиків *Української Військової Організації* здійснили атентат на керівника кураторії Львівської шкільної округи, яка охоплювала Львівське, Тернопільське і Станиславівське воєводства, *Станіслава Собінського*, що відзначався особливим завзяттям у ліквідації українськомовних шкіл у Галичині. Замах вчинили *Роман Шухевич* та *Богдан Підгайний*.

На честь убитого 1926 вул. Королівську перейменували на вул. С. Собінського. 1945 її назвали на честь російського письменника Александра Радищева (1749–1802). Від 1992 вулиця має ім'я *Йосифа Сліпого* наступника митрополита *Андрея Шептицького*, кардинала і патріарха *Української Греко-Католицької Церкви*.

Ігор Мельник

Пам'ятна стела на честь Йосифа Сліпого на будинку колишньої Греко-католицької семінарії (вул. М. Коперника, 36). Архітектор Ю. Савко. 1997 р.

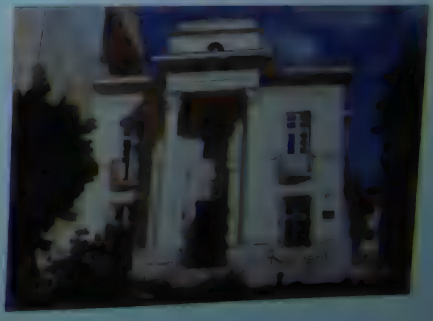

Будинок на вул. Йосифа Сліпого, 9. Архітектор І. М. Зобель. 1928 р. Сучасне фото

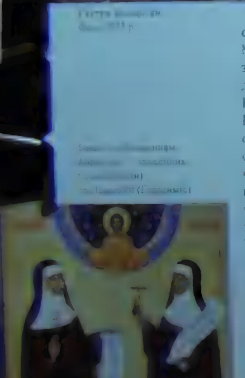

ЙОСИФІТКИ (Згромадження сестер св. Йосифа Обручника Пречистої Діви Марії) – греко-католицьке жіноче монаше згромадження. Його початок пов'язаний з діяльністю греко-католицького священика Кирила Селецького (1835–1918). У свято Покрови Пресвятої Богородиці 1898 у с. Цеблів (тепер Сокальського р-ну Львівської обл.) він заснував захоронку (дитячий садок), якою опікувалося троє місцевих дівчат, котрі виявили бажання стати черницями. Однак через брак належного досягу та закінчених 6-ти класів школи їх не прийняли до інших згромаджень. Цеблівська спільнота започаткувала нове згромадження. З ініціативи К. Селецького та з його допомогою в Цеблові спорудили монастир "Дім сестер Св. Йосифа Обручника Пречистої Діви Марії" 1911 К. Селецький офіційно узаконив діяльність спільноти, заснувавши Товариство св. Йосифа Обручника, яке затвердила державна влада. Членами цього Товариства стали ви черниці із Цеблова, котрі вели вже повноцінне монаше життя, не складаючи лише монаших обітів.

Згромадження одержало монаший устав 1920. Одним із його авторів був о. Зенон Калинюк. Після смерті К. Селецького духовне керівництво над Й. перейняли *редемптористи*, зокрема о. Йосиф Схрейвер (1876–1945). Першою Головною настоятелькою згромадження стала сестра Варвара Катерина Шапка. У час її урядування (1925–1942) чисельність Й. істотно зросла. Зокрема у Перемиській єпархії налічувалося до 30 обителей. 1937 Товариство св. Йосифа було врешті реорганізоване в монаше згромадження.

На запрошення та з благословення митрополита *Андрея Шептицького* 26.01.1918 чотири сестри Й. та дві кандидатки прибули до Львова, щоби заопікуватися дітьми-сиротами на *Збойських*, де був дитячий притулок. Від 20.09.1922 сестри працювали в ювенаті редемптористів (пральня, прасування).

Друга світова війна спричинила великі зміни в житті згромадження. Новий кордон між СРСР та Польщею, встановлений 1945, проходив через с. Цеблів і територіально поділив згромадження на дві частини – західну з Головним домом у Цеблові та східну з Провінційним домом у Львові, на Збойських. Дім у Львові був закритий 1949, а сестри змушені були шукати місця проживання у світських осіб. 1951, після зміни радянсько-польського кордону, сестри з матірного дому в Цеблові були переселені до Західної Польщі.

У роки підпілля Львів став одним із найважливіших центрів діяльності згромадження. Після ліквідації монастиря на Збойських головними осередками Й. у Львові стали підпільні монастирі на вул. Абхазькій, 4, та вул. Тютюнника, 19 (тепер вул. Б. Гнатевича). Сестри й надалі виконували свою місію. Вони катехизували і служили підпільній церкві, працюючи одночасно в державних установах як світський персонал. Офіційно сестри працювали як вихователькі, медсестри, санітарки. Попри заборону влади, Й. щороку відбували обов'язкові восьмиденні реколекції у другий тиждень Великого Посту в обителі на вул. Абхазькій або ж перед святом Серця Христового (Христа Чоловіколюбця) в монастирі на вул. Тютюнника. Чисельність згромадження Й. була незначною. На вул. Абхазькій проживало 8 сестер, на вул. Тютюнника

■ черниць. Спільнота сестер св. Йосифа також діяла у *Винниках* – 6 осіб. У Львові існували підпільні новіціати згромадження – на вул. М. Кутузова, 118 (тепер вул. М. Тарнавського) та *вул. Личаківській*, 167. Магістрою новичок до 1980 була Матильда Марія Луців, а 1980–1991 – Лук'яна Марія Притула. Провінційними настоятельками в Україні впродовж підпілля були Неонила Теодосія Льорик (1947–1955), Стефанія Параскевія Ваврушко (1955–1990) та Зеновія Софія Стародуб (1990–1993).

Духовну опіку над львівськими Й. здійснювали редемптористи, зокрема Филимон Курчаба, Євген Пелех, Євстахій Смаль, Михайло Лемішка, Роман Бахталовський, Григорій Мисак, Василь Куцак, Василь Михайлюк та Павло Дмуховський. Останній із них у монастирі сестер на вул. Тютюнника готував до священства вихованців підпільної *Греко-католицької семінарії*.

На поч. 1990-х сестри Й. одержали можливість відновити повноцінне монаше життя. У Львові існує декілька монастирів Й. Головний дім згромадження розташований на вул. Личаківській, 171а (монастир Благовіщення Пресвятої Богородиці). Від 2005 там спочивають мощі блаженних преподобномучениць Олімпії (Біди) та Лаврентії (Гарасимів), що були перевезені з Сибіру. Сестер-мучениць 27.06.2001 беатифікував Святіший Отець *Іван Павло II*.

Від 2004 головна настоятелька згромадження – Емелія Дарія Федечко. У місті функціонують також й інші доми – Преподобного Теодосія Печерського (вул. Устияновича, 4/4) та св. Йосифа (вул. Загірна, 35).

У згромадженні св. Йосифа на 2008 було 53 сестри в Україні, а також 43 монахині за кордоном (Польща, Бразилія, Канада, Росія). У Львові сестри працюють в *соборі св. Юра* (гід), у церквах Пресвятої Євхаристії (захристянка і катехитка) та Покрови Пресвятої Богородиці (в захристії), в *Українському Католицькому Університеті*, а також медсестрами в лікарнях Львова. Й. проводять катехизацію дітей у школах міста та його околиць.

Олег Дух

ЙОШТ АДОЛЬФ (Joszt Adolf; 17.06.1889 (або 17.03.1889) – 16.03.1957) – хімік, технолог. Народився у Львові. Закінчив хімічне відділення *Львівської Політехніки* (1911). Захистив докторат 1913. Працював 1912–1919 у Рільничій академії в *Дублянах* (тепер *Львівський національний аграрний університет*), яка тоді перебувала в структурі Львівської Політехніки. 1918–1919 мобілізований до Війська Польського, 1920 габілітувався. 1919–1927 – завідувач кафедри і станції ферментації в Дублянах. Від 1923 – надзвичайний професор технології рільництва; 1925/1926 – декан рільничо-лісового факультету Львівської Політехніки. Від 1927 перейшов на хімічний факультет. Від 1929 – звичайний професор, 1931/1932 – декан хімічного факультету. Ректор Львівської Політехніки (1936–1938). У травні 1938 через хворобу відмовився виконувати обов'язки ректора. Під час німецької окупації Львова (1941–1944) викладав на професійних курсах, що діяли при Львівській Політехніці. Після *Другої світової війни* виїхав до Кракова. Згодом переїхав до Глівіц (Шльонського воєвод., Польща). 1945–1947 був деканом хімічного відділення Шльонського університету, керував кафедрою хімічної технології сільського господарства, в вів 1957 – кафедрою технології води.

Досліджував проблеми технології ферментацій, генетику мікроорганізмів, застосування ферментів для каталізу розкладу крохмалю. Був одним із піонерів у розвитку біотехнологій. Ще однією спеціалізацією Й. було розроблення технологій очищення води і різних рідинних відходів.

Помер у Глівіцах. 2004 в Університеті Вісконсина (м. Медісон, США), де працював один із учнів Й., Вацлав Шибальський, встановлено Премію ім. Адольфа Йошта.

Андрій Кошицький, Юрій Сміронов

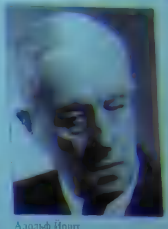

Адольф Йошт

Церква Св. Духа Греко-католицької семінарії. Архівне фото

МЕЦЕНАТ ВИДАННЯ

КРЕДОБАНК

GRUPA PKO BP

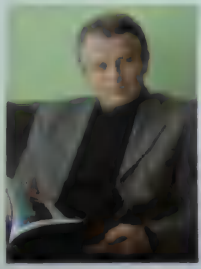

Шанувальники старовинного та водночас молодого міста Лева мають нагоду тримати в руках другий том "Енциклопедії Львова", який засвідчує не лише багатющий літопис його історичної ходи, а й динамічне пульсування його насиченого інтелектуального життя.

Кожна цивілізована нація плекає власну культуру передавання з покоління в покоління історичної пам'яті, творення родинних саг, ліній шляхетних родоводів, міських легенд і переказів. Тому кожне європейське місто з багатою історичною спадщиною та давніми культурними традиціями – Відень і Лондон, Рим і Париж, Краків і Вроцлав – має власну книгу буття – енциклопедію, в якій розкодована пам'ять віків, щоб сучасність черпала снагу в минувшині та сміливо дивилась в майбутнє.

Львів часто подавав приклад усій Україні, як відроджувати славні національні традиції, як зберігати історичну пам'ять та передавати її нащадкам, щоб не переривалась лінія великого і величного родоводу. За це місто Лева заслужило високе та почесне звання "українського П'ємонту". Видавничий проєкт "Енциклопедія Львова" – це перша в Україні книга про життя Міста в усіх його історичних і сучасних іпостасях. Упорядники та видавці зробили все, щоб передати суголосся минувшини і симфонію сучасності всім, хто справжньо шукає джерел своєї ідентичності.

КРЕДОБАНК підтримує цю ініціативу як інтелектуально важливу та суспільно значущу, прагнучи своїм внеском гідно долучитися до творення Книги буття нашого міста з його неповторною історичною долею.

Вірю, що кожен львів'янин знайде в "Енциклопедії Львова" якщо не близького чи далекого родича – героїчного предка, то, щонайменше, символ або знак свого земляцтва з усіма тими, хто прославляв Львів у світі. Це були люди різних національностей, громадяни різних країн, інколи навіть опоненти, які в ім'я найвищої історичної правди перед обличчям вічності спільно творили літопис міста, що стало їхнім пантеоном.

Від своїх колег і від себе висловлюю велику вдячність ініціаторам та авторам уперше виданої "Енциклопедії Львова" і наше щире побажання, щоб під цим порядковим номером вона осіла на книжкових полицях найпалкіших шанувальників міста Лева і публічних бібліотек.

Ми дивимося у майбутнє очима наших дітей та внуків. Я бачу майбутнє рідного міста в очах свого внука, оскільки саме на долю його однолітків випала висока місія творити образ Львова XXI сторіччя. Вірю, що за півстоліття чи століття Данилко разом зі своїми однодумцями, патріотами Рідного Краю впише гідні сторінки в "Енциклопедію Львова", бо в цьому і є спадкоємність поколінь і традицій.

Степан Кубів,
голова правління ВАТ "КРЕДОБАНК"

Час жити

краще!

- доступні іпотечні кредити
- кредитна лінія «Бізнес-Актив» для розвитку бізнесу
- автокредити терміном до 7 років без першого внеску
- депозитні вклади для кожного
- платіжні картки з кредитним лімітом

79026, м. Львів,
вул. Сахарова , 78а
т. (032) 297-23-20,
т./ф (032) 297-08-37

e-mail: office@kredobank.com.ua

КРЕДОБАНК
PKO BP GROUP

Інфолінія 8-800-500-8-500
(дзвінки в межах України безкоштовні)
www.kredobank.com.ua

Ліцензія НБУ № 43 від 27.01.2006 р.

КРЕДИТИ для БІЗНЕСУ

(підприємці та юридичні особи)

«ЕКСПРЕС - МІКРОКРЕДИТ»
до 7000 USD
без застави за 24 години

«МІКРОКРЕДИТ»
до 30 000 USD за 3 дні

«МАЛИЙ КРЕДИТ»
до 250 000 USD за 5 днів

Усі кредити надаються з можливістю дострокового погашення без сплати комісій

КРЕДОБАНК
PKO BP GROUP

Ліцензія НБУ № 43 від 27.01.2006 р.

Інфолінія 8-800-500-8-500
(дзвінки в межах України безкоштовні)
www.kredobank.com.ua

м. Львів, вул. Сахарова, 78А

Мрії [illegible]ються!

МЕЦЕНАТ ВИДАННЯ

ЛАЗ LAZ

Історію Львова пишуть не тільки науковці. Творцями історії міста є його мешканці – митці, спортсмени, учителі, бізнесмени, працівники підприємств. Однією з візиток Львова є Львівський автобусний завод, що має давнє і славне минуле. Понад 60-річний досвід у машинобудуванні, кваліфіковані працівники і передові європейські технології зробили наше підприємство унікальним в Україні і за кордоном.

Сподіваємося, що завдяки Енциклопедії ми, як патріоти Львова, зможемо відкрити для читачів не тільки духовні надбання, але й економічні здобутки міста, ознайомити з великим потенціалом його господарського життя. Чи не найбільшим багатством Львова є його мешканці. Саме з думкою про них ми взяли участь у цьому цікавому видавничому проєкті. Важливим поштовхом до співпраці було також розуміння того, що найкращим втіленням наших патріотичних почувань буде перше за довгу історію міста енциклопедичне видання, присвячене Львову.

Для нас особисто участь у цьому проєкті є усвідомленим і водночас відповідальним виявом діяльного відродження меценатських традицій в Україні і, зокрема, в Галичині. Видання "Енциклопедії Львова" – це той випадок, коли завдяки об'єднаним зусиллям науковців та підприємців задля спільного добра злилися воєдино і слово, і дія.

Львів'яни мають унікальну можливість щоденно відчувати пульсування позитивної і творчої енергії старовинного міста Лева, усі ми відповідальні за формування нового лику вже сучасного модерного міста із духом древності за плечима. На нашу думку, такі спільні проєкти не лише дають змогу новому поколінню львів'ян мандрувати слідами пам'яті древнього і водночас молодого рідного міста, а що найголовніше, у самому процесі цих мандрів допомагають закладати основи нашої культури пам'яті.

Ігор Чуркін,
голова спостережної ради "ЛАЗ"

Сергій Фарбізюк,
генеральний директор "ЛАЗ"

МЕЦЕНАТ ВИДАННЯ

БАНК
БІГ Енергія

Всім відомо, що енциклопедія – це повний та якісний збірник наукових відомостей на різні теми, призначений для широкого кола читачів.

Вперше в Україні такий збірник присвячено одному з найдавніших та славетних місць нашої країни – містові Лева.

Наше місто завжди було прикладом того, як треба зберігати та відроджувати національні реліквії, історичну пам'ять, культуру, все, що ми можемо залишити нашим нащадкам.

"Енциклопедія Львова", як унікальний історичний проєкт, вже одержала високу оцінку національного "Форуму видавців". Другий том "Енциклопедії Львова" продовжує розповідати про минуле старовинного європейського міста, його мешканців – видатних учених, політиків, діячів культури та мистецтва. Дуже приємно, що в Енциклопедії використано раритетні ілюстрації та фотографії відомих історичних і культурних місць Львова.

Банк "БІГ Енергія" з радістю погодився підтримати цей важливий проєкт, який потрібний не тільки кожному львів'янинові, а й людям різних національностей, громадянам різних країн, всім, кому не байдужа Книга буття міста Лева.

Від себе та працівників нашого Банку хочу висловити вдячність авторам "Енциклопедії Львова" за цей творчий шедевр, який неодмінно стане літературним надбанням Галичини.

Петро Грушецький,
директор Львівської філії ВАТ Банк "БІГ Енергія",
депутат Львівської обласної ради

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЛЬВОВА

Том 2

Д-Й

Науковий редактор
Андрій Козицький

Керівник проєкту
Михайло Комарницький

Редактори:
Мирослава Товкало, Мирослава Прихода

Художні редактори:
Андрій Василів, Андрій Кісь

Автор обкладинки
Володимир Стадник

Автори сучасних світлин:
Андрій Кісь, Олег Заячківський, Юрій Бірюльв, Любомир Криса та ін.

Комп'ютерна верстка
Андрій Василів

Набір текстів
Марія Міка

Опрацювання фотографій:
Андрій Василів, Андрій Кісь, Юрій Гудима

Фото на обкладинці
Олег Заячківський

Видавництво *«Літопис»*
вул. Костюшка, 2, м. Львів, 79000
Ел. адреса: kms@litech.net,
litopys@ukr.net, www.litopys.lviv.ua
тел. (0322) 721571

Свідоцтво про державну реєстрацію
Серія ДК № 426 від 19. 04. 2001

Друк

УКРПОЛ
ПОЛІГРАФІЧНА ФІРМА

[illegible]

Здано на складання 10.04.08
Підп. до друку 15.08.08
Формат 84х108/16
Папір крейдяний
Гарнітура *Times New Roman*
Офсетний друк